71925

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

ŞANLIURFA İSLAM MİMARİSİNDE TAŞ SÜSLEME

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Yrd Doç. Dr. Yaşar ERDEMİR

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

HAZIRLAYAN

A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU

T71925
Cilt 1

KONYA -1998

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ/I
ÖZET/II
SUMMARY/IV
1. GİRİŞ/1
1.1. KONUNUN TANIMI, AMAÇ VE ÖNEMİ/1
1.2. KAYNAKLAR VE YAYINLAR/2
1.3. METOT VE DÜZEN/8
1.4. TARİHÇE/10
2. İSLAM MİMARİSİNDE TAŞ SÜSLEME/13
3. ŞANLIURFA BÖLGESİNDE TAŞ SÜSLEME GELENEĞİNİN KAYNAKLARI/23
4. KATALOG/25
5. ŞANLIURFA İSLAM MİMARİSİNDE TAŞ SÜSLEMENİN ÇÖZÜMÜ/123
5.1. MALZEME/123
5.2. TEKNİK/125
5.3. MİMARİ PLASTİK/126
5.4. KONU VE TEMALAR/136
5.4.1. BİTKİSEL SÜSLEME/136
5.4.2. GEOMETRİK SÜSLEME/146
5.4.3.FİGÜRLÜ KONULAR/161
5.4.4. YAZI/167
5.4.5. SEMBOLİK FORMLAR/171
5.4.6. KOMPOZİSYONLAR (Karma/Bileşik Kullanım)/172
6. İKONOGRAFİ/173
7. KARŞILAŞTIRMA/193
8. DEĞERLENDİRME/221
8.1. DÖNEMLER/221
8.2. MALZEME VE TEKNİK/224
8.3. MİMARİ PLASTİK/225
8.4. KONU VE TEMALAR/229
8.5. USTALAR/235
SONUÇ/235
BİBLİYOGRAFYA/238
RESİMLER LİSTESİ/248
ŞEKİLLER LİSTESİ/278
ÖZGEÇMİŞ/306

ÖNSÖZ

İlk mimari eserlerin ortaya çıktığı devir olan Neolitik Çağ'dan bu yana her toplum, kendine özgü malzeme ve motiflerle yapılarını süsleyerek içinde oturdukları mekanlara zevkle yaşanılır bir biçim vermeye çalışmıştır.

Estetiğe önem veren İslam mimarları, ürettikleri yapılarda stuko, tuğla, taş, çini ve ahşap süslemeye yer vererek mimaride estetiğin ön plana çıkmasını sağlamışlardır.

Şanlıurfa İslami dönem yapılarında taş süslemeye büyük önem verilmiş, mimaride kullanılan kireç oluşumlu beyaz taşın gayet yumuşak ve işlemeye elverişli olması yapılarda zengin bir süsleme repertuvarının doğmasına neden olmuştur.

1979-1994 yılları arasında, Şanlıurfa il sınırları içersindeki mimari eserlerin taş süslemelerinin fotoğraflarını çekerek oluşturduğum arşivden, bu konunun Doktora Tezi olarak hazırlanması sırasında büyük ölçüde istifade edilmiştir. Böylece, geçmiş yıllarda yıkılan çok sayıdaki mimari eserin süslemeleri söz konusu arşiv sayesinde bu çalışmaya dahil edilebilmiştir.

Bu çalışmada, Şanlıurfa Mimarisi'nin İslami dönemi kapsayan örneklerindeki taş süslemeler çeşitli yönleriyle incelenmiş, her kompozisyon çizimlerle desteklenerek anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmalarım sırasında beni yönlendiren ve değerli yardımlarını esirgemeyen başta danışman hocam sayın **Yrd. Doç. Dr. Yaşar ERDEMİR**'e, katkılarından dolayı **Prof.Dr.Selçuk MÜLAYİM, Prof.Dr.Haşim KARPUZ , Doç.Dr. Ali BAŞ** ve **Doç.Dr. Halit ÇAL**'a teşekkür ve saygılarımı sunuyorum. Ayrıca, figürlü süslemelerin kara kalem resimlerini yapan değerli arkadaşım **Mehmet İNCİ**'ye, kurşun kalemle çizmiş olduğum eskizlerin aydınger kağıdına geçirilmesi sırasında bürosunu bana cömertçe açan mimar arkadaşım **Cevher İLHAN**'a yardım ve sabrından dolayı teşekkürü borç biliyorum.

Şanlıurfa 1998 **A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU**

ÖZET

Şanlıurfa ve çevresinde ağaç malzemenin bulunmayışı, yüzyıllardan beri mimaride ana malzeme olarak taşın kullanılmasına neden olmuştur. Kolay işlenen, ocaktan çıktıktan bir süre sonra sertleşen ve halk arasında "havara daşı" olarak adlandırılan kireç oluşumlu bu taş, tarih boyunca Şanlıurfa yapılarında rahatlıkla kullanılmıştır.Urfa taşının işlemeye son derece elverişli olması, mimaride zengin bir taş süsleme geleneğinin doğmasına neden olmuştur.

Şanlıurfa Mimarisi'ndeki taş süsleme geleneği Neolitik Çağ'a kadar inmektedir. Nevala Çori ve Göbeklitepe'de yapılan arkeolojik kazılarda bulunan ve M.Ö. 7000-8000 yıllarına tarihlenen insan ve hayvan heykelleri aynı zamanda Anadolu'nun bilinen en eski figürlü plastik örnekleridir.

Sultantepe ve Harran'da yapılan arkeolojik kazılarda bulunarak Urfa Müzesi'ne getirilen mimari parçalardaki insan ve hayvan röliyefleri Babil, Asur ve Hitit dönemlerine tarihlenmektedir.

Şanlıurfa Kalesi'ndeki Roma döneminden kalma M.S. 240-242 tarihli çift sütunun akantus yaprakları ile süslü kartal başını andırır başlıkları ile Ulu Cami avlusundaki Bizans dönemine ait St. Stephan Kilisesi'nden kalma sütun başlıkları o dönemlerin taş süslemeciliği hakkında önemli fikir vermektedir.

Şanlıurfa Mimarisi İslami dönem taş süslemeciliğinde, İslam süsleme sanatlarının bitkisel süsleme, geometrik süsleme, figürlü konular, sembolik formlar, yazı ve kompozisyonlar (karma/bileşik kullanım) gibi ana gruplarına yer verilmiştir. Bu ana gruplar içersinde yer alan motifler zengin bir repertuvara sahiptir. Öyleki, İslam süsleme sanatlarında yer alan ve Urfa taş süslemeciliğinde bulunmayan motif hemen hemen yok gibidir. Motif zenginliğinin yanında teknik zenginlik de dikkati çekmektedir. Taş süsleme sanatı tekniklerinden olan kabartma, oyma, şebekeli oyma, kakma ve çizikleme tekniklerine Şanlıurfa taş süslemeciliğinde görülmektedir.

İslami dönem taş süslemeciliğinin Urfa'daki en eski örnekleri VIII. yüzyılda Emevi ve Abbasi hakimiyetine giren Harran'da görülmektedir. 744-750 yıllarında Harran'ı başkent yapan Emevi hükümdarı II. Mervan tarafından inşa ettirilen, daha

sonraları Abbasiler ve Eyyubiler tarafından genişlettirilen Harran Ulu Camii'nde; bu dönemlerin üslup özelliklerini taşıyan ve İslam süsleme sanatlarının şaheserleri arasında sayılan taş süslemeler yer almaktadır.

Şanlıurfa Mimarisi'nin önemli bir bölümünü oluşturan evlerdeki taş süslemeler anıtsal eserlere nazaran daha zengin bir durumdadır. Hiç süslemesi bulunmayan çok sayıdaki cami, han, hamam gibi anıtsal eserlere karşılık süslemesiz bir eve rastlamak hemen hemen mümkün değildir. Anıtsal eserlerde Türk-İslam Sanatı süsleme özelliklerini taşıyan geometrik motifler hakim olmasına rağmen, evlerde mahalli üsluptaki bitkisel süslemeler ağırlıktadır.

Şanlıurfa Evleri'ndeki taş süslemeler, sokak kapısı alınlıklarında, odaların avluya bakan cephelerinde, eyvan kemerlerinin ve tonozların kilit taşlarında, ışık takalarında (havalandırma penceresi) yoğunluk göstermektedir.

Urfa camilerinden Nimetullah, Yusuf Paşa ve Hızanoğlu camilerinin mihrapları çevresinde görülen geometrik geçmeli bordürler anıtsal eserler üzerindeki taş süslemenin en önemli örneklerini teşkil etmektedir.

Urfa Mimarisi'nin vazgeçilmez unsurlarından olan taş süslemeciliği, mimarinin betonarmeye dönüşmüş olması nedeniyle günümüzde terk edilmiş durumdadır.

SUMMARY

Because there is no wood available in and araund Şanlıurfa, stone has been the principal architectural material. Soft when it leaves the quarry but hardening with time, the limestone known locally as havara has been readly usedthroughout the ages in Şanlıurfa buildings.

Because of the Urfa stones so soft, there is a rich tradition of stone embellishment.

This tradition goes all the way back to the Neolithic Age, and the human and animal statues found in excavations at Nevala Çori and Göbeklitepe, dating from 7000-8000 B.C., are the oldest examples of figürative plastic art in Anatolia.

There are human and animal figures on architectural fragments, reliefs which were unearthed during excavations at Sultantepe and Harran, or sometimes found by villagers and brought to the Urfa Museum, and which date back as early as Babylonian, Assyrian and Hittite times.

The two columns on the Şanlıurfa Citadel, dating from the Roman period (240-242 A.D.) and boasting acanthus embellishments and quasi-eaglehead capitals, give some idea of the decorative approach of their time, as do the column capitals belonging to the Byzantine St. Stephen's Church in the courtyard of the Ulu Mosque.

The motifs used in Urfa's stone embellishment can be grouped under various main headings from the Islamic repertory, such as floral, geometric, combined floral-geometric, figurative and calligraphic. But within each group there is a vast range of designs, so vast that one may safely say there is almost no Islamic decorative motif absent from Urfa's stone embellishment.

There is also a wealth of techiques, with all varieties represented: inlay relief, networking, scoring and carving.

The earliest examples of Islamic stone-carving in Şanlıurfa are found in Harran and date from the Ommiad and Abbasid eras of the 8th century. Truly glorious are the embellishments in Harran's Ulu Mosque, built by the Ommiad ruler Mervan II who

made the city his capital in 744-750, during a period whose style is reflected in the mosque as a whole. Stone columns from the Ommiad part of the edifece, wrought with vines and grape clusters, are on display in the Urfa Museum.

The arches and capitals of Harran, a virtual museum of stone embellishment, have intricately worked arabesque compositions and borders based on the rumi motif, and with their total faithfulness to the Seljuk tradition offer a reportory so vast as to merit a separete study.

Houses constitute an important branch of architecture in Şanlıurfa, and here, there is a greater wealth of stone embellishment than in the monuments. Many mobques, hans, hamams (Turkish baths) have no embellishment whatsoever, but a house without some decoration is almost unheard-of. The adornment which is found associated with monumental architecture is usually geometric, while that in houses is genarally floral and of a local character. Note, however, that there is great variety in the geometric designs seen on the rosettes wihich typically adorn the walls of houses.

The most common sites for stone embellishments in the houses of Şanlıurfa are the pediments of front doors, the side of rooms facing the courtyard, the keystones of aiwan arches and of vaults, and finally windows. Networking is seen especially on windows and aiwan arch keystones.

The premier examples of stone embellishment in Urfa's monumental architecture are the geometric dovetail borders araund the mihrabs of three mosques: the Nimetullah, the Yusuf Pasha and the Hızanoğlu mosques.

Although stone embellishment is an indispensable element of Urfa's architecture, the advent of reinforcet concrete means it has been abandoned today.

1. GİRİŞ

1.1. KONUNUN TANIMI, AMAÇ VE ÖNEMİ

Bu araştırmada "ŞANLIURFA İSLAM MİMARİSİ'NDE TAŞ SÜSLEME" konusu ele alınarak incelenmiştir.

Türk-İslâm Sanatı'nda taş malzemenin yoğun olduğu bölgelerde ortaya konulan mimari eserler üzerindeki süslemeler doğal olarak taş üzerine işlenmiştir. Kafkasya'dan Doğu Anadolu'yu da içerisine alarak Güneydoğu Anadolu'ya inen bölgedeki yapılarda taş süsleme sanatının özgün örnekleri yer almaktadır. Bu hat üzerinde yer alan Ani, Erzurum, Ahlat, Doğubayazıt, Diyarbakır, Mardin ve Urfa bölgeleri taş süsleme örneklerinin yoğun olarak yer aldığı çok sayıda mimari eserle doludur.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan ve Anadolu'nun Mezopotamya'ya açılan önemli bir kapısı konumunda olan Şanlıurfa, jeopolitik konumu itibarıyla tarih boyunca çeşitli kültürlerin kaynaştığı bir kent olmuştur. Bu kültürlerin birbirlerini etkilemelerinden doğan çok zengin bir mimari birikime sahip olan bu ilimizde, dini mimari, sivil mimari, askeri mimari, su mimarisi ve ticaret yapıları başta olmak üzere mimarinin her şubesinden çok sayıda' yapı örneği yer almaktadır. Mimaride kullanılan ve halk arasında "Havara Daşı" adı verilen kireç oluşumlu ünlü Urfa Taşı'nın işlemeye elverişli yumuşaklıkta olması Urfa yapılarında zengin bir taş süsleme sanatının doğmasına neden olmuştur. Tarih boyunca süregelen bu sanat, kente damgasını vuran her yeni kültürün katkılarıyla gelişmiş ve böylece zengin bir motif repertuvarı ortaya çıkmıştır. Öyle ki, Türk-İslâm taş süsleme sanatında yer alan ve Urfa taş süslemeciliğinde kullanılmayan motif hemen hemen yok gibidir.

Bu kadar önem arzeden bir konunun bu güne kadar bilimsel bir çerçevede ele alınmamış olması bu araştırmanın gerekliliğini ortaya koymuştur. İslâmi dönem Urfa mimarisindeki taş süsleme motiflerinin çizimlerinin yapılarak kaynaklarının araştırılması, motif repertuvarının ortaya çıkartılarak dökümünün yapılması, bu motiflerin Türk-İslâm Sanatı içerisindeki yeri ve bağlı oldukları kültür çevreleri ile ilişkilerinin saptanarak sanat tarihimize kazandırılması bu çalışmanın amacını oluşturmuştur.

1.2. KAYNAKLAR VE YAYINLAR

Türk-İslam süsleme sanatlarının tezhip, halı, kilim, kumaş, çini, stuko, alçı, ahşap, taş v.b. dallarında çok sayıda yerli-yabancı kaynak yayın bulunmaktadır. Konunun genişleyip dağılacağı düşüncesiyle bu çalışmada, söz konusu yayınlardan sadece Türk-İslam Sanatı'nda ve Urfa'daki Türk-İslam eserlerinde görülen taş süsleme ile ilgili olanlarından yararlanılmıştır.

Şanlıurfa İslâm Mimarisi'ndeki taş süslemeyi topluca inceleyen bir yayın bulunmamaktadır. Ancak Urfa Mimarisi'ni genel olarak ele alan çalışmaların bazılarında az da olsa mimari süslemeye değinilmiştir.

Urfa' daki mimari eserleri sınırlı bir biçimde de olsa ele alan ilk araştırmacı Albert Gabriel'dir. Gabriel, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Diyarbakır, Urfa ve Mardin kentlerindeki mimari eserleri inceleyen "Voyages Archeologiques Dans La Turquie Orientale"[1] adlı eserinde Urfa Kalesi kuzey burcundaki arslan kabartmalarını Hasankeyf Artukluları'na bağlamaktadır.

Anadolu Selçuklu Sanatı'nın mimari süsleme ve el sanatlarında görülen kompozisyon ve motifleri doçentlik tezinde ve çeşitli yayınlarında inceleyen Gönül Öney, doçentlik tezinde Urfa Kalesi kuzey burcundaki arslan kabartmalarını[2], "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü" adlı makalesinde Urfa Kalesi kuzey burcundaki ve Harran Kapısı'ndaki arslan kabartmalarını[3], "Anadolu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal"[4] adlı makalesinde Harran Kapısı'ndaki arslan ve çift başlı kartal kabartmalarını tanıtmıştır.

Hamza Gündoğdu, "Türk İslâm Mimarisinde Figürlü Plastik"[5] konulu doktora tezinde Urfa Kalesi'nin kuzey burcundaki arslan rölyeflerini 52 katalog numarası, şehir

---

[1] Albert Gabriel. **Voyages Archeologiques Dans la Turquie Orientale I.** Paris. 1940. s. 279-280.

[2] Gönül Öney. **Anadolu Selçuklularında Heykel. Figürlü Kabartma ve XIV.-XV. Asırlarda Devamı I.** (Basılmamış Doçentlik Tezi). Ankara. 1966. s.54.

[3] Gönül Öney. *"Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü"*. **Anadolu (Anatolia) XIII.** Ankara. 1971. s. 13-14.

[4] Gönül Öney. *"Anadolu Mimarisinde Avcı Kuşlar Tek ve Çift Başlı Kartal"*. **Malazgirt Armağanı.** Ankara. 1972. s.149

[5] Hamza Gündoğdu. **Türk Mimarisinde Figürlü Plastik.** (Basılmamış Doktora Tezi) İ.Ü. Edebiyat Fakültesi. Sanat Tarihi Bölümü. İstanbul. 1979. s. 125-127

surlarının Harran Kapısı'ndaki figürlü süslemeleri de 53 katalog numarası altında incelemiştir.

Joachim Gierlichs, Anadolu'da ve Kuzey Mezopotamya'da Orta Çağ dönemine ait hayvan rölyeflerini incelediği eserinde Harran Kapısı'ndaki, Urfa Kalesi'ndeki ve Urfa Müzesi'ne Han el-Ba'rür Kervansarayı'ndan getirilen arslan kabartmalarına da yer vermiştir[6].

Bu çalışmalar dışında, Mehmet Alper yüksek lisans tezinde[7] ve doktora tezinde[8], Zahide Akkoyunlu yüksek lisans tezinde[9], İhsan Şenocak yüksek lisans tezinde[10], A. Cihat Kürkçüoğlu yüksek lisans tezinde[11] ve Şanlıurfa Camileri adlı kitabında[12], Işıl Ören yüksek lisans tezinde[13] sınırlı bir şekilde de olsa mimari süslemeye de yer vermişlerdir. Bunlardan Zahide Akkoyunlu sonradan kitap olarak yayınladığı "Geleneksel Şanlıurfa Evlerinin Mimari Özellikleri" adlı çalışmasında "tezyinat" başlığı altında bir bölüm açarak Urfa evlerindeki ahşap ve bilhassa taş süslemeyi çizim ve fotoğraf destekli olarak anlatmıştır[14]. Urfa ile ilgili bu çalışmaların dışında, Türk-İslâm süsleme sanatları ile genel olarak ilgilenen araştırmacıların sayısı önemli bir yer tutmaktadır. Bunlardan, Glück, Diez, Künhel gibi araştırmacıların Türk-İslâm Sanatı'nı çeşitli yönleriyle ele alan eserlerinde süsleme konusu sistematik olmasa bile belli ölçüde yer almıştır[15]. Bezemede kullanılan

---

6 Joachim Gierlichs, **Mittelalterliche Tierreliefs in Anatolien und Nordmesopotamien.** Tübingen, 1996, s. 222, 232, 233.

7 Mehmet Alper, **Tarihi Urfa Sokakları ve Çıkmalar**, İst. Devlet Müh. ve Mim. Akademisi Mim. Fak. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1987.

8 Mehmet Alper, **Urfa'nın Mekansal Yapısı, Türk İslâm Mimarisindeki Yeri ve Önemi.** (Basılmamış Doktora Tezi), İTÜ Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1987.

9 Zahide Akkoyunlu, **Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri.** Gazi Üniversitesi. Mim. Fak. Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.

10 İhsan Şenocak, **Şanlıurfa'da Geleneksel Mimarimiz.** Selçuk Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Konya 1990.

11 A.Cihat Kürkçüoğlu, **Şanlıurfa Camilerinin Tarihi ve Mimari Özellikleri Üzerine Bir Araştırma.** Dicle Üniversitesi. Müh. Mim. Fak. Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır 1993).

12 A.Cihat Kürkçüoğlu, **Şanlıurfa Camileri.** Ankara, 1993.

13 Sevil Işıl Ören, **Traditional Urfa Dwellings: An Investigation of Part of The Old Town Center (Geleneksel Urfa Evleri: Eski Kent merkezinin Bir Kısmının İncelenmesi).** ODTÜ Mimarlık Fakültesi. Yüksek lisans Tezi. Ankara, 1996.

14 Zahide Akkoyunlu, **Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri.** Ankara, 1989.

15 Selçuk Mülayim, *"Selçuklu Süslemeciliğinde Tematik Sınıflama"*, **DTCF Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi.** Ankara, 1982.

motifler ve temalar hakkında ilk bilgiler vermesi açısından bu eserler büyük önem taşımaktadır.

Türk süsleme sanatlarındaki motiflerin tanımı ve sınıflandırılmasına araştırmalarında yer veren Celal Esad Arseven'in "Türk Sanatı Tarihi"[16] ve "Türk Sanatı"[17] gibi eserleriyle Türk sanat tarihçileri arasında öncü olması açısından önemli bir yeri vardır. Arseven, beş kez basımı yapılan beş ciltlik "Sanat Ansiklopedisi" nde[18] süsleme sanatlarında kullanılan çok sayıdaki motifin ayrıntılı tanımlarını yapmış, "Les Arts Decoratifs Turcs"[19] adındaki Fransızca eserinde Türk süsleme sanatlarına başlıbaşına yer vermiştir.

Suut Kemal Yetkin, İslâm Sanatı'nın Türk devirlerini de içerisine alan "İslâm Mimarisi"[20] ve "İslâm Ülkelerinde Sanat"[21], Oktay Aslanapa, "Türk Sanatı I"[22] ve "Türk Sanatı II"[23], Nejat Diyarbekirli "Hun Sanatı"[24] adlı eserlerinde süslemeye önemli ölçüde yer vermişlerdir.

Semra Ögel, Anadolu Selçuklu taş işçiliğini başlı başına ele aldığı kitabıyla[25], Oluş Arık, Anadolu Selçukluları'nın erken devir süslemelerini incelediği doçentlik tezi[26] ve makalesi[27] ile bu konuya önemli bir ivme kazandırmışlardır.

Yine Semra Ögel, 1994 yılında yayınlanan "Anadolu'nun Selçuklu Çehresi"[28] adlı kitabında önemli ölçüde taş süsleme sanatına da yer vermiştir.

---

[16] Celal Esad Arseven, **Türk Sanatı Tarihi**, I.-X. Fasiküller, İstanbul, 1954-1959.

[17] Celal Esad Arseven, **Türk Sanatı**, İstanbul, 1970.

[18] Celal Esad Arseven, **Sanat Ansiklopedisi**, I-V Ciltler, İstanbul, 1983.

[19] Celal Esad Arseven, **Les Arts Decoratifs Turcs**, İstanbul, 1952.

[20] Suut Kemal Yetkin, **İslâm Mimarisi**, Ankara, 1965.

[21] Suut Kemal Yetkin, **İslâm Ülkelerinde Sanat**, İstanbul, 1974.

[22] Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı I**, İstanbul, 1972.

[23] Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı II**, İstanbul, 1973.

[24] Nejat Diyarekirli, **Hun Sanatı**, İstanbul, 1972.

[25] Semra Ögel, **Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı**, Ankara, 1966.

[26] Oluş Arık, **Anadolu Selçuklularında Erken Devir Mimari Tezyinatı**, (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ankara, 1966.

[27] Oluş Arık, *"Başlangıç Devri Anadolu Türk Mimari Tezyinatının Karekteri"*, **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1993, s. 173-177.

[28] Semra Ögel, **Anadolu'nun Selçuklu Çehresi**, İstanbul, 1994.

Ömür Bakırer'in mihraplar[29], Ayla Ödekan'ın mukarnaslar[30] ve Beyhan Karamağralı'nın mezar taşları[31] ile ilgili çalışmaları taş süsleme konusunda önemli bir boşluğu doldurur mahiyettedir. Selçuklu Sanatı'nın mimari süsleme ve el sanatlarını her malzeme üzerinde kompozisyon ve motifleri ile inceleyen Gönül Öney[32], erken Osmanlı süslemeleri üzerine yaptığı çalışma ile Yıldız Demiriz[33] bu konuları en zengin yönleri ile sanat dünyasına kazandırmışlardır.Gönül Öney ayrıca, "Anadolu Selçuklularında Heykel Figürlü Kabartma XIV.-XV. Asırlarda Devamı" konulu doçentlik tezi ve çeşitli makalelerinde Selçuklu Sanatı'nda figür konusunu geniş bir biçimde ele almıştır[34].

Anadolu Türk süsleme sanatları üzerine çok sayıdaki araştırma yazıları ile bir çok soruyu aydınlığa kavuşturan Selçuk Mülayim "Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Tezyinatın Gelişmesi" konulu doktora tezinde[35] ve "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Geometrik Süslemeler (Selçuklu Çağı)"[36] adlı eserinde konuyu kronolojik bir gelişme içerisinde malzeme, teknik, bölge özellikleri ve tipolojik ayırım yönleri ile ayrıntılı bir biçimde incelemiştir.

Selçuk Mülayim, The'ma Larousse-Tematik Ansiklopedi'nin Sanat Tarihi'ne ayrılan altıncı cildindeki Türk- İslâm Sanatı'nın çeşitli konularını irdeleyen araştırma yazılarından önemli bir bölümünü süsleme sanatlarına ayırmıştır. Bu yazılar içerisinde "Hayvan

---

[29] Ömür Bakırer, **Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları**, Ankara, 1976.

[30] Ayla Ödekan, **Osmanlı Öncesi Türk Mimarisinde Mukarnaslı Portal Örtüleri**, İstanbul, 1977.

[31] Beyhan Karamağralı, **Ahlat Mezar Taşları**, Ankara, 1992.

[32] Gönül Öney, **Anadolu Selçuklularında Süsleme ve El Sanatları**, Ankara, 1978.

[33] Yıldız Demiriz, **Osmanlı Mimarisinde Süsleme I**, İstanbul, 1979.

[34] Gönül Öney, **Anadolu Selçuklularında Heykel Figürlü Kabartma ve XIV.-XV. Asırlarda Devamı. C. 1.** (Basılmamış Doçentlik Tezi), Ankara, 1966; *"Niğde Hüdavent Hatun Türbesi Figürlü Kabartmaları"*, **Belleten. C. XXXI**, Sayı 122, Ankara, 1967, s. 143-155; *"Artuklu Devrinden Bir Hayat Ağacı Kabartması"*, **Vakıflar Dergisi. Sayı: VII**, İstanbul, 1968; *"Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi"*, **Belleten. C. XXXII**, Ankara, 1968, s. 25-36; *"Anadolu Selçuklu Sanatında Balık Figürü"*, **Sanat Tarihi Yıllığı 1966-1968**, İstanbul, 1968, s. 142-159; *"Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri"*, **Belleten C. XXXIII**, Sayı 130, Ankara, 1969, s. 171-216; *"Anadolu Selçuklularında Arslan Figürü"*, **Anadolu (Anatolia) XIII**, Ankara, 1971; *"Anadolu Mimarisinde Avcı Kuşlar Tek ve Çift Başlı Kartal"*, **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1972, s. 139-172; *"Selçuklu Mimarisinde Figürlü Kabartma ve Heykel"*, **Sanat Dünyamız**, Sayı: 6, İstanbul, 1976, s. 2-8.

[35] Selçuk Mülayim, **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Tezyinatın Gelişmesi** (Basılmamış Doçentlik Tezi), İstanbul, Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul, 1975.

[36] Selçuk Mülayim, **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler (Selçuklu Çağı)**, Ankara, 1982.

Üslubu", "Ejderli Taşlar", "İslâm Süslemeleri : Arabesk", "Taş Süslemeler", "Malzeme Teknik", "Divriği Külliyesi, "Geometrik Örgüler", "Simge Olarak Geometrik Şekiller", "Çözümleme Yaklaşımı", "Rumi Motif", "Zoomorfik Bir Yaklaşım", "Rumi Motifinin Tartışmalı Kökeni", "İslâmiyetten Sonra Rumi Motif" başlıklı olanları taş süsleme ile ilgili olması açısından önem taşımaktadır[37]. Aynı ansiklopedide "Figürlü Bezemeler" konusu, "Hayvan Figürü", "Fantastik Figürler" ve "İnsan Figürü" alt başlıkları ile Selçuk Mülayim-Candan Ülkü müşterek imzasıyla okuyucuya sunulmuştur[38]. Ayrıca Selçuk Mülayim, bir çok bildiri ve makalesinde daha ziyade Selçuklu süslemeceliğine yer vererek tematik sınıflama, ikonografi ve geometrik kompozisyon, hayvan üslubu gibi konulara açıklık getirmiştir[39].

Aynur Durukan ve Mehlika Sultan Ünal tarafından hazırlanan ve on üç bölümden oluşan Anadolu Selçuklu dönemi bibliyografya çalışmasının mimari süslemeye ayrılan ikinci bölümünde alçı, çini ve taş süsleme ile ilgili kitap, makale ve tezler tanıtılmıştır[40].

Hat Sanatının Selçuklu Mimarisi'nde ve mezar taşlarında süsleme elemanı olarak kullanılmasına ilişkin Metin Şahinoğlu'nun[41] ve M.Zeki Kuşoğlu'nun[42] , Çatalhöyük'ten günümüze kadar Anadolu motiflerini halı ve kilim üzerinde inceleyen Güran Erbek'in[43],Türk Sanatı'ndaki bitkisel ve figürlü süslemeleri tezhip eserleri üzerinde

---

[37] **Thema Larousse-Tematik Ansiklopedi, C. VI**, İstanbul, 1993-1994, s. 188 v.d.

[38] **Thema Larousse-Tematik Ansiklopedi, C. VI**, İstanbul, 1993-1994, s. 228-229.

[39] Selçuk Mülayim, *"Trabzon Ayasofyası'nın Tarihlenmesinde Geometrik Bir Kompozisyonun Kronolojik Değeri"*, **Sanat Tarihi Yıllığı, IX-X**, İstanbul, 1981, s. 215-225; *"Geometrik Kompozisyonların Çözümlenmesine Bir Yaklaşım"*, **Arkeoloji - Sanat Tarihi Dergisi 1**, İstanbul, 1982, s. 51-69; *"Türk Süsleme Sanatında Arabesk Problemi"*, **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi 2**, İstanbul, 1983, s. 62-85; *"Ortaçağ Anadolu Süslemeciliğinde Geometrik Kompozisyonlar"*, **Boyut 2/10**, İstanbul, 1983, s. 325-340; *"Anadolu'da Hayvan Üslubunun Bir Örneği"*, **Folklor ve Etnoğrafya Araştırmaları Dergisi**, 1984, s. 325-340; *"Selçuklu Süslemeciliğinde Tematik Sınıflama"*, **DTCF Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi**, Ankara, 1982 s. 495-508; *"Selçuklu Sanatında İnsan Figürünün İkonografik Kaynağı"*, **Antalya, III. Selçuklu Semineri Bildirileri**, İstanbul, 1989 s. 91-103; *"Selçuklu Süsleme San'atı"*, **Selçuklu Devrinde Kültür ve Medeniyet (14 Mart 1991 Kayseri)**, Kayseri, 1992, s. 81-135; *"Selçüklu Sanatında Geometrik Kompozisyonlar"*, **I.-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya, 1993; *"Selçuklu Geometrik Süslemeleri"*, **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi 9**, İstanbul, 1996, s. 47-53.

[40] Aynur Durukan - Mehlika Sultan Ünal, **Anadolu Selçuklu Dönemi Bibliyografyası**, Ankara, 1994.

[41] Metin Şahinoğlu, **Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılması**, İstanbul, 1977.

[42] Mehmet Zeki Kuşoğlu, **Mezar Taşlarında Huve'l Baki**, İstanbul, 1984.

[43] Güran Erbek, **Anatolian Motifs**, İstanbul, 1987.

inceleyen Cahide Keskiner'in[44] çalışmaları konularında önemli bir boşluğu doldurur mahiyettedir.

Ülkemizde son yıllarda üzerinde durulmaya başlanılan İkonografi konusu, ilk kez 1993 yılında Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı tarafından bir seminer kapsamında ele alınmış ve çok sayıdaki bilim adamı tarafından seminere sunulan bildiriler bir kitap halinde yayınlanmıştır[45].

Türk araştırmacılar içerisinde İkonografi konusuna ilk ilgi duyanlar Emel Esin[46] ve Güner İnal[47] olmuş, her iki araştırmacı çeşitli makalelerinde bu konuya yer vermişlerdir.

Yaşar Çoruhlu, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak hazırladığı "Türk Resim Sanatında Hayvan Sembolizmi" konulu doktora tezi ile ikonografinin bu dalını ilk defa geniş bir biçimde ele almış ve daha sonra bu tezini kitap halinde yayınlamıştır[48].

Yabancı bilim adamlarının da ilgi duyduğu ikonografi konusu; B.Bralostoçki[49], A.Whittick[50], C.A.S. Williams[51], E. Panofsky[52], G. Ferguson[53], C. Copper[54] ve K. Critchlow[55] başta olmak üzere bir çok bilim adamı tarafından incelenmiştir.

---

[44] Cahide Keskiner, **Turkish Motifs**, İstanbul, 1991.

[45] **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan**, Ankara, 1993.

[46] Emel Esin, *"Evren (Selçuklu Sanatı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşeleri)"*, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 1, Ankara, 1969, s. 161-182; *"Bağdaş ve Çökmek Türk Töresinde İki Oturuş Şeklinin Kadim İkonografisi"*, **Sanat Tarihi Yıllığı III**, İstanbul, 1970, s. 231-242; *"Kün-Ay (Ay-Yıldız) Motifinin Proto-Türk Devrinden Hakanlılara Kadar İkonografisi"*, **VII. Türk Tarih Kongresi, C. I, Ankara**, 1972, s. 313-359; *"The Figürative Astral Representations of the Uygur Turks"*, **International Symposium on the *Observatories* in Islam, 19-23 September 1977**, İstanbul, 1980, s. 53-89; *Türk Kosmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar)*, İstanbul, 1979.

[47] Güner İnal, *"Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri"*, **Sanat Tarihi Yıllığı IV** , İstanbul, 1971, s. 153-182.

[48] Yaşar Çoruhlu, **Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi**, İstanbul, 1995.

[49] B. Bralostocki, *"Iconography and Iconology"*, **Encyclopedia of World Art**, London 1959, s. 770-782.

[50] A. Whittick, **Symbols Signs and Their Meaning**, London, 1960.

[51] C.A.S. Williams, **Encyclopedia of Chinese Symbolism and Art Motives**, New York, 1960, s. 319-321.

[52] E. Panofsky, **Essais d'Iconologie**, Paris, 1967; **Idea, A concept in Art Theory**, New York 1968; *"İkonografi ve İkonoloji"*, (Çev. B. Cömert), **Türk Dili**, Ağustos 1971, s. 348-358.

[53] G. Ferguson, **Signs and Symbols in Christian Art**, New York 1959.

[54] C. Copper, **An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols**, London, 1992.

[55] K. Critchlow, **Islamic Patterns an Analytical and Cosmological Approach**, Slovenia, 1995.

1.3. METOT VE DÜZEN

Şanlıurfa il sınırları içerisindeki mimari eserler üzerinde yer alan taş süslemelerin fotoğrafları 1979-1994 yılları arasında özel ilgi sonucu çekilerek bir arşiv oluşturulmuştur. "Şanlıurfa İslam Mimarisinde Taş Süsleme" konusunun doktora tezi olarak ele alınmasından sonra, araştırmalar Urfa'daki Türk-İslam dönemine ait yapıların taş süslemeleri üzerinde yoğunlaştırılmış ve daha önce oluşturulan arşiv genişletilmiştir. Bu tezin hazırlanması sırasında önceki arşivden de yararlanılmış ve böylece yakın zamanda yıktırılan bir çok tarihi evin taş süslemeleri teze dahil edilebilmiştir.

Süslemelerin çizimleri, fotoğraflara bakılarak önce eskiz kağıdına kurşun kalem ile orantılı bir biçimde yapılmış, daha sonra bu çizimler aydıger kağıdına aktarılmıştır.

Bu araştırma; Giriş, İslâm Mimarisi'nde Taş Süsleme, Şanlıurfa Bölgesinde Taş Süsleme Geleneğinin Kaynakları, Katalog, Şanlıurfa İslâm Mimarisi'nde Taş Süslemenin Çözümü, İkonografi , Karşılaştırma, Değerlendirme olmak üzere 8 bölümden oluşmuştur.

Giriş bölümünde, Şanlıurfa Mimarisi'nde taş süslemenin yoğun bir biçimde yer almasının nedenlerine genel olarak değinildikten sonra, araştırmanın tanımı, amaç ve önemi üzerinde durulmuş, Urfa İslâm Mimarisi ile Türk İslâm Mimarisi'ndeki taş süslemeyi konu alan kaynak yayınlara, en sonunda da Urfa'nın tarihçesine yer verilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde Türk- İslâm Mimarisi'ndeki taş süsleme sanatına genel olarak değinilmiştir.

Üçüncü bölümde Urfa mimarisindeki taş süsleme geleneğinin kaynaklarına inilmiş, Neolitik Çağ'dan başalayan bu geleneğin İslam öncesi örneklerine yer verilmiştir.

Dördüncü bölümü oluşturan katalog kısmında, taş süslemelerin yer aldığı mimari eserler ana gruplara ayrılmış, her gruba giren süslemeli yapılara bir katalog numarası verilmiştir. Yapının yeri, inşa tarihi, süslemelerin çizim ve fotoğraf numaraları, bulundukları yerler belirtildikten sonra, "tanım" başlığı altında taşın cinsi, işleme tekniği ve süslemeler üzerinde durulmuştur. Harran Ulu Camii kalıntıları arasında dağınık bir biçimde yer alan ve bu camiden Urfa Müzesi'ne getirilen süslemeli mimari parçalar "Cami Süslemeleri" grubunda incelenmiştir. Urfa Müzesi'nde yer alan süslemeli taş eserlerin

Müze Müdürlüğü tarafından envanterleri yapılmadığı için katalogda bu eserlere müze envanter numaraları verilememiştir.

Hristiyan eserleri olan 3 kilise, 1 mezar şaidesi, 1 haç motifli taş, 1 çeşme taşı, İslami dönemde yapılmış olmaları ve süslemelerinin Urfa İslam yapılarındaki süslemelere benzemesi dikkate alınarak bu bölüme dahil edilmiştir.

Dönemler ve yapılarla ilgili tarihlemelerde, miladi tarihler tek başına, hicri tarihler; yanlarına miladi tarihler konularak (hicri/miladi) şeklinde verilmiştir.

Araştırmanın esas konusunu teşkil eden Urfa İslâm Mimarisinde Taş Süslemenin Çözümü'ne beşinci bölümde yer verilmiş, bu bölümde, malzeme, teknik ve mimari plastike (taş süslemenin kullanıldığı alanlar) değinilmiştir.

Beşinci bölümün Konu ve Temalar kısmında, Katalogda yer alan taş süslemelerin tamamı bitkisel süsleme, geometrik süsleme, figürlü konular, yazı, sembolik formlar ve kompozisyonlar (karma/bileşik kullanım) olmak üzere 6 ana gruba ayrılmış, her grup içerisindeki motiflerin tipolojik sınıflamalar yapılarak her kompozisyon çeşitli varyasyonları ve üslup özellikleri ile incelenmiştir. Fotoğraf ve şekillerin sıralanması bu bölümdeki gruplamaya göre yapılmış, süslemelerin önce fotoğrafları, daha sonra çizimleri verilerek dikkatin dağılmadan fotoğraf ve çizimler üzerine ayrı ayrı yoğunlaşması sağlanmıştır.

Altıncı bölüm olan İkonografi bölümünde, Sadece Urfa İslam Mimarisi taş süslemeciliğinde yer alan motiflerin kaynaklarına inilerek ikonografik anlamlarına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Konunun genişleyip dağılacağı düşüncesiyle Türk-İslam Sanatı'nın halı, kilim, tezhip, çini, tuğla v.b. eserleri üzerindeki motiflerin ikonografileri üzerinde durulmamıştır.

Yedinci bölüm olan karşılaştırma bölümünde Şanlıurfa İslâm Mimarisi'nde görülen taş süslemelerin malzeme, teknik, Konu ve Temalar yönünden Türk- İslâm Sanatı içerisindeki benzerleri ile karşılaştırmaları yapılmıştır.

Son bölüm olan değerlendirme bölümünde, katalogda yer alan süslemelerin hangi İslam devletleri zamanında yapıldıklarına değinildikten sonra kendi içlerinde gruplandırmaları yapılmış, malzeme, teknik, mimari plastik, Konu ve Temalar, Ustalar yönüyle değerlendirilmeleri yoluna gidilmiştir.

Bu araştırmaya başlanılırken oldukça kapsamlı bir yayın taramasına gidilmiş, bu yayınlardan istifade edilenlere dip notlarda ve bibliyografya bölümünde yer verilmiştir.

1.4. TARİHÇE

İslam Öncesi Dönem

Urfa adının nereden geldiği konusu bugüne kadar kesin olarak açıklanmamıştır. Şehre, Süryanilerin Orhai, Arapların El Ruha, Seleukosların Edessa, Türklerin ise Urfa dediği bilinmektedir. M.Ö. II. yüzyılda kısa bir süre Antiokheia ismi verilmişse de hemen terkedilmiştir[56].

Son yirmi yılda il sınırları içersindeki çeşitli höyüklerde ve diğer arkeolojik alanlarda yapılan yüzey araştırmaları ve kazılarda Paleolitik Çağ (M.Ö. 500.000-8.000), Neolitik Çağ (M.Ö. 8.000-5.500), Kalkolitik Çağ (M.Ö. 5.500-3.200) ve İlk Tunç Çağı'na ait (M.Ö. 3.200-1.800) eserler bulunarak Urfa Müzesi'ne getirilmiştir.

M.Ö. I. binde bölge halkı Kafkasya kökenli Subarlardan oluşmaktaydı. Yine bu zamanda güney-doğu bölgesi Sami ırkından Aramilerin istilasına uğradı. Aramilerin küçük şehir devletleri kurmalarına karşılık bölge, M.Ö. 612 yılına kadar Asur egemenliğinde kaldı. M.Ö. 612-550 yılları arasında Med hakimiyetine giren bölge M.Ö. 552-332 yıllarında Perslerin eline geçti. Perslerle beraber bölge iki asır süren bir karanlığa gömülmektedir[57] . Büyük İskender'in Asya seferi sırasında Urfa bölgesi M.Ö.332-312 yılarında Makedonyalıların eline geçti. İskender'in ölümünden sonra imparatorluğun komutanları arasında bölüşülmesi neticesinde Urfa M.Ö. 312-132 yılları arası için Seleukosların elinde kaldı. M.Ö. 302 yılında I. Seleukos Nikator tarafından eski iskan yerine yeniden kurulan Urfa'ya "Suları Bol" anlamına gelen "Edessa" adı verildi.

Seleukosların giderek zayıflamasını fırsat bilen Arami asıllı Süryaniler M.Ö. 132'de Aryu önderliğinde Osrhoene adıyla bir şehir krallığı kurdular. Abgar hanedanının yönettiği bu krallık zaman zaman Romalıların ve Partların hakimiyetine girdi. M.S. 216'da Roma imparatoru Caracalla tarafından Edessa işgal edildi. Son Osrhoene kralı 244'de Roma'da ölmesinden sonra bu krallık ortadan kalkmış oldu.

---

[56] Halit Çal, *"Urfa'daki Taşınmaz Eski Eserler Hakkında Bir Ön Araştırma"*, **Yeni Harran Çevresi,** 1. Yıl, 4. Sayı, İstanbul, 1993, s. 49.

[57] Fikret Işıltan, **Urfa Bölgesi Tarihi**, İstanbul, 1960, s. 11.

376 yıl süren Osrhoene krallığı Hristiyanlık tarihi açısından önem taşımaktadır. Kral V. Abgar Ukkama 13-50 yılları arasındaki ikinci saltanatı sırasında Hz. İsa'ya mektup yazarak Hristiyanlığı halkı ile birlikte kabul ettiğini bildirmiştir. Hz. İsa Urfa'yı kutsadığına dair bir mektubunu ve yüzünü sildiği mendile çıkan mucizevi portresini Abgar Ukkama'ya göndermiştir[58].

260 yılında Sasani Kralı I. Şapur tarafından Romalılardan alınan şehir 273 yılına kadar Palymyra devletine bağlandı. Bu tarihten sonra yeniden Romalıların eline geçti[59]. Roma imparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma (Bizans) imparatorluğunun elinde kalan Urfa, Doğu Roma-Sasani çekişmelerine sahne olmaya devam etti. 396'da Urfa'ya ilk Türk akını yapıldı. Hun kuvvetleri Kudüs'e kadar süren akınlarda Urfa'yı yağmalayarak kilise ve manastırları yıktılar. Sasani imparatoru Kavad 502 ve 503 yıllarında Urfa'yı iki kere kuşattı ise de alamadı. Anuşirvan 540, 544 yıllarında iki kere daha kuşattı. Bu defa II. Hüsrev şehri işgal etti. 628'de Sasanileri yenen Heraklios Urfa'yı tekrar Bizans'a bağladı. Bu dönemde Urfa mezhep kavgalarına sahne oldu. 359 yılında Constantius'un Roma Mezopotamyasını ikiye ayırmasıyla Diyarbakır asıl Mezopotamya'nın, Urfa ise tesis edilen Osrhoene vilayetinin başkenti oldu[60].

İslami Dönem

Halife Ömer zamanında 639 yılında Urfa İslam ordularının eline geçti. Emeviler 687'de Harran, Samsad ve Urfa'yı bir eyalet halinde birleştirdiler. 750 yılından sonra İslam devletlerinden Abbasi, Hamdani, Numeyri ve Mervanilerin idaresinde el değiştiren Urfa'ya 1031 yılında Bizanslılar hakim oldu[61].

Büyük Selçuklu Sultanı Alp Arslan 1071'de Urfa'yı kuşattı, ancak 50 gün süren kuşatmayı 50.000 dinar karşılığında kaldırdı[62]. Alp Arslan'ın oğlu Melik Şah 1087 yılında Haleb'e giderken uğradığı Harran'da komutanlarından Emir Bozan'ı Urfa üzerine gönderdi. Bozan, üç ay süren kuşatma neticesinde kenti ele geçirdi (1087).

---

[58] Selahattin E. Güler, *"Tarih İçinde Şanlıurfa"*, **Şanlıurfa**, Ankara, 1997, s. 30-33.

[59] Fikret Işıltan, a.g.e., s.23.

[60] Halit Çal, a.g.m., s. 50.

[61] Selahattin E. Güler, a.g.m., s. 38,39.

[62] Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, İstanbul, 1960, s. 22.

Sultan Melikşah'ın 1092'de ölmesi üzerine Büyük Selçuklu devletinde taht mücadeleleri başladı. Bu mücadelede Emir Bozan ve Halep Emiri Aksungur önce Suriye Selçukluları sultanı Melik Tutuş'u desteklemişler, ancak daha sonra Melik Şah'ın oğlu Berkyaruk tarafına geçmişlerdir. Bu ihaneti unutmayan Melik Tutuş 1094'de Emir Bozan'ı öldürterek Urfa'yı teslim aldı ve kalede sürekli olarak Türk garnizonu bulunması kaydıyla şehrin idaresini Ermeni asıllı Thoros'a verdi. Thoros, 1095'de Melik Tutuş'un ölümünü fırsat bilerek kentin tümüne hakim oldu[63] . I. Haçlı Seferleri sırasında haçlı ordusunun komutanı Kont Baudouin 1098'de Urfa'yı alarak Haçlı Kontluğu'nu kurdu.Bu tarihten itibaren Urfa bir çok defa Suriye Selçukluları, Artukoğulları ve Anadolu Selçukluları tarafından kuşatıldıysa da alınamadı. Nihayet 28 Kasım 1144'de Musul Atabeyi İmadüddin Zengi tarafından kuşatılan şehir24 Aralık 1144 tarihinde ele geçirildi. İslam dünyasında sevinç uyandıran bu zafer İbn'ül Esir tarafından Bedir Savaşı ile mukayese edilmiştir[64] .

1146'da Zengi'nin yerini alan Nureddin Mahmud'un 1174 yılında ölümü üzerine bölge, komutanlarından Selahaddin Eyyubi'nin kurduğu Eyyubi Devleti'nin eline geçti. Selahaddin 1182'de Urfa, Suruç ve Nusaybin'i topraklarına kattı. Selahaddin'in 1193'de ölümünden sonra Urfa Anadolu Selçukluları ile Eyyubiler arasındaki çekişmelere sahne oldu. Bölge, 1232'de Mısır Eyyubileri'nin elinde idi. Alaaddin Keykubbat'ın gönderdiği ordu, şiddetli bir muhasaradan sonra 1234'de Urfa'yı Eyyubilerden aldı ve şehrin ahalisini Anadolu'ya sürdü. Şehirde büyük bir yağma oldu. Selçuklu ordusunun çekilmesinden sonra Eyyubiler bütün bölgeyi geri aldılar[65]. İki yıl sonra Selçuklulara bağlı Harezmliler Selçuklulardan ayrılarak Urfa taraflarına çekildiler ve bütün bölgeyi yağma ettiler. Nihayet 1240 yılında Selçuklu birlikleri Harran'da Harezmlileri bozguna uğratarak şehri Eyyubilere bıraktı.

Anadolu Selçuklularının 1243 Kösedağ Savaşı'nda yenilmesinden sonra bölge Moğol hakimiyetine girdi. Moğollar 1244'de Mardin ve Urfa'yı, 1251 yılında da tekrar Suruç, Harran ve Urfa Bölgesi'ni yağmaladılar. Hülagü, 1260 yılı başında Suriye seferine

---

[63] Selehaddin E. Güler, a.g.m., s. 42.

[64] Işın Demirkent, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)**, Ankara, 1987, s. 152.

[65] Halit Çal, a.g.m., s. 51.

giderken kendiliğinden teslim olan Urfa veHarran'ı aldı, direnen Suruç halkını ise kılıçtan geçirdi.

1272 yılında Memluk Sultanı Baybars tarafından Haleb'e tayin edilen Taybars kısa bir süre sonra Harran ve Urfa'yı Moğollardan aldı. İki yıl sonra Birecik'de Memlukların eline geçti.

İlhanlı hakimiyeti altındaki Urfa, bütün Anadolu şehirleri gibi ağır vergiler altında ezildi. Anadolu Selçuklu Devleti'nin 1308 yılında resmen ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan beyliklerden Salim Bey idaresindeki Döger Türkmen Boyu'nun eline geçti. 1321 yılı civarında Urfa harap bir halde idi. 1340 yılında Mustavfi, eski yapıların sadece harabelerini görebilmiştir.Kalkaşandi ise 1400 yılında Urfa'yı canlı bir şehir olarak tasvir etmektedir[66].

Urfa 1399 yılında Timur'un hakimiyetine girdi. Timur, Diyarbakır yöresini Karayülük Osman Bey'e vermiş, o da 1403 yılında Diyarbakır'da Akkoyunlu Devleti'ni kurmuştur. Döger Türkmen Boyu'nun hakimi Dimaşk Hoca'nın 1404'de ölümü üzerine Urfa Akkoyunluların eline geçti.

Mısır Memluklarının asi kumandanı Cekem 1407'de Urfa'yı kuşattı ise de savaşta öldürüldü[67]. Fakat 1429 yılında Mısır Memlukları Urfa'yı ele geçirerek şehri yağmalayıp yıktılar ve geri çekildiler.

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan 1465 yılında Urfa'da bulunan kardeşlerini yenerek şehri ele geçirdi.

Urfa 1504'de Dulkadır Beyliği'nin eline geçti. 1507'de Safeviler tarafından alındıysa da Dulkadırlılar şehri hemen geri aldılar[68].

Safevilerin 1514 yılında Urfa'yı tekrar ele geçirmesinden kısa bir süre sonra şehir Yavuz Sultan Selim zamanında 1517 yılında Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Osmanlılar elinde iken çeşitli çalkantılar ve isyanlara sahne olan Urfa, Osmanlı imparatorluğunun I.Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması üzerine 24 Mart 1919'da İngilizler

---

[66] E.Honigman-N.Göyünç, *"Urfa"*, **İslam Ansiklopedisi, 13.c.**, İstanbul, 1979, s.55.

[67] Refet Yınanç, **Dulkadır Beyliği**, Ankara, 1989, s. 37.

[68] Refet Yınanç, a.g.e., s. 78,92,94.

tarafından işgal edildi, 30 Ekim 1919 tarihinde İngilizler tarafından Fransızlara devredildi. Urfalılar 11 Nisan 1920'de Fransızları yenilgiye uğrattılar ve şehirlerinin Türkiye Cumhuriyeti topraklarında kalmasını sağladılar. Bu zaferin anısına 1984 yılında T.B.M.M.'nin kararıyla Urfa'ya "ŞANLI" ünvanı verildi.

2. İSLAM MİMARİSİ'NDE TAŞ SÜSLEME

İslâmiyetin doğup yayıldığı bölgelerde gelişen İslâm Sanatı'nda görülen mimari süsleme, bu bölgelerde İslâmdan önce var olan medeniyetlerin etkileri ve İslâm hendese biliminin gelişmesi ile bağlantılıdır[69]. Doğduğu tarihten itibaren 40-50 yıl gibi çok kısa bir süre içerisinde geniş bir coğrafyaya yayılan İslâm dini, yayıldığı yerlerdeki Bizans, Sasani ve Türk kültürleriyle tanışma imkanını da elde etmiştir. Türklerin X. yüzyıl içerisinde İslâmiyeti kabul etmeleri İslâm süsleme sanatlarında önemli gelişme ve değişmeler sağlamıştır.

2.1. Emevi Mimarisi'nde Süsleme

Henüz gelişmiş bir kimliğe sahip İslâm Sanatı'nın ortaya çıkmadığı bir dönemde kurulan ve ilk İslâm devletlerinden olan Emeviler'in sanatında Bizans, Sasani ve Helenistik etkiler hakim olmuş ve spolye malzemeye bolca yer verilmiştir. İslâmın ilk yüzyılı olmasına rağmen bu devir mimarisinde görülen fresk ve mozaik süslemelerde insan figürlerine yer verilmiş olması büyük bir cesaret olarak değerlendirilmektedir.

İslâm Mimarisi'nin ilk anıtsal eserlerinden olan Emevi devrine ait Şam Ulu Camii'nde (715) Helenistik ve Sasani elemanlar dışında İslâmi olan pek az şey vardı. Bu yapıdaki İslâmi elemanların en önemlisi şebekeli oyma mermer pencere şebekeleridir[70]. Üç ayrı örnek halinde görülen mermer şebekelerde dairelerin ve düşey-çapraz eğri çizgilerin kesişmelerinden oluşan kompozisyonlar İslâm Sanatı'nın en eski tarihli geometrik örnekleri arasında sayılabilir (Resim 1, 2-Şekil I, 2).

2.2. Tulunoğlu Mimarisi'nde Süsleme

Kahire'deki İbn Tulun Camii, Mısır'da hüküm sürmüş olan Tulunoğulları'nın en sağlam ve süsleme yönünden en dikkat çeken eseridir. Tulunoğlu Ahmed tarafından

---

[69] Selçuk Mülayim, a.g.e., s. 15.

[70] Selçuk Mülayim, a.g.e., s. 16.

789'da inşa ettirilen bu cami tezyini ayrıntıları ve geomerik kompozisyonları bakımından Emevilerin Şam Ulu Camii kadar ilgi çekicidir. Güneybatı revaktaki tuğla kemerlerin iç yüzeylerindeki dairevi desenler Şam Ulu Camii şebekelerini andırırken ara dolguların bitki süslemeleri "Samarra B Üslubu" na bağlanmaktadır [71] (Resim 3).

2.3. Abbasi Mimarisi'nde Süsleme

Mezopotamya geleneklerinden kaynaklanarak gelişen Irak bölgesinin mimarisinde anıtsal kerpiç inşaatına dayanan zigguratlar önemli bir yer tutar. Düz derzler halinde yükselen kerpiç sıraları, Abbasi dönemi Irak tezyinatında önemli unsurlardandır. 861 tarihli Samarra Ulu Camii'nde; yerli gelenekler, Sasani Mimarisi'nde görülen plaster sıvalı duvar yüzeyleri ve basamaklı korkuluklar hakimdir[72].

Bağdat'da 867'de hazırlanarak Tunus Kayrevan'daki Seydi Ukba Camii'ne armağan edilen ahşap minber Abbasi süsleme sanatının önemli bir örneği sayılır. Abbasi çağının el işçiliğini ve ulaştığı zengin geometrik biçim çeşitlerini bir arada gösteren bu minber adeta bir süsleme sergisi gibidir (Resim 4-Şekil 3).

2.4. Gazneli Mimarisi'nde Süsleme

962-1186 tarihleri arasında hüküm süren Gazneliler, mimarilerinde bolca kullandıkları taş ve mermer malzeme ile Anadolu Selçuklu Mimarisi'nin öncüsü sayılmaktadır. Gazne Sanatı, yapılarında tuğla malzemeyi büyük bir ustalıkla ve ısrarla kullanmayı beceren Büyük Selçuklu Sanatı'nın da kaynağını teşkil etmiştir. Gazne Sanatı'nda çok olarak görülen insan figürlü mermer kabartmaların Selçuklu figürlü plastiğini geliştirmiş olması kuvvetle muhtemeldir[73].

Gazne bitkisel motifleri ile Anadolu Selçuklu bitkisel motifleri arasında büyük benzerlikler vardır. Bazı kompozisyonlar Sivas Gök Medrese'nin bitkisel örneğini hatırlatır. Simetrik çatallı rumiler arasına bir ters bir doğru olarak yerleştirilen palmetlerin oluşturduğu bitkisel firizler Anadolu'daki Selçuklu örnekleri ile benzerlik gösterir. Ayrıca süslemeler arasındaki hayvan figürleri büyük ölçüde Denizli Ak Han'dakilere benzemektedir (Resim 5).

---

[71] Selçuk Mülayim, a.g.e., s. 16.

[72] Selçuk Mülayim, a.g.e., s. 17.

[73] Semra Ögel, a.g.e., s. 104.

Gazne Mahmut Kulesi (1030) ve Mesut Kulesi (1114) üzerindeki kufi tuğla süslemeler Gazneli Sanatı'nın en önemli örneğini teşkil etmektedir (Resim 6).

2.5. Karahanlı Mimarisi'nde Süsleme

İlk İslâm Türk Devleti olan Karahanlılar 840-1212 tarihleri arasında hüküm sürmüştür[74]. İlk örneklerinde kerpiç malzeme kullanılan Karahanlı Mimarisi'nin daha sonraki evrelerinde kerpiç tuğla karışımı ve sadece tuğla malzeme kullanılmıştır. Buhara Kalan Minare, Özkent Minaresi, Tirmiz Car Kurgan Minaresi, Tim Arap Ata Türbesi, Ribat-ı Melik gibi yapılarda daha ziyade geometrik motiflerin hakim olduğu zengin tuğla ve stuko süslemeler dikkati çekmektedir.

Karahanlı Mimarisi'ne ait ilk geometrik kompozisyonlar Özkent Minaresi'nde görülmektedir (Resim 7). XI. yüzyıldan kalan bu tuğla minarede sekizgenler geçmesi, meander, gamalı haç ve eşkenar dörtgenlerle zengin bir süsleme repertuvarı uygulanmıştır.

Karahanlılar'dan Celaleddin Hüseyin'in Özkent'teki 1152 tarihli türbesi, cephesi ve dış görünüşü bakımından Türk Mimarisi'nin çığır açan en önemli eserlerinden biridir[75]. Cephesi baştan başa geniş ve dar bordürlerle çok zengin olarak süslenmiş, portal kemerini çevreleyen nesih kitabede ilk defa olarak rumiler ortaya çıkmıştır. Palmet motiflerinin de kullanıldığı bitkisel motifler yanında bu türbede geometrik süslemeye de yer verilmiştir (Resim 8).

2.6. Büyük Selçuklu Mimarisi'nde Süsleme

İran'daki Büyük Selçuklu Devleti, Oğuzların Kınık Oymağı'ndan gelen Dakkak'ın torunları Tuğrul ve Çağrı Beyler tarafından 1040 yılında Gaznelilere karşı Dandanakan Savaşı'nın kazanılması neticesindeHorasan'da kurulmuştur.[76]

İran Büyük Selçuklu mimari süslemesi Karahanlılar'da olduğu gibi tuğla ve stuko olmak üzere iki gruba ayrılır. Tuğla tezyinatın prototipi olarak Samaniler devrine ait 907 tarihli Buhara'daki Samanoğlu İsmail Türbesi gösterilir[77] (Resim 9). Bu eserde, tuğla

---

[74] Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı I**, İstanbul, 1972, s. 19.

[75] Oktay Aslanapa, a.g.e., s. 30.

[76] Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti,** Ankara, 1965, s. 63-67.

[77] Semra Ögel, a.g.e., s. 107.

bloklarıyla türlü örgü biçimlerinin mimari elemanlara çok uygun düşecek tarzda yerleştirilmiş olması dikkat çekmektedir.

Büyük Selçuklu mimari tezyinatında geometrik süslemeler tuğla ile, bitkisel süslemeler stuko ile yapılmıştır.

Damgan Minaresi (1026-1029), Uzgend Nasr bin Ali Türbesi (1012-1013), Uzgend Minaresi ve Ribat-ı Şerif, Karagan (Harrekan) kümbetleri XI. yüzyıl Büyük Selçuklu Mimarisi'nin tuğla süslemeli önemli eserleridir. Bu devrin yukarı doğru incelen silindirik gövdeli minareleri tezyini kuşaklara ayrılmıştır. Damgan minarelerinde alt tamburlar (kuşaklar) tuğla dizisi örnekleri gösterirken, üst tamburlarda geometrik kabartma örnekler vardır[78].

İran Selçukluları'nın XII. yüzyıla ait tuğla süslemeli eserlerinin başında Gülpayegan Mescid-i Cuma'sı (1104-1118), Sava Minaresi (1110), Sebzevar Minaresi (1111), Kazvin Mescid-i Cuma'sı, Buhara Namazgahı (1119-1120), Maraga Kümbet-i Surkh (1147), Horasan Ribat-ı Şerif (1154-1155), Merv Sultan Sencer Türbesi (1157), Maraga Se Kümbet (1184-1185), Nahcivan Mümine Hatun Türbesi (1186) gelmektedir.

On üçüncü yüzyıl başlarında Horasan'da yapılan Zevzen (1219) ve Forumad camilerindeki tezyinat Anadolu Selçuklu eserleri ile büyük benzerlik göstermektedir.

İran'daki Büyük Selçuklu tuğla tezyinatının bir çok geometrik örnekleri Anadolu Selçukluları'nda kısmen gelişmiş şekillerde devam etmiştir[79] (Resim 10, 11, 12, 13).

2.7. Suriye ve Irak'taki XII. ve XIII. Yüzyıl Türk Devri Mimarisinde Süsleme

Onbirinci yüzyılın sonunda Irak ve Suriye'de başlayan Selçuklu hakimiyetini XII. yüzyılda Atabekler Devleti devam ettirmiştir. Bu devletin bilhassa Nureddin Zengi hakimiyetine rastlayan döneminde Halep ve Şam'da yeni bir mimari üslup gelişmiştir.

Musul'da Ulu Cami minaresi ve Musul'un büyük minaresi 1148'deki ilk yapı devresine ait olup tamamen İran tuğla minareleri tarzındadır. Musul Ulu Camii'nin 1148 devrine ait olan mihrabı Zengiler devri tezyinatının en iyi temsilcisidir[80]. "Samarra II

---

[78] Semra Ögel, a.g.e., s. 107

[79] Semra Ögel, a.g.e., s. 113.

[80] Semra Ögel, a.g.e., s. 114.

Üslubu" ndan gelişen ve yüzey dolgusu olarak işlenmiş olan rumiler burada ince, uzun sapvari şekillerle kesişerek, örülerek menşelerine tezat teşkil eden bir serbesti kazanmışlardır. Yuvarlak gövdeli ve ince boyunlu vazodan çıkan rumiler kompozisyonu Divriği Ulu Camii kuzey portalinin, daha sonraları Erzurum Çifte Minareli Medrese'deki vazolu kompozisyonun öncüsüdür[81].

Ayrıca Zengi Mimarisinde görülen çift renkli mermer kakma geçme sathi kemer süslemeleri Konya Alaaddin Camii ve Karatay Medresesi portallerine öncülük etmiştir.

Zengiler devrine ait bir süsleme tekniği olan iki renkli örgülü sathi kemerler Halep Meşhed-i Hüseyin'de, Halep Şadbaht, Halep Sultaniye, Halep Firdevs, Halep Bahtiye ve Şam Çakmakiye medreselerinde uygulanmıştır (Şekil 4).

2.8. XI. ve XII. Yüzyıl Anadolu Türk Mimarisinde (Selçuklu Öncesi) Süsleme

Onbirinci yüzyıldan itibaren Anadolu'ya gelmeye başlayan Türk boyları 1071 Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'ya tamamen yerleşerek önemli ölçüde bir kültür ve sanat hareketini başlatmışlardır.

1092-1178 arasında Sivas, Kayseri ve Malatya'da yerleşen Danişmendliler, 1098-1234'de Hısn Kehfa (Hasan Keyf), Mardin, Harput ve Diyarbakır'da yerleşen Artuklular, 1091-1202'de Erzurum'a yerleşen Saltuklular ve 1118-1252'de Erzincan, Kemah, Şebinkarahisar ve Divriği'de yerleşen Mengücekliler gibi Türkmen Devletleri Selçuklular'dan önce Anadolu'da ilk mimari eserleri meydana getirmişlerdir[82].

"Erken Devir" olarak adlandırılan bu dönemin taş mimarisindeki geometrik tezyinat küçük ölçüde de olsa bitki motifleriyle yan yana bulunmaktadır. Divriği Kale Camii ve Sitte Melik Türbesi'nin portallerindeki geometrik örneklerde tuğla izlenim çok barizdir[83].

Danişmendli ve Saltuklular'dan pek az eser günümüze gelebilmiştir. Bunlardan Erzurum Emir Saltuk Türbesi bol hayvan fgürlü kabartmalar ihtiva etmesi bakımından

---

[81] Semra Ögel, a.g.e., s. 119.

[82] Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı II**, İstanbul, 1973.

[83] Selçuk Mülayim, a.g.e., s. 27.

önemlidir. Tavşan, kartal, öküz boynuzları arasında insan kafaları gibi kabartmalar Diyarbakır surlarındaki kabartmalarla paralellik göstermektedir[84].

Selçuklu öncesi Anadolu'da en zengin eserleri Artuklular vermişlerdir. Genellikle taş mimari ve taş süsleme olarak bilinen Artuklu devri Anadolu Türk Mimarisi'nin özellikle tonoz örgülerinde ve bazı kubbelerde tuğla malzeme kullanılmıştır. Tuğla malzeme Harput Ulu Camii avlu kemerlerinde olduğu gibi bazen dekoratif bir özellik kazanmıştır[85]. Silvan Ulu Camii, Kızıltepe Ulu Camii, Mardin Latifiye Camii, Mardin Marufiye Medresesi, Diyarbakır Zinciriye ve Mesudiye Medreseleri Artuklu Süsleme Sanatı'nın özelliklerini üzerinde taşıyan başlıca örneklerdir.

Bütün bunların dışında sivil Artuklu yapılarından Diyarbakır Sarayı, bütün Artuklu Mimarisi içinde en zengin ve çeşitli süslemeyi üzerinde taşıması bakımından önem arzetmektedir[86].

Artuklu Mimarisi'nde yer alan süslemelerde figürlü plastiğin de önemli bir yeri vardır. Cizre Köprüsü, Malabadi Köprüsü, Diyarbakır Surları ve Diyarbakır Ulu Camii'inde insan ve hayvan figürlü süsleme örneklerine yer verilmiştir (Resim 15). Bu figürlerin kozmolojik, belki de astrolojik maksatlarla kullanılmış olduğu ve özellikle askeri mimaride bir çeşit tılsım sayıldığı düşünülmektedir. Diyarbakır surlarında bütün burç sembollerinin kullanılmış olması bu düşünceyi doğrulamaktadır[87].

2.9. Anadolu Selçuklu Mimarisi'nde Süsleme

Anadolu Selçukluları'nın mimari süslemeleri kaynaklarını, Karahanlı, Gazneli ve Büyük Seçukluların mimari eserlerinden almıştır. Büyük Selçuklu Mimarisi'nin tuğla ve stuko süslemelerinde görülen motiflerin Anadolu'da taşa ve çiniye geçisi çok başarılı olmuştur[88]. İran'da Büyük Selçuklu devrine ait birinci-ikinci Karagan (Harrekan) kümbetleri Anadolu'da gelişen Selçuklu Süsleme Sanatı'na en gür kaynağı teşkil etmiştir. Özellikle I. Karagan Kümbeti'nde sekizgenlerin kesişmesinden meydana gelen dört

---

[84] Semra Ögel, a.g.e., s. 125.

[85] Ara Altun, **Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi**, İstanbul, 1978, s. 283.

[86] Ara Altun, a.g.e., s. 287.

[87] Ara Altun, a.g.e., s. 287.

[88] Şerare Yetkin, *"Anadolu Selçuklularının Mimari Süslemelerinde Büyük Selçuklulardan Gelen Bazı Etkiler"*, **Sanat Tarihi Yıllığı 1966-1968**, İstanbul, 1968, s. 36.

düğümlü kompozisyonun benzerleri Divriği Sitte Melik Kümbeti'nde, Afyon civarında Boyalı Köy'deki kümbette ve Alay Han'da görülmektedir[89].

Karahanlılar'dan itibaren XIII. yüzyıla kadar kurulan tüm Türk devletlerinin mimari eserlerindeki bitkisel ve geometrik süslemeler Anadolu Selçuklu Mimarisi'nde topluca izlenebilmektedir. Anadolu Selçuklu dönemine ait portal, minber, mihrap, türbe, mezar taşı gibi eserlerde Türk Süsleme Sanatı'nın bütün özelliklerini ve gelişmesini izlemek mümkün olmaktadır. Bu dönem mimari eserlerindeki taş süsleme yanında çini süsleme de doruk noktaya ulaşmıştır. Konya, Sivas, Kayseri, Tokat ve Erzurum'daki mimari eserlerde Anadolu Selçuklu mimari süslemesinin en olgun örnekleri yer almaktadır.

Anadolu Selçuklu eserleri ile yaşıt 1229 tarihli Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi Mengücekli Ahmed Şah tarafından yaptırılmıştır. Caminin üç portalinden kuzeyde olanında yalın zemine oturan, serbest denecek kadar yüksek kabartma şekiller bir çerçeve özelliği göstermeden, fakat portalin iki kanadında simetri esasını kaybetmeden arka arkaya portal yüzeyini dolaşırlar. Yaşıt Selçuklu portallerinin aksine, burada hakimiyet bitkisel motiflerdedir. Bu eser İran plastik stuko üslubunun Anadolu'da bir devamı gibidir.

Batı portalinde yüzeysel kaplama hakimdir. Buradaki küreler bile çıkıntı yapmadan duvara gömülmüşlerdir.

Doğu portalinde, 1129'a kadar Selçuklu tezyinatında ancak yüzeysel bir geçme düğümü olarak görülen motif, kabarık işlenmiş bir şerit halinde nişin etrafını çevirmektedir.

Camiye bitişik medrese portalinde gotik eserleri hatırlatan bir üslup vardır.

Bu kadar değişik tezyinatı üzerinde barındıran Divriği Ulu Camii ve Şifahanesi'nin üslubu asrın ortalarına kadar benzersiz kalmıştır (Resim 16, 17, 18).

Onüçüncü yüzyılın ortasından hemen sonra Konya'da inşa edilen bazı eserler önemli yenilikler göstermektedir. İnce Minareli Medrese (1258) ve Sahip Ata Camii (1258) portallerinde yüzeysel kompozisyon aralarına ustalıkla yerleştirilmiş yüksek kabartma düğümler, kompozit hayali bitkiler göze çarpar. Geometrik motifler yanında bitkisel motifler de yüzeysel işlenerek eşit değer kazanmıştır. İnce Minareli Medrese' de yazı

---

[89] Şerare Yetkin, a.g.m., s. 48.

şeritleri tam ortada birbirinin üstünden geçer (Resim 19). Onüçüncü yüzyılın ikinci yarısında yapılan Erzurum Çifte Minareli Medrese'nin tezyinatı tamamen bitkisel olup portal kompozisyonu alışılmışın dışında bambaşka bir tarzda yapılmıştır[90].

Sivas'ta onüçüncü yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Buruciye, Gök ve Çifte Minareli Medreselerde de Konya İnce Minareli Medrese'de olduğu gibi tezyinat bütün cepheye yayılarak yüzeysel motifler yanında yüksek kabartma motifler (plastik üslup) kendini göstermiştir. Konya ve Sivas'ta görülen bu plastik üslubun öncüsü Divriği Ulu Camii ve Şifahane portalleri olmuştur.

Anadolu Selçuklu Mimarisi'nde taş süslemenin portal ve mihraplarda yoğunlaştığı ve buralardaki hakim motiflerin geometrik ve bitkisel olduğu görülmektedir. Ancak, Selçuklu Mimarisi taş süslemesinde figürlü plastiğe de yer verilmiştir. Sivas Gök Medrese portalinde Türk takviminden geldiği tahmin edilen hayvan başları, Kayseri-Sivas yolundaki Sultan Han'ın avlusundaki köşk mescit kemerinde karşılıklı kıvrık yılan kabartmaları, Bünyan Ulu Camii portalinde rumiler arasına stilize edilmiş grifon ve arslan başları, Antalya Burdur yolundaki İncir Han portalindeki arslan kabartmaları, Karatay Han portalinde bitkisel motifler arasına gizlenmiş insan ve hayvan başları, yine Karatay Han içerisinde türbe kapısındaki arslan, boğa, tavşan, fil kabartmaları, Denizli Akhan cephesinde ve giriş eyvanındaki çeşitli hayvan figürleri, Erzurum Çifte Minareli Medrese portalindeki ejder ve çift başlı kartal figürleri ve Konya İnce Minareli Medrese müzesindeki Konya kalesinden gelme bağdaş kurmuş insan figürlü kabartma Selçuklu Mimarisi'ndeki figürlü süslemenin önde gelen örnekleridir (Resim20, 2l, 22, 23).

2.10. Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme

Osmanlı mimarisinde taş işçiliği teknik ve malzeme yönünden kabartma, şebekeli oyma ve renkli taş veya benzeri malzeme ile kakma olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.

Şebeke tekniği en çok korkuluklarda kullanılmıştır. Bursa Hüdavendigar Camii, İznik Yeşil Cami, Milas Firuz Bey Camii, İznik Mahmut Çelebi Camii'nin son cemaat yerlerindeki korkuluklar şebekeli oyma tekniğinin ilk örnekleri arasında sayılmaktadır (Resim 24).

---

[90] Semra Ögel, a.g.e., s. 142.

Renkli taşlardan kakma tekniğinde yapılmış süsleme örneklerine XV. yüzyıl başından itibaren sıkça rastlanılmaktadır. Bursa Ulu Camii pencerelerinden birindeki renkli mermerle işlenmiş Zengi Sanatı'nın tipik motiflerinden olan düğümlü sathi kemer motifi Osmanlı Mimarisi'ndeki taş kakma süslemenin ilk örnekleri arasındadır (Resim 25).

Osmanlı Mimarisi'nde iki renkli taşlardan kakma tekniğinde yapılmış süslemeler, Amasya Bayezıd Paşa ve Yörgüç Paşa Camilerinde, Bursa İbni Bezzaz Camii'nde, Dimetoka Çelebi Mehmet Camii'nde, Edirne Eski Cami, Şah Melek Camii ve Üç Şerefeli Cami kapı kemerlerinde en güzel örneklerini vermiştir (Resim 26).

Osmanlı taş süsleme sanatının büyük bir kısmını kabartmalar oluşturmuştur[91]. Erken devir Osmanlı Mimarisi'nde taş süsleme en çok dış cephelerde uygulanmıştır. İznik Yeşil Camii iç kısmındaki taş kabartmalar bu devrin başlıca örneğini teşkil etmektedir.

Onbeşinci yüzyıl başlarının taş süsleme yönünden en zengin yapılarından olan Amasya Bayezıd Paşa Camii'nde geometrik süsleme ile birlikte geometrik kufi yazı da tamamen dekoratif bir anlayış içinde kullanılmıştır. Yine Amasya'da Yörgüç Paşa Camii'nde ön plana çıkan bitkisel süsleme, diğer motif grupları temiz işçiliği ve zevkli deseni ile dikkati çekmektedir[92].

Her çeşit süsleme bakımından en zengin bir yapı olan Bursa Yeşil Camii'nde hatai grubu bitkisel motifler kullanılmakla birlikte, bilhassa rumi motifi bütün klasik Osmanlı devri süslemelerinde varacağı en olgun seviyeye ve dengeli kompozisyon anlayışına vararak taşa burada işlenmiştir[93] (Resim 27).

Erken Osmanlı devri içinde çok çeşitli zevklerin, işçiliğin ve motif bileşimlerinin ortaya konduğu taş süsleme, ileriki dönemlerde belli bir motif ve kompozisyon repertuvarına sahip olarak rumi grubu ve mukarnasın hakimiyetine girmiştir[94].

---

[91] Yıldız Demiriz, a.g.e., s. 12.

[92] Yıldız Demiriz, a.g.e., s. 13.

[93] Yıldız Demiriz, a.g.e., s. 13.

[94] Yıldız Demiriz, a.g.e., s. 13.

3.1. ŞANLIURFA BÖLGESİNDE TAŞ SÜSLEME GELENEĞİNİN KAYNAKLARI

Şanlıurfa Mimarisi'ndeki taş süsleme geleneğinin kaynakları Neolitik Çağ'a (M. Ö. 8500-3000) kadar uzanmaktadır. Nevala Çori ve Göbekli Tepe'de yapılan arkeolojik kazılarda bulunan M. Ö. 8000-7000 yıllarına ait insan ve hayvan röliyefleri ile heykelleri aynı zamanda Anadolu'nun en eski plastik sanat önekleridir. Neolitik Çağ'ın A keramik evresine tarihlenen ve o dönemin yapılarını süsleyen bu röliyef ve heykeller Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenmektedir (Resim 28, 29-Şekil 5, 6, 7, 8, 9, 10).

1952 yılında Harran'da yapılan kazılarda bulunan ve halen Urfa Müzesi'nde sergilenmekte olan bazalt taşından yapılmış Nabonid Steli'ndeki ay, güneş ve yıldız kabartmaları ile Kral Nabonid'i ayakta durur vaziyette profilden tasvir eden kabartma, Babil dönemi taş süsleme sanatının Urfa'daki en önemli örneğidir [95] (Resim 30).

Siverek İlçesi, Taşlıköy'de 1942 yılında bulunarak İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürülen iki stel üzerindeki insan röliyefleri M. Ö. 8. -7. yüzyıl Hitit prensliklerinin son devirlerini yansıtmaktadır[96] (Resim 31).

Hitit dönemi mimari eserlerinin duvarlarını zemin hizasında süsleyen bazalt orthostat taşlarındaki "Fırtına Tanrısı" ve "Kırların Koruyu Tanrısı" gibi röliyefler Hitit dönemi mimari süslemesinin önemli örneklerinden olup Urfa Müzesi'nde sergilenmektedir (Resim 32, 33).

Yine Urfa müzesinde sergilenen profilden tasvir edilmiş bazalt asker röliyefi ile çift boğalı sütun kaideleri Asur dönemi figürlü plastiği hakında önemli fikirler vermektedir (Resim 34, 35, 36, 37).

Siverek İlçesi'ne bağlı Haçgöz Köyü'nde bazalt kaya zeminine oyulmuş yürür vaziyette profilden resmedilmiş arslan röliyefi ile bunun benzeri olan, Harran'a bağlı Soğmatar ören yerindeki kalker zemine oyulmuş arslan röliyefinin dönemleri belli

---

[95] C. J. Gadd, *"The Harran Inscriptions of Nabonidus"*, **Anatolien Studies Vol..VIII**, Ankara, 1958, Plate II.

[96] Nihal Ongunsu, *"Urfa'nın Siverek Kazası'nda Taşlıköy'de Bulunan İki Stel"*, **III. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 1948, s. 688-693.

değildir. Ancak, bunlardan birincisinin Urartu, ikincisinin Roma dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir (Resim 38, 39).

Harran İçkalesi'nin doğu duvarında devşirme malzeme olarak kullanılan kalker Nike röliyefi ile (Resim 40) Viranşehir İlçesi'nden Urfa Müzesi'ne getirilen bazalt Nike heykeli (Resim 41), Urfa merkez Kırk Mağara mevkiindeki kaya mezarlarından sökülerek Urfa Müzesi'nde getirilen Nike kabartmaları (Resim 42, 43), ayakta durur şekilde yarıçıplak tasvir edilmiş kadın-erkek yüksek kabartması (Resim 44), yine Urfa Müzesi'nde sergilenmekte olan bir sütun başlığı üzerindeki akantüs yaprakları arasına işlenmiş insan portresi (Resim 45), Harran İçkalesi doğu duvarında devşirme olarak kullanılmış kartal kabartması (Resim 46), Şanlıurfa Kalesi üzerindeki sütunlarda akantus yapraklarının oluşturduğu kartal başı (Resim 47), Urfa merkez Karaköprü Köyü'ndeki kaya mezarlarında yer alan melek ve insan röliyefleri (Resim 48), Soğmatar ören yerindeki Pognon Mağarası'nda ve Kutsal Tepe'de tanrıları tasvir eden kaya kabartmaları [97] Roma devrinden kalma başlıca taş işçiliği örnekleridir (Resim 49, 50).

Şanlıurfa'nın doğusunda, Tek Tek Dağları içerisindeki Sene Mağara Köyü'nde yer alan Bizans devrinden kalma kaya yapılarında zengin süslemeler yer almaktadır (Resim 51, 52). Bu süslemeler arasında, bir vazodan çıkan üzüm dalları (Şekil 11), bir ters, bir doğru olarak yerleştirilmiş stilize hayat ağacı motifi (Şekil 12), simetrik olarak birbirine bağlanmış durumda stilize palmet dizileri (Şekil 13), dairesel örgüler (antrolac), dört saplı örgü motifi (Şekil I5), bir çember etrafında dönen yarım dairelerin oluşturduğu haç motifi (şekil 16), kesişen daireler kompozisyonu (Şekil 17), baklava dilimi kenarlarını dolaşan çapraz haç motifi (Şekil 18) dikkati çekmektedir.

Siverek İlçesi'nin Adıyaman İl sınırı yakınındaki Garoz Köyü'nde yer alan Bizans devrine ait yapı kalıntıları üzerinde örgü ve meander motifleri görülmektedir (Resim53-Şekil 19).

Harran'a 30 km. mesafedeki Şuayb Şehri harabelerinde yer alan kaya mezarlarından birinin giriş duvarına işlenmiş örgülü haç motifinin Bizans devrine ait olduğu tahmin edilmektedir (Resim 54-Şekil 20).

---

[97] J. B. Segal, *"Pagan Syriac Monuments In The Vilayet Of Urfa"*, **Anatolian Studies Vol. III**, Ankara, 1993, s. 101, 102.

Urfa müzesinde pembe mermerden yapılmış Bizans devrine ait silindirik bir vaftiz teknesinde haç ve sekiz kollu yıldızların çevresini dolaşan örgü motiflerinin çeşitli varyantları görülmektedir (Resim 55, 56, 57- Şekil 21, 22, 23, 24).

Urfa Kalesi'nin batı kesimindeki yel değirmeni kalıntısının duvarlarında devşirme olarak kullanılmış bir taş üzerinde (Resim 58, Şekil 25), ve Ulu Cami avlusunda St. Stephan Kilisesi'nden kalma sütun başlıkları üzerinde Bizans devri mimari süslemelerinin çeşitli örnekleri yer almaktadır (Resim 59, 60-Şekil 26, 27, 28, 29, 30).

4. KATALOG

Şanlıurfa'da İslam hakimiyeti dönemlerinde inşa edilmiş olan ve üzerinde süslemesi bulunan bütün yapı grupları bu bölümde incelemeye alınmıştır. Yapılardaki süslemeler anlatılırken birbirinin tekrarı olanlar dikkate alınmamış, ayrı özellik taşıyan süslemeler ve bunların varyasyonları göz önünde tutulmuştur.

Yüzyıllardan bu yana Müslüman ve Hristiyan halkın bir arada yaşadığı Urfa'da önemli bir kültür kaynaşması meydana gelmiş, bu kaynaşma mimari ve süslemeye de yansımıştır. Ermeni ve Süryani mahallesindeki bir Hristiyan evi ile Müslüman mahallesindeki bir evi gerek mimari, gerekse süsleme özellikleriyle biribirinden ayırmak , hangisinin Müslüman, ya da Hristiyan usta elinden çıktığını söylemek oldukça güçtür. Bu düşünceden hareketle, 71 katalog nolu Selahaddin Eyyubi Camii (aslı kilise), 74 katalog nolu Fırfırlı Cami (aslı kilise), 82 katalog nolu Mar Petrus Kilisesi , 216 katalog nolu Süryani mezar şahidesi, 218 katalog nolu haç motifli taş ve 222 katalog nolu arslanlı çeşme Hristiyan eseri olmalarına karşın, İslami dönemde yapılmış olmaları ve süslemelerinin Urfa İslam yapılarındaki süslemelere benzemesi dikkate alınarak katalog bölümüne dahil edilmiştir.

Katalogda, 24 adet cami (iki adedi kiliseden çevrilmiştir), 1 adet kilise, 3 adet medrese, 3 adet türbe, 16 adet mezar şahidesi, 6 adet han, 2 adet kervansaray, 1 adet hamam, 3 adet çeşme, 83 adet ev, 6 adet kamu yapısı, 2 adet kale, 3 adet sur kapısı, 1 adet kaya yapısı, taşçı atölyesinde bulunan 2 adet arslan röliyefi ve Urfa Müzesi'ndeki 14 adet eser üzerindeki süslemelere yer verilmiş, bütün bu gruplarda toplam 225 adet eser incelenmiştir.

Harran Ulu Camii'nden Urfa Müzesi'ne getirilmiş olan süslemeli mimari elemanlar "Camiler" grubunun "Harran Ulu Camii" başlığı altında, diğer yapılardaki süslemeler yer aldıkları mimari elemanın başlığı altında incelenmiştir.

4.1. CAMİ SÜSLEMELERİ

4.1.1. HARRAN ULU CAMİİ

SÜTUN BAŞLIĞI

Katalog No: 1, **Şekil No**: 38, **Resim No**: 74.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii harabeleri.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, üçgen prizma şeklindedir. Prizmanın süslemeli olan tek yüzü kabartma tekniğinde işlenmiş simetrik kıvrık rumilerden ve ortada bir palmet motifinden oluşan girift süslemelidir. Bu süslemenin üzeri ve prizmanın geniş kenarı, bir palmetin saplarından çıkarak sağa sola ayrılan çatallı rumili kompozisyonun kesişerek tekrarlanmasından üreyen bordür ile süslenmiştir (Şekil 38).

PAYE BAŞLIĞI

Katalog no: 2, **Şekil no:** 119, **Resim no:** 99.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii dördüncü sahnının orta kemer payesi.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (12.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, kabartma tekniğinde süslemelidir.Başlığın yarısı kırılmış bir durumdadır. Sağlam kısımda , akantus yaprakları arasına çatallı rumilerden oluşan girift bir süsleme ve hayat ağacı kompozisyonu yerleştirilmiş, başlığın üst kısmına iki sıra halinde ters -U- motifi işlenmiştir (Şekil 119).

KEMER TAŞI

Katalog No: 3, **Şekil No:** 78, 356, **Resim No:** 191.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Kilit taşı biçiminde olup üzerinde kabartma tekniğinde işlenmiş beş sıra bordür yer almaktadır. Taşın geniş tarafından başlamak üzere birinci bordürde, kanatları üzüm salkımı şeklinde karşılıklı stilize iki ejder figürü yer almaktadır.Ejderlerin başları birleşerek ortada örgü motifi oluşturmuştur (Şekil 356). İkinci bordür, lotus ve yumurta dizisi, üçüncü ve dördürcü bordürler iki sıra halinde simetrik çatallı rumilerle süslenmiştir (Şekil 78). Beşinci bordürde, çatallı kıvrık rumilerin girift bir şekilde birbirinin içerisinden geçerek oluşturdukları süsleme yer almaktadır.

SÜTUN BAŞLIĞI PARÇASI

Katalog No: 4, **Şekil No:**38, **Resim No:** 192.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII. y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından yapılmış, kırık bir sütun parçasıdır. Üzerinde, kabartma tekniğinde işlenmiş çatallı rumi ve palmetlerden oluşan bir bodür bulunmaktadır (Resim 192-Şekil 38).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 5, **Şekil No:** 39, 41, **Resim No:** 193.

Bulunduğu yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII. y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından yapılmıştır. Üzerinde, kabartma tekniğinde işlenmiş biri dar, diğeri geniş iki sıra bordür bulunmaktadır. Geniş bordür, kıvrık dallı ve çatallı rumilidir. Bunun üzerindeki dar bordürde çatallı rumiler ve palmetlerden oluşan bir süsleme bulunmaktadır (Şekil 39, 41).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 6, **Şekil No:** 40, 74, **Resim No:** 194.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Duvar kornişine ait kalker bir köşe taşıdır. Üzerinde, kabartma tekniğinde işlenmiş iki bordürden oluşan süslemeler mevcuttur. Geniş olan bordür, iri çatallı

rumilerin bir ters bir doğru bağlanarak üremesinden meydana gelmiştir. Rumilerin altından ve üstünden geçen kıvrık dalların uçları palmetler ve küçük rumilerle nihayetlenmiştir. Taşın köşe kısmında geçiş sağlanarak aynı kompozisyon duvarın diğer yüzünde de devam ettirilmiştir (Şekil 40).

Daha dar ölçüdeki İkinci bordürde; bir ters, bir doğru ilerleyen üç dilimli kemer motifinin boşluklarına birbirine bağlı lotus ve palmetler işlenmiştir (Şekil 174).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 7, **Şekil No:** 126, **Resim No:** 195, 265.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Duvar kornişine ait kalker bir köşe taşıdır. Üzerinde, kabartma tekniğinde işlenmiş üç sıra bordür ve sekiz kollu bir yıldız kompozisyonu bulunmaktadır. Dıştaki bordür inci dizisi süslemelidir. Ortadaki bordürde, üreyen çatallı iri rumiler, bunların altından ve üstünden geçen uçları palmetli kıvrık dallar yer almaktadır. Taşın köşe kısmında geçiş sağlanarak ayn süsleme taşın diğer yüzünde de devam ettirilmiştir. Üçüncü bordürün önemli bir bölümü kırılmış olup rumi-palmet dizisi dikkati çekmektedir. Taşın orta kısmına, kollarına birer palmet bağlanmış sekiz kollu yıldız motifi işlenmiştir (Resim 265 - Şekil 126).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 8, **Şekil No:** -, **Resim No:** 196.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Korniş köşesine ait, kabartma tekniğinde süslenmiş kalker bir mimari parçadır. Üreyen iri çatallı rumilerin altından ve üstünden geçen, uçları rumi ve palmetli kıvrık dal bordürü köşede dönüş yaparak diğer yüzde de devam etmektedir (Resim 196).

KEMER TAŞI

***Katalog No:** 9, **Şekil No:** 78, 145, 187, **Resim No:** 197.*

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Üzerinde kabartma tekniğinde altı sıra süsleme vardır (Resim 197). Birinci sırada inci dizisi , ikinci sırada ters -U- dizisi, üçüncü sırada iri çatallı rumiler ve kıvrık dallardan oluşan bir bordür, üçüncü sırada iki sıra simetrik çatallı rumi dizisi yer almaktadır (Şekil 78). Üçüncü sıranın sol tarafında, sapları örgü yaparak birbirine bağlanan simetrik palmetler (Şekil 145), sağ tarafında baklava dilimi oluşturan iki şeritli örgü süslemesi vardır. Altıncı sıra lotus ve yumurta dizisi süslemelidir.

BORDÜR PARÇASI

Kaktalog No: 10, **Şekil No:** 38, 42, **Resim No:** 198.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Üzerinde kabartma tekniğinde işlenmiş bitkisel süslemeli iki bordür bulunmaktadır. Geniş olan birinci bordür, üreyen iri çatallı rumilerin altından ve üstünden geçen ince kıvrık dalların oluşturduğu bir kompozisyonla süslenmiş, yuvarlak şekilde kıvrılan dalların uçları palmetlerle nihayetlenmiştir (Şekil 42). İkinci bordür, bir palmetin sağa ve sola ayrılan sapları ucundaki çatallı rumilerin oluşturduğu kompozisyonun tekrarından oluşmaktadır (Şekil 38).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 11, **Şekil No:** 43, **Resim No:** 199.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Kabartma tekniğinde işlenmiş, üreyen iri çatallı rumilerin altından ve üstünden geçen kıvrık dal bordürü ile bezenmiştir.Yuvarlak şekilde kıvrılan dalların uçlarında palmetler bulunmaktadır (Şekil 4).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 12, **Şekil No:** 44, 72, **Resim No:** 200.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Üzerinde kabartma tekniğinde işlenmiş iki bitkisel bordür vardır. Geniş olan birinci bordürde , üreyen iri çatallı rumilerin altından ve üstünden geçen ince kıvrık dallardan oluşan bir süsleme bulunmaktadır. Yuvarlak şekilde kıvrılan ince dalların uçlarına çatallı küçük rumiler ve sağa bakar vaziyette palmetler işlenmiştir (Şekil 144). Dar olan ikinci bordürde, bir ters, bir doğru biçimde üreyen üç dilimli kemer formunun boşluklarında almaşık olarak birbirine bağlı lotus-palmet motifleri yer almıştır (Şekil 72).

KORNİŞ PARÇASI

Kalalog No: 13, **Şekil No:** 45, **Resim No:** 201.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Üzerinde, kabartma tekniğinde işlenmiş iki bitkisel bordür vardır. Geniş olan birinci bordür, sonsuza doğru üreyen iri çatallı rumilerin altından ve üstünden geçerek ilerleyen ince kıvrık dal süslemelidir. Rumilerin üzeri sıra halinde kabartma düğmeli olup yuvarlak şekilde kıvrılan dalların uçlarına rumi ve palmet motifleri işlenmiştir (Şekil 45). İkinci bordürün solunda, sapları tarafından kavranan palmet dizisi; sağında, bir ters bir doğru biçimde üreyen üç dilimli kemer formunun boşluklarında saplarından biririne bağlanmış lotus-palmet dizisi bulunmaktadır (Şekil 72).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 14, **Şekil No:** 47, **Resim No:** 202.

Bulunduğu yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Üzerinde kabartma tekniğinde işlenmiş iki bordür bulunmaktadır. Birinci bordürde; simetrik iri çatallı rumilerin aralarına yerleştirilmiş palmetler ve simetrik bir şekilde kesişen , uçları palmet motifi ile nihayetlenmiş küçük çatallı rumiler girift bir kompozisyon oluşturmuştur. Bu bordürde bütün motifler birbirinin üzerine bindirilerek ve ayrı ayrı oyularak plastik bir etki sağlanmıştır (Şekil 47). İkinci bordürde; iki şeritli kıvrık dal örgüsünün boşluklarına almaşık olarak yerleştirilmiş üzüm salkımı ve yaprağı kompozisyonu yer almaktadır (Resim 202).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 15, **Şekil No:** 48, 195, 219, **Resim No:** 203.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Üzerinde, kabartma tekniğinde işlenmiş üç bordür bulunmaktadır. Üstteki geniş bordürde saplarından ortadaki bir palmete bağlanan simetrik rumilerin oluşturduğu sonsuz karekterli bir kompozisyon yer almaktadır. Rumilerin saplarından yukarıya doğru ince uzun palmetler üremiştir (Şekil 48). Ortadaki bordür, dört şeritli örgü motifi, (Şekil 195), en alttaki üçüncü bordür, birbirine bitişik ters -U- şekillerinin aralarına üçgenler yerleştirilerek üreyen bir kompozisyonla süslenmiştir (Şekil 219).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 16, **Şekil No:** -, **Resim No:** 204.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından kırık bir mimari parçadır. Üzerinde, kabartma tekniğinde işlenmiş ve boşlukları derin oyulmuş palmet motifli bir süsleme bulunmaktadır. Taş kırık olduğundan süslemenin tamamı hakkında fikir edinilememektedir (Resim 204).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No:17, **Şekil No:** 61, **Resim No:** 205a.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından kırık bir mimari parça olup üzerinde kabartma tekniğinde lotus-palmet motiflerinin almaşık sıralandığı bir süsleme bulunmaktadır. Lotus ve palmetlerin sapları aşağı kısımda birbirine bağlanarak örgü oluşturmuştur (Şekil 61).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No:18, **Şekil No:**194, **Resim No:**205b.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tarihi: Harran Ulu Camiinin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, kırık ve küçük bir mimari parçadır. Üzerinde, kabartma tekniğinde işlenmiş dört şeritli bir örgü motifi bulunmaktadır (Şekil 194).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No:19, **Şekil No:** 52, **Resim No:**205c.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tarihi: Harran Ulu Camii'in Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından kırık bir mimari parçadır. Üzerinde, kabartma tekniğinde işlenmiş lotus ve örgü motifinin almaşık sıralanmasından oluşan ve sonsuza doğru üreyen bir kompozisyon yer almaktadır. Lotus motifinin kollarından çatallı rumiler sarkmakta, ayakları ortada iki şeritli bir örgü oluşturmaktadır (Şekil 52).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No:20, **Şekil No:**59, **Resim No:**205d.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tanımı: Kalker taşından kırık bir mimari parçadır. Üzerinde kabartma tekniğinde işlenmiş iki sıra bordür bulunmaktadır. Geniş olan bordürde, çatallı rumilerin kavradığı palmet dizisi, dar olan bordürde yapraklarından birbirine bağlanan ve aralarından yarım daireler geçen palmet dizisi yer almaktadır (Şekil 59).

KEMER PARÇASI

Katalog No:21, **Şekil No:** 56, **Resim No:** 208.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Caminin kemerlerine ait kalker taşından bir parçadır. Üzerinde kabartma tekniğinde işlenmiş lotus-palmet almaşık sıralanmasından oluşan bir bordür

bulunmaktadır. Palmetlerin sapları sağa, sola ayrılarak lotusun alt kısmında daha küçük palmetler oluşturmuştur (Şekil 56).

KEMER PARÇASI

Katalog No:22, **Şekil No:** 55, **Resim No:** 209.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Üzerinde kabartma tekniğinde işlenmiş lotus-palmet bordürü bulunmaktadır (Şekil 55).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No:23, **Şekil No:** -, **Resim No:**210.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından kırık bir parçadır. Üzerinde, 21 katalog numaralı mimari elemanda görülen lotus-palmet bordüründen bir bölüm yer almaktadır (Resim 210).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 24, **Şekil No:** 57, **Resim No:** 211.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi : Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, kırık bir korniş parçasıdır. Üzerinde kabartma tekniğinde işlenmiş üç sıra bordür bulunmaktadır. Üstteki kırık bordürde , bir ters, bir doğru bağlanarak üreyen üç dilimli kemerlere sarılmış uçları rumili ve palmetli kıvrık dallı bir süslemenin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Ortadaki bordürde inci dizisi, üçüncü bordürde yapraklarından birleşen ve saplarından yuvarlak bir biçimde kavranan palmet dizisi yer almaktadır (Şekil 57).

SÜTUN BAŞLIĞI

Katalog No: 25, **Şekil No:** 58, 85, 194, **Resim No:** 212.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Bir yüzü blok taşa yapışık , üçgen prizma şeklinde kalker taşından sütun başlığıdır. Süslemeleri kabartma tekniğindedir. Başlığın boyun kısmında dört şeritli örgü motifi (Şekil 194), bunun üzerinde daha dar ölçüde iki şeritli rumi örgüsü (Şekil 85) bulunmaktadır. Başlığın alt kısmında, ters olarak sıralanmış lotus-palmet dizisi üç yüzde de devam etmektedir (Şekil 58). Başlığın yukarıya doğru sivrilen üç yüzünde kıvrık rumi ve palmetlerin oluşturduğu girift bir kompozisyonla bezenmiştir (Resim 212).

SÜTUN BAŞLIĞI

Katalog No: 26, **Şekil No:** 63, **Resim No:** 213.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Üçgen prizma şeklinde, kalker taşındandır. Başlığın bir yüzü blok taşa yapışık olup diğer üç yüzünde kıvrık rumiler ve palmetlerden oluşan girift bir kompozisyon bulunmaktadır. Prizmanın geniş kenarında ve her üç yüzünde lotus-palmet bordürü devam etmektedir. Lotusların kıvrılarak dönenen rumi şeklindeki ayakları palmetlerin yapraklarını oluşturmuştur (Şekil 63).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 27, **Şekil No:** 64, **Resim No:** 214.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından yapılmış, kırık bir mimari elemandır. Üzerinde, kabartma tekniğinde işlenmiş lotus-palmet bordürü yer almaktadır. Palmiye şeklindeki palmetler ile asma yaprağı biçimindeki lotusların sapları yarım yuvarlaklar yaparak birbirine bağlanmıştır (Şekil 64).

SÜTUN BAŞLIĞI PARÇASI

Katalog No: 28, **Şekil No:** 71, **Resim No:** 219.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Emeviler dönemi (744-750) bölümüne aittir.

Tanımı: Kalker taşından yapılmıştır. Kabartma tekniğinde işlenmiş akantus yaprağı süslemelidir. Başlığın üst kısmında palmet palmet bordürü yer almaktadır (Şekil 71). Akantus yaprakları ve palmet bordürü Bizans Sanatı etkisindedir.

KEMER TAŞI

Katalog No: 29, **Şekil No:** 72, **Resim No:** 221.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Üzerinde, kabartma tekniğinde işlenmiş iki sıra bordür bulunmaktadır. Taş kırık olduğundan her iki bordürdeki süslemelerin bir kısmı görülebilmektedir. Geniş bordürde, sonsuza doğru üreyen iri rumilere sarılmış, uçlarında rumi ve palmetler bulunan kıvrık dallı bir kompozisyon bulunmaktadır (Resim 221). Bunun üzerindeki dar bordür; bir ters, bir doğru üreyen üç dilimi kemerlerin boşluklarına almaşık sıralanmış lotus-palmet dizisinden oluşmuştur. Lotus ve palmetler sap ve yapraklarından birbirine bağlanmıştır (Şekil 72).

KEMER TAŞI

Katalog No: 30, **Şekil No:** 72, **Resim No:** 222.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XIIy.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, bir kısmı kırıktır. Süslemeleri kabartma tekniğinde iki bordür halindedir. İri rumili ve kıvrık dallardan oluşan geniş bordür kırıktır. Bunun üzerindeki dar bordürde; bir ters, bir doğru ilerleyen üç dilimli kemer dizisinin boşluklarına almaşık olarak yerleştirilmiş, sap ve yapraklarından birbirine bağlı lotus-palmetlerden oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır(Şekil 72).

KEMER TAŞI

Katalog No: 31, **Şekil No:** 73, **Resim No:** 223.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, kırık bir kemer taşıdır. Üzerinde kabartma tekniğinde işlenmiş iki bordür halinde süsleme bulunmaktadır. Geniş olan bordür tahrip olduğundan süslemenin tamamı görülememektedir. Mevcut izlerden bunun, üreyen iri rumilere sarılmış, uçlarında rumi ve palmetler bulunan kıvrık dallı bir kompozisyon olduğu anlaşılmaktadır. Bunun üzerindeki dar bordürde; bir ters, bir doğru üreyen üç dilimli kemerlerin boşluklarına yerleştirilmiş lotus-palmet motifleri yer almaktadır (Şekil 73).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 32, **Şekil No:** 77, **Resim No:** 224.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Çevresi kırık, düzensiz diktörtgen şeklindedir. Süslemeleri kabartma tekniğindedir. Üstteki bordürde, sonsuza doğru üreyen çatallı rumilerin uçlarına yürek şeklinde yaprakların bağlı olduğu bir kompozisyon bulunmaktadır. Rumi saplarının orta kısmına yuvarlak düğmeler kabartma olarak işlenmiştir (Resim 77). Taşın orta kısmındaki geniş alana işlenmiş sağır sivri kemerlerin boşluklarına mızrak motifi yerleştirilmiştir. Mızrağın ucundan simetrik bir biçimde sağa sola kıvrılan dallar çıkmakta ve bu dallara bağlı yuvarlak kabartmalar bulunmaktadır (Resim 224).

SÜTUN BAŞLIĞI

Katalog No: 33, **Şekil No:** 79, **Resim No:**.225.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Emeviler dönemi bölümüne (744-750) aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Üzerindeki süslemeler kabartma tekniğindedir. Kırık olan başlığın üzerindeki akantus yaprakları yüksek kabartma tekniğinde işlenmiştir. Başlığın üst kenarında sonsuza doğru üreyen yapraklı bir kıvrık dal bordürü bulunmaktadır. Yapraklar sağa bakar durumda ince uzun palmet şeklindedir (Şekil 79).

KEMER TAŞI

Katalog No: 34, . **Şekil No:** 103, **Resim No:** 242:

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından yapılmıştır. Süslemeleri kabartma tekniğindedir. Kırık olan taşın üzerinde, sonsuza doğru üreyerek örgü oluşturan kıvrık iki dalın boşluklarında üzüm salkımı ve asma yaprağı motifinin almaşık olarak sıralandığı bir bordür bulunmaktadır (Şekil 103).

SÜTUN

Katalog No: 35, **Şekil No:** 108, **Resim No:** 246.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Emeviler dönemi bölümüne (744-750) aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Sütunun tüm yüzeyi kabartma tekniğinde üzüm salkımları ve yaprakları olan, birbirine geçmiş simetrik vaziyette iki asma dalı kompozisyonu ile bezenmiştir. Asma yaprakları son derece ince bir işçilikle işlenmiş olup damar çizgilerine varıncaya kadar belirtilmiştir. Dallardan sarkan üzümler yuvarlak ve sivri taneli olmak üzere iki çeşittir (Şekil 108).

SÜTUN

Katalog No: 36, **Şekil No:** 110, **Resim No:** 247.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XIIy.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından yapılmış olup aşağı kısmı kırık ince bir sütundur. Kıvrık rumili dalların girift bir kompozisyon oluşturduğu kabartma tekniğinde süslemelidir. Rumilerin uçları asma yaprağı şeklindedir. Yaprakların ve bazı rumi dallarının ortasına altı yapraklı bir çiçek rozeti işlenmiştir. Sütunun üst kısmında, sadece "Allah" lafzının okunabildiği kırık bir neshi yazı bulunmaktadır (Şekil 110).

PAYE BAŞLIĞI

Katalog No: 37, **Şekil No**: 114, **Resim No**: 249.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, kare prizma şeklinde, süslemeli üç yüzü içe doğru oyulmuş, bir yüzü düzdür. İki yüzündeki süslemeler aşınmıştır. Ön yüzünde, kabartma tekniğinde çatallı rumilerin ve palmetlerin oluşturduğu girift ve simetrik bir kompozisyon bulunmaktadır (Şekil 114).

PAYE BAŞLIĞI

Katalog No: 38, **Şekil No:** -, **Resim No:** 250.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, kare prizma şeklinde , süslemeli üç yüzü içe doğru oyulmuş, bir yüzü düzdür. İki yüzündeki süslemeler aşınmıştır. Ön yüzde, kabartma tekniğinde işlenmiş çatallı rumilerden oluşan girift ve simetrik bir kompozisyon bulunmaktadır (Resim 250).

SÜTUN BAŞLIĞI

Katalog No: 39, **Şekil No:** 38, 111, **Resim No:** 252.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, bir yüzü blok taşa bağlı, üçgen prizma şeklindedir. Üç yüzünde, kabartma tekniğinde işlenmiş, birbirinin simetrisi durumunda, kıvrık rumilerden oluşan girift bir kompozisyon bulunmaktadır (Şekil 111). Başlığın geniş kenarında; bir palmetin saplarından çıkarak sağa ve sola ayrılan çatallı rumilerin meydana getirdiği kompozisyonun tekrarlanmasından üreyen bir bordürle süslenmiştir (Şekil 38).

PAYE BAŞLIĞI

Katalog No: 40, **Şekil No:** -, **Resim No:** 253.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, kare prizma şeklindedir. Kabartma tekniğinde süslemeli üç yüzü içe doğru oyulmuş, bir yüzü düz ve süslemesizdir. Süslemeli iki yüzü toprak altında olduğundan incelenememiştir. Açıktaki yüzde, kıvrık rumili dallardan oluşan girift bir kompozisyon bulunmakta, bunun altında nesih bir yazı yer almaktadır (Resim 253).

SÜTUN BAŞLIĞI

Katalog No: 41, **Şekil No:** -, **Resim No:** 254.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler Dönemi (XII.yy.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, kare prizma şeklindedir. Kabartma tekniğinde süslemeli üç yüzü içe doğru oyulmuş, bir yüzü düzdür. Karşılıklı iki yüzdeki süslemeler kırıktır. Nisbeten sağlam olan ön yüzünde, kıvrık rumili dallardan oluşan girift bir kompozisyon bulunmaktadır (Resim 254).

KEMER ÜZENGİSİ

Katalog No: 42, **Şekil No:** 117, **Resim No:** 255.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, kabartma tekniğinde süslemelidir. Taşın kemere geçiş veren kısmı kırıktır. Simetrik çatallı rumilerin boşluklarına yerleştirilmiş palmetlerden oluşan süslemelidir. Çatallı rumilerin uçları yukarıda birleşerek ayrı bir palmetle son bulmuş, bu palmet ortadaki palmetin üzerinden çıkan simetrik rumilerle kavranmıştır (Şekil 117).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 43, **Şekil No:** 118, **Resim No:** 256, 279.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, kaba dikdörtgen prizma şeklindedir. Süslemeleri kabartma tekniğindedir. Süslemeler, dizi halinde devam eden sivri kemer motifi aralarına yerleştirilen simetrik çatallı rumilerden ve kemer dolgularındaki lotuslardan oluşmaktadır (Şekil 118).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 44, **Şekil No:** 144, 185, **Resim No**: 276.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Kabartma tekniğinde, iki sıra süslemelidir. Üstteki sıra, iki şeritli ve yuvarlak düğümlü örgü bordürlüdür. Düğümler arasındaki boşluklar çiçek motifleri ile doldurulmuştur (Şekil 185). Alttaki sıraya, mukarnas boşluğunu andıran ve fazla derin olmayan sivri tepelikli yan yana oyuntular açılmış, her iki oyuntunun köşe boşlukları arasına simetrik iki rumi ve ok ucu motifinin meydana getirdiği palmetler yerleştirilmiştir (Şekil 144).

SÜSLEMELİ TAŞ

Katalog No: 45, **Şekil No:** 146, **Resim No:** 227.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XIIy.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Kırık olduğundan caminin neresine ait mimari eleman olduğu tespit edilememiştir. Üzerinde çizikleme tekniğinde işlenmiş bir palmet motifi bulunmaktadır. Motifi belirleyen çizgiler 5 mm. genişliğindedir (Şekil 146).

SÜSLEMELİ TAŞ

Katalog No: 46, **Şekil No:** 147, **Resim No:** 278.

Bulunduğu Yer: HarranUlu Camii kalıntıları.

Tanımı: Kalker taşından, kırık ve küçük bir mimari elemandır. Üzerinde, kabartma tekniğinde işlenmiş bir palmet motifi yer almaktadır (Şekil 147).

SÜSLEMELİ TAŞ

Katalog No: 47, **Şekil No:** 77, 164, **Resim No:** 286.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XIIy.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Kırık olduğundan caminin neresine ait olduğu tespit edilememiştir. Ana süsleme, uzun bir gövdenin üzerinde simetrik çatallı rumilerin meydana getirdiği iki adet hayat ağacı motifidir (Şekil 164). Bunun üzerinde, üreyen çatallı rumilerin uçlarına yürek biçiminde yaprakların bağlı olduğu bir bordür yer almaktadır (Şekil 77).

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 48, **Şekil No:** 165, 196, **Resim No:** 287.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XIIy.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, kabartma tekniğinde süslemelidir. Esas kompozisyonu üç adet hayat ağacı motifi oluşturmaktadır (Şekil 165). Sağdaki hayat ağacının yarısı kırıktır. Ortadaki hayat ağacının alt kısmında, neshi tarzında "Allah" yazısı, bunun da altında dört şeritli bir örgü kompozisyonu bulunmaktadır (Şekil 196).

SÜTUN BAŞLIĞI PARÇASI

Katalog No: 49, **Şekil No:** -, **Resim No:** 288.

Bulunduğu Yer: Urfa Müzesi (Harran Ulu Camii'nden getirilmiştir).

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, kabartma tekniğinde süslemelidir. Taş kırık olduğundan süslemelerin tamamı hakkında fikir edinilememiştir. Mevcut süslemeler akantus yaprağı ve hayat ağacı motifinden ibarettir. Hayat ağacı, uzun bir gövdenin tepesindeki simetrik rumili dallardan meydana gelmiştir (Resim 288).

SÜTUN BAŞLIĞI

Katalog No: 50, **Şekil No:** 116, **Resim No:** 289.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XIIy.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Caminin mihrap aksına giren cephe kemerinin sağ payesi üzerinde, öne taşkın bir şekildedir. Paye önünde yer alan, ancak bu gün kayıp olan bir sütuna ait olmalıdır. Başlığın sadece bir tarafı sağlam olup diğer tarafları kırıktır. Sağlam tarafta, akantus yapraklarının çevrelediği girift rumili simetrik bir kompozisyon yer almaktadır (Şekil 116). Bu kompozisyonun sol tarafında, 49 katalog numaralı sütun başlığı parçasındaki hayat ağacı motifinin benzeri bir motif bulunmaktadır (Resim 288). Başlığın üst tarafını ters -U- dizisinden oluşan bir bordürün çevrelediği anlaşılmaktadır (Resim 289).

SÜTUN

Katalog No: 51, **Şekil No:** -, **Resim No:** 290.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii'nden Urfa Müzesi'ne getirilmiştir.

Tarihi: Harran Ulu Camii'in Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Bir yüzü blok taşa yapışık vaziyettedir. Çevresi iki sıra halinde akantus yaprakları ile süslenmiştir. Yapraklar yüksek kabartma tekniğinde işlendiğinden plastik etki sağlanmıştır. Üst sıradaki yapraklar daha uzunca olup aralarına stilize hayat ağacı motifleri işlenmiştir. Üst sırada ters -U- şekillerinin yan yana dizilmesinden oluşan bir bordür dolaşmaktadır (Resim 290).

PAYE BAŞLIĞI

Katalog No: 52, **Şekil No:** 182, **Resim No:** 309.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii'nden Urfa Müzesi'ne getirilmiştir.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Emeviler dönemi bölümüne (744-750) aittir.

Tanımı: Kalker taşından kare prizma şeklindedir. Dört yüzünde, yüksek kabartma tekniğinde işlenmiş akantus yapraklarından oluşan süslemeler bulunmaktadır. Başlığın üst kısmında çepeçevre, gamalı haçlardan meydana gelmiş meander bordürü dolaşmaktadır. Gamalı haçlar arasındaki boşluklara sekiz yapraklı çiçek kabartmaları işlenmiştir.

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 53, **Şekil No:** 184, **Resim No:** 311.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşındandır. Üzerinde kabartma tekniğinde iki şeritli bir örgü motifi bulunmaktadır. Örgünün küçük düğümü boşluğunda düzgün bir altıgen, büyük düğümü boşluğunda karşılıklı iki kenarı uzun enine bir altıgen oluşmuştur.

SÜTUN BAŞLIĞI PARÇASI

Katalog No: 54, ***Şekil No:*** 191, ***Resim No:***

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi : Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, kırık bir sütun başlığı parçasıdır. Üzerine kabartma tekniğinde, yuvarlak kıvrımlı üç şeritli bir örgü işlenmiş, düğüm boşlukları matkapla oyulmuştur.

KORNİŞ PARÇASI

Katalog No: 55, **Şekil No:** 192, **Resim No:** 316.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, kırık bir korniş parçasıdır. Taşın üst kısmında kabartma tekniğinde, dik açı kırılmalı dört şeritli bir örgü motifi bulunmaktadır.

PAYE BAŞLIĞI

Katalog No: 56, **Şekil No:** 79, **Resim No:** 329.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii doğu duvarının cami içerisine bakan cephesindedir.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Emeviler dönemi (744-750) bölümüne aittir.

Tanımı: Kalker taşından olup süslemeleri yüksek kabartma tekniğindedir. Aşağıdan yukarıya doğru sıralanmış üç sıra akantus yaprağı kabartmasının üzerinde; ortada düğüm yaparak açılan girland motifi, en üstte bir sıra halinde kıvrık dal bordürü işlenmiştir (Resim 329-Şekil 79). Aynı payenin benzeri Harran Ulu Camii'nden Urfa Müzesi'ne getirilmiştir (Resim 225).

KEMER TAŞI

Katalog No: 57, **Şekil No:** 360, **Resim No:** 453.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından yapılmış olup süslemeleri kabartma tekniğindedir. Simetrik iki çatallı ruminin ortasında neshi yazı ile "Allah" yazılıdır. Çatallı rumiler yukarıda birleşerek yürek şeklini oluşturmuştur. Rumilerin ve "Allah" yazısının altında rumi ve palmetlerden oluşan ikinci bir süsleme bulunmaktadır. Bu kompozisyonun yanlarındaki rumi ve palmetli bordürler silik ve kırık durumdadır.

PAYE BAŞLIĞI

Katalog No: 58, **Şekil No:** - , **Resim No:** 454.

Bulunduğu Yer: Harran Ulu Camii kalıntıları.

Tarihi: Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi (XII.y.y.) ilavesine aittir.

Tanımı: Kalker taşından, dikdörtgen prizma şeklindedir. Orta kısmı, rumili kıvrık dal süslemeli neshi bir ayetle çevrelemiştir. Taşın üst kenarını , düğüm boşluklarına yuvarlak kabaralar işlenmiş iki şeritli bir örgü dolaşmaktadır.

4.1.2. URFA ULU CAMİİ

Katalog No: 59, **Şekil No:** 270, **Resim No:** 68.

Bulunduğu Yer: Camii Kebir Mahallesindedir.

Tarihi: Nureddin Zengi tarafından tamir ettirilerek bugünkü şeklini alan Halep Ulu Camii ile benzer bir plan gösteren Urfa Ulu Camii'nin Zengiler zamanında, XII.y.y.'ın üçüncü çeyreğinde (1170-1175) yaptırılmış olabileceği tahmin edilmektedir[98].

Tanımı: Urfa Ulu Camii sade ve süslemesiz bir mimariye sahiptir. Camideki yegane süsleme, son cemaat yerinin orta göz döşemesine iki renkli mermerden yapılmış mozaik kompozisyondur. Gri renkli mermerden dikdörtgen çerçeve içerisine, kolları ve ara boşlukları sarı, siyah, beyaz ve gri renkli mermer levhalarından oluşan sekiz kollu bir yıldız motifi ve bunun da içerisine beyaz mermerden ikinci bir yıldız yerleştirilmiştir (Resim 68-Şekil 270).

4.1.3. HALİL-ÜR RAHMAN CAMİİ

Katalog No: 60, **Şekil No:** 86, 207, 242, 366, **Resim No:** 230, 358.

Bulunduğu Yer: Balıklıgöl'ün güney batı kenarındadır.

Tarihi: Minare gövdesinin kuzey cephesindeki kitabede, Meyyafarikin Eyyubilerinden Melik Eşref Muzafferiddin Musa'nın emriyle 608/1211 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır[99].

Tanımı: *Pencere Lentoları Süslemeleri*: Caminin kıble duvarı dış cephesinde yer alan iki pencere lentosundan doğuda olanı, düşey eksene dik ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşlukların meydana geldiği geometrik kabartma süslemelidir. Altı kollu yıldızların iç kısımları 6 yapraklı kabartma çiçek dolguludur (Resim 358-Şekil 342). Bunun batısındaki pencere lentosunda, köşeleri aşağıya gelecek şekilde yan yana sıralanmış üç karenin içerisine ma'kılı hattı ile "Ali" yazılmıştır (Şekil 366). 1996 yılındaki restorasyon sırasında yerinden sükülen bu lento taşı kaybolmuştur.

---

[98] Oktay Aslanapa, a.g.e., s.16-19.

[99] Mahmut Karakaş, **Şanlıurfa Kitabeleri**, İstanbul, 1986, s. 22, 23.

Minare Süslemeleri: Kare gövdeli kesme taş minarenin orta kuşağındaki yatay silme, iki sıra inci dizisi bordürünün ortasına yan ve başaşağı istif edilmiş kabartma palmet dizisi ile süslenmiştir (Resim 230-Şekil 86, 207).

4.1.4. PAZAR CAMİİ

Katalog No: 61, **Şekil No:** 80, 200, 253, 271, 233, **Resim No:** 81, 89, 90, 226, 231, 238, 257, 325, 366.

Bulunduğu Yer: Haşimiye Meydanı.

Tarihi: Mevcut kitabeler Osmanlı dönemi onarımlarına ait olup caminin esas inşa tarihi bilinmemektedir. Minare üzerinde yer alan ve Zengiler devri süsleme özelliklerini yansıtan düğümlü kaval silmeler ile gövdenin batı cephesi ortasındaki kelime-i tevhid'in neshi üslubu caminin Zengiler döneminden kalmış olabileceği fikrini vermektedir[100].

Tanımı: *Harim Giriş Tonozu Süslemeleri:* mihraba paralel iki sahınlı caminin mihrap önü sahnında, ortada mihrap önü kubbesi ve bunun yanlarında birer çapraz tonoz yer almaktadır. İkinci sahın, ortada bir yıldız tonoz ve bunun yanlarında yer alan birer çapraz tonozla örtülüdür. Yıldız tonozun ortası, birbirine bağlı simetrik iki adet ok ucundan oluşan dört şeklin bir merkez etrafında kaydırılmasından elde edilmiş kabartma sekiz kollu yıldız süslemelidir (Şekil 271).

Mihrap Süslemeleri: At nalı kemerli ve kavsarası mukarnaslı mihrabın köşe sütunçelerinin başlıkları, kabartma tekniğinde işlenmiş rumi ve palmetlerden oluşan girift süslemelidir (Resim 257).

Avlu Portali Süslemeleri: Avlunun kuzey portal kemeri yan yana sıralanmış kabartma palmet motifleriyle çevrelenmiş, her iki palmetin arasındaki boşlukta ters palmetler oluşmuştur (Resim 81, 231). Kapının çevresini kabartma tekniğinde kıvrık dal bordürü dolaşmakta (Resim 81, 226-Şekil 80), iç yan duvarlarda ters palmetlerden oluşan bir bordür yer almaktadır (Resim 238).

Minare Süslemeleri: Avlunun kuzey batı kenarında yer alan ve gövdesi üç bölümden meydana gelen minarenin alt bölümü, sekizgen, orta bölümü silindirik, şerefeye kadar olan üst bölümü ise onikigendir (Resim 89). Onikigen bölümün her yüzü kaval

---

[100] A.Cihat Kürkçüoğlu, **Şanlıurfa Camileri**, Ankara, 1993, s.48.

silmelerden oluşan düğümlü sathi kemerlerle süslenmiştir (Resim 325-Şekil 200). Ayrıca bu bölümde, şerefe mukarnaslarının altında; bir tarafı açık, birbirine bağlı sekiz adet çemberin dairesel bir eksen çevresinde dönerek oluşturduğu bir rozet (Resim 366-Şekil 253) ve köşelerinde palmet motifleri bulunan sekiz kollu ikinci bir yıldız rozet yer almaktadır (Şekil 323).

4.1.5. KARA MUSA CAMİİ

Katalog No: 62, **Şekil No:** 96, **Resim No: 235.**

Bulunduğu Yer: Bey Kapısı Mahallesi.

Tarihi: Şanlıurfa Vakıflar Müdürlüğündeki kayıtlarda 959/1552 tarihinde Yusuf oğlu Kara Musa tarafından yaptırıldığı yazılıdır. 1164/1751 tarihli bir vakfiyede caminin adı Müşerref Mescidi olarak geçmektedir[101] .

Tanımı: *Minare Süslemeleri:* Silindirik gövdeli minarenin orta kuşağında ters vaziyette sıralanmış kabartma palmetlerden oluşan bir bordür dolaşmaktadır.

4.1.6. DABBAKHANE CAMİİ

Katalog No: 63, **Şekil No:** 88, 94, 97, 100, 158, 159, 160, 197, **Resim No:** 91, 92, 175, 234, 244, 285, 292, 322, 341,470.

Bulunduğu Yer: Dabbakhane Mahallesi.

Tarihi: Mevcut kitabeler onarım devirlerine ait olduğundan caminin inşa tarihi bilinmemektedir. Cami avlusunun doğusundaki türbe duvarında bulunan ve Behram Paşa'nın adının geçtiği 970/1562 tarihli kitabe camideki en eski tarihli kitabedir. 1523 tahririnde adının geçmesi, caminin bu tarihten önce inşa edilmiş olduğunu göstermektedir[102].

Tanımı: *Son Cemaat Yeri Süslemeleri:* Son cemaat yeri batı duvarındaki kitabe kartuşunun yanları simetrik çatallı rumilerden oluşan kabartma palmet süslemelidir (Resim 285-Şekil 158). Ayrıca, son cemaat yeri cephesindeki saçağın oturduğu kısa konsollar bu cepheye dekoratif bir görüntü kazandırmıştır (Resim 175).

---

[101] Vakıflar Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Yayın Dairesi, 1863 numaralı defter, 364.s., 76. sırada kayıtlı Darendeli Mehmet Ağa Vakfi'na ait 1164/1751 tarihli Arapça vakfiyenin, Şanlıurfa Vakıflar Müdürlüğü, 1 numaralı fihrist, 98 sıra numaralı dosyasındaki Türkçe çevrisi.

[102] Halit Çal, *"Urfa'daki Taşınmaz Eski Eserler Hakkında Bir Ön Araştırma"*, **Yeni Harran Çevresi**, 1. Yıl, 4. Sayı, İstanbul, 1993, s. 58.

Minare Süslemeleri: Dabbakhane Camii minaresi Urfa minareleri içerisinde en fazla süslemesi olan minare olma özelliğine sahiptir. Alt bölümü sekizgen, orta bölümü silindirik ve yukarı bölümü onikigen olan minarenin üst bölümü yatay bir kuşakla ayrıca ikiye ayrılmıştır. Alttaki sekizgen bölümde, iki şeritli örgüler köşelerde dikine birleşerek dört şeritli örgü oluşturmuştur (Resim 322-Şekil 197). Silindirik olan orta bölümde, kabartma iki palmet bordürü arasına oyma tekniğinde sekizgen yıldızlar işlenmiştir. Alt kısımdaki onikigenin her yüzü sıçan dişi bordüründen oluşan sağır kemerlerle dekore edilmiş, kemerler üzerindeki yatay kuşağın yukarısı balık sırtı motifi ile süslenmiştir. Bu motif ile şerefe mukarnasları arasındaki sekizgen gövdenin her yüzünde, sürahiden çıkan hayat ağacı kabartmasına yer verilmiştir (Resim 292).

Avlunun Güney Kapısı Süslemeleri: Küçük ölçüdeki bu kapının lentosuna, aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen kabartma tekniğinde bir kompozisyon işlenmiştir (Şekil 228).

Avlunun Batı Kapısı Süslemeleri: Batı cepheden avluya açılan eyvan şeklindeki bu kapının kemer taşlarında yan yana dizilmiş palmetlerden oluşan bir süsleme yer almaktadır. Her iki palmetin yaprakları arasındaki boşlukta ters vaziyette başka bir palmet oluşmuştur (Şekil 88). Kapı alınlığına ma'kılı tarzında dört defa "Ali" yazılı kare bir rozet yerleştirilmiştir (Resim 470-Şekil 367). Bu rozetin altındaki kitabe kartuşunun iki yanına simetrik çatallı rumilerin geçmesinden oluşan birer palmet motifi işlenmiştir (Şekil 160). Eyvan kapının iki yanındaki mihrabiyelerin üzerinde yan yana sıralanmış ters palmetlerden oluşan bir bordür bulunmaktadır (Şekil 100). Sağdaki mihrabiyenin üzerinde ayrıca, düşey eksene dikey ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşlukların meydana geldiği bir kompozisyon yer almaktadır (Şekil 242). Soldaki mihrabiyenin üzerinde ise yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen kabartma bir süsleme bulunmaktadır (Şekil 230).

Avlunun Doğusundaki Türbe Süslemeleri: Basit ve süslemesiz bir yapıya sahip beşik tonozlu türbenin kapısı üzerindeki kitabe kartuşunun yanları, yürek biçiminde düğüm oluşturan geçmeler ve simetrik çatallı rumilerin meydana getirdiği palmet ve lotus motifleri ile bezenmiştir (Şekil 159).

4.1.7. HACI LÜTFULLAH CAMİİ

Katalog No: 64, **Şekil No:** - , **Resim No:** 457.

Bulunduğu Yer: Harran Kapı Mahallesi.

Tarihi: İnşa tarihi bilinmemektedir. Harim kapısı üzerindeki kitabede 1132/1720 tarihinde onarım gördüğü yazılıdır[103].

Tanımı: Camideki tek süsleme, harimin doğu duvarındaki pencere üzerinde yer alan celi sülüs müsenna tarzındaki kabartma "Maşaallah-Tabarekallah" yazısıdır (Resim 457).

4.1.8. YUSUF PAŞA CAMİİ

Katalog No: 65, **Şekil No:** 95, 122, 238, 249, 267, 268, 289, 304, **Resim No:** 85, 86, 93, 111, 259, 262, 352, 374.

Bulunduğu Yer: Yusuf Paşa Mahallesi, Saray önü semtindedir.

Tarihi: İnşa kitabesi yoktur. Urfalı divan şairi Nabi, divanındaki Yusuf Paşa ile ilgili manzumesinde caminin 1121/1709 tarihinde yaptırıldığını belirtmiştir[104].

Tanımı: : *Mihrap Süslemeleri:* Kalker taşından yapılmış olan mihrabın çevresinde mukarnas bordürü ve farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen geometrik bir bordür dolaşmaktadır (Resim 85, 86, 352-Şekil 238). Köşe sütunçeleri burmalı olup başlıkları mukarnaslıdır. Her iki sütunçe başlığının yukarısındaki ikişer adet yuvarlak rozetin solda olanlarında altı kollu yıldız kompozisyonu (Resim 374-Şekil 268), sağda olanlarında ise birbirine teğet dönen yarım dairelerin meydana getirdiği sekiz kollu yıldız kompozisyonu yer almaktadır (Şekil 289). Mihrabın taç kısmı üç boyutlu oyulmuş palmet dizisi ile dekorlanmıştır.

Minber Süslemeleri: Yusuf Paşa Camii minberi Urfa camileri içerisinde en zengin taş süslemeli minber olma özelliğine sahiptir. Minber kapısının taç kısmı kıvrık rumili dallardan oluşan girift bir kabartma kompozisyonla süslenmiştir. Şebekeli oyma minber korkuluğu, üst üste iki sıra halinde uçları pahlı harım haç motiflerinin aralarda

---

[103] Mahmut Karakaş, a.g.e., s. 69.

[104] Mahmut Karakaş, a.g.e., s. 33.

oluşturduğu sekiz kollu yıldız şebekesinden meydana gelmiştir (Şekil 296). Minberin yan duvarında, büyükten küçüğe doğru sıralanan üç kemer boşluğunun dolgularında kıvrık rumilerden oluşan girift kompozisyonlar yer almıştır (Resim 259-Şekil 122). Ayrıca bu dolgulardaki iki rozetten birine, alttan ve üstten geçerek bir merkez çevresinde dönen çizgilerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız motifi (Şekil 304), diğerine kırık çizgilerin kesişmesinden oluşan sekiz kollu yıldız motifi (Şekil 249) işlenmiştir.

Minare Süslemeleri: Üç bölüme ayrılmış olan minare gövdesinin alt ve üst bölümleri silindirik, orta bölümü sekizgen biçimdedir. Süslemelerin yoğunlaştığı sekizgen bölümün çevresinde, üç boyutlu oyulmuş ve aşağıya sarkar vaziyettete palmetlerden oluşan bir bordür dolaşmaktadır (Resim 93). Her iki palmetin arasındaki boşlukta ikinci bir palmet oluşmuştur (Şekil 95). Sekizgen gövdeli bu bölümde ayrıca, sıçan dişi bordürlerin çevrelediği sathi kemerler ve pencereler yer almaktadır (Resim 93). Bu kemerler ve pencereler arasındaki boşluklara çark-ı felek ve sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozetler yerleştirilmiştir (Şekil 267).

Avlunun Doğu Kapısı Süslemeleri: Sade ve süslemesiz olan bu kapının köşe sütunçelerinin başlıklarında palmet motiflerinden oluşan bir süslemeye yer verilmiştir (Resim 111).

4.1.9. HIZANOĞLU CAMİİ

Katalog No: 66, **Şekil No:** 98, 231, 237, 250, 264, **Resim No:** 87, 94, 236, 351, 363, 371.

Bulunduğu Yer: Pınarbaşı Mahallesi, Hızanoğlu Sokak.

Tarihi: Minare kaidesinin batı cephesindeki manzum kitabede ebced hesabı ile düşürülen tarihten caminin 1141/1728 tarihinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır[105].

Tanımı: *Mihrap Süslemeleri:* Hızanoğlu Camii mihrabı biçim ve süsleme yönünden Yusuf Paşa Camii mihrabına benzemektedir. Kesme taştan yapılmış olan mihrabın çevresinde bir sıra mukarnas bordürü, bunun iç kısmında bir sıra farklı büyüklükte tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen kabartma geometrik bir bordür dolaşmaktadır

---

[105] Bedri Alpay, **Şanlıurfa Şairleri**, Şanlıurfa, 1986, s. 240.

(Resim 87, 351-Şekil 237). Üç dilimli kemer içerisindeki mihrap kavsarası mukarnas süslemelidir.

Minber Süslemeleri: Duvar içerisinden merdivenle çıkılan ve iki konsola oturan balkon şeklindeki minberin korkuluğu, aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin çakışarak ve kesişerek aralarda kare ve altıgen şekiller oluşturduğu geometrik şebekelidir (Resim 87-Şekil 231).

Minare Süslemeleri: Tek şerefeli silindirik minarenin gövdesi yatay kuşaklarla beş bölüme ayrılmıştır. En alttaki kuşakta, yan yana sıralanmış kabartma palmetlerden oluşan bir bordür dolaşmaktadır (Resim 236-Şekil 98). Bu bordürün altında yer alan iki rozetten biri , dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen yarım dairelerden oluşmakta, diğeri çark-ı felek motifinden üreyen altı kollu yıldız şeklindedir (Resim 363, 371-Şekil 250, 264).

4.1.10. NİMETULLAH CAMİİ

Katalog No: 67, **Şekil No:** 190, 199, 237, 284, 372, **Resim No:** 69, 82, 83, 84, 314, 324, 350, 473.

Bulunduğu Yer: Nimetullah Mahallesi, Ellisekiz Meydanındadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.Abbasiye Vakfi'na ait 1108/1696 tarihli vakfiyede Nimetullah Camii'nden söz edilmiş olması yapının XVII.y.y. sonlarında mevcut olduğunu göstermektedir[106].

Tanımı: *Mihrap Süslemeleri:* Nimetullah Camii'nin mihrabı şekil ve süsleme yönünden Yusuf Paşa ve Hızanoğlu camilerinin mihraplarına benzemektedir. Kesme taş mihrabın çevresinde, bir sıra mukarnas bordürü, bir sıra farklı büyüklükte tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen kabartma geometrek bir bordür dolaşmaktadır (Resim 83, 84, 350-Şekil 237). Üç dilimli kemer içerisinde yer alan mihrap kavsarası mukarnas süslemelidir. Mihrabın köşe sütunçelerinin gövdesi, altı şeritli bir örgü kabartması ile boydan boya süslenmiştir (Resim 324-Şekil 199).

Harim Portali Süslemeleri: Caminin harim portali şekil ve süsleme yönünden mihrabın tekrarı durumundadır. Çevresinde bir sıra mukarnas, bir sıra farklı büyüklükte

---

[106] A.Cihat Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 22.

tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen kabartma geometrik bordür dolaşmaktadır. Üç dilimli kemer içerisinde yer alan portal kavsarası mukarnaslıdır. Portalin içteki yan duvarlarında , kapı lentosu hizasında ahşap üzerine siyah boya ile yazılmış birer beyit bulunmaktadır. Beyitler, iki şeritli örgü motifinin bir ters, bir doğru yaba biçimi oluşturduğu kabartma bir bordürle çevrelenmiştir (Resim 314-Şekil 190).

Dış Cephe Süslemeleri: Cami dış cephesinin güney batı köşesindeki pahlanmış zemine ma'kılı hattı ile istifli bir şekilde "Mübarek Zi Saadetlerinden" cümlesi yazılmış, yazının üzeri mukarnas oyuklarından oluşan bir taç ile süslenmiştir (Resim 473-Şekil 372).

4.1.11. TOKTEMUR MESCİDİ

Katalog No: 68, **Şekil No:** 157, **Resim No:** 284.

Bulunduğu Yer: Narıncı Mahallesi, Akarbaşı mevkiindedir.

Tarihi: İnşa kitabesi bulunmadığından yapılış tarihi bilinmemektedir.Doğu cephesindeki kitabede 983/1575 ve 993/1585 tarihlerinde onarım gördüğü yazılıdır. 775/1373 tarihli Emir Mencek Vakfiyesi'nde Toktemur Mescidi'nden söz edilmiş olması yapının XIV. yüzyılın ikinci yarısında mevcut olduğunu göstermektedir[107].

Tanımı: Tek kubbeli ve kare mekanlı Toktemur Mescidi düzgün kesilmiş kalker taşından inşa edilmiş olup sade ve süslemesiz bir mimariye sahiptir. Yapıdaki tek süsleme, doğu dış cephedeki kitabe kartuşunun yanlarına kabartma tekniğinde işlenmiş, simetrik çatallı rumilerden oluşan birer palmet motifidir (Resim 284-Şekil 157).

4.1.12. HASAN PADİŞAH CAMİİ

Katalog No: 69, **Şekil No:** 239, 261, **Resim No:** 353, 369.

Bulunduğu Yer: Narıncı Mahallesi, Akarbaşı mevkiindedir.

Tarihi: Son cemaat yerindeki mihrap kitabesinde caminin 902/1496 tarihinde Şeyh Abdülkadir oğlu Hacı Yakub tarafından yaptırıldığı yazılıdır[108]. 1404-1514 tarihleri

---

[107] A. Cihat Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 51.

[108] Mahmut Karakaş, a.g.e., s. 56, 57.

arasında Urfa'da Akkoyunluların hüküm sürdüğü bilinmektedir[109]. Caminin adının Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a izafe edildiği tahmin edilmektedir.

Tanımı: Düzgün kesilmiş kalker taşından inşa edilmiş olan camideki tüm süslemeler minber üzerinde yoğunlaşmıştır. Pembe, beyaz ve sarı mermerden inşa edilmiş olan minberin yan duvarlarında üst üste yer alan iki şebekeden üstte olanında, çapraz eksenlere göre kesişen kırık çizgilerin iki farklı konumda kırılıp kesişmesiyle gamalı haç ve ok ucu şekillerinin meydana geldiği kompozisyon (Resim 353-Şekil 239), altta olanında üçerli üç sıra kare çerçeveler içerisinde birer kolu uzatılmış karelerden oluşan çark-ı felek motifleri yer almaktadır (Resim 353, 369-Şekil 261).

4.1.13. RIZVANİYE CAMİİ

Katalog No: 70, **Şekil No:** 136, 224, 231, 245, 294, 350, 357, **Resim No:** 62, 63, 64, 70, 339, 443, 444, 451.

Bulunduğu Yer: Gölbaşı Mahallesi, Balıklıgöl'ün kuzey kenarındadır.

Tarihi: Harim portali üzerindeki kitabede, caminin 1128/1716 tarihinde Ahmed Paşa tarafından yaptırıldığı yazılıdır[110].

Tanımı: Düzgün kesilmiş kalker taşlarından inşa edilmiş olan caminin mihrap, minber, harim portali, son cemaat yeri, minare ve avlu portalinde taş süslemeler bulunmaktadır.

Mihrap Süslemeleri: Mihrap, kahverengi mermer ve beyaz kalker taşlarının almaşık sıralanması ile ile inşa edilmiştir. Mihrap nişi, bu taşların zikzak şekilde almaşık sıralanması ile dekore edilmiş, kavsara beyaz kesme taş mukarnaslarla süslenmiştir.Taç kısmında yüksek kabartma oyulmuş palmet dizisi yer almaktadır. Mihrap kemerinin köşe dolgularındaki şebekeli oyma iki kabara rozetten solda olanında, dairesel bir eksen etrafında dönen palmet motiflerinden oluşan bir kompozisyon, sağda olanında düşey eksene dikey ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşlukların meydana geldiği bir süsleme bulunmaktadır (Resim 64-Şekil 136, 245).

---

[109] Halit Çal, a.g.m., s. 52.

[110] Mahmut Karakaş, a.g.e., s. 19.

Minber Süslemeleri: Duvar içerisinden merdivenle çıkılan balkon şeklindeki minberin kesme taş korkuluğu , aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin çakışarak ve kesişerek aralarda kareler ve altıgenler oluşturduğu şebekeli oyma süslemelidir (Resim 64-Şekil 231).

Harim Portali Süslemeleri: Koyu kahverengi ve beyaz mermerlerin almaşık sıralanması ile inşa edilmiş olan harim portalinin alınlığında dört sıra halindeki elips kartuşlar içerisine beyitler yazılmıştır. Koyu kahve ve beyaz mermerin almaşık örüldüğü portalin pahlarına birbirine zincirleme dolanmış kabartma iki yılan figürü işlenmiştir. Gövdeleri 15 düğümden oluşan yılanların başlarında detaya yer verilmemiştir (Resim 63, 443, 444-Şekil 350).

Son Cemaat Yeri Süslemeleri: üç gözlü son cemaat yerinin orta göz döşemesinde, gri, pembe ve beyaz renkteki mermer levhalardan oluşan mozaik tekniğindeki kare panoda sekiz kollu yıldız kompozisyonu yer almaktadır (Resim 70-Şekil 294).

Minare Süslemeleri: Onikigen gövdeli kesme taş minaredeki süslemeler şerefe kısmında yoğunlaşmıştır. Şebekeli şerefe korkuluğunda, yan yana birleşerek petek biçimi oluşturan altıgenler merkezlerinden geçen dik ve çapraz çizgilerle altı parçaya bölünmüşlerdir (Resim 339-Şekil 224). Şerefe mukarnaslarının aralarındaki boşluklara, başları yukarıya doğru dik yerleştirilmiş kabartma balık figürleri işlenmiştir (Resim 451-Şekil 357). Mukarnasların altındaki yatay kuşakta kabartma palmetlerden oluşan bir bordür dolaşmaktadır (Resim 339).

Avlu Portali Süslemeleri: Cami avlusunun doğusunda yer alan bu portal, harim portali gibi koyu kahverengi ve beyaz mermerlerin almaşık sıralanması ile dekore edilmiştir. Alınlığın ortasında başlayıp portal kemerini de aşarak yanlara açılan iki renkli almaşık taşlar bir merkezden yayılan ışık görünümünü vermiştir. Kapının yuvarlak kemeri beyaz ve kahverengi mermerden oluşan palmetlerin almaşık sıralanmasından meydana gelmiştir (Resim 62).

4.1.14. SELAHADDİN EYYUBİ CAMİİ

Katalog No: 71, **Şekil No:** 346, 347, 353, **Resim No:** 65, 112, 113, 150, 154, 176, 440, 441.

Bulunduğu Yer: Yeni Mahalle, Vali Fuat Caddesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. Yapının aslı XVIII.y.y. başlarına ait olduğu tahmin edilen bir kilise olup 1993 yılında camiye çevrilmiştir.

Tanımı: *Harim Süslemeleri:* Caminin güney ve kuzey cephelerindeki pencerelerin iç mekana bakan pahlarında birbirine zincirleme dolanmış çift ejder kabartmaları yer almaktadır. Gövdeleri 15 düğümden oluşan ejderlerin ağızları açık ve karşılıklı birbirine bitişik vaziyettedir. Dudak ve diller birbirine yapışık olup gözler badem biçiminde, kulaklar boynuz şeklindedir (Resim 440, 441-Şekil 346,347).

Avlu Portali Süslemeleri: Koyu kahve ve beyaz mermerlerin almaşık sıralanması ile dekorlanan avlu portali, Rızvaniye Camii avlu portalinin tekrarıdır. Alınlığın ortasındaki bitkisel süslemeden başlayıp portal kemerini aşarak yanlara açılan iki renkli almaşık taşlar bir merkezden yayılan ışık görünümünü vermiştir. Kapının yuvarlak kemeri, Rızvaniye Camii avlu portalinde olduğu gibi beyaz ve kahverengi mermerden oluşan palmetlerin almaşık sıralanmasından meydana gelmiştir (Resim 65, 112, 150). Kapının iki yanındaki köşe sütunçelerinin başlıkları kabartma palmet süslemelidir.

Caminin Kuzey Avlusundaki Müştemilat Evin Süslemeleri: Avlunun kuzey kenarı boyunca iki katlı olarak uzanan ve caminin müştemilatı olan evin avluya bakan cephesindeki alt kat pencerelerinin alınlıklarında simetrik iki rumiden oluşan yüksek kabartma sitilize ejderler yer almaktadır. Ejderlerin başları palmet motifi ile taçlanmıştır (Resim 154-Şekil 353). Evin saçakları sıçan dişi bordür süslemeledir (Resim 176).

4.1.15. HÜSEYİN PAŞA CAMİİ

Katalog No: 72, **Şekil No:** 223, 234, 262, **Resim No:** 66, 88, 261, 338, 347, 370.

Bulunduğu Yer: Camii Kebir Mahallesi, Kara Meydan mevkiindedir.

Tarihi: Şanlıurfa Vakıflar Müdürlüğündeki "Darendeli Hüseyin Paşa Vakfiyesi"nde 1141/1728 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır[111].

---

[111] Vakıflar Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Yayın Dairesi, 2103 numaralı defterin, 207. s., 203. sırasında kayıtlı Darendeli Hüseyin Paşa Vakfi'na ait 1141/1729 tarihli vakfiyenin, Şanlıurfa Vakıflar Şube Müdürlüğü , 1 numaralı fihrist, 45 sıra numaralı dosyadaki Türkçe Çevrisi.

Tanımı: *Mihrap Süslemeleri:* Kalker taşından yapılmış olan mihrapta, kavsara mukarnasları ve köşe sütunçelerinin mukarnaslı başlıkları dışında süsleme bulunmamaktadır (Resim 88).

Minber Süslemeleri: Kesme taş minberin korkuluğu, yan yana çakışarak petek biçimi oluşturan altıgenlerden meydana gelmiş şebekelidir (Resim 347-Şekil 223). Minberin her iki yanındaki iki şebekeden birinde, aynı boydaki bir tam ve dört yarım sekizgenin çakışarak ve kesişerek oluşturduğu kompozisyon (Resim 347, 370-Şekil 324), diğerinde; birer kolu uzatılmış karelerden oluşan beş adet çarkı felek motifinin meydana getirdiği kompozisyon yer almaktadır (Resim 370-Şekil 262).

Harim Portali Süslemeleri: Harim kapısının iki yanı ve kemeri bazalt ve kalker taşının almaşık sıralanması ile örülmüştür. Portal alınlığındaki kalker taşlar, ortadaki bitkisel bir rozetten çıkarak yayılan ışık kompozisyonu şeklinde biçimlendirilmiştir (Resim 66-Şekil 261)

4.1.16. EYYUB PEYGAMBER CAMİİ

Katalog No: 73, **Şekil No: 322, Resim No:** 128.

Bulunduğu Yer: Eyyub Peygamber Malallesi.

Tarihi: 1940 yılında inşa edilmiştir.

Tanımı: *Avlu Kapısı Süslemeleri:* Avlunun batısındaki kapının iki yanında yer alan pencerelerin batıya bakan cepheleri çevresinde, kesişen yarım dairelerin kesişme noktalarında ve altlarındaki birleşme noktalarında palmet motiflerinin yer aldığı geometrik-bitkisel karışımı kabartma bir bordür dolaşmaktadır. Sivri kemerli bu pencerelerin alınlığı, palmet ve lotusların oluşturduğu simetrik bir kompozisyonla bezenmiştir (Resim 128-Şekil 322).

4.1.17. FIRFIRLI CAMİ

Katalog No: 74, **Şekil No:** 212, **Resim No:** 334.

Bulunduğu Yer: Yeni Mahalle, Vali Fuat Caddesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. Esası kilise olan ve XVIII.y.y.'ın ikinci yarısında inşa edildiği tahmin edilen bu yapı 1950 yıllarında camiye dönüştürülmüştür[112].

Tanımı: Yapının güney ve kuzey cephelerindeki duvara bitişik yarım sütunların dama yakın bölümleri, kesişen dairelerin oluşturduğu dört yapraklı yonca motifli süslemelidir (Resim 334-Şekil 212).

4.1.18. CABİR EL-ENSAR CAMİİ

Katalog No: 75, **Şekil No:** 183, 189, 198, 316, **Resim No:** 119, 310, 323.

Bulunduğu Yer: Harran İlçesine bağlı Cabir el-Ensar Köyü'dedir.

Tarihi: Kuzey cephe duvarındaki silik kitabe okunamadığından yapının inşa tarihi tespit edilememiştir. Harim portali ve portal yanındaki pencerede yer alan süslemelerin Harran Ulu Camii'ndeki Eyyubi dönemi süslemeleri ile benzer özellik göstermesine dayanarak yapıyı Eyyubiler dönemine tarihlemek mümkündür.

Tanımı: *Harim Portali Süslemeleri:* Kesme taştan, zikzak kemerli harim portalinin alınlığında, yatay konumdaki iki şeritli örgünün her düğümünden aşağıya sarkan iki şeritin ortada bir düğüm oluşturduktan sonra ters palmet motifi ile sonuçlandığı bir süsleme bulunmaktadır (Resim 119, 310-Şekil 183). Alınlıkta ayrıca, yatay ve dikey olarak kesişen iki şeritli örgülerin dörtlü düğümler ve sekiz kollu yıldızlar meydana getirdiği bir kompozisyon yer almaktadır (Şekil 189).

Pencere Süslemeleri: Harim portalinin solundaki pencere alınlığı, sıra halinde kesişen dairelerin üst taraflarından birleşerek palmet motifleri ile sonuçlandığı geometrik-bitkisel karışımı kabartma bir bordür ile süslenmiştir (Şekil 316). Aynı pencerenin pahları altı şeritli örgü süslemelidir (Resim 323-Şekil 198).

4.1.19. ÇAR MELİK CAMİİ

Katalog No: 76, **Şekil No:** - , **Resim No:** 80.

Bulunduğu Yer: Bozova İlçesi'ne bağlı Çar Melik Köyü'ndedir.

---

[112] A. Cihat Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 83.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. 1650 yıllarında Urfa'yı ziyaret eden Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde bu camiden söz edilmiş olması yapının XVII.y.y. ortalarında mevcut olduğunu göstermektedir[113] .

Tanımı: *Harim Kapısı Süslemeleri:* Kapının üzerinde kitabe için ayrılmış ancak içerisi boş bırakılmış kartuşun yanlarına çizikleme tekniğinde birer palmet motifi işlenmiştir (Resim 80).

4.1.20. ABDURRAHMAN DEDE CAMİİ

Katalog No: 77, **Şekil No:** 194, **Resim No:** 321.

Bulunduğu Yer: Şanlıurfa merkeze bağlı Abdurrahman Dede Köyü'ndedir.

Tarihi: Kitabesi olmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. Yapının dış cephe duvarlarının çeşitli yerlerine serpiştirilmiş vaziyette Eyyubi neshisi ile yazılmış kitabe şeridi parçaları bulunmaktadır. Mevcut mimari izlerden anlaşıldığı kadarıyla , aslı Eyyubi dönemine ait olan cami, geç Osmanlı döneminde temelden başlayarak esaslı bir değişim geçirmiş, bu sırada Eyyubi devri kitabe şeridi bozularak duvarların çeşitli yerlerine serpiştirilmiştir.

Tanımı: Kalker taşından inşa edilmiş olan camideki tek süsleme, mihrabın iki yanındaki konsollar üzerinde yer alan dört şeritli kabartma örgü motifidir (Resim 321-Şekil 194). Bu konsolların Eyyubi dönemi camiinin mimari elemanları olduğu, geç Osmanlı dönemindeki yenilenme sırasında dekoratif amaçlı olarak mihrabın iki yanına yerleştirildiği tahmin edilmektedir.

4.1.21. AĞVİRAN HÜSEYİN PAŞA CAMİİ

Katalog No: 78, **Şekil No:** 153, 167, **Resim No:** 280, 293, 467, 468.

Bulunduğu Yer: Bozova İlçesi'ne bağlı Ağviran Köyü'ndedir.

Tarihi: Kitabesinde Hafiz Muhammed Selim Efendi'nin oğlu Hüseyin Paşa tarafından 1305/1887 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.

---

[113] Zıllıoğlu Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyehatnamesi**, (Sadeleştiren,Temel Tevfikkuran-Necati Aktaş), C. III-IV.,İstanbul, 1968. s. 118.

Tanımı: *Mihrap Süslemeleri:* Taş mihrabın köşe sütunçelerinin başlıklarında simetrik palmetlerden oluşan bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 280-Şekil 153).

Son Cemaat Yeri Süslemeleri: Son cemaat yerinin güney duvarında, hilal şeklinde bir saksıdan çıkan ve simetrik palmetlerden oluşan kabartma hayat ağacı motifi bulunmaktadır (Resim 293-Şekil 167). Aynı duvarda, ta'lik hattı ile yuvarlak biçimde istif edilmiş iki kompozisyondan birinde "Şefaat Ya Resulallah", diğerinde "Maşaallah" yazılıdır (Resim 467, 468).

4.1.22. BİRECİK ULU CAMİİ

Katalog No: 79, **Şekil No:** 129, 130, 186, 241, 263, 293, 317, 318, **Resim No:** 95, 268, 269, 357, 293.

Bulunduğu Yer: Birecik İlçesi, Merkez Mahallesi, İskele Çarşısındadır.

Tarihi: İnşa kitabesi bulunmadığından yapılış tarihi bilinmemektedir. Harim kapısı üzerindeki kitabede caminin 1217/1802 tarihinde Ahmet Ağa tarafından onartıldığı yazılıdır. Artuklu dönemine ait Mardin Ulu Camii ve Zengiler dönemine tarihlenen Urfa Ulu Camii ile plan benzerleği gösteren Birecik Ulu Camii'nin XII. yüzyıldan kalmış olabileceği düşünülmektedir[114].

Tanımı: *Son Cemaat Yeri Süslemeleri:* Son cemaat yerinin doğu duvarındaki sekizgen rozet, dairesel bir eksen etrafında dönerek birbirine zincirleme geçen ok ucu biçimindeki dörtgenlerin meydana getirdiği sekiz kollu yıldız süslemelidir (Resim 392-Şekil 293). Urfa İslam Mimarisi'nde başka bir örneği bulunmayan bu motifin 1802 tarihindeki onarıma ait olduğu tahmin edilmektedir.

Minare Süslemeleri: Burmalı gövdeli minarenin şerefeden sonraki kısmı kaval silmelerin zikzak dizilmesi ile süslenmiştir. Minare korkuluğundaki kare şebekeler yıldız motifleri ve birer kolu uzatılmış karelerin oluşturduğu çarkı felek motifleri ile süslenmiştir (Resim 95-Şekil 263). Şerefe mukarnaslarının alt kısmı kabartma palmet dizisi ve sekiz-oniki kollu yıldız motifleri ile süslenmiştir. Minare pabucunun üzerindeki kuşakta; kesişen tam ve yarım dairelerin boşluklarının çiçek motifleri ile doldurulduğu bordür, yine kesişen dairelerin ortalarına ve teğet noktalarına yerleştirilen sekiz yapraklı çiçeklerden meydana

---

[114] A.Cihat Kürkçüoğlu, **Birecik**, Ankara, 1996, s. 14, 15.

gelen bordür ile dört şeritli örgü bordürü yer almaktadır (Resim 268, 269-Şekil 130, 317, 318). Bordürler arasına yerleştirilmiş iki daire rozetten birinde rumi ve palmetlerden, diğerinde akantus yapraklarından oluşan bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 268, 269-Şekil 129, 130).

Avlu Duvarı Süslemeleri: Cami avlusunun kuzey doğu köşesindeki eyvanın avluya bakan cephesinin sol tarafında, kırık çizgilerin kesişerek sekiz kollu ve beş kollu yıldızlar meydana getirdiği bir kompozisyon bulunmaktadır (Resim 357-Şekil 241).

4.1.23. BİRECİK SANCAK MESCİDİ

Katalog No: 80, **Şekil No:** 128, 371, **Resim No:** 267, 472.

Bulunduğu Yer: Birecik İlçesi, Sancak Mahallesindedir.

Tarihi: Ktabesinde, 1341/1922 tarihinde Şakir Efendi oğlu Haydar ile Salih Efendi tarafından yaptırıldığı yazılıdır[115].

Tanımı: Camideki tek süsleme, kuzey cephedeki pencere lentosu üzerinde bulunmaktadır. Lentonun ortasında, ma'kılı hattı ile "La ilahe illallah, Muhammedün Resulallah" yazısı, bunun iki yanında simetrik rumi ve palmetlerden oluşan dairesel birer rozet yer almaktadır. Yazı ve rozetler kalker taşı üzerine kabartma tekniğinde işlenmiştir (Resim 267, 472-Şekil 128, 371).

XV. yüzyılda Birecik'te hüküm süren Memlukların Birecik surlarını inşa ettikleri bilinmektedir[116]. Üzerindeki motiflerin özelliklerinden 1922 tarihli Sancak Mescidi'ne ait olmadığı anlaşılan bu lento taşı büyük bir ihtimalle Memluk dönemi surlarından sökülerek getirilmiş olmalıdır.

4.1.24. BİRECİK CÜCÜK CAMİİ

Katalog No: 81, **Şekil No:** 251, **Resim No:** 364.

Bulunduğu Yer: Birecik İlçesi Saha Mahallesindedir.

---

[115] A.Cihat Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 34.

[116] A.Cihat Kürkçüoğlu, a.g.e., s.63.

Tarihi: İnşa kitabesi bulunmadığından caminin yapılış tarihi bilinmemektedir. Harim kapısı üzerindeki kitabede, burasının Abd-ı Hüda Camii olduğu, harap iken Sabrizade Ali Baba tarafından 1243/1827 tarihinde yenilendiği yazılıdır[117].

Tanımı: Camideki tek süsleme, güney cephedeki kabara rozettir. Bu rozette, dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen yarım dairelerin meydana getirdiği altı kollu yıldız kabartması yer almaktadır (Resim 364-Şekil 251).

4.2. KİLİSE SÜSLEMELERİ

4.2.1. MAR PETRUS (RECİ) KİLİSESİ

Katalog No: 82, **Şekil No:** 168, 211, 220, 269, 324, 327, 328, **Resim No:** 145, 157, 294, 396, 411, 412.

Bulunduğu Yer: Nimetullah Mahallesi, Ellisekiz Meydanı mevkiindedir.

Tarihi: Süryanice kitabesinde 1867 tarihinde inşa edildiği yazılıdır[118].

Tanımı: Bir zamanlar tütün deposu olarak kullanıldığı için "Reci Kilisesi" adıyla da anılan Mar Petrus Kilisesi'nin süslemeleri giriş kapısında, narthex'in batı cephesinde, güney ve kuzey avludaki müştemilat yapılar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Giriş Kapısı Süslemeleri: Kilise mekanına giriş kapısı kemerinin iç yüzü, dört yapraklı yonca biçiminde istif edilmiş dairelerin meydana getirdiği kabartma bir kompozisyonla süslenmiştir (Şekil 220).

Narthex Süslemeleri: Dış narthex'in batıya bakan cephesindeki elips formlu havalandırma pencerelerinin tepeliklerinde, yüksek kabartma palmet motiflerinin meydana getirdiği hayat ağacı kompozisyonunun değişik varyantları yer almaktadır (Resim 157, 294-Şekil 168).

Güney Avludaki Müştemilat Yapının Süslemeleri: Papazlar Evi, ya da okul olarak kullanıldığı tahmin edilen bu yapının batıya bakan duvarı üzerinde , rumi ve palmetlerden oluşturulan iki adet stilize çift başlı kartal kabartması bulunmaktadır (Resim 411, 412-Şekil 327, 328). Aynı yapının kuzeye bakan duvarında , ikişerli sıra halinde birbirine teğet

---

[117] A. Cihat Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 26.

[118] Bu kitabe, Urfalı Araştırmacı-yazar Selahaddin E. Güler tarafından okunmuştur.

dört çemberin dış teğet boşluklarının palmet motifleri ile doldurulduğu geometrik-bitkisel karışımı kabartma bir kompozisyon yer almaktadır (Şekil 324).

Kuzey Avludaki Müştemilat Yapının Süslemeleri: Kuzey avlunun doğu kesiminde yer alan ve papazlar tarafından ev olarak kullanıldığı tahmin edilen bu yapının batıya bakan cephesinde, yuvarlak bir rozet içerisine çizikleme tekniğinde altı kollu yılız motifi işlenmiştir (Şekil 229). Aynı evin güney kesiminin ikinci katındaki eyvan payesine açılan kapının lentosu, dairelerin kesişmesiyle altıgenler ve altı yapraklı çiçeklerin meydana geldiği kabartma bir kompozisyonla süslenmiştir (Resim 145-Şekil 211). Eyvanın güneyindeki pencere korkuluğu; bir düz, bir çapraz sıralanan karelerin aralarda oluşturdukları sekiz kollu yıldız şebekelidir (Resim 396).

4.3. MEDRESE SÜSLEMELERİ

4.3.1. EYYUBİ MEDRESESİ

Katalog No: 83, **Şekil No:** - , **Resim No:** 455.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Yıldız Meydanı mevkiindedir.

Tarihi: Büyük bir kısmı yıkılarak yerine Osmanlı döneminde (1195/1781) Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi inşa edilen Eyyubi Medresesi'nden günümüze sadece kuzey cephedeki bir sıra oda kalmıştır. Bu odaların kuzeye bakan duvarı zerinde Eyyubi neshisi ile yazılmış orijinal kitabede medresenin Selahaddin Eyyubi zamanında Melik Mansur Nasireddin Muhammed bin Ömer tarafından 587/1191 tarihinde yaptırıldığı belirtilmiştir[119].

Tanımı: Kuzey cephedeki neshi kitabedeki kabartma yazılar rumili kıvrık dallarla bezenmiştir (Resim 455).

4.3.2. NAKİBZADE HACI İBRAHİM EFENDİ MEDRESESİ

Katalog No: 84, **Şekil No:** 53, 54, 82, 99, 124, 132, 133, 134, 135, 142, 154, 227, 287, **Resim No:** 67, 206, 207, 228, 237, 271, 272, 342, 388, 456.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Yıldız Meydanı mevkiindedir.

---

[119] Mahmut Karakaş, a.g.e., s. 13.

Tarihi: Medresenin Ulu Cami avlusuna bakan avlu kapısı kitabesinde 1195/1781 tarihinde Nakibzade Hacı İbrahim Efendi tarafından yaptırıldığı yazılıdır[120].

Tanımı: *Eyvan Süslemeleri:* Cephesi kuzeye yönlendirilmiş olan eyvan tonozundaki sekiz kollu yıldız kabarada, merkezden yıldızın kollarına doğru açılan sekiz adet palmet ve rumilerden meydana gelen kabartma bir süsleme bulunmaktadır (Şekil 143). Eyvanın güney duvarındaki mihrap nişinin üzeri kabartma palmet süslemelidir (Şekil 154). Batıdaki duvardan kubbeli odaya geçiş veren kapının alınlığındaki küresel kabarada sekiz adet palmet motifinin oluşturduğu bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 271-Şekil 132). Kapının köşe sütunçelerinin başlığı simetrik çatallı rumilerden oluşan kabartma süslemelidir (Şekil 124).

Kubbeli Oda Süslemeleri: Eyvanın batı duvarındaki kapıdan geçilen kubbeli oda, medresenin en zengin süslemeli mekanıdır. Buradaki ocak nişinin çevresinde, boşluklarına bir ters, bir doğru palmetlerin yerleştirildiği rumilerden oluşan bir bordür dolaşmaktadır. Bordürün bir bölümünde, palmetler biraz daha incelerek boyları uzamıştır (Resim 206, 207-Şekil 53, 54). Ocak işi alınlığındaki iki adet sekizgen rozetten birinde, bir merkezden çıkan ve rozetin köşelerine uzayan sekiz adet palmet motifi (Resim 272-Şekil 133), diğer rozette; sapları çarkı felek şeklinde dönen sekiz adet karanfil motifi yer almaktadır (Şekil 142). Odanın kuzey duvarındaki arapça kitabenin çevresini , uçlarından palmetler üreyen çatallı rumilerden bir bordür dolaşmaktadır (Resim 228-Şekil 82). Oda kapısının içeriye bakan alınlığına sekiz kollu yıldız kabartmalı sekizgen bir rozet işlenmiştir (Resim 388-Şekil 287).

Kütüphane Odası Süslemeleri: Kubbeli odanın batısındaki kapıdan geçilen kütüphane odası tonozunun baklava dilimi şeklindeki kabara kilit taşı; ortada bir çiçeğin etrafında yer alan palmet motifleri ile süslenmiştir (Şekil 135).

Medresenin Güney Cephesindeki Pencere Lentosu Süslemeleri: Medresenin kütüphanesine ait olan bu pencerenin lentosunda , sanki deneme amacıyla yapılmış ve yarım bırakılmış kabartma iki süsleme detayı bulunmaktadır (Resim 342). Bunlardan birinde, aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen bir kompozisyon

---

[120] Mahmut Karakaş, a.g.e., s. 12.

(Şekil 227), diğerinde ise kırık çizgilerin kesişmesinden oluşan on adet beş kollu yıldız süslemeli ongen bir rozet yer almaktadır (Şekil 307).

Avlu Portali Süslemeleri: Medresenin Ulu Cami avlusuna açılan avlu portali, kahverengi ve beyaz mermerlerin almaşık sıralanması ile dekorlanmıştır (Resim 67). Sivri kemerli portal alınlığında celi sülüs tarzında yazılmış 1195/1781 tarihli güzel bir kitabe yer almaktadır. Kitabenin sol alt köşesindeki imzada yazıyı yazan hattatın adı "Urfa Naibi Es-Seyyid El-Hac Abdurrahman el-Mansuri" olarak belirtilmiştir[121] (Resim 456). Kapının tac kısmı bir sıra halinde yüksek kabartma palmet motifi ile süslenmiştir (Şekil 99).

4.3.3. ABBAS AĞA MEDRESESİ

Katalog No: 85, **Şekil No:** -, **Resim No:** 375.

Bulunduğu Yer: Nimetullah Mahallesi, Nimetullah Camii avlusundadır.

Tarihi: Kitabesinde 1107/1695 tarihinde Abbas Ağa tarafından yaptırıldığı yazılıdır[122].

Tanımı: Medresedeki tek süsleme, batı kesimdeki dershane odalarından birinin pencere lentosundaki daire rozet içerisinde yer alan altı kolu yıldız kabartmasıdır (Şekil 375).

4.4. TÜRBE VE MEZAR ŞAHİDESİ SÜSLEMELERİ

4.4.1. ŞAHABEDDİN AHMED TÜRBESİ

Katalog No: 86, **Şekil No:** 362, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Ulu Cami haziresindedir.

Tarihi: Kitabesinde, 1239/1823 tarihinde vefat eden Şahaeddin Ahmed'in mezarı üzerine 1261/1845 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır[123].

Tanımı: Kesme taştan, kare gövdeli ve tek kubbeli olarak inşa edilmiş olan türbenin doğu cephesindeki celi ta'lik hattında yazılmış kitabenin ortasına celi sülüs müsenna

---

[121] Mahmut Karakaş, a.g.e., s. 12.

[122] Mahmut Karakaş, a.g.e., s. 38.

[123] Mahmut Karakaş, a.g.e., s. 9, 10.

tarzında "Ali" kompozisyonu işlenmiş, kompozisyonun üst kısım, almet motifi ile nihayetlenmiştir (Şekil 362).

4.4.2. HAYAT EL-HARRANİ TÜRBESİ

Katalog No: 87, **Şekil No:** 235, 306, **Resim No:** 346, 394.

Bulunduğu Yer: Harran İlçesi, şehir surlarının doğu dışarısındaki mezarlık alanındadır.

Tarihi: Hayat el-Harrani 581/1185 tarihinde Harran'da vefat etmiş büyük bir İslam alimidir. Türbesi 592/1196 tarihinde oğlu ömer tarafından yaptırılmıştır[124].

Tanımı: Kesme taştan, tek kubbeli olarak inşa edilmiş olan kare mekanlı türbenin güneyine bitişik olarak Hayat el-Harrani Camii bulunmaktadır. Türbenin camiye bakan güney duvarı, uç kısımları pahlanmış bitişik haç motiflerinin yan yana ve alt alta sıralanmasıyla aralarda oluşan sekiz kollu yıldızlardan meydana gelmiş şebekeli süslemelidir (Resim 394). Bu şebekenin altında yer alan sekizgen rozet üzerine kırık çizgilerin kesişmesinden meydana gelen on kollu yıldız kompozisyonu işlenmiştir (Şekil 306).

Türbenin batı cephesindeki pencere, dört kenarı kısa, diğer dört kenarı uzun, aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin çakışarak ve kesişerek aralarda kareler oluşturduğu şebeke süslemelidir (Resim 346-Şekil 235).

4.4.3. RUZ BEY TÜRBESİ

Katalog No: 88, **Şekil No:** 190, 237, 307, **Resim No:** 183, 400.

Bulunduğu Yer: Nimetullah Mahallesi, Nimetullah Camii avlusundaki Abbas Ağa Medresesi dershane mescidinin altındaki hücrededir.

Tarihi: Hücredeki üç mezardan kuzeyde olanı Nimetullah Bey oğlu Ruz Bey'e ait olup ölüm tarihi 927/1520' dir. Güneydeki mezar 1003/1594 yılında ölen Lütfü Bey Oğlu Ali Bey'e aittir. Ortadaki mezarın yazıları silik olduğundan tam okunamamaktadır[125].

---

[124] Ramazan Şeşen, **Harran Tarihi**, Ankara, 1993, s. 43.

[125] Mahmut Karakaş, a.g.e., s. 22.

Tanımı: Türbe içerisindeki üç mezardan sadece Ruz Bey'e ait olan sanduka süslemelidir. Sandukanın çevresi, Nimetullah Camii mihrabı çevresindeki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen kabartma geometrik süslemelidir (Resim 183-Şekil 237). Sandukanın üst kısmı çevresinde, iki şeridin çapraz kesişmesinden bir ters, bir doğru yaba motifinin meydana geldiği örgü motifi dolaşmaktadır (Resim 400-Şekil 190). Sandukanın ayak cephesindeki daire rozette, kırık çizgilerin kesişmesinden oluşan 10 adet beş kollu yıldız süslemesi yer almaktadır (Resim 400-Şekil 307).

4.4.4. HARRAN KAPI MEZARLIĞI ŞAHİDELERİ

ŞAHİDE I.

Katalog No: 89, **Şekil No:** -, **Resim No:** 184.

Bulunduğu Yer: Harran Kapı Mezarlığı.

Tarihi: 1297/1880 tarihlidir.

Tanımı: Baş şahidesi olup, uzun külah şeklinde bir başlığa sahiptir. Külahın alt kısmında, Üstü palmet şeklinde sonuçlanan sivri bir kemer formu içerisine celi sülüs tarzında "La İlahe İllallah Muhammedün Resullallah" yazısı iki satır halinde kabartma olarak işlenmiştir (Resim 184).

ŞAHİDE II.

Katalog No: 90, **Şekil No:** 192, **Resim No:** 318.

Bulunduğu Yer: Harran Kapı Mezarlığı.

Tarihi: Kitabesi kırık ve silik olduğundan tarih okunamamaktadır. Üzerindeki neshi yazıdan XII.y.y. Eyyubiler dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir.

Tanımı: Kareye yakın biçimde kırık bir şahidedir. Üzerinde Eyyubi neshisi ile yazılmış üç satır yazı bulunan şahidenin çevresinde dört şeritli bir örgü kabartması dolaşmaktadır (Resim 318-Şekil 192).

4.4.5. BEDİÜZZAMAN MEZARLIĞI ŞAHİDELERİ

ŞAHİDE I.

Katalog No: 91, **Şekil No:** -, **Resim No:** 463.

Bulunduğu Yer: Bediüzzaman Mezarlığı.

Tarihi: 1321/1903 tarihlidir.

Tanımı: Baş şahidesi olup üst tarafında celi sülüs müsenna tarzında "Allah el Fatiha" yazılıdır. Şahide son zamanlarda yeşil yağlıboya ile boyanmış, yazıların üzerinden sarı yağlıboya ile gidilmiştir (Resim 463).

ŞAHİDE II.

Katalog No: 92, **Şekil No:** -, **Resim No:** 464.

Bulunduğu Yer: Bediüzzaman Mezarlığı.

Tarihi: 1299/1882 tarihlidir.

Tanımı: Baş şahidesidir. Üst tarafında celi sülüs tarzındaki "Dahilek Aman Ya Muhammed" yazısına armut biçimi verilmiştir. Her iki şahide son zamanlarda yeşil yağlıboya ile boyanmış ve yazıların üzerinden sarı yağlıboya ile gidilmiştir (Resim 464).

4.4.6. YUSUF PAŞA CAMİİ HAZİRESİ ŞAHİDELERİ

ŞAHİDE I.

Katalog No: 93, **Şekil No:** -, **Resim No:** 185.

Bulunduğu Yer: Yusuf Paşa Camii Haziresi.

Tarihi: 1318/1900 tarihlidir.

Tanımı: Baş şahidesi olup, başlığı sarığa benzemektedir. Şahidenin üst satırına ta'lik hattı ile "Rızaen Lillah el Fatiha" yazısı istifli bir biçimde kabartma olarak işlenmiştir (Resim 185).

ŞAHİDE II.

Katalog No: 94, **Şekil No:** -, **Resim No:** 189.

Bulunduğu Yer: Yusuf Paşa Camii haziresi.

Tarihi: 1318/1900 tarihlidir.

Tanımı: Baş şahidesi olup, başlığına püsküllü fes şekli verilmiştir. Püsküller fesin üzerine kabartma çizgilerle işlenmiştir (Resim 189).

ŞAHİDE III.

Katalog No: 95, **Şekil No:** 365, **Resim No:** 461.

Bulunduğu Yer: Yusuf Paşa Camii haziresi.

Tarihi: 1305/1887 tarihlidir.

Tanımı: Baş şahidesidir. Yazıların üst satırında celi sülüs müsenna tarzında "El Aman" yazılıdır Resim 461-Şekil 365).

ŞAHİDE IV.

Katalog No: 96, **Şekil No:** -, **Resim No:** 462.

Bulunduğu Yer: Yusuf Paşa Camii Haziresi.

Tarihi: 1324/1906 tarihlidir.

Tanımı: Baş sahidesidir. Yazıların üst satırına celi sülüs müsenna tarzında "Allah el Fatiha" yazısı kabartma olarak işlenmiştir (Resim 462).

4.4.7. MEVLİD-İ HALİL CAMİİ ŞAHİDELERİ

ŞAHİDE I.

Katalog No: 97, **Şekil No:** -, **Resim No:** 187.

Bulunduğu Yer: Mevlid-i Halil Camii haziresi.

Tarihi: 1315/1897 tarihlidir.

Tanımı: Gölge oyunu kahramanı "Karagöz"ün külahını andıran şahide başlığı Urfa mezarlıklarında nadir bulunması bakımından ilgi çekicidir (Resim 187).

ŞAHİDE II.

Katalog No: 98, **Şekil No:** -, **Resim No:** 188.

Bulunduğu Yer: Mevlid-i Halil Camii haziresi.

Tarihi: 1279/1862 tarihlidir.

Tanımı: Serturnai (Turnacıbaşı) Derviş Hacı Muhammed Bakır Ağa'nın yattığı bu mezarın baş şahidesinin başlığı Urfa mezarlıklarında tek örnek olup Osmanlılarda

Hıristiyan çocuklarını yeniçeri ocağına yazdıran Turnacıbaşı'nın başlık tipini yansıtması bakımından önem taşımaktadır (Resim 188)[126].

ŞAHİDE III.

Katalog No: 99, **Şekil No:** -, **Resim No:** 190.

Bulunduğu Yer: Mevlid-i Halil Camii haziresindedir.

Tarihi: Bilinmiyor.

Tanımı: Bir şahideden kırılarak düşmüş külah şeklinde bir başlıktır. Başlığın çevresindeki kabartma sivri kemer dizisinin kemer boşluklarına almaşık olarak sekiz kollu yıldız ve sekiz yapraklı çiçek motifi işlenmiştir (Resim 190).

ŞAHİDE IV.

Katalog No: 100, **ŞekilNo:** -, **Resim No:** 469.

Bulunduğu Yer: Mevlid-i Halil Camii Haziresi.

Tarihi: 1343/1924 tarihlidir.

Tanımı: Baş şahidesi olup üzerinde mevlevi sikkesi şekli içerisine celi ta'lik hattı ile "Ya Hazreti Mevlana" yazılmıştır (Resim 469). Şahidenin diğer yazılarında dekoratif unsur yoktur.

4.4.8. HARRAN ESKİ MEZARLIĞI

Harran Şehir surlarının doğu dışarısında yer alan ve toprak altında kalmış olan bu mezarlık alanında ev yapmak maksadıyla yapılan hafriyatlarda Eyyubiler dönemine ait mezar şahideleri bulunmaktadır.

ŞAHİDE I.

Katalog No: 101, **Şekil No:** -, **Resim No:** 217.

Bulunduğu Yer: Harran Şehir surlarının doğu dışarısındaki alanda bulunmuştur.

Tarihi: Kırık olduğundan üzerinde tarih bulunmamaktadır. XIII.y.y. Eyyubiler dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir.

---

[126] Mahmut Karakaş, **Şanlıurfa Mezar Taşları**, Şanlıurfa, 1996, s. 142.

Tanımı: Şahidenin üst kısmındaki celi sülüs yazının yukarısında lotus-palmet dizisinden oluşan kabartma bir süsleme bulunmaktadır (Resim 217).

ŞAHİDE II.

Katalog No: 102, **Şekil No: -**, **Resim No:** 312.

Bulunduğu Yer: Harran şehir surlarının doğu dışarısındaki alanda bulunmuştur.

Tarihi: XIII.Eyyubiler dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir.

Tanımı: Yarısı kırık bir şahidedir. Selçuklu neshisi ile yazılmış kırık kitabesinin çevresini iki şeritli örgü motifi dolaşmakta, şahidenin köşe dolgularında iki çatallı rumi ve bir palmetten oluşan kompozisyon yer almaktadır (Resim 312).

4.4.9. HAYAT EL-HARRANİ MEZARLIĞI ŞAHİDELERİ

ŞAHİDE I.

Katalog No: 103, **Şekil No.** 87, 127, 67, 166, **Resim No:** 266, 291.

Bulunduğu Yer: Harran İlçesi şehir surlarının batı dışarısındadır.

Tarihi: Kitabesi olmadığından tarihi bilinmemektedir. Üslup özelliklerine dayanılarak Eyyubiler dönemine tarihlemek mümkündür.

Tanımı: Kalker taşından, dikdörtgen prizma şeklinde baş şahidesidir. Baş kısmına sivri külah biçimi verilmiştir.Külahın tüm yüzeyi, rumili dallar arasındaki boşluklara bir sıra ters, bir sıra doğru palmetlerin işlendiği kabartma bir kompozisyonla tezyin edilmiştir. Kompozisyon elt sırada bir sırada kuş gözü bordürü ile çevrelenmiştir (Resim 266, 291-Şekil 127). Şahidenin geniş kenarlarında selvi ağacı ve stilize palmetlerden meydana gelen dikine bir bordür bulunmaktadır (Resim 291-Şekil 87, 166). Dar kenarın üst kısmına lotus-palmet dizisi işlenmiştir (Şekil 87).

4.4.10. İMAM BAKR MEZARLIĞI ŞAHİDELERİ

ŞAHİDE I.

Katalog No: 104, **Şekil No:** 193, **Resim No:** 319.

Bulunduğu Yer: Harran İlçesinen kuzey doğusundaki İmam Bakr Köyü'ndedir.

Tarihi: Üzerinde tarih yoktur.Harran şehir surlarının doğu dışarısındaki Eyyubi mezarlığında bulunan şahidelere benzediğinden XIII. y.y.'a tarihlemek mümkündür.

Tanımı: Kalker taşından dikdörtgen prizma şeklinde olup süslemeleri kabartma tekniğindedir. Üzerinde üç satır celi sülüs yazı bulunmaktadır. Üstteki satırın yerine sonradan dikdörtgen bir delik açılmıştır. Şahidenin iki yanında yer alan ve sütun formu verilmiş dört şeritli örgülerin üzeri kemer şeklinde lotus-palmet bordürü ile çevrelenmiştir (Resim 319-Şekil 193).

4.5. HAN-KERVANSARAY SÜSLEMELERİ

4.5.1. GÜMRÜK HANI

Katalog No: 105, **Şekil No:** 188, 225, 243, **Resim No:** 61, 144, 179, 340.

Bulunduğu Yer: Urfa Şehir Merkezi Haşimiye Meydanı mevkiindedir.

Tarihi: Eyvan şeklindeki doğu kapısı alınlığındaki kitabede 971/1563 tarihinde Behram Paşa tarafından yaptırıldığı yazılıdır.

Tanımı: Süslemeler doğu cephedeki giriş eyvanının iç yan duvarlarında ve eyvan üzerindeki mescidin doğuya bakan üç penceresinden sağda ve solda olanlarının lentolarında yer almaktadır. *Giriş Eyvanı Süslemeleri:* Eyvanın sarımtrak renkte mermerden örülmüş yan duvarları ortasındaki mihrabiyelerin üzerinde yer alan Arapça duaların iki yanı, kesişen altıgenlerin aralarda altı kollu yıldızlar oluşturduğu bordürle süslenmiştir (Resim 61, 179, 340-Şekil 225).

Mescit Süslemeleri: Giriş eyvanı üzerindeki mescidin doğu cephesinde yer alan üç pencereden solda olanın lentosunda, yatay ve dikey olarak kesişen iki şeritli örgüler ve bunların aralarda oluşturduğu sekiz kollu yıldızlardan meydana gelen kabartma bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 144-Şekil 188). Sağdaki pencere lentosunda ise , düşey eksene dikey ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşlukların meydana geldiği kabartma bir süsleme bulunmaktadır ((Şekil 243).

4.5.2. FESADI HANI

Katalog No: 106, **Şekil No:** -, **Resim No:** 182.

Bulunduğu Yer: Şanlıurfa şehir merkezi Mevlevihane civarındadır.

Tarihi: Portal üzerinde yer alan ve "Ya müfettihal ebvab, iftah lena hayrül bab" duası yazılı kitabenin altında 1325/1906 tarihi okunmaktadır.Mimari özelliklerine dayanarak hanın bu tarihte yapılmış olabileceğini söylemek mümkündür.

Tanımı: Handaki bütün süslemeler kabartma tekniğinde olup giriş kapısı alınlığında yer almaktadır (Resim 182). Alınlıktaki kitabenin çevresi sıçan dişi motifi ile çevrelenmiş, kitabenin yukarısı ters palmet motifi ile taçlandırılmış, tacın soluna ay, sağına yıldız motifi işlenmiştir. Kitabenin iki yanında 12 yapraklı birer çiçek rozeti yer almakatadır. Sıçan dişi bordürlü kapı kemerinin kilit taşına aşağı sarkar vaziyette bir palmet motifi işlenmiştir (Resi 182).

4.5.3. BİCAN AĞA HANI

Katalog No: 107, **Şekil No:** 69, 105, 109, **Resim No:** 114, 245b

Bulunduğu Yer: Atatürk Mahallesi, Cavsak Sokaktadır.

Tarihi: Hanın güney cephesinden üst kata çıkan kapının üzerindeki Osmanlıca kitabede 1333/1908 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.

Tanımı: Handaki tüm süslemeler kabartma tekniğinde olup , güney cepheden ikinci kata çıkan kitabeli kapı üzerinde yer almaktadır. Kapı alınlığındaki kitabenin iki yanında bulunan sütunçelerin başlıkları üzüm salkımlı süslemeledir (Resim 114-Şekil 109). Kapının saçak silmesindeki iki bordürden üstte olanında üzüm salkımlı ve asma dalı bordürü, bunun altında yan yana sıralanmış palmetlerden oluşan ikinci bir bordür yer almaktadır (Resim 245-Şekil 69, 105).

4.5.4. TOPÇU HANI

Katalog No: 108, **Şekil No:** -, **Resim No:** 109.

Bulunduğu Yer: Atatürk Mahallesi, Topçu Meydanı mevkiindedir.

Tarihi: Kitabesi yoktur. 1327/1903 tarihli Şehbenderiye Camii'nin vakfidır[127]. Mimari özelliklerine dayanarak cami ile birlikte aynı tarihte yapıldığı tahmin edilmektedir.

---

[127] Vakıflar Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Yayın Dairesi, 2103 numaralı defter, 114.s., 99. sırada kayıtlı Hacı Bekir Beg Bini Müslüm Vakfi'na ait 1328/1910 tarihli vakfiyenin, Şanlıurfa Vakıflar Şube Müdürlüğü , 1 numaralı fihrist, 157 sıra numaralı dosyadaki Türkçe çevrisi.

Tanımı: Handaki tek süsleme giriş eyvanı yanlarındaki köşe sütunçelerinin başlıklarında yer almaktadır. Kalker taşından yapılmış olan bu sütunçelerin başlıkları kabartma tekniğinde simetrik rumi ve pamet süslemelidir (Resim 109).

4.5.5.KEÇECİ HANI

Katalog No: 109, **Şekil No:** 291, 352, **Resim No:** 446.

Bulunduğu Yer: Haran Kapı Mahallesi, Kazancı Pazarı mevkiindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. XIX.y.y. başlarına ait Osmanlı eseri olduğu tahmin edilmektedir.

Tanımı: İkinci katın kuzey kesimindeki odaların güney cephesinde yer alan iki rozetten sekizgen olanında, kırık çizgilerin kesişmesinden sekiz kollu yıldızların ve ok ucu şekillerinin meydana geldiği simetrik bir kompozisyon (Şekil 291), yuvarlak olanında, sekiz adet stilize ejder figürünün dairesel bir eksen etrafında dönerek oluşturduğu kabartma bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 446-Şekil 352).

4.5.6. MİLLET HANI

Katalog No: 110, **Şekil No:** -, **Resim No:** 122.

Bulunduğu Yer: Atatürk Mahallesi, Kışla Caddesi üzerindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Handaki süslemeler güney cephedeki kapı alınlığında yer almaktadır. Üçgen alınlığın ortasında 12 köşeli yıldız süslemeli küresel bir rozet ve bunun üzerinde 5 kollu bir yıldız kabartması yer almaktadır. Alınlığın sivri köşesinin her iki yanına birer çiçek rozeti ve en üstte balık sırtı bordürü işlenmiştir (Resim 122).

4.5.7. HAN EL-BA'RÜR KERVARSARAYI

Katalog No: 111, **Şekil No:** 120, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Harran İlçesi'ne bağlı Göktaş Köyü'ndedir.

Tarihi: Kervarsarayın kuzey cephesindeki portal alınlığında yer alan kitabede 626/1228 tarihinde (Eyyubiler dönemi) El-Hac Hüsameddin İbni İmad İbni İsa tarafından yaptırıldığı yazılıdır[128].

Tanımı: Kervansaraydaki tek süsleme, giriş eyvanının solunda yer alan mescidin kesme taş mihrabı kavsarasına kabartma olarak işlenmiş rumi ve palmetlerden oluşan girift kompozisyondur (Şekil 120).

4.5.8. ÇAR MELİK KERVANSARAYI

Katalog No: 112, **Şekil No:** 240, 368, **Resim No:** 174, 356.

Bulunduğu Yer: Bozova İlçesi'ne bağlı Çar Melik Köyü'ndedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde bu kervarsaray'dan söz edilmiş olması yapının 1650 yıllarında mevcut olduğunu göstermektedir.

Tanımı: Düzgün kesilmiş kalker taşından inşa edilmiş olan kervansaray'ın damının çevresinde kısa konsollar üzerine oturmuş bir saçak dolaşmaktadır. Kervansarayın kuzey odalarından birinin payesinde, kırık çizgilerin kesişerek ortada düzgün bir altıgen ve çevresinde dört adet beş kollu yıldız oluşturduğu kabartma bir süsleme bulunmaktadır (Resim 356-Şekil 246). Güney odalardan birinin ocak nişi üzerinde, ma'kılı hattı ile taşa ters olarak işlenmiş kare şeklindeki "Ali" yazısı yer almaktadır (Şekil 368, 368a).

4.6. HAMAM SÜSLEMELERİ

4.6.1. CINCIKLI HAMAM

Katalog No: 113, **Şekil No:** 192, **Resim No:** 105, 127.

Bulunuduğu Yer: Pınarbaşı Mahallesi, Hızanoğlu Camii bitişiğindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.Kuzeyinde yer alan ve kitabesinde 1729 yılında tamir edildiği belirtilen Hızanoğlu Camii ile birlikte Osmanlı döneminde inşa edildiği tahmin edilmektedir.

---

[128] Mustafa Güler, **Han el-Ba'rür Kervansarayı'nın Restitüsyonu,** Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994, s. 150.

Tanımı: Yapıdaki süslemeler batı cephedeki pencere alınlığında ve pahlarında yer almaktadır. Üç dilimli pencere alınlığı bir sıra mukarnas bordürlüdür (Resim 127). Yuvarlatılmış pencere pahları dört şeritli kabartma örgülüdür. Pahların başlıkları mukarnaslı, ayakları kum saati şeklindedir (Resim 105-Şekil 192).

4.7. ÇEŞME SÜSLEMELERİ

4.7.1. FİRUZ BEY ÇEŞMESİ

Katalog No: 114, **Şekil No:** 125, 131, 320, **Resim No:** 104, 129, 263, 270, 406.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin güney duvarındadır.

Tarihi: Kitabesinde 1196/1781 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır[129].

Tanımı: Düzgün kesilmiş kalker taşlarından inşa edilmiş olan çeşmedeki tüm süslemeler kabartma tekniğindedir. Sivri kemerli çeşme nişinin kemer alınlığındaki kabara rozette lotus-palmetlerden oluşan simetrik bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 270-Şekil 131). Yuvarlak kemerli diğer nişin kemer çevresi, kesişen yarım dairelerin kesişme noktalarında palmet motiflerinin yer aldığı geometrik-bitkisel karışımı bir bordürle bezenmiştir (Resim 129, 406-Şekil 320). Çeşmenin köşe sütunçelerinin başlıkları, ortadaki bir çiçeği kavrayan rumilerden meydana gelmiş bir kompozisyona sahiptir (Resim 104, 263-Şekil 125).

4.7.2. EMENCEKZADE ÇEŞMESİ

Katalog No: 115, **Şekil No:** -, **Resim No:** 121.

Bulunduğu Yer: Kadıoğlu Mahallesi, Su Meydanı'ndadır.

Tarihi: Kitabesinde, 1183/1723 tarihinde Emencekzade lakabında bir hayırsever tarafından yaptırıldığı yazılıdır[130].

Tanımı: Düzgün kesilmiş kalker taşından inşa edilmiş olan çeşmedeki tek süslemeyi, zikzak biçimde dekorlanmış olan niş kemeri oluşturmaktadır (Resim 121).

---

[129] A.Cihat Kürkçüoğlu, **Şanlıurfa Su Mimarisi**, Ankara, 1993, s. 26.

[130] A.Cihat Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 25.

4.7.3. HEKİM DEDE ÇEŞMESİ

Katalog No: 116, **Şekil No:** -, **Resim No:** 173.

Bulunduğu Yer: Hekim Dede Mahallesindeki Hekim Dede Camii'nin batı duvarına bitişiktir.

Tarihi: Kitabesi silik olduğundan inşa tarihi tesbit edilememiştir. Hekim Dede Camii'ndeki kitabelerden en eski tarihli olanında, caminin 1043/1633 tarihinde Hekim Dede'nin makamı için Bayram Beg tarafından imar edildiği yazılıdır[131]. Hekim Dede Camii'nin adına 1539 tahririnde rastlanmamakta, ancak 1566 tahririnde adı geçmektedir. Buna dayanarak Caminin 1539-1566 tarihleri arasında yapıldığı kabul edilebilir[132] . Çeşmenin de cami ile birlikte inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Tanmı: Düzgün kesilmiş kalker taşlarından inşa edilmiş olan çeşmedeki tek süsleme saçaklarda yer alan basit tarzlı mukarnaslardır (Resim 173).

4.8. EV-KONAK SÜSLEMELERİ

4.8.1. MALATYALI HALİL EVİ

Katalog No: 117, **Şekil No:** 209, **Resim No:** 136, 331.

Bulunduğu Yer: Narıncı Mahallesi, Hasan Padişah Camii karşısındadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. XIX.y.y. sonlarına ait Osmanlı eseri olduğu tahmin edilmektedir.

Tanımı: *Eyvan Süslemeleri:* avlunun güneyinde yer alan ve kuzeye yönlendirilmiş olan eyvanın kemer kilit taşı palmetlerden oluşan şebekeli süslemeli olup aşağıya sarkar vaziyettedir. Eyvan kemerinin içerisinde, aşağıya sarkar vaziyette, üç boyutlu palmet dizisi yer almaktadır (Resim 136).

Oda Süslemeleri: Eyvanın batısında yer alan odanın çapraz tonozunun küresel kili taşı , iç içe geçen dairelerden oluşan kabartma süslemelidir (Resim 331-Şekil 209).

---

[131] A. Cihat Kürkçüoğlu, **Şanlıurfa Camileri**, Ankara, 1993, s. 74.

[132] Halit Çal, a.g.m., s.58.

4.8.2. GÜLLÜOĞULLARI EVİ

Katalog No: 118, **Şekil No:** -, **Resim No:** 138. 170.

Bulunduğu Yer: Narıncı Mahallesi, Hasan Padişah Camii karşısındadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. XIX.y.y. Osmanlı eseri olduğu tahmin edilmektedir.

Tanımı: *Eyvan Süslemeleri:* Avlunun kuzey batı köşesinde yer alan eyvanın aşağıya sarkar vaziyetteki kemer kilit taşı, palmet ve kıvrık dallardan oluşan kabartma süslemelidir (Resim 138).

Gezenek Konsolları Süslemeleri: gezenek konsolları arasına atılmış çift kemerciklere aşağıya sarkar vaziyette üç boyutlu palmetler işlenmiştir (Resim 170).

4.8.3. MELİKLER EVİ

Katalog No: 119, **Şekil No:** 202, 210, 221, 232, 239, 245, 256, 273, 288, **Resim No:** 158, 274, 281, 327, 332, 337, 344, 355, 361, 367, 380, 389.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Güllüoğlu Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. XIX.y.y. sonlarına ait Osmanlı eseri olduğu tahmin edilmektedir.

Tanımı: *Eyvan Süslemeleri:* Avlunun güneyinde yer alan ve kuzeye yönlendirilmiş olan eyvan kemerinin iç kısmı aşağıya sarkar vaziyette üç boyutlu palmet dizisi ile süslenmiştir. Kemerin aşağıya sarkar vaziyetteki kilit taşı palmet motiflerinden meydana gelen şebekeli oyma süslemelidir (Resim 139). Beşik tonozlu eyvanın orta kısmı boydan boya lento taşlarla örtülü olup, taşlar teğet kesişen yarım dairelerden oluşan kabartma süslemelidir. Ortadaki lentodan, çiçeklerle süslenmiş baklava dilimi şeklinde bir kabara aşağıya sarkmaktadır (Resim 337-Şekil 221).

Oda Tonozları Süslemeleri: Eyvanın batısındaki oda tonozunun küresel kilit taşı, çapraz kesişen kırık çizgilerin altı kollu yıldız ve altıgenler meydana getirdiği şebekelidir (Resim 361-Şekil 245). Eyvanın doğusundaki odanın çapraz tonozundaki küresel kilit taşında sekiz kollu yıldız motifinin şebekeli oyulduğu bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 380-Şekil 273).

Oda Kapıları Alınlığı Süslemeleri: Eyvanın doğusunda yer alan oda kapısının kemerinde palmet dizisinden oluşan bir süsleme ve kemerin iç yüzünden aşağıya sarkar vaziyette üç boyutlu palmetler yer almaktadır. Kapı kemerinin üzerindeki küresel rozet , bir çember etrafında kesişerek dönen dairelerin ortada sekiz kollu yıldız oluşturduğu şebeke süslemelidir (Resim 344, 367-Şekil 256). Eyvanın batısındaki oda kapısının kemerindeki süslemeler doğudaki kapının tekrarıdır. Ancak, kemer üzerindeki küresel rozet dairesel geçmeleriyle diğer rozetten farklılık göstermektedir (Resim 327, 355-Şekil 202).

Oda Pencereleri Alınlığı Süslemeleri: Eyvanın doğusundaki odanın pencere alınlığında, aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin çakışarak ve kesişerek aralarında kare şekiller oluşturduğu şebekeli oyma kare bir pano yer almaktadır (Resim 344-Şekil 232). Eyvanın batısındaki odanın pencere alınlığındaki kare panoda, çapraz eksenlere göre kesişen kırık çizgilerin iki farklı konumda kırılıp kesişmesiyle X, gamalı haç ve ok ucu şekillerinin meydana geldiği bir kompozisyon bulunmaktadır (Resim 355-Şekil 239).

Havalandırma Pencereleri Süslemeleri: odaların avluya bakan cephelerinin dama yakın kısımlarında yer alan dikdörtgen formlu üç adet havalandırma penceresinin alınlıkları kabartma çiçek rozeti, palmet, ay-yıldız gibi motiflerle süslenmiştir (Resim 158, 274, 281). Tuvaletin kare formlu ve şebeke oymalı iki penceresinden birisi, yan yana ve üst üste sıralanmış dairelerden oluşan kuş gözü süslemelidir (Resim 332-Şekil 210). Diğer pencerede, iç içe iki çember içerisine yerleştirilmiş sekiz kollu yıldızdan oluşan bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 389-Şekil 288).

4.8.4. TÜTÜNCÜ HALİL EVİ

Katalog No: 120, **Şekil No:** 257, **Resim No:** 146, 368.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Hacı Paşa Sokaktadır.

Tarihi: 1980'li yıllarda yıktırılarak yerine iş hanı inşa edilen bu evin yıkımdan önce çekilen sokak kapısı fotoğrafindaki kitabede 1298/1881 tarihi okunmaktadır.

Tanımı: *Sokak Kapısı Alınlığı Süslemeleri:* Sokak kapısı alınlığında, bir sıra mukarnas bordürü ve bunun altında aşağıya sarkar vaziyette bir sıra palmet bordürü yer almaktadır. "Maşallahu Kane" yazılı kitabe kartuşunun yanları palmet süslemelidir. İnşa tarihi olan 1298 tarihinin yarısı kartuşun sol aşağısına, diğer yarısı sağ aşağısına

yazılmıştır. Kitabenin sağında ve solunda yivli işlenmiş küresel birer kabara bulunmaktadır (Resim 146).

Oda Tonozu Süslemeleri: Avlunun güneyindeki odanın çapraz tonozundan aşağıya sarkan küresel kilit taşı, sekiz kollu bir yıldız çevresinde kesişen yarım dairelerin oluşturduğu şebekeli süslemelidir (Resim 368-Şekil 257).

4.8.5. MUSTAFA AKYÜZ EVİ

Katalog No: 121, **Şekil No:** 143, 248, 279, **Resim No:** 149, 275.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Hacı Paşa Sokaktadır.

Tarihi: Son yıllarda yıktırılarak yerine iş hanı inşa edilen bu evde, yıkımdan önce yapılan araştırmada kitabeye rastlanılmamıştır. XIX.y.y. sonlarında inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Alınlığı Süslemeleri:* Sokak kapısı alınlığında yatay konumda bir sıra mukarnas bordürü ve bunun altında üreyen rumili daldan aşağıya sarkan palmetlerden oluşan ikinci bir bordür bulunmaktadır. Her iki bordür ile kapı kemeri arasındaki boşluğun sağında ve solunda, sekiz köşeli yıldızın kollarından çıkan palmetlerin meydana getirdiği çarkı felek motifli sekizgen iki rozet yer almaktadır (Resim 149, 275-Şekil 143).

Avlunun Kuzeyindeki Odaların Güney Cephesi Süslemeleri: Avlunun kuzeyinde yer alan odaların güneye bakan pencereleri üzerindeki sekizgen iki rozetten birinde, kırık çizgilerin ortada ve çevrede sekiz kollu yıldızlar meydana getirdiği bir kompozisyon, diğerinde; merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik, diğerinin çapraz kesişmesiyle oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır. Bu kompozisyonda haçın kolları ortalarından birleştirilerek sekiz kollu bir yıldız elde edilmiştir (Şekil 279).

4.8.6. MAHMUT KARALÖK EVİ

Katalog No: 122, **Şekil No:** 247, 265,266, 311, **Resim No:** 372, 376, 311.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Kubbe Mescit Sokaktadır.

Tarihi: Yol genişletilmesi amacıyla 1983 yılında yıktırılan bu yapıda, yıkımdan önce yapılan incelemelerde kitabeye rastlanılmadığından kesin inşa tarihi tesbit edilememiştir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Alınlığı Süslemeleri:* Kapı alınlığı üzerinde yatay durumda bulunan mukarnas bordürünün altında, ortada küresel bir kabara, bunun yanlarında sekizgen rozetler yer almaktadır (Resim 372). Sağdaki rozette, kesişen kırık çizgilerin ortada ve çevrede sekiz kollu yıldızlar meydana getrdiği bir süsleme (Şekil 247), soldakinde çarkı felek kompozisyonu bulunmaktadır (Şekil 266).

Avluya Bakan Cephelerin Süslemeleri: Avlunun kuzeyinde yer alan ve cepheleri güneye yönlendirilmiş olan odaların havalandırma pencereleri arasındaki boşluklarda sekiz kollu yıldız süslemeli 5 adet sekizgen rozet yer almaktadır (Resim 376, 377). Avlunun güneyinde, cephesi kuzeye yönlendirilmiş odanın pencere alınlığındaki iki sekizgen rozetten birinde sokak kapısı alınlığındakine benzer bir çarkı felek motifi (Şekil 265), diğerinde; 16 kollu bir yıldız bulunmaktadır (Şekil 311).

4.8.7. HALİL HAFIZ KÜRKÇÜOĞLU EVİ

Katalog No: 123, **Şekil No:** -, **Resim No:** 152.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, 12 Eylül Caddesindedir.

Tarihi: Selamlık bölümü kapısının avluya bakan kitabesinde 1321/1902 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır[133].

Tanımı: Evin selamlık bölümü 1983 yılında yol genişletilmesi amacıyla yıktırılmış olup haremlik bölümüne dokunulmamıştır. Yıkımdan önce çekilen fotoğraflara bakıldığında süslemelerin selamlık bölümü sokak kapısı alınlığı üzerinde yer aldığı görülmektedir. Köşe sütunçeleri üzerine oturan üçgen alınlık, kıvrık rumili dallardan oluşan kabartma süslemelidir (Resim 152)

4.8.8. KÖROĞLUZADELER EVİ

Katalog No: 124, **Şekil No:** 359, **Resim No:** 133, 452,

Bulunduğu Yer: Nimetullah Mahallesi, Ellisekiz Meydanı yakınındadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Evdeki tek süsleme, sokağa bakan eyvan kemerinin kilit taşına kabartma olarak işlenmiş olan üzüm salkımı tutan el motifidir. Ayrıca eyvan kemerinde, uçları

---

[133] Zahide Akkoyunlu, a.g.e., s. 73.

aşağıya sarkık vaziyette hilal motiflerinin yan yana dizilmesinden oluşan kabartma bir süsleme bulunmaktadır (Resim 133, 452-Şekil 359).

4.8.9. YUSUF ZİYA EVİ

Katalog No: 125, **Şekil No:** 282, **Resim No:** 153.

Bulunduğu Yer: Kubbe Mescid sokağında yer alan bu ev, yol genişletilmesi amacıyla 1983 yılında yıktırılmıştır.

Tarihi: Yıkımdan önce yapılan incelemede kitabesine rastlanılmadığından inşa tarihi tesbit edilememiştir.

Tanımı: Evdeki tek süsleme sokak kapısı alınlığında yer almaktadır. Köşe sütunçeleri üzerine oturan üçgen alınlık, kıvrık rumili dallardan oluşan simetrik tarzda kabartma süslemelidir (Resim 153).

4.8.10. HACI TEVFİK SARAÇ EVİ

Katalog No: 126, **Şekil No:** -, **Resim No:** 295,

Bulunduğu Yer: Hekim Dede Mahallesi Veli Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Avlunun kuzeyinde yer alan odaların güneye bakan cephelerindeki kapı ve pencerelerin alınlıklarında, bir saksıdan çıkan kabartma hayat ağacı motiflerine yer verilmiştir. Ortadaki odanın kapı alınlığı üç dilimli üç adet sathi kemer ile dekorlanmış, kemer alınlıklarına kabartma gülçeler işlenmiştir (Resim 295).

4.8.11. HACİBANLAR EVİ (HACI AHMET ESMERAY EVİ)

Katalog No: 127, **Şekil No:** 140, 255, 272, 321, **Resim No:** 151, 407.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi Haciban Sokaktadır.

Tarihi: Avlunun güneyinde yer alan eyvanın kemer kilit taşındaki kitabede evin 1085/1675 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır[134]

Tanımı: *Sokak Kapısı Alınlığı Süslemeleri:* Sokak Kapısı alınlığında en üst sırada yatay konumda mukarnas bordürü bulunmaktadır. Bunun altında ortada, bir saksıdan

---

[134] Zahide Akkoyunlu, a.g.e., s. 15.

çıkan dallara bağlı palmetlerden oluşan simetrik bir kompozisyon, bunun iki yanında yine üzerinde palmet bulunan sekizgen birer rozet yer almaktadır (Resim 151). Kapı kemeri, kesişen yarım dairelerin kesişme noktalarında palmetlerin yer aldığı geometrik-bitkisel karışımı bir bordürle süslenmiştir (Resim 407-Şekil 321).

Eyvan Süslemeleri: Avlunun güneyinde yer alan ve cephesi kuzeye yönlendirilmiş olan eyvanın güney duvarındaki niş içerisinde, ortada sekiz yapraklı bir çiçek ve bunun çevresinde sıralanmış sekiz palmetten oluşan şebekeli oyma dairesel bir kompozisyon bulunmaktadır (Şekil 140).

Oda Cepheleri Süslemeleri: Avlunun doğusunda yer alan odaların batıya bakan cephesinde sekiz kollu yıldız kabaralar dekorasyon unsuru olarak kullanılmıştır (Şekil 272).

Havalandırma Pencereleri Süslemeleri: Tuvaletin batı cephesindeki yuvarlak havalandırma penceresi, bir eksen etrafında dönen sekiz çemberin merkeze doğru damla biçiminde uzayarak birleşmeinden meydana gelen şebekeli oyma süslemelidir (Şekil 255).

4.8.12. HACI ÇAVUŞ EVİ

Katalog No: 128, **Şekil No:** 93, **Resim No:** 123.

Bulunduğu Yer: Türk Meydanı Mahallesi, Türk Meydanı yakınındadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Avlunun kuzey doğu köşesinden dama çıkan merdiven kapısının üç dilimli kemeri, saplarından birbirine bağlanan palmetlerle süslenmiştir. İri palmetlerin sapları birleşilen yerlerde daha küçük palmetler oluşturmuştur. Üç dilimli kapı kemerinin iç yüzünden aşağıya üç boyutlu palmet dizisi sarkmaktadır (Resim 123-Şekil 93).

4.8.13. SİVEREKLİLER EVİ

Katalog No: 129, **Şekil No:** 281, **Resim No:** 383.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi Yorgacı Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Avlunun kuzey doğu köşesindeki tuvaletin batı duvarındaki havalandırma penceresi, şebekeli oyma sekizgen bir rozet içerisinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin

ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız kompozisyonu ile süslenmiştir (Şekil 281-Resim 383).

4.8.14. POSTACI SAİT EVİ

Katalog No: 130, **Şekil No:** -, **Resim No:** 125.

Bulunduğu Yer: Nimetullah Mahallesi, Güllüoğlu Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Avlunun kuzey doğu köşesindeki oda kapısı kemerinin içinden aşağıya doğru üç boyutlu oyulmuş palmetler sarkıtılmış, kemerin üzeri bitkisel motiflerle bezenmiştir (Resim 125).

4.8.15. AKÇARLAR EVİ

Katalog No: 131, **Şekil No:** 239, 245, 299, 311, **Resim No:** 359. 378, 397.

Bulunduğu Yer: Gölbaşı Mahallesi, Molla Ali Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Oda cepheleri süslemeleri:* Evin üst katında yer alan odaların batı cephesindeki pencerelerin üzerinde yer alan şebekeli iki havalandırma penceresinden sekizgen olanında 16 kollu yıldız motifi (Resim 359-Şekil 311), altıgen olanında, düşey eksene dikey ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşlukların meydana geldiği bir kompozisyon (Resim 359-Şekil 245) yer almaktadır.

Üst kattaki odaların güneye bakan cephesinde, üstte bir sıra mukarnas bordürü, bunun altında ortada sekiz kollu yıldız kabarası, yanlarda sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen birer rozet bulunmaktadır (Resim 378). Pencerelerin üzerindeki kare formlu ve şebekeli oyma iki havalandırma penceresinden solda olanında, farklı boylardaki karelerden birinin düz, diğerinin sivri ucu aşağıya gelecek şekilde dizilmesiyle aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu bir kompozisyon (Resim 378, 396-Şekil 299), sağda olanında; çapraz eksenlere göre kesişen kırık çizgilerin iki farklı konumda kırılıp kesişmesiyle X, gamalı haç ve ok ucu şekillerinin meydana geldiği bir kompozisyon bulunmaktadır (Resim 378-Şekil 239).

4.8.16. ABAMORLAR EVİ

Katalog No: 132, **Şekil No:** 319, **Resim No:** 130, 131.

Bulunduğu Yer: Kubbe Mescit Sokağında yer alan bu ev, yol genişletilmesi amacıyla 1983 yılında yıktırılmıştır.

Tarihi: Yıkımdan önce yapılan incelemede kitabesine rastlanılmadığından inşa tarihi tesbit edilememiştir.

Tanımı: *Niş Süslemeleri:* Abamorlar Evi'ndeki iki nişten sivri kemerli olanının kemer çevresinde, kesişerek üreyen yarım dairelerin kesişme noktalarında palmet motiflerinin yer aldığı geometrik-bitkisel karışımı bir bordür (Resim 130), yuvarlak kemerli olanının kemer çevresinde ise kesişerek üreyen yarım dairelerin aralarına çiçek ve palmet motiflerinin yerleştirildiği geometrik-bitkisel karışımı bir bordür dolaşmaktadır (Resim 131-Şekil 319).

4.8.17. HACI NURİ USLUSOY EVİ

Katalog No: 133, **Şekil No:** 162, 239, 273, 302, 312, 313, **Resim No:** 354, 381, 402, 403.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi Hacı Paşa Sokaktadır. Yol genişletilmesi amacıyla 1983 yılında yıktırılmıştır.

Tarihi: Yıkımdan önce yapılan incelemede kitabesine rastlanılmadığından inşa tarihi tesbit edilememiştir.

Tanımı: Avlunun çeşitli cephelerindeki odaların şebekeli havalandırma pencerelerinde değişik geometrik kompozisyonlardan oluşan süslemeler bulunmaktadır.

1 Nolu Havalandırma Penceresi Süslemeleri: Kare şeklindeki bu pencere, çapraz eksenlere göre kesişen çizgilerin iki farklı konumda kırılıp kesişmesiyle gamalı haç ve ok ucu şekillerinin meydana geldiği şebekeli oyma bir kompozisyonla süslenmiştir. Çerçevenin sağında ve solunda, uzun saplı iki küçük palmet ve bunların kavradığı büyük bir palmetten oluşan kompozisyon yer almaktadır (Resim 354-Şekil 239, 162).

2 Nolu Havalandırma Penceresi Süslemeleri: Yuvarlak formlu bu pencere şebekeli oyma sekizgen yıldız süslemelidir. Pencerenin yanlarında, ortada bir palmet ve bunun

üstünde ve altında birer çiçek rozetinden oluşan bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 381-Şekil 273).

3 Nolu Havalandırma Penceresi: Sekizgen formlu pencere şebekeli oyma 16 köşeli yıldız süslemelidir. Pencerenin sağında ve solunda ikişer çiçek rozeti yer almaktadır (Resim 402-Şekil 312).

4 Nolu Havalandırma Penceresi: Çapraz kare formlu bu pencere, sekiz kollu bir yıldızın kolları arasının köşeli şekilde birleştirilmesiyle oluşturulan 16 köşeli yıldız süslemelidir. Pencerenin iki yan köşesindeki birer palmetin altında ve üstünde birer çiçek rozeti yer almaktadır (Resim 403-Şekil 313).

5 Nolu Havalandırma Penceresi: Çapraz kare forumlu, şebekeli bu pencerede farklı boylardaki karelerin birinin düz, diğerinin sivri ucu aşağıya gelecek şekilde sıralanmasıyla aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu bir kompozisyon yer almaktadır. Pencerenin iki yan köşesinde birer palmet ve bunların altında ve üstünde birer çiçek rozeti bulunmaktadır (Şekil 302).

4.8.18. İSA BEDEN EVİ

Katalog No: 134, **Şekil No:** 275, 292, 314, 325,**Resim No:** 391, 404, 409.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Hacı Paşa Sokaktadır. Yol genişletilmesi amacıyla 1983 yılında yıktırılmıştır.

Tarihi: Yıkımdan önce yapılan incelemede kitabesine rastlanılmadığından inşa tarihi tespit edilememiştir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Alınlığı Süslemeleri:* Sokak kapısı alınlığının en üst sırasında yatay bir mukarnas bordürü yer almaktadır. Kapı alınlığındaki kabartma iki rozetten sağda olanında, sekiz kollu bir yıldızın kolları arasının köşeli bir biçimde birleştirilmesişle oluşan 16 köşeli yıldız kabartması (Resim 404-Şekil 314), solda olanında, sekiz kollu bir yıldızın kolları arasına palmet motiflerinin yerleştirildiği geometrik-bitkisel karışımı kabartma bir kompozisyon bulunmaktadır.

Avlu Duvarı Süslemeleri: İsa Beden Evi ile kuzeyindeki Hacı Nuri Uslusoy Evi'ni ayıran duvar üzerinde yer alan şebekeli oyma dört adet yuvarlak rozetten ikisi kırık olup süslemeleri seçilememektedir (Resim 391). Diğer iki rozetten birinde, merkezleri aynı iki

haç motifinden birinin dik, diğerinin çapraz kesişmesinden meydana gelen bir kompozisyon (Şekil 275), diğerinde; kesişerek dönen kırık çizgilerin iç içe üç adet sekiz köşeli yıldız meydana getirdiği kompozisyon bulunmaktadır (Şekil 292).

4.8.19. MELEKLER EVİ

Katalog No: 135, **Şekil No: 178, 179, 319, Resim No:** 307, 405.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Şehit Nusret Sokaktadır.

Tarihi: Dam üzerindeki eyvanın kilit taşındaki kitabede 1262/1846 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.

Tanımı: *İkinci Kat Odalarının Cephe Süslemeleri:* Damın güneyinde yer alan odaların kuzey cephelerindeki dikey elips konumlu havalandırma pencerelerine şebekeli oyma hayat ağacı motifleri işlenmiştir (Resim 307-Şekil 178, 179). Pencerelerin sağında ve solunda kabaralar ve kabartma hayat ağacı motifleri yer almaktadır (Resim 307).

Niş Süslemeleri: Avlunun doğusundaki duvar üzerinde yer alan niş çevresinde , kesişen yarım dairelerin aralarına yerleştirilmiş palmet motiflerinden oluşan geometrik-bitkisel karışımı bir bordür dolaşmaktadır (Resim 405-Şekil 319).

4.8.20. PABUÇÇU HACI BEKİR EVİ

Katalog No: 137, **Şekil No: 236, Resim No:** 349.

Bulunduğu Yer: Cai-i Kebir Mahallesi Kubbe Mescit Sokağındadır. Evin selamlık bölümü 1983 yılındaki yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılmış, haremlik bölümüne dokunulmamıştır. Yıkım yapılmadan önce selamlık kapısı alınlığındaki kitabede evin 1312/1894 tarihinde yaptırıldığı tespit edilmiştir.

Tanımı: *Selamlık Bölümü Sokak Kapısı Süslemeleri:* 1983 yılında yıktırılan selamlık bölümünün sokak kapısı alınlığında, üstte yatay konumda bir sıra mukarnas bordürü, bunun altında, aşağıya sarkar vaziyette palmetlerden oluşan ikinci bir bordür yer almaktadır. Kapı kemeri ile bordürler arasında, ortada; yanları kabartma palmetli 1312/1894 tarihli kitabe kartuşu yer almaktadır. Kitabenin yanlarında yer alan rozetlerden sağda olanında, birbirine bağlanarak dönen beşer yarım daireli iki ayrı kompozisyonun merkezleri aynı kalmak üzere kaydırılarak on yarım daireli kompozisyonun elde edildiği

bir süsleme, solunda ise ok ucu şekillerinin kesişmesinden sekiz kollu yıldızların meydana geldiği bir süsleme yer almaktadır (Resim 148-Şekil 259, 291).

Haremlik Eyvanı Süslemeleri : Haremlik avlusunun güneyinde yer alan eyvan kemerinin iç kısmından aşağıya doğru üç boyutlu palmetler sarkıtılmış, kemerin kilit taşına bitkisel motiflerden oluşan şebekeli bir kompozisyon işlenmiştir (Resim 132).

Haremlik Avlusu Güney Cephesi Süslemeleri: Eyvanın iki yanındaki odaların kuzey cephelerindeki dikine elips formlu havalandırma pencerelerine şebekeli oyma hayat ağacı motifleri işlenmiş, pencerelerin iki yanına kabara rozetler yerleştirilmiştir.

4.8.21. MEHMET DEMİRKOL EVİ

Katalog No: 137, **Şekil No:** 236, **Resim No:** 349

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Güllüoğlu Sokaktadır.

Tarihi: Avlunun kuzey kenarında yer alan oda kapısı üzerindeki kitabeden, evin 1315/1897 tarihinde inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Tanımı: Avlunun güneyinde yer alan odanın kuzey cephe duvarında, farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden oluşan kare rozet evdeki tek süslemedir (Resim 349-Şekil 236).

4.8.22. KÖROĞLUZADE HAYDAR AĞA EVİ

Katalog No: 138, **Şekil No: 351, Resim No:** 445.

Bulunduğu Yer: Pınarbaşı Mahallesi, Çakeri Camii karşısındadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.Sokak cephesindeki Köroğluzade Haydar Ağa Çeşmesi'nin 1275/1885 tarihli kitabesine dayanarak evin de aynı tarihte yapılmış olabileceği düşünülmektedir.

Tanımı: *Eyvan Süslemeleri:* Evdeki tek süsleme eyvan döşemesinde yer almaktadır. Burada, ortadaki bir şadırvandan çıkan ince su yolu, 1 m. sonra spiral şekilde dolanmış iki yılan figürüne dönüşmüştür. Her iki yılanın başları spiralin merkezine gelecek şekilde işlenmiştir (Resim 445-Şekil 351).

4.8.23. ABDÜLKADİR HAKKARİ EVİ

Katalog No: 139, **Şekil No:** 232, 233, 247, 281, **Resim No:** 134, 162, 306, 308, 348, 362, 384, 386.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Yorgancı Sokağındadır.

Tarihi: İnşa kitabesi yoktur. Eyvanın batısındaki odanın ahşap kapısında yer alan 1283/1866 tarihine dayanarak evin de aynı tarihte inşa edilmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Tanımı: *Eyvan Süslemeleri:* İkinci avluda yer alan ve cephesi kuzeye yönlendirilmiş olan eyvanın kilit taşı şebekeli oyma bitkisel süslemelidir. Eyvan kemerinin iç kısmı boyunca üç boyutlu oyulmuş palmet dizisi aşağıya sarkmaktadır. Eyvanın üzengi taşında; üstte ortada, sekiz yapraklı bir çiçeği çevreleyen kartuşun yanlarında birer palmetin yer aldığı kompozisyon, bunun altında; birbirine bağlı ters-doğru iki palmetin üç defa tekrarından oluşan bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 134).

Havalandırma Pencereleri Süslemeleri: Abdülkadir Hakkari Evi taş süslemelerinin önemli bir bölümünü oda pencerelerinin alınlıklarındaki şebekeli oyma havalandırma pencereleri oluşturmaktadır.

1 Nolu Havalandırma Pencereleri: İkinci kat odalarının kuzeye bakan cephesindeki dikine elips formlu üç havalandırma penceresi uzun saplı palmetlerden oluşan şebekeli oyma simetrik bir kompozisyona sahiptir (Resim 306, 308).

2 Nolu Havalandırma Pencereleri: Eyvanın doğusundaki odanın eyvan içerisine bakan duvarındaki şebekeli oyma iki havalandırma penceresinden sağda olanında, aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin çakışarak ve kesişerek aralarda altıgenler ve kareler oluşturduğu bir kompozisyon bulunmaktadır. Kare pencerenin köşelerine gelen sekizgenler ortalarından ok ucu şeklinde sivriltilerek karenin köşelerine birleştirilmiştir (Resim 348-Şekil 233). Soldaki sekizgen pencerede ise, kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada sekiz kollu yıldız oluşturduğu geometrik bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 348-Şekil 281). Aynı Kompozisyon tuvaletin havalandırma penceresinde de tekrarlanmıştır (Resim 384)

3 Nolu Havalandırma Pencereleri: Eyvanın batısındaki odanın eyvan içerisine bakan duvarında yer alan şebekeli oyma iki pencereden sağda olanı, 2 nolu havalandırma

pencerelerinden sekizgen formlu olanının tekrarıdır (Resim 386). Soldaki kare formlu pencerede ise, kesişen kırık çizgilerin ortada bir adet sekiz kollu, çevrede sekiz adet altı kollu yıldız oluşturduğu bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 362, 386-Şekil 247).

Sokak Cephesi Süslemeleri: Evin yorgancı sokak cephesindeki gönye çıkmalar ve bindirme konsollar, odaları genişletme fonksiyonunu görmeleri yanında sokak cephesine dekoratif bir görünüş kazandırma işlevini de üstlenmişlerdir (Resim 162).

4.8.24. ÇUBUKÇULAR EVİ

Katalog No: 140, **Şekil No:** 226, **Resim No:** 135, 273.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Yorgancı Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Giriş Eyvanı Süslemeleri:* Sokak tarafından girilen beşik tonozlu eyvanın sol tarafındaki paye üzerinde, kesişen altıgenlerin altı kollu yıldız ve baklava dili şekiller oluşturduğu kabartma bir bordür bulunmaktadır (Şekil 226).

Üst Kat Eyvanı Süslemeleri: Giriş eyvanının üzerinde yer alan ve cephesi kuzeye yönlendirilmiş olan üst kat eyvanının üzengileri mukarnas süslemelidir (Resim 135).

Havalandırma Penceresi Süslemeleri: Avlunun kuzeyinde yer alan odanın güneye bakan cephesindeki havalandırma penceresi, dikine elips şeklinde olup elipsin uçları kabartma palmet süslemelidir. Pencerenin sağında ve solunda 16 yapraklı birer gülçe kabartması yer almaktadır (Resim 273).

4.8.25. ÇETİNERLER EVİ

Katalog No: 141, **Şekil No:** 175, 176, **Resim No:** 300.

Bulunduğu Yer: Nimetullah Mahallesi, Mahkeme Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Avlunun güneyinde yer alan ikinci kat odalarının kuzeye bakan cephelerindeki üç adet hayat ağacı kabartmasından ikisi, hilal şeklinde bir vazodan çıkan simetrik palmetlerden oluşmuştur (Resim 300-Şekil 176). Üçüncüsü ise, bir vazodan çıkan uzun saplı ve sekiz yapraklı büyük bir çiçeğin sapından iki yana simetrik olarak uzayan beşer yapraklı ve daha küçük ikişer çiçekten oluşmaktadır (Şekil 175).

4.8.26. ABDURRAHMAN HALEPMOLLASI EVİ

Katalog No: 142, **Şekil No:** -, **Resim No:** 303, 304.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Yorgancı Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Evdeki süslemeler, avlunun kuzeyinde yer alan odaların güney cephelerindeki pencere alınlıklarında yoğunlaşmıştır. Burada yer alan beş pencereden ortada olanının üzerindeki dikine elips havalandırma penceresine şebekeli oyma hayat ağacı motifi işlinmiştir. Yanlardaki pencerelerin üzerindeki dikine elips kartuşlarda ise kabartma hayat ağacı motiflerine yer verilmiştir (Resim 303, 304).

4.8.27. REŞİT PORTAKAL EVİ

Katalog No: 143, **Şekil No:** -, **Resim No:** 305.

Bulunduğu Yer: Gölbaşı Mahallesi, Molla Ali Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Avlunun kuzeyinde yer alan odaların güney cephelerindeki pencere alınlıklarında, uçları palmetli dikey elips şekilleri içerisine kabartma hayat ağacı motifleri işlenmiş, her ik elips arasındaki boşluğa sekizgen yıldız kabaralar yerleştirilmiştir (Resim 305).

4.8.28. MEHMET BAĞMANCI EVİ

Katalog No: 144, **Şekil No:** 170, 339, 340, **Resim No:** 77, 168, 425, 426, 427.

Bulunduğu Yer: Narıncı Mahallesi, Hasan Padişah Camii karşısındadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Eyvan Süslemeleri:* Avlunun güneyinde yer alan ve cephesi güneye yönlendirilmiş olan eyvanın kemeri içerisinden, üç boyutlu oyulmuş palmet dizisi aşağıya sarkmaktadır (Resim 77).

Eyvanın Batısındaki Oda Süslemeleri: Eyvanın batısında yer alan odanın kuzey cephesindeki havalandırma penceresinin sağında ve solunda birbirine bakar vaziyette simetrik birer Arslan kabartması yer almaktadır. Boyunlarından zincirle bağlanmış arslanlaların ön ayaklarından biri yukarıya kalkık vaziyette olup kuyrukları gövdeleri

üzerine kıvrılmıştır. Profilden tasvir edilmiş olan her iki arslan ,detaylara ve gerçekçiliğe yer verilmeyerek karikatürize bir üslupla tasvir edilmiştir (Resim 425, 426, 427-Şekil 339, 340).

Avlunun Kuzey Cephesi Süslemeleri: Avlunun kuzeyinde yer alan odaların güneye bakan cepheleri, yuvarlak kemerli bir sıra konsolla dekorlanmış, konsollar üzerine "lokmalı" tabir edilen taş korkuluklar yapılmıştır (Resim 168). Bu cephenin batısındaki odanın cephesinde , hilal şeklinde bir saksıdan çıkan palmetlerden oluşan hayat ağacı kabartması yer almaktadır. Ağacın sağında ve solundaki palmetlerden altı kollu yıldızlar aşağıya sarkmaktadır (Şekil 170).

4.8.29. MEHMET PARMAKSIZ EVİ

Katalog No: 145, **Şekil No:** 247, 281, **Resim No:** 385.

Bulunduğu Yer: Su Meydanı Sokaktadır. Yol genişletilmesi amacıyla 1983 yılında yıktırılmıştır.

Tarihi: Yıkılmadan önce yapılan incelemede kitabesinde rastlanılmadığından inşa tarihi tespit edilememiştir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Alınlığı Süslemeleri:* Alınlığın ortasındaki kaval silmeli kartuş içerisine sekiz kollu bir yıldız kabartması işlenmiştir. Bu kompozisyonun yanlarındaki sekizgen iki rozetten sağda olanında, kesişerek dönenen yarım sekizgenlerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız kabartması, solda olanında, kesişen kırık çizgilerin ortada sekiz kollu, çevrede beş kollu yıldızlar meydana getirdiği kabartma bir süsleme bulunmaktadır (Resim 385-Şekil 247, 281).

4.8.30. KILIÇLAR EVİ

Katalog No: 146, **Şekil No:** 101, 180, 181, **Resim No:** 106.

Bulunduğu Yer: Yusuf Paşa Mahallesi, İrfaniye Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Alınlığı Süslemeleri:* Sokak Kapısı alınlığında en üstte yatay konumda bir sıra mukarnas bordürü ve bunun altında aşağıya sarkar vaziyette palmetlerden oluşan bir bordür yer almaktadır (Şekil 101).

Oda Süslemeleri: Avlulunun güneyinde ve ikinci katta yer alan odanın kuzey cephesindeki pencerelerin alınlıklarında bir vazodan çıkan simetrik dallarla bağlı palmetlerden oluşan hayat ağacı kabartmaları yer almaktadır (Şekil 180, 181). Aynı odanın pencere pahındaki sütunçe başlığı da hayat ağacı süslemeledir (Resim 106).

4.8.31. AKYÜZLER EVİ

Katalog No: 147, **Şekil No: -, Resim No:** 110, 167.

Bulunduğu Yer: Kurtuluş Mahallesi, Tarakçılar Sokaktadır.

Tarihi: Sokak Kapısı alınlığındaki dua kitabesinde geçen 1284/1867 tarihinin evin inşasına ait oldiği tahmin edilmektedir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri:* Kapının köşe sütunçeleri başlıkları rumi ve palmetlerden oluşan yüksek kabartma süslemeledir (Resim 110).

Avlu Konsolları Süslemeleri: Avlunun güneyindeki ikinci kat odalarının gezeneği ve bu odaları avlunun kuzeyindeki dama bağlayan batı duvarındaki gezenek zengin süslemeli taş konsollar üzerine oturmaktadır. Her iki konsolun arası kemerciklerle ikiye bölünmüş ve kemerciklerin birbirleriyle birleştiği noktalardan aşağıya üç boyutlu oyulmuş palmetler sarkıtılmıştır (Resim 167).

4.8.32. ZİYA KÜÇÜK EVİ

Katalog No: 148, **Şekil No:** 246, **Resim No:** 115.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Karanlık Kapı Sokağı çıkmazındadır.

Tarihi: Avlunun kuzey batı köşesindeki eyvanın iki yanındaki oda kapıları üzerindeki kitabeler çok silik olduğundan evin inşa tarihi tespit edilememiştir.

Tanımı: *Eyvan Süslemeleri:* Eyvanın beşik tonozunun orta kısmını örten lento taşları , kesişen kırık çizgilerin altı kollu yıldızlar, altıgenler ve baklava dilimlerini meydana getirdiği üreyen geometrik kabartma bir kompozisyonla boydan boya süslenmiştir (Resim 115-Şekil 246).

4.8.33. SELAHADDİN ÖZBEK EVİ

Katalog No: 149, **Şekil No: -, Resim No:** 124.

Bulunduğu Yer: 12 Eylül Caddesi üzerinde yer alan bu ev, 1990 yılında yıktırılarak yerine dükkanlar yapılmıştır.

Tarihi: Yıkımdan önce yapılan incelemede kitabesine rastlanılmadığından inşa tarihi tespit edilememiştir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri:* Sokak kapısı kemeri, birbirine bağlanarak üreyen yarım dairelerin oluşturduğu bir bordürle çevrelenmiştir. Kapı kemerinin köşe dolgularında bir vazodan çıkan uzun dallara bağlı palmetlerin meydana getirdiği karşılıklı hayat ağacı kabartmaları yer almaktadır (Resim 124).

4.8.34. KÜÇÜK HACI MUSTAFA HACIKAMİLOĞLU KONAĞI

Katalog No: 150, **Şekil No:** 228, 369, 369a, 370, 370a, **Resim No:** 100, 1409, 471.

Bulunduğu Yer: Yeni Mahalle, Vali Fuat Caddesi, Cumhuriyet İlkokulu yanındadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. Şanlıurfa Valiliğince satın alınarak 1994 yılında restorasyonu yapılan bu tarihi konağa "Konuk Evi" fonksiyonu verilmiştir.

Tanımı: *Revak Süslemeleri:* Avlunun güneyinde, sütunlar üzerine oturan üç gözlü revakın sütun başlıklarının dört yüzünde, başbaşa vermiş stilize iki kuş figürünü andıran bir süsleme yer almaktadır (Resim 100). Revak kemerlerinin kilit taşları ters vaziyette kabartma palmet süslemelidir (Resim 140).

Mutfak Kapısı Süslemeleri: Mutfağın güney bahçeye açılan kapı lentosunda, aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen kabartma bir süsleme yer almaktadır (Şekil 228).

Kuyu Süslemeleri: Evin güney bahçesindeki kuyunun çıkrık taşında, ma'kılı yazılardan oluşan çapraz kare formunda üç rozet bulunmaktadır. Ortadaki büyük rozete "Elhamdülillah", bunun yanlarındaki küçük rozetlere "Ali" yazısı kabartma olarak

işlenmiştir. Ancak her üç rozetteki yazı taşa ters olarak geçirilmiştir (Resim 471-Şekil 369, 369a, 370, 370a).

4.8.35. MAHMUT NEDİM EFENDİ KONAĞI

Katalog No: 151, **Şekil No:** 295, 298, **Resim No:** 102, 103, 393.

Bulunduğu Yer: Atatürk Mahallesi, Cavsak Sokak, hastane yokuşu üzerindedir.

Tarihi: Kitabesi yoktur. 1903 yılında yaptırıldığı sahipleri tarafından söylenmektedir.

Tanımı: *Revak Süslemeleri:* İki katlı konağın alt katındaki revağın sütun başlıklarından birinde kompozit tarzına benzeyen bir süsleme, diğerinde ise; hilal, palmet ve koç boynuzu motiflerinin yer aldığı bir süsleme bulunmaktadır (Resim 102, 103).

Eyvan Süslemeleri: Zemin katta yer alan ve cephesi doğuya yönlendirilmiş olan eyvanın döşemesinde, renkli mermerlerden yapılmış iki mozaik pano bulunmaktadır (Resim 393). Bu panolardan birinde, sekizgen yıldızlardan oluşan bir kompozisyon, diğerinde uçları pahlanmış haçların yan yana ve üst üste sıralanması ile aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu bir kompozisyon yer almaktadır (Şekil 295, 298).

4.8.36. MAHMUTOĞLU KULESİ HAREMLİĞİ

Katalog No: 152, **Şekil No:** 281, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Bey Kapısı Mahallesi , Mahmutoğlu Kulesi kuzeyindedir.

Tarihi: Mahmutoğlu Kulesi, Urfa surlarının doğu kesiminde yer alan Bey Kapısı'na ait burç kalıntılarıdır. Silindirik burcun doğuya bakan cephesindeki Ermenice kitabede, 19 Şubat 1122-18 Şubat 1123 tarihleri arasında Kont Joyslin zamanında yaptırıldığı yazılıdır[135]. Burçların kuzeyinde yer alan ve kale ağası Mahmutoğlu ailesinin oturduğu haremlik bölümünün kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. Klasik bir Urfa evi planında olan bu yapının XIX.y.y. ortalarında inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Tanımı: Avlunun güneyindeki odanın kuzey cephesindeki sekizgen rozet, kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada oluşturduğu sekizgen yıldız süslemelidir (Şekil 281

---

[135] C.J.W. Dowset, *"At Twelfth Centruy Armenian Inscription at Edessa"*, **Iran and Islam**, Edinburg, 1971, s. 197, 198.

4.8.37. EMİNE YANMAZTAŞ EVİ

Katalog No: 153, **Şekil No:** 283, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Kubbe Mescit Sokaktaki bu ev, yol genişletilmesi amacıyla 1983 yılında yıktırılmıştır.

Tarihi: Yıkımdan önce yapılan incelemede kitabeye rastlanılmadığından evin inşa tarihi tespit edilememiştir.

Tanımı: Avlunun güneyindeki odanın kapı alınlığındaki sekizgen rozet, kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız süslemelidir (Şekil 283).

4.8.38. MAHMUT CANPOLAT EVİ

Katalog No: 154, **Şekil No:** 177, 215, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Yusuf Paşa Mahallesi, Zincirli Sokaktadır.

Tarihi: Avlunun kuzeyindeki odanın güney cephesindeki kitabede 1312/1894 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.

Tanımı: *Pencere Alınlığı Süslemeleri:* Avlunun güneyindeki eyvanın iki yanında yer alan odaların pencere alınlıklarına kare çerçeveler içerisine hayat ağacı kabartmaları işlenmiştir. Kare çerçevenin iki yanında, ortada bir palmet, bunun üstünde ve altında sekiz kollu birer yıldız kabarası yer almıştır (Şekil 177).

Gezenek Korkuluğu Süslemeleri: Avlunun güneyindeki eyvan ve odaların gezenek korkuluğu şebekeli oyma dairelerden oluşmaktadır (Şekil 215).

4.8.39. GÜLLÜLER EVİ

Katalog No: 155, **Şekil No: 277, Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Yeni Mahalle, Vali Fuat Caddesi, Güllü Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Avlunun kuzeyindeki odanın kapı alınlığındaki sekizgen rozet, merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik, diğerinin çapraz kesişmesinden oluşan kabartma süslemelidir (Şekil 277).

4.8.40. MUHARREM ZEBUN EVİ

Katalog No: 156, **Şekil No:** 258, **Resim No:** -,

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Hacı Paşa Sokaktaki bu ev, 1983 yılındaki yol açımı sırasında yıkılmıştır.

Tarihi: Yıkımdan önce yapılan incelemede, avlunun güneyindeki oda kapısı kitabesinde 1300/1853 tarihi tespit edilmiştir.

Tanımı: *Oda Tonozu Süslemeleri:* Avlunun doğusundaki odanın çapraz tonozu ortasında, kollarından kıvrılarak birleşen iki haç, merkezleri aynı kalmak üzere kaydırılarak sekiz kollu bir yıldız oluşturmuş, yıldızın ortasına bir eksen etrafında kesişerek dönen sekiz adet çember kompozisyonu işlenmiştir (Şekil 258).

4.8.41. BEKAROĞLU OSMAN EVİ

Katalog No: 157, **Şekil No:** 276, 281, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Dabbakhane Mahallesi, Köleler Sokaktaır.

Tarihi: Avlunun doğusundaki oda kapısı üzerindeki kitabede 1218/1803 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.

Tanımı: *Pencere Alınlığı Süslemeleri*: Avlunun doğusundaki odanın batı cephesi pencere alınlığındaki sekizgen iki rozetten birinde , merkezleri aynı iki haç motifinin dik ve çapraz kesişmesinden oluşan kabartma bir süsleme (Şekil 277), diğerinde; kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız kabartması yer almaktadır (Şekil 280).

4.8.42. KARAÇİZMELİLER EVİ

Katalog No: 158, **Şekil No:** 141, 358, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Pırarbaşi Mahallesi, Kıbrıs Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Havalandırma Penceresi Süslemeleri:* Haremlik bölümü avlusunun kuzeyinde yer alan ikinci kat odalarının elips şeklindeki havalandırma pencerelerinin yanları 16 yapraklı birer gülçe kabartması ve birer stilize koç başı kabartması ile süslenmiştir (Şekil 141, 358).

4.8.43. ÖZKANLAR EVİ

Katalog No: 159, **Şekil No:** 174, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Pınarbaşı Mahallesi, Hızanoğlu Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri*: Sokak kapısı alınlığında, hilal şeklinde bir vazodan çıkan, uçları palmetli iki lotusun oluşturduğu hayat ağacı kabartması yer almaktadır (Şekl 174).

4.8.44. ELLİSEKİZ MEYDANI KUZEY KENARINDAKİ EV

Katalog No: 160, **Şekil No:** 354, **Resim No:** 156.

Bulunduğu Yer: Kurtuluş Mahallesi, Ellisekiz Meydanındadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Evin Ellisekiz Meydanına bakan güney cephesindeki üç pencerenin üçgen alıkları içerisine, yüksek kabartma tekniğinde karşılıklı birer stilize ejder figürü işlenmiştir. Başbaşa vermiş vaziyetteki simetrik ejderlerin arasında yüksek kabartma istiridye motifi yer almaktadır (Resim 156-Şekil 354).

4.8.45. YORGANCI SOKAK, 13 NUMARALI EV

Katalog No: 161, **Şekil No:** -, **Resim No:** 137.

Bulunduğu Yer: Caim-i Kebir Mahallesi, Yorgancı Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Eyvan kemerinin kilit taşı, aşağıya sarkar vaziyette şebekeli oyma işlenmiş dört adet palmet motifinden oluşmaktadır. Eyvan kemerinin iç kısmında aşağıya sarkar vaziyette üç boyutlu palmet dizisi yer almaktadır (Resim 137).

4.8.46. NARINCI CAMİİ DOĞUSUNA BİTİŞİK EV

Katalog No: 162, **Şekil No:** 139, **Resim No:** 143.

Bulunduğu Yer: Narıncı Mahallesi, Narıncı Camii doğusuna bitişiktir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Avlunun güney batı köşesindeki eyvanın beşik tonozu ortasından aşağıya sarkar vaziyetteki küresel kilit taşı, küçük ve büyük palmetlerin almaşık sıralandığı süslemelidir (Resim 143-Şekil 139).

4.8.47. BAĞDADİ EV

Katalog No: 163, **Şekil No:** 90, 239, 247, 248, 281, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Gölbaşı Mahallesi, Molla Ali Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Oda Kapısı Süslemeleri:* Avlunun güney batı köşesindeki oda kapısının kemerinde, yan yana dizilmiş kabartma palmetler aralarındaki boşluklarda ters palmetler oluşturmuştur. Kabartma palmetlerin içerisine daha küçük palmetler işlinmiştir (Şekil 90).

Havalandırma Penceresi Süslemesi: Avlunun güneyindeki odanın kare havalandırma penceresi, çapraz eksenlere göre kesişen kırık çizgilerin iki farklı konumda kırılıp kesişmesiyle X, gamalı haç ve ok ucu şekillerinin meydana geldiği şebekeli süslemelidir (Şekil 239).

Revak Süslemeleri: Avlunun batısında yer alan revak cephesindeki üç adet kabartma rozetten kare formlu olan birincisinde; kesişen kırık çizgilerin ortada sekiz kollu bir yıldız, çevrede 8 adet beş kollu yıldız meydana getirdiği kabartma bir kompozisyon (Şekil 247), ikinci rozette, bu kompozisyonun sekizgen rozete uygulanmış tekrarı yer almaktadır (Şekil 248). Sekizgen formlu üçüncü rozet, kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada meydana getirdiği sekiz kollu yıldız süslemeledir (Şekil 281).

4.8.48. ALPARSLAN İLKOKULU KARŞISI 7 NUMARALI EV

Katalog No: 164, **Şekil No:** 274, 301, **Resim No:** 398.

Bulunduğu Yer: Türk Meydanı Mahallesi, Alparsaln İlkokulu karşısındadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Avlunun Kuzey Batısındaki Oda Süslemeleri:* Odanın güney cephesinde biri çapraz kare, diğeri sekizgen iki rozette, farklı boylardaki karelerden birinin düz, diğerinin sivri ucu aşağıya gelecek şekilde sıralanmasıyla aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu kabartma bir kompozisyon bulunmaktadır (Resim 398-Şekil 274, 301).

4.8.49. ORTA SOKAK 4 NUMARALI EV

Katalog No: 165, **Şekil No:** 123, **Resim No:** 260.

Bulunduğu Yer: Nimetullah Mahallesi, Ellisekiz Meydanı yakınındadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri:* Kapı alınlığında, sıçan dişi çerçeveli yarım elips şeklindeki rozetin içerisi, çatallı rumilerden oluşan simetrik girift bir kompozisyonla dolgulanmış, kompozisyonun ortasına sekiz yapraklı bir çiçek motifi işlenmiştir (Resim 260-Şekil 123).

4.8.50. HÜSEYİN PAŞA SOKAK 7 NUMARALI EV

Katalog No: 166, **Şekil No:** -, **Resim No:** 181.

Bulunduğu Yer: Kurtuluş Mahallesi, Çataltaş Meydanı'ndadır.

Tarihi: Avlunun kuzey kenarındaki oda kapısı üzerinde bulunan kitabeden evin 1322/1904 tarihinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Tanımı: *Oda Kapısı Süslemeleri:* Avlunan kuzeyindeki odanın güneye bakan kapısı üzerideki mukarnaslı bir çerçeve içerisine dört satır beyit ve altına 1322/1904 tarihi yazılmıştır. Kapı kemerinin sağında ve solundaki vazolardan çıkan hayat ağacı motifleri simetrik olarak birbirine doğru uzayarak kilit taşı üzerinde palmetli bir kompozisyonla birleşmektedir (Resim 181).

4.8.51. PÜRÜZ SOKAK HACI EVİ

Katalog No: 167, **Şekil No:** -, **Resim No:** 264, 460.

Bulunduğu Yer: Türk Meydanı Mahallesindedir.

Tarihi: Sokak Kapısı alınlığındaki 1306/1888 tarihli dua kitabesi aynı zamanda evin inşa tarihine ait olmalıdır.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri:* Hacı evi olduğu için çevresine yağlıboya ile bitkisel süslemeler yapılmış olan sokak kapısının köşe sütunçelerinin başlıkları kıvrık rumilerden oluşan simetrik kabartma süslemelidir (Resim 264). Kapı alınlığındaki kaval silmeli ve sağır sivri kemerli kartuş içerisinde, celi sülüs tarzında "İnna Fetahnaleke Fethan Mübina" yazısı istif edilmiş ve altına 1306/1888 tarihi yazılmıştır (Resim 460).

4.8.52. KIBRIS SOKAK 3 NUMARALI EV

Katalog No: 168, **Şekil No:** 291, **Resim No:** 218, 390.

Bulunduğu Yer: Nimetullah Mahallesi, Eski Hal karşısındadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Eyvan Süslemeleri:* Avlunun güneyinde yer alan ikinci kat eyvanını üç göze bölen iki sütunun başlıkları lotus-palmet dizisinden oluşan kabartma süslemelidir (Resim 218).

Oda Süslemeleri: Avlunun kuzeyindeki odanın güneye bakan cephesindeki sekizgen rozette, kırık çizgilerin kesişmesiyle ortada 1 adet, çevrede sekiz adet sekiz kollu yıldızın meydana geldiği bir kompozisyon yer almakatadır (Şekil 291-Şekil 390).

4.8.53. BIÇAKÇI MEYDANI 46 NUMARALI EV

Katalog No: 169, **Şekil No:** -, **Resim No:** 299.

Bulunduğu Yer: Bıçakçı Mahallesindedir.

Tarihi: Sokak kapısı alınlığındaki kitabeden 1306/1888 tarihinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri:* sokak kapısı alınlığının en üstünde yatay konumda bir sıra mukarnas bordürü, bunun aşağısında uçları palmetli kitabe kartuşu bulunmaktadır. Kitabenin yanlarındaki yuvarlak rozetlere bir vazodan çıkan hayat ağacı kabartlmaları işlenmiştir. En alt sırada aşağıya sarkar vaziyette bir sıra kabartma palmet dizisi yer almaktadır (Resim 299).

4.8.54. KIBRIS SOKAKI 4 NUMARALI EV

Katalog No: 170, **Şekil No:** 89, **Resim No:** 232.

Bulunduğu Yer: Nimetullah Mahallesi, Eski Hal karşısındadır.

Tarihi: 1995 yılında yiktırılarak yerine işhanı inşa edilmiş olan bu evde, yıkımdan önce yapılan araştırmada kitabeye rastlanılmadığından inşa tarihi tespit edilememiştir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri:* Kapı kemerinin her taşında birbirinin tekrarı büyük palmetler birbirine bağlanarak aşağıya sarkık vaziyette ikinci bir palmeti, alt

kısımlarından kıvrılarak karınlarında üçüncü bir palmeti ve iki büyük palmet arasındaki boşlukta ters vaziyette dördüncü palmet motifini oluşturmuştur (Resim 232-Şekil 89).

4.8.55. MAHKEME SOKAĞI ÇIKMAZ TONOZU ÜZERİNDEKİ EV

Katalog No: 171, **Şekil No:** 232, **Resim No:** 345.

Bulunduğu Yer: Kurtuluş Mahallesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Evin sokak tonozu üzerindeki batıya bakan cephesinde yer alan dikdörtgen pencereye, aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişerek aralarda kareler oluşturduğu şebekeli oyma bir kompozisyon işlenmiştir (Resim 345-Şekil 232).

4.8.56. TEMUR SOKAK 18 NUMARALI EV

Katalog No: 172, **Şekil No:** 91, **Resim No:** 233.

Bulunduğu Yer: Kadıoğlu Mahallesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Sokak kapısı kemerinin her taşında birer adet olmak üzere yan yana sıralanmış altı adet kabartma palmet motifine yer verilmiştir, palmetlerin her birinin karnına daha küçük ölçüde birer palmet kabartması işlenmiştir (Resim 233-Şekil 91).

4.8.57. KARANLIK KAPI SOKAK 26 NUMARALI EV

Katalog No: 173, **Şekil No:** 296, **Resim No:** 296.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesindedir.

Tarihi: Kikabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri:* Sokak kapısı kemerinin kilit taşında , hilal biçimindeki bir saksıdan çıkan iki rumi motifinin simetrik bir şekilde sağa, sola ayrıldıktan sonra tepede birleşmesiyle oluşan hayat ağacı kabartması yer almaktadır (Resim 296-Şekil 173).

4.8.58. ZİNCİRLİ SOKAK 36 NUMARALI EV

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Katalog No: 174, **Şekil No:** -, **Resim No:** 239.

Bulunduğu Yer: Yusuf Paşa Mahallesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Evin sokağa taşkın cumbasının üç cephesindeki pencerelerin alt kısmı aşağıya sarkık vaziyette, yan yana sıralanmış kabartma palmet bordürü ile süslenmiştir (Resim 239).

4.8.59. ALİ HAN BEY SOKAK 19 NUMARALI EV

Katalog No: 175, **Şekil No:** 169, **Resim No:** 2976, 298.

Bulunduğu Yer: Kale Boynu Mahallesin'ndedir.

Tarihi: Avlunun güneyindeki odanın kuzey cephesindeki kitabede 1307/1889 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.

Tanımı: *Avlunun Güneyindeki Oda Süslemeleri:* Odanın kuzey cephesindeki iki pencere alınlığında birer hayat ağacı kabartması yer almaktadır. Birbirinin varyantı olan bu kabartmalarda, bir vazodan çıkarak simetrik şekilde sağa ve sola ayrılan uçları palmetli lotuslar yukarıda birleşerek üçüncü bir palmet oluşturmuştur (Resim 297, 298-Şekil 169).

4.8.60. NEBİH EFENDİ TEKKESİ SOKAK 15 NUMARALI EV

Katalog No: 176, **Şekil No:** 137, **Resim No:** 240.

Bulunduğu Yer: Bıçakçı Mahallesi'ndedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri:* Kapı alınlığı, bir sıra yatay konumda mukarnas bordürü ve bunun altında simetrik olarak ters-doğru dizilmiş palmet bordürü ile süslenmiştir (Resim 240). Kapı kemerinin iki yanındaki sekizgen rozetlerde, bir merkez etrafında dönen sekiz adet palmet motifinin baş kısımları ortadaki sekiz yapraklı bir çiçekle birleşmiştir (Şekil 137).

4.8.61. YORGANCI SOKAK 5 NUMARALI EV

Katalog No: 177, **Şekil No:** -, **Resim No:** 241.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Oda Kapısı Süslemeleri:* Avlunun doğusundaki odanın kapısı üzerindeki yarım yuvarlak yağmurluğun kenarından aşağıya dizi halinde üç boyutlu palmetler sarkıtılmıştır (Resim 241).

4.8.62. YORGANCI SOKAK 10 NUMARALI EV

Katalog No: 178, **Şekil No:** 245, **Resim No:** 360.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi'ndedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Havalandırma Penceresi Süslemeleri:* Avlunun kuzey doğu köşesindeki tuvaletin altıgen havalandırma penceresi, düşey eksene dikey ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşlukların meydana geldiği şebekeli oyma bir kompozisyonla süslenmişir (Resim 360-Şekil 245).

4.8.63. HARUN BEY YOKUŞU 39 NUMARALI EV

Katalog No: 179, **Şekil No:** 121, 229, **Resim No:** 258, 343.

Bulunduğu Yer: Kale Boynu Mahallesindedir.

Tarihi: Kapı alınlığındaki rumili girift kompozisyonun üzerindeki 1171/1757 tarihinin evin inşa tarihini verdiği tahmin edilmektedir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri:* sokak kapısı alınlığındaki yarım elips içerisine, kıvrık rumili dallar ve palmetlerden oluşan girift bir kabartma kompozisyon işlenmiştir. Bu kompozisyonun üzerine sağda, "Maşaallah", solda "Maşaallah 1171" yazılmıştır (Resim 258-Şekil 121). Kapı lentosu üzerine, tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen geometrik bir kompozisyon işlenmiştir (Resim 343-Şekil 121).

4.8.64. CÜLHA SOKAK 1 NUMARALI EV

Katalog No: 180, **Şekil No:** -, **Resim No:** 301.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Pencere Alınlığı Süslemeleri:* Avlunun batı cephesindeki odaya ait üç pencerenin lentolarında kabartma birer palmet motifi, alınlıklarında ise hayat ağacı kabartmaları yer almaktadır (Resim 301).

4.8.65. ONBİR NİSAN SOKAK 9 NUMARALI EV

Katalog No: 181, **Şekil No:** -, **Resim No:** 302, 413.

Bulunduğu Yer: Kurtuluş Mahallesindedir.

Tarihi: Sokak kapısı alınlığındaki kitabeden 1315/1897 tarihinde yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri:* Sivri kemerli sokak kapısının yukarısında yatay konumda bir sıra mukarnas bordürü, bunun altında bir sıra palmet bordürü yer almaktadır. Sivri kemerin üzerinde ve iki yanında, hilal şeklinde bir saksıdan çıkan birer hayat ağacı kabartması bulunmaktadır (Resim 302). Kemer içerisindeki kitabe kartuşunun iki yanında yer alan palmet kabartmalarının üzerine simetrik durumda karşılıklı birer kuş figürü ve gülçe kabartması işlenmiştir (Resim 302, 413).

4.8.66. HACİBAN SOKAK 28 NUMARALI EV

Katalog No: 182, **Şekil No:** 252, 254, **Resim No:** 365.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Haciban Sokaktaki bu ev, 1996 yılında tadil edilerek iş hanına dönüştürülmüştür.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Eyvan Süslemeleri:* Avlunun güneyindeki eyvanın güney cephesinde yer alan kabartma süslemeli iki daire rozetten birisinde , dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen yarım dairelerin oluşturduğu bir kompozisyon (Resim 365-Şekil 252), diğerinde; kesişen yarım dairelerden oluşan altı yapraklı bir çiçek motifi bulunmaktadır (Şekil 254).

4.8.67. KARANLIK KAPI ÇIKMAZI 3 NUMARALI EV

Katalog No: 183, **Şekil No:** 273, 280, **Resim No:** 379.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Ulu Cami yakınındadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri:* Sokak kapısı alınlığındaki sekizgen iki rozetten solda olanında, merkezleri aynı dört kollu iki yıldızın kaydırılmasından elde edilen sekiz kollu yıldız kabartması (Şekil 273), diğerinde, dört kollu yıldızın köşelerinin yarım sekizgenlerle kesilmesinden elde edilen kabartma bir kompozisyon bulunmaktadır (Resim 379-Şekil 280).

4.8.68. HIZANOĞLU CAMİİ SOKAK 18 NUMARALI EV

Katalog No: 184, **Şekil No:** 278, **Resim No:** 382.

Bulunduğu Yer: Pınarbaşı Mahallesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri:* Sokak kapısı alınlığının iki yanında yer alan sekizgen iki rozet; merkezleri aynı, biri dik, diğeri çapraz iki haç motifinin kesişerek oluşturduğu kabartma bir kompozisyonla süslenmiştir. Sekizgenin köşelerinde ayrıca, birbirine teğet yarım daireler dönmektedir (Resim 382-Şekil 278).

4.8.69. ÖRTÜK SOKAK 29 NUMARALI EV

Katalog No: 185, **Şekil No:** 309, **Resim No:** 401.

Bulunduğu Yer: Pınarbaşı Mahallesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Avlunun kuzeyindeki odanın güney cephesindeki pencere alınlığında, 12 kollu yıldız kabartmalı daire bir rozet bulunmaktadır (Resim 401-Şekil 309).

4.8.70. GÜLLÜOĞLU SOKAK 11 NUMARALI EV

Katalog No: 186, **Şekil No:** -, **Resim No:** 408.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri:* Sokak kapısının yuvarlak kemeri, birbirine bağlı ve kesişerek devam eden yarım dairelerin oluşturduğu kabartma bir bordürle süslenmiştir. Dairelerin kesişme noktalarına birer palmet motifi işlenerek geometrik-bitkisel karışımı bir kompozisyon elde edilmiştir (Resim 408).

4.8.71. ÇERKEZ SOKAK 20 NUMARALI EV

Katalog No: 187, **Şekil No:** 361, **Resim No:** 459.

Bulunduğu Yer: Dabbakhane Mahallesindedir.

Tarihi: Sokak kapısı üzerindeki iki satır beyit yazılı kitabede tarih düşürülmemiştir.

Tanımı: *Kitabe Süslemeleri:* İkinci kattaki revaklı bölüme çıkan merdiven duvarındaki iki kitabeden birinde, üstte celi sülüs "Maşallahü Teala" istifi, bunun aşağısında ta'lik hattı ile bir beyit yer almaktadır. Kitabenin yukarısında sivri kemerli bir kartuş içerisine simetrik iki hayat ağacı kabartması işlenmiştir (Resim 459). Diğer kitabede, celi sülüs hattı ile müsenna tarzında istif edilmiş "Ya Hafiz" yazısı yer allmıştır (Şekil 361).

4.8.72. PÜRÜZ SOKAK 10 NUMARALI EV

Katalog No: 188, **Şekil No:** -, **Resim No:** 460.

Bulunduğu Yer: Türk Meydanı Mahallesindedir.

Tarihi: Sokak kapısı alınlığındaki ayet yazılı kitabede geçen 1306/1888 tarihi evin inşa tarihini vermektedir.

Tanımı : *Sokak Kapısı Süslemeleri:* Sokak kapısı alınlığında , kaval silmeli bir kartuş içerisine. celi sülüs tarzında "İnna Fetahnaleke Fethan Mübina" ayeti kerimesi kabartma olarak yazılmıştır (Resim 460).

4.8.73. TÜRK MEYDANI ÇIKMAZ SOKAĞI 8 NUMARALI EV

Katalog No: 189, **Şekil No:** 92, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Türk Meydanı Mahallesinde, Meydanın güneyindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi tespit edilememiştir.

Tanımı: *Sokak Kapısı Süslemeleri:* Sokak kapısı kemer taşlarına atlamalı olarak birer adet palmet kabartması işlenmiştir (Şekil 92).

4.8.74. KUTBEDDİN SOKAK 8 NUMARALI EV

Katalog No: 190, **Şekil No:** 232, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Pencere Alınlığı Süslemeleri:* Avlunun güneyindeki ikinci kat odasının pencere alınlığı, aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin çakışarak ve kesişerek aralarda altıgenler ve kareler oluşturduğu şebekeli oyma süslemelidir (Şekil 232).

4.8.75. KIVRINTILI SOKAK 35 NUMARALI EV

Katalog No: 191, **Şekil No:** 286, 303, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Pınarbaşı Mahallesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Pencere Alınlığı Süslemeleri:* Avlunun kuzeyinde yer alan odanın güney cephesindeki iki pencerenin alınlıklarında bulunan dairesel rozetlerden birinde, iki karenin çapraz kesişmesinden meydana gelen sekiz kollu bir yıldız kabartması (Şekil 286), diğerinde, sivri uçlarından birleşerek -8- meydana getiren farklı boydaki iki karenin dairesel bir eksen etrafında dönmesiyle oluşan sekiz kollu yıldız kabartması yer almaktadır (Şekil 303).

4.8.76. GÜLLÜ SOKAK 6 NUMARALI EV

Katalog No: 192, **Şekil No:** 300, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Yeni Mahalle, Vali Fuat Caddesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Havalandırma Penceresi Süslemeleri:* Avlunun kuzeyindeki odanın güneye bakan cephesinde bulunan kare formlu havalandırma penceresi, farklı boylardaki karelerin birinin düz, diğerinin sivri ucu aşağıya gelecek şekilde istif edilmesiyle aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu şebekeli oyma süslemelidir (Şekil 300).

4.8.77. YORGANCI SOKAK ÇIKMAZINDAKİ EV

Katalog No: 193, **Şekil No:** 359, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Eyvan Süslemeleri:* Evin ikinci katı güney kesiminde yer alan ve cephesi kuzeye yönlendirilmiş olan yazlık eyvanın kemer kilit taşına, bileğinde iki şeritli örgülü bileziği bulunan bir elin tuttuğu üzüm salkımı kabartması işlenmiştir (Şekil 359).

4.8.78. DAMAT SÜLEYMAN PAŞA CAMİİ DOĞUSUNDAKİ EV

Katalog No: 194, **Şekil No:** 359, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Atatürk Mahallesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Eyvan Süslemeleri:* Evin ikici katında yer alan ve cephesi güneye bakan kışlık eyvanın kemer kilit taşına, 124 ve 193 katalog numaralı evlerde olduğu gibi üzüm salkımı tutan bir el kabartması işlenmiştir (Şekil 359).

4.8.79. DİVAN YOLUNDAKİ YIKIK EV

Katalog No: 195, **Şekil No:** -, **Resim No:** 78.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Kunduracı Pazarı mevkiindedir.

Tarihi: Evin yarısı 1958 yılındaki yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılmış, kalan yarısı ise 1980 yılında yıktırılarak yerine iş hanı inşa edilmiştir. Yıkımdan önce yapılan incelemede kitabeye rastlanılmadığından tarihi tespit edilememiştir.

Tanımı: *Havalandırma Pencereleri Süslemeleri:* Avlunun doğusundaki odanın batı cephesindeki elips formlu şebekeli iki havalandırma penceresinden solda olanı, simetrik defne dallarından meydana gelen bir kompozisyonla, diğeri; ortadaki bir dairenin çevresinde dönen sekiz adet palmet motifinin oluşturduğu bir kompozisyonla süslenmiştir. Her iki pencerenin üzerinde ayrıca kabartma palmetlerden oluşan süslemeler yer almaktadır (Resim 78).

4.8.80. SALİH KALENDER EVİ

Katalog No: 196, **Şekil No:** -, **Resim No:** 429.

Bulunduğu Yer: Birecik İlçesi, Sancak Mahallesi, Dik Yokuş Sokaktadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: Avlunun güneyindeki odanın kuzeye bakan cephesinde bulunan yonca biçimli havalandırma penceresinin solunda, sola yürür durumda bir arslan kabartması yer

almaktadır. Profilden tasvir edilmiş olan arslanın kuyruğu gövdenin üzerine dönmüş vaziyette olup, figürde detaylara yer verilmemiştir (Resim 429).

4.8.81. BAHÇE DAMLARI KAPISI

Katalog No: 197, **Şekil No:** -, **Resim No:** 178.

Bulunduğu Yer: Birecik İlçesi, Bahçe Damları mevkiindedir.

Tarihi: Birecik bahçelerine açılmasından dolayı bu adla anılan kapının şehir surlarıyla ilgisi yoktur. Kapının batı cephesindeki kitabede 1303/1886 tarihinde yaptırıldığı yazılıdır.

Tanımı: Kapı alınlığındaki kitabe kartuşunun iki yanı kabartma birer palmet motifi ile süslenmiştir (Resim 78).

4.8.82. HACI DAVUT TANRIVERDİ EVİ

Katalog No: 198, **Şekil No:** -, **Resim No:** 160.

Bulunduğu Yer: Birecik İlçesi, Merkez Mahallesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi tespit edilememiştir.

Tanımı: Avlunun kuzeyinde bir sıra halinde yer alan ikinci kat odalarının güneye bakan cephelerinde, elips çerçevenin sınırladığı dört yapraklı yonca biçiminde havalandırma pencerelerine yer verilmiştir. Bu pencerelerde iki yaprak arasındaki boşluğa çizikleme tekniğinde -S- şeklinde süslemeler ve elips çerçevelerin uçlarına kabartma palmetler işlenmiştir (Resim 160).

4.8.83. ALİ YENER EVİ

Katalog No: 199, **Şekil No:** 217, 297, **Resim No:** 159, 171, 336, 395.

Bulunduğu Yer: Halfeti İlçesi, Merkez Mahallesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir.

Tanımı: *Eyvan Süslemeleri:* Avlunun doğusunda ve ikinci katta yer alan eyvanın kemeri, kesişen yarım dairelerden üreyen kabartma süslemelidir (Resim 336-Şekil 217).

Havalandırma Penceresi Süslemeleri: Eyvanın güneyinde yer alan odanın batıya bakan cephesindeki havalandırma penceresi, uçları pahlanmış haçların yan yana ve üst

üste sıralanması ile aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu şebekeli oyma süslemelidir (Resim 159, 395-Şekil 297).

Konsol Süslemeleri: Avlunun doğusunda, ikinci katta yer alan eyvan ve odaların gezeneği taşların üst üste bindirilmesiyle elde edilmiş ters piramit şeklindeki dekoratif konsollara oturtulmuştur (Resim 171).

4.9. KAMU YAPILARI SÜSLEMELERİ

4.9.1. KÖY YATI MEKTEBİ

Katalog No: 200, **Şekil No:** 215, **Resim No:** 72, 335.

Bulunduğu Yer: Atatürk Mahallesindedir.

Tarihi: 1927 yılına ait bir fotoğrafta görülen bu yapı 1903 yılında inşa edilmiştir[136].

Tanımı: *Pencere Alınlıkları Süslemeleri:* Yapının batı cephesindeki bütün pencerelerin başlıkları ve bunları birbirine bağlayan arşitravlar üzerinde yüksek kabartma tekniğinde, bir vazodan çıkan hayat ağacı ve sıçan dişli silme üzerine oturan yedi dilimli bir istiridye motifi yer almakatadır (Resim 72).

Merdiven Korkuluğu Süslemeleri: Yapının batı cephesindeki merdivenlerin korkulukları, dairelerden oluşan şebekeli oyma bir kompozisyonla süslenmiştir (Resim 335-Şekil 215).

4.9.2. İLK KIZ MEKTEBİ (KURTULUŞ İLK OKULU)

Katalog No: 201, **Şekil No:** -, **Resim No:** 155.

Bulunduğu Yer: Kurtuluş Mahallesi, 58 Meydanındadır.

Tarihi: Numune Mektebi adıyla da anılan, halen Kurtuluş İlkokulu olarak kullanılan bu yapının kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. 1285/1869 ve 1309/1893 tarihli Halep Vilayet Salnamelerinde yapının adına rastlanılmamakta, ancak 1927 tarihli Urfa Salnamesi'nde adı geçmektedir[137] . Buna dayanarak 1893-1927 tarihleri arasında inşa edilmiş olabileceğini söylemek mümkündür.

---

[136] A.Cihat Kürkçüoğlu, **Ruha'dan Urfa'ya**, Ankara, 1990, s.77.

[137] **Urfa Hakkında Tabii, Coğrafi, İçtimai, İktisadi, Tarihi, Mülki Malumat-ı Cami Salname**, İstanbul, 1927, s. 126.

Tanımı: *Pencere Alınlığı Süslemeleri:* Yapının kuzey cephesindeki pencerelerinin üzerinde sıçan dişi süslemeli çıkma silmeler ve bunun yukarısında bir sıra baklava dilimi bordürü, en üstte ise stilize edilmiş ejderler tarafından kavranan istiridye nişi kabartması yer almaktadır. Alınlıktaki tüm bu süslemeler yüksek kabartma tekniğindedir (Resim 155).

4.9.3. BELEDİYE SİNEMASI (ŞAİR NABİ KÜLTÜR MERKEZİ)

Katalog No: 202, **Şekil No:** 215, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Atatürk Mahallesi, Köprübaşı mevkiindedir.

Tarihi: Doğusuna bitişik bina ile birlikte 1917 yılında "Uray Oteli"nin tiyatro salonu olarak inşa edilmiş, daha sonra uzun müddet Belediye Sineması olarak kullanılmıştır. 1983 yılında doğusuna bitişik Belediye binası yıkılmış, salon kısmına dokunulmamıştır[138].

Tanımı: Salon damının doğuya bakan cephesindeki şebekeli oyma korkuluk dairelerden oluşan bir kompozisyona sahiptir (Şekil 215).

4.9.4. VAKIFLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Katalog No: 203, **Şekil No:** -, **Resim No:** 73.

Bulunduğu Yer: Cami-i Kebir Mahallesi, Yıldız Meydanındadır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Tanımı: Yapının ikinci katındaki pencerelerin alınlıklarına yüksek kabartma olarak simetrik birer rumi ve bunların üzerine bir palmet motifi işlenmiştir (Resim 73).

4.9.5. ÇİÇEK PALAS OTELİ

Katalog No: 204, **Şekil No:** 355, **Resim No:** 101, 448.

Bulunduğu Yer: Atatürk Mahallesi, Köprübaşı mevkiindedir.

Tarihi: Urfa eşrafından Hacı Yusuf Kamil Efendi tarafından, altındaki köprü ile birlikte 1903 yılında yaptırılmıştır[139].

---

[138] A.Cihat Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 67.

[139] A.Cihat Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 81.

Tanımı: *Sütun Başlığı Süslemeleri:* Yapının batı cephesindeki eyvanı ortadan ikiye bölen taş sütunun başlığı iyon düzeni taklidindedir (101).

Pencere Alınlığı Süslemeleri: Yapının kuzey ve doğu cephelerindeki pencere alınlıklarında, dört ayak üzerine oturan istiridyeli bir havuzdan su içen simetrik iki ejder figürü yer almaktadır.Yüksek kabartma olarak işlenmiş bu kompozisyondaki ejderler, üç dilimli kanatları, spiral şeklinde kıvrılmış baş ve kuyrukları ile rumi motifinin son derece ustalıkla stilize edilmesinden meydana gelmiştir (Resim 448-Şekil 355).

4.9.6. PAŞA KONAĞI

Katalog No: 205, **Şekil No:** 355, **Resim No:** 449.

Bulunduğu Yer: Viranşehir İlçesindedir.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. 1903 tarihli Urfa Çiçek Palas Oteli'ne benzeyen bu yapının da aynı mimar elinden çıktığı tahmin edilmektedir.

Tanımı: Konağın doğu, batı ve güney cephesindeki pencere alınlıklarında, dört ayaklı istiridye fiskiyeli bir havuzdan su içen simetrik iki ejder figürü yer almaktadır. Yüksek kabartma olarak işlenmiş bu kompozisyondaki ejderler, üç dilimli kanatları, spiral şeklinde kıvrılmış baş ve kuyrukları ile rumi motifinin son derece ustalıkla stilize edilmesinden meydana gelmiştir (Resim 449-Şekil 355).

4.10. KALE VE ŞEHİR SURU SÜSLEMELERİ

4.10.1. URFA İÇ KALESİ

Katalog No: 206, **Şekil No:** 214, 333, 334, 335, 336, **Resim No:** 220, 420, 421, 422.

Bulunduğu Yer: Şanlıurfa şehir merkezi, balıklıgöl mevkiindedir.

Tarihi: Urfa İç Kalesi'nin miladi 812-814 yıllarındaki Arap istilası döneminde, şehir surlarının yeniden inşa edilmesi sırasında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Procospius'un VI.y.y.'da yaptığı dökümlerde surlardan bahsedilmiş olmasına rağmen iç kalenin varlığından söz edilmemektedir. Tarihi kaynaklarda, kalenin adına ilk kez XI.y.y. başlarında rastlanılmaktadır. Bu verilere göre, kalenin inşa tarihi VI.y.y. ile XI.y.y.

tarihleri arasına düşmektedir ki bu da 812-814 yıllarındaki Arap istilası dönemi olmalıdır[140].

Tanımı: *Yel Değirmeni Süslemeleri:* Kalenin batı kesiminde yer alan ve ve yel değirmeni olarak bilinen kalıntılar arasındaki Orta Çağ İslam hakimiyeti döneminden kaldığı tahmin edilen devşirme bir taş üzerinde, sekiz bordür halinde kabartma süslemeler yer almaktadır (Resim 220). *1. Bordür:* Bu bordürdeki süsleme kırık olduğu için kompozisyonun tamamı hakkında fikir edinilememiştir. *2. Bordür:* İnci dizisi süslemelidir. *3. Bordür:* Ters -U- dizisi süslemelidir (Şekil 218). *4. Bordür:* Yumurta dizisi süslemelidir (Şekil 214). *5. Bordür:*Sıçan dişi dizisi süslemelidir. *6. Bordür:* iki şeritli asma dalı örgüsü boşluklarına üzüm salkımı, asma yaprağı motiflerinin almaşık olarak işlenmesinden oluşmuştur. *7. Bordür:* palmet dizisi süslemelidir (Şekil 71). *8. Bordür:* İnci dizisi süslemelidir.

Kuzey Doğu Burç Süslemeleri: Kalenin kuzey doğu köşesindeki poligonal burcun şehire bakan köşelerinden birinin iki yanında yüksek kabartma birer arslan kabartması yer almaktadır. Çok kaba bir şekilde işlenmiş olan bu figürlerin başları cepheden, vücutları profilden sakin bir duruşla tasvir edilmiştir. Kuyruk gövdeye yapışık olup uç kısmından yukarıya kıvrılmıştır. Başlar iri ve yuvarlaktır. Başlar tahrip olduğu için yüz detayları belirsizdir. Üslup özelliğine dayanılarak bu arslanlar, XIII.y.y.'la tarihlenmektedir[141]. Kalenin farklı zamanlarda bir çok kez onarılması ve kabartmaların yüksekte bulunması tarihlemede yanlışlık yapmayı kolaylaştırabilmektedir[142] (Resim 420, 421-Şekil 333, 334).

Kale Kapısı Süslemeleri: Kapının doğuya bakan cephesindeki kapı kemerinin iki yanında birer hayvan figürünün mevcut olduğu eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Birbirine bakar durumda simetrik olan bu figürler, Memluk Sultanı Baybars I. (1260-1271) dönemi pars figürlerine benzemektedir. Ayrıca buna benzere kabartmalar Baybars dönemi dışında , Osmanlı döneminde de kullanılmıştır[143]. Elimizdeki kaynağı belli

---

[140] T.A. Sinclair, *"Byzantine and Islamic Fortification in the Middle East"*, **Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia**, Oxford, 1983, s.310.

[141] Hamza Gündoğdu, **Türk Mimarisinde Figürlü Plastik**, (Basılmamış Doktora Tezi), İ.Ü. Ed.Fak. Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul, 1979, s. 125, 127.

[142] Joachim Gierlichis, **Mittelalterliche Tierreliefs in Anatolien Und Nordmesopotamien**, Tubingen, 1996, s.232

[143] Joachim Gierlichs, a.g.e., s. 233.

olmayan fotoğraf uzaktan çekilmiş olduğundan figürler net olarak seçilememektedir (Resim 422). Fotoğrafa dekkatle bakıldığında her iki figür arasında bazı farklılıklar bulunduğu görülmektedir. Sağdaki figür sağa doğru yürür vaziyette olup baş ve gövde profilden tasvir edilmiştir. Kulaklar sivri, ağız açık durumdadır. Kuyruk gövdenin üzerine doğru kıvrılmış, uç kısmı tekrar yukarıya dönmüştür (Şekil 336).

4.10.2. HARRAN KAPISI

Katalog No: 207, **Şekil No:** 285, 305, 308, 310, 315, 326, 330, 331, **Resim No:** 373, 387, 399, 410, 416, 417, 418.

Bulunduğu Yer: Şanlıurfa İl merkezi, Harran Kapı Mahallesindedir.

Tarihi: M.S. VI.y.y.'da yaşamış olan Procopius'un Urfa surlarından ve Harran Kapısı'ndan söz etmiş olması surların VI.y.y.'da mevcut olduğunu göstermektedir. Urfalı Hristiyanlar, kenti Arap akınlarına koruyabilmek için kendi aralarında topladıkları paralarla 812 yılında surları yeniden inşa etmişlerdir[144]. Kentin güney kapılarından olan Harran Kapısı'nın şehire bakan iç yüzündeki Eyyubi neshisi ile yazılmış tek satırlık kitabede kapının, Eyyubilerden Sultan Melik Adil Muzaffer Şahabeddin Gazi Ebubekir bin Eyyub tarafından yenilendiği yazılıdır. Bu melik Meyyafarikin Eyyubilerinden olup 1220-1230 tarihleri arasında hüküm sürmüştür[145].

Tanımı: Kitabenin altında ve kapı kemerinin iki yanında 55x108 cm. boyutundaki birer taş üzerine karşılıklı olarak arslan ve insan figürlerinden ibaret bir kompozisyon alçak kabartma olarak tasvir edilmiştir. Her iki kompozisyonda, biraz yürür vaziyette, kaftan giymiş ve başında külah olan bir insan yularından tuttuğu arslanı gezdirmektedir. İnsan figürü arslana göre çok küçük tutulmuş ve vücut detaylarına önem verilmemiştir. Arslanın vücudu yandan, başı cepheden tasvir edilmiş, kuyruk sırta paralel olarak kıvrılmıştır. Burun, yuvarlak gözler ve sivri kulaklar dikkati çekmektedir. Ön ayakları ileride, arka ayakları harekete hazır vaziyettedir. Esas itibariyle burada XIII. asır Eyyubi

---

[144] T.A. Sinclair, a.g.m., s. 311.

[145] Gönül Öney, *"Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal"* , **Malazgirt Armağanı** , Ankara, 1972, s. 149, 150.

kabartmaları ile karşı karşıya olduğumuz halde, XII. asırda Urfa'ya gelen Selçukluların stili bariz olarak görülmektedir[146] (Resim 416, 417, 418-Şekil 330, 331).

Kitabe şeridinin altında, kapı kemerinin ortasında yüksek kabartma olarak çift başlı kartal figürü yer almaktadır. Sağ taraftaki baş tamamen kırıktır. Sol taraftakinde sivri kulaklar ve kıvrık gaga seçilmektedir. Açık vaziyetteki kanatlara birbirine paralel çizgiler işlenmiştir. Kuyruk, orta kısmından düğümlenerek sağa ve sola yelpaze şeklinde açılmaktadır (Resim 410-Şekil 326). Yelpaze şeklindeki bu kuyruk diğer selçuklu kartallarına benzemektedir[147].

Kapının güney cephesindeki yuvarlak rozet üzerine, altı kollu bir yıldız motifi işlenmiştir (Resim 373). Merkezleri aynı olan iki eşkenar üçgenin karşılıklı olarak birbirine geçmesinden meydana gelen altı kollu yıldız motifine , Türkçe'de Süleyman Peygamber'in mührü anlamına gelen "Mührü Süleyman" denilmektedir. Eyyubilerde sık ve özel kullanımı olan altı kollu yıldız motifi bu dönemin sikkelerinde de yer almıştır[148].

4.10.3. BEY KAPISI SURLARI

Katalog No: 208, **Şekil No:** 81, **Resim No:** -.

Bulunduğu Yer: Şanlıurfa il merkezi, Bey Kapısı mahallesindedir.

Tarihi: Şehir surlarının doğu kapısı olan Bey Kapısı'nın silindirik burcunun doğuya bakan cephesindeki Ermenice kitabede Burcun ve surların, Haçlı Kontu Prens Vasil'in zamanında, 1122-1123 tarihleri arasında yenilendiği yazılıdır[149].

Tanımı: Bey kapısı silindirik burcundan güneye doğru inen sur duvarının 50. metresinde devşirme olarak kullanılmış bir taş üzerinde, saplarında palmetler bulunan kabartma bir kıvrık dal bordürü yer almaktadır (Şekil 81).

---

[146] Gönül Öney, a.g.m., s. 149.

[147] Hamza Gündoğdu, a.g.t., s. 126.

[148] Nusret Çam, "*Türk ve İslam Sanatında Altı Kollu Yıldız (Mühir-i Süleyman)*", **Yılmaz Önge Armağanı**, Konya, 1993, s. 207-214.

[149] C.J.W. Dowset, a.g.m., s. 197, 198.

4.10.4. BİRECİK URFA KAPISI

Katalog No: 209, **Şekil No:** 155, 156, 194, 201, 290, **Resim No:** 172, 177.

Bulunduğu Yer: Birecik İlçesi, Urfa Kapısı Mahallesindedir.

Tarihi: Birecik şehir surlarının doğu kesiminde yer alan Urfa Kapısı'nın kitabesinde, Birecik Naibi Lütfullah tarafından Sultan Melik el-Eşref Ebunasr Kayıtbay'ın emriyle yaptırıldığı yazılıdır. Kapının iki yanındaki sur duvarlarında yer alan şerit kitabede ise, surların Melik el-Eşref Ebunasr Kayıtbay tarafından 888/1483 senesinin ramazan ayının ondördünde tamamlandığı yazılıdır[150].

Tanımı: *Kitabe Süslemeleri: K*apı kemerindeki kitabe kartuşunun iki yanına kabartma birer palmet motifi yer almaktadır. Palmetlerin ortaki yaprağı içerisine, sapları yürek şeklinde örgülü simetrik rumilerden oluşan ikinci bir kompozisyon işlenmiştir (Şekil 155). Aşağıda bulunan diğer kitabe kartuşunun yanlarına da aynı palmetler işlenmiş, ancak buradaki palmetin orta yaprağı boş bırakılmıştır (Şekil 156).

Kemer Üzengisi Süslemeleri: Kapı kemerinin üzengisi, kabartma tekniğinde dört şeritli örgü süslemeledir (Şekil 194).

Konsol Süslemeleri: Kapı üzerinde yer alan bir sıra konsolu birbirine bağlayan lentolardan birine, Zengi Sanatı kaynaklı düğümlü sathi kemer kompozisyonu kabartma olarak işlenmiştir (Resim 326-Şekil 201). Bu motifin üzerindeki sekizgen rozette kırık çizgilerden meydana gelen sekiz kollu yıldız kabartması yer almaktadır (Şekil 290).

4.10.5. HARRAN İÇ KALESİ

Katalog No: 210, **Şekil No:** 343, 344, **Resim No:** 71, 120, 430, 431.

Bulunduğu Yer: Harran İç Kalesi, tarihi Harran şehrini çevreyen surların güney doğu köşesinde yer almaktadır.

Tarihi: Harran Kalesi'nden ilk defa el-Mukaddesi X.y.y.'da bahsetmektedir. Kalenin doğuya bakan cephesindeki bazalt kapının kitabesinde İslam hanedanlarından Numeyriler'in üçüncü hükümdarı Meni'in adı ve 451/1059 tarihi geçmektedir[151].

---

[150] Bu kitabeler, araştırmacı-yazar Mahmut Karakaş'a okutturulmuştur.

[151] Ramazan Şeşen, **Harran Tarihi**, Ankara, 1993, s. 40, 41.

Tanımı: *Doğu Kapısı Süslemeleri:*Kalenin bazalt taşından yapılmış doğu kapısının iki yanında, boyunlarındaki tasmalarından zincirle bağlanmış birer çift köpek kabartması yer almaktadır. Karşılıklı olarak simetrik bir biçimde duran köpeklerin gövde ve başları profilden tasvir edilmiştir. Kapının sağında bulunan figürler, başları sağa dönük vaziyette arkaya bakmakta, soldaki figürler ise başları sola dönük vaziyette arkaya bakmaktadır. Öndeki köpekler arka ayaklarında çömelmiş olarak tasvir edilmiştir. Arkadaki köpeklerin sadece baş ve boyun kısmı ile ön ayaklarından birisi görülmektedir (Resim 430, 431-Şekil 343, 344).

1951 yılında yapılan arkeolojik kazılarda buluan bu röliyeflerin yer aldığı bazalt kapı üzerindeki kitabede Numeyrilerin üçüncü hükümdarı Meni'in adı ve 451/1059 tarihi geçmektedir[152].

*Kale Çeşmesi Süslemeleri:*Kalenin ikinci katında, batı galerinin doğu duvarının güney kesiminde yer alan çeşmenin niş kemeri kalker taşından zik zak süslemelidir (Resim 120).

4.11. KAYA SÜSLEMELERİ

4.11.1. MELİĞİN EYVANI MAĞARASI

Katalog No: 211, **Şekil No:** -, **Resim No:** 79.

Bulunduğu Yer: Urfa İç Kalesi'nin güneyinde, Topdağı mevkiinde bir mağaradır.

Tarihi: Kitabesi bulunmadığından inşa tarihi bilinmemektedir. Orta Çağ İslam hakimiyeti dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir.

Tanımı: Kuzey cephesi kemerli bir şekilde açık olduğu için halk arasında "Meliğin Eyvanı" olarak adlandırılan bu mağaranın kemer çevresinde çatallı rumilerin üremesinden oluşan bir bordür bulunmaktadır (Resim229-Şekil 84).

4.12. URFA MÜZESİNDEKİ SÜSLEMELİ TAŞ ESERLER

4.12.1. ŞAHİDE

Katalog No: 212, **Şekil No:** -, **Resim No:** 79.

---

[152] D.S. Rice, *"Medival Harran"*, **Anatolian Studies, Vol. II**, Ankara, 1952, s. 49.

Müzeye Geldiği Yer: Harran Ören Yeri.

Tarihi: Harran Şehir Surlarının doğu dışarısındaki Eyyubi dönemine ait mezarlık alanında yapılan temel hafriyatlarında bulunmuş olmasına ve üslup özelliğine dayanılarak XII.y.y.'a tarihlemek mümkündür.

Tanımı: Kalker taşından yapılmış, dikdörtgen prizma şeklinde bir şahidedir. Üzerinde çizikleme tekniğinde işlenmiş üç satır Arapça yazı bulunmaktadır. Şahidenin köşelerine, çatallı rumiler tarafından kavranan palmetlerden meydana gelen kabartma bir kompozisyon işlenmiştir (Resim 79).

4.12.2.ŞAHİDE

Katalog No: 213, **Şekil No:** 213, **Resim No:** -.

Müzeye Geldiği Yer: Harran Ören Yeri.

Tarihi: Harran Şehir surlarının doğu dışarısındaki Eyyubi dönemi mezarlığı alanında bulunmuş olmasına ve üslup özelliklerine dayanılarak XII.y.y.'a ait olduğu söylenilebilir.

Tanımı: Dikdörtgen prizma şeklinde olup kalker taşından yapılmıştır. Üzerinde kabartma tekniğinde üç satır Arapça yazı ve bunun altında sıra halindeki dairelerin birbirine zincirleme bağlanmasından oluşan kabartma bir bordür bulunmaktadır (Şekil 213).

4.12.3. ŞAHİDE

Katalog No: 214, **Şekil No:** 83, **Resim No:** 227.

Müzeye Geldiği Yer: Harran Ören Yeri.

Tarihi: Harran Şehir surlarının doğu dışarısındaki Eyyubi dönemi mezarlığı alanında bulunmuş olmasına ve üslup özelliklerine dayanılarak XII.y.y.'a ait olduğu söylenilebilir.

Tanımı: Üst Kısmı kırık kalker taşından yapılmış olup dikdörtgen prizma şeklindedir. Çizikleme tekniğinde işlenmiş 6 satır Arapça yazının sağında ve solunda, çatallı rumilerden üreyen dikine kabartma bir bordür yer almaktadır (Resim 227-Şekil 83).

4.12.4. ŞAHİDE

Katalog No: 215, **Şekil No:** 216, **Resim No:** -.

Müzeye Geldiği Yer: Şanlıurfa şehir merkezi, Bediüzzaman mezarlığı.

Tarihi: Yazıları kırık ve aşınmış olduğundan tarihi tespit edilememiştir.

Tanımı: Kalker taşından, dikdörtgen prizma şeklindeki şahidenin aşağısında ve yazıların alt kısmında, kesişen yarım dairelerden oluşan yatay konumda kabartma bir bordür yer almaktadır. Dairelerin teğet noktalarına bir tes, bir doğru olmak üzere damla motifi işlenmiştir (Şekil 216).

4.12.5. ŞAHİDE

Katalog No: 216, **Şekil No:** 86, 104, 194, **Resim No:** 244, 320.

Müzeye Geldiği Yer: Bilinmiyor.

Tarihi: XII.y.y.'a ait olduğu tahmin edilmektedir.

Tanımı: Kalker taşından, dikdörtgen prizma şeklindedir. Üzerinde, yatay konumda dört bordür halinde ve kabartma tekniğinde süslemeler bulunmaktadır. *1.Bordür:* Dört şeritli örgü süslemelidir (Şekil 194). *2.Bordür:* Bir satır Süryanice yazı bulunmaktadır. *3.Bordür:* Üzüm salkımlı ve yapraklı asma dalı süslemelidir (Şekil 104). *4. Bordür:* Yan ve baş aşağı şekilde sıralanmış palmet dizisinden oluşmaktadır (Şekil 86).

4.12.6. HAN KİTABESİ

Katalog No: 217, **Şekil No:** -., **Resim No:** 458.

Müzeye Geldiği Yer: Bilinmiyor.

Tarihi: Üzerindeki beyit yazılı kitabede bir hana ait olduğu belirtilmekte, ancak hanın adı geçmemektedir. 1320/1902 tarihi okunmaktadır.

Tanımı: Kalker taşından, dikdörtgen prizma şeklinde bir kitabedir. Üzerinde dört satır Osmanlıca yazı bulunmaktadır. Kitabenin iki yanında armut biçiminde istif edilmiş kabartma "Maşaallah" yazısı dekoratif unsur olarak kullanılmıştır (Resim 458).

4.12.7. HAÇ MOTİFLİ TAŞ

Katalog No: 218, **Şekil No:** 205, 222, **Resim No:** 328.

Müzeye Geldiği Yer: Harran Ören Yeri.

Tarihi: Orta Çağ'a ait olduğu tahmin edilmektedir.

Tanımı: Kalker taşından, üst kısmı yuvarlatılmış dikdörtgen prizma şeklindedir. Üzerinde, düğüm motifinin kavradığı yuvarlak bir çerçeve içerisinde çizikleme tekniğinde işlenmiş bir haç motifi ve haçın kolları arasında yuvarlak birer kabara bulunmaktadır. En altta, oyulmuş dik üçgenlerden oluşan iki sıra bordüre yer verilmiştir (Resim 328-Şekil 205, 222).

4.12.8. SÜTUN BAŞLIĞI

Katalog No: 219, **Şekil No:** *66,* **Resim No:** 215.

Müzeye Geldiği Yer: Ulu Camii kalıntılarının Eyyubiler dönemi (XIIy.y.) ilavesinden getirilmiştir.

Tarihi: XII.y.y.

Tanımı: Pembe mermerden yapılmıştır. Çevresinde stilize akantus yapraklarının yan yana dizilmesinden oluşturulmuş dört adet palmet motifi dolaşmaktadır (Resim 215-Şekil 66).

4.12.9. EJDER KABARTMASI

Katalog No: 220, **Şekil No:** 345, **Resim No:** 437, 438, 439.

Müzeye Geldiği Yer: Harran harabelerinde köylüler tarfından bulunarak 1996 yılında müzeye getirilmiştir.

Tarihi: Üslup özelliklerine dayanarak Selçuklu ya da Eyyubiler devrine ait olduğunu (XII.y.y.) söylemek mümkündür.

Tanımı: Kalker taşından yapılmıştır. Sonradan kırılarak iki parça haline gelen taşın bir parçasında ejderin baş ve kanat kısmı, diğer parçasında düğümlü kuyruk kısmı bulunmaktadır (Resim 437, 438, 439-Şekil 345). Ejderin ağız ve çene bölümleri tahrip olmuştur. Kulaklar boynuz şeklinde arkaya kıvrılmıştır. Kanat, uçları düğmeli çatallı rumi şeklindedir. Boyun yelelidir. Göz iri ve yuvarlaktır. Bacak dirseğe kadar sağlam olup

sadece pençe kısmı kırıktır. Kuyruk bölümünün bulunduğu diğer taş parçasında, düğümlü ve pullu gövde kartal başlı kuyrukla son bulmuştur. Kuyruğun sivri gagalı kartal başıyla son bulması Avrasya hayvan stiline uygundur[153] (Resim 437, 438, 439-345).

4.12.10. ÇİFT ARSLAN KABARTMASI

Katalog No: 221, **Şekil No:** 332, 348, 349, **Resim No:** 423, 424.

Müzeye Geldiği Yer: Şanlıurfa il merkezi Akarbaşı mevkiindeki Arslanlı Han'dan getirilmiştir.

Tarihi: Yol açımı amacıyla 1960'lı yıllarda yıktırılan Arslanlı Han'ın kitabesi bulunamadığından inşa tarihi bilinmemektedir. Osmanlı dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir.

Tanımı: Kare şeklindeki iki taş üzerine simetrik birer arslan kabartması işlenmiştir. Kapının iki yanında yer aldığı söylenilen bu arslanlardan dolayı hana "Arslanlı Han" denilmiştir. *1 Nolu Arslan Kabartması:* Baş ve gövde sola doğru, yüz cepheden, vücut yandan tasvir edilmiştir. Badem gözlü, bıyıklı, dilini çıkarmış vaziyette ve tek kulaklı olarak tasvir edilmiş olan arslan, boynundaki bir zincirle yere bağlanmıştır. Kuyruk kısmı, 207 envanter numaralı Harran Kapı arslan kabartmalarında olduğu gibi gövdenin üzerine dönmüştür. Gövde ve ayaklardaki tüyler çizgilerle stilize edilmiştir. Sağ ön ayak zinciri tutar durumda yukarıya kalkıktır (Resim 423-Şekil 337). *2 Nolu Arslan Kabartması:* Birinci Arslanın simetrisi durumunda sağa bakar vaziyettedir. Bunun da diğeri gibi yüzü cepheden, vücudu profilden gösterilmiştir. Badem gözlü, bıyıklı, dilini çıkarmış durumda ve tek kulaklı olarak tasvir edilmiş ve boynundaki zincirin ucundaki bir kazıkla yere bağlanmıştır. Kuyruk gövdenin üzerine dönmüş, ön sağ ayak zinciri tutar vaziyettedir. Ayak ve karın tüyleri çizgilerle stilize edilmiştir. Bacaklar ve gövdenin çevresine 1 nolu arslandan farklı olarak matkapla delikler açılmıştır (Resim 424-Şekil 338).

4.12.11. ARSLANLI ÇEŞME

Katalog No: 222, **Şekil No:** 332, 348, 349, **Resim No:** 419, 422.

Müzeye Geldiği Yer: Bilinmiyor.

---

[153] Gönül Öney, *"Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri"* **Belleten**, **C.XXIII** , Sayı 13, Ankara, 1969, s. 172.

Tarihi: Orta Çağ İslam hakimiyeti devrinde Hristiyanlık eseri olarak yapıldığı tahmin edilmektedir.

Tanımı: Ön ve arka yüzü kare, kenarları dikdörtgen blok bir taşın kare yüzüne cepheden bir arslan figürü tasvir edilmiştir. Arslanın sadece baş ve ayakları görülmektedir. Başın etrafını çepeçevre saran yeleler göğüsten aşağıya sarkmıştır. Ağız kısmı su akacak şekilde oyulmuş, yüze sevimli ve gülümser bir ifade verilmiştir (Resim 410-Şekil 332).

Çeşme taşının kemer boşluklarında karşılıklı birer ejder figürüne yer verilmiştir. Çizikleme tekniğinde ve kuyrukları karşılıklı gelmek üzere simetrik biçimde tasvir edilen ejderlerin iri başları, badem gözleri ve kapalı ağızları dikkat çekmektedir. Kuyruk ve kanatlar oldukça kısa tutulmuştur. Ejderler bu biçimleriyle stilize edilmiş balığı anımsatmaktadırlar (Resim 419, 422-Şekil 348, 349).

4.12.12. ÇİFT ARSLAN VE İNSAN RÖLİYEFLİ BLOK TAŞ

Katalog No: 223, **Şekil No:** 329, **Resim No:**414, 415.

Müzeye Geldiği Yer: Harran'ın 20 km. güney doğusundaki Han el-Ba'rür Kervansarayı'ndan getirilmiştir.

Tarihi: Han el-Ba'rür Kervansarayı'nın portal alınlığındaki kitabesinde 616/1215 tarihinde (Selçuklu dönemi) El Hac Hüsameddin Ali İbn İmad İbni İsa tarafından yaptırıldığı yazılıdır[154].

Tanımı: 3,5 m. uzunluğunda dikdörtgen prizma şeklindeki blok bir taşın geniş yüzünde, bağdaş kurmuş bir insanın sağında ve solundaki arslanları boyunlarından zincirle tutması konu edinilmiştir. İri bir şekilde ve profilden tasvir edilmiş olan arslanların yüz hatları belirsiz olup, yeleleri dışında vücut tüyleri işlenmemiştir. Başlar gövdeye göre küçük tutulmuştur. O tarihlerde Anadolu Selçukluları'nın başında bulunan Keykubad bin Keyhüsrev'i (Alaaddin Keykubad) tasvir ettiği anlaşılan insan figürünün başında sivri bir külah bulunmakta ve saçlar külahın iki yanından örgülü bir şekilde sarkmaktadır. Figürün üzerindeki gömlek sağdan sola doğru kapanır vaziyettedir (Resim 414, 415-Şekil 329).

---

[154] Mahmut Karakaş, a.g.e., s. 92, 93.

4.12.13. ÇİFT ARSLAN HEYKELİ

Katalog No: 224, **Şekil No: -, Resim No:** 432, 433, 434, 435, 436.

Müzeye Geldiği Yer: Bilinmiyor.

Tarihi: XVIII.y.y.Osmanlı dönemine ait olduğu tahmin edilmektedir.

Tanımı : Dikdörtgen prizma şeklinde taş bir kaideye bağlı olarak yontulan ve birbirinin benzeri olan bu heykellerde, kaidenin altından başlayıp gövdenin içinden geçerek ağızdan çıkan bir su yolu bulunmaktadır. Arka ayakları üzerine çömelmiş, ön ayakları dik vaziyette tasvir edilmiş olan her iki arslanın kuyruğu sırta yapışık olarak enseye kadar uzamaktadır. Baş ve yüz detaylı işlenmemiştir. Ağız, içerisinden suyun akması için yuvarlak bir delik şeklindedir. Gözler belirsiz olup, kulaklar başa yapışık olarak işlenmiştir. Vücutlar tüysüzdür. Bir halk sanatçısının elinden çıktığı anlaşılan her iki heykelde naif bir üslup ve stilizasyon hakimdir (Resim 432, 433, 434, 435, 436).

4.13. TAŞÇI ATÖLYESİ ARSLAN KABARTMALARI

Katalog No: 225, **Şekil No:** 341, 342, **Resim No:** 428.

Nereden Geldiği: Yıkılan eski bir Urfa evinden Bediüzzaman mezarlığındaki taşçı atölyesine getirilmiştir.

Tarihi: XIX.y.y. Osmanlı dönemine ait oldukları tahmin edilmektedir.

Tanımı: Dikdörtgen prizma şeklindeki iki kalker taşının her birinin üzerine bir adet işlenmiş arslan röliyefi, yan yana getirildiğinde simetrik bir durum göstermektedir. Gövdeler yandan, başlar cepheden tasvir edilmiştir. Her iki röliyefte, şimdiye kadar gördüğümüz örneklerden farklı olarak , yeleler, kaş, göz, burun ve ağız belirgin bir şekilde işlenmiştir. Kuyruk gövdenin üzerine kıvrılmış, ancak kısa tutulduğundan tam olarak gövdeye dönmemiştir (Resim428-Şekil 341-342).

5. URFA İSLAM MİMARİSİ'NDE TAŞ SÜSLEMENİN ÇÖZÜMÜ

5.1. MALZEME

Şanlıurfa İslâm Mimarisi'nde malzeme olarak renkli mermer, bazalt ve kalker taşı kullanılmıştır.

5.1.1. Renkli Mermer

Renkli mermer malzemeye daha ziyade, portallerde, kapı kemerlerinde, mihraplarda almaşık duvar örgüsü olarak yer verilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Behram Paşa tarafından 1563 yılında yaptırılan Gümrük Hanı'nın doğu cephesindeki giriş eyvanının yan duvarları sarımtrak renkli mermerden örülmüştür (Resim 61). Hanın güney ve kuzey cephesi duvarları iki renkli taşlarla örülmüştür. Bu nedenle Gümrük Hanı'na "Alaca Han" da denilmektedir.

Rızvaniye Camii avlu portali, harim portali ve mihrabında (Resim 62, 63, 64), Rızvaniye Camii ile aynı yıllarda inşa edilen ve 1993 tarihinde Selahaddin Eyyubi Camii'ne dönüştürülen St. John Kilisesi'nin avlu portalinde (Resim 65), Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin Ulu Cami avlusuna açılan avlu portalinde (Resim 67) iki renkli taşlar almaşık olarak sıralanarak değişik kompozisyonlar elde edilmiştir.

Rızvaniye Camii mihrabı, iki renkli taşlarla örülmüş tek mihrap olması bakımından önem taşımaktadır (Resim 64).

Renkli mermerin döşemede kullanılan en eski örneği Urfa Ulu Camii son cemaat yerinin orta göz döşemesinde yer almaktadır. Pembe, kırmızı ve siyah renkte mermer parçalarının mozaik tekniğiyle yapıldığı sekiz kollu yıldız kompozisyonu tamamen kuzey Suriye'deki Zengi süsleme geleneğine dayanmaktadır (Resim 68). Bu kompozisyonun benzerleri Nimetullah Camii ve Rızvaniye Camii'nin son cemaat yerlerinin orta göz döşemelerinde de yer almaktadır (Resim 69, 70). Ulu Cami, Nimetullah Camii ve Rızvaniye Camii'nde görülen renkli mermer mozaik süslemeye sivil mimarlık örnekleri içerisinde sadece Mahmut Nedim Efendi Konağı'nın alt kat eyvanı döşemesinde yer verilmiştir (Resim 394-Şekil 295, 298).

5.1.2. Bazalt Taş

Şanlıurfa İslam Mimarisi'nde mermer malzeme gibi bazalt malzemeye de az yer verilmiştir. Harran İçkalesi'nin Numeyriler döneminden kalan (1059) doğu kapısı bazalt taşından yapılmış olup, bu kapının sağına ve soluna boyunlarından zincirle bağlanmış çift köpek röliyefleri işlenmiştir (Resim 71). Hüseyin Paşa Camii harim portali kemerinde kalker-bazalt almaşık sıralanması ile dekoratif bir etki sağlanmıştır (Resim 66).

Siverek ilçesi çevresinde bol bulunması nedeniyle mimaride bazalt taşına yoğun olarak yer verilmiş, ancak işlenmesi zor olan bu taş üzerine süsleme yapılmamıştır.

5.1.3. Kalker Taşı

Şanlıurfa İslam Mimarisi'nde kalker taşı en çok kullanılan taş çeşididir. Çok yumuşak olduğundan kolay işlenen ve ocaktan çıktıktan bir süre sonra sertleşen bu kireçli taş çeşidi Urfa yapılarının her devrinde rahatlıkla kullanılmış ve üzerine çok zengin süslemeler yapılmıştır[155]. Halk arasında "havara daşı" olarak adlandırılan bu taşın, kentin güney batısındaki dağlık bölgeden getirildiği bu bölgeye yayılmış çok sayıdaki antik taş ocağından anlaşılmaktadır[156].

5.2. TEKNİK

5.2.1. Kabartma Tekniği

Şanlıurfa Mimarisi'ndeki taş süslemenin büyük çoğunluğu kabartma tekniğinde yapılmıştır. Mihrap çevrelerinde, mukarnaslarda, duvar süslemelerinde, sütun başlıklarında ve rozetlerde çok yaygın olarak kullanılan bu teknikte motiflerin yüksekliği 1 cm. 'dir. Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında inşa edilen bazı resmi binaların pencere alınlıklarındaki motifler yüksek kabartma olarak işlenmiştir (Resim 72, 73).

Harran Ulu Camii'nin Eyyubi devri ilavelerine ait kuzey sahın kemerlerinde ve sütun başlıklarında motifler arsındaki boşluklar derin oyulduklarından yüksek kabartma etkisi elde edilmiştir. Ayrıca rumi ve palmetler eğri kesim tekniğinde oyulduklarından daha yumuşak bir görünüme kavuşmuştur (Resim 74, 75, 76).

5.2.2. Şebekeli Oyma Tekniği

Şanlıurfa Mimarisi'ndeki taş süslemede şebekeli oyma tekniğine en çok evlerdeki eyvanların kilit taşlarında yer verilmiştir. Aşağıya sarkan kilit taşlarına oyulan bitkisel süslemeler kompozisyon ve motif bakımından zengin bir repertuvara sahiptir (Resim 77).

---

[155] Ara Altun, **Mardin'de Türk Devri Mimarisi**, İstanbul, 1971, s. 15.

[156] A. Cihat Kürkçüoğlu, **Şanlıurfa Camileri**, Ankara, 1993, s. 84.

Urfa evlerinde, odaların havalandırma pencerelerinin hayata (avlu) bakan kısımlarına şebekeli oyma kafesler yerleştirilmiş ve böylece hem dekoratif bir görüntü elde edilmiş, hemde kuşların bu küçük pencerelerde yuvalanmaları önlenmiştir (Resim 78).

Yusuf Paşa, Hüseyin Paşa, Hızanoğlu ve Rızvaniye camilerinin minber korkulukları şebekeli oymalıdır. Bunlardan Hüseyin Paşa ve Hasan Padişah minberlerinin yan duvarlarında ayrıca geometrik kompozisyonlu şebekeler bulunmaktadır. Rızvaniye ve Hüseyin Paşa Camilerinin minare korkulukları da geometrik şebekelidir. Ayrıca Rızvaniye Camii minber külahı ve mihrabın iki yanındaki havalandırma kanalının (is kanalı) camiye açılan yuvarlak pencerecikleri küresel şebekeli oymalıdır (Resim 6, 338, 339, 347, 353, 369).

5.2.3. Kakma (Mozaik) Tekniği

Şanlıurfa Mimarisi İslami dönem taş süslemeciliğinde kakma tekniğine çok az yer verilmiştir. Ulu Cami, Nimetullah Camii ve Rızvaniye Camii'nin son cemaat yerlerinin orta göz döşemelerinde mozaik tekniğinde yapılmış renkli mermer panolar bu tekniğin anıtsal eserler üzerindeki yegane örnekleridir (Resim 68, 69, 70). Ayrıca Mahmut Nedim Efendi Konağı'nın alt kat eyvanı döşemesindeki renkli mermer panolar bu tekniğin sivil mimarideki tek örneğidir (Resim 394).

5.2.4. Çizikleme (Grafitto) Tekniği

Kakma tekniğinde olduğu gibi, Şanlıurfa islami dönem mimarisinde çizikleme tekniğine de çok az yer verilmiştir.

Harran surlarının doğu dışarısındaki tarihi mezarlık alanında yapılan kazılarda bulunan Eyyubiler dönemine ait mezar taşlarındaki yazılar çizikleme tekniği ile işlenmiştir (Resim 79). Suruç İlçesi'ne bağlı Çar Melik Köyü'ndaki Osmanlı döneminden kaldığı tahmin edilen caminin kitabe kartuşu yanlarındaki palmet motifleri çizikleme tekniğinde yapılmıştır (Resim 80).

5.3. MİMARİ PLASTİK (Süslemelerin Yer Aldığı Mimari Unsurlar)

Taş süslemeler, döşemelerde (renkli mermerlerden mozaik kakma olarak: Resim 68, 69, 70, 394), duvarlarda, portallerde (Resim 81, 82), mihraplarda (Resim 83, 84, 85, 86, 87), minberlerde (Resim 88), minarelerde (Resim 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96), sütun ve sütun başlıklarında (Resim 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103), köşe sütunçelerinde (Resim

104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 11 l, 112, 113, 114), tonozlarda (Resim 115, 116), kemerlerde (Resim 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133), kemer üzengilerinde (Resim 134, 135), kilit taşlarında (Resim 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143), lentolarda (Resim 144, 145), kapı ve pencere alınlıklarında (Resim 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156), havalandırma pencerelerinde (Resim 157, 158, 159, 160), konsollarda (Resim 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172), saçaklarda (Resim 173, 174, 175, 176), korkuluklarda (Şekil 31, 32, 33, 34, 35), kitabe çerçevelerinde (Resim 177, 178, 179, 180, 181, 182), sanduka ve mezar taşlarında kullanılmıştır (Resim 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190).

5.3.1. Döşemeler

Renkli mermerden kakma tekniğinde yapılmış döşeme süslemeleri Ulu Cami, Nimetullah Camii ve Rızvaniye Camii son cemaat yerlerinin orta göz döşemelerinde ve Mahmut Nedim Efendi Konağının zemin kat eyvanı döşemesinde yer almaktadır (Resim 68, 69, 70, 394).

5.3.2. Duvarlar

Duvarlardaki süslemelerin önemli bir bölümünü rozetler oluşturmaktadır. Ayrıca, iki renkli taşların almaşık olarak sıralanmasıyla Gümrük Hanı duvarlarında dekoratif bir görünüm sağlanmıştır.

5.3.3. Portaller

Şanlıurfa İslâmi dönem mimari eserlerinde renkli taşların almaşık olarak sıralanmasıyla süslenen portaller önemli bir yer tutmaktadır. Rızvaniye Camii'nin avlu portali ve harim portalinde (Resim 62, 63), XVIII. yüzyıl başlarına ait olduğu tahmin edilen St. John Kilisesi'nden çevrilen Selahaddin Eyyubi Camii'nin kuzey avlusunun batı portalinde (Resim 65), Hüseyin Paşa Camii (1728) harim portalinde (Resim 66), Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin (1781) Ulu Cami avlusuna bakan avlu portalinde (Resim 67) iki renkli taşların almaşık olarak sıralanmasıyla değişik kompozisyonlar elde edilmiştir. Bunlardan Rızvaniye Camii avlu portali ile Selahaddin Eyyubi Camiinin avlu portali kompozisyon açısından büyük bir benzerlik göstermektedir. Her iki portalin kemerlerinde kırmızı ve beyaz mermer taşların bir ters bir doğru

sıralanmasından oluşan palmetler, kapı kemerinin üzerinden başlayan ve bir merkezden yayılan ışık şeklinde iki renkli taşların meydana getirdiği kompozisyon yer almaktadır. (Resim 62, 65).

Renkli taşların almaşık olarak sıralanmasından oluşan bu portaller dışında kalker taşından yapılmış bazı portallerde de zengin süslemeler göze çarpmaktadır. Zengiler döneminden kaldığı tahmin edilen Pazar Camiinin kuzeye bakan avlu portalinde palmet dizileri ve rumili bordür dikkati çekmektedir (Resim 81). Nimetullah Camii'nin harim portali mukarnasları ve sekizgenlerin iç içe geçmesinden oluşan geometrik bordür Urfa camileri içerisinde tek örnektir (Resim 82).

5.3.4. Minberler

Urfa camilerindeki taş süslemenin önemli bir bölümünü minberlerdeki şebekeli oyma korkuluklar ve kafesler teşkil etmektedir. Hüseyin Paşa, Hızanoğlu ve Rızvaniye camilerinin minber korkulukları geometrik şebekeli oyma süslemelidir (Resim 64, 87, 88).

Hüseyin Paşa ve Hasan Padişah camileri minberlerinin yan duvarlarında geometrik şebekeli oyma kafesler bulunmaktadır (Resim 369, 370). Yusuf Paşa Camii minber kapısı alınlığında rumi ve palmetlerden oluşan simetrik kabartma bir kompozisyon vardır. Minberin alt kısmındaki kemerlerin köşe dolgularında bitkisel ve geometrik kabartma süslemeler dikkati çekmektedir.

5.3.5. Minareler

Urfa minarelerinde geometrik şebekeli şerefe korkulukları, şerefe mukarnasları, rozetler, örgülü kaval silmeler ve burmalı gövdeler süsleme elemanı olarak yer almıştır.

Zengiler döneminden kaldığı tahmin edilen (XIII. yüzyıl) Pazar Camii minaresi Urfa'daki minarelerin en eski örneğidir. Gövdesinin alt kısmı sekizgen, orta kısmı silindirik, üst kısmı onikigen formda olan minare gövdesinin sadece üst tarafındaki onikigen bölüm süslemelidir. Bu bölümde, onikigenin her köşesine kaval silmelerden sağır kemerler yapılmış ve bu kemerler yukarıdan düğümlerle birbirine bağlanmıştır (Resim 89). Kaval silmelerin oluşturduğu bu sağır kemerlerin benzeri Hızanoğlu Camii minaresinde de görülmektedir (Resim 94). Pazar Camii minare şerefesinin alt kısmında yer alan mukarnaslar ve yarım dairelerin kesişmesinden oluşan rozet ile altı kollu yıldız rozeti minare üzerindeki diğer süslemelerdir (Resim Resim 89, 90-Şekil 253, 323).

Dabbakhane Camii (1565) minaresi, sekizgen, silindirik ve onikigen şekilde üç kuşaktan oluşması yönüyle Pazar Camii minaresini örnek almıştır (Resim 91). Minarenin en alttaki sekizgen kuşağında iki şeritli örgülü silmeler dolaşmaktadır (Resim 322- Şekil 197). Silindirik kuşağın orta kısmında ters vaziyette yanyana dizilmiş kabartma palmetler minare çevresini dolaşmaktadır. Kabartma palmetlerin aralarındaki boşluklarda doğru palmetler oluşmuştur (Resim 91- Şekil 97). Silindirik kuşağın üzerinde yer alan onikigen kuşak iki bölüme ayrılmış, aşağı bölümdeki onikigenin her yüzü sıçan dişlerinin meydana getirdiği sağır kemerlerle dekorlanmış, bunun üzerindeki şerefeye yakın bölümün çevresi balık sırtı şeklinde zikzak motiflerle süslenmiştir. Şerefe mukarnaslarının altında, bir vazodan çıkan hayat ağacı motifleri kabartma olarak işlenmiştir (Resim 92, 292).

Dabbakhane Camii minaresi bu şekliyle Urfa minareleri içerisinde en zengin süslemeli minare olma özelliğine sahiptir.

Yusuf Paşa Camii minaresi, altta ve üstte silindirik, ortada sekizgen biçimli üç kuşağa ayrılmıştır. Ortadaki sekizgen kuşak, geometrik rozetler ve çevresi mukarnaslı, sıçan dişli sağır kemerlerle süslenmiştir (Resim 93).

Urfa minarelerinin önemli bir kısmında gövdenin etrafını çevreleyen palmet kuşakları yer almaktadır. Yusuf Paşa Camii minaresinde olduğu gibi palmet kuşakları bazen tamamen plastik karekterde (Resim 93), Dabbakhane, Hızanoğlu, Kara Musa ve Rızvaniye Camii minarelerinde olduğu gibi bazen de kabartma tekniğindedir. (Resim 91, 94-Şekil 96, 97, 98).

Birecik Ulu Cami ve Mahmut Paşa Camii minarelerinin silindirik gövdeleri burmalıdır. Bunlardan Ulu Cami minaresinin şerefeden sonraki bölümü balık sırtı, külah kısmı ise yivli burmalıdır. Onikigen şerefenin korkuluğunda her kenar ayrı geometrik şekillerle şebekeli oyma kafeslidir. Şerefe mukarnaslarının altına değişik biçimlerde yıldız rozetler kabartma olarak işlenmiştir (Resim 95, 96). Minarenin pabuç kısmındaki kuşakta dört şeritli örgü motifine, dairelerin kesişmesinden oluşan çiçekli bordüre ve bitkisel rozetlere yer verilmiştir (Resim 268, 269).

Mahmut Paşa Camii minaresi, şerefesinin üst kısmının yivsiz oluşu ile Ulu Cami minaresinden ayrılmaktadır (Resim 96).

5.3.6. Sütunlar ve Sütun Başlıkları

Urfa İslâm Mimarisi'nde en güzel ve en eski sütun ve sütun başlıkları Harran Ulu Camii'nin Emeviler döneminden kalma bölümlerinde yer almaktadır. Yüzeyleri adeta dantel gibi asma dalı ve üzüm salkımları ve girift rumili kompozisyonlarla (arabesk) tezyin edilmiş bu sütunlar Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenmektedir (Resim 97, 246, 247). Bizans Sanatı etkisinde olan Emevi Sanatı'nın Harran Ulu Camiindeki sütun başlığı örneklerinde bu etki açıkça görülmektedir. Akantus yaprakları ve aralarına yerleştirilmiş rumili kıvrık dallı bitkisel kompozisyonlar, Bizans Sanatı ile İslâm Sanatı'nın bir arada kullanılmasının örnekleridir (Resim 98, 99).

Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler döneminde ilave edilen kuzey sahnındaki sütun başlıkları derin oyulmuş simetrik rumili kompozisyonlarla süslenmiştir. Urfa Müzesinde ve Caminin harabelerinde çok sayıda yer alan bu başlıklar İslâm Taş Süsleme Sanatı'nın şahaserleri arasındadır (Resim 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254).

En eski İslâmi dönem taş süsleme sanatı örneklerini içerisinde barındıran Harran Ulu Camii'inden başka, Urfa'da daha ziyade sivil mimaride görülen sütun başlıkları da önemli bir grup teşkil etmektedir. 1900'lü yılların başlarında inşa edilen köşk, konak ve ev gibi sivil yapıların sütunlarında iyon ve kompozit türünde başlıklar dikkati çekmektedir (Resim 100, 101, 102, 103).

5.3.7. Köşe Sütunçeleri

Taş süslemenin kullanıldığı diğer bir mimari eleman da köşe sütunçeleridir. Pazar Camii mihrabının (XII. y.y.) köşe sütunçeleri Urfa İslam Mimarisi'ndeki en eski sütunçe örnekleri olup başlıklarında rumili dallardan oluşan girift kompozisyonlar yer almaktadır (Resim 257). Selahaddin Eyyubi Camii pencerelerinin cami içerisine bakan köşe sütunçelerindeki birbirine dolanmış çift ejder figürlerinin başları duvardan taşacak biçimde yüksek kabartma olarak işlenmiştir (Resim 440, 441). Rızvaniye Camii harim portali pahlarında tekrarlanmış olan bu kompozisyonda ejder başları yılan başına dönüşerek belirsiz bir şekil almıştır (Resim 443, 444).

Nakibzade Hacı Ibrahim Efendi Medresesi kapısının köşe sütunçeleri, aynı medresenin güney duvarındaki Firuz Bey Çeşmesi'nin (Resim 104), Hekim Dede Çeşmesinin (Resim 105), Ferahiye Sokak'taki Kılıçlar Evi'nin (Resim 106), Kubbe

Mescid Sokağı'nın 12 Eylül Caddesi tarafindaki köşelerinin (Resim 107), Selahaddin Eyyubi Camii kuzey avlusunun sokağa bakan köşesinin (Resim 108), Topçu Hanı'nın (Resiml09), Akyüzler Evi sokak kapısının (Resim 11. 0), Yusuf Paşa Camii avlusu doğu kapısının (Resim 111), Selahaddin Eyyubi Camii'nin kuzey avlusunun batıya bakan portalinin ve portal duvarının (Resim 112, 1 13), Yemen Askeri Mustafa Ağa Hanı'nın bugün yanmış olan otel kısmına çıkan kapısının (Resim 114) köşe sütunçeleri Urfa'daki çok sayıda köşe sütunçelerinin önemli örnekleridir.

Hekim Dede Çeşmesi'nin köşelerinde yer alan burmalı köşe sütunçelerinin alt kısımları kum saati biçimindedir (Resim 105).

5.3.8. Tonozlar

Urfa evlerindeki eyvanların beşik tonozlarının önemli bir kısmı boydan boya geometrik motiflerle süslenmiştir. Karanlık kapı sokaktaki Ziya Küçük Evi'nin eyvan tonozunun orta kısmında boydan boya uzanan geometrik süsleme en güzel örnek olması bakımından önem taşımaktadır (Resim 115). Rızvaniye Medresesi dershane mescidi bitişiğindeki eyvan tonozunda boydan boya uzanan basit süsleme bir çok Urfa Evi'nin eyvanına da örnek olmuştur (Resim 116).

5.3.9. Kemerler

Harran Ulu Camii'ne Nureddin Mahmud bin Zengi tarafindan ilave edilen dördüncü sahnın yıkıntıları arasında insitu halinde duran kemerler üzerindeki süslemeler Urfa İslâm Mimarisi'ndeki en zengin kemer süsleme örnekleridir[157] (Resim 117, 118). Rumili ve kıvrık dallı, asma yapraklı ve üzüm salkımlı bordürlerin çeşitli varyantlarının yer aldığı bu süslemeler aynı zamanda İslâm Taş Süsleme Sanatı'nın en güzel örnekleri arasındadır.

Kemer süslemelerinin önemli bir grubunu, Urfa evlerinin sokak kapıları, oda kapıları, pencereleri, oda nişleri ve evvanları üzerindeki kemerlerin süslemeleri oluşturmaktadır.

Urfa merkezine bağlı Yardımcı Köyü'nde bulunan ve inşa tarihi bilinmeyen Cabir el-Ensar Camii'nin kuzey cephesindeki pencere üzerinde, Harran İçkalesi'nin ikinci katındaki niş üzerinde ve Urfa merkez Su Meydanı mevkiindeki Emencekzade Çeşmesi üzerinde

---

[157] A. Cihat Kürkçüoğlu, **Tarih ve Tarım Şehri Harran**, Ankara, 1995, s. 30.

görülen zikzak formlu kemerler Urfa İslâm Mimarisi'nde başlıca örneklerdir (Resim 119, 120, I2 1).

Urfa'daki kapı kemerleri üzerinde de değişik tezyinatlar yer almaktadır (Resim 122, I23, 124, 125, 126).

Cıncıklı Hamam'ın doğu cephesindeki pencerenin alınlığında görülen üç dilimli ve mukarnaslı sağır kemer Urfa'da tek örnek olması açısından ilgi çekicidir (Resim 127).

Eyyub Peygamber Camii avlu kapısının iki yanında yer alan pencerelerin kemerlerinde, Firuz Bey Çeşmesi niş kemerinde, Urfa evlerindeki çok sayıda pencere üzerinde ve evlerin avluya bakan niş kemerlerinde, genellikle birbirine bağlı bir şekilde devam eden yarım dairelerin oluşturduğu bordürlere yer verilmiştir (Resim 128, 129, 130, 131).

Urfa evlerinin vazgeçilmez unsuru olan eyvanların kemerleri ve kilit taşları genellikle aşağıya sarkar vaziyette palmet dizileri ile süslenmiştir (Resim 132). Mahkeme Sokak'taki Köroğluzade Evi'nin sokağa bakan cephesindeki eyvanın kemeri hilal motifleriyle çevrelenmiştir (Resim 133).

Eyvan kemerlerinin oturdukları üzengi taşları da bitkisel ve mukarnas süslemelidir (Resim 134, 13 5- Şekil 31).

5.3.10. Kilit Taşları

Urfa İslâm Mimarisi'ndeki taş süslemenin önemli bir grubunu kilit taşları oluşturmaktadır. Eyvan kemerlerindeki kilit taşları genellikle şebekeli oyma bitkisel süslemeli olarak aşağıya sarkar vaziyettedir (Resim 136, 137, 138, 139). Bazı kilit taşları da kabartma palmet motifleri ile süslenmiştir (Resim 140).

Tonoz kilit taşları yıldız ve küresel biçimde aşağıya sarkar biçimde olup bunların üzerinde şebekeli oyma tekniğinde geometrik süslemeler bulunmaktadır (Resim 141, 142, 143).

5.3.11. Pencere Lentoları

Şanlıurfa Mimarisi'nde pencere lentosu süslemesine az da olsa yer verilmiştir. Süslemeli pencere lentolarının en eski örneği Halil-ür Rahman Camii'nin güney cephesindeki iki pencere lentosudur. Bunlardan birinde kufi hattı ile yazılmış kare

formunda üç adet "Ali" yazısı, diğerinde kırık çizgilerin kesişerek oluşturduğu altı kollu yıldız ve altıgenlerden meydana gelen bir kompozisyon bulunmaktadır (Resim 358-Şekil 242, 366). Son yıllardaki restorasyon sırasında bu lentolardan yıldız süslemeli olanı kaybolmuştur.

Gümrük Hanı Mescidi'nin doğu cephesindeki iki pencere lentosundan birinde yatay ve dikey olarak kesişen iki şeritli örgülerin aralarda oluşturdukları sekiz kollu yıldızlardan meydana gelen kompozisyon, diğerinde kırık çizgilerin kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgenlerin meydana getirdiği kompozisyon bulunur (Resim 144).

Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin güney cephesindeki pencere lentolarından birinde sanki deneme maksadıyla yapılmış, sonradan vazgeçilmiş izlenimini veren geometrik geçme kompozisyonlar bulunmaktadır. Bu kompozisyonlardan birinde on kollu yıldız, diğerinde tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden oluşan dörtlü düğümler yer almaktadır (Resim 342.

Ellisekiz Meydanı mevkiindeki Paul-Petrus Kilisesi'nin (1867) güneyine bitişik evin eyvan payesi lentosunda dairelerin kesişmesinden oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır (Resim 145).

5.3.12. Kapı ve Pencere Alınlıkları

Urfa evlerinin sokak kapıları alınlıklarındaki mukarnas firizleri, palmet bordürleri, rozetler, kabaralar ve kitabe kartuşları zengin bir motif repertuvarına sahiptir (Resim 146, 147, 148, 149).

Selahaddin Eyyubi Camii kuzey avlusunun batı portali, Rızvaniye Camii avlusu portali, Hüseyin Paşa Camii harim portali alınlıklarında bitkisel süslemeli kompozisyonlar yer almaktadır. Selahaddin Eyyubi Camii avlu portali alınlığındaki bitkisel süslemenin aynısı Hacibanlar Evi'nin sokak kapısı alınlığında tekrarlanmıştır (Resim 150, 151). Her ikisi de bu gün yıkılmış olan Halil Hafiz Kürkçüoğlu Evi ile Yusuf Ziya Hacıkamiloğlu Evi'nin sokak kapılarının üçgen alınlıkları kabartma bitkisel süslemelerle dolgulanmıştır. (Resim 152, 153).

Urfa'daki İslâmi devir mimari eserleri içerisinde pencere alınlığı süslemeleri 1900 yılı başlarında inşa edilmiş olan bir çok yapıda gelenek halinde görülmektedir. Selahaddin Eyyubi Camii'nin kuzey avlusunda yer alan ve caminin müştemilatından olan evin, halen

Kurtuluş İlkokulu olarak kullanılan eski Numune Mektebi'nin, Ellisekiz Meydanı'nın kuzeyindeki evin, Özel İdare Müdürlüğü olarak kullanılmakta olan eski Köy Yatı Mektebi'nin, Çiçek Palas Oteli'nin, Vakıflar Müdürlüğü olarak kullanılmakta olan eski Atatürk İlkokulu'nun, Viranşehir İlçesi'ndeki Paşa Konağı'nın pencere alınlıklarında yüksek kabartma tekniğinde süslemeler bulunmaktadır (Resim 72,154, 155, 156). Bunlardan Ellisekiz Meydanı'nın kuzeyindeki evin, Çiçek Palas Oteli'nin ve Viranşehir Paşa Konağı'nın pencere alınlıklarındaki rumi motiflerine büyük bir ustalıkla sitilize ejder biçimi verilmiştir (Resim 447, 448, 449).

5.3.13. Havalandırma Takaları (Pencereleri)

Urfa evlerinde odaların avluya bakan pencerelerinin üst kısımlarına küçük ölçüde havalandırma pencereleri (havalandırma takası) açılmıştır. İçerideki kirli havanın dışarıya atılabilmesi ve aynı zamanda kuşların da içeriye girmesini önlemek amacıyla bu pencerelere bitkisel ve geometrik süslemeli şebekeler yerleştirilmiştir (Resim 157, 158, 159, 160).

5.3.14. Konsollar

Evlerin sokağa taşan köşklerinin üzerine oturduğu konsollarda, avlunun iki tarafındaki odaların damlarını birbirine bağlayan "gezenek" lerin konsollarında ve bu konsolların aralarına atılmış kemerciklerde zengin taş süslemeye yer verilmiştir. Konsollarda küresel süslemeler, yıldız rozetler, kemerciklerden aşağıya sarkar vaziyette palmet dizileri süsleme unsuru olarak kullanılmıştır (Resim 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 168, 169, 170).

Halfeti İlçesi'ndeki evlerde üçgen formlu konsollar, aşağıdan yukarıya doğru büyüyen taşların üst üste konmasıyla oluşturulmuş ve böylece dekoratif bir etki sağlanmıştır (Resim I71).

Birecik surlarının Urfa kapısı üzerinde Memluklar döneminden kalma iki kademeli konsollar Urfa İslâm Mimarisi'ndeki en eski konsol örnekleridir (Resim 172).

5.3.15. Saçaklar

Duvarların dama yakın kısımlarındaki saçak silmelerinde genellikle basit mukarnaslar kullanılmıştır (Resim 173). Çar Melik Kervansarayı, Dabbakhane Camii, Nimetullah Camii, Narıncı Camii gibi bazı anıtsal yapılarda saçaklar küçük konsollar

üzerine oturtularak dam hizasında dışarıya taşırılmış ve böylece dekoratif bir görünüm sağlanmıştır (Resim 174, 175). Geç dönemde inşa edilen konak tipi sivil yapıların saçakları sıçan dişi bordürü ile süslenmiştir (Resim 176).

5.3.16. Korkuluklar

Merdiven, gezenek ve damların kenarlarında yer alan korkulukların Urfa İslâm Mimarisi taş dekorasyonu içerisinde önemli bir yeri vardır. Zincirli sokak 11 numaradaki evin merdiven ve gezeneğinde, Eski Hükümet Konağı'nın merdiven ve gezeneğinde, Belediye Çeşmesi'nin duvarı üzerinde görülen daire motifli şebekeli oyma korkuluklar bu grubun en güzel örneğini teşkil etmektedir (Resim 335).

Ayrıca bir çok Urfa Evi'nin damını çevreleyen ve şekilleri yönünden "taraklı", "lokmalı", "Dilimli" ve "kum saatli" olarak sınıflandırılan korkuluklar dekoratif fonksiyonu olan mimari elemanlardır[158] (Şekil 32, 33, 34, 35).

5.3.17. Kitabe Çerçeveleri

Şanlıurfa'daki İslâmi dönem mimari eserlerinde, kitabeleri sınırlayan sade bir çerçevenin sağına ve soluna rumilerden oluşan palmet motifleri işlenmiştir. Toktemur Mescidi'nin doğu cephesindeki kitabe, Birecik Urfa Kapısı kitabesi, Birecik Bahçe Damları kitabesi, Gümrük Hanı giriş eyvanı yan duvarlarındaki kitabeler ve Dabbakhane Camii son cemaat yerinin batı duvarındaki kitabe kartuşlarının yanlarında yer alan palmet motifleri bu grubun en güzel örneklerini teşkil etmektedir (Resim 177, 178, 179).

Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi eyvanının batısında yer alan odanın kuzey duvarındaki kitabenin etrafı rumili bir bordür ile çevrelenmiştir (Resim 180).

Bazı Urfa evlerinde kitabeler basit mukarnaslarla çevrelenmiştir (Resim 181). Mevlevihane mevkiindeki Fesadı Hanı portali kitabesinde olduğu gibi bazı kitabeler sıçan dişi dizisiyle çevrelenerek tepe kısmı taç biçiminde kabartma bezenmiştir (Resim 182).

5.3.18. Sanduka ve Mezar Taşları

Mezar mimarisinde, sandukalar ve şahideler üzerine bitkisel, geometrik ve hat sanatı örneklerinden oluşan zengin süslemeler yapılmıştır. Nimetullah Camii avlusundaki Abbas

---

[158] Zahide Akkoyunlu, a.g.e., s. 157, 158, 159.

Ağa Medresesi'nin (1695) dershane mescidinin altında yer alan mezar odasında bulunan üç adet mezardan Ruz Bey'e ait olanının (1520) dört yüzü sekizgenlerin kesişmesinden oluşan geometrik bir kompozisyonla bezenmiştir. Bu kompozisyonun üzerinde iki şeritli örgünün meydana getirdiği bir ters bir doğru yaba motifli geometrik bir bordür dolaşmaktadır (Resim 183, 400). Kesişen sekizgenlerden oluşan bu kompozisyonun aynısı Nimetullah Camii'nin portal ve mihrabı çevresinde, bir ters, bir doğru yaba motifinin meydana geldiği iki şeritli geometrik örgü bordürü cami portalinin yanlarındaki kitabe çerçevelerinde tekrarlanmıştır (Resim 314, 350).

Bediüzzaman ve Harran Kapı mezarlıkları ile Mevlid-i Halil, Yusuf Paşa, Halil-ür Rahman, Hekim Dede ve Ulu Cami hazirelerindeki mezar şahideleri plastik değeri olan çeşitli başlık tipleri ve hat sanatının güzel örneklerini içeren yazılarla süslenmiştir (Resim 184, 185, 186, 187, 188, 189, I90).

Urfa mezarlıkarındaki mezarların sandukalarında mukarnas dizileri ile palmet dizileri dışında süsleme unsuru bulunmamaktadır. Şahidelerin ise hat sanatı yönünden güzel örneklere sahip olduğu görülmektedir (Resim 461, 462, 463, 464, 465, 466-Şekil 363, 364, 365).

Harran şehir surlarının doğu dışarısındaki alanda son yıllarda yapılan inşaatların temel kazıları sırasında çıkartılan ve Eyyubiler devrine ait oldukları tahmin edilen çok sayıdaki mezar şahidesinde rumi, palmet ve lotuslardan oluşan kompozisyonlar görülmektedir (Resim 217, 319). Yine Harran'daki Hayat el-Harrani mezarlığındaki kitabesiz bir mezar şahidesi üzerinde yer alan rumi-palmet süslemeli külah ve selvi ağacı motifi bu grupta tek örnek olması bakımından önem taşımaktadır (Resim 216, 291).

5.4. KONU VE TEMALAR

5.4.1. BİTKİSEL SÜSLEME

Şanlıurfa'daki İslâmi dönem mimari eserlerinde, gerek sonlu (üremeyen-kapalı), gerekse sonsuz (üreyen) bitkisel kompozisyonların en güzel örnekleri Harran Ulu Camii kalıntıları arasında yer almaktadır. 744 -750 tarihleri arasında Emevi hükümdarı II. Mervan tarafından iki sahınlı olarak inşa edilen bu camiye, Abbasiler zamanında üçüncü

sahın, XII.y.y.'da Eyyubiler zamanında dördüncü sahın ilave edilmiştir[159]. Günümüzde tamamen harap bir durumda olan caminin Emeviler devrinden kalan bölümündeki kalıntılar arasında bu devir süsleme özelliklerini yansıtan üzüm salkımlı asma dalı süslemeli sütunlar (Resim 97, 246-Şekil 93), Eyyubiler tarafından ilave edilen dördüncü nefin cephe kemerlerindeki taşlar ve sütun başlıkları üzerindeki süslemeler işleme tekniği ve motif zenginliği yönünden İslâm Taş Süsleme Sanatı'nın önemli örnekleri arasında yer almaktadır (Resim 117, 118, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205).

5.4.1.1. Üreyen (Açık) Bitkisel Süsleme

5.4.1.1.a. Lotus-palmet bordürleri

Simetrik bir şekilde, ya da birbirinin tekrarı olarak üreyen bitkisel süslemeler Harran Ulu Camii kalıntıları arasındaki sütun başlıklarında ve kemerlerde bordür şeklinde görülmektedir. Çatallı rumiler ve aralarındaki palmet, lotus motiflerinin sonsuza doğru üreyerek meydana getirdikleri bordürler ile sadece palmet ve lotusların yan yana dizilmesinden oluşan bordürler çeşitli varyantları ile zengin bir repertuvar göstermektedir (Resim 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205-Şekil 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52).

Sonsuza doğru üreyen çatallı iri rumilerin altından ve üstünden geçerek ilerleyen, uçlarında palmet motiflerinin yer aldığı kıvrık dallı bordürlere Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemine ait kemerlerinde bolca yer verilmiştir. Bu bordürlerdeki kıvrık dallar üzerinde görülen palmet motifleri zengin bir çeşitlilik göstermektedir (Resim 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201-Şekil 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46). Bu şekildeki bazı bordürlerin iri rumileri üzerine sıralar halinde düğme biçiminde kabartmalar işlemiştir (Resim 201-Şekil 45, 46). Çatallı rumiler, bunların uçlarından çıkan küçük palmetler ve aralarda oluşan daha büyük palmetlerin girift bir kompozisyon oluşturduğu bazı bordürlerde üç motif birbiri üzerine bindirilerek ve ayrı ayrı oyularak güzel bir plastik etki sağlanmıştır (Resim 202, 203, 204, 205-Şekil 47, 48, 49, 50). Bazı bordürlerde stilize rumi ve lotus motifleri birleşerek "Elibelinde" motifine benzer bir kompozisyon oluşturmuştur. İki saplı bir örgüden üreyen ve sap uçlarının çatallı rumilerle sonuçlandığı

---

[159] A.Cihat Kürkçüoğlu, **Tarih ve Tarım Şehri Harran**, Ankara, 1995, s. 28, 29, 30.

simetrik kompozisyonlu bir mimari parça Harran Ulu Camii'ndeki rumili bordürler içerisinde tek örnektir (Resim 205 -Şekil 52).

Bitkisel bordürler içerisinde, palmet ve lotusların atlamalı olarak meydana getirdikleri kompozisyonlar ile sadece palmetlerin bir ters bir doğru olarak ya da sadece doğru olarak sıralanmasından oluşan kompozisyonlar da üreyen bitkisel süslemeler grubu içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Urfa merkezindeki Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin (1781) kubbeli odasının güney duvarındaki ocak nişi çevresinde yer alan bordürde, bir ters, bir doğru olarak sıralanan palmetler rumilerle kavranmıştır. (Resim 206, 207-Şekil 53, 54).

Çeşitli biçimlerdeki palmet ve lotusların atlamalı olarak meydana getirdikleri bordürlerin en gelişmiş örnekleri Harran Ulu Camii kalıntıları arasında ve buradan Urfa Müzesi'ne getirilmiş olan mimari parçalar üzerinde görülmektedir (Resim 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214-Şekil 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 68). Harran Ulu Camii'nin kalıntılarında yer alan bu bordürlerin benzerleri Harran'daki Hayat el-Harrani mezarlığındaki Osmanlı dönemine ait olduğu tahmin edilen bir mezar şahidesine de işlenmiştir (Resim 2 16-Şekil 65, 67).

Şanlıurfa Müzesi'ne Harran Ulu Camii'ndan getirilen pembe mermerden yapılmış bir sütun başlığının çevresinde stilize akantus yapraklarının yan yana dizilmesiyle palmet bordürü oluşturulmuştur (Resim 215-Şekil 66).

Harran şehir surlarının doğu dışarısındaki alanda inşa edilmekte olan evlerin temel hafriyatları sırasında bulunan ve Eyyubiler devrine tarihlenen mezar şahidelerinin büyük bir bölümünün taç kısımlarına lotus-palmet dizisi işlenmiştir (Resim 217-Şekil 193). Aynı bordür şekli, Kıbrıs Sokak'taki üç nolu evin eyvan sütunçesinin başlığında Osmanlı dönemine kadar kendini taşımıştır (Resim 218).

Palmet dizisinin Osmanlı dönemine kadar yansımış değişik bir şekli de il merkezindeki Bican Ağa Hanı'nın bu gün yanmış olan misafirhane kısmına çıkan merdiven kapısının üzerinde görülmektedir (Şekil 69).

Urfa evlerinin sokağa taşan cumbalarındaki pencere altlarında ve konsol kemerleri üzerinde de palmet dizisinin geç dönem örneklerine bolca yer verilmiştir (Resim 239-Şekil 101).

Harran Ulu Camii'ndeki bazı sütun başlıklarındaki palmet dizileri Bizans Sanatı'nın etkisindedir (Resim 219-Şekil 70). Caminin kalıntıları arasında yer alan bir sütun başlığı üzerindeki stilize palmet dizisinin aynısı Şanlıurfa Kalesi duvarlarındaki Orta Çağ İslam hakimiyeti dönemine ait devşirme bir mimari parça üzerinde görülmektedir (Resim 219, 220-Şekil 71).

Üç dilimli kemer biçiminin bir dizi halinde uzadığı ve kemer boşluklarına lotus ve palmetlerin birbirine bağlı olarak sıralandığı bordürler Harran Ulu Camii süslemelerinde önemli bir yer tutmaktadır (Resim 221, 222, 223-Şekil 72, 73, 74, 75, 76).

5.4.1.1.b. Rumili Bordürler

Bitkisel bordürlerin rumi ve yaprak dizili olanları Şanlıurfa Mimarisi'nin her devrindeki sütun başlıklarında, portal ve kitabe çevrelerinde kullanılmıştır. Çatallı rumilerin uçlarından bir ters, bir doğru yaprak şekillerinin çıktığı bordür ile bunun daha değişik bir örneği Harran Ulu Camii'nin kalıntıları arasında yer almaktadır (Resim 224-Şekil 77, 78). Harran Ulu Camii'nden Urfa Müzesi'ne getirilmiş olan bir sütun başlığının üst sırasındaki yapraklı kıvrık dal bordürü (Resim 225-Şekil 79), Pazar Camii avlusunun kuzey portalinin kemer çevresindeki çatallı rumi bordürü (Resim 226 Şekil 80), Urfa şehir surlarının Bey Kapısı mevkiindeki duvarı üzerindeki devşirme taşta yer alan ve saplarında palmetler bulunan kıvrık dal bordürü (Şekil 81), Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli odasının kuzey duvarındaki kitabe çevresinde yer alan ve uçlarından palmetler çıkan çatallı rumi bordürü (Resim 228-Şekil 82), Urfa Müzesi'nde bulunan bir mezar taşının çevresindeki rumili bordür (Resim 227, Şekil 83), Şanlıurfa kalesinin güneyindeki dağda yer alan ve "Meliğin Eyvanı" olarak bilinen bir mağaranın giriş kemeri üzerindeki çatallı rumi bordürü (Resim 229-Şekil 84) bu tip bordürlerin Urfa Mimarisi'ndeki önemli örnekleri arasındadır.

Rumili iki dalın örgü şeklinde uzadığı bir bordür şekli bu grubun sade ve değişik bir örneği olarak Harran Ulu Camii kalıntıları arasında yer almaktadır (Şekil 85).

5.4.1.1.c. Palmetli Bordürler

Halil-ür Rahman Camii'nin Eyyubiler döneminden kalan ve süsleme yönünden Bizans Sanatı etkisinde olan minaresinin orta kuşağındaki silmede yan ve başaşağı bir şekilde atlamalı olarak sıralanmış palmet dizileri (Resim 230-Şekil 86) ve Harran Hayat

el-Harrani mezarlığında yer alan bir mezar şahidesindeki sağa doğru yatar durumda akantus yaprağını andırır palmet dizisi palmet bordürlerinin değişik bir şekli olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 216-Şekil 87).

Palmetlerin yan yana dizilmesiyle üreyen kompozisyonların önemli bir bölümü kapı kemerlerinde yer almaktadır. Pazar Camii avlusunun kuzey portalinin ve Dabbakhane Camii avlusunun batı portalinin kemer çevreleri her kemer taşında bir adet olmak üzere palmet dizisi ile çevrelenmiştir (Resim 231-Şekil 88). Her iki kapıdaki bu kompozisyon birbirinin tekrarı durumundadır.

Urfa evlerinin sokak kapılarının kemerlerinde de bu şekil palmet dizilerinin değişik varyantları yer almaktadır. Kıbrıs Sokak'ta yer alan ve yakın zamanda yıktırılarak yerine pasaj inşa edilen dört numaralı evin sokak kapısı kemerinde büyük palmetler yan kollarından birbirleriyle birleşerek aşağıya sarkık vaziyette ikinci bir palmet motifini, alt kısımlarından kıvrılarak karınlarında üçüncü bir palmet motifini ve iki büyük palmetin arasındaki boşlukta ters vaziyette dördüncü bir palmet motifini oluşturmuşlardır (Resim 232- Şekil 89).

Bu şekildeki palmet dizilerinin değişik örneklerine Molla Ali Sokak'taki "Bağdadi Ev" avlusunun güney cephesinde yer alan oda kapısı kemerinde (Şekil 90), Kadıoğlu Mahallesi Temur sokaktaki 18 numaralı ev (Resim 233-Şekil 91) ile Türk Meydanı güneyindeki çıkmaz sokaktaki evin sokak kapıları kemerinde (Şekil 92), yine Türk Meydanı civarındaki Hacı Çavuş Evi'nin dama çıkan merdiven kapısında (Şekil 93) yer verilmiştir.

Yan yana dizilmiş kabartma palmetlerin aralarındaki boşluklarda ters durumda ikinci bir palmet oluşturduğu bordürler, Dabbakhane Camii minaresi (Resim 234-Şekil 94, 97), Yusuf Paşa Camii minaresi (Şekil 95), Hayrullah Camii minaresi (Şekil 95), Kara Musa Camii minaresi (Resim 235 Şekil 96) kuşaklarında görülmektedir. Hızanoğlu Camii minaresi kuşağındaki bordürde, yanlara doğru sivrilerek dönen palmet uçlarının aralarındaki boşluklara daire rozetler yerleştirilmiştir (Resim 236-Şekil 98).

Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi avlusunun batı portali ve Yusuf Paşa Camii'nin mihrabı üzerindeki palmet dizileri yüksek kabartma halinde tamamen plastik bir üslupla işlenmişlerdir (Resim 237-Şekil 95, 99).

Pazar Camii avlusu batı portali yanlarında (Resim 238), Dabbakhane Camii avlusu batı portali yanlarında (Şekil 100) görülen aşağıya sarkar vaziyette yan yana sıralanmış palmet dizileri; Urfa evlerinin sokağa bakan cephelerindeki sokağa taşkın köşklerin konsolları üzerinde ve pencere çevrelerinde (Resim 239-Şekil 101), evlerin sokak kapılarının alınlıklarında (Resim 240), oda kapıları üzerindeki taş sundurmalarda ve eyvan kemerlerinde aşağıya sarkar durumda (Resim 241), mezar sandukalarının çevrelerinde (Şekil 102) bolca kullanılmıştır.

5.4.1.1.d. Üzüm Salkımı/Asma Dalı Bordürler

Bitkisel bordürler içerisinde, üzüm salkımlı asma dalları önemli bir grup oluşturmaktadır. Bu tip bordürlerin en eski örnekleri Harran Ulu Camii'nde yer almaktadır. Caminin Eyyubiler devri ilavesinden kalma giriş sahnındaki kemer taşlarının en üst sırasında, iki saplı asma dalı örgüsünün boşluklarına atlamalı olarak bir yaprak, bir üzüm salkımı işlenmiştir (Resim 242, 243-Şekil 103). Urfa kalesinde orta çağ'dan kaldığı tahmin edilen devşirme bir taş üzerinde aynı kompozisyonun bir benzeri görülmektedir (Resim 220).

Şanlıurfa Orta Çağ İslâm Mimarisi taş süslemesinde kullanılan üzüm salkımlı asma dalı bordürü, Urfa Müzesi'nde Orta Çağ'dan kaldığı tahmin edilen Süryanice yazıtlı bir mezar üzerinde de yer almıştır (Resim 244-Şekil 104). Bu süslemenin en geç örneği Bican Ağa Hanı'nın (1908) güney cephesindeki kitabeli kapının saçak silmesinde görülmektedir (Resim 245-Şekil 105).

Rumi ve palmetlerden üreyen süslemelerin değişik örnekleri kırık parçalar halinde Harran Ulu Camii kalıntıları arasında bolca bulunmaktadır (Şekil 106, 107).

5.4.1.2. Kapalı Bitkisel Süsleme

5.4.1.2.a. Asma Dalı Kompozisyonlar

Kapalı bitkisel süslemenin en zengin örnekleri Harran Ulu Camii'nin sütun ve sütun başlıklarında yoğun olarak yer almıştır. Caminin Emeviler döneminden kalma sütunlarına üzüm salkımlı kıvrık asma dallarından meydana gelen kapalı kompozisyonlar işlenmiştir. Caminin kalıntıları arasından Urfa Müzesi'ne getirilen bu döneme ait kalker bir sütun üzerindeki üzüm salkımlı asma dalı kompozisyonu İslâm Taş Süsleme Sanatı'nın ünik örneklerindendir (Resim 97, 246-Şekil 108). Derin oyma tekniğinde işlenmiş olan bu

sütun üzerindeki üzüm salkımları, dallar ve yapraklar plastik bir görünüme kavuşmuşlardır.

Bican Ağa Hanı'nın güney cephesindeki portal alınlığının iki yanında yer alan sütunçelerin başlıklarında üzüm salkımlı kompozisyonlar bu tür süslemenin geç devir örnekleridir (Şekil 109).

5.4.1.2.b. Girift/Arabesk Kompozisyonlar

Kıvrık rumiler ve palmetlerin girift bir şekilde iç içe geçerek meydana getirdikleri arabesk kompozisyonlar kapalı bitkisel süsleme içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler döneminde ilave edilen dördüncü sahnına ait sütunların gövde ve başlıklarında bu grubun güzel örnekleri bulunmaktadır. Bu camiden Urfa Müzesi'ne getirilmiş olan bir sütun üzerindeki girift rumili kompozisyonda asma yaprağını andırır yapraklar üzerine yuvarlak çanaklı ve yapraklı çiçekler işlenmiştir (Resim 247-Şekil 110).

Harran Ulu Camii'nin sütun başlıkları, rumi ve palmetli girift süsleme açısından adeta bir taş eserleri müzesi gibidir. Harabeler arasındaki sütun başlıklarının oval biçimdeki yan yüzlerinde birbirinin tekrarı olmayan değişik kompozisyonların boşlukları derin bir şekilde oyularak plastik bir etki sağlanmıştır (Resim 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256 -Şekil 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119). Harran'a 27 km. mesafedeki Selçuklu dönemine ait Han el-Ba'rür Kervansarayı mescit mihrabındaki girift rumili kompozisyon Harran Ulu Camii'ndeki süslemelere benzemektedir (Şekil 120).

Pazar Camii mihrabının köşe sütunçelerinin başlıklarında (Resim 257), Kale Boynu Mahallesi Harun Bey Yokuşu'ndaki 39 numaralı evin H. 1171 tarihli sokak kapısı alınlığında (Resim 258-Şekil 121), Yusuf Paşa Camii minberinin üçgen dolgularında (Resim 259-Şekil 122), Ellisekiz Meydanı'ndaki 4 numaralı evin sokak kapısı alınlığında (Resim 260-Şekil 123), Hüseyin Paşa Camii harim kapısı alınlığında (Resim 261) ve Yusuf Paşa Camii minber kapısı alınlığında (Resim 262) girift rumili süslemeler Harran Ulu Camii'ndeki benzerleri kadar iddialı olmasalar bile zengin kompozisyonlara sahiptir.

Rumi ve palmetli kapalı süslemelere Şanlıurfa evlerinde ve bazı anıtsal eserler üzerindeki sütunların ve köşe sütunçelerinin başlıklarında da yer verilmiştir (Resim 263, 264-Şekil 124, 125).

5.4.1.2.c. Rozetler/Kabaralar

Kapalı bitkisel süslemelerin en fazla kullanıldığı alan rozet ve kabaralardır. Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemi ilavesi kalıntıları arasındaki kare rozet bu grubun en eski örneğidir. Bu kompozisyonda; iç içe kesişen dört kollu yıldızdan meydana gelen sekiz kollu yıldızın kare çerçevenin köşelerine gelen uçlarına birer palmet, aralara da yürek biçiminde yapraklar işlenmiştir (Resim 265, Şekil 126). Harran şehir surlarının batı dışarısındaki Hayat el-Harrani mezarlığı içerisinde Osmanlı döneminden kaldığı tahmin edilen bir mezar şahidesinin başlığı üzerindeki dairesel bir eksen etrafında dönen palmetlerden ve stilize rumilerden oluşan kompozisyonun (Resim 266-Şekil 127) daha ustalıklı bir örneği Birecik Sancak Mescidi'nin batı cephesindeki pencere lentosuna işlenmiştir. Birecik şehir surlarının Memluk onarımından (15. yüzyıl) devşirilerek Sancak Mescidi'ne getirildiği tahmin edilen lento üzerindeki bu rozet, baklava dilimi şeklinde kufi yazılı bir kompozisyonun iki yanına simetrik olarak yerleştirilmiştir (Resim 267-Şekil 128).

Birecik Ulu Camii'nin burmalı minaresinin pabuç kısmındaki kuşak üzerinde yer alan dairesel iki rozetten birinde; iç içe geçmiş dört kollu iki yıldızdan meydana gelen sekiz kollu yıldızın kollarında atlamalı olarak dört palmet ve dört lotus (Resim 268-Şekil 129), ikinci rozette ise dairesel bir eksen etrafında dönen altı adet akantus yaprağının meydana getirdiği kompozisyon bulunmaktadır (Resim 269-Şekil 130).

Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nde ve medresenin güney cephesindeki Firuz Bey Çeşmesi'nde dairesel, sekizgen, baklava dilimi ve sekiz kollu yıldız biçiminde rozet ve kabaralar çok sayıda kullanılmıştır.

Firuz Bey Çeşmesi'nin alınlığındaki kabara rozette, merkezdeki sekiz yapraklı bir çiçeğin çevresi palmet ve lotuslarla çevrelenmiştir (Resim 270-Şekil 131). Aynı kabaranın daha sade bir örneğine, medrese eyvanından kubbeli odaya geçiş veren kapı üzerinde de yer verilmiştir (Resim 271- Şekil 132). Aynı kapının oda içerisine bakan üst kısmındaki sekizgen rozet üzerine, merkezden sekizgenin köşelerine doğru çıkan sekiz palmet motifi işlenmiştir (Resim 272-Şekil 133).

Bu kompozisyonun gelişmiş bir örneği medrese eyvanının sekiz kollu yıldız şeklindeki kabara kilit taşı üzerinde de görülmektedir (Resim 141-Şekil 134). Medresenin

kütüphane odası tonozunun kilit taşı ise baklava dilimi şeklinde kabara olup üzerinde palmet motifleri yer almaktadır (Şekil 135).

Rızvaniye Camii'nin mihrabı üzerindeki şebekeli oyma iki adet kabara rozetten solda olanına bir merkezden yanlara doğru açılan palmet motifleri işlenmiştir (Şekil 136).

Nebih Efendi Tekkesi Sokağı'ndaki 7 numaralı evin sokak kapısı alınlığında bulunan sekizgen rozet üzerinde, sekizgenin her köşesinden merkeze doğru çıkan sekiz adet palmet motifi yer almaktadır (Şekil 137).

Yıkılan bir Urfa Evi'nden Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Konağı'na getirilen tonoz kilit taşı üzerindeki süsleme ile Narıncı Camii doğusundaki harap evin eyvan tonozunun kilit taşı üzerindeki süsleme birbirine benzemektedir. Her iki kilit taşında da dairesel bir eksen etrafında dönen ve başları merkeze doğru olan dört adet palmet motifinin ikiye ayrılan sapları aralarda daha küçük palmet motiflerini oluşturmuştur (Resim 142-Şekil 138, 139).

Hacibanlar Evi'nin eyvan nişindeki şebekeli oyma daire rozet üzerinde bulunan, sekiz yapraklı bir çiçek etrafında dönen sekiz adet palmet motifli kompozisyon, Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin kubbeli oda kapısı üzerindeki rozet ile benzerlik göstermektedir (Şekil 133, 140).

Urfa Evleri'nin avluya bakan cephelerinde rozet süslemeye bolca yer verilmiştir. Bu rozetlerin önemli bir grubunu "Gülçe"ler oluşturmaktadır. Gülçelerin dört yapraklısından onsekiz yapraklısına kadar değişik çeşitlerine rastlanılmaktadır (Resim 273, 274). Karaçizmeliler Evi'ndeki onsekiz yapraklı gülçe motifinin göbek kısmına on yapraklı ikinci bir gülçe işlenmiştir (Şekil 141).

Rozetler üzerindeki kapalı bitkisel süslemelerin bazıları çark-ı felek şeklindedir. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin kubbeli odasının ocak nişi üzerindeki sekizgen rozetin üzerinde, sekiz yapraklı bir çiçekten çıkan uzun saplı sekiz adet karanfil çark-ı felek şeklinde dönmektedir (Şekil 142). Bu gün yıkılmış olan Mustafa Akyüz Evi'nin avluya bakan güney cephesindeki sekizgen rozet üzerinde, çark-ı felek şeklinde dönen stilize palmetlerin uzun sapları merkezde sekiz kollu bir yıldız oluşturmuştur (Resim 275-Şekil 143).

5.4.1.2.d. Palmetler

Şanlıurfa İslâm Mimarisi'nde görülen sonlu bitkisel süslemeler içerisinde palmet ve lotus motifleri zengin bir çeşitlilik göstermektedir. Bu çeşitlilik bilhassa Harran Ulu Camii kalıntılarındaki bitkisel motifli süslemeler içerisinde kendini açıkça göstermektedir (Resim 276, 278, 279- Şekil 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152). Bu camideki süslemeler arasında görülen simetrik iki ruminin oluşturduğu palmet motifi, Ağviran Köyü'ndeki Hüseyin Paşa Camii mihrabının köşe sütunçeleri başlığında daha belirgin bir hal almıştır (Resim 280-Şekil 153).

Urfa evlerinde sıkça kullanılan üç yapraklı palmet motifi (Resim 281), daha gelişmiş bir şekilde Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin eyvan mihrabı üzerinde dört yapraklı olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 281-Şekil 154).

Palmet motiflerinin bağımsız bir şekilde yoğun olarak kullanıldıkları alan kitabe kartuşları yanlarıdır. Bu grup içerisine giren palmetlerin en güzel ve gelişmiş örneği Birecik şehir surlarının Memluklar döneminden kalan Urfa Kapısı üzerindeki iki kitabe çerçevesinin yanlarında görülmektedir (Resim 282, 283-Şekil 155, 156). Buradaki büyük kitabenin yanlarında bulunan palmet motifinin ortadaki yaprağı içerisine, sapları yürek şeklinde örgülü simetrik rumilerden oluşan ikinci bir kompozisyon işlenmiştir (Resim 282-Şekil 155). Toktemur Mescidi'nin doğu cephesindeki kitabe çerçevesi yanlarında (Resim 284-Şekil 157), Dabbakhane Camii son cemaat yerinin batı duvarındaki kitabenin yanlarında (Resim 285-Şekil 158), aynı caminin avlusunun doğu tarafındaki türbenin kitabesi yanlarında (Şekil 159) ve avlunun batı portalinin kitabesi yanlarında (Şekil 160) iç içe geçen çatallı rumilerden oluşan palmet motiflerine yer verilmiştir. Ayrıca Dabbakhane Camii avlusunun batı portali yanlarındaki palmet motifinin aynısı, Çar Melik Köyü mezarlığındaki XVI. yüzyıldan kalma bir mezar taşı üzerinde de görülmektedir (Şekil 161).

Türk-İslâm Sanatı'nın geleneksel çizgilerini taşıyan bu palmet motiflerine karşılık, Urfa evlerinin avluya bakan cephelerindeki rozetlerin iki yanlarında görülen palmet motiflerinde mahalli bir üslup hakimdir (Resim 380, 403-Şekil 162, 302, 313).

5.4.1.2.e. Hayat Ağacı

Şanlıurfa İslâm Mimarisi taş süslemeciliğinde hayat ağacı motifi önemli bir yer tutmaktadır. Bu grubun en eski örnekleri, Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler döneminde ilave edilen dördüncü sahnındaki mimari elemanlarda görülmektedir. Bir gövde üzerinde sağa ve sola doğru kıvrılan çatallı rumilerin meydana getirdikleri hayat ağacı motiflerinin çeşitli varyasyonları caminin kalıntıları arasında yer almaktadır (Resim 286, 287, 288, 289, 290-Şekil 163, 164, 165). Harran Hayat el-Harrani mezarlığında Eyyubi döneminden kaldığı tahmin edilen bir mezar şahidesi üzerindeki selvi ağacı motifi stilize akantus yapraklarından meydana gelmiştir (Resim 291-Şekil 166). Dabbakhane Camii minaresinin onikigen formundaki yukarı bölümünün şerefeye yakın kısımlarındaki hayat ağacı motifi bir sürahi içerisinde üç adet dal şeklinde tasvir edilmiştir (Resim 292).

Bozova ilçesinin Ağviran Köyü'ndeki Hüseyin Paşa Camii'nin son cemaat yeri duvarında, hilal şeklinde bir saksıdan çıkan hayat ağacı motifi, Dabbakhane Camii minaresinden sonra cami mimarisindeki ikinci örnektir (Resim 293-Şekil 167). Bu iki caminin dışında dini mimari grubuna giren ve İslâm hakimiyeti döneminde inşa edilmiş olan Reci Kilisesi'nin dış narthex bölümünün batıya bakan cephesindeki havalandırma pencerelerinde (Resim 294-Şekil 168) ve Fırfırlı Kilise'nin portal cephesinde hayat ağacı motifinin çeşitli varyantlarına yer verilmiştir.

Şanlıurfa İslâm Mimarisi'nde hayat ağacı motifi en yoğun olarak evlerde görülmektedir. Bu motif sokak kapılarının kilit taşları ve alınlıklarından başlamak üzere evlerin avluya bakan tüm cephelerinde yüzlerce değişik örnek halinde sevilerek kullanılmıştır (Resim 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305-Şekil 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181). Hayat ağacı motifine, bazı evlerin havalandırma pencerelerinde şebekeli oyma olarak da yer verilmiştir (Resim 306, 307, 308).

5.4.2- GEOMETRİK SÜSLEME

5.4.2.1. Üreyen (Açık) Geometrik Süsleme

5.4.2.1.a. Meanderler

Tarihi geçmişi çok eskilere dayanan meander motifi, Bizans Sanatı'nda sevilerek kullanılmış ve bu motif Harran Ulu Camii'nin Emeviler devrine ait bölümünden Urfa Müzesi'ne getirilen bir sütun başlığında yerini bulmuştur (Resim 309, Şekil 182).

5.4.2.1.b. Örgüler

Şanlıurfa İslâm Mimarisi'ndeki üreyen geometrik süslemenin önemli bir bölümünü örgü motifi oluşturmaktadır. İki şeritliden başlayarak altı şeritli örgüye kadar zengin bir repertuvar gösteren bu motifin Urfa İslâm Mimarisi'ndeki en eski ve en zengin örnekleri Harran Ulu Camii'de yer almaktadır.

5.4.2.1.b.1. İki Şeritli Örgüler

Harran'ın 20 km. kuzeyindeki Cabir el-Ensar Köyü'nde Cabir bin Abdullah'a (607-697) atfedilen caminin kuzey cephesindeki pencere alınlığında yatay konumda bulunan iki şeritli köşeli örgünün birbirine eşit her düğümünden aşağıya inen ikişer şerit, ortada bir düğüm oluşturarak palmet biçiminde aşağıya sarkmaktadır (Resim 310, Şekil 183).

İki şeritli köşeli örgünün bir büyük bir küçük atlamalı altıgenler meydana getiren örneği Harran Ulu Camii kalıntıları arasında yer almaktadır (Resim 311-Şekil 184). Bizans sanatında antrolac olarak adlandırılan iki şeritli, yuvarlak formlu örgü motifi, Harran Ulu Camii'ne "zencirek" olarak girmiş ve her düğümün ortasında atlamalı olarak dört ve yedi yapraklı çiçek motifi işlenmiştir (Resim 276-Şekil 185). Aynı motif, Osmanlı dönemine ait Birecik Ulu Camii'nin minare kuşağında çiçeksiz olarak kullanılmıştır (Şekil 186).

Harran şehir surlarının doğu dışarısındaki Eyyubi dönemi mezarlık sahasında son yıllarda yapılan gecekonduların temel hafriyatları sırasında ortaya çıkartılan şahideler üzerinde, iki şeritli örgü motifinin bolca kullanıldığı görülmektedir (Resim 312). Baklava dilimi şeklinde kesişen iki şeritli örgü motifinin, çapraz kesişen kolları üzerine bağımsız baklava dilimlerinin sıralandığı değişik bir örgü kompozisyonu Harran Ulu Camii'nden Urfa Müzesi'ne getirilen bir mimari parça üzerine işlenmiştir (Şekil 187).

Gümrük Hanı Mescidi'nin doğu cephesindeki pencere lentosunda ve Cabir el-Ensar Camii'nin harim kapısı alınlığında yatay ve dikey olarak kesişen iki şeritli örgü motifi, gelişerek dörtlü düğümler ve sekiz kollu yıldızları meydana getirmiştir (Resim 313-Şekil 188, 189).

İki şeritli örgünün en gelişmiş örneği Nimetullah Camii harim portalinin yanlarındaki kitabelerin çerçevesinde ve cami avlusunun kuzeyindeki yeraltı mezar odasında bulunan Nimetullah Bey Oğlu Ruz Bey'in 1520 tarihli mezarı üzerinde görülmektedir (Resim 314, 400-Şekil 190). Burada, iki şeridin çapraz kesişmesinden bir ters bir doğru yaba motifi meydana gelmiştir.

5.4.2.1.b.2. Üç şeritli Örgüler

Üç şeritli örgünün Şanlıurfa Mimarisi'ndeki tek örneği Harran Ulu Camii kalıntıları arasındaki bir mimari parça üzerinde görülmektedir. Burada, saplar arasındaki boşluklar matkap ile oyularak süslemeye zenginlik kazandırılmıştır (Resim 315-Şekil 191).

5.4.2.1.b.3. Dört Şeritli Örgüler

Urfa Harran Kapı mezarlığında Eyyubiler döneminden kaldığı tahmin edilen yarısı kırık vaziyetteki bir mezar şahidesinde, Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parçada, Cıncıklı Hamam'ın batı cephesindeki pencere pahlarında yer alan dört şeritli örgülerde köşeler dik açı oluşturmuşlardır (Resim 316, 317, 318-Şekil 192). Harran surlarının doğu dışarısındaki Eyyubi dönemi mezarlık alanındaki hafriyatlarda çıkartılan bir mezar şahidesinin yanlarındaki dört saplı örgü şeridi yukarıda palmet biçiminde son bulmaktadır (Resim 319-Şekil 193). Dört şeritli örgü biçiminin köşeleri yuvarlatılmış olan şekline Urfa Müzesi'ndeki bir mezar taşında (Resim 320), merkeze bağlı Abdurrahman Dede Köyü Camii mihrabının yanlarındaki konsollarda (Resim 321), Birecik Urfa Kapısı'nın üzengi taşlarında ve Birecik Ulu Camii minare kuşağında yer verilmiştir (Resim 269-Şekil 194).

Harran Ulu Camii'nin kalıntıları arasında da dört şeritli örgü motifinin değişik varyasyonları görülmektedir (Şekil 195, 196).

Dabbakhane Camii minaresi kuşağındaki iki şeritli yatay örgüler, minare köşelerinde dikine birleşerek dört şeritli örgüleri oluşturmuştur (Resim 322-Şekil 197).

5.4.2.1.b.4. Altı Şeritli Örgüler

Harran yakınındaki Cabir el-Ensar Camii kuzey cephesindeki pencere pahlarında ve Nimetullah Camii mihrabı köşe sütunçelerindeki altı şeritli örgüler bu grubun yegane örnekleridir. Cabir el-Ensar Camii penceresinde yuvarlak hatlarla kıvrık bir kompozisyon sergileyen altı şeritli örgü, Nimetullah Camii mihrabının sütunçelerinde köşeli hatlarla ve

şeritlerin yer yer birleşmesiyle değişik bir biçime kavuşmuştur (Resim 323, 324-Şekil 198, 199)

5.4.2.1.b.5. Suriye Kaynaklı Örgüler

Zengiler döneminden kaldığı tahmin edilen Pazar Camii minaresinin 12 köşeli bölümünde kaval silmelerin meydana getirdiği sathi kemerler onikigenin her yüzünün yukarı kısmında düğümlenerek birbirine bağlanmıştır (Resim 325-Şekil 200). Birecik Urfa kapısının doğu cephesi üzerindeki düğümlü sathi kemer örgüsü bu grubun ikinci bir örneği olarak dikkati çekmektedir (Resim 326-Şekil 201).

Suriye Zengiler devri sanatı kaynaklı olan bu motifler, başta Konya olmak üzere Anadolu'da Selçuklu'dan Osmanlı'ya kadar bir çok mimari eser üzerinde görülmektedir. Bu motifinin Anadolu'ya giriş noktasının ise Urfa olduğu Pazar Camii minaresinden anlaşılmaktadır.

5.4.2.1.b.6. Bizans Kaynaklı Örgüler (Antrolac'lar)

Güllüoğlu Sokak'taki Melikler Evi'nin oda kapılarından biri üzerindeki kabara rozete şebekeli oyma tekniğinde işlenmiş örgü motifi (Resim 327-Şekil 202), Urfa Müzesi'ndeki Bizans devrine ait mermer vaftiz teknesi üzerindeki örgü motiflerinin Osmanlı dönemine yansımış bir varyantı olarak dikkati çekmektedir (Resim 55, 56-Şekil 22, 23, 24).

5.4.2.1.c. Düğümler

Örgü motifinin bir elemanı olan düğümler, örgüden ayrı olarak kendi başlarına bağımsız bir kompozisyon halinde kullanılmışlardır. Harran Ulu Camii'nden Urfa Müzesi'ne getirilen bir sütun başlığı üzerindeki örgü-düğüm motifi bu grubun en gelişmiş örneğidir (Şekil 203). Harran Ulu Camii'ndeki bu gelişmiş örneğin dışında Urfa Müzesi'nde Orta Çağ İslam hakimiyeti döneminden kaldığı tahmin edilen haç motifli bir taş üzerindeki düğüm motifi (Resim 328-Şekil 205), Harran Ulu Camii'nden Urfa Müzesi'ne getirilen başka bir mimari parça üzerindeki düğüm (Şekil 204) ve yine Harran Ulu Camii'nin doğu duvarının batıya bakan cephesindeki akantus yapraklı sütun başlığı üzerindeki düğüm motifi (Resim 329-Şekil 206) bu grubun başlıca örnekleri arasındadır.

5.4.2.1.d. İnci Dizisi

Roma ve Bizans Sanatı'ndan İslâm Sanatı'na geçmiş olan bu motife Harran Ulu Camii kalıntıları arasındaki mimari elemanlarda ve Eyyubiler dönemine ait Halil-ür Rahman Camii'nin (1211) minare kuşağında yer verilmiştir (Resim 230-Şekil 207). Aynı motif ayrıca; Şanlıurfa Kalesi'nin güneyindeki dağda yer alan ve "Meliğin Eyvanı" olarak bilinen mağaranın kemer çevresinde de görülmektedir (Resim 229-Şekil 84).

5.4.2.1.e. Dairelerden Üreyen Süslemeler

Bu grubun en basit örneği yan yana dizilmiş dairelerin oluşturdukları bordürlerdir. Harran Hayat el-Harrani mezarlığındaki bir mezar şahidesinde yan yana dizilmiş daireler ortalarından matkapla delinmesiyle kuş gözü motifi oluşturulmuştur (Resim 216-Şekil 208).

Biri diğerinin merkezinden geçmek üzere kesişen dairelerden oluşan süsleme Urfa Harran Kapı mezarlığındaki bir su deposu üzerine devşirme olarak yerleştirilmiş küresel kilit taşında, Akarbaşı mevkiindeki Malatyalı Halil Evi'nin odalarından birinin tonoz kilit taşında ve Selahaddin Eyyubi Camii'nin kuzeyindeki sokakta bulunan çeşme alınlığındaki küresel rozette birbirinin tekrarı olarak kullanılmıştır (Resim 330, 331- Şekil 209).

Yorgancı Sokak'taki Yorgancılar Evi'nin ve Güllüoğlu Sokak'taki Melikler Evi'nin havalandırma pencerelerindeki kafeslerde yan yana ve üst üste sıralar halinde dizilmiş daireler şebekeli oyulmuştur (Resim 332-Şekil 210).

Dairelerin kesişmesiyle altıgenler ve altı yapraklı çiçeklerin meydana geldiği kompozisyon, Reci Kilisesi'ndeki papazlar Evi'nin payesinde gelişmiş bir örnek olarak görülmektedir (Resim 333-Şekil 211). Aynı kompozisyonun daha sade bir benzeri Fırfırlı Kilise'nin güney cephesinde duvara bitişik yarım sütunlar üzerinde yer almıştır. Reci Kilisesi'ndekinden farklı olarak burada, kesişen daireler dört yapraklı yonca motifini meydana getirmişlerdir (Resim 334-Şekil 212).

Birbirine uzak dairelerin bir sıra halinde bağlanmasıyla oluşturulan bir kompozisyon Urfa Müzesi'ndeki bir mezar taşı üzerine bordür halinde işlenmiştir (Şekil 213). Harran Ulu Camii'de ve Urfa Kalesi'ndeki bir mimari parça üzerinde yer alan "yumurta dizisi" kompozisyonu dairesel süslemeler grubunun değişik bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 214).

Eski Köy Yatı Mektebi merdivenlerinde, Zincirili Sokak'taki Mahmut Canpolat Evi'nin eyvan gezeneğinde ve Belediye Sinemasının damında dairelerin kesişmesinden oluşan şebekeli oyma korkuluklar yer almaktadır (Resim 335-Şekil 215).

Urfa Müzesi'ndeki bir mezar taşında ve Halfeti İlçesi'ndeki Ali Yener Evi'nin eyvan kemeri çevresinde olduğu gibi kesişen yarım dairelerinden değişik kompozisyonlar üretilmiştir (Resim 336-Şekil 216, 217).

Ters U biçimindeki şekillerin bir dizi halinde oluşturduğu bordürler Harran Ulu Camii kalıntıları arasında görülmektedir (Şekil 218, 219).

Reci Kilisesi'nin giriş kapısı iç kemerinde yonca yaprağı biçiminde dizilen yarım dairelerin meydana getirdiği haç motifleri ile Güllüoğlu Sokak'taki Melikler Evi'nin beşik tonozlu eyvanının lento taşlarında teğet şekilde birleşen yarım dairelerin oluşturduğu kompozisyon üreyen dairesel süslemelerin değişik birer örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 337-Şekil 220, 221).

5.4.2.1.f. Üçgenlerden Üreyen Süslemeler

Geometrik biçimlerin en basit şekillerinden olan üçgenlerin yan yana sıralandığı süsleme Urfa Müzesi'ndeki Orta Çağ'dan kalma bir taş eser üzerinde görülmektedir. Bu süslemede dik açılı üçgenler, dik yanları sağ tarafa gelecek şekilde dizilmişlerdir (Resim 328-Şekil 222).

5.4.2.1.g. Altıgenlerin Kesişmesinden Üreyen Süslemeler

Hüseyin Paşa Camii minberinin şebekeli oyma korkuluğu ile Rızvaniye Camii ve Hüseyin Paşa Camii minarelerinin şebekeli oyma korkuluklarında yan yana birleşerek petek biçimi oluşturan altıgenler, merkezlerinden geçen dik ve çapraz çizgilerle altı parçaya bölünmüşlerdir (Resim 338, 339-Şekil 223, 224).

Gümrük Hanı giriş eyvanının yan duvarlarında ve Yorgancı Sokak'taki Çubukçular Evi'nin eyvan girişindeki paye üzerinde, kesişen altıgenler aralarında altı kollu yıldız ve baklava dilimi şekillerini meydana getirmişlerdir (Resim 340- Şekil 225, 226).

5.4.2.1.h. Sekizgenlerin Kesişmesinden Üreyen Süslemeler

5.4.2.1.h.1. Aynı Boydaki Tam ve Yarım Sekizgenlerin Kesişmesinden Üreyen Süslemeler

Aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süslemelerin değişik şekilleri Dabbakhane Camii avlusunun güney ve batı portallerinde (Resim 341-Şekil 228, 230), Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin güney cephesindeki pencere lentosunda (Resim 342-Şekil 227), Harun Bey Yokuşu'ndaki 39 numaralı evin sokak kapısı lentosunda (Resim 343-Şekil 229), Dabbakhane Camii avlusu güney kapısı üzerinde ve Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Konağı mutfağının güney cephesindeki kapı lentosunda (Şekil 228) görülmektedir. Tüm bu örneklerde, kesişen sekizgenler aralarda dörtlü düğümler oluşturmuşlardır.

5.4.2.1.h.2. Aynı Boydaki Tam ve Yarım Sekizgenlerin Kesişerek Aralarında Kare-Dikdörtgen Şekiller Oluşturduğu Süslemeler

Hızanoğlu Camii ve Rızvaniye Camii minberlerindeki kesişen tam ve yarım sekizgenlerin aralarında kare şekiller oluşturduğu şebekeli oyma korkuluklar (Şekil 231) daha geç tarihlerde; Melikler Evi, Abdülkadir Hakkari Evi, Kutbeddin Sokak'taki 8 nolu ev ve Mahkeme Sokak kabaltısı (sokak tonozu) üzerindeki evin sokağa bakan penceresinde uygulanmıştır. Bu motife, evlerin havalandırma pencerelerinde de sıkça yer verilmiştir (Resim 344, 345-Şekil 232, 233). Aynı kompozisyon, Hüseyin Paşa Camii minberinde yine şebekeli oyma olarak uygulanmış, ancak burada kompozisyonun ortasındaki kare boşluğa dört kollu çark-ı felek motifi yerleştirilmiştir (Resim 347-Şekil 234). Bu kompozisyon, sekizgenlerin karşılıklı dört kenarı kısa tutularak Hayat el-Harrani Türbesi'nin batı cephesindeki pencere şebekesinde de yer almıştır (Resim 346-Şekil 235).

Aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişerek aralarda kareler oluşturduğu süsleme, Abdülkadir Hakkari Evi havalandırma pencerelerinden birindeki şebekeli oyma kare kafes içerisinde, karenin köşelerine gelen kısımlar sivriltilerek birleştirilmiş ve değişik bir kompozisyon elde edilmiştir (Resim 348-Şekil 233).

5.4.2.1.h.3. Farklı Boylardaki Tam ve Yarım Sekizgenlerin Kesişmesinden Üreyen Süslemeler

Farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süslemenin kare bir pano içerisinde sınırlanmış bir örneği Güllüoğlu Sokak'taki Mehmet Demirkol Evi avlusunun güney cephesindeki duvar üzerinde yer almaktadır. Burada ortadaki büyük bir sekizgenin çevresinde birbirini keserek dolaşan sekiz adet küçük sekizgen, ortada sekiz kollu bir yıldız ve karenin her kenarında ikişer adet yarım sekiz kollu yıldız meydana

getirmiştir (Resim 349 Şekil 236). Kapalı formlu bu süsleme, Nimetullah ve Hızanoğlu camilerinin mihrapları çevresinde üreyerek bordür şeklinde dolaşmaktadır (Resim 350, 351- Şekil 237). Aynı kompozisyon, büyük boydaki sekizgenlerin birer kenarından birbirine bitişik olarak ve bordürü tam doldurarak Yusuf Paşa Camii'nin minberinde kullanılmıştır (Resim 352-Şekil 238).

5.4.2.1.i. Kırık Çizgilerden Üreyen Süslemeler

Çapraz eksenlere göre kesişen kırık çizgilerin iki farklı konumda kırılıp kesişmesiyle X, gamalı haç ve ok ucu şekillerinin meydana geldiği kompozisyon, Şanlıurfa İslâm mimarisinde ilk defa Hasan Padişah Camii minberinin yanlarında şebekeli oyma olarak ortaya çıkmış (Resim 353-Şekil 239), daha sonra bu süsleme, Hacı Nuri Uslusoy Evi, Akçarlar Evi ve Molla Ali Sokağı'ndaki Bağdadi Ev başta olmak üzere Urfa evlerindeki odaların avluya bakan havalandırma pencerelerinde şebekeli oyma olarak kullanılmaya devam etmiştir (Resim 354, 355).

Kare bir pano içerisinde kırık çizgilerin kesişerek ortada düzgün altıgen ve çevresinde dört adet beş kollu yıldız oluşturduğu bir süsleme, Osmanlı döneminden kaldığı tahmin olunan Çar Melik Kervansarayı'nın kuzey bölümündeki odalardan birisinin payesi üzerinde yer almıştır (Resim 356-Şekil 240).

Birecik Ulu Camii avlusunun kuzey cephesindeki duvarda aynı süslemenin bir varyantı üremek suretiyle ortada sekiz kollu yıldızı, bunun etrafında sekiz adet beş kollu yıldızı meydana getirmiştir (Resim 357-Şekil 241).

Düşey eksene dik ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120°'lik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşlukların meydana geldiği süslemenin çeşitli varyantları, dikdörtgen, altıgen, sekizgen panolarda ve küresel rozetler ile küresel kilit taşlarında bolca kullanılmıştır. Bu kompozisyonun Urfa'daki en eski örneği, Eyyubi döneminden kalma Halil-ür Rahman Camii'nin güney cephesindeki pencere lentosunda görülmektedir. Buradaki örnekte, diğer varyantlardan farklı olarak altıgen yıldızların ortasına ayrıca altı yapraklı çiçek motifi işlenmiştir (Resim 358-Şekil 242). Aynı kompozisyon, Gümrük Hanı Mescidi'nin doğu cephesindeki pencere lentosunda, Dabbakhane Camii avlusu batı portalinin sağındaki duvarda kabartma ve çiçeksiz olarak uygulanmıştır (Şekil 243, 244). Bu süsleme şebekeli oyma olarak, Akçarlar Evi'nin üst katındaki havalandırma penceresinde (Resim 359), Yorgancı Sokak'taki 10 numaralı evin

tuvaletinin havalandırma penceresinde sekizgen kafes içerisinde (Resim 360-Şekil 245), Rızvaniye Camii'nin mihrabı üzerinde ve Güllüoğlu Sokak'taki Melikler Evi odalarından birinin tonozunun küresel kilit taşında görülmektedir (Resim 361).

Kesişen kırık çizgilerin altı kollu yıldız ve altıgenler meydana getirdiği bu süslemenin değişik bir benzeri Karanlık Kapı Sokak'taki Ziya Küçük Evi eyvanı beşik tonozunun lento taşlarında tonoz boyunca uygulanmıştır (Şekil 246). Bu süslemede, kesişen kırık çizgilerin ortada meydana getirdiği altı kollu yıldız yerine sekiz kollu yıldızın oluştuğu benzer bir süsleme Abdülkadir Hakkari Evi'nde şebekeli oyma olarak, bu gün yıkılmış olan Mahmut Karalök Evi'nde ve Molla Ali Sokağı'ndaki Bağdadi Ev'de kabartma olarak kare çerçeve içerisine işlenmiştir (Resim 362-Şekil 247). Aynı süsleme, sekizgen çerçeve içerisinde Melikler Evi'nde, Mustafa Akyüz Evi'nde ve Bağdadi Ev'de de kullanılmıştır (Şekil 248).

Yusuf Paşa Camii minberinin mihraba bakan yan tarafındaki kare çerçeve içerisinde, kesişen kırık çizgilerin ortada sekiz kollu bir yıldızı meydana getirdiği süsleme Urfa İslâm Mimarisi'nde tek örnektir (Şekil 249).

5.4.2.2. Kapalı Geometrik Süsleme

5.4.2.2.a. Dairesel Süslemeler

Şanlıurfa İslâm Mimarisi taş süslemeciliğinde dairesel süslemeler zengin bir repertuvara sahiptir. Dairesel bir eksen etrafında dönen çemberlerin kesişerek rozet oluşturdukları süslemeler; Hızanoğlu Camii minaresinde (Resim 363-Şekil 250), Birecik Cücük Camii güney cephesinde (Resim 364-Şekil 251), Haciban Sokak'ta yer alan ve bu gün iş hanı olarak kullanılmakta olan bir evin eyvan cephesinde (Resim 365-Şekil 252) değişik biçimlerde yer almıştır. Bütün bu örneklerde, altı adet çember bir eksen etrafında birbirine bağlı bir şekilde dönerek ortada altı kollu yıldızlar oluşturmuştur.

Bir tarafı açık sekiz adet çemberin birbirine bağlı olarak dairesel bir eksen etrafında dönmek suretiyle ortada oluşturduğu sekiz yapraklı çiçek motifi bu grup süslemenin Urfa'daki en eski örneği olarak Pazar Camii minaresinde yer almıştır (Resim 366-Şekil 253).

Haciban Sokak'ta iş hanı olarak kullanılan eski bir evin eyvanı üzerindeki daire rozette, kesişen yarım daireler altı yapraklı bir çiçek meydana getirmiş, bu çiçeğin yaprak

araları uç kısımlarından başka bir yaprakla birleştirilerek çevrede altıgen bir şekil elde edilmiştir (Şekil 254).

Hacibanlar Evi'nin selamlık bölümü tuvaletinin havalandırma penceresine, bir çember etrafında dönen sekiz adet dairenin merkeze doğru damla şeklinde uzayarak birleşmesinden meydana gelen şebekeli oyma bir kompozisyon işlenmiştir (Şekil 255).

Dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen çemberlerin ortada sekiz kollu bir yıldız meydana getirdiği kompozisyonun gelişmiş bir örneği, Güllüoğlu Sokak'taki Melikler Evi'nin oda kapısı üzerindeki küresel rozette şebekeli oyma olarak işlenmiştir (Resim 367-Şekil 256). Sekiz kollu bir yıldızın çevresinde kesişen yarım dairelerden oluşan benzer bir süsleme, Yetkin Sokak'taki Şekerci Halil Evi'nin odalarından birinin tonozunun küresel kilit taşında şebekeli oyma olarak yer almıştır (Resim 368-Şekil 257).

Hacı Paşa Sokak'ta bulunan ve 1983 yılında yıktırılan Muharrem Zebun Evi'nin odalarından birinin çapraz tonozu üzerinde, kollarından kıvrılarak birleşen iki haç motifi merkezleri aynı kalmak üzere kaydırılarak sekiz kollu bir yıldız meydana getirmiş ve ortadaki boşluğa birbirine zincirleme geçerek dönen sekiz adet çemberin oluşturduğu başka bir süsleme işlenmiştir (Şekil 258).

Hacı Bekir Pabuççu Evi'nin 1979 yılında yıkılmış olan selamlık kapısı alınlığında, birbirine bağlanarak dönen beşer yarım daireli iki ayrı kompozisyon merkezleri aynı kalmak üzere kaydırılarak on yarım daireli bir rozet oluşmuş ve bu rozetin ortasına on kollu bir yıldız işlenerek dairesel süslemelerin değişik bir örneği elde edilmiştir (Şekil 259).

5.4.2.2.b. Çark-ı Felekler

Çark-ı felek motifinin Şanlıurfa İslâm Mimarisi'ndeki en eski örneği, Urfa şehir surlarının Harran Kapısı kuzey cephesi üzerinde yer alan güneş kursu şeklindeki 18 kollu dairesel çark-ı felek rozetidir (Şekil 260).

Çark-ı felek motifinin önemli bir kısmı dört kollu biçimdedir. Bu motifin değişik varyantları Hasan Padişah Camii ve Hüseyin Paşa Camii minberlerinin yanlarında (Resim 369,370-Şekil 261,262) ve Birecik Ulu Camii minaresinin korkuluğunda (Şekil 263) kare kafesler içerisine şebekeli oyma olarak işlenmiştir. Hızanoğlu Camii minaresinin gövdesinde 6 kollu çark-ı felek motifinden hareketle altı köşeli yıldız motifi meydana

gelmiştir (Resim 371- Şekil 264). Su Meydanı Sokak'ta 1983 yılıda yıktırılan Mahmut Karalök Evi'nin pencere alınlığında sekiz kollu çark-ı felek motifinden hareketle sekiz köşeli bir yıldız oluşmuştur (Şekil 265). Sekizgen rozet içerisindeki bu kompozisyonun ortasına sekiz yapraklı bir çiçek motifi yerleştirilmiştir. Bu kompozisyonun çiçeksiz şekli aynı evin sokak kapısı alınlığında kabartma rozet olarak, Hızanoğlu Camii kuzeyindeki bir evin sokak kapısı alınlığında şebekeli oyma rozet olarak yer almıştır (Resim 372-Şekil 266).

Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin kubbeli odasındaki ocak nişi üzerinde yer alan sekizgen rozette, merkezden çıkan sekiz karanfil çark-ı felek motifini oluşturmuştur (Şekil 142).

Yusuf Paşa Camii minaresindeki sekizgen bir rozet içerisinde yer alan çark-ı felek motifi bu grubun değişik bir örneği olarak dikkat çekmektedir (Şekil 267).

5.4.2.2.c. Yıldız Süslemeler

Yıldız motifi, beş kolludan başlayarak 18 kolluya kadar rozetler halinde Şanlıurfa İslami devir mimarisi taş süslemeciliğinde sevilerek kullanılmıştır. Genellikle rozetler halinde görülen yıldız motiflerinin daha önce görüldüğü üzere kırık çizgilerin kesişmesinden oluşan şekilleri de sıkça kullanılmıştır.

5.4.2.2.c.1. Altı Kollu Yıldızlar

Merkezleri aynı olan iki eşkenar üçgenin karşılıklı olarak birbirine geçmesiyle meydana gelen altı kollu yıldız motifine, Türkçede Süleyman Peygamber'in mührü anlamına gelen "Mührü Süleyman" denilmektedir. Bilhassa Eyyubi dönemi sikkelerinde görülen bu motif, Selahaddin Eyyubi tarafından da kullanılmıştır [160]. Urfa şehir surlarının Eyyubi döneminden kalan Harran Kapısı'nın güneye bakan iç tarafında yuvarlak bir rozet içerisine işlenmiş olan silik durumdaki altı kollu yıldız motifinin Selahaddin Eyyubi'nin arması olması kuvvetle muhtemeldir (Resim 373).

Aynı motif, Yusuf Paşa Camii mihrabının yanlarında yine daire rozetler içerisinde ve Reci Kilisesi'nin kuzey doğusundaki evin oda kapısı yanında görülmektedir (Resim 374-Şekil 268, 269). İki adet -Y- şeklinin merkezleri aynı kalmak üzere kaydırılarak üst üste

---

[160] Nusret Çam, a.g.m., s. 207, 214.

oturtulmasıyla elde edilen 6 kollu yıldız biçimi Ak Cami'deki Abbas Ağa Medresesi'nin pencerelerinden birinin lentosunda görülmektedir (Resim 375).

5.4.2.2.c.2. Sekiz Kollu Yıldızlar

Şanlıurfa Mimarisi'nde en sık kullanılan yıldız biçimi olan sekiz kollu yıldızın en eski örneği, Zengiler dönemine ait Urfa Ulu Camii'nin (1170-1175) son cemaat yeri orta gözü döşemesindeki renkli mermer kakma panoda görülmektedir (Resim 68-Şekil 270). Yine aynı dönemden kaldığı tahmin edilen Pazar Camii'nin harim girişinin düzgün kesme taşlarla yapılmış çapraz tonozu ortasına sekiz kollu yıldız motifi sekizgen bir çerçeve içerisinde işlenmiştir (Şekil 271).

En eski bu iki örnek dışında sekiz kollu yıldız motifinin değişik varyantları Mahmut Karalök Evi'nde (Resim 376, 377), Akçarlar Evi'nde (Resim 378), Hacibanlar Evi'nde, Türk Meydanı'ndaki 8 numaralı evin sokak kapısı alınlığında (Şekil 272), İsa Beden Evi'nin sokak kapısı alınlığında, Hekim Dede Mahallesi Kıvrıntılı Sokak 35 numaralı evde ve Karanlık Kapı Sokağı çıkmazındaki üç numaralı evin sokak kapısı alınlığında (Resim 379-Şekil 273) görülmektedir. Aynı motif, Güllüoğlu Sokak'taki Melikler Evi'nin güney odalarından birinin tonozundaki küresel kilit taşında ve bugün yıkılmış olan Hacı Nuri Uslusoy Evi'nin havalandırma penceresinde daire rozet içerisine şebekeli oyma olarak işlenmiştir (Resim 380, 381-Şekil 273).

Alparslan İlkokulu karşısındaki 7 numaralı evin oda cephesindeki, merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik, diğerinin çapraz biçimde üst üste oturtularak kesişmesinden meydana gelen sekiz kollu yıldız motifi, farklı büyüklükteki karelerin birinin düz, diğerinin sivri ucu aşağıya gelecek şekilde sıralanmasından meydana gelen kompozisyondan hareketle üremiştir (Şekil 274).

Merkezleri aynı, biri dik, diğeri çapraz iki haç motifinin kesişerek oluşturduğu sekiz kollu yıldız motifinin değişik örnekleri, İsa Beden Evi'nde (Şekil 275), Bekaroğlu Osman Evi'nde (Şekil 276), Vali Fuat Caddesi Güllüoğlu Sokak'taki Güllüler Evi'nde (Şekil 277), Hızanoğlu Camii karşısındaki sokakta yer alan 18 numaralı evin sokak kapısı alınlığında (Resim 382-Şekil 278), Hacı Paşa Sokak'ta bugün yıkılmış olan Mustafa Akyüz Evi'nde (Şekil 279) yer almaktadır.

Sekizgen bir rozetin içerisinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız motifi, "sekiz kollu yıldızlar" grubu içerisinde zengin örnekler göstermektedir. Bu kompozisyonun değişik varyantları, Karanlık Sokak çıkmazındaki 5 nolu evin sokak kapısı alınlığında (Şekil 280), Yorgancı Sokak'taki Sivereklíler Evi'nde (Resim 383), Abdülkadir Hakkari Evi'nde (Resim 384, 386-Şekil 281), Su Meydanı Sokak'ta bu gün yıkılmış olan Mehmet Parmaksız Evi'nin sokak kapısı alınlığının sağındaki rozette (Resim 385), Mahmutoğlu Kulesi'nin haremlik bölümünde, Bekaroğlu Osman Evi'nde ve Molla Ali Sokağı'ndaki Bağdadi Ev'de (Şekil 281), Su Meydanı Sokak'ta her ikisi de yıkılmış olan Yusuf Ziya Evi (Şekil 282) ve Emine Yanmaztaş Evi'nde (Şekil 283) yer almaktadır.

Sekiz kollu yıldız grubunun bir bölümü, merkezleri aynı iki karenin çapraz kesişmesinden meydana gelmiştir. Nimetullah Camii son cemaat yerinin orta göz döşemesindeki renkli mermer kakma ile yapılmış süslemede (Resim 69-Şekil 284), Harran Kapısı'nın kuzey cephesindeki daire rozet içerisinde (Resim 387-Şekil 285) ve Hekim Dede Mahallesi Kıvrıntılı Sokak 35 numaralı evdeki daire rozet içerisinde iki karenin çapraz kesişmesinden meydana gelen sekiz kollu yıldız süslemesinin değişik örneklerine yer verilmiştir (Şekil 286).

Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin ocaklı odasındaki sekizgen rozette büyük boydaki sekiz kollu yıldız ortada bir kare oluşturacak şekilde karşılıklı iç noktalarından birleştirilmiştir (Resim 388-Şekil 287). Melikler Evi'ndeki, sekizgen bir rozette iç içe iki çemberin içerisinde bulunan birer adet şebekeli oyma sekiz kollu yıldız (Resim 389-Şekil 288) ve Yusuf Paşa Camii mihrabında kare bir rozetteki daire çevresinde birbirine teğet dönen yarım dairelerin meydana getirdiği sekiz kollu yıldız (Şekil 289) bu grubun değişik örnekleridir.

Sekizgen yıldız süslemenin kırık çizgilerden oluşan örneklerine; Birecik şehir surlarının Urfa Kapısı üzerindeki sekizgen rozette (Şekil 290), Hacı Bekir Pabuççu Evi'nin bu gün yıkılmış olan selamlık kapısı üzerindeki sekizgen rozette (Resim 390-Şekil 291) yer verilmiştir. Bu kompozisyonun aynısı, Kıbrıs sokaktaki 3 numaralı evde, Keçeci Hanı'nında ve Alman Bağı olarak bilinen mevkideki bağ evinin kapısında tekrarlanmıştır (Resim 390).

İsa Beden Evi ile Hacı Nuri Uslusoy Evi'ni ayıran ve bu gün yıkılmış olan duvar üzerindeki bir dizi şebekeli oyma daire rozetten birinde, kesişerek dönen kırık çizgiler iç içe üç adet sekiz köşeli yıldız meydana getirmişlerdir (Resim 391- Şekil 292).

Birecik Ulu Camii'nin son cemaat yerindeki sekizgen rozette ise, zincir halkaları gibi birbirine geçerek dairesel bir eksen etrafında dönen ok ucu biçimindeki dörtgenlerin oluşturduğu sekiz kollu yıldızlar Urfa mimarisinde tek örnek olması bakımından önem taşımaktadır ((Resim 392-Şekil 293).

Kare ve dikdörtgen şekillerin aralarında oluşan sekiz kollu yıldız örneklerine, Rızvaniye Camii son cemaat yerinin orta gözü döşemesindeki ve Mahmut Nedim Efendi Konağı eyvanının döşemesindeki renkli mermer panolarda yer verilmiştir (Resim 70, 393-Şekil 294, 295).

Uç kısımları pahlanmış haç motiflerinin yan yana ve üst üste sıralanarak uçlarından birleşmesiyle aralarda oluşan sekiz kollu yıldız motifleri, Hayat el-Harrani Camii ile türbesini ayıran duvarda (Resim 394-Şekil 296), Yusuf Paşa Camii minberinde, Halfeti İlçesi'ndeki Ali Yener Evi'nin havalandırma penceresinde (Resim 395-Şekil 297) şebekeli oyma olarak, Mahmut Nedim Efendi Konağı eyvanının döşemesinde renkli mermer kakma olarak görülmektedir (Resim 393-Şekil 298).

Farklı boylardaki karelerin birinin düz, diğerinin sivri ucu aşağıya gelecek şekilde sıralanmasıyla aralarda sekiz kollu yıldızların meydana geldiği süsleme, Reci Kilisesi'nin XIX. yüzyıl başlarında inşa edilen Papazlar Evi bölümünün pencere korkuluklarında (Resim 396), Akçarlar Evi'nin üst katındaki havalandırma penceresinde (Resim 397-Şekil 299) ve Güllüoğlu Sokak'taki 6 numaralı evin havalandırma penceresindeki kare panoda (Şekil 285) şebekeli oyma olarak işlenmiştir. Aynı süslemeye, kabartma olarak Alparslan İlkokulu karşısındaki 7 numaralı evin oda cephesindeki sekizgen rozet üzerinde (Resim 398-Şekil 301) ve 1983 yılında yıktırılmış olan Hacı Nuri Uslusoy Evi'nin kuzey odalarından birisinin kuzeye bakan cephesindeki kare bir rozet içerisinde yer verilmiştir (Şekil 302). Bu süslemenin daire bir rozet içerisindeki değişik bir varyantı Kıvrıntılı Sokak'taki 35 numaralı evde görülmektedir. Buradaki örnekte, sivri uçlarından birleşerek 8 şeklini meydana getiren farklı boylardaki iki kare dairesel bir ekran etrafında sekiz kollu yıldız oluşturmuştur (Şekil 303).

Yusuf Paşa Camii minberinin yan duvarında, birbirinin altından ve üstünden geçerek bir merkez etrafında dönen çizgilerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız süslemesi tek örnek olması açısından önem taşımaktadır (Şekil 304).

5.4.2.2.c.3. Dokuz Kollu Yıldızlar

Dokuz kollu yıldız kompozisyonunun Şanlıurfa İslâm Mimarisi'ndeki tek örneği, Urfa şehir surlarının Harran Kapısı'nın kuzey cephesindeki daire bir rozet üzerinde görülmektedir. Bu rozette, büyük bir çemberin dışında birbirine teğet birleşen 9 adet yarım çemberin uçları birleştirilerek elde edilen üç adet eşit kenar üçgenin uçları dokuz kollu bir yıldız oluşturmuş ve bu yıldızın ortasına altı kollu bir yıldız yerleştirilmiştir (Resim 399-Şekil 305).

5.4.2.2.c.4. On Kollu Yıldızlar

Hayat el-Harrani Camii ile türbesini ayıran duvarın cami içerisine bakan cephesindeki ongen rozette yer alan, bir çizginin devam ederek alttan ve üssten geçmesi suretiyle meydana getirdiği on kollu yıldız kompozisyonu bu grubun değişik bir örneği olarak dikkat çekmektedir (Şekil 306).

On kollu yıldız grubunun en yaygın örneği olan, kırık çizgilerin kesişerek ortada oluşturdukları on kollu yıldız ve çevrede oluşturdukları on adet beş kollu yıldızlardan meydana gelen kompozisyon, Abbas Ağa Medresesi'nin dershane mescidi altında yer alan mezar odasındaki Ruz Bey mezarının doğu yönündeki daire rozette (Resim 400-Şekil 307) ve Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin güney cephesindeki pencere lentosunda görülmektedir (Şekil 307).

5.4.2.2.c.5. Oniki Kollu Yıldızlar

Bu süsleme grubunun Şanlıurfa İslâm Mimarisi'ndeki en eski örneği, Urfa şehir surlarının Eyyubiler dönemine ait Harran Kapısı'nın kuzey cephesindeki daire bir rozette görülmektedir. Bu rozette, iki adet altı kollu yıldızın uç kısımları birbirinin kolları arasındaki boşluğa denk gelecek şekilde üst üste bindirilerek 12 kollu yıldız meydana getirilmiş, ortadaki yuvarlak boşluğa ise iki eşit kenar üçgenin meydana getirdiği altı kollu başka bir yıldız işlenmiştir (Şekil 308).

Oniki kollu yıldız grubunun değişik bir çeşidi de Örtük Sokak'taki 29 numaralı evde daire bir rozet üzerinde görülmektedir (Resim 401- Şekil 309).

5.4.2.2.c.6. Onaltı Kollu Yıldızlar

Harran Kapısı'nın kuzey cephesindeki daire rozet içerisinde yer alan 16 kollu yıldız motifi bu grubunu en eski örneğidir (Şekil 310).

Sekiz kollu yıldızın kollarının arasının köşeli bir biçimde birleştirilmesiyle oluşturulan 16 köşeli yıldız biçimlerinin değişik varyantları her üçü de yıkılmış olan Karalökler Evi'nde (Şekil 311), Hacı Nuri Uslusoy Evi'nde (Resim 402, 403-Şekil 312, 313) ve İsa Beden Evi'nin sokak kapısı alınlığında (Resim 404-Şekil 314) rozetler halinde görülmektedir. İsa Beden Evi'nin sokak kapısındaki örneğin benzerine Kıvrıntılı Sokak'taki 35 numaralı evde de yer verilmiştir.

5.4.2.2.c.7. Onsekiz Kollu Yıldızlar

Bu grubun tek örneği, Harran Kapısı'nın kuzey cephesindeki daire bir rozet üzerine güneş kursu şeklinde işlenmiş, rozetin merkezine ayrıca dokuz dilimli bir çiçek motifi yerleştirilmiştir (Şekil 315).

5.4.3. FİGÜRLÜ KONULAR

5.4.3.1. HAYVAN FİGÜRÜ

5.4.3.1.a. Çift Başlı Kartal ve Kuş Figürü

Şanlıurfa İslâmi dönem mimarisi taş süslemeciliğinde kullanılan çift başlı kartal figürünün en eski örneği Harran Kapısı'nın şehire bakan kuzey cephesinde yer almaktadır. Bu cephede, Eyyubi neshisi ile yazılmış tek satırlık uzunca kitabede kapının Eyyubilerden el-Melik el-Adil Ebu Bakr'ın oğlu Şahabeddin Ebul Feth Şah Gazi'nin emriyle yenilendiği yazılıdır[161]. Bu melik, Meyyafarikin Eyyubilerinden olup 1220-1230 tarihleri arasında hüküm sürmüştür. Kitabe şeridinin altında, kapı kemerinin ortasında yüksek kabartma olarak çift başlı kartal fgürü yer almaktadır. Sağ taraftaki baş tamamen kırıktır. Sol taraftakinde sivri kulaklar ve kıvrık gaga seçilmektedir. Açık durumdaki kanatlarda birbirine paralel çizgiler vardır [162]. Kuyruk, orta kısmından düğümlenerek sağa ve sola

---

[161] Gönül Öney,*"Anadolu Mimarisinde Avcı Kuşlar Tek ve Çift Başlı Kartal"*, **Malazgirt Armağanı.** Ankara, 1972, s. 149

[162] Gönül Öney, a.g.m., s.149.

yelpaze şeklinde açılmaktadır (Resim 410-Şekil 326). Yelpaze şeklindeki bu kuyruk diğer Selçuklu kartallarına benzemektedir [163].

Onbir Nisan Sokağı'ndaki 7 numaralı evin sokak kapısı alınlığındaki kitabe çevresinin sağında ve solunda yer alan birer kuş figürü Urfa İslâm Mimarisi'ndeki tek örnektir (Resim 413).

5.4.3.1.b. Arslan Figürü

Bu grubun Urfa İslâm Mimarisi'ndeki en eski örneği Han el-Ba'rür Kervansarayı'ndan (1228-1229) Urfa Müzesi'ne getirilen büyük bir taş blok üzerinde görülmektedir. Burada, bağdaş kurmuş bir insanın sağında ve solundaki arslanları boyunlardan zincirle tutması konu edinilmiştir. İri bir şekilde ve profilden tasvir edilmiş olan arslanların yüzleri belirsiz olup, yeleleri dışında vücutlarındaki tüyler işlenmemiştir. Başlar vücuda göre küçük tutulmuştur[164]. O tarihlerde Anadolu Selçuklularının başında bulunan Keykubad bin Keyhüsrev'i (Alaaddin Keykubad) tasvir ettiği anlaşılan insan figürünün başında sivri bir külah bulunmakta ve saçlar külahın iki yanından örgülü bir şekilde sarkmaktadır. Üzerindeki gömlek sağdan sola doğru kapanır bir vaziyettedir (Resim 414, 415-Şekil 329).

Şanlıurfa şehir surlarının Harran Kapısı kuzey cephesindeki kitabenin altında ve kapı kemerinin iki yanında 55x108 cm. boyutundaki birer taş üzerine karşılıklı olarak arslan ve insan figürlerinden ibaret bir kompozisyon alçak kabartma olarak tasvir edilmiştir. Her iki kompozisyonda da, biraz yürür vaziyette, başlarında külah olan bir insan yularından tuttuğu arslanı dolaştırmaktadır[165]. Kaftanlı insan figürünün arslana göre çok küçük olduğu, vücut detaylarına önem verilmeden işlenmiş olduğu görülmektedir [166]. Arslanın vücudu yandan, başı cepheden tasvir olunmuş, kuyruk sırta paralel olarak kıvrılmıştır. Burun, yuvarlak gözler ve sivri kulaklar dikkati çekmektedir. Ön ayakları ileride, arka

---

[163] Hamza Gündoğdu, a.g.t., s. 126.

[164] Joachim Gierlichs, a.g.e., s. 251.

[165] Joachim Gierlichs, a.g.e., s. 222.

[166] Hamza Gündoğdu, a.g.t., s. 127

ayakları harekete hazırdır[167]. XIII. asır Eyyubi kabartması olan bu figürlerdeki üslupta Selçuklu etkisi bariz olarak görülmektedir[168]. (Resim 416, 417, 418-Şekil 330, 331).

Urfa Müzesi'ndeki bir çeşme taşında cepheden tasvir edilmiş arslan figürünün Orta Çağ İslâm hakimiyeti döneminde Hiristiyan eseri olarak yapıldığı tahmin edilmektedir. Sadece baş ve iki ayaktan ibaret olan arslanın yeleleri başın etrafını çepeçevre sarmış ve göğüsten aşağıya sarkmıştır. Ağız kısmı su akacak şekilde oyulan arslanın yüzüne ürkütücü olmak yerine sevimli bir ifade verilmiştir (Resim 419-Şekil 332).

Şanlıurfa Kalesi'nin kuzey doğu köşesindeki poligonal burcun şehire bakan sivri köşelerinden birinin iki yanında yer alanyüksek kabartma arslan figürleri, kalenin inşa tarihi kesin olarak belli olmadığı için için üslup özelliğine dayanarak XIII. yüzyıla tarihlenmektedir[169]. Creswell, bu kabartmaları Memluklar zamanına tarihlemektedir [170] (Resim 420, 421-Şekil 333, 334).

Eski fotoğraflarda kale kapısının doğuya bakan iç tarafında, kapı kemerinin iki yanında görülen birer hayvan figürü, Memluk Sultanı Baybars I. (1260-1271) dönemindeki pars figürlerine benzemektedir. Ayrıca buna benzer kabartmalar Baybars dönemi dışında, Osmanlı döneminde de kullanılmıştır[171] (Resim 335, 336).

Arslanlı Han'dan Urfa Müzesi'ne getirilen kare şeklindeki iki taş üzerine simetrik olarak birer arslan figürü işlenmiştir. 1960'lı yıllarda yıktırılmış olan hanın kapısının iki yanında karşılıklı olarak yer aldığı anlaşılan bu figürlerden birincisi sola dönük vaziyette, yüz cepheden, vücut yandan tasvir edilmiştir. Badem gözlü, bıyıklı, dilini çıkarmış durumda ve tek kulaklı olarak tasvir edilmiş olan arslan figürü boynundan sarkan zincirin ucundaki bir kazıkla yere bağlanmıştır. Kuyruk kısmı, Harran Kapısı'ndaki arslan kabartmalarında olduğu gibi gövdenin üzerine dönmüştür. Gövde ve ayaklardaki tüyler

---

[167] Gönül Öney, *"Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü"*, **Anadolu (Anatolia) XIII**, Ankara, 1971, s. 13, 14, Resim 34; **Anadolu Selçuklularında Heykel Figürlü Kabartma ve XIV - XV. Asırlarda Devamı**, C. 1, (Basılmamış Doçentlik Tezi) Ankara, 1966, s. 5, 85, Katalog : 7, 135, Resim 7 a, b.

[168] Gönül Öney, *"Anadolu Selçuklu Mimarisinde Avcı Kuşlar, Tek ve Çift Başlı Kartal"*, **Malazgirt Armağanı**, Ankara, 1972, s. 149.

[169] Hamza Gündoğdu, a.g.t., s. 125.

[170] Joachim Gierlichs, a.g.e., s. 232.

[171] Joachim Gierlichs, a.g.e., s. 233.

çizgilerle stilize edilmiştir. Sağ ön ayak zinciri tutar vaziyette yukarıya doğru kalkıktır (Resim 423-Şekil 337). İkinci figür; bunun simetrisi durumunda sağa bakar vaziyettedir. Bunun da yüzü cepheden, vücudu yandan tasvir edilmiştir. Badem gözlü, bıyıklı, dilini çıkarmış durumda ve tek kulaklı olarak tasvir edilmiş ve boynundan bir zincirin ucundaki kazıkla yere bağlanmıştır. Baş cepheden, gövde profilden tasvir edilmiş, kuyruk gövdenin üzerine dönmüş, ön sağ ayak zinciri tutar vaziyette gösterilmiştir. Ayak ve karın tüyleri çizgilerle stilize edilmiştir. Bacaklar ve gövdenin çevresine birinci figürden farklı olarak matkapla delikler açılmıştır (Resim 424-Şekil 338).

Akarbaşı mevkiinde yer alan ve halen Şanlıurfa Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfi'nın merkezi olarak kullanılan Mehmet Bağmancı Evi'nde iki arslan kabartması yer almaktadır. Evin çardak kısmının kuzeye bakan cephesindeki "kuş takası" nın (kuş evi) iki yanında karşılıklı ve simetrik olarak tasvir edilmiş olan bu arslanların baş ve gövdeleri profilden tasvir edilmiş, boyunlarından zincirle yere bağlanmışlardır. Boyunlarındaki zincirleri, ön ayaklarından birisini yukarıya doğru kaldırmaları ve kuyruklarının gövde üzerine kıvrılmış olması yönleriyle bu arslanlar daha önce incelemiş olduğumuz "Arslanlı Han" arslanlarını hatırlatmaktadır. Bu evin Arslanlı Han'a çok yakın olması ustanın oradan etkilendiği izlenimini vermektedir. Ancak burada aşırı bir stilizasyona gidilerek figür naif bir üslup kazanmıştır. Sağa bakan figürün yüzü profilden verilmiş olmasına rağmen gözler cepheden görünür şekilde çift olarak tasvir edilmiş, her iki figürün yüz hatları arslandan oldukça uzaklaşarak karikatürize edilmiştir (Resim 425, 426, 427-Şekil 339, 340).

Yıkılan eski bir Urfa Evi'nden taşçı atölyesine getirilen iki arslan kabartmasını Osmanlı dönemine tarihlemek mümkündür. Simetrik durumdaki bu arslanların gövdeleri yandan, başları cepheden tasvir edilmiştir. Burada şimdiye kadar gördüğümüz örneklerden farklı olarak, başın çevresindeki yeleler ile kaş, göz, burun ve ağız daha belirgin bir şekilde işlenmiştir. Her iki figürde de kuyruk gövdenin üzerine doğru kıvrılmış, ancak kısa tutulduğundan gövdenin üzerine tam dönmemiştir (Resim 428-Şekil 341, 342).

Urfa Evleri'nde görülen arslan röliyeflerine Birecik Evleri'nde de yer verilmiştir. Birecik Sancak Mahallesi, Dik Yokuş Sokak'ta yer alan Salih Kalender Evi'nin dört yapraklı yonca şeklindeki havalandırma penceresinin yan tarafına, sola doğru yürür

vaziyette bir arslan kabartması işlenmiştir. Fazla detaya inilmeden ana hatlarıyla işlenen arslan figürünün kuyruğu gövdenin üzerine dönmüş vaziyettedir (Resim 429).

5.4.3.1.c. Köpek Figürü

Harran Kalesi'nin bazalt taşından yapılmış doğu kapısının iki yanında, boyunlarındaki tasmalarından zincirle bağlanmış birer çift köpek kabartması yer almaktadır. Karşılıklı olarak simetrik bir biçimde duran köpeklerin gövde ve başları profilden tasvir edilmişir. Kapının sağında yer alan figürlerin başları sağa dönük olarak arkaya bakmakta, soldaki figürlerin ise başları sola dönük vaziyette olup arkaya bakmaktadır. Her iki yanda, önde yer alan köpekler arka ayaklarından çömelmiş olarak tasvir edilmiştir. Arkada yer alan köpeklerin sadece baş ve boyun kısmı ile ön ayaklarından birisi görülmektedir (Resim 430, 431- Şekil 343, 344). 1951 yılında yapılan arkeolojik kazılarda bulunan bu röliyeflerin yer aldığı bazalt kapı üzerindeki kitabede Numeyrilerin üçüncü hükümdarı Meni'in adı ve 451/1059 tarihi geçmektedir[172].

Urfa Müzesi'nde, bir çeşmeye ait birbirinin benzeri iki arslan heykeli bulunmaktadır. Arka ayakları üzerine çömelmiş, ön ayakları dik vaziyette tasvir edilen her iki arslanın kuyruğu sırta yapışık olarak enseye kadar uzamaktadır. Dikdörtgen prizma bir kaideye yapışık olarak yontulan her iki heykelde, kaidenin altından başlayarak gövdenin içinden geçip ağızdan çıkan bir su yolu bulunmaktadır. Osmanlı dönemine ait olan bu heykellerin baş ve yüz kısımları detaylı işlenmemiştir. Ağız yerinde, sadece suyun akması için yuvarlak bir delik bulunmaktadır. Gözler belirsizdir. Kulaklar başa yapışık işlenmiştir. Vücutlar tüysüzdür. Bir taş ustasının elinden çıktığı anlaşılan bu heykellerde naif bir üslup ve stilizasyon hakimdir (Resim 432, 433, 434, 435, 436).

5.4.3.1.d. Ejder Figürü

Şanlıurfa İslâmi dönem mimarisindeki hayvan figürlü süsleme grubunda ejder figürlü süslemeye de verilmiştir. Harran ilçesindeki inşaat temel kazılarında bulunarak 1996 yılında Urfa Müzesi'ne getirilen, Selçuklu ya da Eyyubi eseri olduğu tahmin edilen ejder kabartması, bu grubun Urfa İslâm Mimarisi'ndeki bilinen en eski örneği olmalıdır. Zira, Urfa İslam Mimarisi'nde Selçuklu öncesi dönemlere ait ejder figürü süslemesine

---

[172] D. S. Rice, *"Medival Harran"*, **Anatolian Studies, Vol. II**, Ankara, 1952, s. 49.

rastlanılmamıştır.Sonradan kırılarak iki parça haline geldiği anlaşılan kalker taşın bir parçasında ejderin baş ve kanat kısmı, diğer parçasında düğümlü kuyruk kısmı bulunmaktadır (Resim 437, 438, 439-Şekil 345). Ağız ve çene bölümleri tahrip olmuştur. Kulaklar boynuz şeklinde arkaya kıvrılmıştır. Kanat, uçları düğmeli çatallı rumi şeklinde, boyun yeleli, göz iri ve yuvarlaktır. Ayakların kanata bitişik dirsek kısmı görülmekte, pençe kısmı ise kırıktır. Kuyruk kısmının yer aldığı ikinci taş üzerinde, düğümlü ve pullu gövde kartal başlı bir kuyrukla son bulmaktadır. Kuyruğun sivri gagalı bir kartal başıyla son bulması Avrasya hayvan stiline uygundur [173] (Resim 437, 438, 439-Şekil 345).

Onsekizinci yüzyıl başlarına ait bir Ermeni kilisesinden çevrilen Selahaddin Eyyubi Camii'nin güney ve kuzey cephelerindeki pencerelerin cami iç mekanına bakan pahlarında zincir şeklinde birbirine dolanmış iki ejder figürü yer almaktadır. Kuyrukları yılan kuyruğu gibi incelerek son bulan ejderlerin başları birbirine bakar şekilde simetrik olarak profilden tasvir edilmiştir (Resim 440, 441-Şekil 346, 347). Her iki ejderin dili ile alt ve üst dudakları birbirine yapışık vaziyettedir. Burun yukarıya kalkıktır. Kulaklar sivri boynuz şeklinde, gözler badem biçimindedir. Urfa'nın Osmanlı hakimiyetinde olduğu XVIII. yüzyılda inşa edilen bu yapıdaki ejder figürlerinde Selçuklu karekteri kendini göstermektedir.

Urfa Müzesi'nde sergilenmekte olan ve Orta Çağ İslâm hakimiyeti döneminde yapıldığı tahmin edilen Hiristiyan eseri arslanlı çeşme taşının kemer boşluklarında yer alan ejderler bu grubun değişik bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuyruk kısımları karşılıklı gelmek üzere simetrik bir biçimde tasvir edilen bu ejderlerin iri başları, badem gözleri ve kapalı vaziyetteki ağızları dikkat çekmektedir. Kuyruk ve kanat kısımları oldukça kısa tutulmuştur. Ejderler bu biçimleriyle stilize edilmiş bir balığı anımsatmaktadır (Resim 419, 442-Şekil 348, 349).

5.4.3.1.e. Yılan Figürü

Osmanlıların Rakka Valisi Rızvan Ahmed Paşa tarafından 1716 yılında inşa ettirilen Rızvaniye Camii'nin harim kapısı pahlarında birbirine zincir şeklinde dolanmış birer çift yılan kabartması bulunmaktadır. Almaşık olarak sıralanmış siyah ve beyaz renkli taşların

---

[173] Gönül Öney, *"Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri"*, **Belleten**, **C. XXXIII**, Sayı 130, Ankara, 1969, s. 172.

üzerine işlenmiş olan yılanlar, zincirleme onbeş düğümle birbirlerine dolanmışlardır. Sağa ve sola bakar durumdaki başlar stilize olup gözler ancak seçilebilmektedir (Resim 443, 444-Şekil 350). Bu kompozisyonun benzeri, aynı yıllarda inşa edilmiş olan Ermeni kilisesinin (Selahaddin Eyyubi Camii) pencere pahlarında da görülmektedir. Ancak, Rızvaniye Camiindeki yılan başlı figürler Selahaddin Eyyubi Camii'nde ejder başlı olarak tasvir edilmiştir (Resim 440, 441- Şekil 346, 347).

Çakeri Camii karşısındaki 1275/1885 tarihli Haydar Ağa Çeşmesi'ne ait olan Köroğluzade Haydar Ağa Evi'nin güney eyvanı döşemesindeki su yolu, spiral şekilde iç içe geçmiş iki yılan figüründen oluşmuştur. Eyvanın ortasındaki bir şadırvandan geldiği anlaşılan (şadırvan bu gün yoktur) su, eyvan döşemesindeki ince bir kanaldan geçtikten sonra iki yılanın helezon şeklinde iç içe geçmesinden oluşan kanalı dolaşarak avluya akmaktadır. Tepeden tasvir edilen yılanların sivri burunları ve gözleri işlenmiştir (Resim 445-Şekil 351).

5.4.3.2. İNSAN FİGÜRÜ

İnsan figürlü süslemenin İslâm Sanatı'nda yasak derecesine varacak şekilde hoş karşılanmamış olması Urfa Mimarisi'ne de yansımış ve insan figürlü taş süslemeye Urfa'da iki örnek dışında yer verilmemiştir. Hal el-Ba'rür Kervarsarayı'ndan Urfa Müzesine getirilen blok taş üzerinde, başında sivri bir börk bulunan , örgülü saçları başlığının yanlarından sarkan, bağdaş kurmuş bir insanın sağındaki ve solundaki arslanları boyunlarından zincirle tutması konu edinilmiştir (Resim 414, 415). Şehir surlarının Harran Kapısı kuzey cephesinde, kapı kemerinin iki yanında biraz yürür vaziyette , başlarında külah olan bir insan yularından tuttuğu arslanı gezdirir şekilde tasvir edilmiştir. Kaftanlı insan arslana göre küçük tutulmuş ve vücut detaylarına önem verilmemiştir (Resim 416, 417, 418). Üzüm salkımı tutan el kompozisyonuna, Ellisekiz Meydanı yanındaki Köroğluzadeler Evi'nin sokağa bakan eyvanının kilit taşında, Yorgancı Sokak çıkmazındaki evin eyvanı kilit taşında ve Damat Süleyman Paşa Camii doğusundaki evin güney cephesindeki eyvanının kilit taşında yer verilmiştir (Resim 452-Şekil 359).

5.4.4. YAZI

Şanlıurfa İslâm Mimarisi'nde zengin olarak görülen geometrik ve bitkisel süsleme yanında yazı ile süslemeye de yer verilmiştir.

Celi nesih, celi sülüs, celi ta'lik ve ma'kılı tarzındaki yazılardan meydana gelen kompozisyonlar kitabelerde ve bilhassa mezar taşlarında zengin bir çeşitlilik göstermektedir.

5.4.4.1. Celi Nesih Yazılar

Celi nesih yazıların en eski örnekleri, Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler tarafından ilave edilen dördüncü sahnına ait kalıntılar arasında yer almaktadır. Bu yazılar içerisinde en çok ilgi çekeni, simetrik biçimdeki çatallı iki ruminin arasına kabartma yazılmış olan "Allah" yazısıdır. Bu kompozisyonda, çatallı rumilerin uzun kolları yukarıda yürek biçimi meydana getirecek şekilde birleşmişlerdir (Resim 453-Şekil 360). Caminin aynı döneme ait olan kalıntıları arasında celi nesih ayetlerin yazılı olduğu çeşitli mimari parçalar yer almaktadır (Resim 454).

Urfa Eyyubi Medresesi'nin 587/1191 tarihli nesih kitabesi ile (Resim 455) Meyyafarikin Eyyubilerinden kalan Harran Kapısı'nın (1220-I230) kuzey cephesindeki nesih kitabe (Resim 418) hat sanatının Urfa İslâm Mimarisi'ndeki en eski örnekleridir.

5.4.4.2. Celi Sülüs Yazılar

Şanlıurfa'daki İslâmi dönem yapıların büyük bir çoğunluğunu Osmanlı dönemi eserleri oluşturmaktadır. Bu eserlerde yazıya, bir dekorasyon unsuru olmaktan ziyade kitabe olarak yer verilmiştir. Bu kitabeler içerisinde en çok ilgi çekeni 1196/ 1781 tarihli Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin Ulu Cami avlusuna bakan kapısı üzerinde yer almaktadır. Kapının sivri kemeri içerisine celi sülüs tarzında yedi satır halinde yazılmış bu kitabenin birinci satırında besmele bulunmaktadır. Yedinci satırın sonundaki imzadan, hattatın "Urfa Naibi Es-Seyyid el-Hac Abdurrahman el-Mansuri" olduğu anlaşılmaktadır. Bu kitabe, Urfa Mimarisi'nde hattat adının geçtiği tek kitabe olması açısından önem taşımaktadır (Resim 456)

Kitabesinden 1133/1720 tarihinde Mustafa oğlu Hacı Abdurrahman tarafından tamir ettirildiği anlaşılan Hacı Lütfullah Camii iç mekanının doğu duvarındaki pencere üzerinde yer alan ve müsenna tarzında yazılmış "Maşaallah-Tabarekallah" yazısı, Şanlıurfa camilerinde dekorasyon amacı ile taşa yazılmış nadir hat örneklerindendir (Resim 457).

Yıkılmış bir Osmanlı hanından Urfa Müzesi'ne getirilmiş olan tarihsiz kitabe taşında armut biçiminde istif edilmiş "Maşaallah" yazısı yer almaktadır (Resim 458).

Bazı Urfa evlerinin sokak kapılarında ve evin avluya bakan odalarının kapılarında hat sanatı; hem kitabe, hem de dekorasyon unsuru olarak kullanılmıştır. Çerkez Sokaktaki 20 numaralı evin ikinci kata çıkan merdivenleri üzerinde taşa oyularak çerçeve içerisine alınmış iki kitabeden birincisinde, üstte celi sülüs hattı ile "Maşallahu Teala" yazısı, bunun altında ta'lik hattı ile iki satırlık bir beyit bulunmaktadır. Üstteki "Maşaallah" yazısı simetrik olarak bitkisel motifle çevrelenmiştir (Resim 459). İkinci kitabede, üç köşesinde palmet motifi bulunan bir çerçeve içerisinde müsenna tarzında celi sülüs hattı ile "Ya Hafiz" yazısı yer almıştır (Şekil 361).

Pürüz Sokak'taki 10 nolu evin sokak kapısı üzerindeki H. 1309 tarihli kitabede "İnna Fetahnaleke Fethan Mübina" yazısı istifli bir biçimde kabartma olarak taşa işlenmiş ve yazı, kaval silmenin oluşturduğu sivri kemerli bir çerçeve içerisine alınmıştır (Resim 460).

Mevlana Halid Bağdadi'nin 1823 tarihinde vefat eden oğlu Şahabeddin Ahmed için Halep Valisi Osman Nuri Paşa tarafından Ulu Camii haziresine yaptırılan türbenin giriş kapısı üzerindeki "Ali" yazısı müsenna tarzında olup yazıya mevlevi sikkesi formu verilmiş ve sikkenin tepe kısmı palmet motifi ile nihayetlenmiştir (Şekil 362).

Celi sülüs tarzındaki hat kompozisyonları Şanlıurfa mezar mimarisinde şahideler üzerinde dekoratif amaçla kullanılmış ve bu konuda oldukça güzel örnekler ortaya konulmuştur. Ulu Cami haziresindeki "Hüvel Hayyül Baki" (Şekil 363), Yusuf Paşa Camii haziresindeki "Ah Minel Mevt" (Şekil 364), "El Aman" (Resim 461-Şekil 365), "Lillahil Fatiha" (Resim 462) yazıları, Bediüzzaman mezarlığındaki "Lillahil Fatiha" (Resim 463), "Dahilek Aman Ya Muhammed" (Resim 464), Ulu Cami haziresindeki "Rızaen Lillah El Fatiha" (Resim 465), Mevlid-i Halil Camii haziresindeki "Meded Ya Allah" (Resim 466) yazıları Urfa mezar taşlarındaki dekoratif amaçlı başlıca örneklerdir.

5.4.4.3. Celi Ta'lik Yazılar

Şanlıurfa'nın Bozova ilçesine bağlı Ağviran Köyü'ndeki Hüseyin Paşa Camii'nin (XIX.y.y. başları) son cemaat yerindeki daire formlu "Şefaat Ya Resulallah" (Resim 467) ve "Maşaallah" yazıları (Resim 468) ile Mevlid-i Halil Camii haziresindeki bir mezar şahidesinde yer alan mevlevi sikkesi içerisindeki "Ya Hazreti Mevlana" (Resim 469) yazısı Şanlıurfa Mimarisi'nde taş üzerine kabartma olarak işlenmiş ta'lik yazı örnekleridir.

5.4.4.4. Ma'kılı Yazılar

Ma'kılı yazıların önemli bir kısmını "Ali" yazılı kare kompozisyonlar oluşturmaktadır. 608 /1211 tarihli Halil-ür Rahman Camii'nin güney cephesinde yer alan iki pencereden batıda olanının lentosundaki üç adet kare zeminin her birinde dört tane simetrik "Ali" yazısı ortada gamalı haç şeklini oluşturmuştur (Şekil 366). Aynı kompozisyon, Dabbakhane Camii (1565) avlusunun batı portali üzerinde de görülmektedir. Burada farklı olarak, kabartma yazıların ortası çizgi şeklinde oyulmuştur (Resim 470-Şekil 367).

Bozova ilçesine bağlı Çar Melik Köyü'nde bulunan ve Osmanlı dönemine ait olduğu tahmin edilen Çar Melik Kervansarayı'nın güney tarafındaki ocak nişli odalardan birinin güney duvarı üzerine ters olarak işlenmiş "Ali" kompozisyonu, Halil-ür Rahman ve Dabbakhane camilerindeki kompozisyonların varyantıdır. Burada farklı olarak, ortada gamalı haç yerine dört kollu çark-ı felek motifi işlenmiştir (Şekil 368, 368a).

Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Evi kuyusu taşındaki "Ali" yazısı sadece "ayn" ve "lam" harfleri ile oluşturulmuş, ancak burada da yazı ters olarak taşa işlenmiştir (Şekil 369, 369a). Aynı taşın ortasında, kare çerçeve içerisindeki dört defa "Elhamdülillah" yazısı da ustanın bilinçsizliği neticesinde ters olarak işlenmiştir (Resim 471-Şekil 370, 370a). Burada kompozisyonun ortasına işlenen büyük bir sekizgen ve çevresindeki 8 adet küçük sekizgenin kesişmesiyle geometrik bir örgü oluşturulmuştur.

Birecik İlçesi Sancak Mescidi'nin batı cephesi pencere lentosundaki, kare rozet içerisine kabartma olarak işlenmiş kelime-i tevhid yazısı Urfa İslâm Mimarisi'ndeki ma'kılı kompozisyonların gelişmiş bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 472-Şekil 371).

Urfa Nimetullah Camii'nin güney-batı dış köşesi pahının üst kısımlarında yer alan dikdörtgen çerçeve içerisindeki "Mübarek zi saadetlerinden" yazısı, Dabbakhane Camii avlusunun batı portali üzerindeki "Ali" yazısından sonra Urfa camilerinde kufi yazılı ikinci örnektir (Resim 473-Şekil 372).

5.4.5. SEMBOLİK FORMLAR

Şanlıurfa'da XIX.y.y. sonlarına ait bazı yapılarda rumi, palmet gibi motiflerden ve kıvrık şekillerden hareket edilerek ejder ve çift başlı kartal figürlerinin sembolize edildiği kompozisyonlar yer almaktadır.

5.4.5.1. Ejder Figürü

Bu yüzyılın sonlarında inşa edilmiş olan Keçeci Hanı'nın üst kattaki odalarından birisinin cephesindeki daire rozet üzerinde kıvrılarak dönen sekiz adet -S- motifinin her biri ejder figürünü sembolize etmektedir. Burada, dairesel bir eksen etrafında dönen ejderlerden birisinin ağız kısmı, diğerinin kuyruğunu oluşturmaktadır. Ejderler ortada sekizgen bir şekil meydana getirmişlerdir (Resim 446-Şekil 352).

Selahaddin Eyyubi Camii'nin kuzey avlusunda yer alan XIX. yüzyıl sonlarına ait evin alt katındaki pencere alınlıklarında görülen stilize rumiler ejder figürünü sembolize etmektedir. (Şekil 353).

Ellisekiz Meydanı'nın kuzey kenarında yer alan evin meydana bakan cephesindeki üçgen pencere alınlıklarının içerisine, stilize rumilerden hareket edilerek başları birbirine tokuşmuş vaziyette iki ejder figürü sembolize edilmiştir. Baş ve kuyrukları spiral şekilde kıvrılmış olan bu ejderlerde yine çok stilize biçimde kanat ve ayaklar dikkati çekmektedir (Resim 447-Şekil 354).

1903 yılında inşa edilmiş olan Urfa Çiçek Palas Oteli'nin kuzey ve doğu cephelerindeki pencere alınlıklarına işlenmiş olan, dört ayaklı ve istridye fiskiyeli bir havuzdan su içen simetrik iki ejder bu grubun en güzel örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 448). Yüksek kabartma olarak işlenmiş olan bu ejderler üç dilimli kanatları ve çatallı rumiden çıkarak spiral bir biçimde kıvrılan kuyrukları ile belirgin bir biçime kavuşmuşlardır. Ejderlerin göğüsleri kademeli taş kaidelere oturmuştur (Resim 448). Aynı kompozisyon, muhtemelen aynı ustanın eseri olarak yine 1903 tarihli Viranşehir Paşa Konağı'nın pencere alınlıklarında da görülmektedir (Reim 449-Şekil 355).

Ejder figürünü sembolize eden süslemelerin Urfa İslâm Mimarisi'ndeki en eski örneği, Harran Ulu Camii'nden Urfa Müzesi'ne getirilen bir kemer taşı üzerinde görülmektedir. Burada, başları karşılıklı olarak simetrik bir biçimde kanatlı iki ejder son derece üsluplaştırılmış bir şekildedir. Ön ve arka ayaklar yuvarlak bir şekilde kıvrılmıştır.

Kanatlar üzüm salkımı şeklindedir. Başlar ortada birleşerek örgü oluşturmuştur. Ejderlerin kuyruk kısımları ikinci bir taşa taştığından ve bu taş da kayıp olduğundan görülmemektedir (Resim 450-Şekil 356).

5.4.5.2. Çift Başlı Kartal Figürü

Reci Kilisesi'nin güney doğu köşesinde bulunan ve kilisenin müştemilatından olan evin batıya bakan duvarı üzerinde, tamamen rumi ve palmetlerden hareket edilerek çift başlı kartal figürünü sembolize eden iki kompozisyon yer almaktadır (Resim 411, 412-Şekil 327-328).

5.4.5.3. Balık Figürü

Balıklıgöl'ün kenarında yer alan 1716 tarihli Rızvaniye Camii minaresinin şerefe mukarnaslarının üst sırasındaki boşluklarına stilize edilmiş balık motifleri kabartma olarak işlenmiştir. Başları yukarıya gelecek şekilde işlenmiş olan balıkların gövdeleri şişkince olup kuyrukları çatallıdır. Üzerlerinde başka her hangi bir süsleme görülmemektedir (Resim 451- Şekil 357).

5.4.5.4. Koç Başı Figürü

Karaçizmeliler Evi'nin avluya bakan kuzey cephesindeki pencerelerin alınlıklarına işlenmiş olan stilize koç başı kabartmaları bu grubun Urfa'daki yegane örnekleridir (Şekil 358).

5.4.6. KOMPOZİSYONLAR (KARMA-BİLEŞİK KULLANIM)

5.4.6.1. Üreyen (Açık) Bileşik Kompozisyonlar

Dizi halinde kesişen tam ve yarım dairelerden oluşan geometrik formlar arasına yaprak, çiçek ve palmet gibi bitkisel unsurların katılmasıyla elde edilen bordürler bu grup içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Cabir el-Ensar Camii'nin kuzey cephesindeki pencere alınlığında, sıra halinde kesişen daireler üst taraflarından birleşerek palmet motifleriyle sonuçlanmıştır. Bu palmetlerin aralarına boyun kısımları halkalı olan lotus motifleri yerleştirilmiş, lotusların ikiye ayrılan saplarından daireler arasındaki boşluklara ters palmetler sarkıtılmıştır (Şekil 316).

Birecik Ulu Camii minaresinin pabuç kısmına yakın kuşağında, kesişen tam ve yarım dairelerin aralarında meydana gelen boşlukların çiçek motifleriyle doldurulduğu bir

bordür bulunmaktadır (Şekil 317). Aynı kuşağın bir bölümünde ise kesişen tam dairelerin teğet noktalarına sekiz yapraklı çiçek motiflerinin yerleştirilmiş olduğu ikinci bir kompozisyon yer almaktadır (Şekil 318).

Bir sıra halinde kesişen yarım daire bordürleri ve birbirlerine alt kısımlarından bağlanarak dizi halinde devam eden yarım daire bordürlerinin palmet ve çiçek gibi bitkisel motiflerle süslendiği değişik örnekler Urfa evlerinin sokak kapısı kemerlerinde ve niş çevrelerinde, Firuz Bey Çeşmesi'nin kemer çevresinde görülmektedir (Resim 405, 406, 407, 408-Şekil 319, 320, 321, 322).

5.4.6.2. Kapalı Bileşik Kompozisyonlar

Pazar Camii minaresinin şerefeye yakın kısmındaki mukarnasların altında yer alan daire rozet üzerindeki süsleme, bu grubun Urfa İslâm Mimarisi'ndeki en eski örneğidir. Burada; dört kollu iki adet yıldız, merkezleri aynı kalmak üzere üst üste bindirilip kaydırılarak sekiz kollu bir yıldız elde edilmiş ve bu yıldızın kolları iki çatallı ruminin oluşturduğu birer palmet motifiyle sonuçlanmıştır. Sekiz kollu bu yıldız ayrıca sekizgen bir çerçeve içerisine alınmıştır (Şekil 323).

Reci Kilisesi'nin güney avlusunda yer alan ve kilisesin müştemilatından olan evin kuzeye bakan duvarında, ikişerli iki sıra halinde birbirine teğet dört çemberin dış teğet boşlukları palmet motifleri ile doldurulmuştur (Şekil 324).

Kunduracı Pazarı'nda yer alan ve son zamanlarda yıktırılmış olan İsa Beden Evi'nin sokak kapısı üzerindeki sekizgen bir rozette, kesişen kırık çizgilerden meydana gelen sekiz kollu yıldızın köşeleri arasına birer palmet motifi yerleştirilmiştir (Resim 409-Şekil 325).

6. İKONOGRAFİ

Şanlıurfa İslâm Mimarisi Taş Süsleme Sanatı'nda kullanılan bitkisel, geometrik ve figüratif motifler simge, tema, tanım ve yorum disiplini bakımından tarih boyunca başta Türk-İslâm Sanatı olmak üzere çeşitli kültürlerin etkisi altında kalmıştır.

6.1. BİTKİSEL SÜSLEME İKONOGRAFİSİ

Bitkilerin Eskiçağ'dan beri süsleme amaçlı olarak sanat ürünlerine girmesi onların özünde bulunan şifa verici özelliklerinden gelmektedir. Eskiçağ'da hastalıkları tedavi edici

bütün ilaçlar bitkilerden yapıldığından bitki motifleri süs aracı olarak değil, bir koruyucu nesne olarak işlenmiştir [174].

İslâm Sanatı'ndaki bitkisel süslemelerde karmaşık, fakat o ölçüde akılcı ve titiz bir yerleştirme düzeni hakimdir. Birbirine dolanmış arabesk kıvrımlar, şekilleri tek tek algılamak için değil, evrenin bütünlüğünü ve uyumunu düşündürmek içindir [175].

6.1.1. Rumi Motifi

İslâm sanatçıları tarafından sevilerek kullanılan bir motif olan rumi, Şanlıurfa Mimarisi'nde de yerini bulmuş, başta Harran Ulu Camii olmak üzere Osmanlılara kadar taş süslemeciliğinde yoğun olarak kullanılmıştır.

Rumi terimi, tarihteki anlamıyla sadece Anadolu'yu çağrıştırsa da, bu adla anılan motif Selçuklulardan önce Karahanlı, Gazneli, Abbasi, Endülüs ve Fatımi süslemelerinde sık sık kullanılmış ve Osmanlı döneminin sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür. Oysa bu terimin etimolojik kökenini Anadolu'dan önceki döneme bağlayacak hiç bir ip ucu yoktur[176].

Virgül biçiminde kıvrılmış tombulca bir gövdeyle ve bunun sivri ucuna bağlanan yuvarlak bir şekilden (düğme) oluşan rumi motifi, bazen çatallanarak iki parçaya ayrılmakta (çatallı rumi), bazen de damarlar halinde dilimlenmiş gövdesiyle bilinen formunun dışına çıkıp uzayıp kısalarak ve iç içe geçerek zengin, karmaşık biçimlere dönüşmektedir. Kompozisyonun bütünü birbirine dolanmış sarmaşık dallarını andırsa da, tek bir birimde hakim olan özellik, hayvan tasvirlerine özgü saldırgan, ürkütücü, ısırgan ve kıvrım kıvrım dolanan hareketlerdir. Ayrıntılarda, ani hareketlerle çevik dönüşler yapan hayvansı bir nitelik ön plana çıkar. Böylece şekillerin arasında bitkiden çok bir hayvanın, bir yılanın, bir ejderin veya başka bir efsane yaratığının karekteri canlanır[177].

Polonyalı sanat tarihçisi Josef Strzygowski (1862-1941), rumi motifinin kökenini hayvan figürlerine dayandıranlarin öncülerinden ve en inançlı savunucularındandır. Bu

---

[174] İsmet Zeki Eyüboğlu, **Anadolu Uygarlığı**, İstanbul, 1981, s. 199-203.

[175] Selçuk Mülayim, *"İslâm Süslemeleri - Arabesk"*, **Thema Larousse - Tematik Ansiklopedi, C. 6**, İstanbul, 1993 - 1994, s. 201.

[176] Selçuk Mülayim, *"Rumi Motifi"*, **Thema Larousse - Tematik Ansiklopedi, C. 6**, İstanbul, 1993 - 1994, s. 234

[177] Selçuk Mülayim, a.g.m., s. 234.

görüş, Celal Esad Arseven (1875-1971) ve daha sonraki sanat tarihçileri kuşağına kadar benimsenmiştir. Bu motifin oluşma süreci sistematik bulgulara dayandırılmadığı için çoğu sanat tarihçisi bu görüşü kuşkuyla karşılamaktadır. Çünkü sanat tarihi araştırmalarında motiflerin veya konuların tanımını vermek yeterli olmamakta, sanattaki değişimi zorlayan toplumsal değişiklikle ilişkisini açıklamak gerekmektedir[178].

Yakın tarihli buluntuların ışığında köklerinin çok eskiye dayandığı anlaşılan rumi motifinin hayvan figürlerinden mi yoksa bitki motiflerinden mi kaynaklandığı tartışma konusudur[179]. Ancak yine de, başta Anadolu Selçukluları olmak üzere İslâm Sanatı'nda oldukça sık kullanılan bu motifin bir boyutuyla Orta Asya hayvan üslubuna dayandığını gösteren pek çok kanıt vardır[180]. M. Ö. V.-IV. yüzyıllara ait Avrasya buluntularıyla başlayan hayvan figürlerinin rumileşme süreci Türklerin İslâmiyeti kabül etmesiyle hızlanmış ve fantastik hayvan figürleri bitkisel formlara dönüşmeye başlamıştır. Göçebe halklar artık kentli olmuş, totem inancı yerini tek tanrı inancına bırakmıştır. Ancak bu dönüşüm bir anda olup bitmemiş, hayvan figürleri rumi bitki formlarının arasına gizlenerek bir süre daha yaşamaya devam etmişlerdir[181].

Rumi motifi, genellikle palmet motifi ile birlikte kullanılmıştır. Doğulu bir motif olarak ortaya çıkan ve Eski Dünya'nın çeşitli yörelerinde sevilerek kullanılan her iki motif, kullanım zenginliği bakımından mimari bezemenin en önemli kolunu meydana getirmektedirler[182].

6.1.2. Palmet Motifi

Milattan sonraki dönemlere ait ve özellikle İslâmi çevrelerde giderek yaygınlık kazanan palmet motifi, milattan önceki bin yıllık devrede Orta Asya Türk Sanatı çevrelerinde ortaya çıkarak kullanılmaya başlanmıştır[183]. Hunlara ait M. Ö. VI. ve V.

---

[178] Selçuk Mülayim, a.g.m., s. 234.

[179] Selçuk Mülayim, a.g.m., s. 234.

[180] Selçuk Mülayim, *"Rumi Motifinin Öncüleri"*, **Thema Larousse - Tematik Ansiklopedi, C. 6**, İstanbul, 1993 - 1994, s. 189.

[181] Selçuk Mülayim, *"Rumi Motifi"*, **Thema Larousse-Tematik Ansiklopedi, C.6**, İstanbul, 1993-1994, s. 235.

[182] Hamza Gündoğdu, *"İkonografik Açıdan Türk Sanatında Rumiler ve Palmetler"*, **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar-Güner İnal'a Armağan**, Ankara, 1993, s. 197.

[183] Hamza Gündoğdu, a.g.m., s. 204.

yüzyıllara tarihlenen I. Pazırık Kurganı'nda ortaya çıkartılan bir at koşum takımı parçasındaki palmetler bu motifin Türk Sanatı'ndaki öncüleri sayılmaktadır[184].

Palmet motifi Orta Asya'da "özek" motifi olarak anılmaktadır. Özek deyimi Çağatay Türkçesi'nde "bir şeyin içi, çekirdek, göbek" anlamındadır. Kazan Türkleri ile Başkırtlar'da aynı anlamdan başka "öz, özek, ağacın özü, ilik, iç, kalb, merkez" anlamında da kullanılmaktadır. Ayrıca "alem" motifi de "üzek" olarak bilinmektedir. Bu nedenle "özek" adı Arapça'dan gelen "alem" ile birlikte kullanılmaktadır[185].

Özek / alem motifi bazen bir çiçek gibi, bazen de iki tarafı kıvrık koç boynuzu biçiminde, bazen de orta kısmı uzun ve yuvarlak yapılmış, kenarlarının kıvrıklığı ile "elibelinde kız" motifine benzetilmiştir [186]. Halen Orta Asya'da sevilen bu motif Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'da halı, keçe, takı, giysi ve mimari eserler üzerine işlenmektedir.

6.1.3. Lotus Motifi

Süsleme sanatları içerisinde tarih boyunca önemli bir yeri olduğu görülen rumi ve palmet motiflerinin yanında lotus motifi de sıkça kullanılmıştır. Eski Mısır'da kutsal olan lotus çiçeği bu özelliğinden dolayı bütün tapınaklarda, heykellerde, çanak çömleklerde, kaya kabartmalarında süsleme ögesi olarak kullanılmıştır[187].

Lotus motifi palmet ile birlikte Roma mimari bezemeleri arasında her dönemde yaygın olarak işlenen örgelerin en sevilenidir[188].

6.1.4. Üzüm Motifi

Şanlıurfa İslâmi dönem taş süslemeciliğindeki bitkisel grup içerisinde asma dalı ve üzüm salkımlı motiflere de yer verilmiştir. Bu grubun en önemli örnekleri Harran Ulu

---

[184] Hamza Gündoğdu, a.g.m., s. 199

[185] Neriman Görgünay Kırzıoğlu, **Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyasında Ortak Motifler**, Ankara, 1995, s. 132.

[186] Neriman Görgünay Kırzıoğlu, a.g.e., s. 133.

[187] İsmet Zeki Eyüboğlu, a.g.e., 205 - 215.

[188] Cevat Başaran, **Anadolu Mimari Bezemeleri Roma Çağı Lotus - Palmet Örgesi**, Erzurum, 1995, s. 11.

Camii'nin Emeviler döneminden kalma (744-750) sütunlarında görülmektedir (Resim 97, 202, 246-Şekil 103, 108).

Anadolu sanatında daha çok duvar kabartmalarında, kimi çanak çömlek süslemelerinde görülen üzüm motifinin en belirgin özelliği Hititlerde Bereket Tanrısı'nın sakalı olarak görünüşüdür. Bir elinde buğday başağı, diğer elinde üzüm salkımı tutan Hitit Tanrısı Anadolu'da üzümün ne denli saygıdeğer tanrısal bir bitki olduğunu vurgulamaktadır[189].

Yunan-Roma uygarlığında üzüm bolluğun değil, sevincin, doyasıya eğlenmenin, kendinden geçişin ve içkinin kaynağıdır. Üzüm, Yunan dünyasında içki tanrısı Dionysos'un, Roma dünyasında Bacchus'un bitkisidir. Üzüm Hiristiyan dininde de önem kazanmış ve şarap kutsal olarak tanınmıştır[190].

İslâm Sanatı'na Bizans Sanatı'ndan geçen bu motif, bilhassa Bizans Sanatı etkisindeki Emevi Sanatı'nda yerini bulmuştur. Üzüm salkımları ve yapraklarından oluşan asma dallarının yüzeyi kaplayacak şekilde meydana getirdiği kompozisyonun İslâm Sanatı'ndaki ilk örnekleri, II. Velid tarafından Ürdün Nehri'nin doğusunda, Şam'ın yaklaşık 200 km. güneyinde yaptırılan (743-744) Mışatta Sarayı'nın cephesindeki taş süslemelerde görülür[191].

6.1.5. Akantus Motifi

Yine Roma-Bizans sanatlarından Emeviler yoluyla İslâm Sanatı'na geçen akantus motifine Harran Ulu Camii'ndeki sütun başlıklarında bolca yer verilmiştir (Resim 98, 99, 290, 329). Yaban enginarı yaprağı olan akantus (kenger), sütun başlıklarının süslemesinde yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak bu tür başlıklara eski Mısır'da da rastlanılmaktadır. Romalılar bu yaprağı daha karışık bir biçime sokmuşlar ve tipini diğiştirmişlerdir. Yaprağın uç tarafını yuvarlatarak ve her dilimini üç kısma ayırarak onu daha ziyade bir asma ve defne yaprağına benzetmişlerdir[192].

---

[189] İsmet Zeki Eyüboğlu, a.g.e., s. 205 - 215.

[190] İsmet Zeki Eyüboğlu, a.g.e., s. 205 - 215.

[191] Suut Kemal Yetkin, **İslâm Mimarisi**, Ankara, 1965, s. 26, 27.

[192] Celal Esad Arseven, a.g.a., C.II, s. 1025.

6.1.6. Hayat Ağacı Motifi

Bitkisel süsleme içerisinde başlıbaşına bir yer tutan ağaç motifi (hayat ağacı) Şanlıurfa İslâm Mimarisi taş süslemeciliğinde değişik biçimlerde görülmektedir. Hayat ağacı motifi Harran Ulu Camii süslemelerinde rumi motifinin başarılı bir biçimde üsluplaştırılmasıyla meydana getirilmiştir (Resim 286, 287, 288, 289, 290-Şekil 163, 164, 165). Hayat ağacı motifi, Harran Hayat el-Harrani mezarlığındaki bir mezar şahidesinde akantus yapraklarının oluşturduğu selvi ağacı şeklinde (Resim 291-Şekil 166), Dabbakhane Camii minaresinde ve en yoğun olarak da evler başta olmak üzere Urfa'daki bir çok mimari eserde bir vazodan çıkar vaziyette çeşitli varyantları ile tasvir edilmiştir (Resim 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308-Şekil 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181).

Ora Asya Şaman inancına göre hayat ağacı dünyanın merkezi olarak kabül edilir ve aynı zamanda Şaman'a yeraltı veya gökyüzü seyahatinde merdiven görevi üstlenir[193]. Bu ağaç; insan, arslan, ejder (yılan) ve diğer koruyucu, tılsımlı masal yaratıkları tarafından beklenir[194]. Orta Asya inançlarına göre kainat, hayat ağacı, yer, gök ve gezegenlerle temsil edilir. Gök ile yeri bağlayan hayat ağacıdır [195]. Ağacın dalları arasındaki küçük kuşlar, İslâm inancına göre cennet kuşları, Şamanizme göre ise Şaman ruhlarıdır [196].

Tiflis-Çıldır Gölü arasındaki Kuruktaş Kurganı'ndan çıkan ve Urartuların ataları Hurrilere ait olan M. Ö. 2000 yıllarından kalma gümüş kadehteki kabartma işlemeler arasında yer alan hayat ağacı ile Altaylar'da Pazırık'da 7. kurgan'dan çıkan bir çocuk önlüğündeki altın yaprak ve altın kabaralarla süslü deri aplike hayat ağacı, bu motifin Türk Sanatı'ndaki en eski örnekleri arasındadır[197].

---

[193] Gönül Öney, *"Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi"*, **Belleten, C. XXXII**, Sayı 125, Ankara, 1968, s. 34.

[194] Gönül Öney, a.g.m., s. 36.

[195] Gönül Öney, *"Artuklu Devrinden Bir Hayat Ağacı Kabartması"*, **Vakıflar Dergisi Sayı VII'den Ayrı Basım**, İstanbul, 1968, s. 119.

[196] Gönül Öney, *"Selçuklu Mimarisinde Figürlü Kabartma ve Heykel"*, **Sanat Dünyamız**, Sayı 6, İstanbul, 1976, s. 8.

[197] Neriman Görgünay Kırzıoğlu, **Altaylardan Tuna Boyuna Türk Dünyasında Ortak Motifler**,Ankara, 1995, s. 119.

Şaman inançlarındaki kutsal yer ve gökyüzünün direği olan ağaç motifi, Türkler İslâmiyeti kabül ettikten sonra "Cennet Ağacı" olan hurma ve nar biçimine dönüşerek daha çok Orta Asya kaynaklı şekliyle devam edegelmiştir[198]. Hayat ağacı büyük bir ihtimalle tasvir edildiği medrese, cami, saray gibi Selçuku yapılarına önemli bir yapı olduklarını belirtici bir değer kazandırmıştır. Türbe, mezar taşı gibi eserlerde yer alan hayat ağacı tasvirleri Orta Asya inançlarının bir devamı olarak ölü ruhlarının öbür dünyaya yükselmesini sağlar. Hayat ağacı motifinin kuş, kartal motifleri ile desteklenmesi bu inancı daha da kuvvetlendirmektedir[199].

6.2. GEOMETRİK SÜSLEME İKONOGRAFİSİ

İnsanlık tarihinin herhangi bir zaman diliminde ve yeryüzünün herhangi bir yöresinde geometrik şekilleri kullanmamış hiç bir topluluk yoktur[200]. Geometrik şekillerin neden tercih edildiği, hangi mantıkla geliştiği gibi konularda çeşitli araştırmacılar değişik yorumlar yaparak ayrıntılı çözümlere girmişlerdir. Geometrik kompozisyonların tercih ediliş sebepleri üzerinde düşünenler arasında, bireysel psikoloji kuramlarıyla açıklamada bulunanlar, din ve siyasi yapıya bağlayanlar olduğu gibi sembolizm, totem, büyü gibi sistemlerin rolü üzerinde durarak bu şekillerin bir takım özel güçler taşıdığını ileri sürenler de vardır[201].

6.2.1. Çeşitli Geometrik Şekiller

Yıldız biçimleri, zikzak çizgiler, çeşitli kapalı formlar, düğümler ve dairelerden oluşan şekillerin büyük bir kısmı simetrik, dengeli, kolayca ölçülendirilebilen formları nedeniyle işaret ve simge olarak kullanılmıştır. Alfabeyi oluşturan işaretler, başlangıçta çizilmiş resim şeklinde benzetmelere dayanmaktayken, giderek daha standart ve soyut şekillere dönüşüp geometrik biçimler kazanmıştır. Rünik harfler, Fenike yazısı, Latin

---

[198] Hamza Gündoğdu, *"Çifte Minareli Medrese'deki Figürlü Panolar"*, **Halk Kültürü**, 1 - 4, Ankara, 1984, s. 44.

[199] Gönül Öney, *"Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi"*, **Belleten, C. XXXII**, Sayı 125, Ankara, 1968, s. 36.

[200] Selçuk Mülayim, *"Selçuklu Sanatında Geometrik Kompozisyonlar"*, **I-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya 1993, s. 154.

[201] Selçuk Mülayim, a.g.m., s. 154.

harfleri, Romen rakamları çizgisel-köşeli formlarıyla iletişim sisteminin evrimindeki geometrik aşamaları da ifade etmektedir[202].

İslâm süslemeciliğinde geometrik kompozisyonların tercih nedenlerini araştıranlar "tasvir yasağı"na büyük önem vermişlerdir. İnsan ve hayvan şekillerinden alıkonan sanatçılar geometrik şekillere yönelmişlerdir[203]. İslâm süsleme sanatlarında kırık ve düz çizgiler, yıldız, çokgen, daire ve diğer geometrik formlarla gerçekleştirilen kompozisyonların sayısı sonsuz olmasa bile, sayılamayacak kadar çoktur[204].

Daire, üçgen, altıgen, sekizgen gibi temel geometrik şekillerin çağlar boyunca yüklendiği anlamlar vardır. Gerilere gidildiğinde Platon'un temel geometrik figürleri ile karşılaşılır. Timaeus Diyaloğu'nda Platon kozmik yasalardan bahsetmekte, geometrik biçimlerin temsil ettiği evre unsurlarını saptamaktadır. Küp = yer, piramit = ateş, üçgen prizma = hava, 12 yüzlü prizma = kosmos, 20 yüzlü prizma = su demektir[205].

Daire, simgeler arasında sonsuzun ifadesi olarak en güçlü olanıdır. Kaynağı ve sonu içerdiği için evren düzeninin, evrendeki birlik ve bütünlüğün canlı ve cansız başlıca ifadesidir[206]. Dairenin veya ortası noktalı dairenin güneşi veya astral cisimleri simgelediği düşünülmektedir. Hitit güneş kursu olarak bilinen şekiller geometrik parçalara bölünmüş daire veya yarım dairelerdir[207]. Temel geometrik şekiller olan üçgen, altıgen ve kare, bir temel daire ve onun etrafında kesişen dairelerden kurulabilir. Daireden hareketle "sonsuz" motifler üretilebilir. Bütün İslâm Sanatı'nın başlıca ifade aracı olan geometrik düzenlerdeki devamlı tekrar etme prensibi buna dayanır. İnsan bilincini simgeleyen üçgen, gök sembolü olan altgen, yeryüzünü ve maddeyi ifade eden kare, daireden elde edilebilen temel geometrik figürlerdir. Karenin dörtköşe sayısı, yani dördü temsil etmesi ile yeri özeldir. Phythagoras, her şeyi sayılarla özleştirdiğinde, 4'ü en mükemmel oran temsilcisi olarak, adaleti temsil eden sayı diye göstermiştir. Bütün doğada 4 ritmi egemendir. 4 ana

---

[202] Selçuk Mülayim, *"Simge Olarak Geometrik Şekiller"*, **Thema Larousse - Tematik Ansiklopedi, C. VI**, İstanbul, 1993-1994, s. 230.

[203] Selçuk Mülayim, a.g.m., s. 231.

[204] Selçuk Mülayim, **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler**, Ankara, 1982, s. 7.

[205] Semra Ögel, **Anadolu'nun Selçuklu Çehresi**, İstanbul, 1994, s. 95.

[206] Semra Ögel, a.g.e., s. 96.

[207] Selçuk Mülayim, *"Simge Olarak Geometrik Şekiller"*, **Thema Larousse - Tematik Ansiklopedi, C. VI**, İstanbul, 1993-1994, s. 230.

yön, 4 unsur (ateş, hava, su, yer), doğanın dört fiziksel niteliği (sıcak, soğuk, kuru, nemli), 4 rüzgar, doğanın dört ürünü (insan, hayvan, bitki, metal). Dairenin bölünmesi ile elde edilen 6 ve 12 sayıları, güneşin çizdiği çemberle ilişkili kozmik sayılar olup güneşin bir yılda geçtiği 12 gezegen-zodiak sistemi ile bağlıdırlar. Altı, dünyanın yaratıldığı gün sayısıdır. Merkez noktası ile 7'yi bulur, 7 gök katını anlatır. Güneş, ay ve yerin hareket ritimleri kozmik sayıların anahtarıdır. Bu üçlü ilişki, 3 sayısına ağırlık verdirir. Sayılar arasındaki bağlantılar da önem kazanmaktadır. 3, 6'ya götürür (üç büyük dinde dünyanın yaratıldığı gün sayısı 6'dır). 6, 12'ye çıkar ki, 12' de 3 ve 4'ü birleştiren sayıdır (İslâm'da 12 imam, Hiristiyanlıkta 12 Havvari)[208].

İçiçe daireler imgesi, dünya etrafında dönen gezegenlerin çizdiği konsantrik çemberlere benzemektedir. Mısırlı Ptolemeus'un astronomisinde ortaya koyduğundan beri, yüzyıllarca geçerliliğini koruyan bu kozmik şemanın yıldız sistemleri dediğimiz geometrik düzenlerle çarpıcı bir yakınlığı vardır[209].

6.2.2. Ay-Yıldız-Güneş-Çark-ı Felek - Haç Motifleri

İslâm Sanatı'nda, yıldızlar ve çark-ı felek adı verilen dönen şekiller tekke ve tarikatlarla ilgili görülmekte, şekillerin köşe ve kenar sayıları 12 imam, 4 mezhep gibi bazı özel anlamlarla açıklanmaktadır[210]. Bugünkü Ay-yıldızımıza benzeyen ve gökte gün ile ayı birlikte temsil eden bir motif, milattan önceki birinci bin yılda, proto-Türk bilinen Chou'ların (M. Ö. 1028-281) başbayrağında görülmektedir. Genellikle güneş, alp ve hükümdar arması idi. Güneş ışınları ok ve kargı ucu şeklinde tasvir edilmekteydi[211].

Süsleme sanatlarında yıldız motifi dört köşeliden başlamak üzere 16 köşeliye kadar tasvir edilmiştir. Altı köşeli yıldız en eski geometrik şekillerden olup iki eşkenar üçgenin merkezleri aynı kalmak ve köşeleri çakışmayacak şekilde üst üste konmasıyla elde edilmiştir. Hz. Süleyman'ın mührü veya Yahudi yıldızı olarak bilinen bu şekil, İslâm Sanatı'nda da kullanılmıştır[212]. Türkçe'de "Hatem-i Süleyman" terimiyle de geçen altı

---

[208] Semra Ögel, a.g.e., s. 96.

[209] Semra Ögel, a.g.e., s. 97.

[210] Selçuk Mülayim, a.g.m., s. 230.

[211] Emel Esin, *" Kün-Ay (Ay-Yıldız) Motifinin Proto-Türk Devrinden Hakanlılara Kadar İkonografisi"*, **VII. Türk Tarih Kongresi, C. I**, Ankara, 1972, s. 314, 315.

[212] Selçuk Mülayim, a.g.m., s. 230.

kollu yıldız motifinin Yahudiliğin sembolü haline gelmesi XIX. yüzyıla rastlamaktadır. Bu motif daha tunç devrinde Mezopotamya'dan İngiltere'ye kadar olan geniş bir alanda kullanılagelmiştir. Ayrıca Hindistan'da ve İber Yarımadası'nda demir devrinde kullanıldığı da bilinmektedir. Bu motif Roma ve Bizans Sanatı'nda da süsleme unsuru olarak kullanılmıştır[213].

Altı kollu yıldız, İslâm öncesi 12 hayvanlı Türk takviminde burç sembolü olarak görülmektedir[214]. M. S. VII. yüzyıla tarihlenen Uygurlar'ın Pencikent veya Varahşa saraylarının kazılarında elde edilen alçı duvar süslemeleri arasında bu motifi ihtiva eden parçalar da bulunmaktadır[215]. Bu motif, Göktürkler devrinde Toharistan Yabgularına (600 veya 618-775) ait olduğu ifade edilen bir sikke üzerinde hilal motifi ile birlikte kullanılmıştır[216].

Mühr-ü Süleyman motifi, günümüze ulaşabilen en eski İslâm yapısı olan ve 691 yılında Emevi Halifesi Abdülmelik tarafından yaptırılan Kudüs Kubbetüssahra mabedinde, düzgün hatlı altı kollu yıldız şeklinde kullanılmış, bundan sonra Osmanlılara kadar İslâm Süsleme Sanatı'nın bütün devrelerinde bu motife sıkça yer verilmiştir[217]. İslâm devletlerinden Eyyubilerin sikkelerinde görülen bu motif, Selahaddin Eyyubi tarafından da kullanılmıştır. Harput ve Urfa'da yapılan bakır tepsilerin göbek kısımlarında halen bu motife yer verilmektedir[218].

Atina Benaki Müzesi'nde bulunan Eyyubiler dönemine ait 1220 tarihli pirinç kutunun taban kısmının ortasında 6 kollu yıldız, örgülü bir şekilde bir daire içerisinde resmedilmiştir[219].

---

[213] Nusret Çam., a.g.m., s. 207, 208.

[214] Bahaddin Ögel, **Türk Kültür Tarihine Giriş, C. 6**, Ankara, 1984, s. 194.

[215] Emel Esin, *" Türk Sanat Tarihinde Karahanlı Devrinin Mevkii"*, **VI. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 1967, s. 128, Levha V, Resim 2.

[216] Emel Esin, *"Kün - Ay (Ay - Yıldız) Motifinin Proto - Türk Devrinden Hakanlılara Kadar İkonografisi*, **VII. Türk Tarih Kongresi. C. I**, Ankara, 1972, s. 343, Levha VII A/26 ve B/2.

[217] K. A. C. Creswell, **Early Muslim Architecture I**, Oxford 1969, Plate 28/C.

[217] Nusret Çam, a.g.m., s. 207, 208.

[218] Nusret Çam, a.g.m., s. 214 - 218.

[219] Ülker Enginsoy, **İslâm Maden Sanatının Gelişmesi**, İstanbul, 1978, s. 242, Çizim 48.

Altı kollu yıldız motifinin Şanlıurfa taş süsleme sanatına girişi Eyyubiler kanalıyla olmuştur. Bu motif, Harran Höyüğü'nün Eyyubi dönemi tabakasında bulunan gümüş bir bilezik üzerinde, çeşitli gümüş sikkelerde ve Eyyubiler dönemine ait Harran Kapısı tonozunun güney tarafında daire rozet içerisinde görülmektedir.

Geometrik süsleme içerisinde kullanılan diğer bir motif de haç motifidir. Hiristiyanlığın simgesi sayılan haç motifi, tarih öncesine kadar inen bir geçmişe sahiptir. Dik eksenlerdeki iki çizgiden oluşan bu şekil dört yönü göstermekte, İsa Peygamber'in çarmıha gerildiği sahnede, insan vücudunun simetrik yapısı ile haç formu çakışmaktadır. Haç formu zaman içinde, kolları farklı uzunlukta ve farklı şekildeki diğer haç türlerinin de ortaya çıkmasıyla çeşitlenmiştir. Gamalı haç veya kolları kırık haç, M. Ö. 3000'lere kadar inen bir şekil tarihinin ürünüdür. Moheuco-Daro kültürlerinden Mezopotamya'ya kadar uzanan bu şeklin üç kollu olanlarına (triskeles) eski Yunan sikkelerinde rastlanılmaktadır. Bu şekiller karmaşık bir sistem içinde tekrarlanıp üretilerek İslâm Sanatı'nda da yerini almıştır [220].

Gamalı haç motifi çok tanrılı dinlerde önemli yeri bulunan iki karşıt gücün, yani iyi ile kötünün, aydınlık ile karanlığın simgesi olarak görülmektedir[221].

6.2.3. Mukarnaslar

İslâm Sanatı'nın en çok kullanılan dekorasyon tekniklerinden biri, mukarnas (stalaktit) adı verilen üç boyutlu süslemelerdir. İlk örneklerine küçük alçı nişler halinde Nişapur (Horasan) yapılarında rastlanılan mukarnas, sütun başlıklarında, nişlerin, tonoz ve kubbelerin süslenmesinde, genellikle duvarlarda örtü elemanları arasında geçit ödevi gören yüzeylerde kullanılmıştır[222]. Mukarnasların İran'daki köşe tromplarından geliştiği anlaşılmaktadır. İsfahan Mescid-i Cuması'nın büyük ve küçük kubbeli mekanlarında (1080-1088) köşe trompu daha küçük tromplarla bölünmüş, Gülpayegan Mescidi Cuması'nda (1105) mukarnas şeklindeki dört sıra küçük tromp esas trompu oluşturmuştur [223].

---

[220] Selçuk Mülayim, a.g.m., s. 230.

[221] Aynur Durukan, *"Akhan'ın Süsleme Proğramı"*, **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan** , Ankara, 1993, s. 148.

[222] Doğan Kuban, **100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi**, İstanbul, 1970, s. 141.

[223] Semra Ögel, **Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı**, Ankara, 1966, s. 99.

Mukarnaslar sayısız görüntüler veren bir dokudur. Bir görüntüden ötekine devamlı değişme prensibine dayanır ki, bunda ışık ve gölgenin de büyük payı vardır. Mukarnasların yapıdaki en önemli rolü, geçiş bölgelerindeki görevleridir. Kubbeye geçişlerde, portal ve mihrap nişlerinde, minare şerefelerine geçişlerde, sütun başlıklarına geçişlerde kullanılmışlardır[224].

Anadolu'dan evvel, Halep ve Şam'daki Zengi eserlerinde de mukarnaslı portal nişleri görülmektedir. Ancak buradaki mukarnaslar ufak olup nişler yayvandır. Anadolu eserlerinde mukarnasın gelişme çizgisinin İran'dan başladığı, erken örneklerden olan Alay Han'ın (1156-1192) derin ve iri mukarnaslarından anlaşılmaktadır[225]. Osmanlı yapılarında özellikle XV. ve XVI. yüzyıllarda yaygın olarak kullanılan mukarnas, özellikle büyük boyutlarda ve çok plastik bir görünüşe ulaşmıştır[226].

6.3.. FİGÜRLÜ SÜSLEME İKONOGRAFİSİ

Hayvan figürlü süslemenin en eski örnekleri Paleolitik Çağ'a ait mağaraların duvarlarında yer almaktadır.

Figürlü Süslemenin İslâm Sanatı'ndaki en eski örnekleri, Emevi halifelerinden II. Velid tarafından Şam'ın 200 km. güneyinde inşa ettirilen (743-744) Mışatta Sarayı'nın taş süslemelerinde görülmektedir. Saray cephesindeki sol şeridin kıvrım dalları arasında kuş, arslan, ayı, grifon gibi hayvan figürlerine yer verilmiştir[227].

6.3.1. Kartal Figürü

Kartal; Hitit, Urartu ve Mezopotamya uluslarında çok işlenmiş bir figürdür. Hitit dilinde "haras" olarak geçen kartal o çağlarda bile masallaşmış, "illuvanka" adı verilen dev yılanla boğuşan bir gök varlığı olarak nitelenmiştir. Kartalın en eski Hitit kabartmalarında görünmesi onun birdenbire ortaya çıkmadığını, Hitit öncesi dönemlerde de yaygın bir inanç konusu olduğunu göstermektedir[228].

---

[224] Semra Ögel, *"Sinan'ın Eserlerinde Süsleme ve Mimarinin Bütünlüğü"*, **VI. Vakıf Haftası**, İstanbul, 1989, s. 349.

[225] Semra Ögel, **Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı**, Ankara, 1966, s. 99.

[226] Doğan Kuban, a.g.e., s. 142.

[227] Suut Kemal Yetkin, a.g.e., s. 28.

[228] İsmet Zeki Eyüboğlu, ***a.g.e.***, s. 168.

En eski Türk inançlarını devam ettiren Doğu Sibir'deki Yakut / Sahalar ile Altaylıların Kam (Şaman) dinine göre güneş, ay ve bütün gökyüzünün yaratıcısı olan, iyilik ilahı Ülgen'in yedi oğlundan beşincisi gökyüzünde yaşayan kartaldır. Kırgızların Er-Töküş Destanı'nda ise Alp-Karakuş (kartal) dünyanın ortasındaki Kaf Dağı'nda bulunan ve başı göklere ulaşan Ulu Çınar'ın tepesindeki yuvasında yaşamaktadır. Başkır / Başkurtlar'ın inancında (İran edebiyatında "Simurg" diye bilinen ve "Zümrid-i Anka" da denilen) "Semrük" adlı çift başlı kuşun bir başı kişi (insan) gibi olup, kişi dilince konuşur. Semrük, "Mengü Suyu" (Ab-ı Hayat) içtiğinden hiç ölmez, Kafdağı'nın tepesinde yaşar, göllerde bulunan ve insanlara zarar veren ejderhaları kaparak getirip Kafdağı'na atar[229].

Sibir ve Altaylar'daki Kam / Şaman'lar, "Kartal Ana"dan doğmuş sayıldığından, onun korumasındadırlar. Bu yüzden Kam'lar dış giysilerinde ve dini törenlerinde çalarak oynadıkları davullarının üzerini büyük kartal tasvirleri ile bezerler. Yakutlar ve komşuları Dolganlar'ın köyleri ile keçe çadırları yanında dikilen dört köşeli direklerin tepesinde koruyucu sembolü olarak tek başlı ve genellikle çift başlı kartal şekilleri bulunurdu. Altaylar'daki M. Ö. III. bin sonlarından kalan Kurot Kurganı'ndaki iki mezarda bulunan kartal pençesi, yine doğu Altaylar'daki Ursul Irmağı kıyısında M. Ö. IV.-III. yüzyıllardan kalma Başadan Kurganı'ndaki kaplan resimleri ile süslü bir tabutta bulunan üzeri yaldızlanmış ağaçtan bir kartal, bu hayvanın Türk kültüründe ne keder eski olduğunu kanıtlamaktadır[230].

Tek ve çift başlı kartal, çok girift çeşitli sembolik amaçlarla kullanılmıştır. Orta Asya'da çok yaygın olan kartal kültünde tek veya çift başlı kartal koruyucu, nazarlık, tılsım, aydınlık, güneş sembolü, havayı tayin eden unsur olarak görülür. Yakutlar ölümden sonra ruhların kuş şeklinde (bu kuş kartal da olabilir) göğe yükseldiğine inanırlardı. Orhun kitabelerinde de ölen kimsenin kuş şeklinde uçtuğundan bahsedilmektedir. İslâmiyetin kabülünden sonra da Türkler'de bu inancın şuur altında devam ettiği, ölen kimse için "aramızdan kuş gibi uçup gitti" sözünden anlaşılmaktadır[231].

---

[229] Abdülkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara, 1987, s. 350, 412, 413, 414.

[230] Bahaddin Ögel, **Türk Mitolojisi I**, Ankara, 1971, s. 585-598; **İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, Ankara, 1984, s. 261, 262.

[231] Gönül Öney, *"Niğde Hüdavent Hatun Türbesi Figürlü Kabartmaları"*, **Belleten, C. XXXI**, Sayı 122, Ankara, 1967, s. 152, 153.

Kartal, Orta Asya inançlarında totem olarak da kabul edilmiştir. Eski Türklerde kısır kadınlar çocuk sahibi olabilmek için kartala yalvarırlardı[232]. Türk kahramanı Kültigin'in Orhun Vadisi'ndeki mezar anıtı kalıntıları arasında bulunan heykelinin başındaki tacın ön tarafında kabartma olarak kanatlarını açmış bir kartal arması göze çarpmaktadır. Daha Hunlar zamanında tanınan ve sevilen kartal arması, burada kulaklı ve boynuzlu kartal şeklinde gösterilerek büyük bir kudret sembolü halinde ifade edilmiştir[233].

Kartal, yırtıcı kuşların en güçlüsü olduğundan tarih boyunca bir çok ulus tarafından sembol olarak kullanılmıştır. Fazlalaşmış ikili kuvveti simgeleyen çift başlı kartal Selçuklu sultanlarının arması olmuştur. İbni Bibi'ye göre, Anadolu Selçuklu sultanları savaşarak hakim oldukları yere, tepesinde kartal bulunan çetrlerini (bir nevi çadır) kurarlardı[234]. Eyyubi Devleti'nin amblemi de çift başlı kartaldır[235]. Eyyubiler dönemine ait Urfa Harran kapısı'nın kuzey cephesindeki çift başlı kartal devlet sembolü olarak işlenmiştir.

6.3.2. Arslan Figürü

Arslan prehistorik devirlerden itibaren Anadolu'da, daha sonra Eski Şark'ta, Antik Sanatta çeşitli sembollerle kullanılmış en yaygın hayvan tasvirlerindendir. Çeşitli devirlerde ve kültürlerde daima kuvvet ve kudret sembolü olarak görülmüştür. Bu nedenle, sarayları, tahtı, şehri, kaleyi veya yapıyı kötülükten, düşmandan koruyan bir unsur gibi kullanılmıştır. Hitit ve Asur şehirlerinde saray kapılarının iki yanlarında sütun kaideleri olarak kullanılmışlar ve yapıyı koruyan bekçi görevi üstlenmişlerdir. Bu inanış Selçuklularda da devam etmiştir.

Orta Asya Şaman inancına göre de arslan, panter ve kaplan kudret sembolü koruyucu bir unsur kabul edilirdi. Bu inanışlara göre başruhların idolleri panter ya da kaplan şeklindedir. Yakutlar'a ve Golden'lere göre panter ve kaplan Şaman'a gökyüzü ve

---

[232] Gönül Öney, *"Selçuklu Mimarisinde Figürlü Kabartma ve Heykel"*, **Sanat Dünyamız**, Sayı 6, İstanbul, 1970, s. 7.

[233] Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı I**, İstanbul, 1972, Sayfa 7, 8, Resim 9.

[234] Gönül Öney, a.g.m., s. 7.

[235] Ramazan Şeşen, **Selahaddin Eyyubi ve Devlet**, İstanbul, 1987, s. 204, 205.

yeraltı seyehatlerinde yardımcı olan ruhlar olup bu yolculukta Şaman'ı kötü ruhlardan korurlar[236].

Arslan büyük bir olasılıka aynı zamanda arma, totem olarak da düşünülmüştür. Sultan II. Giyaseddin Keyhüsrev'in paralarında sırtında güneş rozeti taşıyan arslan arma olarak kullanılmıştır. Bunun dışında, Şaman etkileri ile İslâm tarikatlarından Bektaşiliğe giren arslan Anadolu Selçuklu Sanatı'nda bolca tasvir edilmiştir. Hz. Ali "Allah'ın Arslanı" olarak sembolize edilmiştir. Anadolu'da yaygın bir inanışa göre, arslan ağzından akan sularla abdest alınır ve bu su şifa niyetine içilir. Arslan başlı çeşmeler ve çeşmeler bu inanışın ürünüdür. Mezar taşı ve türbelerde görülen arslan figürleri Şamanizmin kalıntılarını sürdürür. Mezar taşlarındaki arslanların ölünün ruhuna gökyüzü yolculuğunda yardımcı olacak ruhları sembolize ettiği de düşünülebilir[237].

Arslan figürü genellikle güneşin, aydınlığın, gücün ve üstünlüğün simgesi olarak sanat tarihinde yerini bulmuştur. Tasavvufi inanışlarda ise arslan altını ve güneşi, her nesnede mevcut olan hareketlilik, yönelme ve yaratıcılık ilkesini temsil etmektedir[238].

6.3.3. İnsan Figürü

Anadolu Selçuklu Sanatı'nda yaklaşık 200 yıl, Türk Sanatı'nın bütününde ise bin yıl kadar devam etmiş olan insan figürü, gerek Göktürk çağı balballarında, gerekse daha sonraki devrelerin alçı kabartma, metal işleri, taş süsleme ve minyatürlerinde hemen tanınan kimlik ve görünüş özelliklerini daima korumuştur. Daha çok "Uygur insanı" denilen kimlik ve görünüşe göre tasvir edilen insan tipi Osmanlı minyatürlerine kadar tekrarlanmıştır[239].

Türlü malzeme ve tekniklerdeki işleniş özellikleri bazı küçük farklılıklar göstermekle birlikte, Selçuklu insan figürleri, çehre ve hatları bakımından Uygurlu, İnsan

---

[236] Gönül Öney, *"Niğde Hüdavent Hatun Türbesi Figürlü Kabartmaları"*, **Belleten, C. XXXI**, Sayı 122. Ankara, 1967, s. 153.

[237] Gönül Öney, *"Selçuklu Mimarisinde Figürlü Kabartma ve Heykel"*, **Sanat Dünyamız**, Sayı 6, Ankara, 1976, s. 5, 6.

[238] Aynur Durukan, a.g.m., s. 149.

[239] Selçuk Mülayim, *"Selçuklu Sanatında İnsan Figürünün İkonografik Kaynağı"*, **Antalya, III. Selçuklu Semineri Bildirileri**, İstanbul, 1989, s. 92.

figürünü tamamlayan bir kısım eşya, takı, giysi, özellikle silahlar ve figürün genel duruşu bakımından Göktürk çağı balballarına yaklaşan bir anlatım içindedir[240].

Şanlıurfa İslâm Mimarisi taş süslemeciliğinde insan figürü, Han-el Ba'rür Kervansarayı'ndan Urfa Müzesi'ne getirilen blok taş üzerinde (Resim 414, 415-Şekil 329) ve şehir surlarının Harran Kapısı kuzey cephesinde görülmektedir (Resim 416, 417-Şekil 330, 331). Han-el Barür'den gelen taş üzerinde, ortada bağdaş kurur vaziyette bir insan figürü, sağında ve solundaki iki arslanı yularlarından tutmuş vaziyette tasvir edilmiştir. Figürün başında ucu sivri bir başlık (börk) bulunmakta ve bunun yanlarından örgülü saçları sarkmaktadır. Harran Kapısı'da arslanları gezdirir pozisyondaki insan figürleri uzun kaftanlı olup külahları başa yapışık şekilde yuvarlaktır.

Türk Sanatı'nda, Selçuklu devrinin sonuna kadar önden görünen bağdaş kurmuş kimse hükümdardır veya hükümdar payesinde allegorik bir şahıstır. Son Göktürk Kağanı Bilge'nin (ölümü 734) bağdaş kurmuş vaziyette önden görünüşünü Azganar Er-Agar ve Çiner adlarındaki iki Türk sanatçısı taş lahid üzerine işlemişlerdir (Şekil 391). Altay'da bulunmuş ve Gök-Türk devrinin başlangıcına ait bir taş oyması üzerinde Türklerin ana tanrıçası Umay olduğu sanılan bir şahıs bağdaş kurmuş şekilde önden tasvir edilmiştir[241] (Şekil 392).

Uzun ve örgülü saç geleneği uzun bir süre Türkler tarafından devam ettirilmiştir. Altay dağlarındaki Göktürk heykellerinin başları arkasında görülen tek örgülü saçlar Selçuklular'da devam ettirilmiştir. Uygurlar'dan kalan resimlerde de bu saç modelinin bir çok örneği görülmektedir. Başta Çin kaynakları olmak üzere bir çok yabancı kaynakta uzun ve örgülü saçın Türklere has bir özellik olduğu belirtilmektedir. Türklerde erkeklerin kadınlar gibi saçlarını ördüklerini 1221'de Semarkand'ı ziyaret eden Ch'angch'un da anlatmaktadır. Kaşgarlı Mahmud, "Divanü Lugat-it-Türk " adlı eserinde XI. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklu ve diğer Türk çevrelerinde kullanılan kıyafetler ile uzun ve örgülü saçlar hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir[242].

---

[240] Selçuk Mülayim, a.g.m., s. 93.

[241] Emel Esin, *"Bağdaş ve Çökmek Türk Töresinde İki Oturuş Şeklinin Kadim İkonografisi"*, **Sanat Tarihi Yıllığı III.**, İst. 1970, s. 231, 234.

[242] Nurhan Atasoy, *"Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme"*, **Sanat Tarihi Yıllı IV.** , İstanbul, 1971, s.137.

Bağdaş kurarak oturan insan figürü; balık, akrep, yengeç ve terazi gibi burç sembolleri ile görülebilir. Bu konuda en ilginç kabartmalar, bu gün Suriye topraklarında kalan 1164 tarihli Cezire-İbn Umar Köprüsü'nde yer almaktadır[243].

Köroğluzadeler Evi'nin, Yorgancı Sokak çıkmazındaki evin ve Damat Süleyman Paşa Camii doğusundaki evin eyvanlarının kilit taşlarına üzüm salkımı tutan el kompozisyonu işlenmiştir (Resim 452-Şekil 359). El motifi, XI. yüzyılda belki şii etkileriyle Ali'nin Eli (Pençe-i Ali) olarak Kerbela'da bir elini kaybeden, Ali'nin oğullarından birinin anısını canlandırmaktadır. Osmanlı'dan Hindistan Moğullarına kadar geniş bir coğrafyada kullanılan bu motif, Kuzey Afrika'da "Fatma'ın Eli" olarak bilinmektedir [244].

6.3.4. Yılan-Ejder Figürü

Yılandan türediği tahmin edilen ejder figürü en zengin ikonografik anlamı olan bir figür olup çeşitli kültürlerde görülmektedir.

Ejdere, Araplar Tannin, Çinliler Lung, Moğollar Moghur, İranlılar Ejdeha veya Ejderha, Türkler Evren adını vermişlerdir[245]. Çinliler ve eski Türklerde hava ve suların hakimi sayılan ejder (dragon) yağmurları yağdıran ve fırtınaları çıkartan bir kuvvet sayıldığı için bulut şeklinde de tasvir edilmiştir[246]. Ejderler ayrıca, ahenk, hareket, gökyüzü ve kainat sembolü, Cauzehar (gezegen) sembolü, oniki hayvanlı Türk-Çin takviminde "ejder yılı" sembolü ve su sembolü olarak bilinir. Gövdedeki düğümün ay ve güneş tutulmalarını sembolize ettiği sanılır[247].

Kaynağının Orta-Asya olduğu söylenen ejder, aslında kökleri tarihin derinliklerine inen efsanelerle yüklü bir yılan kültünün zaman içinde devamı ve somutlaşmış ifadesidir. Sümerlerde, Sasanilerde, Hunlarda, İskitlerde, Ortaçağ Türk devletlerinde, Uzakdoğu

---

[243] Gönül Öney, a.g.m., s. 2.

[244] Selçuk Mülayim, *"Selçuklu Süsleme San'atı"*, **Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet (14 Mart 1991 Kayseri,)**, Kayseri, , 1992.

[245] Güner İnal, *"Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri"*, **Sanat Tarihi Yıllığı IV**, İstanbul, 1971, s. 154.

[246] Celal Esad Arseven, a.g.a., C.I, s. 513, 514.

[247] Selçuk Mülayim, *"Fantastik Figürler"*, **Thema Larousse - Tematik Ansiklopedi, C. VI**, İstanbul, 1993 - 1994, s. 228, 229.

ülkelerinde bu kültün derin izleri vardır. Kainatın ve dünyanın yaratılışında efsanevi bir faktör olan yılan, insan hayalinde gelişerek ejder, ya da ejderha adıyla efsanevi bir varlık haline gelmiştir. Masal ve efsanelerde çoğu zaman yedi başlı bir canavar olup ağzından ateş püskürür, ayaklı ya da kanatlı şekle bürünür. Uzun dili, keskin dişleri ve öldürücü zehriyle kötülüğü, insan oğluna düşmanca davranışı temsil eder veya tam aksine ejder kılığına girmiş bir melek olarak kötü ruhları ve düşmanları kovucu, insanların koruyucusudur. Ölümsüzlük, uzun ömür, mutlu yaşantı onun simgesi olmuştur. Bulunduğu yere mutluluk ve bereket getirir, yağmuru yağdırır, karanlıkları aydınlığa çıkarır, güçsüzlerin yardımına koşar. Bu yüzden uzun ömür, şifa, mutluluk, bolluk, bereket, kötü nazarlardan, düşmanlardan koruyucu melek sembolüdür. Oniki hayvanlı Türk takviminde ejder yılında çok yağmur yağar, o yıl bereket ve bolluk yılıdır. Kervansaray, han, kale ve şehir kapılarındaki ejder kabartmalarının buralardaki insanları koruyan bir tılsım olduğuna, darda kalan insanların imdadına koşan Hızır'ı temsil ettiğine inanılmaktadır[248].

Mezar taşlarındaki ejderlerin ölüyü kötü ruhlardan koruyucu bir tılsım olduğu düşünülebilir. Su olukları, kurnalar ve çörtenlerdeki ejder başları bereket ve şifayı sembolize eder. Cizre Ulu Camii'nde olduğu gibi çift ejderli kapı tokmakları uğur ve mutluluk inancını anlatır[249].

Eski Orta-Asya inançlarına göre, gök kubbenin dönüşü, ahengi, yedi gezegenin altında düğümlü bulunan bir çift (dişi ve erkek) ejdere bağlıdır. Bir dişi ve erkek meleğin çağrısı ile bu dönüşü başlatırlar. Bu inanca dayanarak, ejder çiftinin yapılarda hareket, ahenk, düzen ve evreni sembolize ettiği söylenebilir[250].

Uzak Doğu Sanatı'nda bulutları simgeleyen iki ejderin arasına ay'ı simgeleyen ufak bir top konulmuştur. Ay'a yaklaşan bulutlar (ejderler) ay'ı tuttukları zaman, yer yüzüne bereketli yağmurlar düşer. Anadolu örneklerinde ay simgesi olarak top yerine iki ejder arasına insan başı (Burdur Susuz Han, Erzurum Emir Saltuk Kümbeti gibi) veya boğa başı (Ani Kalesi'nde olduğu gibi) işlenmiştir. Böylelikle ejder çifti, bolluk ve bereket simgesi

---

[248] Mehmet Önder, *"Yeni Bulunan Selçuklu Devri Ejder Figürleri"*, **Kültür ve Sanat**, Sayı 4, İstanbul, 1976, s. 13 - 16.

[249] Mehmet Önder, a.g.m., s. 13 - 16.

[250] Gönül Öney, a.g.m., s. 8.

olarak kullanılmıştır. Ejderler, bereket ve bolluğun simgesi olması yanında; gecenin, karanlığın ve dolaysıyla kötülüğün simgesi olan ay'ı yutması ile aydınlığın, iyiliğin sembolü sayılırlar.

Ejderlerin (yılan) kötülükleri, hastalıkları yutarak iyilik ve şifa dağıttıklarına inanılmaktadır. Bu nedenle Darüşşifalara Anadolu'da yılanlı bina anlamına gelen "maristan" denilmektedir.

Antik Çağ'da yılan, şifa tanrısına (Asklepios) bağlı bir hayvandır ve "önlem", "ihtiyat" sembolüdür. Yılan, zehirinden şifa beklendiği için tıbbın sembolü olmuş ve insan ömrünü uzatmak için alamet sayılmıştır. Yılan, aynı zamanda tıbbi deontoloji açısından bir sembol olmaktadır. Hekim yılan gibi dilsiz olacak ve hastaların sırlarını başkalarına aktarmayacaktır[251].

Hiristiyan Sanatı'nda at üzerindeki aziz St. Jorj'un ejderle mücadele sahnesi, dini bir karektere bürünen kahramanlardan (alp) birinin ejderi öldürmesi şeklinde düşünülebilir[252].

Türk Sanatı'ndaki ejderlerin en eski örneklerinden biri, Orhun Yazıtları'nın 30 km. kadar batısında, Kara Balgasun (Ordu Balık) kentinde bulunan ve Uygur Kağanı Alp Bilge adına dikilen anıt üzerinde görülür. Buradaki, gövdeleri pullarla kaplı, burun ve ağız bölgeleri bir makara veya sarmal şeklinde kıvrılmış olan simetrik ejder figürlerinde Çin Sanatı'nın etkileri görülmektedir. Bu ejderlerin benzerleri XIII. yüzyıl Anadolu Türk Sanatı'nda, özellikle Artuklu ve Selçuklu Sanatı'nın mimari süslemelerinde sıkça görülmektedir. Bu figürlerin İslâm Sanatı'na, daha çok Uygurlu sanatçılar eliyle girmiş olduğu bilinmektedir[253].

Uygur devrinde iyilik verici bir sembol olarak görülen ejder, bununla birlikte eski Hind mitolojisinden gelen bazı kavramlardan dolayı kötülük sembolü olarak algılanmıştır. Özellikle İslamiyetten sonra kötülük sembolü ejder kavramı, yiğitliği temsil eder şekilde onu öldürme teması ile birlikte gelişmiştir[254].

---

[251] Gönül Çantay, **Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları**, Ankara, 1992, s. 58.

[252] Hamza Gündoğdu, *"Afyon'da Yeni Bulunmuş Bir Mezar Taşı Hakkında"*, **Sanat Tarihi Yıllığı XII**, İstanbul, 1983, s. 75.

[253] Selçuk Mülayim, *"Ejderli Taşlar"*, **Thema Larousse - Tematik Ansiklopedi, C. VI**, İstanbul, 1993 - 1994, s. 197.

[254] Yaşar Çoruhlu, **Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi**,İstanbul, 1995, s. 53.

İslâm Sanatı'nda ejder tasvirleri Türklerin Önasya'ya ve İran'a gelmesinden sonra yaygınlaşmıştır. Bu devirlerden itibaren sanat eserlerinde görülen ejder, yılan gibi pullu ve sürüngen gövdelidir. Bu gövde özellikle Selçuklu Sanatı'nda çok defa düğümler ihtiva eder. Yılan gibi ayaksız ejderlerin yanısıra bazen sadece ön ayakları olan kanatlı veya kanatsız ejderler de vardır. Selçuklu Sanatı'nda her iki tipe de yer verilmiştir[255].

Göktürk ve Uygur dönemlerinde büyük boyutlu olan ejderler İslâmiyetten sonraki dönemde giderek küçülmüş, anıtsal mimarinin süsleme detaylarında başka ögelerle karışarak görsel ağırlığını kaybetmiş veya bütünüyle yok olmuştur. Buna karşılık, buhurdan, çeşme lüleleri, kılıç kabzaları gibi daha küçük boyutlu eserlerde Osmanlı döneminin sonlarına kadar varlığını sürdürmüştür[256].

6.3.5. Balık Figürü

Eski Orta-Asya Türkçesinde balık kelimesi şehir, kale, saray anlamında kullanılmaktaydı. Orhon kitabelerinde de balık kelimesi sık sık şehir anlamında kullanılmıştır. Buna dayanarak, Konya şehir surlarının Larende Kapısı'ndan İnce Minareli Medrese Müzesi'ne getirilen kitabeli iki taşta ve Kubadabad Sarayı çinilerinde tasvir edilen balıkların şehri, kaleyi, sarayı sembolize ettiğini söylemek mümkündür[257].

Denizli-Dinar yolundaki Çardak Han'ın kapalı kısmında, Niğde Sungur Bey Camisi (1335) doğu portalinde, Malatya Ulu Camii avlusuna Kırkar Mezarlığı'ndan getirilmiş mermer taş üzerinde burç hayvanları ile birlikte tasvir edilmesi balık figürünün bir burç tasviri olduğu fikrini akla getirmektedir. Artukoğulları'na ait Cizre Köprüsü (1164) kabartmalarında insan figürü ile birleşen örnekler burç tasviri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Konya Alaeddin Köşkü'nden İnce Minareli Medrese Müzesi'ne getirilen üç parça alçıdaki ve Kubadabad Büyük Saray kazılarında bulunan yıldız formlu çini üzerindeki insan figürlerinin iki ellerinde tuttukları birer balık figürünün de burç tasviri olduğu tahmin edilmektedir. Alanya Obaköy'de Obaköy Medresesi (XIV. y. y.) portalinde

---

[255] Güner İnal, a.g.m., s. 157, 158.

[256] Selçuk Mülayim, a.g.m., s. 197.

[257] Gönül Öney, *"Anadolu Selçuklu Sanatında Balık Figürü"*, **Sanat Tarihi Yıllığı**, İstanbul, 1968, s. 158.

birbirine dolanmış çift ejder gövdesi içindeki balık kabartmaları burç hayvanı ve rozet birleşiminin çok orijinal bir örneğidir[258].

Hiristiyanlığın kutsal sembollerinden sayılan balık figürüne Bizans Sanatı'nda da yer verilmiştir. Mut yakınlarındaki Alacahan Manastırı diye bilinen ve V.-VI. yüzyıllarda yapıldıkları tahmin edilen yapılar topluluğunda girift biçimde balık motifleri işlenmiştir. Burada ayrıca, "Büyük balık küçük balığı yutar" ata sözünü anlatır bir kompozisyona da yer verilmiştir[259].

Urfa Rızvaniye Camii minaresi şerefesinin mukarnasları arasındaki kemerciklerde görülen balık figürlerinin Hz. İbrahim ateşe atıldığında oluştuğuna inanılan Halil-ür Rahman Gölü'ndeki kutsal balıkları sembolize ettiği düşünülebilir (Resim 451-Şekil 357).

7. KARŞILAŞTIRMA

7.1. MALZEME

Urfa İslâm Mimarisi Taş Süsleme Sanatı'nda kalker taşı en çok kullanılan taş çeşididir. Yumuşak bir yapıya sahip olduğundan işlemeye gayet elverişli olan bu taş üzerine yapılan süslemeler, Anadolu'da bilhassa Selçuklu döneminde Konya, Kayseri, Sivas, Ahlat ve Erzurum başta olmak üzere bir çok anıtsal eserde en olgun örneklerini vermiştir.

Kalker taşından sonra, süslemede en çok kullanılan taş çeşidi iki renkli taşlardır. Urfa yapılarında iki renkli taş, almaşık duvar ve kemer örgülerinde kullanılmıştır. Ayrıca renkli taşlardan yapılmış mozaik kakma süslemelere bazı döşemelerde yer verilmiştir.

Urfa Mimarisi'nde iki renkli taş örgüsüne, Gümrük Hanı'nın giriş eyvanı ile doğu ve kuzey duvarlarında (Resim 61), Rızvaniye Camii'nin avlu portali, harim portali ve mihrabında (Resim 62, 63, 64), Selahaddin Eyyubi Camii'ne dönüştürülen St. John Kilisesi'nin (XVIII. y. y. başları) avlu portalinde (Resim 65), Hüseyin Paşa Camii'nin harim portalinde (Resim 66), Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin Ulu Cami avlusuna açılan portalinde (Resim 67) yer verilmiştir.

---

[258] Gönül Öney, a.g.m., s. 142 - 159.

[259] Semavi, Eyice, *"Karaman Silifke Yolu Üzerinde Alacahan Manastırı"*, **Türkiyemiz**, Sayı 24, İstanbul, 1978, s. 9 - 12.

XII. ve XIII. yüzyıllarda Suriye ve Mısır ile olan kültürel ve politik alandaki sıkı ilişkiler sanat alanında da etkili olmuş ve Kuzey Suriye Zengi Mimarisi'nde çok uygulanan renkli taş işçiliği Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Artuklular'la ilk örneklerini vermiş, ancak bu teknik daha sonra Orta, Doğu ve Batı Anadolu'ya da yayılarak Anadolu Türk Sanatı repertuvarına girmiştir.

İki renkli taşın mimarideki uygulama alanlarından biri dilimli kemerlerdir. Mardin ve Diyarbakır'daki Artuklu yapılarında iki renkli taşlardan yapılmış dilimli kemerlerler sıkça görülmektedir. Bu tekniğin Anadolu'daki ilk örnekleri Artuklu dönemine ait Kızıltepe (Dünaysır) Ulu Camii'nin (1204) kuzey cephesindeki anıtsal portalin iki renkli taşlardan yapılmış dokuz dilimli kapı kemeridir. Artuklu dönemine ait Mardin Latifiye Camii (1371) doğu cephesindeki portalin üç dilimli kemerinde ve yine Mardin'de XIV. yüzyılın üçüncü çeyreğinden kalma Bab es-Sur Camisi'nin sivri kemerli portalinde iki renkli taşlar kullanılarak portallere hareket kazandırılmıştır[260].

Artuklular döneminde inşa edilmiş olan Diyarbakır Mesudiye Medresesi'nde (1199-1223) kuzey cephedeki kapının üzerinde yer alan mukarnaslı niş ile niş alınlığında beyaz ve koyu gri renkli geçme taşlar kullanılmıştır. Mardin'de XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilmiş olan Marufiye Medresesi selsebilinin sivri kemeri iki renkli taşlarla düzenlenmiştir. Avanos Sarı Han portalinin iki renkli taşlardan yapılmış geçmeli kemeri bu tip kemerlerin Orta Anadolu'daki önemli bir örneğidir. Bu tip portal kemerinin XIV. yüzyıl Beylikler döneminde de devam ettiği görülmektedir. Aydınoğlu İsa Bey tarafından 1374'de Şam'lı mimar Ali İbn el-Dımışki'ye yaptırılan Selçuk İsa Bey Camii'nde portal kavsarasını kuşatan iki renkli taşlarla örülmüş farklı seviyelerde bir çift kemer dikkati çekmektedir. Menteşeoğulları döneminde 1394'de yaptırılmış olan Milas Firuz Bey Camisi giriş kapısının üzerindeki alınlık tablası iki renkli geçmeli taşlardan sivri bir kemerle kuşatılmış ve bitkisel örneklerle doldurulmuştur. Yine aynı dönemden 1404 tarihli Balat (Milet) İlyas Bey Camisi'nin portal kemerinde zikzak geçmeli renkli taşlar kullanılmıştır[261].

Renkli taş süslemede, dilimli kemerlerin yanında diğer bir uygulama da iki renkli taşların almaşık sıralanmasıyla portal ve duvarlarda oluşan süslemelerdir.

---

[260] Çiğdem Başkan, *"Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisinde Renkli Taş İşçiliği"*, **Kültür ve Sanat**, Sayı 8, Ankara, 1990, 57 - 60.

[261] Çiğdem Başkan, a.g.m., s. 57 - 60.

Farklı malzeme ile yapılan almaşıklığın en çok kullanılan türü tuğla ve taş sıralarıyla yapılan duvar örgüsüdür. Bu tekniğin dünyada bilinen en eski örneği Via Appia'daki (Roma) Maxentius Circus'da (M. S. 31) bulunmaktadır. Aynı malzeme ile farklı büyüklükte taşlarla almaşık meydana getirme Helenistik dönemde kullanıldığı bilinen bir gelenektir[262].

Almaşıklığın aynı veya benzer malzeme ile fakat renk ayrımlarından yararlanarak meydana getirilen türü, öbür almaşık türlerine oranla daha geç ortaya çıkmış olmalıdır. Renk almaşıklığının Orta Doğu ülkelerinde ortaya çıktığı, ilk ve yoğun olarak Suriye ve Mısır'da kullanıldığı ve buradan yayıldığı anlaşılmaktadır. Creswell'e göre renk almaşıklığının bilinen en eski örneği, Şam'da Kasr al-Ablak'da (1266-67) bulunmaktadır. Buna bağlı olarak renk almaşıklığı Arapça'da "ablak" olarak adlandırılmaktadır[263].

Renkli taşlar ile meydana getirilen almaşık duvar örgüsü İslâm dünyasında giderek yaygınlaşmış, Suriye'de Zengiler devrinde geçme ve düğüm motifleri kendini göstermiş, daha sonra Memluk yapılarının karekteristiği olan bu teknik Kuzey Afrika ve İspanya'da, hatta kısmen İtalya'da hızla yayılmıştır[264].

Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisi'nde, Konya -Aksaray yolu üzerindeki Zazadin Han'ın (1236) portali ve Kırşehir Cacabey Medresesi (1271) portalinde görülen yatay sıralar halindeki iki renkli taşlardan oluşan düzenleme, Ramazanoğulları döneminde Adana Ulu Camii portalinde (1513-1541), pencere pervazlarında, harimin avluya bakan cephesindeki kemer yüzeylerinde, mihrap önü kubbe kasnağında, mihrabında, minare ve türbe mihrabiyesinde görülmektedir[265].

Almaşık duvar örgüsü Anadolu'da en çok Diyarbakır'daki Akkoyunlu ve Osmanlı dönemine ait yapılarda siyah ve beyaz taşlarla uygulanmıştır. Bu teknik, Diyarbakır'da XV. yüzyıl ortalarında yapıldığı tahmin edilen Lala Bey Camisi son cemaat yeri cephesinde ve minare kaidesinde, Sarı Saltuk Türbesi duvarlarında, Şeyh Matar (Mutahhar) Camii (1500) duvarları ve minaresinde, Fatih Paşa Camii (1516-1520) son

---

[262] Afife Batur, *"Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine"*, **Anadolu Sanatı Araştırmaları**, İstanbul, 1970, s. 137.

[263] Afife Batur, a.g.m., s. 138.

[264] Afife Batur, a.g.m., s. 138.

[265] Çiğdem Başkan, a.g.m., s. 57 - 60.

cemaat yeri ve harim kemerlerinde, Deliller Hanı (Hüsrev Paşa Hanı -1527) portali, revak kemerleri ve girişin karşısındaki cephede, Hüsrev Paşa Medresesi ve Camisi (1521-1528) duvarlarında, Nebi Camisi (1530) kuzey cephesi ve minaresinde, Şeyh Safa (İparlı) Camisi cephesinde, Ali Paşa Camisi (1534-1537) son cemaat yeri cephesinde, İskender Paşa Camisi ve Türbesi (1561) duvarlarında, Behram Paşa Camisi (1564-1572) son cemaat yeri cephesinde, Hasan Paşa Hanı (1574) iç ve dış cephelerinde, Özdemiroğlu Osman Paşa Türbesi (1585) duvarlarında, Melek Ahmet Paşa Camisi (1587-1591) kuzey ve güney cephelerinde, yapılış tarihi belli olmayan Zincirkıran Türbesi duvarlarında görülmektedir[266].

Diyarbakır'daki XVI. yüzyıl yapılarında sevilerek kullanıldığı görülen almaşık duvar tekniği ayrıca çok sayıdaki geleneksel Diyarbakır Evi'nde ve Seman Köşkü ile Cihannüma Köşkü'nde de uygulanmıştır.

İki renkli taşlardan yapılmış almaşık duvarlar Güney Anadolu'da XVI. yüzyıl başlarına ait olduğu tahmin edilen Elbistan Ulu Camii mihrabında ve Gaziantep Alaüddevle Camisi (1500-1505) cephelerinde de görülmektedir[267]. Doğu Bayezıd'daki İshak Paşa Sarayı'nın (1784) mescid minaresi, muayede salonu ve ziyafet salonu duvarlarının pencere altlarına gelen kısımlarında görülen iki renkli duvar örgüsü bu tekniğin XVIII. yüzyılın sonlarına kadar devam ettiğini göstermektedir.

Kemerler ve duvarların dışında renkli taşın Şanlıurfa İslâm Mimarisi'nde uygulandığı diğer bir alan da döşemelerdir. Mozaik tekniğinde renkli taşlardan yapılan döşeme süslemelerinin Urfa'daki en eski örneği Nureddin Zengi tarafından yaptırılan (1170-1175) Ulu Cami son cemaat yerinin orta gözünde yer almaktadır. Pembe, kırmızı ve siyah renkte kesilmiş mermer parçaları ile döşemeye yapılan sekiz kollu yıldız süsleme tamamen Kuzey Suriye'deki Zengi süsleme geleneğine dayanmaktadır (Resim 68).

Urfa Nimetullah Camii ve Rızvaniye Camilerinin son cemaat yerlerinin orta göz döşemelerinde görülen renkli mermer mozaik süslemeler, bu tekniğin Osmanlı dönemine yansımışi örnekleridir (Resim 69, 70). Bu teknik daha geç dönemlerde Urfa sivil

---

[266] Çiğdem Başkan, a.g.m., s. 57 - 70.

[267] Hamza Gündoğdu, **Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara, 1986, s. 23, 28.

mimarisine de girerek Mahmut Nedim Efendi Konağı'nın (1903) eyvan döşemesinde kullanılmıştır (Şekil 295, 298).

Renkli taş kakmaların İslâm Mimarisi'ndeki öncüsü Şam'da Nureddin Zengi'nin büyük medresesindeki (1172) havuz ve selsebil ile Nuriye Maristanı'nda (1154) görülür. Bu çeşit renkli mermer kakma, Memluklularla Mısır'a girmiş, Kalavun Maristanı'nda (1285) iki selsebilin havuzlarında, cami ile türbenin mihrabında uygulanarak Memluk Mimarisi'nde gelenek haline gelmiştir.

Renkli taş mozaik tekniği Suriye'den Zengiler vasıtasıyla Güneydoğu Anadolu'ya geçerek ilk kez XIII. y. y. başlarına ait Diyarbakır Artuklu Sarayı'nın fiskiyeli havuzu ve selsebilinde uygulanmıştır[268]. Mardin'de XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde yapılmış bir Artuklu eseri olduğu tahmin edilen Marufiye Medresesi'nin selsebil nişinin duvarında ve zeminindeki su kanallarında görülen bu tekik bölgede Osmanlı dönemine kadar uzamış, Diyarbakır Behram Paşa Camisi son cemaat yerinin orta göz döşemesinde daire çerçeve içerisinde 16 kollu yıldız şeklinde uygulanmıştır. Adana Ulu Camisi (1513-1541) avlusundaki renkli taş süslemeler de Zengi ve Memluk mimarisi etkisindedir. Suriye ve Urfa'ya komşu olan Gaziantep'te bu teknik, Osmanlı dönemine ait bazı hamam ve çok sayıdaki evin döşemelerinde de görülmektedir.

Renkli taş mozaik süslemenin diğer bir uygulama alanı da duvarlar ile portal ve mihrap alınlıklarıdır. Ancak bu alana Urfa Mimarisi'nde yer verilmemiştir. Selçuklu dönemi Anadolu Türk Mimarisi'nde, özellikle Konya yapılarındaki renkli taş süslemede görülen renkli taş mozaik tekniğindeki örgülü geçmeler Şam'lı mimar Havlan oğlu Mehmed tarafından inşa edilen Alaeddin Camisi'nin kuzey portalinde (1220-21) ve yine aynı mimar tarafından Konya-Aksaray yolunda inşa edilen Sultan Hanı portalinin iç yan nişlerinden (mihrabiye) birinde görülür. Aynı kompozisyona Konya Karatay Medresesi (1250) portalinde ve Malatya Ulu Camii'nin (1224) batı portalinde de yer verilmiştir.

Gebze Çoban Mustafa Paşa külliyesindeki (1523) caminin iç duvarlarında, son cemaat yerinde ve mihrabında görülen kakma tekniğindeki süslemeler, Memluk etkisinin Osmanlı dönemine kadar uzadığını göstermektedir.

---

[268] Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı II**, İstanbul, 1973, s. 241.

Urfa İslâm Mimarisi'nde kullanılan kalker ve renkli mermer taş yanında bazalt taş süslemeye sadece, Harran İçkalesi'nin İslâm hanedanlarından Numeyriler döneminden kalan (1059), sağında ve solunda çift köpek röliyeflerinin yer aldığı doğu kapısında yer verilmiştir (Resim 71). Urfa, Siverek ve Diyarbakır yöresinde bol miktarda bulunan bazalt taşı bilhassa Siverek ve Diyarbakır mimarisinde duvar örgülerinde bolca kullanılmış, ancak sert olması nedeniyle işlemeye elverişli olmayan bu taş üzerine fazla süsleme yapılmamıştır. Diyarbakır surlarının Yedi Kardeş, Evli Beden, Dağ Kapı ve Keçi Burçları üzerindeki kartal ve arslan kabartmaları bazalt taşına yapılmış nadir süsleme örnekleridir (Resim 504, 505, 508, 509, 510).

7.2. TEKNİK

Şanlıurfa'daki İslâmi dönem mimari eserlerindeki taş süslemelerde kabartma, şebekeli oyma, kakma ve çizikleme (grafitto) tekniklerine yer verilmiştir. Bütün İslâm Mimarisi'nde uygulanan bu tekniklerden bilhassa kabartma tekniği Anadolu'da Selçuklulardan başlayarak Osmanlı dönemine kadar sevilerek kullanılmış ve dolaysıyla bu tekniğe Şanlıurfa mimari eserlerindeki süslemelerde de diğer tekniklere nazaran daha fazla yer verilmiştir.

Anadolu'da bilhassa Osmanlı döneminde minber korkuluklarında, şerefe korkuluklarında ve küresel rozetlerde (kabara) görülen şebekeli oyma tekniğinin Şanlıurfa'daki örnekleri Osmanlı dönemine ait olup aynı alanlarda kullanılmıştır (Resim 77, 78, 136, 137, 138, 139).

Taş malzemenin yekpare bloklar halinde şebeke şeklinde oyulmasının İslâm sanatındaki en eski örnekleri Suriye'deki Şam Emeviye Camii'nin (715) mermer pencere şebekeleridir[269] (Resim 1, 2-Şekil 1, 2).

Renkli taş mozaik (kakma) tekniği ile çizikleme tekniğinin uygulama alanı tüm İslâm Mimarisi'nde sınırlı tutulmuş ve bu sınırlılık Urfa Mimarisi'ne de yansımıştır. Suriye Zengi Mimarisi ile Anadolu'ya giren renkli taş mozaik tekniği Suriye'ye yakın olması nedeniyle Urfa yapılarında uygulama alanı bulmuştur.

---

[269] Selçuk Mülayim, **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler**, Ankara, 1982, s. 56.

7.3. KONU VE TEMALAR

7.3.1. Bitkisel Süsleme

Şanlıurfa İslâm Mimarisi taş süsleme sanatındaki bitkisel kompozisyonların en eski örnekleri Harran Ulu Camii kalıntıları arasında yer almaktadır. Caminin Eyyubiler döneminden kalma dördüncü sahnındaki kemer taşlarında görülen ve rumi motifinin birbirine bağlanarak aralarına palmetleri de almasıyla oluşan bordür süslemeleri Bağdad Haseki Camisi'nin eski mihrabının orta pervazında (Şekil 373) ve Musul İmam Yahya Meşhedi firizinde (Şekil 374) görülmektedir. Bu kompozisyonun Urfa'ya en yakın örneği Diyarbakır Ulu Camii (1091) avlusunun doğu cephesindeki korniş süslemelerinde yer almaktadır (Resim 474).

Yine Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler döneminden kalma bölümlerindeki mimari parçalarda oldukça zengin varyantlarıyla görülen lotus-palmet dizilerinin (Şekil 55, 56, 57, 58, 58, 60, 61, 62, 63, 64,) benzerleri Kahire İbn Tolun Camii batı avlu portalinin kemeri içerisinde (Şekil 389), Diyarbakır Ulu Camii avlusunun doğu cephesindeki kornişlerde (Resim 474) ve Zengiler devri Musul Sanatı'nda (Şekil 375) görülmektedir.

Harran Ulu Camii'ndeki üç dilimli kemer şekillerinin yan yana sıralanıp aralarda oluşan boşluklara rumi ve palmet dizilerini de alarak oluşturulan bordürlerin (Şekil 72, 73, 74, 75, 76) benzerleri Zengiler dönemine ait Hama Nureddin Camii minberinde (Şekil 376) ve Halep şehir surlarının Antakya Kapısı'ndaki Fatımi binasının oluk pervazında (Şekil 377) görülmektedir.

Zengiler döneminden kaldığı tahmin edilen Urfa Pazar Camii avlusunun kuzey portalindeki rumili bordürün aynısı Kahire Arap Müzesi 6. salonundaki ağaç oyma bir parça üzerine işlenmiştir (Şekil 80, 378).

Urfa mimarisindeki üzüm salkımlı asma dalının meydana getirdiği bordür süslemenin en yakın örneği Diyarbakır Ulu Camii avlusunun doğu cephesindeki korniş süslemelerinde ve caminin batıdaki avlu kapısının letosu üzerinde görülür (Resim 474, 475-Şekil 103, 104, 105). Harran Ulu Camii'nin Emeviler dönemine ait bölümlerinden Urfa Müzesi'ne getirilen sütun ve sütun parçaları üzerindeki tüm yüzeyi kaplayan üzüm salkımlı asma dalı süslemelerinin kaynağı Bizans Sanatı'na dayanmaktadır ve bu tarz süsleme Bizans Sanatı'ndan Emeviler yoluyla İslâm Sanatı'na girmiştir. Creswell, bu

sütunun benzerinin Kasrül Hayrül Şarki'de olduğunu söylemektedir[270]. Kyzikos (Balkız)'daki Hadrianus Tapınağı kalıntıları arasında yer alan bir sütun parçası üzerindeki asma dalı kompozisyonu Urfa Müzesi'ndeki sütunlarla büyük benzerlik göstermektedir (Resim 476-Şekil 108). Bu süslemenin İslâm Sanatı'ndaki en eski örneği ise Mışatta Sarayı'nın duvarlarında görülmektedir.

Harran Ulu Camii'nin Zengiler dönemine ait bölümünden Urfa Müzesi'ne getirilen bir sütun parçasının tüm yüzeyini kaplayan kıvrık rumiler ve çiçekli yapraklardan meydana gelen arabesk kompozisyon (Resim 247-Şekil 110) Eyyubi ve Zengi süsleme sanatının karekteristik özelliklerine sahiptir. Bu tip süsleme, Halep civarındaki bir Eyyubi devri meşhedinin kapısında bordür halinde görülmektedir (Şekil 379). Bu şekil süslemenin Fatımi devrinde de kullanıldığı Halep civarındaki XIII.y.y. Fatımi devri mezarlarından anlaşılmaktadır (Şekil 380).

Harran Ulu Camii sütun başlıklarındaki ve Han el-Ba'rür Kervansarayı mescid mihrabındaki rumi ve palmetli girift (arabesk) kompozisyonların benzerleri bütün Eyyubi, Zengi ve Abbasi devri eserlerinde sıkça yer almıştır (Şekil 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120). Musul Ulu Camii minaresinde, caminin eski mihrabındaki bir parça üzerinde ve Bağdad Şarabiye Medresesi'nde (XIII. y. y. Abbasi) görülen süslemeler buna örnek olarak gösterilebilir (Şekil 381, 382, 383).

Herzfeld'e göre; yaprak şekillerinin uzunluğuna çekilmesi, sap ucu olarak bir kaç palmet tipinin devamlı olarak kullanılması, yakın sapların düğmevari çengellerle birbirine bağlanması, sapların çokluğu, dal çatallaşmaları büyük bir karışıklık izlenimi vermesine rağmen tek tek dalların ve kıvrımların kesin bir tarzda izlenebilmesi Zengi devri tezyinatının özellikleridir[271]. Tüm bu özellikler Harran Ulu Camii taş süslemelerinde de görülmektedir. Harran Ulu Camii'nde, taş yüzeyi derin oyulmuş, her motifin yüzeyi ayrıca işlenmiş ve bitkisel motifler birbirinin altından ve üstünden geçmek suretiyle yüksek kabartma etkisi sağlanmıştır. Harran Ulu Camii'nden Urfa Müzesi'ne getirilen sütun örneğinde olduğu gibi rumilerin kesişme noktalarını yüksek kabartma rozetler belirlemiştir (Resim 247).

---

[270] K.A.C., Creswell, **Early Muslim Architecture, V.I.**, Part I, Newyork, 1979, s. 204.

[271] Semra Ögel, **Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı**, Ankara, , 1966, s. 119.

Girift rumili süslemelerin Urfa'da Osmanlı dönemine ait örneklerinin benzerlerini çok yaygın olarak tüm Osmanlı coğrafyasında görmek mümkündür (Şekil 121, 122, 123, 124, 125).

Şanlıurfa Evleri'nde yoğun olarak yer verilen, merkezi bir madalyon içerisine işlenmiş 6, 8 ve 16 dilimli çiçek rozeti (gülçe) motifine Mışatta'dan önce İslâm Sanatı'nda hiç bir yerde rastlanılmamaktadır (Şekil 140, 141).

Urfa'da islami döneme ait mimari eserler üzerindeki taş süslemelerde yer alan palmet motifi, Kafkasya'dan Kuzey Afrika'ya, Arap Yarımadası'na ve Hindistan'a kadar bütün İslâm alemine yayılmıştır. Bu motif, Orta-Asya Türk Sanatı'nda taş, kumaş, keçe ve deri gibi çok değişik malzeme üzerinde sevilerek kullanılmıştır (Resim 477, 478-Şekil 384).

Harran Ulu Camii'nin Zengiler ve Eyyubiler devrine ait bölümlerindeki süslemelerde görülen ve rumilerden gelişen palmet-lotus motiflerinin (Şekil 150, 151, 152) benzerleri Hama Nureddin Camii minberinde, Divriği Kale Camii (1180) kapısında ve Halep Ulu Camii minaresi (1087) üst kısmında görülmektedir (Şekil 376,385, 386).

İslâm Mimarisi içerisinde önemli bir süsleme unsuru olan "hayat ağacı" motifine Urfa Mimarisi'nde de önemli ölçüde yer verilmiştir. Bu motifin Urfa'daki ilk örnekleri Harran Ulu Camii'nde birer stilizasyon şahaseri olacak biçimde kıvrık rumilerden oluşturulmuştur (Şekil 163, 164, 165). Daha geç dönemlerde bu motif, bilhassa evler başta olmak üzere Urfa'daki bir çok mimari eser üzerinde süsleme unsuru olarak çok zengin bir repertuvar göstermiştir.

Şaman inançlarından kaynaklandığı tahmin edilen hayat ağacı motifi, Erzurum Çifte Minareli Medrese, Erzurum Yakutiye Medresesi ve Sivas Gök Medrese örneklerinde olduğu gibi Anadolu Selçuklu Mimarisi Taş Süsleme Sanatı'nda yapılarının ana cephelerinin en göze çarpar yerlerinde kullanılmıştır.

Şanlıurfa'da hayat ağacı motifinin hilal biçiminde bir saksıdan çıkan tiplerinin fazla oluşu dikkat çekmektedir (Şekil 167, 170, 171, 173, 174, 176). Erzurum çifte minareli medrese taç kapısı yanlarındaki hayat ağacı motifi de hilal içinden çıkması yönüyle Urfa'daki örneklere benzemektedir (Resim 479). Ancak, Anadolu Selçuklu Sanatı'nda

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ejder, çift başlı kartal ya da arslan figürleriyle birlikte tasvir edilen hayat ağacı motifine karşılık Urfa'daki örnekler tek başlarına tasvir edilmişlerdir.

7.3.2. Geometrik Süsleme

Şanlıurfa'daki İslâmi döneme ait mimari eserlerde görülen geometrik motifli taş süslemelerin hemen hemen tamamı tüm İslâm süsleme sanatı repartuvarında yer alan motiflerden oluşmuştur.

Harran Ulu Camii'nden Urfa Müzesi'ne getirilen bir sütun başlığındaki "gamalı haç" bordüründe aralardaki kare boşluklara sekiz yapraklı çiçek motifleri yerleştirilmiştir (Resim 309-Şekil 182). Bu bordürün aynısı Denizli yakınlarındaki Ak Han'ın taç kapısında yukarıdan aşağıya doğru şerit halinde uygulanmış ve gamalı haçlar arasındaki kare boşluklara hayvan figürleri işlenmiştir[272]. Gamalı haç motifinin kare ile birlikte kullanımı, erken dönemlerden başlayarak Hindistan, Yunanistan ve Mezopotamya'da sık olarak görülen bir düzenlemedir. Bu motif, tek ve çok tanrılı dinlerde önemli yeri bulunan iki karşıt gücün, yani iyi ile kötünün ve karanlık ile aydınlığın simgesi olarak görülmektedir[273].

Geometrik motifler grubundaki örgüler (zencirek), Şanlıurfa Mimarisi taş süslemesinde önemli bir grup oluşturmaktadır. İki şeritli örgüden başlayarak altı şeritliye kadar zengin bir çeşitlilik gösteren bu motifin köşeli formlu olanları yanında yuvarlak formlu olanlarına da yer verilmiştir (Resim 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325-Şekil 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199).

Şeritlerin hasır örgüsü gibi bir alttan bir üstten geçerek yuvarlak veya köşeli düğümler meydana getirdiği örgü şekilleri dünyanın en eski tezyinat motiflerindendir. Hititlerde, Eski Şark'ta rastlanan bu motifler süsleme sanatlarında hakim rol oynamışlardır. Örgü motifinde, kesilmeden devamlı surette akış ve şeritlerin birbirinin alt ve üsütünden geçmeleri olmak üzere iki prensip vardır.

---

[272] Semra Ögel, **Anadolu'nun Selçuklu Çehresi**, İstanbul, 1994, s. 39.

[273] Aynur Durukan, a.g.m., s. 148, 149.

Örgü motifinin Anadolu'daki en eski örnekleri M. Ö. 2000'lere kadar dayanmaktadır. Anadolu'da bulunan ve Londra British Museum'da sergilenmekte olan M. Ö. 1600 tarihlerine ait mühürler üzerindeki iki ve dört şeritli örgüler Anadolu'nun en eski örnekleri arasındadır [274] (Şekil 387 a, b, c, d)

Örgü motifinin yuvarlak madalyonlarla yapılan şekline bilhassa Bizans Sanatı çevresinde entrelac (antrolak) adı altında sıkça yer verilmiştir.

İslâm Sanatı'nda bu motifin en çok kullanıldığı yerlerden biri Hırbet el-Mefcer'dir. Bu yapıdaki örgü motifleri daha girift şekillerde ve dilimli madalyonlar halinde çeşitli teknikte ve İslâm sanat anlayışı içinde uygulanmıştır[275].

Çankırı Darüşşifası'ndaki çift ejder figürünün iki şeritli bir örgü meydana getirdiği kompozisyon, örgü motifinin Anadolu'daki çok zengin varyantlarından sadece birisidir (Şekil 388).

Dik ve yatay eksenler üzerinde kesişen iki şeritli zencireklerin meydana getirdiği örgülü haç motifleri ve aralarda oluşturdukları 8 kollu yıldızlardan üreyen kompozisyona, Şanlıurfa Gümrük Hanı Mescidi'nin doğu cephesindeki pencere lentosunda ve Cabir el-Ensar Camii'nin kapı alınlığında yer verilmiştir (Resim 313-Şekil 188, 189). Esası iki şeritli örgüden üreyen bu süleme, Konya Alaeddin Camii'nin kuzey cephesindeki portalde ve aynı cephedeki nişin alınlığında iki renkli taşlarla kakma tekniğinde uygulanmıştır (Resim 484). Bu kompozisyondaki sekiz kollu yıldızlardan sadece birinin geniş kaval silmelerle işlenmiş olduğu örneğe Sivas Gök Medrese (1271-72) taç kapısının yanlarında yer verilmiştir. Bu kompozisyonun Gümrük Hanı pencere lentosunda iki sekiz kollu yıldızla sınırlanmış şekli (Şekil 188) Selçuk İsa Bey Camii'nin pencere alınlığında üç yıldızlı olarak uygulanmıştır (Resim 480).

Urfa Nimetullah Camii portali yanlarındaki kitabe çerçevelerinde (Resim 314) ve cami avlusunun kuzeyindeki yeraltı mezar hücresinde bulunan Ruz Bey'in mezarı üzerinde görülen, iki şeridin çapraz kesişmesiyle bir ters, bir doğru yaba biçiminin meydana geldiği bordür kompozisyonu (Resim 400) Urfa'ya en yakın olarak Diyarbakır

---

[274] Eva Vilson, **8000 Years Of Ornament**, London, 1994, s. 177.

[275] Yıldız Demiriz, *"Konya Müzesinde Özel Durumdaki Bir Kabartma Hakkında"*, **Sanat Tarihi Yıllığı III**, İstanbul, 1976, s. 222, 225.

ve Ahlat yapılarında kullanılmıştır. Sultaniye'de Olcayto Hüdabende Türbesi'nde Stuko tekniğinde uygulanan bu süsleme ; Ahlat Erzen Hatun Kümbeti'nin (1396-97) gövde eteğinde, Ahlat Emir Bayındır Kümbeti (1481) gövdesinin sütunlu kemerleri üzerindeki kuşakta ve sütunların altlarına gelen sağır nişlerden birinin çevresinde, Diyarbakır Safa Camii minare gövdesinde, Diyarbakır Ali Paşa Camii mihrabında, Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii minare kuşağında ve Kayseri Huand Hatun Medresesi portalinde kullanılmıştır (Resim 481-Şekil 190).

Örgü motifinin Urfa'ya en yakın örneği Diyarbakır'daki Behram Paşa Camii harim kapısının köşe sütunçelerinde ve cami şadırvanının her bir sütununda değişik biçimlerde kaval silmeli olarak görülmektedir (Resim 482, 483). Zincir geçmeli köşe sütunçelerinin daha çok Güney ve Güneydoğu Anadolu yapılarında yer aldığı görülmektedir[276]. Şanlıurfa Cabir el-Ensar Camisi kuzey cephesindeki pencerenin köşe sütunçelerinde yer alan altı şeritli örgü süslemesi (Resim 323-Şekil 198) ; XVI. y. y. başlarına tarihlenen Kahraman Maraş Taş Medrese Kümbeti portalinin köşe sütunçelerinde, Diyarbakır İskender Paşa Camisi (1551) son cemaat yerindeki pencerelerden birinin iki yanındaki köşe sütunçelerinde ve Adana Ulu Camii (1513-1541) batı portalinin yanındaki bir pencerenin köşe sütunçelerinde dört şeritli olarak uygulanmıştır.

Şanlıurfa Pazar Camii minare gövdesinin orta kuşağında, kaval silmelerin üst kısımlarından düğümlerle birbirlerine bağlanarak meydana getirdikleri sağır kemerler Zengi Sanatı'nın karekteristik bir süslemesidir (Resim 325-Şekil 200). Bu süslemenin kaynağı, birbirine dolanmış iki ejder (yılan)'dir. Aynı süsleme, Nureddin Mahmud Zengi tarafından yaptırılan Musul Ulu Camii (1170-1172) avlu mihrabında, Musul Atabeklerinden Bedreddin Lülü tarafından yaptırılan Musul İmam Avnüddin Türbesi (1248) portalinde ve Musul İmam Bahir Türbesi (1301) giriş kapısı üzerinde görülmektedir. İmam Bahir Türbesi'ndeki düğümler çift başlı ejder şeklinde olması ile diğer örneklerden ayrılmaktadır[277]. Ramazanoğulları döneminden kalma Adana Ulu Camii minaresinin sekizgen gövdesinin orta kuşağında da görülen bu süslemenin Zengi bölgesini aşarak batıya doğru uzadığını göstermektedir.

---

[276] Hamza Gündoğdu, a.g.e., s. 109.

[277] Abdüsselam Uluçam, **Irak'taki Türk Mimari Eserleri**, Ankara, 1989, s. 137, 141, 175, 421. 425, 457, 458.

Fatımi Devleti ile Suriye Atabekleri'nin yıkıntılarını tekrar toplayan Eyyubiler pek çok motifi, başta Güneydoğu Anadolu Bölgesi olmak üzere Anadolu'nun bir çok bölgesine taşımışlardır. Suriye'den geldiği muhakkak olan bazı geometrik düzenler, renkli şeritler ve düğümler halinde özellikle kapı ve pencere üzerlerindeki panolarda görülür[278].

Zengi Sanatı'nın karekteristik bir süslemesi olan, kemerlede ve kapı alınlıklarında görülen geometrik örgülü düğümlü geçmeler, Suriye'ye komşu olan Urfa bölgesine de sarkarak ve Birecik İlçesi'ndeki şehir surlarının Memluklar döneminden kalma Urfa Kapısı üzerine işlenmiştir (Resim 326-Şekil 201).Bu süsleme, Nureddin Zengi'nin 1146-1174 tarihleri arasında geçen 28 yıllık devri içinde inşa ettirdeği Halep Batiye Medresesi, Halep Meşhed el-Hüseyin, Halep Sultaniye Medresesi, Halep Firdevs Medresesi ve Şam Çakmakiye Medresesi mihraplarında iki renkli mermerden yapılmış olarak ilk defa görülmektedir. Sonra'dan Şam'lı mimar Muhammed bin Havlan eliyle Konya Selçuklu Mimarisi'ne geçen bu süsleme ilk defa Alaeddin Camii portalinde uygulanmış, daha sonraları Karatay Medresesi kapıları ile Konya Aksaray yolundaki Sultan Han'ın dış taç kapısının nişlerinde, Kayseri Hacı Kılıç Camii (1249) kapı kemeri boşluklarında yer almıştır (Resim 484, 485, 486).

Suriye'de bu gelenek, Zengilerden sonra Eyyubiler zamanında ve daha sonra da Kahire'de Baybars Camii ve Kalavun Külliyesi'nde, Birecik İlçesi Urfa Kapısı'nda görüldüğü gibi Memluklar zamanında da devam etmiştir.

Roma ve Bizans sanatlarının sevilen bir motifi olan ve Şanlıurfa'da Halil-ür Rahman Camii minare gövdesinin orta kuşağındaki silmede kullanılan "inci dizisi" (Resim 230-Şekil 207), Kemah Melik Gazi Kümbeti (XIII. y. y. başları Mengücekli eseri) portal kemerinin çevresinde görülmektedir. Aynı motif Urfa Kalesi'nin güneyindeki tepede yer alan ve " Meliğin Eyvanı" olarak bilinen bir mağaranın kemer çevresine işlenmiştir (Resim 229).

Geometrik şekillerin hemen hemen tümünün kaynağını teşkil eden daire motifi, ilk çağlardan beri süsleme sanatlarına girmiştir. Sıralar halinde yan yana dizilmiş dairelerin oluşturduğu en basit kompozisyondan başlayarak tam ve yarım dairelerin kesişmesinden meydana gelen gelişmiş kompozisyonların çok sayıdaki örneği Şanlıurfa'daki İslâmi

---

[278] Selçuk Mülayim, **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler**, Ankara, 1982, s. 61.

döneme ait mimari eserlerin taş süslemesinde yer almaktadır (Resim 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337-Şekil 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221).

Sıra halinde kesişen dairelerin İslâm Sanatı'ndaki ilk örneği Mışatta Sarayı cephesindeki üçgenlerden birinin tabanında görülür. Burada, çemberlerin içerisi bitki motifleri, kuş röliyefleri ve rozet kabartmalarla doldurulmuştur[279].

Geometrik geçmelerin önemli bir grubunu iç içe geçen altıgenlerin meydana getirdiği 6 kollu yıldızlar oluşturmaktadır. Şanlıurfa Gümrük Hanı giriş eyvanının sağında ve solunda şerit halinde (Resim 340-Şekil 225), Yorgancı Sokak Çubukçular Evi giriş eyvanındaki paye üzerinde silik olarak (Şekil 226) görülen bu süslemenin Urfa'ya en yakın örnekleri, Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii ve Safa Camii minarelerinde görülür (Resim 487, 488). Aynı motif, Niğde Sungur Bey Camii yan portalinin kemeri üzerindeki çift başlı kartal motifinin iki yanına şerit halinde işlenmiştir. Tamamen altıgenlerle yapılan bu süslemede ; bir altıgene geçmeler yaparak gruplaşan altı adet altıgen dairesel bir ünite yaparlar. Ortadaki altıgenin tam ortasında altı köşeli bir yıldız, bunun etrafında ise baklava dilimi şekilleri oluşur. Bu motifin Türk sanatındaki en eski örneği Karahanlılar dönemine ait I. Karagan Kümbeti'nde ve Nahcivan Yusuf b. Kuseyr Kümbeti'nde tuğla olarak görülmektedir.[280]

Şanlıurfa'da, Dabbakhane Camii avlusu güney kapısı lentosunda (Resim 341-Şekil 228), Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin güney cephesindeki pencere lentosunda (Resim 342-Şekil 227), Harun Bey yokuşundaki 39 numaralı evin sokak kapısı lentosunda (Resim 343-Şekil 229) ve Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Konağı mutfağının güney bahçe kapısı lentosunda eşit büyüklükteki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden oluşan geometrik kompozisyon, XI. yüzyılda Karahanlılar döneminden başlayarak Türk Sanatı'nda Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı devrinin çeşitli sanat kollarında sıkça göze çarpmaktadır. Sonsuza doğru üreyen bu kompozisyondaki prensip tam ve yarım sekizgenlerin geçmesine dayanır. Eşit büyüklükteki sekizgenler yatay ve düşüy eksenler doğrultusunda kaydırılarak kesiştirilir. Böylece zeminde kare,

---

[279] Suut Kemal Yetkin, a.g.e., s. 29.

[280] Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı I**, İstanbul, 1972, Plan 17a, Resim 130a.

dörtlü düğüm, beşgen ve iğ biçimli formlar meydana gelir. Bu kompozisyon ; XI. y. y. Karahanlılar dönemine ait II. Harrekan (Karagan) Kümbeti'nin (1093) birinci cephesinde (Resim 489), Buhara Muğak Attari Camii portali iki yanında, Ribat-ı Şerif'in avluya giriş portalinde ve Karakoyunlular Beyliği dönemine ait Van Ulu Camii'nin (1389-1400) mihrap kubbesi önündeki tonozunda tuğla üzerine işlenmiştir. Erzurum Yakutiye Medresesi Kümbeti'nin (1310) saçağı altında yer alan ve gövdeyi dolanan üst şeritte, Dulkadır Beyliği dönemine ait Maraş Ulu Camii (1501-1502) portalinin solundaki panolarda, Diyarbakır Safa Camii minare gövdesindeki dikey dikdörtgen panoda (Resim 490), yine Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii portalinin sağındaki mihrabiyenin çevresinde (Resim 491) taşa işlenmiş olarak görülen bu motif, Kastamonu Kasaba Köyü Mahmut Bey Camii (1353) müezzin mahfilinin korkuluklarında ahşap şebekeli oyma olarak uygulanmıştır.

Şanlıurfa'da Hızanoğlu, Rızvaniye ve Hüseyin Paşa camilerinin minber korkuluklarında, Abdülkadir Hakkari Evi'nin, Kutbeddin sokaktaki 23 numaralı evin ve Melikler Evi'nin havalandırma pencerelerinde, Mahkeme Sokak kabaltısının üzerindeki evin sokağa bakan penceresinde, Harran'daki Hayat el-Harrani Türbesi'nin batı cephesindeki pencerede şebekeli oyma olarak işlenmiş olan, birbirleriyle kesişen ve çakışan aynı büyüklükteki sekizgenlerin meydana getirdiği süslemenin (Resim 344, 345, 346, 347-Şekil 231, 232, 233, 234, 235) Türk Sanatı'ndaki en eski örneği Damevend Kümbeti'nin ikinci cephesindeki panolarda tuğla örgü olarak yer almıştır. Konya Musalla Mezarlığı'ndaki Kesikbaş Türbesi (XII. y.y.) duvarlarında yine tuğladan örülmüş olan bu süslemenin Urfa'ya en yakın örneği, Diyarbakır Ulu Camii avlusunun batı cephesindeki sütunlardan birinin gövdesinde görülmektedir (Resim 492).

Urfa'daki Nimetullah, Yusuf Paşa ve Hızanoğlu camilerinin mihraplarını çevreleyen, ortada büyük bir sekizgenin ve bunun etrafında dönerek kesişen sekiz adet daha küçük sekizgenin meydana getirdiği süsleme (Resim 350, 351, 352-Şekil 236, 237, 238), Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii'nin avlu portalinde (Resim 493) ve minare kaidesinde (Resim 494) Urfa'ya en yakın örnekler olarak yer almıştır. Aynı süsleme

Elazığ'ın Pertek İlçesi'in Sağman Köyü'nde XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaptırılan "Sağman Camii"nin minberindeki renkli alçı süslemelerde de görülmektedir.[281]

Çapraz eksenlere göre kesişen kırık çizgilerin iki farklı konumda kırılıp kesişmesiyle X, gamalı haç ve ok ucu şekillerinin meydana geldiği süsleme; Şanlıurfa'da Hasan Padişah Camii minberinin yan duvarlarında, Hacı Nuri Uslusoy Evi, Akçarlar Evi, Molla Ali Sokağı'ndaki Bağdadi Ev ve Melikler Evi'nin havalandırma pencerelerinde şebekeli oyma olarak yer almıştır (Resim 353, 354, 355-Şekil 239). Türk-İslâm Sanatı'nda fazla kullanılmayan bu kompozisyonun Urfa'ya en yakın örneği Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii minare pabucundaki dikdörgen pano içerisinde kabartma olarak, yine Diyarbakır Ali Paşa Camii minberindeki kare panoda şebekeli oyma olarak yer almıştır (Resim 495). Bu süsleme ayrıca, XII. yüzyıl sonu Saltuklu eseri olan Erzurum Emir Saltuk Kümbeti portalinin lentosunda[282], Burdur'a bağlı Bucak İlçesi'nin İncirdere Köyü yakınlarındaki İncir Han'ın (1230, 1240) taç kapısının sağ kanadının doğu yüzünde şerit halinde görülmektedir[283].

Türk-İslâm Mimarisi Taş Süsleme Sanatı'nda önemli bir yeri olan yıldız süslemeler, Şanlıurfa Türk-İslâm Mimarisi'nde de zengin bir repertuvara sahiptir. Bunlardan, düşey eksene dikey ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen şekilde boşlukların medana geldiği süsleme Şanlıurfa'da ; Halil-ür Rahman Camii'nin güney cephesindeki pencere lentosunda (Resim 358-Şekil 242), Gümrük Hanı Mescidi'nin doğu cephesindeki pencere lentosunda (Şekil 243), Dabbakhane Camii avlusunun batı portali yan duvarında (Şekil 244) kabartma olarak, Rızvaniye Camii mihrabı üzerinde, Melikler Evi'nde, Yorgancı Sokak'taki Sivereklíler Evi'nde ve Akçarlar Evi'nde küresel rozet ya da havalandırma pencerelerinde şebekeli oyma olarak (Resim 359, 360, 361-Şekil 245) görülmektedir.

Selçuklu'dan başlayarak özellikle Osmanlı devri şebeke tezyinatında çok sık tekrerlenen bu süslemen; Van-Erciş-Girgin (Tekler) Köyü'deki ve Van Müzesi'ndeki bir mezar taşının yan bezemelerinde kabartma olarak, Bitlis Şerefiye Camisi doğu yüzündeki

---

[281] Kazım Çeçen, *"Sağman Köyü"*, **Sanat Dünyamız**, Sayı 28, İstanbul, 1983, s. 10.

[282] Selçuk Mülayim, a.g.e., s. 126, Resim. 16.

[283] Hüseyin Rahmi Ünal, *"Burdur/Bucak İncir Hanı'nda Temel Araştırmaları ve Temizlik Çalışmaları (Eylül 1992)*, **X. Vakıf Haftası Kitabı**, Ankara, 1993, s. 403, Resim 34, 42.

pencerelerde, Tunceli-Pertek Çelebi Ali Camii, Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii (1587-1591), Diyarbakır Fatih Paşa Camii (1516-1520) minarelerinin korkuluklarında, Diyarbakır Ali Paşa Camii minberinde, Diyarbakır Safa Camii son cemaat yerindeki hünkar mahfilinin korkuluklarında şebekeli oyma olarak taşa işlenmiştir (Resim 496, 497, 498).

Şanlıurfa Mimarisi'ndeki sekiz kollu yıldız süslemeler genellikle dört kollu iki yıldızın merkezleri aynı kalmak üzere kaydırılarak üst üste bindirilmesiyle meydana getirilmiştir (Resim 376, 377, 378, 379, 380).

Sekiz köşeli yıldız motifi, Hiristiyan minyatürlerinden Kaşan çinilerine ve erken Orta-Asya pişmiş toprak dekorasyonuna kadar dünya sanat tarihi içerisinde yaygın olarak kullanılmıştır[284]. Türk Mimarisi içerisinde Karahanlılar zamanında kullanılmış olan sekiz köşeli yıldız motifleri Selçuklular zamanında da devam etmiş ve Anadolu dokumaları ile günümüze kadar gelmiştir. Özkent Nasr bin Ali Türbesi (1012) portalinin iki yanında geniş bordürler halinde, Buhara-Semerkand yolundaki Karahanlı kervansarayı Ribat-ı Melik'in (1068-1079) taç kapısı çevresinde, İsfahan yakınında Barsiyan Mescidi'nin (1097-1098) mihrabındaki detaylarda, Save'de Devledabad Minaresi'nde, Semerkand Şah Zinde Külliyesi'nin Cucuk Bike Türbesi'nde (Resim 501), Anadolu'da ise Sivas Gök Medrese portalinin iki tarafında ve eyvanının arka duvarı süslemelerinde, Konya-Aksaray Sultan Hanı'nın taç kapısında sekiz köşeli yıldızlar görülmektedir[285].

Buhara'da 1592'de yapılmış olan Seyfi Medresesi'nin penceresinde ve Ahmed Yesevi Türbesi'nde sekiz köşeli yıldızlar köşeler uç uca gelecek şekilde sıralanmıştır (Resim 500). Azerbaycan'da Pirsahat Nehri boyundaki bir tekke'nin (XII. -XIV. y. y.) duvarı iç içe yerleştirilmiş, yan yana ve üst üste sıralanmış sekiz köşeli yıldızlarla süslenmiştir. Kars Ani Şehri harabelerindeki ilk Selçuklu döneminden kalma (1064-1092), uçları pahlanmış artı (haç) işaretlerinin uçları birbirine çakışacak biçimde yan yana ve alt alta gelerek aralarda oluşturdukları sekiz köşeli yıldızların esası, belirli aralıklarla kırılarak ilerleyen iki çapraz zik zak çizginin kesişmesinden meydana gelmiştir. Tuğla, taş ve çini süslemelerinde görülen bu kompozisyonun zemin elemanları olan sekiz köşeli yıldız ve

---

[284] Doğan Kuban, **Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler**, İstanbul, 1982, s. 61.

[285] Neriman Görgünay Kırzıoğlu, a.g.e., s. 111 - 112.

haç'tan sadece birinin içi boyanırsa siyah-beyaz etkili bir yıldız-haç dizisi açıkça ortaya çıkar.

Urfa İslâm Mimarisi'nde bu süsleme, Hayat el-Harrani Camii ile türbesini ayıran duvar üzerinde ve Halfeti İlçesi'ndeki bir çok evin havalandırma penceresinde şebekeli oyma olarak, Mahmut Nedim Efendi Konağının eyvan döşemesinde renkli mermer mozaik olarak uygulanmıştır (Resim 393, 394, 395-Şekil 296,297, 298).

Uçları pahlı artı işaretlerinin yan yana gelerek aralarda oluşturdukları sekiz kollu yıldızlardan meydana gelen bu kompozisyon, Türkler Anadolu'ya gelmeden önce bilhassa Karahanlı Mimarisi'nde tuğla malzemeye, Anadolu'da ise taş, tahta, alçı ve çini üzerine uygulanmıştır.

Bu bezeme Anadolu'da taşa işlenmiş olarak, Eski Malatya Emir Ömer Türbesi (1563) kapısında, Mardin Kasımiye Medresesi'nin (Artuklular'ca başlanıp 1457-1502'de Akoyunlular'ca tamamlandığı kabul edilir) avluya açılan kapısında, Diyarbakır Nasuh Paşa Camii (1606-1611) kapı sövesi ile pencere lentosunda, Eski Van Kaya Çelebi Camii (1616) mihrabı yüzünde, Gaziantep Şeyh Fethullah Camisi'nin (XVI. y. y.) son cemaat yerine açılan pencerelerin kemer aynalarında yer almıştır[286]. Aynı motif kakma olarak, Kars-Ani şehri harabelerindeki ilk Selçuklu döneminden kalma Sultan Sarayı (1064-1092) portaline işlenmiştir [287] (Resim 499). Yine bu motif tuğlaya uygulanmış olarak, Kırgızistan'da Karahanlılar'dan kalma Ayşe Bibi Türbesi'nde (12. y. y.), Özkent Celaleddin Hüseyin Türbesi (1152) portal kemerinin iç yüzünde, Ribat-ı Melik (1078-79) portal çevresinde, İsfahan yakınında Barsiyan'da Barsiyan Mescidi (1134) çevresinde, Kazvin Hamedan arasında Karagan'da Selçuklulara ait 1067-68 tarihli birinci kümbetin batı yüzünde, Buhara'da Seyfi Medresesi'nin (1592) penceresinde ve Ahmed Yesevi Türbesi'nde (Resim 500), Şah Zinde grubundaki Çucuk Bika Türbesi tromplarının altında (Resim 501), aynı türbeler grubundaki 1300 tarihli türbe portalinin yanlarında, Veramin Mescid-i Cuması'daki ziyaretgah portalinde görülmektedir (Resim 502)[288].

---

[286] Orhan Tunçer, *"Diyarbakır, Mardin ve Dolaylarında Bazı Hiristiyan Dini Yapılarında Türk - İslâm Mimari Unsurları"*, **Sanat Tarihi Yıllığı V**, İstanbul, 1973, s. 210, 211.

[287] Neriman Görgünay Kırzıoğlu, a.g.e., s.111,112.

[288] Neriman Görgünay Kırzıoğlu, a.g.e., s.111,112; Selçuk Mülayim, a.g.e., s. 350, 351, Resim 282, 283, 284 ; Orhan Tunçer, a.g.m., s. 210, 211.

Beyşehir Kubadabad Sarayı kazılarında bulunan ve Konya Karatay Medresesi'ne getirilen Selçuklu çinilerinde ve Kayseri Huand Hatun Hamamı'ında çıkan çinilerde haç şekillerinin arasındaki sekiz köşeli yıldızların iç kısımları insan ve hayvan figürleri, grifonlar ve çeşitli motiflerle süslenmiştir.

Şanlıurfa Reci Kilisesi'nin kuzey-doğusunda yer alan ve kilisenin müştemilatından olan evin eyvanının güneye bakan pencere korkuluklarında (Resim 396), Akçarlar Evi, Postacı Sait Evi ve Hacı Nuri Uslusoy Evi'nin havalandırma pencerelerinde şebekeli oyma olarak (Resim 397-Şekil 299, 300, 302), Alparslan İlkokulu karşısındaki 7 numaralı evin güney duvarında sekizgen rozet içerisinde kabartma olarak (Resim 398-Şekil 301) görülen bir büyük, bir küçük karenin düz ve çapraz olarak alt alta ve yanyana sıralanmasından aralarda sekiz kollu yıldızların meydana geldiği süslemenin benzeri Kahire İbn Tolun Camisi batı avlusu portal kemerinin içerisinde uygulanmıştır (Şekil 389). Sadece karelerle yapılan sonsuz karekterli bu kompozisyonda ; bir merkez etrafında gruplanan kareler sıra ile bir büyük, bir küçük olarak çevrelenir. Büyük kareler düz, bunların arasına yerleştirilen küçük kareler çapraz olduğundan her bir karenin bir köşegeni merkezde birleşen radyal akslara uymakta ve böylece aralarda sekiz kollu yıldızlar meydana gelmektedir. Sonsuz karekterli bu kompozisyon, İbn Tolun Camii'nde iki şeritli örgü esprisi içinde meydana getirilmiştir.

7.3.3. Figürlü Konular

Şanlıurfa'da İslâmi dönemlere ait mimari eserler üzerinde yer alan figürlü süslemelerde, çift başlı kartal, kuş, arslan, insan, pars, köpek, ejder ve yılan gibi Türk-İslâm süsleme sanatlarında yer alan figürlere birer örnek de olsa yer verilmiştir. Harran Kapısı'nın kuzey cephesinde kapı kemerinin üzerinde yer alan çift başlı kartal figürünün (Resim 410-Şekil 326) Urfa'daki en eski örneği Urfa merkez Sultantepe Höyüğü'ndeki 1952 yılı arkeolojik kazılarında ortaya çıkartılan ve Asur dönemine tarihlenen kerpiç bir mimari parça üzerinde görülmektedir [289] (Resim 503).

Hitit, Urartu ve Mezopotamya uluslarına kadar uzanan çift başlı kartal motifi (Şekil 390) en eski Türk inaçlarında da görülmektedir. Hunlar zamanında tanınan ve sevilen

---

[289] Seton Lloyd-Nuri Gökçe, *"Sultantepe"*, **Anatolian Studies Vol. III**, Ankara, 1953. s. 49, Plate VI.

kartal arması Köktürk Kağanı Kültigin'in heykelinin başındaki tacın ön tarafında kabartma olarak kanatlarını açmış bir vaziyette yer almıştır.

Mardin Artuklularından Melik Salih Mahmud'un kendi çizdiği plana göre yeniden yapılan Diyarbakır şehir surlarındaki Ulubeden Burcu (1206) ile Yedikardeş Burcu'nda çift başlı kartal kabartmaları devlet arması olarak kullanılmıştır (Resim 504, 505). Selçuklu sultanlarının arması olan çift başlı kartal, Divriği Ulu Camii'nin batı portalinde o zamana kadar görülmemiş derecede dekoratif ve zarif bir kimliğe bürünmüştür (Resim 506).

Erzurum Çifte Minareli Medrese (1276-80), Erzurum Yakutiye Medresesi (1310), Sivas Gök Medrese (insan başlı olarak) portallerinde ve Kayseri Döner Kümbet üzerinde (Resim 507) çift başlı kartal kabartmaları hakimiyet sembolü olarak hayat ağacı motifinin üzerine işlenmiştir.

Türk-İslâm Mimarisi'nde kartal figürüne göre daha az olarak kullanılan kuş figürü, Şanlıurfa'da sadece Onbir Nisan Sokak'taki 9 numaralı evin sokak kapısı üzerindeki kitabenin iki yanında yer almıştır (Resim 413).

Musul Atabeklerinin son hükümdarı Nasireddin Mahmud'un kölesi ve veziri Bedreddin Lülü'nün Musul'da, eski Zengi saraylarının yerine yaptırdığı ve az bir kısmı günümüze kadar gelebilmiş olan Karasaray'ın (1236) stuk süslemelerinde rumi ve palmetli dallar arasına karşılıklı kuş figürleri yerleştirilmiştir[290]. Kuş figürü Anadolu'da, Akhan portalinin köşe sütunçelerinin başlığında karşılıklı olarak ikişer adet, Karatay Han portalinin köşe sütunçelerinde birer adet, Diyarbakır Dağ Kapı burcunda hayat ağacının iki yanında birer adet (909 Abbasi) yer almıştır (Resim 508).

Şanlıurfa İslâm Mimarisi figürlü taş plastiğinde insan ve arslan figürünün yer aldığı büyük bir blok taş Şanlıurfa Müzesi'nde sargilenmektedir. Selçuklu dönemine ait Han el-Ba'rür Kervansarayı'ndan getirilen bu taş üzerinde bağdaş kurmuş vaziyette, başında sivri bir börk olan ve başlığının yanlarından örgülü saçları sarkan bir figür sağında ve solundaki iki arslanı yularlarından yakalamış bir şekilde tasvir edilmiştir (Resim 414, 415-Şekil 329).

---

[290] Oktay Aslanapa, **Türk Sanatı I**, İstanbul, 1972, s. 109 - 111.

Türk Sanatı'nda Selçuklu devrinin sonuna kadar hükümdarlar bağdaş kurmuş vaziyette tasvir edilmişlerdir. Son Göktürk Kağanı Bilge'nin (ölümü 734) taş lahidi üzerinde önden görünür vaziyetteki bağdaş kurmuş kabartması (Şekil 391), Altay'da bulunmuş ve Göktürk devrinin başlangıcına ait bir taş oyması üzerindeki Ana Tanrıça Umay olduğu sanılan bağdaş kurmuş şahıs (Resim 392) Türk Sanatı'nda bağdaş kurmuş insan figürlerinin ilk örnekleridir.

Bağdaş kurarak oturan insan figürü, bu gün Suriye topraklarında kalan Cezire İbn Umar Köprüsü'nde balık, akrep, yengeç, terazi gibi burç sembolleri ile birlikte tasvir edilmiştir. Bağdad Tılsım Kapısı'nda bağdaş kurmuş vaziyette, iki ejderi dillerinden yakalamış olan halife figürü Urfa Müzesi'deki blok taşta yer alan figürün daha belirgin bir benzeridir (Şekil 393). Urfa Müzesi'ndeki blok taşta yer alan insan figürünün üzerindeki sağdan sola kapanır elbise, XIII. yüzyılın ilk yarısında Konya'da yapılmış olduğu anlaşılan Varka Gülşah Mesnevisi'nin minyatürlerinde ve bilhassa Kubadabad Sarayı çinilerinde görülür.

Selçuklu devri kıyafetlerini aksettiren resimlerde, Selçuklu öncesi Türk kıyafetlerini gösteren eserlerde başlıkların çoğunun yüksek tipte (börk) olduğu dikkat çekmektedir. Divanü Lügat- it -Türk'de kebez (yüksek kalpak) tekrar tekrar geçmektedir[291].

Şanlıurfa Mimarisi'nde arslan figürlü taş süslemeye; Müzeye Han el-Barür Kervansarayı'ndan getirilmiş olan blok taş üzerinde (Resim 414, 415-Şekil 329), Harran Kapısı kuzey cephesinde kitabe şeridinin iki yanında (Resim 416, 417-Şekil 330, 331), Urfa Müzesi'ndeki bir çeşme taşında (Resim 419-Şekil 332), Urfa Kalesi kuzey burcunda (Resim 420, 421-Şekil 333, 334), Urfa Kalesi kapısının iç kısmında (Resim 422-Şekil 335, 336), Urfa Müzesi'ne Arslanlı Han'dan getirilmiş iki taş üzerinde (Resim 423, 424-Şekil 337, 338), Aziz Bağmancı Evi'nde (Resim 425, 426, 427-Şekil 339, 340), yıkılan geleneksel bir Urfa Evi'nden taşçı atölyesine getirilen iki taş üzerinde (Resim 428-Şekil 341, 342) ve Birecik İlçesi'ndeki Salih Kalender Evi'nde (Resim 429) yer verilmiştir.

Anadolu Selçuklu kabartmalarında en yaygın figür olan arslan, heykel olarak da yapılan tek figürdür. Çoğunlukla çift ve simetrik olarak arslan kabartmaları ve

---

[291] Nurhan Atasoy, *"Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme"*, **Sanat Tarihi Yıllığı IV**, İstanbul, 1971, s. 126 - 134.

heykellerine kervansaray, saray ve kale gibi yapılarda koruyucu amaçlı olarak yer verilmiştir. Kayseri İçkalesi (1224) ve Divriği Kalesi (1236-42) üzerindeki arslanlar tipik Selçuklu stilini yansıtırlar. Stilize oluşu, kaba işçilik, hareketsiz masif kütle karekteri, gövdenin başa göre küçük tutuluşu ve arka ayaklar üzerine oturuş Selçuklu Sanatı'ndaki arslan figürlerinin belirgin özellikleridir. Kaba yüzlerde kübik bir görünüş vardır. İri badem gözler, kaş hattı ile birleşen yassı büyük burun, iri ve açık ağız, şişman yanaklar Selçuklu arslanlarını karikatürize eden başlıca özelliklerdir. Dişler, adeleler, hatta çoğu kez yele gibi detaylar işlenmemiştir[292].

Urfa İslâm Mimarisi'nde süsleme amaçlı olarak yer alan arslan röliyeflerinin en yakın örnekleri Diyarbakır Dağ Kapısında iki ayrı yerde karşılıklı olarak (Resim 508, 509), Keçi Burcu'ndaki kitabenin sağında ve solunda karşılıklı olarak (Resim 510), Diyarbakır Ulu Cami avlusunun doğu tarafindaki eyvan girişinin doğuya bakan cephesinin sağında ve solunda boğa ile mücadele eder vaziyette tasvir edilmiştir (Resim 15). Patnos yolundaki isimsiz türbenin portali üzerinde sırt sırta vermiş vaziyetteki ve Diyarbakır Müzesi'ne Cizre'den getirilmiş olan bir mimari parça üzerindeki arslan kabartmalarının kuyruklarının uçları ejder başı şeklindedir (Resim 511, 512). Mardin Kalesi'nden müzeye getirilmiş iki mimari parçadan birinde arslan kabartması, diğerinde insanla arslan arası bir yüze sahip, arslan vücutlu, kanatlı, kuyruğu balta şeklinde biten, kalçasında sekiz dilimli küçük bir rozeti bulunan efsanevi bir hayvan kabartması görülmektedir[293].

Yapıları koruyucu bir hayvan olduğununa inanılan arslan, bu özelliğinden dolayı Erzurum Yakutiye Medresesi cephesinde hayat ağacı motifinin iki yanında (Resim 513), Karatay Han'ın köşe sütunçeleri üzerindeki kare prizma başlıkların iki yüzünde karşılıklı olarak (Resim 514) yer almıştır. Burdur'a bağlı Bucak İlçesi'nin İncirdere Köyü yakınlarındaki İncir Han (1239-40) portalinin iki yanında yüksek kabartma olarak yandan görülen birer arslan ve bunların sırtları üzerinde insan yüzlü birer güneş sembolü işlenmiştir. Hanı yaptıran Sultan Giyaseddin Keyhüsrev II. nin arması olan bu kompozisyon, onun sikkelerinde de değişik şekilde görülmektedir.

---

[292] Gönül Öney, *"Selçuklu Mimarisinde Figürlü Kabartma ve Heykel"*, **Sanat Dünyamız**, Sayı 6, İstanbul, 1976, s. 2.

[293] Ara Altun, a.g.e., s, 22, 23.

İshak Paşa Sarayı (1784) harem dairesi portalinin iki yanında karşılıklı olarak iki arslan röliyefi yine sarayı koruma amaçlı olarak yer almıştır.

İmadeddin Zengi tarafından yaptırılan, 1243'de Bedreddin Lülü tarafından tamir ettirilen, bir kısmı 1915, geri kalanı da 1934 yılında yıktırılan Musul Kalesi'nin Sincar Kapısı üzerindeki arslan röliyefi Herzfeld tarafından tanıtılmıştır [294] (Şekil 394).

Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenmekte olan ve Orta Çağ İslâm hakimiyeti dönemine ait Hiristiyan eseri çeşme arslanı (Resim 419) Diyarbakır İçkalesi'ndeki bir çeşmede daha stilize ve yelesiz olarak görülmektedir (Resim 515). Diyarbakır İçkalesi'ndeki bu çeşme arslanının daha küçük ölçüde ve oldukça karikatürize edilmiş olan iki benzeri Şanlıurfa müzesinde sergilenmektedir (Resim 432, 433, 434, 435, 436).

İslâm süsleme sanatlarında sık sık tasvir edilen efsanevi hayvanlar arasında Ejder'in önemli bir yeri vardır. Harran ören yerinde köylüler tarafından bulunarak Urfa Müzesi'ne getirilen ve kırılarak ikiye bölünmüş taş üzerinde klasik Selçuklu ejderleri tarzında bir ejder kabartması yer almaktadır (Resim 437, 438, 439-Şekil 345). Gövdenin ortası, ayaklar ve çene kısımları kırık olan ejderin karşısına ağız ağıza vermiş ikinci bir ejderin yapışık olduğu çenedeki izlerden tahmin olunmaktadır. Ejderin gövdesinde büyük bir düğüm ve küçük bir kıvrılma mevcuttur. Kalçayı kuşatan kanat Konya ejderlerinde olduğu gibi Avrasya hayvan stili etkisini taşımaktadır. Kuyruğun sivri gagalı kartal başıyla son bulması yine Avrasya hayvan stiline uygun bir özelliktir (Resim 438). Gövdenin pullu oluşu ve kulağın yanında ayrıca boynuzun bulunması Bağdad Tılsım Kapısı'ndaki Abbasi ejderlerini hatırlatmaktadır (Şekil 398). Ayrıca Musul-Sincar yolu üzerinde 1239-1250 yılları arasında Bedreddin Lülü tarafından yaptırılan Bab-ül Han (El Han)'ın portal kemerinin köşe üçgenlerinde mızraklı bir insanla mücadele halindeki ejderin pullu ve düğümlü gövdesi Harran Ejderi'ni andırmaktadır (Şekil 397). Uygur Kağanı Alp Bilge adına dikilmiş olan yazılı taşın baş kısmındaki ejderler, gövdesi pullu ejderlerin Türk Sanatı'ndaki en eski örneğidir (Şekil 395, 396).

Konya İnce Minareli Medrese Müzesi'ne Konya Kalesi'nden getirilen üç adet mermer mimari parça üzerindeki ejder figürleri ; gövdelerindeki düğümleri, baş ve kanatları yönüyle Harran Ejderine benzerler (Resim 518, 519. 520). Konya ejderlerinin

---

[294] Abdüsselam Uluçam, a.g.e., s. 202, 482.

gövdeleri pulsuz olup, kuyruk ucundaki ikinci başları gövdelerini ısırır durumdadır. Harran ejderinin gövdesi pulludur. Konya ejderlerindeki çatallı dil, ağızın kırık oluşu nedeniyle Harran ejderinde görülmemektedir.

Cizre Ulu Camii ve Berlin Müzesi'nde bulunan kapı tokmaklarındaki ejderler, düğümlü ve pullu gövdeleri, kanatları ve kuyruklarının kartal başı ile son bulması ile Harran ejderini hatırlatırlar (Resim 517).

Konya İnce Minareli Medrese Müzesi'ne Konya Selçuklu Köşkü'nden getirilen alçı kabartma üzerinde simetrik iki ejder (Resim 521), Konya Mevlana Müzesi'ndeki bir taş üzeride sonsuzluk sembolü 12 kollu yıldız motifinin sağında ve solunda (soldaki kırık) yer alan gövdesi düğümlü ejderler (Resim 522), Antalya-Burdur yolundaki Suzuz Han'ın portalinde sağ ve sol mihrabiyelerin üzerindeki karşılıklı ejderler, aynı handa portalin sağ tarafında, geometik kafes örgülü kalın bordürün portal içine bakan kenarında bulunan yarısı kesik yıldız şeklinde bir rozet içerisindeki gövdesi düğümlü küçük ejder kabartması (Şekil 399), Anamur Ak Cami'nin (1220-37) kitabesi altındaki ejder (Şekil 400), Alaeddin Keykubad devrinde yaptırılan (1232-36) Kayseri-Sivas yolu üzerindeki Sultan Han'ın köşk mescidi kemerinde yer alan karşılıklı çift ejderler (Resim 523), Ahlat Mezarlığı'ndaki dört mezar taşında karşılıklı simetrik işlenmiş ejderler (XIII.y.y. sonu) (Resim 524), Diyarbakır Urfa Kapısı (1183-84) portal kitabelerinden altta olanının iki yanındaki gövdesi düğümlü ejderler (Şekil 401), Erzurum Emir Saltuk Kümbeti'nin (XII.y.y.) kasnak kısmındaki derin üçgen nişlerden birinin üzerinde birbirine dolanmış gövdeleri ile dikey olarak tasvir edilen ejderler (Resim 525), Erzurum Çifte Minareli Medrese portalinin iki yanındaki hayat ağacı kabartmasının altında ağacın gövdesi ile birleşen çift ejder (XIII. y. y. sonu), Ani St. Gregoir Kilisesi'nin güney cephesindeki sivri köşeli nişin tepesinde yer alan karşılıklı simetrik ejderler (Resim 526), Ani Kalesi'nin kuzey tarafında orta kapının solunda satrançlı kapının sağındaki burçlar karşılıklı simetrik yerleştirilmiş ejderler (1071-1110 Selçuklu) (Resim 527), Kırşehir yakınlarındaki Kesik Köprü Han'ın sol dış yüzünde aralarında boğa başı bulunan simetrik ejderler (1268-69), Sivas Gök Medrese portalinde (1271-72) kemerin iki yanında kilit taşları üzerinde simetrik olarak yer alan arabesk bir komposizyon içerisindeki Türk-Çin takvimi hayvan başları grubunun merkezindeki ejder başı, Niğde Sungur Bey Camii'nin doğu portalinde eyvan şeklindeki girintinin iki yan duvarında bulunan geometrik kafes ve yıldız motifli

panoyu çevreleyen bordürdeki hayvan başları arasında yer alan ejder başı, Ağdağmadeni merkezinde bulunan ve eskiden ceza evi olarak kullanılan hanın avlu kapısının güneye bakan cephesindeki kilit taşında başları aşağıya sarkık, ağızları açık, uzun dilleri dışarıya çıkmış, gözlerine birer mavi boncuk monte edilmiş, küçük kulaklı, gövdeleri pullu ve kuyrukları dolanmış sırt sırta pozisyondaki iki ejder Anadolu Türk Sanatı'ndaki başlıca örnekler arasındadırlar[295].

Şanlıurfa Müzesi'ndeki Orta Çağ İslâm hakimiyeti döneminden kalma Hristiyan eseri arslanlı çeşme taşı üzerinde simetrik olarak yer alan ejderler, suyun bolluğunu, bereketini ve içene şifalı olmasını sembolize ederler (Resim 442-Şekil 348, 349). stilize edilmiş bu ejderler Anamur Ak Cami kitabesinin altındaki ejderleri çağrıştırırlar (Şekil 400). Ancak Urfa örneğinin gövdesi iri olup düğümsüzdür.

Erzurum Lala Paşa Külliyesi'ndeki caminin (1562) 1971 yılında yaptırılan şadırvanındaki 14 adet devşirme sütunun kuzey-doğuda olan iki adedinde bitkisel dekorasyon arasına serpiştirilmiş ejderler, karşılıklı olarak birbirini tehdit eder vaziyetteki başları, açık ağızları, sivri dişleri, yukarı kıvrık üst çeneleri, aşağı kıvrık alt çeneleri ile Selahaddin Eyyubi Camii (St. George Kilisesi) pencere pahlarındaki dolanmış ejderle benzemektedirler (Şekil 347, 402a, 402b).

Türk Mimarisi taş süsleme sanatında yer alan ejder kabartmalarının önemli bir bölümünü, ejder başlı iki yılan gövdesinin zincirleme şeklinde birbirine dolanmış şekli oluşturmaktadır. Bu grubun önemli bir örneği, Şanlıurfa'da Selahaddin Eyyubi Camii'nin güney pencerelerinin cami içerisine bakan pahlarında yer almaktadır (Resim 440, 441-Şekil 346, 347). Buna benzer bir süsleme, yine Urfa'da Rızvaniye Camii harim portalinin iki yanındaki pahlarda almaşık sıralanan iki renkli taşlar üzerine işlenmiştir. Ancak, Selahaddin Eyyubi pencerelerindeki ejderlerden farklı olarak Rızvaniye Camii'nde başlar ejder başı olmayıp yılan başı şeklindedir (Resim 443, 444-Şekil 350). Alanya Obaköy Medresesi portalinin kemer sövesinde karşılıklı olarak gövdeleri birbirine dolanmış ejderler Selahaddin Eyyubi Camiindeki ejderlere büyük ölçüde benzemektedirler. Ancak

---

[295] Gönül Öney, "*Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri*", **Belleten**, **C. XXXIII**, Sayı 130, Ankara, 1969, s. 171, 192 ; Güner İnal, *a.g.m.*, s. 154 - 167.

Obaköy Medresesi'ndeki ejderlerin düğümleri arasında farklı olarak iki balık ve üç rozet yer almaktadır (Şekil 408).

Tek yılan figürü ya da birbirine dolanmış iki yılan figürünün Anadolu süsleme sanatlarında kullanılmasının geçmişi Neolitik Çağ'a kadar uzanmaktadır. Şanlıurfa Nevali Çori'deki arkeolojik kazılarda bulunan ve Urfa Müzesi'nde sergilenmekte olan bir adet insan başı heykelinin arka tarafında, başı yukarıda, kuyruk kısmı aşağıda olan diklemesine kıvrık gövdeli bir yılan kabartması işlenmiştir (Resim 528). Neolitik Çağ'ın A Keramik evresine tarihlenen (M. Ö. 8500) bu yılan figürü Anadolu'da taşa işlenmiş en eski örneklerden olması açısından önem taşımaktadır.

Kuzey-batı İran'da Susa'da bulunan bir silindir mühür üzerinde yer alan ve M. Ö. 4 bin yılına tarihlenen zincirleme dolanmış iki yılan figürü (Şekil 403), Mezopotamya kültürüne ait olan ve M. Ö. 2300 tarihli Silindir Mühür üzerindeki saç örgüsü şeklinde dolanmış yılan figürü (Şekil 404), Mısır'da bulunmuş olan Çakmaktaşı bir bıçağın sapındaki birbirine dolanmış yılan figürleri (Şekil 405), Çatalhöyük'te bulunmuş olan ve M. Ö. 6. bine tarihlenen çakmaktaşından yapılmış bir bıçağın sapına oyulmuş zincir şeklindeki yılan (Şekil 406) ve yine Çataülhöyük'te bulunmuş olan bir silindir mührün (M. Ö. 6. bin) üzerindeki zincirleme dolanmış yılan gövdesi (Şekil 407) bu grup süslemenin dünyadaki en eski örnekleri arasındadır[296].

Urfa Rızvaniye Camii harim portalinin pahlarında yer alan zincirleme dolanmış karşılıklı iki yılan figürünün Urfa'ya en yakın örneği, Artuklu dönemine ait 1204 tarihli Kızıltepe Ulu Camii'nin kuzey cephesindeki kapıların yanlarında ve Zengiler döneminde Nureddin Zengi tarafından yeniden yapılan Halep Kalesi'nin iç kapısı kemerinde yer almaktadır[297].

Karatay Han'ın (1219-36) avlu giriş portalinin üzerinde, silmelerin meydana getirdiği gövdeleri düğümlü karşılıklı iki yılan figürü Zengi Sanatı düğümlü geçmelerini anımsatmaktadır (Resim 529).

---

[296] Eva Vilson, a.g.e., s. 175, 177.

[297] Oktay Aslanapa, a.g.e., İstanbul, 1972, s. 99, Resim 155.

Çankırı Cemaleddin Ferruh Şifahanesi (1235) portaline ait bir taş üzerinde birbirine dolanmış iki yılan figürü ve aynı şifahaneye ait kupa şeklindeki bir fiskiye çanağında yüksek kabartma şeklinde sarılmış bir yılan motifi yer almaktadır[298] (Şekil 409).

Ejder ve yılan ; doğada büyüme, gelişme, bolluk, bereket ve şifayı temsil ettiğinden bu figürlere suya bereket ve şifa vermesi amacıyla su oluklarında da yer verilmiştir. Şanlıurfa'da geç Osmanlı döneminden kalan Köroğluzade Haydar Ağa Evi eyvanı döşemesindeki şadırvanın su yolu, spiral şeklinde birbirine dolanmış iki yılan figüründen meydana gelmiştir (Resim 445-Şekil 351). Manisa Müzesi'ndeki mermer bir döşeme taşında yer alan çifte yılanlı spiral su yolu, Köroğluzade Evi eyvanı döşemesindeki su yoluna büyük ölçüde benzemektedir (Resim 530). Çatalhöyük'te bulunmuş olan ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmekte olan ve M. Ö. 6. bine tarihlenen bir damga mühür üzerinde de görülen bu kompozisyonun kaynağının Neolitik Çağ'a kadar indiği anlaşılmaktadır (Şekil 410).

Konya İnce Minareli Medrese orta kubbesinin altındaki döşemede yer alan su yolu (Resim 531) ile Divriği Şifahanesi orta kubbesinin altındaki havuzun spiral su yolu (Resim 532) yılan şeklinde kıvrılan su yollarının Selçuklu Sanatı'ndaki başlıca örnekleri arasındadır.

Şanlıurfa İslâm Mimarisi'nde taş süsleme olarak Balık motifine sadece Rızvaniye Camii minaresinin mukarnasları arasındaki boşluklarda yer verilmiştir (Resim 451-Şekil 357).

Balık motifine, İslâm Sanatı'nın genelinde de süsleme olarak çok az yer verilmiştir. Bilhassa Anadolu Selçuklu Sanatı'nda, taş, çini ve alçı malzeme üzerine işlenen balık figürleri, Konya Larende Kapısı'ndan İnce Minareli Medrese Müzesi'ne getirilen kitabeli iki taş üzerinde ve Kalehisar kazısında bulunan yeşil sırlı bir seramik üzerinde olduğu gibi ender olarak yalnız başına görülürler. Selçuklu Sanatı'ndaki balık figürleri genellikle çift ve simetrik olarak tasvir edilmişler ya da çeşitli rozet şekilleri, insan figürü veya çeşitli burç hayvanları ile birlikte verilmişlerdir[299].

---

[298] Metin Sözen, *"Selçuklu Devri Figürlü Plastiğinden Bir Örnek"*, **Kültür ve Sanat**, Sayı 1, İstanbul, 1973, s. 85.

[299] Gönül Öney, *"Anadolu Selçuklu Sanatında Balık Figürü"*, **Sanat Tarihi Yıllığı 1966 - 1968**, İstanbul, 1968, s. 142 - 159.

Aksaray Sultan Han portalinde (XIII.y.y.) ve Sivrihisar Alemşah Türbesi (1327-28) portalinde geometrik örgüler içerisinde görülen balık figürleri rozet yerine işlenmişlerdir. 1965 yılı Kubadabad kazılarında bulunan bir çini üzerinde ise siren motifi ile birlikte çift olarak resmedilmiştir. Denizli-Dinar yolundaki Çardak Han'ın kapalı kısmında (Resim 533), Niğde Sungur Bey Camii (1335) doğu portalinde, Malatya Ulu Camii avlusuna Kırklar Mezarlığı'ndan getirilmiş bir mezar taşı üzerinde balık figürü burç hayvanları ile birlikte görülmektedir. Alanya Obaköy'de Obaköy Medresesi (XIV.y.y.) portalinde biririne dolanmış çift ejder gövdesi düğümlerindeki balık kabartmaları burç hayvanı ve rozet birleşmesinin çok orijinal bir örneğidir [300] (Şekil 408).

Artukoğulları'na ait Cizre Köprüsü (1164) kabartmalarında insan figürü ile birleşen örnekler burç tasviri olarak kabul edilmektedir. Konya Alaeddin Köşkü'nden İnce Minareli Medrese Müzesi'ne getirilen üç parça alçıdaki ve Kubadabad Büyük Saray kazılarında bulunan yıldız çini üzerindeki insan figürlerinin iki ellerinde tuttukları birer balık figürünün de burç tasviri olduğu tahmin edilmektedir[301].

7.3.4. Yazı

Şanlıurfa İslâm Mimarisi taş süslemeciliğinde kullanılan bitkisel, geometrik ve figürlü süsleme ile birlikte hat sanatına da yer verilmiştir. Genellikle yapıların kitabelerinde yer alan celi sülüs ve nesih yazıların benzerlerini bütün İslâm Sanatı'nda görmek mümkündür. Anadolu'daki mimari eserlerde, hem İran'dan devam edegelen Kufi yazı, hem de Atabekler devrinde Suriye ve Irak'tan geldiği bilinen neshi yazı yan yana gelişmiştir. Neshi yazı daima daha çok kullanılmıştır[302]. Harran Ulu Camii kalıntılarında, Urfa şehir surlarının Harran Kapısı kitabesinde ve Eyyubi Medresesi kitabesinde kullanılmış olan neshi yazı Eyyubiler vasıtasıyla Urfa'ya girmiş olmalıdır. Osmanlı dönemine ait Şanlıurfa mezar taşlarında yer alan istifli yazıların benzerlerini tüm Osmanlı coğrafyasında görmek mümkündür (Resim 461, 462, 463, 464, 465, 466-Şekil 363, 364, 365).

---

[300] Gönül Öney, a.g.m., s. 142 - 159.

[301] Gönül Öney, a.g.m., s. 142 - 159.

[302] Semra Ögel, **Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı**, Ankara, 1966, s. 89.

Şanlıurfa'da Halil-ür Rahman Camii güney cephesideki ve Birecik Sancak Mescidi batı cephesindeki pencere lentolarında, Dabbakhane Cami avlusu batı portali iç kemerinin üzerinde, Nimetullah Camii güney-batı dış köşesinin pahında ve Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Evi kuyusunun çıkrık taşında görülen ma'kılı yazılı kompozisyonlar (Resim 470, 471, 472, 473-Şekil 366, 367, 368, 369a, 370a, 371, 372); Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Artuklu dönemine ait Mardin Ulu Camii'nin 1176 tarihli minare kaidesinin dört cephesinde kare pano içerisine, 1371 tarihli Mardin Latifiye (Abdüllatif) Camii'nin portal yan yüzünde, XIII. yüzyılda inşa edildiği tahmin edilen Şehidiye Medresesi avlusunun güneyindeki duvarda, Diyarbakır Şeyh Safa (İparlı) Camii minare kaidesinde, Lala Bey Camii (XV. y. y. ortaları) minaresinin pabuç kısmındaki iki kare panoda (Resim 534, 535), Urfa Kapısı yakınındaki Sarı Saltuk Türrbesi duvarlarındaki kare panolarda, Deliller Hanı (1527) avlusunun doğu cephesindeki iki kare panoda (Resim 536), Hasan Paşa Hanı (1574) portal cephesinde kare çerçeve içerisinde, Ahlat Kalesi'ndeki İskender Paşa Camii (1564) minare kaidesinin güneyi hariç tüm cephelerinde yer almıştır. Bunlardan Ahlat Kalesi İskender Paşa Camii'ndeki mermer üzerine yazılmış ma'kılı 4 defa "Ali" yazısı Urfa Çar Melik Kervansarayı güney odalarından birindeki yazının aynısıdır (Şekil 368). Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Evi kuyusunun bugün yıkılmış olan lentosunda, bir tam ve büyük, bunun etrafında sekiz küçük yarım sekizgenin kesiştiği kare kompozisyonun çevresini dolaşan ma'kılı "Elhamdülillah" yazısının (Şekil 370) aynısı Amasya Beyazıd Paşa Camii portal çevresinde yan yana gelerek bir bordür oluşturmuştur.

8. DEĞERLENDİRME

8.1. DÖNEMLER

8.1.1. Emeviler ve İslam Hanedanları

Urfa İslam mimarisindeki en eski tarihli taş süslemeler Emeviler dönemine ait (744-750) Harran Ulu Camii'nde yer almaktadır. Emevi hükümdarı II. Mervan tarafından inşa ettirilen bi camide, İslam Sanatı'nın şahaser sayılabilecek bitkisel örnekleri ağırlıktadır. Creswell, Harran Ulu Camii'ndeki Emevi dönemi bazı mimari süslemeleri Bizans etkisindeki kuzey Suriye sanatına bağlamaktadır[303]. Bu döneme ait üzüm salkımlı kıvrık

---

[303] K.A.C., Creswell, **Early Muslim Architecture, V.I.**, Part I, Newyork, 1979, s.25.

asma dallarının tüm yüzeyi kapladığı taş sütunlar Urfa Müzesi'nde sergilenmektedir (Resim 97, 246, 247).

Ayrıca Harran İçkalesi'nin doğu kapısının iki yanındaki bazalt taşına işlenmiş köpek kabartmaları İslam hanedanlarından Numeyriler'e (1059) aittir (Resim 430,431-Şekil 343, 344).

8.1.2. Selçuklu, Eyyubi ve Zengiler

Urfa'da, 1087-1094 tarihleri arasında ve 1234 tarihinde çok kısa bir süre hüküm süren Selçuklulara ait mimari eserlerden günümüze ulaşan olmamıştır.

Kaval silmeli ve düğümlü sathi kemerlerine dayanarak Pazar Camii minaresinin 1144-1174 tarihleri arasında Urfa'yı ellerinde tutan Zengilere ait olabileceğini söylemek mümkündür. Yine aynı dönemden kaldığı bilinen Urfa Ulu Camii son cemaat yerinin orta göz döşemesindeki iki renkli mermerden yapılmış kakma tekniğindeki yıldız süsleme Zengilerin Suriye geleneğini hatırlatır niteliktedir.

Urfa, 1174 tarihinden 1234 tarihine kadar arada bazı küçük kesintilerle uzun bir süre Eyyubilerin elinde kalmıştır. Harran Ulu Camii'nin dördüncü sahnındaki zengin taş süslemeler Eyyubiler döneminden kalmadır. Tamamen Selçuklu geleneğinde rumili kompozisyonlar ve frizler halinde kemer taşlarına ve sütun başlıklarına dantel gibi işlenmiş olan bu tezyinatlar başlıbaşına bir inceleme konusu teşkil edebilecek şekilde motif zenginliği göstermektedir (Resim 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256). Harran'daki bu süslemelerden başka, Han el-Ba'rür Kervansarayı, il merkezindeki Eyyubi Medresesi'nin kitabesi, Halil ür-Rahman Camii'nin minaresi, aynı caminin güney cephesi lentoları, şehir surlarının Harran Kapısı üzerindeki süslemeler ve Han-el Ba'rür Kervansarayı'ndan Urfa Müzesi'ne getirilmiş olan büyük bir taş bloku üzerindeki süslemeler de Eyyubiler dönemine aittir.

Han el-Barür Kervansarayı'nın giriş eyvanı sağında yer alan mescidin mihrap kavsarasında rumili süslemeler bulunmakta (Şekil 120) ve kervansaray cephesinin sağ duvarı yukarısında yarısı yıkılmış olan figürlü bir süsleme seçilebilmektedir. Ortada bağdaş kurmuş birinin iki eliyle zincirlerinden yakaladığı arslanlardan oluştuğu tahmin edilen bu kompozisyonun tamamı, yine Han-el Ba'rür Kervansarayı'ndan Urfa Müzesi'ne getirilmiş büyük bir taş bloku üzerinde görülmektedir (Resim 414, 415).

Eyyubi Medresesi'nin neshi kitabesinde kıvrık dal süslemeleri dikkati çekmektedir (Resim 455). Halil-ür Rahman Camii'nin 1221 tarihli minaresinin orta kuşağındaki yatay silme, iki sıra inci dizisinin ortasına yan ve baş aşağı istif edilmiş kabartma palmet dizisi ile süslenmiştir (Resim 230-Şekil 86, 207). Caminin güney cephesindeki iki pencere lentosundan birinde kufi yazı ile yazılmış üç adet "Ali" kompozisyonu, diğerinde altı kollu yıldızlar ve altıgenler kompozisyonu işlenmiştir (Resim 358-Şekil 242, 366).

Urfa surlarından Harran Kapısı'nın kuzeye bakan cephesinde Eyyubi neshisi ile yazılmış kitabe şeridinin altında ve kapı kemerinin ortasında çift başlı kartal figürü işlenmiş, kitabenin iki yanında, kaftan giymiş insan figürünün gezdirdiği arslan kabartmaları yer almıştır (Resim 416, 417, 418).

Eyyubi dönemine ait mimari eserlerdeki taş süslemelerde bitkisel süslemeler ağırlıktadır. Urfa surlarının Harran Kapısı'nda ve Han el-Ba'rür Kervansarayı'ndan Urfa Müzesi'ne getirilmiş olan blok taş üzerinde olduğu gibi bazı eserlerde figürlü plastiğe de yer verilmiştir.

8.1.3. Akkoyunlu, Memluk ve Osmanlılar

1404-1514 tarihleri arasında Urfa'yı ellerinde tutan Akkoyunlular döneminden sadece Hasan Padişah Camii'nin süslemeleri günümüze gelebilmiştir (Resim 353).

XIII. yüzyılın ortalarından XV. yüzyılın sonlarına kadar Birecik'te hüküm süren Memluklular tarafından yapılmış Birecik şehir surlarının Urfa kapısındaki süslemeler günümüze kadar gelmiştir (Resim 3269. 1922 tarihli Birecik Sancak Mescidi kuzey cephesindeki pencere lentosunda yer alan kufi yazılı kelime-i tevhid ile bunun iki yanındaki rumi/palmetli kompozisyonların da üslup özelliklerine dayanarak Memluklara ait Birecik surlarından getirildiğini söylemek mümkündür.

Yavuz Sultan Selim zamanında (1517) Osmanlı topraklarına katılan ve Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı hakimiyeti devam eden Şanlıurfa'daki mimari eserlerin önemli bir bölümü bu dönemden kalmadır. Osmanlı dönemine ait anıtsal eserlerden tarihi bilinen en eski yapı 1523 tarihli Dabbakhane Camii'dir. Diğer anıtsal eserler, bu tarihten itibaren XIX. yüzyıla kadar bir yelpaze içersine yayılmışlardır.

Bu döneme ait anıtsal eserlerde taş süsleme seyrek kullanılmış olmasına rağmen motif zenginliği İslam Süsleme Sanatı hakkında yeterli fikir vermektedir. Osmanlı dönemi

kent mimarisinin önemli bir grubunu oluşturan Urfa Evleri'nde anıtsal eserlere nazaran taş süslemeye daha çok yer verilmiştir. Hiç süslemesi bulunmayan çok sayıdaki cami, mescid, han, hamam, medrese gibi anıtsal esere karşılık, yüzlerce ev arasında süslemesiz olanına rastlamak hemen hemen mümkün değildir.

Osmanlı dönemine ait anıtsal eserlerde geometrik süsleme hakim olmasına rağmen, evlerde yerel üslupta yapılmış bitkisel süslemeler hakimdir. Ancak evlerdeki rozetler üzerinde yer alan geometrik süslemeler bir araya toplandığında zengin bir repertuvar ortaya çıkmaktadır.

Urfa evlerinden kitabeli olanların en eskisi 1085/1675 tarihli Hacibanlar Evi'dir. Harun Bey Yokuşu'ndaki 39 numaralı ev 1171/1753 tarihi ile ikinci sırayı almaktadır. Diğer evlerin önemli bir kısmı XIX. yüzyıla aittir. Kitabesi bulunmayan evlerin XVIII. yüzyıldan eskiye ait olma ihtimalleri oldukça zayıf görülmektedir.

8.2. MALZEME VE TEKNİK

Şanlıurfa mimari eserlerinde hakim malzeme olarak kullanılan kalker taşının yanında, bazalt taşına ve renkli mermere de yer verilmiştir. Ancak, sert olduklarından dolayı işlenmesi zor olan bazalt ve mermere yapılan süslemeler çok sınırlı tutulmuştur.

Harran iç kalesinin Numeyriler döneminden kalan (1059) doğu kapısının iki yanındaki çift köpek figürleri, Şanlıurfa İslam Mimarisi'nde bazalt taşına işlenmiş tek süslemedir (Resim 430,431). Hüseyin Paşa Camii harim portali kemerinde kalker-bazalt almaşık sıralanmasıyla dekoratif bir görünüm sağlanmıştır (Resim 66).

Renkli mermer malzemeye, Gümrük Hanı giriş eyvanının yan duvarlarında yer verilmiştir (Resim 61). Rızvaniye Camii avlu portali, harim portali ve mihrabında (Resim 62, 63, 64), Selahaddin Eyyubi Camii avlu portalinde (Resim 65), Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin avlu portalinde (Resim 67) kalker-mermer almaşık sıralanmasıyla değişik kompozisyonlar elde edilmiştir.

Renkli mermerin dekoratif amaçla kullanıldığı diğer bir alan da döşemelerdir. Ulu Cami, Nimetullah Camii ve Rızvaniye Camii'nin son cemaat yerleri orta göz döşemelerinde ve Mahmut Nedim Efendi eyvanı döşemesinde renkli mermerlerden yapılmış yıldız süslemeler bulunmaktadır (Resim 68, 69, 70, 393).

Türk-İslâm Taş Süsleme Sanatı'nda görülen kabartma, oyma, şebekeli oyma, kakma (mozaik) ve çizikleme (grafitto) tekniklerinin tamamı Şanlıurfa İslâm Mimarisi'nde uygulanmıştır.Urfa taşının yumuşak olması bu tekniklerden en fazla kabartma ve şebekeli oyma tekniğinin kullanılmasına neden olmuş, daha sonra sırasıyla kakma ve çizikleme teknikleri kullanılmıştır.

Kabartma tekniğinin en olgun örnekleri Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler döneminden kalma dördüncü ve beşinci sahnlarındaki sütun başlıkları ve kemerlerde yer almaktadır (Resim 117, 118). Bu örneklerde motif aralarındaki boşluklar derin oyulduklarından yüksek kabartma etkisi sağlanmıştır. Urfa'daki diğer anıtsal eserlerde ve evlerde görülen kabartma süslemelerin yüksekliği 1 cm. dir: Son Osmanlı döneminde inşa edilen bazı kamu binalarının pencere alınlıklarındaki motifler yüksek kabartma olarak işlenmiştir (Resim 74, 75, 76).

Şebekeli oyma tekniğine bilhassa geleneksel Urfa evlerindeki eyvan kemerlerinin aşağıya sarkan kilit taşlarında (Resim 136, 137), tonozların küresel kilit taşlarında ve kabara rozetlerde (Resim 327, 367, 368), oda ve tuvaletlerin havalandırma pencerelerinde (Resim 354, 355, 362, 381) yer verilmiştir. Ayrıca bu teknik; Yusuf Paşa, Hasan Padişah, Hızanoğlu ve Rızvaniye camileri minberlerinin korkuluk ve panolarında uygulanmıştır. (Resim 87, 88, 353). Rızvaniye ve Hüseyin Paşa camilerinin minare korkulukları da şebekeli oyma geometrik süslemelidir (Resim 451).

Kakma tekniği; Ulu Cami, Nimetullah Camii ve Rızvaniye Camii'nin son cemaat yerleri orta göz döşemelerinde renkli mermer olarak uygulanmıştır (Resim 68, 69, 70).Bu tekniğin sivil mimarideki tek örneği, Mahmut Nedim Efendi Konağı eyvanının döşemesinde yer almıştır (Resim 393).

Çizikleme tekniğine bazı mezar taşlarında sınırlı bir biçimde yer verilmiştir (Resim 79, 80).

8.3. MİMARİ PLASTİK

Şanlıurfa'da süslemeye en çok önem verilen mimari eser grubunu evler oluşturmaktadır. Daha sonra camiler gelmektedir. Medrese, türbe, han, hamam, çeşme gibi yapılarda süslemeye fazla yer verilmemiştir.

Evlerdeki süslemeler avluyu çevreleyen mekanların cephelerinde yoğunlaşmıştır. Bu mekanların başında gelen ve evlerin vazgeçilmez mimari ögesi olan eyvanların süslemesine verilen önem başka hiç bir mekana verilmemiştir. Hacı Bekir Pabuççu Evi'nde olduğu gibi bir çok eyvanın kemer kilit taşları aşağıya sarkar vaziyette şebekeli oyma süslemelidir ve eyvan kemerinden bir sıra halinde oyulmuş palmetler aşağıya sarkmaktadır (Resim 132). Ziya Küçük Evi ve Melikler Evi eyvanlarında olduğu gibi bazı eyvanların beşik tonozlarının lentoları boydan boya geometrik süslemelidir (Resim 115, 337). Köroğluzade Hakkı Evi'nin eyvan döşemesinde spiral dolanmış iki yılan figüründen oluşan bir su yolu bulunmaktadır (Resim 445). Abdülkadir Hakkari Evi ve Çubukçular Evi eyvanlarında olduğu gibi bazı eyvanların kemer üzengilerinde süslemeye yer verilmiştir (Resim 134, 135).

Avluyu çevreleyen odaların cephelerinde bitkisel süslemeler ve geometrik rozetler ağırlıktadır (Resim 303, 304, 376, 377, 378). Cephe duvarlardaki nişlerin çevrelerini kesişen yarım dairelerden oluşan bordürler (Resim 130, 131, 405), odaların ve tuvaletlerin havalandırma pencerelerinde şebekeli oyma geometrik süslemeler ağırlıktadır (Resim 359, 360, 362).

Evlerden avluya ve sokağa taşan konsollar (Resim 166, 167, 168, 169, 170), merdiven ve damların kenarlarında yer alan "taraklı", "lokmalı", "dilimli" ve "kum saatli" olarak gruplandırılan korkuluklar (Şekil 32, 33, 34, 35) mimari birer eleman olmaları yanında birer dekorasyon unsurudur.

Evlerin sokak kapıları kemerlerinde, kesişen yarım dairelerden oluşan bordürler (Resim 407, 408), alınlıklarında geometrik ve bitkisel süslemeli rozetler yer almaktadır (Resim 146, 147, 148, 149). XIX. yüzyılın sonlarında inşa edilen bazı evlerin sokak kapısı alınlıklarında üçgen çerçeve içerisine işlenmiş bitkisel bezemeler bulunmaktadır (Resim 152, 153).

Camilerdeki taş süsleme; portallerde, mihraplarda, minberlerde ve minarelerde yoğunluk göstermektedir. Rızvaniye, Hüseyin Paşa ve Selahaddin Eyyubi camilerinin portalleri iki renkli taşların almaşık sıralanması ile dekorlanmıştır (Resim 62, 63, 65, 66). Mukarnasların ve geometrik bordürlerin yer aldığı Nimetulah Camii'nin harim portali Urfa camileri içerisinde tek örnek olması bakımından önem taşımaktadır (Resim 82). Pazar Camii'nin avlu portalinin kemer çevresinde palmet dizisi ve rumi bordürü (Resim

81), Dabbakhane Camii avlusu güney kapısı lentosuna kesişen sekizgenler kompozisyonu işlenmiştir (Resim 341).

Nimetullah Camii , Yusuf Paşa Camii ve Hızanoğlu camilerinin taş mihrapları mukarnas ve geometrik bordürlerle çevrilidir (Resim 350, 351, 352). Rızvaniye Camii'nin mihrabı, iki renkli mermer taşların zikzak biçimde almaşık sıralanmasıyla Urfa mihrapları içerisinde tek örnektir (Resim 64). Diğer mihraplar sade ve süslemesiz olup bazılarının sadece kavsaraları mukarnaslıdır.

Yusuf Paşa, Hüseyin Paşa, Rızvaniye ve Hızanoğlu camilerinin minberleri şebekeli oyma korkulukludur. Yusuf Paşa Camii minberi korkuluğunda, pahlanmış uçlarından çakışan yarım haçlar aradaki boşluklarda sekiz kollu yıldızlar oluşturmuştur (Resim 85). Hüseyin Paşa Camii minberinde çakışan altıgenler ve kesişen çapraz çizgilerin oluşturduğu geometrik süslemeli şebekeli oyma korkuluk ve minberin iki yanında çark-ı felek süslemeli birer şebeke bulunmaktadır (Resim 88). Hasan Padişah Camii minberinin yanlarında da geometrik süslemeli ikişer şebeke yer almaktadır (Resim 353, 369). Rızvaniye ve Hızanoğlu camilerinin minberleri, çakışan ve kesişen sekizgenlerden oluşan şebekeli oyma korkulukludur (Resim 64, 87).

Cami mimarisinde süsleme unsurlarının yer aldığı diğer bir eleman da minarelerdir. Urfa camilerinin en eski tarihli minaresi olan Pazar Camii minaresine (XII. yüzyıl Zengiler dönemi) Zengi Sanatı'nın karekteristik süsleme unsurlarından olan düğümlü kaval silmeler işlenmiştir (Resim 89, Şekil 200). Şerefe altındaki iki rozetten birinde , bir tarafları açık sekiz adet çemberin dairesel bir eksen etrafında birbirinin içinden geçerek ortada oluşturduğu sekiz yapraklı çiçek motifi (Resim 90 - Şekil 253), diğerinde uçlarında palmetler bulunan sekiz kollu yıldız süslemeli yuvarlak bir rozet bulunmaktadır (Şekil 323). En zengin taş süslemeli minare Dabbakhane Camii minaresidir. Minarenin en alttaki sekizgen kuşağında iki şeritli örgü silmeler dolaşmaktadır (Resim 322). Bunun üzerindeki silindirik kuşağın orta kısmında ters vaziyette yan yana dizilmiş kabartma palmetler aralardaki boşluklarda doğru palmetler oluşturmuştur (Resim 91). Silindirik kuşağın üzerinde yer alan onikigen kuşak iki bölüme ayrılmış, aşağı bölümdeki onikigenin her yüzü sıçan dişlerinin meydana getirdiği sağır kemerlerle dekorlanmış, şerefeye yakın bölüm balık sırtı motifi ile çevrelenmiştir (Resim 91, 92). Şerefe mukarnaslarının altına, bir vazodan çıkan hayat ağacı motifleri kabartma olarak işlenmiştir (Resim 292).

Birecik Ulu Camii ve Mahmut Paşa Camii minarelerinin silindirik gövdeleri burmalıdır (Resim 95, 96).

Yusuf Paşa, Dabbakhane, Hızanoğlu, Kara Musa ve Rızvaniye camilerinin minarelerinde kabartma palmet kuşakları yer almaktadır (Resim 91, 94). Rızvaniye ve Hüseyin Paşa Camilerinin şerefe korkulukları şebekeli oyma geometrik süslemelidir (Resim 339).

Evler ve camilerden sonra han, hamam, çeşme kervansaray v.b. anıtsal yapılarda taş süslemeye ya hiç, ya da çok az yer verilmiştir. Hanlar içerisinde sadece Gümrük Hanı'nın giriş eyvanı yan duvarları süslemelidir (Resim 340). Firuz Bey Çeşmesi ve Şeyh Saffet Çeşmesi'nin niş kemerleri ile (Resim 129) Hekim Dede Çeşmesi'nin köşe sütunçelerindeki (Resim 105) süslemeler çeşme mimarisindeki başlıca süsleme örnekleridir. Medreselerden sadece Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi zengin süslemelidir. Kubbeli odanın kitabesini (Resim 180) ve ocak nişinin çevresini dolaşan rumili palmetli bordürler ile (Resim 206, 207) eyvan tonozundaki sekizgen kabara kilit taşı (Resim 141) Nakibzade Medresesi'ndeki başlıca süsleme unsurlarıdır. Rızvaniye Medresesi eyvan tonozunun letno taşlarında yarım dairelerden üreyen bir kompozisyon yer almaktadır (Resim 116).

Şanlıurfa İslam Mimarisi'nde taş süslemenin kullanım alanlarından önemli bir kısmını da sütunlar, sütun başlıkları, köşe sütunçeleri, pencere ve kapı pahları, tonozlar, kapı ve pencere kemerleri, lentolar, kilit taşları, kapı ve pencene alınlıkları, evlerdeki oda ve tuvaletlerin havalandırma pencereleri, konsollar, saçak silmeleri, merdiven korkulukları, kitabe kartuşları, sanduka ve mezar şahideleri oluşturmaktadır.

En eski ve en zengin bezemeli sütun ve sütun başlıkları Harran Ulu Camii kalıntıları arasında yer almaktadır. Caminin Emeviler dönemine ait birinci ve ikinci sahnlarında bulunan üzüm salkımlı asma dalı süslemeli sütunlar ile (Resim 97, 246) Eyyubiler dönemine ait dördüncü sahndaki rumili kıvrık dal süslemeli sütun başlıkları İslam taş süsleme sanatının ünik eserleri arasındadır (Resim 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254).

Sivil mimari grubuna giren yapıların sütun başlıklarındaki süslemeler önemli bir grup teşkil etmektedir. XIX. yüzyıl sonlarında inşa edilen Çiçek Palas Oteli, Mahmut Nedim Efendi Konağı başta olmak üzere bir çok köşk, konak ve ev gibi yapıların sütunlarında iyon ve kompozit tipi başlıklar dikkati çekmektedir (Resim 101, 102, 103).

Köşe sütunçelerinin Urfa İslam Mimarisi'ndeki en eski örneği Pazar Camii (XII. yüzyıl) mihrabının köşe sütunçeleridir (Resim 257). Bunun dışındaki örnekler Osmanlı dönemine aittir. Selahaddin Eyyubi Camii pencerelerindeki köşe sütunçelerinde birbirine dolanmış çift ejderler ile Rızvaniye Camii harim portali köşe sütunçelerindeki dolanmış çift yılanlar figürlü sütunçe örnekleridir (Resim 440, 441, 443, 444).

Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kapısındaki köşe sütunçeleri, aynı medresenin güney duvarındaki Firuz Bey Çeşmesi'nin (Resim 104), Hekim Dede Çeşmesi'nin (Resim 105), Ferahiye sokak'taki Kılıçlar Evi'nin (Resim 106), Kubbe Mescit Sokağı'nın 12 Eylül Caddesi tarafindaki köşelerinin (Resim 107), Selahaddin Eyyubi Camii kuzey avlusunun sokak tarafindaki köşesinin (Resim 108), Topçu Hanı'nın (Resim 109), Akyüzler Evi sokak kapısının (Resim 110), Yusuf Paşa Camii avlusu doğu kapısının (Resim 111), Selahaddin Eyyubi Camii'nin kuzey avlusunun batıya bakan portalinin ve portal duvarının (Resim 112, 113), Yemen Askeri Mustafa Ağa Hanı'nın yanmış olan otel kısmına çıkan kapısının (Resim 114) köşe sütunçeleri Urfa'daki çok sayıda köşe sütunçelerinin önemli örnekleri arasındadır.

8.4. KONU VE TEMALAR

Urfa İslam Mimarisi taş süslemeciliğinde en çok bitkisel süslemeye , daha sonra sırasıyla geometrik süsleme, figürlü süsleme , yazı, sembolik formlar ve bitkisel-geometrik karışımı (karma/bileşik) kompozisyonlara yer verilmiştir.

Üreyen/Açık bitkisel süsleme grubunda palmet-lotus ve rumi dizili bordürler ilk sırayı almakta ve bunlar Harran Ulu Camii'nin sütun, sütun başlıkları ve kemerlerinde yoğun olarak görülmektedir (Resim 193, 194, 195, 196). Sadece palmet dizisinden oluşan bordürler ikinci sırayı almaktadır. Dabbakhane Camii, Pazar Camii avlu portalleri (Resim 231) ve evlerin sokak kapıları kemerlerinde (Resim 232, 233) görülen palmet bordürlerine minare kuşaklarında da yer verilmiştir (Resim 234, 235, 236). Sevilerek kullanılan bu bordüre ayrıca evlerin cumbalarında ve sokak kapısı alınlıklarında da rastlanılmaktadır (Resim 146, 147, 148, 239).

Üzüm salkımlı asma dallarının meydana getirdiği üreyen bezemeler Harran Ulu Camii'nin Emeviler dönemine ait birinci ve ikinci sahnlarından Urfa Müzesi'ne getirilen sütunlarda görülmektedir (Resim 97, 246).

Kapalı/sonlu bitkisel süsleme grubunda, Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler dönemine ait dördüncü sahnındaki sütun başlıklarında yer alan rumili kıvrık dallar ve palmetlerden oluşan arabesk kompozisyonlar önemli bir yer tutmaktadır (Resim 248, 249, 250, 251, 252). Bu kompozisyonların varyantları ayrıca Pazar Camii mihrabı köşe sütunçesi başlığında (Resim 257), Kale Boynu Mahallesi Harun Bey Yokuşu'ndaki 39 numaralı evin sokak kapısı alınlığında (Resim 258), Yusuf Paşa Camii minberi yan duvarları köşe dolgularında ve minber kapısı alınlığında (Resim 259, 262), Hüseyin Paşa Camii harim portali alınlığında (Resim 261), Ellisekiz Meydanı'ndaki 4 numaralı evin sokak kapısı alınlığında (Resim 260) görülmektedir.

Kapalı bitkisel süslemeler içerisinde önemli bir grup oluşturan hayat ağacı motifinin en eski örnekleri, Harran Ulu Camii'nin Eyyubiler döneminden kalma dördüncü sahnındaki mimari elemanlarda yer almaktadır. Bir ağaç gövdesi üzerindeki simetrik çatallı rumilerden oluşan bu motif, Harran Ulu Camii'nde bolca kullanılmıştır (Resim 286, 287, 288). Hayat Ağacı Motifi, Harran Hayat el-Harrani mezarlığındaki bir şahide üzerinde akantus yapraklarından oluşan selvi ağacı şeklinde (Resim 291), Dabbakhane Camii minaresinde bir sürahiden çıkan dallar şeklinde tasvir edilmiştir (Resim 292).

Hayat Ağacı motifinin Şanlıurfa İslam Mimarisi'nde en çok yer aldığı grup evlerdir. Hilal şeklindeki bir vazodan çıkan bu motif, sokak kapılarından başlamak üzere evlerin eyvanlarında, pencere alınlıklarında ve avluya bakan cephelerinde çeşitli varyantları ile sevilerek ve bolca kullanılmıştır (Resim 295, 296, 297, 298, 299, 300). Şaman inançlarında kutsal yer ve gökyüzünün direği olan ağaç motifi , Türkler İslamiyeti kabül etikten sonra "Cennet Ağacı" olarak algılanmıştır[304]. Bu motifin Urfa evlerinde çok fazla yer almasının bir nedeni, dünya hayatının geçtiği evi cennetten bir köşe olarak , huzur, sağlık ve mutluluk içerisinde yaşanılır kılma düşüncesi olmalıdır.

Kitabe kartuşlarının iki yanına işlenmiş palmetler, kapalı bitkisel süslemeler içerisinde önemli bir grup oluşturmaktadır. Çatallı rumilerden meydana gelen palmetler, Dabbakhane Camii, Toktemur Mescidi ve Birecik Urfa Kapısı kitabelerinde en olgun örneklerini vermiştir (Resim 282, 283, 284, 285). Türk İslam Sanatı'nın geleneksel

---

[304] Hamza Gündoğdu, *"Çifte Minareli Medrese'deki Figürlü Panolar"*, **Halk Kültürü**, 1-4, Ankara, 1984, s. 44.

çizgilerini taşıyan bu palmetlere karşılık, Urfa Evleri'ndeki rozetlerin yanlarındaki palmetlerde tamamen yerel bir üslup hakimdir (Şekil 162).

Kullanma yoğunluğu açısından bitkisel süslemeden sonra gelen geometrik süslemelerin üreyen grubu içerisinde meanderler, örgüler, düğümler, inci dizileri, daire, üçgen, altıgen, sekizgen ve kırık çizgilerden üreyen süslemeler önemli bir yer tutmaktadır.

Antik bir motif olan meander motifinin tek örneği Harran Ulu Camii'nden Urfa Müzesi'ne getirilen bir sütun başlığında görülmektedir (Resim 309).

İki şeritliden başlayarak altı şeritliye kadar zengin bir repertuvar gösteren örgü motifinin en güzel örnekleri ; Harran'ın 20 km. kuzeyindeki Cabir el-Ensar Camii'nin kuzey cephesindeki pencere alınlığında (Resim 310), Harran şehir surlarının doğu dışarısındaki Eyyubi dönemi mezarlık alanında bulunan şahidelerde (Resim 319), Nimetullah Camii harim portalinin yanlarındaki kitabe kartuşlarında (Resim 314), Dabbakhane Camii minare kuşağında (Resim 322), Nimetullah Camii mihrabı köşe sütunçelerinde (Resim 324) yer almaktadır.

Zengi geleneğine dayanan örgü süslemeler, Pazar Camii minaresinde (Resim 325) ve Birecik Urfa Kapısı üzerinde (Resim 326) görülmektedir.

Örgü motifinin bir elemanı olan düğümler, örgüden ayrı olarak kendi başlarına bağımsız bir motif olarak da kullanılmışlardır. Harran Ulu Camii'nden Urfa Müzesi'ne getirilen sütun başlığı üzerindeki örgü-düğüm motifi bu grubun en gelişmiş örneğidir (203).

Roma ve Bizans kaynaklı olan inci dizisi motifine Harran Ulu Camii'nde ve Eyyubiler dönemine ait Halil-ür Rahman Camii'nin minare kuşağında yer verilmiştir (Resim 230-Şekil 207).

Dairelerden üreyen süslemelerin en gelişmiş örneğini , biri diğerinin merkezinden geçerek kesişen daireler oluşturmaktadır. Bu kompozisyon; Harran Kapı mezarlığındaki su deposu üzerinde yer alan devşirme küresel kilit taşında, Akarbaşı mevkiindeki Malatyalı Halil Evi odasının tonoz kilit taşında ve Selahaddin Eyyubi Camii'nin kuzeyindeki sokakta bulunan çeşme alınlığındaki küresel rozette birbirinin tekrarı olarak kullanılmıştır (Resim 330, 331-Şekil 209).

Üreyen geometrik süslemeler grubunda altıgenlerin ve sekizgenlerin kesişmesinden oluşan süslemeler önemli bir grup oluşturmaktadır. Hüseyin Paşa Camii minberi ile Rızvaniye ve Hüseyin Paşa camileri minarelerinin şebekeli korkuluklarında kenarları çakışan altıgenler petek kompozisyonu meydana getirmişlerdir (Resim 338, 339).

Sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süslemeler çeşitli varyantları ile Şanlıurfa İslam Mimarisi'nde önemli bir yer tutmaktadır. Aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden oluşan süslemelerin değişik şekilleri, Dabbakhane Camii avlusunun güney ve batı portallerinde (Resim 341-Şekil 228, 230), Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin güney cephesindeki pencere lentosunda (Resim 342-Şekil 227), Harun Bey Yokuşu'ndaki 39 nolu evin sokak kapısı lentosunda (Resim 343), Dabbakhane Camii avlusu güney kapısı üzerinde ve Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Konağı mutfağının güney kapısı lentosunda (Şekil 228) görülmektedir.

Aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişerek aralarında kare-dikdörtgen şekiller oluşturduğu süslemeler Hızanoğlu Camii ve Rızvaniye Camii minberlerinin korkuluklarında (Şekil 231), daha geç tarihlerde Melikler evi, Abdülkadir Hakkari Evi, Kutbeddin Sokak'taki 8 nolu ev ve Mahkeme Sokak tonozu üzerindeki evin sokağa bakan penceresinde şebekeli oyma olarak uygulanmıştır. Bu motife, evlerin havalandırma pencerelerindeki şebekelerde de sıkça yer verilmiştir (Resim 344, 345).

Kesişen sekizgenler grubunda farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süslemelerin en olgun örnekleri Nimetullah, Hızanoğlu ve Yusuf Paşa camilerinin mihrapları çevresinde bordür olarak görülmektedir (Resim 350, 351, 352).

Kırık çizgilerin kesişmesinden üreyen süslemeler grubunda, düşey eksene dik ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşlukların meydana geldiği süsleme zengin çeşitleri ile Şanlıurfa İslam Mimarisi'nde bolca kullanılmıştır. Bu süslemenin en eski örneği Eyyubi dönemine ait Halil-ür Rahman Camii'nin güney cephesindeki pencere lentosunda yer almaktadır (Resim 358-Şekil 242).

Kapalı geometrik süslemeler grubunda dairesel süslemeler, çark-ı felekler ve yıldız süslemeler yer almaktadır. Zengin bir repertuvar gösteren kapalı dairesel süslemelerin en yaygın grubu, dairesel bir eksen etrafında dönen çemberlerin kesişmesinden oluşan

rozetlerdir. Çeşitli varyantları bulunan bu rozetlere Hızanoğlu Camii minaresinde (Resim 363), Birecik Cücük Camii güney cephesinde (Resim 364), Pazar Camii minaresinde (Resim 366), Güllüoğu Sokak'taki Melikler Evi'nin oda kapısı üzerinde (Resim 367) , Yetkin Sokak'taki Şekerci Halil Evi'nin odalarından birinin küresel kilit taşında (Resim 368), Hacı Paşa Sokak'taki Muharrem Zebun Evi'nin odalarından birinin çapraz tonozunda (Resim 258), Hacı Bekir Pabuççu Evi'nin selamlık kapısı alınlığında (Resim 259) yer verilmiştir.

Şanlıurfa İslam Mimarisi'ndeki çark-ı felek motifinin en yaygın biçimi kenarları uzatılmış kareden oluşan dört kollu çark-ı feleklerdir. Bu motifin değişik varyantları; Hasan Padişah ve Hüseyin Paşa Camileri minberlerinin yanlarında, Birecik Ulu Camii minaresinin korkuluğunda şebekeli oyma olarak uygulanmıştır.

Kapalı geometrik süslemeler grubunda yıldız süslemeler önemli bir yer tutmaktadır. Beş kolludan başlayarak on sekiz kolluya kadar rozetler halinde kullanılan yıldız motifinin en yaygın kullanılan şekli sekiz kollu olanıdır (Resim 376, 377, 378, 379). Daha sonra sırasıyla altı kollu (Resim 373, 374), on kollu (Resim 400-Şekil 306, 307), on altı kollu (Resim 402, 403,404), on iki kollu (Resim 401-Şekil 308, 309) ve on sekiz kollu (Şekil 315) yıldızlar gelmektedir.

İslam'da canlıların resmedilmemesi hoş karşılanmamasına rağmen, bilhassa Anadolu Selçuklu Sanatı'nda yerini bulan figürlü süsleme Urfa Mimarisi'nde sınırlı bir biçimde kullanılmıştır. Çift başlı kartal ve kuş (Resim 410, 411, 412, 413), arslan (Resim 414, 415, 416, 417, 418), köpek (Resim 430, 431), ejder (Resim 419, 437, 438, 439, 440), yılan (Resim 443, 444, 445) ve insan figürü bu grup süslemenin başlıca örnekleridir.

Mimarideki taş süsleme unsurlarından birisi de yazı (hat) ile süslemedir. Kitabelerde ve mezar taşlarında görülen yazılarda sırasıyla celi sülüs, ma'kılı, celi nesih ve ta'lik tarzı kullanılmıştır.

Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin avlu kapısı kitabesi celi sülüs yazıların en olgun örneğidir (Resim 456). Celi sülüs tarzındaki yazılar ayrıca Şanlıurfa mezar mimarisinde dekorasyon unsuru olarak kullanılmış ve bu konuda oldukça olgun örnekler ortaya konulmuştur. Ulu Cami haziresindeki "Hüvel Hayyül Baki (Şekil 263)",Yusuf Paşa Camii haziresindeki "Ah Minel Mevt" (Şekil 364), "El Aman" (Resim 461), "Lillahil Fatiha" (Resim 462) yazıları, Bediüzzaman Mezarlığı'ndaki "Lillahil

Fatiha" (Resim 463), "Dahilek Aman Ya Muhammed" (Resim 464), Ulu Cami haziresindeki "Rızaen Lillah El Fatiha" (Resim 465), Mevlid-i Halil Camii haziresindeki "Meded Ya Allah" (Resim 466) yazıları Urfa mezar taşlarındaki başlıca örneklerdir.

Ma'kılı yazıların önemli bir kısmını "Ali" yazılı kare kompozisyonlar oluşturmaktadır. Bu yazıların en eski örneği Halil-ür Rahman Camii'nin güney cephesindeki pencere lentosunda yer almaktadır (Şekil 366). Birecik İlçesi Sancak Mescidi'nin batı cephesi pencere lentosunda kare rozet içerisindeki kelime-i tevhid (Resim 472), Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Evi'nin kuyusu taşındaki "Elhamdülillah" yazısı (Resim 471) ve Nimetullah Camii'nin güney batı dış köşesi pahının üst kısımlarında yer alan "Mübarek Zi Saadetlerinden" yazısı Urfa İslam Mimarisi'ndeki ma'kılı yazıların en güzel örnekleridir.

Güneydoğu Anadolu yapılarının karekteristik süsleme unsuru olan ma'kılı yazılar, Diyarbakır ve Mardin yapılarında yoğun olarak kullanılmış ve bu yazı şekli Urfa yapılarında da yerini bulmuştur.

Celi nesih yazıların en eski örnekleri Harran Ulu Camii'in Eyyubiler dönemine ait dördüncü sahnındaki kalıntılar arasında yer almaktadır. Bu yazılar içerisinde en ilgi çekeni simetrik iki çatallı ruminin arasına kabartma yazılmış olan "Allah" yazısıdır (Resim 453). Eyyubi Medresesi'nin kitabesi (Resim 455) ile Meyyafarikin Eyyubileri'nden kalan Harran Kapısı'nın kuzey cephesindeki kitabe Urfa İslam mimarisindeki nesih yazıların yegane örnekleridir.

Rumi, palmet gibi motiflerden ve kıvrık şekillerden hareket edilerek oluşturulan ejder, çift başlı kartal, koç başı ve balık figürlerini çağrıştıran sembolik formlar az da olsa Urfa'daki İslami dönem taş süslemeciliğinde yer almaktadır (Resim 411, 446, 447, 450, 451-Şekil 3217, 352, 353, 354, 356, 357, 358).

Bitkisel ve geometrik süslemenin bir arada kullanıldığı bitkisel-geometrik karışımı (karma/bileşik) kompozisyonlar kendi arasında üreyen ve kapalı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Üreyen kompozisyonlar grubunda; dizi halinde kesişen tam ve yarım dairelerin arasına yaprak, çiçek ve palmet gibi bitkisel unsurların katılmasıyla oluşan bordürler önemli bir yer tutmaktadır (Resim 405, 406, 407).

Kapalı kompozisyonların Urfa İslam Mimarisi'ndeki en olgun örneği Pazar Camii minaresindeki rozettir. Bu rozette; dört kollu iki adet yıldız, merkezleri aynı kalmak üzere üst üste bindirilip kaydırılarak sekiz kollu bir yıldız elde edilmiş ve bu yıldızın kolları iki çatallı ruminin oluşturduğu birer palmet motifiyle sonuçlanmıştır (Resim 323).

8.5. USTALAR

Şanlıurfa'daki taş süslemelerde usta adlarına yer verilmemiştir. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin Ulu Cami'ye bakan avlu portalindeki kitabede geçen hattat "Urfa Naibi es-Seyyid el-Hac Abdurrahman el-Mansuri" tek usta adı olması bakımından önem taşımaktadır.

SONUÇ

Şanlıurfa bölgesinin tarihi geçmişinin Paleolitik Çağ'a kadar uzaması, şehir merkezindeki yerleşmelerin Neolitik Çağ'ın A Keramik evresine kadar inmesi bu kentte yaklaşık 10. 000 yıllık bir kültür birikimine neden olmuştur.

Şanlıurfa, tarihte dünya kültür ve medeniyetinin merkezi sayılan ve arkeoloji literatüründe "Bereketli Hilal" olarak adlandırılan topraklar üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Anadolu'nun zengin kültürü ile Mezopotamya kültürünün kesiştiği bir noktada bulunma şansına sahip olan Şanlıurfa, tarih boyunca bir kültür ve sanat şehri olmuştur.

Dinler tarihi açısından da önemli bir yere sahip olan bu tarihi şehir, ilk dinlerden olan Sabiizm'in merkezi iken Hz. İbrahim vasıtasıyla semavi dinle tanışmış, merkezi Urfa (Edessa) olan Osrhoena Krallığı zamanında kral Abgar Ukkama (M. S. 13-50) tarafından Hiristiyanlığın resmen kabul edildiği dünyada ilk devlet olma özelliğini kazanmış ve henüz İslâmiyetin doğuş yıllarında Hz. Ömer zamanında İslâm topraklarına katılarak (639) İslâm'ın Anadolu'ya açılan ilk kapısı olmuştur.

Bütün bu zengin kültürleri ve dinleri içerisinde barındıran Şanlıurfa'da bilhassa dini mimari büyük bir gelişme göstermiş, Hiristiyanlığın en anıtsal, görkemli ve süslemeli kiliseleri o zamanlar "Edessa" adıyla anılan Şanlıurfa'da inşa edilmiştir. Emevi Halifesi el-Velid'in Şam Emeviye Camii'ni yaptırırken Edessa'daki (Urfa) kiliselerin görkeminden geri kalmaması için gayret gösterdiği söylenmektedir[305]. İslâm mimarisinin en önemli

---

[305] Oleg Grabar, **İslâm Sanatının Oluşumu**, İstanbul, 1988, s. 49, 50.

yapılarından olan ve Anadolu'nun ilk ve en zengin taş süslemeli camisi özelliklerine sahip Harran Ulu Camii (744-750 Emevi dönemi) Şanlıurfa'ya 44 km. mesafede yer almaktadır.

Görüldüğü üzere zengin bir kültür birikimine sahip olan Şanlıurfa'nın buna paralel olarak mimari eserlerinde de zengin bir çeşitlilik kendini göstermektedir. İslâm hakimiyetinin ilk döneminden günümüze kadar Şanlıurfa'da camilerden medreselere, hanlardan hamamlara, çeşmelerden köprülere, köşklerden, konaklardan geleneksel evlere kadar mimarinin her şubesinden yüzlerce yapı örneği bulunmaktadır.

Irak'ın kuzey yarısı, Fırat'ın doğusundan itibaren Suriye'nin bütünü ve Türkiye'nin sınırları içinde Urfayı'da içerisine alan Dicle-Fırat havzasını kapsayan ve El Cezire diye adlandırılan bölgede İslam öncesi ve İslamın ilk dönemine ait çok önemli yapılar bulunmaktadır. 661 yılında Müslüman dünyanın kültür merkezi olan bu bölge yüzyıllar boyunca bu özelliğini korumuştur. İslam kültür ve sanatının en önemli eserlerinin verildiği Emeviler ve Abbasiler bu topraklarda hüküm sürmüşlerdir. Cezire'nin zengin bir bölge olması, nüfusunun çoğunu gayrimüslimlerin oluşturması ve eski kültürlerin görkemli kalıntılarıyla donanmış bir bölge olması aynı zamanda özgün bir İslam Sanatı'nın ilk kez burada ortaya çıkmasını sağlamıştır [306].

Urfa'nın ormanlardan yoksun bulunması, kentin güney ve güney batısında yer alan dağlardaki kayaların gayet yumuşak özellikte olması, tarih boyunca mimaride taş malzemenin kullanılmasına neden olmuştur. Taş sadece duvar ve örtünün değil, bezemenin de en önemli malzemesi olmuştur. Ocaktan çıktığında yumuşak olan , ancak bir süre sonra sertleşen kireç oluşumlu bu taşın işlemeye elverişli olması ise mimaride zengin bir süsleme geleneğinin doğmasını sağlamıştır. Taşın bu özelliği ile tarihsel kültür zenginliğinin birleşmesi mimari süslemede zengin bir motif repertuvarının ortaya çıkmasına neden olmuş, bu zenginlik tarih içinde gelişerek günümüze kadar ulaşmıştır. Öyle ki, Türk-İslam taş süsleme sanatı repertuvarında yer alıp da Şanlıurfa mimari eserlerinde bulunmayan motif hemen hemen yok gibidir.

İklim, yüzey şekilleri, madenler, yaşayan hayvan türleri , bitki örtüsü, insan ve toplum yapısı, ekolojik denge, jeopolitik durum, göçler ve ticaret bir yörenin sanat üslubunu belirleyen etkenler arasındadır. Bununla beraber her bölgenin yanında ve biraz

---

[306] Oleg Grabar, a.g.e., s.28, 29.

uzağında bulunan başka bölgelerle olan sanat alışverişi karşılıklı etkileşim için gerekli ortamı sağlamaktadır. Böyle bir etkileşim süreci, bölgelerin sanat üsluplarını az veya çok değiştirmektedir. Güneydoğu Anadolu'nun sanatı üzerinde Suriye, Mısır ve Mezopotamya'nın etkileri görülmektedir. Bölge mimarisindeki renkli taş kullanımı, geometrik düğümlü geçmeler güneyin etkilerine bağlanmaktadır[307].

Şanlıurfa İslam mimarisinde devlet eliyle yaptırılan cami, medrese, kervansaray gibi anıtsal yapılarda merkezden gönderilen devlet sanatçıları mimar ve süslemeci olarak çalıştıklarından bu yapılardaki bezemeler Türk-İslam Sanatı'nın Çini, tezhip, ahşap, stuko, halı, kilim, kumaş gibi sanat dallarında görülen motiflerin üslup özelliklerini taşımaktadır. Yerli ustalar tarafından yapılan sivil mimarlık örneklerindeki bezemelerde ise yerel bir üslup kendini göstermektedir. Yerli ustalar tabiattan aldıkları motiflerde esas çizgileri koruyarak detayı atmışlar ve stilizasyon yoluna gitmişlerdir. Bu durum, Urfa Evleri'ndeki bitkisel süslemelerde açıkça kendini göstermektedir.

Urfa Mimarisi'nin vazgeçilmez unsurlarından olan taş süslemeciliği, mimarinin betonarmeye dönüşmüş olması nedeniyle günümüzde terk edilmiş bir durumdadır.

---

[307] Selçuk Mülayim, *"Selçuklu San'atı"*, **Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet (14 Mart 1991 Kayseri)**, Kayseri, 1992, s. 28, 29.

BİBLİYOGRAFYA

AKKOYUNLU, Zahide, **Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri**, Ankara 1989.

----------, **Geleneksel Urfa Evlerinin Mimari Özellikleri**, Gazi Üniversitesi, Mim. Fak. Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987.

ALPAY, Bedri, **Şanlıurfa Şairleri**, Şanlıurfa, 1986.

ALPER, Mehmet, **Tarihi Urfa Sokakları ve Çıkmalar**, İstanbul Devlet Müh. ve Mim. Akademisi Mim. Fak. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1987.

----------, **Urfa'nın Mekansal Yapısı, Türk İslâm Mimarisindeki Yeri ve Önemi**, İTÜ Mim. Fak. Doktora Tezi, İstanbul 1987.

ALTUN, Ara, **Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi**, İstanbul 1978.

----------, **Mardin'de Türk Devri Mimarisi**, İstanbul 1971.

ANONİM, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Yayın Dairesi, 2103 Numaralı Defter, s. 207, Sıra No 203'de kayıtlı Darendeli Hüseyin Paşa Vakfi'na ait 1141/1729 tarihli Vakfiyenin, Şanlıurfa Vakıflar Şube Müdürlüğü, 1 Numaralı Fihrist, 45 Sıra Numaralı Dosyadaki Türkçe Çevrisi.

----------, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Yayın Dairesi, 2103 Numaralı Defter, s. 114, Sıra No 99'da kayıtlı Hacı Bekir Beg Bini Müslüm Vakfi'na ait 1328/1904 Tarihli Vakfiyenin, Şanlıurfa Vakıflar Şube Müdürlüğü, 1 Numaralı Fihrist, 157 Sıra Numaralı Dosyadaki Türkçe Çevrisi.

----------, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Arşiv ve Yayın Dairesi, 1863 Numaralı Defter, 364.s., 76. Sırada kayıtlı Darendeli Mehmet Ağa Vakfi'na ait 1164/1751 tarihli Vakfiye'nin, Şanlıurfa Vakıflar Müdürlüğü, 1 Numaralı Fihrist, 98 Sıra Numaralı Dosyadaki Türkçe Çevrisi.

----------, **Urfa Hakkında Tabii, Coğrafi, İçtimai, İktisadi, Tarihi, Mülki Malumat-ı Cami Salname**, İstanbul, 1927.

ARSEVEN, Celal Esad, **Türk Sanatı Tarihi**, I.-X. Fasiküller, İstanbul 1954-1959.

----------, **Sanat Ansiklopedisi**, I-V Ciltler, İstanbul 1983.

----------, **Türk Sanatı**, İstanbul 1970.

ARIK, Oluş, **Anadolu Selçuklularında Erken Devir Mimari Tezyinatı**, (Basılmamış doçentlik tezi), Ankara 1966.

----------, *"Başlangıç Devri Anadolu-Türk Mimari Tezyinatının Karekteri"*, **Malazgirt Armağanı**, Ankara 1993, s. 173-177.

ASLANAPA, Oktay, **Türk Sanatı I**, İstanbul 1972.

----------, **Türk Sanatı II**, İstanbul 1973.

ATASOY, Nurhan, *"Selçuklu Kıyafetleri Üzerine Bir Deneme"*, **Sanat Tarihi Yıllığı IV.**, İstanbul 1971, s. 111-151.

BAKIRER, Ömür, **Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrabları**, Ankara 1976.

BATUR, Afife, *"Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine"*, **Anadolu Sanatı Araştırmaları 2**, İstanbul 1970, s. 135-216.

BAŞARAN, Cevat, **Anadolu Mimari Bezemeleri Roma Çağı Lotus - Palmet Örgesi**, (Ders Notları), Erzurum 1995.

BAŞKAN, Çiğdem, *"Orta Çağ Anadolu Türk Mimarisinde Renkli Taş İşçiliği"*, **Kültür ve Sanat**, Sayı 8, Ankara 1990.

BIALOSTOCK, B., *"Iconography and Iconology"*, **Encyclopedia of Word Art**, London 1959, s. 770-782.

COPPER, C., **An Illustrated Encyclopedia of Traditional Symbols**, London 1992,

CRITCHLOW, K., **Islamic Patterns An Analytical and Cosmologial Approach**, Slovenia 1995.

ÇAL, Halit, *"Urfa'daki Taşınmaz Eski Eserler Hakkında Bir Ön Araştırma"*, **Yeni Harran Çevresi**, I.Yıl, 4. Sayı, İstanbul, 1993, s. 49-69.

ÇAM, Nusret, *"Türk ve İslâm Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Mühr-i Süleyman)"*, **Yılmaz Önge Armağanı**, Konya 1993 , s. 207-230.

ÇANTAY, Gönül, **Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları**, Ankara 1992.

ÇEÇEN, Kazım, *"Sağman Köyü"*, **Sanat Dünyamız**, Sayı 28, İstanbul 1983, s. 7-10.

CRESWELL, K. A. C., **Early Muslim Architecture I**, Oxford 1969.

ÇORUHLU, Yaşar, **Türk Sanatında Hayvan Sembolizmi**, İstanbul 1995.

DEMİRİZ, Yıldız, *"Konya Müzesinde Özel Durumdaki Bir Kabartma Hakkında"*, **Sanat Tarihi Yıllığı III**,İstanbul 1976, s. 221-230.

----------, **Osmanlı Mimarisinde Süsleme I**, İstanbul 1979.

DEMİRKENT, Işın, **Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)**, Ankara, 1987.

DİYARBEKİRLİ, Nejat, **Hun Sanatı**, İstanbul 1972.

DOWSET, J.W., *"At Twelfth Centruy Armenian Inscription at Edessa"*, **Iran and Islam**, Edinburg, 1971, s. 197-227.

DURUKAN, Aynur, *"Akhan'ın Süsleme Proğramı"*, **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar - Güner İnal'a Armağan**, Ankara 1993, s. 143-160

DURUKAN, Aynur - ÜNAL, Mehlika Sultan, **Anadolu Selçuklu Dönemi Bibliyografyası**, Ankara 1994,

ENGİNSOY, Ülker, **İslâm Maden Sanatının Gelişmesi**, İstanbul 1978.

ERBEK, Güran, **Anatolian Motifs**, İstanbul, 1987.

ESİN, Emel, *" Türk Sanat Tarihinde Karahanlı Devrinin Mevkii"*, **VI. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 1967, s. 100-130.

----------, *"Evren (Selçuklu Sanatı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Menşeleri)"*, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 1, Ankara 1969, s. 161-182.

----------, *"Bağdaş ve Çökmek Türk Töresinde İki Oturuş Şeklinin Kadim İkonografisi"*, **Sanat Tarihi Yıllığı III.**, İstanbul 1970, s. 231-242.

----------, *"Kün - Ay (Ay - Yıldız) Motifinin Proto - Türk Devrinden Hakanlılara Kadar İkonografisi"* , **VII. Türk Tarih Kongresi, C. I,** Ankara 1972, s. 313-359.

----------, *"The Figürative Astral Representations of the Uygur Turks"*, **International Symposium on the Observatories in Islam, 19-23 September 1977**, İstanbul 1980, s. 53-89.

----------, **Türk Kosmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar)**, İstanbul 1979.

EYİCE, Semavi, *"Karaman-Silifke Yolu Üzerinde Alacahan Manastırı"*, **Türkiyemiz**, Sayı: 24, İstanbul 1978, s. 4-3.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, **Anadolu Uygarlığı**, İstanbul 1981.

FERGUSON, G., **Signs and Symbols in Christian Art**, New York 1959.

GABRIEL, Albert, **Voyages Archeologiques Dans la Turquie Orientale I**, Paris 1940.

GADD, C. J., *"The Harran Inscriptions of Nabonidus"*, **Anatolien Studies Vol. VIII.**, Ankara 1958, s. 35-92.

GIERLICHS, Joachim, **Mittelalterliche Tıerreliefs in Anatolien Und Nordmesopotamien**, Tübingen 1966.

GRABAR, Oleg, **İslâm Sanatının Oluşumu**, İstanbul 1988.

GÜLER, Mustafa, **Han el-Ba'rür Kervansarayı'nın Restitüsyonu**, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1994.

GÜLER, Selahaddin E., *"Tarih İçinde Şanlıurfa"*, **Şanlıurfa**, Ankara, 1997, s. 19-53.

GÜNDOĞDU, Hamza, **Türk Mimarisinde Figürlü Plastik** (Basılmamış Doktora Tezi), İ.Ü. Ed.Fak. Sanat Tarihi Bölümü, İstanbul 1979.

----------, *"Afyon'da Yeni Bulunmuş Bir Mezar Taşı Hakkında"*, **Sanat Tarihi Yıllığı XII**, İstanbul 1983, s. 61-93.

----------, *"Çifte Minareli Medrese'deki Figürlü Panolar"*, **Halk Kültürü, 1 - 4**, Ankara 1984.

----------, **Dulkadirli Beyliği Mimarisi**, Ankara 1986.

----------, *"İkonografik Açıdan Türk Sanatında Rumiler ve Palmetler"*, **Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar-Güner İnal'a Armağan**, Ankara 1993.

HONİGMANN, E., (İkmal Eden N.Göyünç), *"Urfa"*, **İslam Ansiklopedisi C.13**, İstanbul, 1979, s. 50-57.

IŞILTAN, Fikret, **Urfa Bölgesi Tarihi**, İstanbul, 1960.

İNAL, Güner, *"Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri"*, **Sanat Tarihi Yıllığı IV**, İstanbul 1971, s. 153-182.

İNAN, Abdülkadir, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara 1987.

KARAKAŞ, Mahmut, ***Şanlıurfa Kitabeleri***, İstanbul, 1986.

----------, **Şanlıurfa Mezar Taşları**, Şanlıurfa, 1996.

KARAMAĞRALİ, Beyhan, **Ahlat Mezar Taşları**, Ankara 1992.

KESKİNER, Cahide, **Turkish Motifs**, İstanbul, 1991.

KUBAN, Doğan, **100 Soruda Türkiye Sanatı Tarihi**, İstanbul 1970.

----------, **Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler**, İstanbul 1982.

KUŞOĞLU, M. Zeki, **Mezar Taşlarında Huve'l-Baki**, İstanbul 1984.

KÜRKÇÜOĞLU; A. Cihat, **Ruha'dan Urfa'ya**, Ankara, 1990.

----------, **Şanlıurfa Camileri**, Ankara 1993.

----------, **Şanlıurfa Camilerinin Tarihi ve Mimari Özellikleri Üzerine Bir Araştırma**, Dicle Üniversitesi, Müh. Mim. Fak. Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 1993.

----------, **Şanlıurfa Su Mimarisi**, Ankara, 1993.

----------, **Tarih ve Tarım Şehri Harran**, Ankara 1995

----------, **Birecik**, Ankara, 1996.

KIRZIOĞLU, Neriman Görgünay, **Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyasında Ortak Motifler**, Ankara 1995.

LLOYD, Seton - GÖKÇE, Nuri, *"Sultantepe"*, **Anatolian Sudies Vol. III**, Ankara 1953, s. 27-51.

MÜLAYIM, Selçuk, **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Tezyinatın Gelişmesi**, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Böl., İstanbul 1975.

----------, **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler** *(Selçuklu Çağı)*, Ankara 1982

----------, *"Selçuklu Süslemeciliğinde Tematik Sınıflama"*, **DTCF Atatürk'ün 100. Doğum Yılına Armağan Dergisi**, Ankara 1982, s. 495-508.

----------, *"Trabzon Ayasofyası'nın Tarihlenmesinde Geometrik Bir Kompozisyonun Kronolojik Değeri"*, **Sanat Tarihi Yıllığı IX-X**, İstanbul 1981, s. 215-225.

----------, *"Geometrik Kompozisyonların Çözümlenmesine Bir Yaklaşım"*, **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi I**, İstanbul 1982, s. 51-69.

----------, *"Türk Süsleme Sanatında Arabesk Problemi"*, **Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi 2**, İstanbul 1983, s. 62-85.

----------, *"Ortaçağ Anadolu Süslemeciliğinde Geometrik Kompozisyonlar"*, **Boyut 2/10**, 1983, s. 321-340.

----------, *" Anadolu'da Hayvan Üslubunun Bir Örneği"*, **Folklor ve Etnoğrafya Araştırmaları Dergisi**, 1984, 325-340.

----------, *"Selçuklu Sanatında İnsan Figürünün İkonografik Kaynağı"*, **Antalya III. Selçuklu Semineri Bildirileri**, İstanbul 1989.

----------, *"Selçuklu Süsleme San'atı"*, **Selçuklular Devrinde Kültür ve Medeniyet (14 Mart 1991 Kayseri)**, Kayseri, 1992.

----------, *"Selçuklu Sanatında Geometrik Kompozisyonlar"*, **I-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, Konya 1993.

----------, *"Selçuklu Geometrik Süslemeleri"*, **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi 9**, İstanbul 1996, s. 47-53.

----------, *"Hayvan Üslubu"*, **Thema Larousse-Tematik Ansiklopedi, C.VI.**, İstanbul 199-1994, s. 188.

----------, *"Rumi Motifinin Öncüleri"*, **Thema Larousse - Tematik Ansiklopedi, C. VI**, İstanbul 1993-1994, s. 189

----------, *"Ejderli Taşlar"* **Thema Larousse - Tematik Ansiklopedi, C. VI,** İstanbul 1993 - 1994, s. 197.

----------,*"İslâm Süslemeleri-Arabesk"*, **Thema Larousse - Tematik Ansiklopedi, C. VI,** İstanbul 1993 - 1994, s. 201.

----------, *"Taş Süslemeler"* **Thema Larousse-Tematik Ansiklopedi, C. VI**, İstanbul 1993-1994, s. 208.

----------, *"Malzeme ve Teknik"*, **Thema Larousse-Tematik Ansiklopedi, C. VI**, İstanbul 1993-1994, s. 209.

----------, *"Divriği Külliyesi"*, **Thema Larousse-Tematik Ansiklopedi, C. VI**,İstanbul 1993-1994, s. 225.

----------, *"Geometrik Örgüler"*, **Thema Larousse-Tematik Ansiklopedi,C. VI**, İ*stanbul* 1993-1994, s. 230.

----------, *"Simge Olarak Geometrik Şekiller"*, **Thema Larousse - Tematik Ansiklopedi, C. VI,** İstanbul 1993-1994, s. 230.

----------, *"Çözümleme Yaklaşımı"*, **Thema Larousse-Tematik Ansiklopedi, C. VI**, İstanbul 1993-1994, s. 230.

----------, *"Rumi Motifi"*, **Thema Larousse - Tematik Ansiklopedi, C.VI**, İstanbul 1993 - 1994, s. 234.

MÜLAYİM, Selçuk - ÜLKÜ, *Candan, "Figürlü Bezemeler"*, **Thema Larousse-Tematik Ansiklopedi, C. VI**, s.228.

----------, *"Fantastik Figürler"*, **Thema Larousse - Tematik Ansiklopedi, C. VI**, İstanbul 1993 - 1994, s.

----------, *"İnsan Figürü"* **Thema Larousse-Tematik Ansiklopedi, C. VI**, İstanbul 1993-1994, s.

ONGUNSU, Nihal, *"Urfa'nın Siverek Kazası'nda Taşlıköy'de Bulunan İki Stel"*, **III. Türk Tarih Kongresi**, Ankara 1948, s. 688-693.

ÖDEKAN, Ayla, **Osmanlı Öncesi Türk Mimarisinde Mukarnaslı Portal Örtüleri**, İstanbul 1977.

ÖGEL Bahaddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş, C. 6**, Ankara 1984.

----------, **Türk Mitolojisi I**, Ankara 1971.

----------, **İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, Ankara 1984.

ÖGEL, Semra, *"Sinan'ın Eserlerinde Süsleme ve Mimarinin Bütünlüğü"*, **VI. Vakıf Haftası**, İstanbul 1989.

----------, **Anadolu'nun Selçuklu Çehresi**, İstanbul 1994.

----------, **Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı**, Ankara 1966.

ÖNDER, Mehmet, *"Konya Kal'ası Figürlü Eserleri"*, **VI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Tebliğler**, Ankara 1967, s. 145-169.

----------, *"Yeni Bulunan Selçuklu Devri Ejder Figürleri"*, **Kültür ve Sanat**, Sayı 4, İstanbul 1976, s. 12-16.

ÖNEY, Gönül, **Anadolu Selçuklularında Heykel Figürlü Kabartma ve XIV - XV. Asırlarda Devamı, C. 1**, (Basılmamış doçentlik tezi) Ankara 1966.

----------, *"Niğde Hüdavent Hatun Türbesi Figürlü Kabartmaları"*, **Belleten, C. XXXI**, Sayı 122, Ankara 1967, s. 143-155.

----------, *"Artuklu Devrinden Bir Hayat Ağacı Kabartması"*, **Vakıflar Dergisi**, Sayı: 7, İstanbul 1968.

----------, *"Anadolu Selçuklu Sanatında Hayat Ağacı Motifi"*, **Belleten, C. XXXII**, Ankara 1968, s. 25-36.

----------, *"Anadolu Selçuklu Sanatında Balık Figürü"*, **Sanat Tarihi Yıllığı**, İstanbul 1968, s. 142-159.

----------, *"Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri"*, **Belleten, C. XXXIII**, Sayı 130, Ankara 1969, s. 171-216.

----------, *"Anadolu Selçuklu Mimarisinde Arslan Figürü"*, **Anadolu (Anatolia) XIII**, Ankara 1971, s. 16.

----------, *"Anadolu Mimarisinde Avcı Kuşlar Tek ve Çift Başlı Kartal"*, **Malazgirt Armağanı**, Ankara 1972, s. 139-172.

----------, *"Selçuklu Mimarisinde Figürlü Kabartma ve Heykel"*, **Sanat Dünyamız**, Sayı 6, İstanbul 1976, s. 2-8.

----------, **Anadolu Selçuklularında Süsleme ve El Sanatları,** Ankara 1978.

ÖREN, Sevil Işıl, **Traditional Urfa Dwellings: An Investigation of Part of The Old Town Center (Geleneksel Urfa Evleri: Eski Kent merkezinin Bir Kısmının İncelenmesi)**, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Yüksek lisans Tezi, Ankara 1996.

PANOFSKY, E., **Essais d'Iconologie**, Paris 1967.

----------, **Idea, A concept in Art Theory**, New York 1968.

----------, (Çev. Bedrettin Cömert), *"İkonografi ve İkonoloji"*, **Türk Dili,** Ağustos 1971, s. 348-358.

RICE, D. S., *"Medival Harran"*, **Anatolian Studies, Vol. II**, Ankara 1952, s. 36-83.

SEGAL, J.B., *"Pagan Syriac Monuments In The Vilayet Of Urfa"*, **Anatolian Studies Vol. III**, Ankara 1993, s. 97-119.

SINCLAIR, T.A., *"Byzantine and Islamic Fortification in the Middle East"*, **Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia**, Oxford, 1983, s. 310-315.

SÖZEN, Metin, *"Selçuklu Devri Figürlü Plastiğinden Bir Örnek"*, **Kültür ve Sanat**, Sayı 1, İstanbul 1973, s. 84-87.

ŞAHİNOĞLU, Metin, **Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazının Dekoratif Eleman Olarak Kullanılması**, İstanbul 1977.

ŞENOCAK, İhsan, **Şanlıurfa'da Geleneksel Mimarimiz**, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1990.

ŞEŞEN, Ramazan, **Selahaddin Eyyubi ve Devlet**, İstanbul 1987.

----------, **Harran Tarihi**, Ankara, 1993.

TUNÇER, Orhan, *"Diyarbakır, Mardin ve Dolaylarında Bazı Hiristiyan Dini Yapılarında Türk - İslâm Mimari Unsurları"*, **Sanat Tarihi Yıllığı V**, İstanbul 1973, s. 209-240.

TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, Ankara, 1965.

----------, **Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi**, İstanbul, 1960.

ULUÇAM, Abdüsselam, **Irak'taki Türk Mimari Eserleri**, Ankara 1989.

ÜNAL, Hüseyin Rahmi, *"Burdur/Bucak İncir Hanı'nda Temel Araştırmaları ve Temizlik Çalışmaları (Eylül 1992)*, **X. Vakıf Haftası Kitabı**, Ankara 1993, s. 399-422.

VILSON, Eva, **8000 Years Of Ornament**, London 1994.

WHITTICK, A., **Symbols Signs and Their Meaning**, London 1960.

WILLIAMS, C.A.S., **Encyclopedia of Chinese Symbolism and Art Motives**, New York 1960, s. 319-321.

YETKIN, Suut Kemal, **İslâm Mimarisi**, Ankara 1965.

----------, **İslâm Ülkelerinde Sanat**, İstanbul 1974.

YETKİN, Şerare, *"Anadolu Selçuklularının Mimari Süslemelerinde Büyük Selçuklulardan Gelen Bazı Etkiler"*, **Sanat Tarihi Yıllığı 1966-1968**, İstanbul 1968, s. 36-39.

YINANÇ, Refet, **Dulkadır Beyliği**, Ankara, 1989.

ZILLIOĞLU EVLİYA ÇELEBİ, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, (Sadeleştirenler, Temel Tevfikkuran-Necati Aktaş), C.III-IV., İstanbul, 1968.

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1, 2. Şam Emeviye Camii'nin mermer şebekeli oyma pencereleri (S. Mülayim'den).

Resim 3. Kahire İbn Tulun Camii kemer süslemeleri (S. Mülayim'den).

Resim 4. Kayrevan Seydi Ukba Camii'nin ahşap minberi (S. Mülayim'den).

Resim 5. Gazne'de mermer üzerine bitkisel firiz ve hayvan figürleri (S. Ögel'den).

Resim 6. Gazne Mesut Kulesi (S. Ögel'den).

Resim 7. Özkent Minaresi (S. Mülayim'den).

Resim 8. Özkent Celaleddin Hüseyin Türbesi süslemelerinden (S. Mülayim'den)

Resim 9. Buhara Samanoğlu İsmail Türbesi süslemeleri (S. Mülayim'den).

Resim 10. Harrekan I. Kümbet (O. Aslanapa'dan).

Resim 11. Meraga Kübbeti Surkh'un portal aynalığı (S. Mülayim'den).

Resim 12. Merv Sultan Sencer Türbesi'nden detay (S. Mülayim'den)

Resim 13. Zevzen Camii eyvan cephesi (O. Aslanapa'dan).

Resim 14. Nahcivan Mümine Hatun Kümbeti'nden detay (O. Aslanapa'dan).

Resim 15. Diyarbakır Ulu Camii avlusu doğu portalinde boğa ve arslan mücadelesi kabartması.

Resim 16. Divriği Ulu Camii kuzey portali (S. Ögel'den).

Resim 17. Divriği Ulu Camii kuzey portalinden detay (S. Ögel'den)

Resim 18. Divriği Ulu Camii Şifahane Portali (S. Ögel'den).

Resim 19. Konya İnce Minareli Medrese Portali (G. Öney'den).

Resim 20. Karatay Han iç türbe kapısından detay (S. Ögel'den).

Resim 21. Sivas Gök Medrese portalinde hayvan başları kabartması (G. Öney'den).

Resim 22. Erzurum Çifte Minareli Medrese portalinde ejder ve çift başlı kartal kabartması (S. Ögel'den).

Resim 23. Konya İnce Minareli Medrese Müzesi'nde Selçuklu devri insan figürlü kabartma (G. Öney'den).

Resim 24. İznik Mahmut Çelebi Camii'nde şebekeli oyma korkuluk (Y. Demiriz'den).

Resim 25. Bursa Ulu Camii pencere alınlığında kakma tekniğinde düğümlü sathi kemer (Y. Demiriz'den).

Resim 26. Edire Üç Şerefeli Cami avlu portali kemerinde iki renkli taş süsleme (Y. Demiriz'den).

Resim 27. Bursa Yeşil Cami pencere alınlığında taş süsleme (Y. Demiriz'den).

Resim 28. Nevala Çori kazılarında bulunan Neolitik A keramik döneme ait çizikleme tekniğinde bitkisel süslemeli bir taş (Urfa Müzesi).

Resim 29. Nevala Çori kazılarında bulunan Neolitik A keramik döneme ait arslan başı heykeli (Urfa Müzesi'nden).

Resim 30. Babil dönemine ait "Nabonidus Steli" (Urfa Müzesi).

Resim 31. Siverek Taşlıköy'de bulunmuş olan stel (N. Ongunsu'dan).

Resim 32. Hitit dönemine ait "Fırtına Tanrısı" kabartması (Urfa Müzesi).

Resim 33. Hitit dönemine ait "Kırların Koruyucu Tanrısı" kabartması (Urfa Müzesi).

Resim 34. Asur dönemine ait asker kabartması (Urfa Müzesi).

Resim 35. Asur dönemine ait çift boğalı sütun kaidesi (Urfa Müzesi).

Resim 36. Asur dönemine ait çift arslanlı sütun kaidesi (Urfa Müzesi).

Resim 37. Asur dönemine ait boğa heykeli (Urfa Müzesi).

Resim 38. Siverek ilçesi Haçgöz Köyü'nde Urartu dönemine ait olduğu tahmin edilen kaya zeminine işlenmiş arslan kabartması.

Resim 39. Soğmatar ören yerinde Roma dönemine ait olduğu tahmin edilen kaya zeminine oyulmuş arslan kabartması.

Resim 40. Harran İçkalesi'nin doğu duvarında devşirme olarak kullanılmış Roma dönemine ait "Nike" kabartması.

Resim 41. Roma dönemine ait bazalt "Nike" heykeli (Urfa Müzesi).

Resim 42. Roma dönemine ait "Nike" yüksek kabartması (Urfa Müzesi).

Resim 43. Roma Dönemine ait "Nike" yüksek kabartması (Urfa Müzesi).

Resim 44. Roma dönemine ait yarıçıplak kadın-erkek yüksek kabartması (Urfa Müzesi).

Resim 45. Roma dönemine ait insan portreli bir sütun başlığı (Urfa Müzesi).

Resim 46. Harran İçkalesi doğu duvarında devşirme olarak kullanılmış kartal kabartması.

Resim 47. Şanlıurfa Kalesi sütun başlıklarında akantus yapraklarının oluşturduğu kartal başı.

Resim 48. Karaköprü Köyü kaya mezarlarında Roma dönemine ait kabartmalar.

Resim 49. Soğmatar ören yerindeki "Pognon Mağarası"nda gezegenleri tasvir eden Roma dönemine ait insan kabartmaları.

Resim 50. Soğmatar ören yeri açık hava mabedinde Roma dönemine ait kaya kabartmaları.

Resim 51. Sene Mağara Köyü'nde Bizans devrine ait kaya kabartmaları.

Resim 52. Sene Mağara Köyü'nde Bizans dönemine ait kaya kabartmaları.

Resim 53. Garoz Köyü'nde Bizans dönemine ait bazalt taş süslemeler.

Resim 54. Şuayb Şehri harabelerinde çizikleme tekniğinde örgülü haç motifi.

Resim 55. Bizans dönemine ait mermer bir vaftiz teknesi üzerinde kabartma süslemeler (Urfa Müzesi).

Resim 56. Resim 55'deki vaftiz teknesinden sekiz kollu yıldız ve örgü motifi.

Resim 57. Resim 55'deki vaftiz teknesinden sekiz kolu yıldız motifi.

Resim 58. Urfa Kalesinde Bizans dönemine ait devşirme bir taş üzerinde yumurta dizisi, sıçan dişi dizisi ve inci dizisi süslemeleri.

Resim 59. Ulu Cami avlusunda Bizans dönemine ait St. Stephan Kilisesi'nden kalma süslemeli mermer sütun başlıkları.

Resim 60. St. Stephan Kilisesi sütun başlığında balık motifi.

Resim 61. Gümrük Hanı giriş eyvanının sarımtrak mermerden yapılmış yan duvarları.

Resim 62. Rızvaniye Camii'nin iki renkli taşlardan örülmüş avlu portali.

Resim 63. Rızvaniye Camii'nin iki renkli taşlardan örülmüş harim portali.

Resim 64. Rızvaniye Camii'nin iki renkli taşlardan örülmüş mihrabı.

Resim 65. Selahaddin Eyyubi Camii'nin (St. John Kilisesi) iki renkli taşlardan örülmüş avlu portali.

Resim 66. Hüseyin Paşa Camii'nin iki renkli taşlardan örülmüş harim kapısı kemeri.

Resim 67. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin Ulu Cami avlusuna açılan iki renkli taşlardan örülmüş avlu portali.

Resim 68. Ulu Cami son cemaat yeri orta göz döşemesinde renkli mermerlerden yapılmış sekiz kollu yıldız mozaik süsleme.

Resim 69. Nimetullah Camii son cemaat yeri orta göz döşemesinde renkli mermerlerden yapılmış sekiz kollu yıldız mozaik.

Resim 70. Rızvaniye Camii son cemaat yeri orta göz döşemesinde renkli mermerlerden yapılmış mozaik süsleme.

Resim 71. Harran İçkalesi doğusunda bazalt taşından yapılmış kapı (Kapının iki yanında boyunlarından zincirle bağlanmış çift köpek kabartmaları vardır).

Resim 72. Eski Köy Yatı Mektebi pencere alınlıklarında yüksek kabartma süsleme.

Resim 73. Vakıflar Müdürlüğü olarak kullanılan binanın pencere alınlaklırında yüksek kabartma süsleme.

Resim 74. Harran Ulu Camii'nde derin oyma tekniğinde oyulmuş sütun başlığı.

Resim 75. Harran Ulu Camii'nde kabartma kesim tekniğinde oyulmuş mimari parça.

Resim 76. Harran Ulu Camii'nde kabartma kesim tekniğinde oyulmuş mimari parça.

Resim 77. Mehmet Bağmancı evi eyvanının şebekeli oyma tekniğindeki kilit taşı.

Resim 78. Divan yolunda bu gün yıkılmış olan bir evin şebekeli oyma tekniğindeki havalandırma pencereleri.

Resim 79. Yazıları çizikleme tekniğinde oyulmuş bir mezar taşı (Urfa Müzesi).

Resim 80. Çar Melik Köyü Camii kitabesinin yanlarına çizikleme tekniğinde oyulmuş palmet motifi.

Resim 81. Pazar Camii avlusu batı portali süslemeleri.

Resim 82. Nimetullah Camii harim portali süslemeleri.

Resim 83. Nimetullah Camii mihrabı.

Resim 84. Nimetullah Camii mihrabı süslemelerinden detay.

Resim 85. Yusuf Paşa Camii mihrabı ve minberi.

Resim 86. Yusuf Paşa Camii mihrabı süslemelerinden detay.

Resim 87. Hızanoğlu Camii mihrap ve minberi.

Resim 88. Hüseyin Paşa Camii mihrap ve minberi.

Resim 89. Pazar Camii minaresi süslemeleri (önde).

Resim 90. Pazar Camii minaresi süslemelerinden detay.

Resim 91. Dabbakhane Camii minaresi süslemeleri.

Resim 92. Dabbakhane Camii minaresi süslemelerinden detay.

Resim 93. Yusuf Paşa Camii minaresi süslemeleri.

Resim 94. Hızanoğlu Camii minaresi süslemeleri.

Resim 95. Birecik Ulu Camii minaresi süslemeleri.

Resim 96. Birecik Mahmut Paşa Camii minaresi süslemeleri.

Resim 97. Harran Ulu Camii'nden sütun parçaları (Urfa Müzesi).

Resim 98. Harran Ulu Camii'nden sütun başlığı (Urfa Müzesi).

Resim 99. Harran Ulu Camii'nde sütun başlığı.

Resim 100.Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Konağı'nda (Valilik Konukevi) sütun başlığı.

Resim 101. Çiçek Palas Oteli'nde (eski Osmanlı Bankası) sütun başlığı.

Resim 102. Mahmut Nedim Efendi Konağı'nda sütun başlığı.

Resim 103. Mahmut Nedim Efendi Konağı'nda sütun başlığı.

Resim 104. Firuz Bey Çeşmesi köşe sütunçesi başlığı.

Resim 105. Cıncıklı Hamam penceresinde köşe sütunçesi.

Resim 106. Ferahiye sokak Kılıçlar Evi'nde köşe sütunçesi.

Resim 107. Kubbe Mescit Sokağı'nın 12 Eylül Caddesi girişindeki köşe sütunçesi.

Resim 108. Selahaddin Eyyubi Camii kuzeyindeki sokakta köşe sütunçesi.

Resim 109. Topçu Hanı giriş eyvanı köşe sütunçesi.

Resim 110. Akyüzler Evi sokak kapısı köşe sütunçesi.

Resim 111. Yusuf Paşa Camii avlusu doğu portali köşe sütunçesi.

Resim 112. Selahaddin Eyyubi Camii avlusu batı portali köşe sütunçesi.

Resim 113. Selahaddin Eyyubi Camii kuzeyindeki müştemilat evin köşe sütunçesi.

Resim 114. Bican Ağa Hanı güney kapısında sütunçe.

Resim 115. Ziya Küçük Evi eyvanı tonoz süslemeleri.

Resim 116. Rızvaniye Medresesi eyvanı tonoz süslemeleri.

Resim 117. Harran Ulu Camii kalıntılarında süslemeli kemer taşları.

Resim 118. Harran Ulu Camii kalıntılarında süslemeli kemer taşları.

Resim 119. Cabir el-Ensar Camii'nin zikzak kemerli portali.

Resim 120. Harran İçkalesi'nde zikzak kemerli çeşme nişi.

Resim 121. Emencekzade Çeşmesi'nin zikzak kemerli nişi.

Resim 122. Millet Hanı'nda kapı kemeri süslemeleri.

Resim 123. Hacı Çavuş Evi'nde merdiven kapısı kemer süslemeleri.

Resim 124. Kubbe Mescid Sokak, Selahaddin Özbek Evi sokak kapısı kemer süslemeleri (yıkılmıştır).

Resim 125. Postacı Sait Evi'nde oda kapısı kemer süslemeleri.

Resim 126. Harran Kapı Sokak'ta 32 numaralı evin sokak kapısı kemer süslemeleri.

Resim 127. Cıncıklı Hamam penceresi kemer süslemeleri.

Resim 128. Eyyüp Peygamber Camii avlu portalinin iki yanındaki pencerelerin kemer süslemeleri.

Resim 129. Firuz Bey Çeşmesi niş kemeri süslemeleri.

Resim 130. Abamorlar Evi'nde niş kemeri süslemeleri (yıkılmıştır).

Resim 131. Abamorlar Evi'nde niş kemeri süslemeleri (yıkılmıştır).

Resim 132. Pabuççu Hacı Bekir Evi eyvan kemeri süslemeleri.

Resim 133. Köroğluzade Evi eyvanı kemer süslemesi.

Resim 134. Abdülkadir Hakkari Evi eyvan kemeri üzengi taşı süslemeleri.

Resim 135. Çubukçular Evi eyvan kemeri üzengi taşı süslemeleri.

Resim 136. Malatyalı Halil Evi eyvan kemeri kilit taşı.

Resim 137. Yorgancı Sokak 13 numaralı evin eyvan kemeri kilit taşı.

Resim 138. Akarbaşı Mahallesi Güllüoğulları Evi eyvanı kilit taşı.

Resim 139. Melikler Evi eyvanı kilit taşı.

Resim 140. Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Evi (Valilik Konuk Evi) revak kemeri kilit taşı.

Resim 141. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi eyvanı tonoz kilit taşı.

Resim 142. Akarbaşı Mahallesinde yıkılan bir evin oda tonozunun kilit taşı.

Resim 143. Narıncı Camii doğusuna bitişik evin eyvan tonozu kilit taşı.

Resim 144. Gümrük Hanı Mescidi doğu cephesindeki pencerelerin lento süslemeleri.

Resim 145. Reci Kilisesi doğusundaki müştemilat evin eyvan payesindeki lento süslemeleri.

Resim 146. Tütüncü Halil Evi sokak kapısı alınlığı süslemeleri.

Resim 147. Bıçakçı Meydanı 46 numaralı evin sokak kapısı alınlığı süslemeleri.

Resim 148. Hacı Bekir Pabuççu Evi selamlık kapısı alınlığı süslemeleri (yıkılmıştır).

Resim 149. Mustafa Akyüz Evi sokak kapısı alınlığı süslemeleri (yıkılmıştır).

Resim 150. Selahaddin Eyyübi Camii kuzey avlusu batı portali alınlığı süslemesi.

Resim 151. Hacibanlar Evi sokak kapısı alınlığı süslemeleri.

Resim 152. Halil Hafiz Kürkçüoğlu Evi sokak kapısı alınlığı süslemeleri (yıkılmıştır).

Resim 153. Yusuf Ziya Evi sokak kapısı alınlığı süslemeleri (yıkılmıştır).

Resim 154. Selahaddin Eyyubi Camii kuzey avlusundaki müştemilat yapının pencere alınlığında yüksek kabartma süsleme.

Resim 155. Kurtuluş İlkokulu (Numune Mektebi) pencere alınlığında yüksek kabartma süsleme.

Resim 156. Ellisekiz Meydanı kuzey cephesindeki evin yüksek kabartma süslemeli pencere alınlıkları.

Resim 157. Reci Kilisesi havalandırma penceresi süslemeleri.

Resim 158. Melikler Evi'nde havalandırma penceresi süslemeleri.

Resim 159. Halfeti İlçesi Ali Yener Evi'nde havalandırma pencereleri.

Resim 160. Birecik İlçesi Hacı Davut Tanrıverdi Evi havalandırma penceresi.

Resim 161. Hekim Dede Meydanı'ndaki evlerin sokağa bakan konsolları.

Resim 162. Abdülkadir Hakkari Evi'nin Yorgancı Sokak cephesindeki konsolları.

Resim 163. Hüseyin Paşa Sokak'ta konsollar.

Resim 164. Selahaddin Eyyubi Sokağı'nda konsollar.

Resim 165. Zincirli Sokak'ta konsollar.

Resim 166. Hüseyin Paşa Sokak'ta konsollar.

Resim 167. Akyüzler Evi konsolları.

Resim 168. Mehmet Bağmancı Evi konsolları.

Resim 169. Çubukçular Evi konsolları.

Resim 170. Akarbaşı Güllüoğulları Evi konsolları.

Resim 171. Halfeti İlçesi Ali Yener Evi konsolları.

Resim 172. Birecik Urfa Kapısı konsolları.

Resim 173. Hekim Dede Çeşmesi saçak silmesi.

Resim 174. Çar Melik Kervansarayı saçak konsolları.

Resim 175. Dabbakhane Camii saçak konsolları.

Resim 176. Selahaddin Eyyubi Camii kuzey avlusundaki müştemilat yapının sıçan dişi süslemeli saçak silmesi.

Resim 177. Birecik Urfa Kapısı kitabe çerçevesi süslemeleri.

Resim 178. Birecik Bahçe Damları kapısı kitabe çerçevesi süslemeleri.

Resim 179. Gümrük Hanı kitabe süslemeleri.

Resim 180. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kütüphane kitabesi süslemeleri.

Resim 181. Hüseyin Paşa Sokak 7 numaralı evde kitabe süslemeleri.

Resim 182. Fesadı Hanı kitabe süslemeleri.

Resim 183. Ruz Bey mezarı süslemeleri.

Resim 184. Harran Kapı mezarlığında mezar şahidesi.

Resim 185. Yusuf Paşa Camii haziresinde mezar şahidesi.

Resim 186. Ulu Cami haziresinde mezar şahidesi.

Resim 187. Mevlid-i Halil Camii haziresinde mezar şahidesi.

Resim 188. Mevlid-i Halil Camii avlusunda "Ser Turnai" başlıklı mezar şahidesi.

Resim 189. Yusuf Paşa Camii haziresinde "püsküllü fes" başlıklı mezar şahidesi.

Resim 190. Mevlid-i Halil Camii haziresinde mezar şahidesi başlığı.

Resim 191. Harran Ulu Camii'nden süslemeli kemer taşı (Urfa Müzesi).

Resim 192. Harran Ulu Camii'nden rumi - palmet dizili bordür (Urfa Müzesi).

Resim 193. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Resim 194. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Resim 195. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Resim 196. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Resim 197. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Resim 198. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Resim 199. Haran Ulu Camii'nden çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür (Urfa Müzesi).

Resim 200. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Resim 201. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Resim 202. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Resim 203. Harran Ulu Camii'nde rumi ve palmetli bordür.

Resim 204. Harran Ulu Camii'nde kıvrık dallı ve palmetli bordür.

Resim 205 (a,b,c,d). Harran Ulu Camii'nden süslemeli mimari parçalar (Urfa Müzesi).

Resim 206. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi ocak nişi çevresinde rumi ve palmet dizili bordür.

Resim 207. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi ocak nişi çevresinde rumi ve palmet dizili bordür.

Resim 208. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürü.

Resim 209. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürü.

Resim 210. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürlü mimari parça.

Resim 211. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürlü mimari parça.

Resim 212. Harran Ulu Camii'nden lotus-palmet bordürlü sütun başlığı (Urfa Müzesi).

Resim 213. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürlü sütun başlığı.

Resim 214. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürlü mimari parça.

Resim 215. Palmet motifli mermer sütun başlığı (Urfa Müzesi).

Resim 216. Harran Hayat el-Harrani mezarlığında lotus-palmet bordürlü mezar şahidesi.

Resim 217. Harran eski mezarlığındaki kazılarda rastlanılan mezar şahidesinde lotus-palmet dizisi.

Resim 218. Kıbrıs Sokak 3 numaralı evin eyvan sütunçesinde lotus-palmet dizisi.

Resim 219. Harran Ulu Camii'nde palmet dizili sütun başlığı.

Resim 220. Resim 219'daki palmet dizisinin Şanlıurfa kalesinde devşirme olarak kullanılmış bir mimari parça üzerinde yer alan benzeri.

Resim 221. Üç dilimli kemer formu içerisinde lotus-palmet dizisi.

Resim 222. Üç dilimli kemer formu içerisinde lotus-palmet dizisi.

Resim 223. Üç dilimli kemer formu içerisinde lotus-palmet dizisi.

Resim 224. Harran Ulu Camii'nde uçları yapraklı bir ters, bir doğru çatallı rumi bordürü.

Resim 225. Harran Ulu Camii'nden yapraklı kıvrık dal bordürü (Urfa Müzesi).

Resim 226. Pazar Camii avlusu kuzey portali çevresinde rumi yapraklı kıvrık dal bordürü.

Resim 227. Urfa Müzesi'ndeki bir mezar taşında rumili kıvrık dal bordürü.

Resim 228. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli odasındaki kitabe çevresinde uçlarından palmetler üreyen çatallı rumi bordürü.

Resim 229. Meliğin Eyvanı kemer çevresinde uçları palmetli çatallı rumi bordürü.

Resim 230. Halil-ür Rahman Camii minaresinde yan ve baş aşağı şekilde sıralanmış palmet dizili kuşak.

Resim 231. Pazar Camii avlusu kuzey portali kemer çevresinde palmet dizisi.

Resim 232. Kıbrıs Sokak 4 numaralı evin sokak kapısı kemerinde palmet dizisi (yıkılmıştır).

Resim 233. Temur Sokak 18 numaralı evin sokak kapısı kemerinde palmet dizisi.

Resim 234. Dabbakhane Camii minare gövdesinde palmet kuşağı.

Resim 235. Kara Musa Camii minare gövdesinde palmet kuşağı.

Resim 236. Hızanoğlu Camii minaresinde palmet kuşağı.

Resim 237. Nakibzade Hacı İrahim Efendi Medresesi avlusu batı kapısı üzerinde palmet dizisi.

Resim 328. Pazar Camii avlusu kuzey kapısı üzerinde palmet dizisi.

Resim 239. Zincirli Sokak 36 numaralı evin cumbasında palmet dizisi.

Resim 240. Nebih Efendi Tekkesi Sokağı'ndaki 15 numaralı evin sokak kapısı alınlığında palmet dizisi.

Resim 241. Yorgacı Sokak 5 numaralı evin oda kapısı sundurmasında palmet dizisi.

Resim 242. Harran Ulu Camii'nde üzüm salkımlı ve yapraklı örgü motifi.

Resim 243. Harran Ulu Camii'nde üzüm salkımı ve asma yaprağı süslemeli kemer taşları.

Resim 244. Urfa Müzesi'ndeki bir mezar taşında asma dalı bordürü.

Resim 245. Bican Ağa Hanı güney kapısı üzerinde asma dalı bordürü.

Resim 246. Harran Ulu Camii'den asma dalı süslemeli sütun (Urfa Müzesi).

Resim 247. Harran Ulu Camii'nden kıvrık dal süslemeli sütun (Urfa Müzesi).

Resim 248. Harran Ulu Camii'nde girift rumi ve palmet süslemeli sütun başlıkları.

Resim 249. Harran Ulu Camii'nden girift rumi ve palmet süslemeli sütun başlığı (Urfa Müzesi).

Resim 250. Harran Ulu Camii'nden girift rumi ve palmet süslemeli sütun başlığı (Urfa Müzes).

Resim 251. Harran Ulu Camii'nden girift rumi ve palmet süslemeli sütun başlığı (Urfa Müzesi).

Resim 252. Harran Ulu Camii'nde girift rumi ve palmet süslemeli sütun başlığı.

Resim 253. Harran Ulu Camii'nde girift rumi ve palmet süslemeli sütun başlığı.

Resim 254. Harran Ulu Camii'nde girift rumi ve palmet süslemeli sütun başlığı.

Resim 255. Harran Ulu Camii'nde rumi ve palmetli bordür.

Resim 256. Harran Ulu Camii'nde girift rumi ve palmet süslemeli mimari parça.

Resim 257. Pazar Cami mihrabı köşe sütunçesi başlığında girift rumili ve palmetli kompozisyon.

Resim 258. Kale Boynu Mahallesi Harun Bey Yokuşu 39 numaralı evin sokak kapısı alınlığında girift rumili ve palmetli kompozisyon.

Resim 259. Yusuf Paşa Camii minberi yanlarında girift rumi ve palmet süslemeli köşe dolgusu.

Resim 260. Ellisekiz Meydanı 4 numaralı evin sokak kapısı alınlığında girift rumili kompozisyon.

Resim 261. Hüseyin Paşa Camii harim kapısı alınlığında girift rumili kompozisyon.

Resim 262. Yusuf Paşa Camii minber kapısı alınlığında girift rumili kompozisyon.

Resim 263. Firuz Bey Çeşmesi köşe sütunçesi başlığında rumi ve palmetli süsleme.

Resim 264. Pürüz Sokak'taki Hacı Evi sokak kapısı köşe sütunçesi başlığında rumi ve palmetli süsleme.

Resim 265. Harran Ulu Camiinde uçlarında palmetler bulunan sekiz kollu yıldız süsleme.

Resim 266. Harran Hayat el-Harrani mezarlığında girift rumi ve palmet süslemeli mezar şahidesi başlığı.

Resim 267. Birecik Sancak Mescidi pencere lentosunda girift rumi ve palmet süslemeli daire rozet.

Resim 268. Birecik Ulu Camii minare kuşağında girift rumi ve palmet süslemeli daire rozet.

Resim 269. Birecik Ulu Camii minare kuşağında akantus yapraklarından oluşan daire rozet.

Resim 270. Firuz Bey Çeşmesi alınlığında lotus-palmet süslemeli küresel rozet.

Resim 271. Nakibzade Medresesi eyvanından kubbeli odaya geçen kapı üzerinde lotus-palmet süslemeli küresel rozet.

Resim 272. Nakibzade Medresesi kubbeli odasının ocak nişi alınlığında palmet süslemeli sekizgen rozet.

Resim 273. Çubukçular Evi havalandırma penceresi yanlarında 16 yapraklı gülçe motifi.

Resim 274. Melikler Evi havalandırma penceresi üzerinde gülçe motifleri.

Resim 275. Mustafa Akyüz Evi'nde çark-ı felek şeklinde dönen palmetlerden oluşan sekizgen rozet.

Resim 276. Harran Ulu Camii'nde palmet süslemeli mimari parça.

Resim 277. Harran Ulu Camii'nde Palmet motifli mimari parça.

Resim 278. Harran Ulu Camii'nde palmet motifli mimari parça.

Resim 279. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet motifli mimari parça.

Resim 280. Ağviran Köyü Hüseyin Paşa Camii mihrabı köşe sütunçesi başlığında lotus-palmet süslemesi.

Resim 281. Melikler Evi penceresinde palmet motifi.

Resim 282. Birecik Urfa Kapısı kitabesi yanlarında palmet motifi.

Resim 283. Birecik Urfa Kapısı kitabesi yanlarında palmet motifi.

Resim 284. Toktemur Mescidi kitabesi yanlarında palmet motifi.

Resim 285. Dabbakhane Camii kitabesi yanlarında palmet motifi.

Resim 286. Harran Ulu Camii'nde stilize hayat ağacı motifli mimari parça.

Resim 287. Harran Ulu Camii'nden stilize hayat ağacı motifli mimari parça (Urfa Müzesi).

Resim 288. Harran Ulu Camii'nden hayat ağacı motifli mimari parça (Urfa Müzesi).

Resim 289. Harran Ulu Camii'nde hayat ağacı motifli sütun başlığı.

Resim 290. Harran Ulu Camii'nde hayat ağacı motifli sütun başlığı.

Resim 291. Harran Hayat el-Harrani mezarlığında hayat ağacı motifli mezar şahidesi.

Resim 292. Dabbakhane Camii minaresinde bir saksıdan çıkan hayat ağacı motifi.

Resim 293. Ağviran Köyü Hüseyin Paşa Camii son cemaat yerinde hayat ağacı motifi.

Resim 294. Reci Kilisesi havalandırma penceresi üzerinde hayat ağacı motifi.

Resim 295. Hacı Tevfik Saraç Evi kuzey cephesi duvarında hayat ağacı motifleri.

Resim 296. Karanlık Kapı Sokak 26 numaralı evin sokak kapısı kemer kilit taşında hayat ağacı motifi.

Resim 297. Alihan Bey Sokak 19 numaralı evde hayat ağacı motifi.

Resim 298. Alihan Bey Sokak 19 numaralı evde hayat ağacı motifi.

Resim 299. Bıçakçi Meydanı 46 numaralı evin sokak kapısı alınlığında hayat ağacı motifleri.

Resim 300. Çetinerler Evi'nde hayat ağacı motifi.

Resim 301. Cülha Sokak 1 numaralı evde hayat ağacı motifleri.

Resim 302. Onbir Nisan Sokak 9 numaralı evin sokak kapısı alınlığında hayat ağacı motifleri.

Resim 303. Abdurrahman Halepmollası Evi'nde hayat ağacı motifleri.

Resim 304. Abdurrahman Halepmollası Evi'nde hayat ağacı motifleri.

Resim 305. Reşit Portakal Evi'nde hayat ağacı motifi.

Resim 306. Abdülkadir Hakkari Evi havalandırma pencerelerinde şebekeli oyma hayat ağacı motifleri.

Resim 307. Osman Çiftbudak Evi havalandırma penceresinde şebekeli oyma hayat ağacı motifi.

Resim 308. Abdülkadir Hakkari Evi havalandırma penceresinde şebekeli oyma hayat ağacı motifi.

Resim 309. Harran Ulu Camii'nden iki şeritli örgü (meander) motifi (Urfa Müzesi).

Resim 310. Cabir el-Ensar Camii harim kapısı alınlığında iki şeritli örgülerden sarkan palmet motifleri.

Resim 311. Harran Ulu Camii'nde iki şeritli örgü.

Resim 312. Harran eski mezarlığında iki şeritli örgülü mezar şahidesi.

Resim 313. Gümrük Hanı Mescidi pencere lentosunda yatay ve dikey olarak kesişen iki şeritli örgülerin aralarda meydana getirdikleri sekiz kollu yıldızlar.

Resim 314. Nimetullah Camii harim portali yanlarında iki şeritli örgünün oluşturduğu kitabe çerçevesi.

Resim 315. Harran Ulu Camii'nde üç şeritli örgü süslemeli mimari parça.

Resim 316. Harran Ulu Camii'nde dört şeritli örgü süslemeli mimari parça.

Resim 317. Cıncıklı Hamam pencere pahında dört şeritli örgü süsleme.

Resim 318. Harran Kapı mezarlığında dört şeritli örgü süslemeli mezar şahidesi.

Resim 319. İmam Bakr Köyü mezarlığında dört şeritli örgü süslemeli mezar şahidesi.

Resim 320. Urfa Müzesi'nde dört şeritli örgü süslemeli mimari parça.

Resim 321. Abdurrahman Dede Köyü Camii'nde dört şeritli örgü süslemeli konsol.

Resim 322. Dabbakhane Camii minaresinde iki şeritli örgülerin kesişmesinden oluşan dört şeritli örgüler.

Resim 323. Cabir el-Ensar Camii pencere pahlarında altı şeritli örgü.

Resim 324. Nimetullah Camii mihrabı köşe sütunçesinde altı şeritli örgü.

Resim 325. Pazar Camii minaresinde Zengi tarzında kaval silmeli sağır kemerler ve düğümlü geçmeler.

Resim 326. Birecik Urfa Kapısı üzerinde Zengi tarzında düğümlü geçmeler.

Resim 327. Melikler Evi'nde dairesel geçmeli şebekeli oyma küresel rozet.

Resim 328. Urfa Müzesinde Haçlı Kontluğu döneminden kalma düğüm motifli bir taş.

Resim 329. Harran Ulu Camii sütun başlıklarında düğüm motifi.

Resim 330. Biri diğerinin merkezinden geçmek üzere kesişen dairelerden oluşan küresel rozet (Harran Kapı Mezarlığı su deposu).

Resim 331. Resim 330'daki küresel rozetin Malatyalı Halil Evi oda tonozu kilit taşındaki benzeri.

Resim 332. Melikler Evi'nde yan yana sıralanmış dairelerden oluşan şebekeli oyma havalandırma penceresi .

Resim 333. Reci Kilisesi Papazlar Evi eyvanı payesinde kesişen dairelerden altıgenler ve altı yapraklı çiçeklerin meydana geldiği süsleme.

Resim 334. Fırfırlı Kilise'nin güney cephesinde duvara bitişik yarım sütunlarda kesişen dairelerden oluşan dört yapraklı yonca motifli süsleme.

Resim 335. Eski Köy Yatı Mektebi merdivenlerinde dairelerden oluşan şebekeli oyma korkuluk.

Resim 336. Halfeti ilçesi Ali Yener Evi eyvan kemerinde kesişen yarım dairelerden üreyen süsleme.

Resim 337. Melikler Evi eyvan tonozunda teğet kesişen yarım dairelerden oluşan süsleme.

Resim 338. Hüseyin Paşa Camii minberinde yan yana birleşerek petek biçimi oluşturan altigenlerden meydana gelen şebekeli oyma korkuluk.

Resim 339. Resim 338'deki korkuluğun Rızvaniye Camii minaresi şerefe korkuluğundaki benzeri.

Resim 340. Gümrük Hanı giriş eyvanı yan duvarlarında kesişen altıgenlerin altı kollu yıldız ve baklava dilimi şekiller oluşturduğu süsleme.

Resim 341. Dabbakhane Camii avlusu güney portalinde aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süsleme.

Resim 342. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi pencere lentosunda aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süsleme.

Resim 343. Harun Bey Yokuşu 39 numaralı evin sokak kapısı lentosunda tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süsleme.

Resim 344. Melikler Evi havalandırma penceresinde aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin çakışarak ve kesişerek aralarında kareler oluşturduğu şebekeli oyma süsleme.

Resim 345. Mahkeme Sokak tonozu üzerindeki evin sokağa bakan cephesinde aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişerek aralarında kare şekiller oluşturduğu şebekeli oyma süsleme.

Resim 346. Resim 345'deki süslemenin Harran Hayat el-Harrani Türbesi penceresindeki benzeri.

Resim 347. Resim 345'deki süslemenin Hüseyin Paşa Camii minberi yanlarındaki benzeri.

Resim 348. Resim 345'deki süslemenin Abdülkadir Hakkari Evi havalandırma pencerelerinden biri üzerindeki şebekeli oyma varyantı.

Resim 349. Mehmet Demirkol Evi'nde farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden oluşan kare rozet.

Resim 350. Nimetullah Camii mihrap çevresinde farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen bordür.

Resim 351. Hızanoğlu Camii mihrap çevresinde farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen bordür.

Resim 352. Yusuf Paşa Camii mihrap çevresinde farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen bordür.

Resim 353. Hasan Padişah Camii minberinde çapraz eksenlere göre kesişen kırık çizgilerin iki farklı konumda kırılıp kesişmesiyle gamalı haç ve ok ucu şekillerinin meydana geldiği şebekeli oyma kafes.

Resim 354. Resim 353'deki süslemenin Hacı Nuri Uslusoy Evi havalandırma penceresindeki benzeri.

Resim 355. Resim 353'deki süslemenin Melikler Evi havalandırma penceresindeki benzeri.

Resim 356. Çar Melik Kervansarayı'nda kırık çizgilerin kesişerek ortada düzgün altıgen ve çevresinde dört adet beş kollu yıldız oluşturduğu kare rozet.

Resim 357. Birecik Ulu Camii avlusunun kuzey cephesindeki duvarda kırık çizgilerin kesişerek sekiz kollu ve beş kollu yıldızlar meydana getirdiği süsleme.

Resim 358. Halil-ür Rahman Camii güney cephesi pencere lehtosunda düşey eksene dikey ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşlukların meydana geldiği süsleme.

Resim 359. Resim 358'deki süslemenin şebekeli oyma olarak altıgen kafes içerisine uygulanmış olan şekli (Akçarlar Evi havalandırma penceresi).

Resim 360. Resim 359'daki altıgen kafesin Yorgancı Sokak 10 numaralı evdeki havalandırma penceresinde yer alan benzeri.

Resim 361. Çapraz kesişen kırık çizgilerin altı kollu yıldız ve altıgenler meydana getirdiği süslemenin Melikler Evi tonoz kilit taşına küresel olarak uygulanmış şekli.

Resim 362. Abdülkadir Hakkari Evi havalandırma penceresinde kesişen kırık çizgilerin oluşturduğu ortada sekiz kollu, çevrede altı kollu yıldızlardan oluşan şebekeli oyma kafes.

Resim 363. Hızanoğlu Camii minaresinde dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen yarım dairelerden oluşan rozet .

Resim 364. Birecik Cücük Camii güney cephesinde dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen yarım dairelerden oluşan küresel rozet.

Resim 365. Haciban Sokak'ta işhanı olarak kullanılmakta olan bir evin eyvan cephesinde dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen yarım dairelerden oluşan daire rozet.

Resim 366. Pazar Camii minaresinde dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen sekiz adet yarım daireden oluşan rozet.

Resim 367. Melikler Evi'nde bir çember etrafında kesişerek dönen dairelerin ortada sekiz kollu bir yıldız meydana getirdiği şebekeli oyma küresel rozet.

Resim 368. Şekerci Halil Evi oda tonozu kilit taşında ortada sekiz kollu bir yıldız çevresinde kesişen yarım dairelerin oluşturduğu şebekeli oyma süsleme.

Resim 369. Hasan Padişah Camii minberi yanlarında çark-ı felek motifli şebekeli oyma kafes.

Resim 370. Hüseyin Paşa Camii minberi yanlarında çark-ı felek motifli şebekeli oyma kafes.

Resim 371. Hızanoğlu Camii minaresinde çark-ı felek motifinden üreyen altı kollu yıldız süsleme.

Resim 372. Mahmut Karalök Evi sokak kapısı alınlığında çark-ı felek motifli sekizgen rozet (yıkılmıştır).

Resim 373. Harran Kapı'da içerisinde altı kollu yıldız süsleme bulunan daire rozet.

Resim 374. Yusuf Paşa Camii mihrabında altı kollu yıldız süslemeli rozetler.

Resim 375. Abbas Ağa Medresesi odalarından birinin pencere lentosunda altı kollu yıldız rozet.

Resim 376. Mahmut Karalök Evi'nde sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozetler (yıkılmıştır).

Resim 377. Mahmut Karalök Evi'nde sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozetler (yıkılmıştır).

Resim 378. Akçarlar Evi'nde sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozetler.

Resim 379. Karanlık Kapı Sokak üç numaralı evin sokak kapısı alınlığında sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozet.

Resim 380. Melikler Evi oda tonozunda sekiz kollu yıldız süslemeli şebekeli oyma küresel kilit taşı.

Resim 381. Hacı Nuri Uslusoy Evi'nde sekizgen yıldız süslemeli şebekeli oyma havalandırma penceresi.

Resim 382. Hızanoğlu Camii karşısı sokak 18 numaralı evin sokak kapısı alınlığında merkezleri aynı, biri dik, diğeri çapraz iki haç motifinin kesişerek oluşturduğu sekizgen rozet.

Resim 383. Sivereklíler Evi'nde sekizgen bir rozet içerisinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız süslemeli şebekeli oyma havalandırma penceresi.

Resim 384. Abdülkadir Hakkari Evi'nde sekizgen bir rozet içerisinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız süslemeli havalandırma penceresi.

Resim 385. Mehmet Parmaksız Evi sokak kapısı alınlığında sekizgen bir rozet içerisinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız süslemeli rozetler.

Resim 386. Abdülkadir Hakkari Evi havalandırma penceresinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız süslemeli şebekeli oyma sekizgen kafes.

Resim 387. Harran Kapı kitabesi yanında merkezleri aynı iki karenin çapraz kesişmesinden oluşan sekiz kollu yıldız motifli daire rozet.

Resim 388. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli oda kapısı üzerinde sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozet.

Resim 389. Melikler Evi havalandırma penceresinde iç içe iki çember içerisine yerleştirilmiş sekiz kollu yıldızlardan oluşan şebekeli oyma sekizgen kafes.

Resim 390. Kıbrıs Sokak 3 numaralı evde kırık çizgilerin sekiz kollu yıldızlar meydana getirdiği sekizgen rozet.

Resim 391. İsa Beden Evi duvarında kesişerek dönen kırık çizgilerin iç içe üç adet sekiz köşeli yıldız meydana getirdiği şebekeli oyma daire rozet.

Resim 392. Birecik Ulu Camii son cemaat yerinde dairesel bir eksen etrafında dönerek birbirine geçen ok ucu biçimindeki dörtgenlerin meydana getirdiği sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozet.

Resim 393. Mahmut Nedim Efendi Konağı eyvan döşemesinde uç kısımları sivriltilmiş haç motiflerinin yan yana ve alt alta sıralanarak uçlarından birleşmesiyle aralarda oluşan sekiz kollu yıldızlar.

Resim 394. Resim 393'deki süslemenin Hayat el-Harrani Camii ile türbesini ayıran duvar üzerinde şebekeli oyma olarak uygulanmış şekli.

Resim 395. Resim 393'deki süslemenin Halfeti Ali Yener Evi'nin dairesel havalandırma penceresinde şebekeli oyma olarak uygulanmış şekli.

Resim 396. Reci Kilisesi papazlar evinde karelerin bir düz, bir çapraz sıralanarak aralarda oluşturdukları sekiz kollu yıldız süslemeli şebekeli oyma pencere korkuluğu.

Resim 397. Şekil 396'daki süslemenin Akçarlar Evi havalandırma penceresinde şebekeli oyma olarak uygulanmış şekli.

Resim 398. Şekil 396'daki süslemenin Alparslan İlkokulu karşısındaki 7 numaralı evin oda cephesinde sekizgen rozet üzerine kabartma olarak uygulanmış şekli.

Resim 399. Harran Kapı kuzey cephesinde dairesel rozet içerisinde dokuz kollu yıldız motifi.

Resim 400. Abbas Ağa Medresesi dershane mescidi altındaki Ruz Bey mezarının doğu yönünde bulunan dairesel rozette on kollu yıldız süsleme.

Resim 401. Örtük Sokak 29 numaralı evde oniki kollu yıldız süslemeli dairesel rozet.

Resim 402. Hacı Nuri Uslusoy Evi'ndeki havalandırma penceresinde 16 köşeli yıldız süslemeli şebekeli oyma sekizgen kafes (yıkılmıştır).

Resim 403. Hacı Nuri Uslusoy Evi havalandırma penceresinde sekiz kollu bir yıldızın kollarının arasının köşeli bir biçimde birleştirilmesiyle oluşturulan 16 köşeli yıldız süslemeli şebekeli oyma kafes (yıkılmıştır).

Resim 404. Resim 403'deki süslemenin İsa Beden Evi sokak kapısı alınlığında sekizgen rozet içerisine kabartma olarak işlenmiş şekli (yıkılmıştır).

Resim 405. Melekler Evi'ndeki bir niş çevresinde kesişen yarım daireler ve aralarındaki boşluklarda palmet motiflerinin yer aldığı bordür.

Resim 406. Firuz Bey Çeşmesi kemer çevresinde palmet motifli yarım dairelerin birbirine bağlanarak dönmesiyle oluşan bordür.

Resim 407. Hacibanlar Evi sokak kapısı kemerinde resim 406'daki bordürün varyantı.

Resim 408. Resim 406'daki süslemenin Güllüoğlu Sokak 11 numaralı evin sokak kapısı alınlığındaki varyantı.

Resim 409. İsa Beden Evi sokak kapısı alınlığında sekiz kollu yıldızın uçları arasına palmet motiflerinin yerleştirilmiş olduğu geometrik-bitkisel karışımı süsleme (yıkılmıştır).

Resim 410. Harran Kapı kuzey cephesi kemer kilit taşında çift başlı kartal kabartması.

Resim 411. Reci Kilisesi'nin güneydoğu köşesindeki evin batıya bakan duvarı üzerinde rumi ve palmetlerden hareket edilerek oluşturulan stilize çift başlı kartal kabartması.

Resim 412. Resim 411'deki stilize çift başlı kartal kabartmasının Reci Kilisesi güney-doğu köşesindeki evin batıya bakan duvarı üzerindeki varyantı.

Resim 413. Onbir Nisan Sokak 9 numaralı evin sokak kapısı alınlığındaki kitabe yanlarında kabartma kuş figürleri.

Resim 414. Han el-Ba'rür Kervansarayı'ndan Urfa Müzesi'ne getiren blok taş üzeride bağdaş kurmuş insan ve arslan figürleri.

Resim 415. Resim 414'den detay.

Resim 416. Harran Kapı kuzey cephesi sağında arslan gezdiren kaftanlı insan figürü.

Resim 417. Harran Kapı kuzey cephesi solunda arslan gezdiren kaftanlı insan figürü.

Resim 418. Harran Kapı kuzey cephesinin genel görünümü.

Resim 419. Urfa Müzesi'nde arslan kabartmalı çeşme taşı.

Resim 420. Şanlıurfa Kalesi kuzey burcunda çift arslan kabartması.

Resim 421. Şanlıurfa Kalesi kuzey burcundaki çift arslan kabartmasından solda olanı.

Resim 422. Şanlıurfa Kalesi kapısının kale içerisine bakan cephesinde pars kabartmaları.

Resim 423. Arslanlı Han'dan Urfa Müzesi'ne getirilen arslan kabartması.

Resim 424. Arslanlı Han'dan Urfa Müzesi'ne getirilen arslan kabartması.

Resim 425.Mehmet Bağmancı Evi havalandırma penceresi yanlarında arslan kabartmaları.

Resim 426. Mehmet Bağmancı Evi'ndeki arslan kabartmalarından sağda olanı.

Resim 427. Mehmet Bağmancı Evi'ndeki arslan kabartmalarından solda olanı.

Resim 428. Yıkılan eski bir Urfa evinden taşçı atölyesine getirilen çift arslan kabartması.

Resim 429. Birecik İlçesi Salih Kalender Evi'nde arslan kabartması.

Resim 430. Harran İçkalesi doğu kapısı sağ yanındaki çift köpek kabartması.

Resim 431. Harran İçkalesi doğu kapısı sol yanındaki çift köpek kabartması.

Resim 432. Urfa Müzesi'nde I numaralı çeşme arslanı heykelinin sağ cepheden görünüşü.

Resim 433. Resim 432'deki arslan heykelinin sol cepheden görünüşü.

Resim 434. Resim 432'deki arslan heykelinin cepheden görünüşü.

Resim 435. Urfa Müzesi'nde II numaralı çeşme arslanının sol cepheden görünüşü.

Resim 436. Resim 435'deki çeşme arslanının sağ cepheden görünüşü.

Resim 437. Urfa Müzesinde iki parça halindeki ejder figürlü kabartma.

Resim 438. Resim 437'deki ejder figürünün kuyruk kısmı.

Resim 439. Resim 437'deki ejder figürünün baş kısmı.

Resim 440. Selahaddin Eyyubi Camii pencere pahlarında birbirine zincirleme dolanmış çift ejder kabartması.

Resim 441. Resim 440'daki çift ejder kabartmasının baş kısımlarından detay.

Resim 442. Urfa Müzesi'ndeki arslan kabartmalı çeşme taşının köşe dolgularındaki ejder figürlerinden solda olanı.

Resim 443. Rızvaniye Camii harim kapısı pahlarında birbirine zincirleme dolanmış çift yılan kabartması.

Resim 444. Resim 443'deki yılan kabartmasının baş kısmından detay.

Resim 445. Köroğluzade Haydara Ağa Evi eyvanı döşemesinde spiral şeklinde birbirine dolanmış yılan figürlü su yolu.

Resim 446. Keçeci Hanı üst kat odalarından birinin pencere alınlığında stilize ejderlerin yer aldığı daire rozet.

Resim 447. Ellisekiz Meydanı kuzey kenarındaki evin meydana bakan cephesindeki pencerelerin alınlıklarında yer alan stilize ejder kabartmaları.

Resim 448. Çiçek Palas Oteli'nin pencere alınlıklarında stilize ejder kabartmaları.

Resim 449. Viranşehir Paşa Konağı pencere alınlıklarında stilize ejder kabartmaları.

Resim 450. Harran Ulu Camii kemer kalıntılarında kanatları üzüm salkımı şeklinde stilize ejder kabartmaları.

Resim 451. Rızvaniye Camii minaresi şerefe mukarnasları arasında balık kabartmaları.

Resim 452. Köroğluzadeler Evi eyvanı kilit taşında üzüm salkımı tutan el kabartması.

Resim 453. Harran Ulu Camii kalıntıları arasında çatallı rumiler arasına celi nesih tarzında istif edilmiş "Allah" yazılı mimari parça.

Resim 454. Harran Ulu Camii kalıntıları arasında celi nesih yazılı mimari parça.

Resim 455. Eyyubi Medresesi'nin kuzey cephesinde celi nesih tarzında yazılmış kitabe.

Resim 456. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin Ulu Cami avlusuna bakan kapısı üzerindeki celi sülüs kitabe.

Resim 457. Hacı Lütfullah Camii harimi doğu duvarında celi sülüs müsenna tarzında "Maşaallah-Tabarekallah" yazısı.

Resim 458. Yıkılmış bir Osmanlı hanından Urfa Müzesi'ne getirilmiş kitabe üzerinde armut biçiminde istif edilmiş celi sülüs "Maşaallah" yazısı.

Resim 459. Çerkez Sokak 20 numaralı evde celi sülüs tarzında istifli "Maşallahü Teala" yazısı ve altında ta'lik hattı ile yazılmış iki satırlık beyit.

Resim 460. Pürüz Sokak 10 numaralı evin sokak kapısı alınlığında celi sülüs tarzındaki istifli "İnna Fetahnaleke Fethan Mübina" yazısı.

Resim 461. Yusuf Paşa Camii haziresinde celi sülüs müsenna "El aman" yazılı mezar şahidesi.

Resim 462. Yusuf Paşa Camii haziresinde celi sülüs müsenna "Allah el-Fatiha" yazılı mezar şahidesi.

Resim 463. Bediüzzaman mezarlığında celi sülüs müsenna "Allah el-Fatiha" yazılı mezar şahidesi.

Resim 464. Bediüzzaman Mezarlığı'nda celi sülüs "Dahilek Aman Ya Muhammed" yazılı mezar şahidesi.

Resim 465. Ulu Camii haziresinde celi sülüs "Rızaen Lillah el-Fatiha" ve "Lailahe İllallah Muhammeden Resullallah" yazılı mezar şahidesi.

Resim 466. Mevlid-i Halil Camii haziresinde celi sülüs "Meded Ya Allah" yazılı mezar şahidesi başlığı.

Resim 467. Ağviran Köyü Hüseyin Paşa Camii son cemaat yerinde ta'lik "Şefaat Ya Resullallah" yazısı.

Resim 468. Ağviran Köyü Hüseyin Paşa Camii son cemaat yerinde ta'lik "Maşaallah" yazısı.

Resim 469. Mevlid-i Halil Camii haziresinde ta'lik tarzında "Ya Hazreti Mevlana" yazılı mezar şahidesi.

Resim 470. Dabbakhane Camii batı avlu kapısı üzerinde ma'kılı tarzında dört defa "Ali" yazılı kare rozet.

Resim 471. Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Evi'nin kuyu taşında ma'kılı tarzında "Ali", ve "Elhamdülillah" yazılı kare rozetlar.

Resim 472. Birecik Sancak Mescidi pencere lentosunda ma'kılı tarzında "La İlahe İllallah Muhammedün Resullallah" yazılı kare rozet.

Resim 473. Nimetullah Camii güney batı dış köşesinde ma'kılı tarzında "Mübarek zi Saadetleriden" yazısı.

Resim 474. Diyarbakır Ulu Camii avlusu doğu cephesindeki kornişte üzüm salkımlı asma dalı bordürü.

Resim 475. Diyarbakır Ulu Camii avlusu batı portali lentosunda üzüm salkımlı asma dalı süslemesi.

Resim 476. Kyzikos (Balkız) harabeleri Hadrianus tapınağında üzüm salkımlı asma dalı süslemeli sütun gövdesi parçası (M.Anabol'dan).

Resim 477. Kopuz çalan Kazak çocuğunun giysisi üzerinde özek/alem motifi (N.Görgünay Kırzıoğlu'ndan).

Resim 478. Kazak kadını başlığında özek/alem motifi (N.Görgünay Kırzıoğlu'ndan).

Resim 479. Erzurum Çifte Minareli Medrese taç kapısı yanında hayat ağacı motifi üzerinde çift başlı kartal figürü kabartması (G. Öney'den).

Resim 480. Selçuk İsa Bey Camii batı penceresi lentosunda dik ve yatay kesişen iki şeritli örgülerin aralarda oluşturduğu sekiz kollu yıldızlar .

Resim 481. Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii minare kuşağında iki şeridin çapraz kesişmesiyle bir ters, bir doğru yaba biçiminin meydana geldiği bordür.

Resim 482. Diyarbakır Behram Paşa Camii harim portali yanlarında kaval silmeli örgülü köşe sütunçesi.

Resim 483. Diyarbakır Behrem Paşa Camii şadırvanında kaval silmeli örgülü sütun.

Resim 484. Konya Alaeddin Camii avlu portali üzerinde Zengi üslubunda geometrik örgülü düğümlü geçme kompozisyonu.

Resim 485. Konya Karatay Medresesi avlu portalinde Zengi üslubunda geometrik örgülü düğümlü geçme kompozisyonu.

Resim 486. Sultan Hanı dış portali yan nişleri üzerinde Zengi üslubunda geometrik örgülü düğümlü geçme kompozisyonu (S. Ögel'den).

Resim 487. Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii minare pabucunda altıgenlerin kesişmesinden oluşan altı kollu yıldızlar.

Resim 488. Diyarbakır Safa Camii minaresinde altıgenlerin kesişmesinden meydana gelen altı kollu yıldızlar.

Resim 489. İkinci Harrekan Kümbetinin üçüncü cephesinde aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen tuğla bordür (S. Mülayim'den).

Resim 490. Diyarbakır Safa Camii minaresinde aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süslemenin yer aldığı dikdörtgen pano.

Resim 491. Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii avlu portali yan nişleri çevresinde tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen bordür.

Resim 492. Diyarbakır Ulu Camii avlusu batı cephesindeki sütunlar üzerinde birbirleriyle kesişen ve çakışan aynı büyüklükteki sekizgenlerin meydana getirdiği süsleme.

Resim 493. Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii avlu portali çevresinde farklı büyüklükteki sekizgenerin kesişmesinden üreyen bordür.

Resim 494. Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii minare pabucunda farklı büyüklükteki sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süslemeli pano.

Resim 495. Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii minare pabucunda çapraz eksenlere göre kesişen kırık çizgilerin iki farklı konumda kırılıp kesişmesinden gamalı haç ve ok uçlarının meydana geldiği süsleme.

Resim 496. Diyarbakır Safa Camii son cemaat yeri penceresinde düşey eksene dikey ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşlukların meydana geldiği süsleme.

Resim 497. Resim 496'daki süslemenin Diyarbakır Ali Paşa Camii çinilerine uygulanmış şekli.

Resim 498. Resim 496'daki süslemenin İstanbul Şehzade Camii avlusu pencere kepenklerinde uygulanmış şekli.

Resim 499. Kars Ani şehri harabelerinde uçları pahlanmış haç işaretlerinin uçları birbirine çakışacak biçimde yan yana ve alt alta gelerek sekiz köşeli yıldızlar oluşturduğu süsleme (N.Görgünay Kırzıoğlu'ndan).

Resim 500. Resim 499'daki süslemenin Semerkand Ahmed Yesevi Türbesi'ndeki varyantı (N.Görgünay Kırzıoğlu'ndan).

Resim 501. Resim 499'daki süslemenin Semerkand Şah Zinde Külliyesi Cucuk-Bike Türbesi'nde iki şeritli örgüden üremiş şekli (N.Görgünay Kırzıoğlu'ndan).

Resim 502. Resim 499'daki süslemenin Doğu Özbekistan Özkent'te Celaleddin Hüseyin türbesindeki varyantı (N.Görgünay Kırzıoğlu'ndan).

Resim 503. Urfa Sultantepe Höyüğü'nde bulunan kerpiç malzeme üzerinde Asur dönemine ait çift başlı kartal figürü (Anatolian Studies'ten).

Resim 504. Diyarbakır şehir surları Ulubeden Burcu'nda çift başlı kartal kabartması.

Resim 505. Diyarbakır şehir surları Yedikardeş Burcu'nda çift başlı kartal kabartması.

Resim 506. Divriği Ulu Camii portalinde çift başlı kartal kabartması (G.Öney'den).

Resim 507. Kayseri Döner Kümbet'te çift başlı kartal, arslan ve hayat ağacı kabartmaları.

Resim 508. Diyarbakır şehir surları Dağ Kapı Burcu'nda hayat ağacı, kuş ve arslan kabartmaları.

Resim 509. Diyarbakır şehir surları Dağ Kapı Burcu'ndaki mihrabiyede arslan kabartmaları.

Resim 510. Diyarbakır şehir surları Keçi Burcu'nda arslan kabartması.

Resim 511. Erciş ilçesi yöresinde Patnos yolundaki isimsiz türbenin portali üzerinde ejder kuyruklu çift arslan kabartması (G. Öney'den)

Resim 512. Diyarbakır Müzesi'ne Cizre'den getirilmiş olan bir mimari parça üzerinde ejder kuyruklu arslan kabartması (G. Öney'den).

Resim 513. Erzurum Yakutiye Medresesi portalinde çift başlı kartal, hayat ağacı ve arslan kabartmaları.

Resim 514. Karatay Han portali köşe sütunçeleri başlığında arslan kabartmaları (Jean-Paul Roux'dan).

Resim 515. Diyarbakır İçkalesi'nde çeşme arslanı.

Resim 516. Cizre Köprüsü'de kentaur ve ejder kabartmaları (G. Öney'den).

Resim 517. Cizre Ulu Camii'nin çift ejder figürlü kapı tokmakları (M. Önder'den).

Resim 518. Konya Kalesi'nden İnce Minareli Medrese Müzesi'ne getirilen ejder kabartması (G. Öney'den).

Resim 519. Konya Kalesi'nden İnce Minareli Medrese Müzesi'ne getirilen ejder kabartması (G. Öney'den).

Resim 520. Konya Kalesi'nden İnce Minareli Medrese Müzesi'ne getirilen ejder kabartması (G. Öney'den).

Resim 521. Konya Selçuklu Köşkü alçı kabartmaları üzerinde ejder figürleri (M. Önder'den).

Resim 522. Konya Mevlana Müzesi'nde sonsuzluk sembolü 12 köşeli yıldız ve düğümlü ejder kabartmaları (B. Karamağralı'dan).

Resim 523. Kayseri Sultan Hanı köşk mescidi kemerinde çift ejder kabartması. (G. Öney'den).

Resim 524. Ahlat mezar taşında çift ejder kabartması (G. Öney'den).

Resim 525. Erzurum Emir Saltuk Kümbetinde çift ejder kabartması (G. Öney'den).

Resim 526. Ani St.Gregoir Kilisesi'nde çift ejder kabartması (G. Öney'den).

Resim 527. Ani Kalesi'nde çift ejder ve ağzı halkalı boğa başı kabartması.

Resim 528. Şanlıurfa Nevale Çori kazılarında bulunmuş insan başı heykelinde yılan kabartması (Urfa Müzesi).

Resim 529. Karatay Han eyvanı kemer köşe dolgularında Zengi üslubunda düğümlü çift yılan kabartması (Jean-Paul Roux'dan).

Resim 530. Manisa Müzesi'nde helezon şeklinde kıvrılmış yılan figürlü su yolu (C. Bektaş'dan).

Resim 531. Konya İnce Minareli Medrese orta kubbesi altındaki havuzun spiral su yolu (S. Ögel'den)

Resim 532. Divriği Külliyesi Şifahanesi orta kubbesi altında spiral kanallı havuz (S. Ögel'den).

Resim 533. Çardak Han'da çift balık kabartması (G. Öney'den).

Resim 534. Diyarbakır Lala Bey Camii minare pabucunda ma'kılı yazılı pano.

Resim 535. Diyarbakır Lala Bey Camii minare pabucunda ma'kılı yazılı pano.

Resim 536. Diyarbakır Deliller Hanı'nda iki renkli taşlardan yapılmış ma'kılı yazılı panolar.

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1, 2. Şam Emeviye Camii pencere şebekeleri (S. Mülayim'den).

Şekil 3 (a, b, c, d). Kayrevan Seydi Ukba Camii minberindeki panolardan geometrik örnekler.

Şekil 4 (a, b, c, d, e, f,). Suriye'de Zengiler dönemine ait iki renkli örgülü sathi kemerler (S. Ögel'den).

Şekil 5. Nevala Çori kazılarında bulunmuş Neolitik A keramik döneme ait kabartma insan figürü (Urfa Müzesi'nden)

Şekil 6. Göbeklitepe kazılarında bulunmuş Neolitik A keramik döneme ait sürüngen kabartması (Urfa Müzesi'nden).

Şekil 7. Göbeklitepe kazılarında bulunmuş Neolitik A keramik döneme ait arslan başı heykeli (Urfa Müzesi'nden).

Şekil 8 (a, b, c). Göbeklitepe kazılarında bulunmuş Neolitik A keramik döneme ait arslan kabartması (Urfa Müzesi'nden).

Şekil 9 (a,b). Göbeklitepe kazılarında bulunmuş Neolitik A keramik döneme ait sürüngen kabatması (Urfa Müzesi'nden).

Şekil 10 (a, b). Göbeklitepe kazılarında bulunmuş Neolitik A keramik döneme ait yılan kabartmalı stel (Urfa Müzesi'nden).

Şekil 11. Sene Mağara Köyü'nde Bizans devrine ait kaya kabartmasında bir vazodan çıkan üzüm dalları.

Şekil 12. Sene Mağara Köyü'nde Bizans devrine ait kaya kabartmasında bir ters-bir doğru işlenmiş stilize hayat ağacı motifi.

Şekil 13. Sene Mağara Köyü'nde Bizans devrine ait kaya kabartmasında birbirine bağlanmış stilize palmet dizileri.

Şekil 14. Sene Mağara Köyü'nde Bizans dönemine ait kaya kabartmasında örgü motifi.

Şekil 15. Sene Mağara Köyü'nde Bizans dönemine ait kaya kabartmasında dört şeritli örgü motifi.

Şekil 16. Sene Mağara Köyü'nde Bizans dönemine ait kaya kabartmasında bir çember etrafında dönen yarım dairelerin oluşturduğu haç motifi.

Şekil 17. Sene Mağara Köyü'nde Bizans dönemine ait kaya kabartmasnda kesişen daireler kompozisyonu.

Şekil 18. Sene Mağara Köyü'nde Bizans dönemine ait kaya kabartmasında baklava dilimi kenarlarını dolaşan haç motifi.

Şekil 19. Garoz.Köyü'nde Bizans dönemine ait bazalt taş süslemelerde meander ve iki şeritli örgü kabartmaları.

Şekil 20. Şuayb Şehri harabelerinde çizikleme tekniğinde örgülü haç motifi.

Şekil 21. Bizans dönemine ait mermer vaftiz teknesinde kare ve haç motifi (Urfa Müzesi).

Şekil 22. Bizans dönemine ait mermer vaftiz teknesinde sekiz kollu yıldız ve örgü motifi (Urfa Müzesi).

Şekil 23. Bizans dönemine ait vaftiz teknesinde örgü motifi (Urfa Müzesi).

Şekil 24. Bizans dönemine ait vaftiz teknesinde sekiz kollu yıldız ve örgü motifi (Urfa Müzesi).

Şekil 25. Urfa Kalesi'nde Bizans dönemine ait devşirme bir taş üzerinde inci dizisi motifi.

Şekil 26. St. Stephan Kilisesi sütun başlıklarından süsleme detayları.

Şekil 27. St. Stephan Kilisesi sütun başlıkılarından süsleme detayları.

Şekil 28. St. Stephan Kilisesi sütun başlıklarından süsleme detayı.

Şekil 29. St. Stephan Kilisesi sütun başıklarından süsleme detayı.

Şekil 30. St. Stephan Kilisesi'ne ait sütun başlığında balık motifi.

Şekil 31. Abdülkadir Hakkari Evi eyvanı üzengi taşı süslemeleri (Z.Akkoyunlu'dan)

Şekil 32. Geleneksel Urfa Evi damlarında "taraklı" korkuluk (Z.Akkoyunlu'dan).

Şekil 33. Geleneksel Urfa Evi damlarında "kum saatli" korkuluk (Z. Akkoyunlu'dan)

Şekil 34. Geleneksel Urfa Evi damlarında "lokmalı" korkuluk (Z. Akkoyunlu'dan).

Şekil 35. Geleneksel Urfa Evi damlarında "dilimli" korkuluk (Z. Akkoyunlu'dan).

Şekil 36. Harran Ulu Camii'nde rumi-palmet dizili bordür.

Şekil 37. Harran Ulu Camii'nde rumili bordür.

Şekil 38. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili bordür.

Şekil 39. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve palmetli bordür.

Şekil 40. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Şekil 41. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Şekil 42. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Şekil 43. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Şekil 44. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Şekil 45. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Şekil 46. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Şekil 47. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.

Şekil 48. Harran Ulu Camii'nde rumi ve palmetli bordür.

Şekil 49. Harran Ulu Camii'nde rumi, palmet ve kıvrık dallardan oluşan bordür.

Şekil 50. Harran Ulu Camii'nde rumi ve palmetli bordür.

Şekil 51. Harran Ulu Camii'nde rumili bordür.

Şekil 52. Harran Ulu Camii'nde rumili ve çift şeritli örgülü bordür.

Şekil 53. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi ocak nişi çevresinde rumi ve palmet dizili bordür.

Şekil 54. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi ocak nişi çevresinde rumi ve palmet dizili bordür.

Şekil 55. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürü.

Şekil 56. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürü.

Şekil 57. Harran Ulu Camii'nde palmet dizisinden oluşan bordür.

Şekil 58. Harran Ulu Camii'nden lotus-palmet bordürlü sütun başlığı (Urfa Müzesi).

Şekil 59. Harran Ulu Camii'nden palmet ve yarım daire dizili bordür (Urfa Müzesi).

Şekil 60. Harran Ulu Camii'nde stilize palmet ve lotus bordürü.

Şekil 61. Harran Ulu Camii'nden sapları düğümlü lotus-palmet bordürü (Urfa Müzesi).

Şekil 62. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürü.

Şekil 63. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürü.

Şekil 64. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürü.

Şekil 65. Harran Hayat el-Harrani mezarlığındaki bir mezar şahidesinde lotus-palmet bordürü.

Şekil 66. Urfa Müzesi'ndeki mermer bir sütun başlığında palmet dizisi.

Şekil 67. Harran Hayat el-Harrani mezarlığındaki bir mezar şahidesinde lotus palmet bordürü.

Şekil 68. Harran Ulu Camii'nde palmet dizilsi.

Şekil 69. Bican Ağa Hanı güney kapısı üzerinde palmet dizisi.

Şekil 70. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında palmet ve yumurta dizisi bordürü.

Şekil 71. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında ve Urfa Kalesi'ndeki devşirme bir mimari parça üzerinde palmet dizisi.

Şekil 72. Harran Ulu Camii'nde üç dilimli kemer formu içerisinde lotus-palmet dizisi.

Şekil 73. Harran Ulu Camii'nde üç dilimli kemer formu içerinde lotus-palmet dizisi.

Şekil 74. Harran Ulu Camii'nde üç dilimli kemer formu içerisinde lotus-palmet dizisi.

Şekil 75. Harran Ulu Camii'nde üç dilimli kemer formu içerisinde lotus-palmet dizisi.

Şekil 76. Harran Ulu Camii'nde üç dilimli kemer formu içerisinde bir ters, bir doğru palmet dizisi.

Şekil 77. Harran Ulu Camii'nde uçlarından stilize palmetler çıkan çatallı rumilerden oluşan bordür.

Şekil 78. Harran Ulu Camii'nde simetrik iki sıra çatallı rumili bordür.

Şekil 79. Harran Ulu Camii'nden yapraklı kıvrık dal bordürü (Urfa Müzesi).

Şekil 80. Pazar Camii avlusu kuzey portali çevreside rumi yapraklı kıvrık dal bordürü.

Şekil 81. Urfa şehir surlarının Bey Kapısı mevkiinde devşirme malzeme olarak kullanılmış bir taş üzerinde uçlarından palmetler üreyan çatallı rumi bordürü.

Şekil 82. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli odasındaki kitabe çevresinde uçlarından palmetler üreyen çatallı rumi bordürü.

Şekil 83. Urfa Müzesi'ndeki bir mezar taşında rumi yapraklı kıvrık dal bordürü.

Şekil 84. Meliğin Eyvanı kemer çevresinde uçlarından palmetler üreyen çatallı rumi bordürü.

Şekil 85. Harran Ulu Camii'nde iki şeritli rumi örgülü bordür.

Şekil 86.Halil-ür Rahman Camii minare kuşağında ve Urfa Müzesi'ndeki bir mezar taşında yan ve baş aşağı şekilde sıralanmış palmet dizisi.

Şekil 87. Hayat el-Harrani mezarlığındaki bir mezar şahidesinde stilize palmet dizili bordür.

Şekil 88. Dabbakhane Camii avlusu batı portali kemerinde palmet dizisi.

Şekil 89. Kıbrıs Sokak 4 numaralı evin sokak kapısı kemerinde palmet dizisi (yıkılmıştır).

Şekil 90. Molla Ali Sokak "Bağdadi Ev" avlusunun güney cephesindeki oda kapısı kemerinde palmet dizisi.

Şekil 91. Temur Sokak 18 numaralı evin sokak kapısı kemerinde palmet dizisi.

Şekil 92. Türk Meydanı güneyindeki çıkmaz sokakta bulunan evin sokak kapısı kemerinde palmet dizisi.

Şekil 93. Türk Meydanı civarında Hacı Çavuş Evi'nin dama çıkan merdiven kapısı kemerinde palmet dizisi.

Şekil 94. Dabbakhane Camii minare kuşağında palmet dizisi.

Şekil 95.Yusuf Paşa Camii minaresi ve mihrabı ile Hayrullah Camii minaresinde palmet dizisi.

Şekil 96. Kara Musa Camii minare kuşağında palmet dizisi.

Şekil 97. Dabbakhane Camii minare kuşağında palmet dizisi.

Şekil 98. Hızanoğlu Camii minare kuşağında palmet dizisi.

Şekil 99. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi avlusu batı portali üzerinde yüksek kabartma palmet dizisi.

Şekil 100. Dabbakhane Camii avlusu batı portali yanlarında palmet dizisi.

Şekil 101. Ali Kılıç Evi sokak kapısı alınlığında palmet dizisi.

Şekil 102. Ulu Cami haziresindeki bir mezar sandukası üzerinde palmet dizisi.

Şekil 103. Harran Ulu Camii'nde üzüm salkımlı ve yapraklı asma dalı örgü motifi.

Şekil 104. Urfa Müzesi'nde Orta Çağ'dan kalma bir mezar taşı üzerindeki üzüm salkımlı ve yapraklı asma dalı bordürü.

Şekil 105. Bican Ağa Hanı güney kapısı saçak silmesinde üzüm salkımlı ve yapraklı asma dalı bordürü.

Şekil 106. Harran Ulu Camii kalıntılarında rumi ve palmetlerden üreyen bordür parçası.

Şekil 107. Harran Ulu Camii kalıntılarında rumi ve palmetlerden üreyen bordür parçası.

Şekil 108. Harran Ulu Camii'nden asma dalı süslemeli sütun (Urfa Müzesi).

Şekil 109. Bican Ağa Hanı güney cephesi portali sütunçesinde üzüm salkımlı başlık.

Şekil 110. Harran Ulu Camii'nden kıvrık dal süslemeli sütun (Urfa Müzesi).

Şekil 111. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında girift rumili ve palmetli süsleme.

Şekil 112. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında girift rumili ve palmetli süsleme.

Şekil 113. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında girift rumili ve palmetli süsleme.

Şekil 114.Harran Ulu Camii'nden bir sütun başlığında girift rumili ve palmetli süsleme. (Urfa Müzesi).

Şekil 115. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında girift rumili ve palmetli süsleme.

Şekil 116. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında girift rumili süsleme.

Şekil 117. Harran Ulu Camii'deki bir sütun başlığında girift rumili ve palmetli süsleme.

Şekil 118. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında girift rumi ve palmet kompozisyonlu süslemeler.

Şekil 119. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında girift rumili ve palmetli süsleme.

Şekil 120. Han el-Ba'rür Kervansarayı mescit mihrabında girift rumili süsleme

Şekil 121. Kale Boynu Mahallesi Harun Bey Yokuşu'ndaki 39 nolu evin sokak kapısı alınlığında girift rumili ve palmetli süsleme.

Şekil 122. Yusuf Paşa Camii minberi yanlarında girift rumi ve palmet süslemeli köşe dolgusu.

Şekil 123. Ellisekiz Meydanı 4 numaralı evin sokak kapısı alınlığında girift rumili süsleme.

Şekil 124. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli oda kapısı köşe sütunçeleri başlığında rumili süsleme.

Şekil 125. Firuz Bey Çeşmesi köşe sütunçeleri başlığında rumili süsleme.

Şekil 126. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde uçlarında palmetler bulunan sekiz kollu yıldız süsleme.

Şekil 127. Harran Hayat el-Harrani mezarlığındaki bir mezar şahidesi başlığında girift rumili ve palmetli süsleme.

Şekil 128. Birecik Sancak Mescidi pencere lentosunda girift rumi ve palmet süslemeli daire rozet.

Şekil 129. Birecik Ulu Camii minare kuşağında girift rumi ve palmet süslemeli daire rozet.

Şekil 130. Birecik Ulu Camii minare kuşağında akantus yapraklarının oluşturduğu daire rozet.

Şekil 131. Firuz Bey Çeşmesi alınlığında lotus-palmet süslemeli kabara rozet.

Şekil 132. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli oda kapısı üzerinde palmet süslemeli sekizgen rozet.

Şekil 133. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli odasının ocak nişi alınlığında palmet süslemeli sekiz köşeli yıldız şeklinde kabara kilit taşı.

Şekil 134. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi eyvan tonozunda palmet süslemeli baklava dilimi şeklinde kabara kilit taşı.

Şekil 135. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kütüphane odası tonoz kilit taşında palmet motifleri.

Şekil 136. Rızvaniye Camii mihrabı üzerinde palmet süslemeli şebekeli oyma küresel rozet.

Şekil 137. Nebih Efendi Tekkesi Sokağı'ndaki 15 numaralı evin sokak kapısı alınlığında palmet süslemeli sekizgen rozet.

Şekil 138. Yıkılan bir Urfa evinden Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Konağı'na getirilen küresel bir kilit taşı üzerinde palmet motiflerinin oluşturduğu kompozisyon.

Şekil 139. Narıncı Camii doğusuna bitişik harap evin eyvan tonozu kilit taşında palmet motiflerinin oluşturduğu kompozisyon.

Şekil 140. Hacibanlar Evi eyvan nişindeki şebekeli oyma daire rozette palmet motiflerinin oluşturduğu kompozisyon (Z. Akkoyunlu'dan).

Şekil 141. Karaçizmeliler Evi'nde 16 yapraklı gülçe rozet (Z. Akkoyunlu'dan).

Şekil 142. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli odasının ocak nişi üzerinde çark-ı felek şeklinde dönen karanfillerden oluşan sekizgen rozet.

Şekil 143. Mustafa Akyüz Evi sokak kapısı alınlığında çark-ı felek şeklinde dönen palmetlerden oluşan sekizgen rozet.

Şekil 144. Harran Ulu Camii'nde palmet süslemeli mimari parça.

Şekil 145. Harran Ulu Camii'nden sapları örgülü bir şekilde birbirine bağlanan palmet motiflerinden oluşan süslemeli mimari parça (Urfa Müzesi).

Şekil 146. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde palmet motifi.

Şekil 147. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde palmet motifi.

Şekil 148. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet süslemeli bir mimari parça.

Şekil 149. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde lotus motifi.

Şekil 150. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde lotus motifi.

Şekil 151. Harran Ulu Camiindeki bir mimari parça üzerinde lotus motifi.

Şekil 152. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde lotus motifi.

Şekil 153. Ağviran Köyü Hüseyin Paşa Camii mihrabı köşe sütunçeleri başlığında palmet motifli süsleme.

Şekil 154. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi eyvan mihrabı üzerinde palmet motifi.

Şekil 155. Birecik Urfa Kapısı kitabesi yanlarında palmet motifi.

Şekil 156. Birecik Urfa Kapısı kitabesi yanlarında palmet motifi.

Şekil 157. Toktemur Mescidi kitabesi yanlarında palmet motifi.

Şekil 158. Dabbakhane Camii son cemaat yeri batı duvarındaki kitabe yanlarında palmet motifi.

Şekil 159. Dabbakhane Camii avlusu doğusundaki türbe kitabesi yanlarında palmet motifi.

Şekil 160. Dabbakhane Camii avlusu batı portali kitabesi yanlarında palmet motifi.

Şekil 161. Çar Melik Köyü mezarlığındaki bir mezar şahidesi üzerinde palmet motifi.

Şekil 162. Hacı Nuri Uslusoy Evi'ndeki rozet süsleme yanlarında palmet motifleri.

Şekil 163. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde çatallı rumilerden oluşan stilize hayat ağacı motifi.

Şekil 164. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde çatallı rumilerden oluşan stilize hayat ağacı motifi.

Şekil 165. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde çatallı rumilerden oluşan stilize hayat ağacı motifi.

Şekil 166. Harran Hayat el-Harrani Mezarlığı'nda stilize akantus yapraklarından oluşan selvi ağacı motifi.

Şekil 167. Ağviran Köyü Hüseyin Paşa Camii son cemaat yerinde hayat ağacı motifi.

Şekil 168. Reci Kilisesi dış narthex bölümü batı cephesi havalandırma penceresi üzerinde hayat ağacı motifi.

Şekil 169. Alihan Bey Sokak 19 numaralı evde hayat ağacı motifi.

Şekil 170. Mehmet Bağmancı Evi'nde hayat ağacı motifi.

Şekil 171. Yıkılan bir Urfa evinden taşçı atölyesine getirilen mimari bir parça üzeride hayat ağacı motifi.

Şekil 172. Harran Kapı Mezarlığı'ndaki bir mezar şahidesinde hayat ağacı motifi.

Şekil 173. Karanlık Kapı Sokak 26 numaralı evin sokak kapısı kemeri kilit taşında hayat ağacı motifi.

Şekil 174. Hızanoğlu Camii civarı Özkanlar Evi sokak kapısı alınlığında hayat ağacı motifi.

Şekil 175. Ellisekiz Meydanı civarı Çetinerler Evi'nde hayat ağacı motifi.

Şekil 176. Ellisekiz Meydanı civarı Çetinerler Evi'nde hayat ağacı motifi.

Şekil 177. Mahmut Canpolat Evi'nde şebekeli oyma hayat ağacı motifi (Z. Akkoyunlu'dan).

Şekil 178. Melekler Evi şebekeli oyma havalandırma penceresinde hayat ağacı motifi (Z. Akkoyunlu'dan).

Şekil 179. Melekler Evi şebekeli oyma havalandırma penceresinde hayat ağacı motifi (Z. Akkoyunlu'dan).

Şekil 180. Ali Kılıç Evi'nde hayat ağacı motifi (Z. Akkoyunlu'dan).

Şekil 181. Ali Kılıç Evi'nde hayat ağacı motifi.

Şekil 182. Harran Ulu Camii'nden iki şeritli örgü (meander) motifi (Urfa Müzesi).

Şekil 183. Cabir el-Ensar Camii harim kapısı alınlığında iki şeritli örgülerden sarkan palmet motifleri.

Şekil 184. Harran Ulu Camii'nde iki şeritli örgü motifi.

Şekil 185. Harran Ulu Camii'de yuvarlak formlu iki şeritli örgü motifi.

Şekil 186. Birecik Ulu Camii minare kuşağında yuvarlak formlu iki şeritli örgü motifi.

Şekil 187. Harran Ulu Camii'nde baklava dilimi biçiminde iki şeritli örgü motifi.

Şekil 188. Gümrük Hanı Mescidi pencere lentosunda yatay ve dikey olarak kesişen iki şeritli örgülerin aralarda meydana getirdiği sekiz kollu yıldızlar.

Şekil 189. Cabir el-Ensar Camii harim kapısı alınlığında yatay ve dikey olarak kesişen iki şeritli örgülerin aralarda meydana getirdiği sekiz kollu yıldızlar.

Şekil 190. Nimetullah Camii harim portali yanlarındaki kitabelerin çevrelerinde ve cami avlusunun kuzeyindeki yeraltı mezar odasındaki Ruz Bey mezarı üzerinde iki şeridin çapraz kesişmesinden bir ters, bir doğru yaba motifinin meydana geldiği örgü motifi.

Şekil 191. Harran Ulu Camii kalıntıları arasındaki bir mimari parçada üç şeritli örgü motifi.

Şekil 192. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parçada, Harran Kapı mezarlığındaki kırık bir mezar şahidesinde ve Cıncıklı Hamam batı cephesi pencere pahlarında doksan derecelik açılarla köşeleri sivriltilmiş dört şeritli örgü motifi.

Şekil 193. İmam Bakr Köyü mezarlığında bulunan bir mezar şahidesinde, palmet motifi ile son bulan dört şeritli örgü motifi.

Şekil 194. Urfa Müzesi'ndeki bir mezar taşında, Urfa Müzesi'ne Harran'dan getirilmiş mimari bir parçada, Abdurrahman Dede Köyü Camii mihrabının yanlarındaki konsollarda , Birecik Urfa Kapısı'nın üzengi taşında ve Birecik Ulu Camii minare kuşağında köşeleri yuvarlatılmış dört şeritli örgü motifi.

Şekil 195. Harran Ulu Camii'nde dört şeritli örgü motifi.

Şekil 196. Harran Ulu Camii'nde dört şeritli örgü motifi.

Şekil 197. Dabbakhane Camii minaresi çevresinde iki şeritli yatay örgülerin minare köşelerinde birleşerek oluşturduğu dikine dört şeritli örgüler.

Şekil 198. Cabir el-Ensar Camii kuzey cephesindeki pencere pahlarında yuvarlak formlu altı şeritli örgü motifi.

Şekil 199. Nimetullah Camii mihrabı köşe sütunçelerinde altı şeritli örgü motifi.

Şekil 200. Pazar Camii minaresinde Zengi tarzında kaval silmeli sağır kemerler ve düğümlü geçmeler.

Şekil 201. Birecik Urfa Kapısı üzerinde Zengi tarzında düğümlü geçmeler.

Şekil 202. Melikler Evi'nde dairesel geçmeli şebekeli oyma küresel rozet.

Şekil 203. Harran Ulu Camii'den mimari bir sütun başlığında örgü-düğüm motifi (Urfa Müzesi).

Şekil 204. Harran Ulu Camii'nden mimari bir parça üzerinde düğüm motifi (Urfa Müzesi).

Şekil 205. Orta Çağ'dan kaldığı tahmin edilen haç motifli bir taş üzerinde düğüm motifi (Urfa Müzesi).

Şekil 206. Harran Ulu Camii doğu duvarının cami içerisine bakan cephesindeki sütun başlığında düğüm motifi.

Şekil 207. Halil-ür Rahman Camii minare kuşağında inci dizisi .

Şekil 208. Harran Hayat el-Harrani Mezarlığı'ndaki bir mezar şahidesinde kuş gözü motifli bordür.

Şekil 209. Harran Kapı Mezarlığı su deposundaki küresel rozette,Malatyalı Halil Evi oda tonozu kilit taşında ve Selahaddin Eyyubi Camii kuzeyindeki sokak çeşmesi alınlığındaki küresel rozette biri diğerinin merkezinden geçerek kesişen dairelerden oluşan süslemenin açılmış şekli.

Şekil 210. Yorgancılar Evi ve Melikler Evi havalandırma pencerelerinde yan yana ve üst üste dizilmiş dairelerden oluşan şebekeli oyma süsleme.

Şekil 211. Reci Kilisesi papazlar evi payesinde dairelerin kesişmesiyle altıgenler ve altı yapraklı çiçeklerin meydana geldiği süsleme.

Şekil 212. Fırfırlı Kilise dış cephesi yarım sütunlarında kesişen dairelerden oluşan dört yapraklı yonca motifleri.

Şekil 213. Urfa Müzesindeki bir mezar taşı üzerinde sıra halindeki dairelerin birbirlerine bağlanmasıyla oluşturulan bordür süsleme.

Şekil 214. Harran Ulu Camii'nde ve Urfa Kalesi'ndeki bir mimari parça üzerinde yumurta dizisi bordürü.

Şekil 215. Eski Köy Yatı Mektebi merdiveninde, Belediye sineması damında ve Mahmut Canpolat Evi gezeneğinde dairelerden oluşan şebekeli oyma korkuluk.

Şekil 216. Urfa Müzesindeki bir mezar taşında kesişen yarım dairelerden oluşan bordür.

Şekil 217. Halfeti İlçesi Ali Yener Evi eyvan kemerinde kesişen yarım dairelerden üreyen süsleme.

Şekil 218. Harran Ulu Camii ve Urfa İç Kalesi kalıntılarında ters U dizisinin oluşturduğu bordür.

Şekil 219. Harran Ulu Camii kalıntılarında ters U dizisinin oluşturduğu bordür.

Şekil 220. Reci Kilisesi giriş kapısı iç kemerinde dört yapraklı yonca biçiminde dizilen yarım dairelerin meydana getirdikleri haç motifleri.

Şekil 221. Melikler Evi eyvan tonozunda teğet birleşen yarım dairelerin oluşturduğu süsleme.

Şekil 222. Urfa Müzesi'nde Ortaçağ'dan kalma bir taş üzerinde üçgen dizisi.

Şekil 223. Hüseyin Paşa Camii minber korkuluğunda yan yana birleşerek petek biçimi oluşturan altıgenlerden meydana gelen şebekeli oyma süsleme.

Şekil 224. Rızvaniye Camii ve Hüseyin Paşa Camii minare korkuluklarında yan yana birleşerek petek biçimi oluşturan altıgenlerden meydana gelen şebekeli oyma süsleme.

Şekil 225. Gümrük Hanı giriş eyvanı yan duvarlarında kesişen altıgenlerin altı kollu yıldız ve baklava dilimi şekiller oluşturduğu süsleme.

Şekil 226. Çubukçular Evi eyvan girişindeki paye üzerinde kesişen altıgenlerin altı kollu yıldız ve baklava dilimi şekiller oluşturduğu süsleme.

Şekil 227. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin güney cephesindeki pencere lentosunda aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden oluşan süsleme.

Şekil 228. Dabbakhane Camii avlusu güney portali üzerinde ve Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Konağı mutfak kapısı lentosonda aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süsleme.

Şekil 229. Harun Bey Yokuşu'ndaki 39 numaralı evin sokak kapısı lentosunda tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süsleme.

Şekil 230. Dabbakhane Camii avlusu batı portali yan duvarında yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süsleme.

Şekil 231. Hızanoğlu Camii ve Rızvaniye Camii minber korkuluklarında aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin çakışarak ve kesişerek aralarda kareler ve altıgenler oluşturduğu şebekeli oyma süsleme.

Şekil 232. Melikler Evi, Abdülkadir Hakkari Evi, Kutbeddin Sokak'taki 8 numaralı ev ve Mahkeme Sokak kabaltısı (tonozu) üzerindeki evin sokağa bakan cephesi üzerinde aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin çakışarak ve kesişerek aralarda altıgenler ve kareler oluşturduğu şebekeli oyma süsleme.

Şekil 233. Şekil 232'deki süslemenin Abdülkadir Hakkari Evi evvanı havalandırma penceresindeki varyantı.

Şekil 234. Hüseyin Paşa Camii minberinde aynı boydaki bir tam ve dört yarım sekizgenin çakışarak ve kesişerek aralarda altıgenler ve ortara kare oluşturduğu şebekeli oyma pano.

Şekil 235. Harran Hayat el-Harrani Türbesi batı cephesinde, dört kenarı kısa aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin çakışarak ve kesişerek ortada kareler oluşturduğu şebekeli oyma pano.

Şekil 236. Mehmet Demirkol Evi'nde farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden oluşan kare rozet.

Şekil 237. Nimetullah Camii ve Hızanoğlu Camii mihrapları çevresinde farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen bordür.

Şekil 238. Yusuf Paşa Camii mihrabı çevresinde farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen bordür.

Şekil 239. Hasan Padişah Cami minberi yanlarında, Hacı Nuri Uslusoy Evi, Akçarlar Evi ve Molla Ali Sokağındaki Bağdadi Ev ve Melikler Evi'nin havalandırma pencerelerinde çapraz eksenlere göre kesişen kırık çizgilerin iki farklı konumda kırılıp kesişmesiyle X, gamalı haç ve ok ucu şekillerinin meydana geldiği şebekeli oyma süsleme.

Şekil 240. Çar Melik Kervansarayı kuzey bölümündeki odalardan birinin payesinde kırık çizgilerin kesişerek ortada düzgün altıgen ve çevresinde dört adet beş kollu yıldız oluşturduğu kare rozet.

Şekil 241. Birecik Ulu Camii avlusunun kuzey cephesindeki duvarda kırık çizgilerin kesişerek sekiz kollu ve beş kollu yıldızlar meydana getirdiği süsleme.

Şekil 242. Halil-ür Rahman Camii güney cephesi pencere lentosunda düşey eksene dikey ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşlukların meydana geldiği süsleme.

Şekil 243. Şekil 242'deki süslemenin Gümrük Hanı Mescidi doğu cephesi pencere lentosunda uygulanmış şekli.

Şekil 244. Şekil 242'deki süslemenin Dabbakhane Camii avlusu batı portali yan duvarında uygulanmış şekli.

Şekil 245. Düşey eksene dikey ve capraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşluklar meydana geldiği süslemenin Rızvaniye Camii mihrabı üzerinde şebekeli oyma küresel rozet, Melikler Evi odası tonozunda şebekeli oyma küresel kilit taşı, Yorgancı Sokak 10 numaralı evin tuvalet havalandırma penceresinde ve Akçarlar Evi havalandırma penceresinde şebekeli oyma altıgen kafes olarak uygulanmış şekli.

Şekil 246. Ziya Küçük Evi eyvanı beşik tonozu lento taşlarında kesişen kırık çizgilerin altı kollu yıldız ve altıgenler meydana getirdiği süsleme.

Şekil 247. Abdülkadir Hakkari Evi havalandırma penceresinde şebekeli oyma, Mahmut Karalök Evi, Mehmet Parmaksız Evi ve Bağdadi Ev'de kabartma olarak uygulanmış kesişen kırık çizgilerin ortada bir adet sekiz kollu, çevrede sekiz adet beş kollu yıldız meydana getirdiği kare rozet.

Şekil 248. Şekil 247'deki süslemenin Melikler Evi, Mustafa Akyüz Evi, Mehmet Parmaksız Evi ve Bağdadi Ev'de sekizgen rozet içerisinde uygulanmış şekli.

Şekil 249. Yusuf Paşa Camii minberinin mihraba bakan yan tarafında kare bir çerçeve içerisinde kırık çizgilerin kesişmesinden oluşan sekiz kollu yıldız motifi.

Şekil 250. Hızanoğlu Camii minaresinde dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen dairelerin oluşturduğu rozet.

Şekil 251. Birecik Cücük Camii güney cephesinde dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen dairelerin oluşturduğu küresel rozet.

Şekil 252. Haciban Sokak'ta iş hanı olarak kullanılan bir evin eyvan cephesinde bir eksen etrafında kesişerek dönen dairelerin oluşturduğu rozet süsleme.

Şekil 253. Pazar Camii minaresinde ve Mahmutoğlu Kulesi haremlik bölümündeki bir odanın avluya bakan cephesinde, bir tarafları açık sekiz adet çemberin dairesel bir eken etrafında birbirinin içinden geçerek oluşturduğu sekiz yapraklı çiçek rozeti.

Şekil 254. Haciban Sokak'ta iş hanı olarak kullanılan evin eyvan cephesinde, kesişen dairelerden oluşan altı yapraklı çiçek motifli daire rozet.

Şekil 255. Hacibanlar Evi selamlık bölümü tuvaleti havalandırma penceresinde bir eksen etrafında dönen sekiz adet dairenin merkeze doğru damla biçiminde uzayarak birleşmesinden meydana gelen şebeke.

Şekil 256. Tütüncü Halil ve Melikler Evi'nde dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen dairelerin ortada sekiz kollu yıldız meydana getirdiği şebekeli oyma küresel rozet.

Şekil 257. Şekerci Halil Evi oda tonozu küresel kilit taşında ortada sekiz kollu bir yıldızın çevresinde kesişen yarım dairelerden oluşan şebekeli oyma süsleme (yıkılmıştır).

Şekil 258. Muharrem Zebun Evi odalarından birinin çapraz tonozu üzerinde kollarından kıvrılarak birleşen iki haç motifinin merkezleri aynı kalmak üzere kaydırılarak sekiz kollu yıldız oluşturduğu süsleme ve ortasında bir eksen etrafında kesişerek dönen sekiz adet çember.

Şekil 259. Hacı Bekir Pabuççu Evi selamlık kapısı alınlığında birbirine bağlanarak dönen beşer yarım daireli iki ayrı kompozisyonun merkezleri aynı kalmak üzere kaydırılarak on yarım daireli süslemenin elde edildiği daire rozet.

Şekil 260. Harran Kapısı kuzey cephesinde çark-ı felek motifli daire rozet.

Şekil 261. Hasan Padişah Camii minberi yanlarında çark-ı felek motiflerinin yer aldığı şebekeli oyma kare kafes.

Şekil 262. Hüseyin Paşa Camii minberi yanlarında çark-ı felek motiflerinin yer aldığı şebeke.

Şekil 263. Birecik Ulu Camii minaresinde çark-ı felek motiflerinin yer aldığı şebekeli oyma korkuluk.

Şekil 264. Hızanoğlu Camii minaresinde çark-ı felek motifinden üreyen 6 kollu yıldız rozet.

Şekil 265. Mahmut Karalök Evi pencere alınlığında sekiz kollu çark-ı felek motifinden hareketle oluşturulan sekizgen rozet (yıkılmıştır).

Şekil 266. Mahmut Karalök Evi sokak kapısı alınlığında kabartma, Hızanoğlu Camii kuzeyindeki bir evin sokak kapısı alınlığında şebekeli oyma rozet olarak uygulanan çark-ı felek motifli sekizgen rozet.

Şekil 267. Yusuf Paşa Camii minaresinde çark-ı felek motifli sekizgen rozet.

Şekil 268. Yusuf Paşa Camii mihrabında altı kollu yıldız rozet.

Şekil 269. Reci Kilisesi kuzey doğusundaki evin batıya bakan oda kapısı yanında altı kollu yıldız rozet.

Şekil 270. Ulu Cami son cemaat yeri orta göz döşemesinde renkli taşlardan kakma olarak yapılmış sekiz kollu yıldız.

Şekil 271. Pazar Camii harim girişi çapraz tonozunda sekiz kollu yıldız.

Şekil 272. Hacibanlar Evi'nde ve Tük Meydanı Sokak 8 numaralı evin sokak kapısı alınlığında sekiz kollu yıldız rozet.

Şekil 273. Karanlık Sokak çıkmazındaki 3 numaralı evin sokak kapısı alınlığında sekizgen rozet içerisinde sekiz kollu yıldız (aynı motif Melikler Evi oda tonozu küresel

kilit taşında ve bu gün yıkılmış olan Hacı Nuri Uslusoy Evi'nin havalandırma penceresinde daire rozet içerisinde şebekeli oyma olarak işlenmiştir).

Şekil 274. Alparsaln İlkokulu karşısındaki 7 numaralı evin oda cephesinde merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik, diğerinin çapraz biçimde kesişmesinden meydana gelen süsleme.

Şekil 275. İsa Beden Evi'nde merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik, diğerinin çapraz kesişmesinden meydana gelen daire rozet.

Şekil 276. Bekaroğlu Osman Evi'nde merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik, diğerinin çapraz kesişmesinden meydana gelen sekizgen rozet.

Şekil 277. Vali Fuat Caddesi Güllü Sokak Güllüler Evi'nde merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik, diğerinin çapraz kesişmesinden meydana gelen sekizgen rozet.

Şekil 278. Hızanoğlu Camii karşısı sokak 18 numaralı evin sokak kapısı alınlığında merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik, diğerinin çapraz kesişmesinden meydana gelen sekizgen rozet.

Şekil 279. Mustafa Akyüz Evi'nde merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik, diğerinin çapraz kesişmesinden meydana gelen sekizgen rozet (haçın kolları orta kısımlarından üçgen şekilde birleştirilerek sekiz kollu bir yıldız elde edilmiştir).

Şekil 280. Karanlık Sokak çıkmazındaki 3 nolu evin sokak kapısı alınlığında sekizgen rozet içerisinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada meydana getirdiği sekiz kollu yıldız.

Şekil 281. Yorgancı Sokak Siverekliler Evi'nde, Abdülkadir Hakkari Evi'nde, Mehmet Parmaksız Evi'nin sokak kapısı alınlığında (yıkılmıştır), Mahmutoğlu Kulesi'nin haremlik bölümünde, Bekaroğlu Osman Evi'nde ve Molla Ali Sokağı'ndaki Bağdadi Ev'de sekizgen bir rozet içerisinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada meydana getirdiği sekiz kollu yıldız.

Şekil 282. Yusuf Ziya Evi'nde sekizgen bir rozet içerisinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada meydana getirdiği sekiz kollu yıldız (yıkılmıştır).

Şekil 283. Emine Yanmaztaş Evi'nde sekizgen bir rozet içerisinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada meydana getirdiği sekiz kollu yıldız (yıkılmıştır).

Şekil 284. Nimetullah Camii son cemaat yeri orta göz döşemesinde merkezleri aynı iki karenin çapraz kesişmesinden meydana gelen renkli mermer kakma sekiz kollu yıldız.

Şekil 285. Harran Kapı kuzey cephesinde, daire rozet içerisinde merkezleri aynı iki karenin çapraz kesişmesinden meydana gelen sekiz ollu yıldız (karelerin köşeleri çizgilerle birleştirilmiştir).

Şekil 286. Kıvrıntılı sokak 35 numaralı evdeki daire rozet içerisinde iki karenin çapraz kesişmesinden meydana gelen sekiz kollu yıldız.

Şekil 287. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi ocaklı odasının kapı alınlığında sekizgen rozet içerisinde sekiz kollu yıldız.

Şekil 288. Melikler Evi'nde iç içe iki çemberin içerisinde bulunan iki adet şebekeli oyma sekiz kollu yıldız.

Şekil 289. Yusuf Paşa Camii mihrabında daire rozet çevresinde birbirine teğet dönen yarım dairelerin meydana getirdiği sekiz kollu yıldız.

Şekil 290. Birecik Urfa Kapısı'nda kırık çizgilerin meydana getirdiği sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozet.

Şekil 291. Hacı Bekir Pabuççu Evi selamlık kapısında (yıkılmıştır), Kıbrıs Sokak 3 numaralı evde, Keçeci Hanı'nda ve Alman Bağı olarak bilinen bağ evi kapısında kırık çizgilerin meydana getirdiği sekiz kollu yıldızlardan oluşan sekizgen rozet.

Şekil 292. İsa Beden Evi ile Hacı Nuri Uslusoy Evi'ni ayıran duvar üzerinde kesişerek dönen kırık çizgilerin iç içe üç adet sekiz köşeli yıldız meydana getirdiği rozet.

Şekil 293. Birecik Ulu Camii son cemaat yerinde dairesel bir eksen etrafında dönen ok ucu biçimindeki dörtgenlerin oluşturduğu sekiz kollu yıldızlardan oluşan sekizgen rozet.

Şekil 294. Rızvaniye Camii son cemaat yeri orta göz döşemesinde sekiz kollu yıldız motifli renkli mermer kakma pano.

Şekil 295. Mahmut Nedim Efendi Konağı eyvan döşemesinde sekizgen yıldızların yer aldığı renkli mermer kakma pano.

Şekil 296. Harran Hayat el-Harrani Türbesi güney duvarında uç kısımları pahlanmış haç motiflerinin yan yana ve üst üste sıralanarak aralarda oluşturdukları sekiz kollu yıldızlardan oluşan şebekeli oyma süsleme. (Bu kompozisyon Yusuf Paşa Camii minberinin korkuluklarında tek sıra olarak uygulanmıştır).

Şekil 297. Halfeti İlçesi Ali Yener Evi'nde uç kısımları pahlanmış haç motiflerinin yan yana ve üst üste sıralanması ile aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu şebekeli oyma havalandırma penceresi.

Şekil 298. Mahmut Nedim Efendi Konağı eyvan döşemesinde uç kısımları pahlanmış haç motiflerinin yan yana ve üst üste sıralanması ile aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu renkli mermer kakma pano.

Şekil 299. Akçarlar Evi'de farklı boylardaki karelerin birinin düz, diğerinin sivri ucu aşağıya gelecek şekilde sıralanmasıyla aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu şebekeli oyma havalandırma penceresi.

Şekil 300. Vali Fuat Caddesi Güllü Sokak 6 numaralı evde farklı boylardaki karelerin birinin düz, diğerinin sivri ucu aşağıya gelecek şekilde sıralanmasıyla aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu şebekeli oyma havalandırma penceresi.

Şekil 301. Alparslan İlkokulu karşısındaki 7 numaralı evin oda cephesinde farklı boylardaki karelerin birinin düz, diğerinin sivri ucu aşağıya gelecek şekilde sıralanmasıyla aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu sekizgen rozet.

Şekil 302. Hacı Nuri Uslusoy Evi kuzey odaları cephesinde farklı boylardaki karelerin birinin düz, diğerinin sivri ucu aşağıya gelecek şekilde sıralanmasıyla aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu kare rozet.

Şekil 303. Kıvrıntılı Sokak 35 numaralı evde sivri uçlarından birleşerek -8- şekli meydana getiren farklı boydaki iki karenin dairesel bir eksen etrafında dönerek oluşturduğu sekiz kollu yıldız motifi.

Şekil 304. Yusuf Paşa Camii minberi yan duvarında birbirinin altından ve üstünden geçerek bir merkez etrafında dönen çizgilerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız motifi (rozetin merkezine ayrıca altı kollu bir yıldız işlenmiştir).

Şekil 305. Harran Kapı kuzey cephesinde büyük bir çemberin dışında birbirine teğet birleşen dokuz adet yarım çemberin uçları birleştirilerek elde edilen dokuz kollu yıldız ve merkezde 6 kollu yıldız rozet.

Şekil 306. Hayat el-Harrani Camii'nde 10 kollu yıldız rozet.

Şekil 307. Abbas Ağa Medresesi'ndeki Ruz Bey mezarında ve Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi güney pencere lentosunda kırık çizgilerin kesişmesinden oluşan 10 adet beş kollu yıldızdan meydana gelen ongen rozet.

Şekil 308. Harran Kapı kuzey cephesinde 12 kollu ve 6 kollu yıldız süslemeden oluşan daire rozet.

Şekil 309. Örtük Sokak 29 numaralı evde 12 kollu yıldız süslemeli daire rozet.

Şekil 310. Haran Kapı kuzey cephesinde 16 kollu yıldız süslemeli daire rozet.

Şekil 311. Akçarlar Evi'nde ve Karalökler Evi'nde (yıkılmıştır)16 kollu yıldız süslemeli sekizgen rozet.

Şekil 312. Hacı Nuri Uslusoy Evi'nde sekiz köşeli yıldız kollarının kırılması ile oluşturulan 16 köşeli yıldız süslemeli sekizgen rozet (yıkılmıştır).

Şekil 313. Hacı Nuri Uslusoy Evi'nde 16 köşeli yıldız süslemeli baklava dilimi rozet (yıkılmıştır).

Şekil 314. İsa Beden Evi sokak kapısı alınlığında (yıkılmıştır) ve Kıvrıntılı Sokak 35 numaralı evde 16 köşeli yıldız süslemeli sekizgen rozet.

Şekil 315. Harran Kapı kuzey cephesinde güneş kursu şeklinde 18 kollu yıldız süslemeli daire rozet.

Şekil 316. Cabir el-Ensar Camii kuzey cephesi pencere alınlığında sıra halinde kesişen dairelerin üst taraflarından birleşerek palmet motifleriyle sonuçlandığı geometrik-bitkisel karışımı bordür.

Şekil 317. Birecik Ulu Camii minare kuşağında kesişen tam ve yarım dairelerin boşluklarının yaprak motifleriyle doldurulduğu geometrik-bitkisel karışımı bordür.

Şekil 318. Birecik Ulu Camii minare kuşağında kesişen dairelerin ortalarına ve teğet noktalarına yerleştirilen sekiz yapraklı çiçek motifinden meydana gelen geometrik-bitkisel karışımı bordür.

Şekil 319. Melekler Evi ve Abamorlar Evi'nde (yıkılmıştır) kesişen yarım dairelerin aralarına çiçek ve palmet motiflerinin yerleştirildiği geometrik-bitkisel karışımı bordür.

Şekil 320. Firuz Bey Çeşmesi kemer çevresinde kesişen yarım dairelerin kesişme noktalarında palmet motiflerinin yer aldığı geometrik-bitkisel karışımı bordür.

Şekil 321. Hacibanlar Evi sokak kapısı kemerinde kesişen yarım dairelerin kesişme noktalarında palmet motiflerinin yer aldığı geometrik-bitkisel karışımı bordür.

Şekil 322. Eyyub Peygamber Camii avlu kapısında kesişen yarım dairelerin kesişme noktalarında ve aşağıdaki birleşme noktalarında palmet motiflerinin yer aldığı geometrik-bitkisel karışımı bordür.

Şekil 323. Pazar Camii minaresi şerefeye yakın kısmında uçlarında palmet motifleri bulunun sekiz kollu yıldız süslemeli daire rozet.

Şekil 324. Reci Kilisesi güney avlusundaki evin kuzeye bakan duvarında ikişerli sıra halinde birbirine teğet dört çemberin dış teğet boşluklarının palmet motifleri ile doldurulduğu geometrik-bitkisel karışımı süsleme.

Şekil 325. İsa Beden Evi sokak kapısı alınlığında kesişen kırık çizgilerden meydana gelen sekiz köşeli yıldızın köşeleri arasına yerleştirilen birer palmet motifinin oluşturduğu geometrik-bitkisel karışımı sekizgen rozet (yıkılmıştır).

Şekil 326. Harran Kapı kuzey cephesi kilit taşında çift başlı kartal kabartması.

Şekil 327. Reci Kilisesi güney doğu köşesindeki evin batı duvarında stilize çift başlı kartal kabartması.

Şekil 328. Reci Kilisesi güney doğu köşesindeki evin batı duvarı üzerinde stilize çift başlı kartal kabartması.

Şekil 329. Han el-Ba'rür Kervansarayı'ndan Urfa Müzesi'ne getirilen blok taş üzerinde iki arslanı boyunlarından zincirle tutan bağdaş kurmuş insan figürü.

Şekil 330. Harran Kapı kuzey cephesi sağında arslan gezdiren kaftanlı insan kabartması.

Şekil 331. Harran Kapı kuzey cephesi solunda arslan gezdiren kaftanlı insan kabartması.

Şekil 332. Arslanlı çeşme taşı (Urfa Müzesi).

Şekil 333. Urfa Kalesi kuzey doğu burcunda arslan kabartması.

Şekil 334. Urfa Kalesi kuzey doğu burcunda arslan kabartması.

Şekil 335. Urfa Kalesi kapısı iç yüzünde pars kabartması (eski bir fotoğraftan).

Şekil 336. Urfa Kalesi kapısı iç yüzünde pars kabartması (eski bir fotoğraftan).

Şekil 337. Arslanlı Han arslan kabartması (Urfa Müzesi)

Şekil 338. Arslanlı Han arslan kabartması (Urfa Müzesi).

Şekil 339. Mehmet Bağmancı Evi havalandırma penceresi sağında arslan kabartması.

Şekil 340.Mehmet Bağmancı Evi havalandırma penceresi solunda arslan kabartması.

Şekil 341. Yıkılan bir Urfa Evi'nden taşçı atölyesine getirilen arslan kabartması.

Şekil 342. Yıkılan bir Urfa Evi'nden taşçı atölyesine getirilen arslan kabartması.

Şekil 343. Harran Kalesi doğu kapısı sağında çift köpek kabartması.

Şekil 344. Harran Kalesi doğu kapısı solunda çift köpek kabartması.

Şekil 345. Kırık iki parça halinde kabartma ejder figürü (Urfa Müzesi).

Şekil 346. Selahaddin Eyyubi Camii pencere pahlarında zincirleme dolanmış çift ejder figürü.

Şekil 347. Selahaddin Eyyubi Camii pencere pahlarındaki ejder figürlerinin baş kısımlarından detay.

Şekil 348. Urfa Müzesi'ndeki arslanlı çeşme taşında ejder figürü.

Şekil 349. Urfa Müzesi'ndeki arslanlı çeşme taşında ejder figürü.

Şekil 350. Rızvaniye Camii harim portali pahlarında zincirleme dolanmış çift yılan kabartması.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Şekil 351. Köroğluzade Haydar Ağa Evi eyvan döşemesinde, bir çift yılanın helezon şeklinde dolanmasından oluşturulmuş su yolu.

Şekil 352. Keçeci Hanı'nda sekiz adet stilize ejder figürünün yer aldığı daire rozet.

Şekil 353. Selahaddin Eyyubi Camii kuzey avlusundaki evin pencere alınlıklarında başlarında palmet motifi taşıyan stilize ejder figürleri.

Şekil 354. Ellisekiz Meydanı kuzey kenarındaki evin pencere alınlıklarında başları tokuşmuş vaziyette stilize ejder figürleri.

Şekil 355. Çiçek Palas Oteli kuzey cephesi pencere alınlıklarında ve Viranşehir İlçesi Paşa Konağı pencere alınlıklarında istiridye fiskiyeli bir havuzdan su içen ejder figürleri.

Şekil 356. Harran Ulu Camii'nden kanatları üzüm salkımı şeklinde simetrik ejder figürleri (Urfa Müzesi).

Şekil 357. Rızvaniye Camii şerefe mukarnasları aralarındaki balık figürlerinden biri.

Şekil 358. Karaçizmeliler Evi'nin avluya bakan kuzey cephesinde stilize koç başı kabartması (Z. Akkoyunlu'dan).

Şekil 359. Köroğluzadeler Evi eyvanının sokağa bakan cephesindeki kilit taşında, Yorgancı Sokak çıkmazındaki evin eyvanının kilit taşında ve Damat Süleyman Paşa Camii'nin doğusunda yer alan evin güney cephesindeki eyvanın kilit taşında üzüm salkımı tutan el süslemesi.

Şekil 360. Harran Ulu Camii kalıntılarında çatallı rumiler arasında celi nesih tarzında "Allah" yazısı.

Şekil 361. Çerkez Sokak 20 numaralı evde müsenna celi sülüs tarzında "Ya Hafiz" yazısı.

Şekil 362. Ul Cami haziresindeki Şahabeddin Ahmed Türbesi'nde celi sülüs müsenna tarzında "Ali" yazısı.

Şekil 363. Ulu Cami haziresindeki bir mezar şahidesinde celi sülüs müsenna tarzında "Hüvel Hayyül Baki" yazısı.

Şekil 364. Yusuf Paşa Camii haziresindeki bir mezar şahidesinde celi sülüs müsenna tarzında "Ah Minel Mevt" yazısı.

Şekil 365. Yusuf Paşa Camii haziresinde celi sülüs müsenna tarzında "El Aman" yazısı.

Şekil 366. Halil-ür Rahman Camii güney cephesindeki pencere lentosunda ma'kılı tarzında dört defa "Ali" yazısı.

Şekil 367. Dabbakhane Camii avlusu batı kapısı üzerinde ma'kılı tarzında dört defa "Ali" yazısı.

Şekil 368. Çar Melik Kervansarayı güney odalarından birinde ma'kılı tarzında ters olarak taşa işlenmiş dört defa "Ali" yazısı.

Şekil 368 a. Şekil 368'deki ters "Ali" yazısının doğru şekli.

Şekil 369. Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Evi kuyu taşında ma'kılı tarzında ters olarak işlenmiş dört defa "Ali" yazısı.

Şekil 369 a. Şekil 369'daki ters "Ali" yazısının doğru şekli.

Şekil 370. Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Evi kuyu taşında ma'kılı tarzında ters olarak işlenmiş dört defa "Elhamdülillah" yazısı.

Şekil 370 a. Şekil 370'deki "Elhamdülillah" yazısının doğru şekli.

Şekil 371. Birecik Sancak Mescidi batı cephesindeki pencere lentosunda ma'kılı tarzında kelime-i tevhid yazısı.

Şekil 372. Nimetullah Camii güney-batı dış köşesindeki pahta ma'kılı tarzında "Mübarek zi saadetlerinden" yazısı.

Şekil 373. Bağdad Haseki Camii eski mihrabı orta pervazında çatallı rumi bordürü (İslâm Ansiklopedisi, s.464, levha I)

Şekil 374. Musul İmam Yahya Meşhedi'nde rumi ve palmetlerden meydana gelen friz (S. Ögel'den).

Şekil 375. Zengi devri Musul sanatında palmet-rumi motifleri ve lotus frizi (S. Ögel'den).

Şekil 376. Hama Nureddin Camii minberinde üç dilimi kemer şekli içerisinde rumilerin yer aldığı bordür (İslâm Ansiklopedisi, s. 464, levha I).

Şekil 377. Halep şehir surlarının Antakya Kapısı'ndaki Fatımi binasının oluk pervazında üç dilimli kemer şekilleri içerisinde rumili kıvrık dal bordürü (İslâm Ansiklopedisi, s. 464, levha I).

Şekil 378. Kahire Arap Müzesi 6. salonundaki ağaç oyma bir parça kenarında rumili dal bordürü (İslâm Ansiklopedisi, s. 464, levha I).

Şekil 379. Halep civarında Eyyubiler devrinden kalma bir meşhedin kapısında asma yaprağı ve üzüm salkımlı bordür (İslâm Ansiklopedisi, s. 464, levha II).

Şekil 380. Halep civarındaki Fatımi mezarlarında üzüm salkımlı süsleme (İslâm Ansiklopedisi, s. 464, levha II).

Şekil 381. Musul Ulu Camii eski mihrabında rumi ve palmet motifli girift kompozisyon (S. Ögel'den).

Şekil 382. Musul Ulu Camii eski mihrabında rumi ve palmet bordürü (İslâm Ansiklopedisi, s. 464, levha II).

Şekil 383. Bağdad Şarabiye Medresesi'nde rumi ve palmet motifli girift süsleme (A. Uluçam'dan).

Şekil 384. Kazakistan giysilerinde özek/alem motifi (N.G.Kırzıoğlu'ndan).

Şekil 385. Divriği Kale Camii kapısında rumilerden gelişen lotus-palmet motifi (İslâm Ansiklopedisi, s. 464, levha II).

Şekil 386. Halep Ulu Camii minaresi üst kısmında rumilerden gelişen lotus-palmet motifli süslemeler (İslâm Ansiklopedisi, s. 464, levha II).

Şekil 387 a,b,c,d. Anadolu'da bulunan ve Londra British Museum'da sergilenmekte olan M.Ö. 1600 tarihlerine ait damga mühürler üzerinde iki ve dört şeritli örgü motifleri (E.Vilson'dan).

Şekil 388. Çankırı Darüşşifası'nda düğümlü ejderler (G. Öney'den).

Şekil 389. Kahire İbn Tolun Camii batı avlusu portal kemerinin içerisinde bir büyük, bir küçük karenin düz ve çapraz olarak alt alta ve yan yana sıralanmasından aralardaki boşluklarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu süsleme (İslâm Ansiklopedisi, s. 464, levha I).

Şekil 390. Konya Karahöyük'te bulunmuş M.Ö. II. bin erken Hitit dönemine ait bir damga mühürde çift başlı kartal motifi (E. Vilson'dan).

Şekil 391. Altay'da bulunmuş ve Gök-Türk devrinin başlangıcına ait bir taş oyması üzerinde Türklerin ana tanrıçası Umay olduğu sanılan taçlı bir şahsın bağdaş kurmuş şekilde oturuşu (E. Esin'den).

Şekil 392. Türk sanatçıları Azganar Er-Agar ve Çiner'in oyduğu taş lahid üzerinde son Göktürk Kağanı Bilge'nin oturuş tarzı (E.Esin'den).

Şekil 393. Bağdad Tılsım Kapısı'ndaki Halife figüründen detay (Sarre-Herzfeld'den).

Şekil 394. Musul surları Sincar Kapısı üzerinde arslan figürü (A. Uluçam'dan).

Şekil 395. Uygur Kağanı Alp Bilge adına dikilmiş anıtta ejder figürleri (S. Mülayim'den).

Şekil 396. Uygur Kağanı Alp Bilge adına dikilmiş anıttaki ejder figürlerinden detay (Thema Larousse'dan).

Şekil 397. Musul-Sincar yolu üzerinde El Han'ın portal kemeri köşe üçgenlerinde mızraklı insanla mücadele halindeki ejder figürü (Sarre-Herzfeld'den).

Şekil 398. Bağdad Tılsım Kapısı'nda ejderhaları dillerinden yakalamış bağdaş kurmuş vaziyette Halife figürü (F.Sarre'den).

Şekil 399. Burdur Susuz Han portalinde ejder figürü (G. Öney'den).

Şekil 400. Anamur Ak Cami'de Alaeddin Keykubad devri kitabesinin altında ejder tasviri (G. Öney'den).

Şekil 401. Diyarbakır Urfa Kapısı'nda ejder tasviri (G. Öney'den).

Şekil 402 a,b. Erzurum Lala Paşa Külliyesi şadırvanı sütunlarında ejderler (H. Gündoğdu'dan).

Şekil 403. Susa'da (kuzey-batı İran) bulunmuş yılan figürlü silindir mühür (E. Vilson'dan).

Şekil 404. M.Ö. 2300'e ait Mezopotamya silindir mühüründe örgülü yılan figürü (E. Vilson'dan).

Şekil 405. Mısır'da bulunmuş çift yılan tasvirli çakmak taşı bıçak (E. Vilson'dan).

Şekil 406. Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yılan başlı çakmaktaşı bıçak (E. Vilson'dan).

Şekil 407. Çatalhöyük'te bulunarak Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen çakmaktaşı hançer sapında dolanmış yılanlar. (E. Vilson'dan).

Şekil 408. Alanya Obaköy Medresesi'nde çift ejder ve gövdesi içerisinde balıklar (G. Öney'den).

Şekil 409. Cemaleddin Ferruh Şifahanesi'nde yılan figürlü fiskiye çanağı (M.Sözen'den).

Şekil 410. Çatalhöyük'te bulunan ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen Neolitik Çağ'a ait bir damga mühür üzerinde spiral şekilde dolanmış yılan figürleri (E.Vilson'dan).

ÖZGEÇMİŞ

A. Cihat Kürkçüoğlu, 1948 yılında Şanlıurfa'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Şanlıurfa'da tamamladı.1973 yılında İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü'nden mezun oldu. Sırasıyla; Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nda memur, Şanlıurfa Müzesi'nde asistan, Şanlıurfa Devlet Güzel Sanatlar Galerisi'nde Müdür olarak görev yaptı.

1987-1993 yılları arasında Dicle Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Şanlıurfa İnşaat Mühendisliği Bölümü'nde Öğretim Görevlisi olarak çalıştı. 1993 yılında aynı üniversitenin Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans yaptı. 1993 yılında Harran Üniversitesi'ne geçti. Halen bu üniversitenin Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nde Öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) Şanlıurfa'ya getireceği sanayileşmenin ve nüfus artışının , mimari eserlerden el sanatlarına kadar çeşitli kültür ve sanat değerlerini ortadan kaldıracağı endişesini taşıdığından; bu değerleri kitap ve makaleler halinde yayınlamaya, fotoğraflarla tesbit ve arşivlemeye, katıldığı sempozyumlarda ve çeşitli kentlerde açtığı fotoğraf sergileriyle tanıtmaya çalışmaktadır.

A. Cihat Kürkçüoğlu evli olup üç çocuk babasıdır.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

71925

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
SANAT TARİHİ BİLİM DALI

ŞANLIURFA İSLAM MİMARİSİNDE TAŞ SÜSLEME

DOKTORA TEZİ

(Şekiller-Resimler)

DANIŞMAN

Yrd Doç. Dr. Yaşar ERDEMİR

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

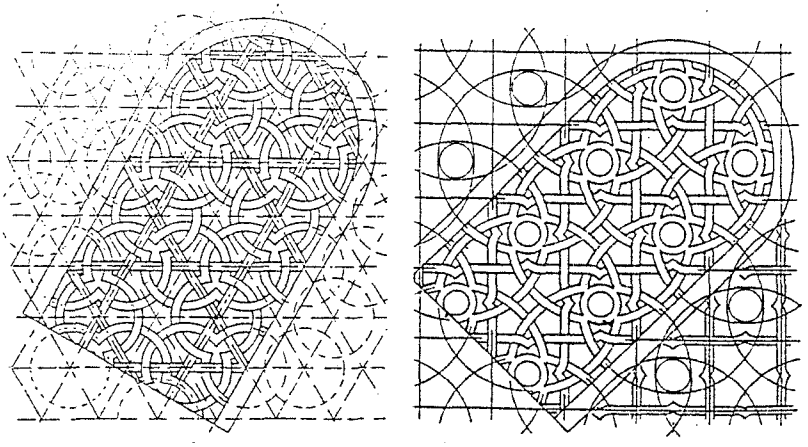
HAZIRLAYAN

A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU

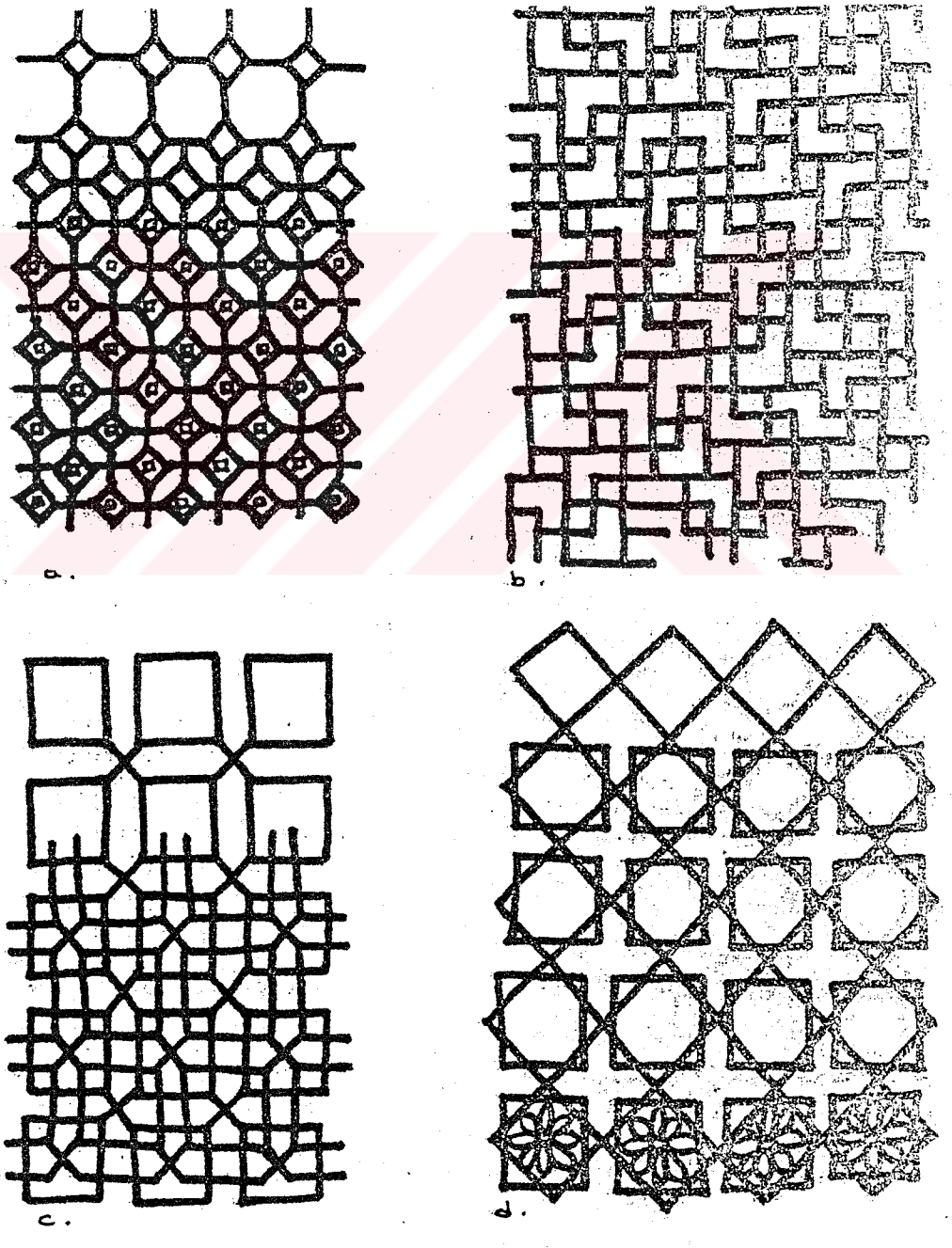
T 71925
Cilt 2

KONYA -1998

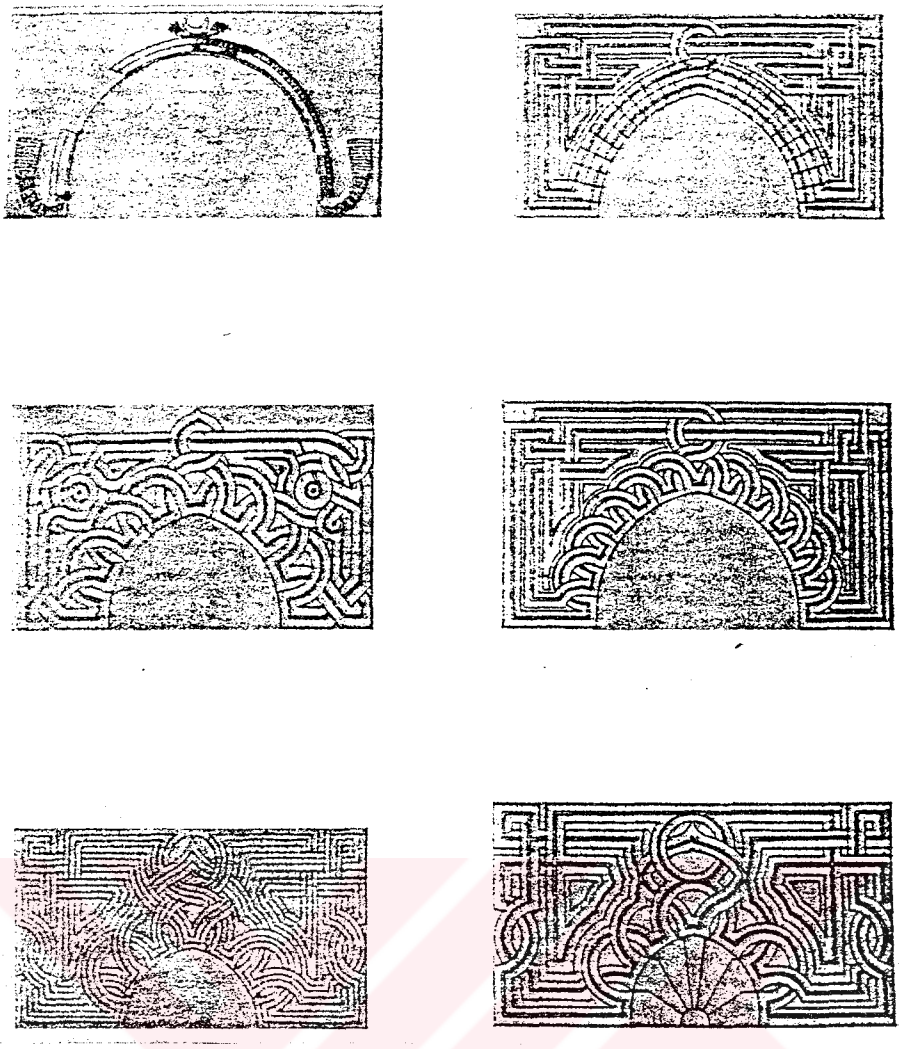
ŞEKİLLER



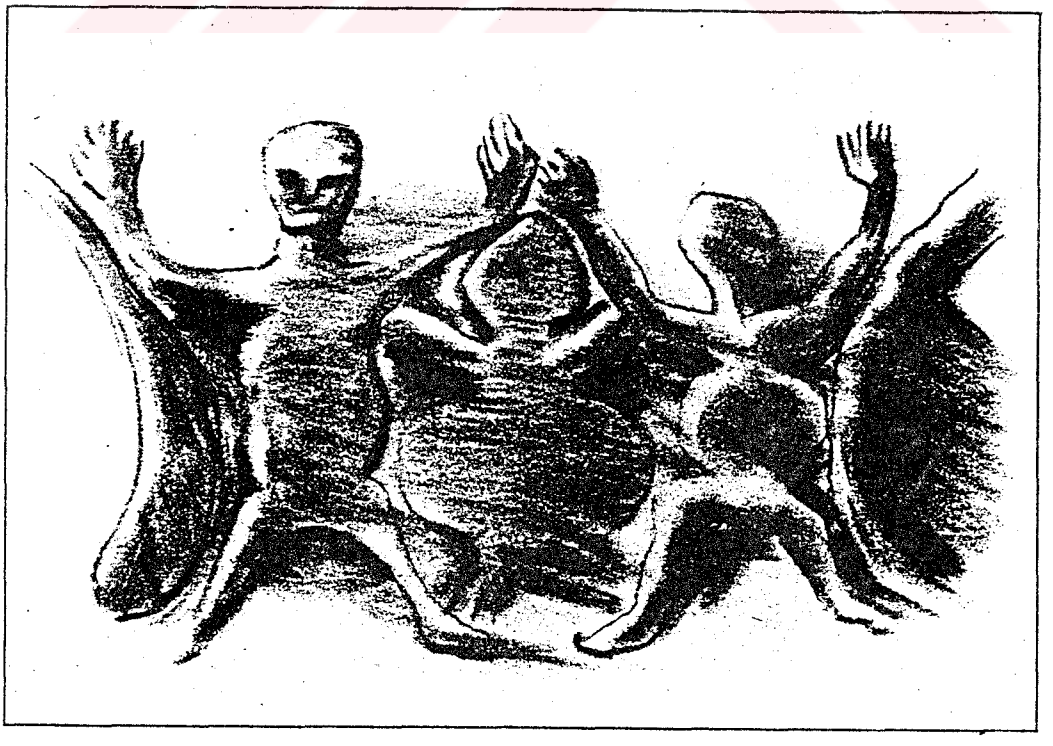
Şekil 1, 2. Şam Emeviye Camii pencere şebekeleri (S. Mülayim'den).



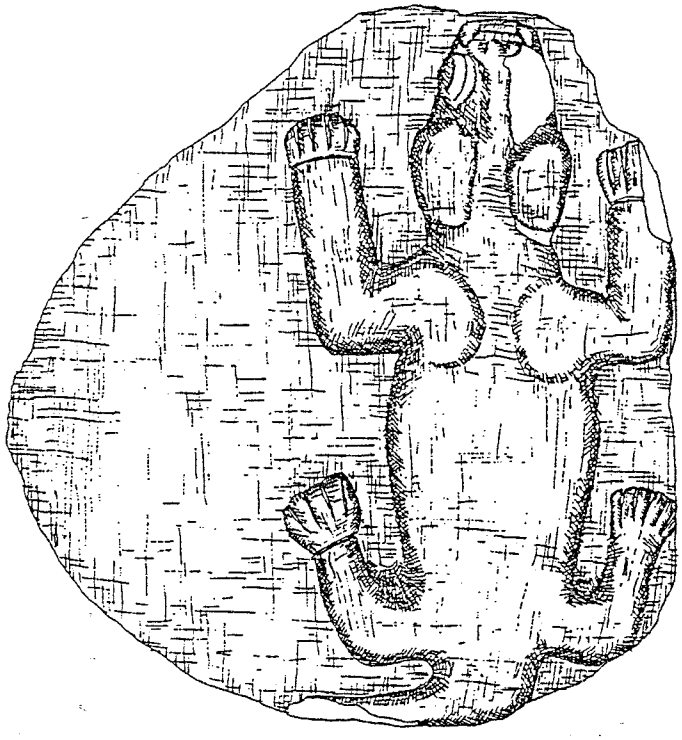
Şekil 3 (a, b, c, d). Kayrevan Seydi Ukba Camii mimberindeki panolardan geometrik örnekler.



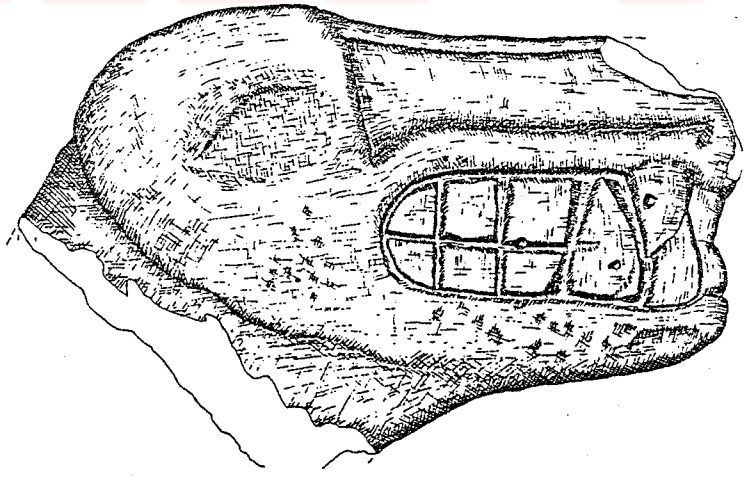
Şekil 4 (a, b, c, d, e, f,). Suriye'de Zengiler dönemine ait iki renkli örgülü sathi kemerler (S. Ögel'den).



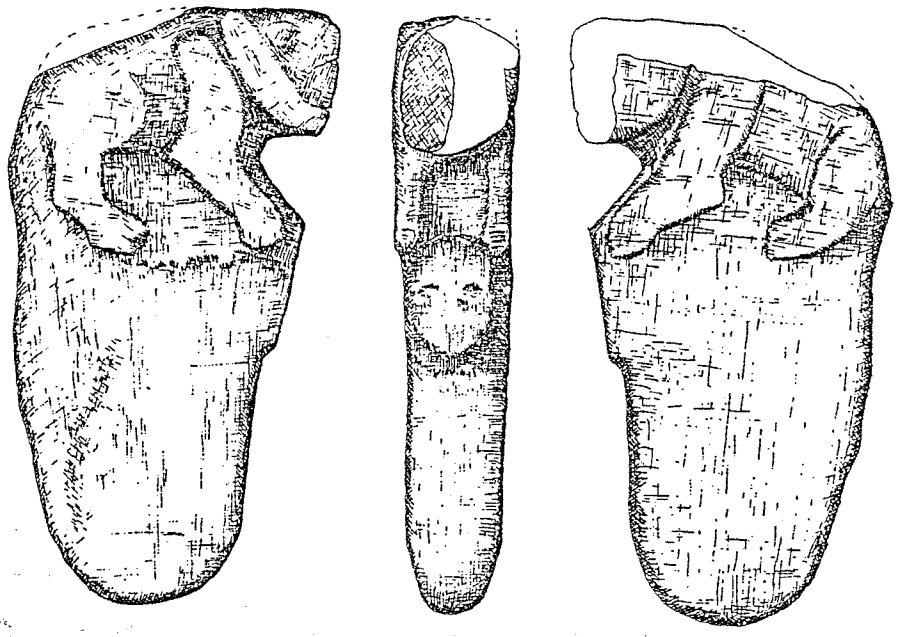
Şekil 5. Nevala Çori kazılarında bulunmuş Neolitik A keramik döneme ait kabartma insan figürü (Urfa Müzesi'nden)



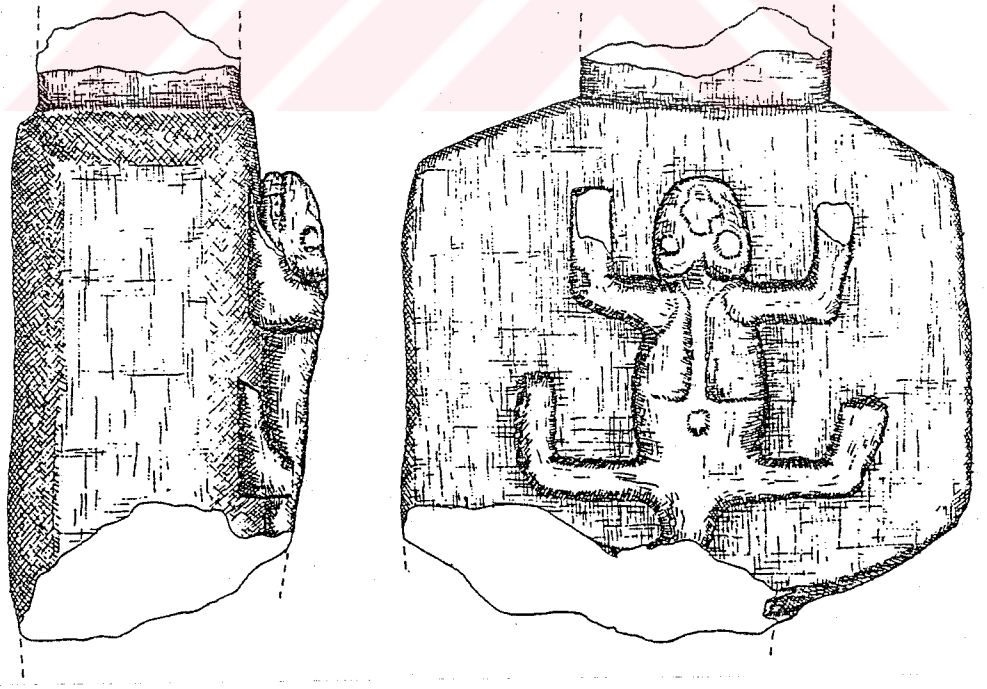
Şekil 6. Göbeklitepe kazılarında bulunmuş Neolitik A keramik döneme ait sürüngen kabartması (Urfa Müzesi'nden).



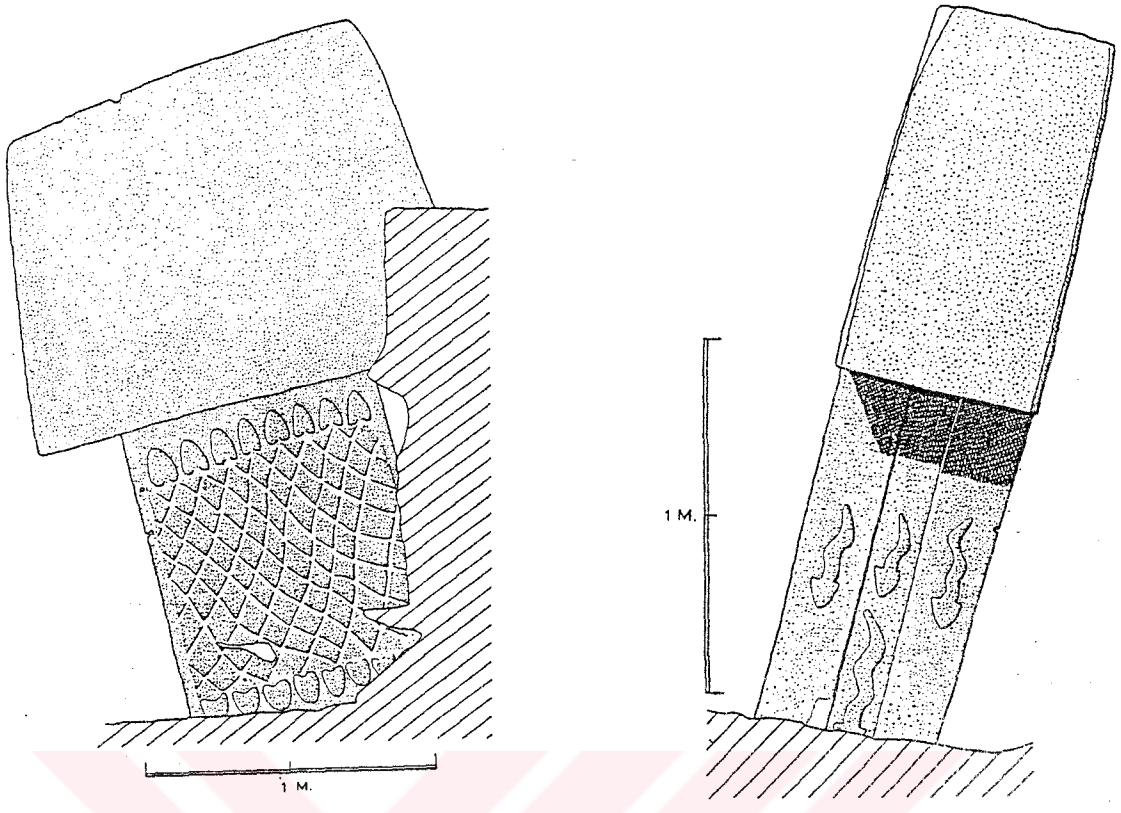
Şekil 7. Göbeklitepe kazılarında bulunmuş Neolitik A keramik döneme ait arslan başı heykeli (Urfa Müzesi'nden).



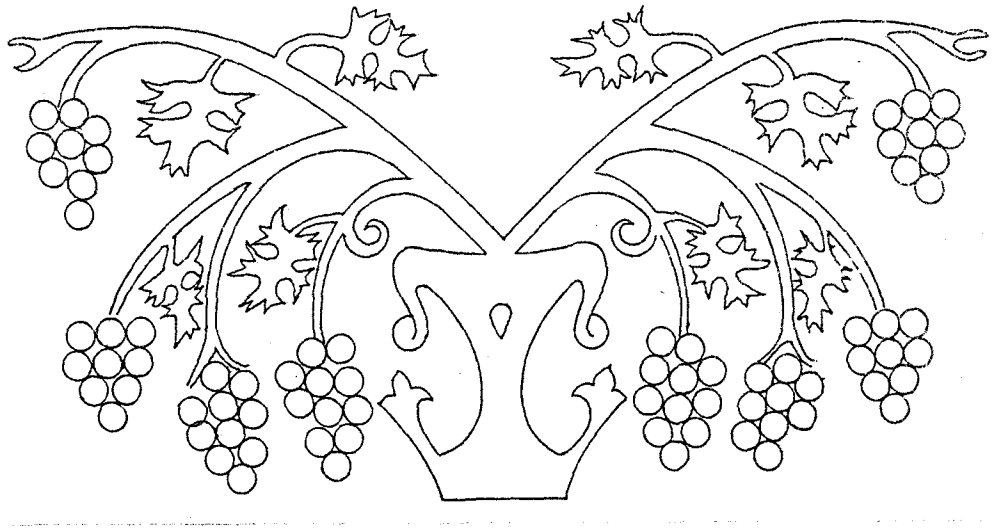
Şekil 8 (a, b, c). Göbeklitepe kazılarında bulunmuş Neolitik A keramık döneme ait arslan kabartması (Urfa Müzesi'nden).



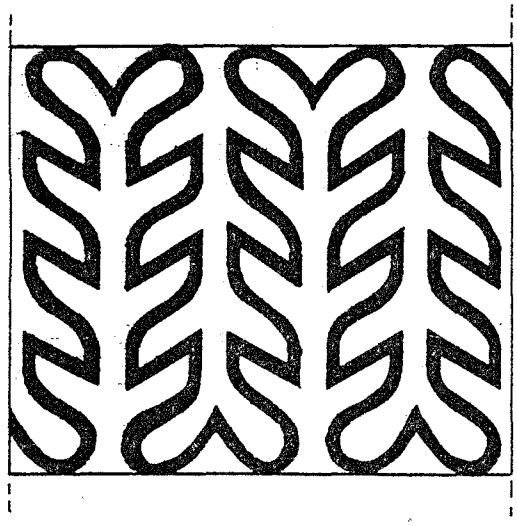
Şekil 9 (a,b). Göbeklitepe kazılarında bulunmuş Neolitik A keramik döneme ait sürüngen kabatması (Urfa Müzesi'nden).



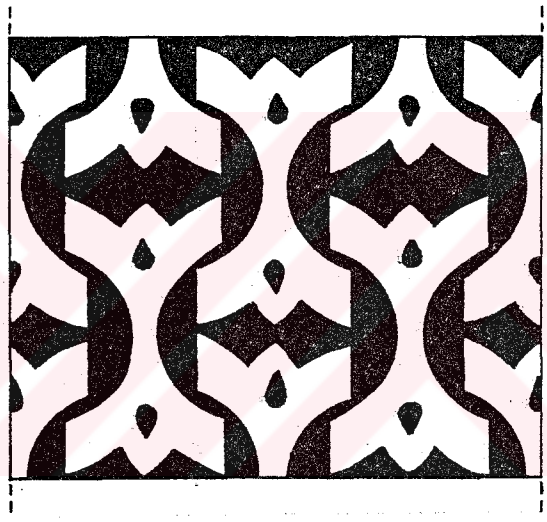
Şekil 10 (a, b). Göbeklitepe kazılarında bulunmuş Neolitik A keramik döneme ait yılan kabartmalı stel (Urfa Müzesi'nden).



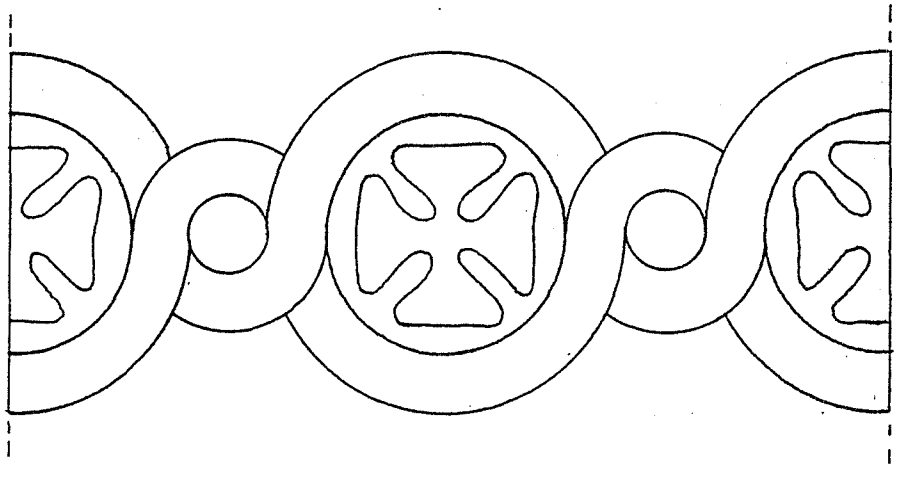
Şekil 11. Sene Mağara Köyü'nde Bizans devrine ait kaya kabartmasında bir vazodan çıkan üzüm dalları.



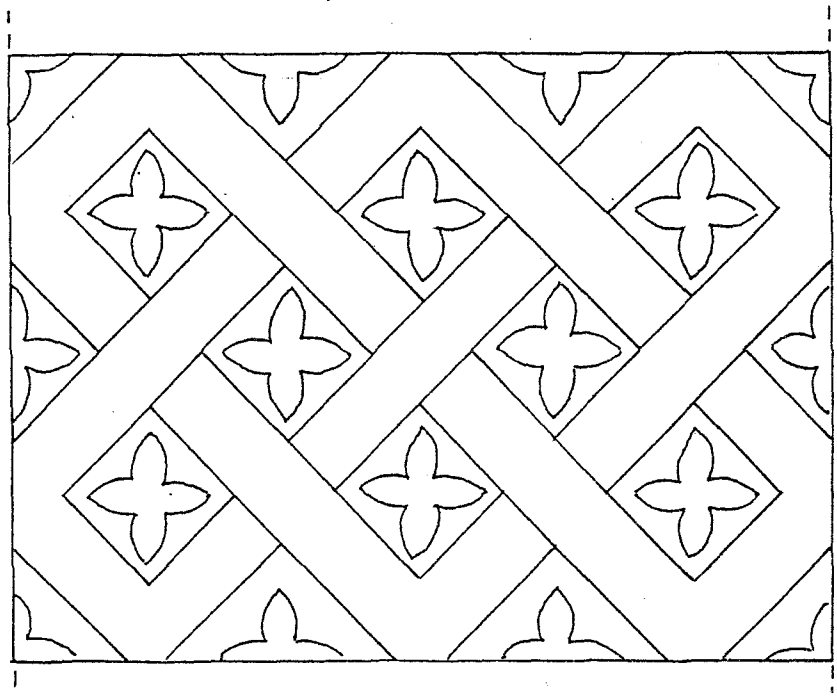
Şekil 12. Sene Mağara Köyü'nde Bizans devrine ait kaya kabartmasında bir ters-bir doğru işlenmiş stilize hayat ağacı motifi.



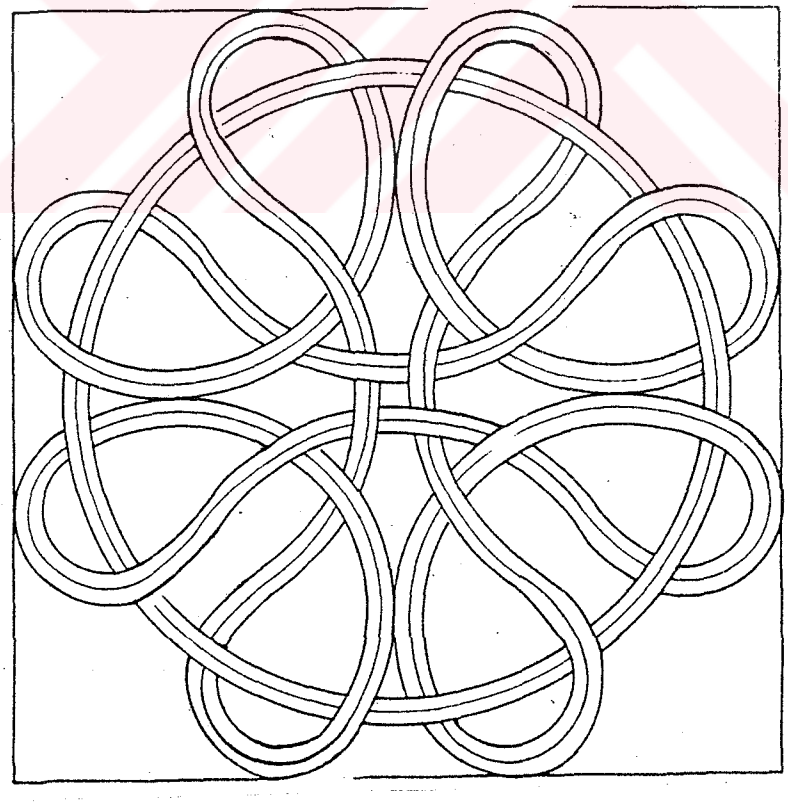
Şekil 13. Sene Mağara Köyü'nde Bizans devrine ait kaya kabartmasında birbirine bağlanmış stilize palmet dizileri.



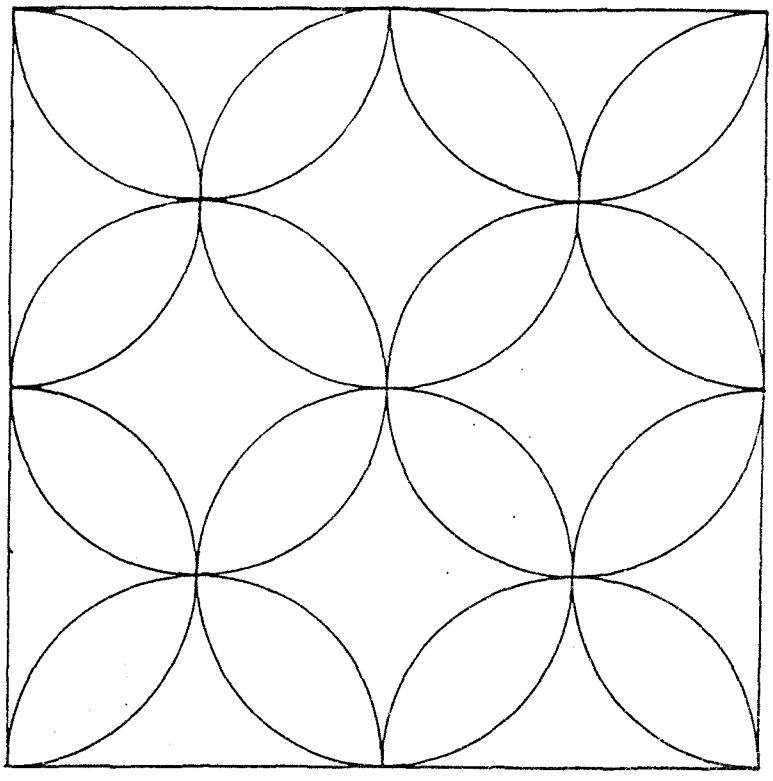
Şekil 14. Sene Mağara Köyü'nde Bizans dönemine ait kaya kabartmasında örgü motifi.



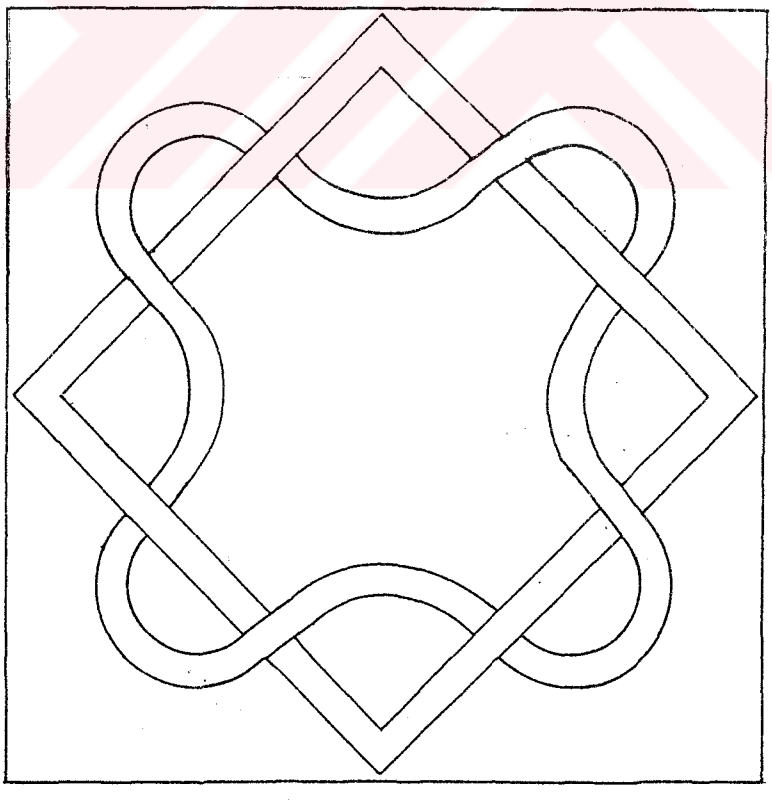
Şekil 15. Sene Mağara Köyü'nde Bizans dönemine ait kaya kabartmasında dört şeritli örgü motifi.



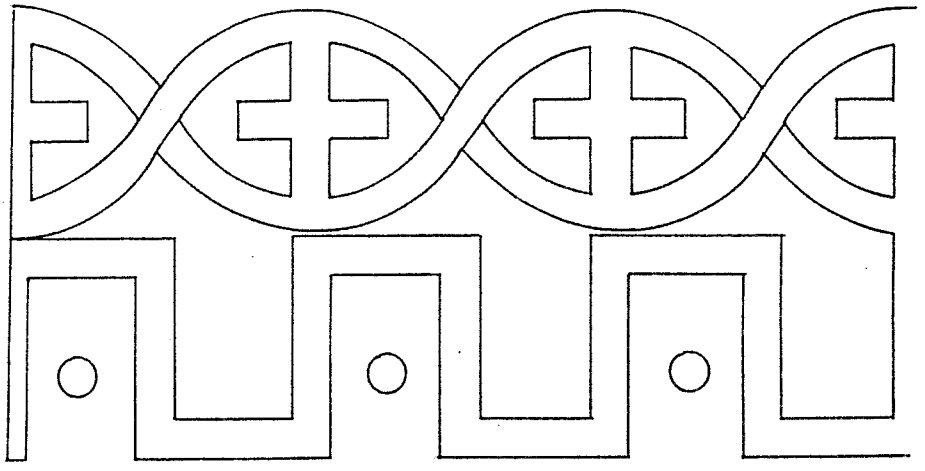
Şekil 16. Sene Mağara Köyü'nde Bizans dönemine ait kaya kabartmasında bir çember etrafında dönen yarım dairelerin oluşturduğu haç motifi.



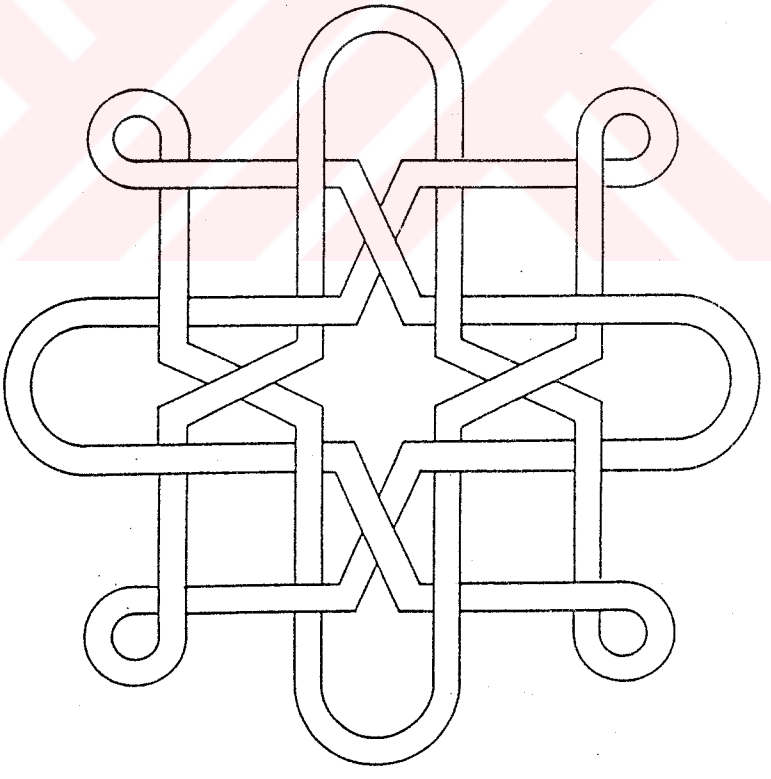
Şekil 17. Sene Mağara Köyü'nde Bizans dönemine ait kaya kabartmasında kesişen daireler kompozisyonu.



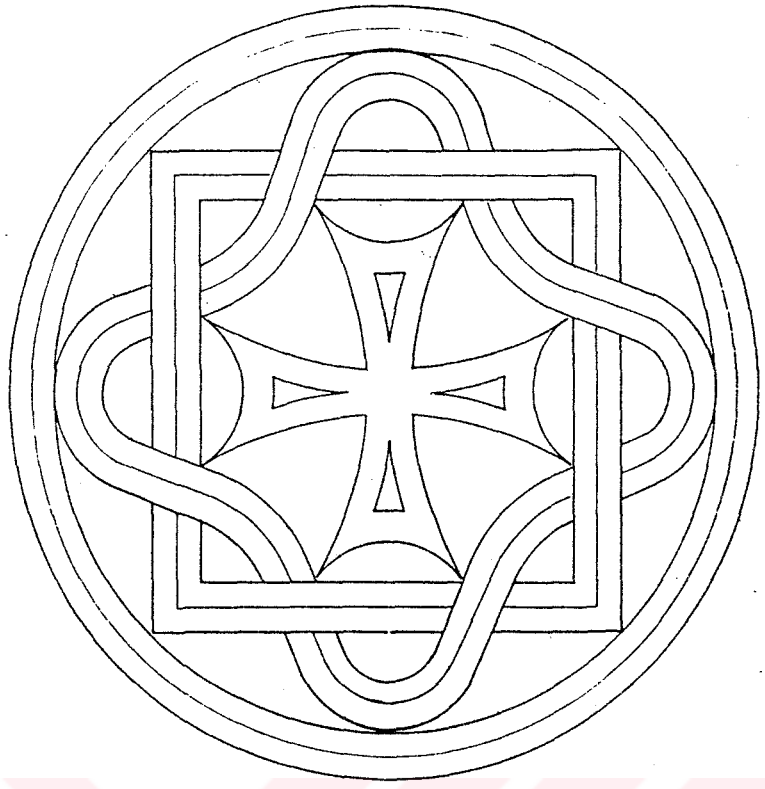
Şekil 18. Sene Mağara Köyü'nde Bizans dönemine ait kaya kabartmasında baklava dilimi kenarlarını dolaşan haç motifi.



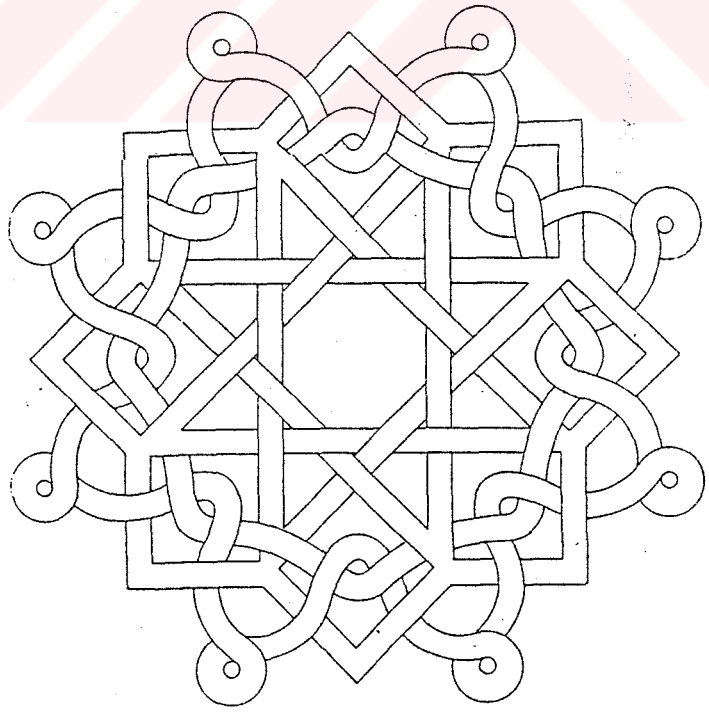
Şekil 19. Garoz Köyü'nde Bizans dönemine ait bazalt taş süslemelerde meander ve iki şeritli örgü kabartmaları.



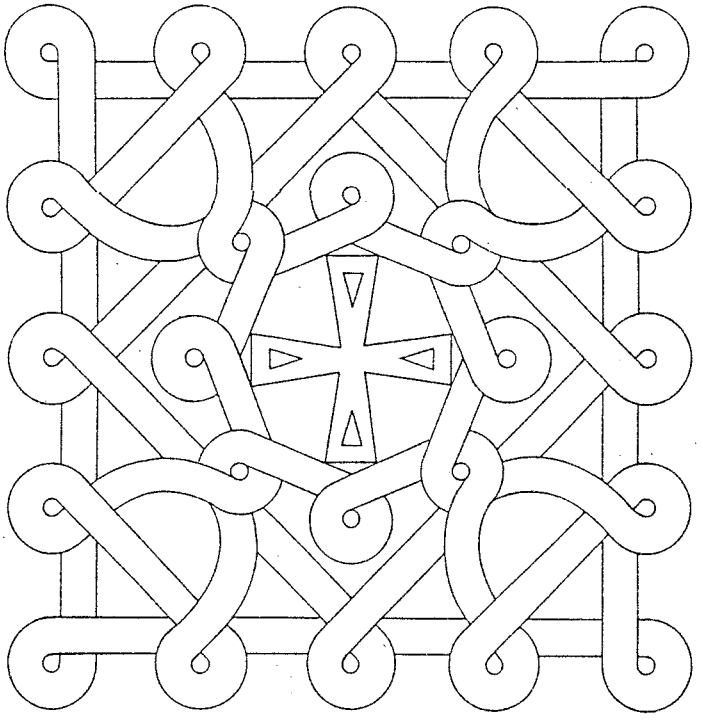
Şekil 20. Şuayb Şehri harabelerinde çizikleme tekniğinde örgülü haç motifi.



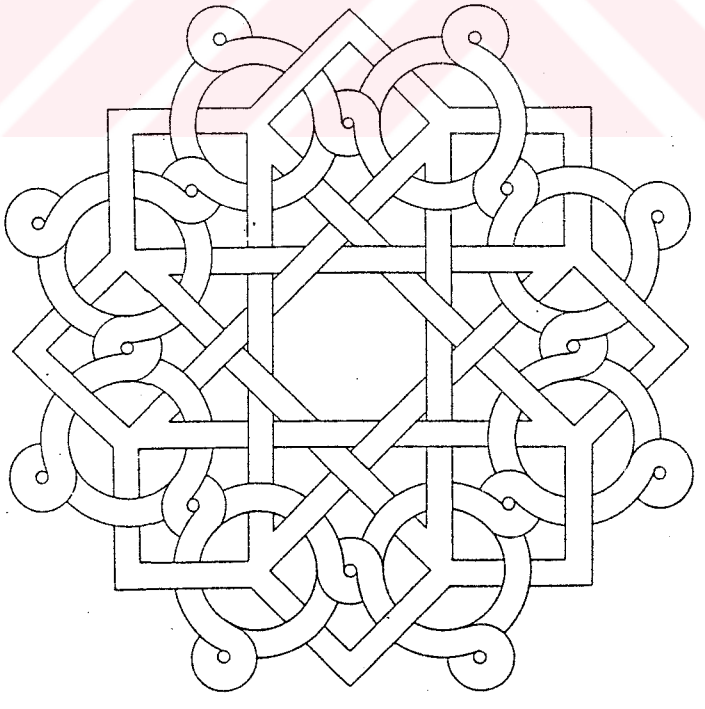
Şekil 21. Bizans dönemine ait mermer vaftiz teknesinde kare ve haç motifi (Urfa Müzesi).



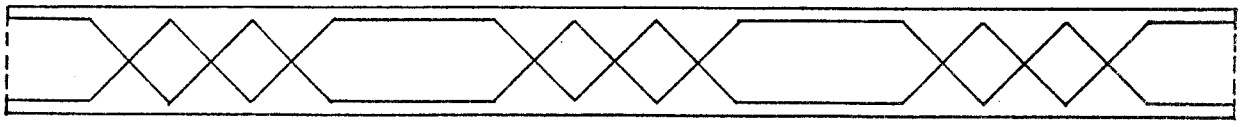
Şekil 22. Bizans dönemine ait mermer vaftiz teknesinde sekiz kollu yıldız ve örgü motifi (Urfa Müzesi).



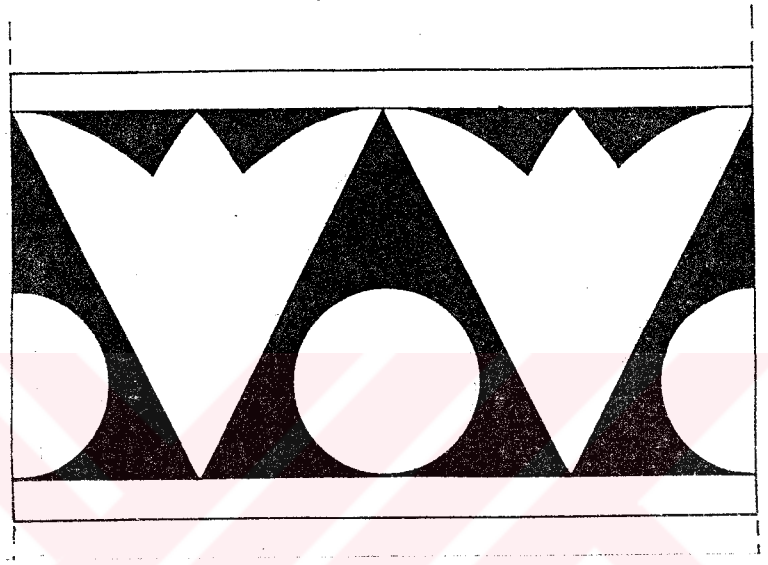
Şekil 23. Bizans dönemine ait vaftiz teknesinde örgü motifi (Urfa Müzesi).



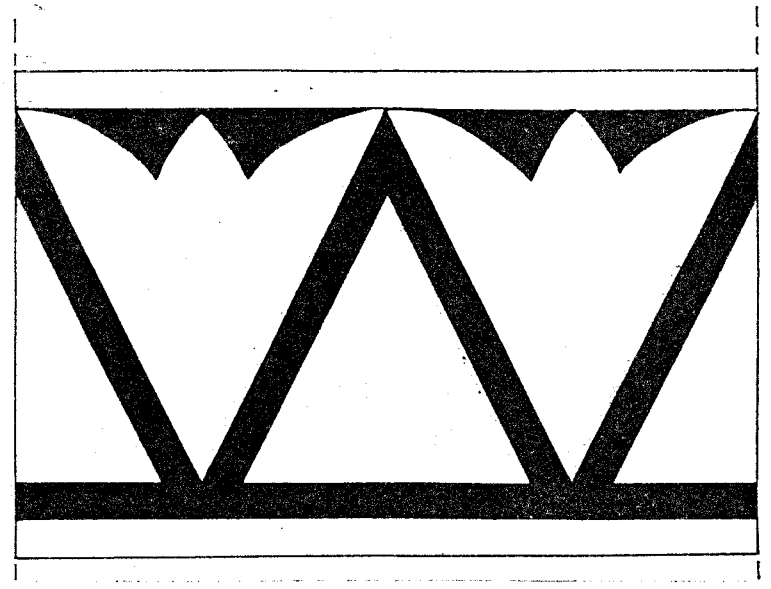
Şekil 24. Bizans dönemine ait vaftiz teknesinde sekiz kollu yıldız ve örgü motifi (Urfa Müzesi).



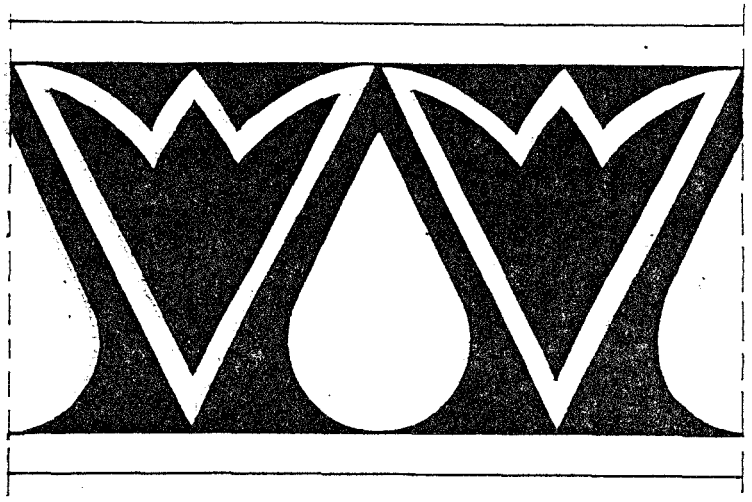
Şekil 25. Urfa Kalesi'nde Bizans dönemine ait devşirme bir taş üzerinde inci dizisi motifi.



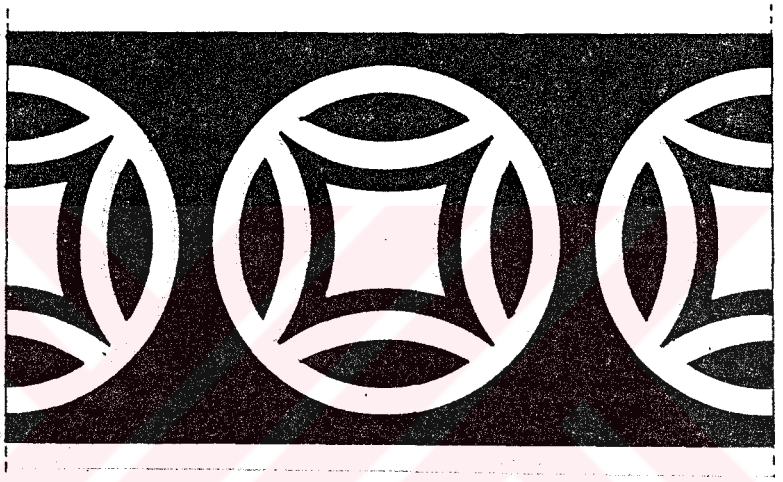
Şekil 26. St. Stephan Kilisesi sütun başlıklarından süsleme detayları.



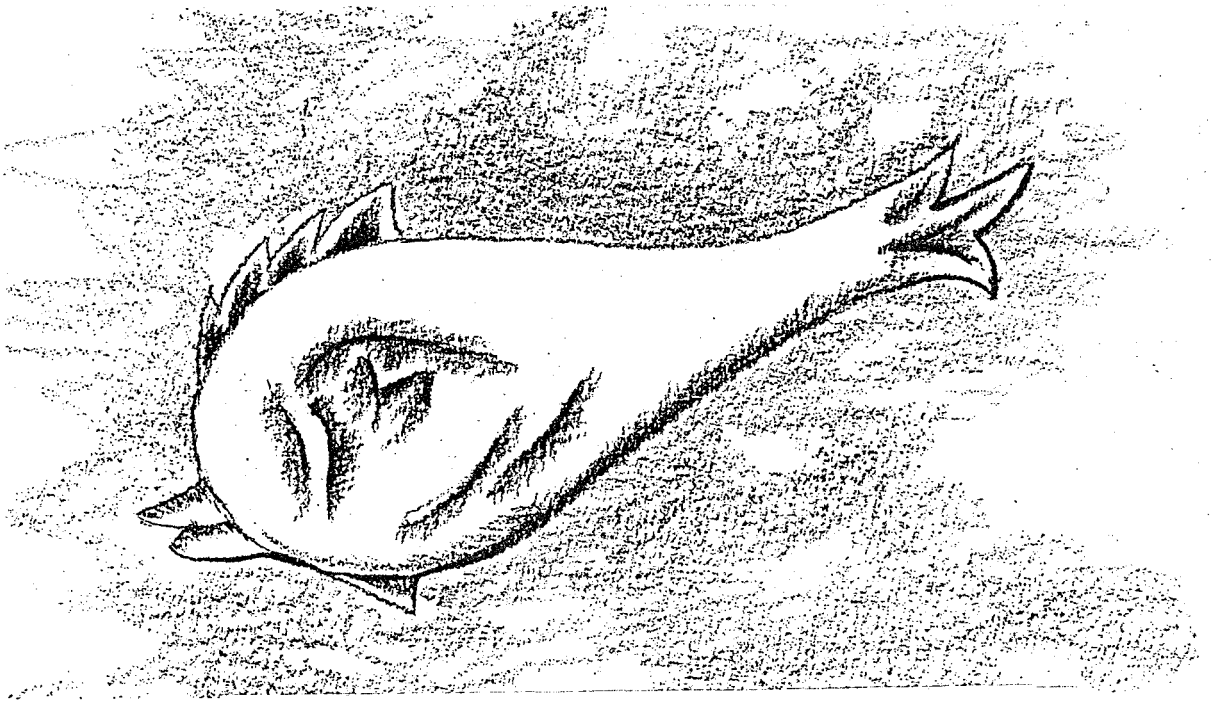
Şekil 27. St. Stephan Kilisesi sütun başlıklarından süsleme detayları.



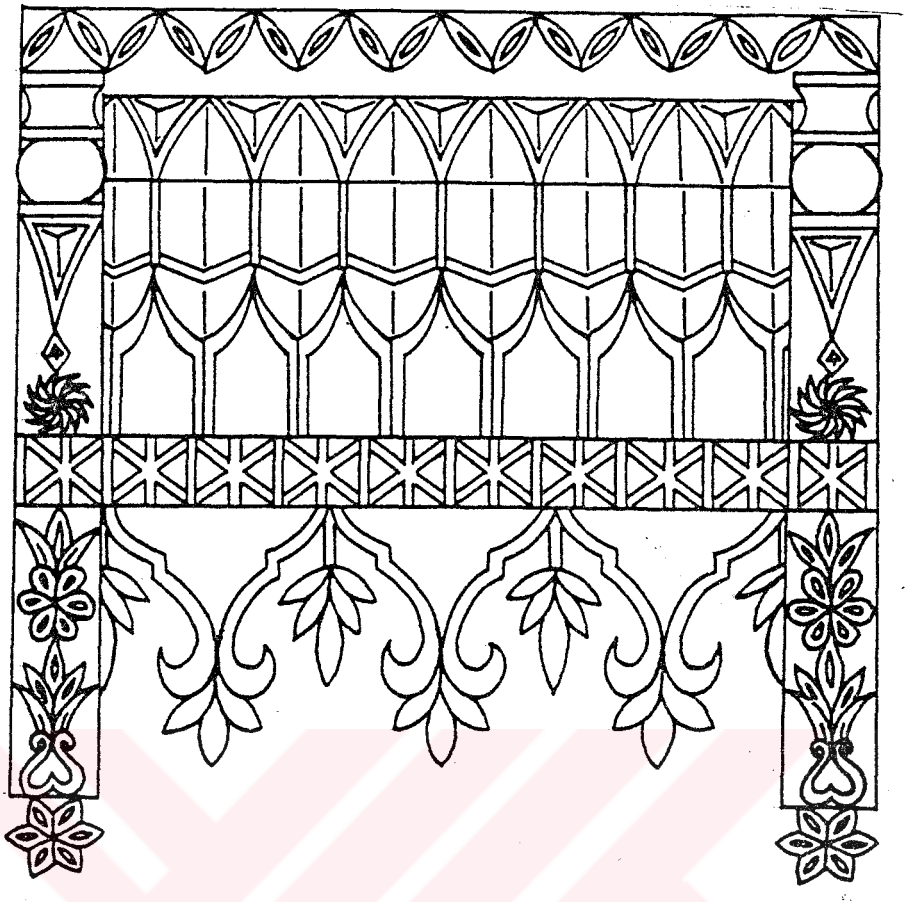
Şekil 28. St. Stephan Kilisesi sütun başlıklarından süsleme detayı.



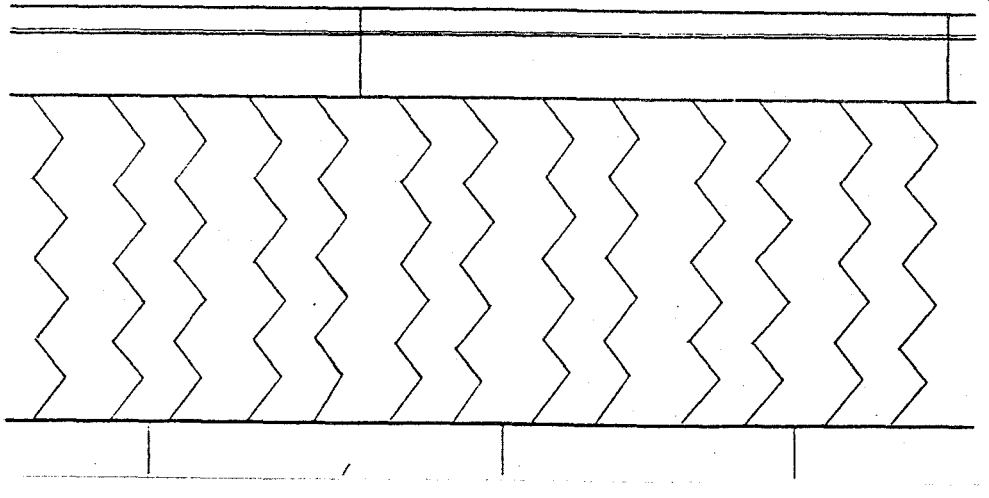
Şekil 29. St. Stephan Kilisesi sütun başıklarından süsleme detayı.



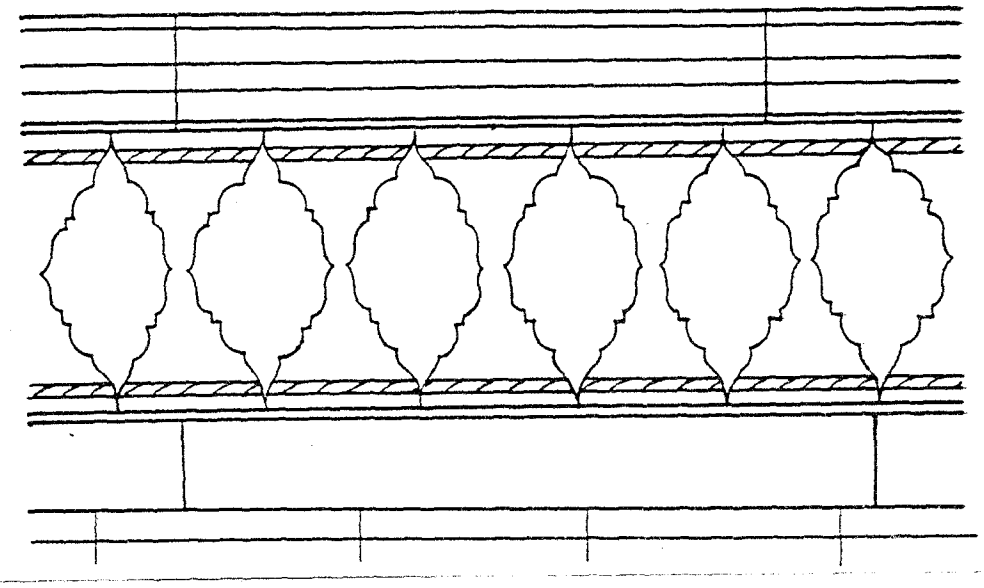
Şekil 30. St. Stephan Kilisesi'ne ait sütun başlığında balık motifi.



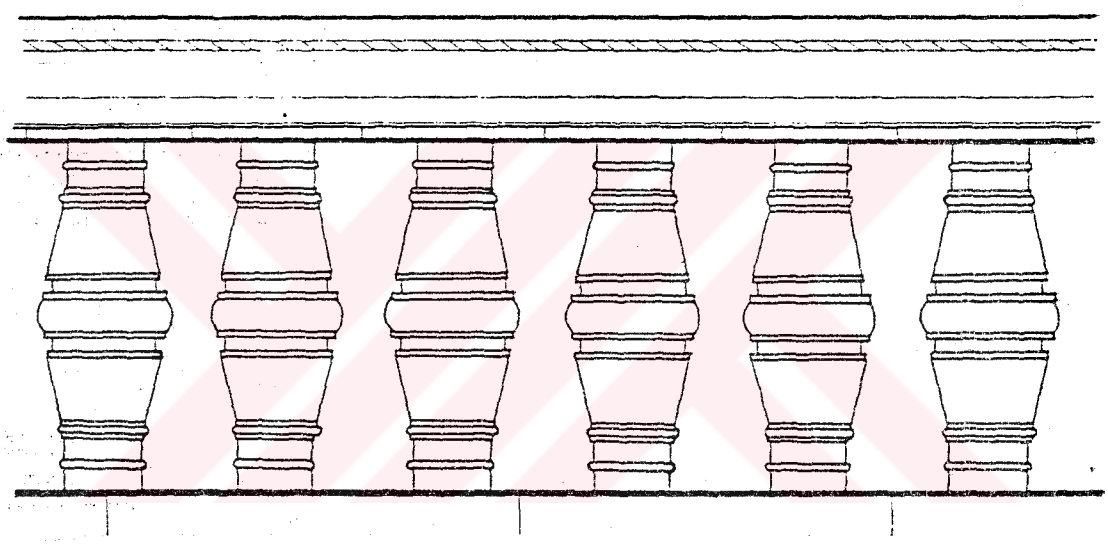
Şekil 31. Abdülkadir Hakkari Evi eyvanı üzengi taşı süslemeleri (Z.Akkoyunlu'dan)



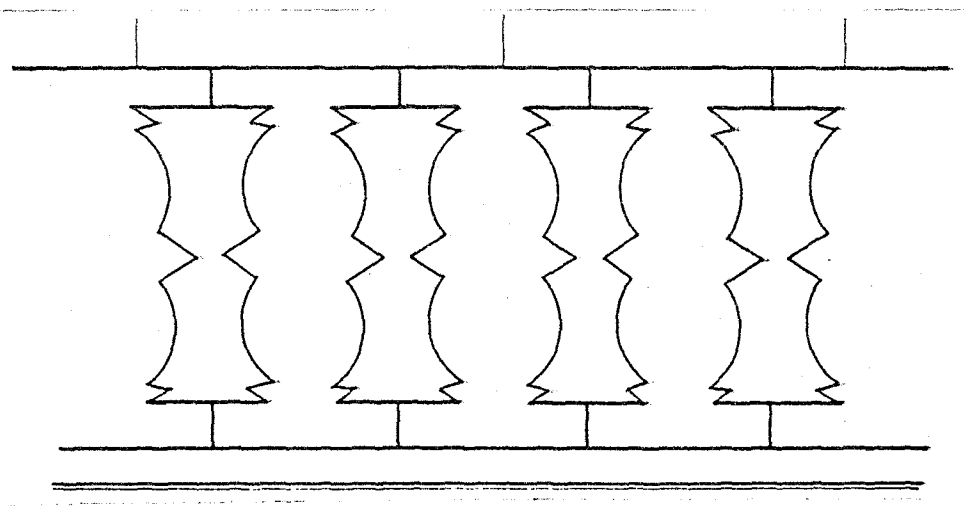
Şekil 32. Geleneksel Urfa Evi damlarında "taraklı" korkuluk (Z.Akkoyunlu'dan).



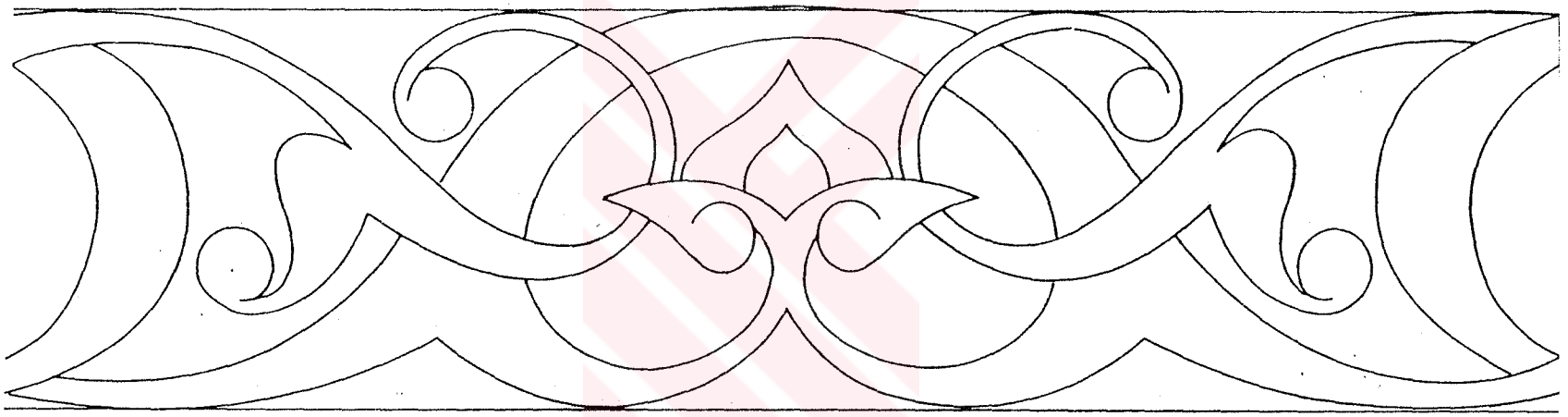
Şekil 33. Geleneksel Urfa Evi damlarında "kum saatli" korkuluk (Z. Akkoyunlu'dan)



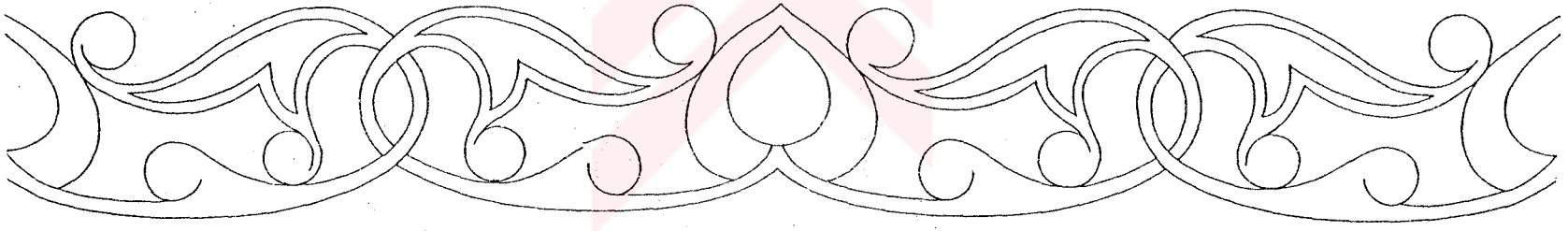
Şekil 34. Geleneksel Urfa Evi damlarında "lokmalı" korkuluk (Z. Akkoyunlu'dan).



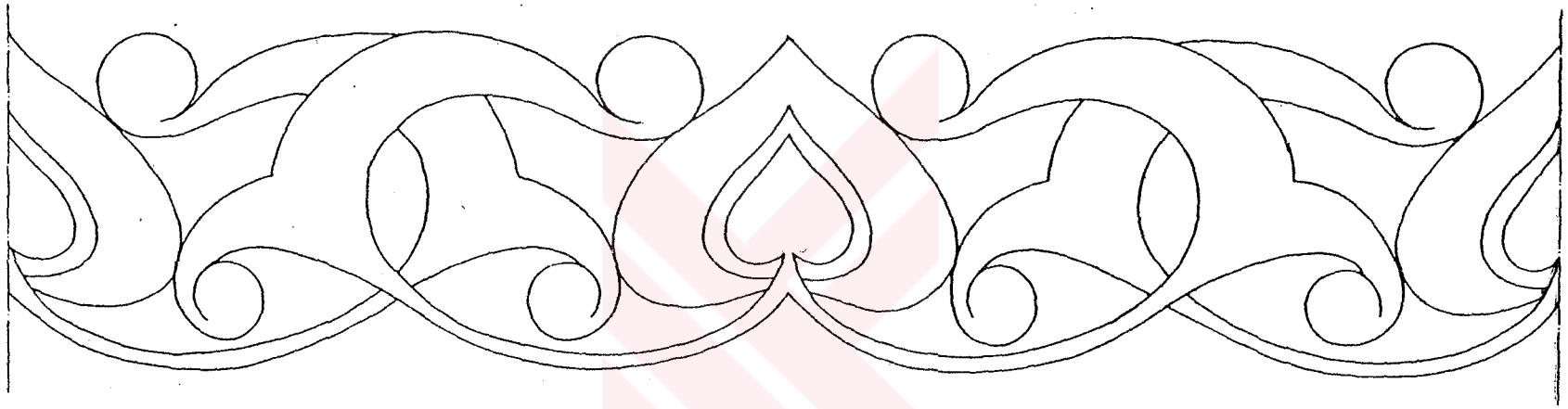
Şekil 35. Geleneksel Urfa Evi damlarında "dilimli" korkuluk (Z. Akkoyunlu'dan).



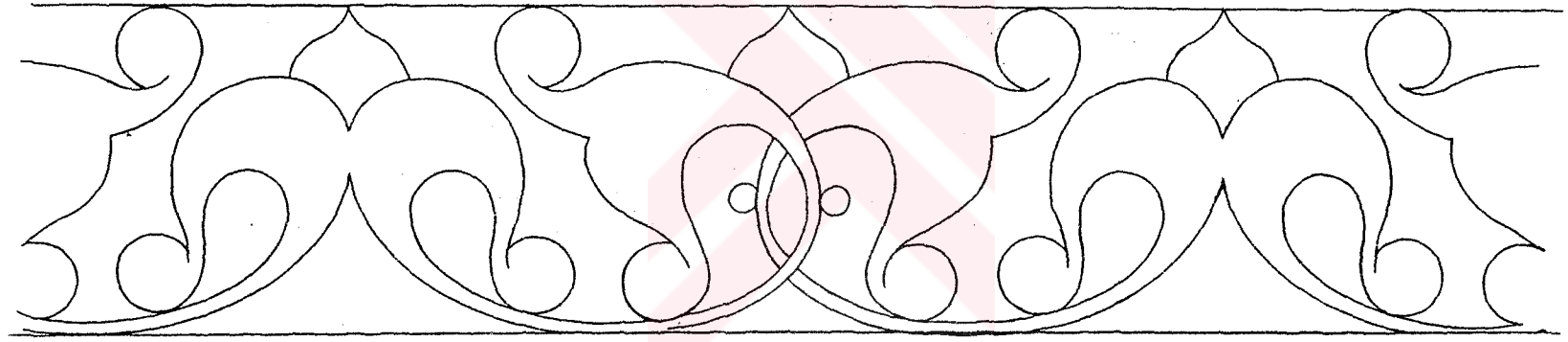
Şekil 36. Harran Ulu Camii'nde rumi-palmet dizili bordür.



Şekil 37. Harran Ulu Camii'nde rumili bordür.



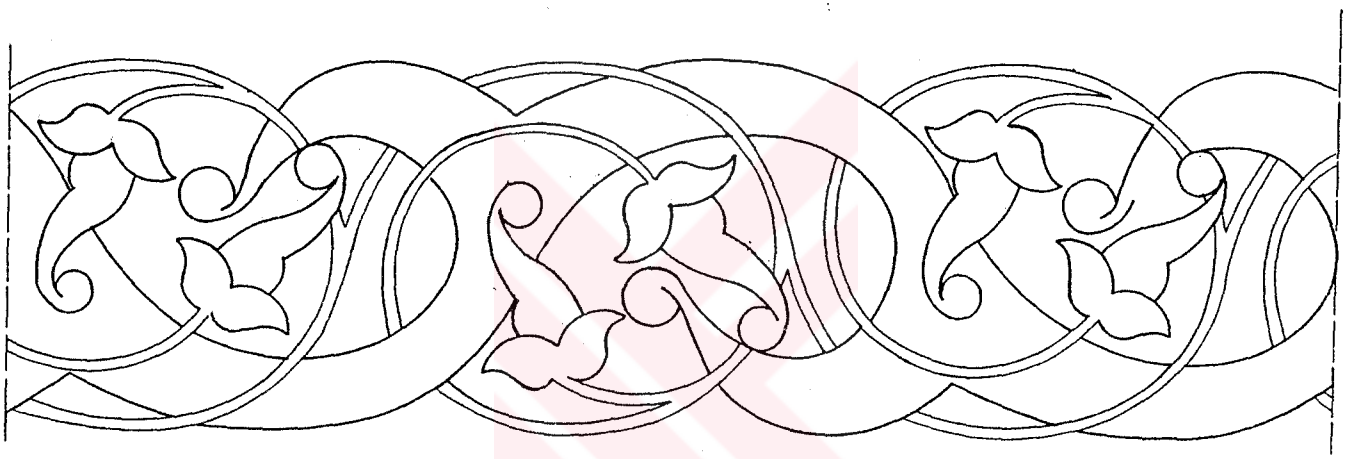
Şekil 38. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili bordür.



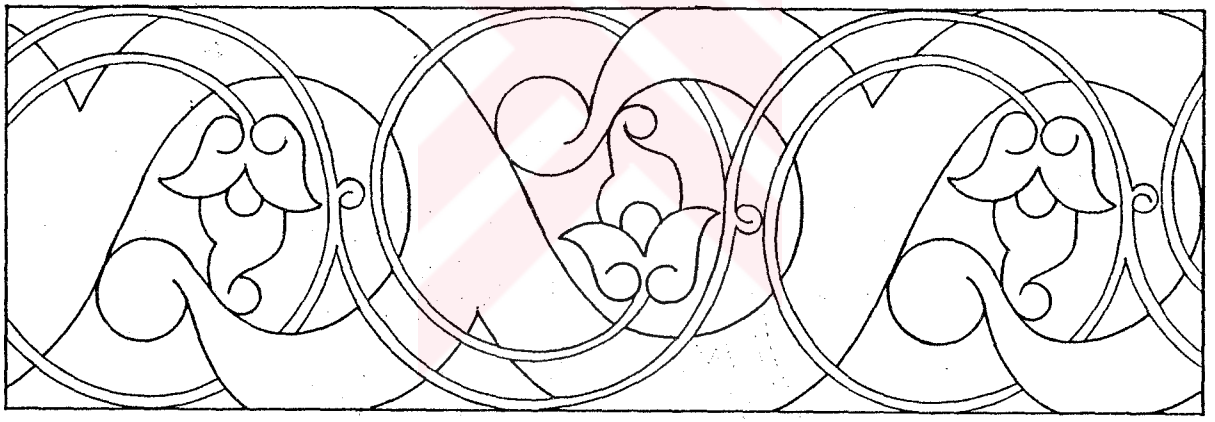
Şekil 39. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve palmetli bordür.



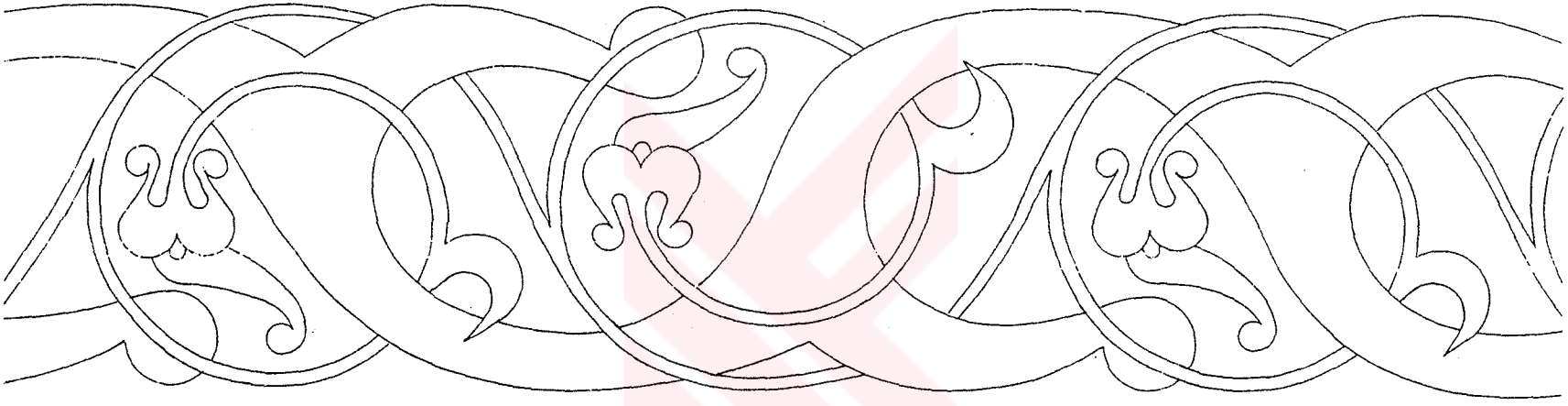
Şekil 40. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



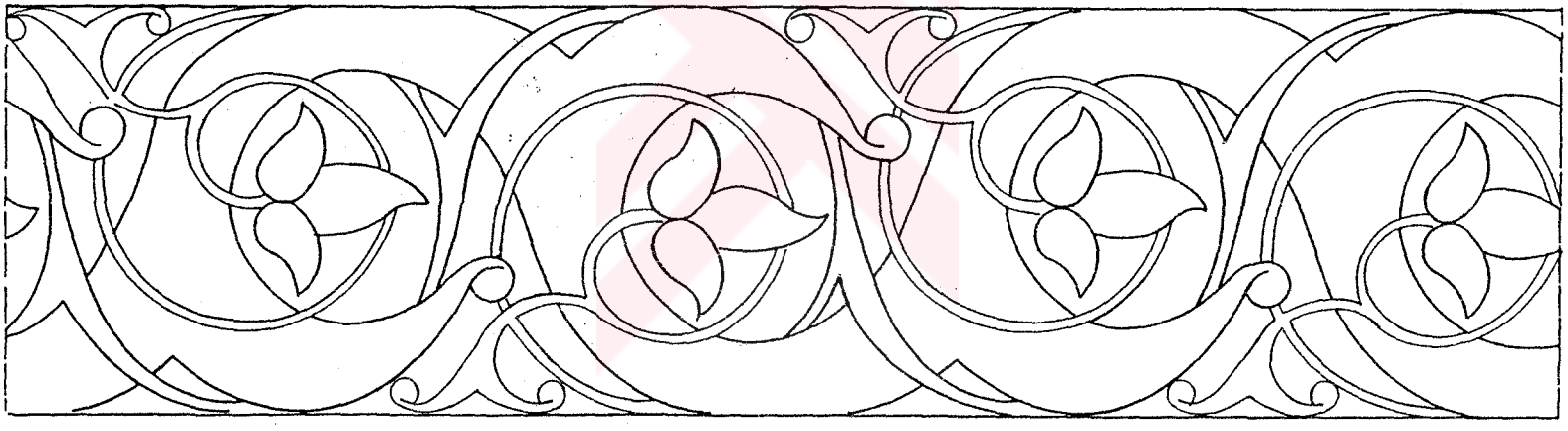
Şekil 41. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



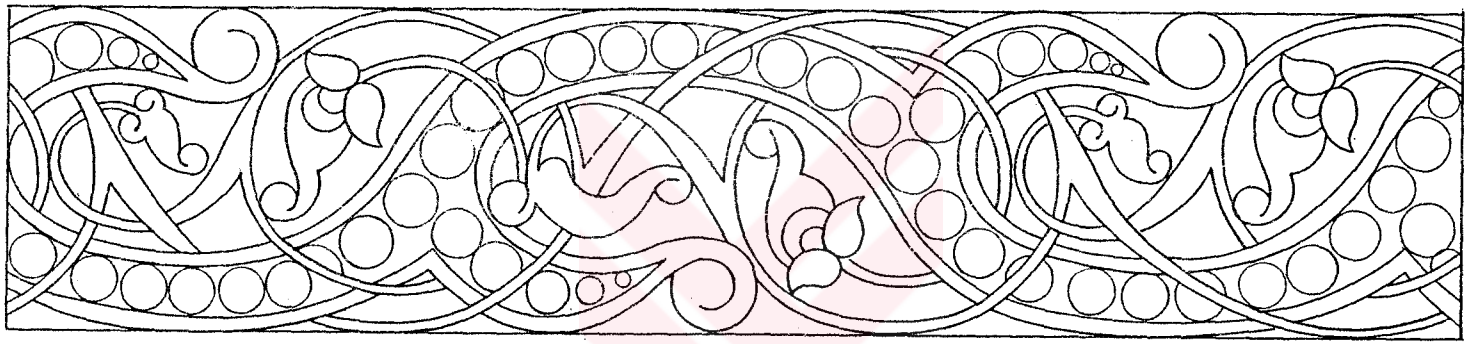
Şekil 42. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



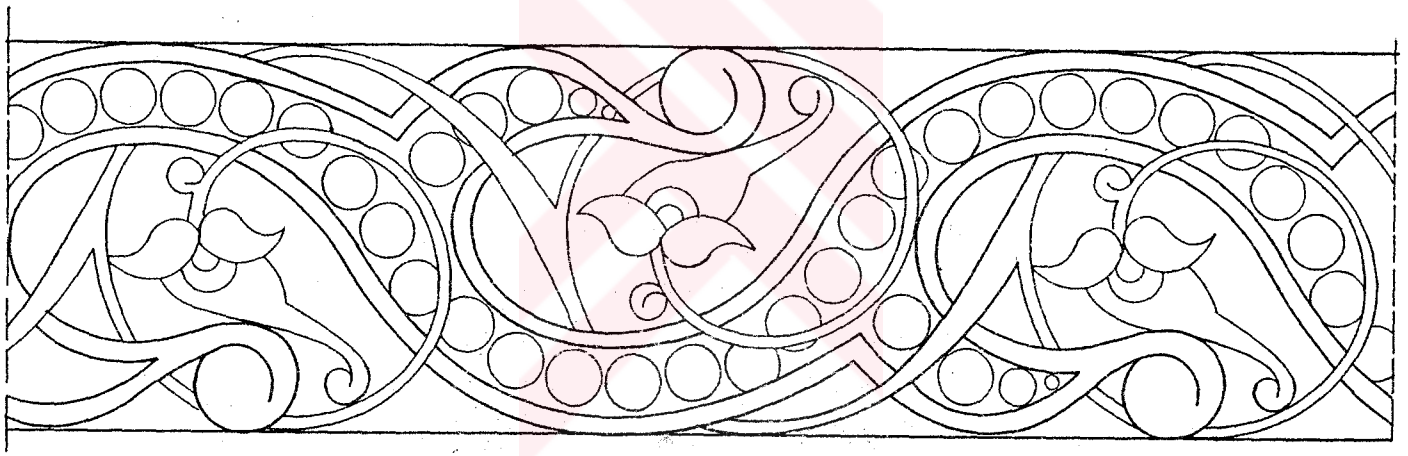
Şekil 43. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



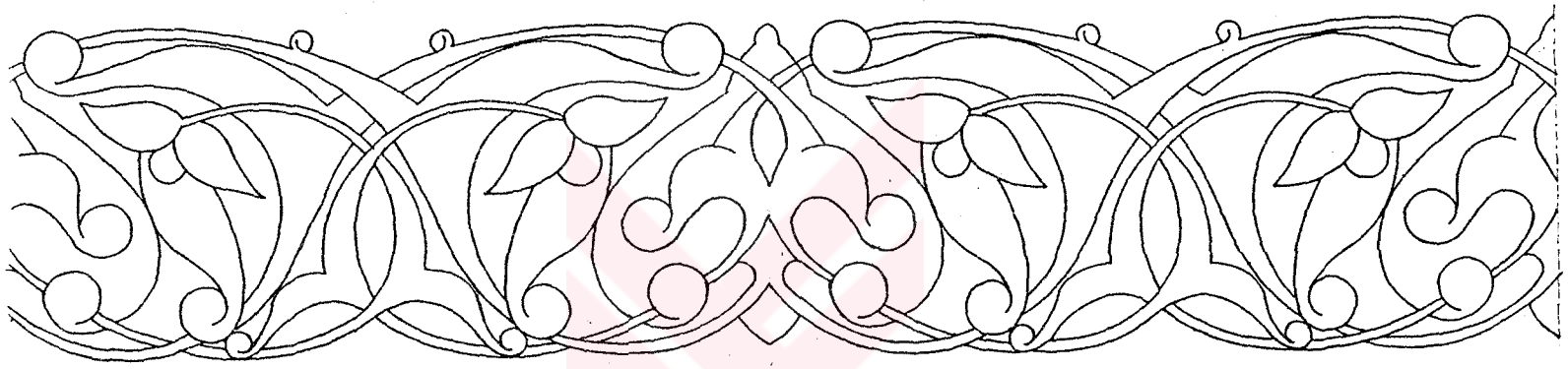
Şekil 44. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



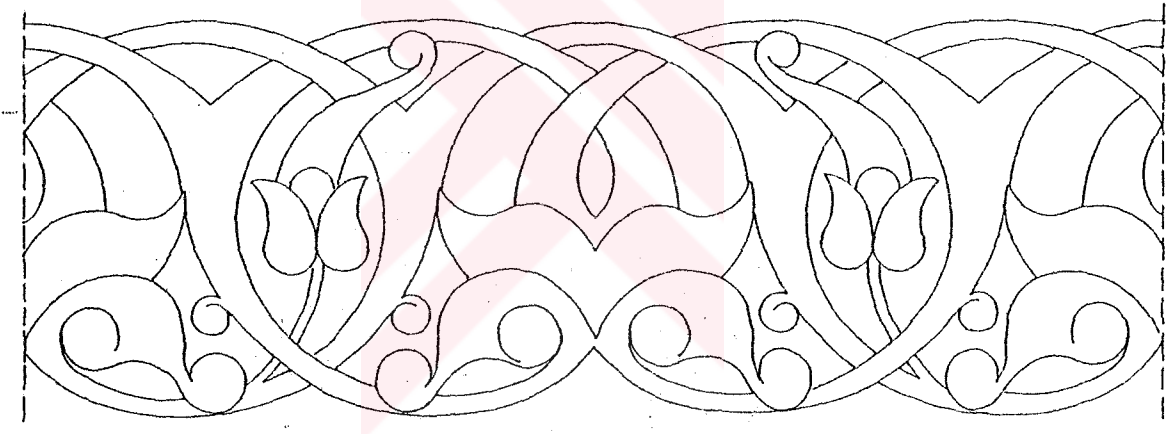
Şekil 45. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



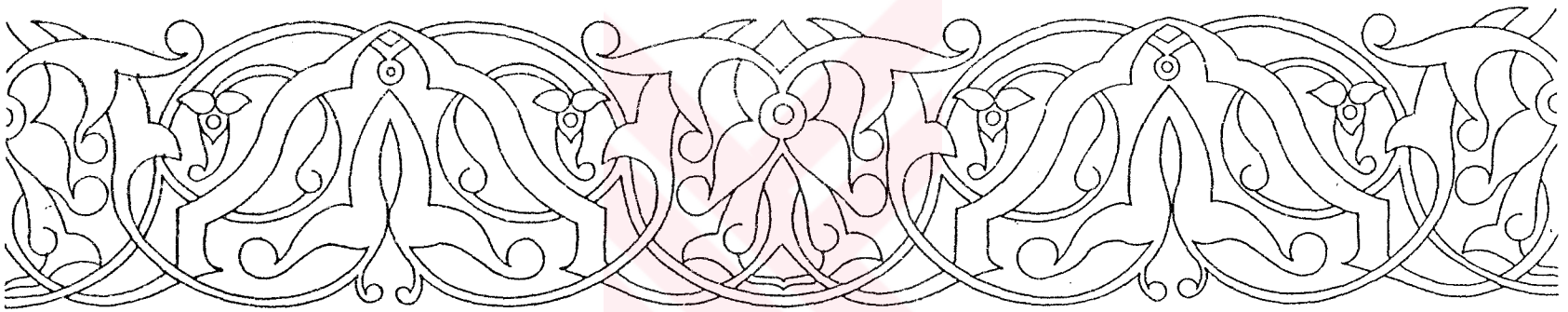
Şekil 46. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



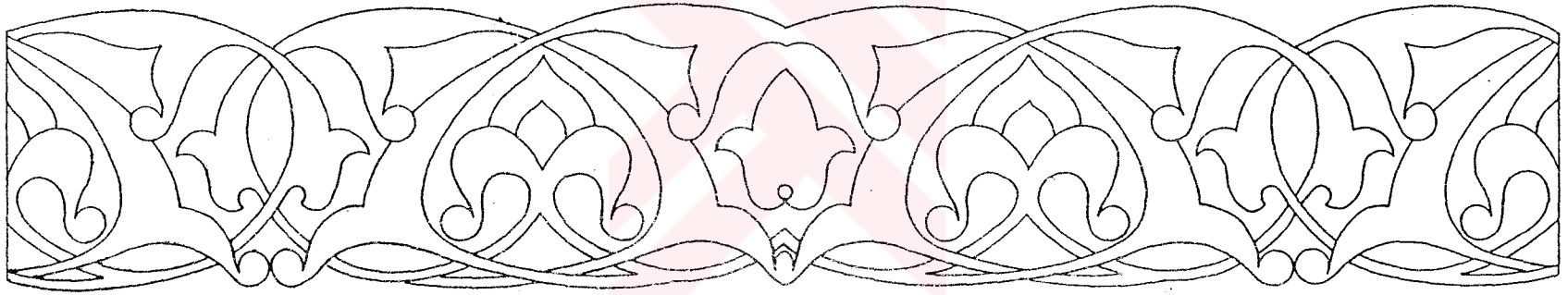
Şekil 47. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



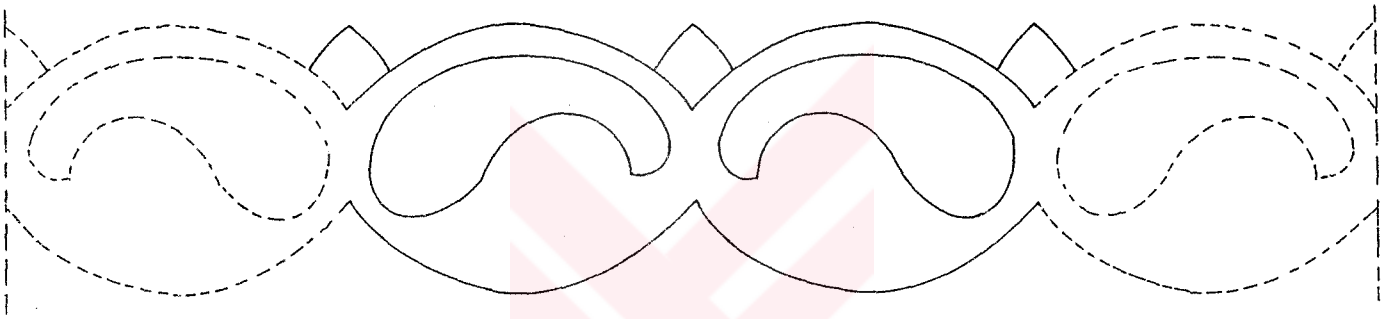
Şekil 48. Harran Ulu Camii'nde rumi ve palmetli bordür.



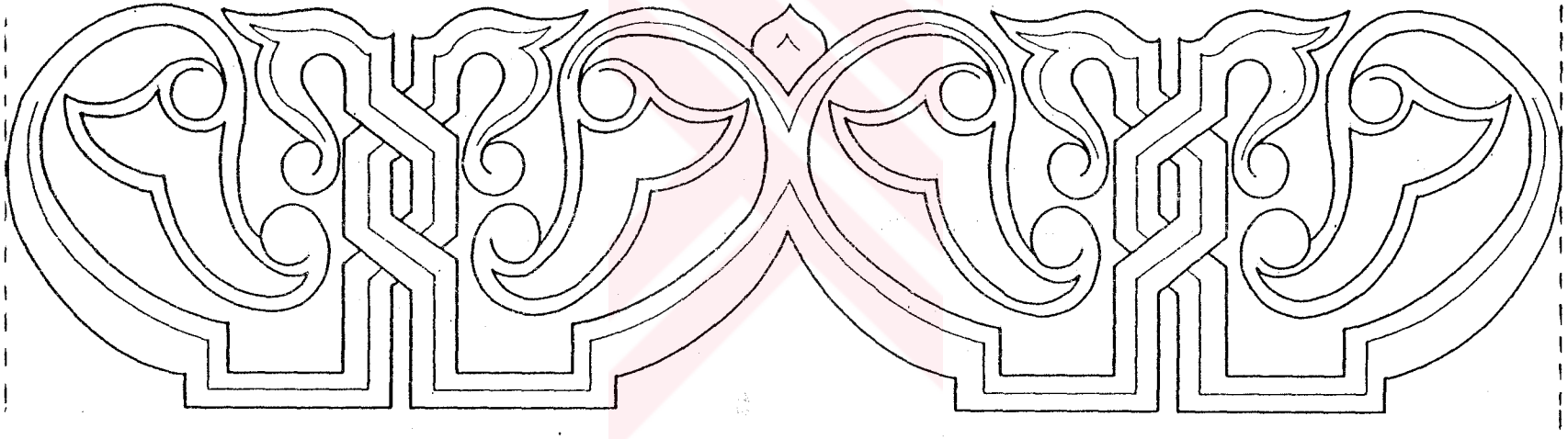
Şekil 49. Harran Ulu Camii'nde rumi, palmet ve kıvrık dallardan oluşan bordür.



Şekil 50. Harran Ulu Camii'nde rumi ve palmetli bordür.



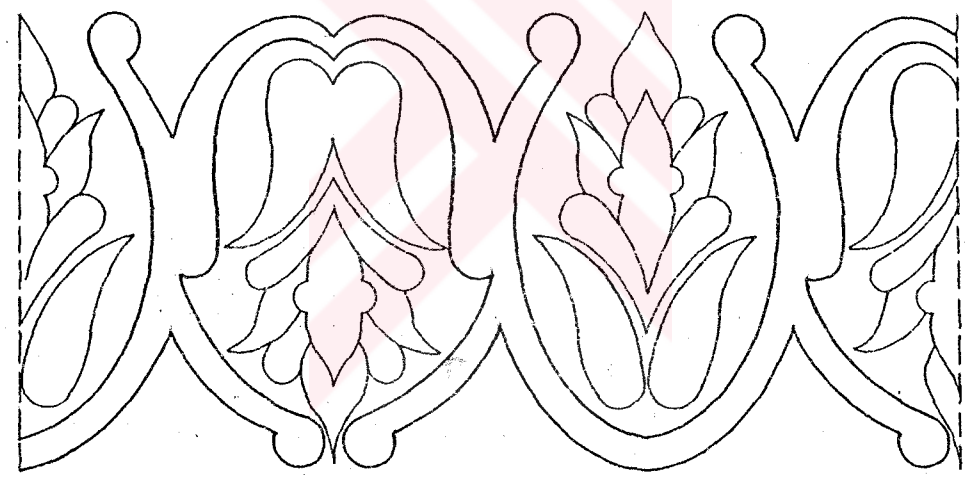
Şekil 51. Harran Ulu Camii'nde rumili bordür.



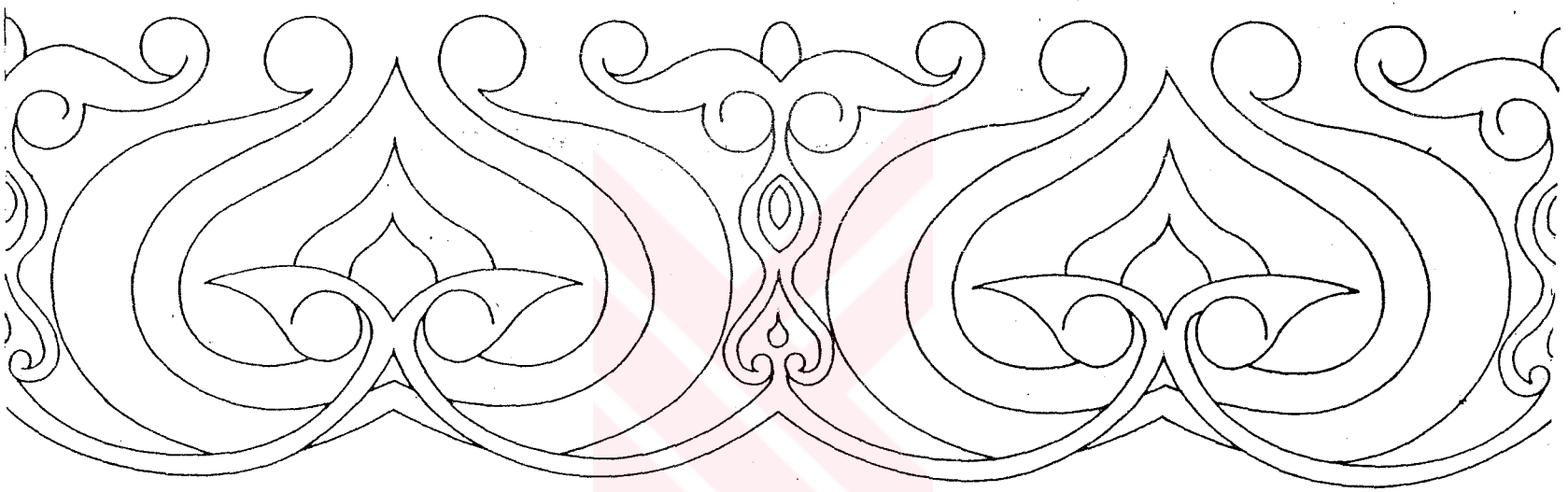
Şekil 52. Harran Ulu Camii'nde rumili ve çift şeritli örgülü bordür.



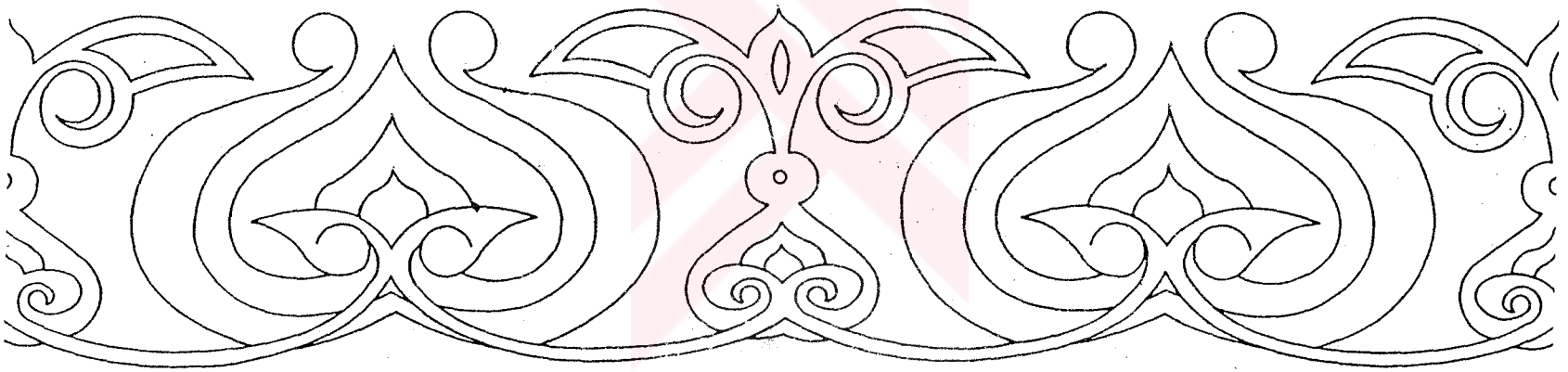
Şekil 53. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi ocak nişi çevresinde rumi ve palmet dizili bordür.



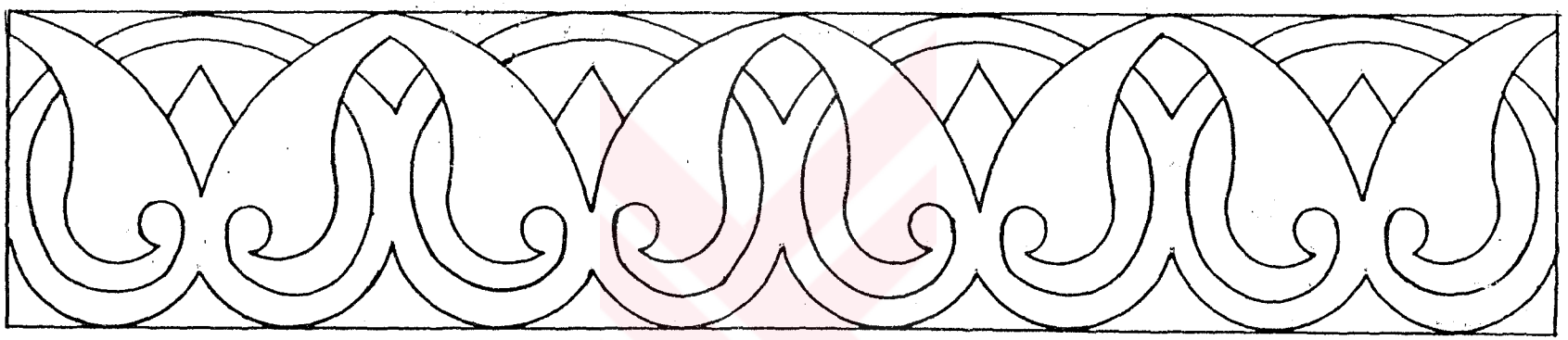
Şekil 54. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi ocak nişi çevresinde rumi ve palmet dizili bordür.



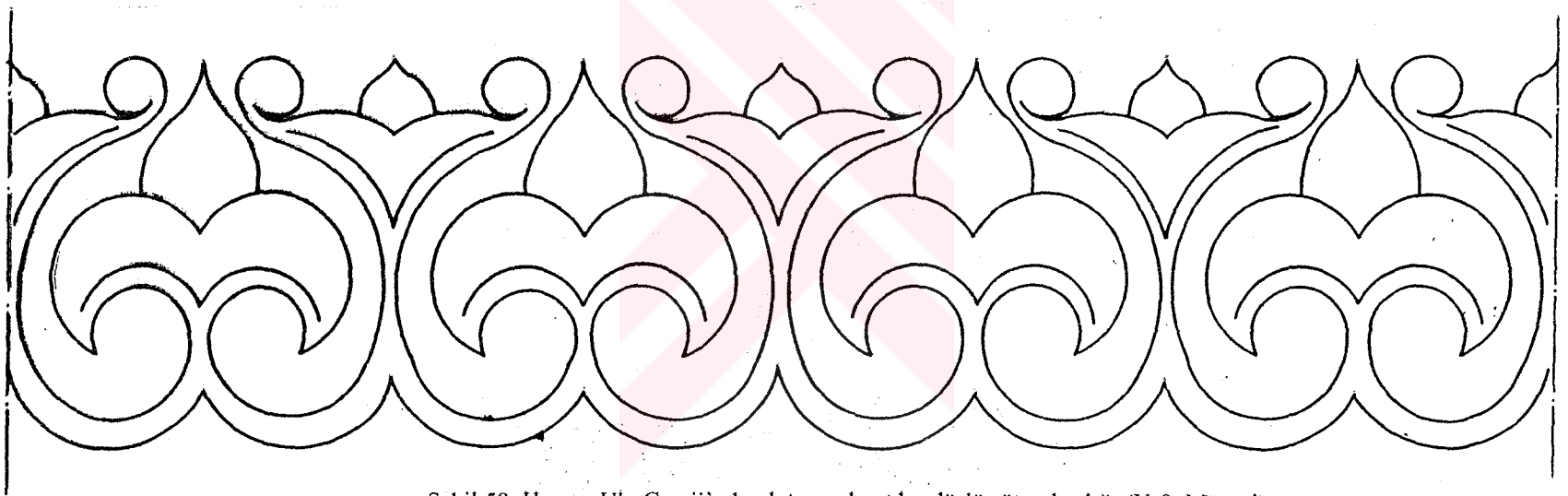
Şekil 55. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürü.



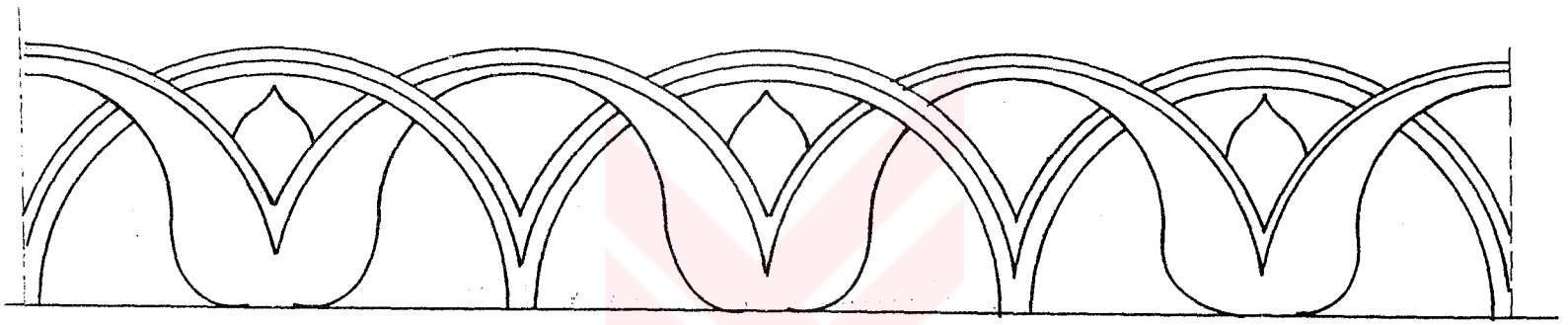
Şekil 56. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürü.



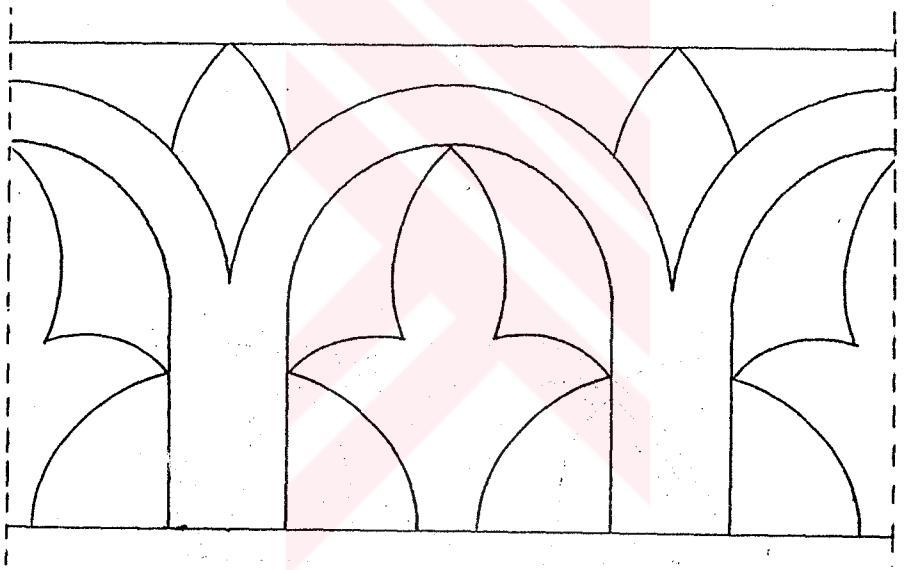
Şekil 57. Harran Ulu Camii'nde palmet dizisinden oluşan bordür.



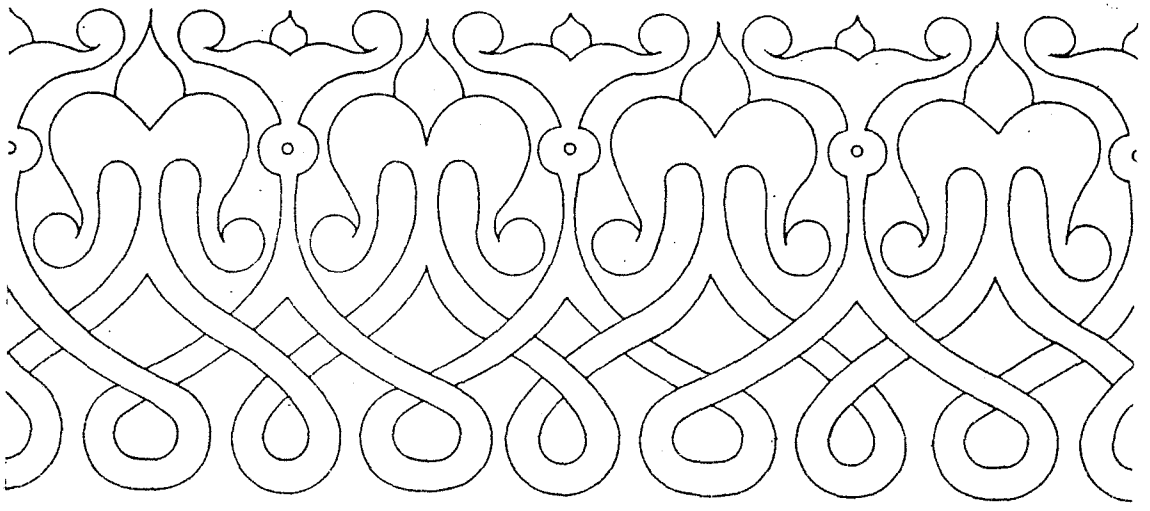
Şekil 58. Harran Ulu Camii'nden lotus-palmet bordürlü sütun başlığı (Urfa Müzesi).



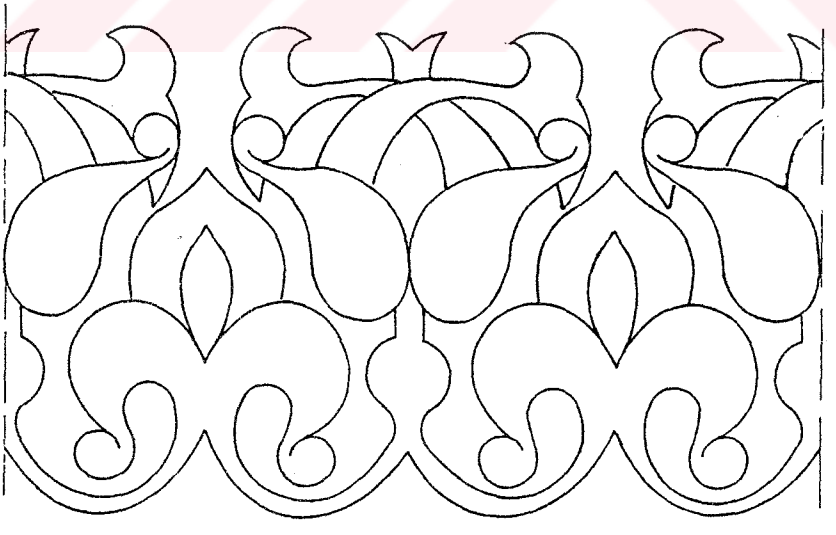
Şekil 59. Harran Ulu Camii'nden palmet ve yarım daire dizili bordür (Urfa Müzesi).



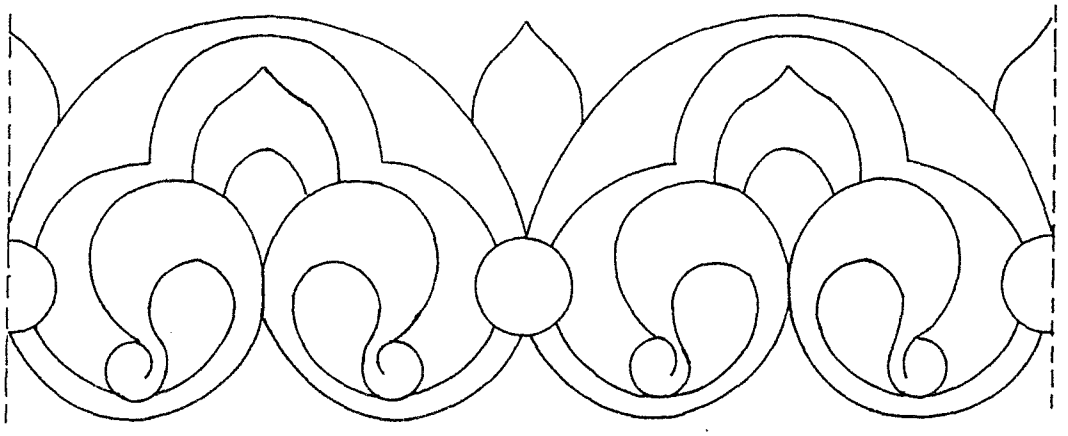
Şekil 60. Harran Ulu Camii'nde stilize palmet ve lotus bordürü.



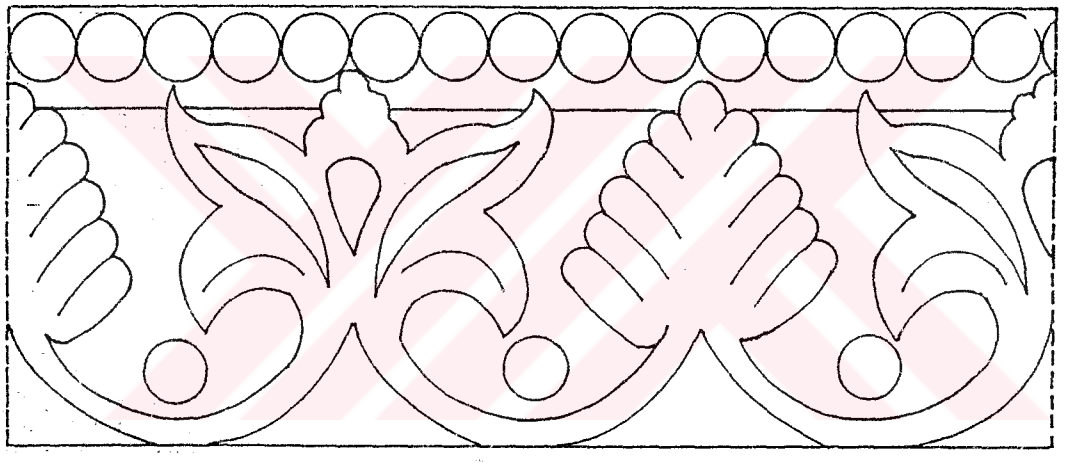
Şekil 61. Harran Ulu Camii'nden sapları düğümlü lotus-palmet bordürü (Urfa Müzesi).



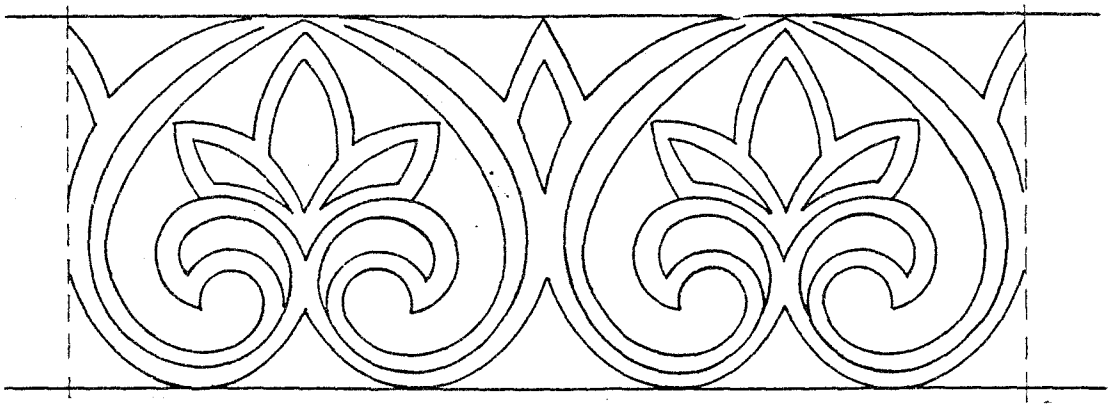
Şekil 62. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürü.



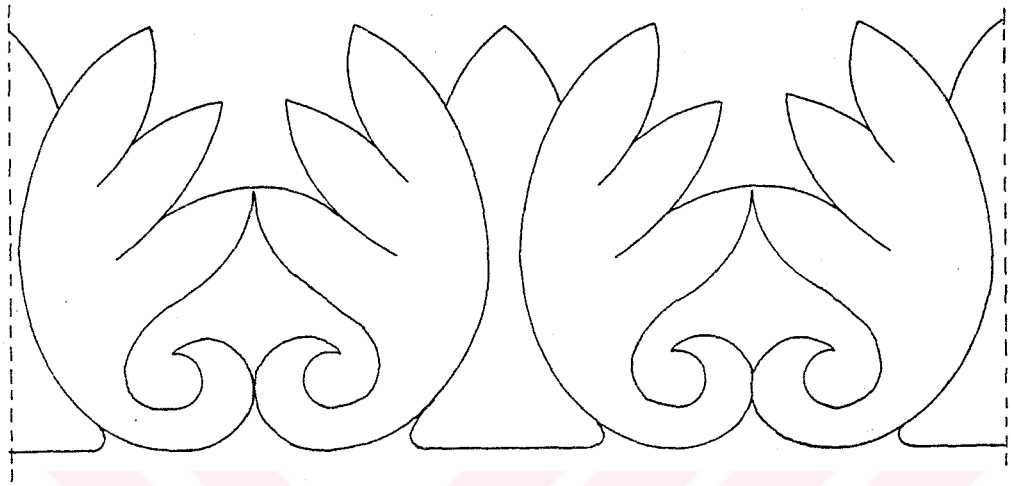
Şekil 63. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürü.



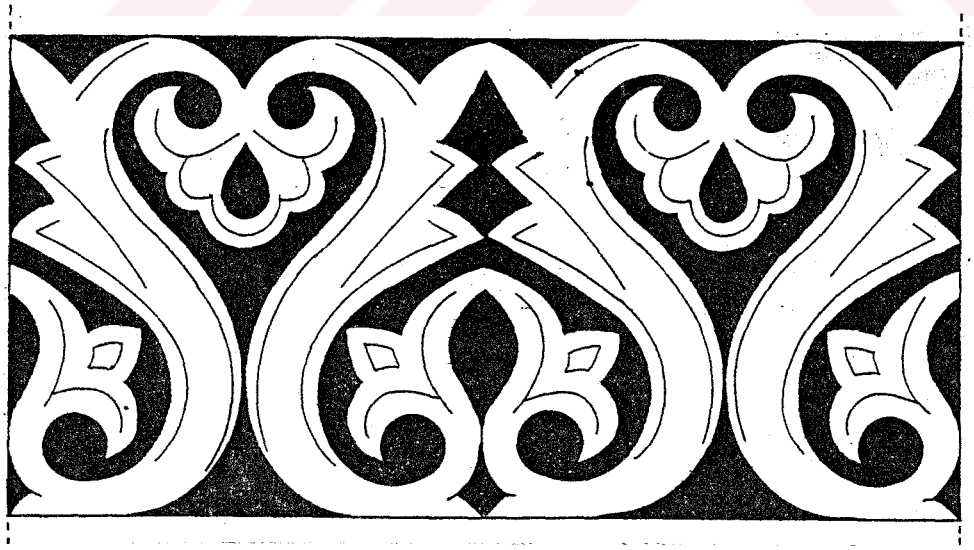
Şekil 64. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürü.



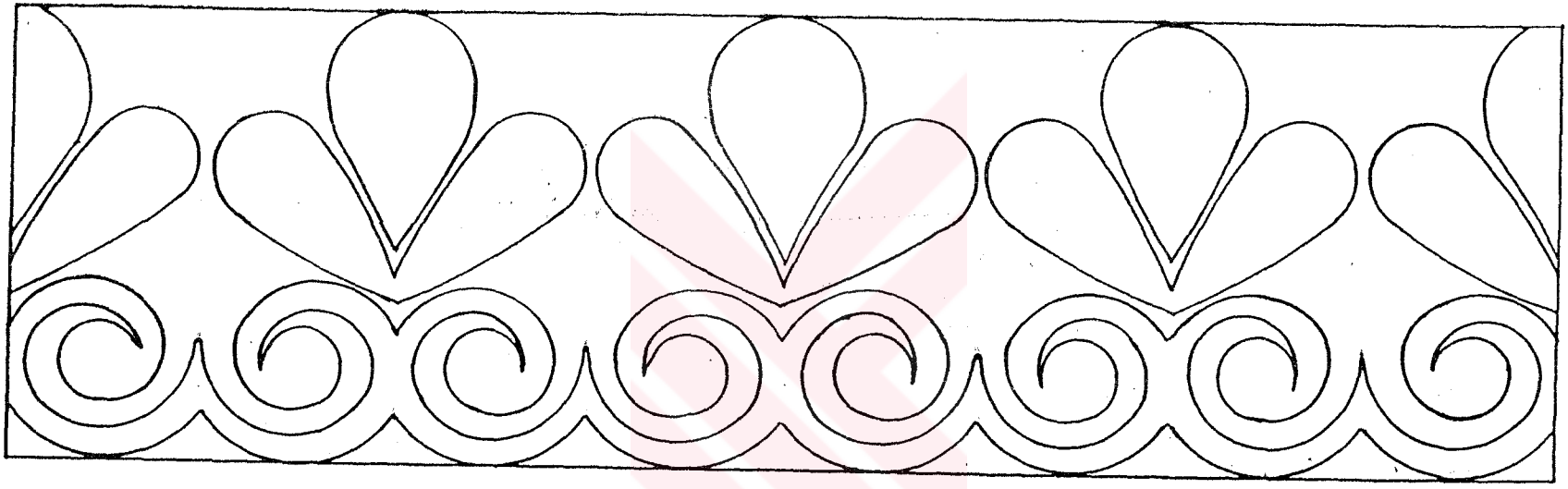
Şekil 65. Harran Hayat el-Harrani mezarlığındaki bir mezar şahidesinde lotus-palmet bordürü.



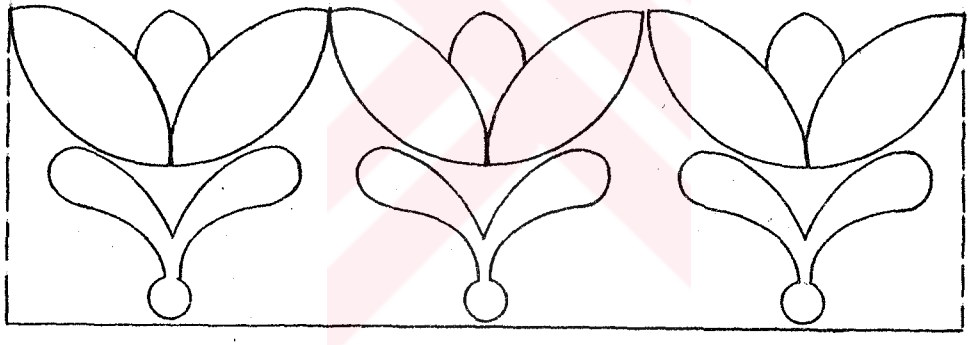
Şekil 66. Urfa Müzesi'ndeki mermer bir sütun başlığında palmet dizisi.



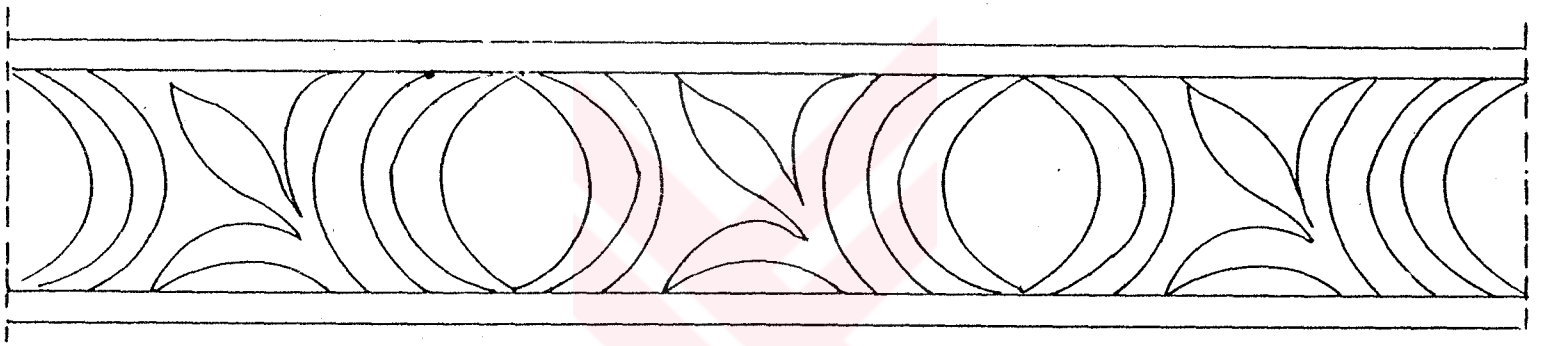
Şekil 67. Harran Hayat el-Harrani mezarlığındaki bir mezar şahidesinde lotus palmet bordürü.



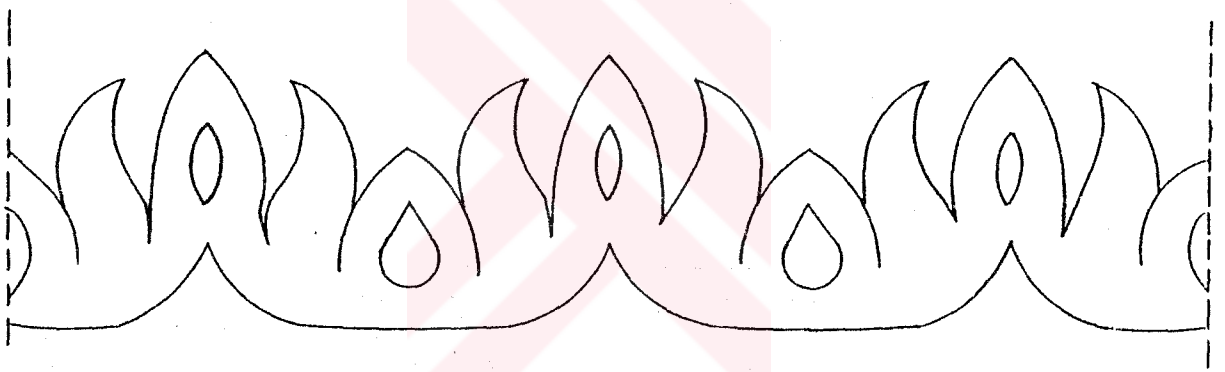
Şekil 68. Harran Ulu Camii'nde palmet dizilsi.



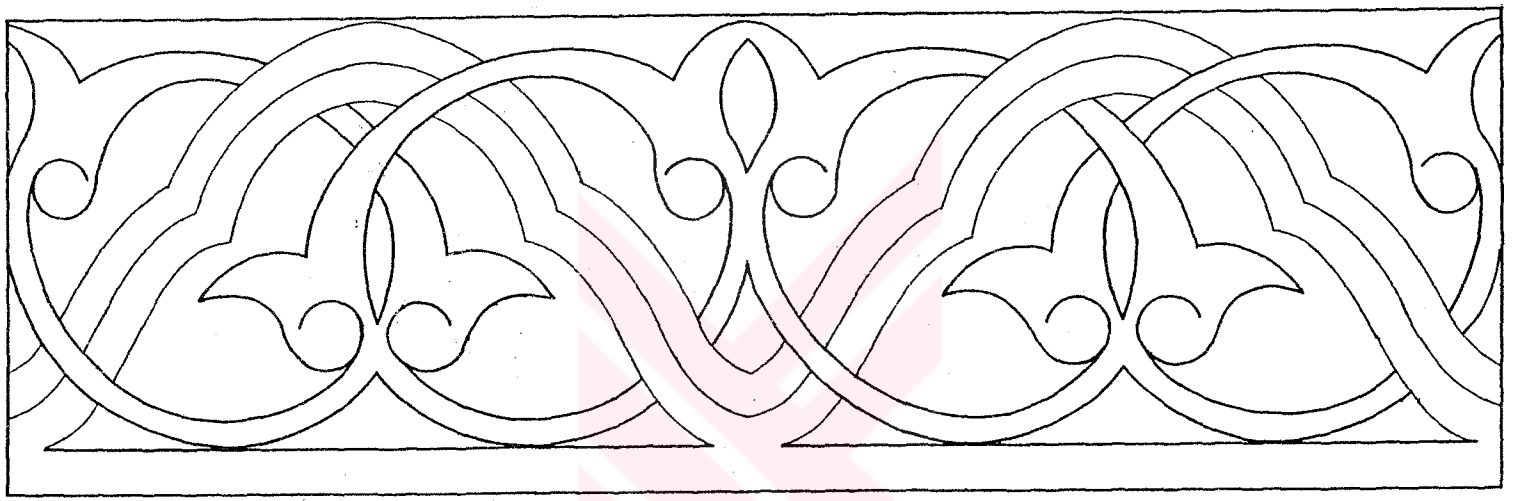
Şekil 69. Bican Ağa Hanı güney kapısı üzerinde palmet dizisi.



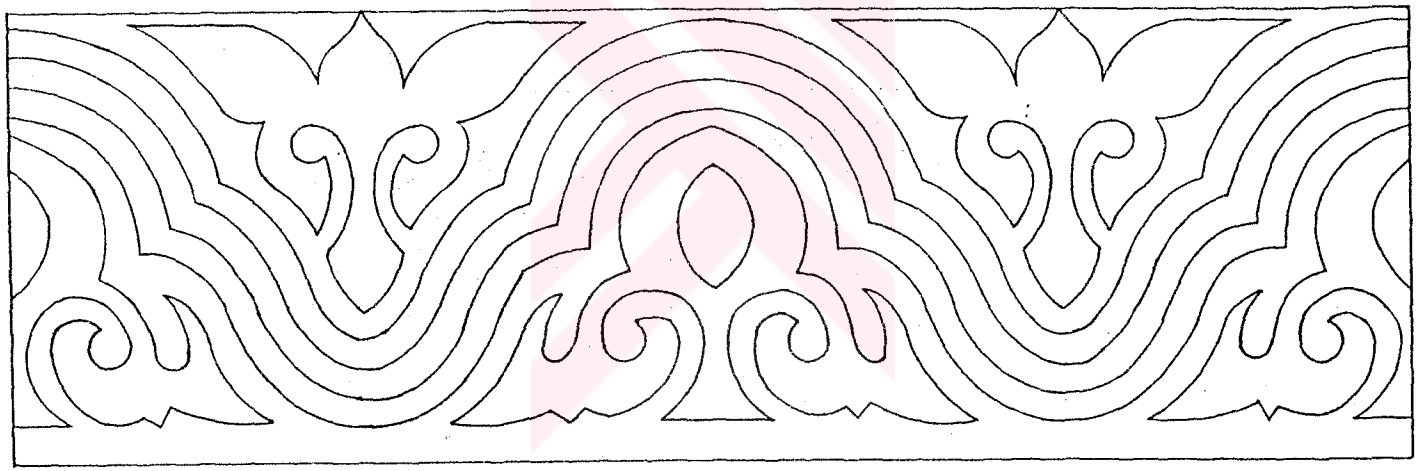
Şekil 70. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında palmet ve yumurta dizisi bordürü.



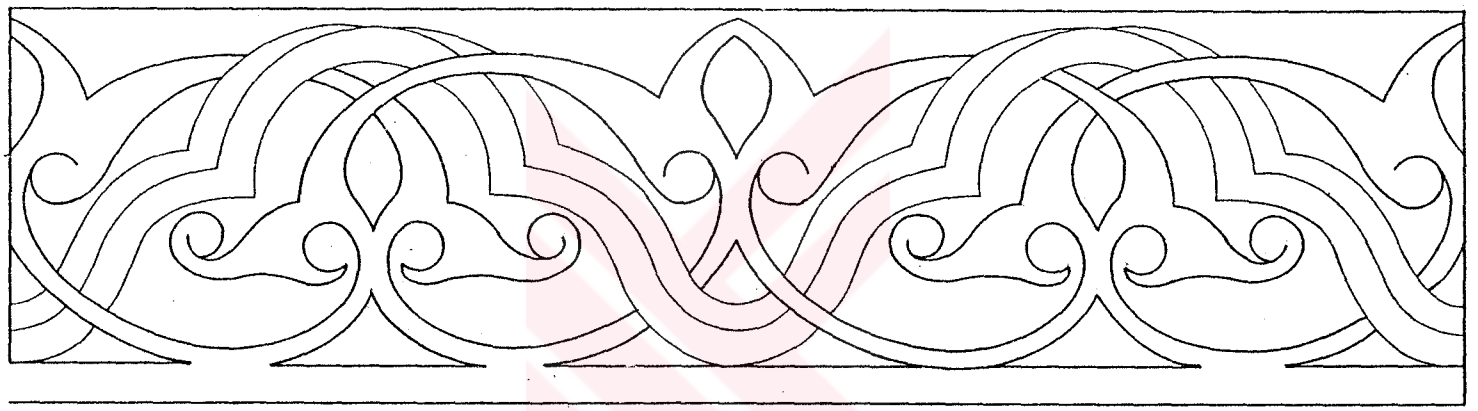
Şekil 71. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında ve Urfa Kalesi'ndeki devşirme bir mimari parça üzerinde palmet dizisi.



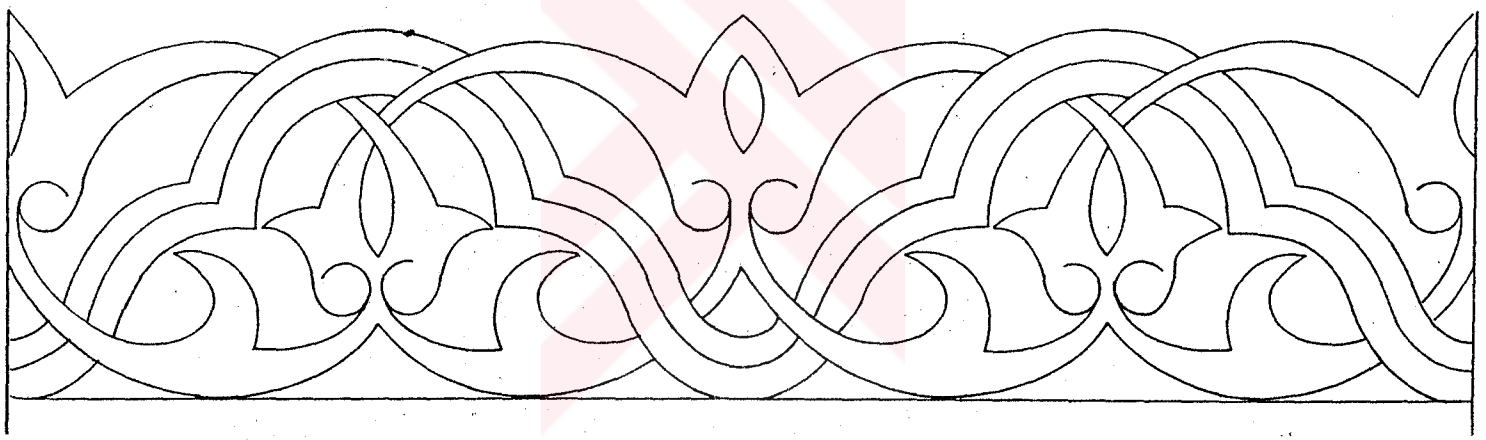
Şekil 72. Harran Ulu Camii'nde üç dilimli kemer formu içersinde lotus-palmet dizisi.



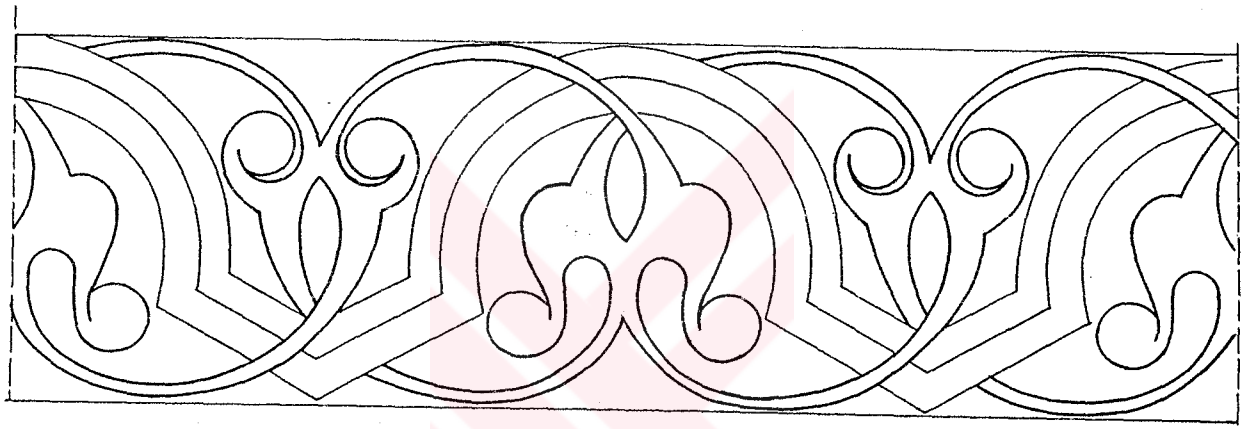
Şekil 73. Harran Ulu Camii'nde üç dilimli kemer formu içerinde lotus-palmet dizisi.



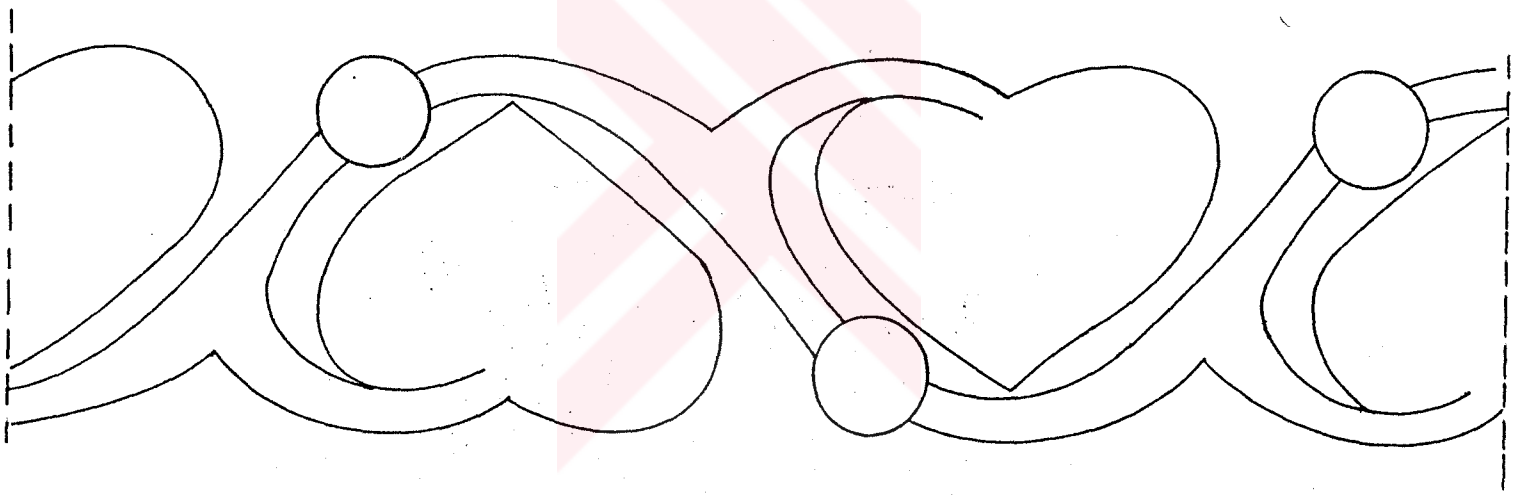
Şekil 74. Harran Ulu Camii'nde üç dilimli kemer formu içersinde lotus-palmet dizisi.



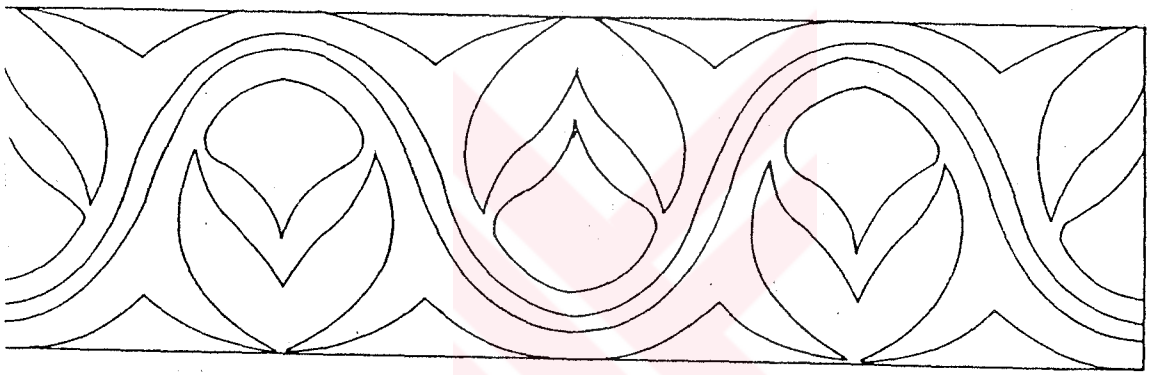
Şekil 75. Harran Ulu Camii'nde üç dilimli kemer formu içersinde lotus-palmet dizisi.



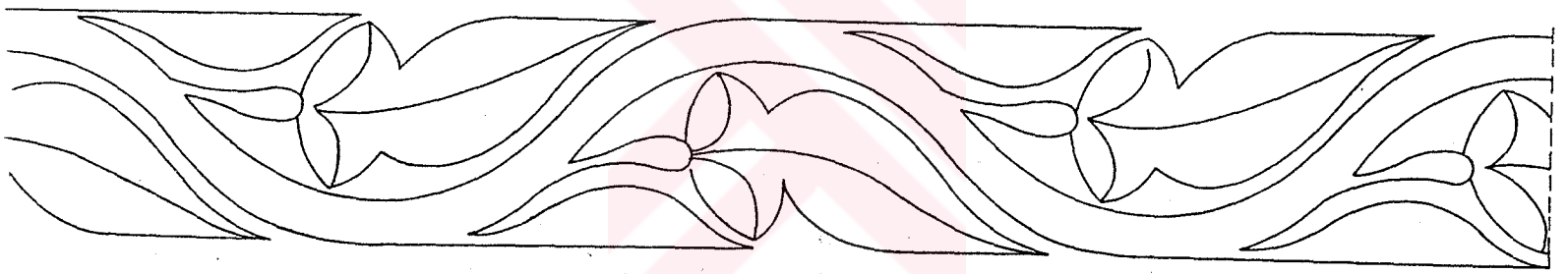
Şekil 76. Harran Ulu Camii'nde üç dilimli kemer formu içersinde bir ters, bir doğru palmet dizisi.



Şekil 77. Harran Ulu Camii'nde uçlarından stilize palmetler çıkan çatallı rumilerden oluşan bordür.



Şekil 78. Harran Ulu Camii'nde simetrik iki sıra çatallı rumili bordür.



Şekil 79. Harran Ulu Camii'nden yapraklı kıvrık dal bordürü (Urfa Müzesi).



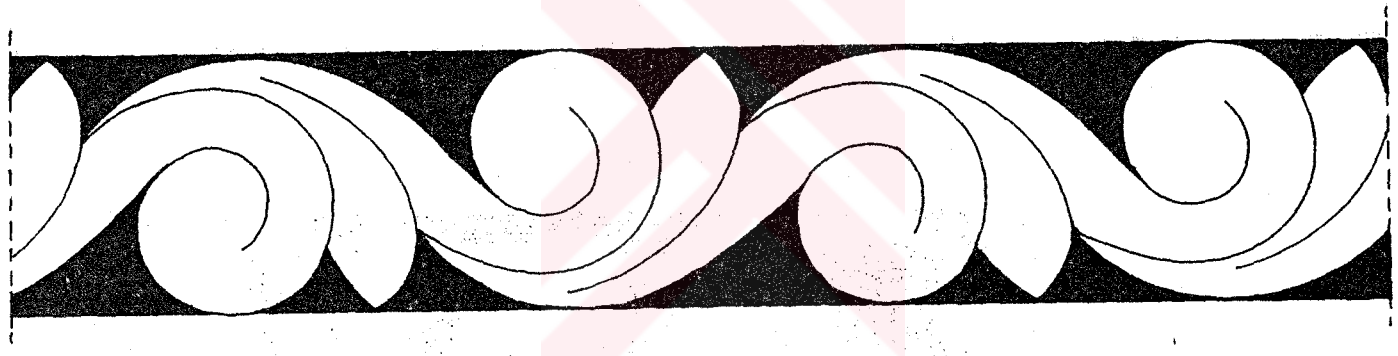
Şekil 80. Pazar Camii avlusu kuzey portali çevreside rumi yapraklı kıvrık dal bordürü.



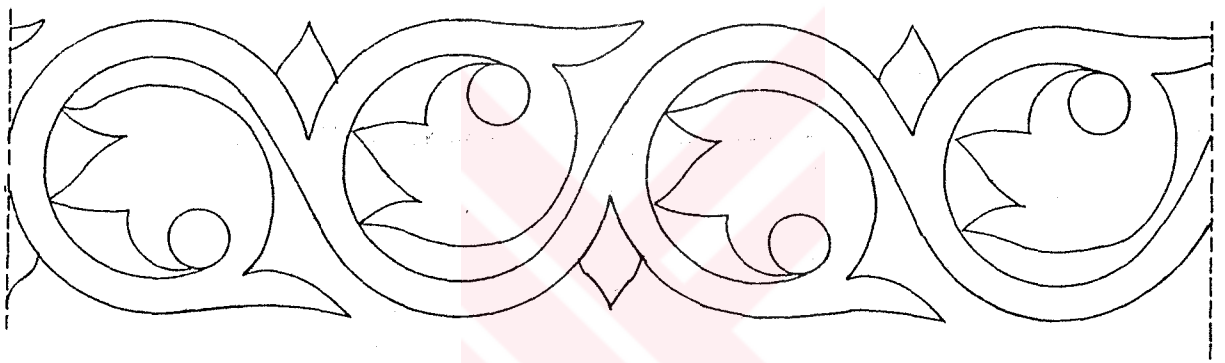
Şekil 81. Urfa şehir surlarının Bey Kapısı mevkiinde devşirme malzeme olarak kullanılmış bir taş üzerinde uçlarından palmetler üreyan çatallı rumi bordürü.



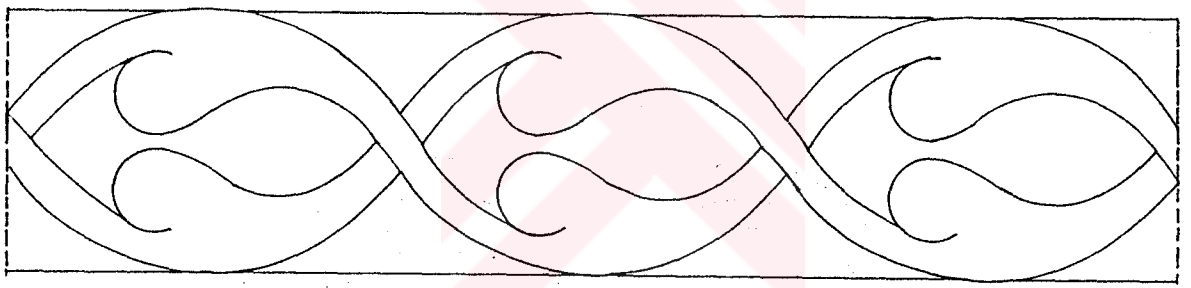
Şekil 82. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli odasındaki kitabe çevresinde uçlarından palmetler üreyen çatallı rumi bordürü.



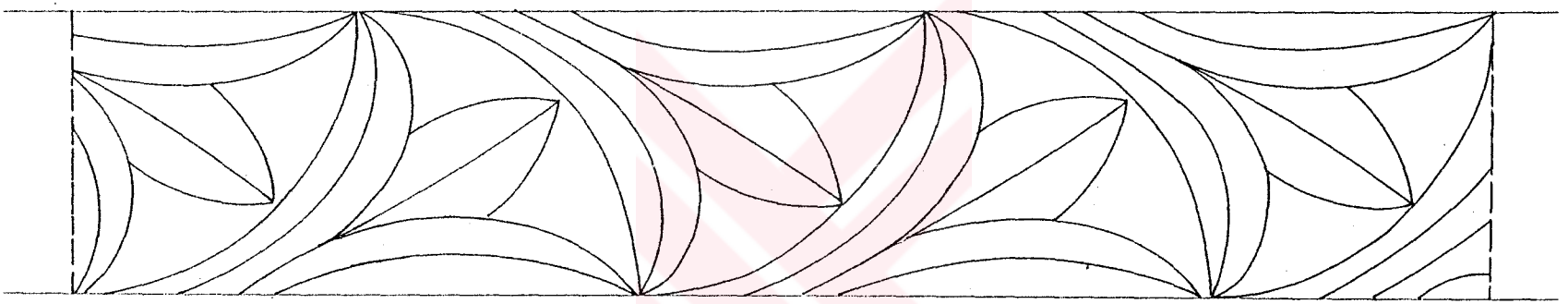
Şekil 83. Urfa Müzesi'ndeki bir mezar taşında rumi yapraklı kıvrık dal bordürü.



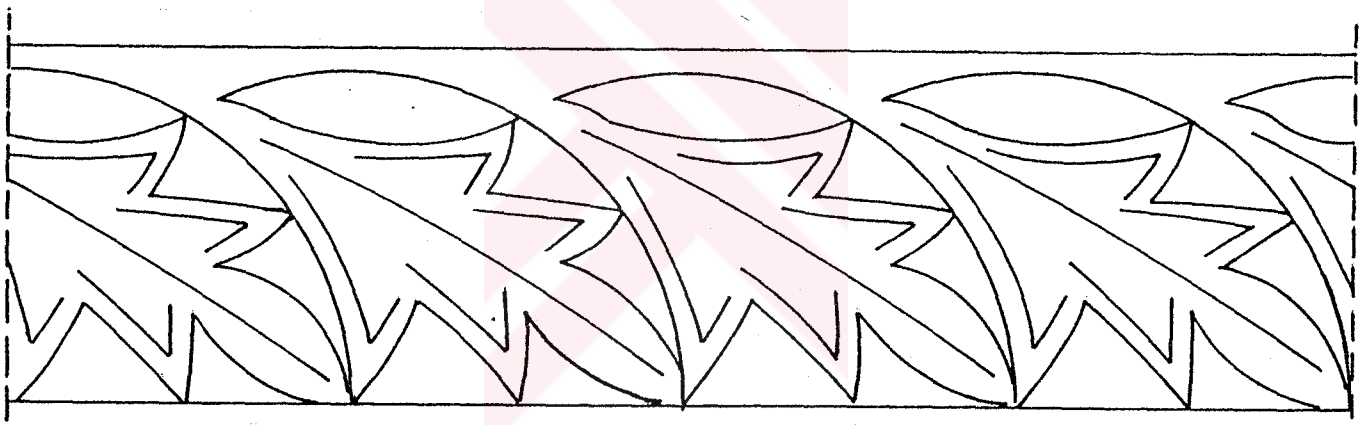
Şekil 84. Meliğin Eyvanı kemer çevresinde uçlarından palmetler üreyen çatallı rumi bordürü.



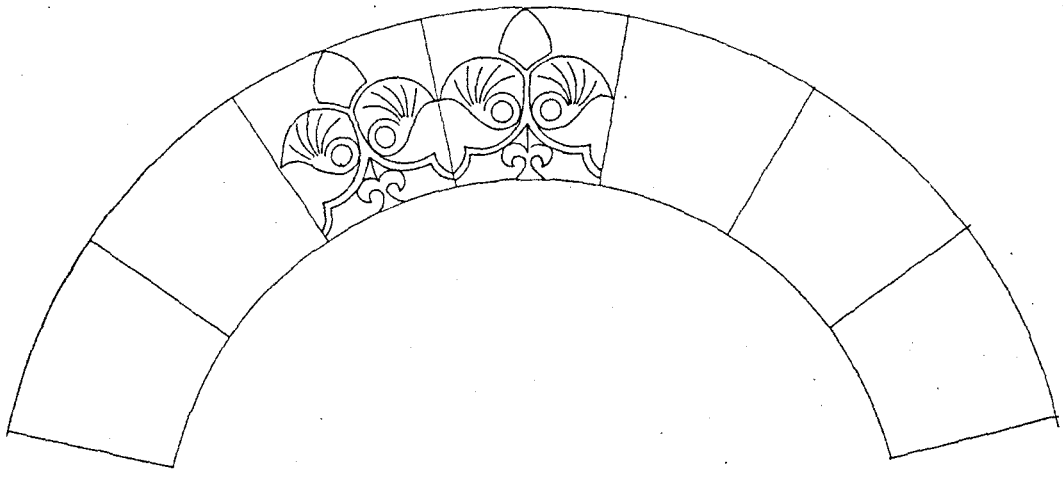
Şekil 85. Harran Ulu Camii'nde iki şeritli rumi örgülü bordür.



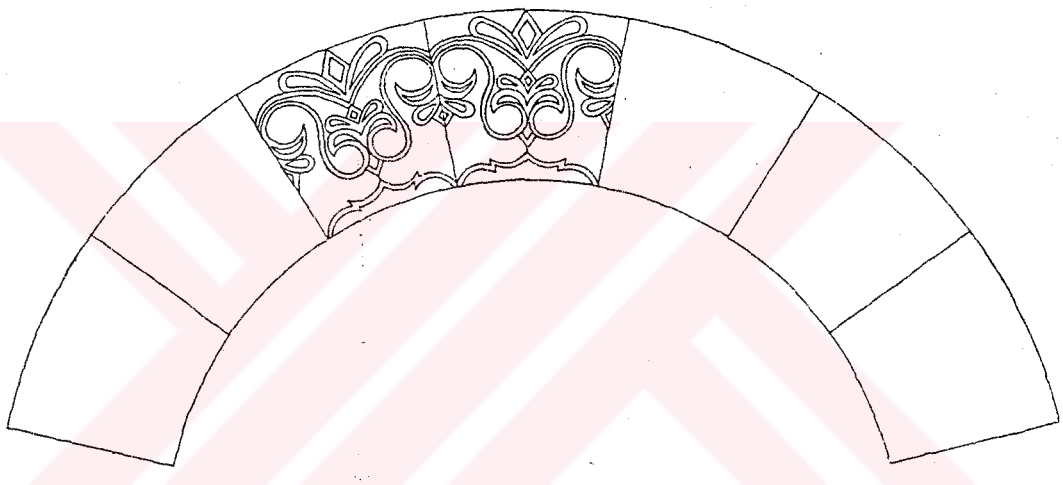
Şekil 86.Halil-ür Rahman Camii minare kuşağında ve Urfa Müzesi'ndeki bir mezar taşında yan ve baş aşağı şekilde sıralanmış palmet dizisi.



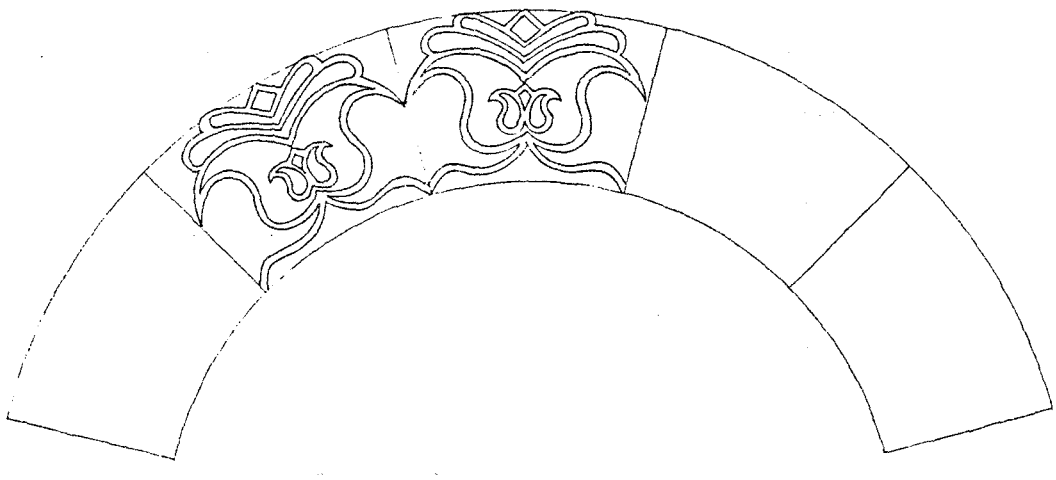
Şekil 87. Hayat el-Harrani mezarlığındaki bir mezar şahidesinde stilize palmet dizili bordür.



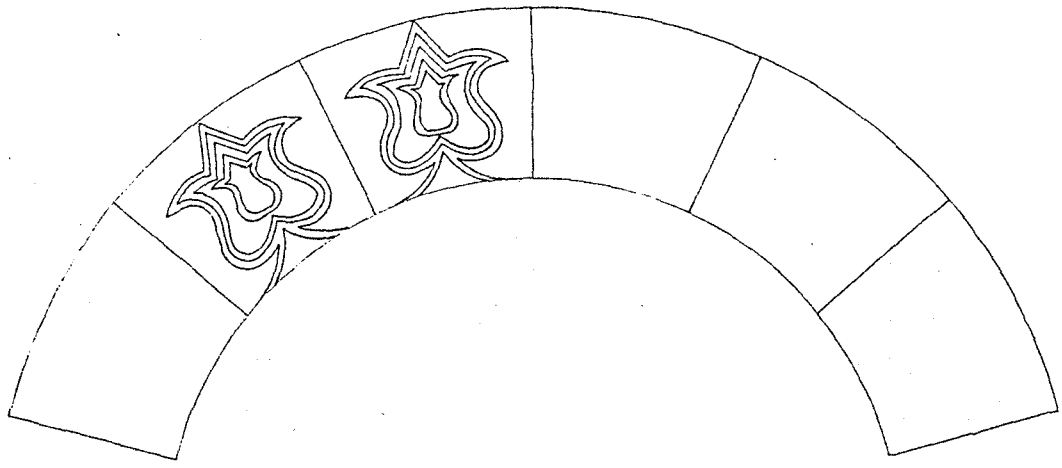
Şekil 88. Dabbakhane Camii avlusu batı portali kemerinde palmet dizisi.



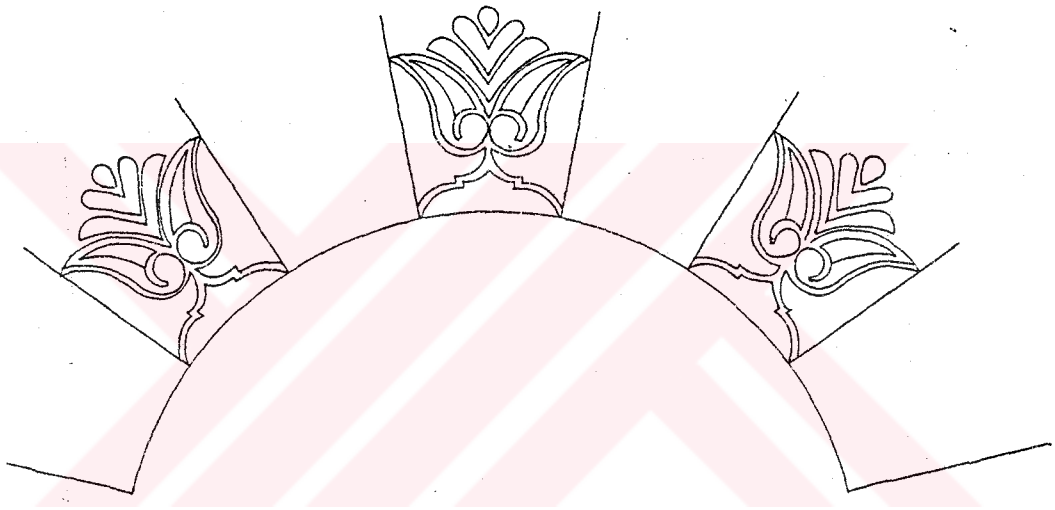
Şekil 89. Kıbrıs Sokak 4 numaralı evin sokak kapısı kemerinde palmet dizisi (yıkılmıştır).



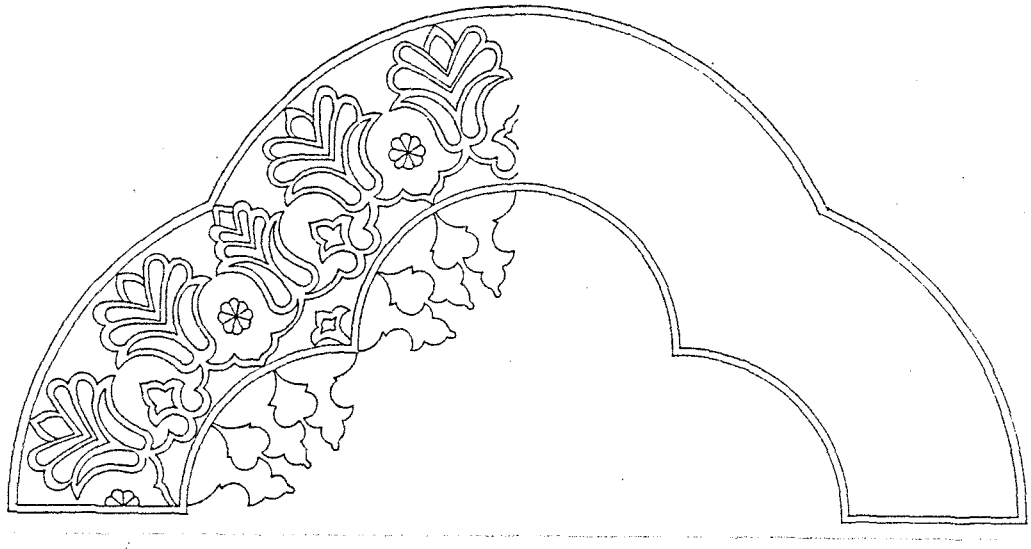
Şekil 90. Molla Ali Sokak "Bağdadi Ev" avlusunun güney cephesindeki oda kapısı kemerinde palmet dizisi.



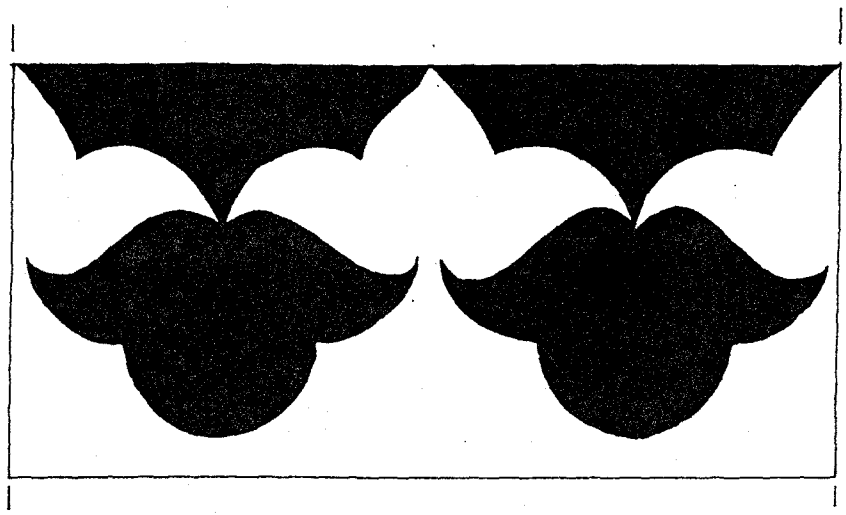
Şekil 91. Temur Sokak 18 numaralı evin sokak kapısı kemerinde palmet dizisi.



Şekil 92. Türk Meydanı güneyindeki çıkmaz sokakta bulunan evin sokak kapısı kemerinde palmet dizisi.



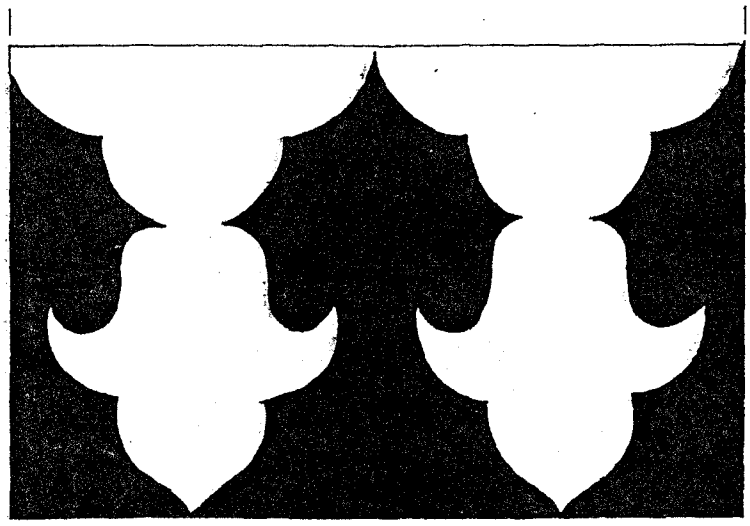
Şekil 93. Türk Meydanı civarında Hacı Çavuş Evi'nin dama çıkan merdiven kapısı kemerinde palmet dizisi.



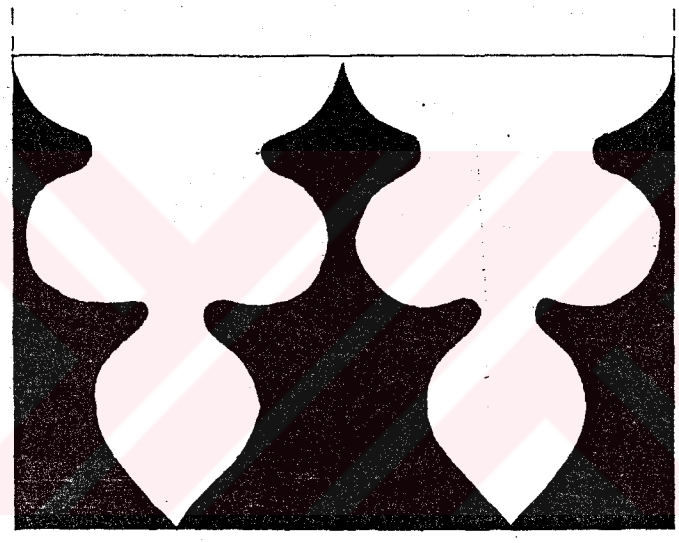
Şekil 94. Dabbakhane Camii minare kuşağında palmet dizisi.



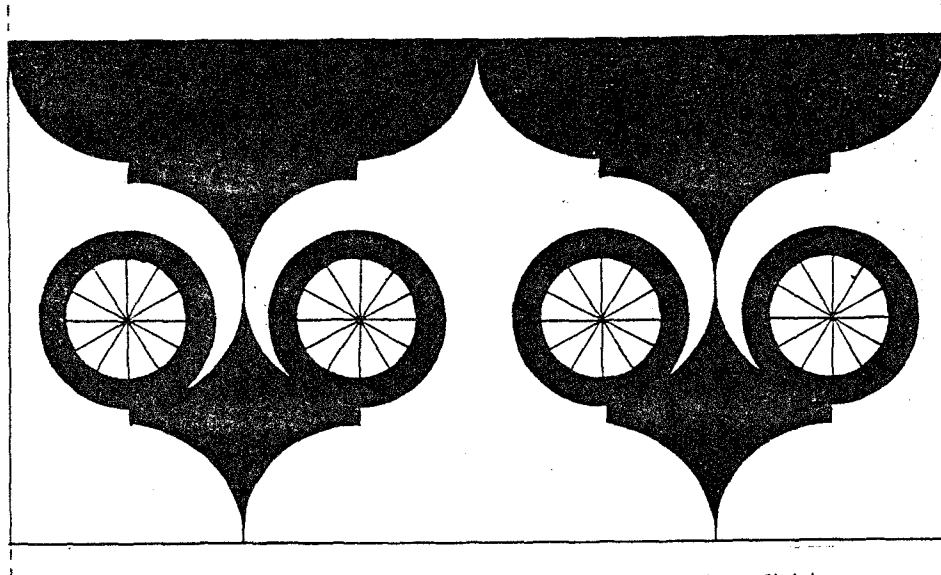
Şekil 95. Yusuf Paşa Camii minaresi ve mihrabı ile Hayrullah Camii minaresinde palmet dizisi.



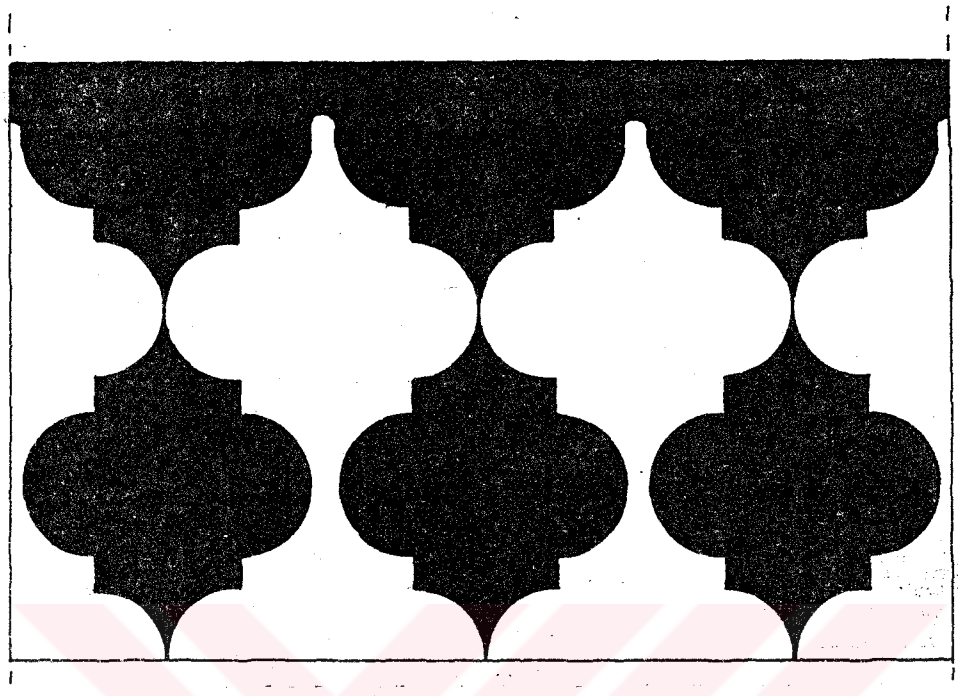
Şekil 96.Kara Musa Camii minare kuşağında palmet dizisi.



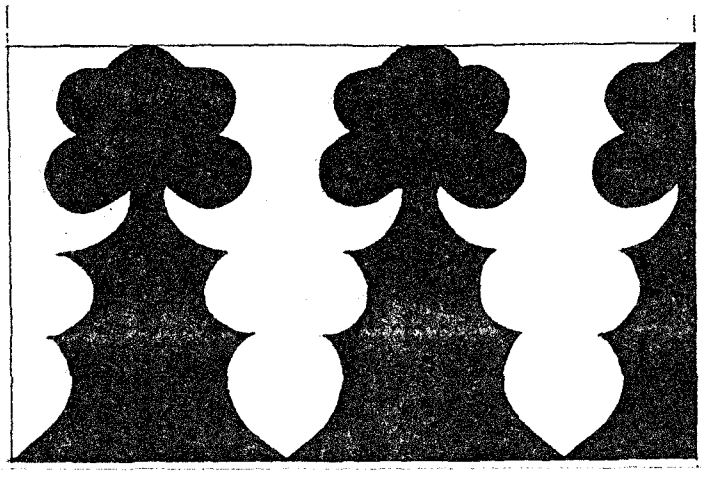
Şekil 97. Dabbakhane Camii minare kuşağında palmet dizisi.



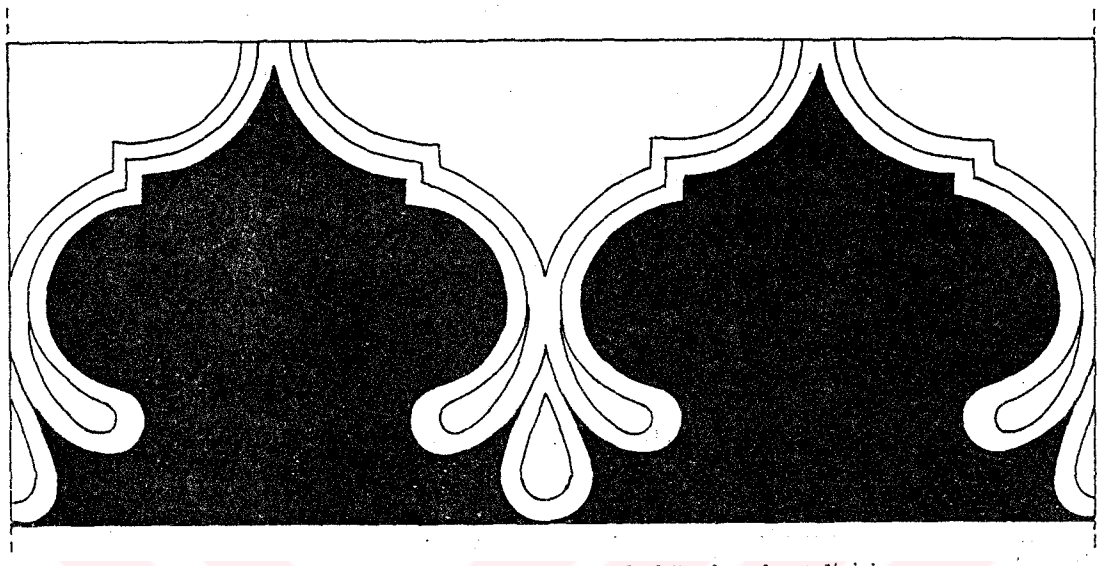
Şekil 98. Hızanoğlu Camii minare kuşağında palmet dizisi.



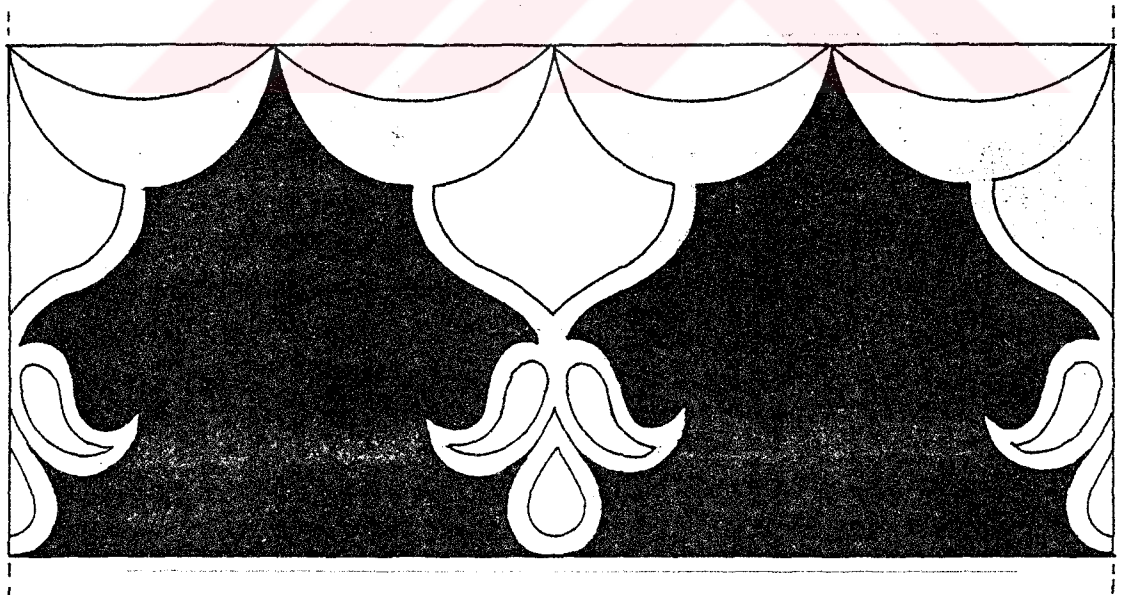
Şekil 99. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi avlusu batı portali üzerinde yüksek kabartma palmet dizisi.



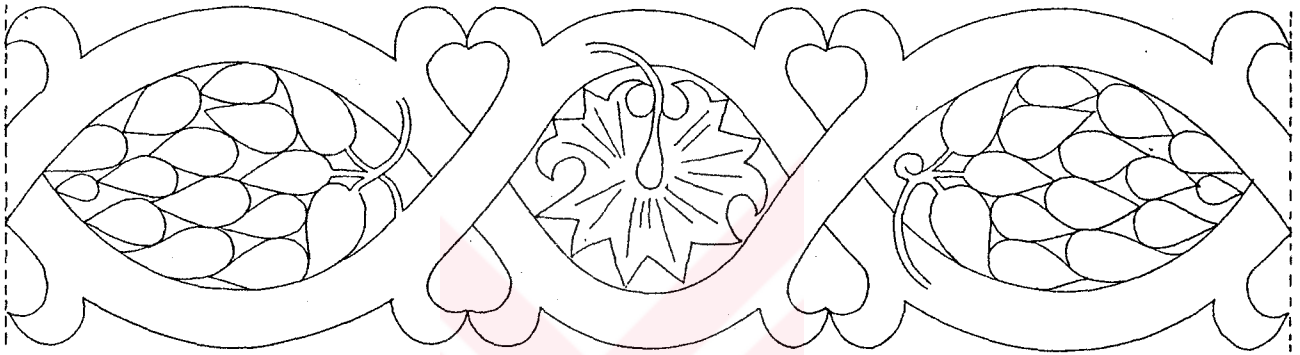
Şekil 100. Dabbakhane Camii avlusu batı portali yanlarında palmet dizisi.



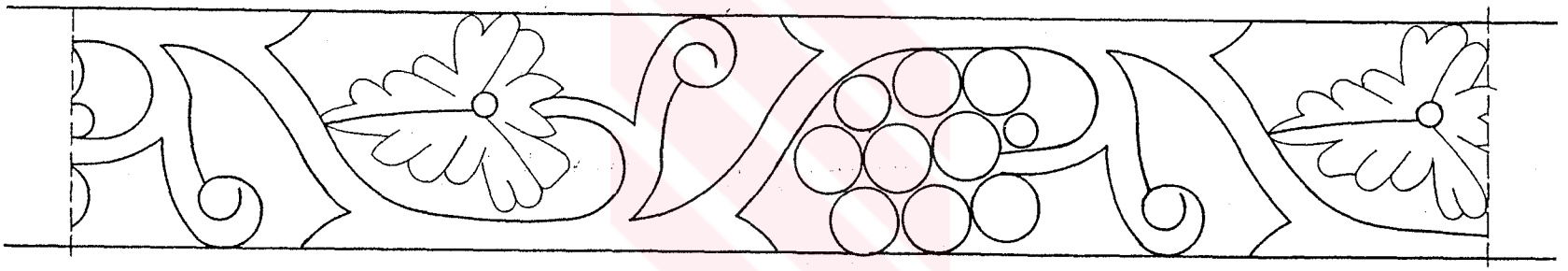
Şekil 101. Ali Kılıç Evi sokak kapısı alınlığında palmet dizisi.



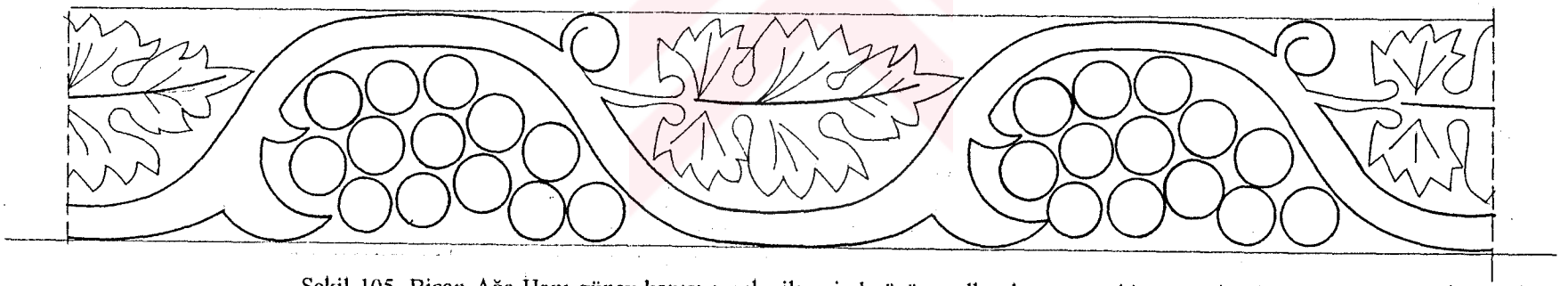
Şekil 102. Ulu Cami haziresindeki bir mezar sandukası üzerinde palmet dizisi.



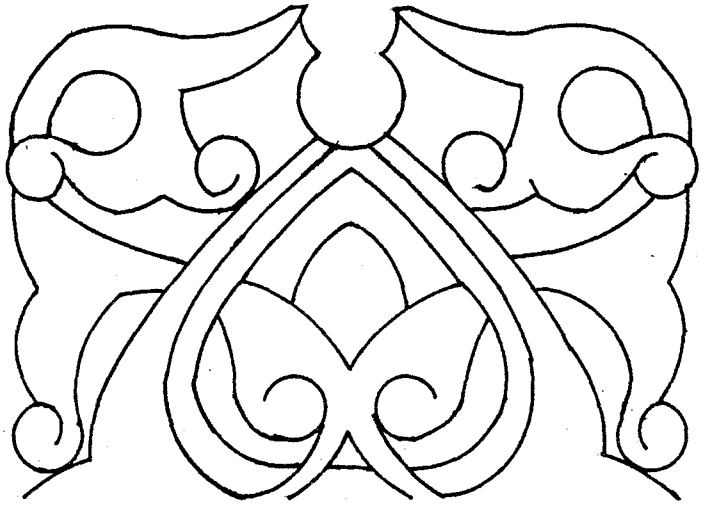
Şekil 103. Harran Ulu Camii'nde üzüm salkımlı ve yapraklı asma dalı örgü motifi.



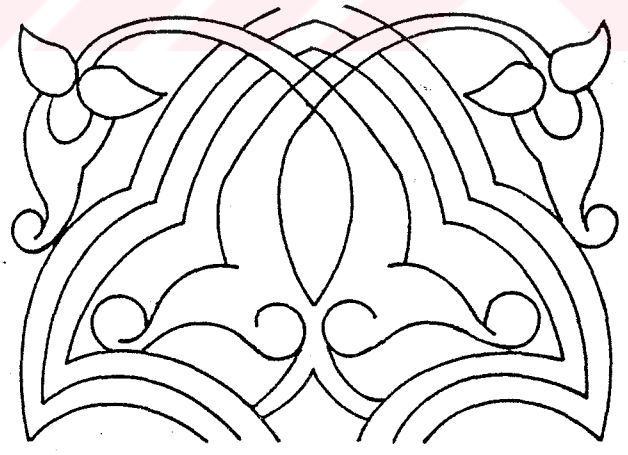
Şekil 104. Urfa Müzesi'nde Orta Çağ'dan kalma bir mezar taşı üzerinde üzüm salkımlı ve yapraklı asma dalı bordürü.



Şekil 105. Bican Ağa Hanı güney kapısı saçak silmesinde üzüm salkımlı ve yapraklı asma dalı bordürü.



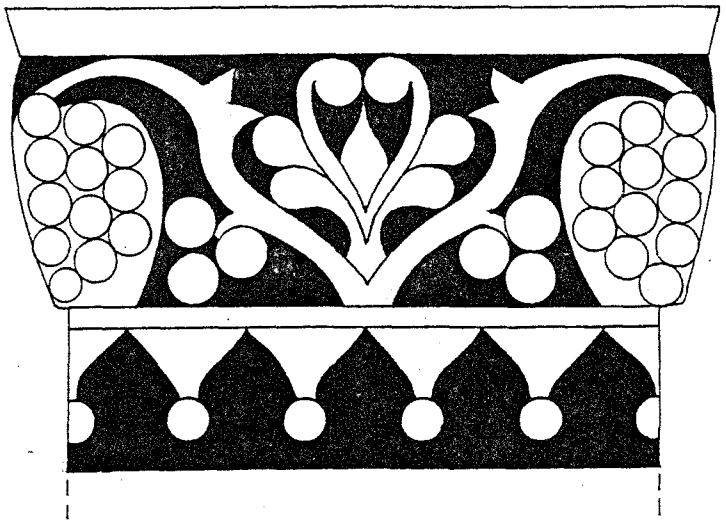
Şekil 106. Harran Ulu Camii kalıntılarında rumi ve palmetlerden üreyen bordür parçası.



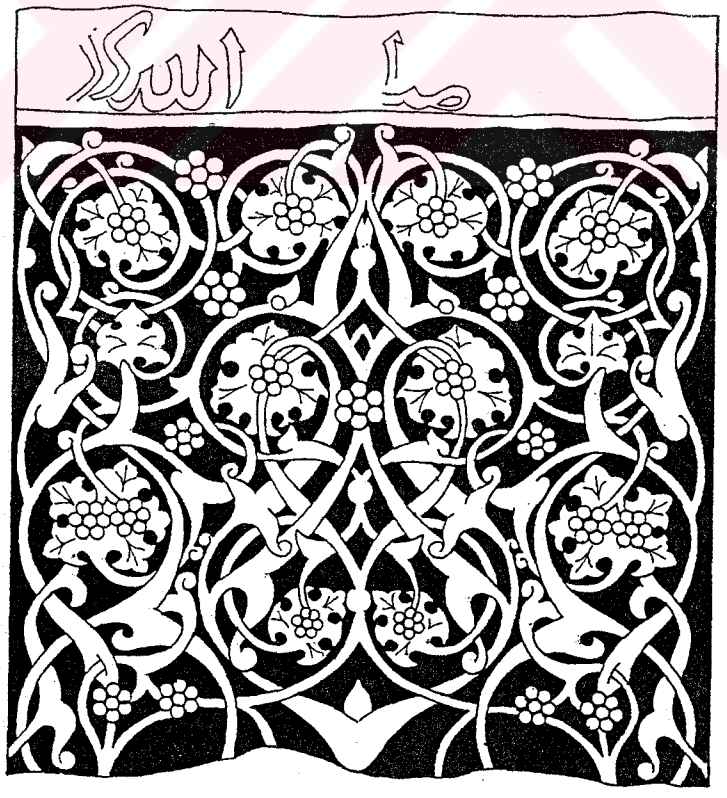
Şekil 107. Harran Ulu Camii kalıntılarında rumi ve palmetlerden üreyen bordür parçası.



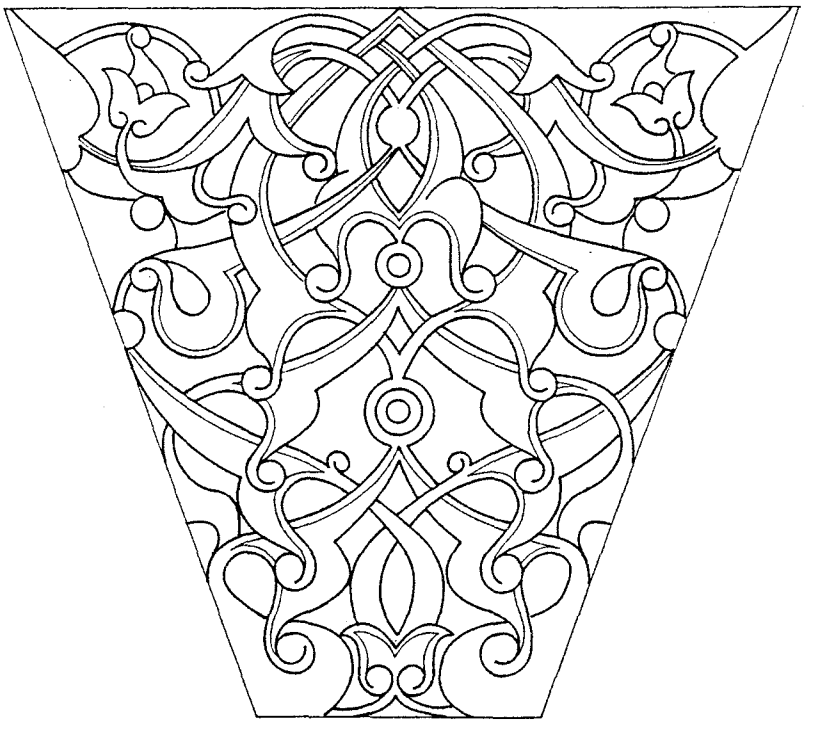
Şekil 108. Harran Ulu Camii'nden asma dalı süslemeli sütun (Urfa Müzesi).



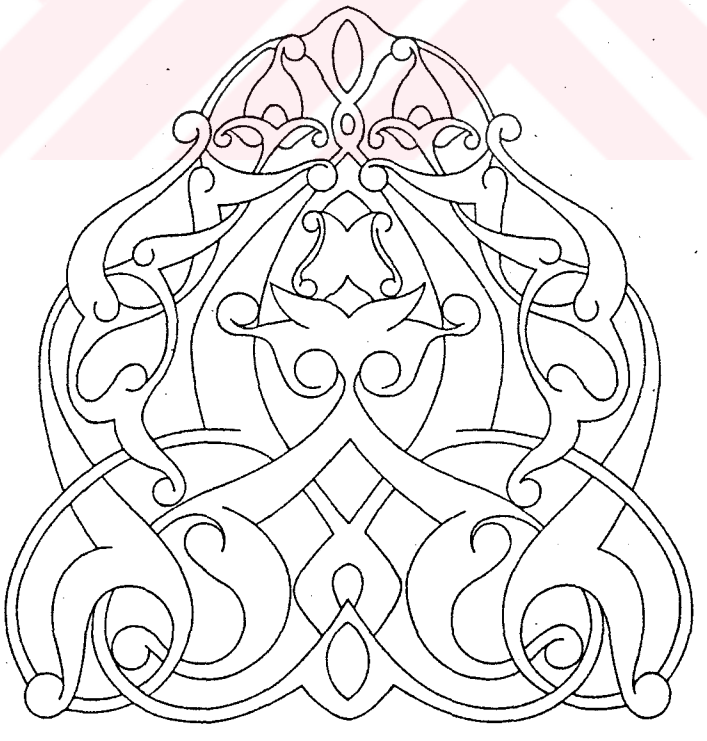
Şekil 109. Bican Ağa Hanı güney cephesi portali sütunçesinde üzüm salkımlı başlık.



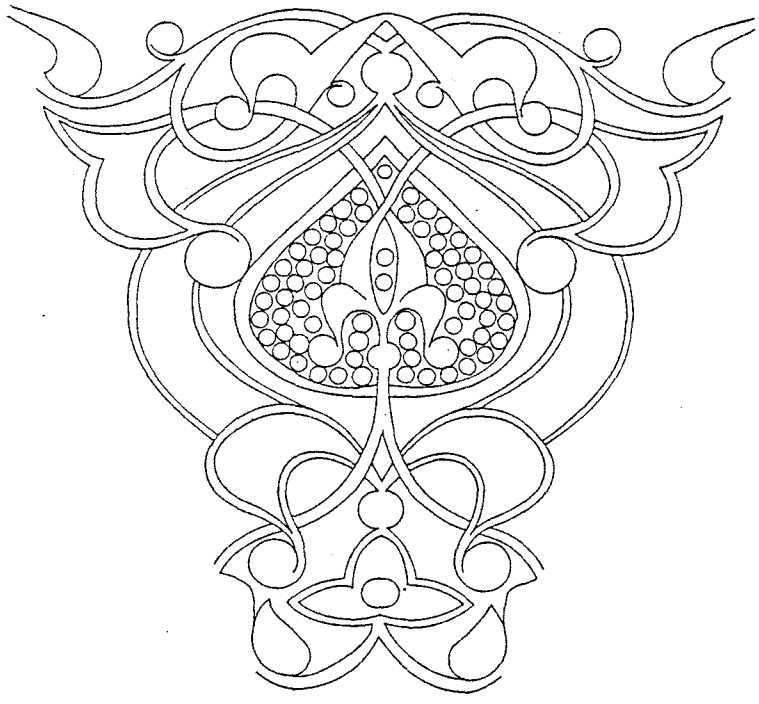
Şekil 110. Harran Ulu Camii'nden kıvrık dal süslemeli sütun (Urfa Müzesi).



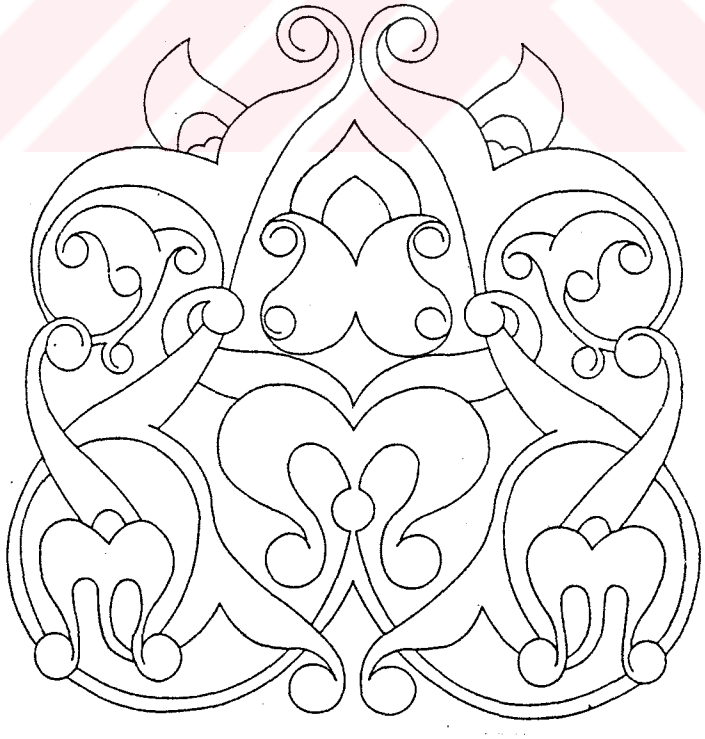
Şekil 111. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında girift rumili ve palmetli süsleme.



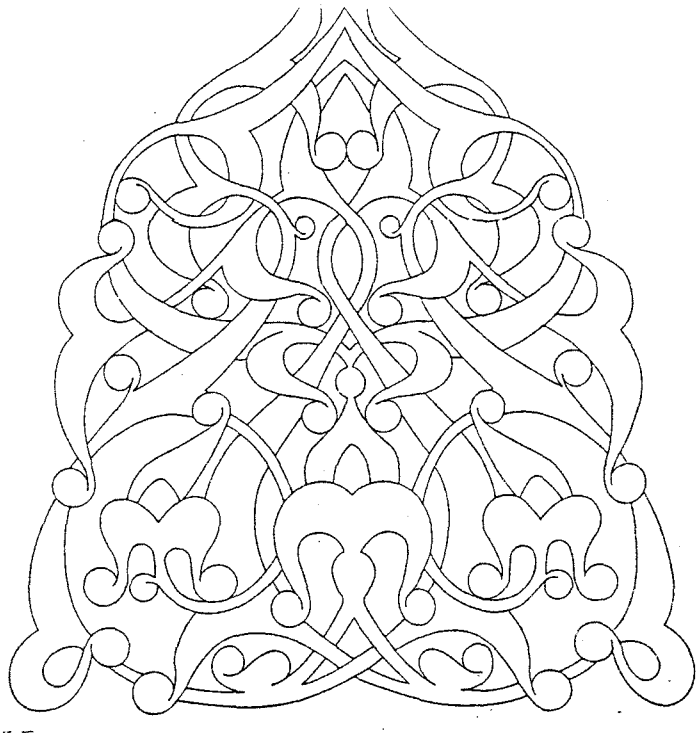
Şekil 112. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında girift rumili ve palmetli süsleme.



Şekil 113. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında girift rumili ve palmetli süsleme.



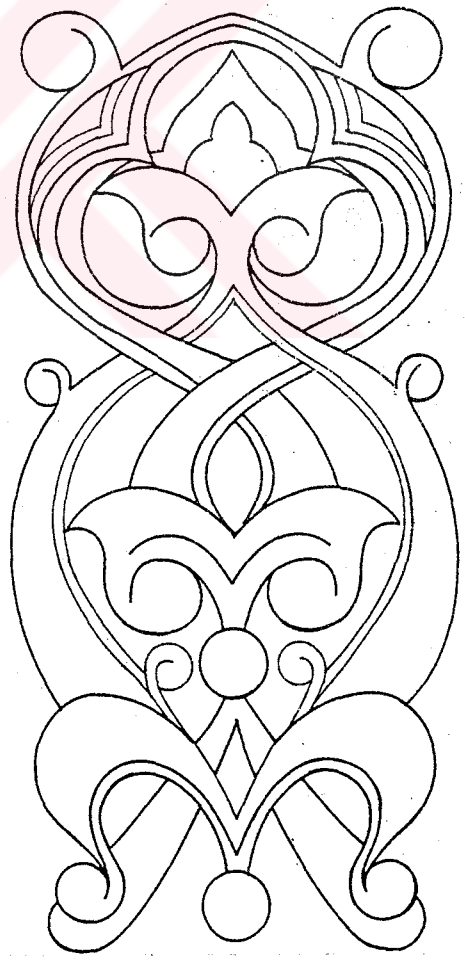
Şekil 114.Harran Ulu Camii'nden bir sütun başlığında girift rumili ve palmetli süsleme. (Urfa Müzesi).



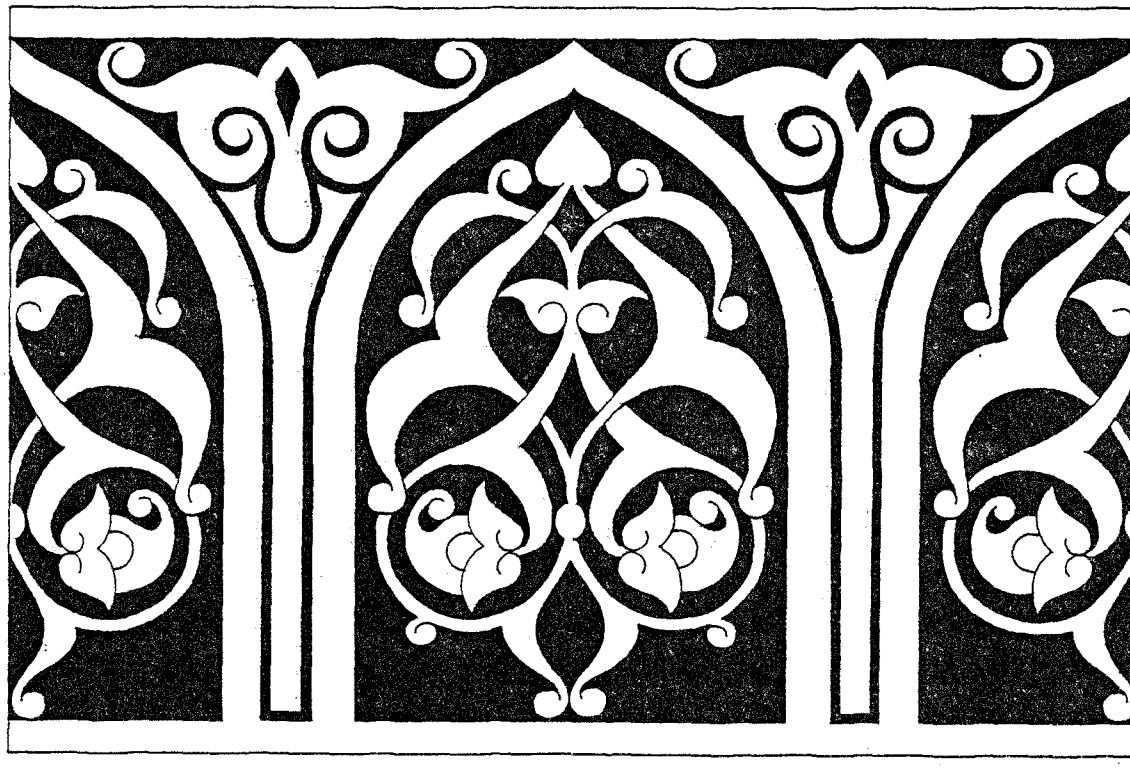
Şekil 115. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında girift rumili ve palmetli süsleme.



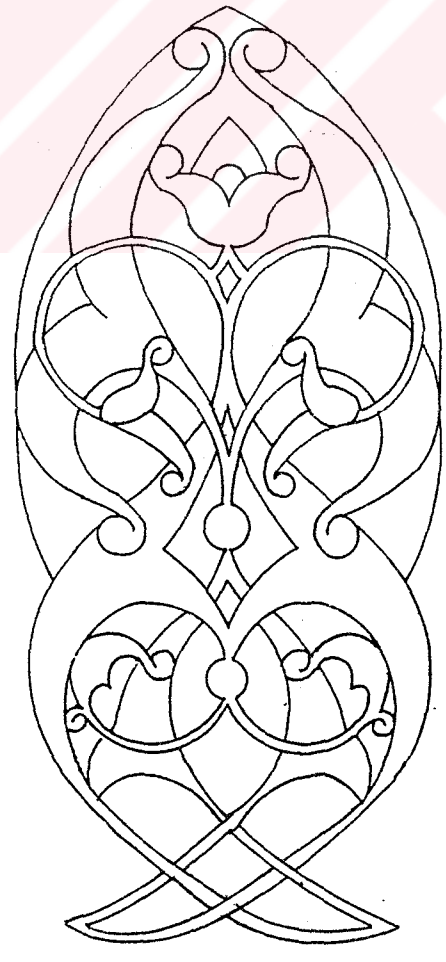
Şekil 116. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında girift rumili süsleme.



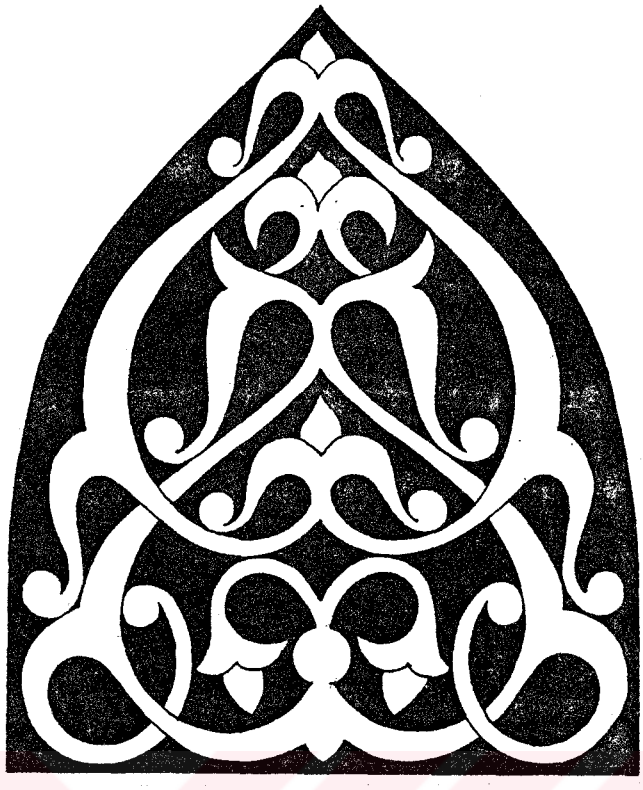
Şekil 117. Harran Ulu Camii'deki bir sütun başlığında girift rumili ve palmetli süsleme.



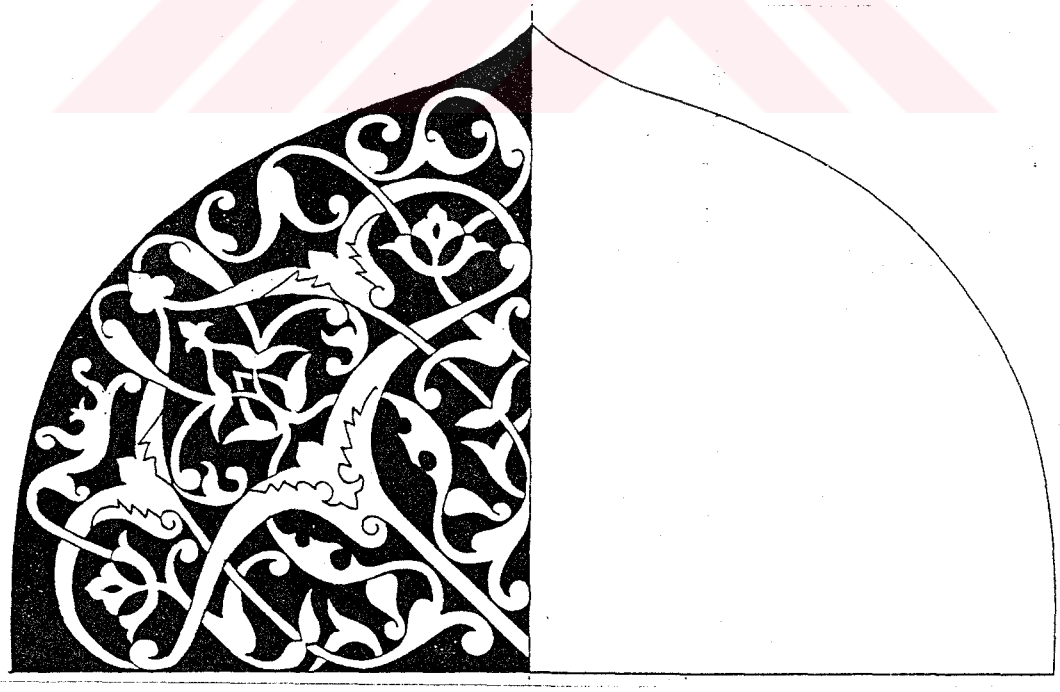
Şekil 118. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında girift rumi ve palmet kompozisyonlu süslemeler.



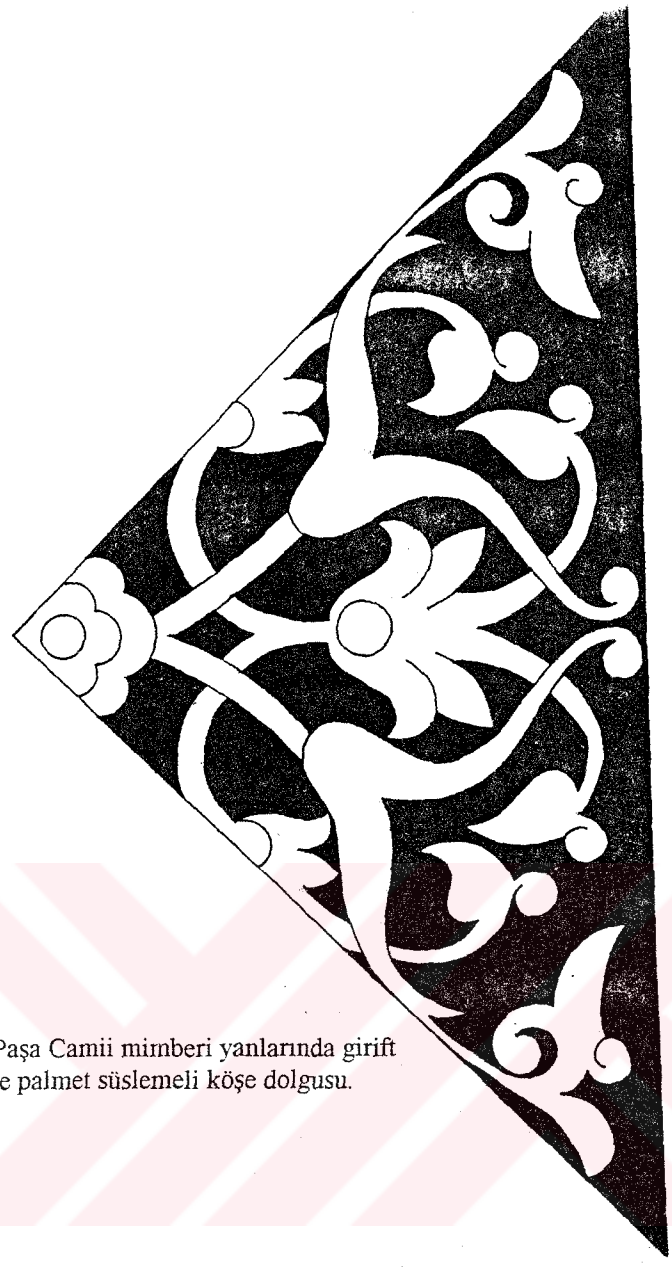
Şekil 119. Harran Ulu Camii'ndeki bir sütun başlığında girift rumili ve palmetli süsleme.



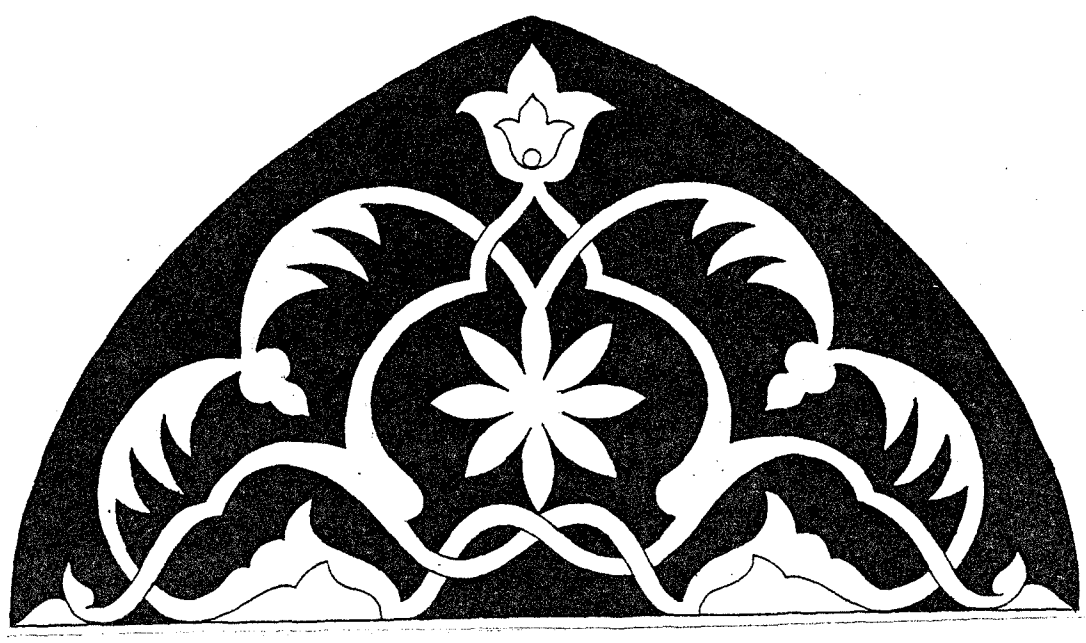
Şekil 120. Han el-Ba'rür Kervansarayı mescit mihrabında girift rumili süsleme



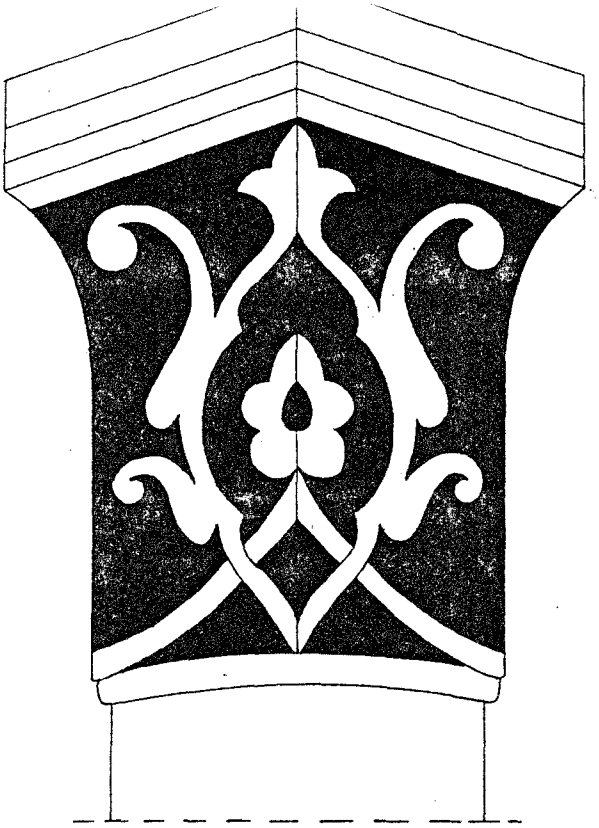
Şekil 121. Kale Boynu Mahallesi Harun Bey Yokuşu'ndaki 39 nolu evin sokak kapısı alınlığında girift rumili ve palmetli süsleme.



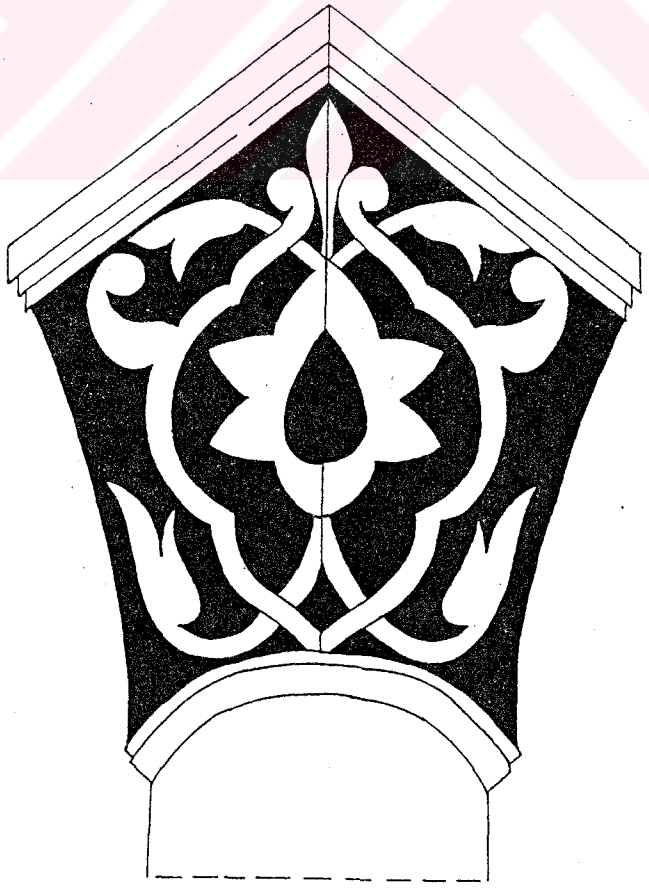
Şekil 122. Yusuf Paşa Camii mimberi yanlarında girift rumi ve palmet süslemeli köşe dolgusu.



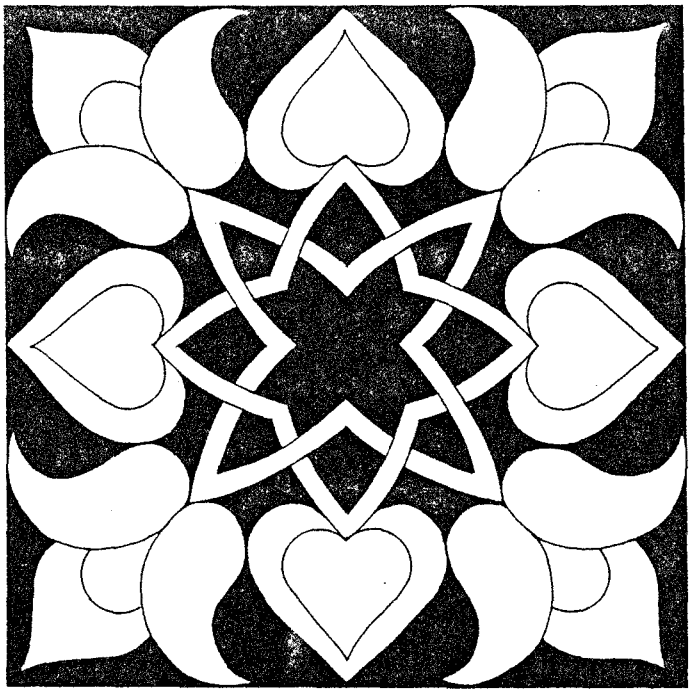
Şekil 123. Ellisekiz Meydanı 4 numaralı evin sokak kapısı alınlığında girift rumili süsleme.



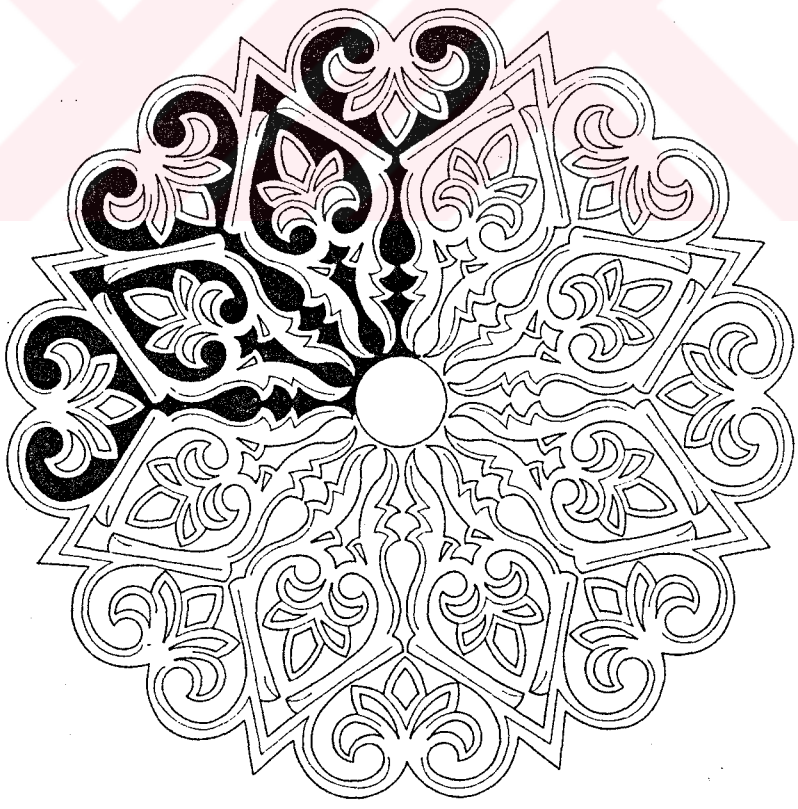
Şekil 124. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli oda kapısı köşe sütunçeleri başlığında rumili süsleme.



Şekil 125. Firuz Bey Çeşmesi köşe sütunçeleri başlığında rumili süsleme.



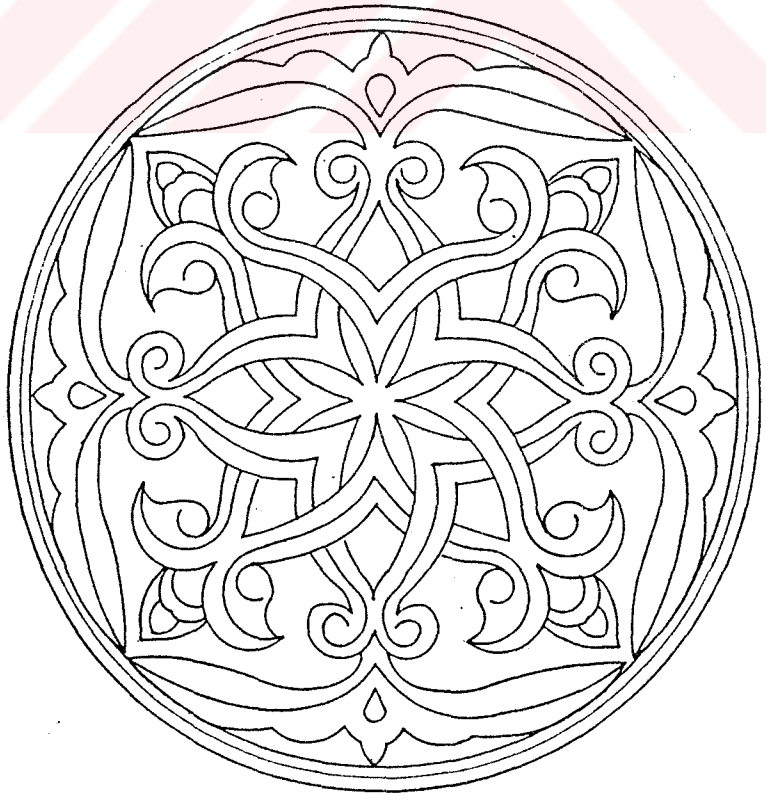
Şekil 126. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde uçlarında palmetler bulunan sekiz kollu yıldız süsleme.



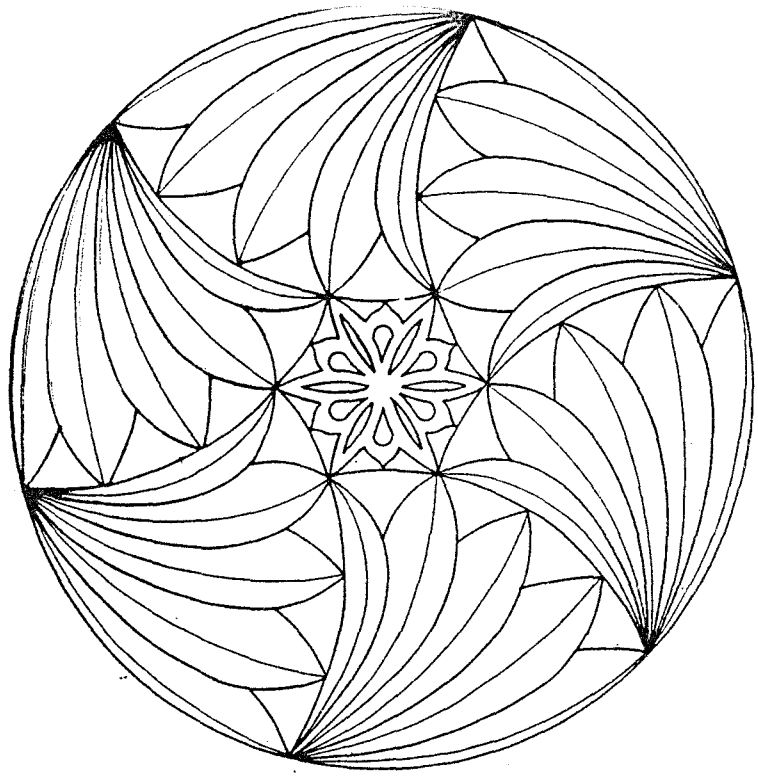
Şekil 127. Harran Hayat el-Harrani mezarlığındaki bir mezar şahidesi başlığında girift rumili ve palmetli süsleme.



Şekil 128. Birecik Sancak Mescidi pencere lentosunda girift rumi ve palmet süslemeli daire rozet.



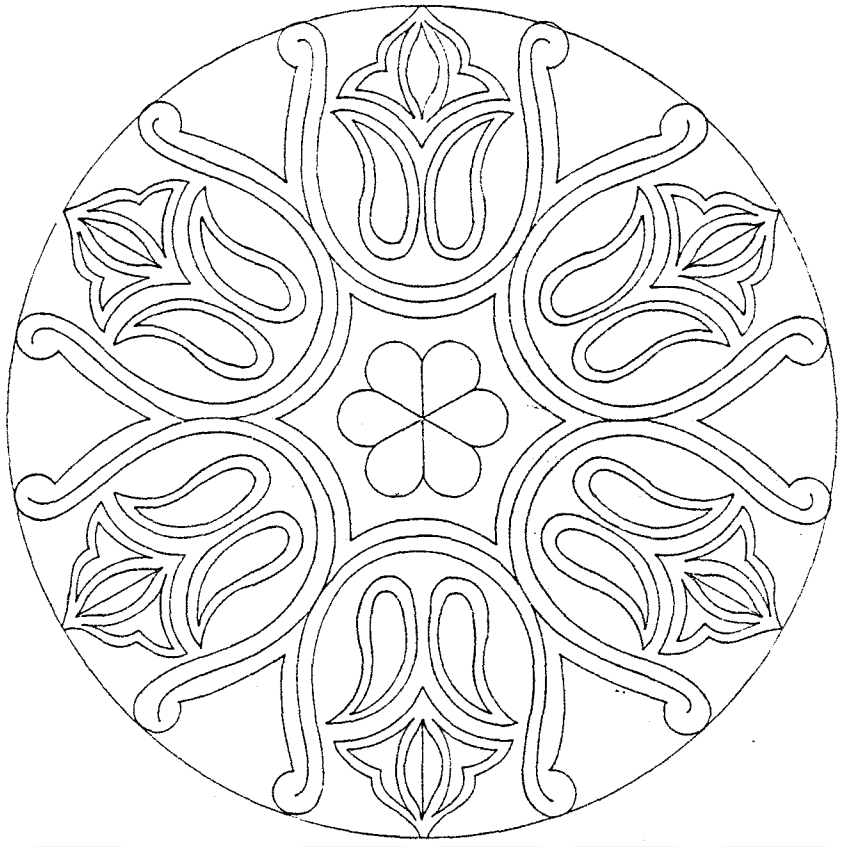
Şekil 129. Birecik Ulu Camii minare kuşağında girift rumi ve palmet süslemeli daire rozet.



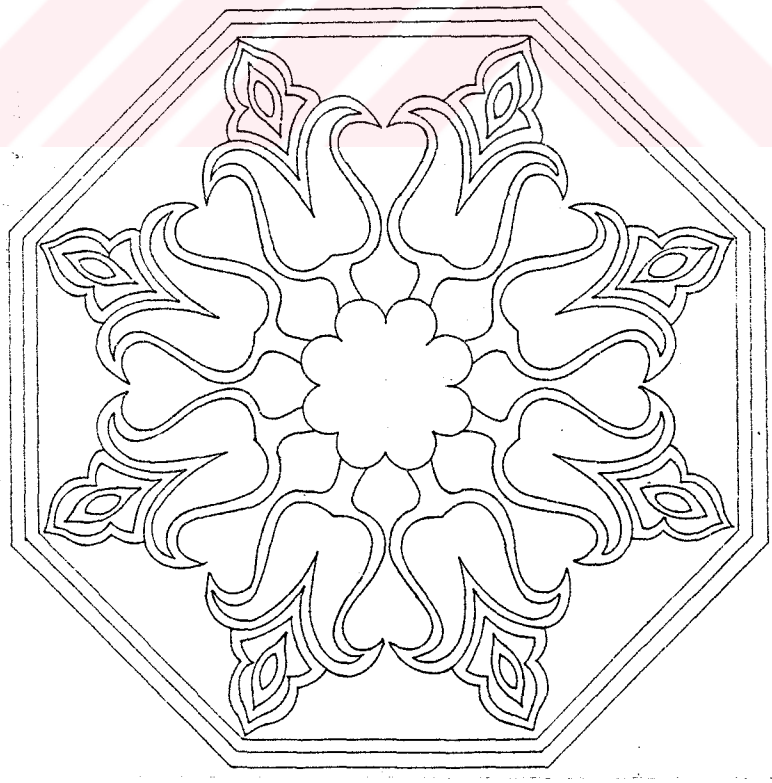
Şekil 130. Birecik Ulu Camii minare kuşağında akantus yapraklarının oluşturduğu daire rozet.



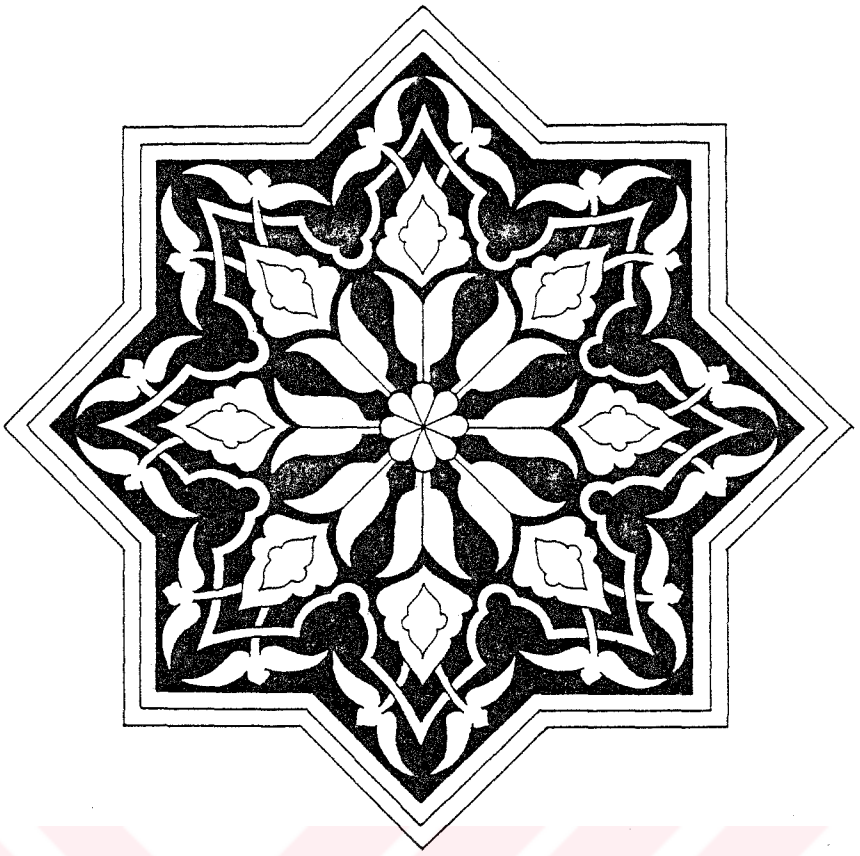
Şekil 131. Firuz Bey Çeşmesi alınlığında lotus-palmet süslemeli kabara rozet.



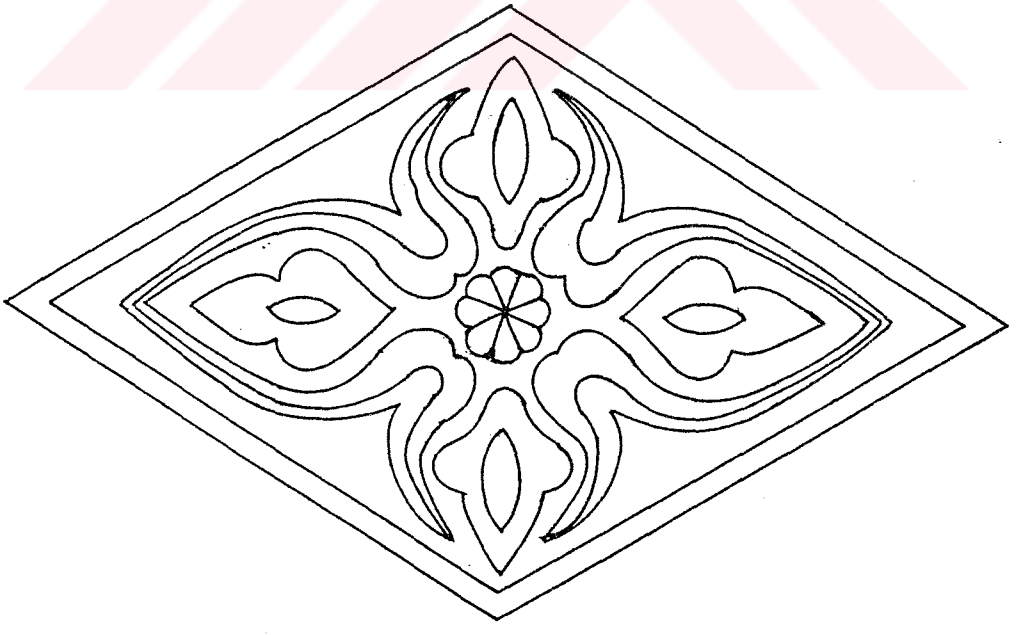
Şekil 132. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli oda kapısı üzerinde palmet süslemeli sekizgen rozet.



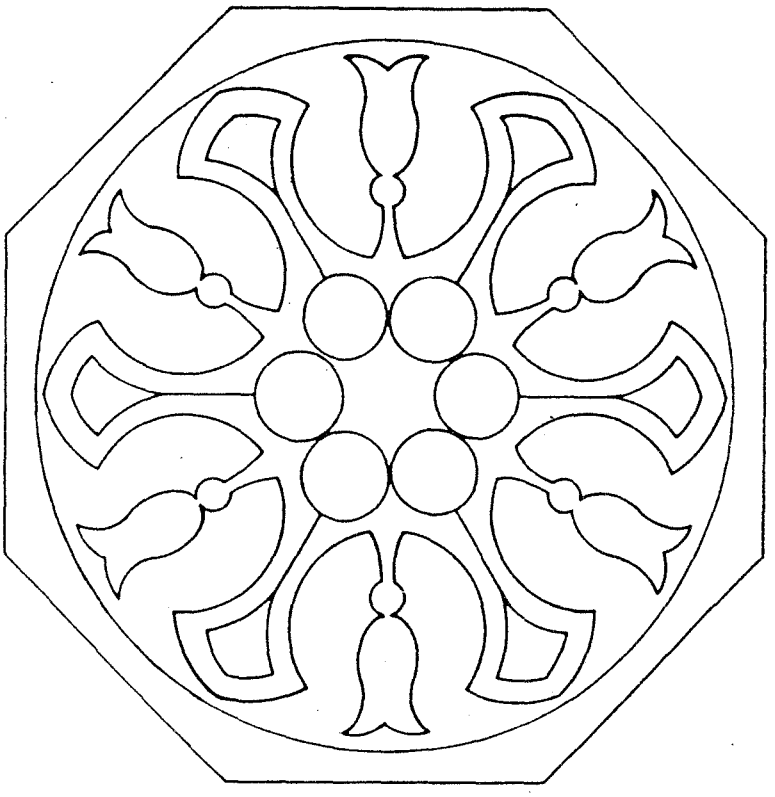
Şekil 133. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli odasının ocak nişi alınlığında palmet süslemeli sekiz köşeli yıldız şeklinde kabara kilit taşı.



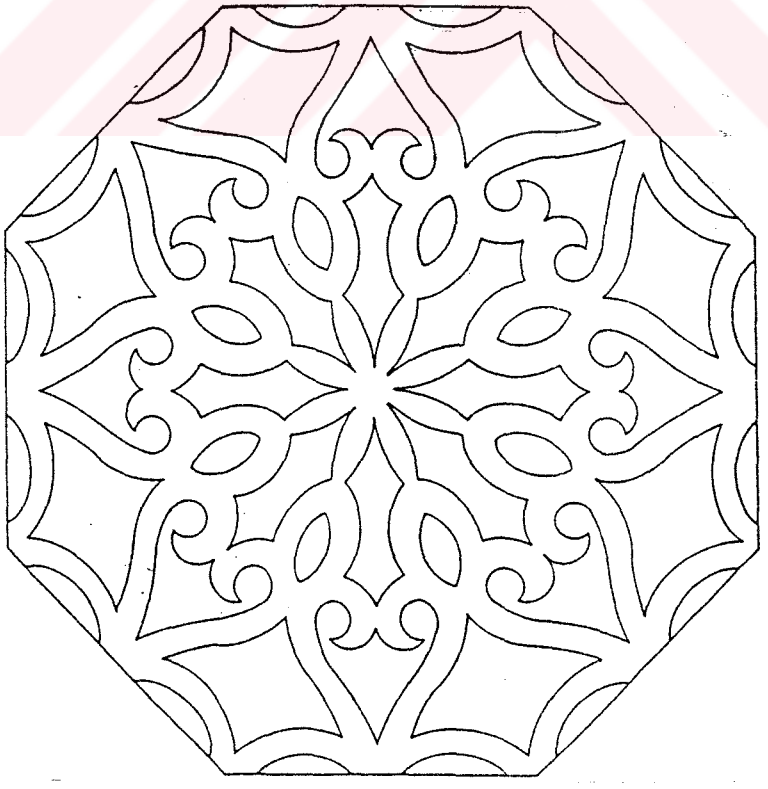
Şekil 134. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi eyvan tonozunda palmet süslemeli baklava dilimi şeklinde kabara kilit taşı.



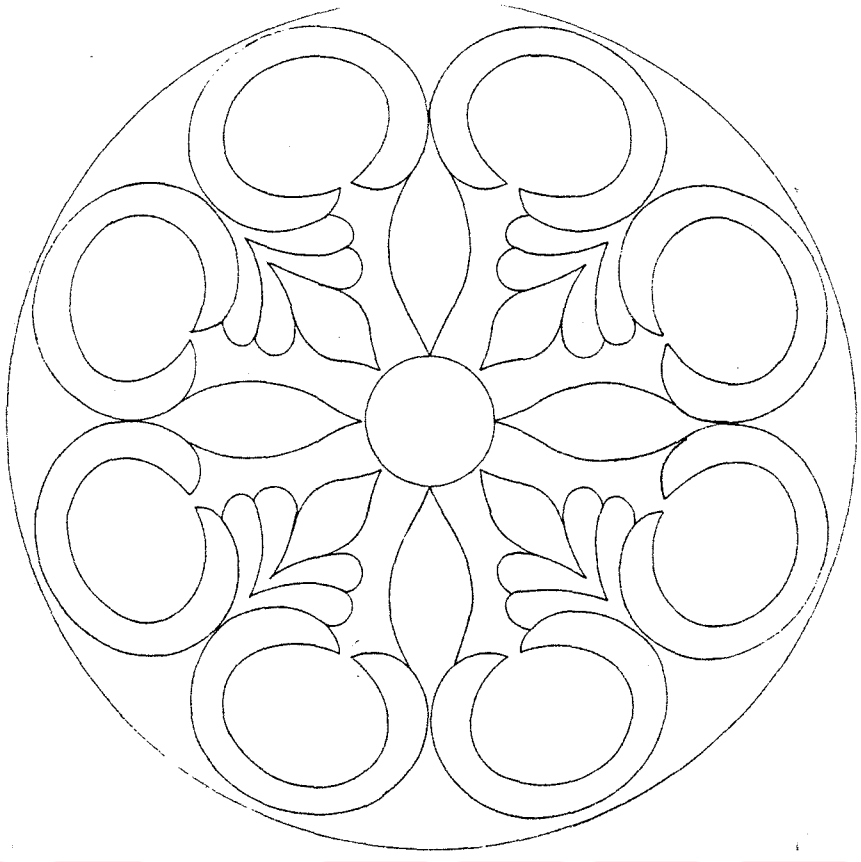
Şekil 135. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kütüphane odası tonoz kilit taşında palmet motifleri.



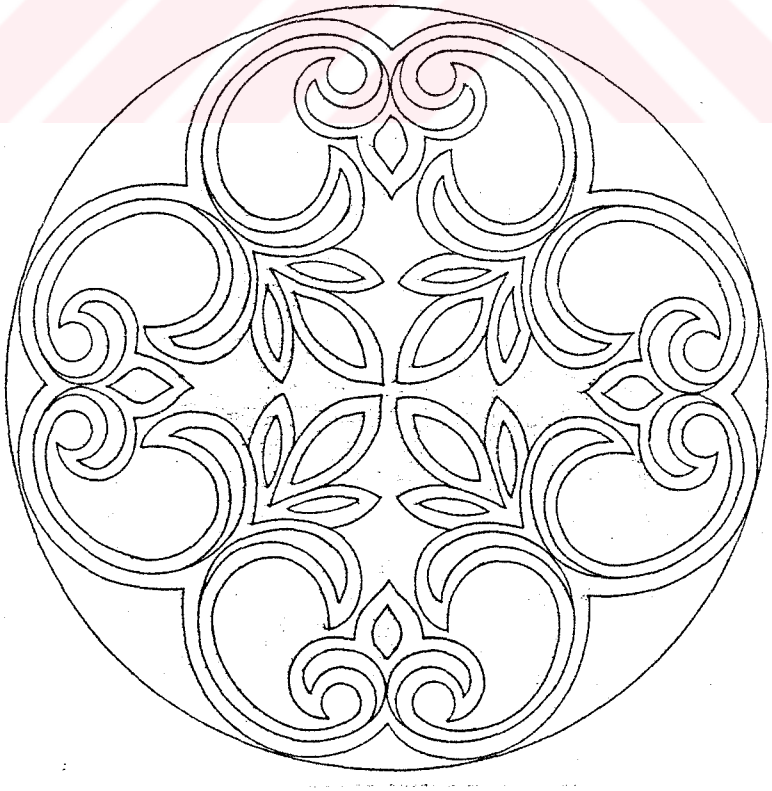
Şekil 136. Rızvaniye Camii mihrabı üzerinde palmet süslemeli şebekeli oyma küresel rozet.



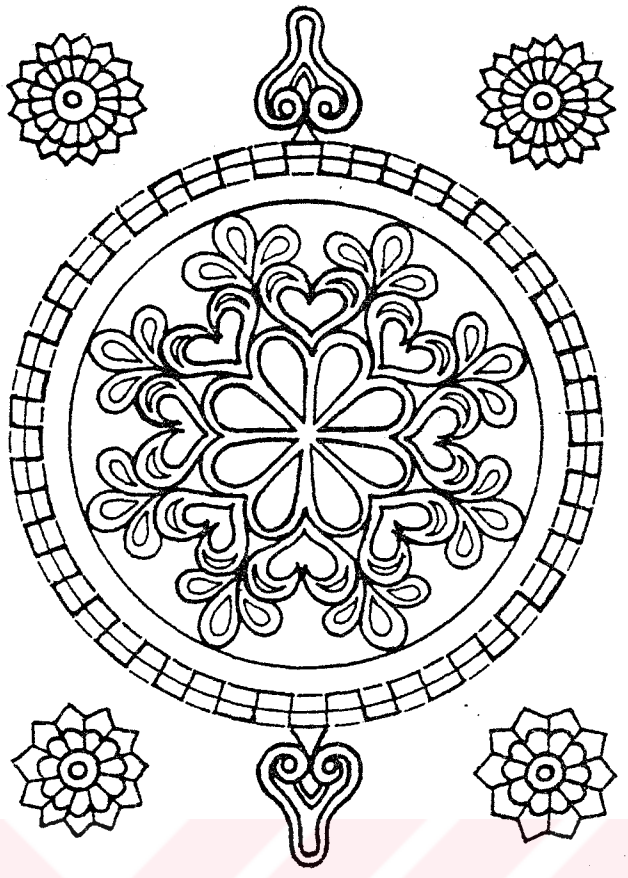
Şekil 137. Nebih Efendi Tekkesi Sokağı'ndaki 15 numaralı evin sokak kapısı alınlığında palmet süslemeli sekizgen rozet.



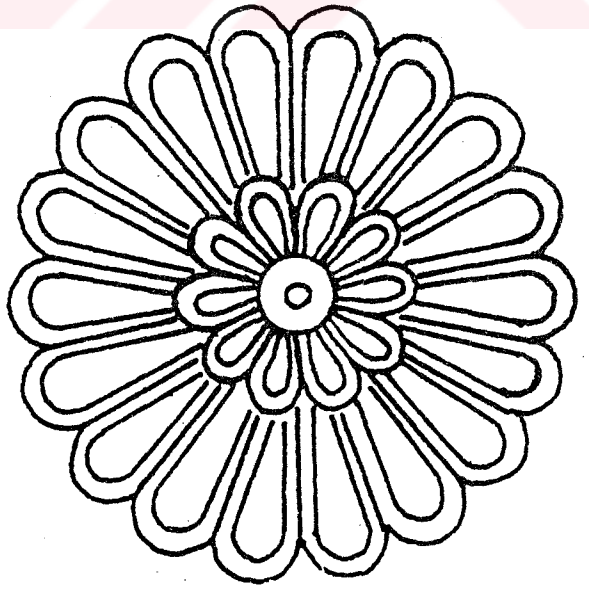
Şekil 138. Yıkılan bir Urfa evinden Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Konağı'na getirilen küresel bir kilit taşı üzerinde palmet motiflerinin oluşturduğu kompozisyon.



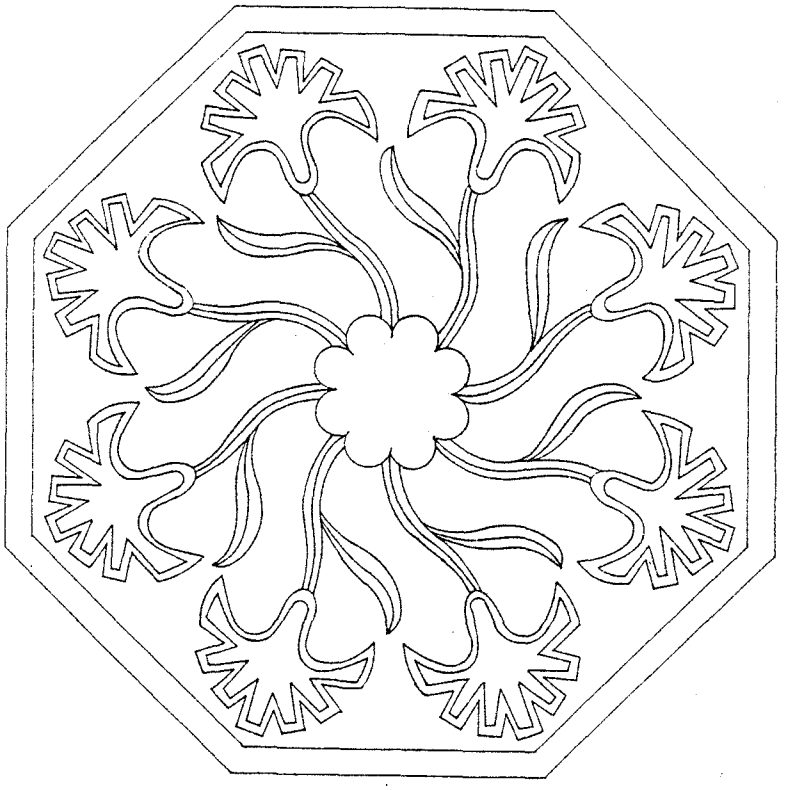
Şekil 139. Narıncı Camii doğusuna bitişik harap evin eyvan tonozu kilit taşında palmet motiflerinin oluşturduğu kompozisyon.



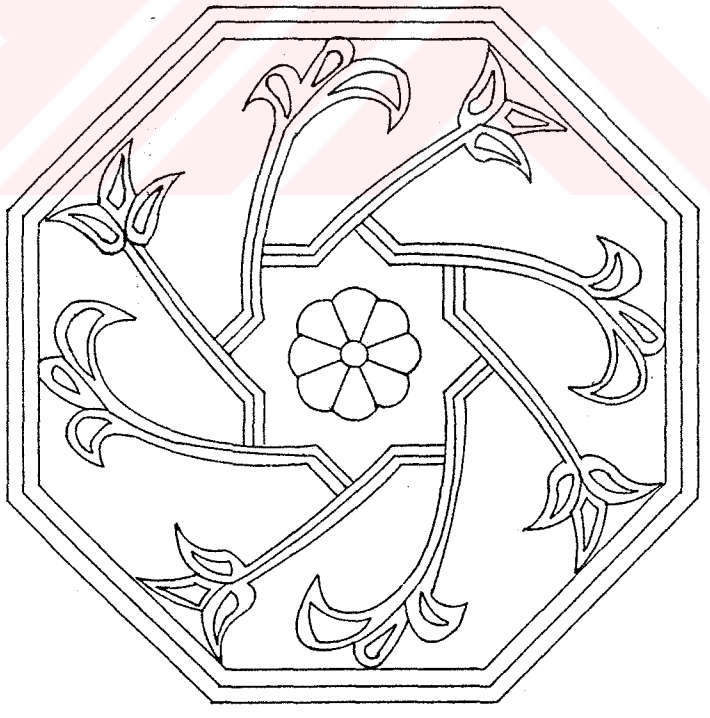
Şekil 140. Hacibanlar Evi eyvan nişindeki şebekeli oyma daire rozette palmet motiflerinin oluşturduğu kompozisyon (Z. Akkoyunlu'dan).



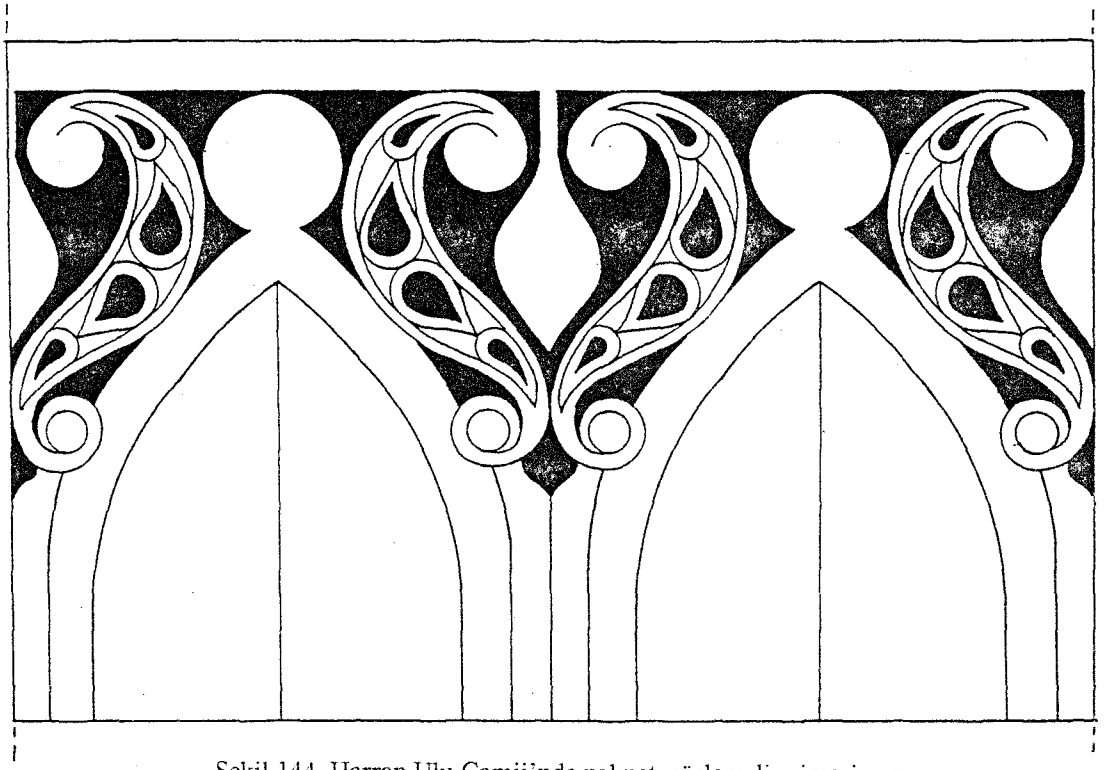
Şekil 141. Karaçizmeliler Evi'nde 16 yapraklı gülçe rozet (Z. Akkoyunlu'dan).



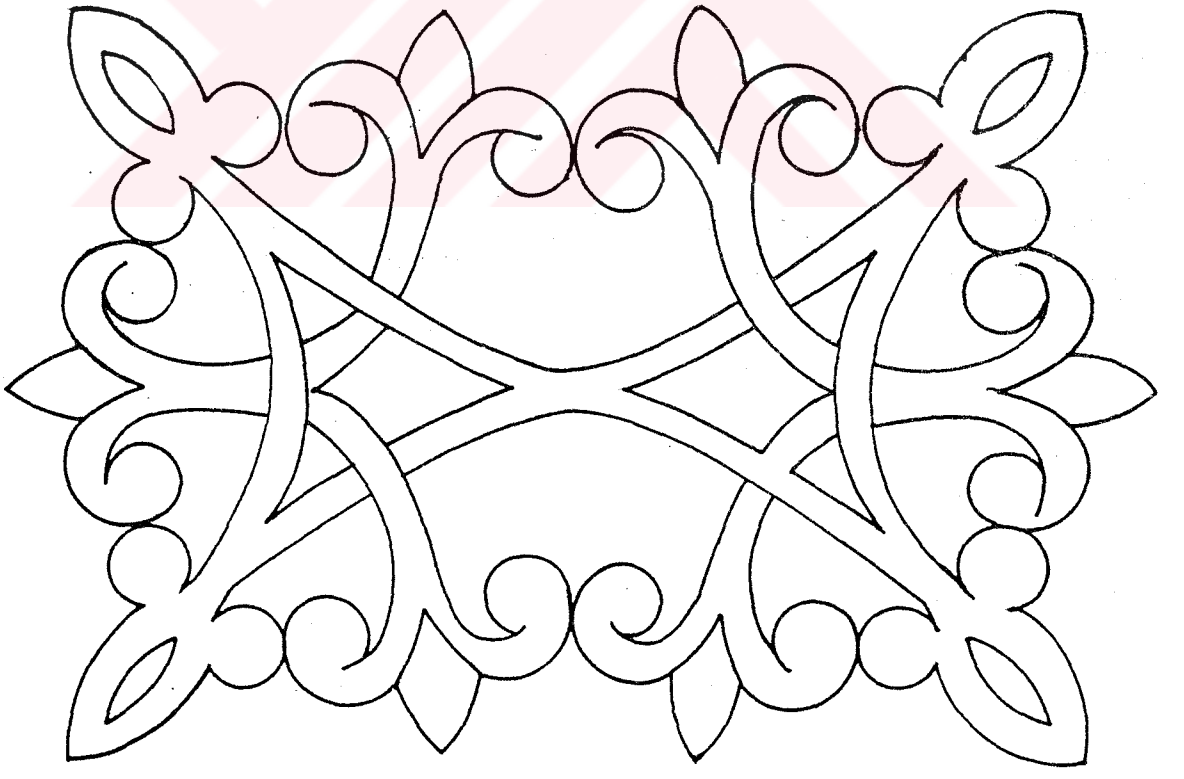
Şekil 142. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli odasının ocak nişi üzerinde çark-ı felek şeklinde dönen karanfillerden oluşan sekizgen rozet.



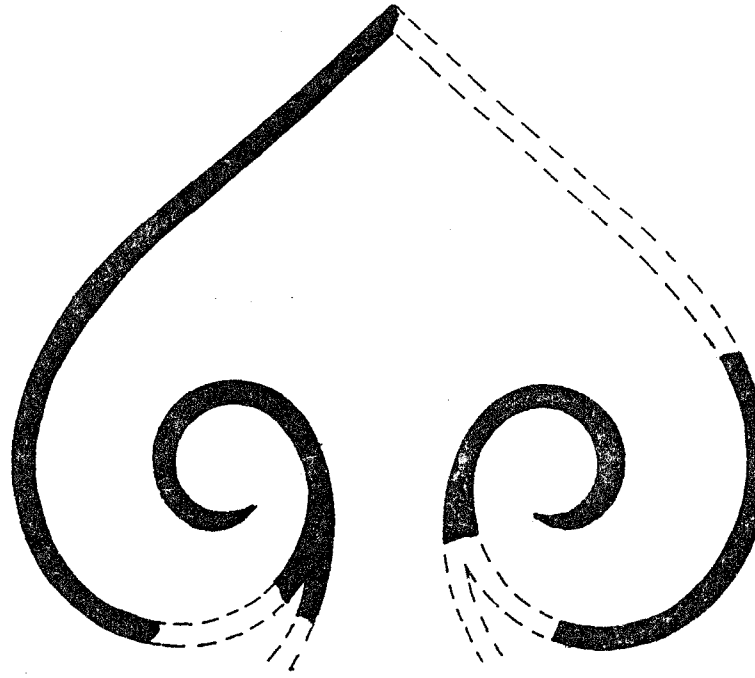
Şekil 143. Mustafa Akyüz Evi sokak kapısı alınlığında çark-ı felek şeklinde dönen palmetlerden oluşan sekizgen rozet.



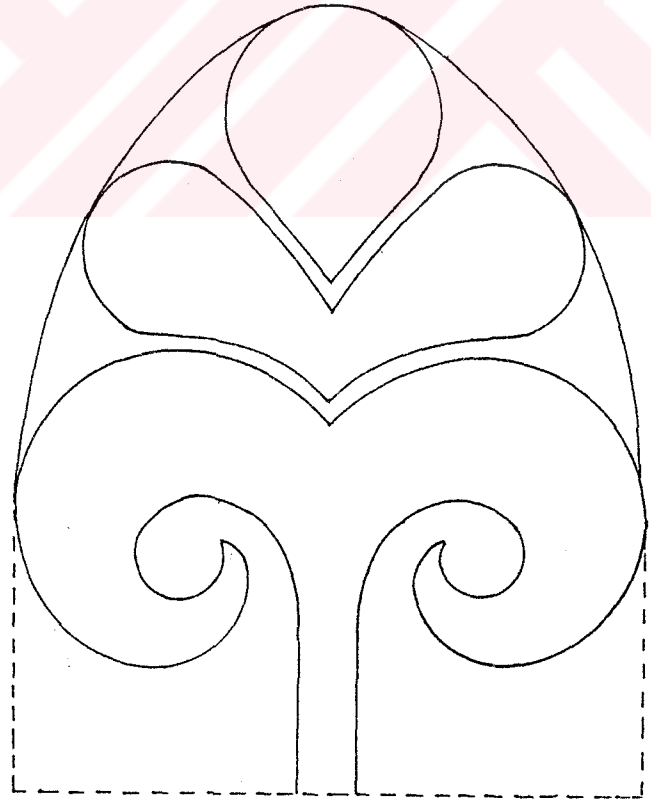
Şekil 144. Harran Ulu Camii'nde palmet süslemeli mimari parça.



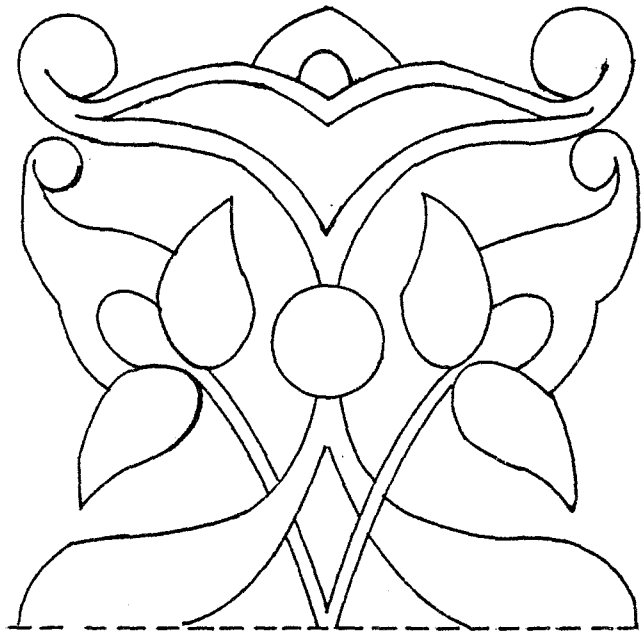
Şekil 145. Harran Ulu Camii'nden sapları örgülü bir şekilde birbirine bağlanan palmet motiflerinden oluşan süslemeli mimari parça (Urfa Müzesi).



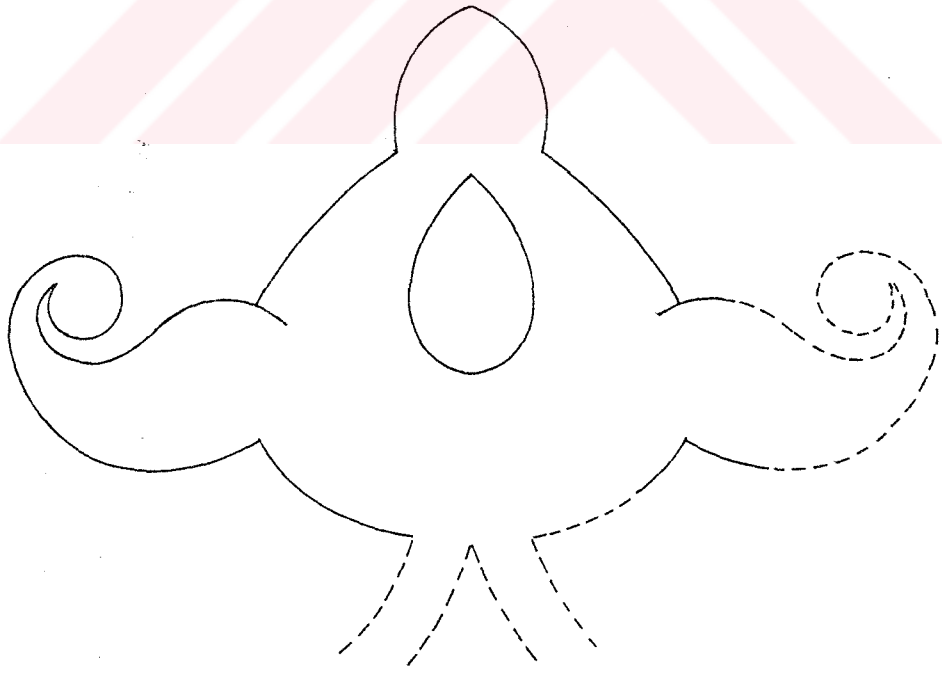
Şekil 146. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde palmet motifi.



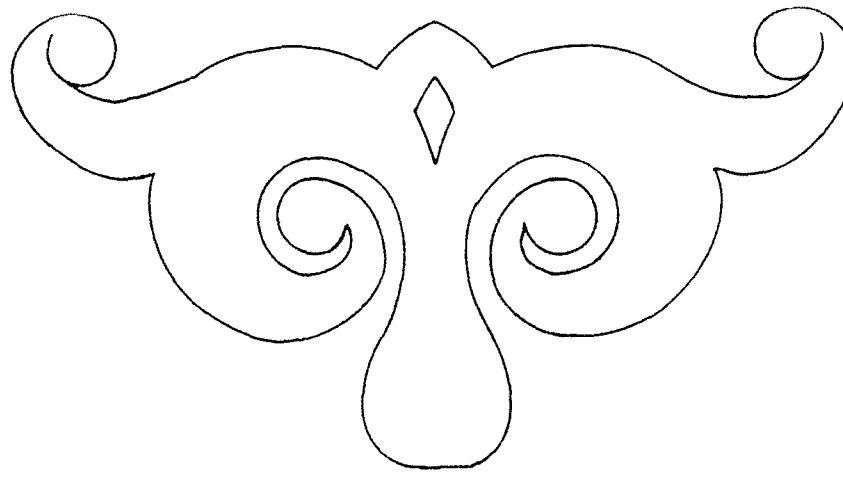
Şekil 147. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde palmet motifi.



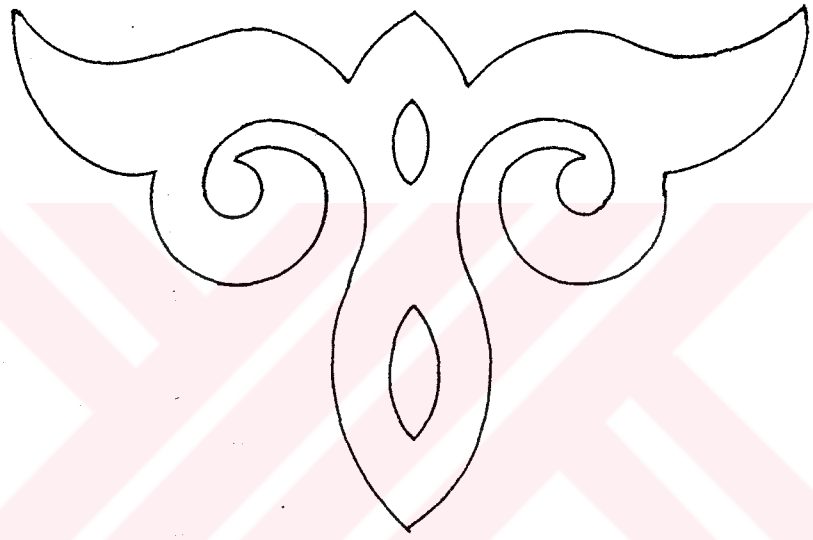
Şekil 148. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet süslemeli bir mimari parça.



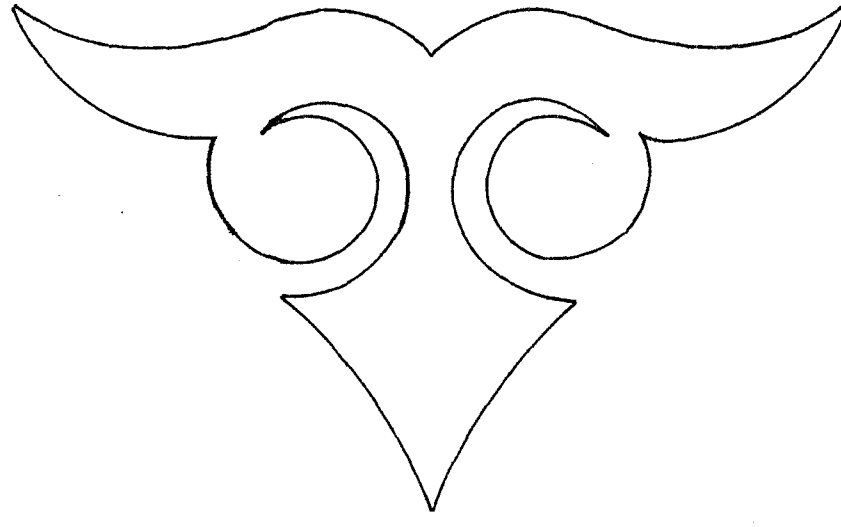
Şekil 149. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde lotus motifi.



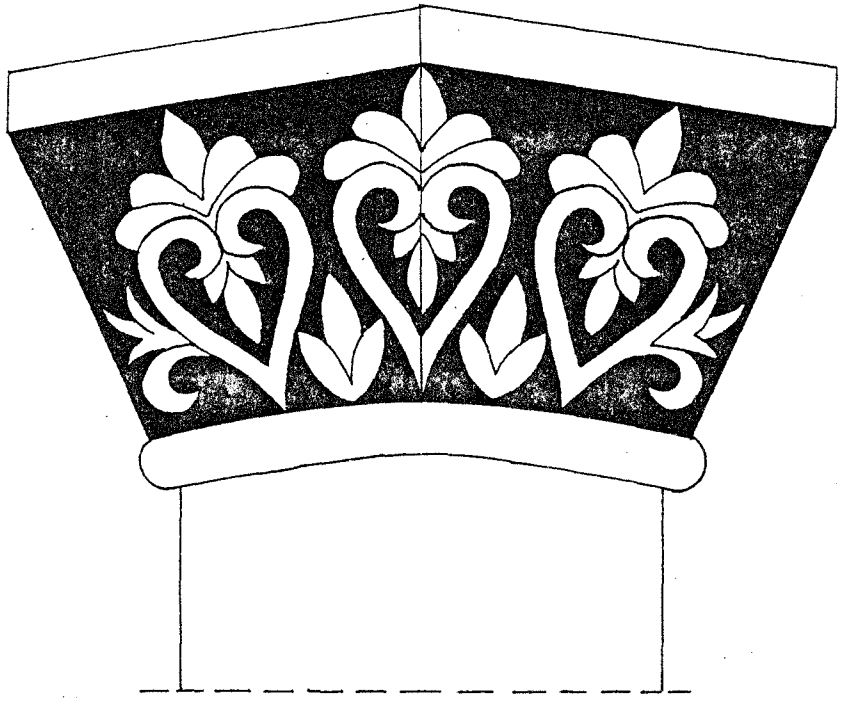
Şekil 150. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde lotus motifi.



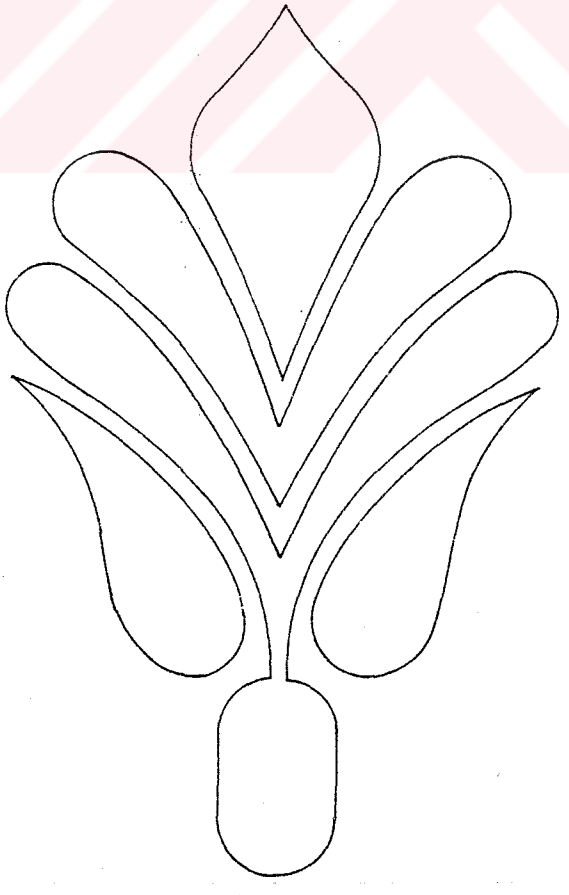
Şekil 151. Harran Ulu Camiindeki bir mimari parça üzerinde lotus motifi.



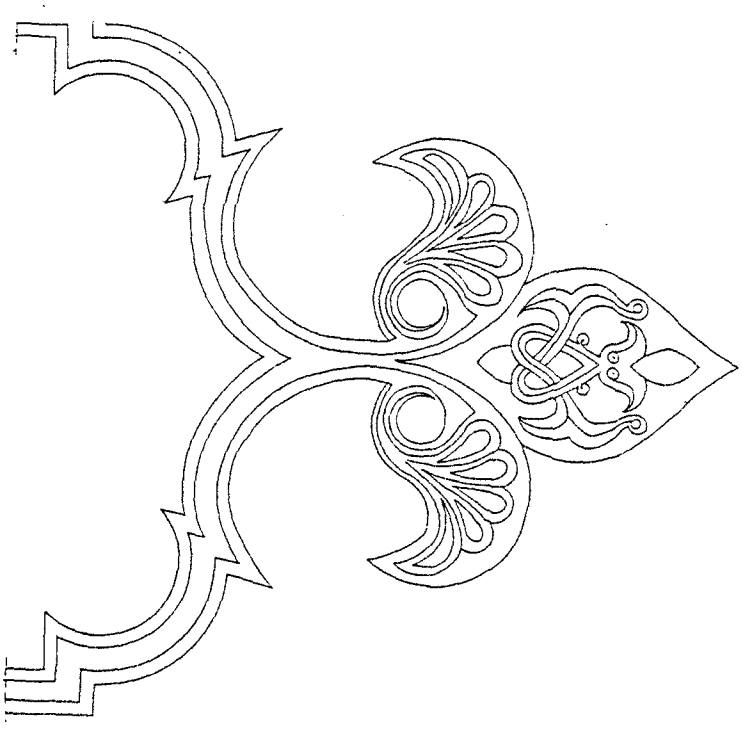
Şekil 152. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde lotus motifi.



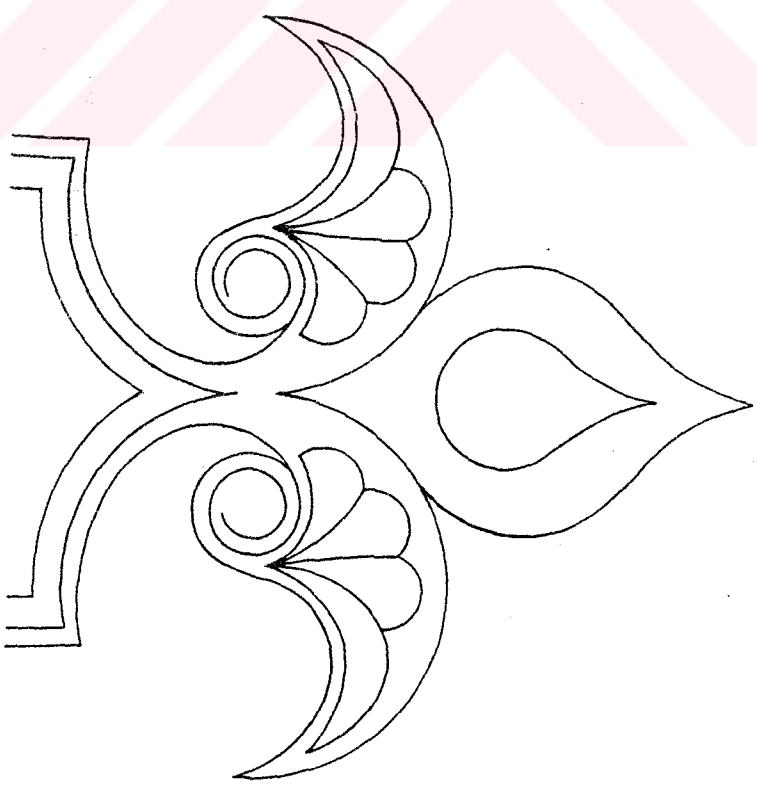
Şekil 153. Ağviran Köyü Hüseyin Paşa Camii mihrabı köşe sütunçeleri başlığında palmet motifli süsleme.



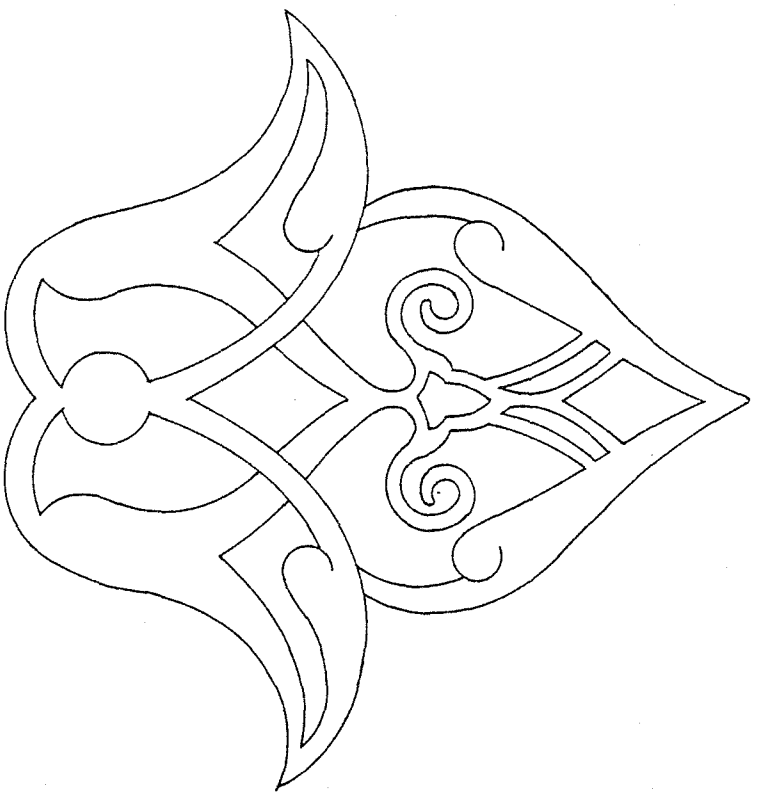
Şekil 154. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi eyvan mihrabı üzerinde palmet motifi.



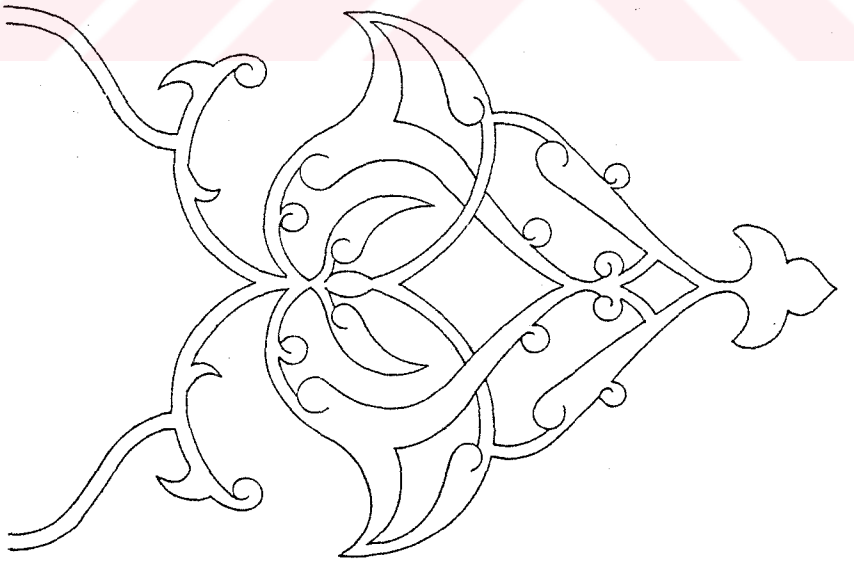
Şekil 155. Birecik Urfa Kapısı kitabesi yanlarında palmet motifi.



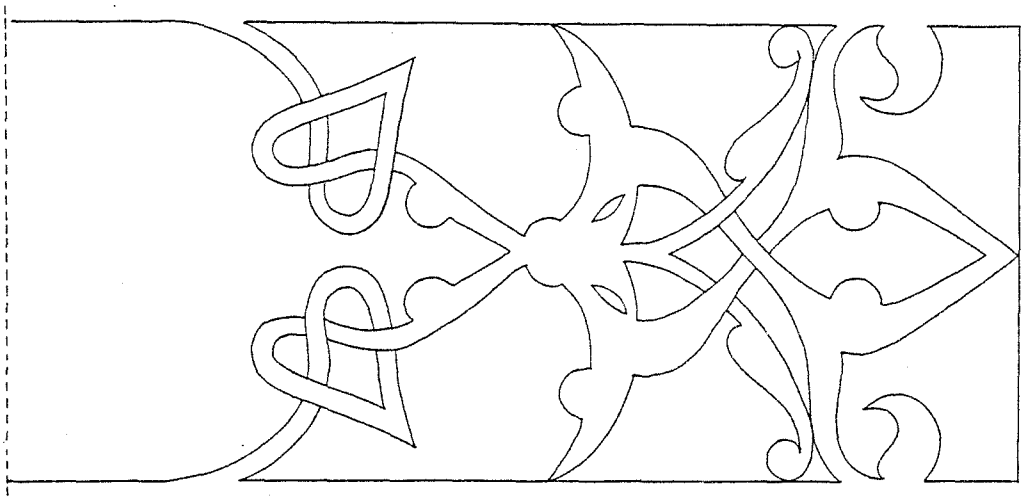
Şekil 156. Birecik Urfa Kapısı kitabesi yanlarında palmet motifi.



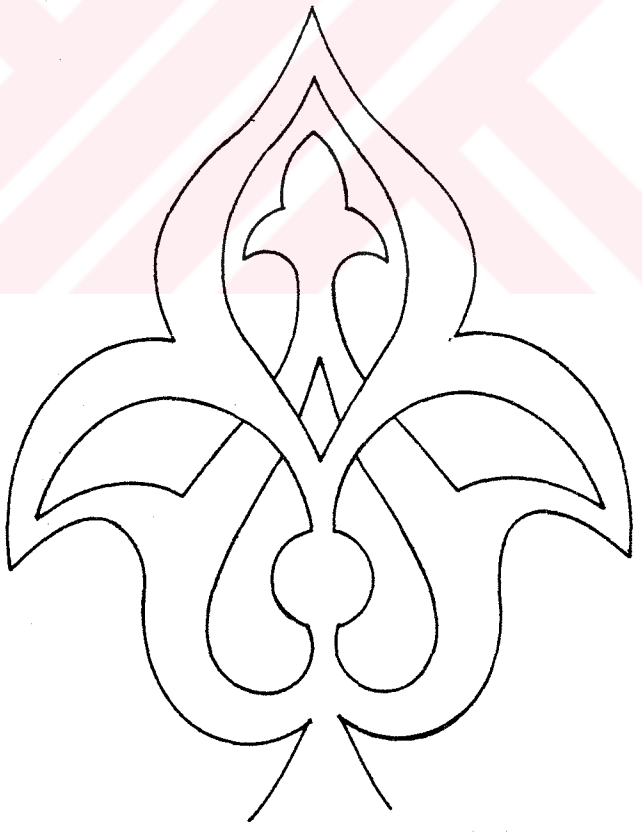
Şekil 157. Toktemur Mescidi kitabesi yanlarında palmet motifi.



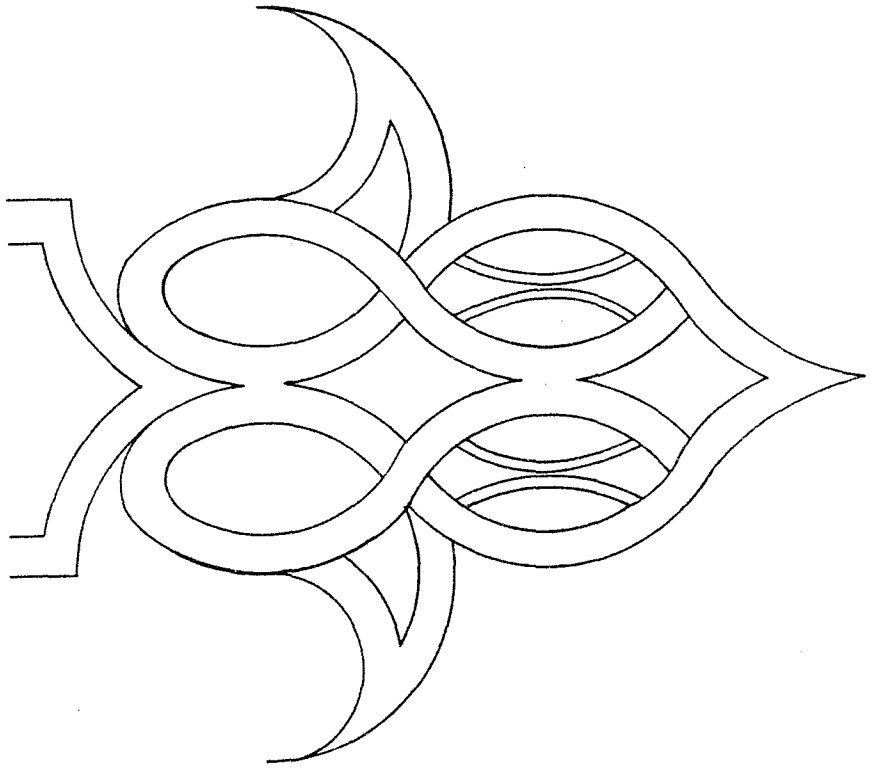
Şekil 158. Dabbakhane Camii son cemaat yeri batı duvarındaki kitabe yanlarında palmet motifi.



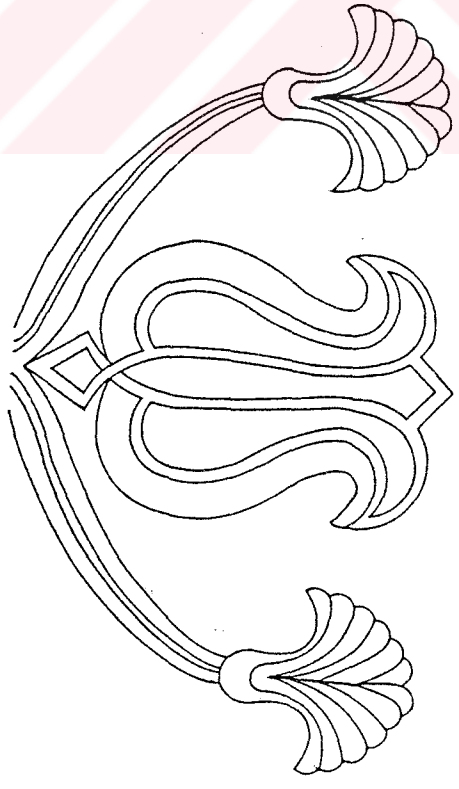
Şekil 159. Dabbakhane Camii avlusu doğusundaki türbe kitabesi yanlarında palmet motifi.



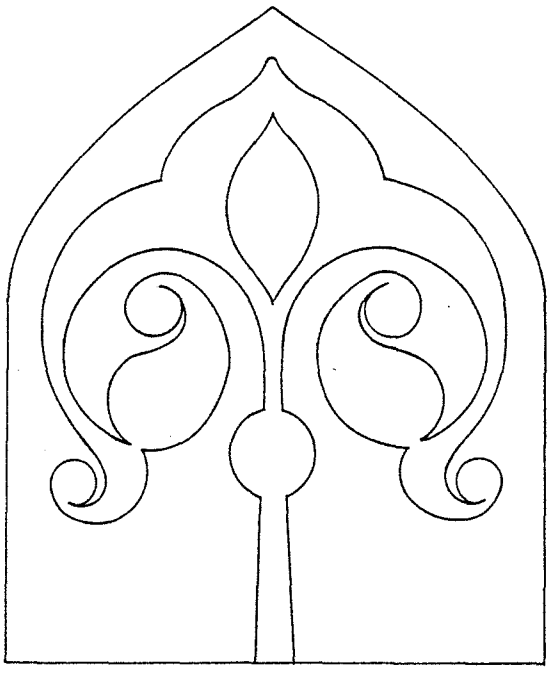
Şekil 160. Dabbakhane Camii avlusu batı portali kitabesi yanlarında palmet motifi.



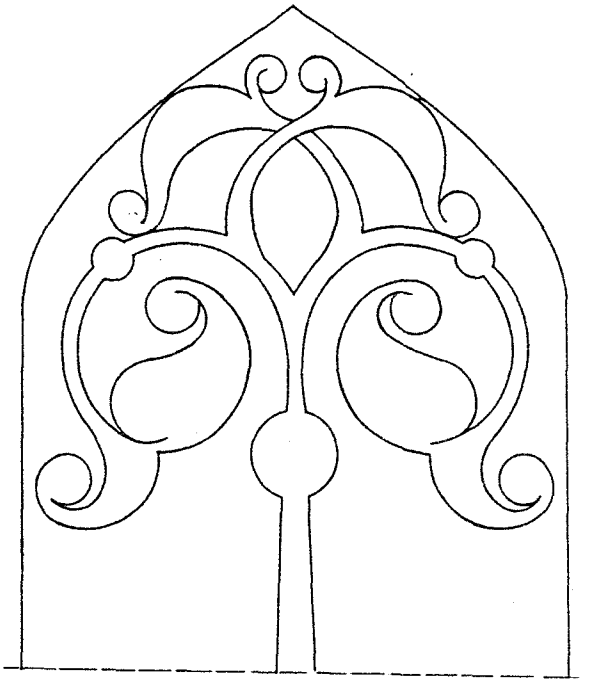
Şekil 161. Çar Melik Köyü mezarlığındaki bir mezar şahidesi üzerinde palmet motifi.



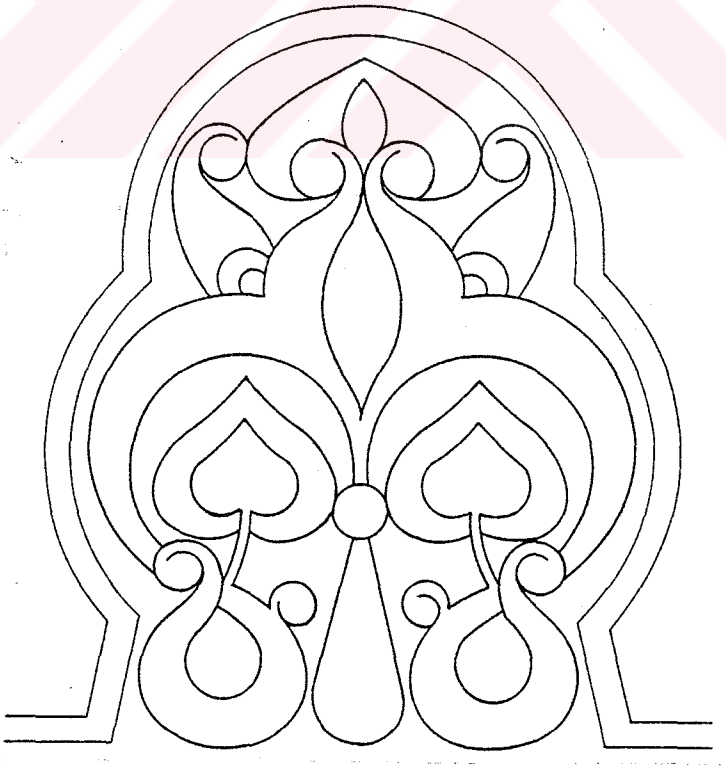
Şekil 162. Hacı Nuri Uslusoy Evi'ndeki rozet süsleme yanlarında palmet motifleri.



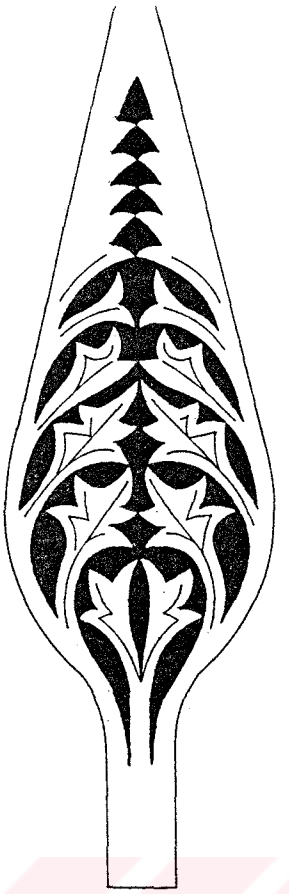
Şekil 163. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde çatallı rumilerden oluşan stilize hayat ağacı motifi.



Şekil 164. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde çatallı rumilerden oluşan stilize hayat ağacı motifi.



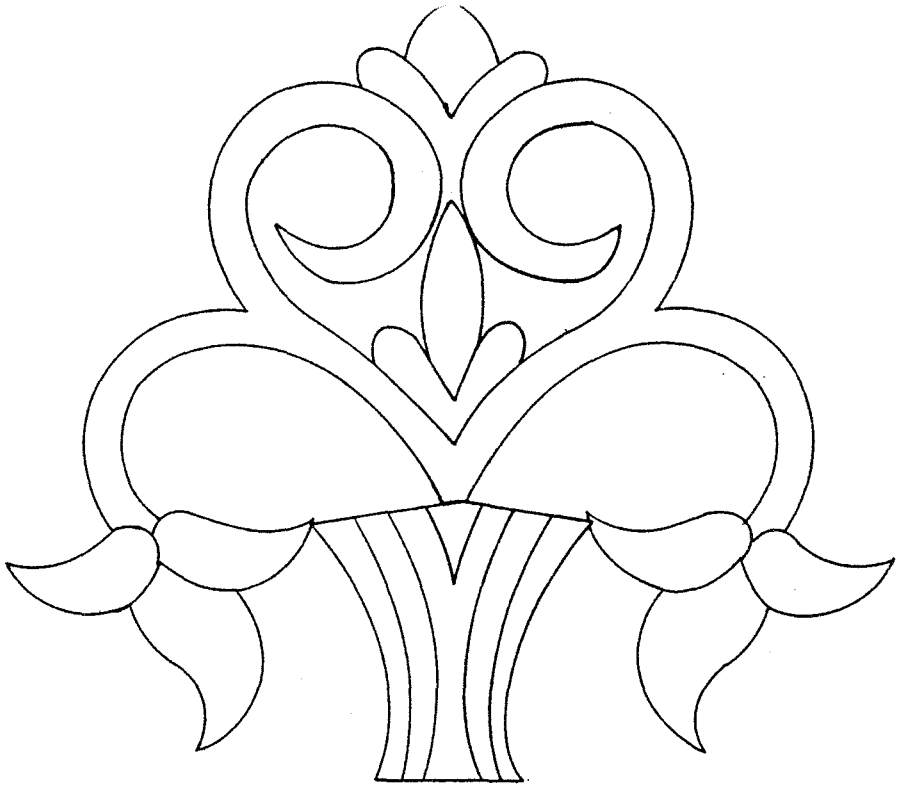
Şekil 165. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parça üzerinde çatallı rumilerden oluşan stilize hayat ağacı motifi.



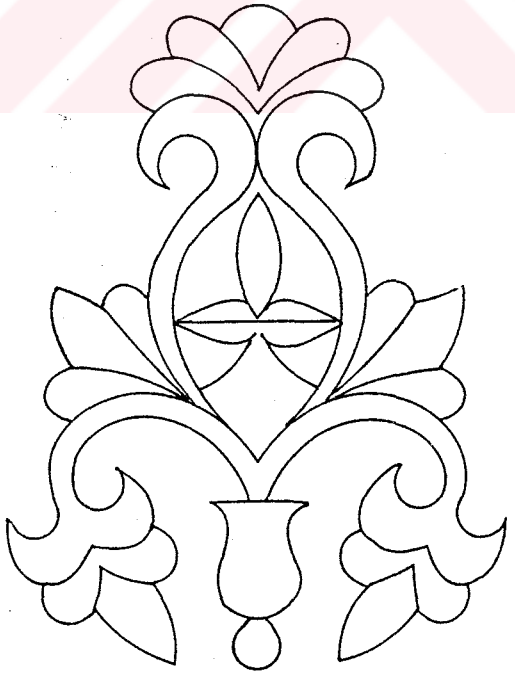
Şekil 166. Harran Hayat el-Harrani Mezarlığı'nda stilize akantus yapraklarından oluşan selvi ağacı motifi.



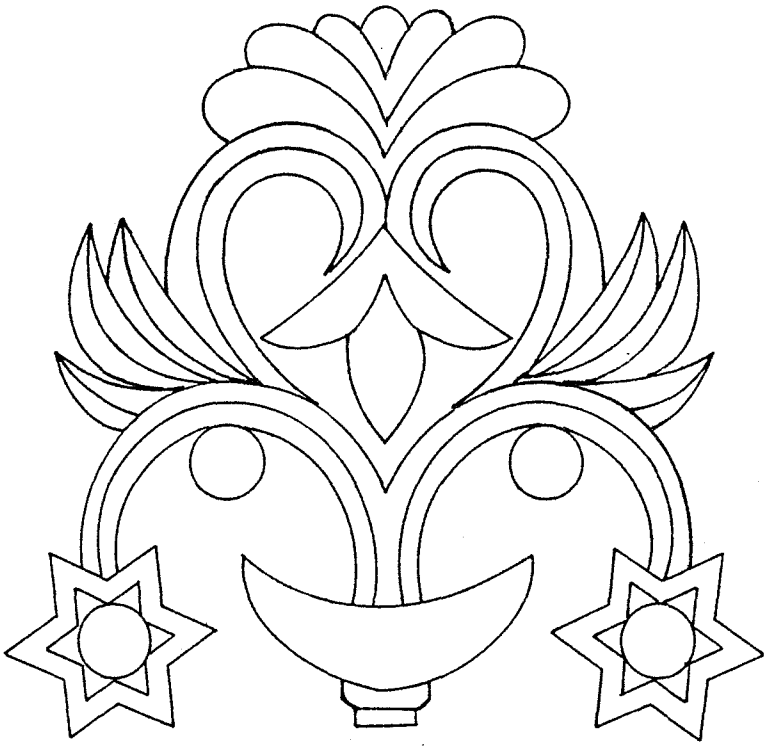
Şekil 167. Ağviran Köyü Hüseyin Paşa Camii son cemaat yerinde hayat ağacı motifi.



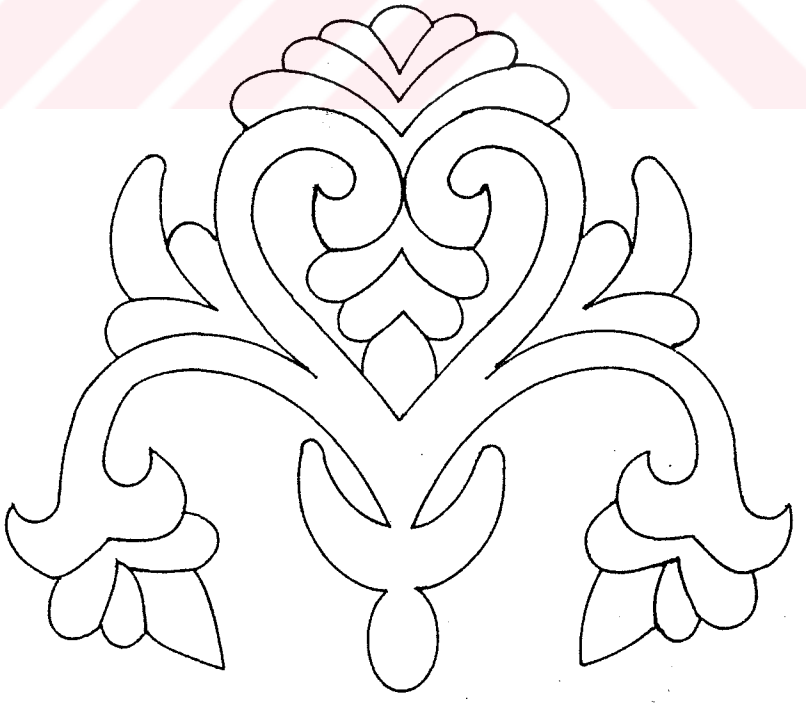
Şekil 168. Reci Kilisesi dış narthex bölümü batı cephesi havalandırma penceresi üzerinde hayat ağacı motifi.



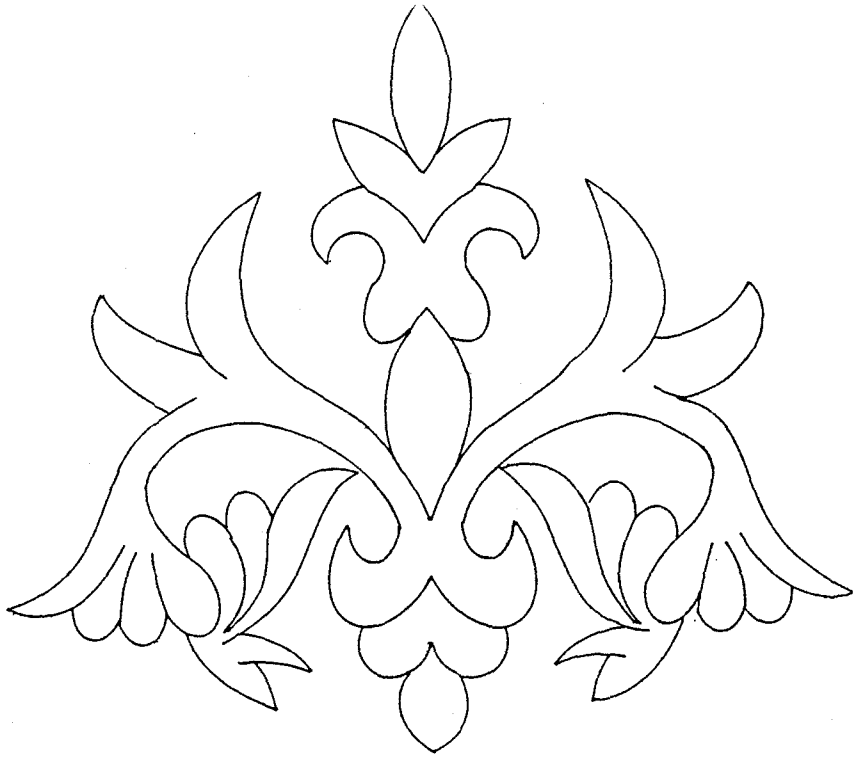
Şekil 169. Alihan Bey Sokak 19 numaralı evde hayat ağacı motifi.



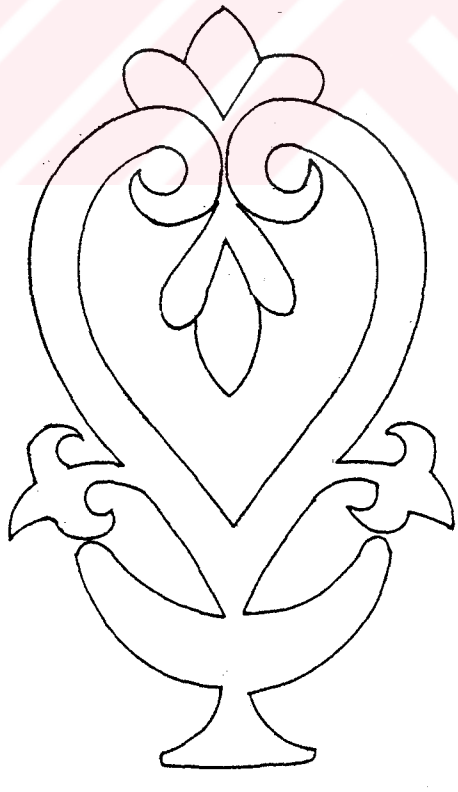
Şekil 170. Mehmet Bağmancı Evi'nde hayat ağacı motifi.



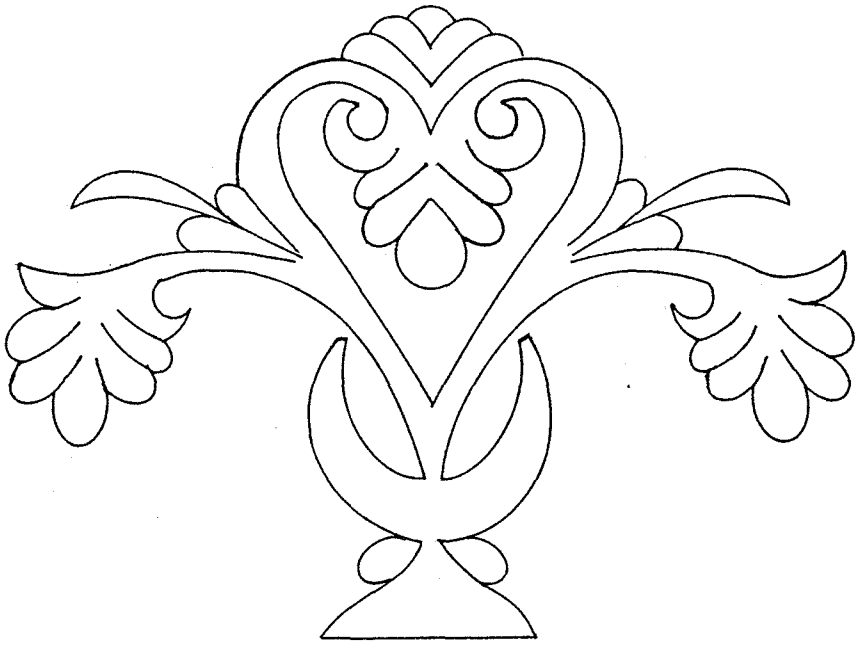
Şekil 171. Yıkılan bir Urfa evinden taşçı atölyesine getirilen mimari bir parça üzeride hayat ağacı motifi.



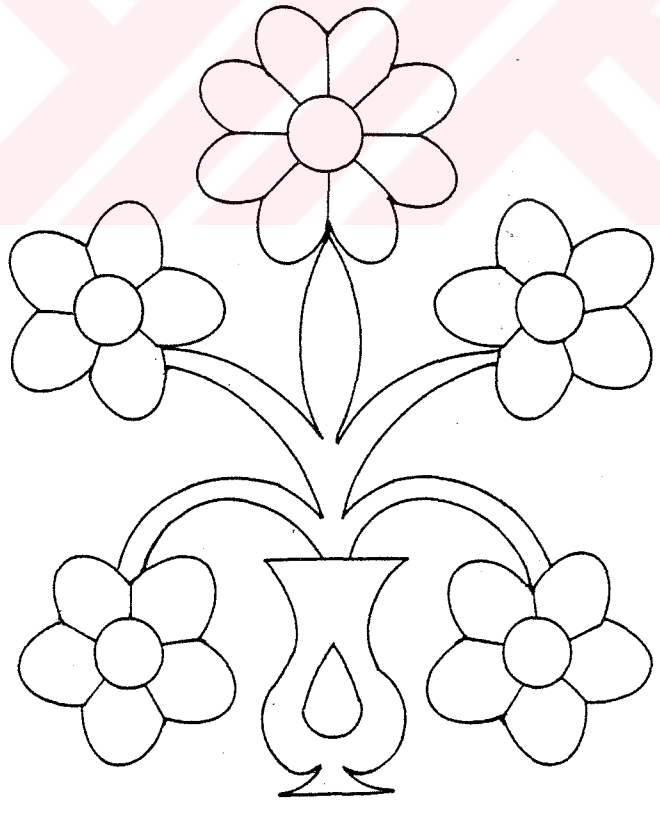
Şekil 172. Harran Kapı Mezarlığı'ndaki bir mezar şahidesinde hayat ağacı motifi.



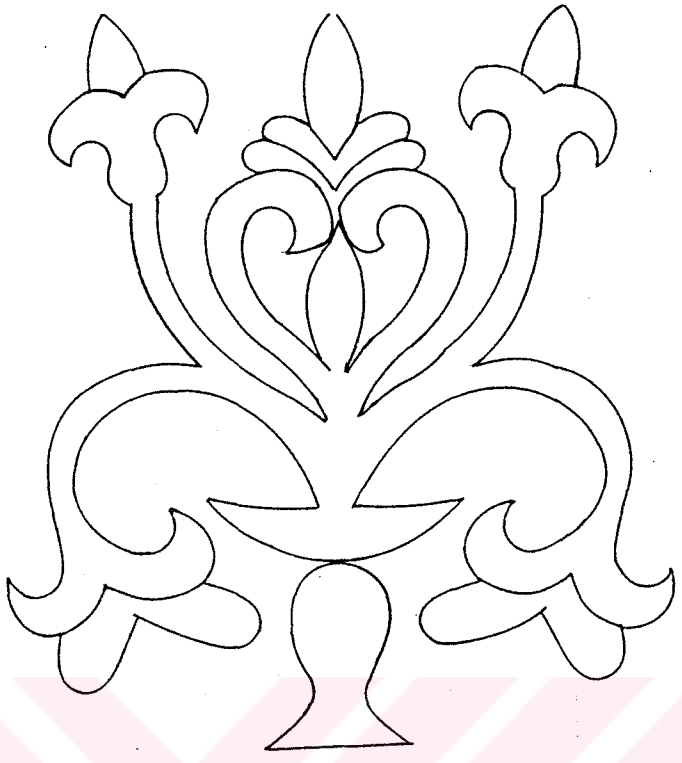
Şekil 173. Karanlık Kapı Sokak 26 numaralı evin sokak kapısı kemeri kilit taşında hayat ağacı motifi.



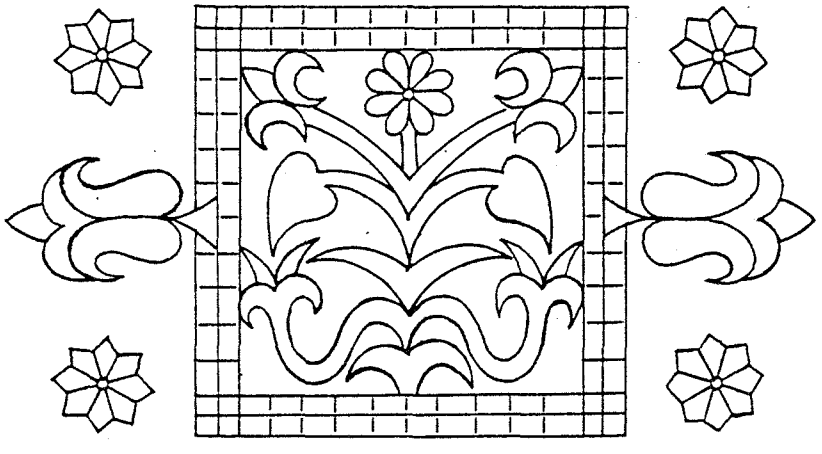
Şekil 174. Hızanoğlu Camii civarı Özkanlar Evi sokak kapısı alınlığında hayat ağacı motifi.



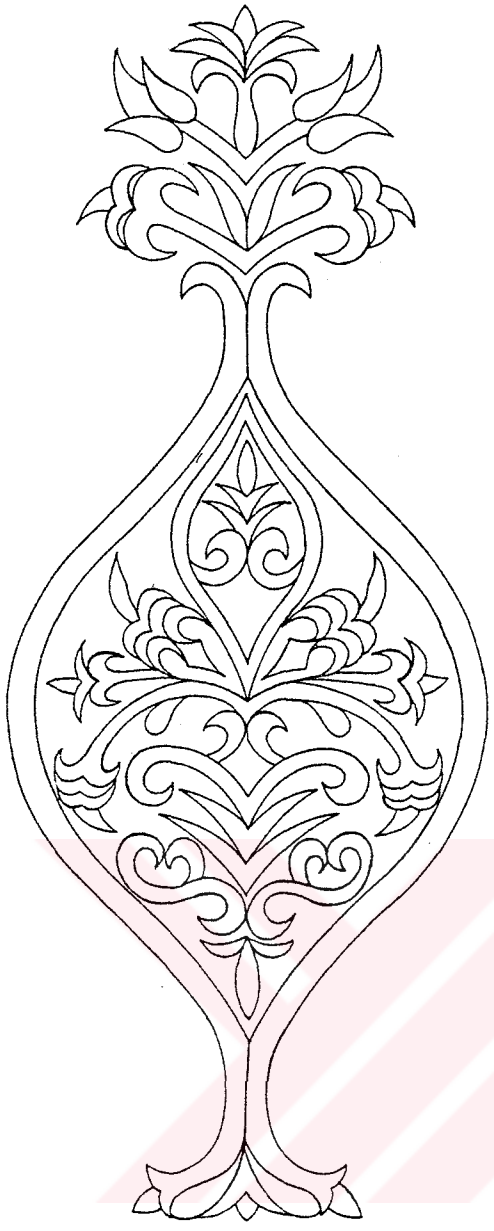
Şekil 175. Ellisekiz Meydanı civarı Çetinerler Evi'nde hayat ağacı motifi.



Şekil 176. Ellisekiz Meydanı civarı Çetinerler Evi'nde hayat ağacı motifi.



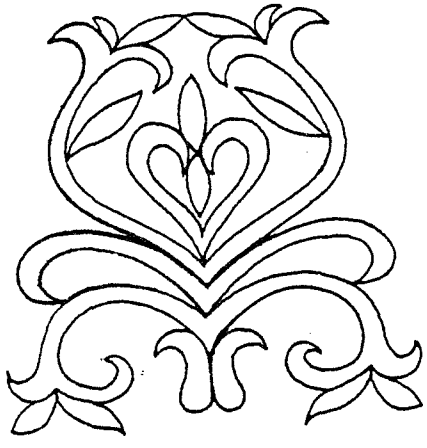
Şekil 177. Mahmut Canpolat Evi'nde şebekeli oyma hayat ağacı motifi (Z. Akkoyunlu'dan).



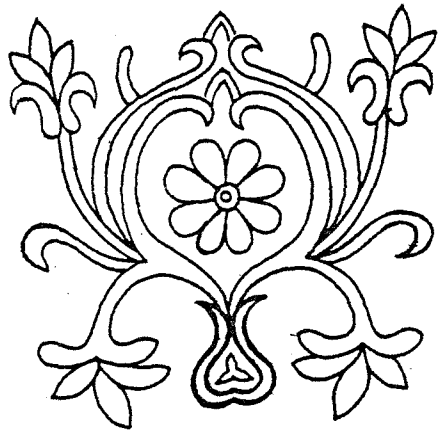
Şekil 178. Melekler Evi şebekeli oyma havalandırma penceresinde hayat ağacı motifi (Z. Akkoyunlu'dan).



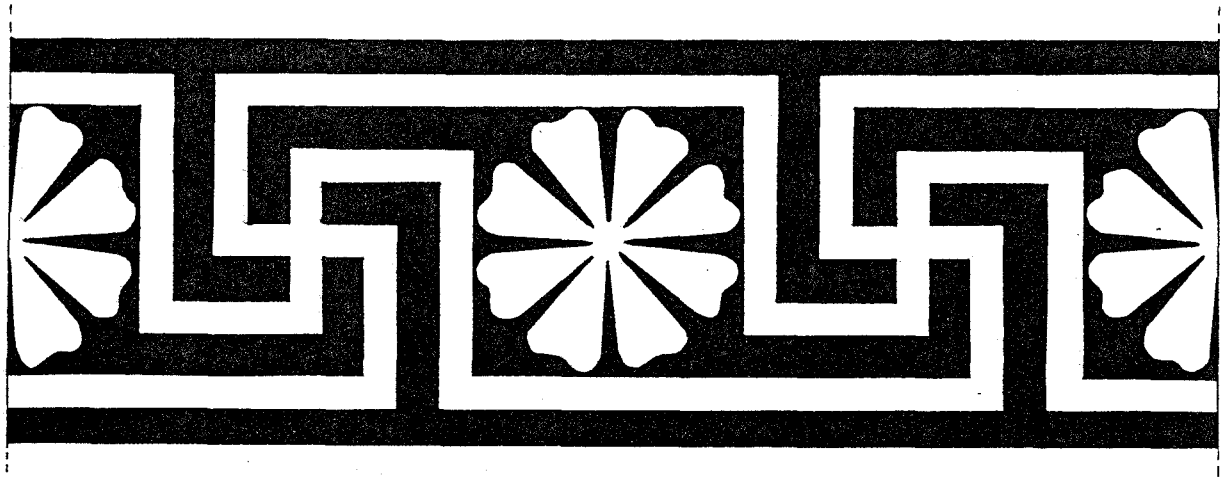
Şekil 179. Melekler Evi şebekeli oyma havalandırma penceresinde hayat ağacı motifi (Z. Akkoyunlu'dan).



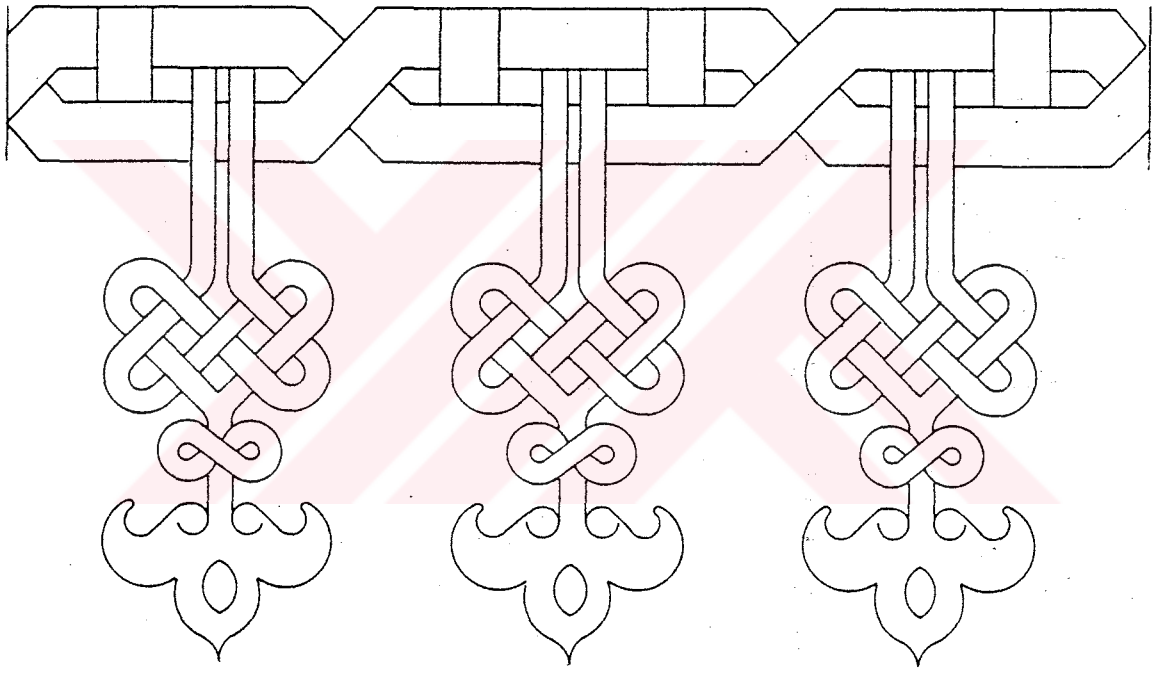
Şekil 180. Ali Kılıç Evi'nde hayat ağacı motifi (Z. Akkoyunlu'dan).



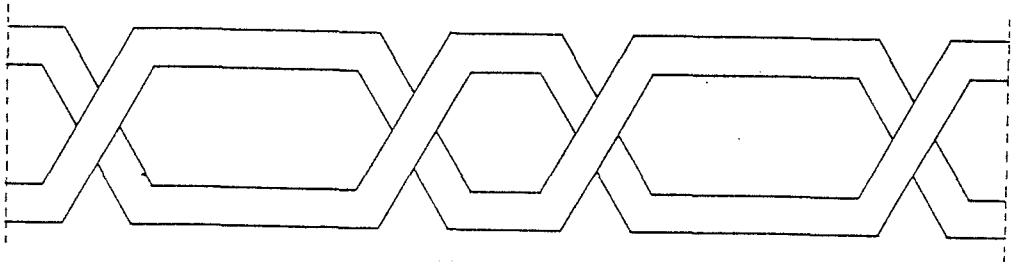
Şekil 181. Ali Kılıç Evi'nde hayat ağacı motifi.



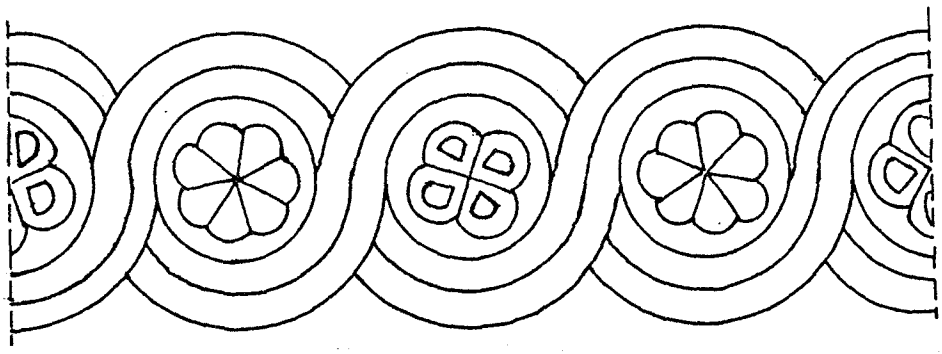
Şekil 182. Harran Ulu Camii'nden iki şeritli örgü (meander) motifi (Urfa Müzesi).



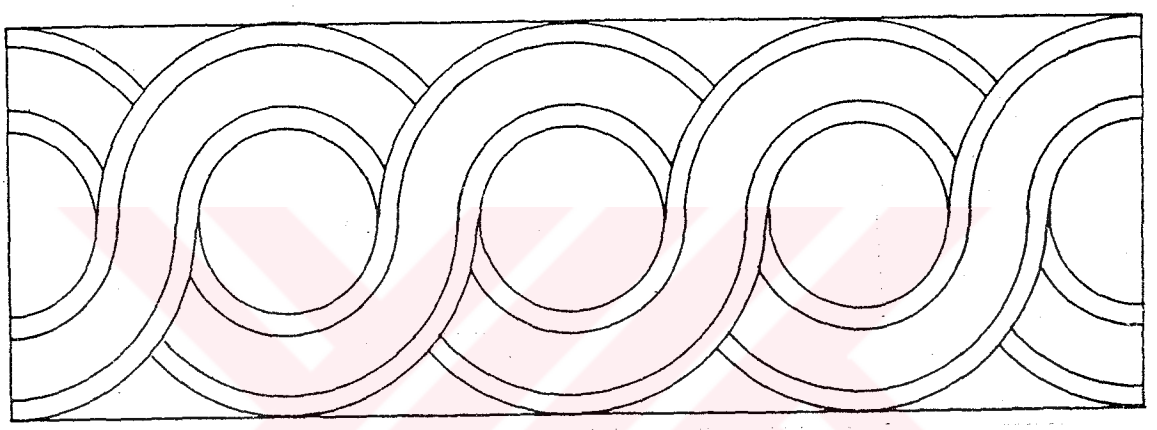
Şekil 183. Cabir el-Ensar Camii harim kapısı alınlığında iki şeritli örgülerden sarkan palmet motifleri.



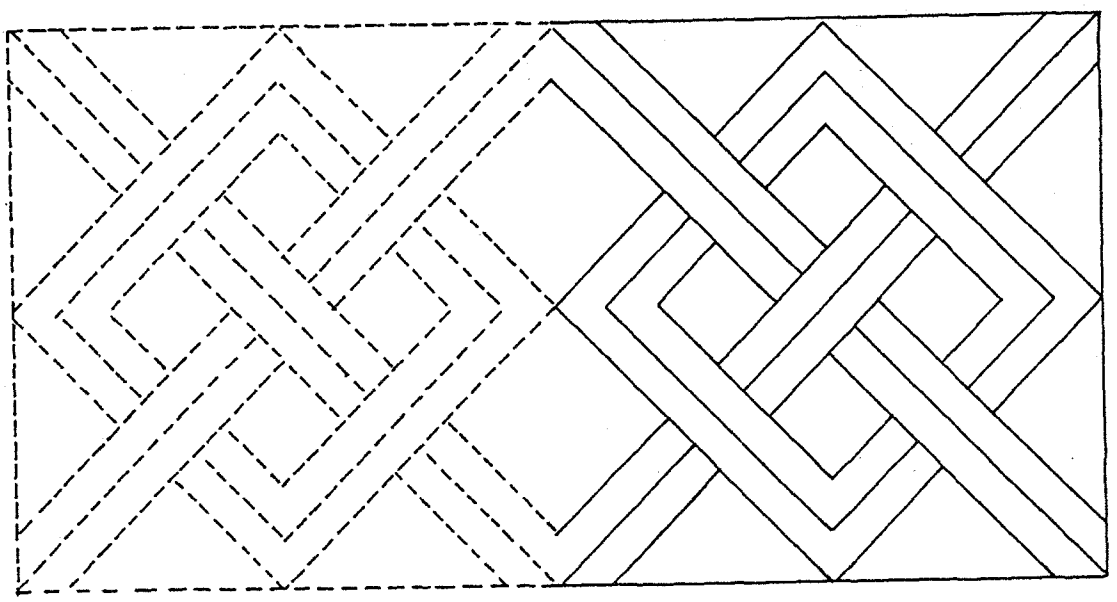
Şekil 184. Harran Ulu Camii'nde iki şeritli örgü motifi.



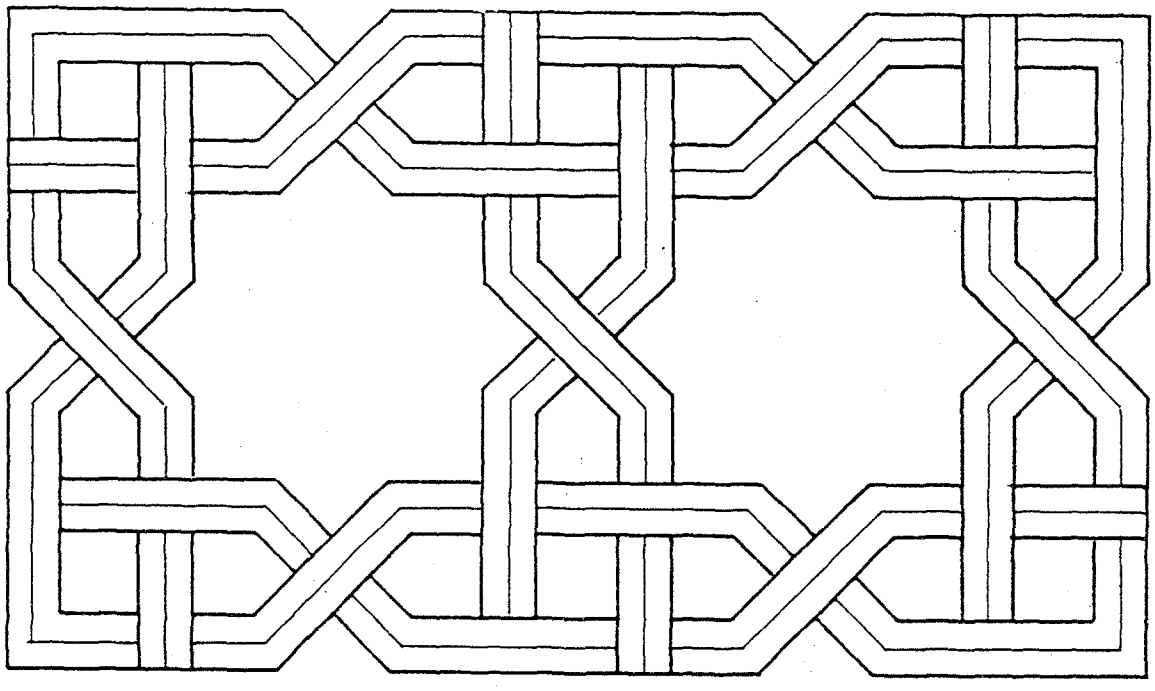
Şekil 185. Harran Ulu Camii'de yuvarlak formlu iki şeritli örgü motifi.



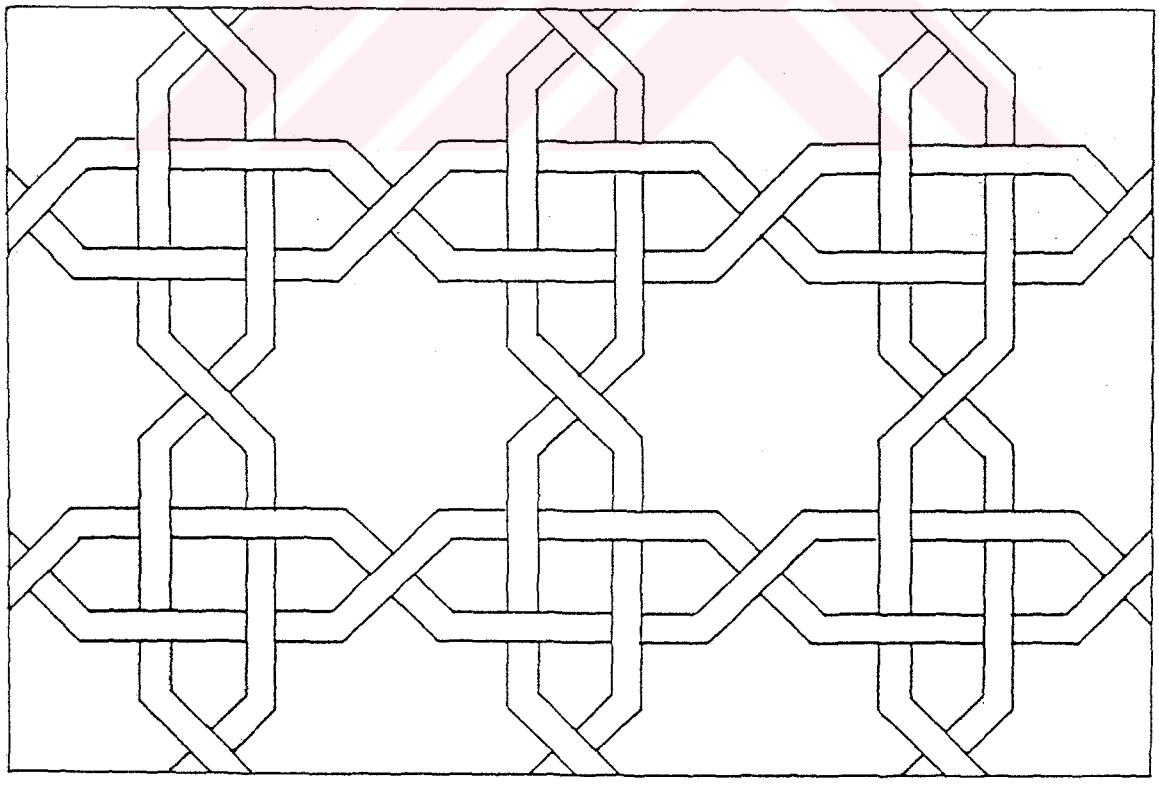
Şekil 186. Birecik Ulu Camii minare kuşağında yuvarlak formlu iki şeritli örgü motifi.



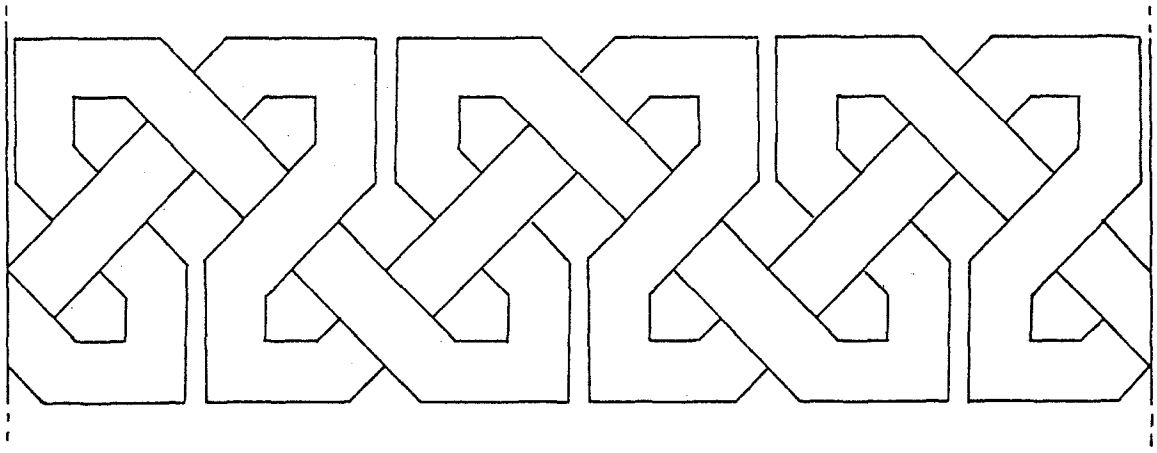
Şekil 187. Harran Ulu Camii'nde baklava dilimi biçiminde iki şeritli örgü motifi.



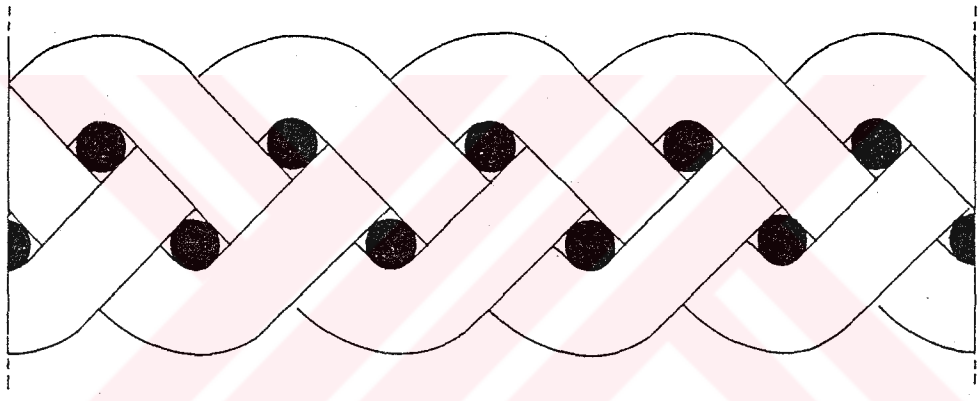
Şekil 188. Gümrük Hanı Mescidi pencere lentosunda yatay ve dikey olarak kesişen iki şeritli örgülerin aralarda meydana getirdiği sekiz kollu yıldızlar.



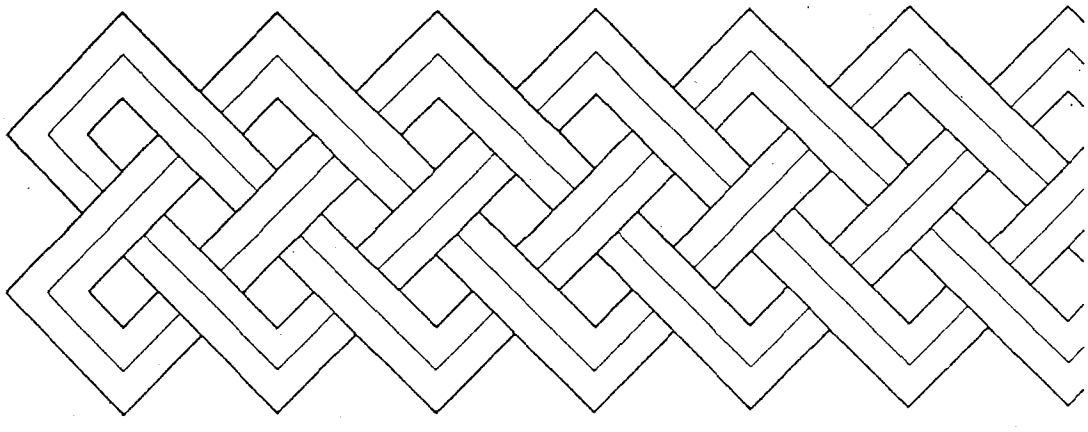
Şekil 189. Cabir el-Ensar Camii harim kapısı alınlığında yatay ve dikey olarak kesişen iki şeritli örgülerin aralarda meydana getirdiği sekiz kollu yıldızlar.



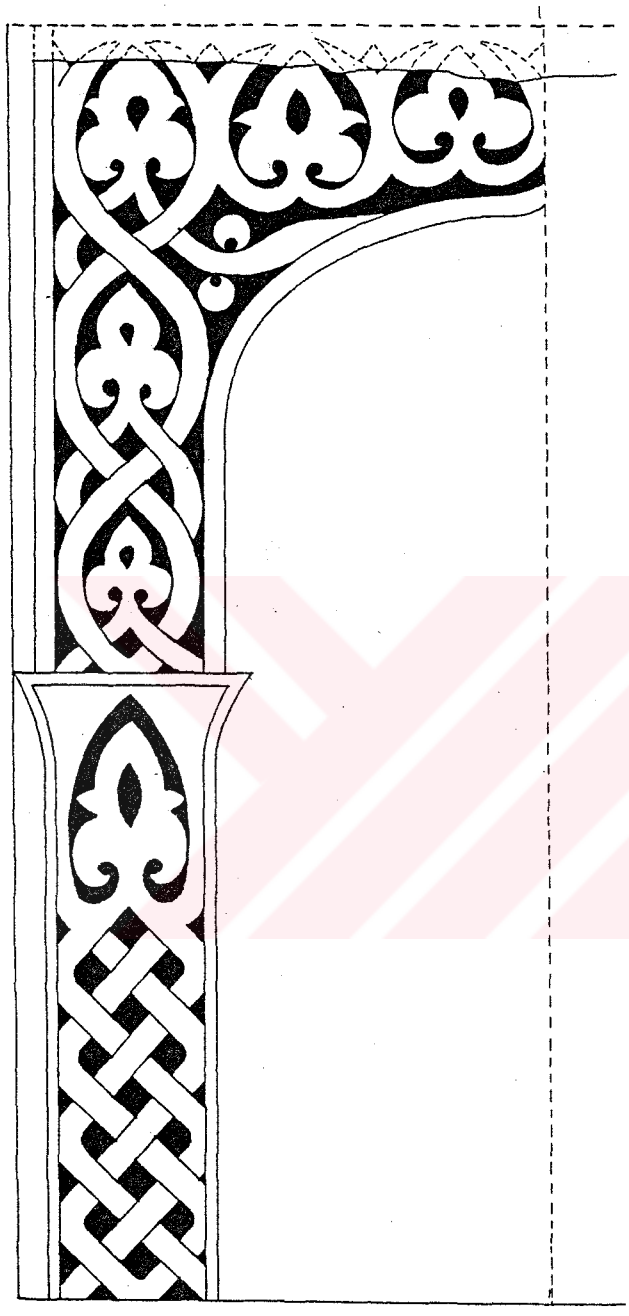
Şekil 190. Nimetullah Camii harim portali yanlarındaki kitabelerin çevrelerinde ve cami avlusunun kuzeyindeki yeraltı mezar odasındaki Ruz Bey mezarı üzerinde iki şeridin çapraz kesişmesinden bir ters, bir doğru yaba motifinin meydana geldiği örgü motifi.



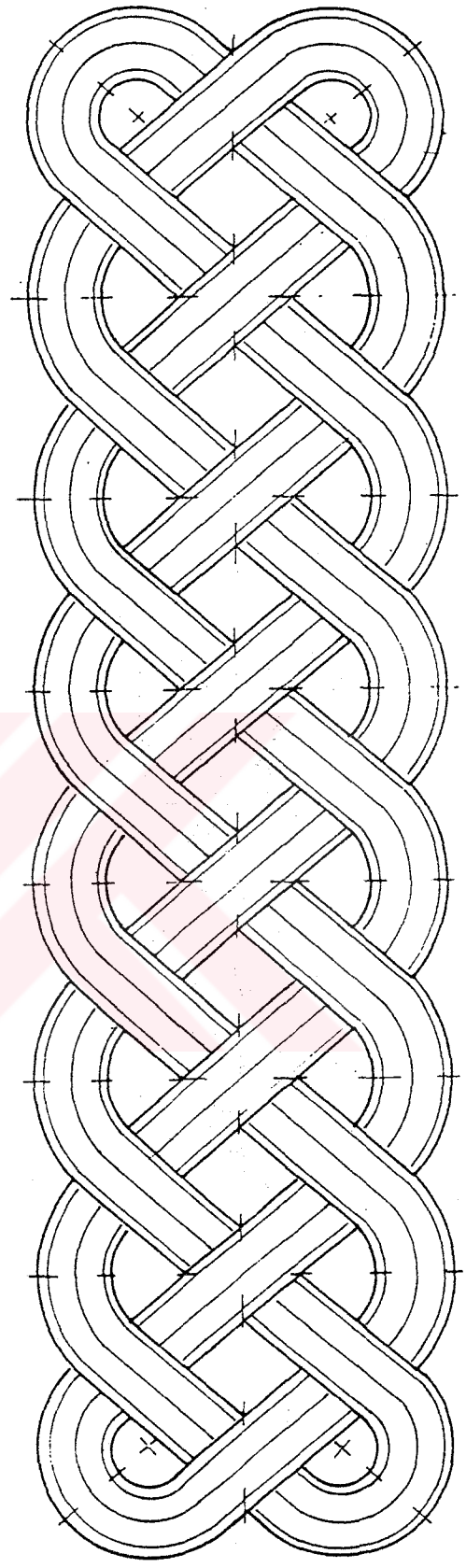
Şekil 191. Harran Ulu Camii kalıntıları arasındaki bir mimari parçada üç şeritli örgü motifi.



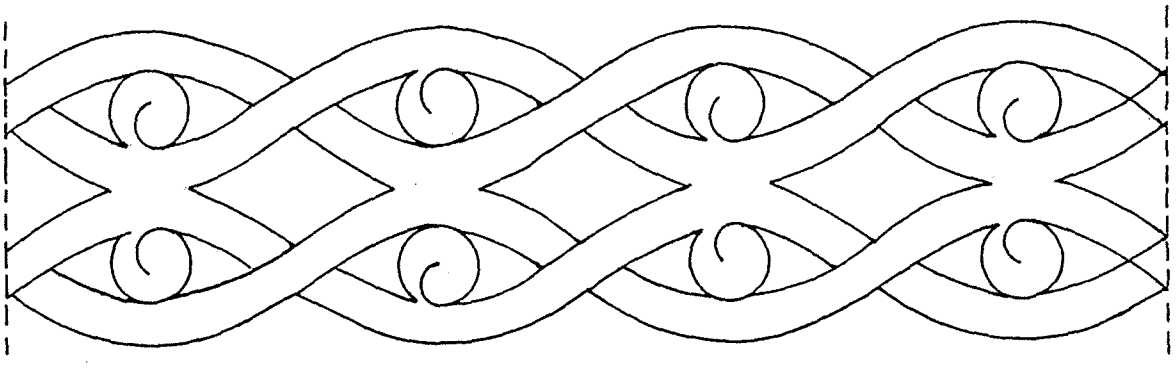
Şekil 192. Harran Ulu Camii'ndeki bir mimari parçada, Harran Kapı mezarlığındaki kırık bir mezar şahidesinde ve Cıncıklı Hamam batı cephesi pencere pahlarında doksan derecelik açılarla köşeleri sivriltilmiş dört şeritli örgü motifi.



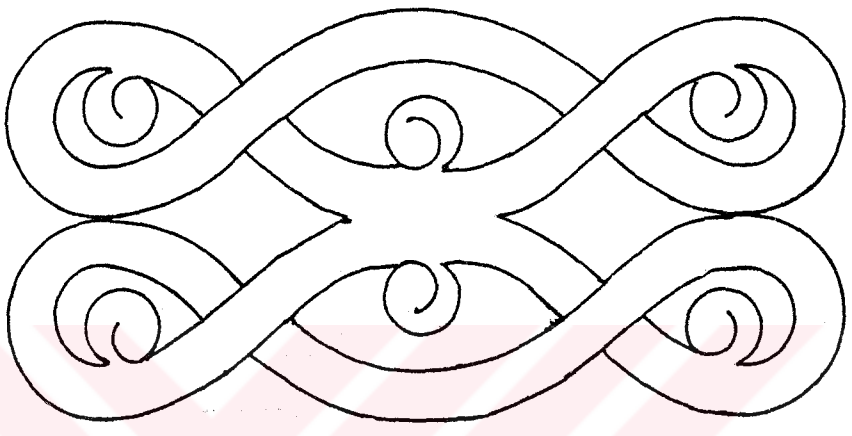
Şekil 193. İmam Bakr Köyü mezarlığında bulunan bir mezar şahidesinde, palmet motifi ile son bulan dört şeritli örgü motifi.



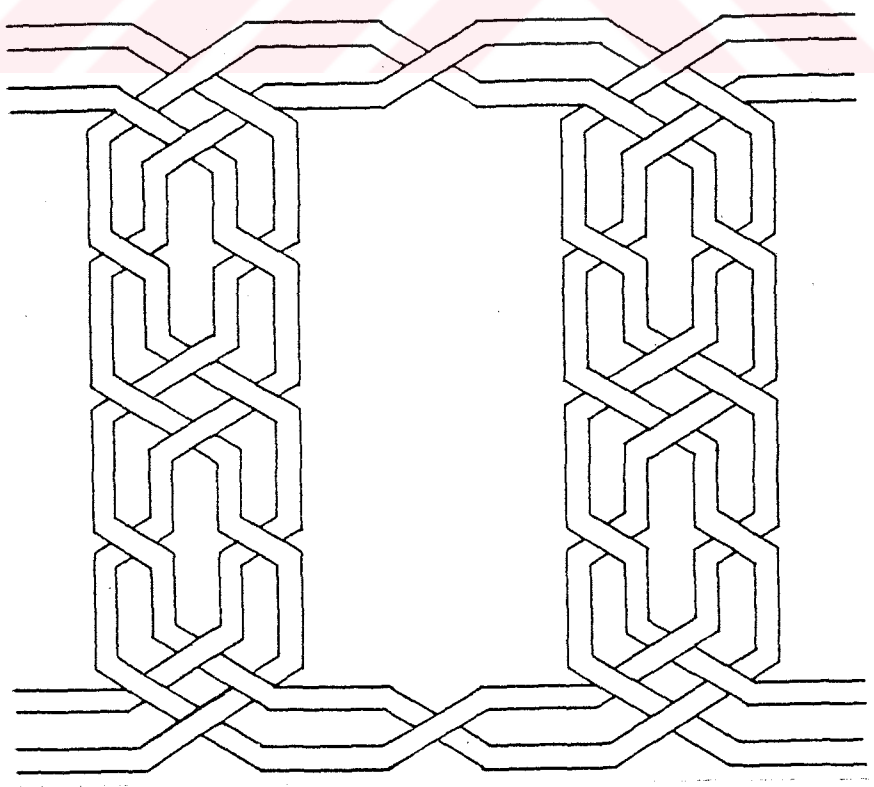
Şekil 194. Urfa Müzesi'ndeki bir mezar taşında, Urfa Müzesi'ne Harran'dan getirilmiş mimari bir parçada, Abdurrahman Dede Köyü Camii mihrabının yanlarındaki konsollarda , Birecik Urfa Kapısı'nın üzengi taşında ve Birecik Ulu Camii minare kuşağında köşeleri yuvarlatılmış dört şeritli örgü motifi.



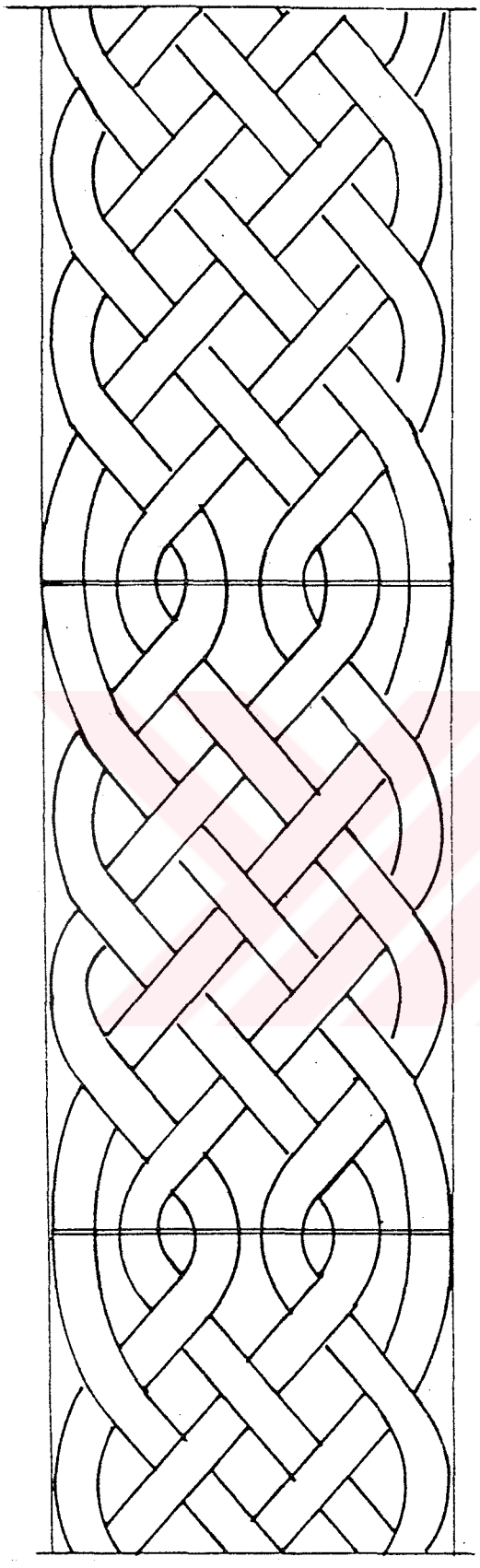
Şekil 195. Harran Ulu Camii'nde dört şeritli örgü motifi.



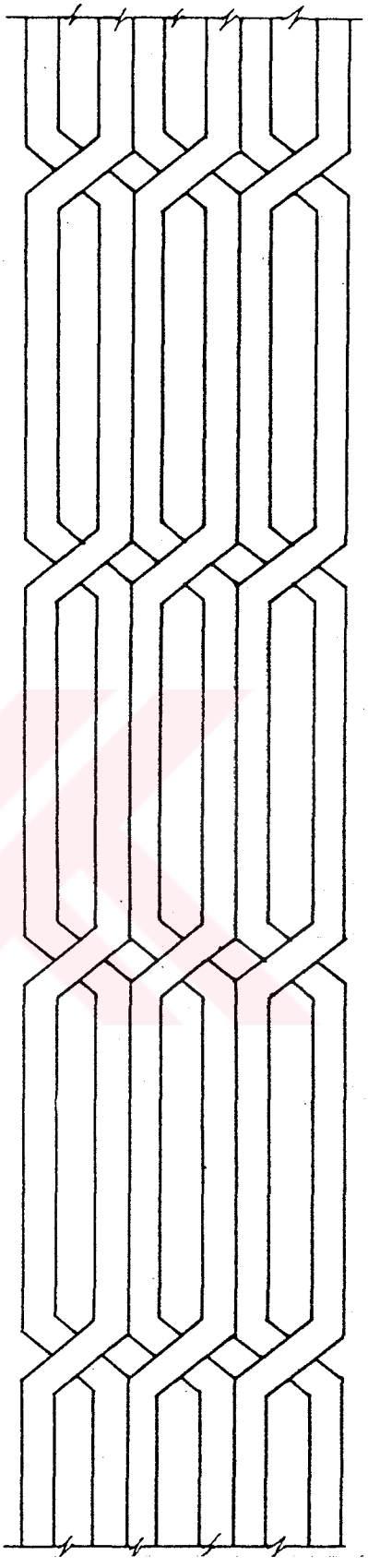
Şekil 196. Harran Ulu Camii'nde dört şeritli örgü motifi.



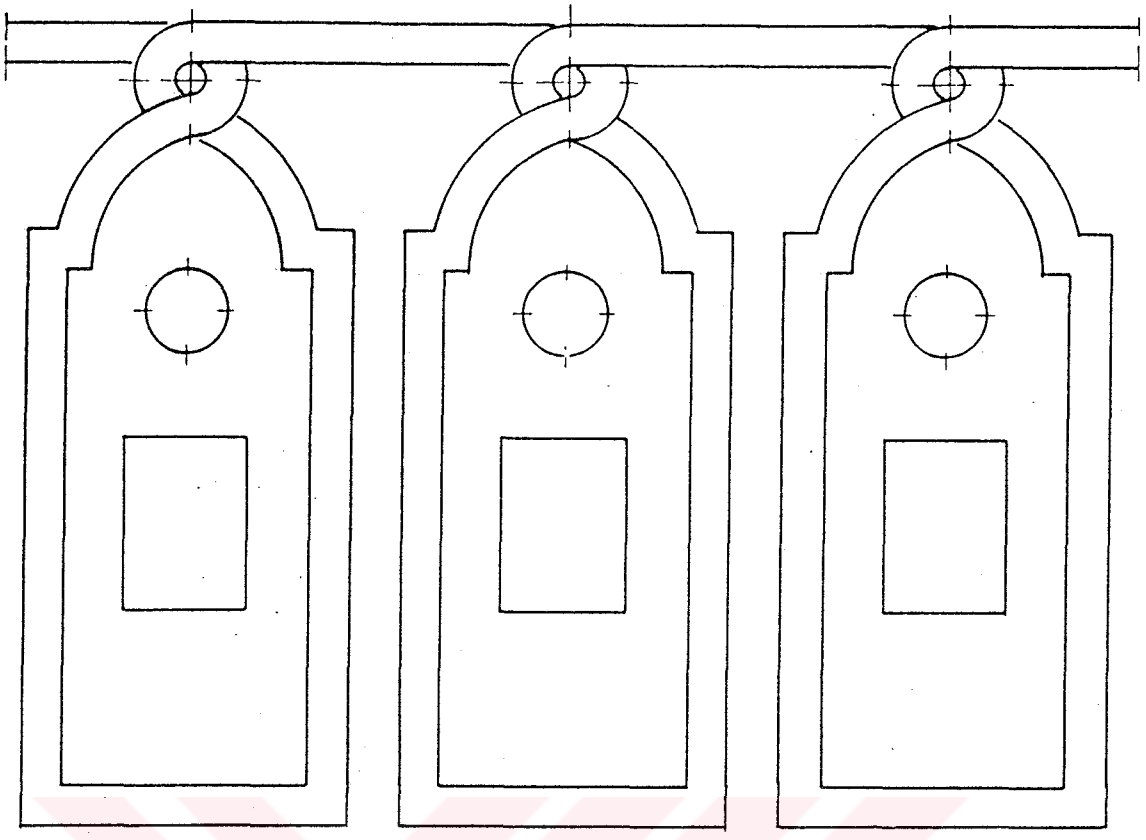
Şekil 197. Dabbakhane Camii minaresi çevresinde iki şeritli yatay örgülerin minare köşelerinde birleşerek oluşturduğu dikine dört şeritli örgüler.



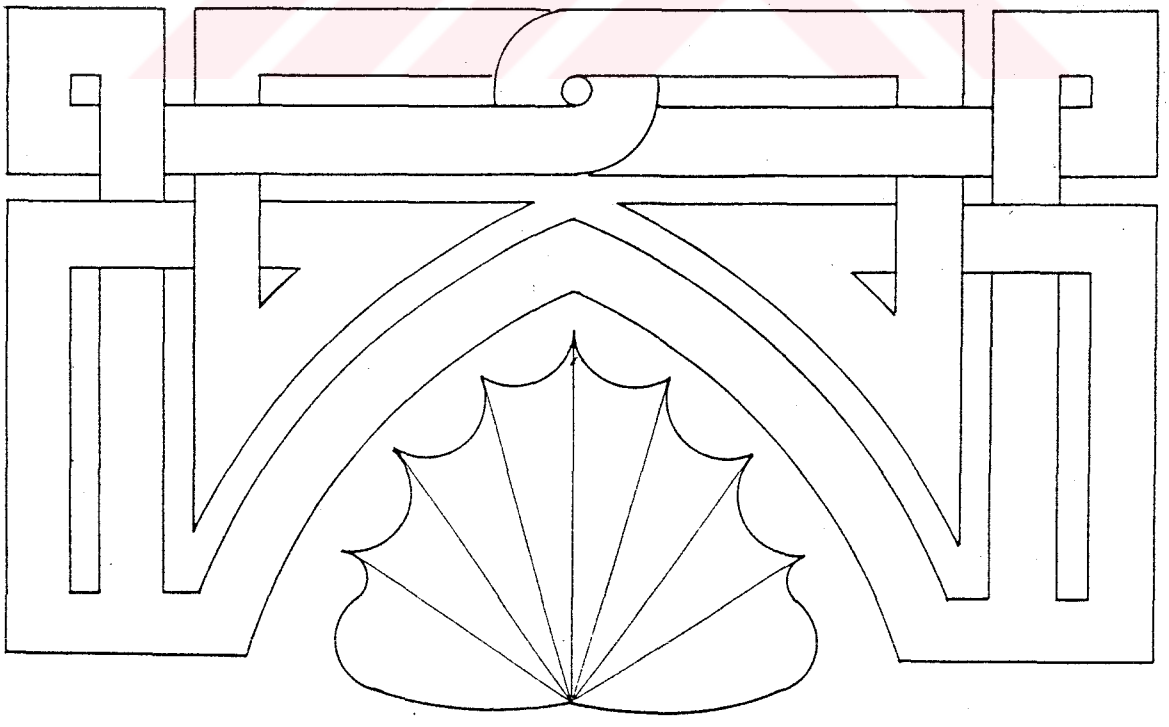
Şekil 198. Cabir el-Ensar Camii kuzey cephesindeki pencere pahlarında yuvarlak formlu altı şeritli örgü motifi.



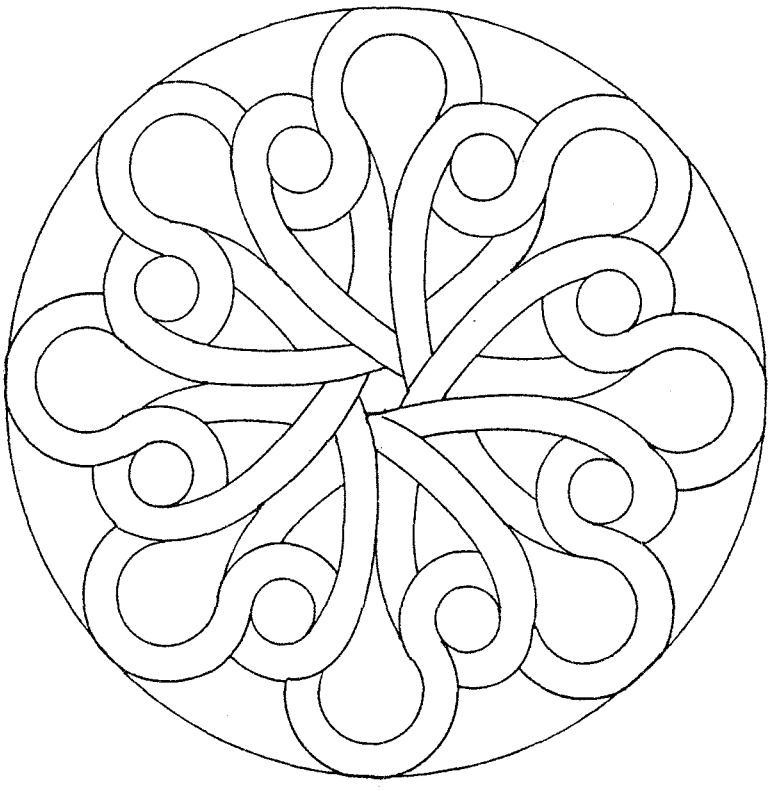
Şekil 199. Nimetullah Camii mihrabı köşe sütunçelerinde altı şeritli örgü motifi.



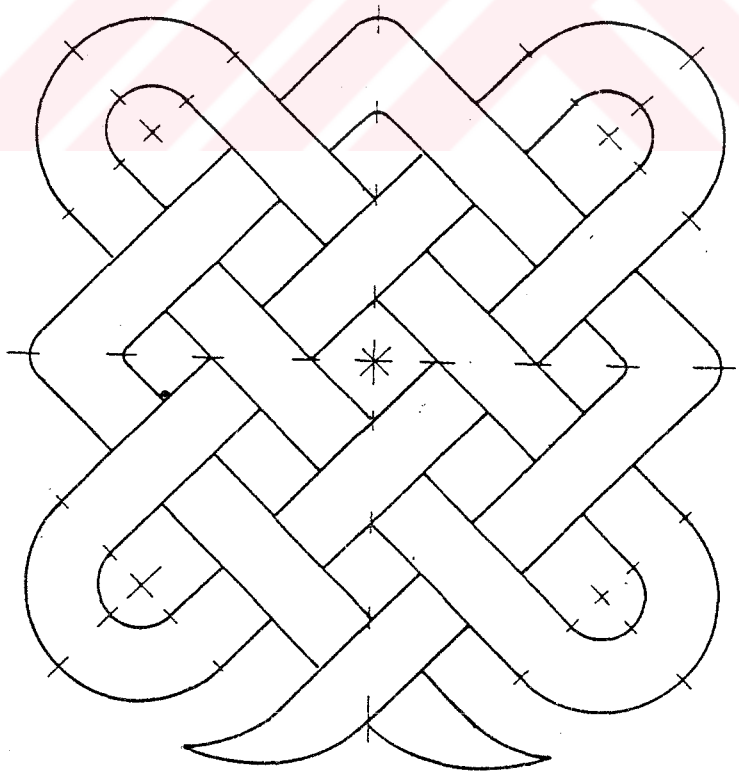
Şekil 200. Pazar Camii minaresinde Zengi tarzında kaval silmeli sağır kemerler ve düğümlü geçmeler.



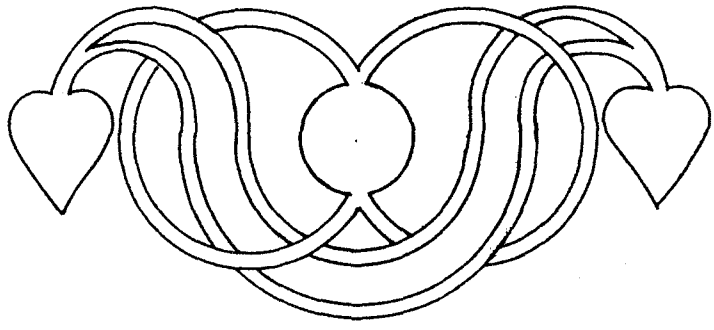
Şekil 201. Birecik Urfa Kapısı üzerinde Zengi tarzında düğümlü geçmeler.



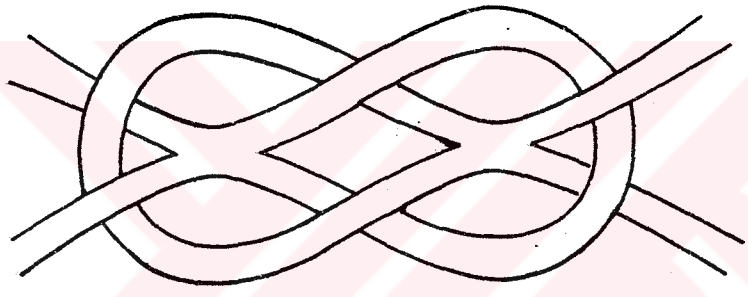
Şekil 202. Melikler Evi'nde dairesel geçmeli şebekeli oyma küresel rozet.



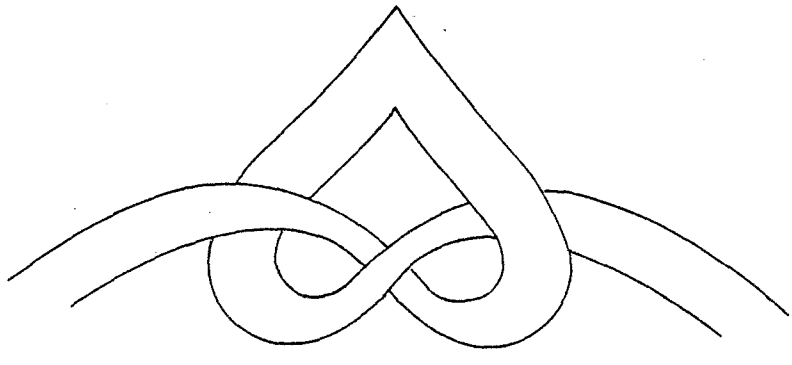
Şekil 203. Harran Ulu Camii'den mimari bir sütun başlığında örgü-düğüm motifi (Urfa Müzesi).



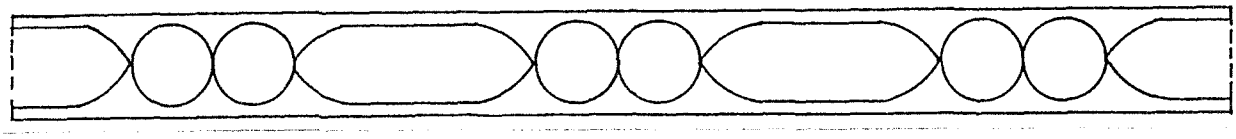
Şekil 204. Harran Ulu Camii'nden mimari bir parça üzerinde düğüm motifi (Urfa Müzesi).



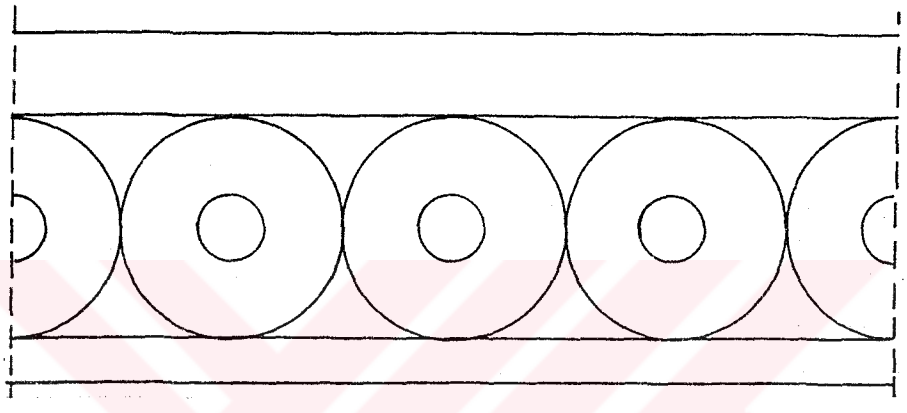
Şekil 205. Orta Çağ'dan kaldığı tahmin edilen haç motifli bir taş üzerinde düğüm motifi (Urfa Müzesi).



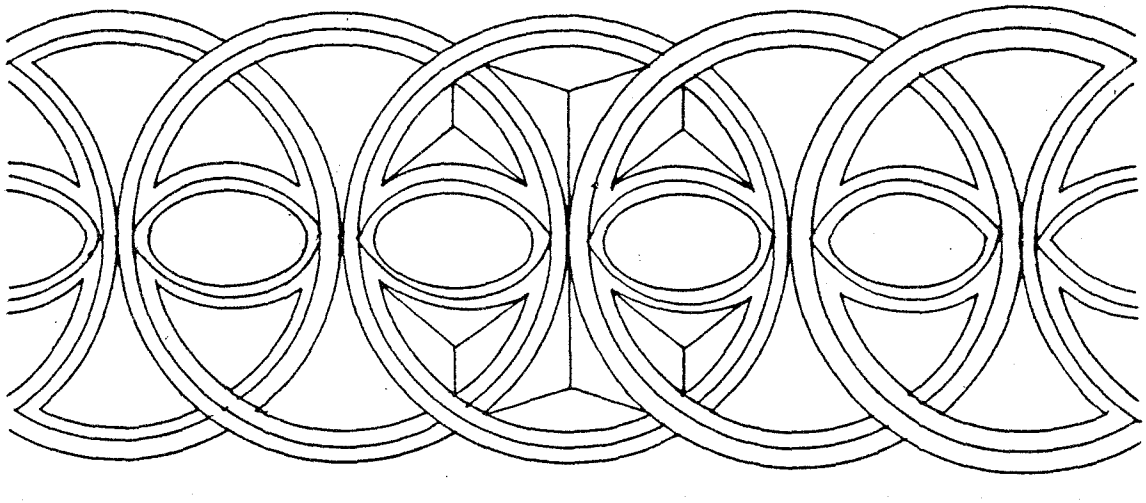
Şekil 206. Harran Ulu Camii doğu duvarının cami içersine bakan cephesindeki sütun başlığında düğüm motifi.



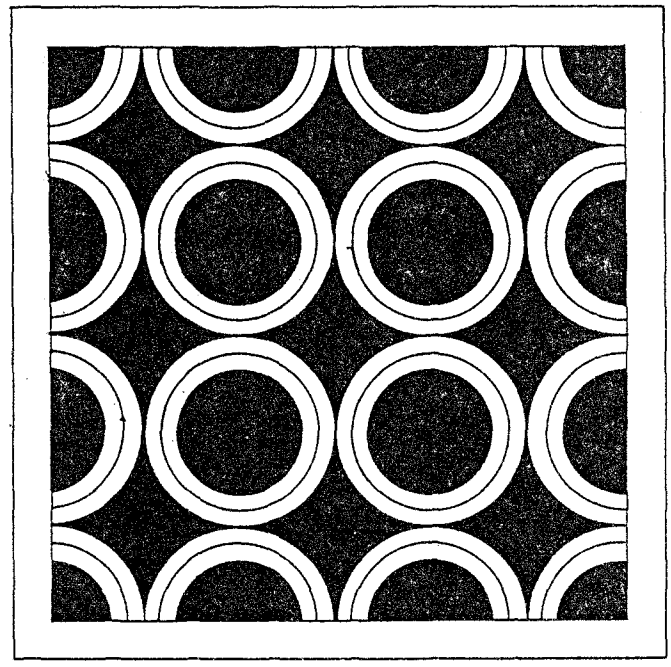
Şekil 207. Halil-ür Rahman Camii minare kuşağında inci dizisi .



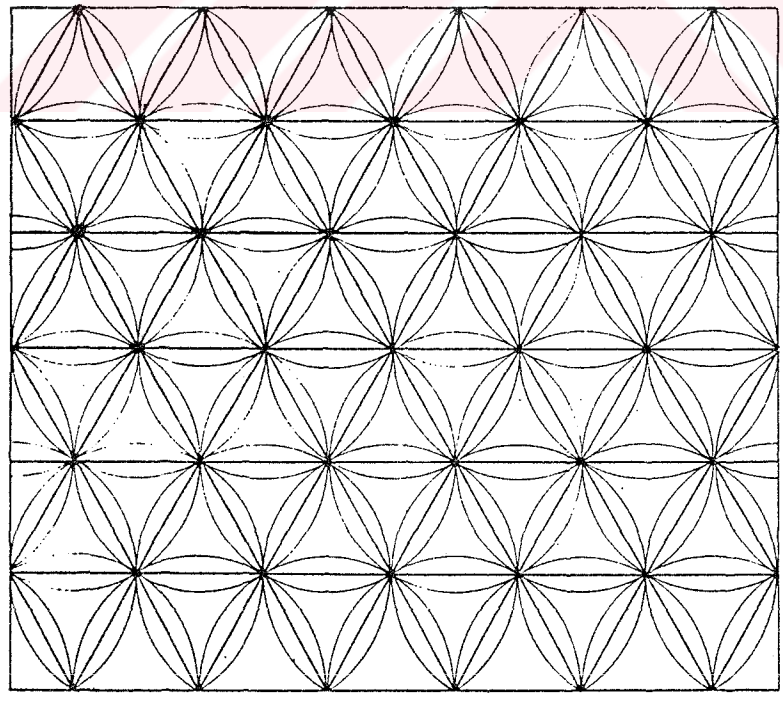
Şekil 208. Harran Hayat el-Harrani Mezarlığı'ndaki bir mezar şahidesinde kuş gözü motifli bordür.



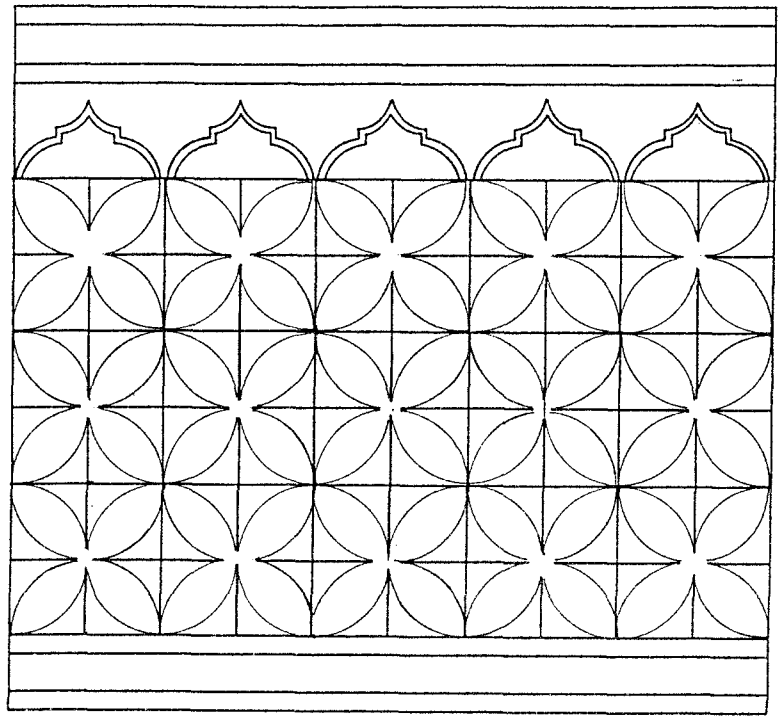
Şekil 209. Harran Kapı Mezarlığı su deposundaki küresel rozette.Malatyalı Halil Evi oda tonozu kilit taşında ve Selahaddin Eyyubi Camii kuzeyindeki sokak çeşmesi alınlığındaki küresel rozette biri diğerinin merkezinden geçerek kesişen dairelerden oluşan süslemenin açılmış şekli.



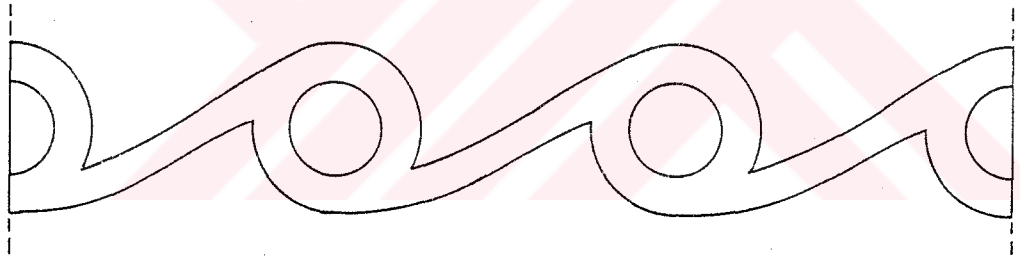
Şekil 210. Yorgancılar Evi ve Melikler Evi havalandırma pencerelerinde yan yana ve üst üste dizilmiş dairelerden oluşan şebekeli oyma süsleme.



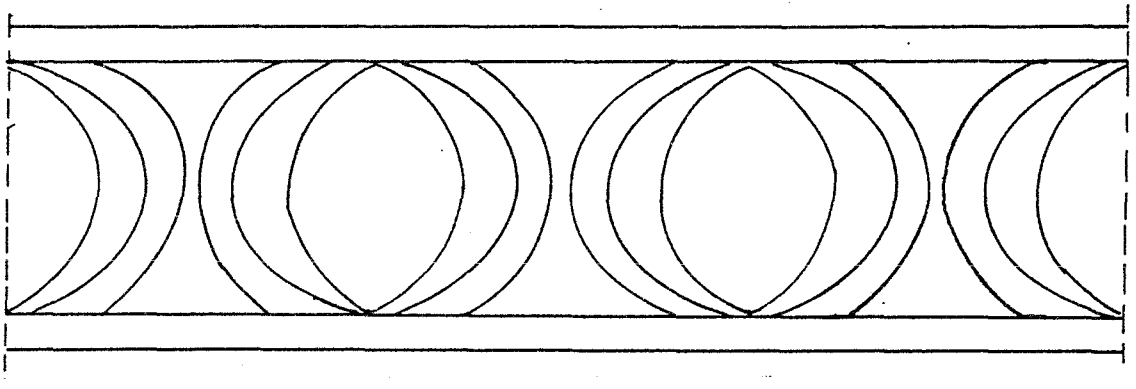
Şekil 211. Reci Kilisesi papazlar evi payesinde dairelerin kesişmesiyle altıgenler ve altı yapraklı çiçeklerin meydana geldiği süsleme.



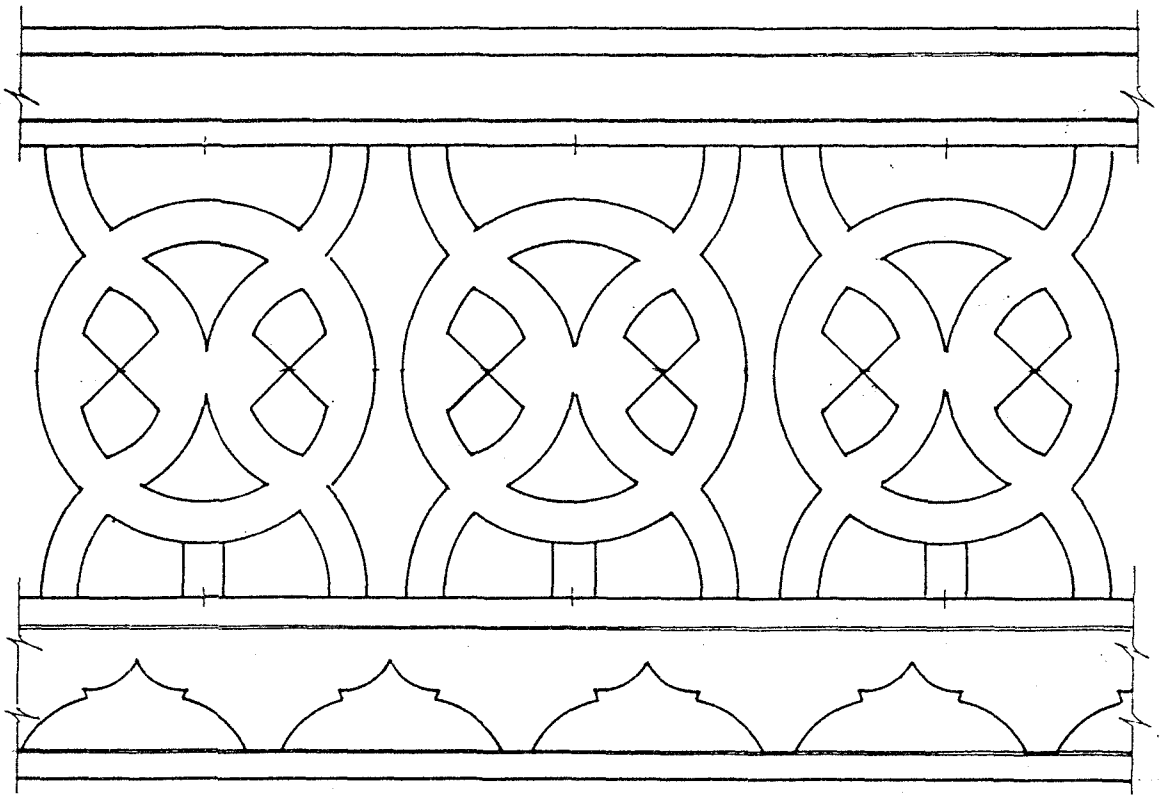
Şekil 212. Fırfırlı Kilise dış cephesi yarım sütunlarında kesişen dairelerden oluşan dört yapraklı yonca motifleri.



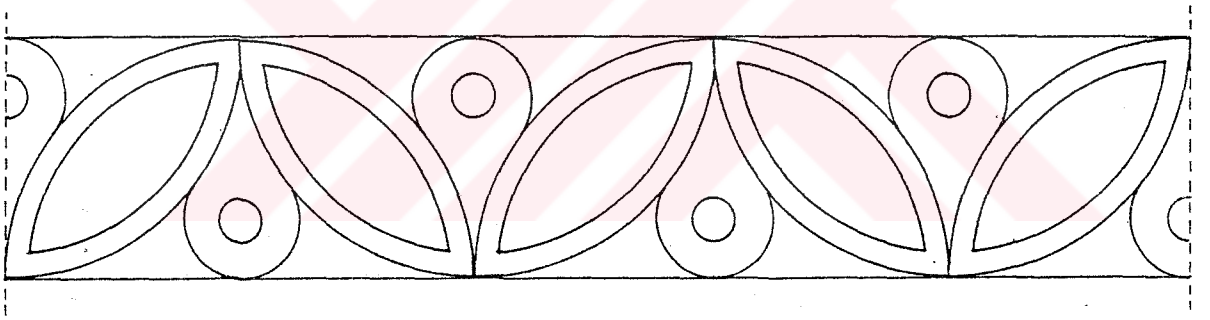
Şekil 213. Urfa Müzesindeki bir mezar taşı üzerinde sıra halindeki dairelerin birbirlerine bağlanmasıyla oluşturulan bordür süsleme.



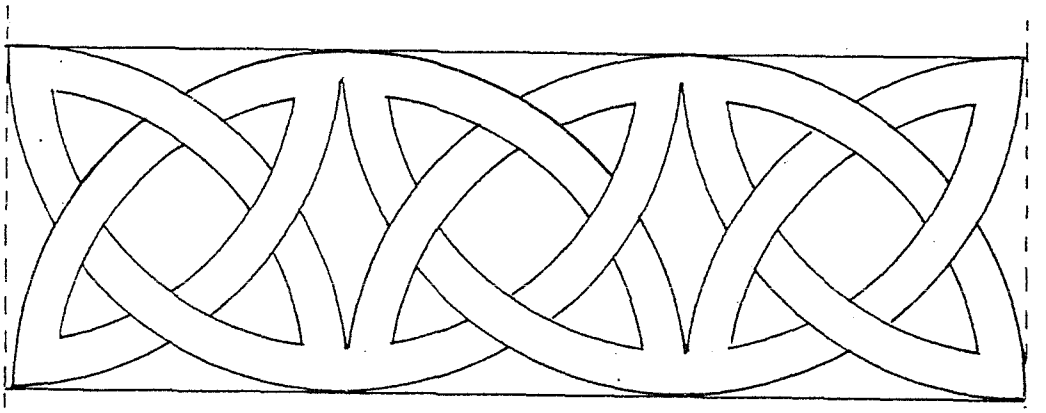
Şekil 214. Harran Ulu Camii'nde ve Urfa Kalesi'ndeki bir mimari parça üzerinde yumurta dizisi bordürü.



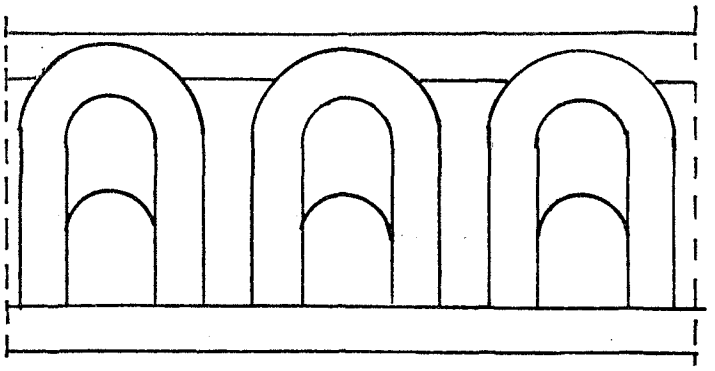
Şekil 215. Eski Köy Yatı Mektebi merdiveninde, Belediye sineması damında ve Mahmut Canpolat Evi gezeneğinde dairelerden oluşan şebekeli oyma korkuluk.



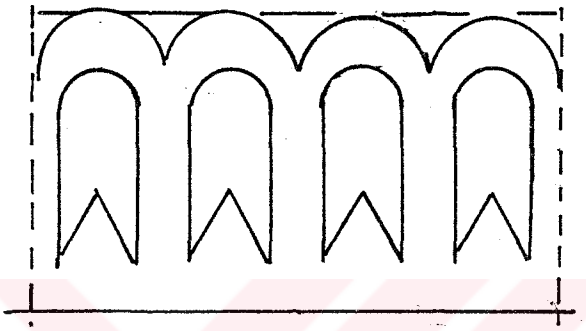
Şekil 216. Urfa Müzesindeki bir mezar taşında kesişen yarım dairelerden oluşan bordür.



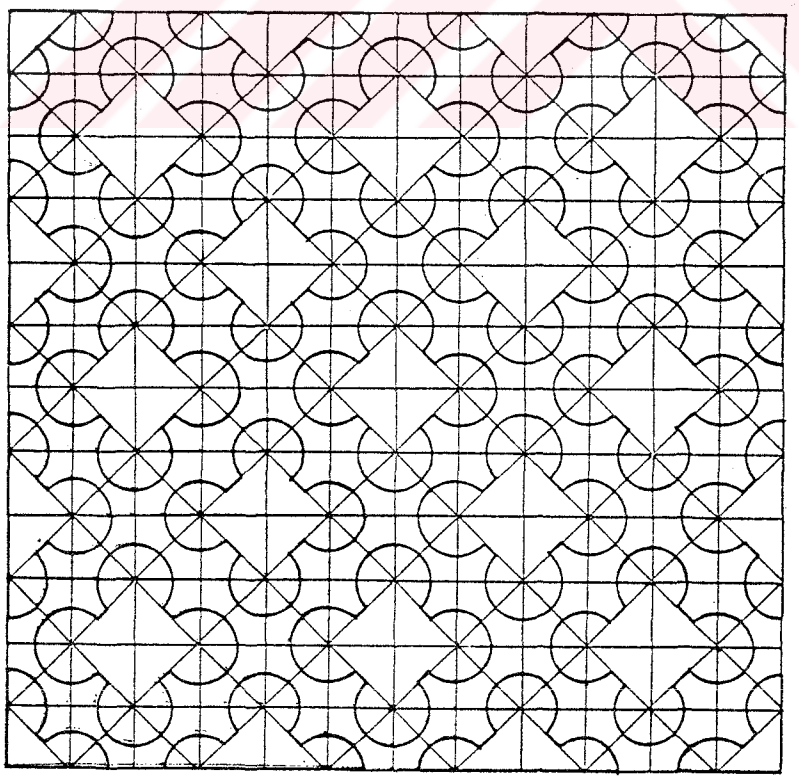
Şekil 217. Halfeti İlçesi Ali Yener Evi eyvan kemerinde kesişen yarım dairelerden üreyen süsleme.



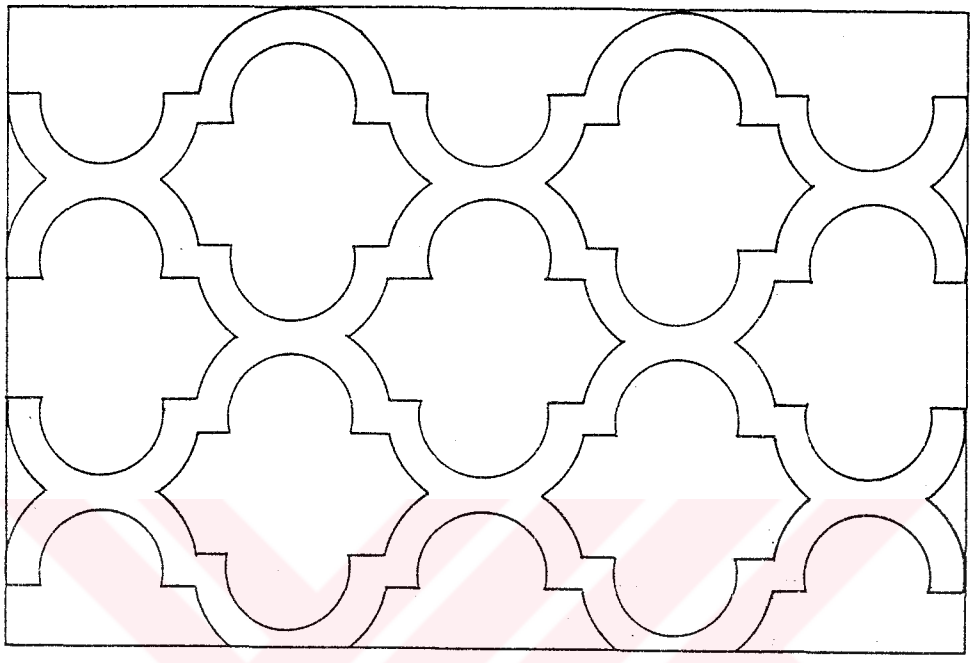
Şekil 218. Harran Ulu Camii ve Urfa İç Kalesi kalıntılarında ters U dizisinin oluşturduğu bordür.



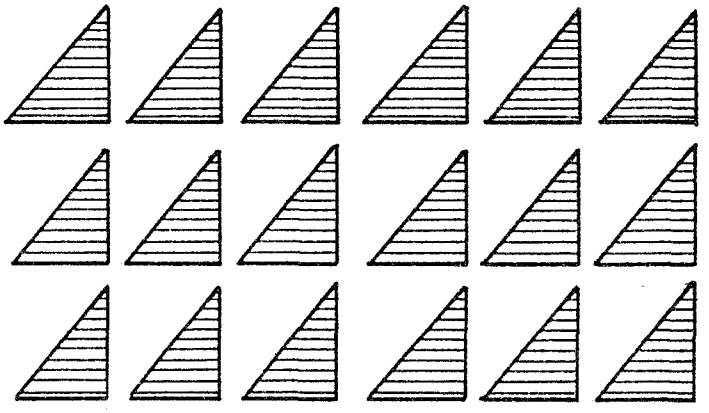
Şekil 219. Harran Ulu Camii kalıntılarında ters U dizisinin oluşturduğu bordür.



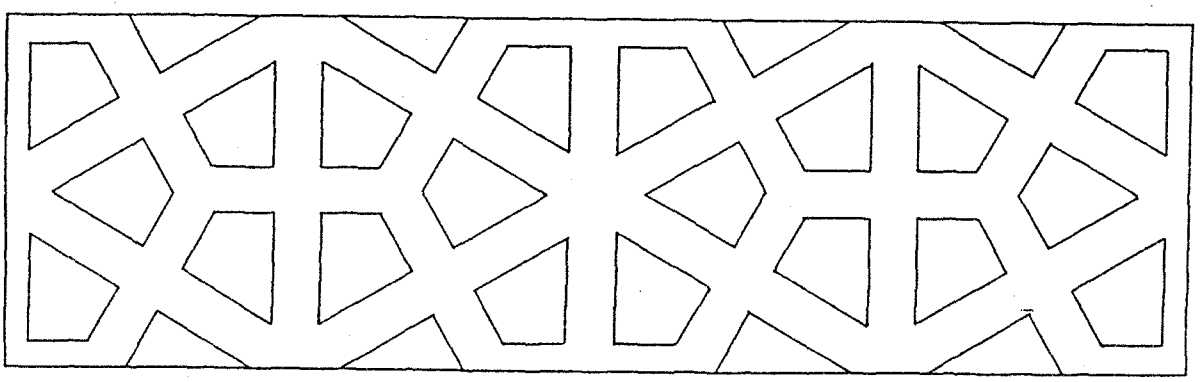
Şekil 220. Reci Kilisesi giriş kapısı iç kemerinde dört yapraklı yonca biçiminde dizilen yarım dairelerin meydana getirdikleri haç motifleri.



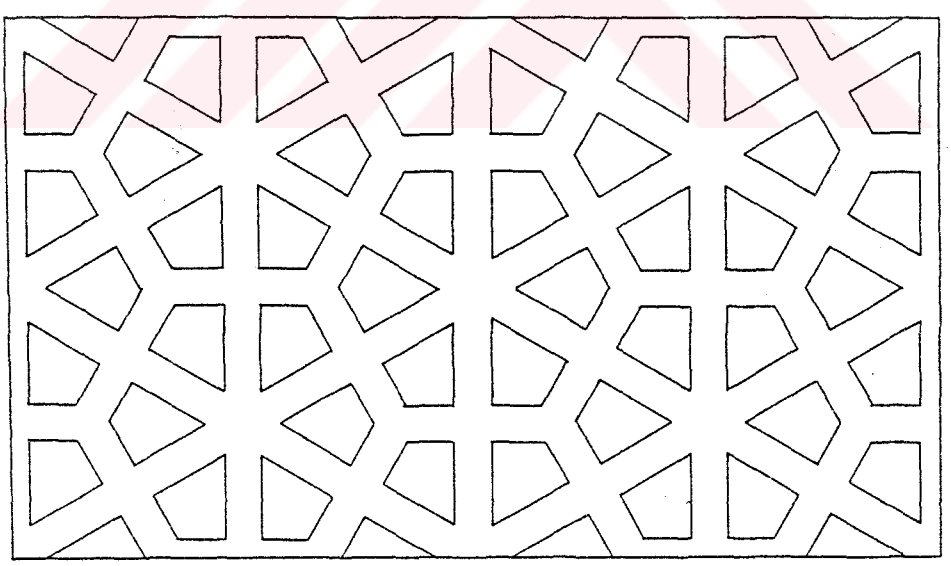
Şekil 221. Melikler Evi eyvan tonozunda teğet birleşen yarım dairelerin oluşturduğu süsleme.



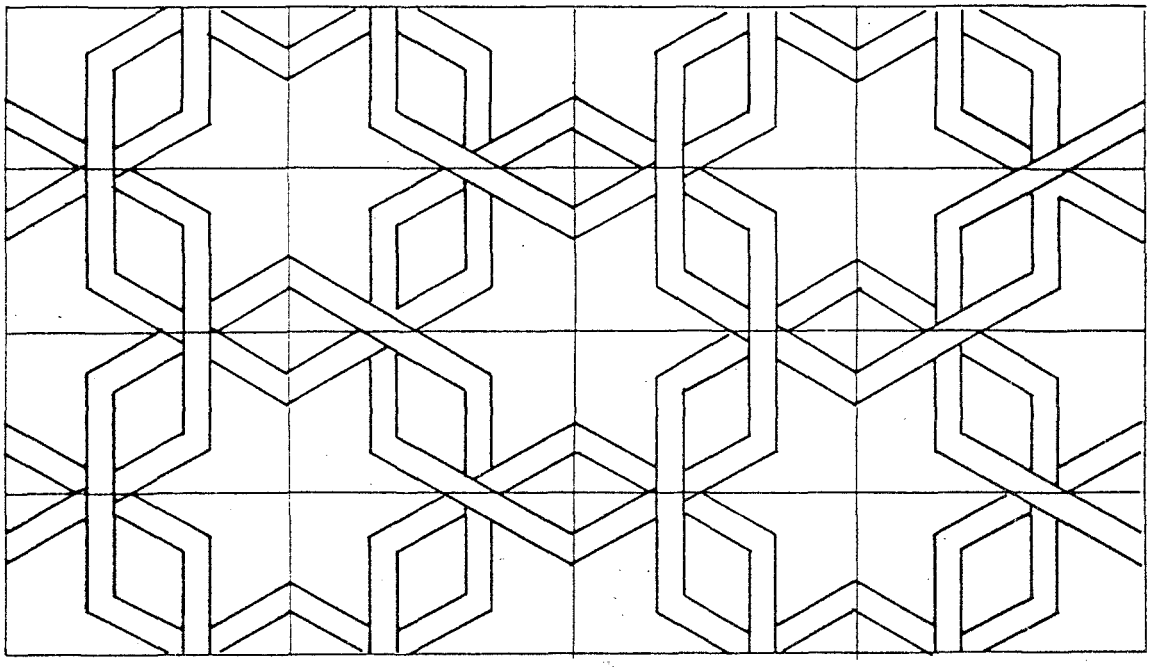
Şekil 222. Urfa Müzesi'nde Ortaçağ'dan kalma bir taş üzerinde üçgen dizisi.



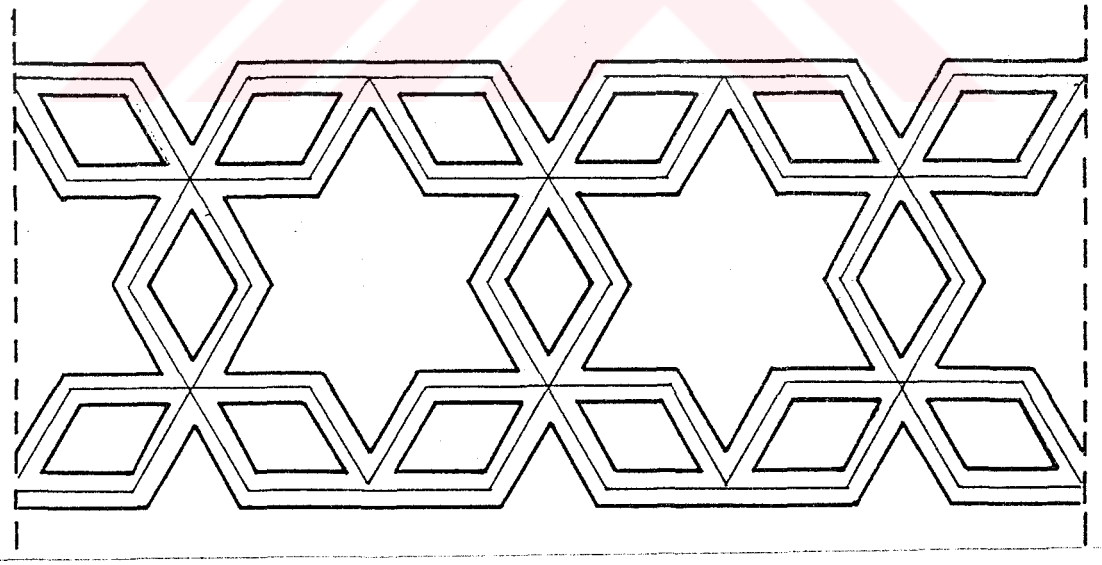
Şekil 223. Hüseyin Paşa Camii mimber korkuluğunda yan yana birleşerek petek biçimi oluşturan altıgenlerden meydana gelen şebekeli oyma süsleme.



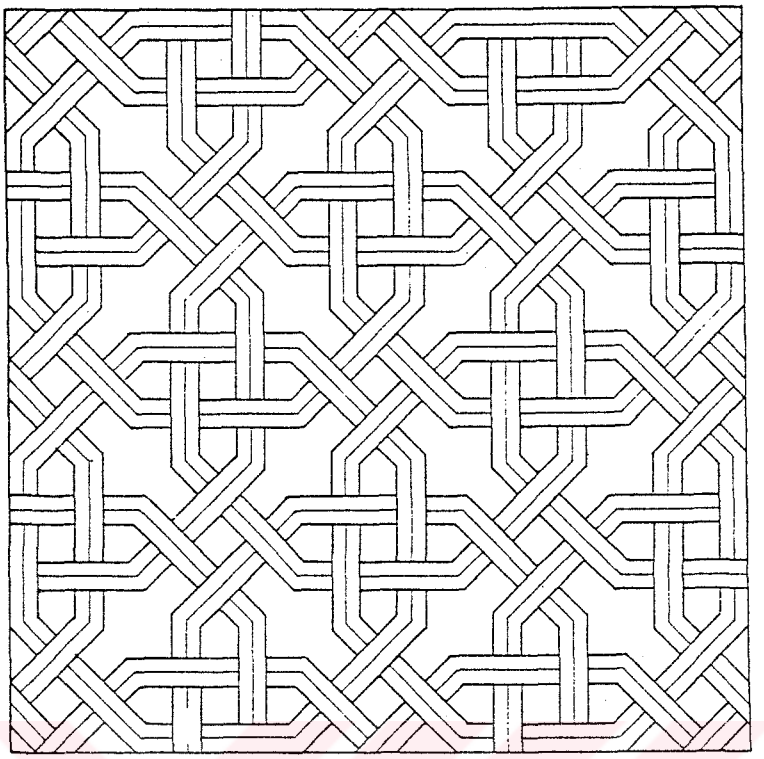
Şekil 224. Rızvaniye Camii ve Hüseyin Paşa Camii minare korkuluklarında yan yana birleşerek petek biçimi oluşturan altıgenlerden meydana gelen şebekeli oyma süsleme.



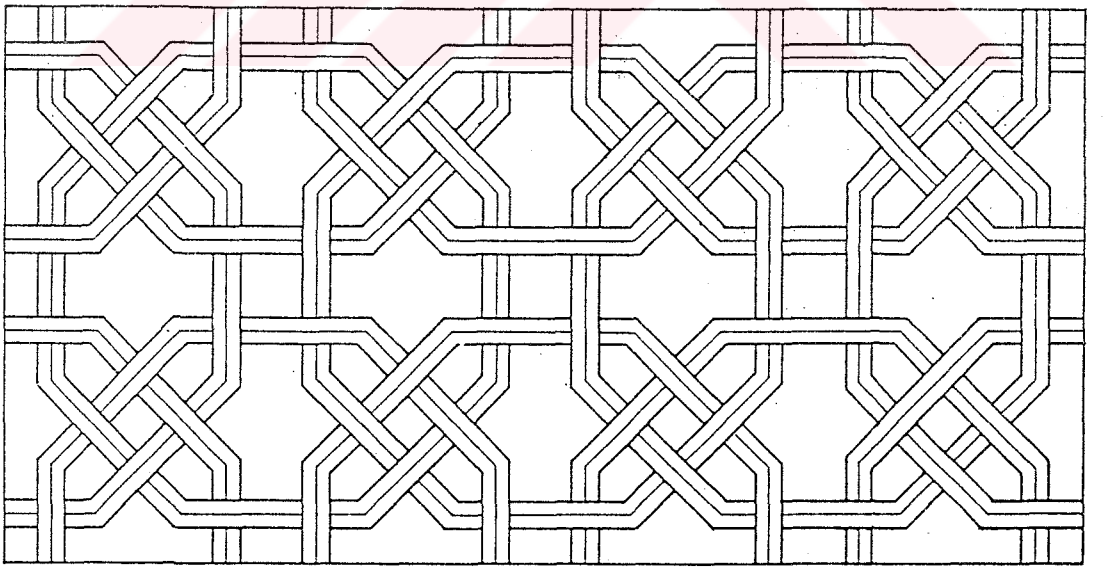
Şekil 225. Gümrük Hanı giriş eyvanı yan duvarlarında kesişen altıgenlerin altı kollu yıldız ve baklava dilimi şekiller oluşturduğu süsleme.



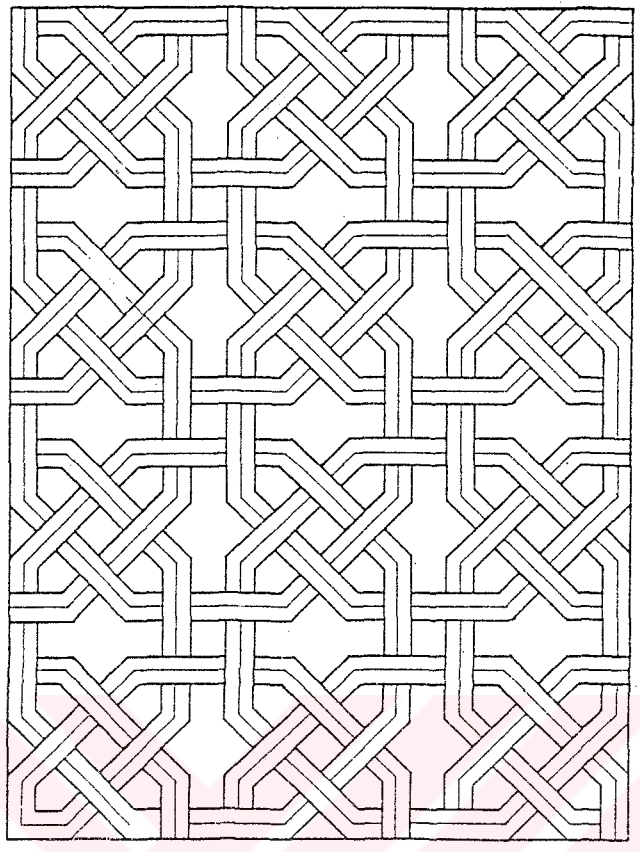
Şekil 226. Çubukçular Evi eyvan girişindeki paye üzerinde kesişen altıgenlerin altı kollu yıldız ve baklava dilimi şekiller oluşturduğu süsleme.



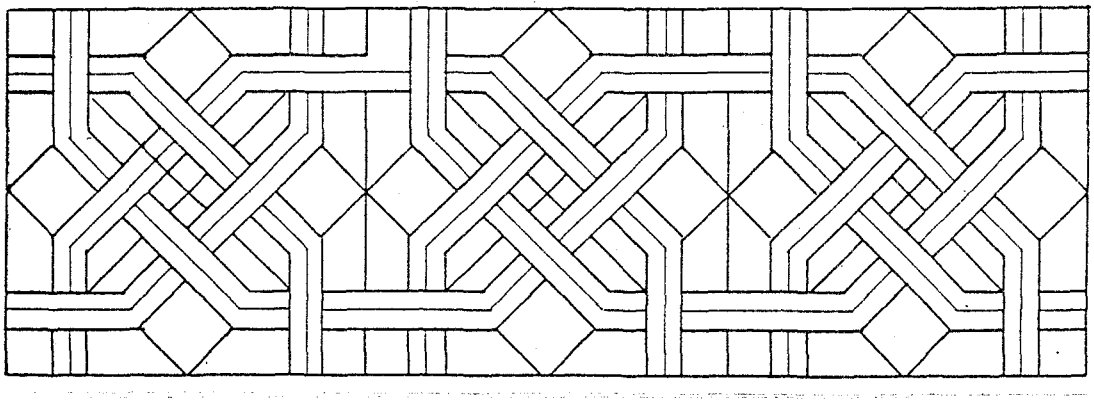
Şekil 227. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin güney cephesindeki pencere lentosunda aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden oluşan süsleme.



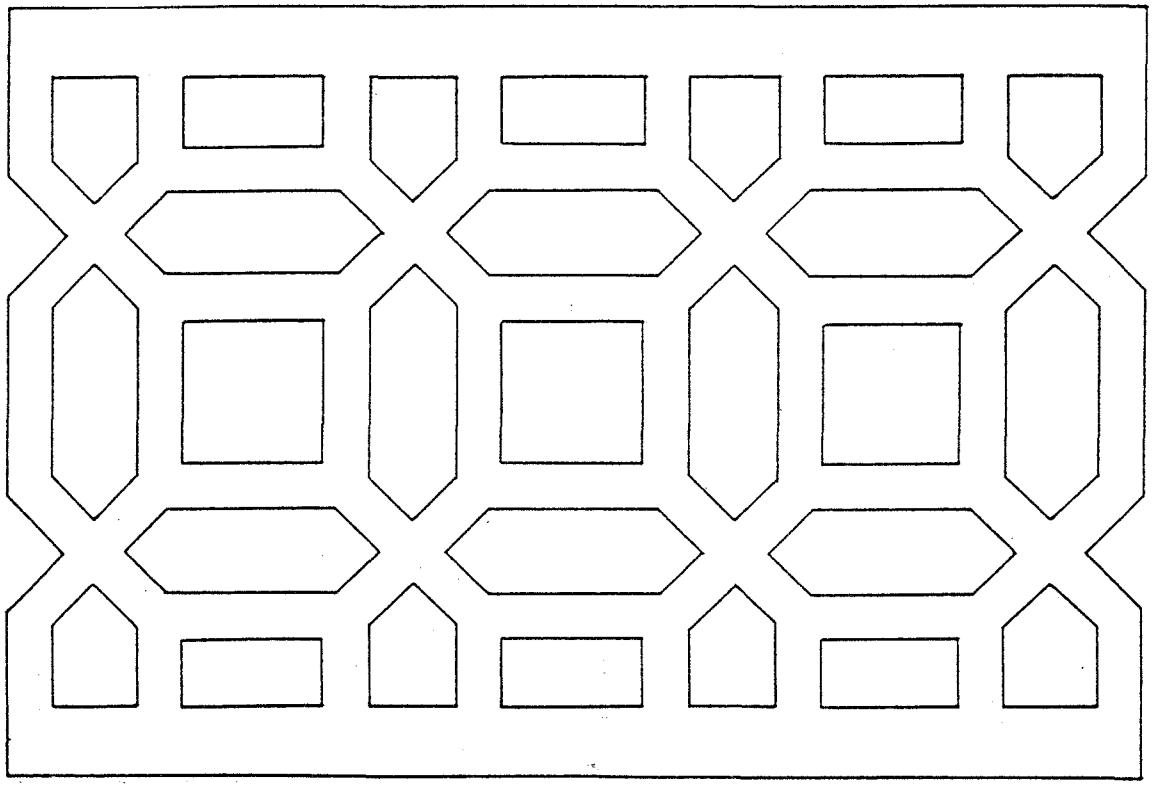
Şekil 228. Dabbakhane Camii avlusu güney portali üzerinde ve Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Konağı mutfak kapısı lentosonda aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süsleme.



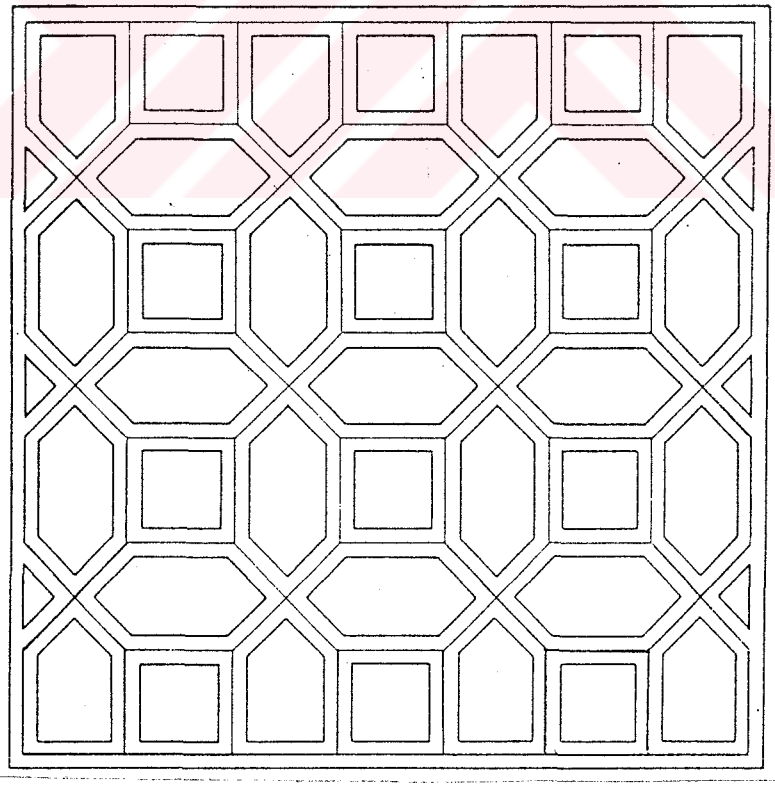
Şekil 229. Harun Bey Yokuşu'ndaki 39 numaralı evin sokak kapısı lentosunda tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süsleme.



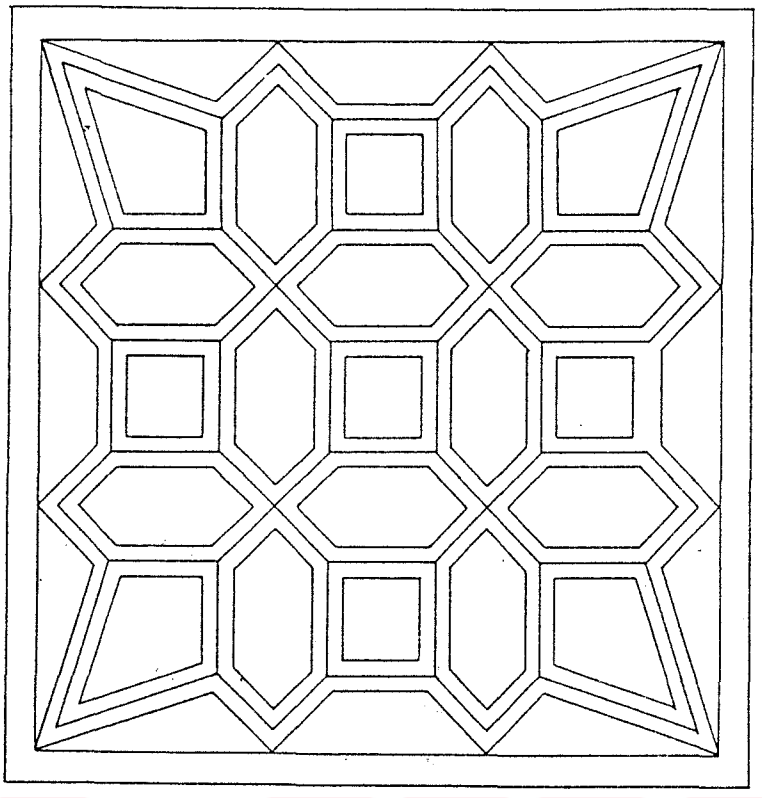
Şekil 230. Dabbakhane Camii avlusu batı portali yan duvarında yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süsleme.



Şekil 231. Hızanoğlu Camii ve Rızvaniye Camii mimber korkuluklarında aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin çakışarak ve kesişerek aralarda kareler ve altıgenler oluşturduğu şebekeli oyma süsleme.

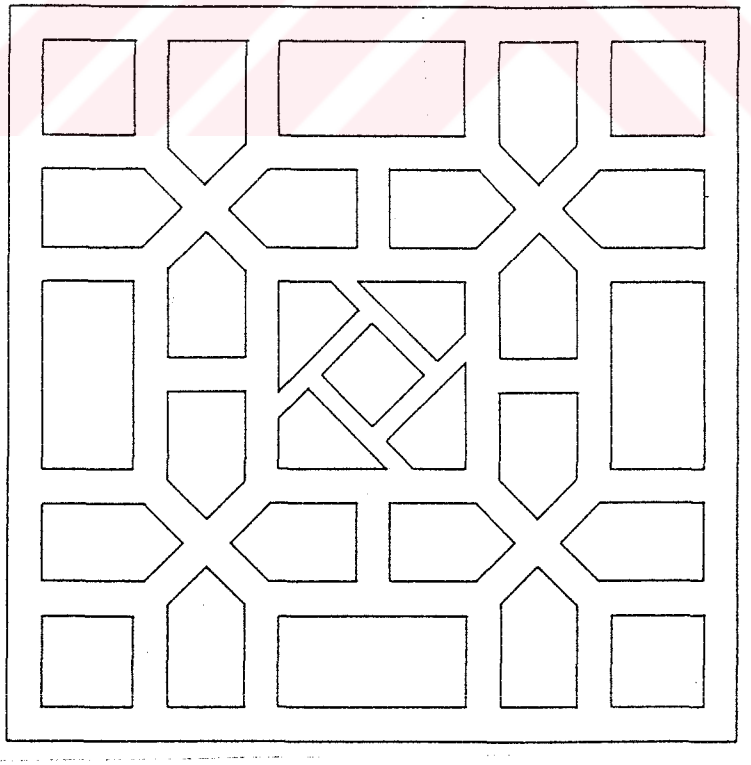


Şekil 232. Melikler Evi, Abdülkadir Hakkari Evi, Kutbeddin Sokak'taki 8 numaralı ev ve Mahkeme Sokak kabaltısı (tonozu) üzerindeki evin sokağa bakan cephesi üzerinde aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin çakışarak ve kesişerek aralarda altıgenler ve kareler oluşturduğu şebekeli oyma süsleme.

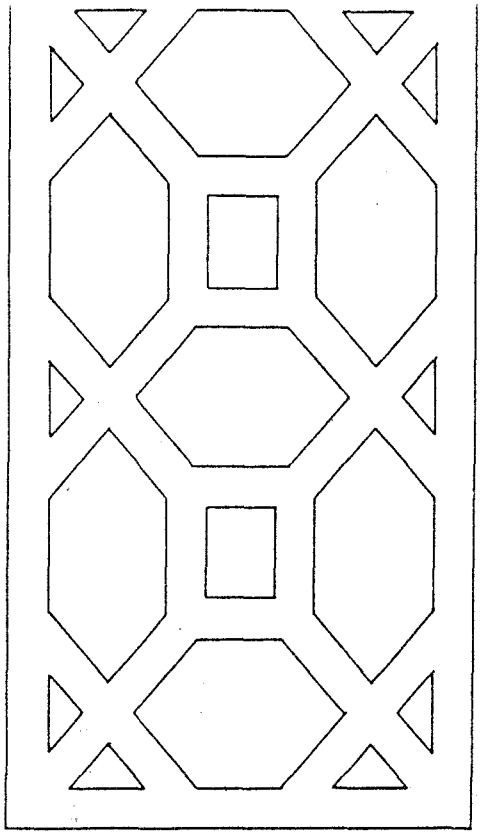


Şekil 233. Şekil 232'deki süslemenin Abdülkadir Hakkari Evi evvanı havalandırma penceresindeki varyantı.

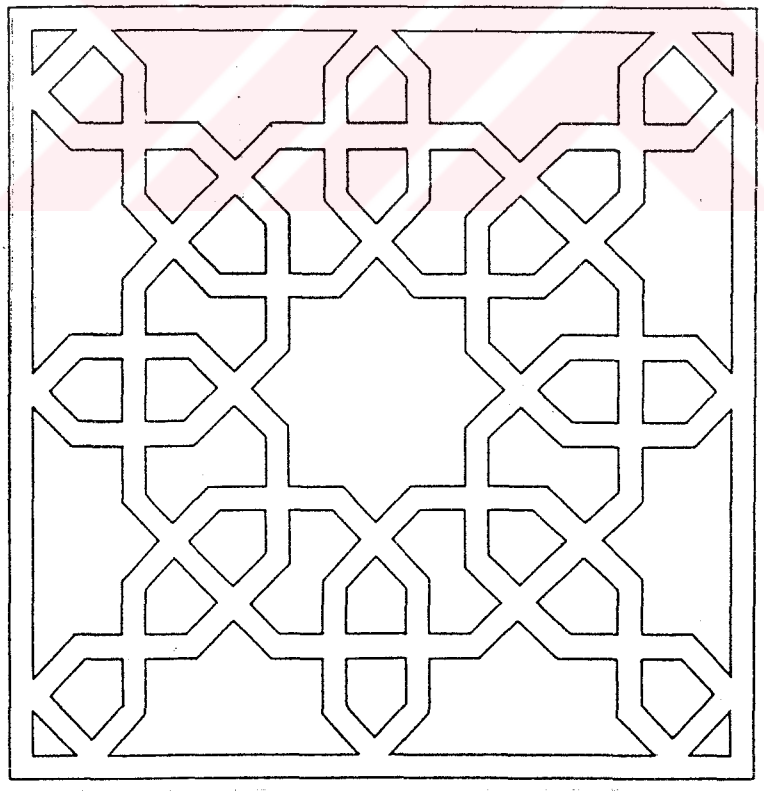
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ



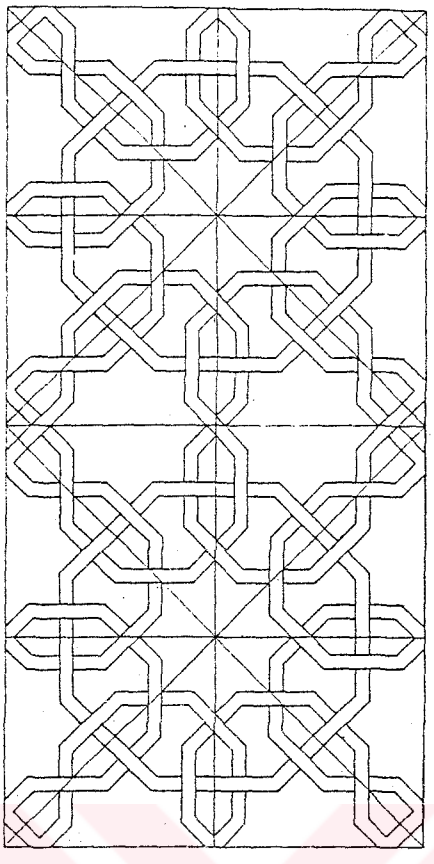
Şekil 234. Hüseyin Paşa Camii mimberinde aynı boydaki bir tam ve dört yarım sekizgenin çakışarak ve kesişerek aralarda altıgenler ve ortada kare oluşturduğu şebekeli oyma pano.



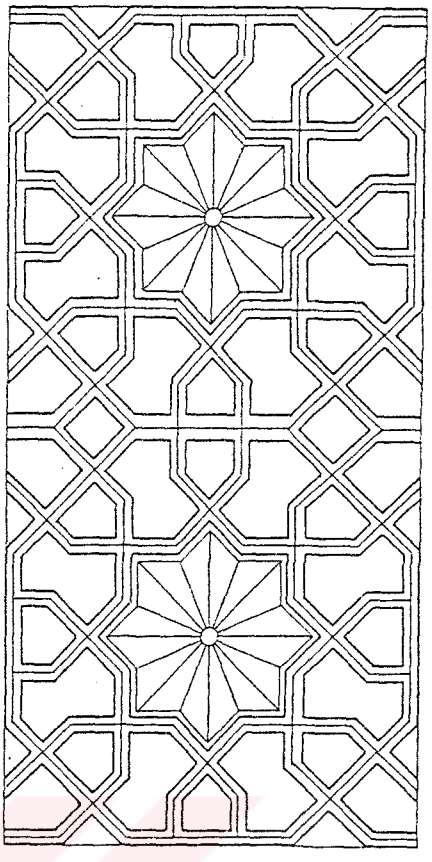
Şekil 235. Harran Hayat el-Harrani Türbesi batı cephesinde, dört kenarı kısa aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin çakışarak ve kesişerek ortada kareler oluşturduğu şebekeli oyma pano.



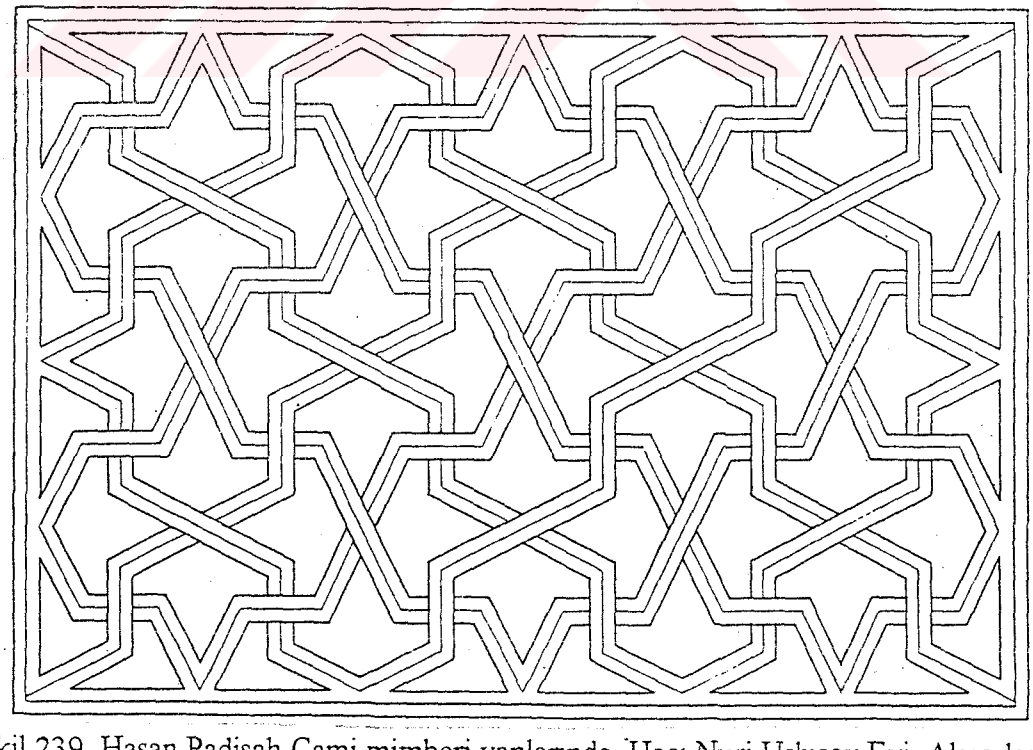
Şekil 236. Mehmet Demirkol Evi'nde farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden oluşan kare rozet.



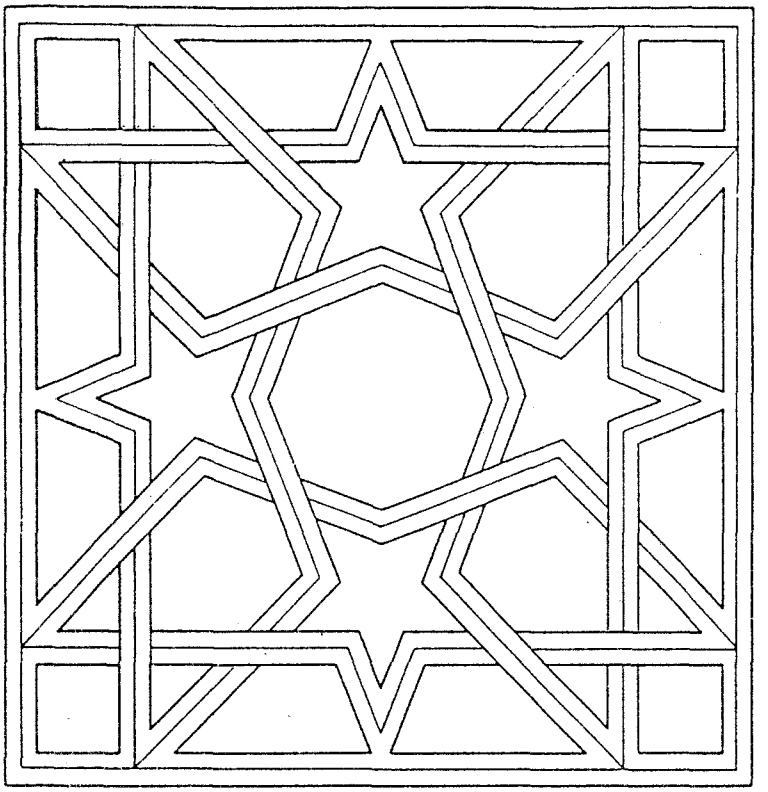
Şekil 237. Nimetullah Camii ve Hızanoğlu Camii mihrapları çevresinde farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen bordür.



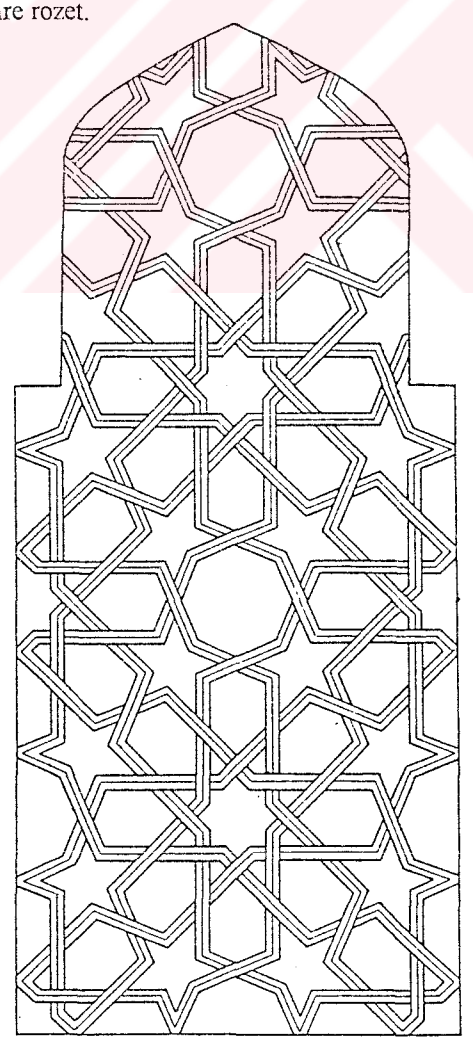
Şekil 238. Yusuf Paşa Camii mihrabı çevresinde farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen bordür.



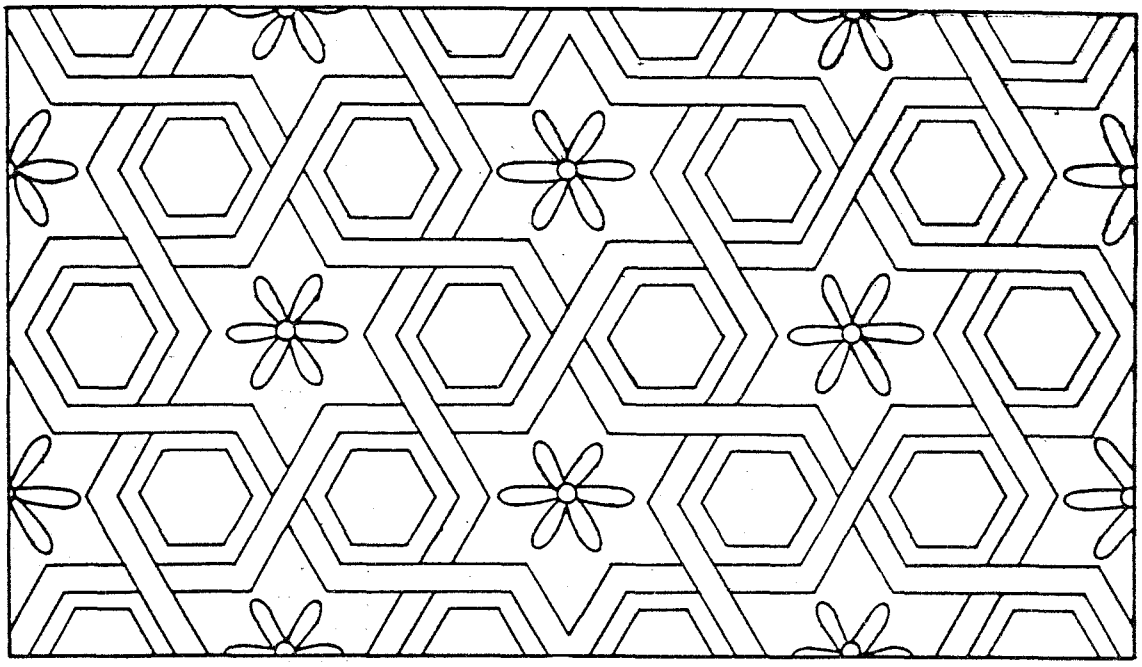
Şekil 239. Hasan Padişah Cami mimberi yanlarında, Hacı Nuri Uslusoy Evi, Akçarlar Evi ve Molla Ali Sokağındaki Bağdadi Ev ve Melikler Evi'nin havalandırma pencerelerinde çapraz eksenlere göre kesişen kırık çizgilerin iki farklı konumda kırılıp kesişmesiyle X, gamalı haç ve ok ucu şekillerinin



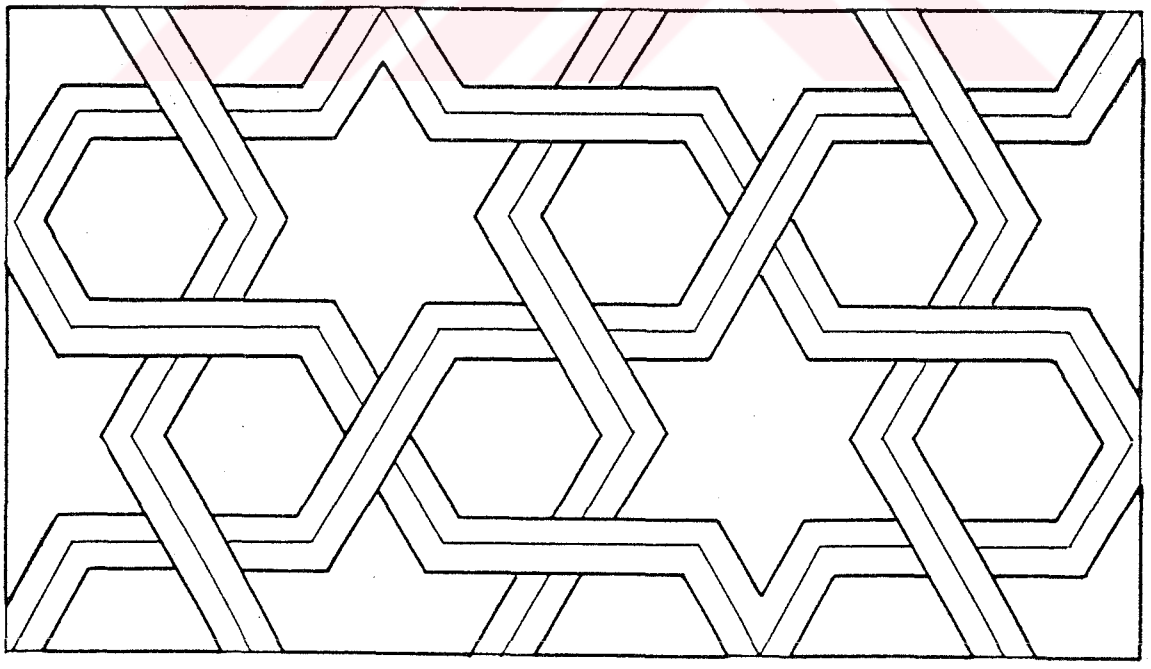
Şekil 240. Çar Melik Kervansarayı kuzey bölümündeki odalardan birinin payesinde kırık çizgilerin kesişerek ortada düzgün altıgen ve çevresinde dört adet beş kollu yıldız oluşturduğu kare rozet.



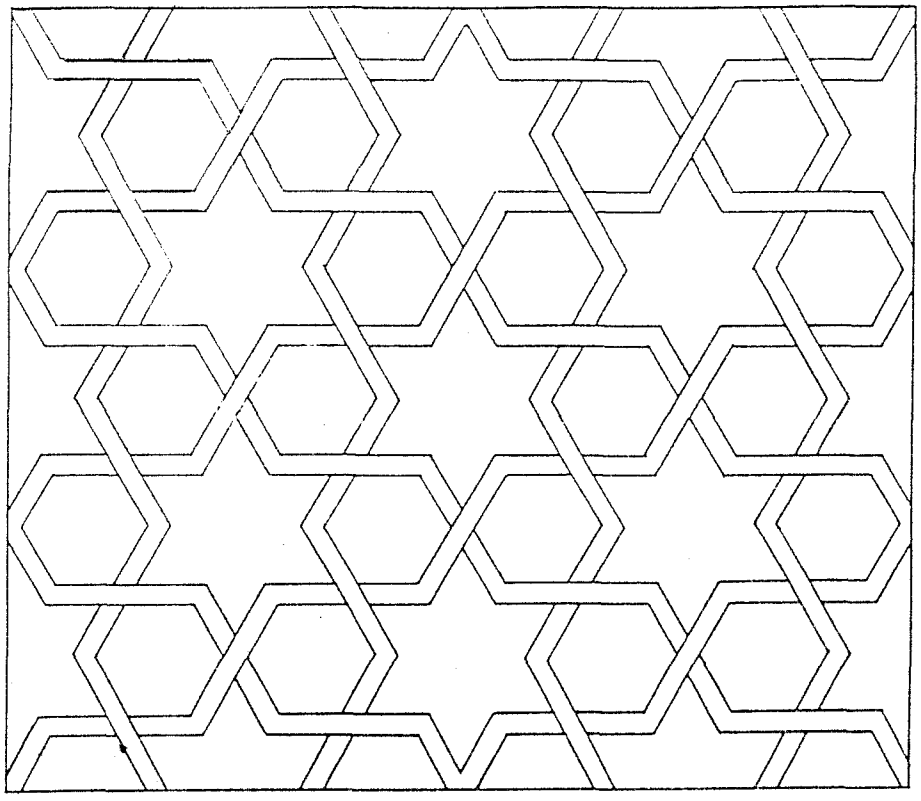
Şekil 241. Birecik Ulu Camii avlusunun kuzey cephesindeki duvarda kırık çizgilerin kesişerek sekiz kollu ve beş kollu yıldızlar meydana getirdiği süsleme.



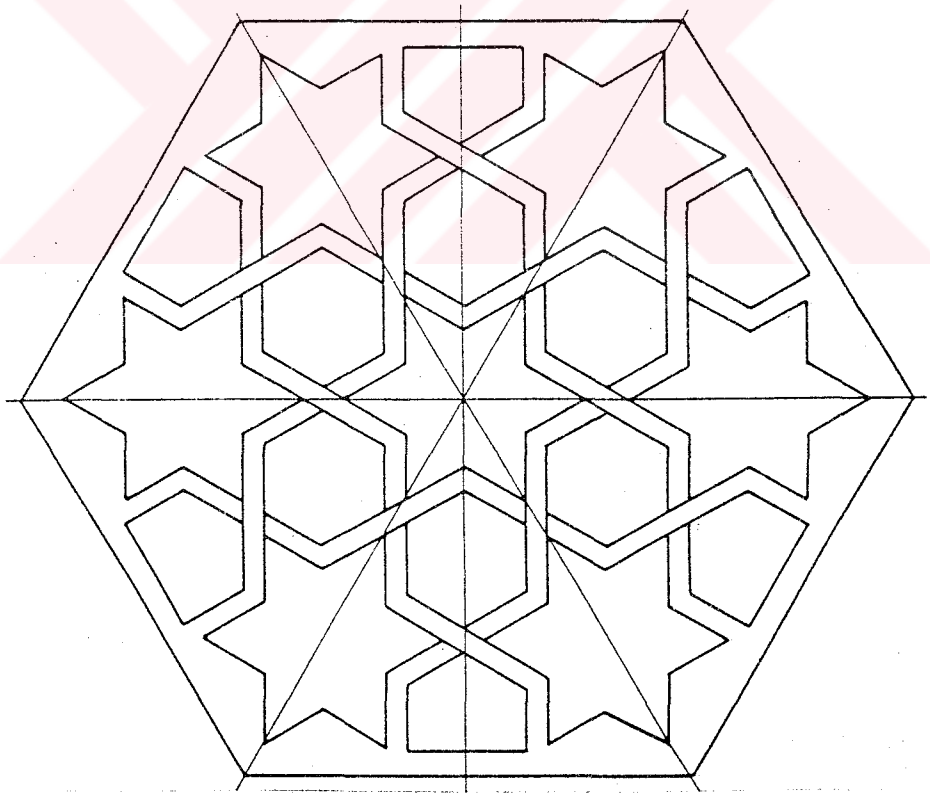
Şekil 242. Halil-ür Rahman Camii güney cephesi pencere lentosunda düşey eksene dikey ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşlukların meydana geldiği süsleme.



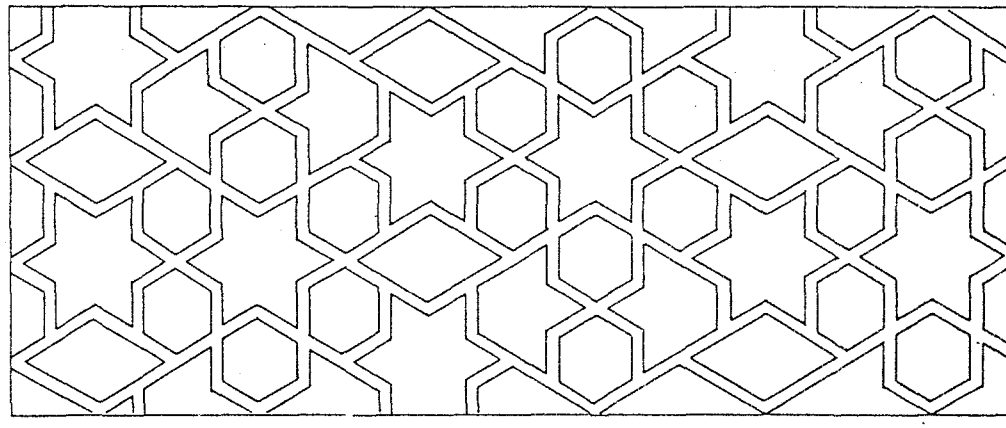
Şekil 243. Şekil 242'deki süslemenin Gümrük Hanı Mescidi doğu cephesi pencere lentosunda uygulanmış şekli.



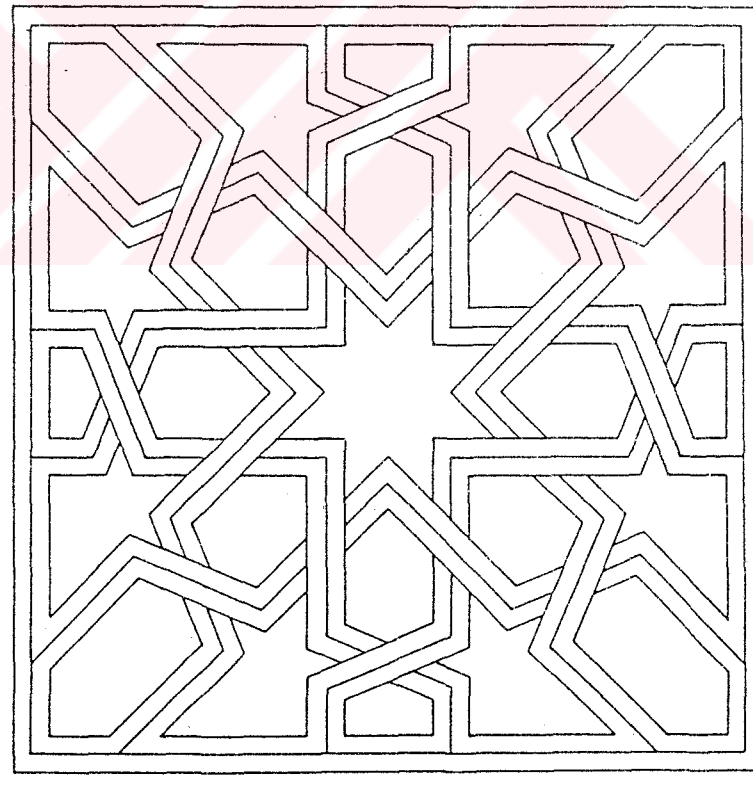
Şekil 244. Şekil 242'deki süslemenin Dabbakhane Camii avlusu batı portali yan duvarında uygulanmış şekli.



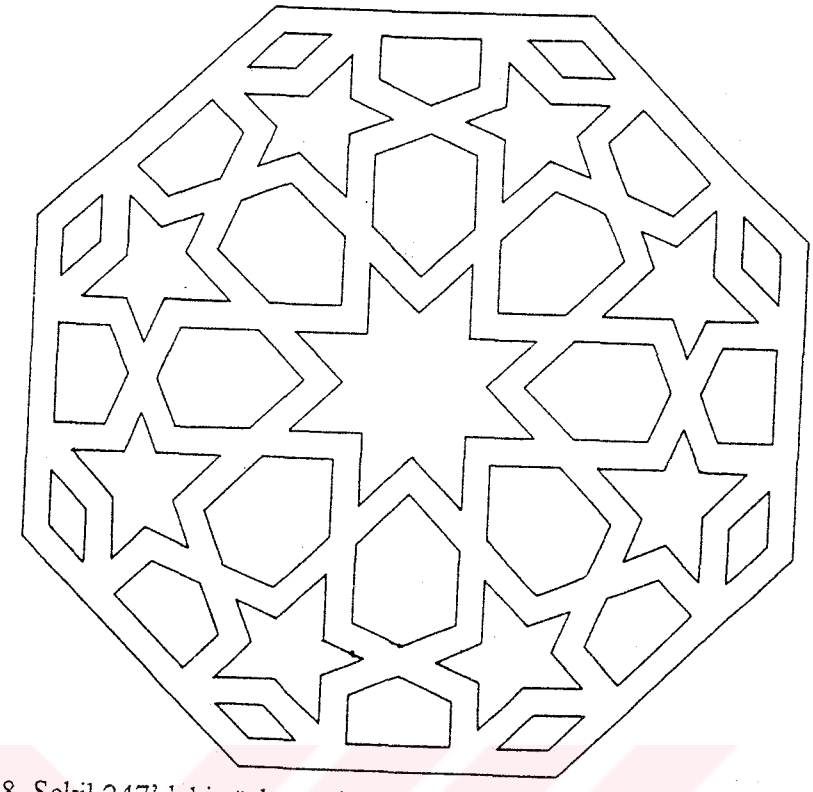
Şekil 245. Düşey eksene dikey ve capraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşluklar meydana geldiği süslemenin Rızvaniye Camii mihrabı üzerinde şebekeli oyma küresel rozet, Melikler Evi odası tonozunda şebekeli oyma küresel kilit taşı, Yorgancı Sokak 10 numaralı evin tuvalet havalandırma penceresinde ve Akçarlar Evi havalandırma penceresinde şebekeli oyma altıgen kafes olarak uygulanmış şekli.



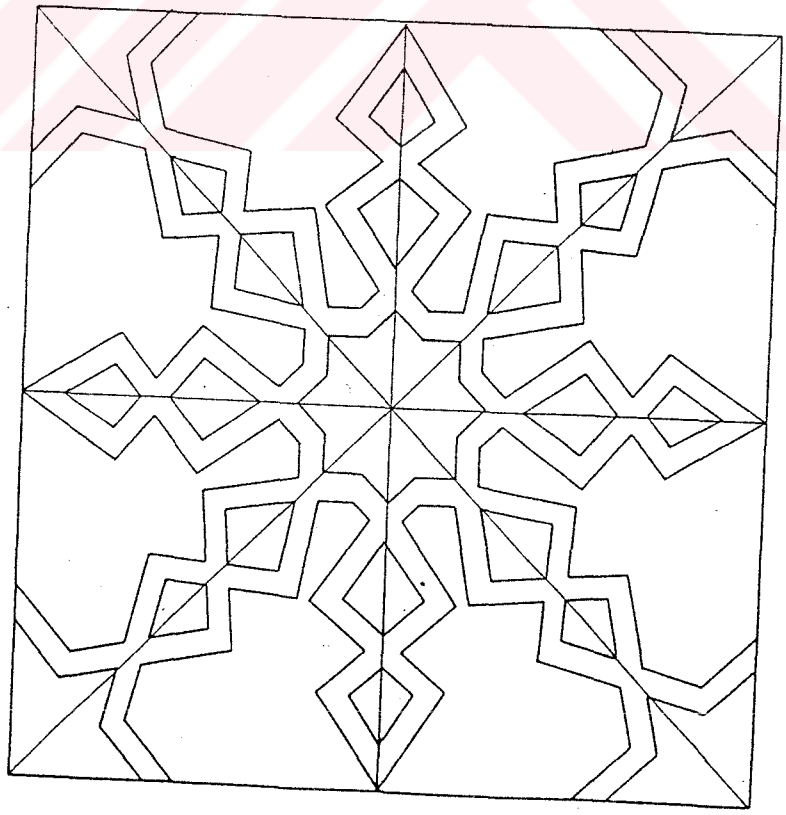
Şekil 246. Ziya Küçük Evi eyvanı beşik tonozu lento taşlarında kesişen kırık çizgilerin altı kollu yıldız ve altıgenler meydana getirdiği süsleme.



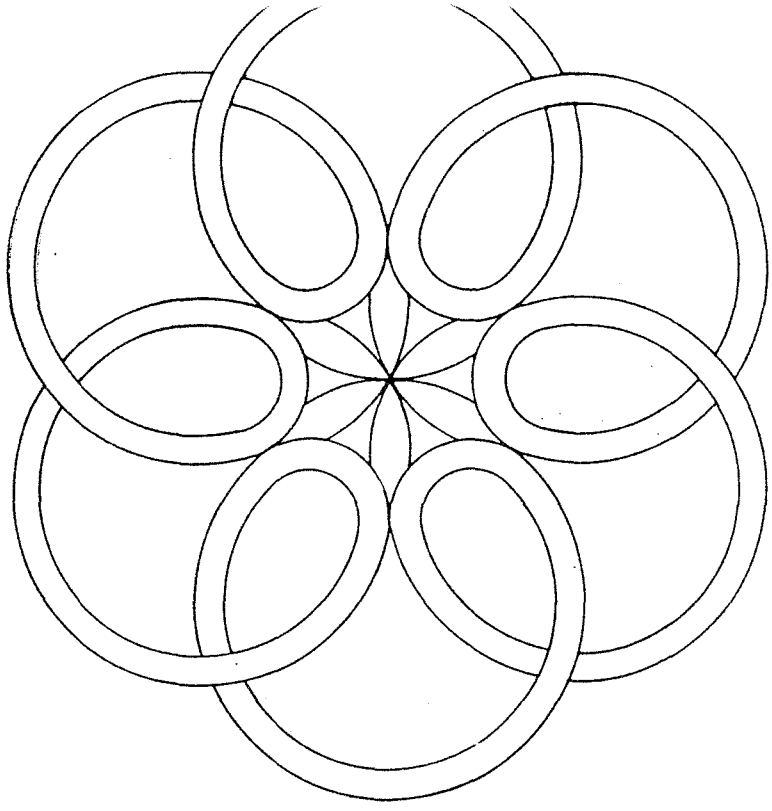
Şekil 247. Abdülkadir Hakkari Evi havalandırma penceresinde şebekeli oyma, Mahmut Karalök Evi, Mehmet Parmaksız Evi ve Bağdadi Ev'de kabartma olarak uygulanmış kesişen kırık çizgilerin ortada bir adet sekiz kollu, çevrede sekiz adet beş kollu yıldız meydana getirdiği kare rozet.



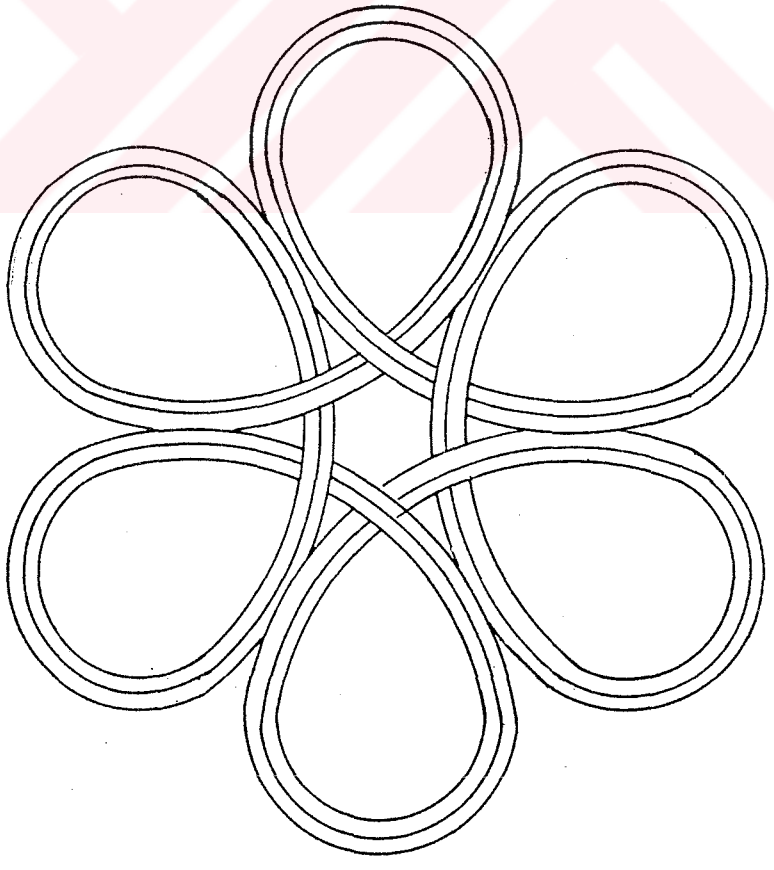
Şekil 248. Şekil 247'deki süslemenin Melikler Evi, Mustafa Akyüz Evi, Mehmet Parmaksız Evi ve Bağdadi Ev'de sekizgen rozet içersinde uygulanmış şekli.



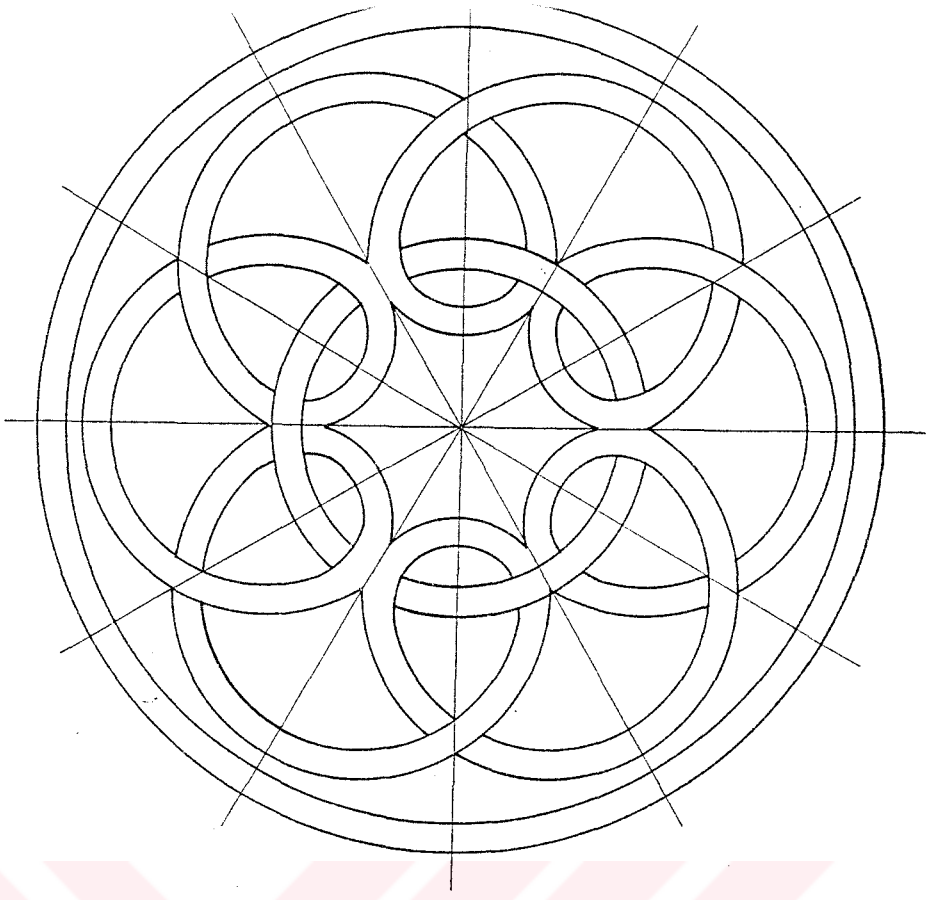
Şekil 249. Yusuf Paşa Camii mimberinin mihraba bakan yan tarafında kare bir çerçeve içersinde kırık çizgilerin kesişmesinden oluşan sekiz kollu yıldız motifi.



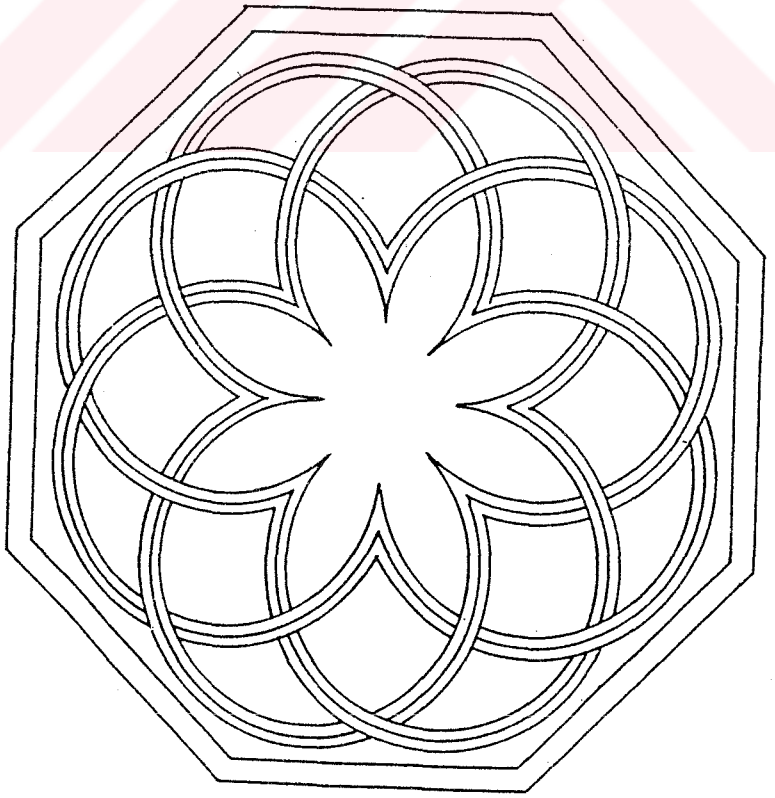
Şekil 250. Hızanoğlu Camii minaresinde dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen dairelerin oluşturduğu rozet.



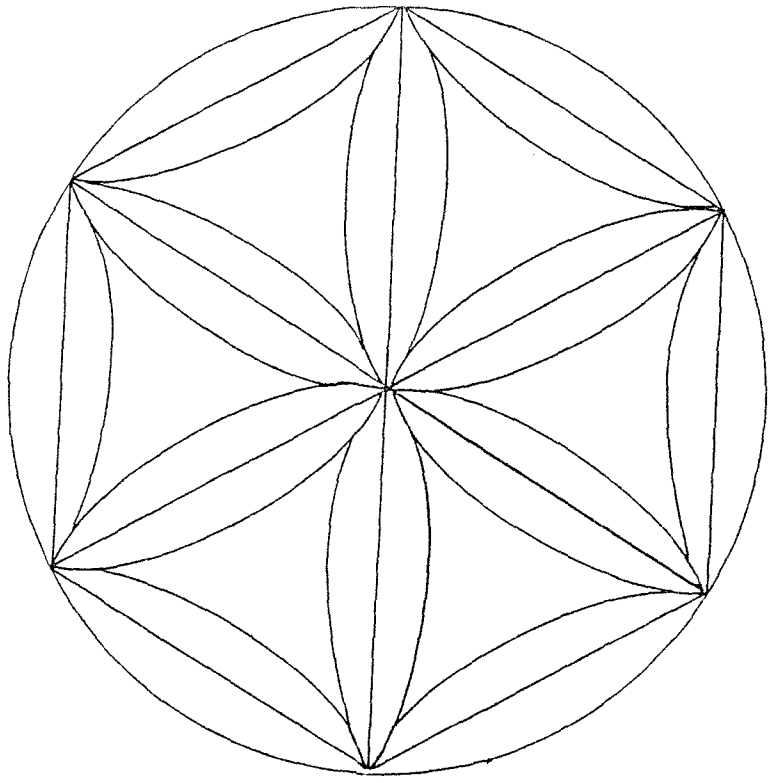
Şekil 251. Birecik Cücük Camii güney cephesinde dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen dairelerin oluşturduğu küresel rozet.



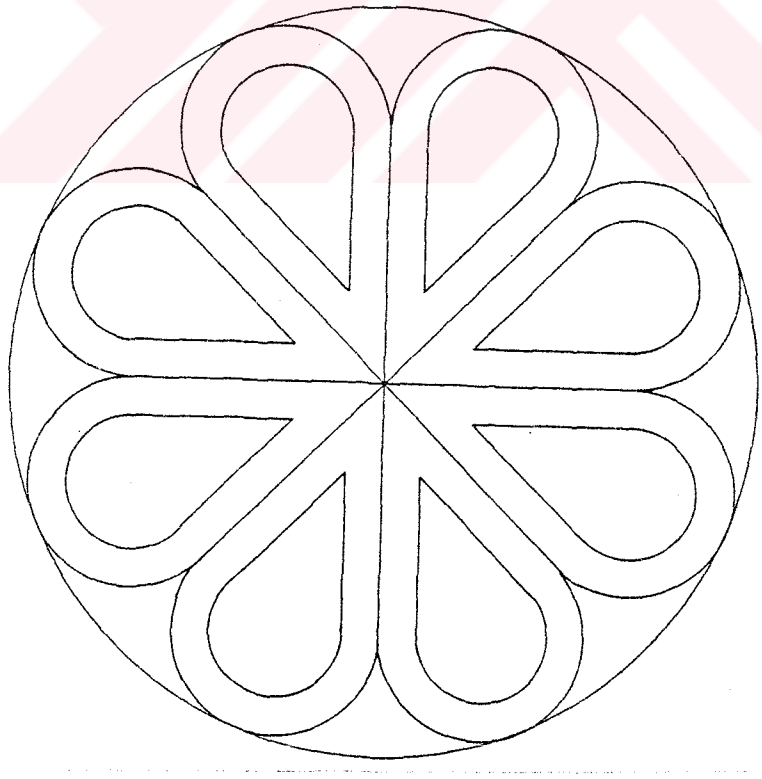
Şekil 252. Haciban Sokak'ta iş hanı olarak kullanılan bir evin eyvan cephesinde bir eksen etrafında kesişerek dönen dairelerin oluşturduğu rozet süsleme.



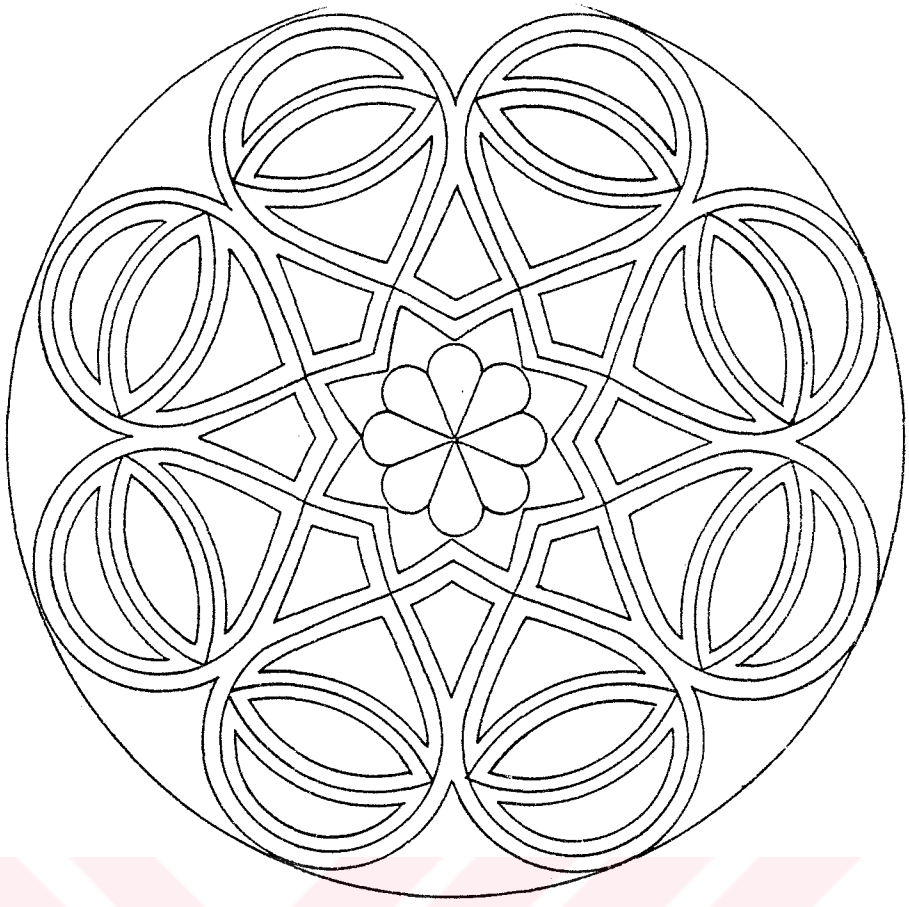
Şekil 253. Pazar Camii minaresinde ve Mahmutoğlu Kulesi haremlik bölümündeki bir odanın avluya bakan cephesinde, bir tarafları açık sekiz adet çemberin dairesel bir eken etrafında birbirinin içinden geçerek oluşturduğu sekiz yapraklı çiçek rozeti.



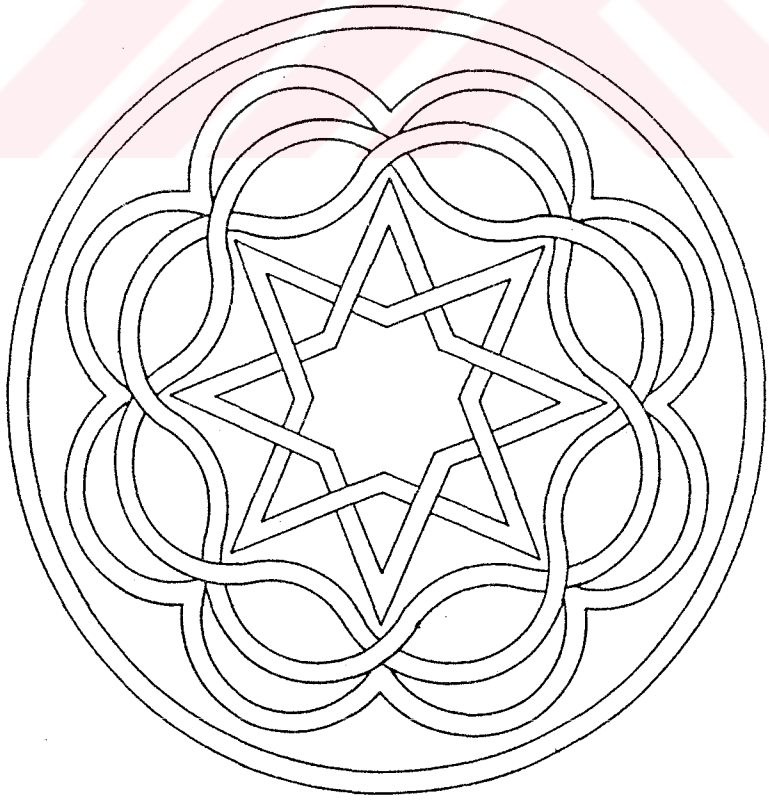
Şekil 254. Haciban Sokak'ta iş hanı olarak kullanılan evin eyvan cephesinde. kesişen dairelerden oluşan altı yapraklı çiçek motifli daire rozet.



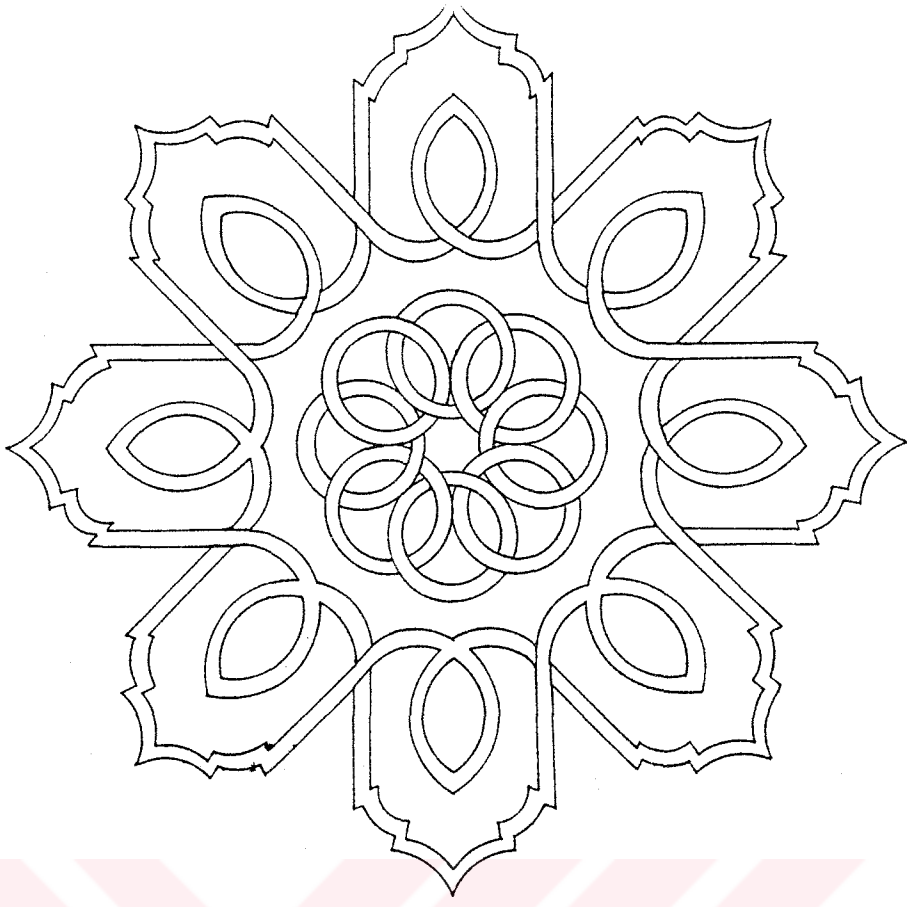
Şekil 255. Hacibanlar Evi selamlık bölümü tuvaleti havalandırma penceresinde bir eksen etrafında dönen sekiz adet dairenin merkeze doğru dalma biçiminde uzayarak birleşmesinden meydana gelen şebekeli oyma kafes.



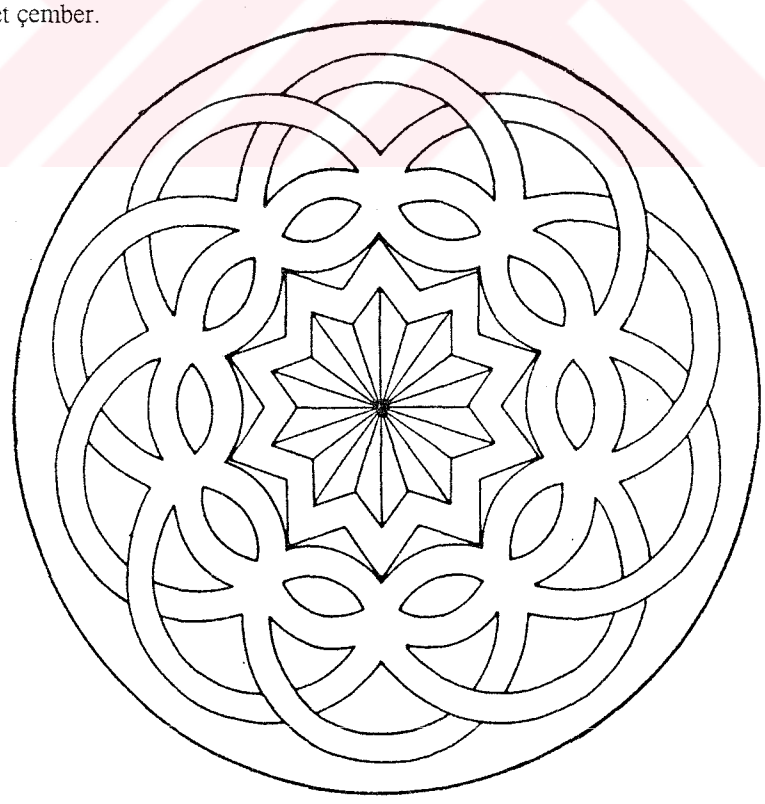
Şekil 256. Tütüncü Halil ve Melikler Evi'nde dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen dairelerin ortada sekiz kollu yıldız meydana getirdiği şebekeli oyma küresel rozet.



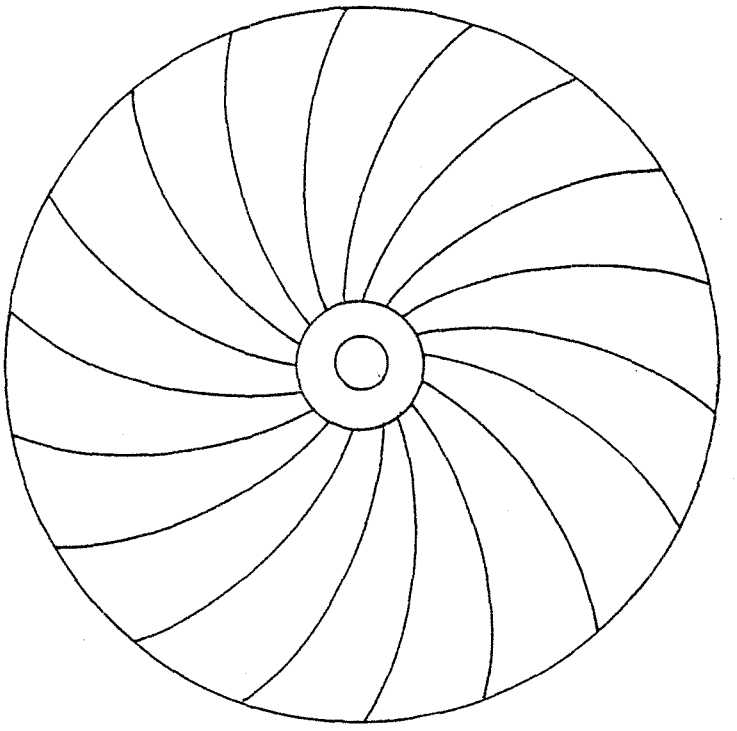
Şekil 257. Şekerci Halil Evi oda tonozu küresel kilit taşında ortada sekiz kollu bir yıldızın çevresinde kesişen yarım dairelerden oluşan şebekeli oyma süsleme (yıkılmıştır).



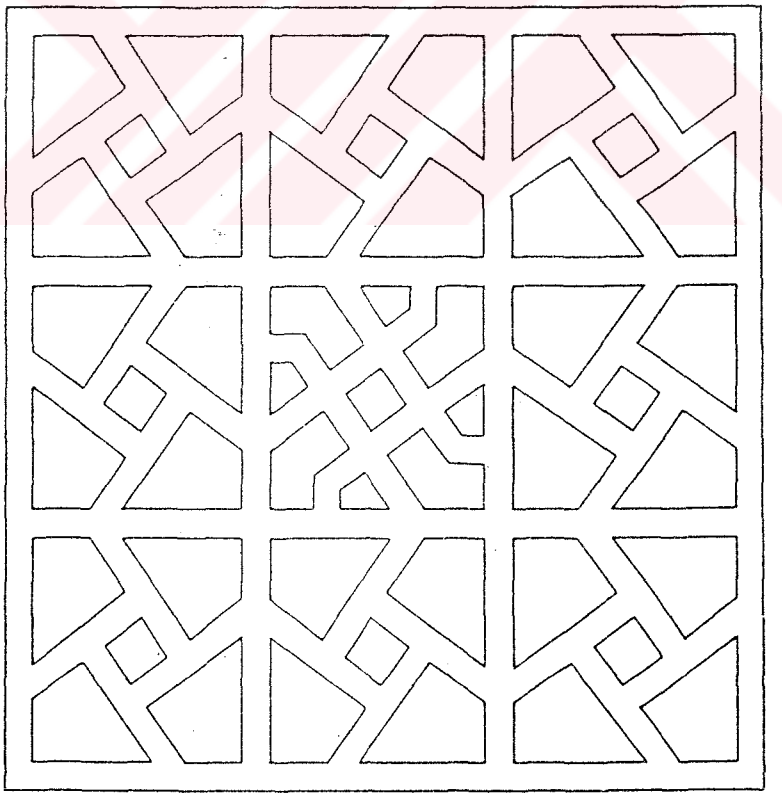
Şekil 258. Muharrem Zebun Evi odalarından birinin çapraz tonozu üzerinde kollarından kıvrılarak birleşen iki haç motifinin merkezleri aynı kalmak üzere kaydırılarak sekiz kollu yıldız oluşturduğu süsleme ve ortasında bir eksen etrafında kesişerek dönen sekiz adet çember.



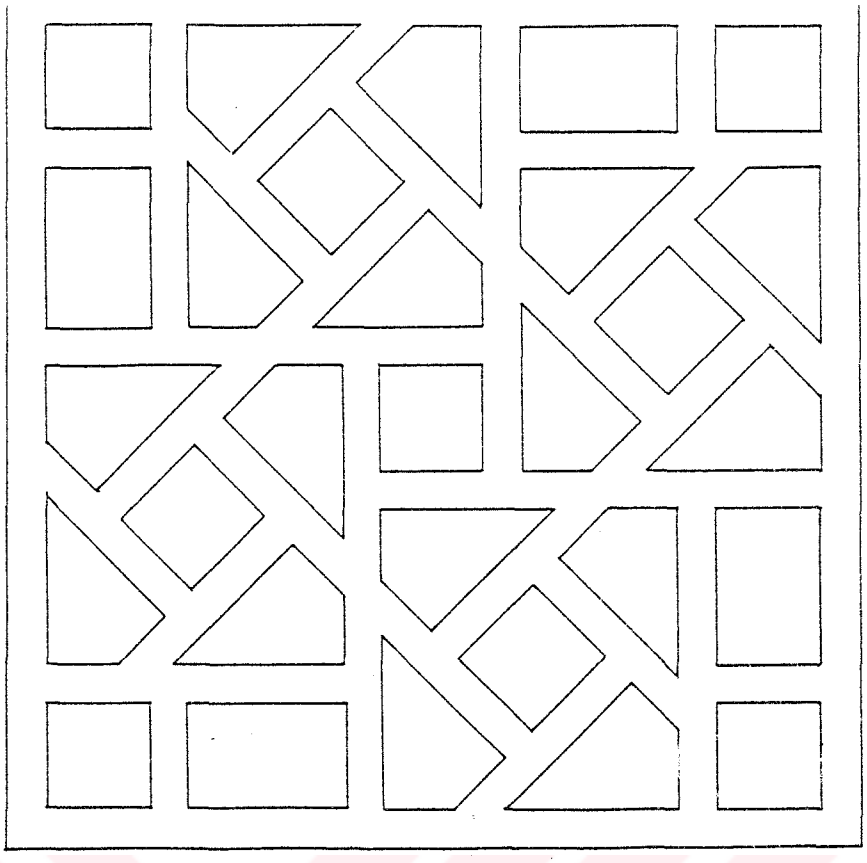
Şekil 259. Hacı Bekir Pabuççu Evi selamlık kapısı alınlığında birbirine bağlanarak dönen beşer yarım daireli iki ayrı kompozisyonun merkezleri aynı kalmak üzere kaydırılarak on yarım daireli süslemenin elde edildiği daire rozet.



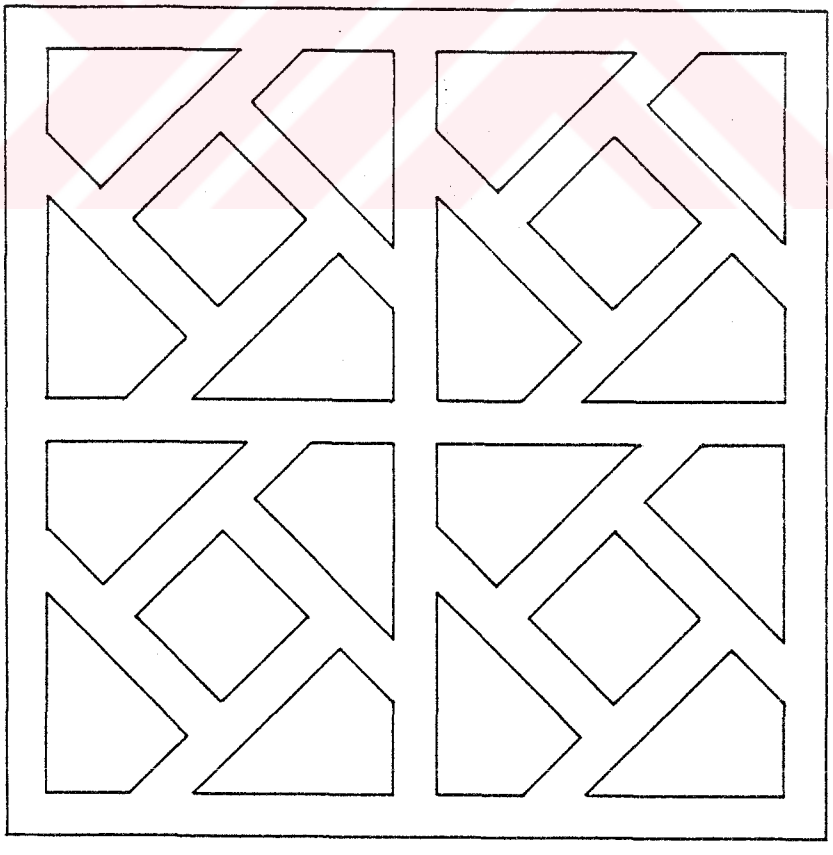
Şekil 260. Harran Kapısı kuzey cephesinde çark-ı felek motifli daire rozet.



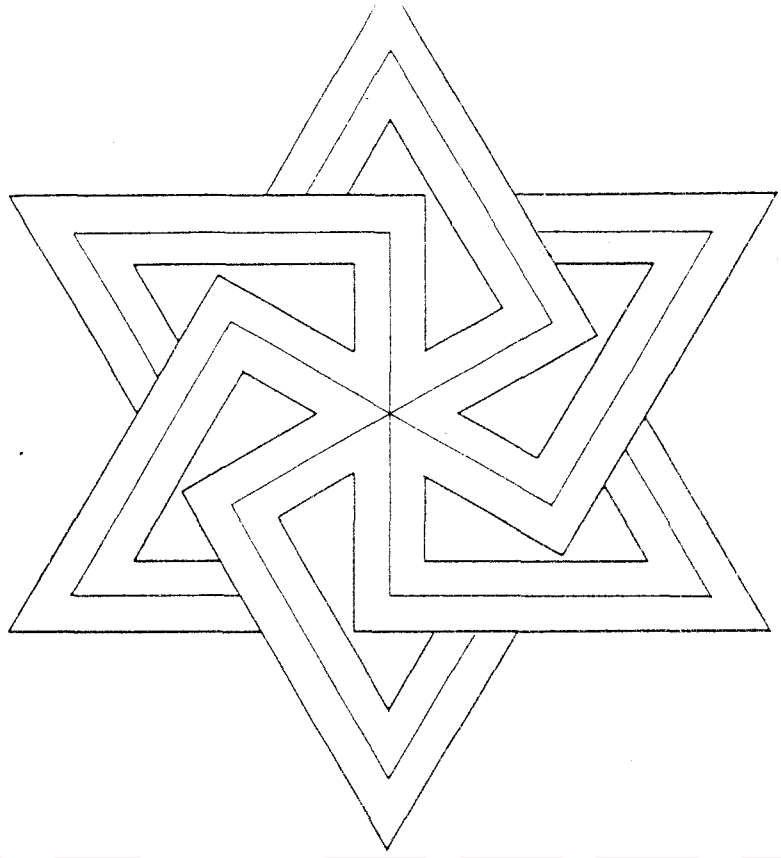
Şekil 261. Hasan Padişah Camii mimberi yanlarında çark-ı felek motiflerinin yer aldığı şebekeli oyma kare kafes.



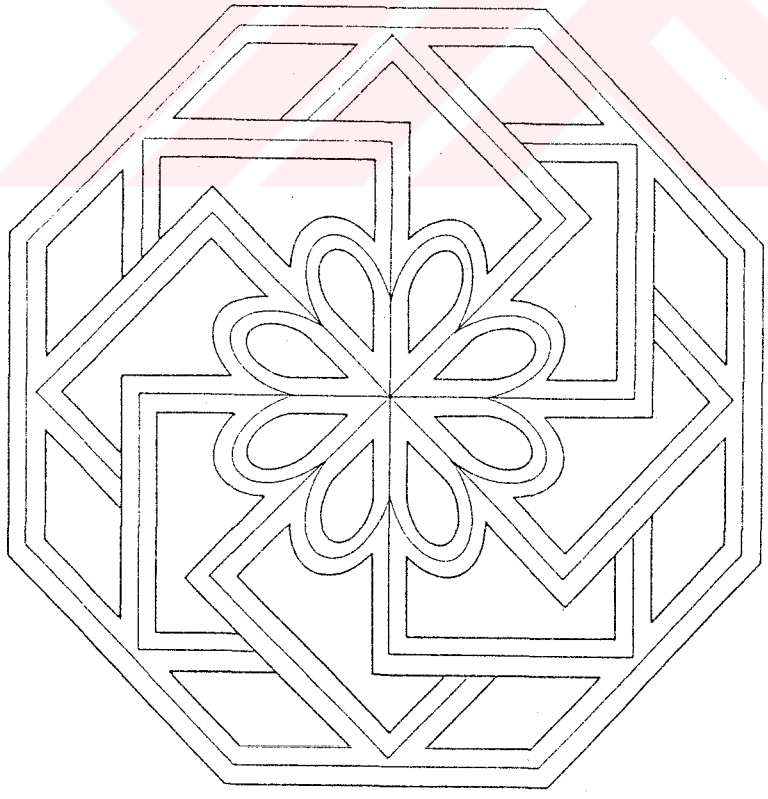
Şekil 262. Hüseyin Paşa Camii mimberi yanlarında çark-ı felek motiflerinin yer aldığı şebekeli oyma kare kafes.



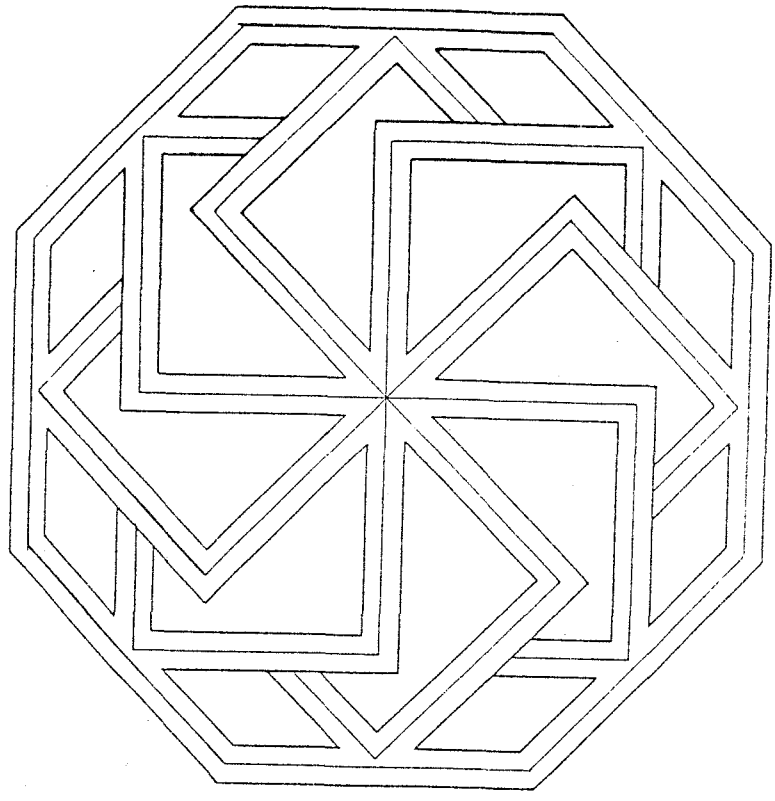
Şekil 263. Birecik Ulu Camii minaresinde çark-ı felek motiflerinin yer aldığı şebekeli oyma korkuluk.



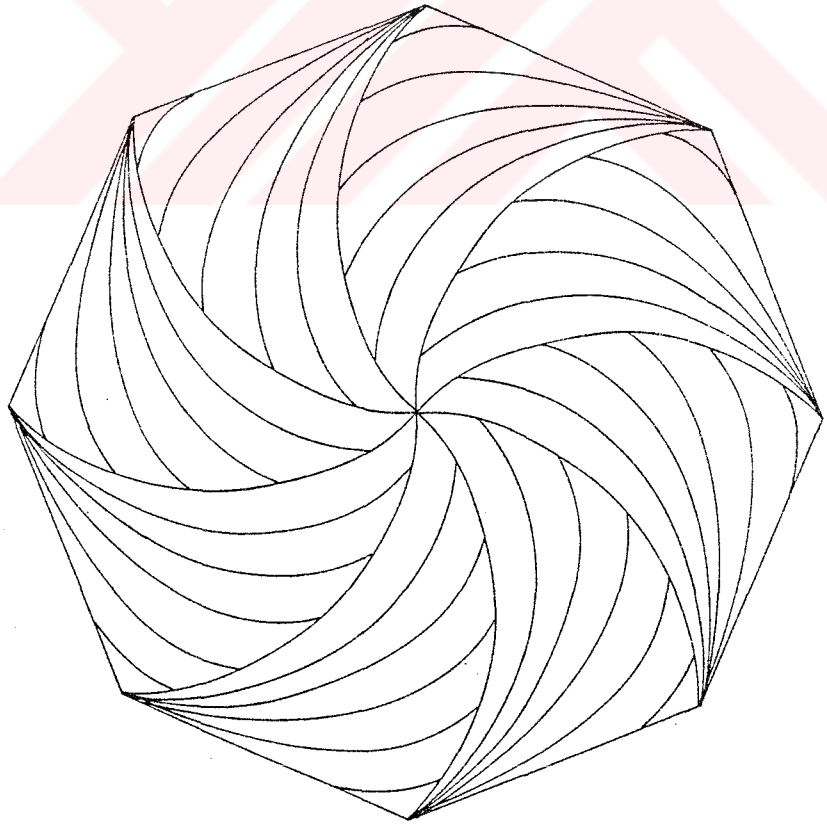
Şekil 264. Hızanoğlu Camii minaresinde çark-ı felek motifinden üreyen 6 kollu yıldız rozet.



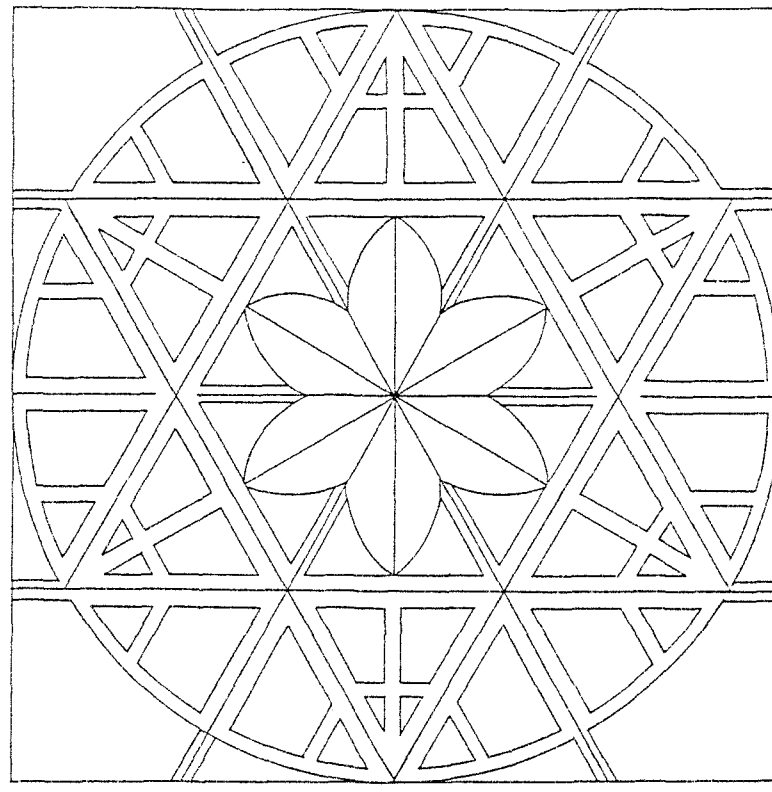
Şekil 265. Mahmut Karalök Evi pencere alınlığında sekiz kollu çark-ı felek motifinden hareketle oluşturulan sekizgen rozet (yıkılmıştır).



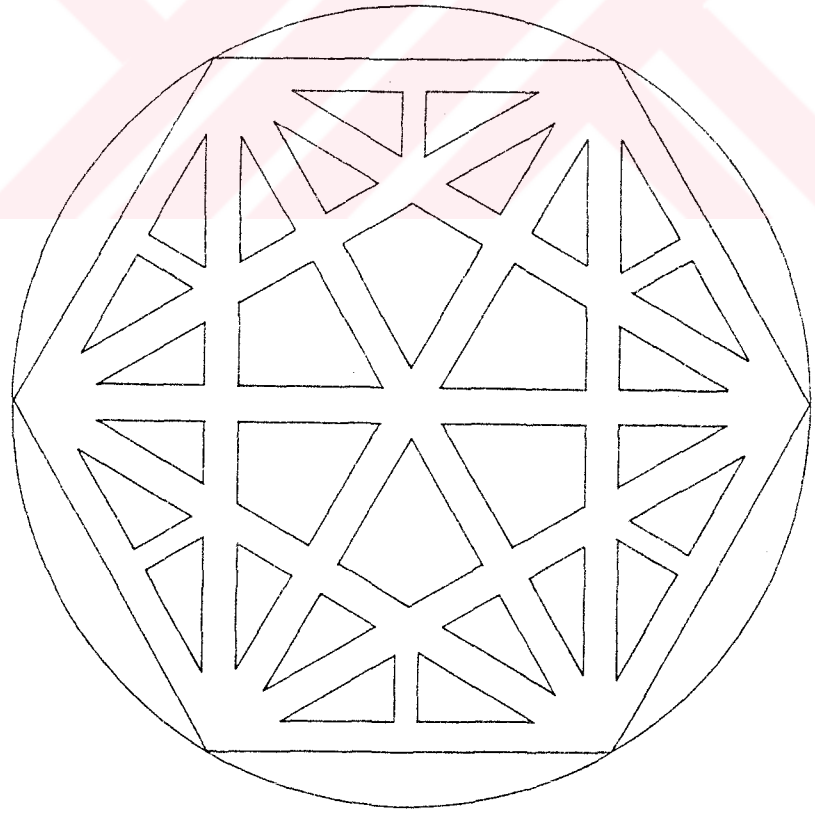
Şekil 266. Mahmut Karalök Evi sokak kapısı alınlığında kabartma. Hızanoğlu Camii kuzeyindeki bir evin sokak kapısı alınlığında şebekeli oyma rozet olarak uygulanan çark-ı felek motifli sekizgen rozet.



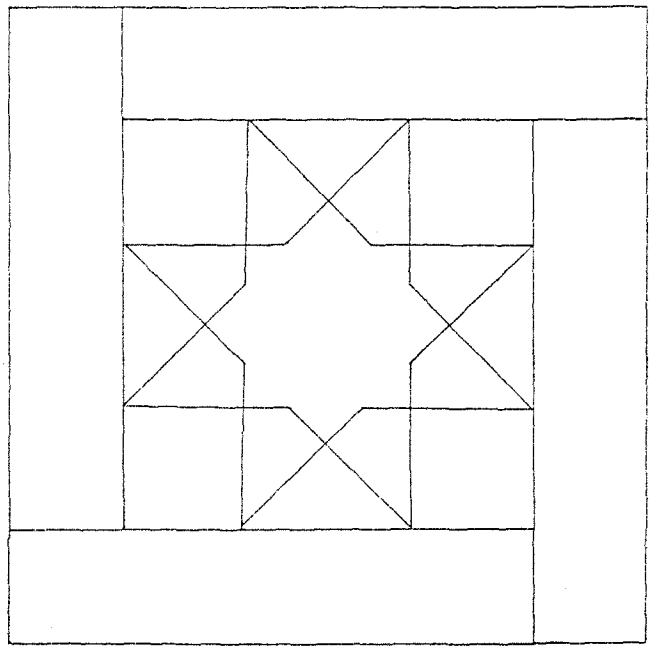
Şekil 267. Yusuf Paşa Camii minaresinde çark-ı felek motifli sekizgen rozet.



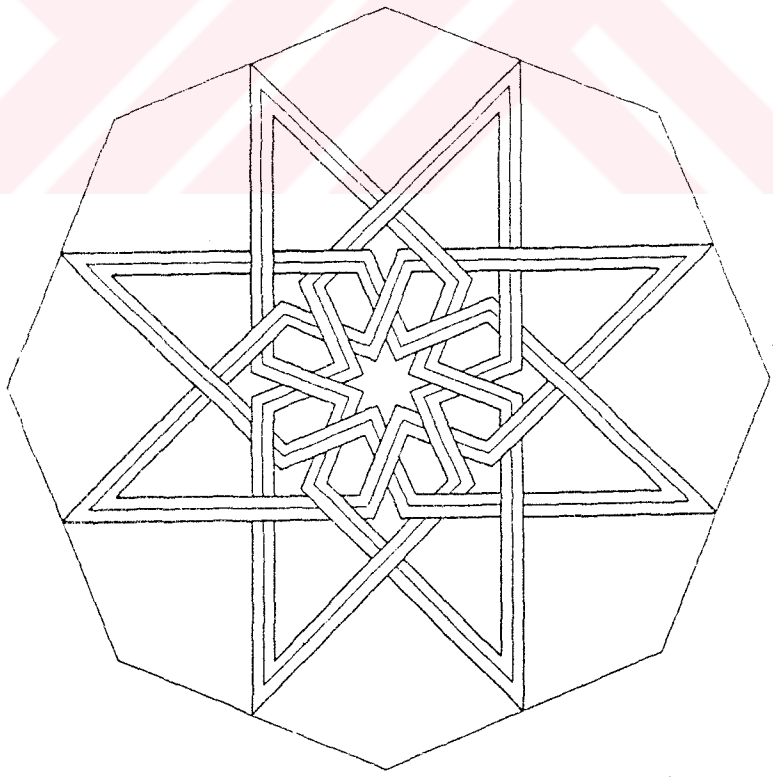
Şekil 268. Yusuf Paşa Camii mihrabında altı kollu yıldız rozet.



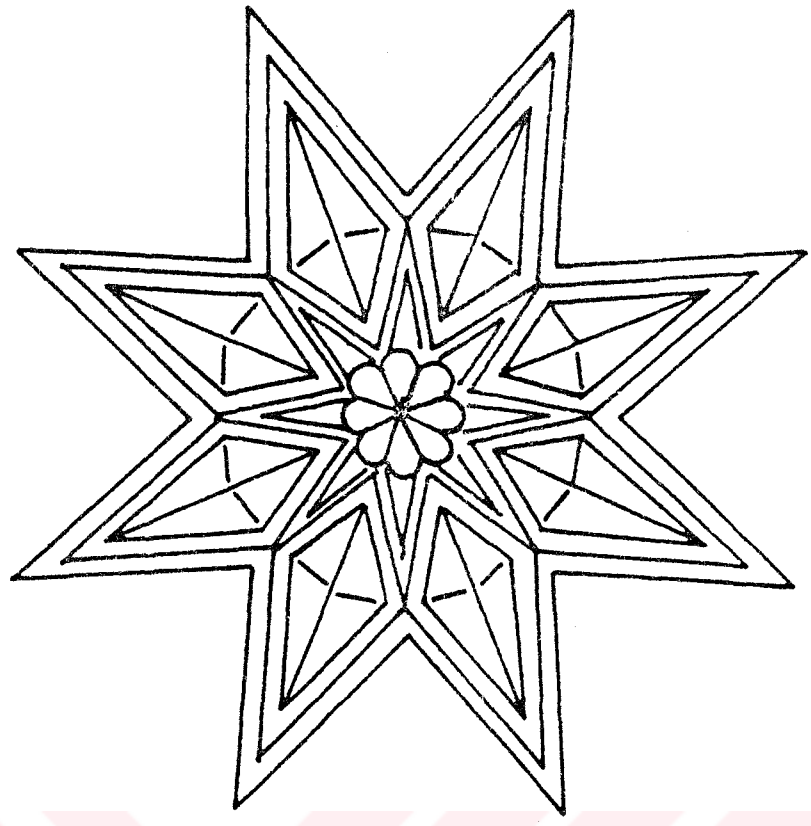
Şekil 269. Reci Kilisesi kuzey doğusundaki evin batıya bakan oda kapısı yanında altı kollu yıldız rozet.



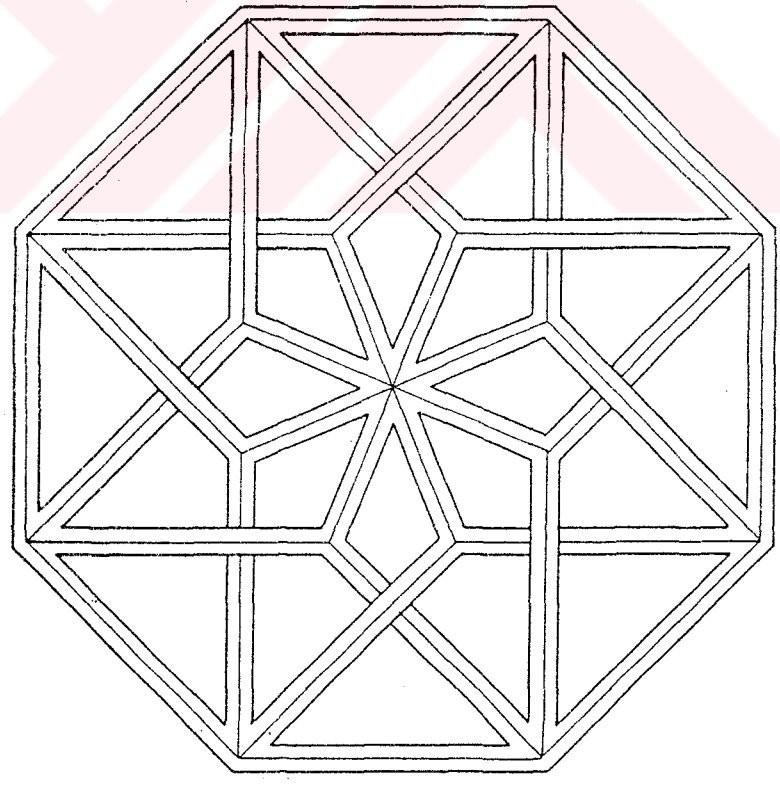
Şekil 270. Ulu Cami son cemaat yeri orta göz döşemesinde renkli taşlardan kakma olarak yapılmış sekiz kollu yıldız.



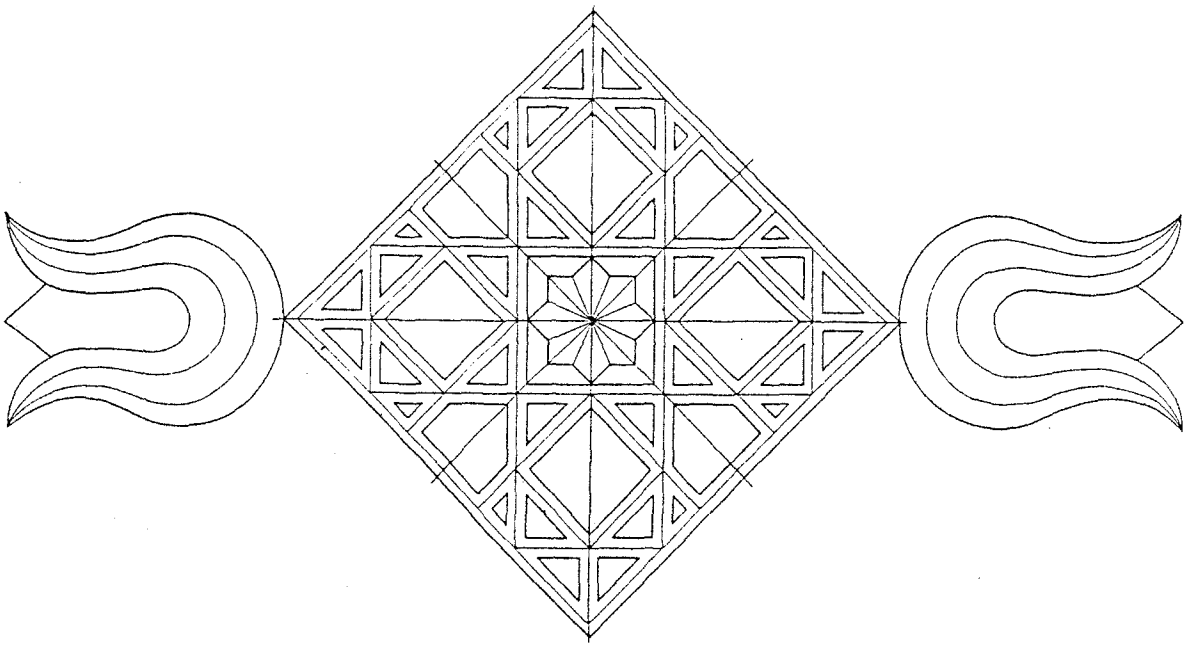
Şekil 271. Pazar Camii harim girişi çapraz tonozunda sekiz kollu yıldız.



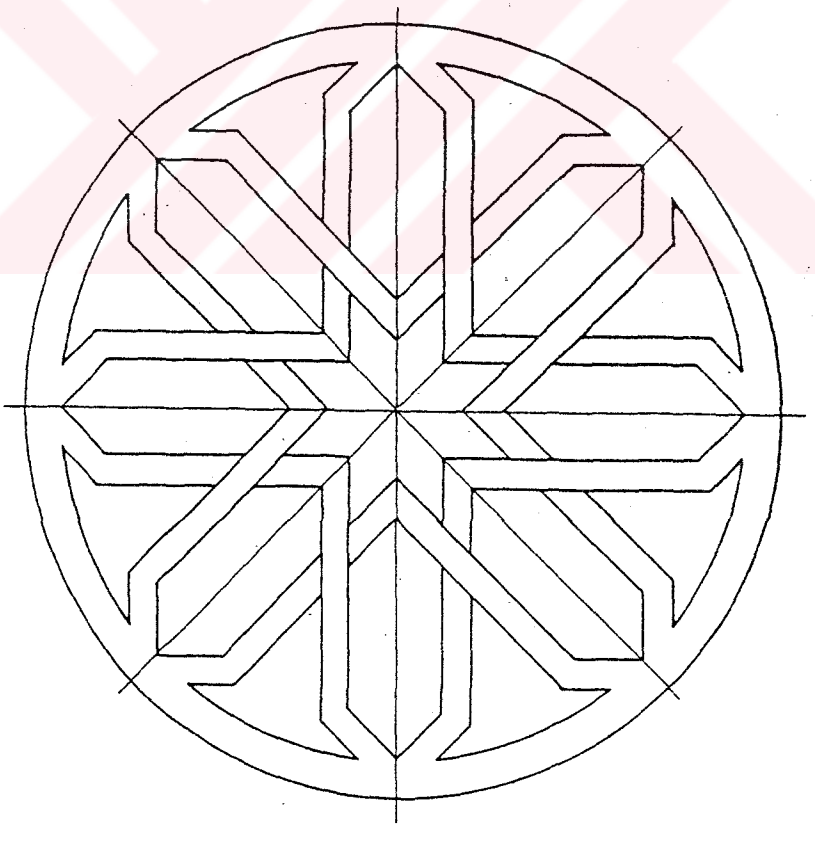
Şekil 272. Hacibanlar Evi'nde ve Tük Meydanı Sokak 8 numaralı evin sokak kapısı alınlığında sekiz kollu yıldız rozet.



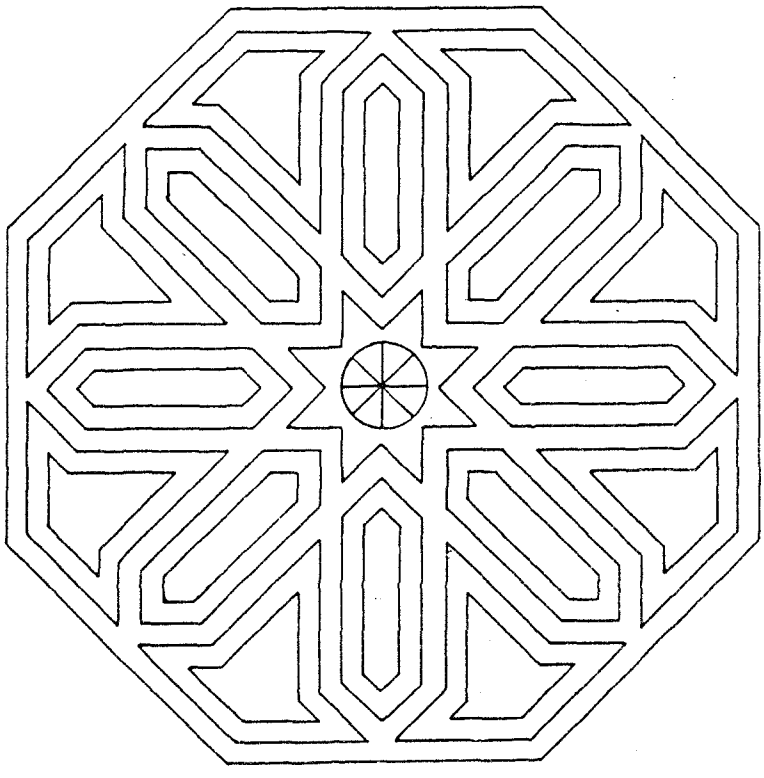
Şekil 273. İsa Beden Evi sokak kapısı alınlığında. Karanlık Sokak çıkmazındaki 3 numaralı evin sokak kapısı alınlığında sekizgen rozet içersinde sekiz kollu yıldız (aynı motif Melikler Evi oda tonozu küresel kilit taşında ve bu gün yıkılmış olan Hacı Nuri Uslusoy Evi'nin havalandırma penceresinde daire rozet içersinde şebekeli oyma olarak işlenmiştir).



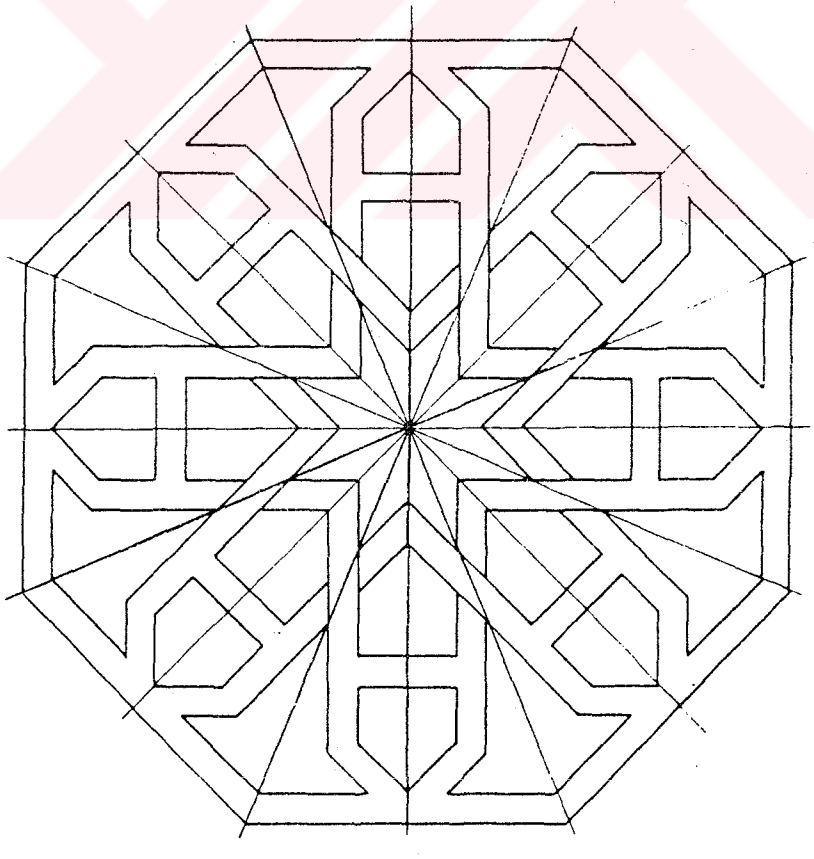
Şekil 274. Alparsaln İlkokulu karşısındaki 7 numaralı evin oda cephesinde merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik, diğerinin çapraz biçimde kesişmesinden meydana gelen süsleme.



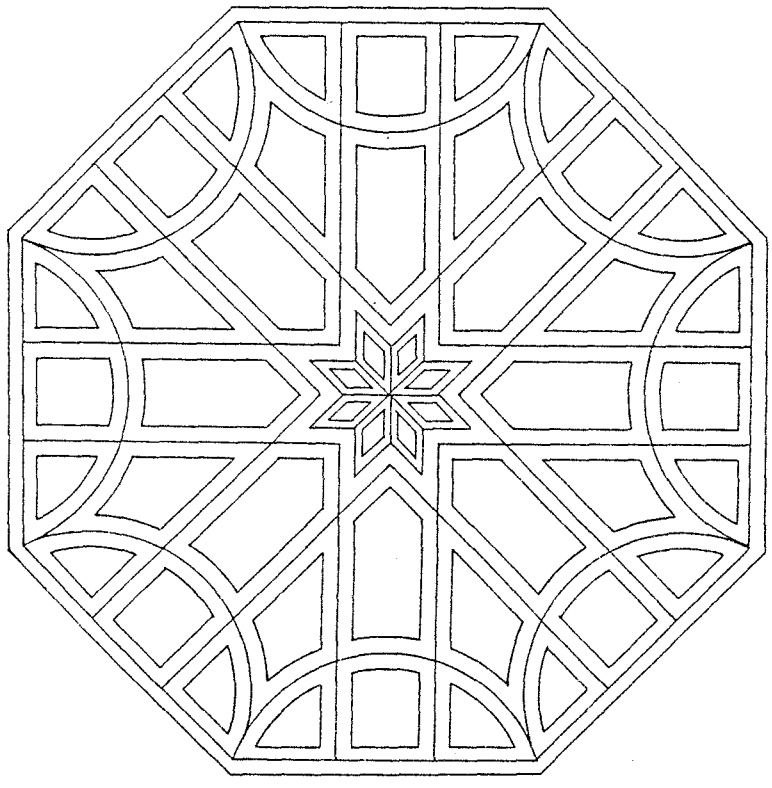
Şekil 275. İsa Beden Evi'nde merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik, diğerinin çapraz kesişmesinden meydana gelen daire rozet.



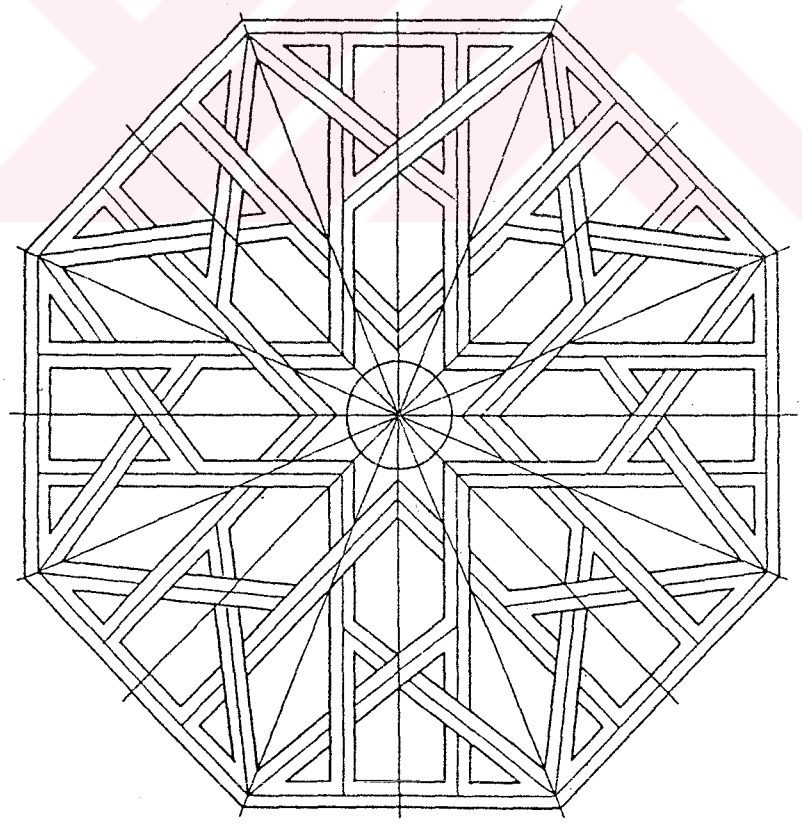
Şekil 276. Bekaroğlu Osman Evi'nde merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik. diğerinin çapraz kesişmesinden meydana gelen sekizgen rozet.



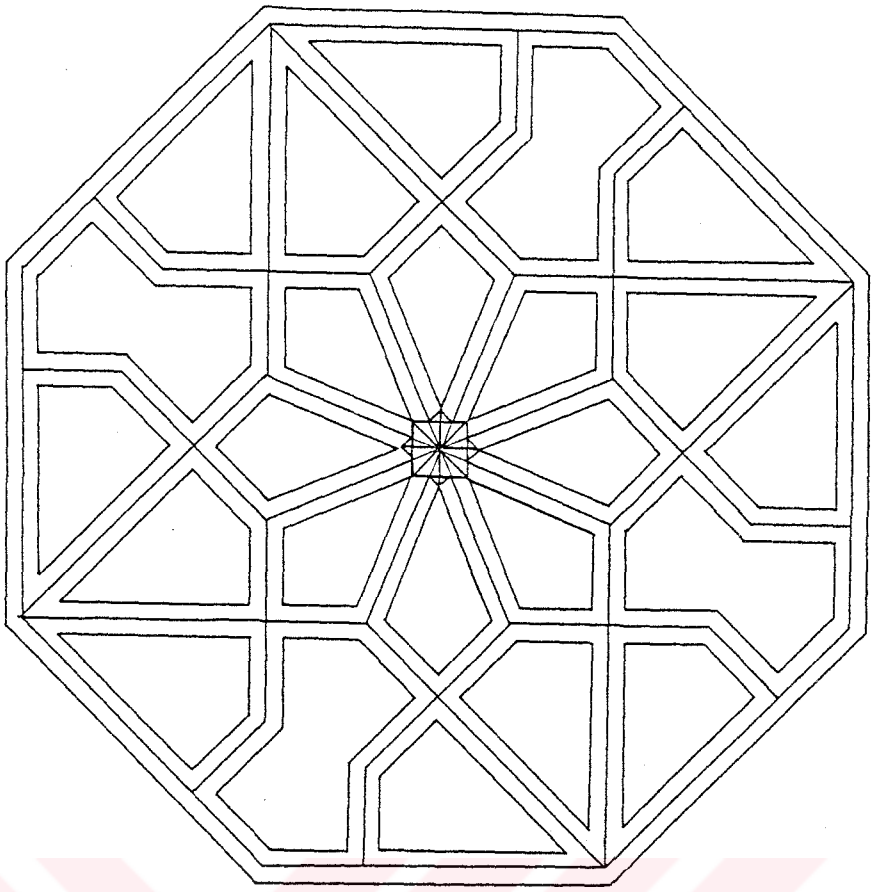
Şekil 277. Vali Fuat Caddesi Güllü Sokak Güllüler Evi'nde merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik. diğerinin çapraz kesişmesinden meydana gelen sekizgen rozet.



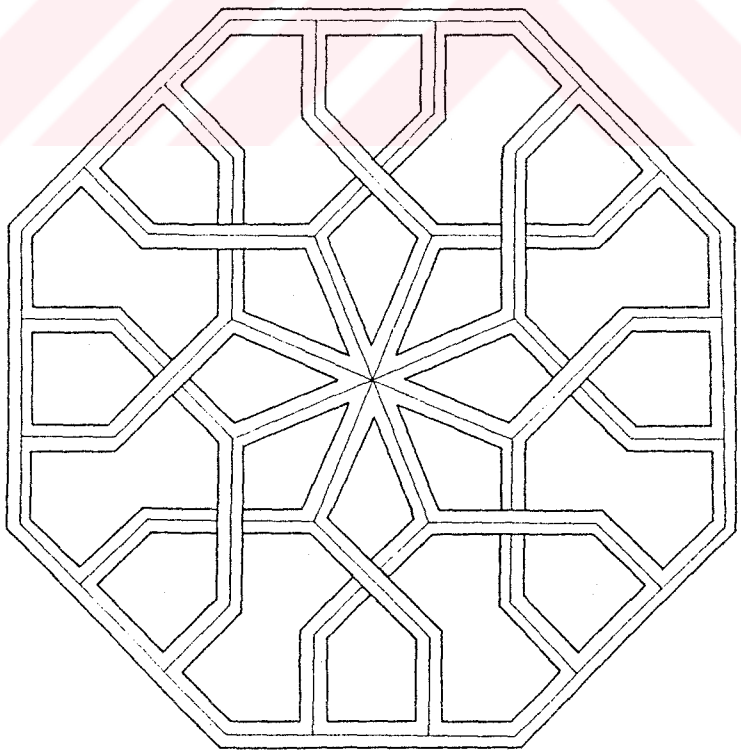
Şekil 278. Hızanoğlu Camii karşısı sokak 18 numaralı evin sokak kapısı alınlığında merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik, diğerinin çapraz kesişmesinden meydana gelen sekizgen rozet.



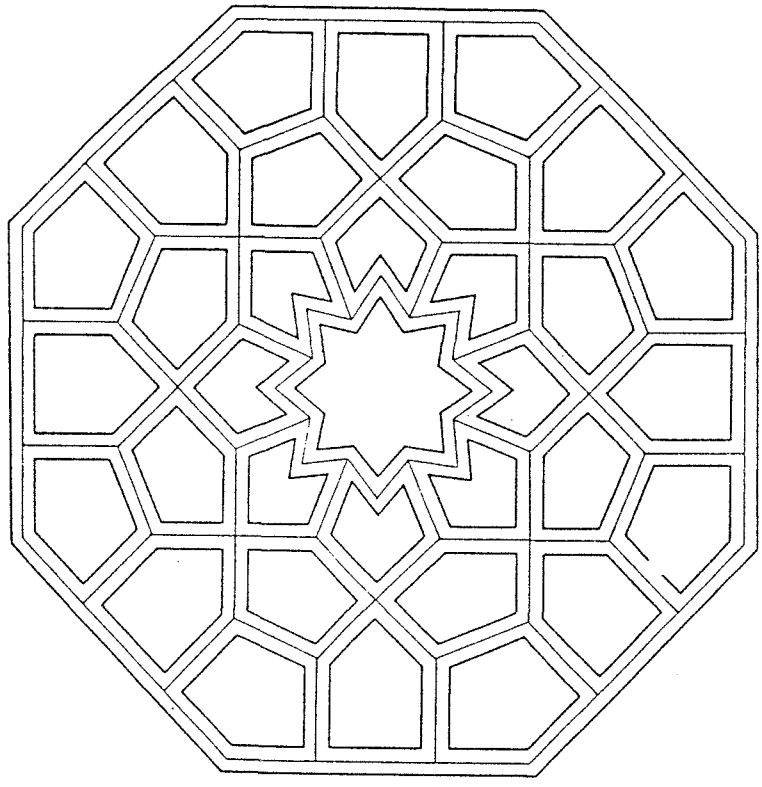
Şekil 279. Mustafa Akyüz Evi'nde merkezleri aynı iki haç motifinden birinin dik, diğerinin çapraz kesişmesinden meydana gelen sekizgen rozet (haçın kolları orta kısımlarından üçgen birleştirilerek sekiz kollu bir yıldız elde edilmiştir).



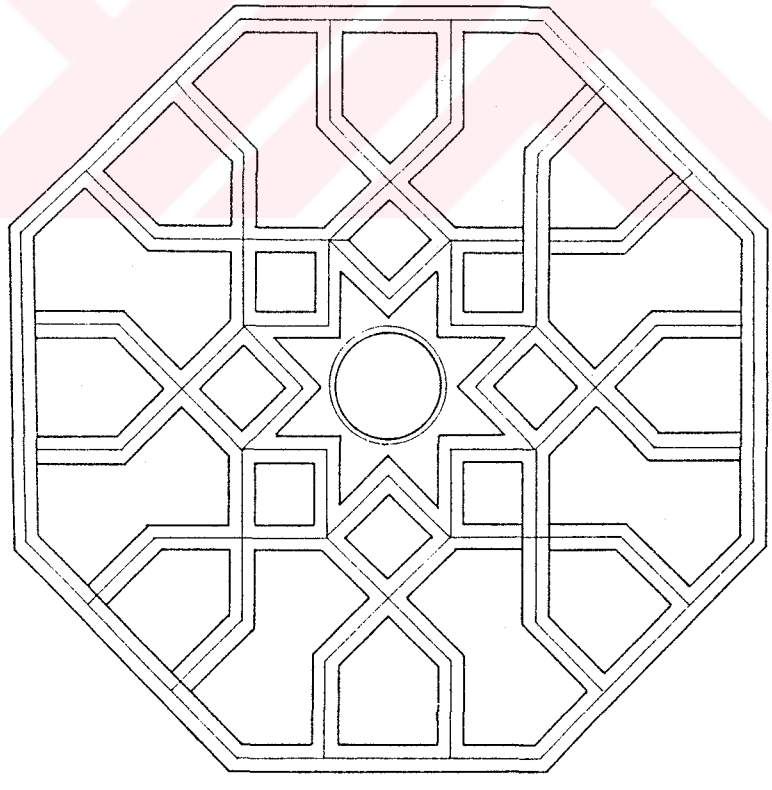
Şekil 280. Karanlık Sokak çıkmazındaki 3 nolu evin sokak kapısı alınlığında sekizgen rozet içersinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada meydana getirdiği sekiz kollu yıldız.



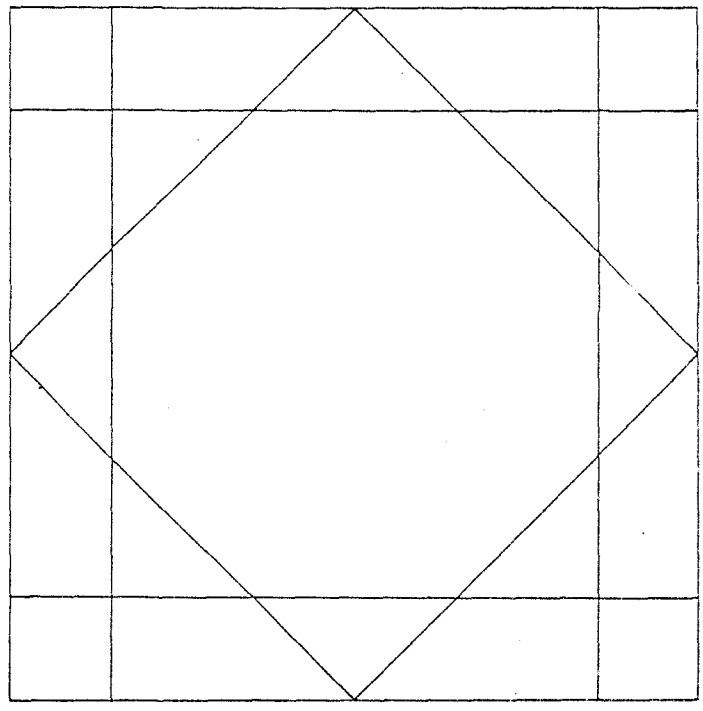
Şekil 281. Yorgancı Sokak Sivereklíler Evi'nde, Abdülkadir Hakkari Evi'nde, Mehmet Parmaksız Evi'nin sokak kapısı alınlığında (yıkılmıştır), Mahmutoğlu Kulesi'nin haremlik bölümünde, Bekaroğlu Osman Evi'nde ve Molla Ali Sokağı'ndaki Bağdadi Ev'de sekizgen bir rozet içersinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada meydana getirdiği sekiz kollu yıldız.



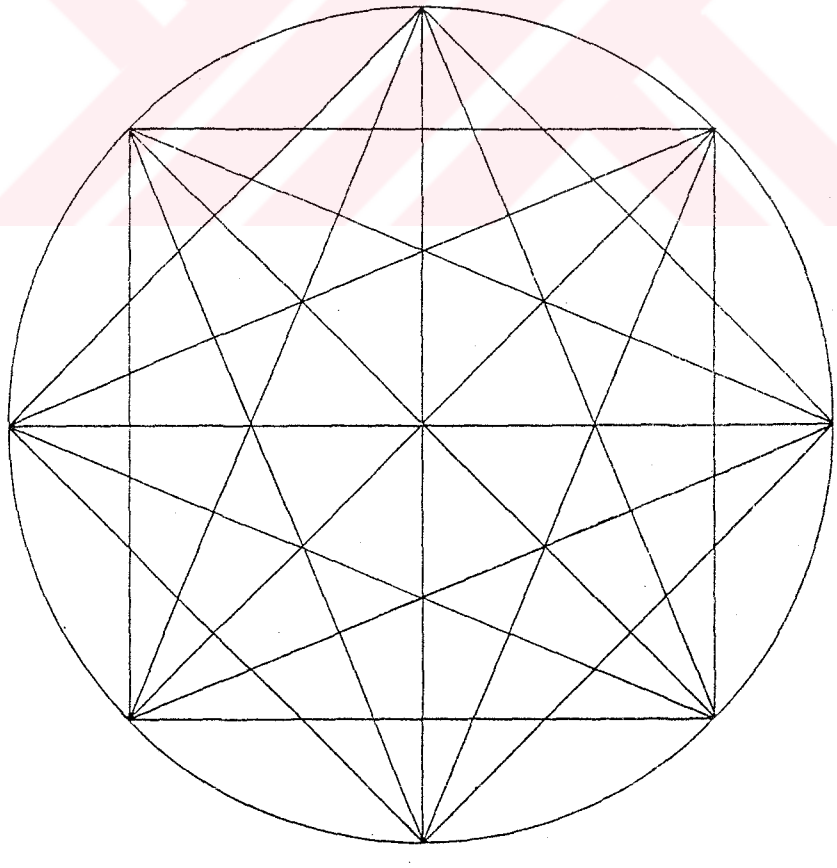
Şekil 282. Yusuf Ziya Evi'nde sekizgen bir rozet içersinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada meydana getirdiği sekiz kollu yıldız (yıkılmıştır).



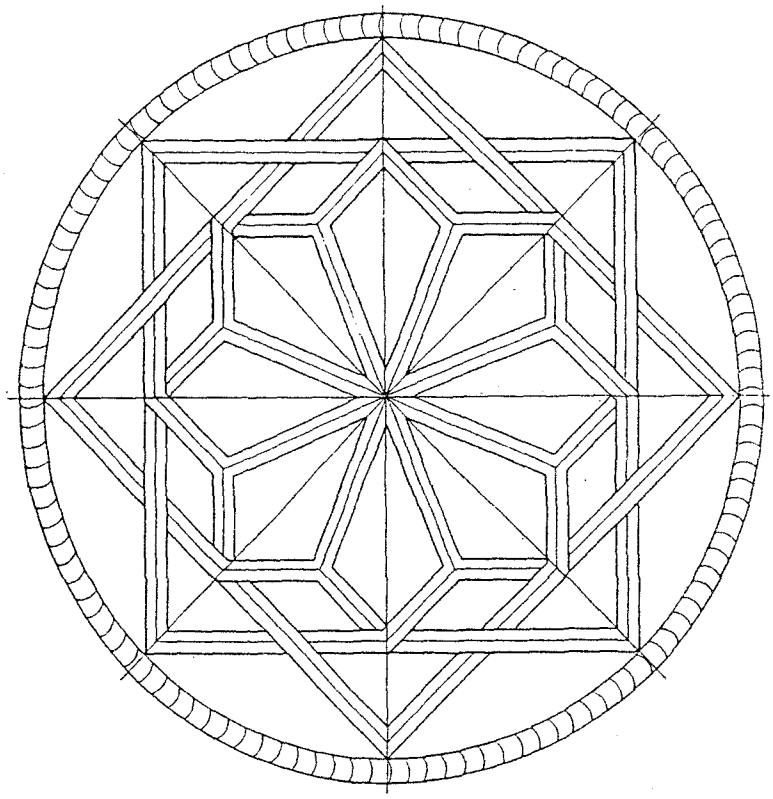
Şekil 283. Emine Yanmaztaş Evi'nde sekizgen bir rozet içersinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada meydana getirdiği sekiz kollu yıldız (yıkılmıştır).



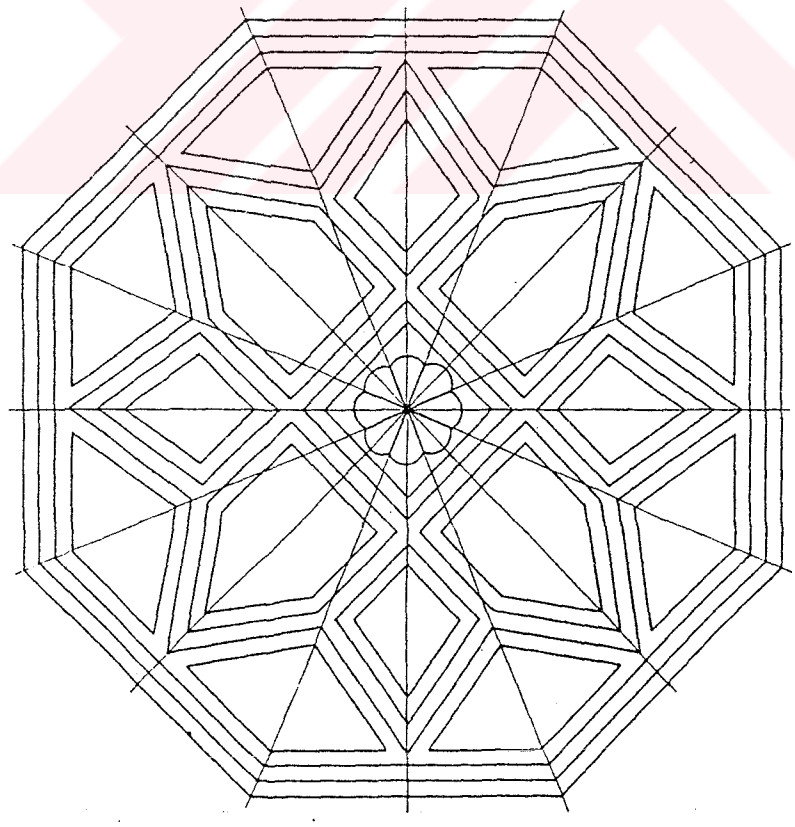
Şekil 284. Nimetullah Camii son cemaat yeri orta göz döşemesinde merkezleri aynı iki karenin çapraz kesişmesinden meydana gelen renkli mermer kakma sekiz kollu yıldız.



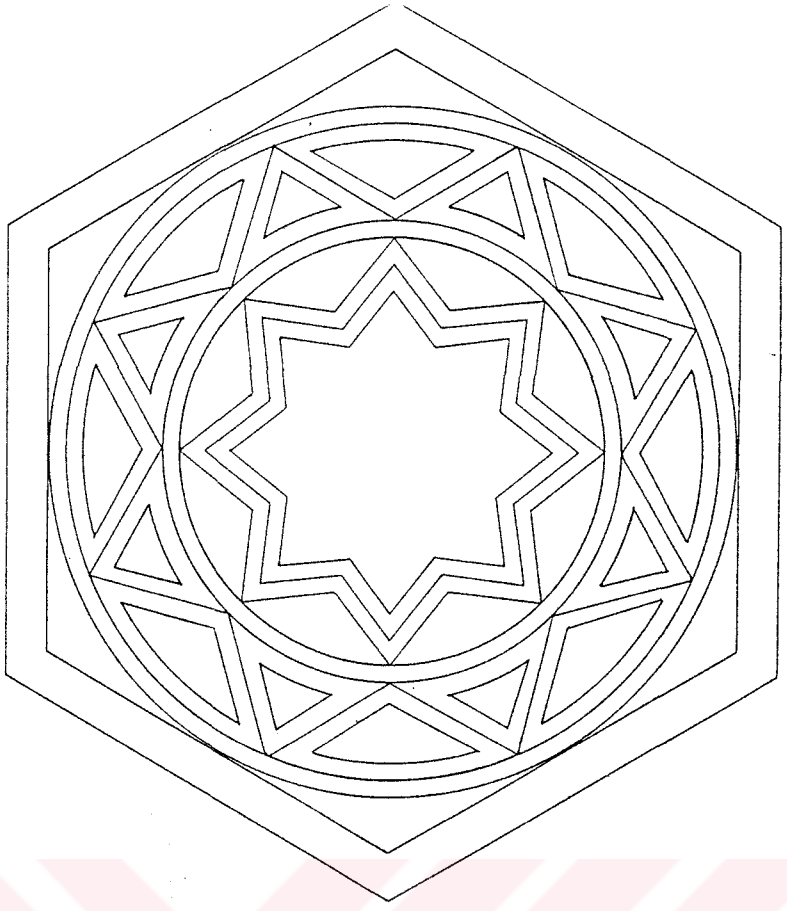
Şekil 285. Harran Kapı kuzey cephesinde, daire rozet içersinde merkezleri aynı iki karenin çapraz kesişmesinden meydana gelen sekiz ollu yıldız (karelerin köşeleri çizgilerle birleştirilmiştir).



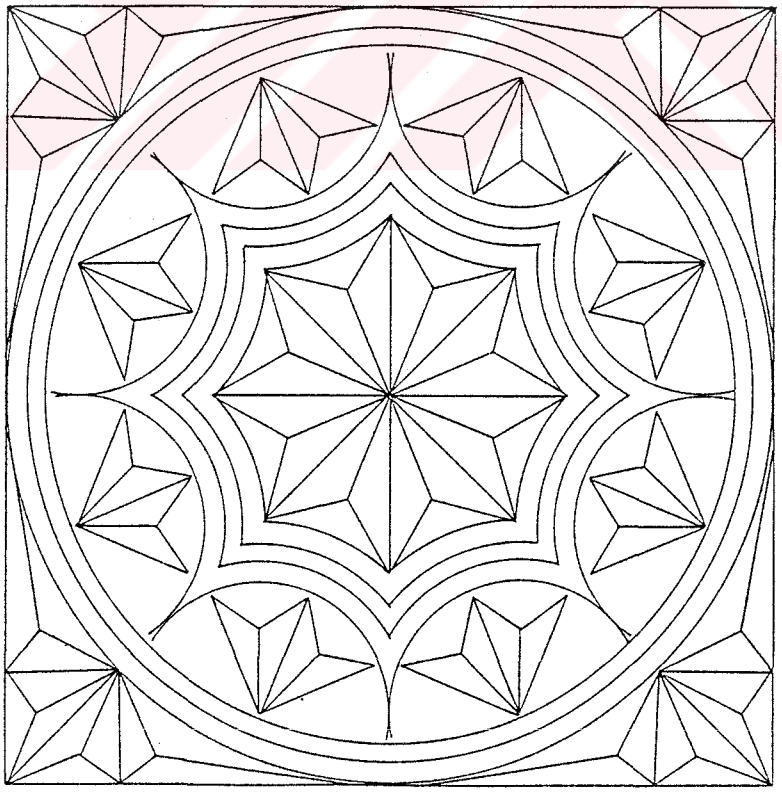
Şekil 286. Kıvrıntılı sokak 35 numaralı evdeki daire rozet içersinde iki karenin çapraz kesişmesinden meydana gelen sekiz kollu yıldız.



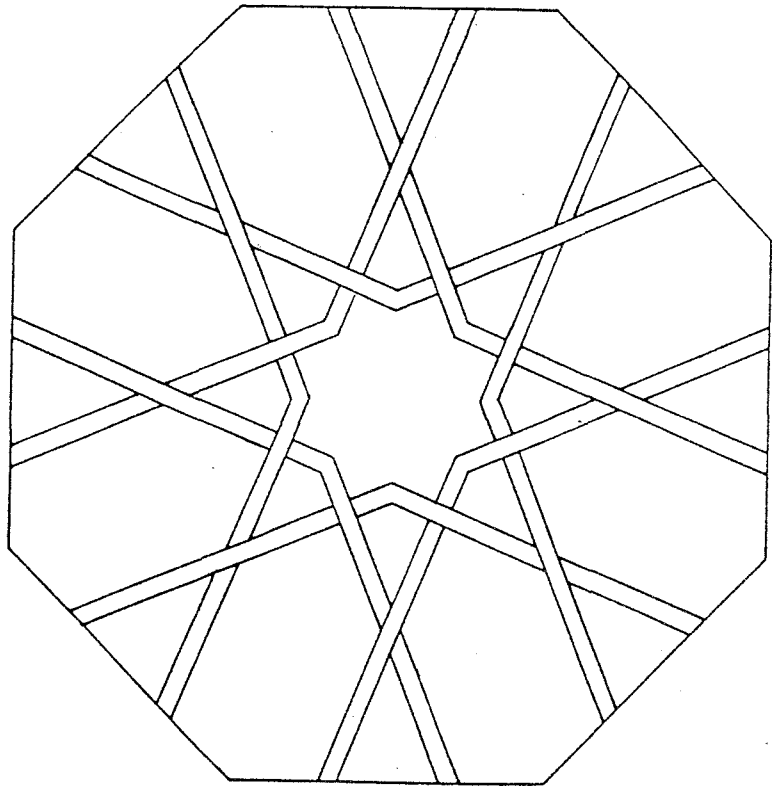
Şekil 287. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi ocaklı odasının kapı alınlığında sekizgen rozet içersinde sekiz kollu yıldız.



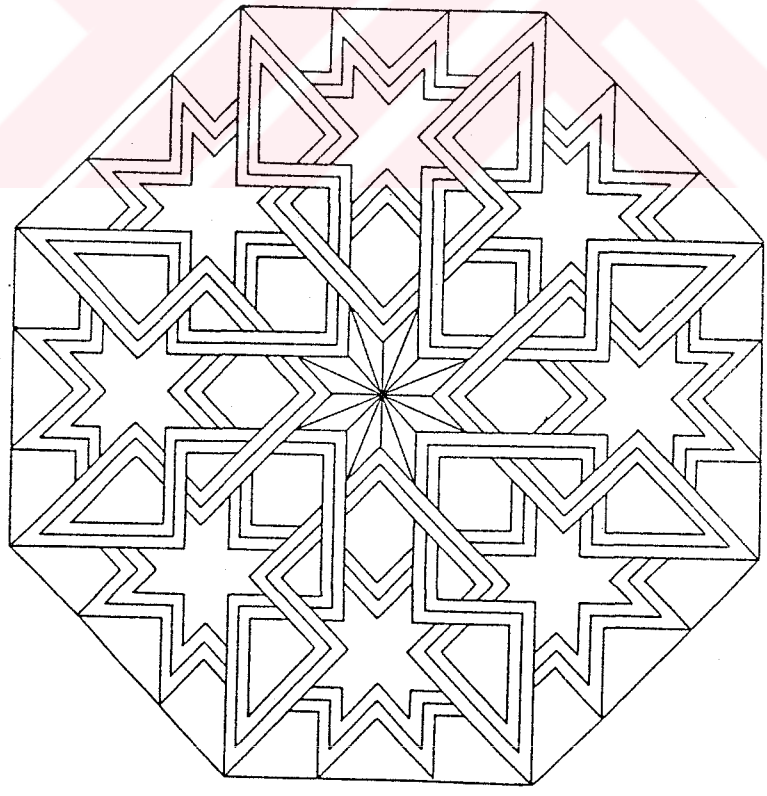
Şekil 288. Melikler Evi'nde iç içe iki çemberin içersinde bulunan iki adet şebekeli oyma sekiz kollu yıldız.



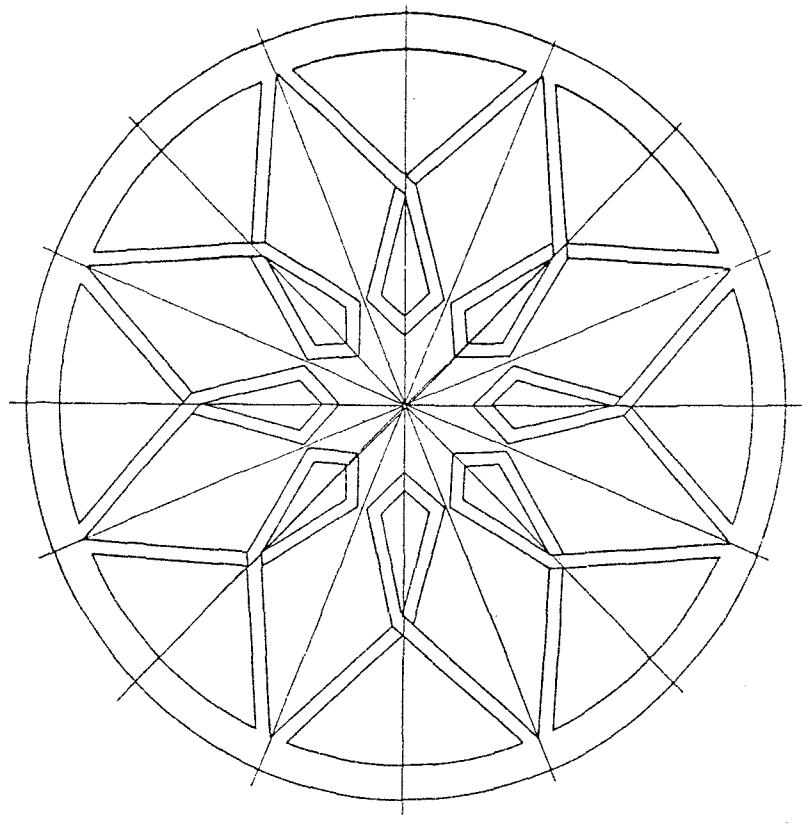
Şekil 289. Yusuf Paşa Camii mihrabında daire rozet çevresinde birbirine teğet dönen yarım dairelerin meydana getirdiği sekiz kollu yıldız.



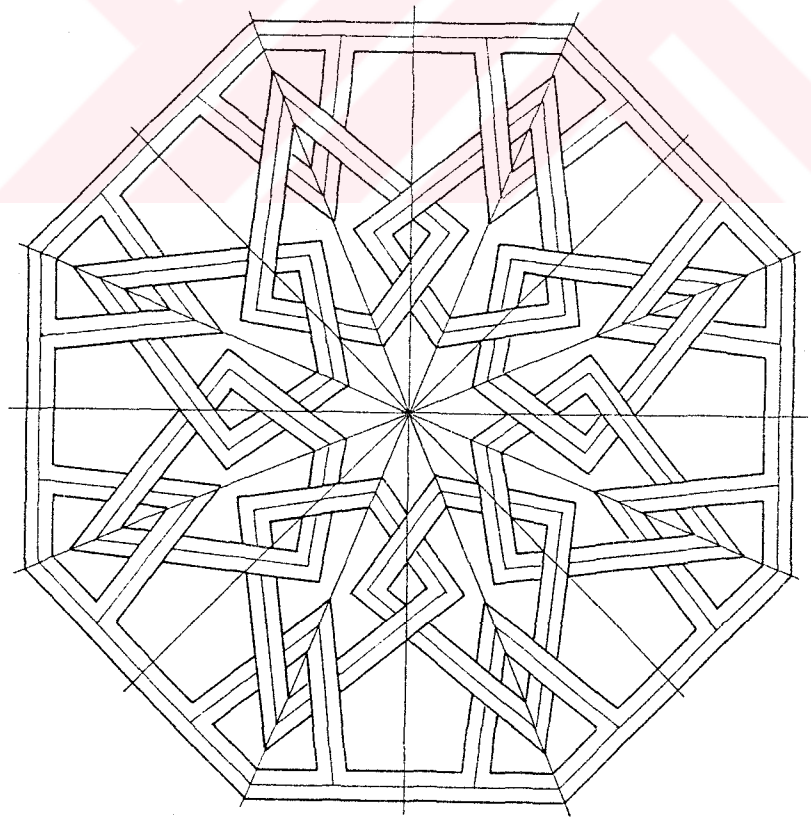
Şekil 290. Birecik Urfa Kapısı'nda kırık çizgilerin meydana getirdiği sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozet.



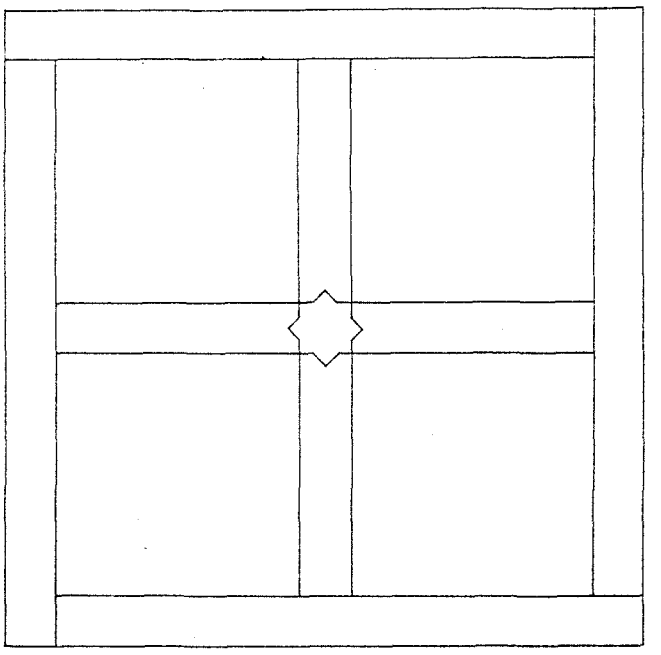
Şekil 291. Hacı Bekir Pabuççu Evi selamlık kapısında (yıkılmıştır), Kıbrıs Sokak 3 numaralı evde, Keçeci Hanı'nda ve Alman Bağı olarak bilinen bağ evi kapısında kırık çizgilerin meydana getirdiği sekiz kollu yıldızlardan oluşan sekizgen rozet.



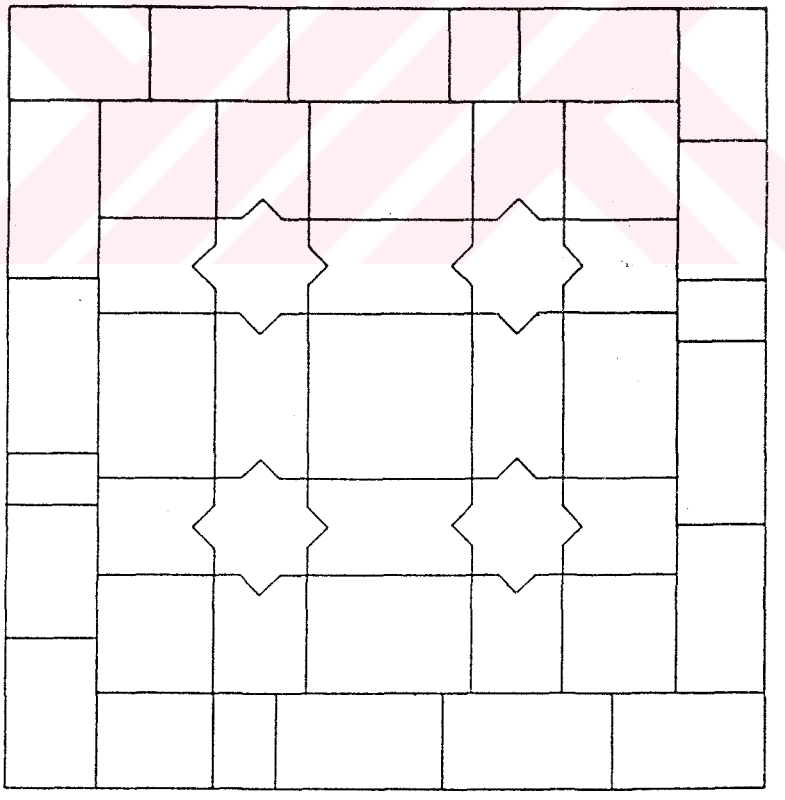
Şekil 292. İsa Beden Evi ile Hacı Nuri Uslusoy Evi'ni ayıran duvar üzerinde kesişerek dönen kırık çizgilerin iç içe üç adet sekiz köşeli yıldız meydana getirdiği rozet.



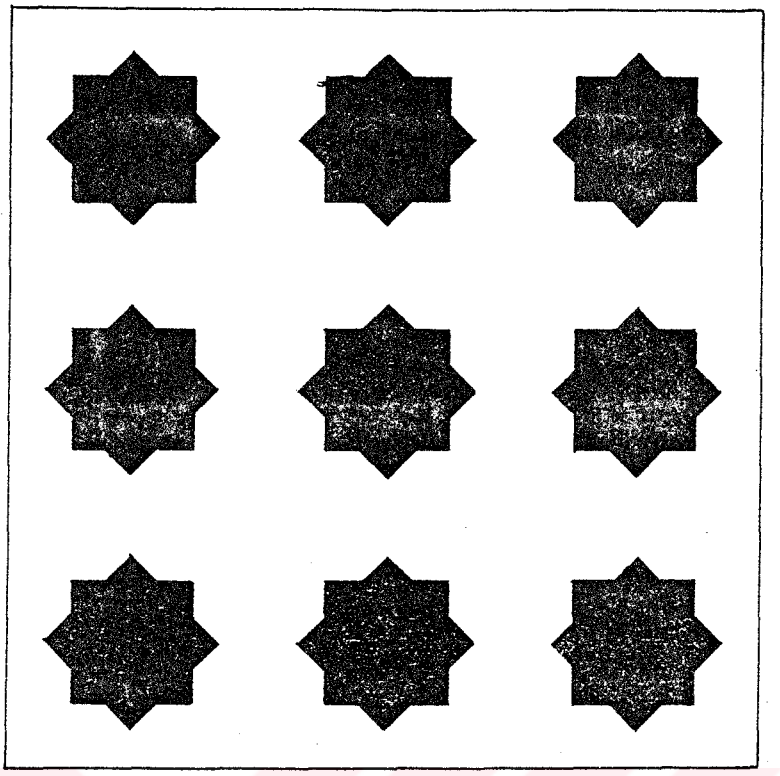
Şekil 293. Birecik Ulu Camii son cemaat yerinde dairesel bir eksen etrafında dönen ok ucu biçimindeki dörtgenlerin oluşturduğu sekiz kollu yıldızlardan oluşan sekizgen rozet.



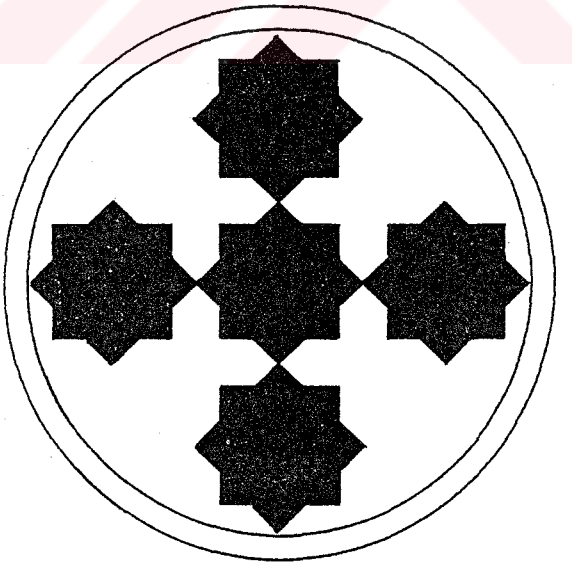
Şekil 294. Rızvaniye Camii son cemaat yeri orta göz döşemesinde sekiz kollu yıldız motifli renkli mermer kakma pano.



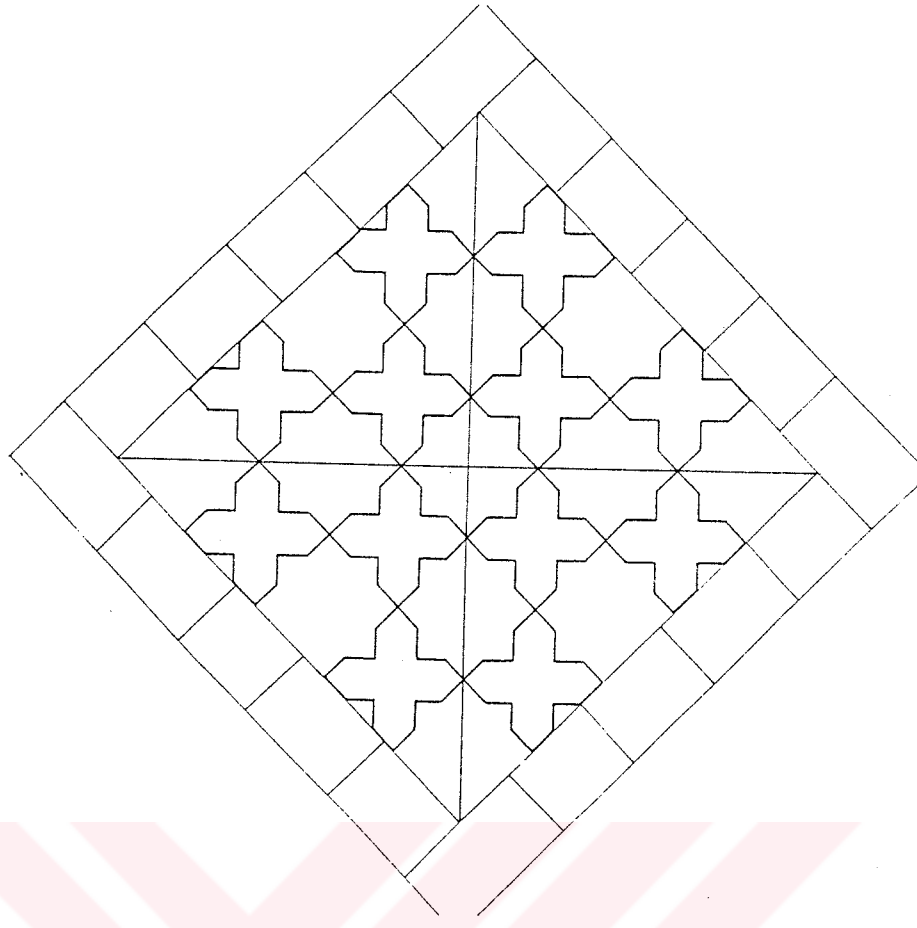
Şekil 295. Mahmut Nedim Efendi Konağı eyvan döşemesinde sekizgen yıldızların yer aldığı renkli mermer kakma pano.



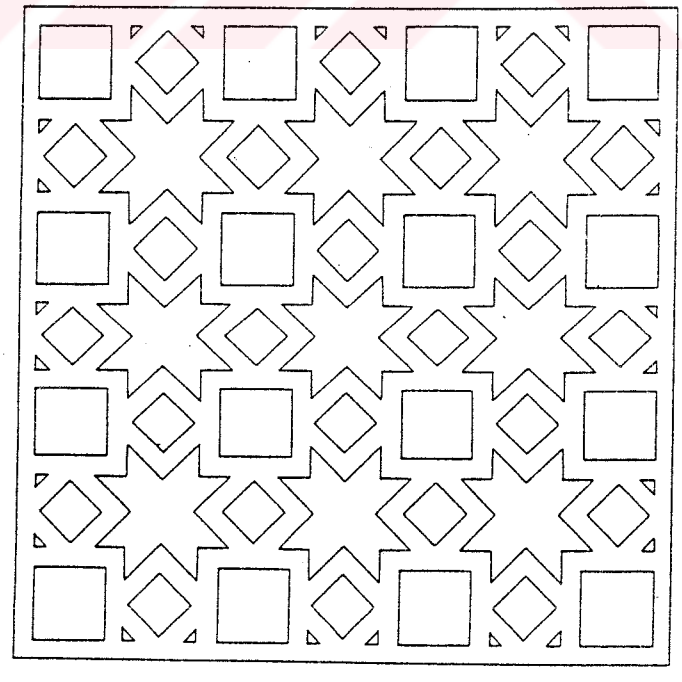
Şekil 296. Harran Hayat el-Harrani Türbesi güney duvarında uç kısımları pahlanmış haç motiflerinin yan yana ve üst üste sıralanarak aralarda oluşturdukları sekiz kollu yıldızlardan oluşan şebekeli oyma süsleme.



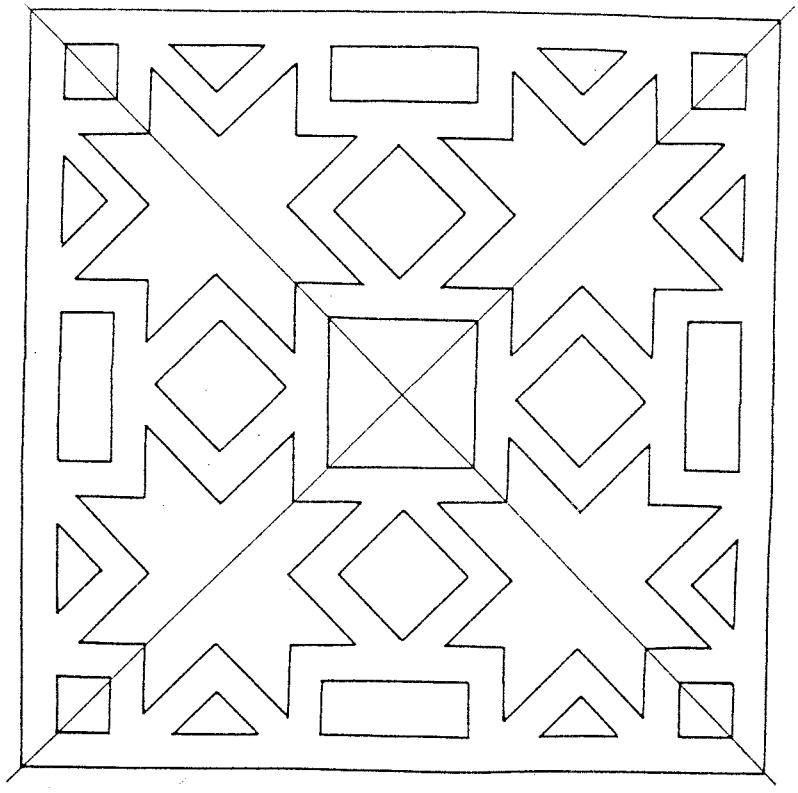
Şekil 297. Halfeti İlçesi Ali Yener Evi'nde uç kısımları pahlanmış haç motiflerinin yan yana ve üst üste sıralanması ile aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu şebekeli oyma havalandırma penceresi.



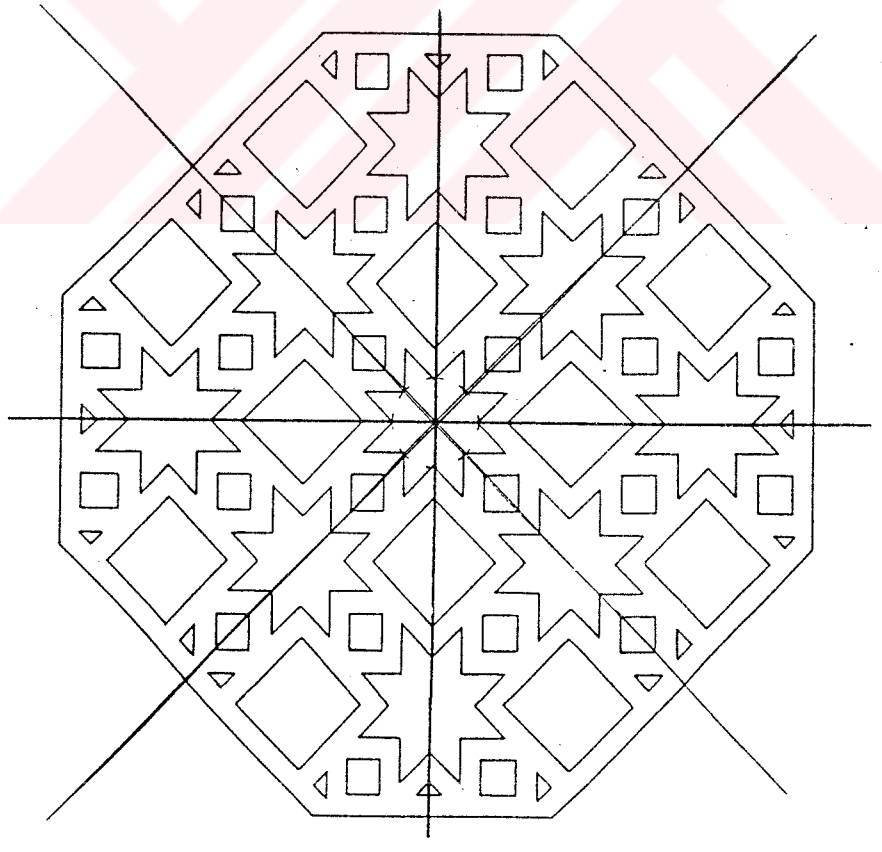
Şekil 298. Mahmut Nedim Efendi Konağı eyvan döşemesinde uç kısımları pahlanmış haç motiflerinin yan yana ve üst üste sıralanması ile aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu renkli mermer kakma pano.



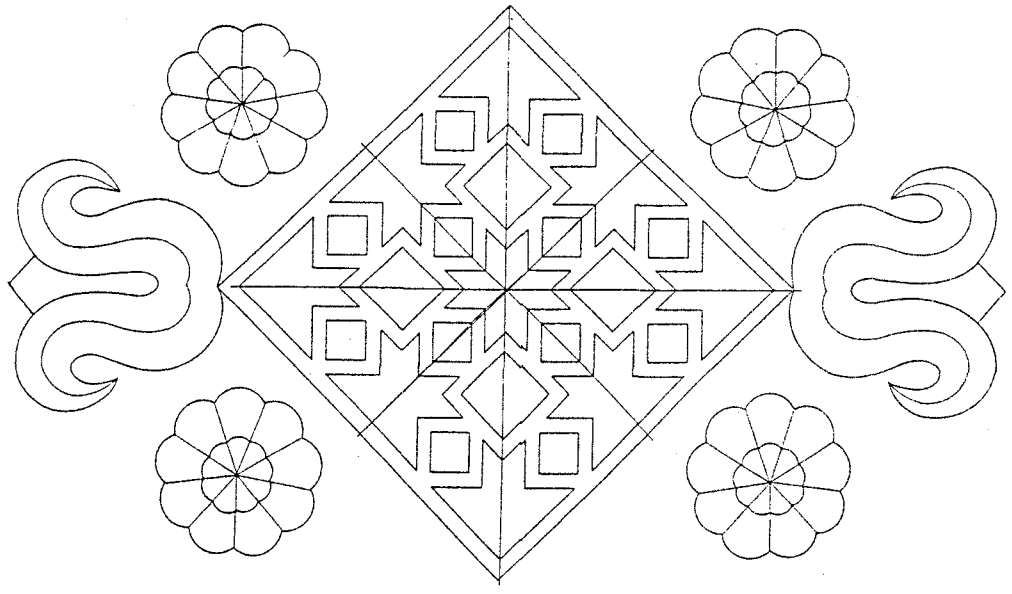
Şekil 299. Akçarlar Evi'de farklı boylardaki karelerin birinin düz, diğerinin sivri ucu aşağıya gelecek şekilde sıralanmasıyla aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu şebekeli oyma havalandırma penceresi.



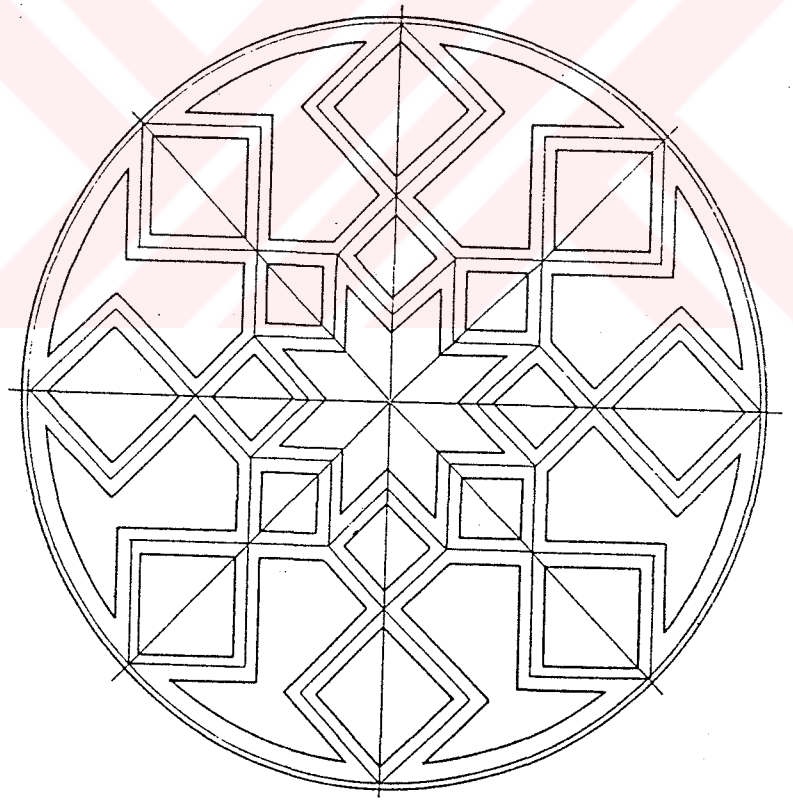
Şekil 300. Vali Fuat Caddesi Güllü Sokak 6 numaralı evde farklı boylardaki karelerin birinin düz, diğerinin sivri ucu aşağıya gelecek şekilde sıralanmasıyla aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu şebekeli oyma havalandırma penceresi.



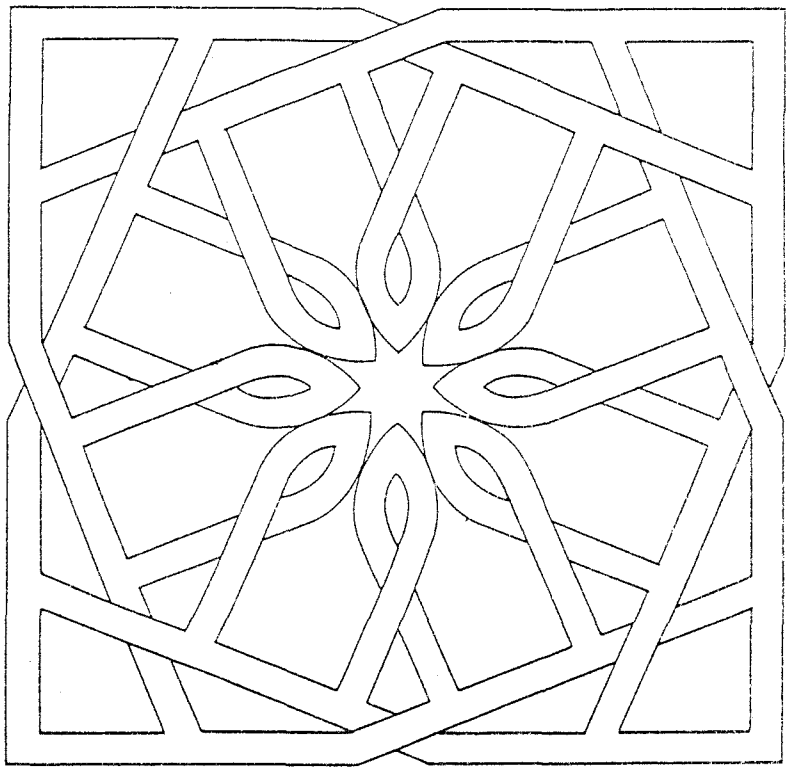
Şekil 301. Alparslan İlkokulu karşısındaki 7 numaralı evin oda cephesinde farklı boylardaki karelerin birinin düz, diğerinin sivri ucu aşağıya gelecek şekilde sıralanmasıyla aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu sekizgen rozet.



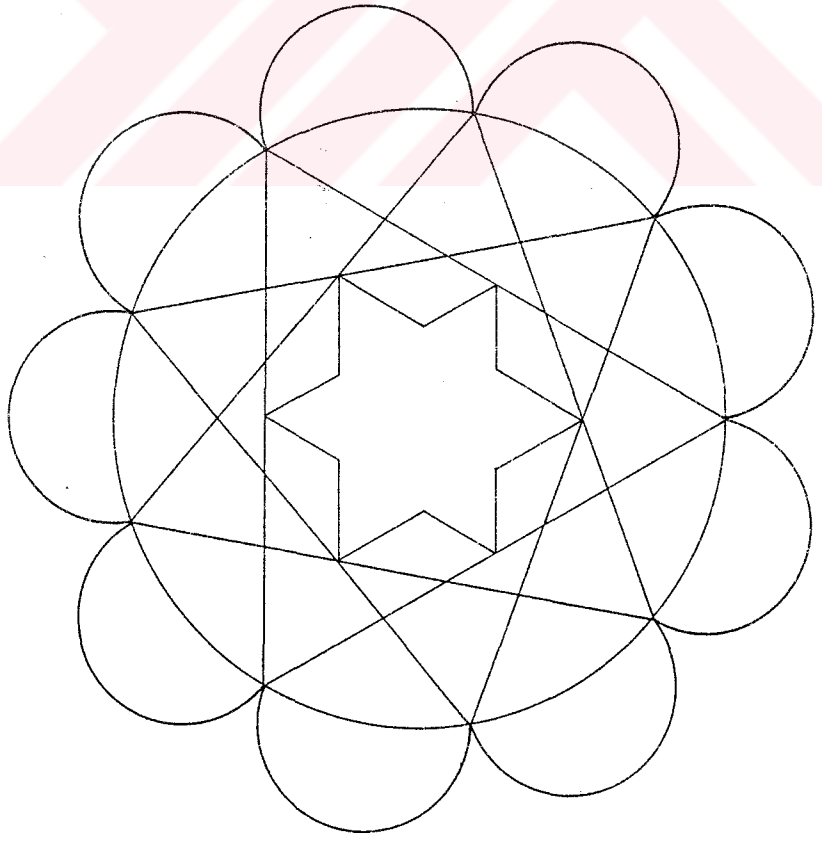
Şekil 302. Hacı Nuri Uslusoy Evi kuzey odaları cephesinde farklı boylardaki karelerin birinin düz, diğerinin sivri ucu aşağıya gelecek şekilde sıralanmasıyla aralarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu kare rozet.



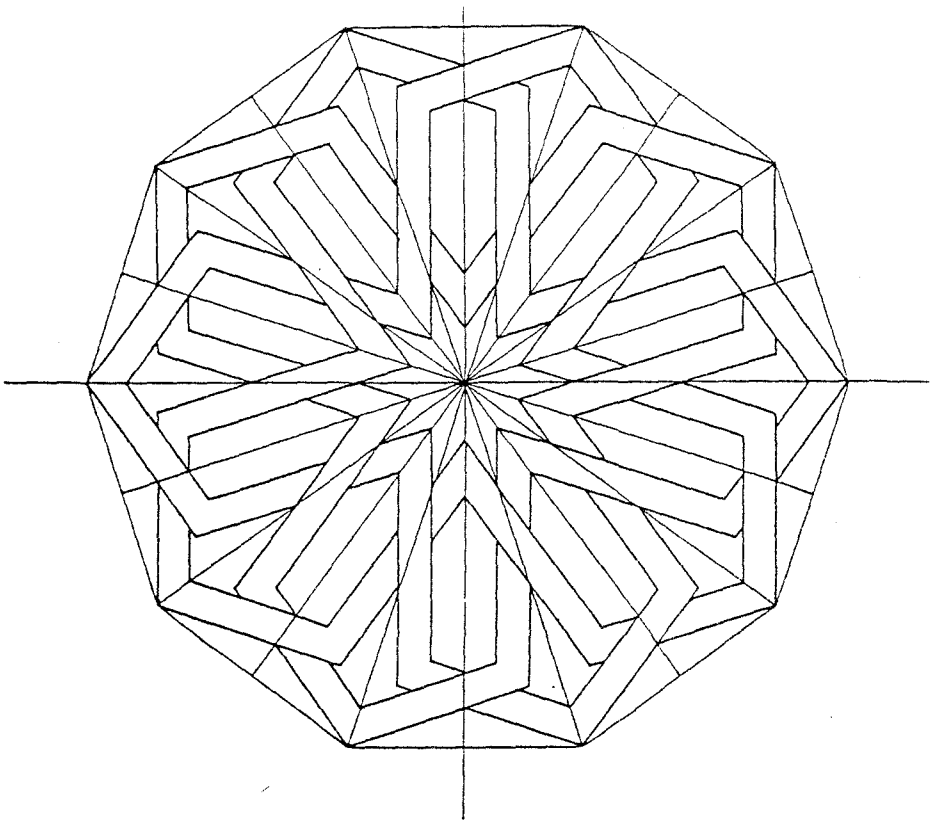
Şekil 303. Kıvrıntılı Sokak 35 numaralı evde sivri uçlarından birleşerek -8- şekli meydana getiren farklı boydaki iki karenin dairesel bir eksen etrafında dönerek oluşturduğu sekiz kollu yıldız motifi.



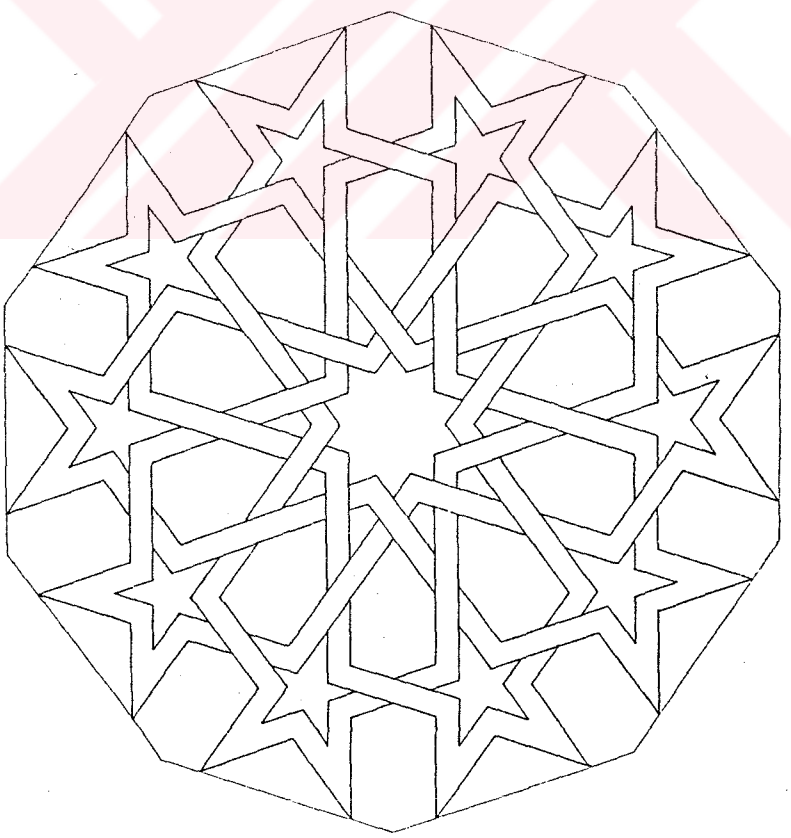
Şekil 304. Yusuf Paşa Camii mimberi yan duvarında birbirinin altından ve üstünden geçerek bir merkez etrafında dönen çizgilerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız motifi (rozetin merkezine ayrıca altı kollu bir yıldız işlenmiştir).



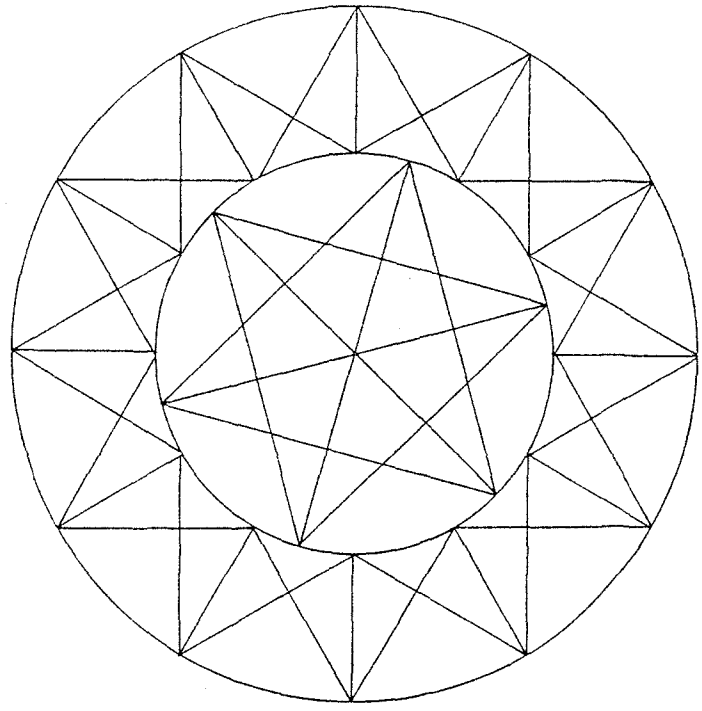
Şekil 305. Harran Kapı kuzey cephesinde büyük bir çemberin dışında birbirine teğet birleşen dokuz adet yarım çemberin uçları birleştirilerek elde edilen dokuz kollu yıldız ve merkezde 6 kollu yıldız rozet.



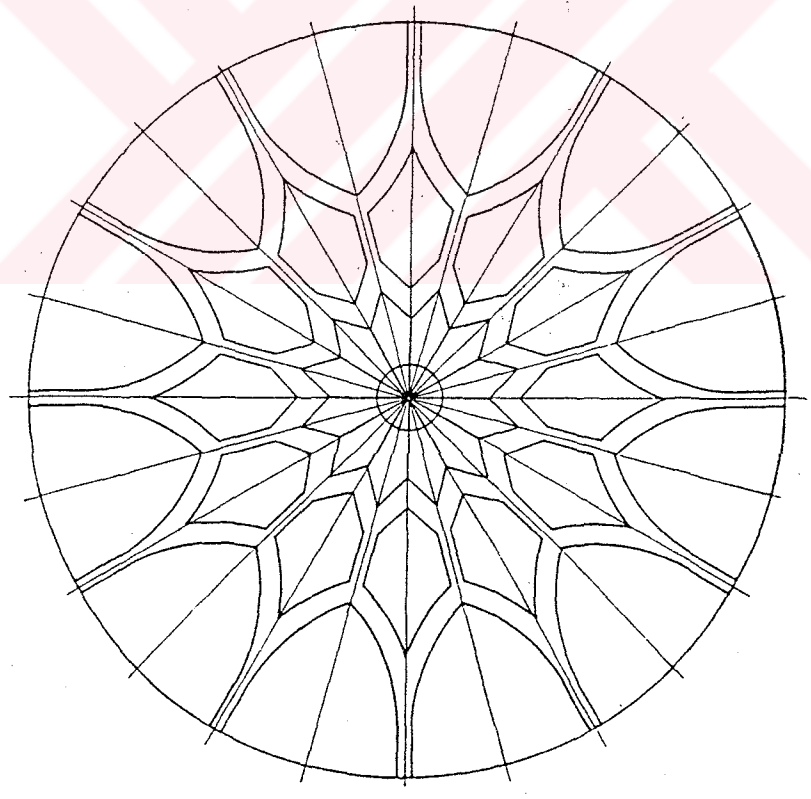
Şekil 306. Hayat el-Harrani Camii'nde 10 kollu yıldız rozet.



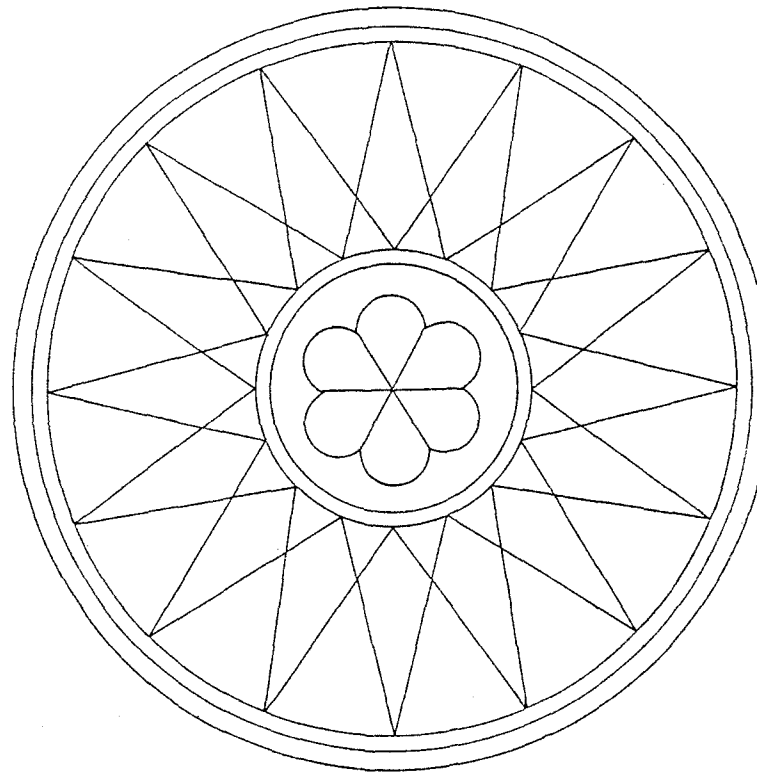
Şekil 307. Abbas Ağa Medresesi'ndeki Ruz Bey mezarında ve Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi güney pencere lentosunda kırık çizgilerin kesişmesinden oluşan 10 adet beş kollu yıldızdan meydana gelen ongen rozet.



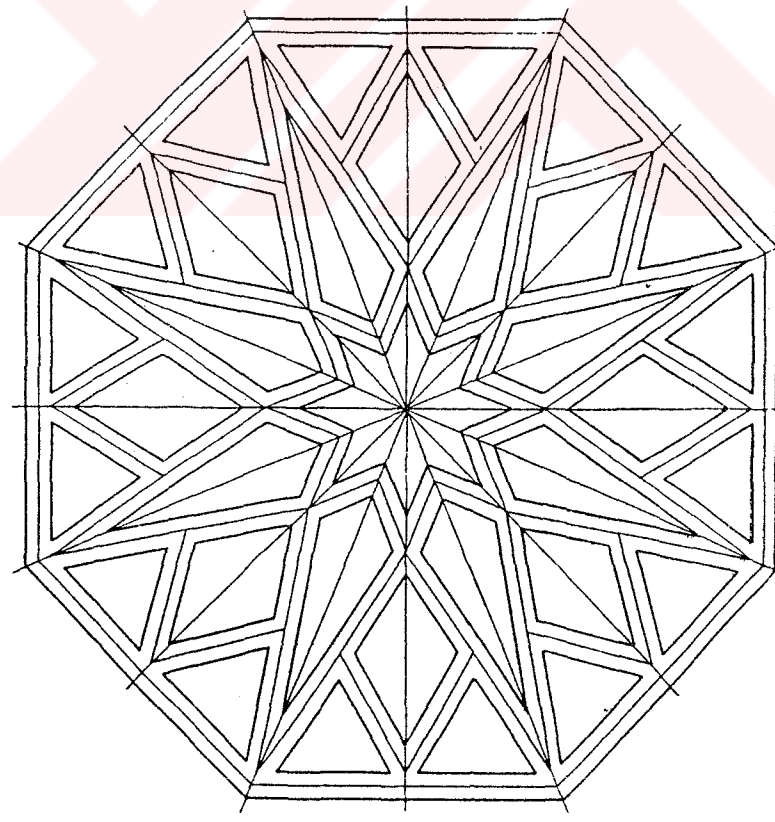
Şekil 308. Harran Kapı kuzey cephesinde 12 kollu ve 6 kollu yıldız süslemeden oluşan daire rozet.



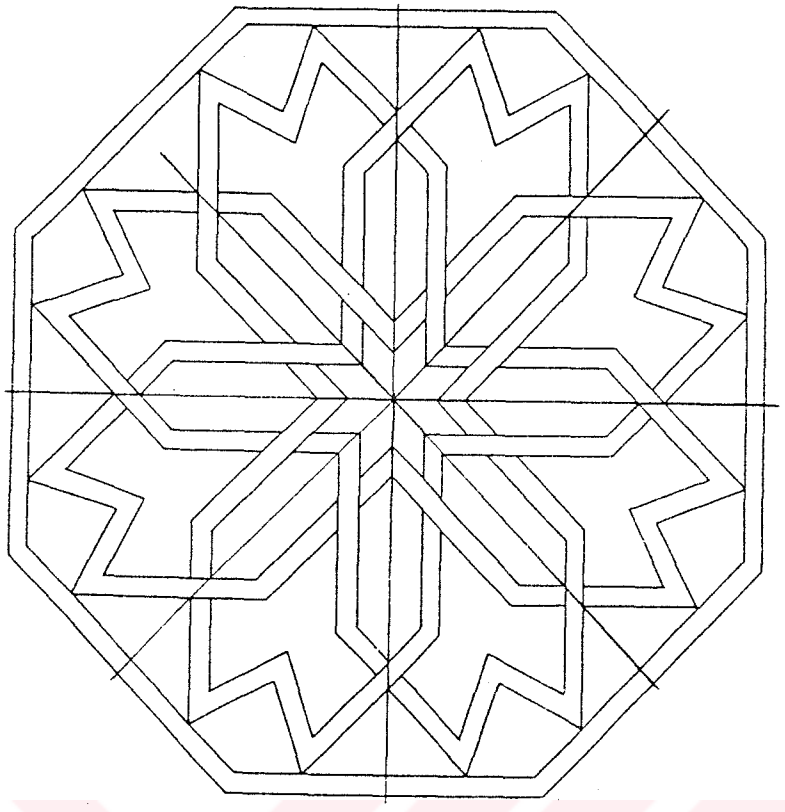
Şekil 309. Örtük Sokak 29 numaralı evde 12 kollu yıldız süslemeli daire rozet.



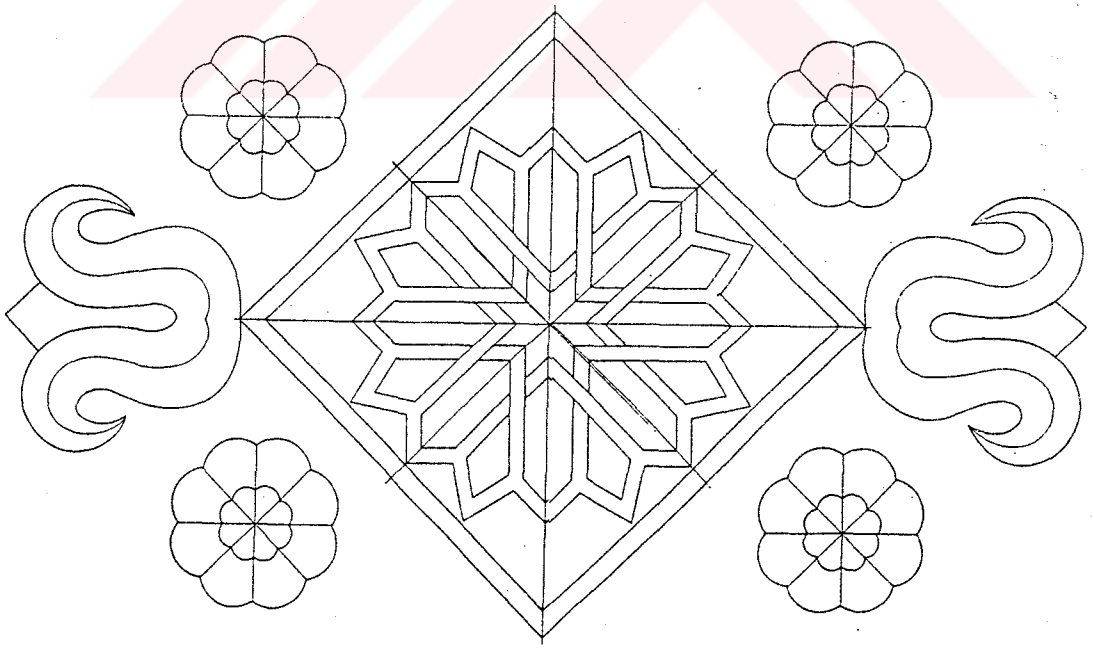
Şekil 310. Haran Kapı kuzey cephesinde 16 kollu yıldız süslemeli daire rozet.



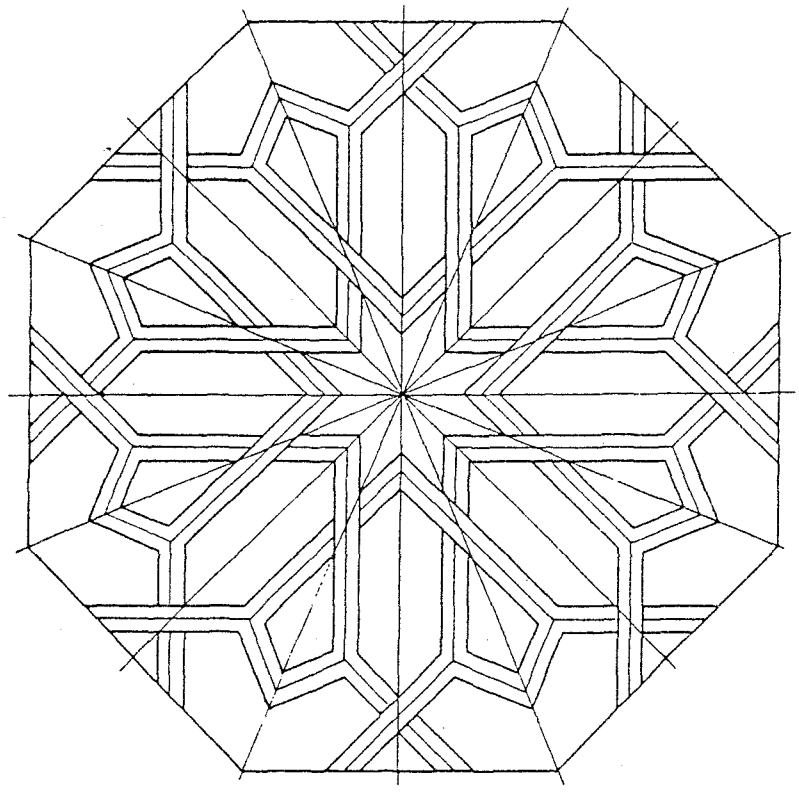
Şekil 311. Akçarlar Evi'nde ve Karalökler Evi'nde (yıkılmıştır)16 kollu yıldız süslemeli sekizgen rozet.



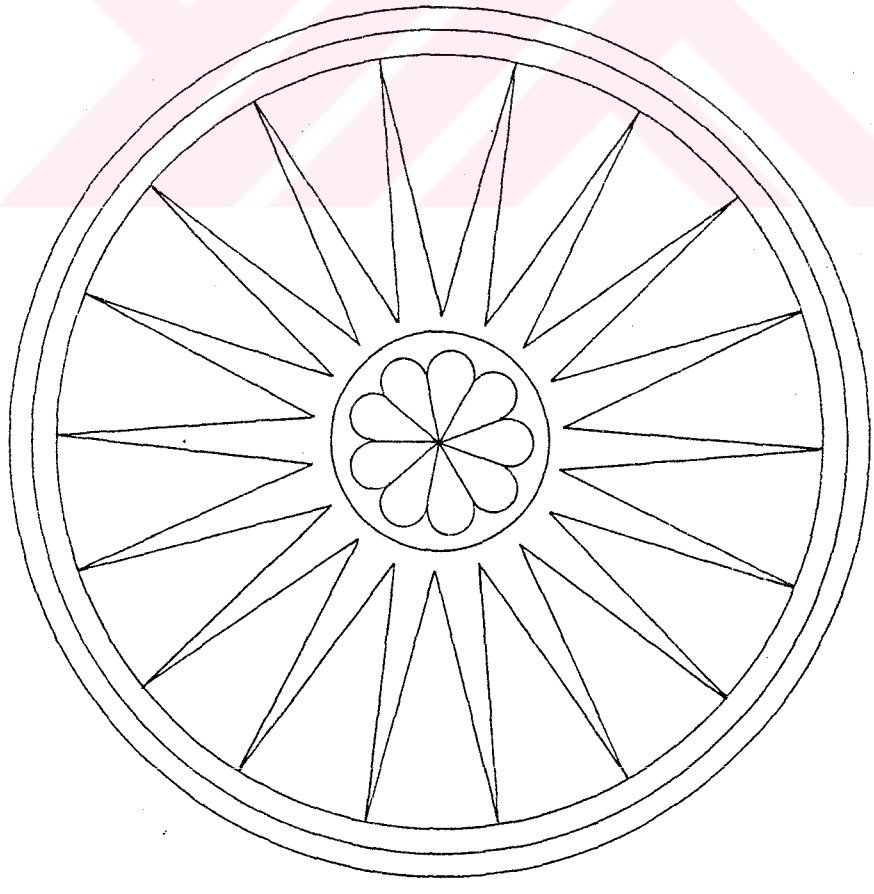
Şekil 312. Hacı Nuri Uslusoy Evi'nde sekiz köşeli yıldız kollarının kırılması ile oluşturulan 16 köşeli yıldız süslemeli sekizgen rozet (yıkılmıştır).



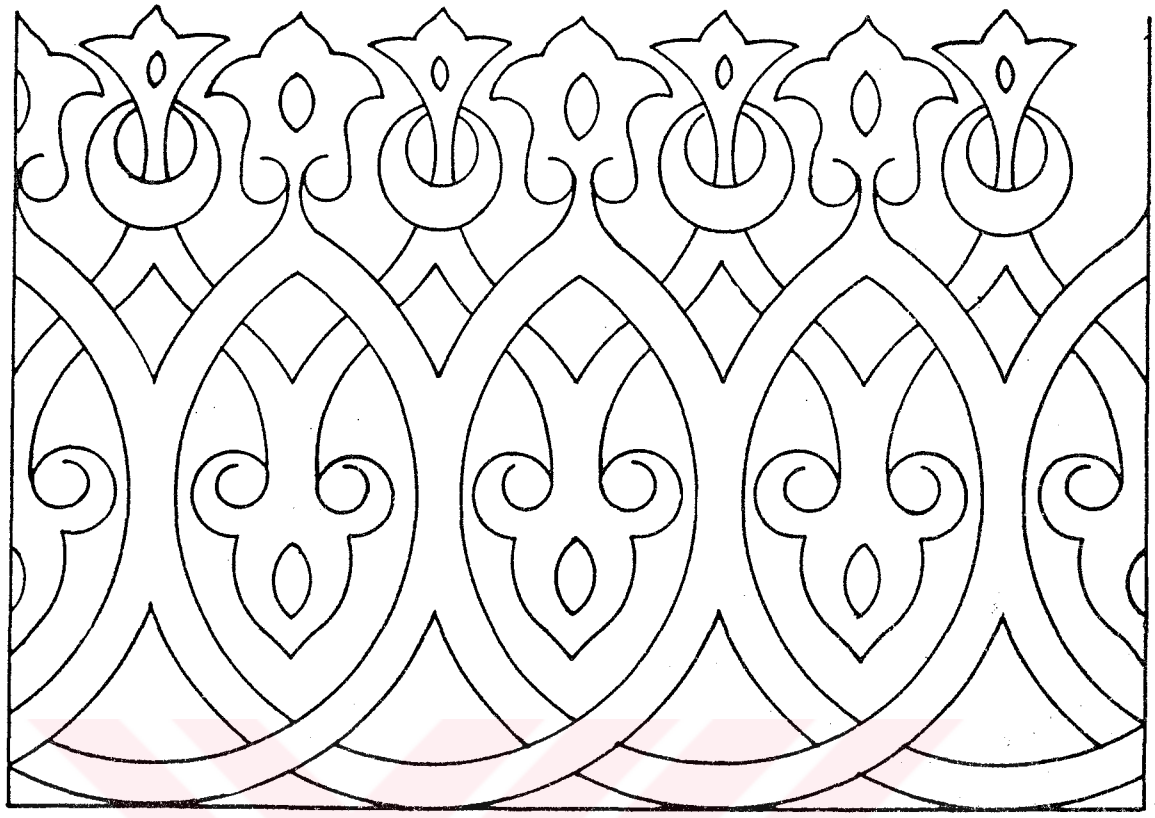
Şekil 313. Hacı Nuri Uslusoy Evi'nde 16 köşeli yıldız süslemeli baklava dilimi rozet (yıkılmıştır).



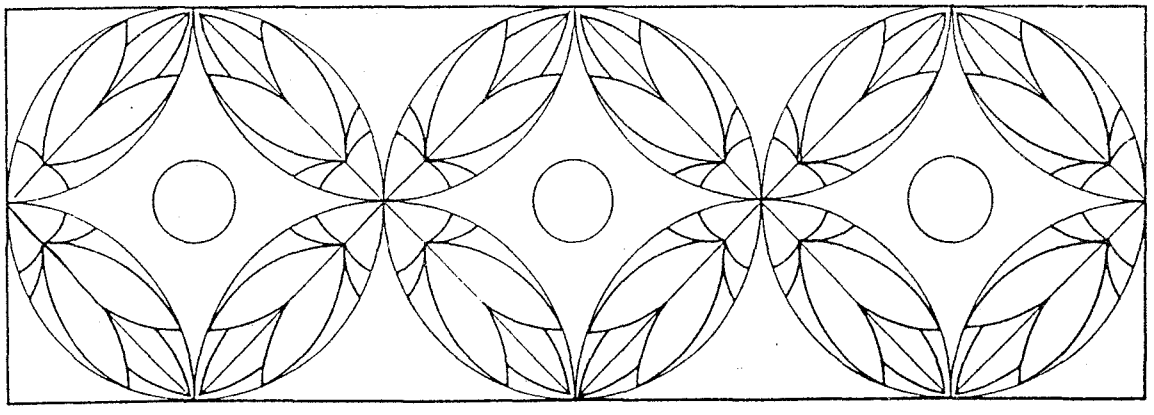
Şekil 314. İsa Beden Evi sokak kapısı alınlığında (yıkılmıştır) ve Kıvrıntılı Sokak 35 numaralı evde 16 köşeli yıldız süslemeli sekizgen rozet.



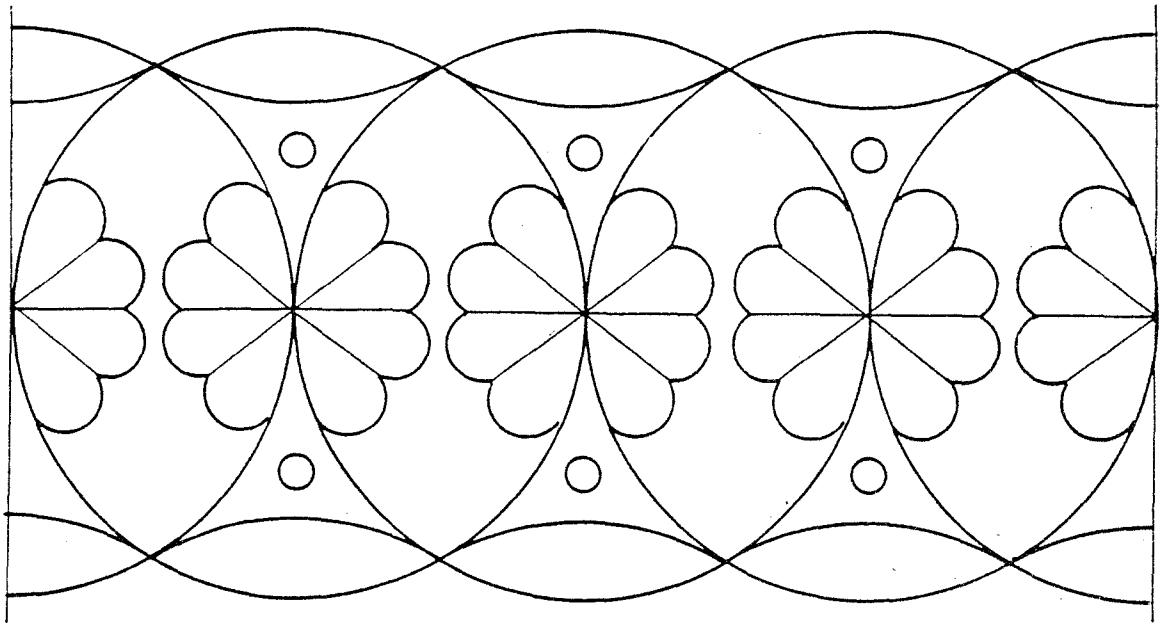
Şekil 315. Harran Kapı kuzey cephesinde güneş kursu şeklinde 18 kollu yıldız süslemeli daire rozet.



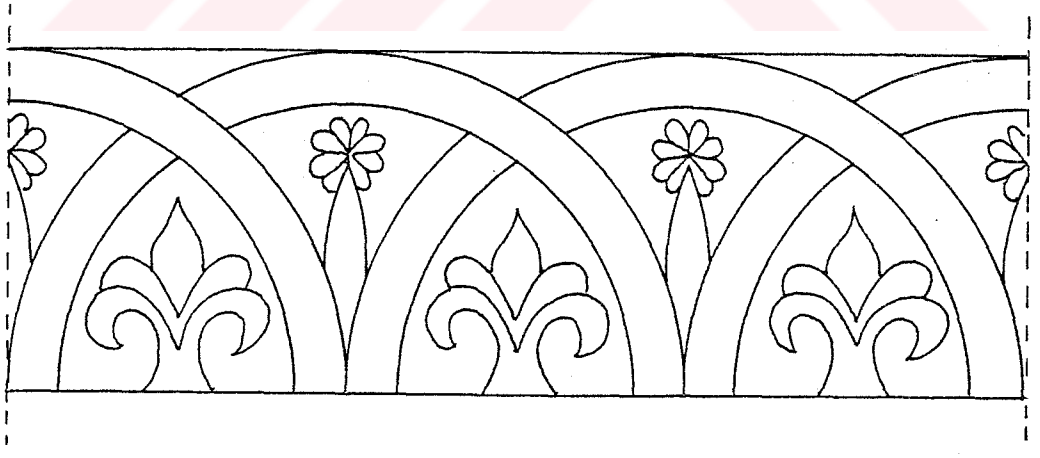
Şekil 316. Cabir el-Ensar Camii kuzey cephesi pencere alınlığında sıra halinde kesişen dairelerin üst taraflarından birleşerek palmet motifleriyle sonuçlandığı geometrik-bitkisel karışımı bordür.



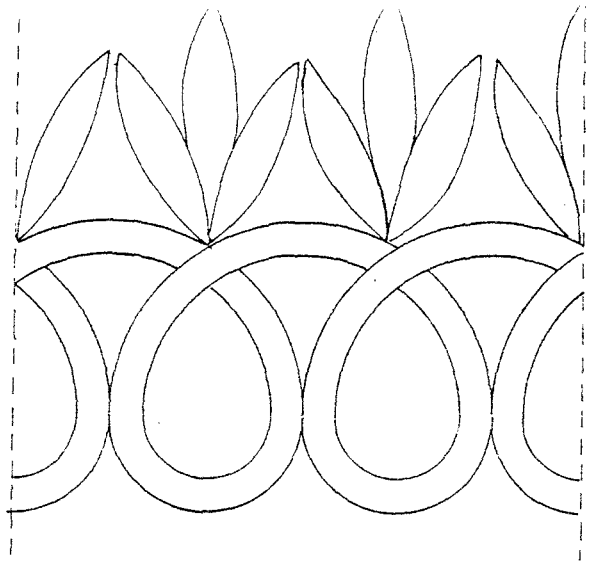
Şekil 317. Birecik Ulu Camii minare kuşağında kesişen tam ve yarım dairelerin boşluklarının yaprak motifleriyle doldurulduğu geometrik-bitkisel karışımı bordür.



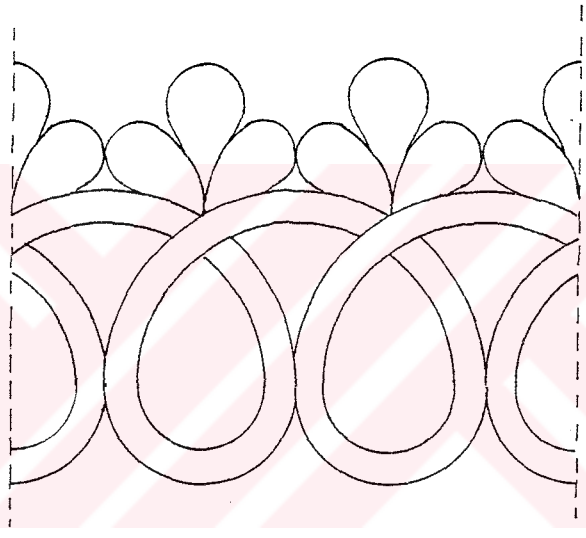
Şekil 318. Birecik Ulu Camii minare kuşağında kesişen dairelerin ortalarına ve teğet noktalarına yerleştirilen sekiz yapraklı çiçek motifinden meydana gelen geometrik-bitkisel karışımı bordür.



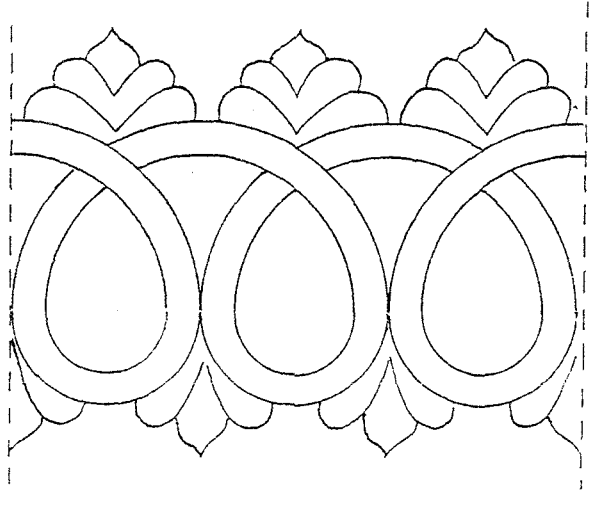
Şekil 319. Melekler Evi ve Abamorlar Evi'nde (yıkılmıştır) kesişen yarım dairelerin aralarına çiçek ve palmet motiflerinin yerleştirildiği geometrik-bitkisel karışımı bordür.



Şekil 320. Firuz Bey Çeşmesi kemer çevresinde kesişen yarım dairelerin kesişme noktalarında palmet motiflerinin yer aldığı geometrik-bitkisel karışımı bordür.



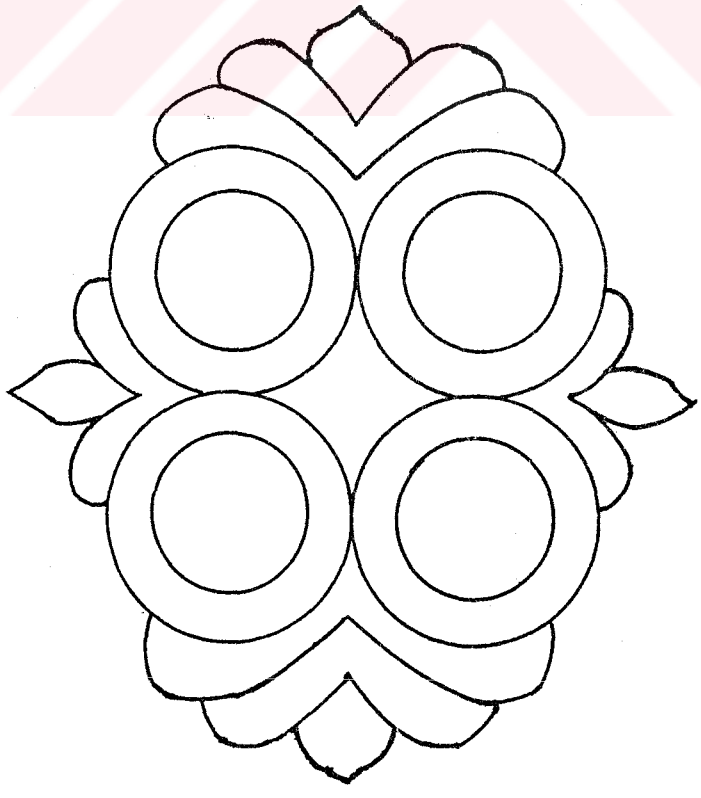
Şekil 321. Hacibanlar Evi sokak kapısı kemerinde kesişen yarım dairelerin kesişme noktalarında palmet motiflerinin yer aldığı geometrik-bitkisel karışımı bordür.



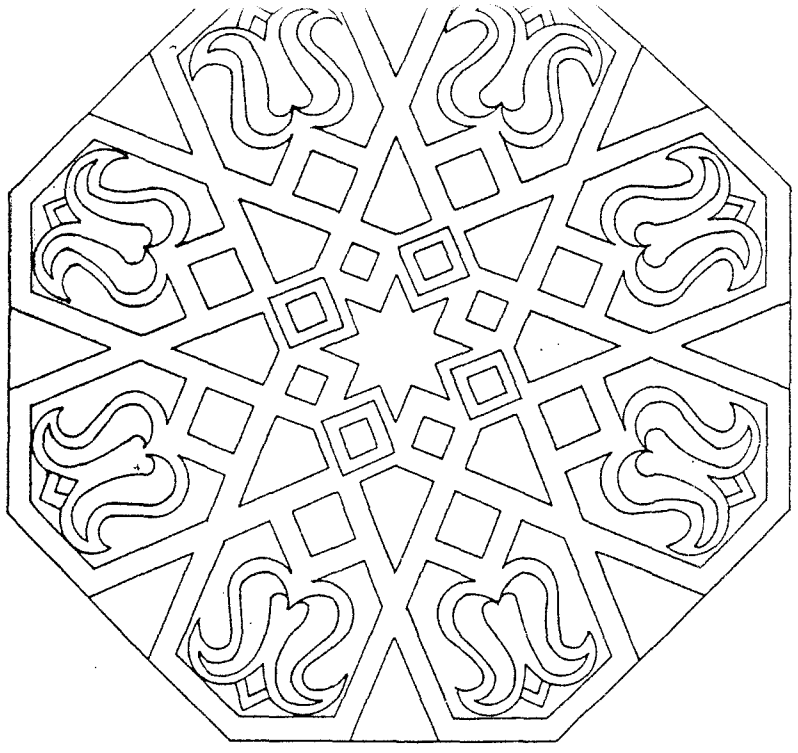
Şekil 322. Eyyub Peygamber Camii avlu kapısında kesişen yarım dairelerin kesişme noktalarında ve aşağıdaki birleşme noktalarında palmet motiflerinin yer aldığı geometrik-bitkisel karışımı bordür.



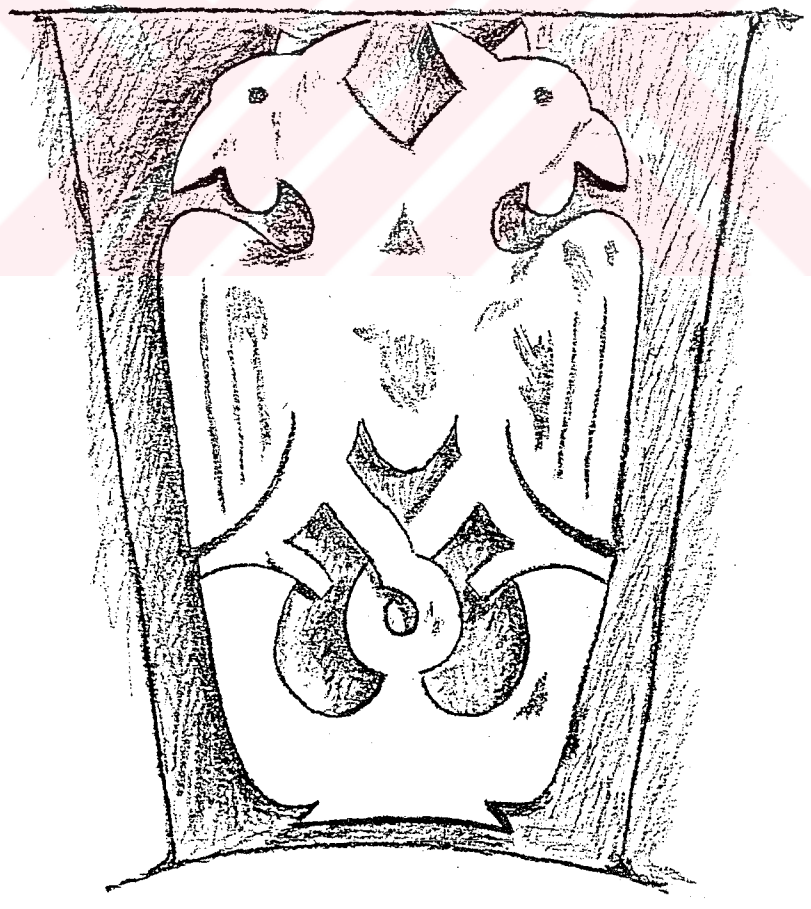
Şekil 323. Pazar Camii minaresi şerefeye yakın kısmında uçlarında palmet motifleri bulunun sekiz kollu yıldız süslemeli daire rozet.



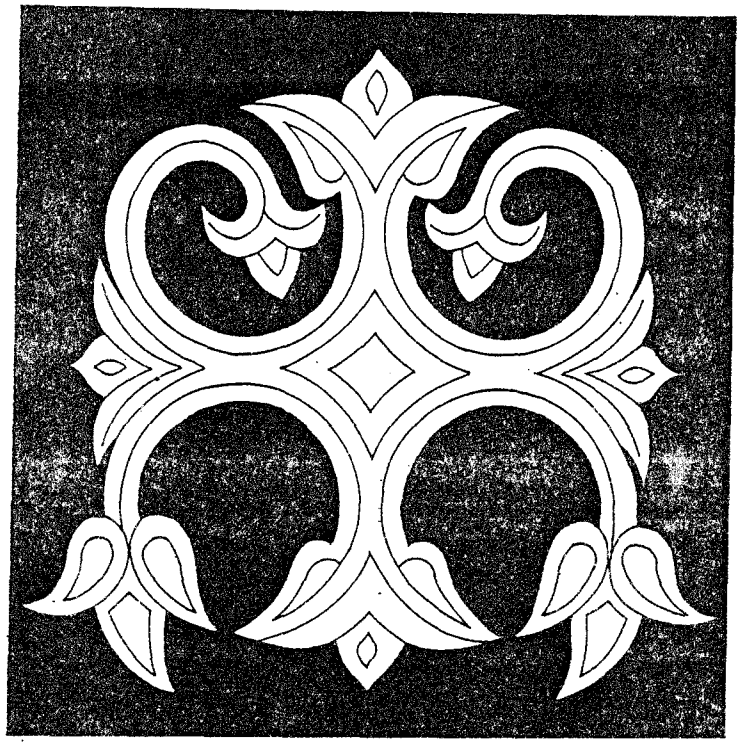
Şekil 324. Reci Kilisesi güney avlusundaki evin kuzeye bakan duvarında ikişerli sıra halinde birbirine teğet dört çemberin dış teğet boşluklarının palmet motifleri ile doldurulduğu geometrik-bitkisel karışımı süsleme.



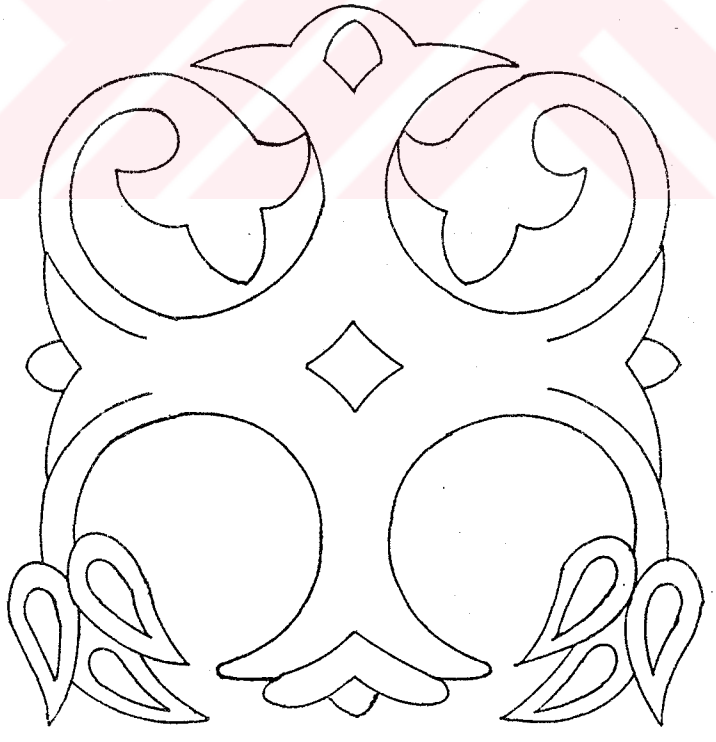
Şekil 325. İsa Beden Evi sokak kapısı alınlığında kesişen kırık çizgilerden meydana gelen sekiz köşeli yıldızın köşeleri arasına yerleştirilen birer palmet motifinin oluşturduğu geometrik-bitkisel karışımı sekizgen rozet (yıkılmıştır).



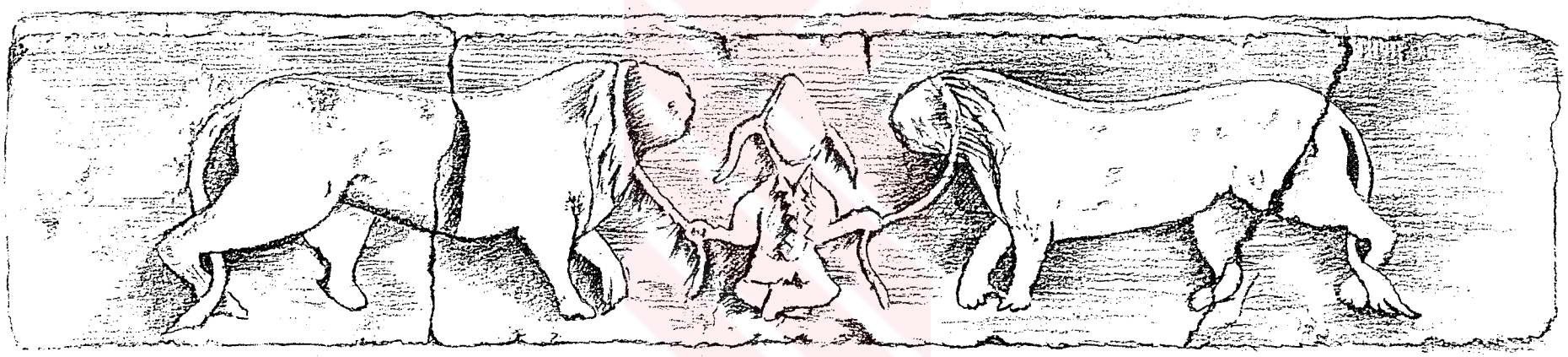
Şekil 326. Harran Kapı kuzey cephesi kilit taşında çift başlı kartal kabartması.



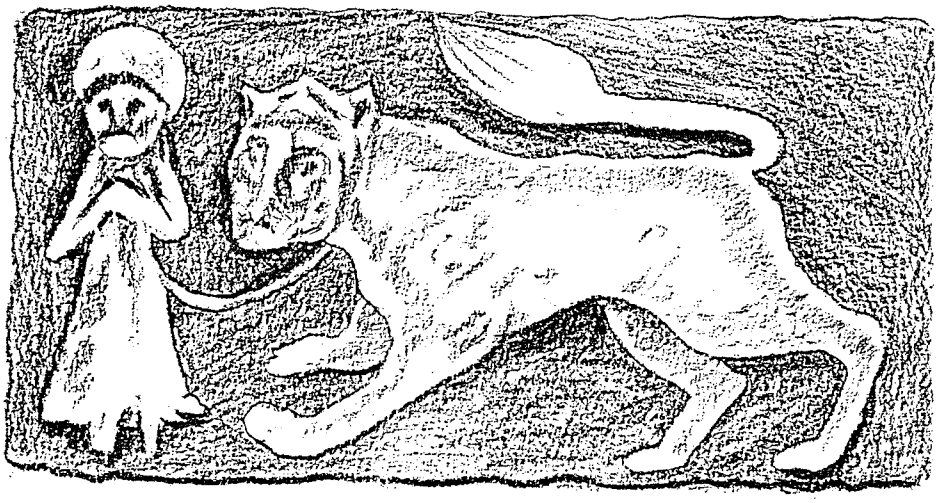
Şekil 327. Reci Kilisesi güney doğu köşesindeki evin batı duvarında stilize çift başlı kartal kabartması.



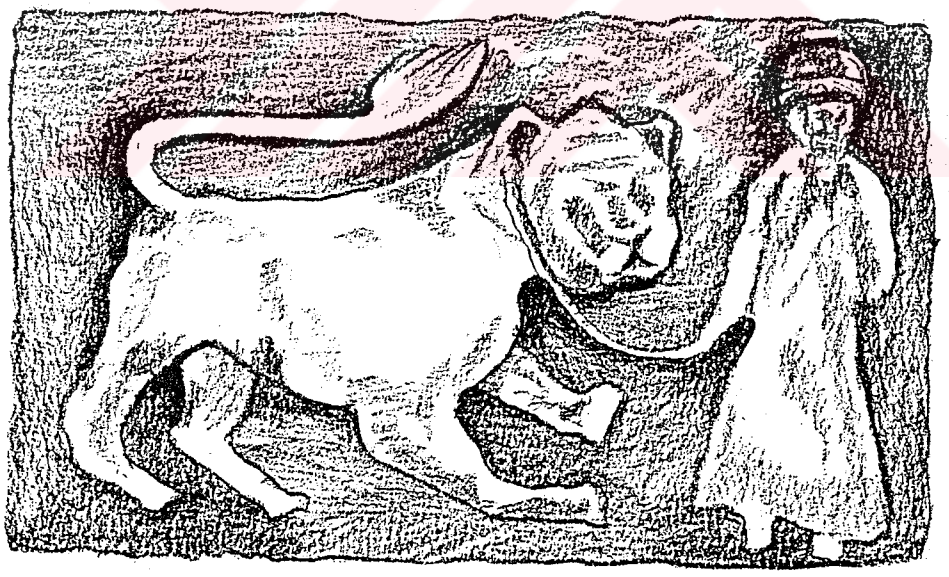
Şekil 328. Reci Kilisesi güney doğu köşesindeki evin batı duvarı üzerinde stilize çift başlı kartal kabartması.



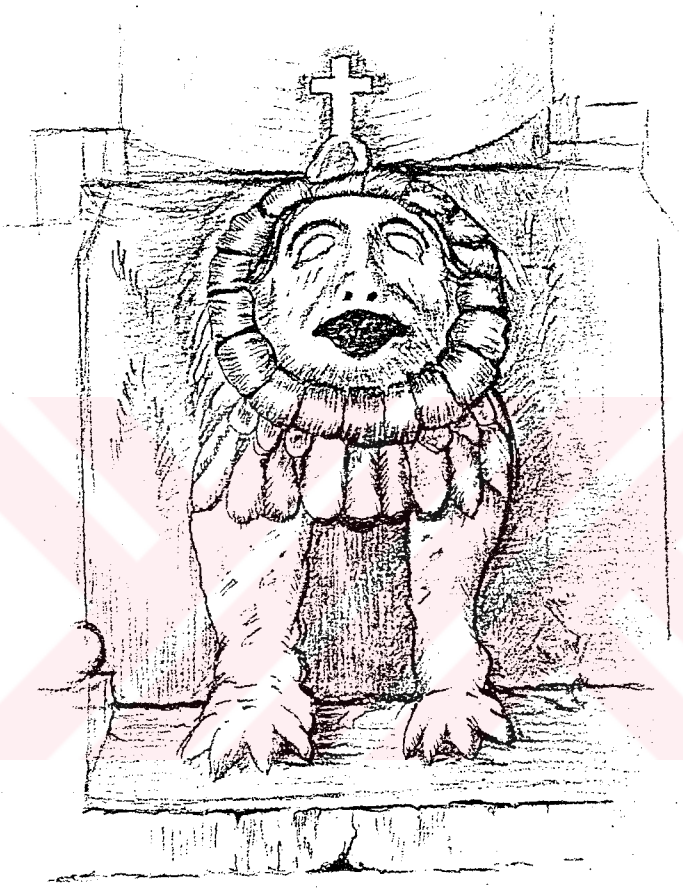
Şekil 329. Han el-Ba'rür Kervansarayı'ndan Urfa Müzesi'ne getirilen blok taş üzerinde iki arslanı boyunlarından zincirle tutan bağdaş kurmuş insan figürü.



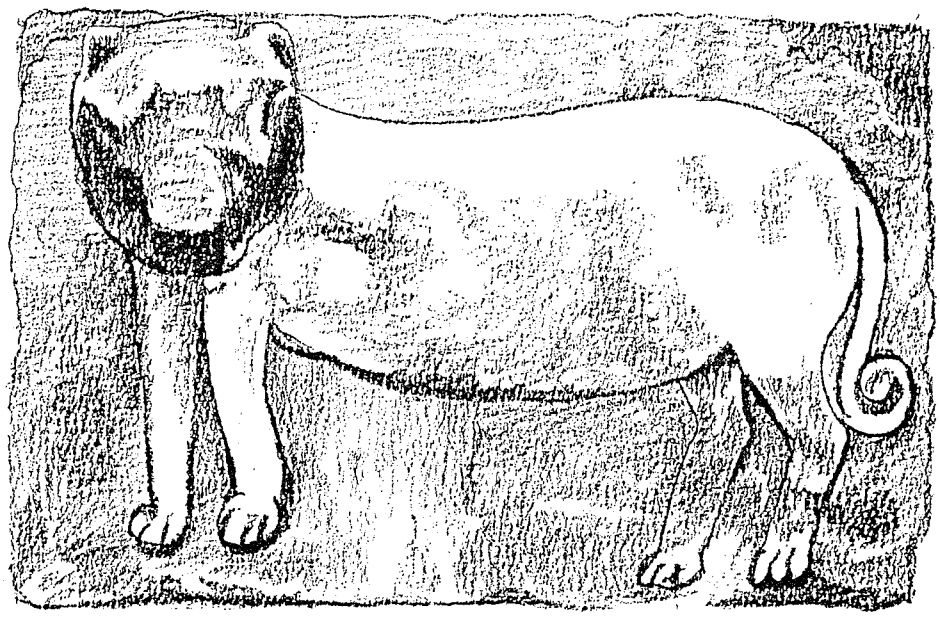
Şekil 330. Harran Kapı kuzey cephesi sağında arslan gezdiren kaftanlı insan kabartması.



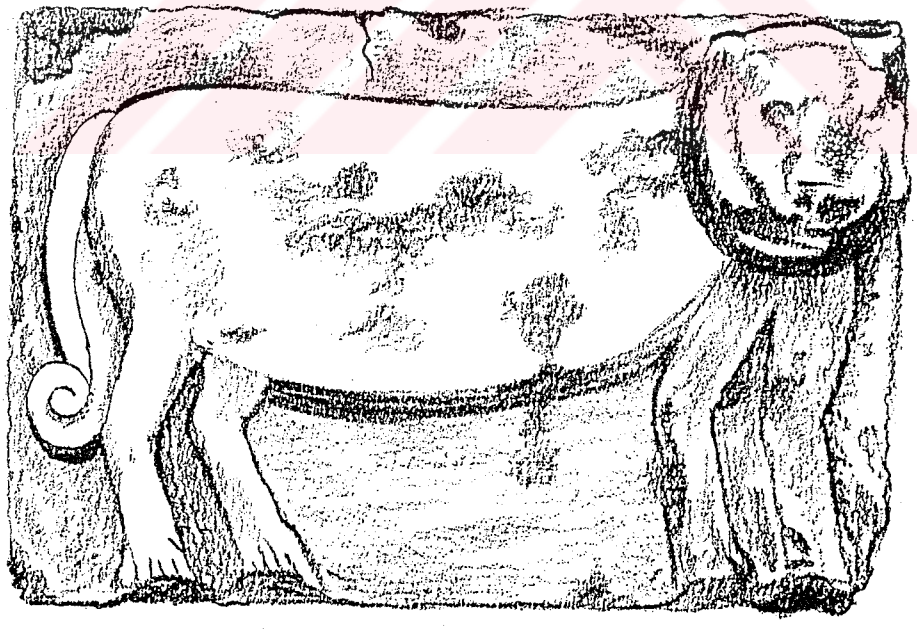
Şekil 331. Harran Kapı kuzey cephesi solunda arslan gezdiren kaftanlı insan kabartması.



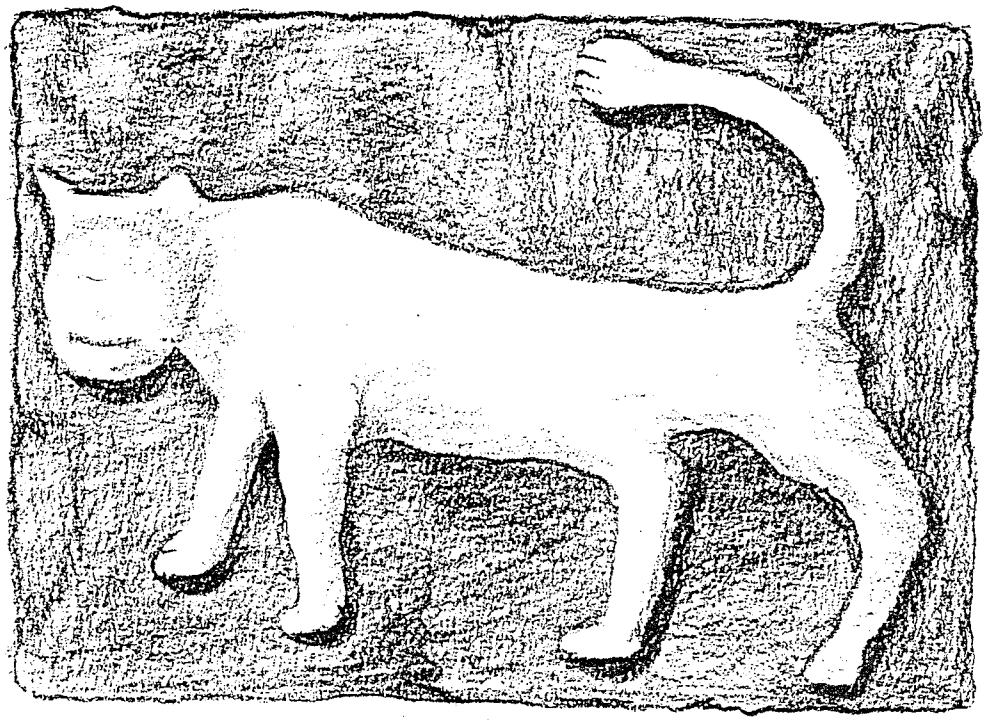
Şekil 332. Arslanlı çeşme taşı (Urfa Müzesi).



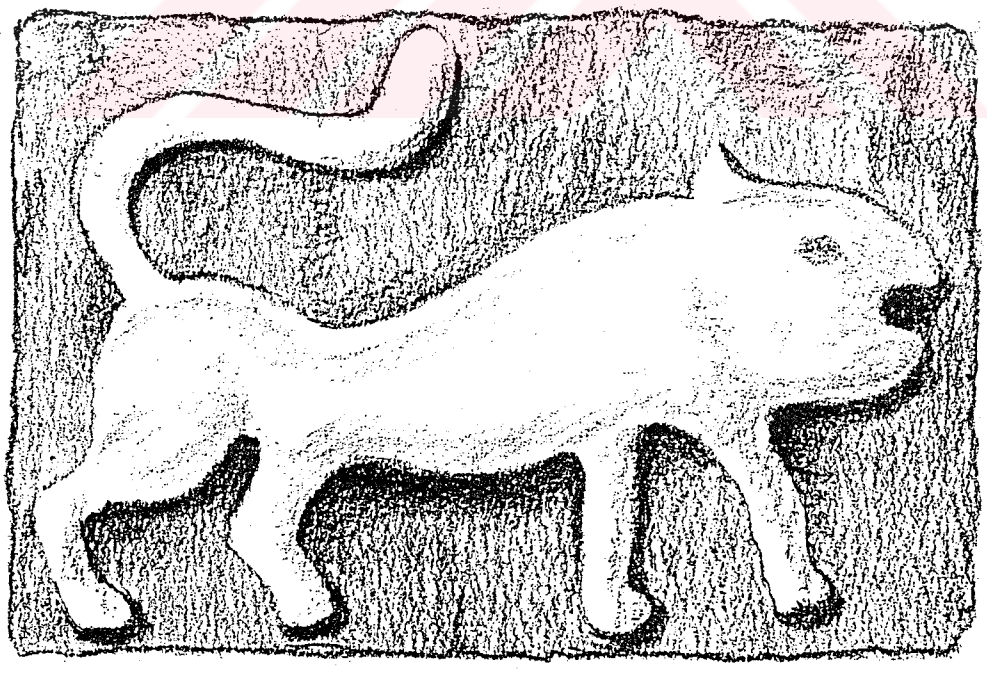
Şekil 333. Urfa Kalesi kuzey doğu burcunda arslan kabartması.



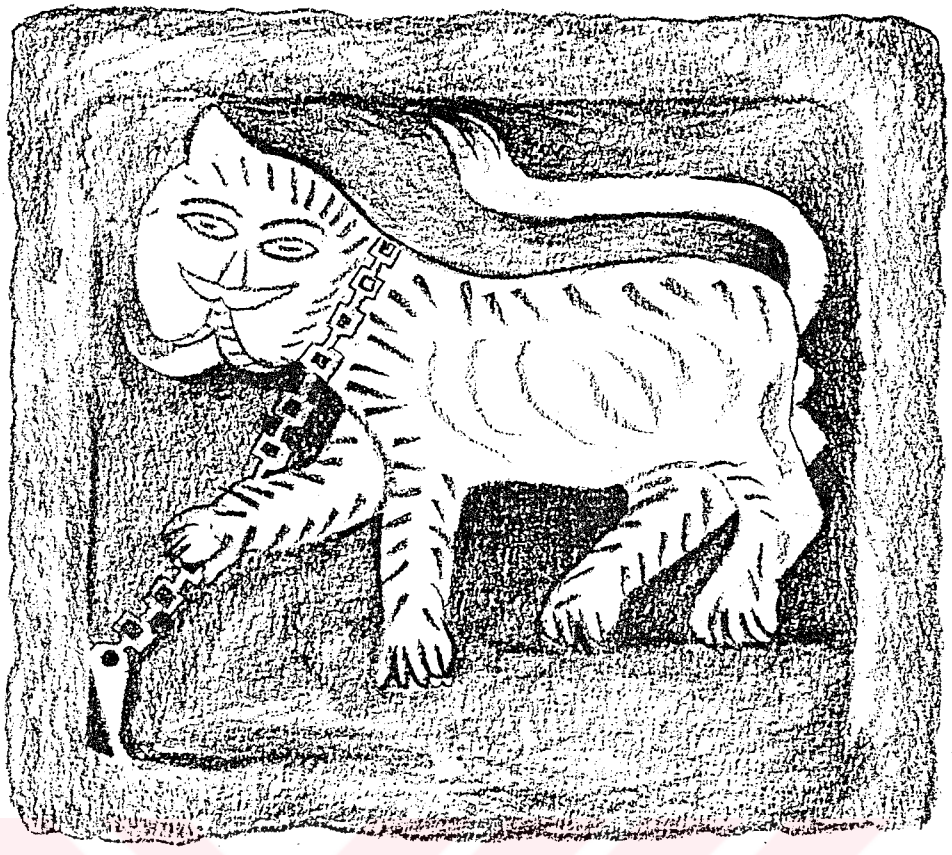
Şekil 334. Urfa Kalesi kuzey doğu burcunda arslan kabartması.



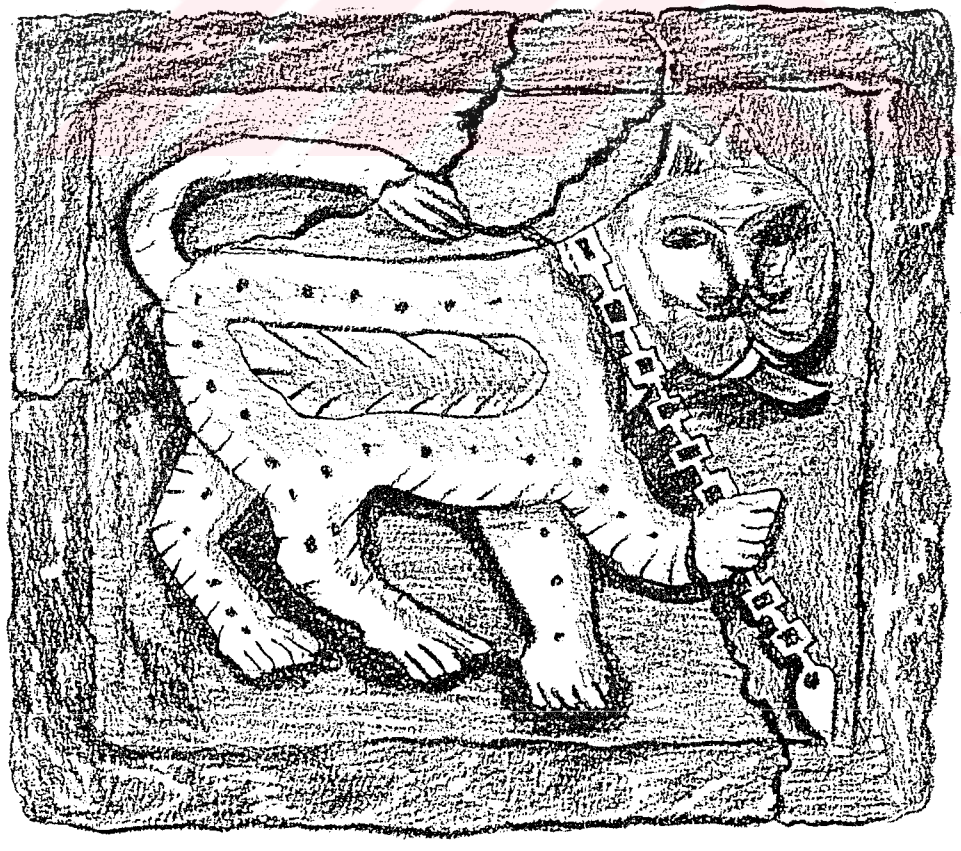
Şekil 335. Urfa Kalesi kapısı iç yüzünde pars kabartması (eski bir fotoğraftan).



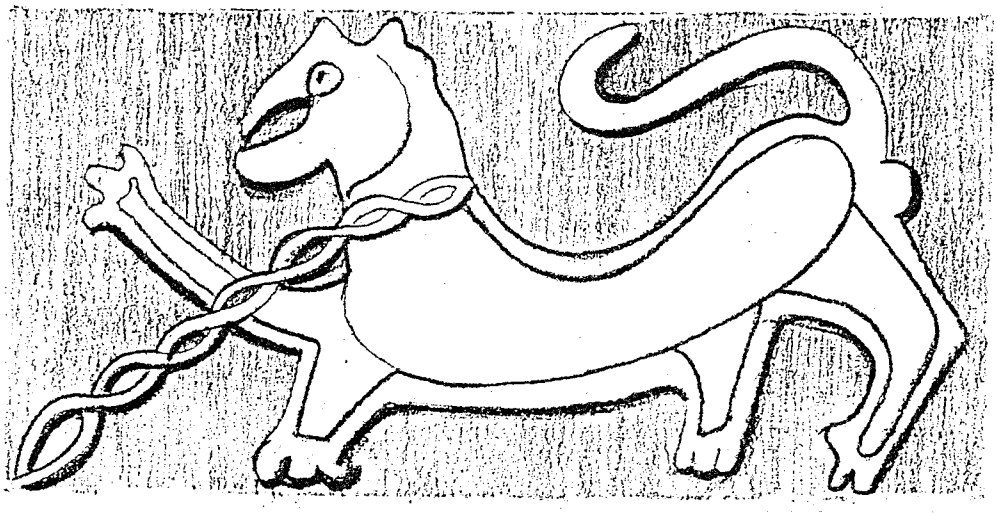
Şekil 336. Urfa Kalesi kapısı iç yüzünde pars kabartması (eski bir fotoğraftan).



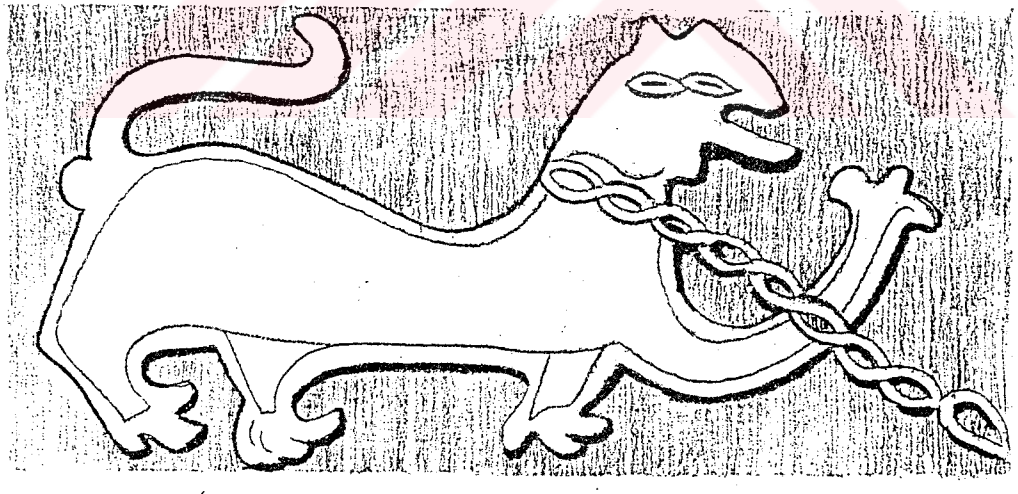
Şekil 337. Arslanlı Han arslan kabartması (Urfa Müzesi)



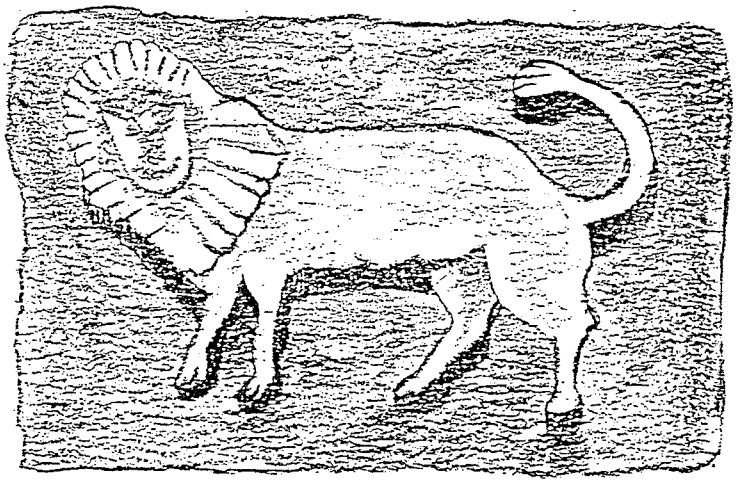
Şekil 338. Arslanlı Han arslan kabartması (Urfa Müzesi).



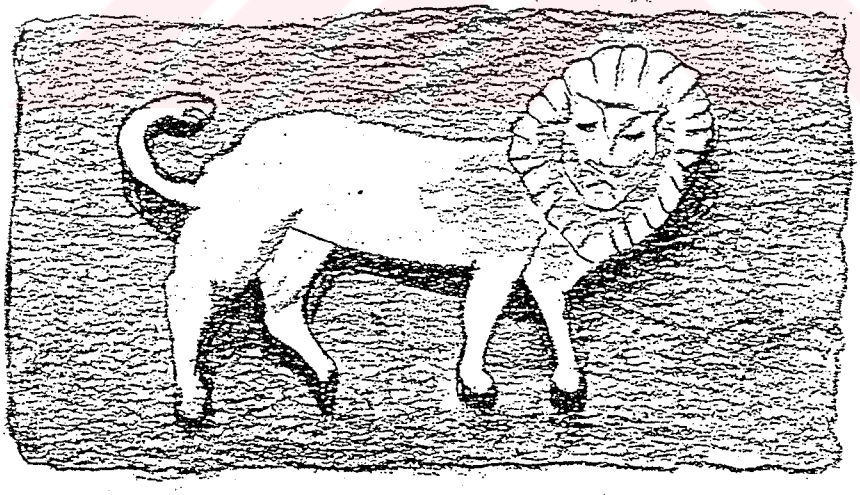
Şekil 339. Mehmet Bağmancı Evi havalandırma penceresi sağında arslan kabartması.



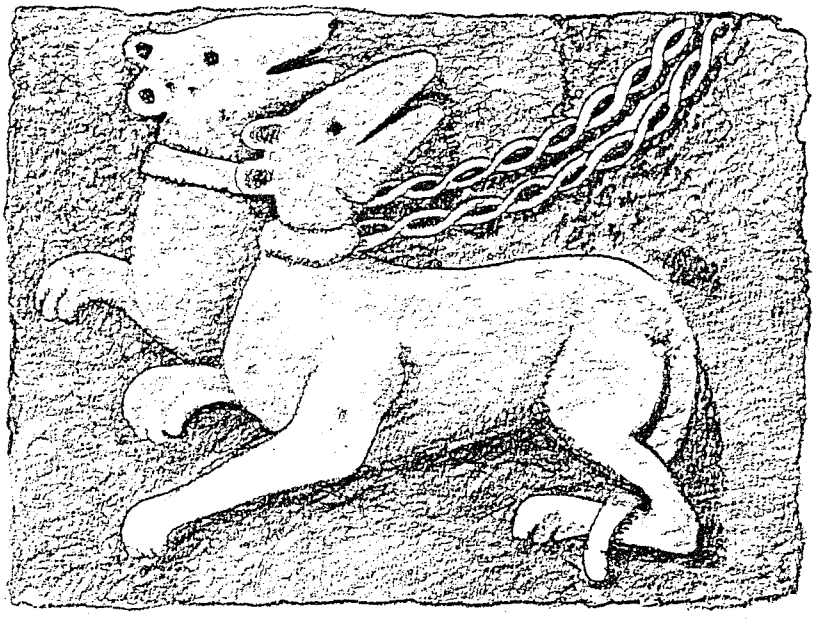
Şekil 340.Mehmet Bağmancı Evi havalandırma penceresi solunda arslan kabartması.



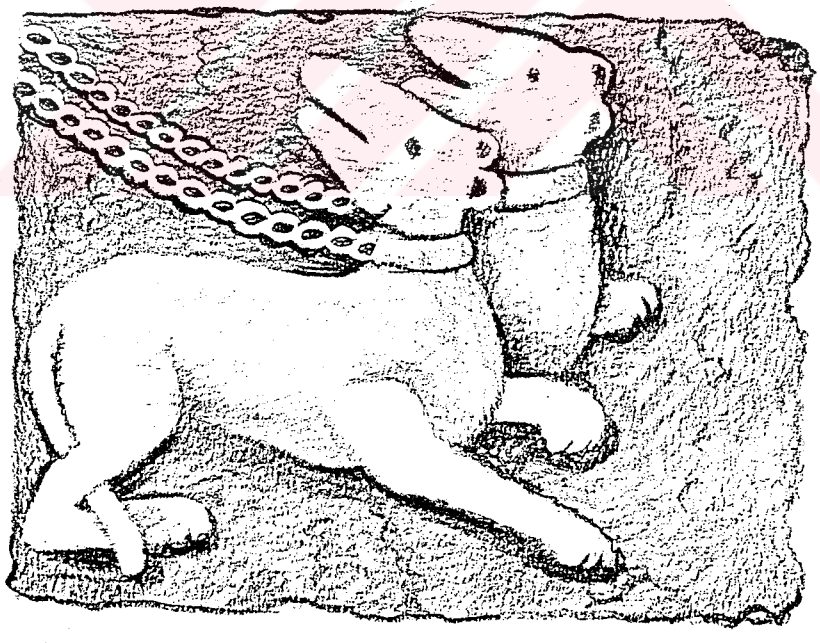
Şekil 341. Yıkılan bir Urfa Evi'nden taşçı atölyesine getirilen arslan kabartması.



Şekil 342. Yıkılan bir Urfa Evi'nden taşçı atölyesine getirilen arslan kabartması.



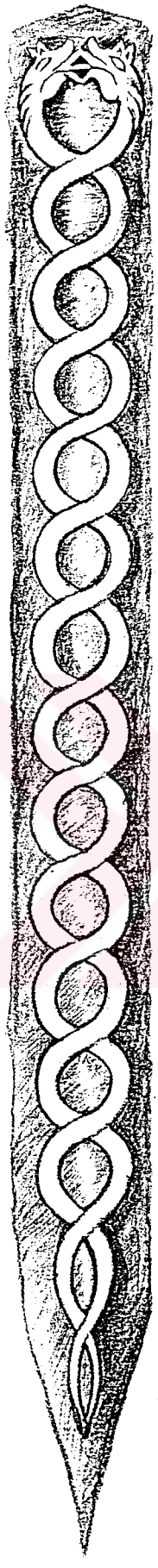
Şekil 343. Harran Kalesi doğu kapısı sağında çift köpek kabartması.



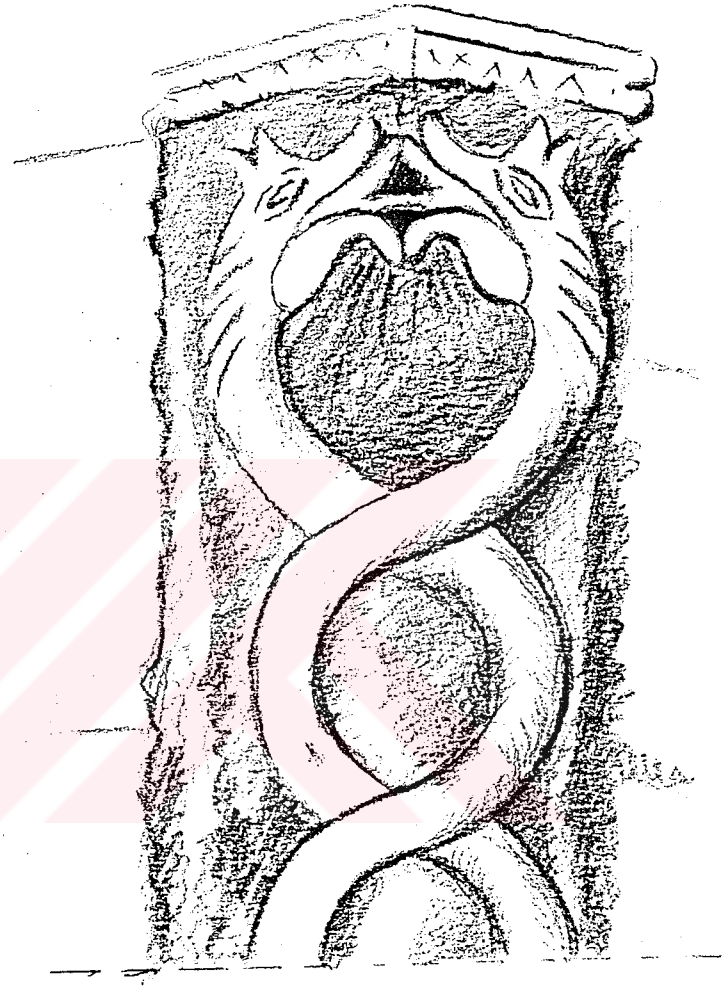
Şekil 344. Harran Kalesi doğu kapısı solunda çift köpek kabartması.



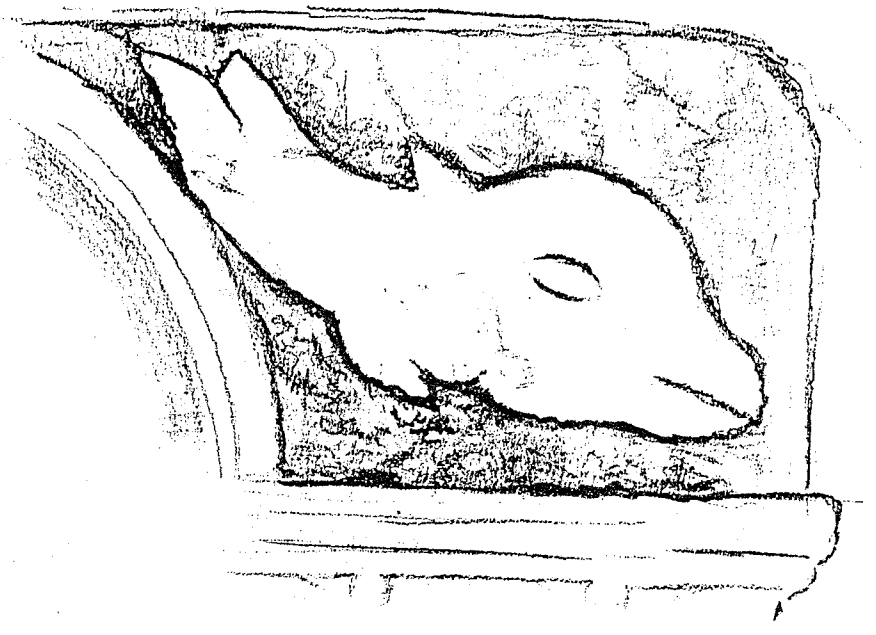
Şekil 345. Kırık iki parça halinde kabartma ejder figürü (Urfa Müzesi).



Şekil 346. Selahaddin Eyyubi Camii pencere pahlarında zincirleme dolanmış çift ejder figürü.



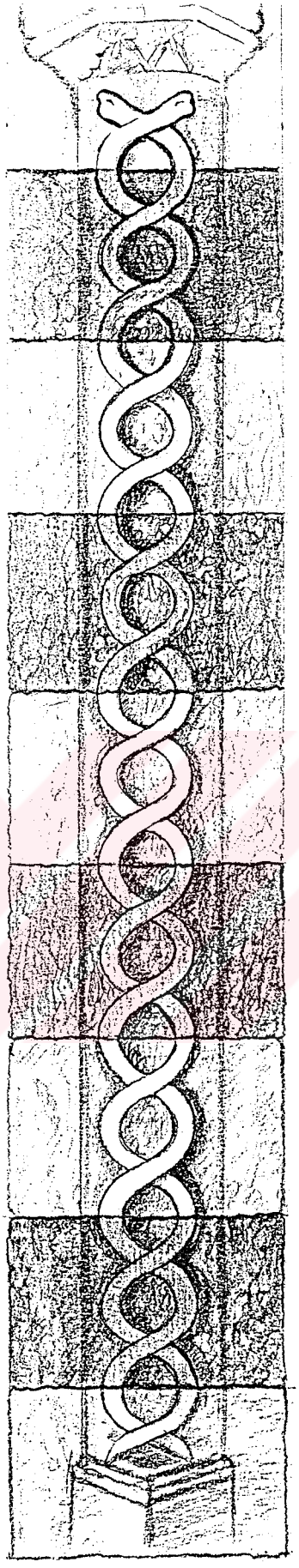
Şekil 347. Selahaddin Eyyubi Camii pencere pahlarındaki ejder figürlerinin baş kısımlarından detay.



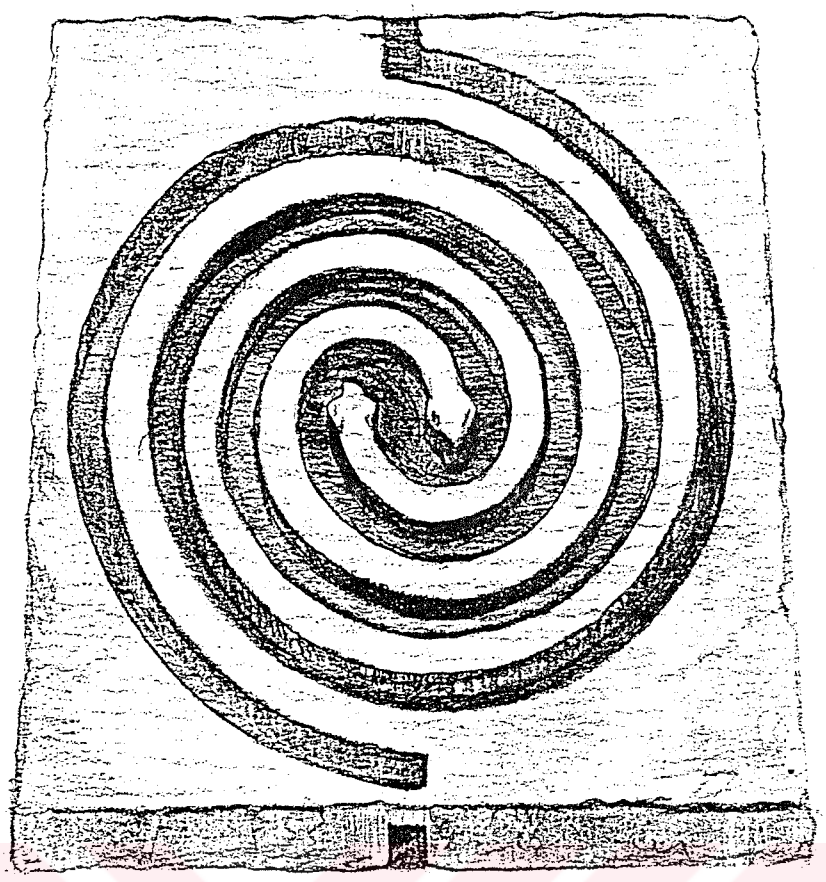
Şekil 348. Urfa Müzesi`ndeki arslanlı çeşme taşında ejder figürü.



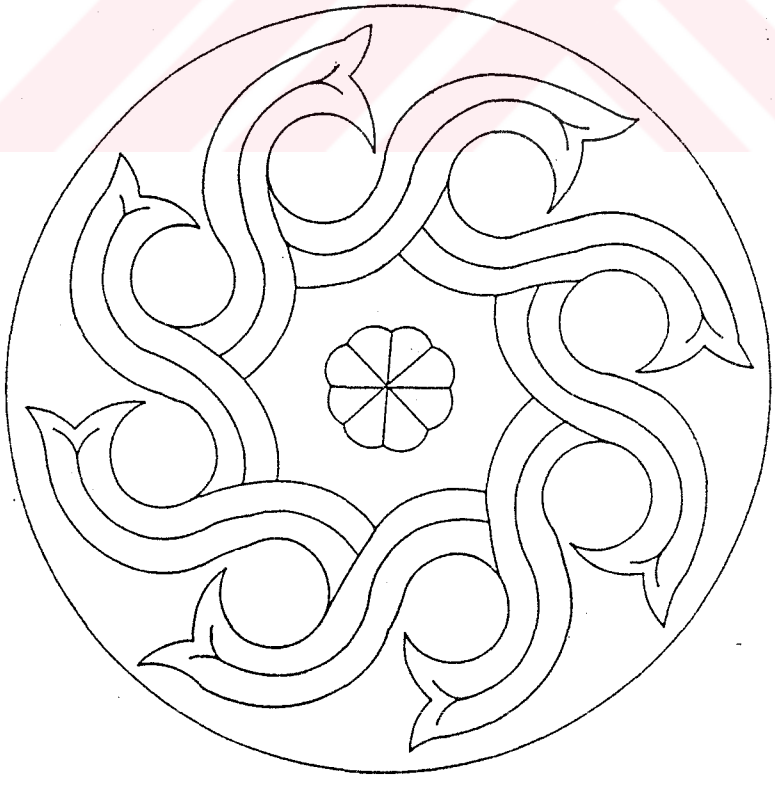
Şekil 349. Urfa Müzesi'ndeki arslanlı çeşme taşında ejder figürü.



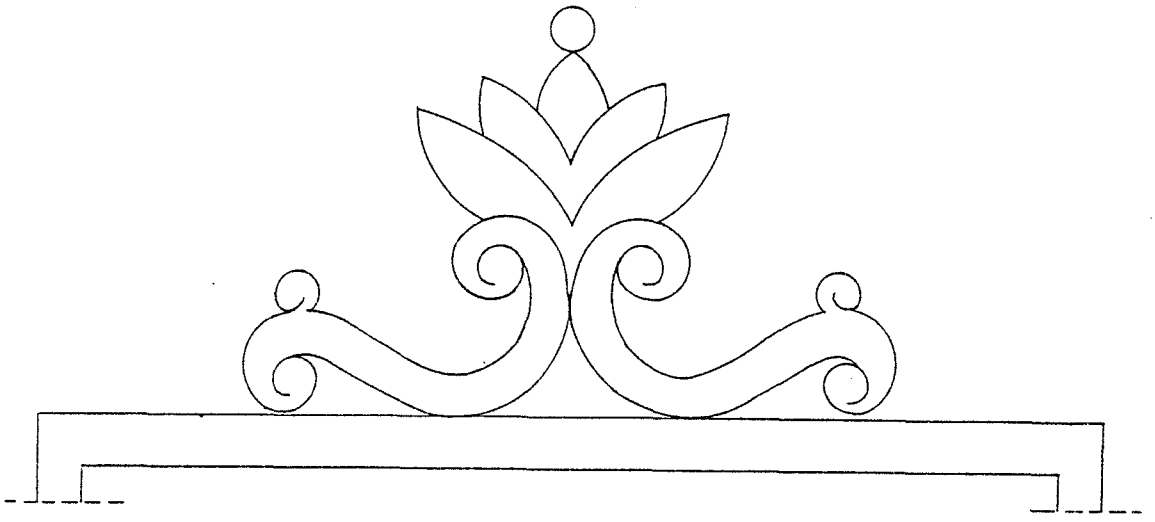
Şekil 350. Rızvaniye Camii harim portali pahlarında zincirleme dolanmış çift yılan kabartması.



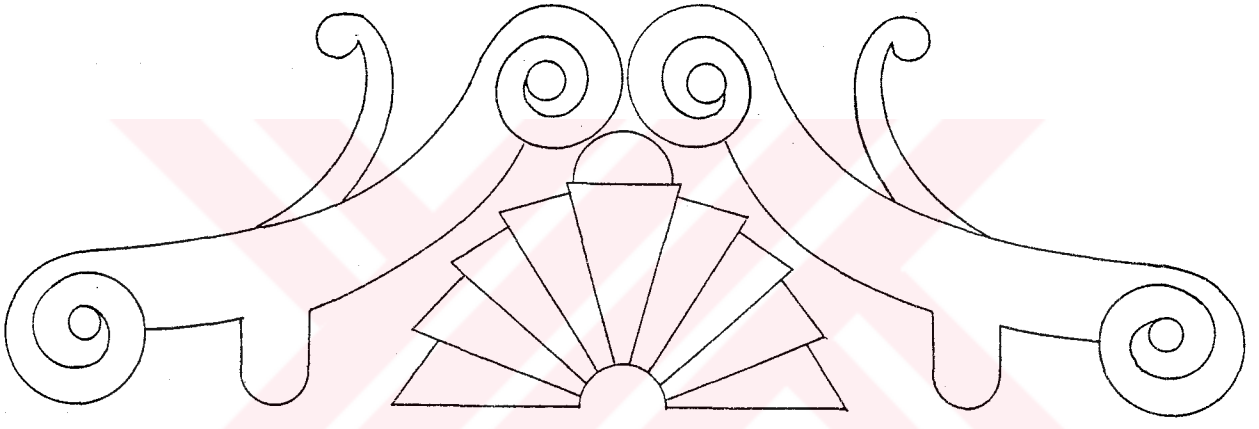
Şekil 351. Köroğluzade Haydar Ağa Evi eyvan döşemesinde, bir çift yılanın helezon şeklinde dolanmasından oluşturulmuş su yolu.



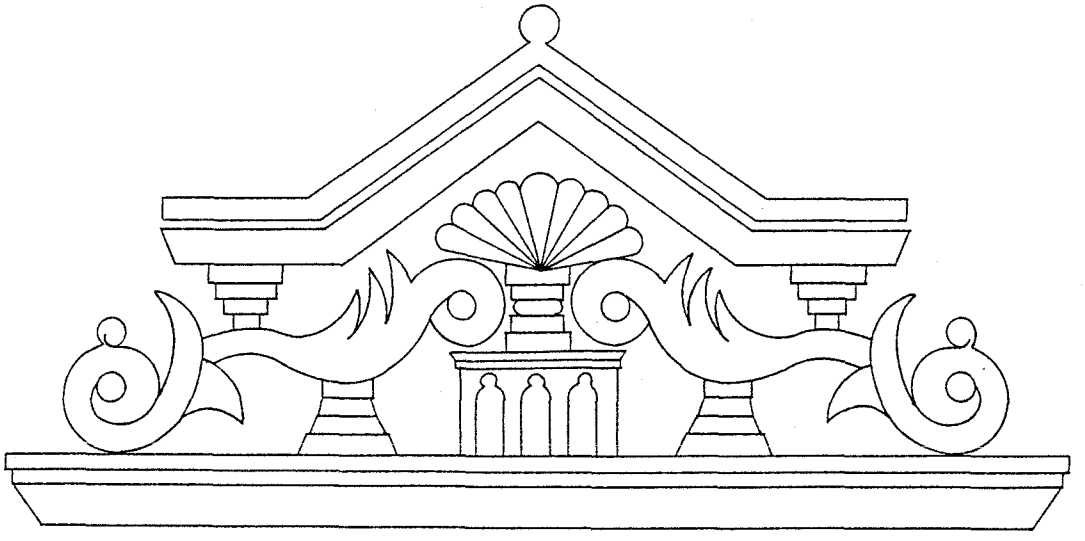
Şekil 352. Keçeci Hanı'nda sekiz adet stilize ejder figürünün yer aldığı daire rozet.



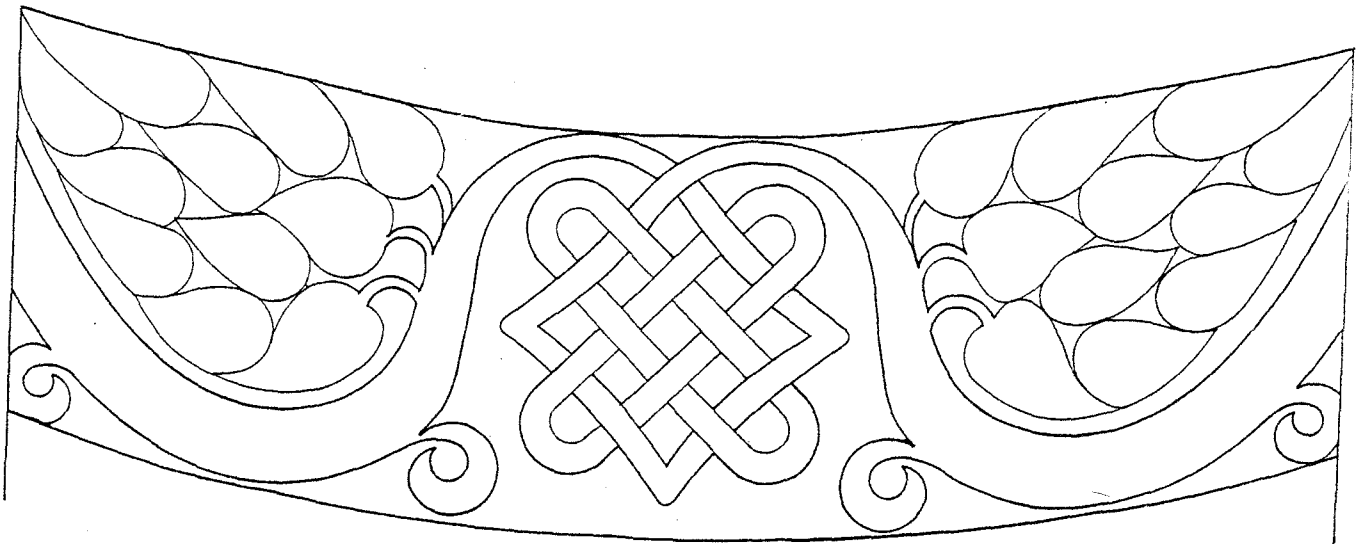
Şekil 353. Selahaddin Eyyubi Camii kuzey avlusundaki evin pencere alınlıklarında başlarında palmet motifi taşıyan stilize ejder figürleri.



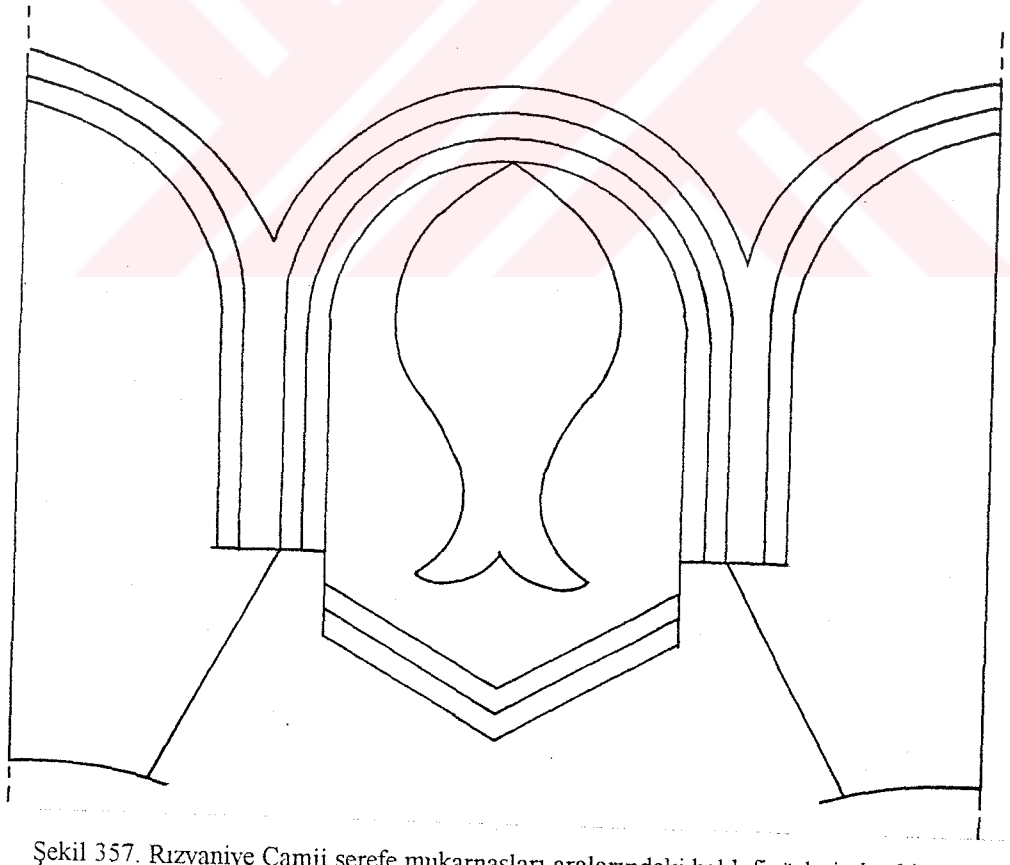
Şekil 354. Ellisekiz Meydanı kuzey kenarındaki evin pencere alınlıklarında başları tokuşmuş vaziyette stilize ejder figürleri.



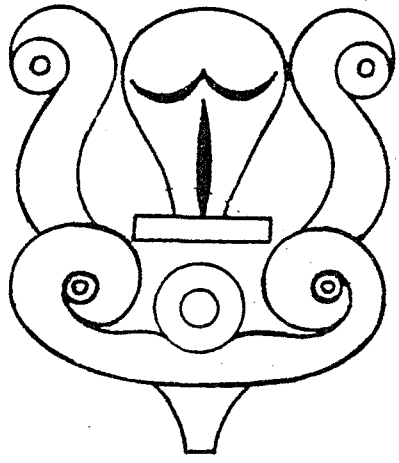
Şekil 355. Çiçek Palas Oteli kuzey cephesi pencere alınlıklarında ve Viranşehir İlçesi Paşa Konağı pencere alınlıklarında istiridye fiskiyeli bir havuzdan su içen ejder figürleri.



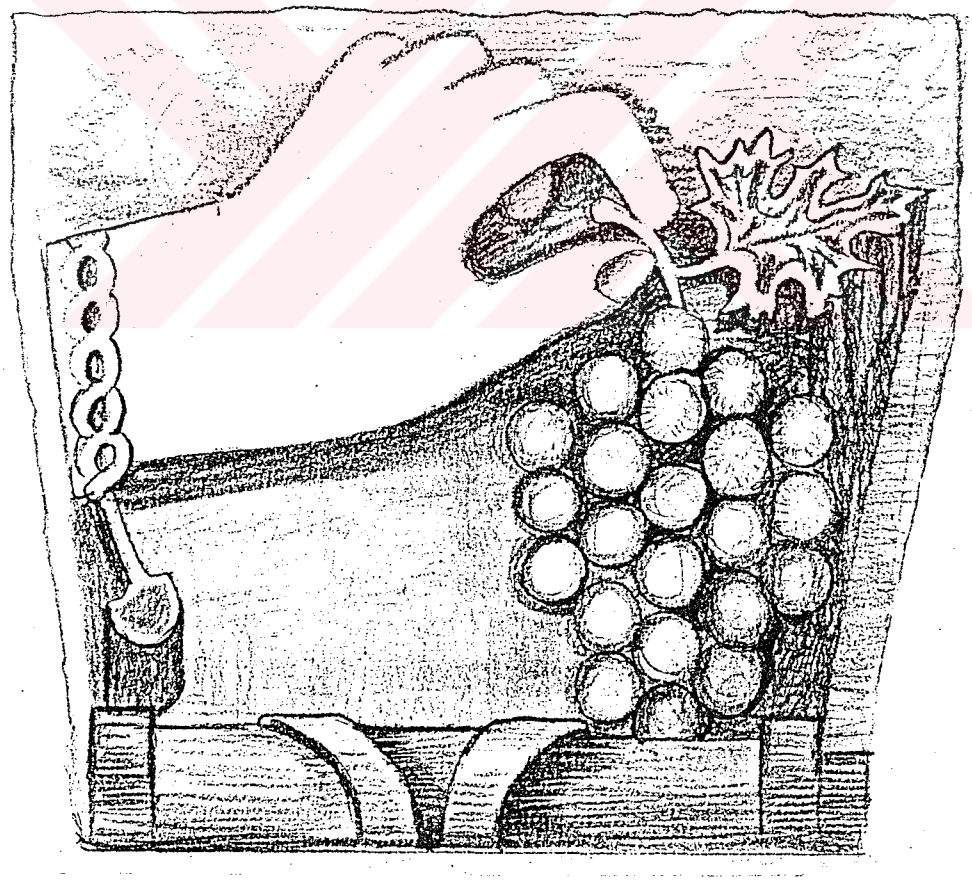
Şekil 356. Harran Ulu Camii'nden kanatları üzüm salkımı şeklinde simetrik ejder figürleri (Urfa Müzesi).



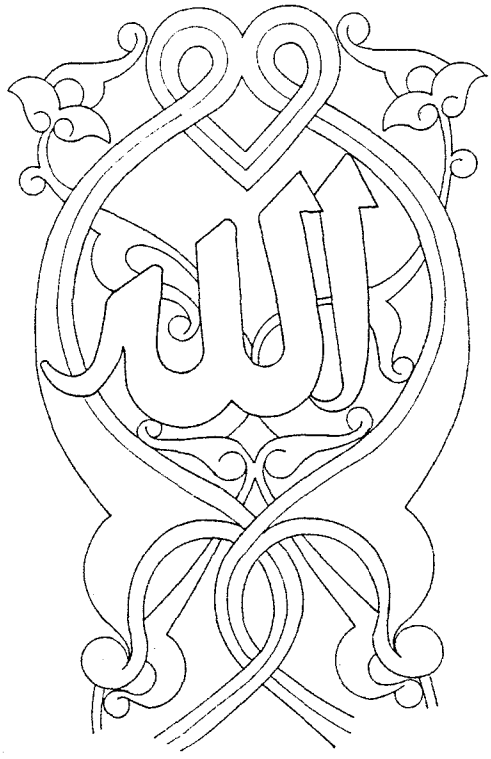
Şekil 357. Rızvaniye Camii şerefe mukarnasları aralarındaki balık figürlerinden biri.



Şekil 358. Karaçizmeliler Evi'nin avluya bakan kuzey cephesinde stilize koç başı kabartması (Z. Akkoyunlu'dan).



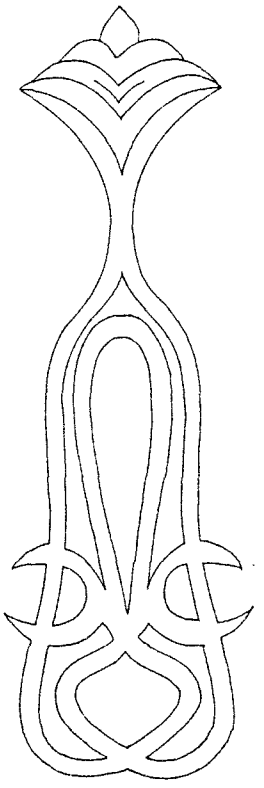
Şekil 359. Köroğluzadeler Evi eyvanının sokağa bakan cephesindeki kilit taşında, Yorgancı Sokak çıkmazındaki evin eyvanının kilit taşında ve Damat Süleyman Paşa Camii'nin doğusunda yer alan evin güney cephesindeki eyvanın kilit taşında üzüm salkımı tutan el süslemesi.



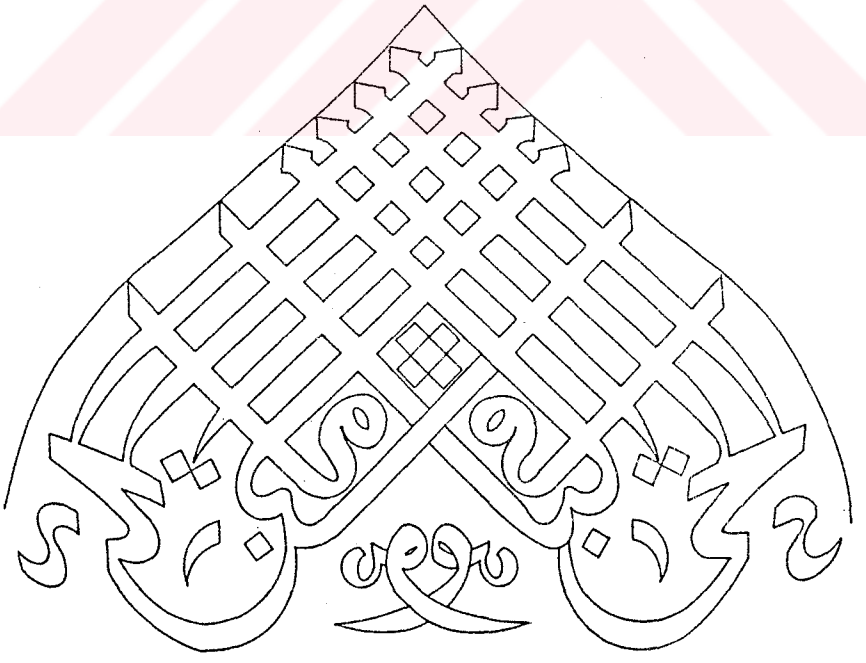
Şekil 360. Harran Ulu Camii kalıntılarında çatallı rumiler arasında celi nesih tarzında "Allah" yazısı.



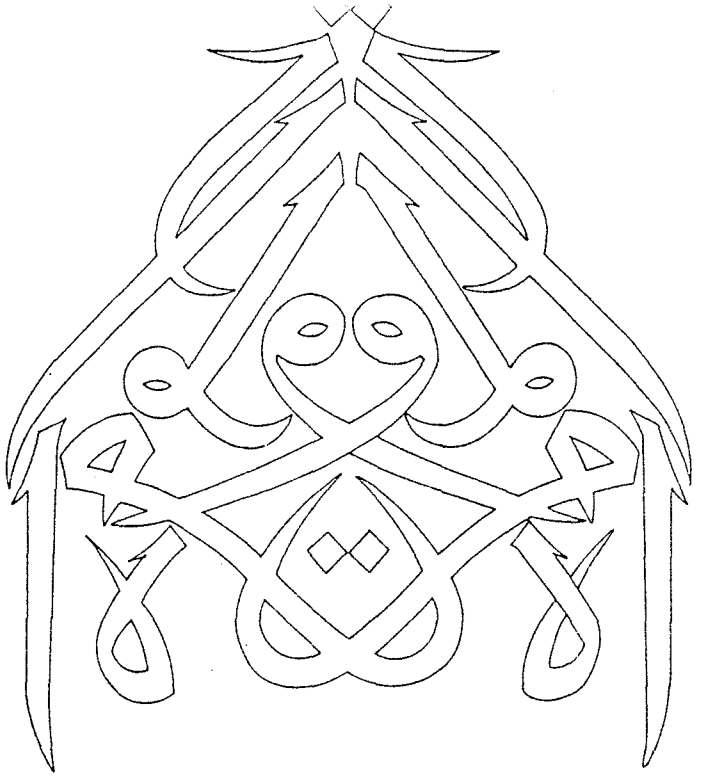
Şekil 361. Çerkez Sokak 20 numaralı evde müsenna celi sülüs tarzında "Ya Hafız" yazısı.



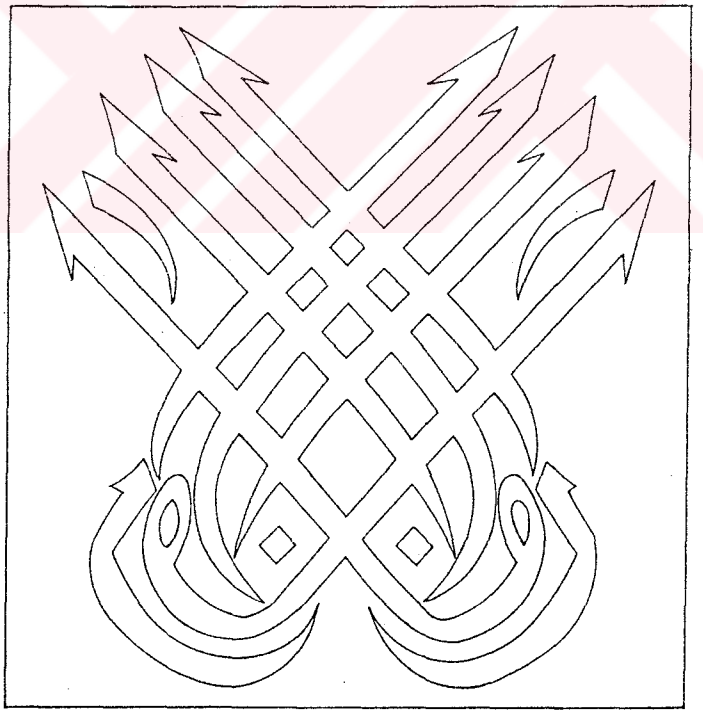
Şekil 362. Ul Cami haziresindeki Şahabeddin Ahmed Türbesi'nde celi sülüs müsenna tarzında "Ali" yazısı.



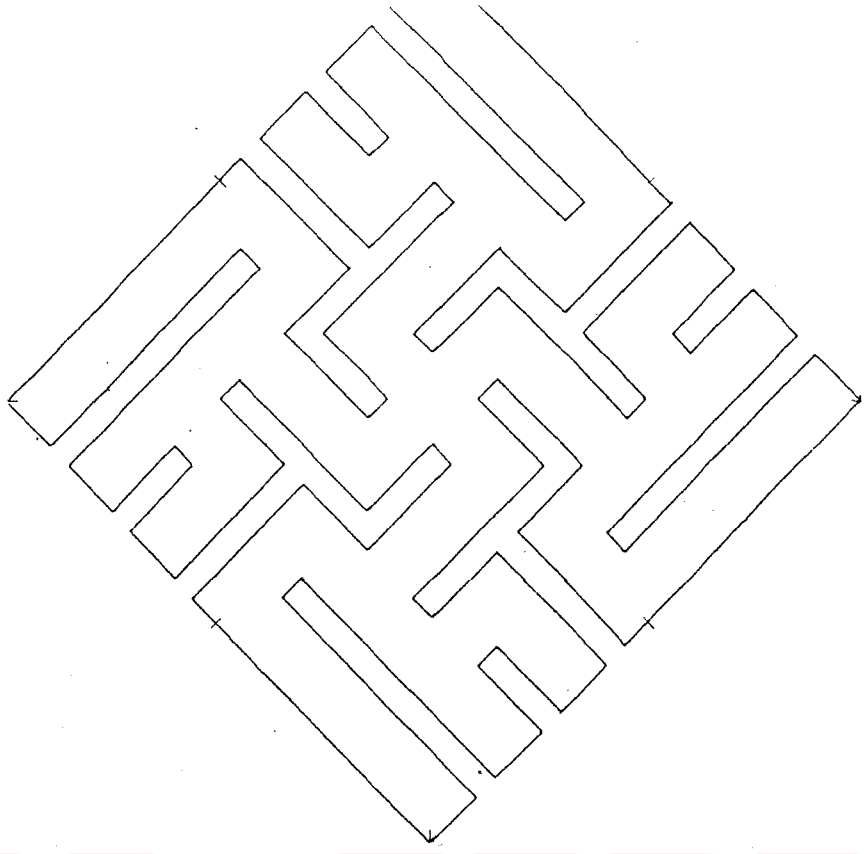
Şekil 363. Ulu Cami haziresindeki bir mezar şahidesinde celi sülüs müsenna tarzında "Hüvel Hayyül Baki" yazısı.



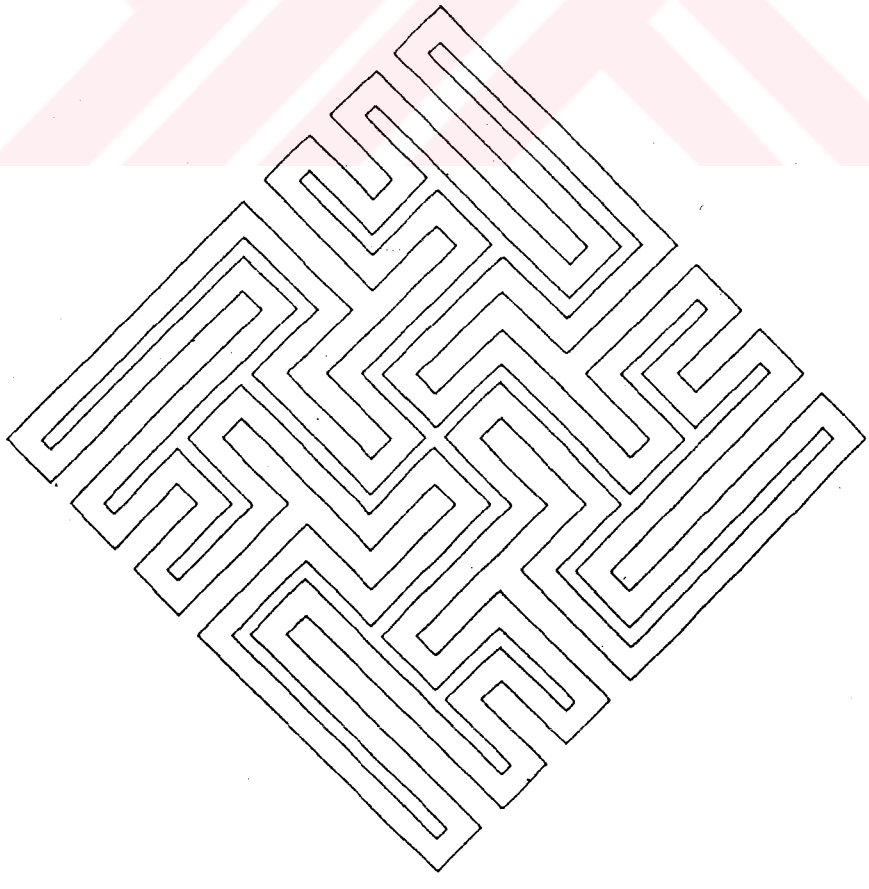
Şekil 364. Yusuf Paşa Camii haziresindeki bir mezar şahidesinde celi sülüs müsenna tarzında "Ah Minel Mevt" yazısı.



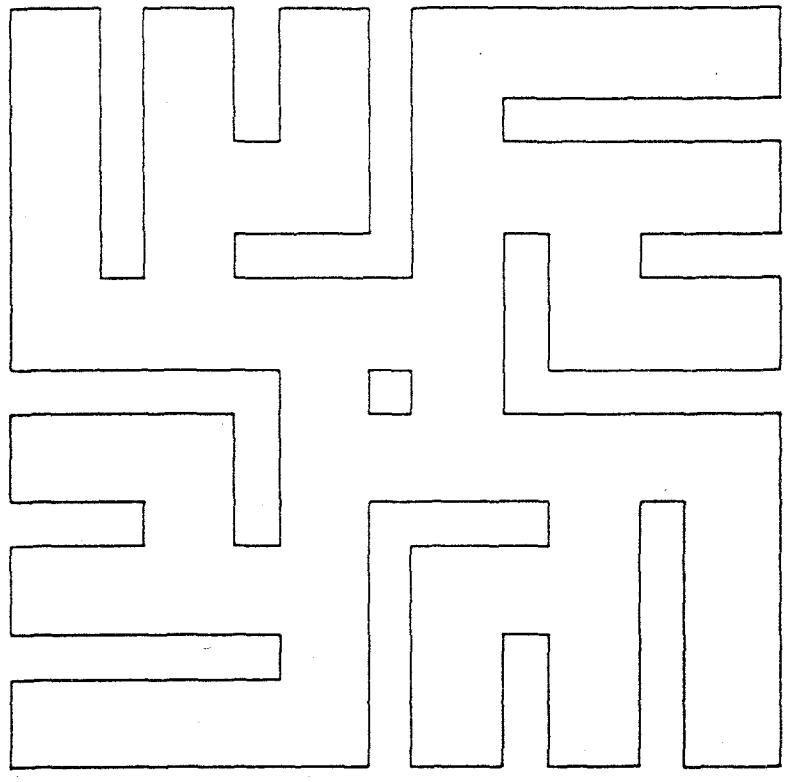
Şekil 365. Yusuf Paşa Camii haziresinde celi sülüs müsenna tarzında "El Aman" yazısı.



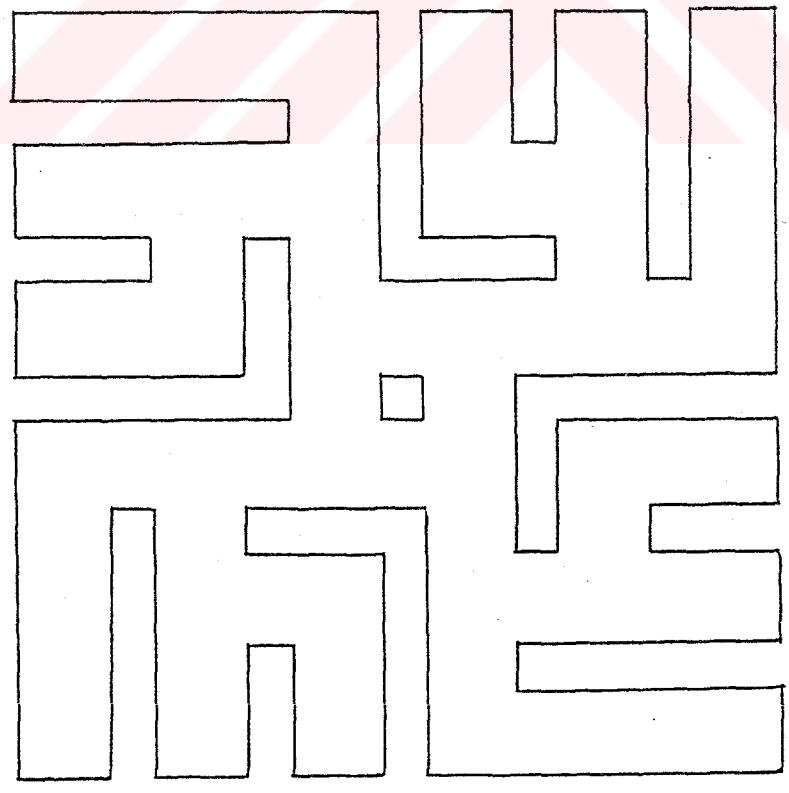
Şekil 366. Halil-ür Rahman Camii güney cephesindeki pencere lentosunda ma'kılı tarzında dört defa "Ali" yazısı.



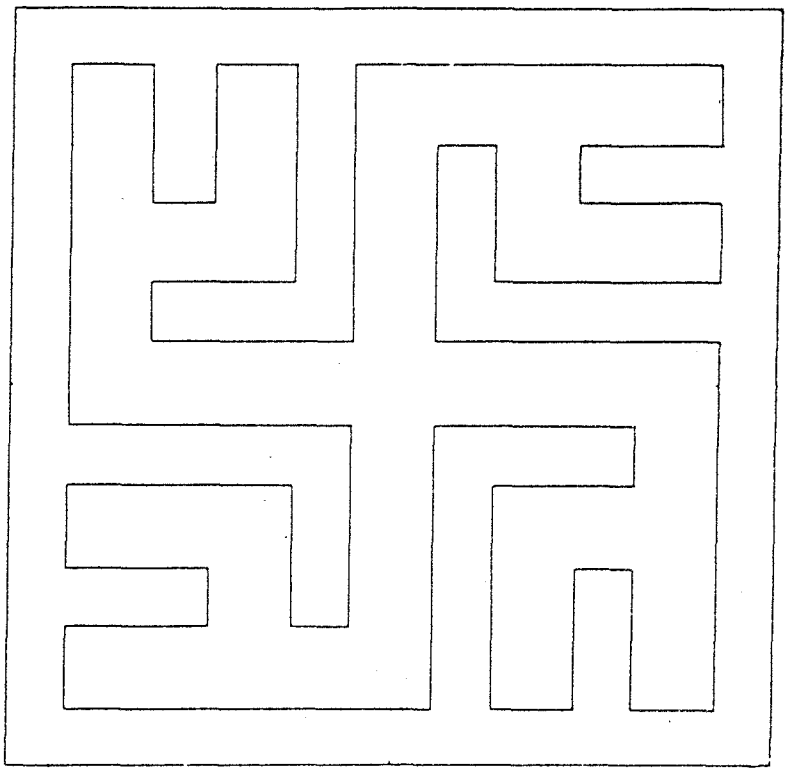
Şekil 367. Dabbakhane Camii avlusu batı kapısı üzerinde ma'kılı tarzında dört defa "Ali" yazısı.



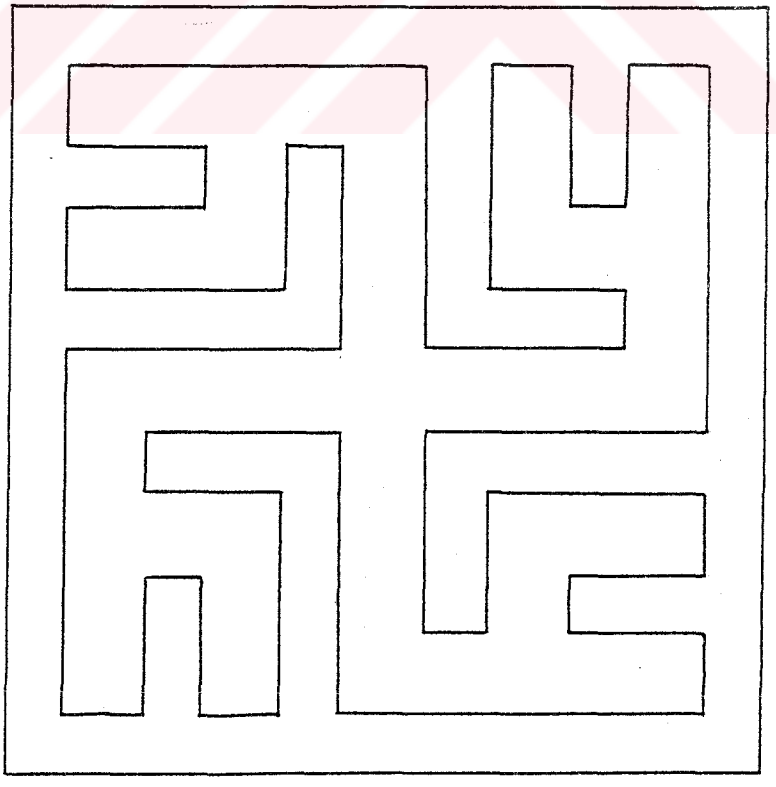
Şekil 368. Çar Melik Kervansarayı güney odalarından birinde ma'kılı tarzında ters olarak taşa işlenmiş dört defa "Ali" yazısı.



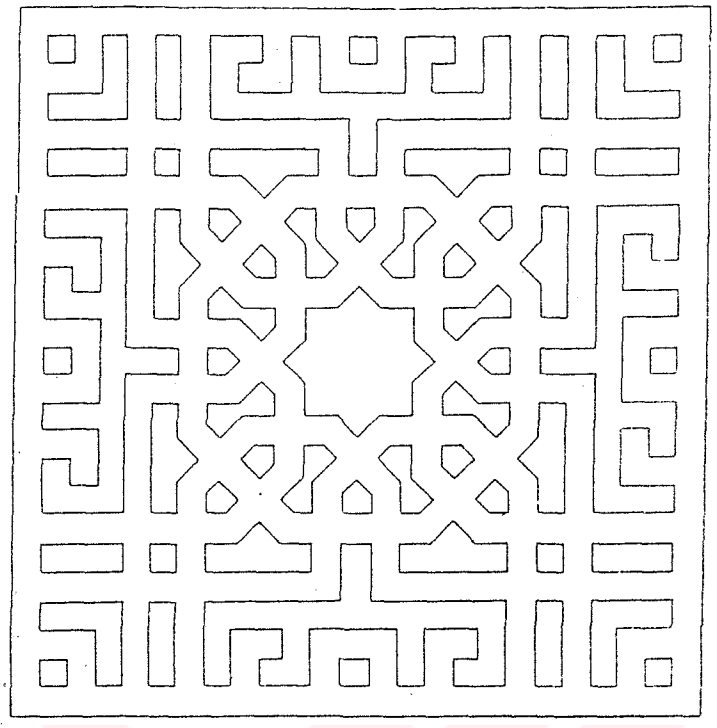
Şekil 368 a. Şekil 368'deki ters "Ali" yazısının doğru şekli.



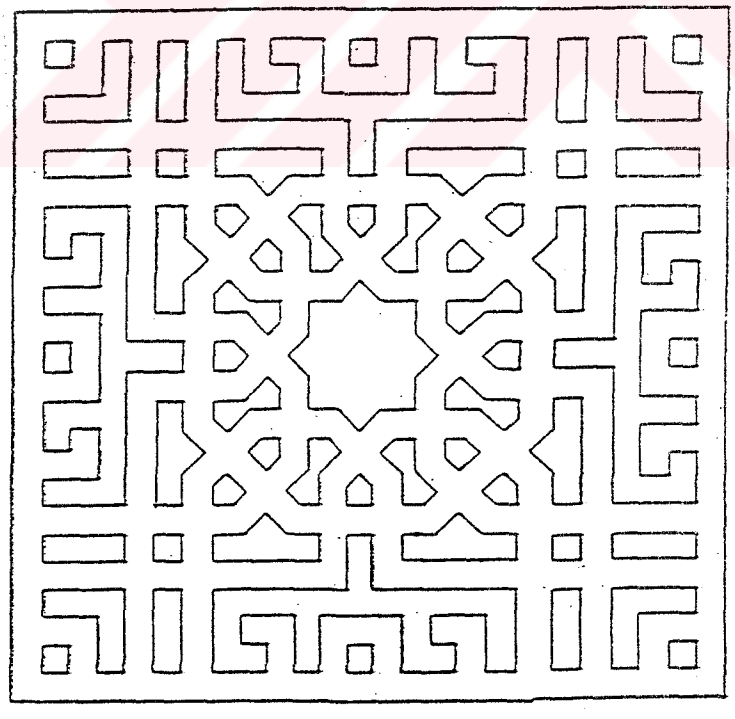
Şekil 369. Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Evi kuyu taşında ma'kılı tarzında ters olarak işlenmiş dört defa "Ali" yazısı.



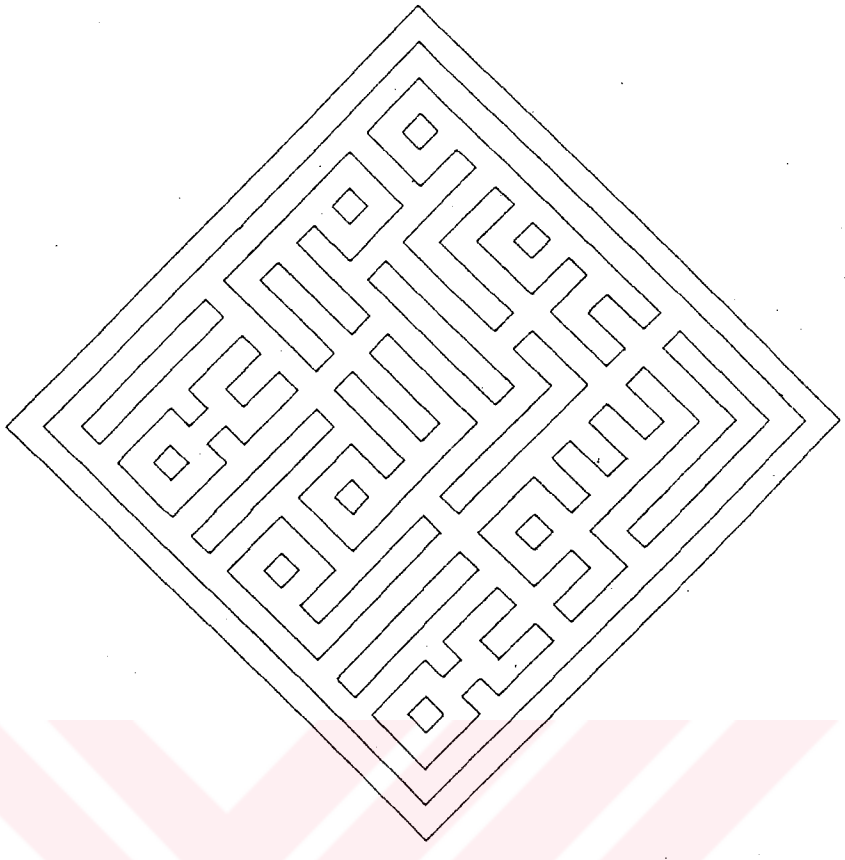
Şekil 369 a. Şekil 369'daki ters "Ali" yazısının doğru şekli.



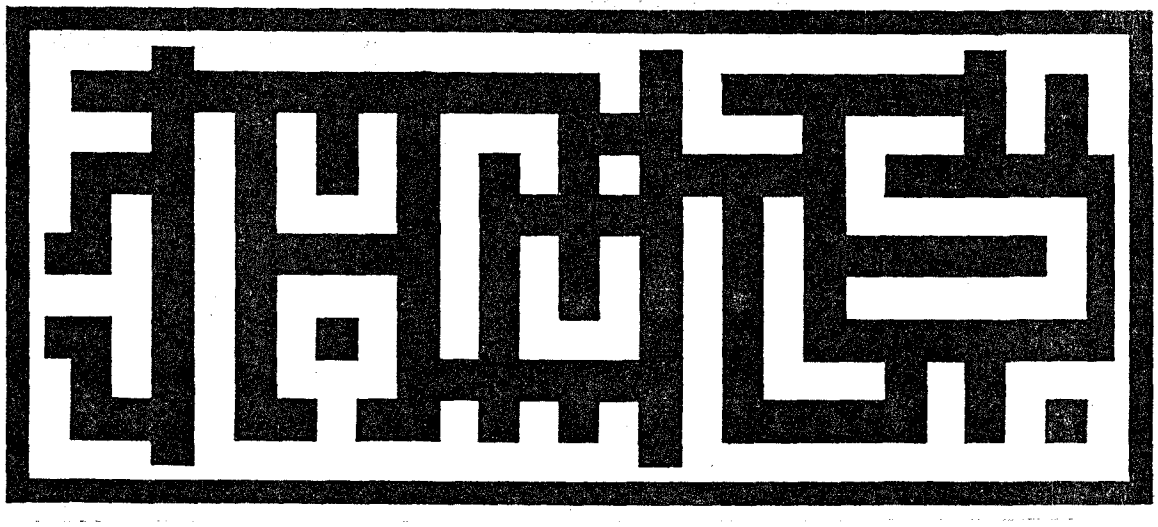
Şekil 370. Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Evi kuyu taşında ma'kılı tarzında ters olarak işlenmiş dört defa "Elhamdülillah" yazısı.



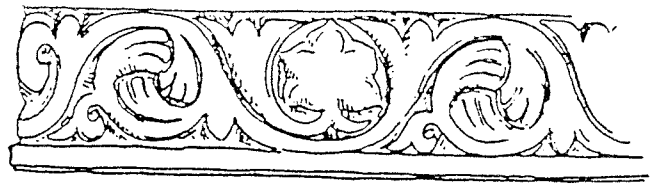
Şekil 370 a. Şekil 370'deki "Elhamdülillah" yazısının doğru şekli.



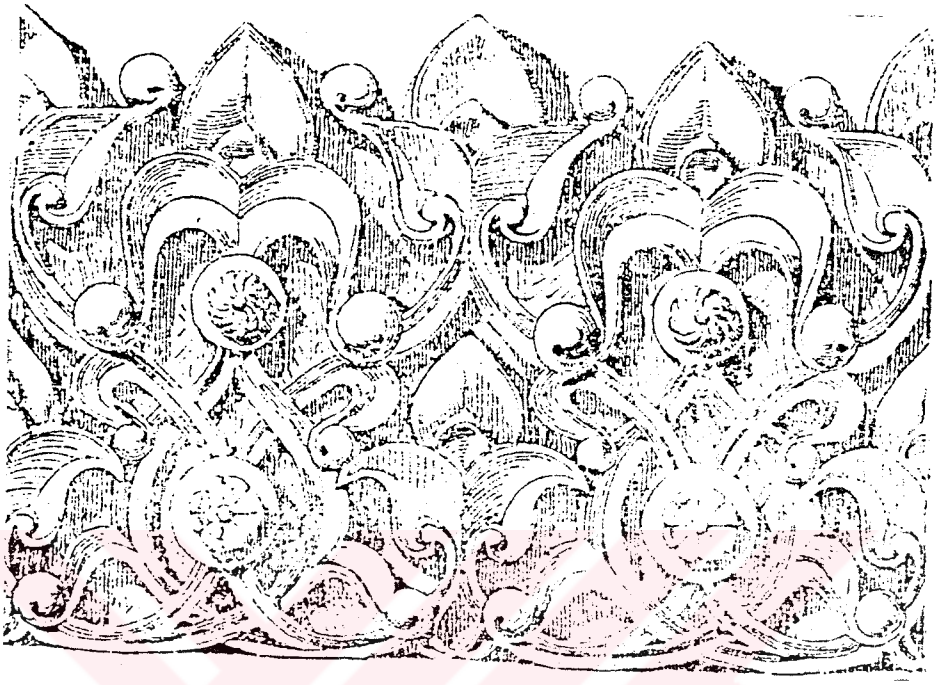
Şekil 371. Birecik Sancak Mescidi batı cephesindeki pencere lentosunda ma'kılı tarzında kelime-i tevhid yazısı.



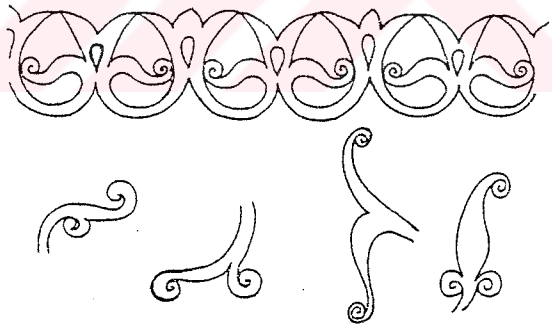
Şekil 372. Nimetullah Camii güney-batı dış köşesindeki pahta ma'kılı tarzında "Mübarek zi saadetlerinden" yazısı.



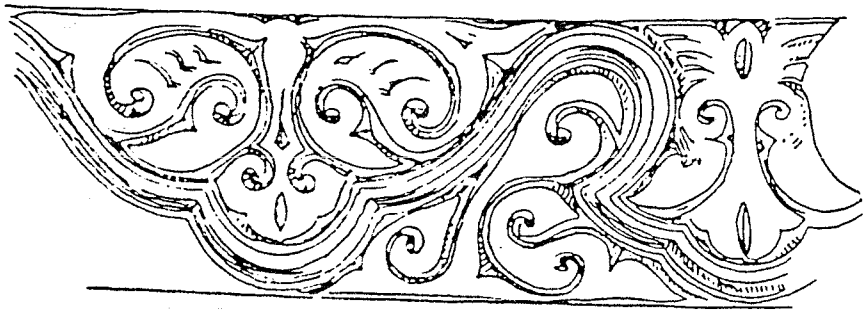
Şekil 373. Bağdad Haseki Camii eski mihrabı orta pervazında çatallı rumi bordürü (İslam Ansiklopedisi, s.464, levha I)



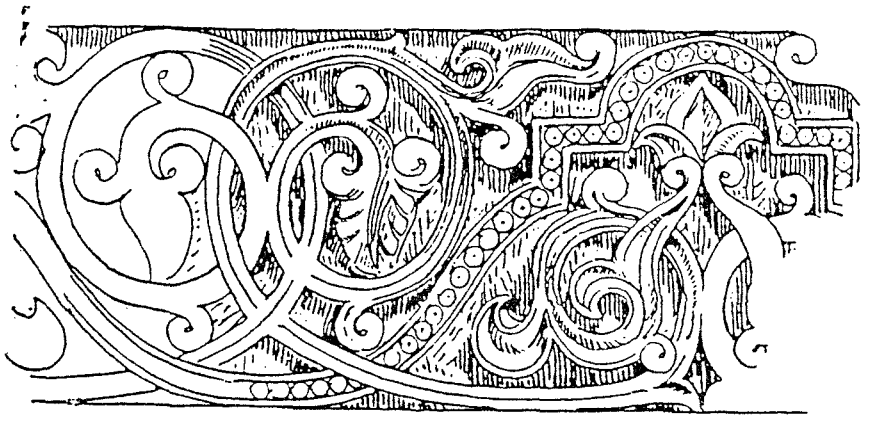
Şekil 374. Musul İmam Yahya Meşhedi'nde rumi ve palmetlerden meydana gelen friz (S. Ögel'den).



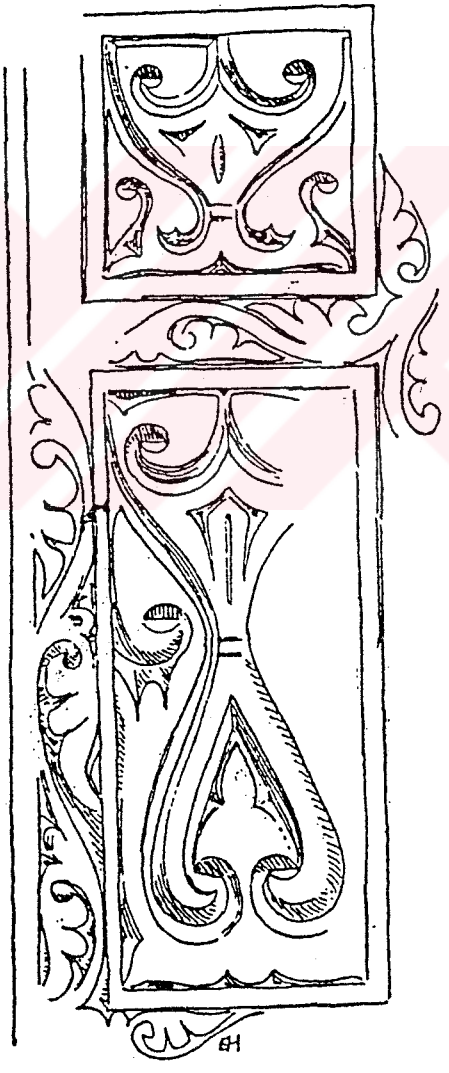
Şekil 375. Zengi devri Musul sanatında palmet-rumi motifleri ve lotus frizi (S. Ögel'den).



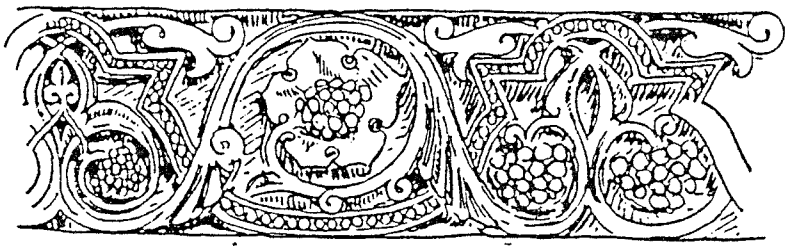
Şekil 376. Hama Nureddin Camii mimberinde üç dilimi kemer şekli içersinde rumilerin yer aldığı bordür (İslam Ansiklopedisi, s. 464, levha I).



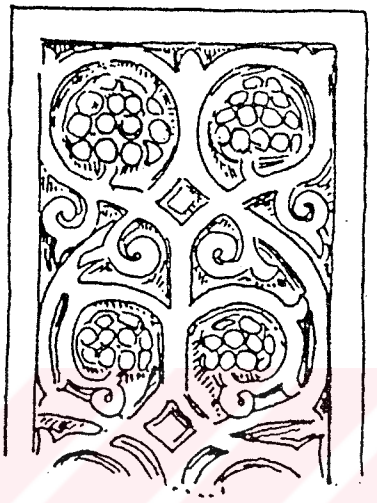
Şekil 377. Halep şehir surlarının Antakya Kapısı'ndaki Fatımi binasının oluk pervazında üç dilimli kemer şekilleri içersinde rumili kıvrık dal bordürü (İslam Ansiklopedisi, s. 464, levha I).



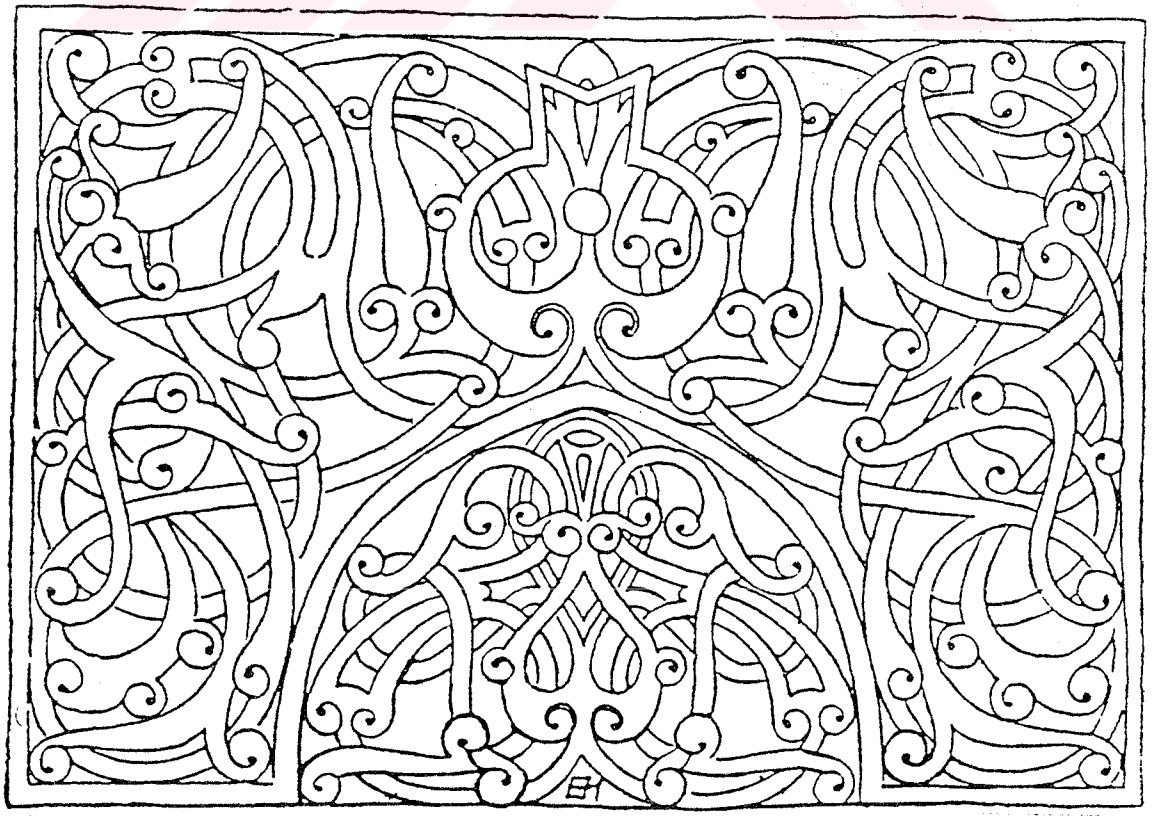
Şekil 378. Kahire Arap Müzesi 6. salonundaki ağaç oyma bir parça kenarında rumili dal bordürü (İslam Ansiklopedisi, s. 464, levha I).



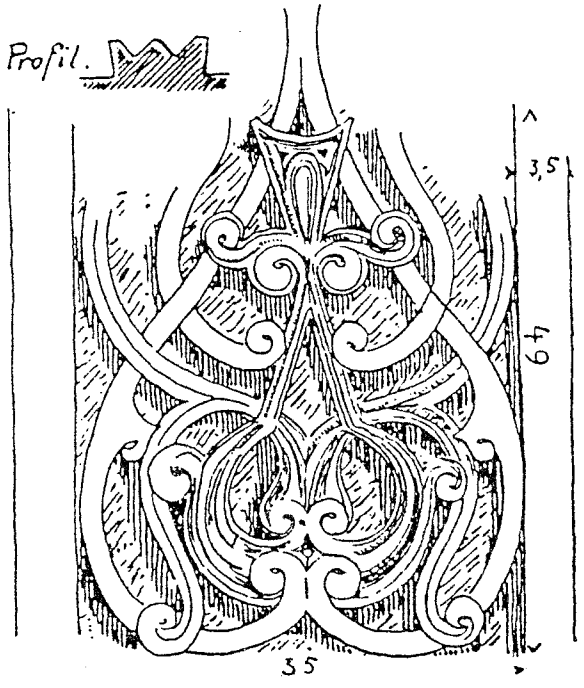
Şekil 379. Halep civarında Eyyubiler devrinden kalma bir meşhedin kapısında asma yaprağı ve üzüm salkımlı bordür (İslâm Ansiklopedisi, s. 464, levha II).



Şekil 380. Halep civarındaki Fatımi mezarlarında üzüm salkımlı süsleme (İslam Ansiklopedisi, s. 464, levha II).



Şekil 381. Musul Ulu Camii eski mihrabında rumi ve palmet motifli girift kompozisyon (S.



Şekil 382. Musul Ulu Camii eski mihrabında rumi ve palmet bordürü (İslam Ansiklopedisi, s. 464, levha II).



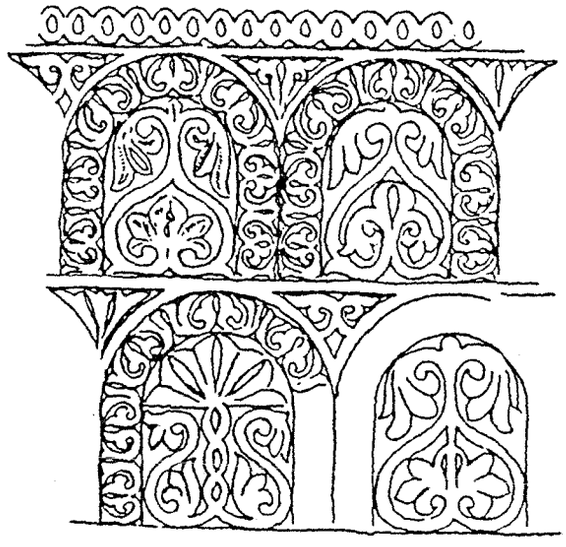
Şekil 383. Bağdad Şarabiye Medresesi'nde rumi ve palmet motifli girift süsleme (A. Uluçam'dan).



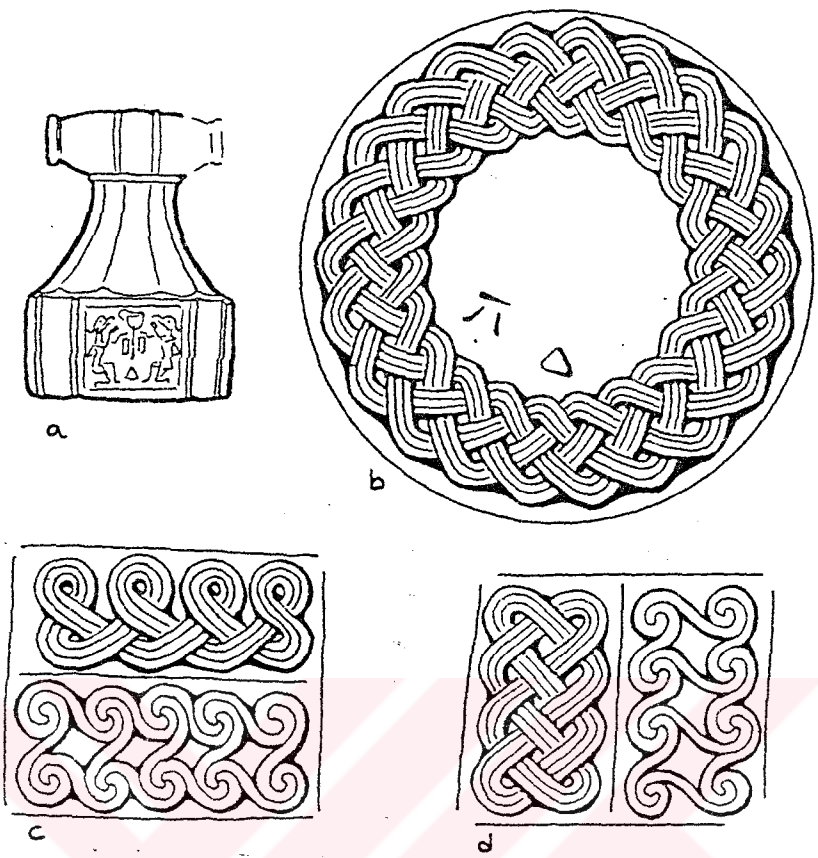
Şekil 384. Kazakistan giysilerinde özek/alem motifi (N.G.Kırzıoğlu'ndan).



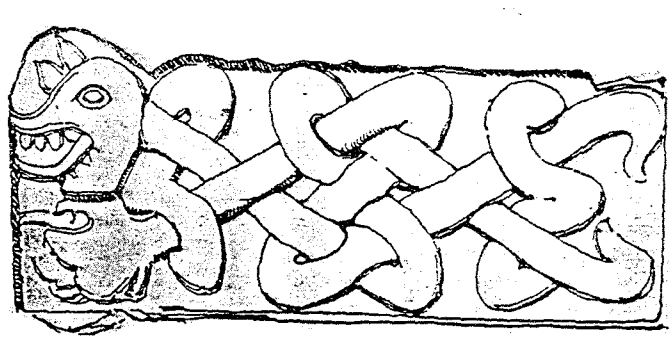
Şekil 385. Divriği Kale Camii kapısında rumilerden gelişen lotus-palmet motifi (İslam Ansiklopedisi, s. 464, levha II).



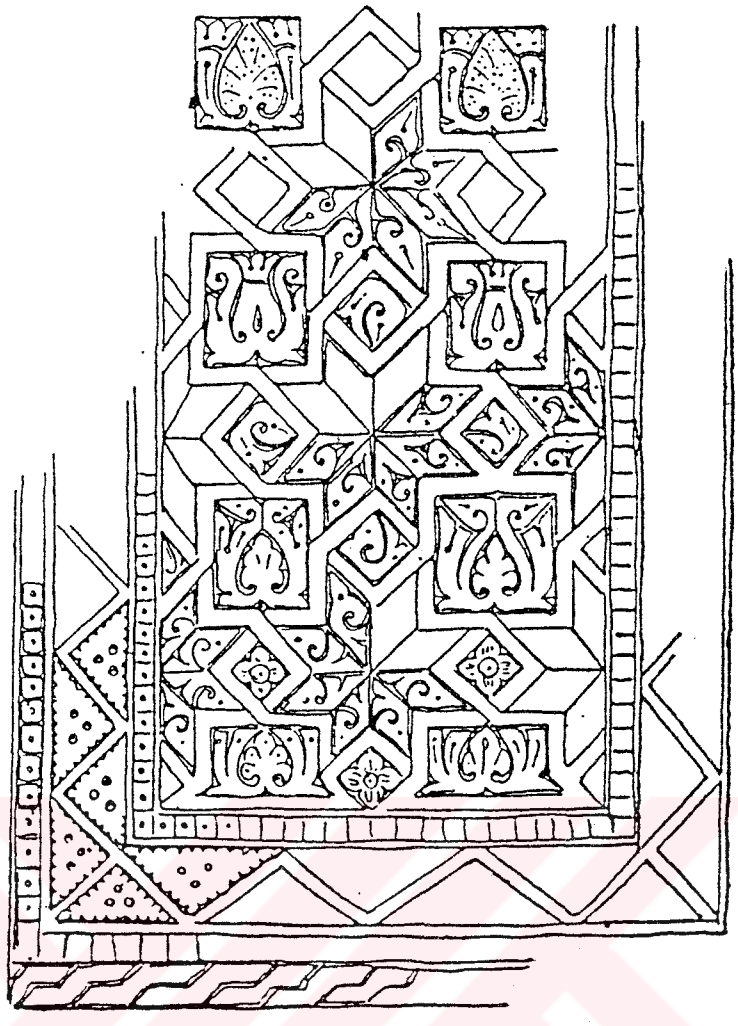
Şekil 386. Halep Ulu Camii minaresi üst kısmında rumilerden gelişen lotus-palmet motifli süslemeler (İslam Ansiklopedisi, s. 464, levha II).



Şekil 387 a.b.c.d. Anadolu'da bulunan ve Londra British Museum'da sergilenmekte olan M.Ö. 1600 tarihlerine ait damga mühürler üzerinde iki ve dört şeritli örgü motifleri (E.Vilson'dan).



Şekil 388. Çankırı Darüşşifası'nda düğümlü ejderler (G. Öney'den).



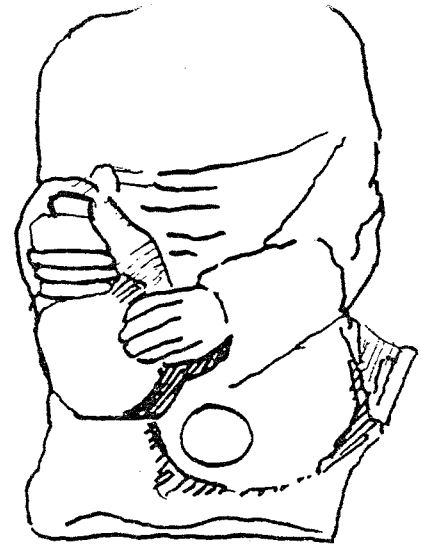
Şekil 389. Kahire İbn Tolun Camii batı avlusu portal kemerinin içersinde bir büyük, bir küçük karenin düz ve çapraz olarak alt alta ve yan yana sıralanmasından aralardaki boşluklarda sekiz kollu yıldızların oluştuğu süsleme (İslam Ansiklopedisi, s. 464, levha I).



Şekil 390. Konya Karahöyük'te bulunmuş M.Ö. II. bin erken Hitit dönemine ait bir damga mühürde çift başlı kartal motifi (E. Vilson'dan).



Şekil 391. Altay'da bulunmuş ve Gök-Türk devrinin başlangıcına ait bir taş oyması üzerinde Türklerin ana tanrıçası Umay olduğu sanılan taçlı bir şahsın bağdaş kurmuş şekilde oturuşu (E. Esin'den).



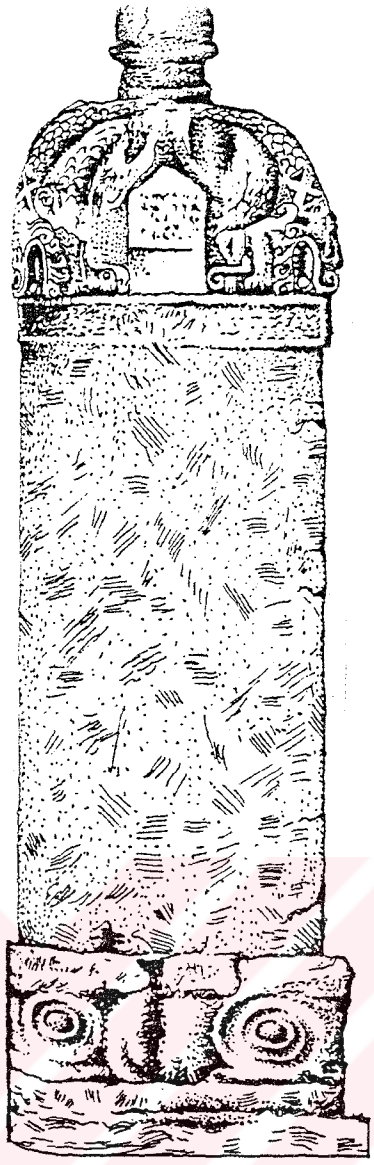
Şekil 392. İki Türk sanatçısı Azganar Er-Agar ve Çiner'in oyduğu taş lahid üzerinde son Göktürk Kağanı Bilge'nin oturuş tarzı (E.Esin'den).



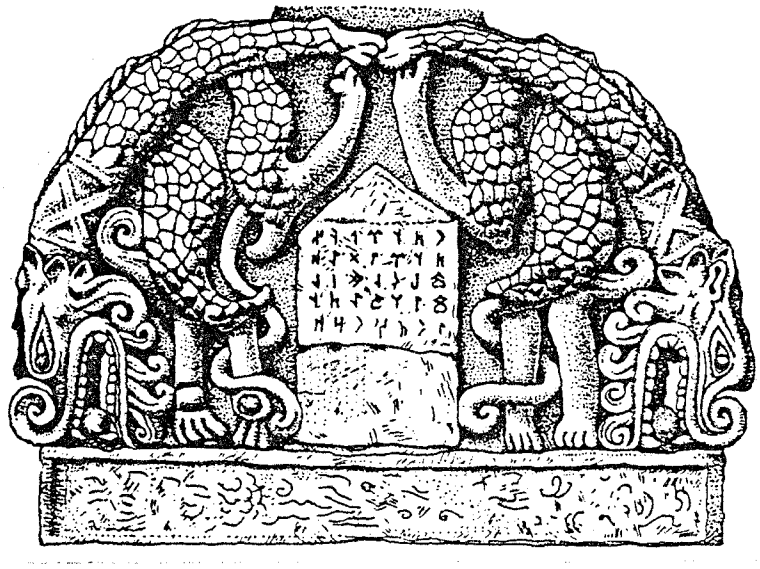
Şekil 393. Bağdad Tılsım Kapısı'ndaki Halife figüründen detay (Sarre-Herzfeld'den).



Şekil 394. Musul surları Sincar Kapısı üzerinde arslan figürü (A. Uluçam'dan).



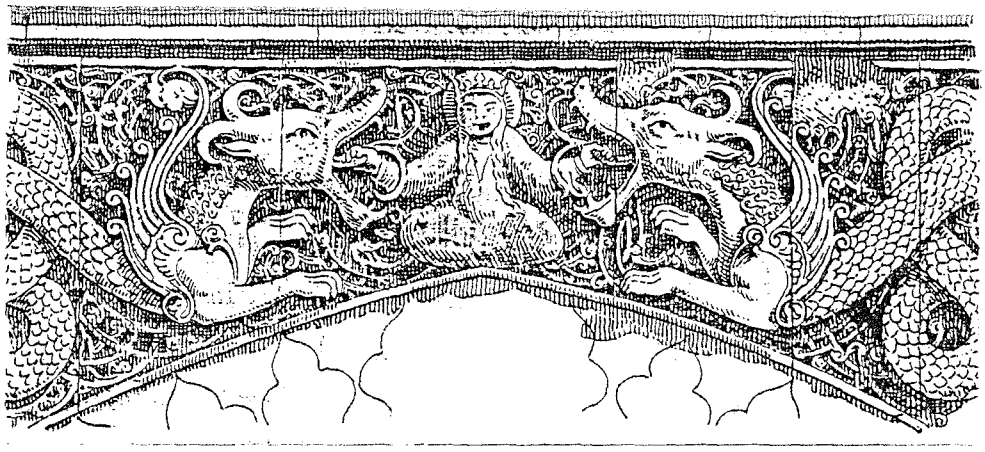
Şekil 395. Uygur Kağanı Alp Bilge adına dikilmiş anıtta ejder figürleri (S. Mülayim'den).



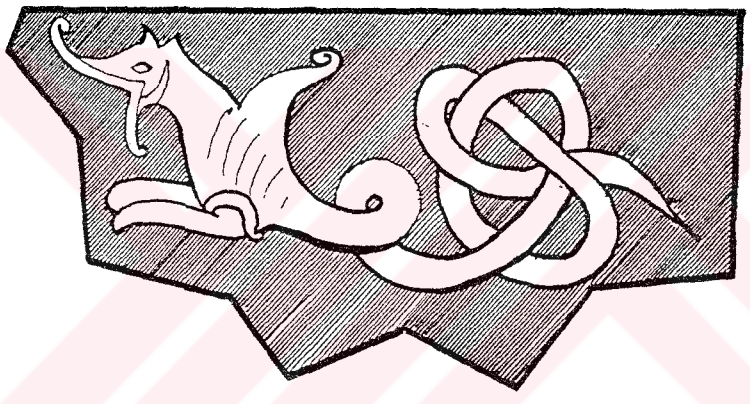
Şekil 396. Uygur Kağanı Alp Bilge adına dikilmiş anıttaki ejder figürlerinden detay.



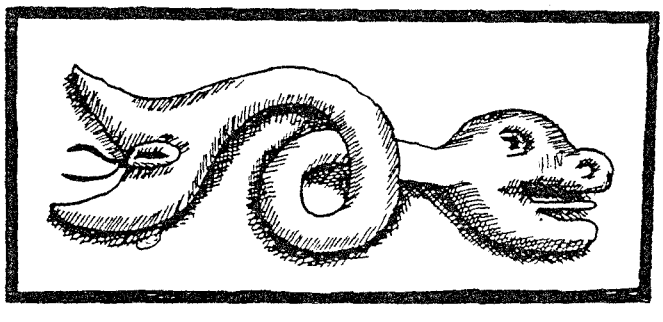
Şekil 397. Musul-Sincar yolu üzerinde El Han'ın portal kemeri köşe üçgenlerinde mızraklı insanla mücadele halindeki ejder figürü (Sarre-Herzfeld'den).



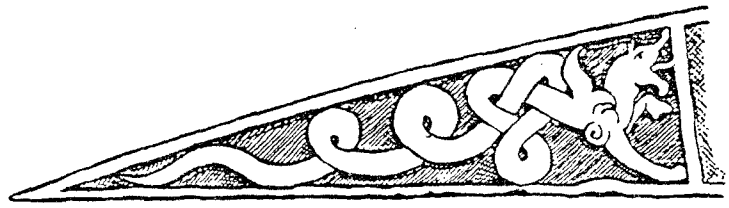
Şekil 398. Bağdad Tılsım Kapısı'nda ejderhaları dillerinden yakalamış bağdaş kurmuş vaziyette Halife figürü (F.Sarre'den).



Şekil 399. Burdur Susuz Han portalinde ejder figürü (G. Öney'den).



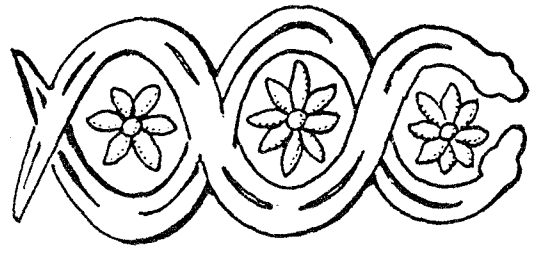
Şekil 400. Anamur Ak Cami'de Alaeddin Keykubad devri kitabesinin altında ejder tasviri (G. Öney'den).



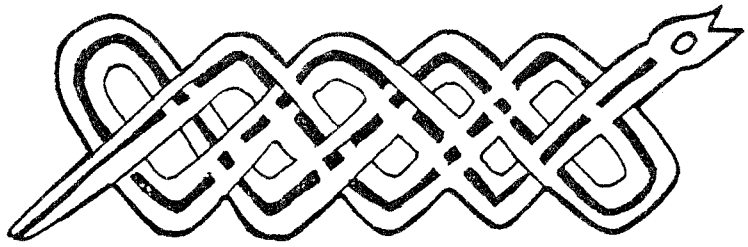
Şekil 401. Diyarbakır Urfa Kapısı'nda ejder tasviri (G. Öney'den).



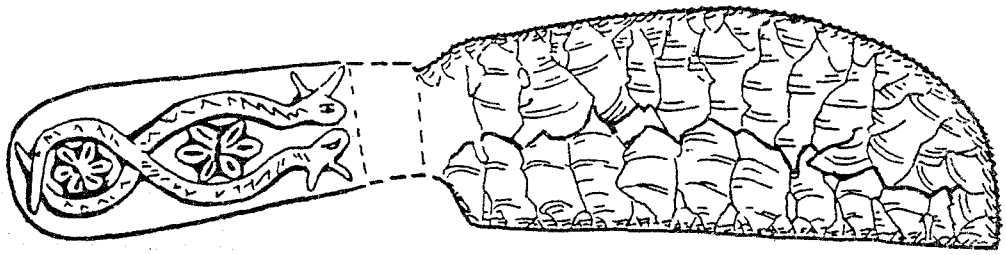
Şekil 402 a,b. Erzurum Lala Paşa Külliyesi şadırvanı sütunlarında ejderler (H. Gündoğdu'dan).



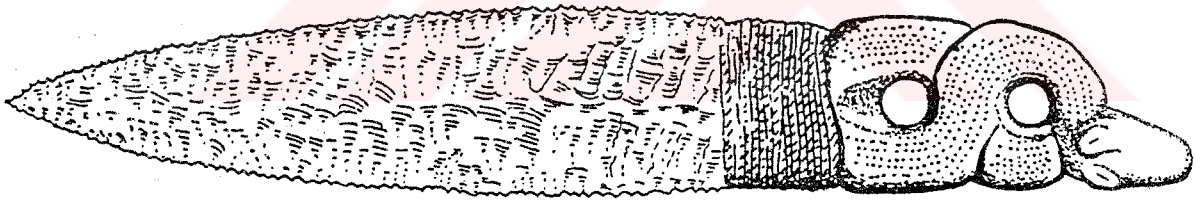
Şekil 403. Susa'da (kuzey-batı İran) bulunmuş yılan figürlü silindir mühür (E. Vilson'dan).



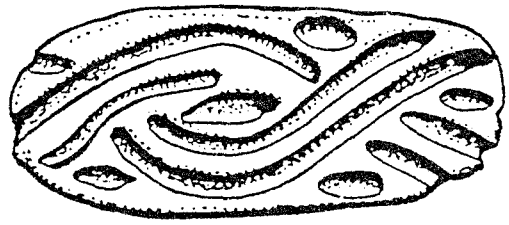
Şekil 404. M.Ö. 2300'e ait Mezopotamya silindir mühüründe örgülü yılan figürü (E. Vilson'dan).



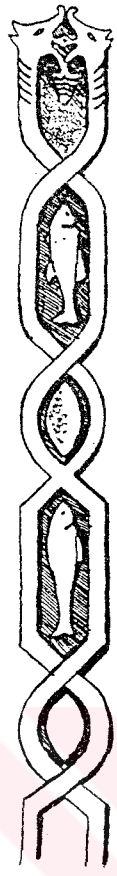
Şekil 405. Mısır'da bulunmuş çift yılan tasvirli çakmak taşı bıçak (E. Vilson'dan).



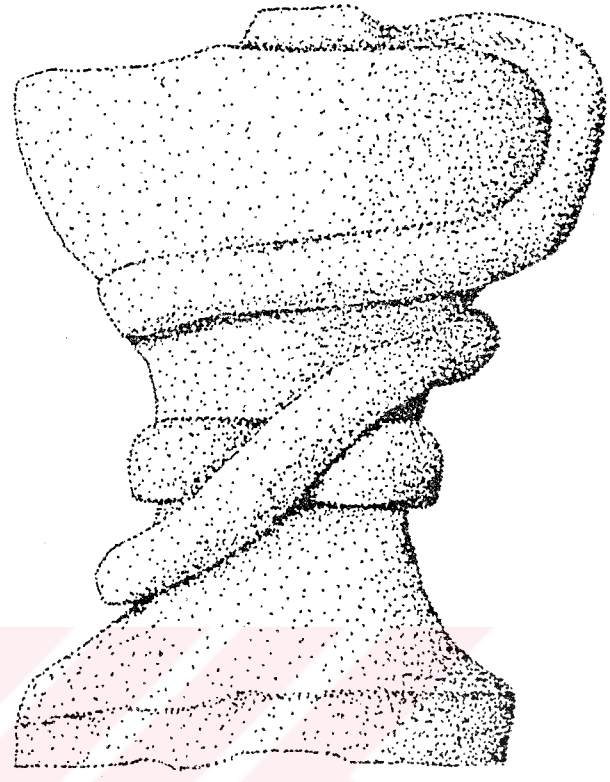
Şekil 406. Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde yılan başlı çakmaktaşı bıçak (E. Vilson'dan).



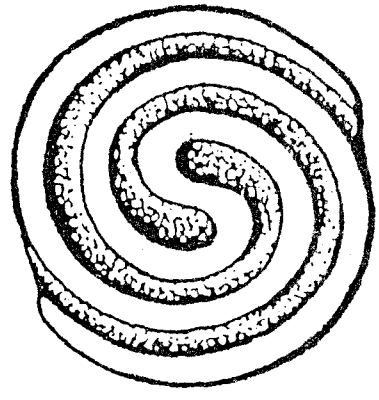
Şekil 407. Çatalhöyük'te bulunarak Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen çakmaktaşı hançer sapında dolanmış yılanlar. (E. Vilson'dan).



Şekil 408. Alanya Obaköy Medresesi'nde çift ejder ve gövdesi içersinde balıklar (G. Öney'den).

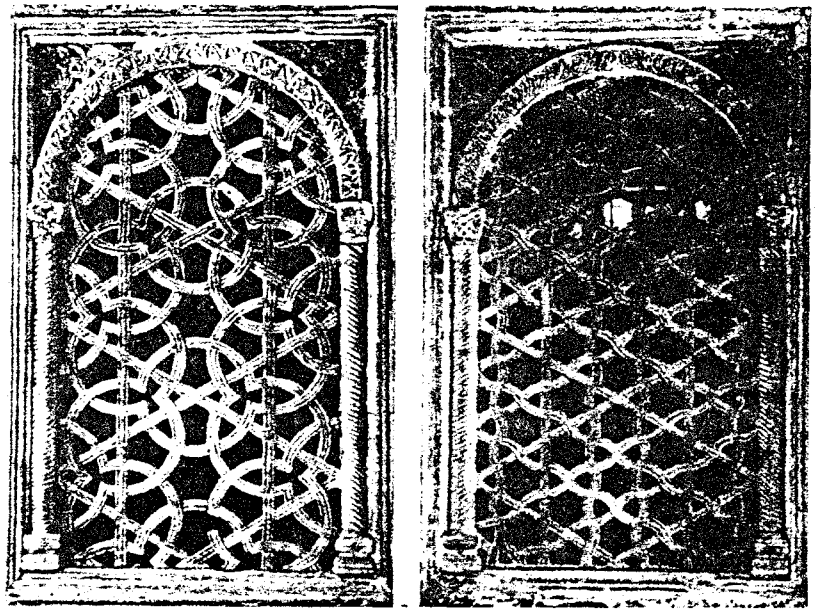


Şekil 409. Cemaleddin Ferruh Şifahanesi'nde yılan figürlü fiskiye çanağı (M.Sözen'den).

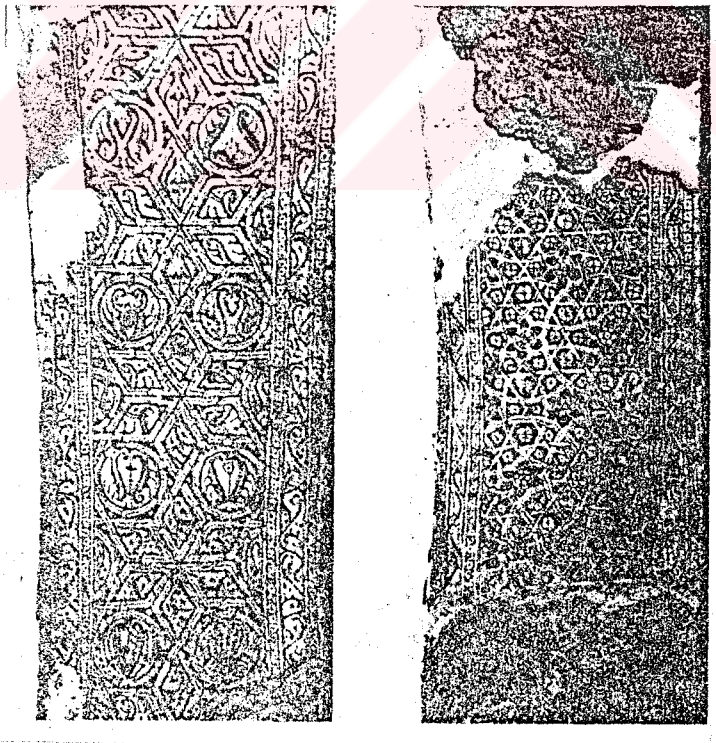


Şekil 410. Çatalhöyük'te bulunan ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen Neolitik Çağ'a ait bir damga mühür üzerinde spiral şekilde dolanmış yılan figürleri (E.Vilson'dan).

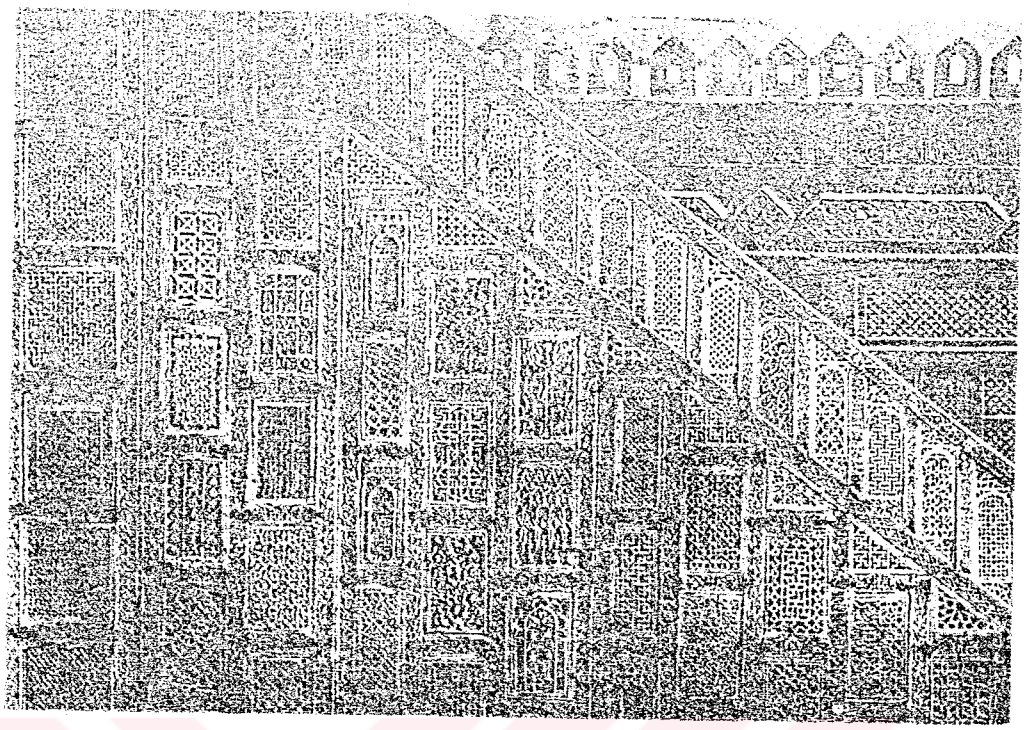
RESİMLER



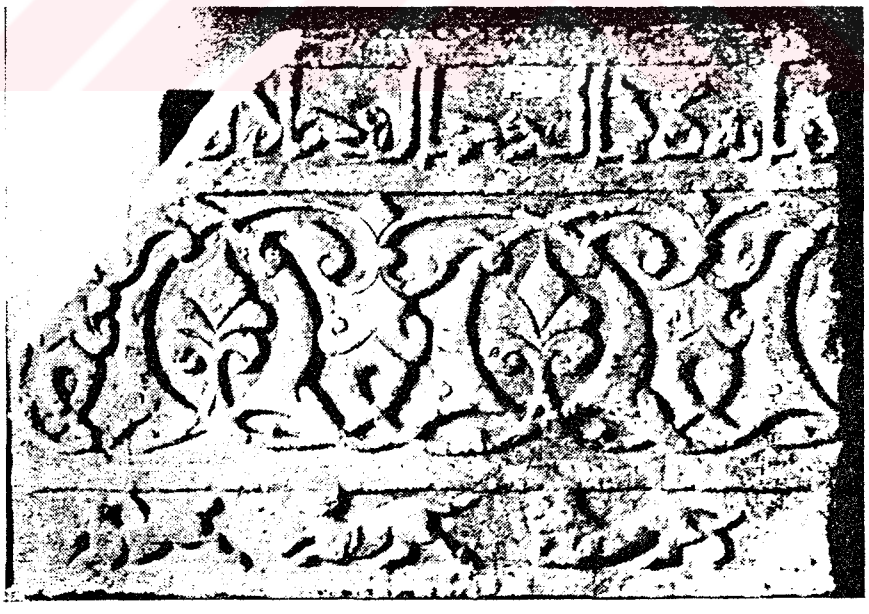
Resim 1, 2. Şam Emeviye Camii'nin mermer şebekeli oyma pencereleri (S. Mülayim'den).



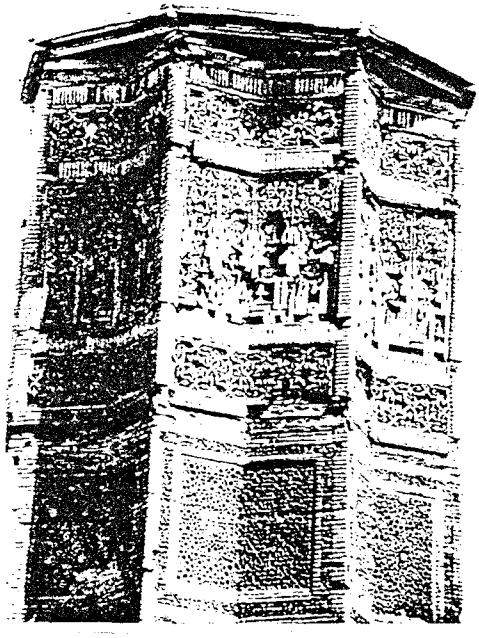
Resim 3. Kahire İbn Tulun Camii kemer süslemeleri (S. Mülayim'den).



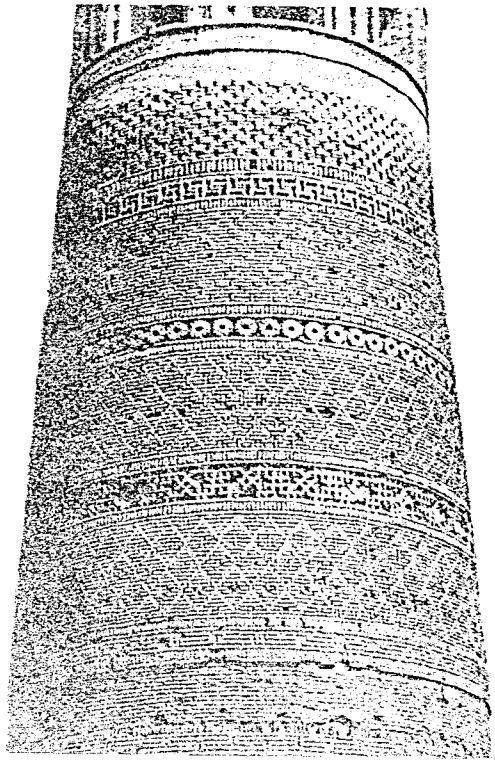
Resim 4. Kayrevan Seydi Ukba Camii'nin ahşap mimberi (S. Mülayim'den).



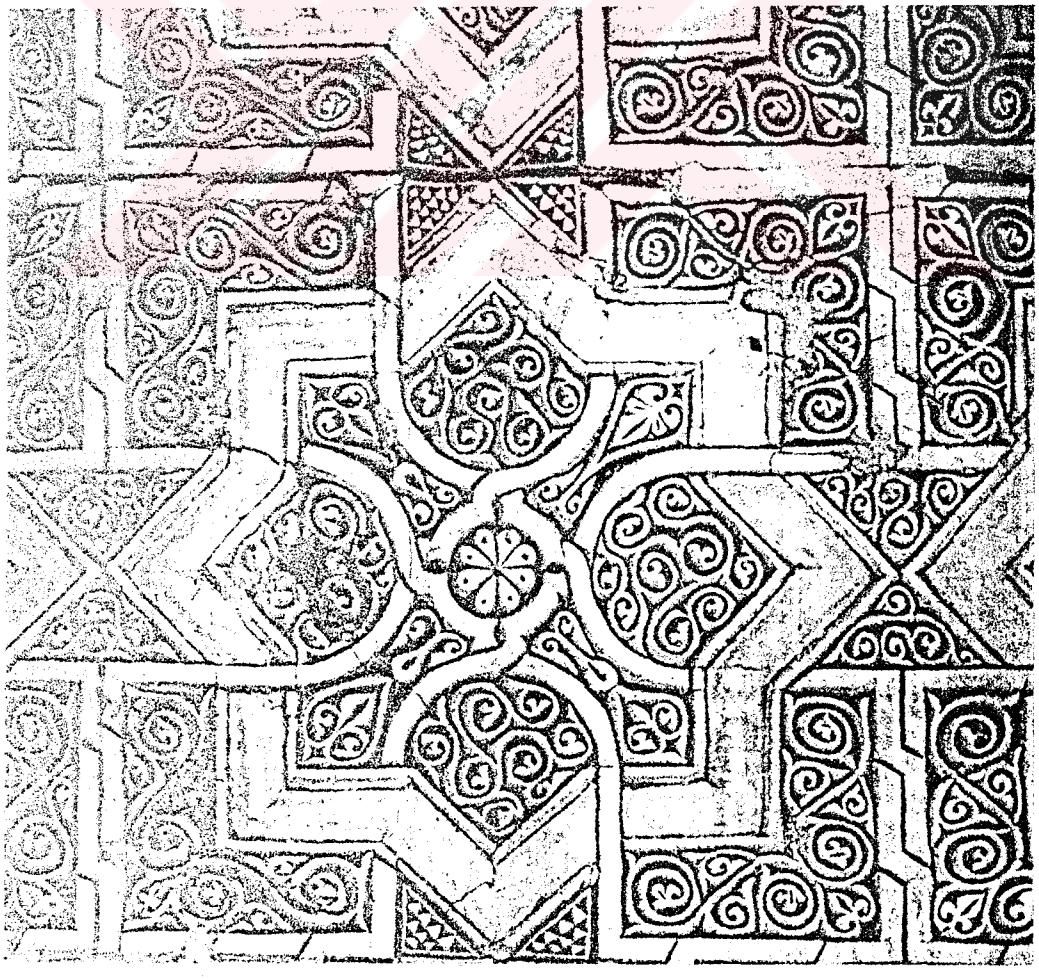
Resim 5. Gazne'de mermer üzerine bitkisel firiz ve hayvan figürleri (S. Ögel'den).



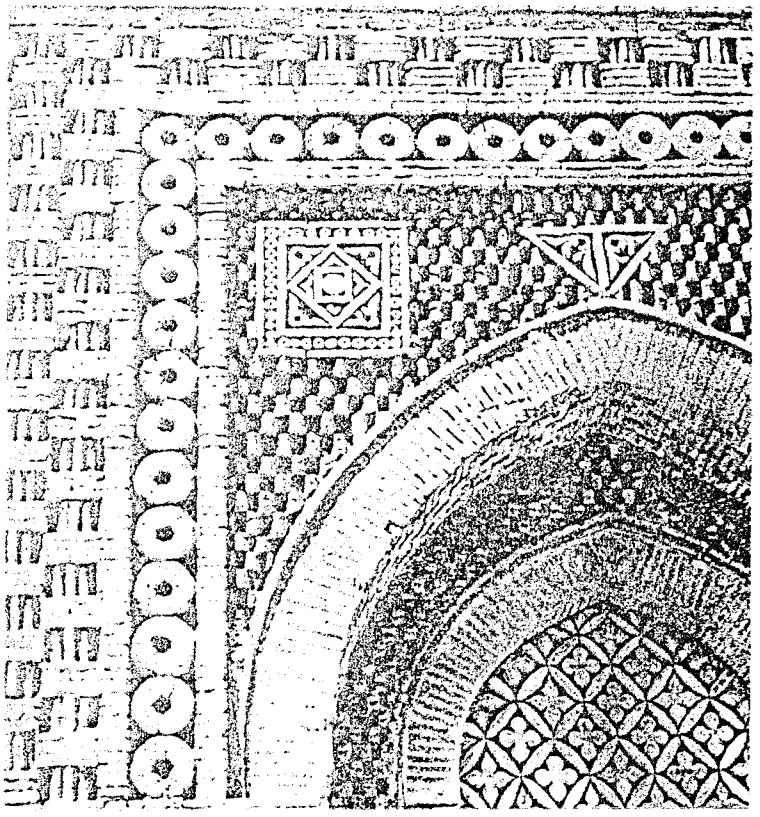
Resim 6. Gazne Mesut Kulesi (S. Ögel'den).



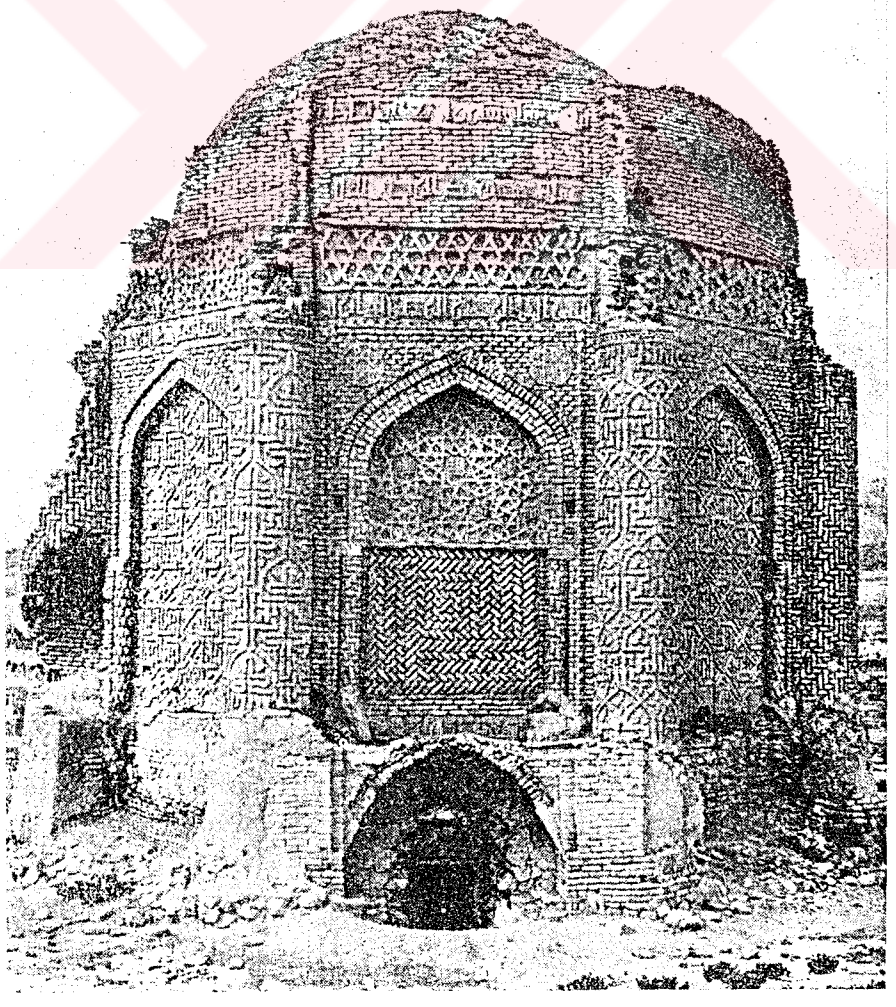
Resim 7. Özkent Minaresi (S. Mülayim'den).



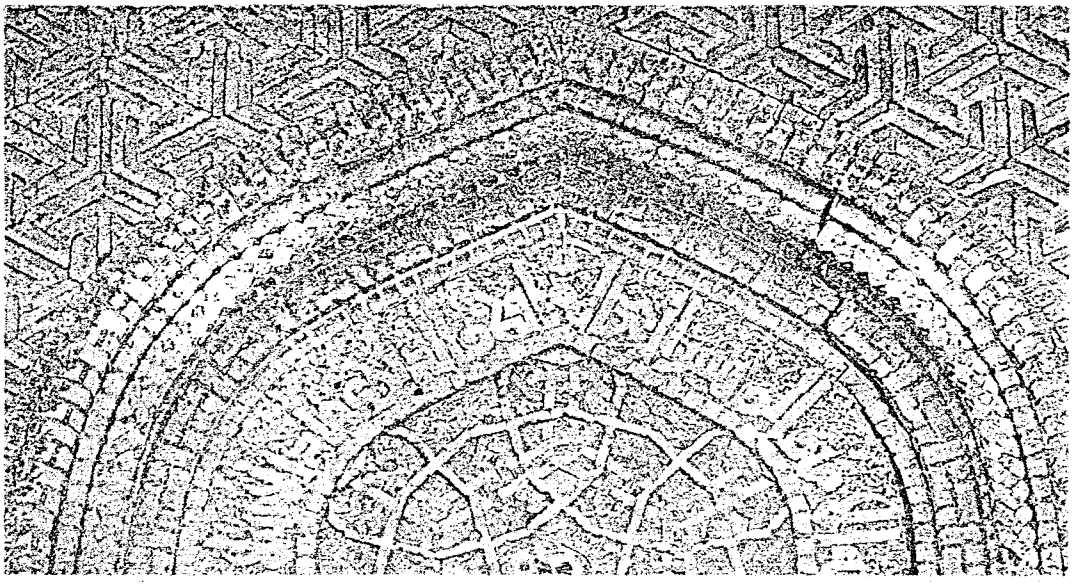
Resim 8. Özkent Celaleddin Hüseyin Türbesi süslemelerinden (S. Mülayim'den)



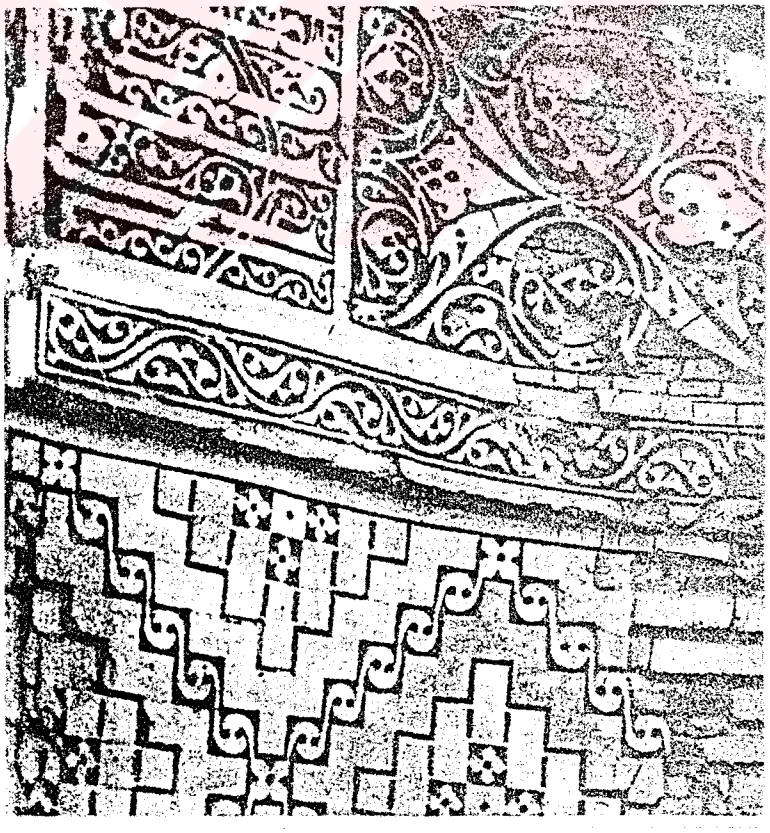
Resim 9. Buhara Samanoğlu İsmail Türbesi süslemeleri (S. Mülayim'den).



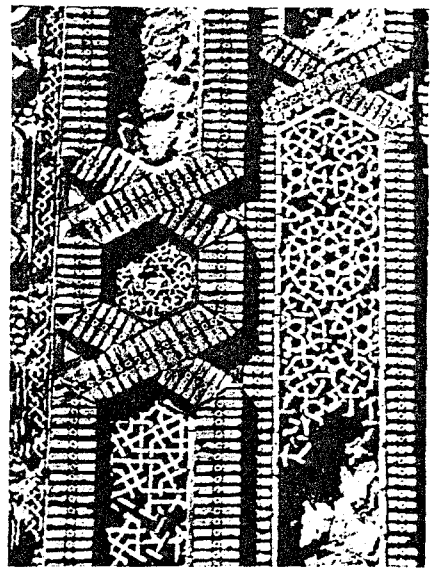
Resim 10. Harrekan I. Kümbet (O. Aslanapa'dan).



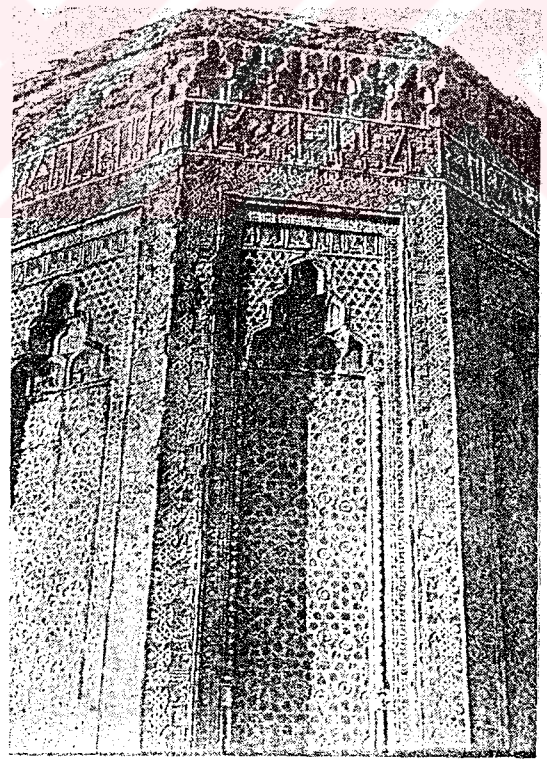
Resim 11. Meraga Kübbeti Surkh'un portal aynalığı (S. Mülayim'den).



Resim 12. Merv Sultan Sencer Türbesi'nden detay (S. Mülayim'den)



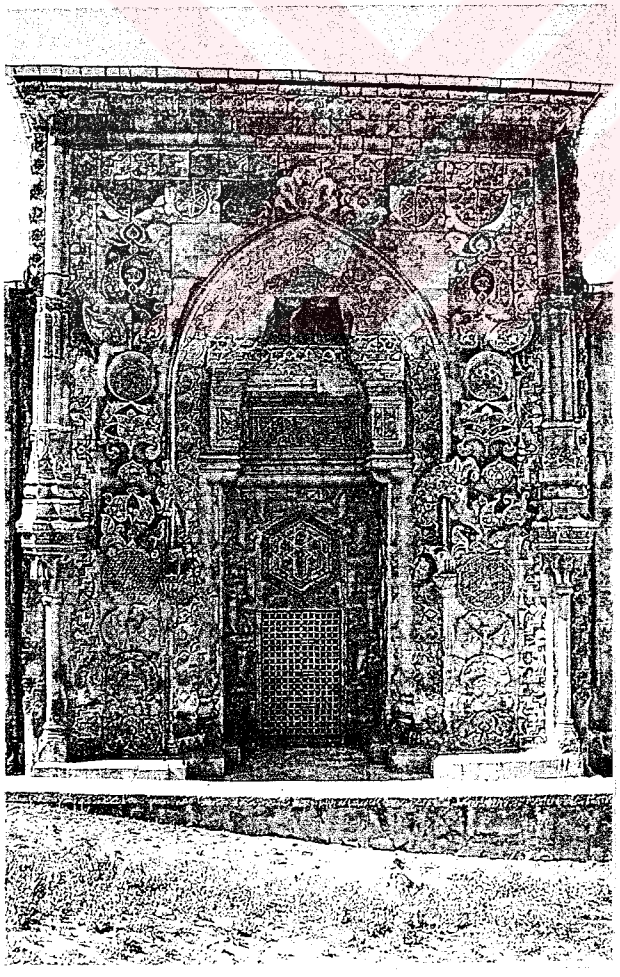
Resim 13. Zevzen Camii eyvan cephesi (O. Aslanapa'dan).



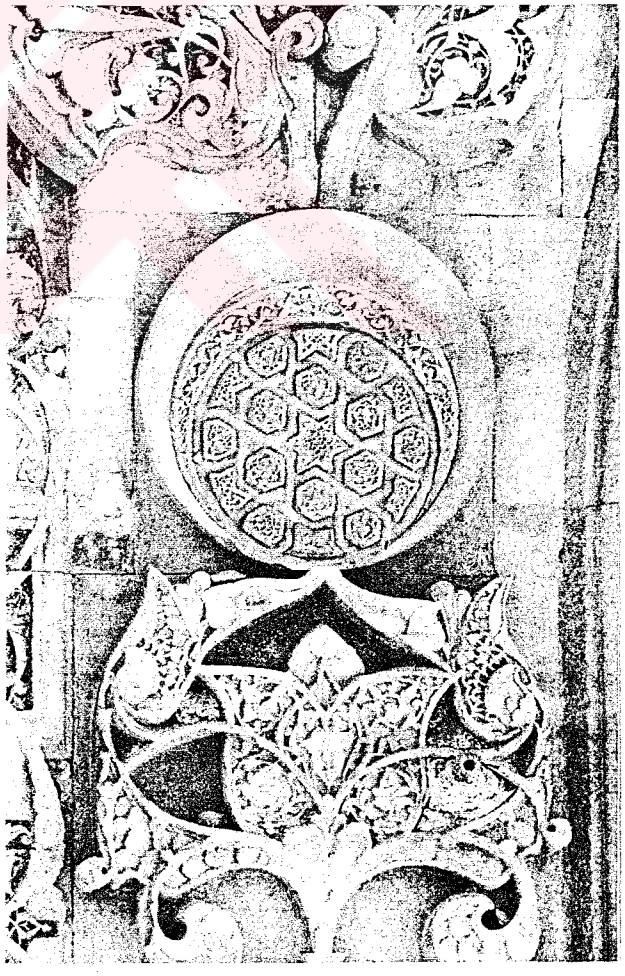
Resim 14. Nahcivan Mümine Hatun Kümbeti'nden detay (O. Aslanapa'dan).



Resim 15. Diyarbakır Ulu Camii avlusu doğu portalinde boğa ve arslan mücadelesi kabartması.



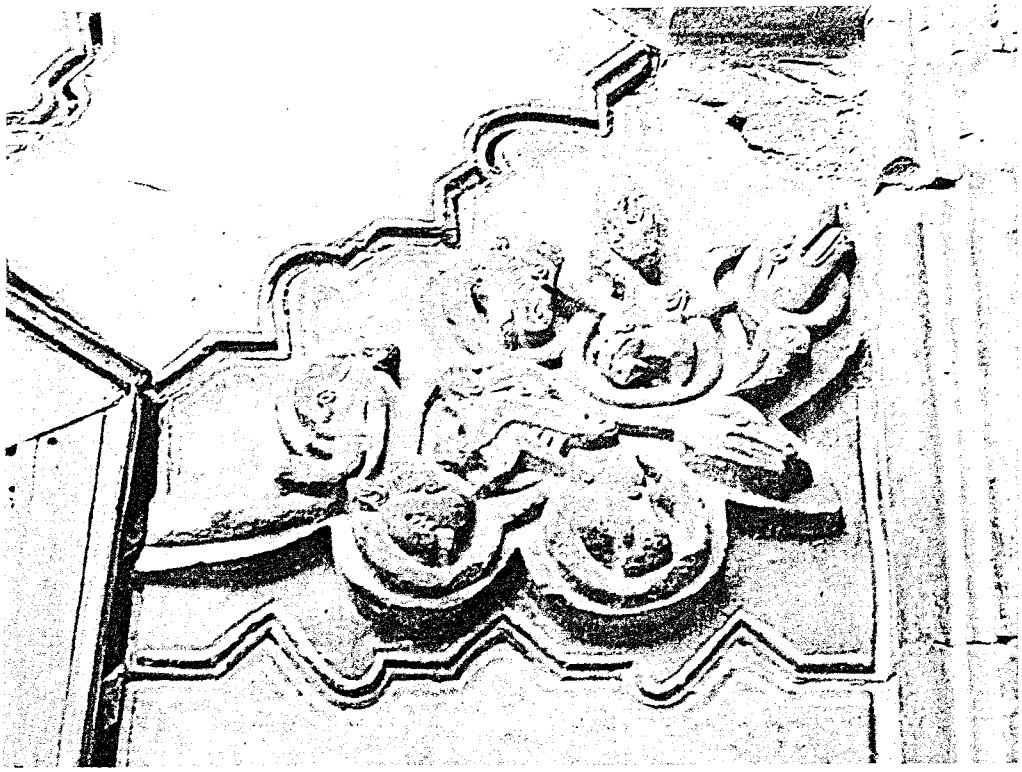
Resim 16. Divriği Ulu Camii kuzey portali (S. Ögel'den).



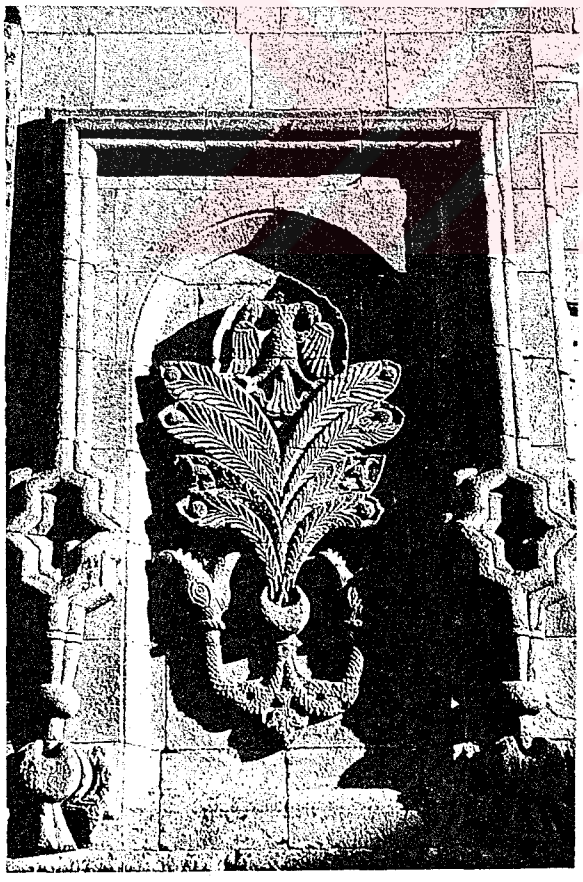
Resim 17. Divriği Ulu Camii kuzey portalinden detay (S. Ögel'den)



Resim 18. Divriği Ulu Camii Şifahane Portali (S. Ögel'den).



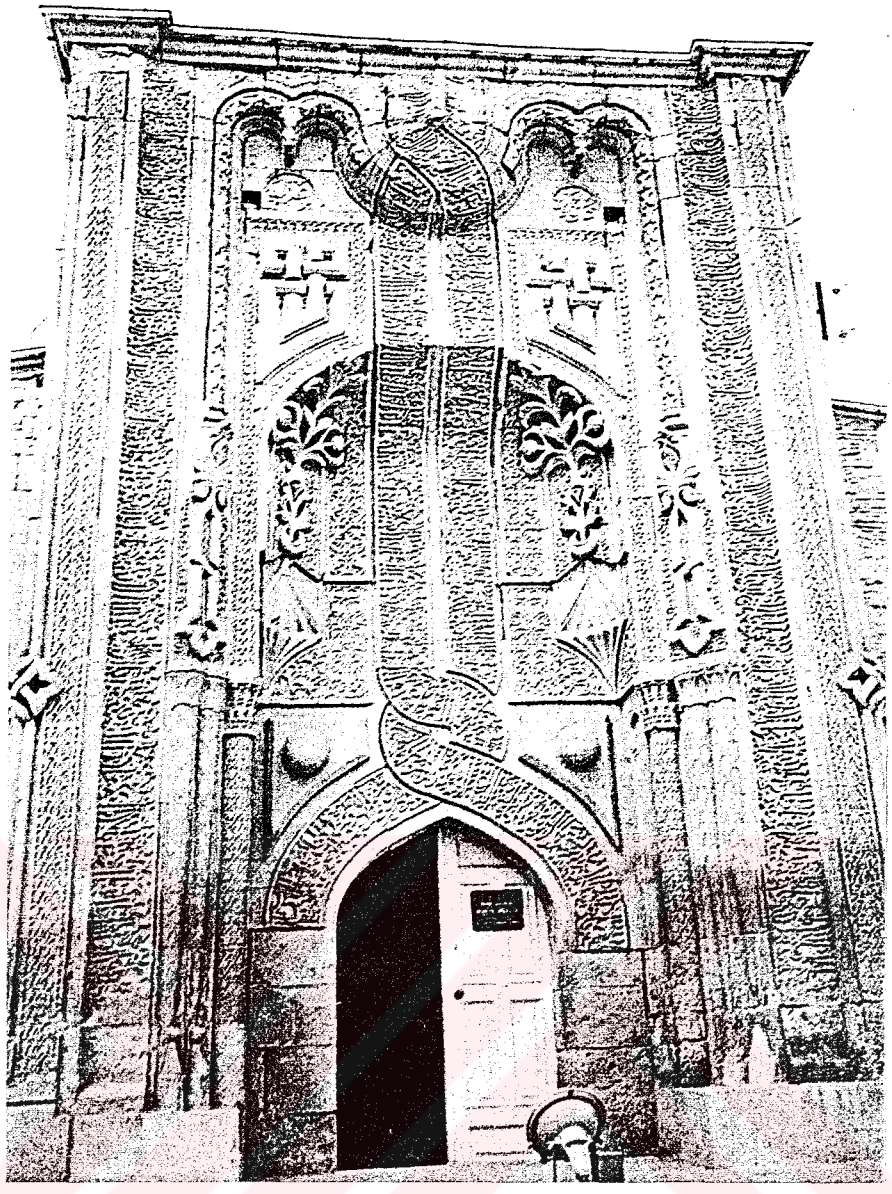
Resim 21. Sivas Gök Medrese portalinde hayvan başları kabartması (G. Öney'den).



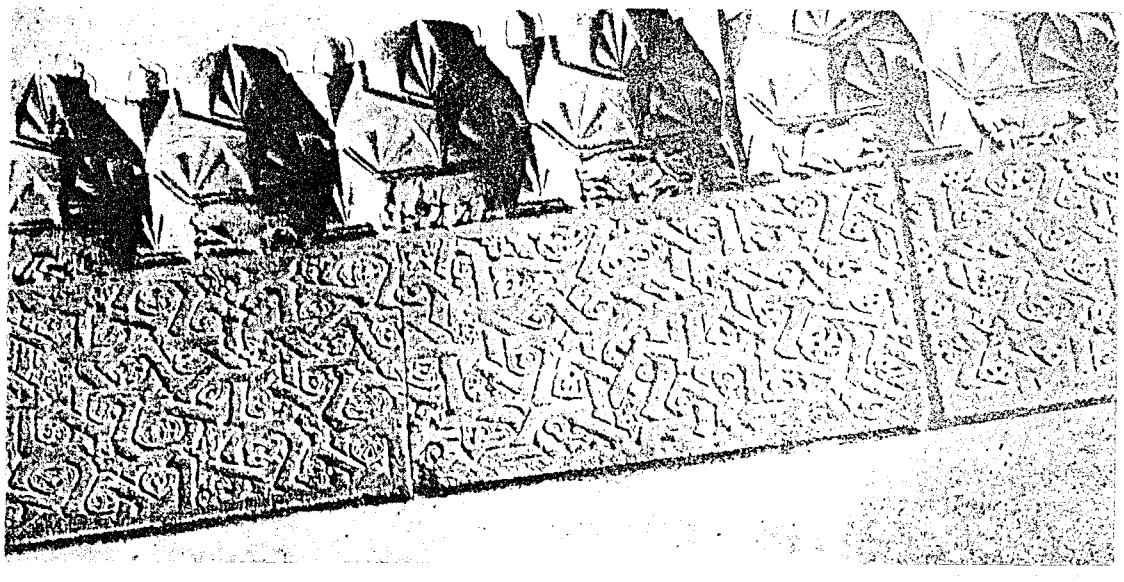
Resim 22. Erzurum Çifte Minareli Medrese portalinde ejder ve çift başlı kartal kabartması (S. Ögel'den).



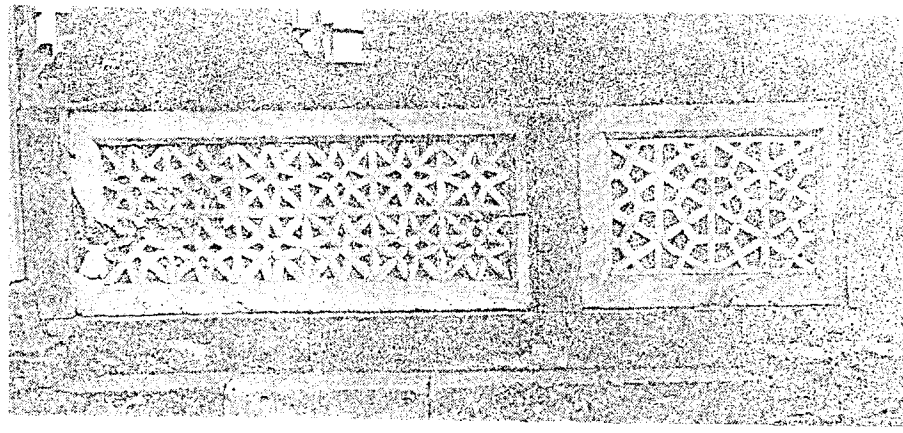
Resim 23. Konya İnce Minareli Medrese Müzesi'nde Selçuklu devri insan figürlü kabartma (G. Öney'den).



Resim 19. Konya İnce Minareli Medrese Portali (G. Öney'den).



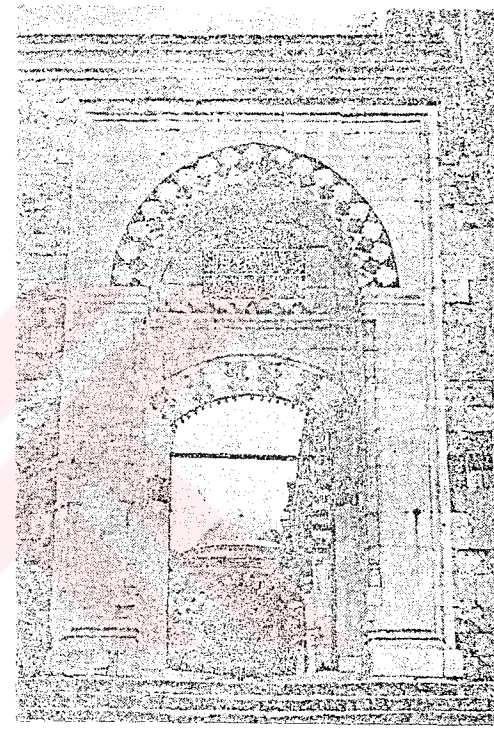
Resim 20. Karatay Han iç türbe kapısından detay (S. Ögel'den).



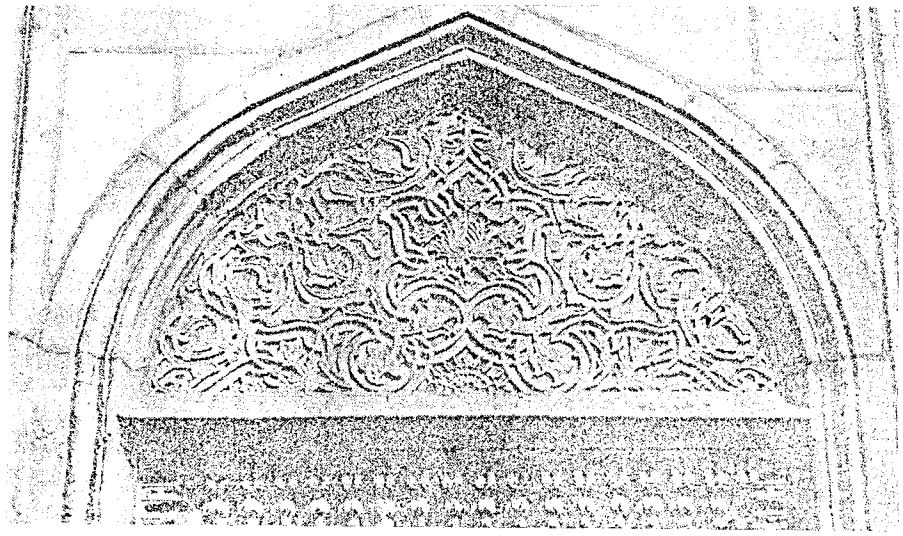
Resim 24. İznik Mahmut Çelebi Camii'nde şebekeli oyma korkuluk (Y. Demiriz'den).



Resim 25. Bursa Ulu Camii pencere alınlığında kakma tekniğinde düğümlü sathi kemer (Y. Demiriz'den).



Resim 26. Edire Üç Şerefeli Cami avlu portali kemerinde iki renkli taş süsleme (Y. Demiriz'den).



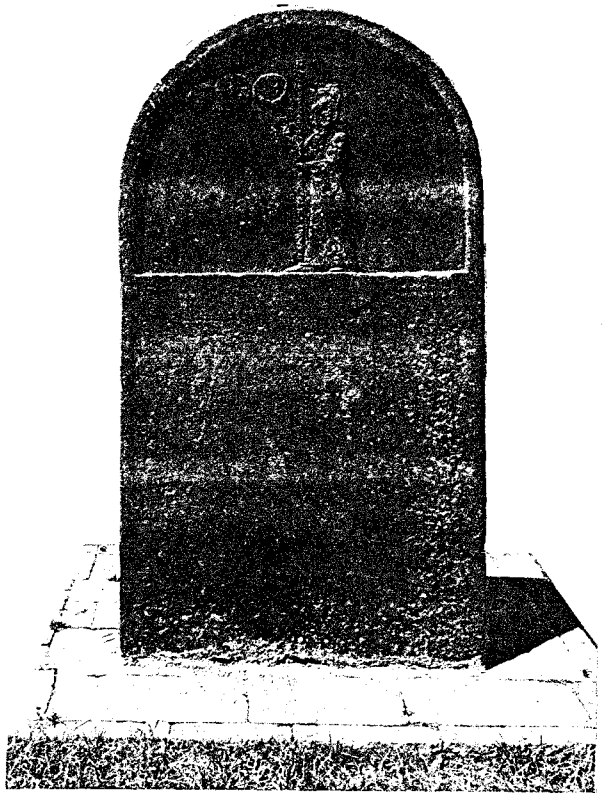
Resim 27. Bursa Yeşil Cami pencere alınlığında taş süsleme (Y. Demiriz'den).



Resim 28. Nevala Çori kazılarında bulunan Neolitik A keramik döneme ait çizikleme tekniğinde bitkisel süslemeli bir taş (Urfa Müzesi).



Resim 29. Nevala Çori kazılarında bulunan Neolitik A keramik döneme ait arslan başı heykeli (Urfa Müzesi).



Resim 30. Babil dönemine ait "Nabonidus Steli" (Urfa Müzesi).



Resim 31. Siverek Taşlıköy'de bulunmuş olan stel (N. Ongunsu'dan).



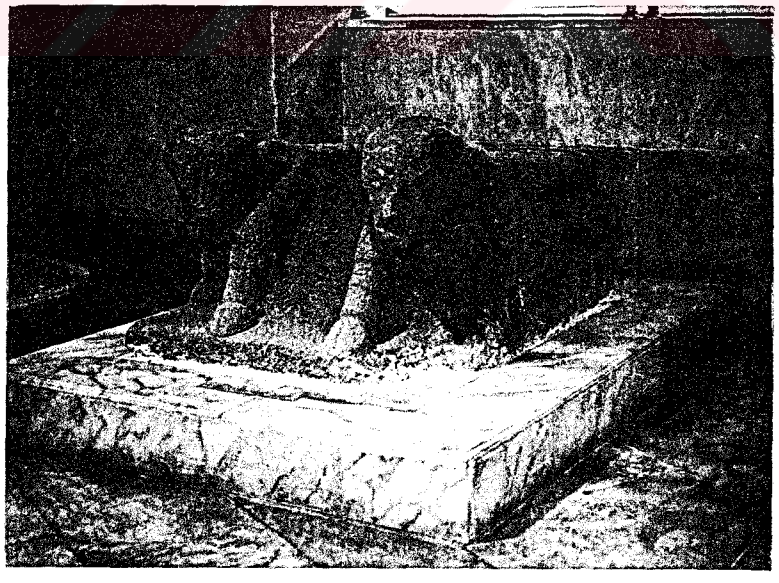
Resim 32. Hitit dönemine ait "Fırtına Tanrısı" kabartması (Urfa Müzesi).



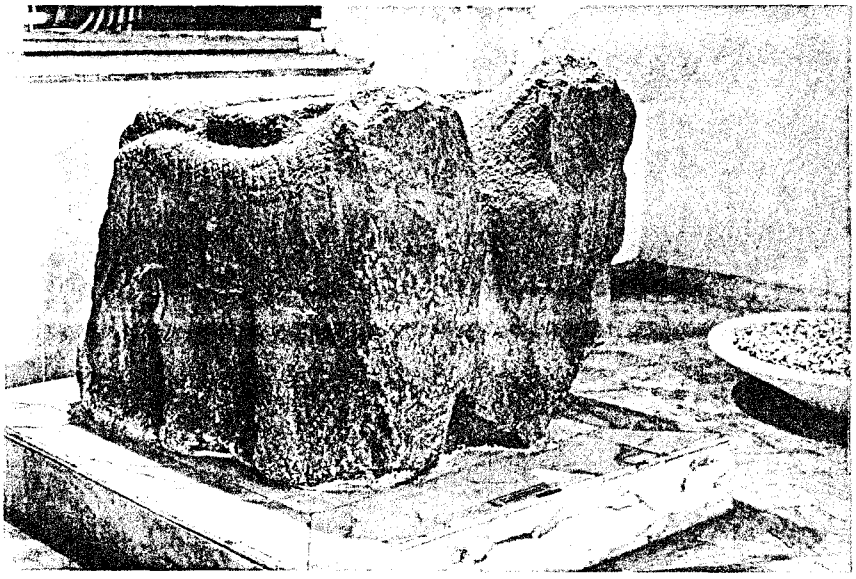
Resim 33. Hitit dönemine ait "Kırların Koruyucu Tanrısı" kabartması (Urfa Müzesi).



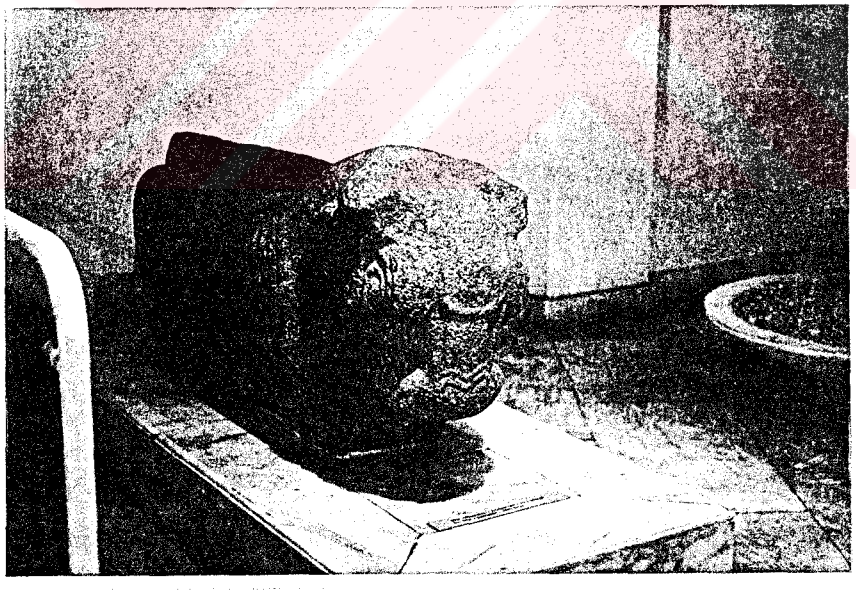
Resim 34. Asur dönemine ait asker kabartması (Urfa Müzesi).



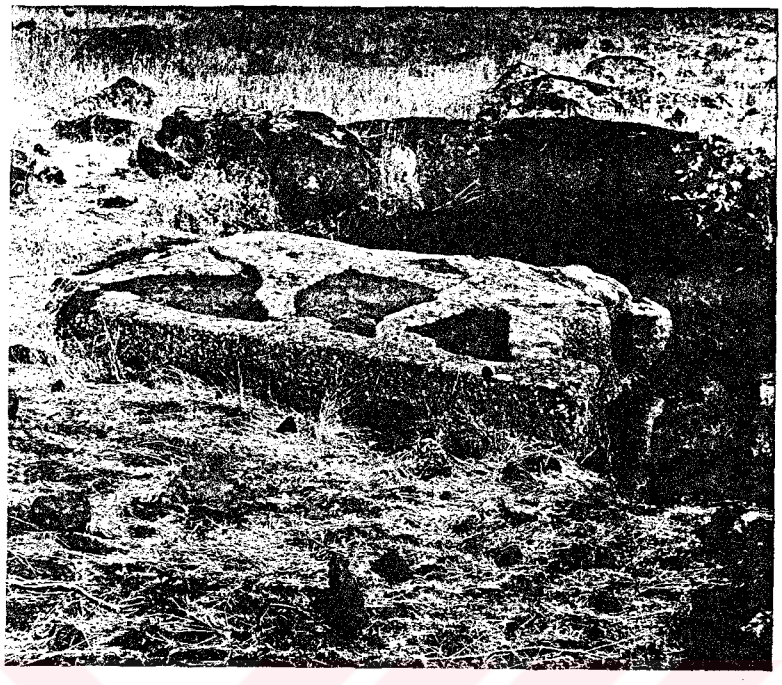
Resim 35. Asur dönemine ait çift boğalı sütun kaidesi (Urfa Müzesi).



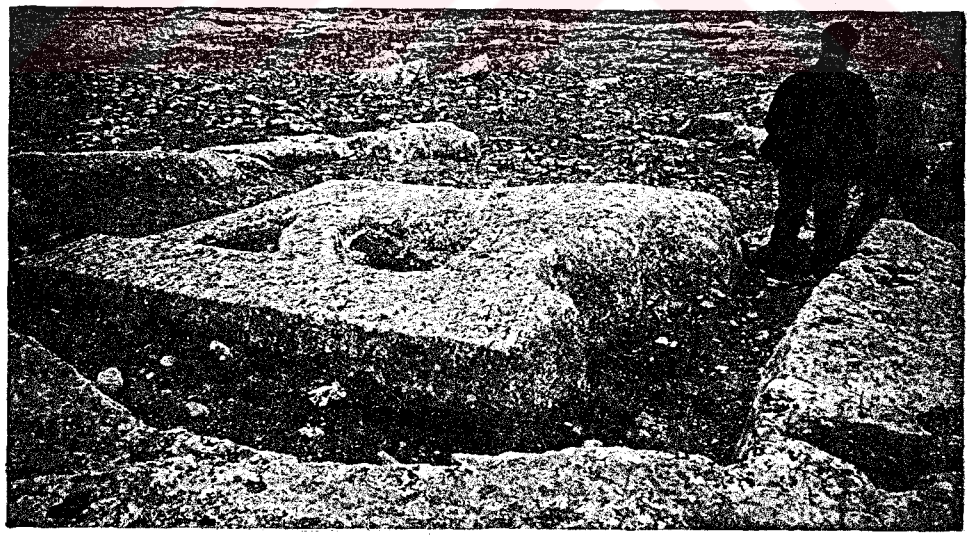
Resim 36. Asur dönemine ait çift arslanlı sütun kaidesi (Urfa Müzesi).



Resim 37. Asur dönemine ait boğa heykeli (Urfa Müzesi).



Resim 38. Siverek ilçesi Haçgöz Köyü'nde Urartu dönemine ait olduğu tahmin edilen kaya zeminine işlenmiş arslan kabartması.



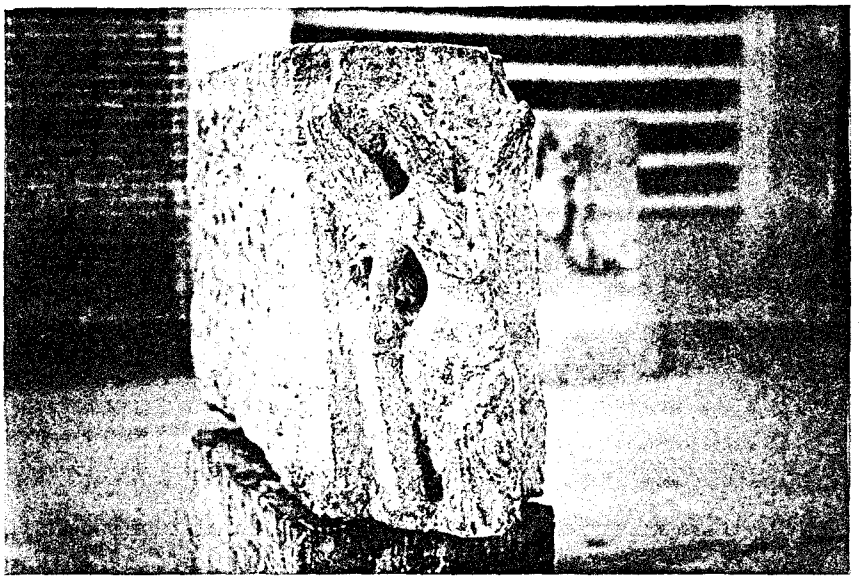
Resim 39. Soğmatar ören yerinde Roma dönemine ait olduğu tahmin edilen kaya zeminine oyulmuş arslan kabartması.



Resim 40. Harran İçkalesi'nin doğu duvarında devşirme olarak kullanılmış Roma dönemine ait "Nike" kabartması.



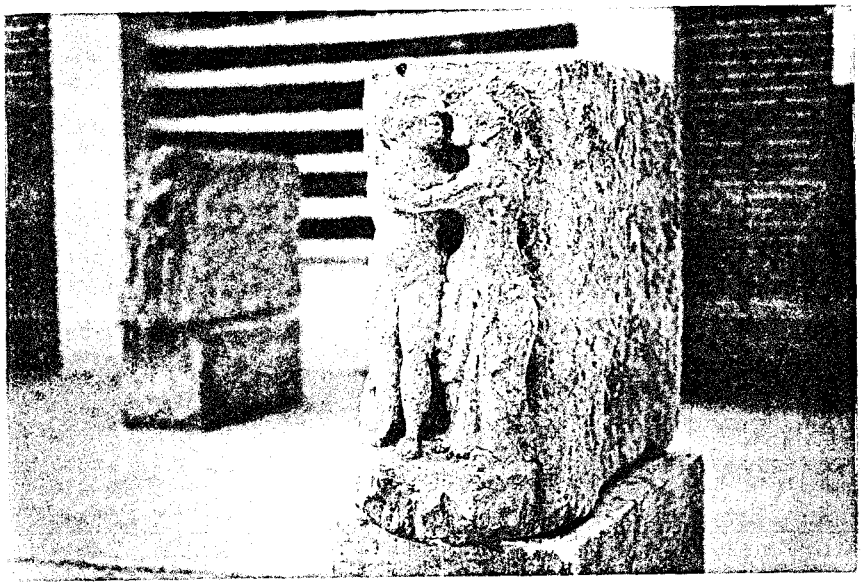
Resim 41. Roma dönemine ait bazalt "Nike" heykeli (Urfa Müzesi).



Resim 42. Roma dönemine ait "Nike" yüksek kabartması (Urfa Müzesi).



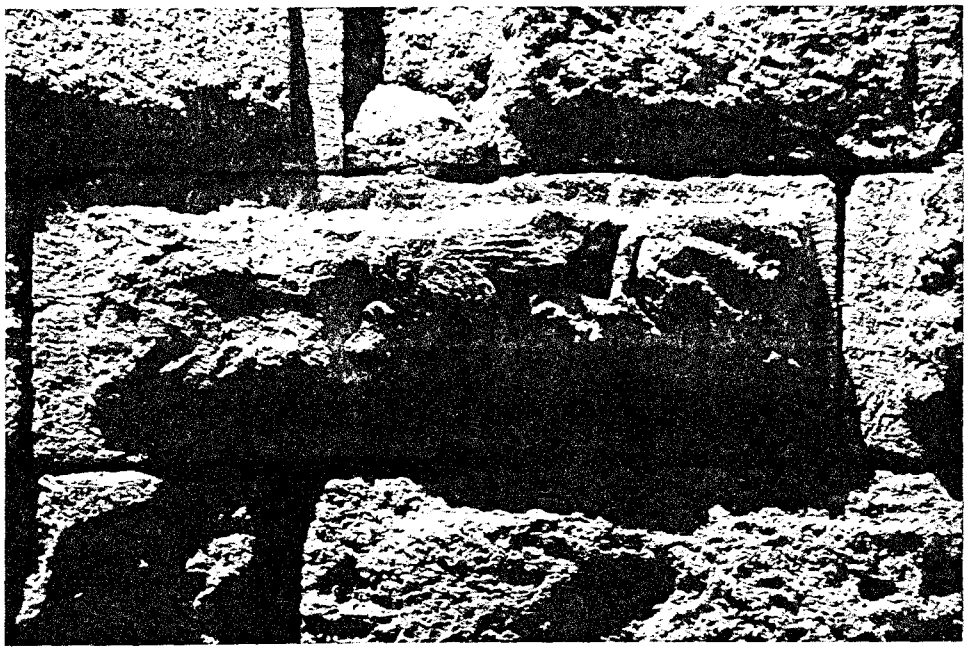
Resim 43. Roma Dönemine ait "Nike" yüksek kabartması (Urfa Müzesi).



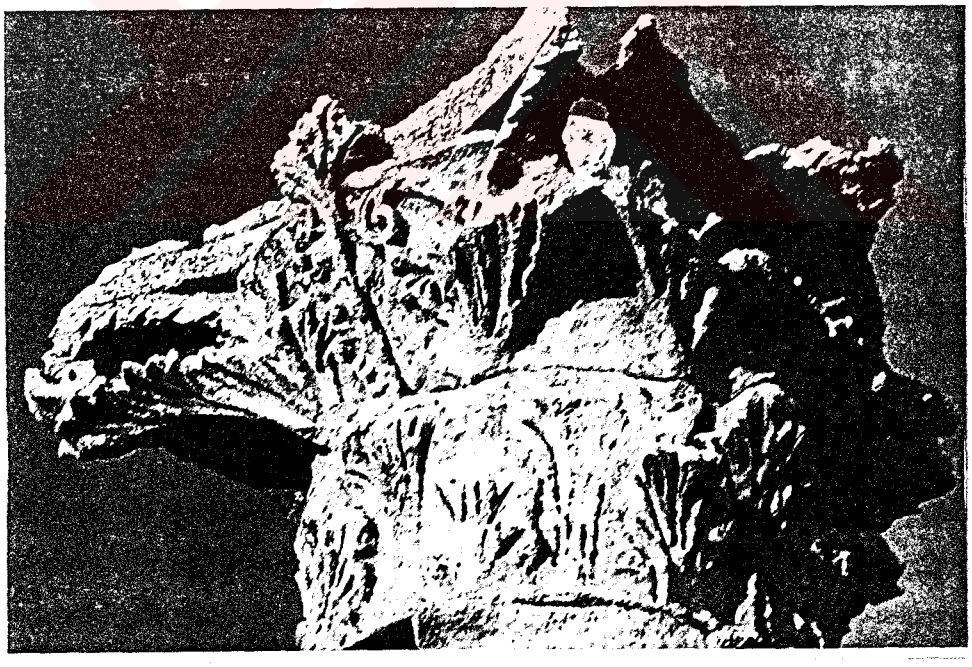
Resim 44. Roma dönemine ait yarıçıplak kadın-erkek yüksek kabartması (Urfa Müzesi).



Resim 45. Roma dönemine ait insan portreli bir sütun başlığı (Urfa Müzesi).



Resim 46. Harran İçkalesi doğu duvarında devşirme olarak kullanılmış kartal kabartması.



Resim 47. Şanlıurfa Kalesi sütun başlıklarında akantus yapraklarının oluşturduğu kartal başı.



Resim 48. Karaköprü Köyü kaya mezarlarında Roma dönemine ait kabartmalar.



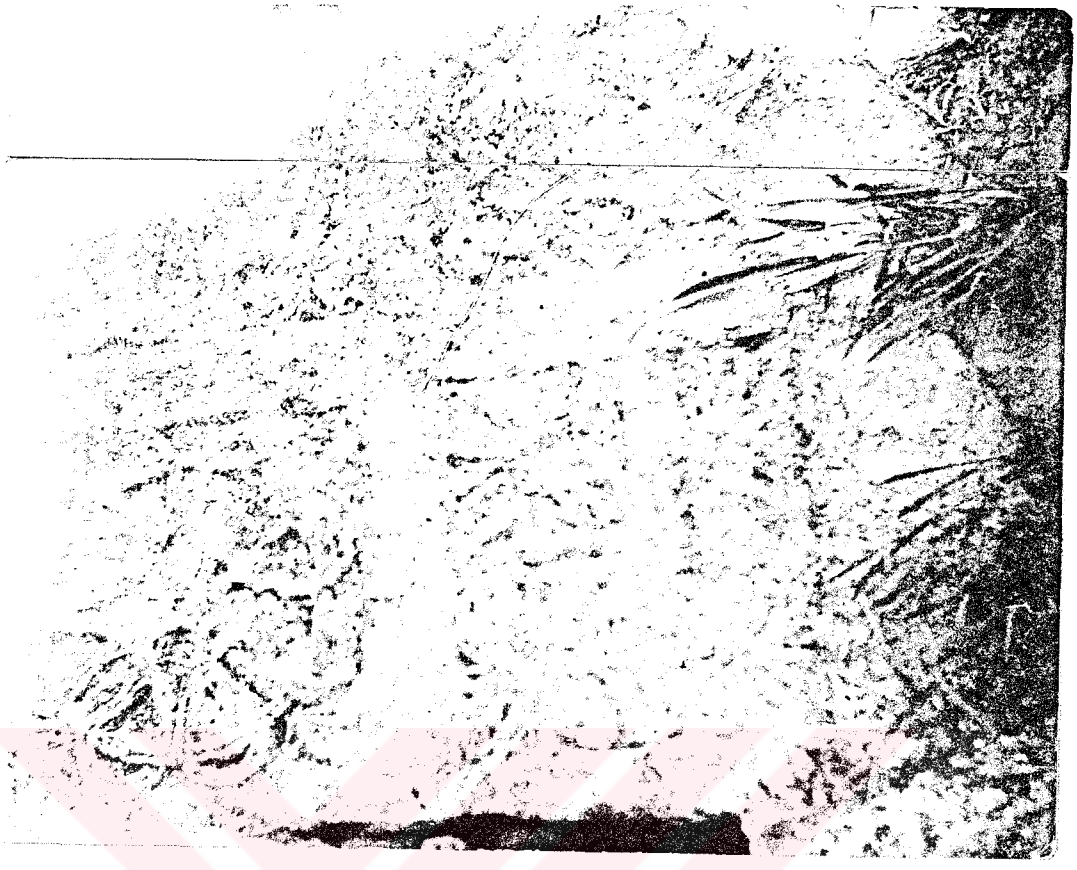
Resim 49. Soğmatar ören yerindeki "Pognon Mağarası"nda gezegenleri tasvir eden Roma dönemine ait insan kabartmaları.



Resim 50. Soğmatar ören yeri açık hava mabedinde Roma dönemine ait kaya kabartmaları.



Resim 51. Sene Mağara Köyü'nde Bizans devrine ait kaya kabartmaları.



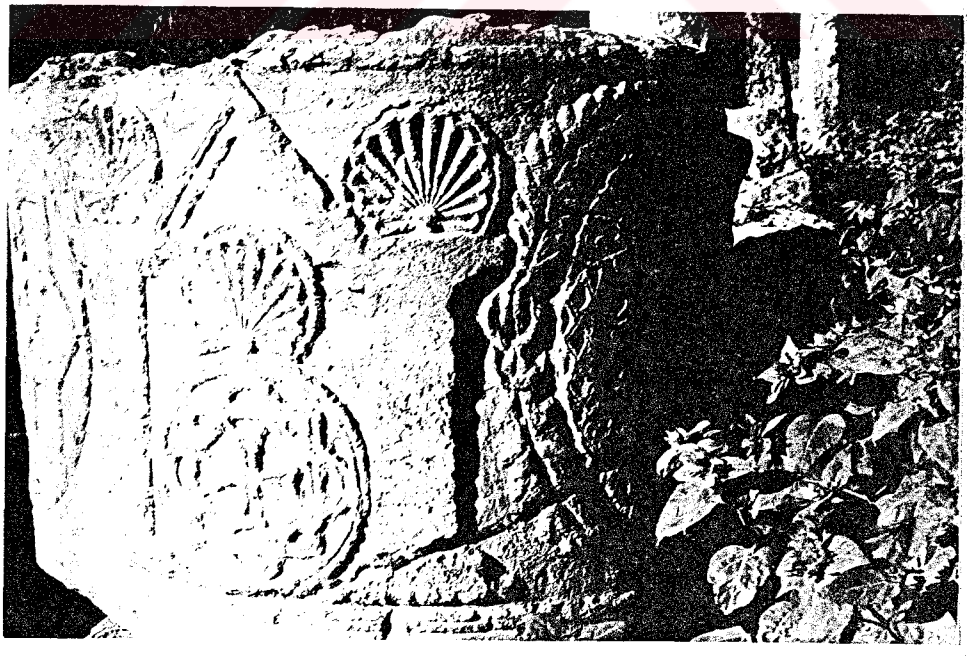
Resim 52. Sene Mağara Köyü`nde Bizans dönemine ait kaya kabartmaları.



Resim 53. Garoz Köyü`nde Bizans dönemine ait bazalt taş süslemeler.

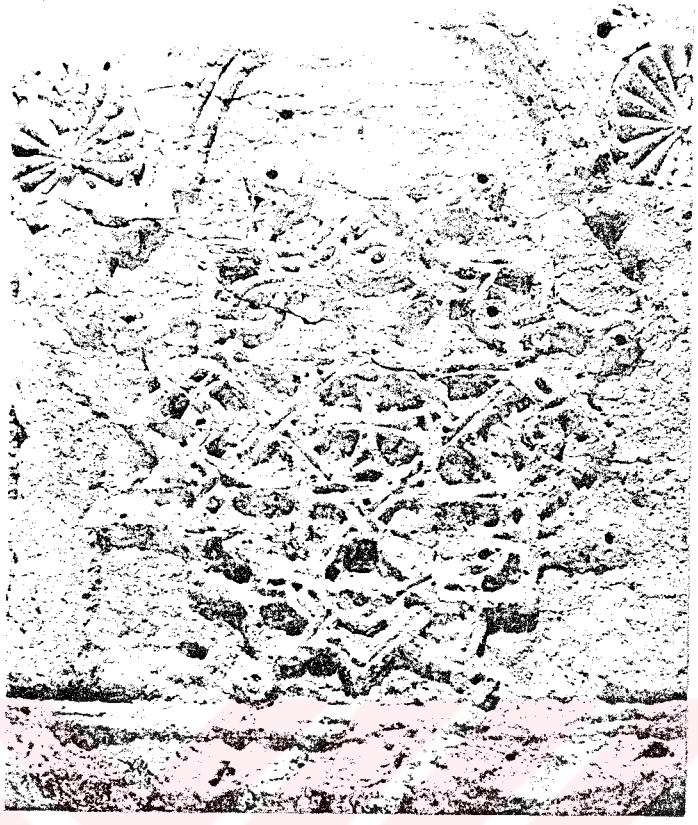


Resim 54. Şuayb Şehri harabelerinde çizikleme tekniğinde örgülü haç motifi.

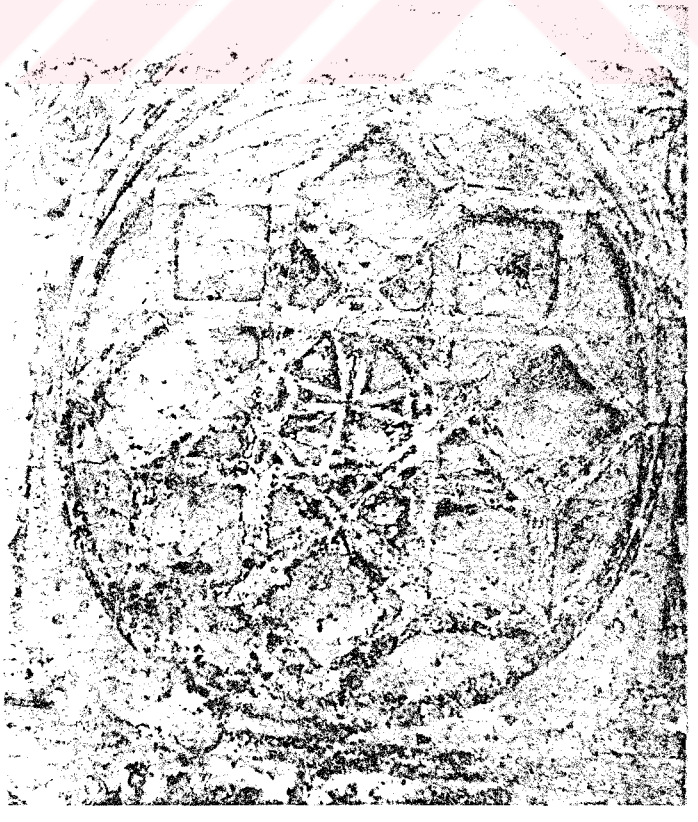


Resim 55. Bizans dönemine ait mermer bir vaftiz teknesi üzerinde kabartma süslemeler (Urfa Müzesi).

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ



Resim 56. Resim 55'deki vaftiz teknesinden sekiz kollu yıldız ve örgü motifi.



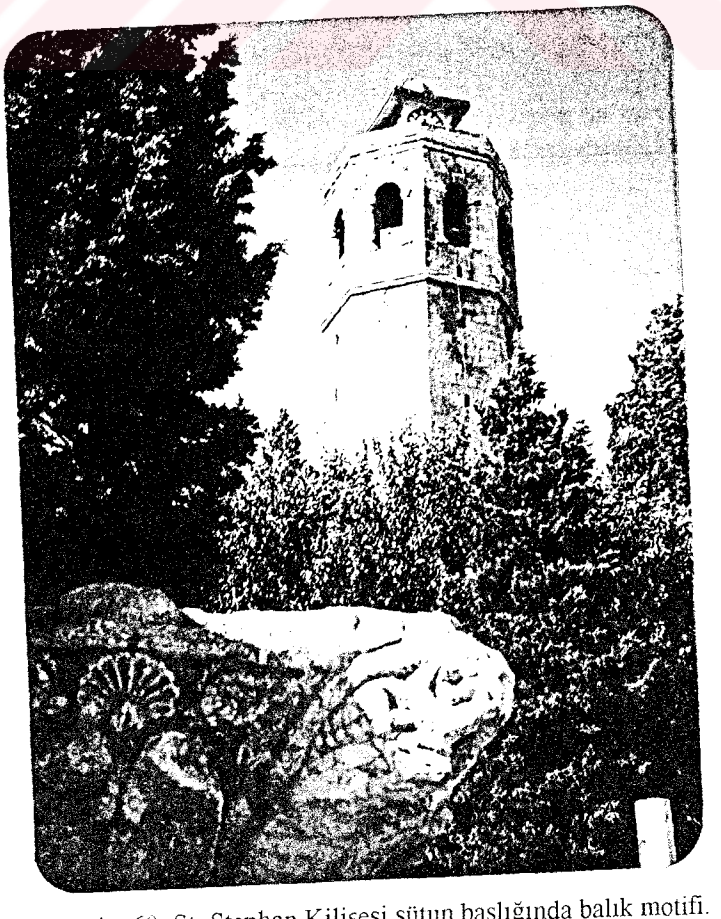
Resim 57. Resim 55'deki vaftiz teknesinden sekiz kolu yıldız motifi.



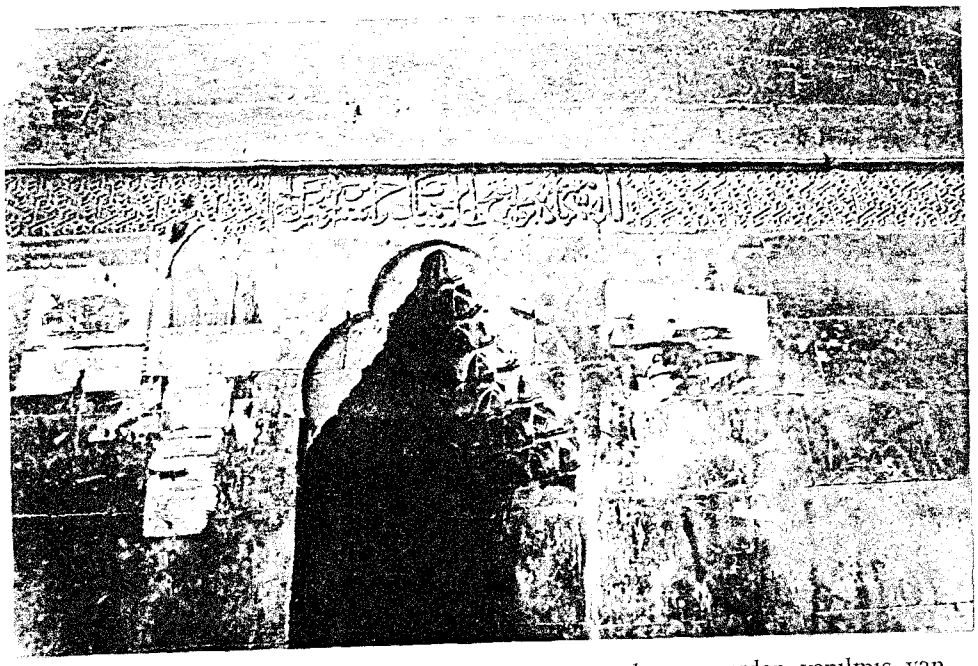
Resim 58. Urfa Kalesinde Bizans dönemine ait devşirme bir taş üzerinde yumurta dizisi, sıçan dişi dizisi ve inci dizisi süslemeleri.



Resim 59. Ulu Cami avlusunda Bizans dönemine ait St. Stephan Kilisesi'nden kalma süslemeli mermer sütun başlıkları.



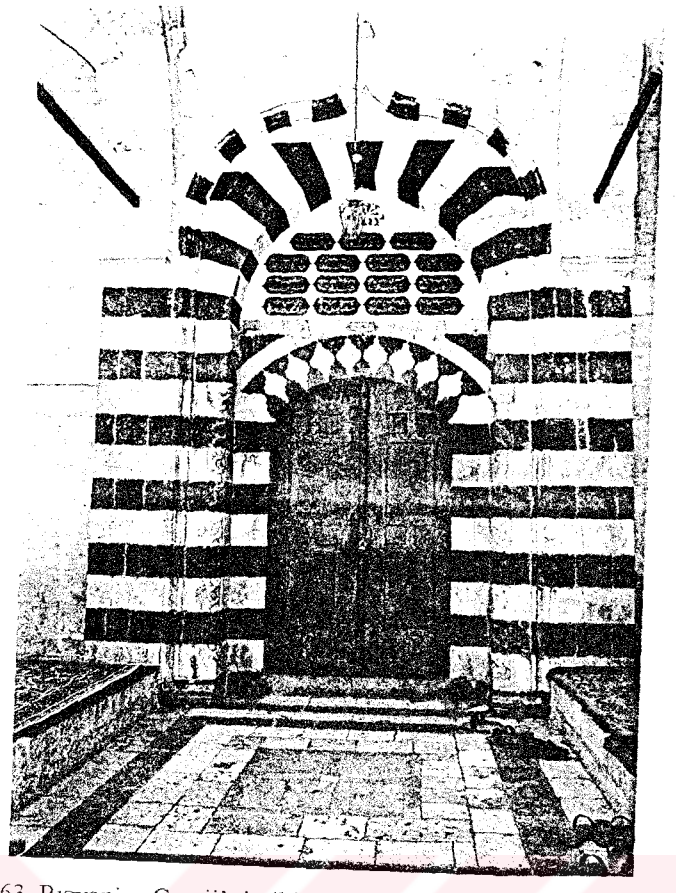
Resim 60. St. Stephan Kilisesi sütun başlığında balık motifi.



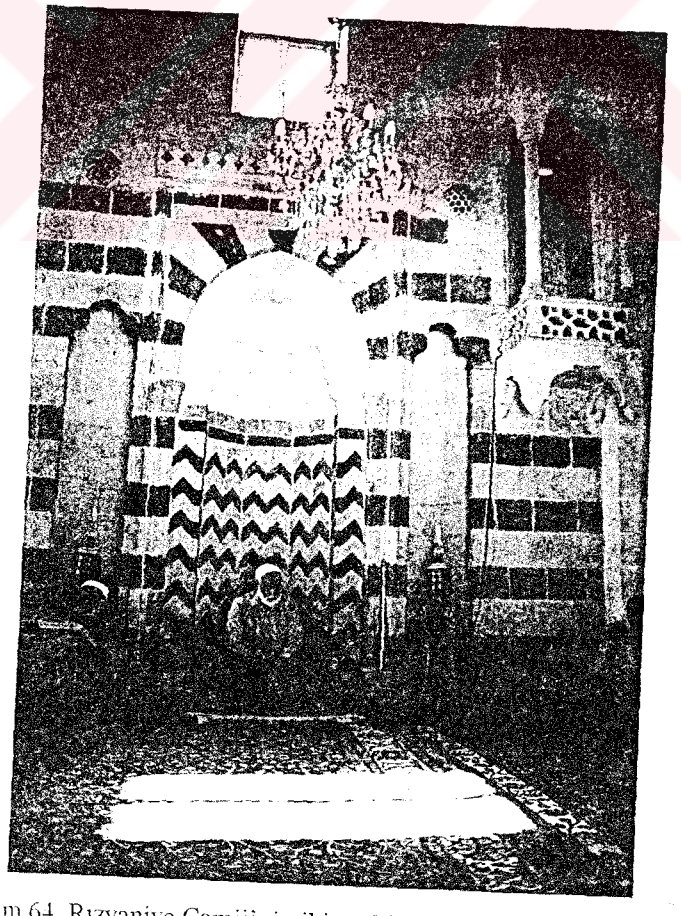
Resim 61. Gümrük Hanı giriş eyvanının sarımtrak mermerden yapılmış yan duvarları.



Resim 62. Rızvaniye Camii'nin iki renkli taşlardan örülmüş avlu portali.



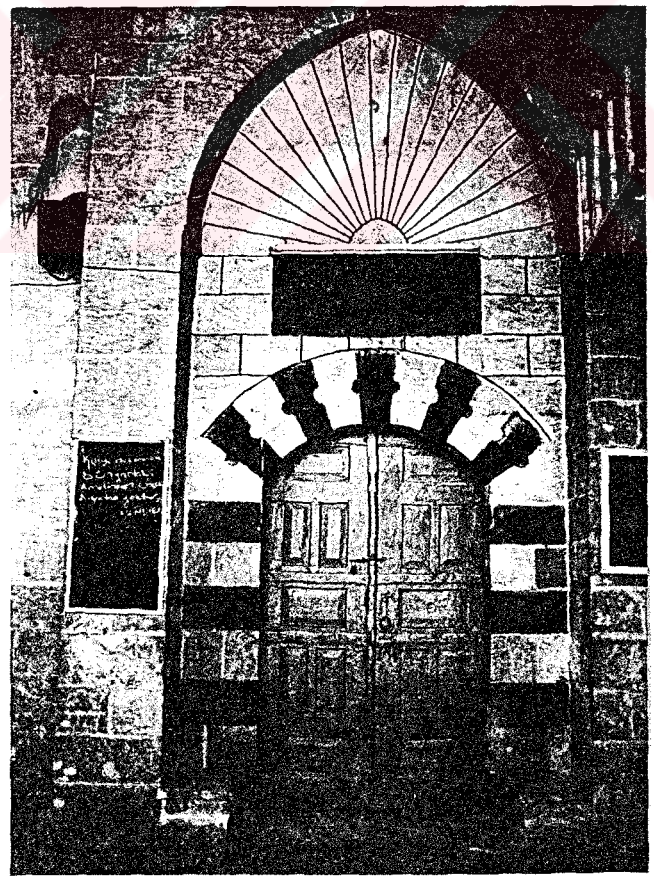
Resim 63. Rızvaniye Camii'nin iki renkli taşlardan örülmüş harim portali.



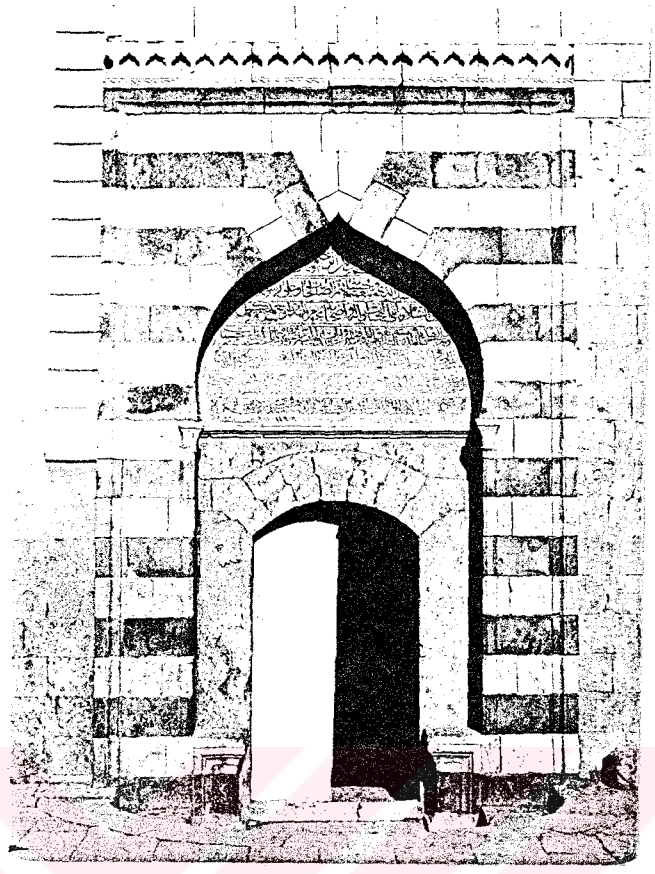
Resim 64. Rızvaniye Camii'nin iki renkli taşlardan örülmüş mihrabı.



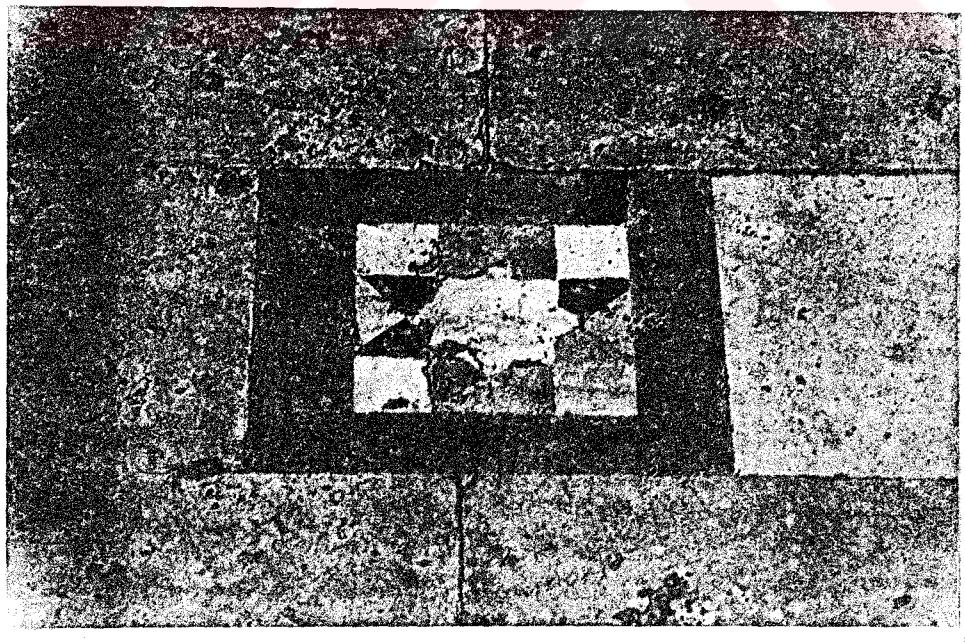
Resim 65. Selahaddin Eyyubi Camii'nin (St. John Kilisesi) iki renkli taşlardan örülmüş avlu portali.



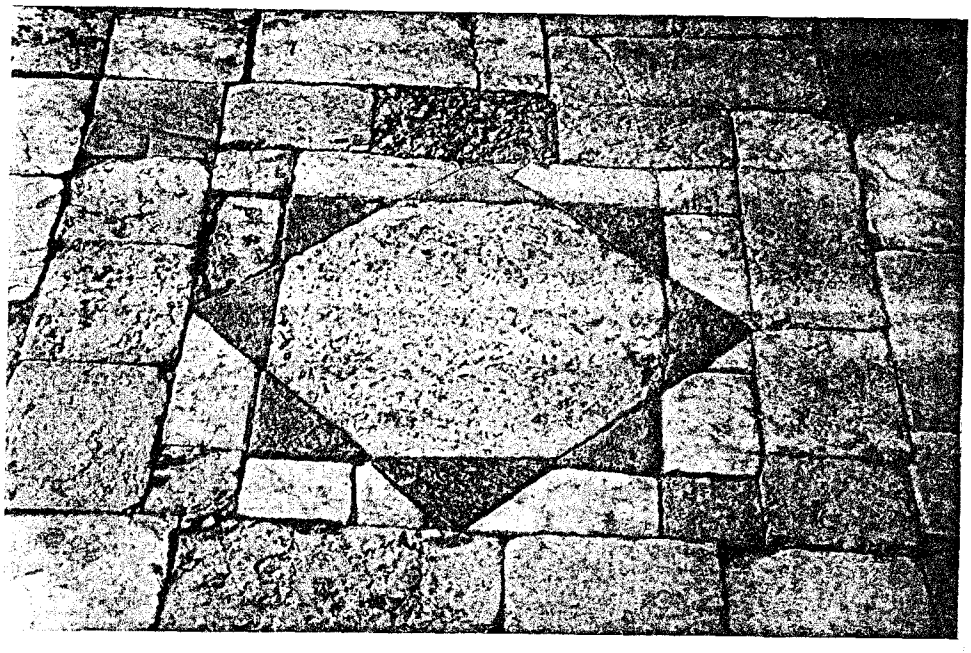
Resim 66. Hüseyin Paşa Camii'nin iki renkli taşlardan örülmüş harim kapısı kemeri.



Resim 67. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin Ulu Cami avlusuna açılan iki renkli taşlardan örülmüş avlu portali.



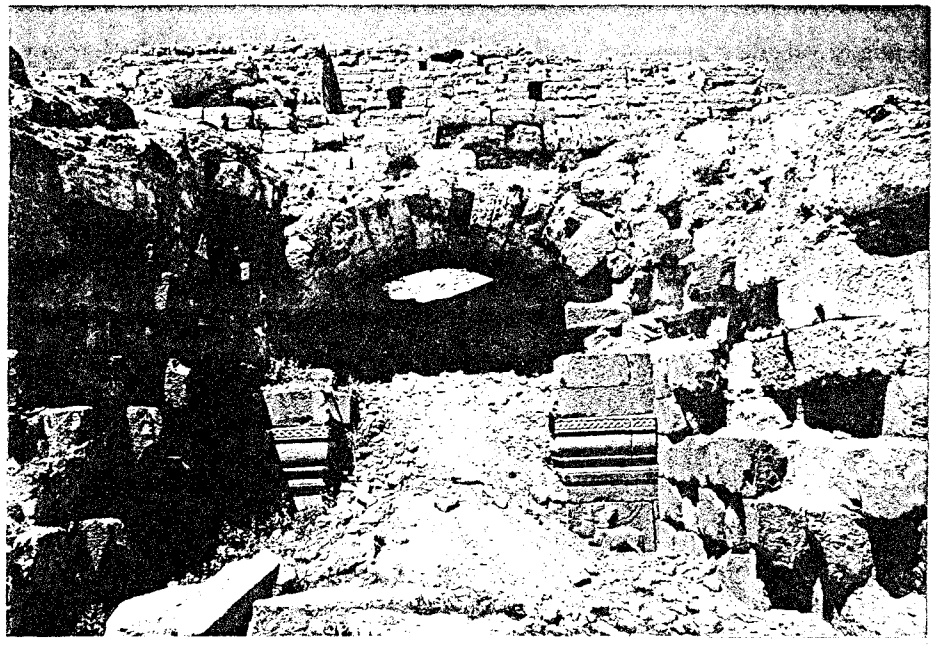
Resim 68. Ulu Cami son cemaat yeri orta göz döşemesinde renkli mermerlerden yapılmış sekiz kollu yıldız mozaik süsleme.



Resim 69. Nimetullah Camii son cemaat yeri orta göz döşemesinde renkli mermerlerden yapılmış sekiz kollu yıldız mozaik süsleme.



Resim 70. Rızvaniye Camii son cemaat yeri orta göz döşemesinde renkli mermerlerden yapılmış mozaik süsleme.



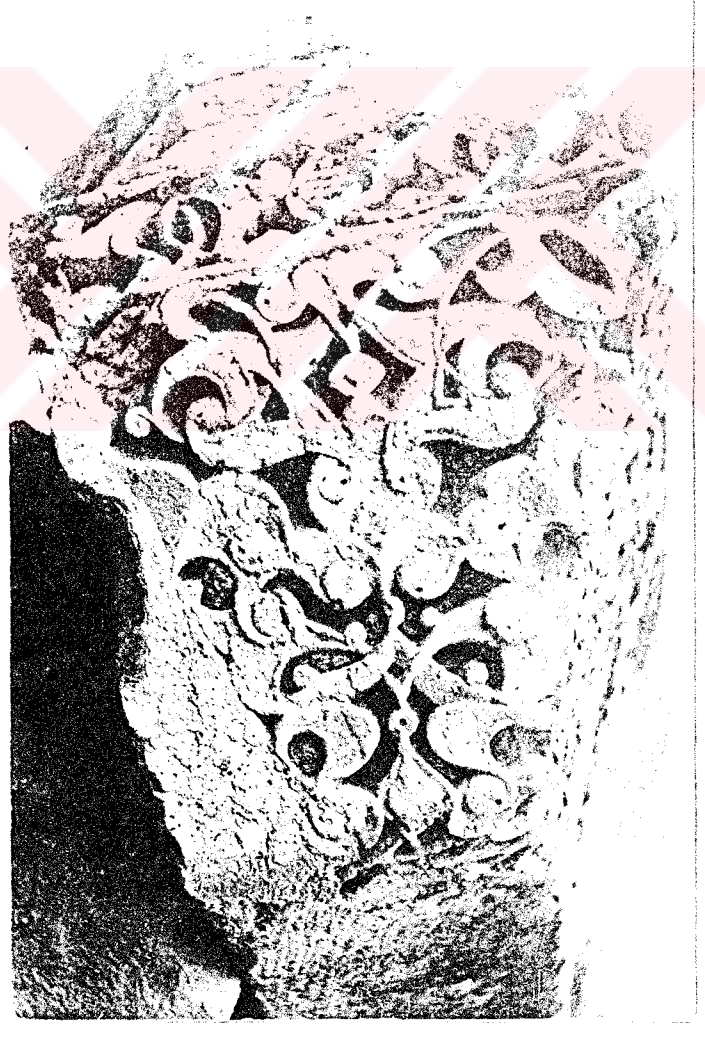
Resim 71. Harran İçkalesi doğusunda bazalt taşından yapılmış kapı (Kapının iki yanında boyunlarından zincirle bağlanmış çift köpek kabartmaları vardır).



Resim 72. Eski Köy Yatı Mektebi pencere alınlıklarında yüksek kabartma süsleme.



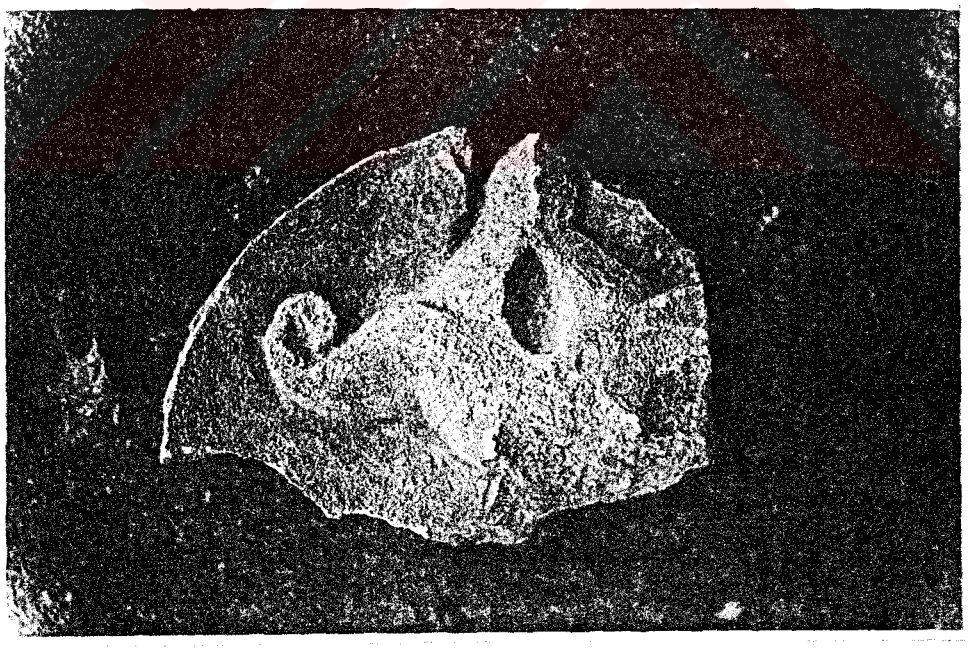
Resim 73. Vakıflar Müdürlüğü olarak kullanılan binanın pencere alınlaklırında yüksek kabartma süsleme.



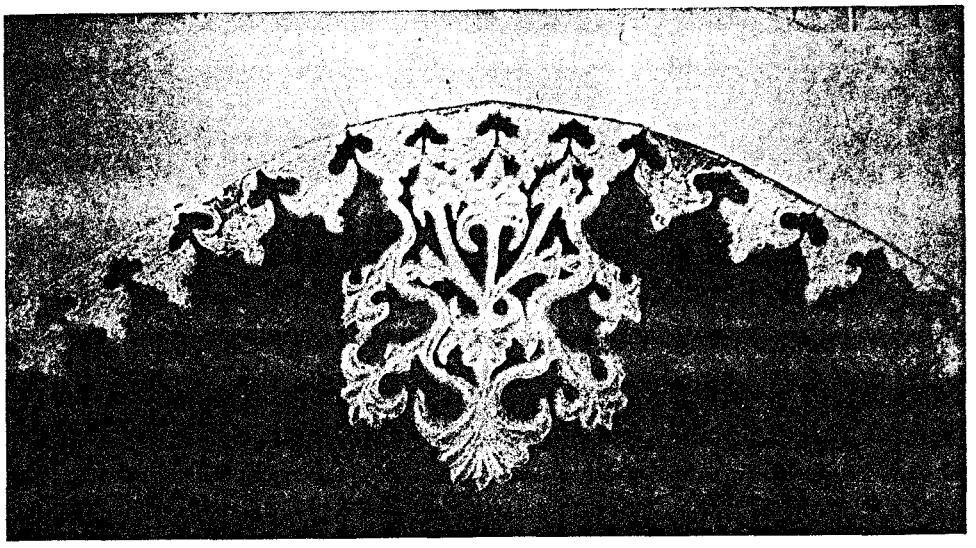
Resim 74. Harran Ulu Camii'nde derin oyma tekniğinde oyulmuş sütun başlığı.



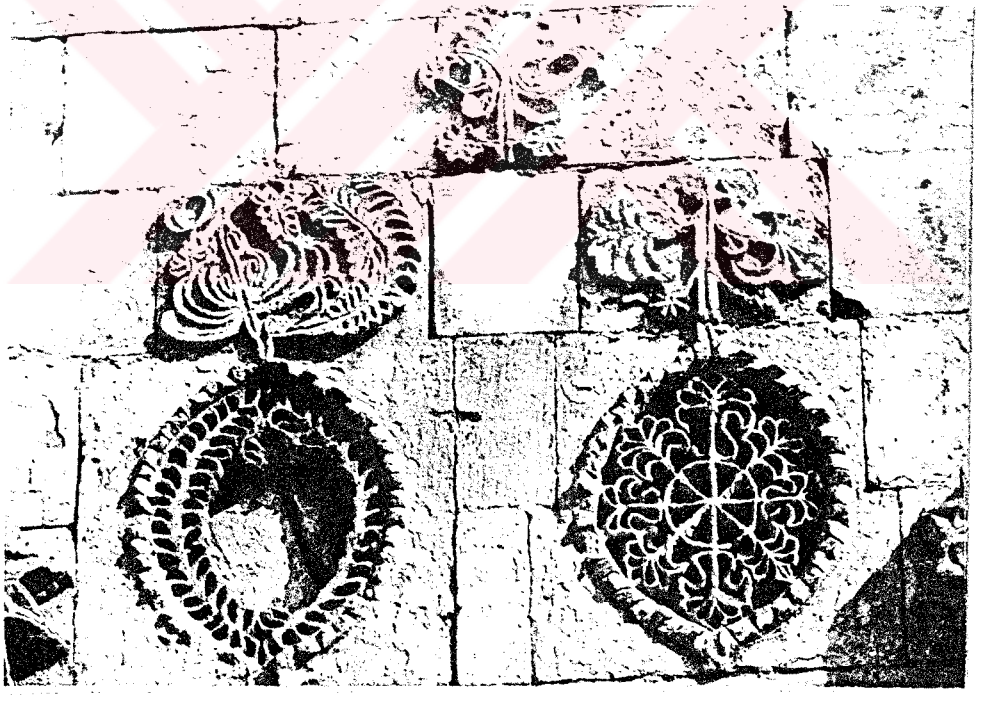
Resim 75. Harran Ulu Camii`nde kabartma tekniğinde oyulmuş mimari parça.



Resim 76. Harran Ulu Camii`nde kabartma tekniğinde oyulmuş mimari parça.



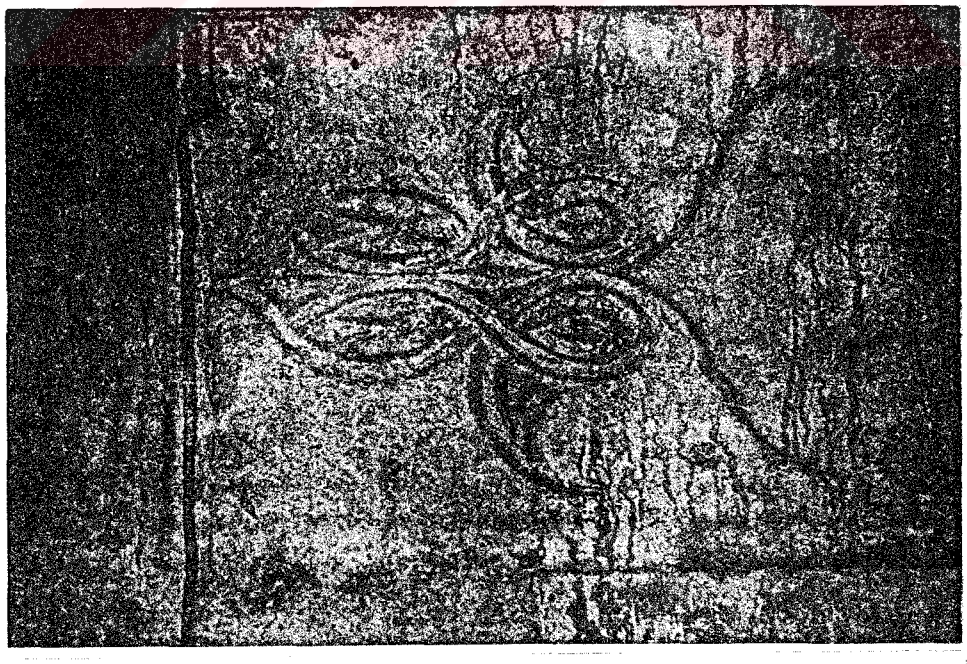
Resim 77. Mehmet Bağmancı evi eyvanının şebekeli oyma tekniğindeki kilit taşı.



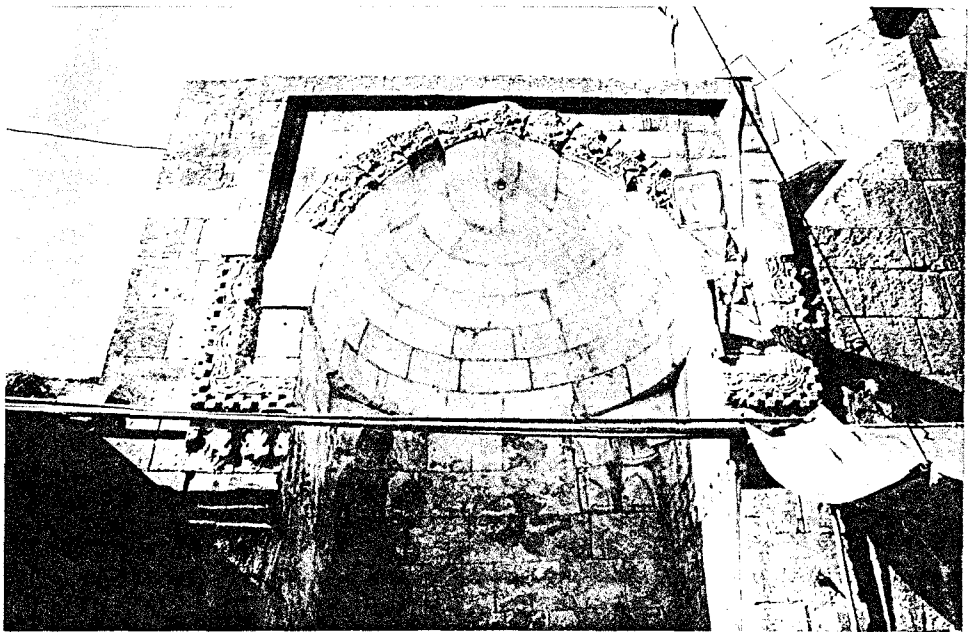
Resim 78. Divan yolunda bu gün yıkılmış olan bir evin şebekeli oyma tekniğindeki havalandırma pencereleri.



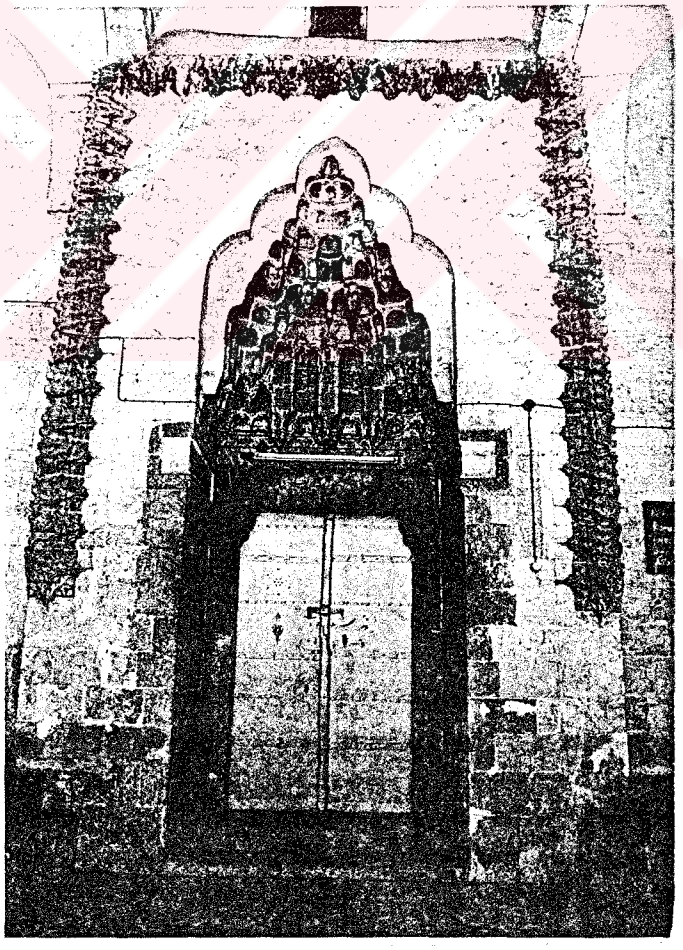
Resim 79. Yazıları çizikleme tekniğinde oyulmuş bir mezar taşı (Urfa Müzesi).



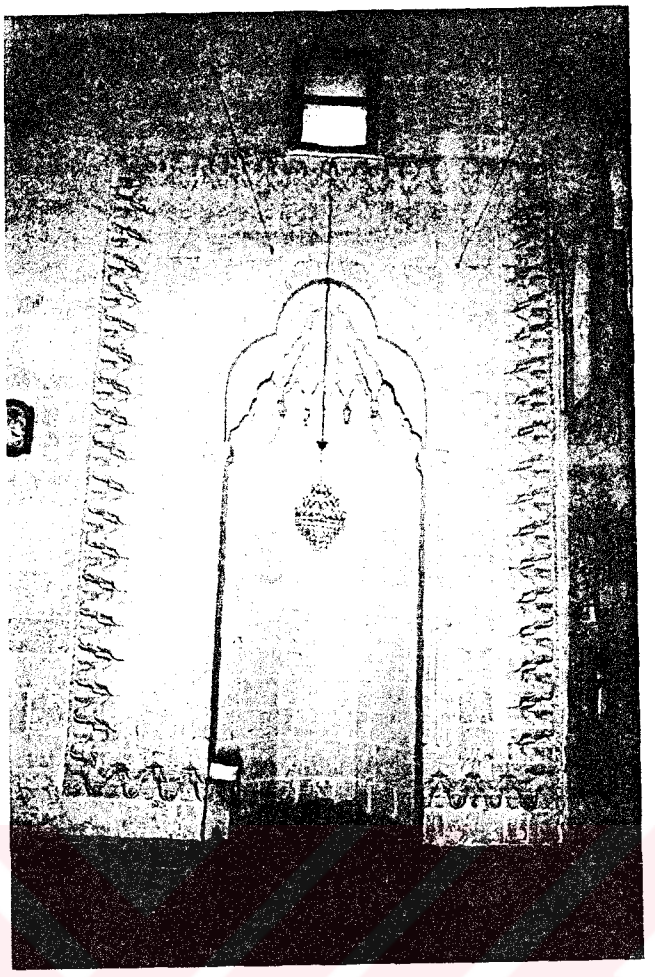
Resim 80. Çar Melik Köyü Camii kitabesinin yanlarına çizikleme tekniğinde oyulmuş palmet motifi.



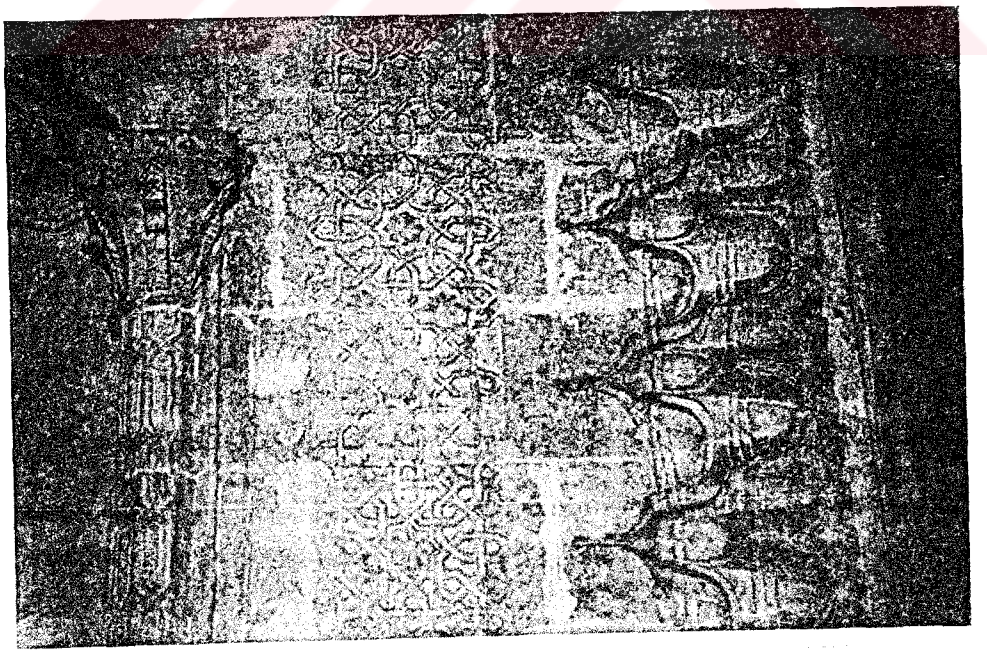
Resim 81. Pazar Camii avlusu batı portali süslemeleri.



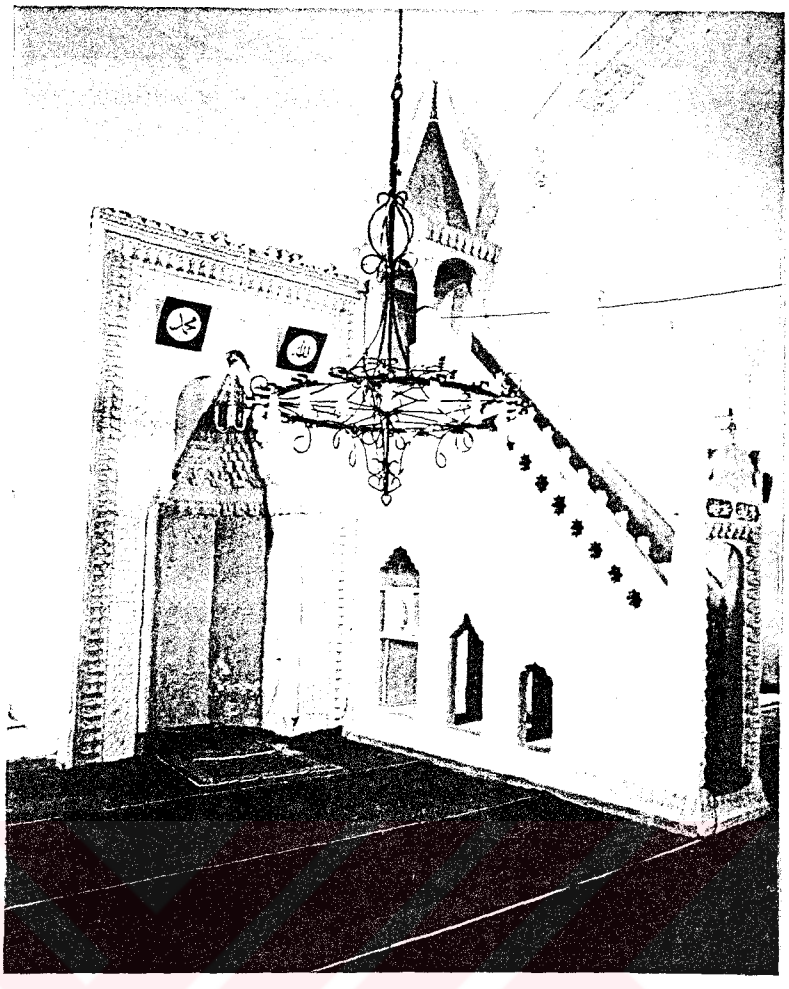
Resim 82. Nimetullah Camii harim portali süslemeleri.



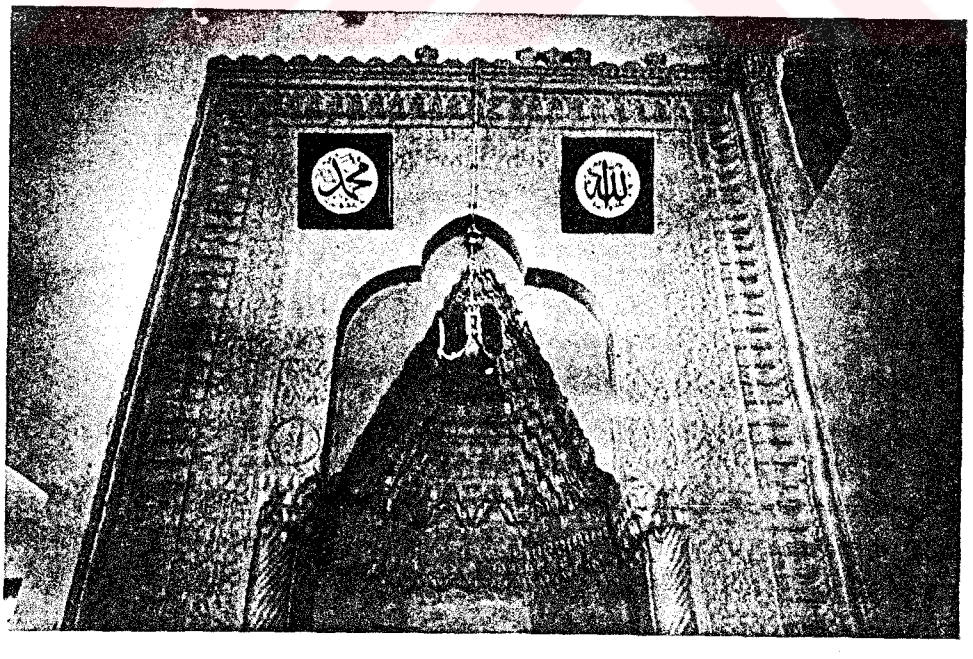
Resim 83. Nimetullah Camii mihrabı.



Resim 84. Nimetullah Camii mihrabı süslemelerinden detay.



Resim 85. Yusuf Paşa Camii mihrabı ve mimberi.



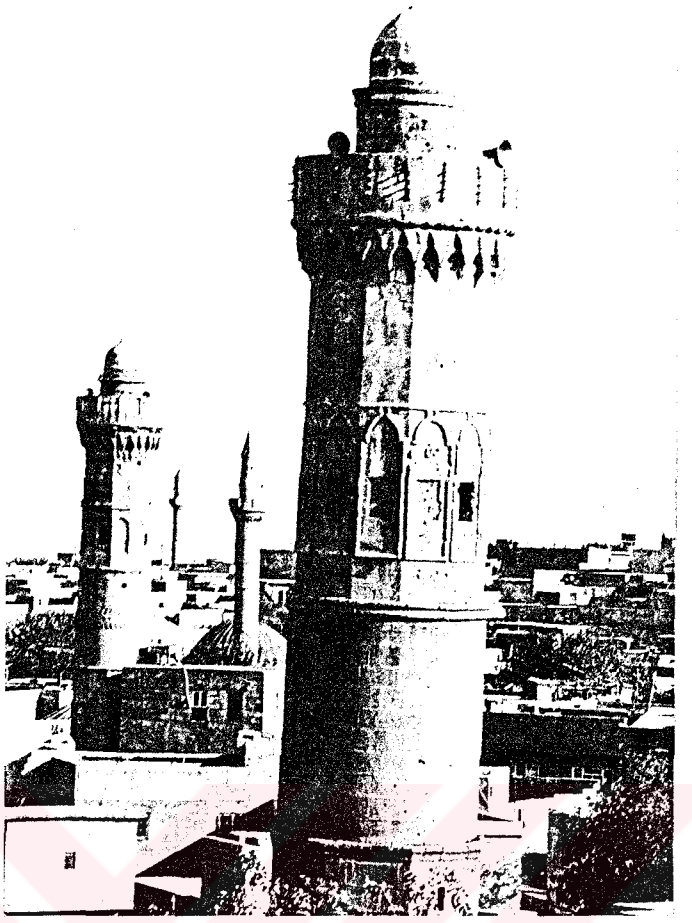
Resim 86. Yusuf Paşa Camii mihrabı süslemelerinden detay.



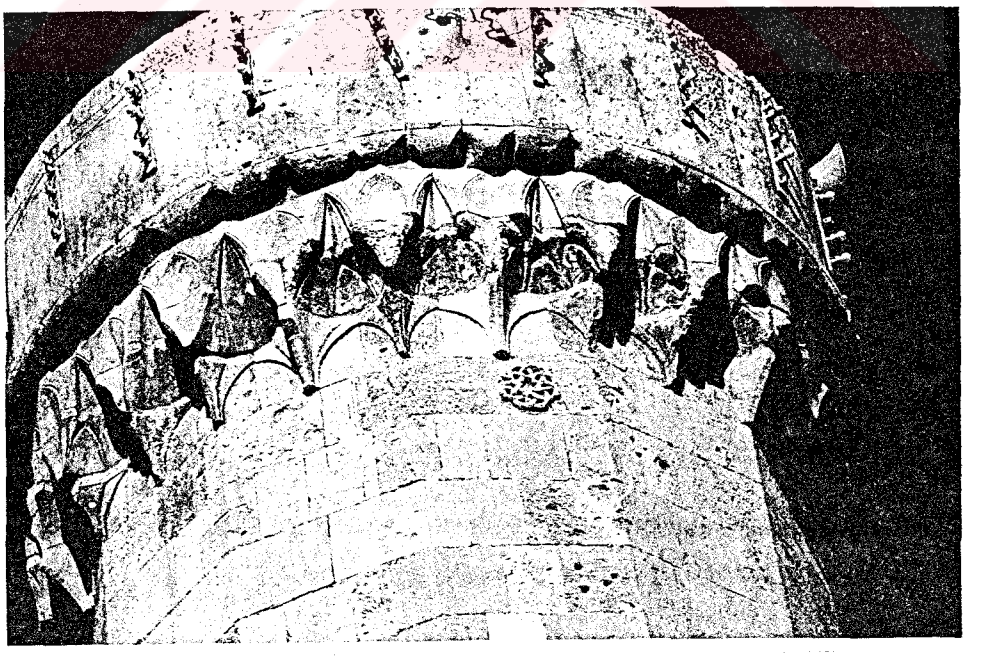
Resim 87. Hızanoğlu Camii mihrap ve mimberi.



Resim 88. Hüseyin Paşa Camii mihrap ve mimberi.



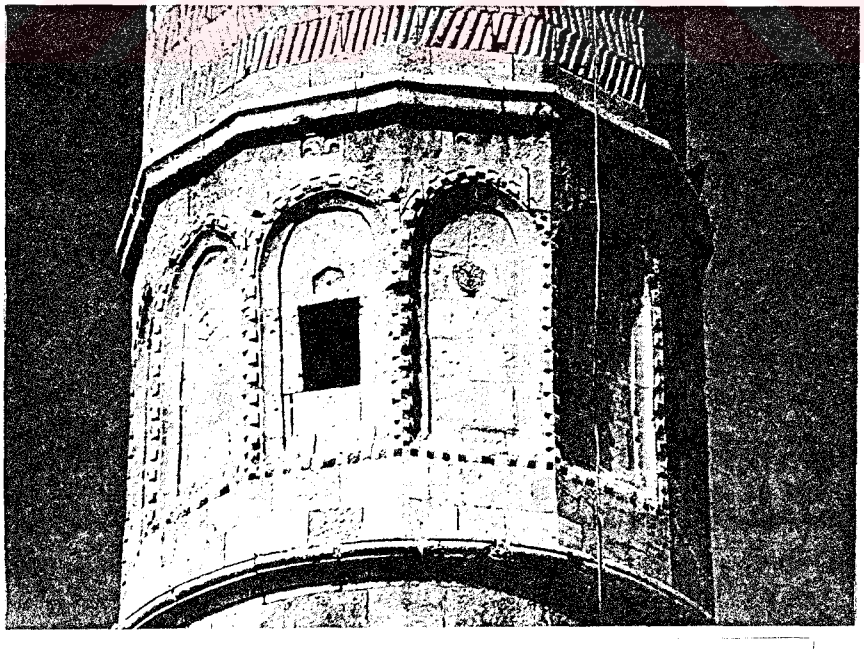
Resim 89. Pazar Camii minaresi süslemeleri (önde).



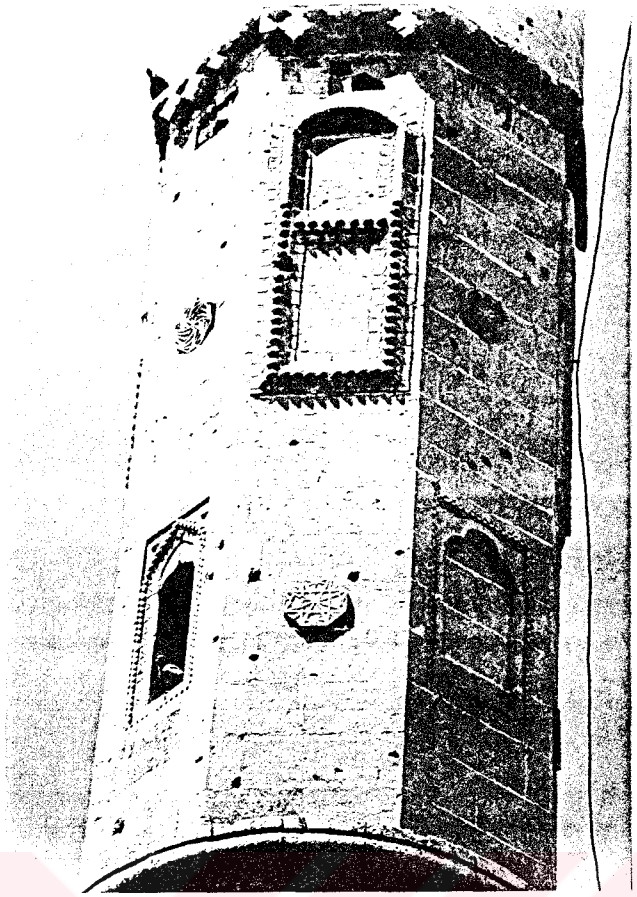
Resim 90. Pazar Camii minaresi süslemelerinden detay.



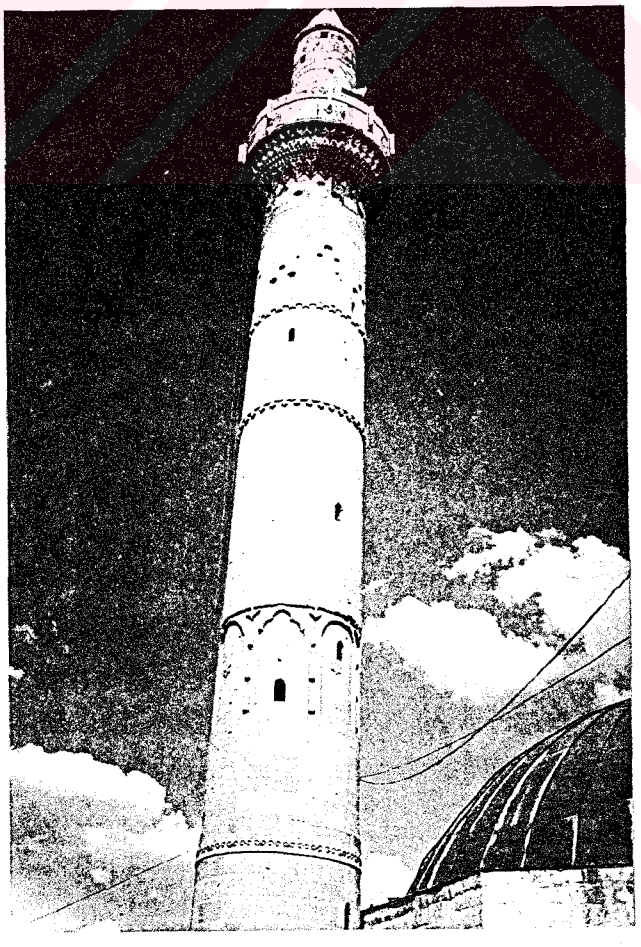
Resim 91. Dabbakhane Camii minaresi süslemeleri.



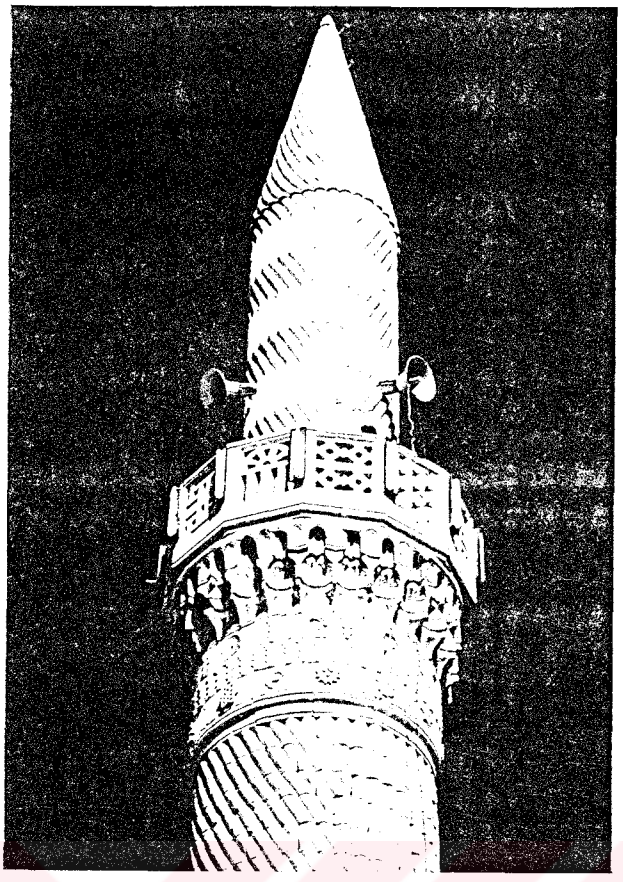
Resim 92. Dabbakhane Camii minaresi süslemelerinden detay.



Resim 93. Yusuf Paşa Camii minaresi süslemeleri.



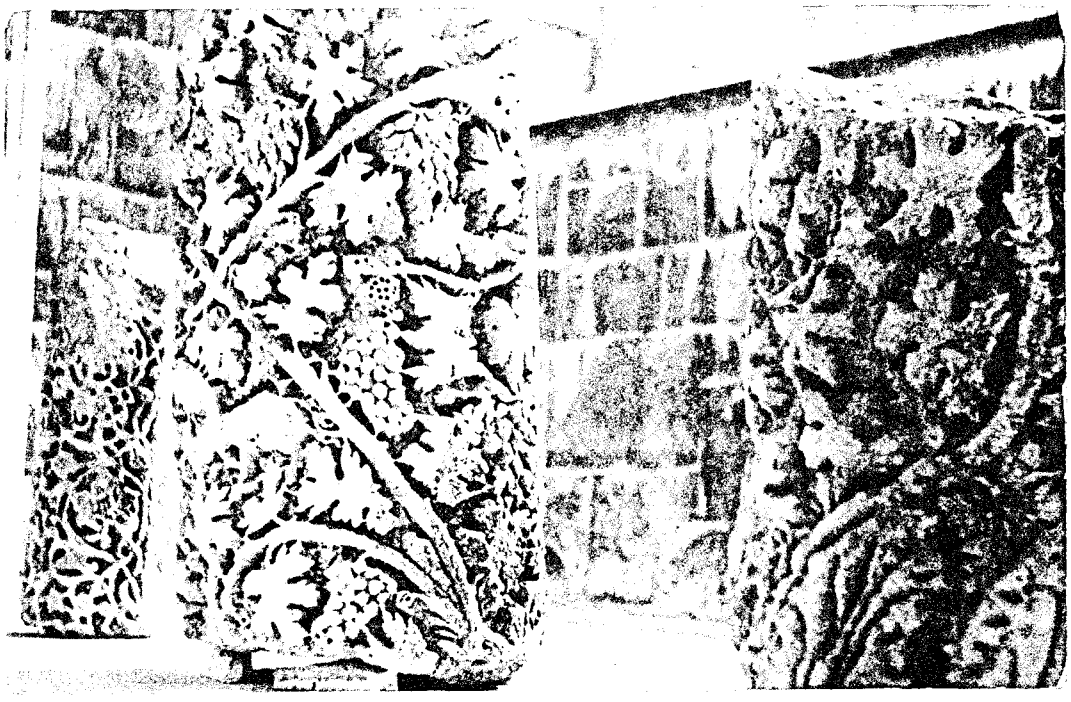
Resim 94. Hızanoğlu Camii minaresi süslemeleri.



Resim 95. Birecik Ulu Camii minaresi süslemeleri.



Resim 96. Birecik Mahmut Paşa Camii minaresi süslemeleri.



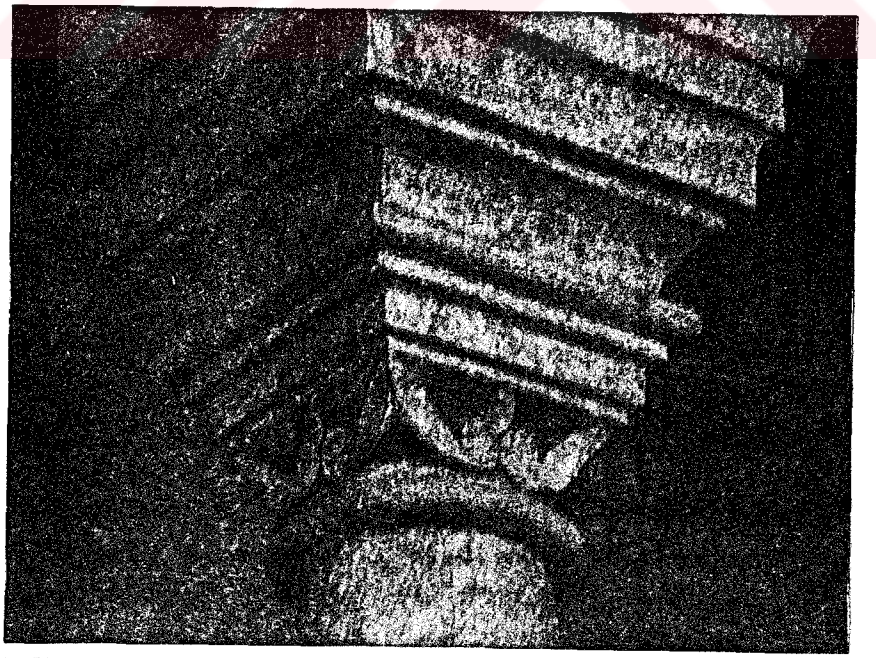
Resim 97. Harran Ulu Camii'nden sütun parçaları (Urfa Müzesi).



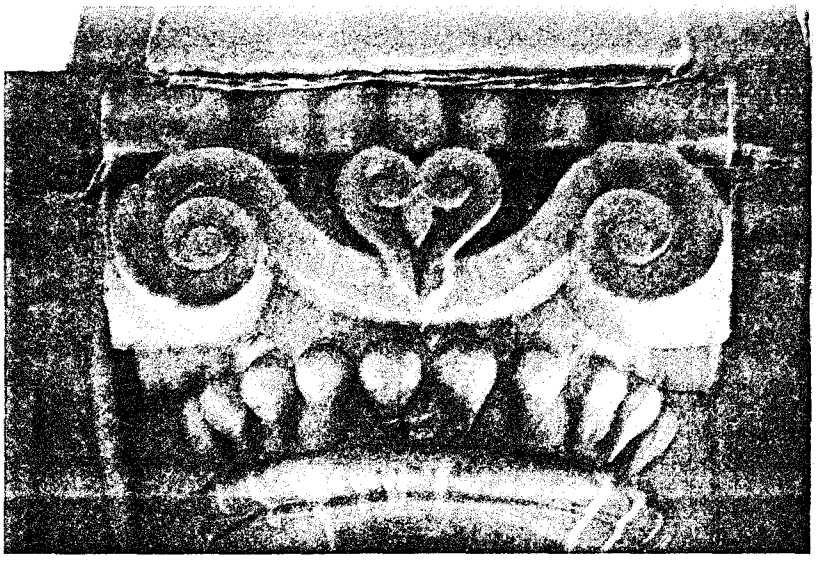
Resim 98. Harran Ulu Camii'nden sütun başlığı (Urfa Müzesi).



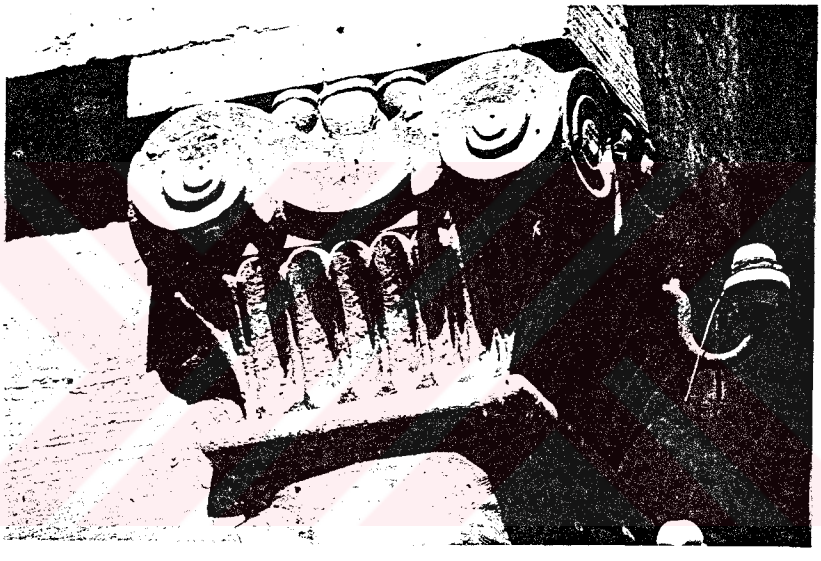
Resim 99. Harran Ulu Camii'nde sütun başlığı.



Resim 100.Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Konağı'nda (Valilik Konukevi) sütun başlığı.



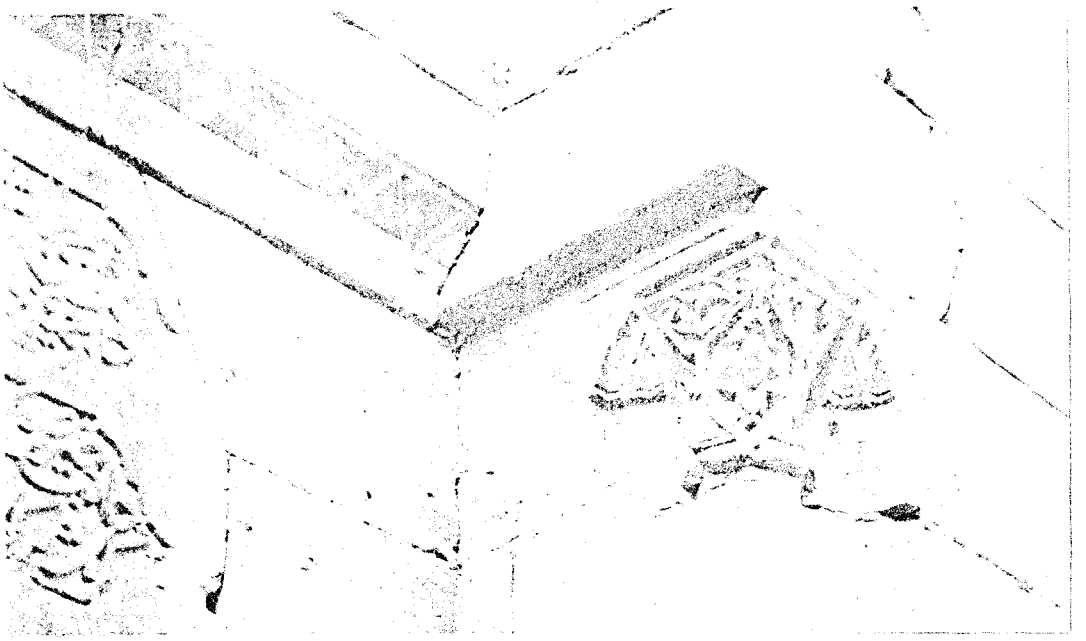
Resim 101. Çiçek Palas Oteli'nde (eski Osmanlı Bankası) sütun başlığı.



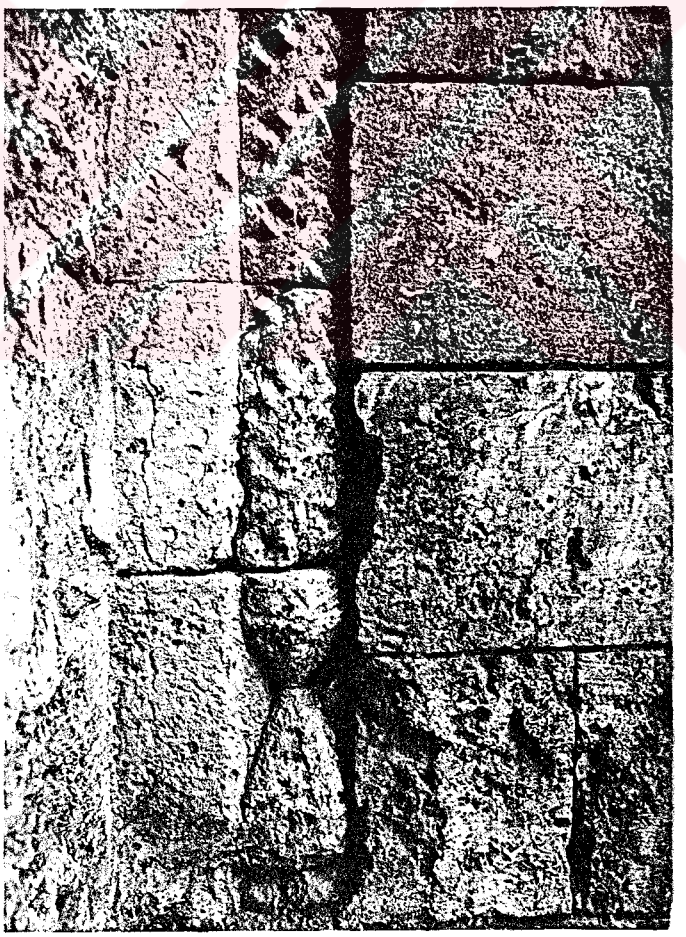
Resim 102. Mahmut Nedim Efendi Konağı'nda sütun başlığı.



Resim 103. Mahmut Nedim Efendi Konağı'nda sütun başlığı.



Resim 104. Firuz Bey Çeşmesi köşe sütunçesi başlığı.



Resim 105. Cıncıklı Hamam penceresinde köşe sütunçesi.



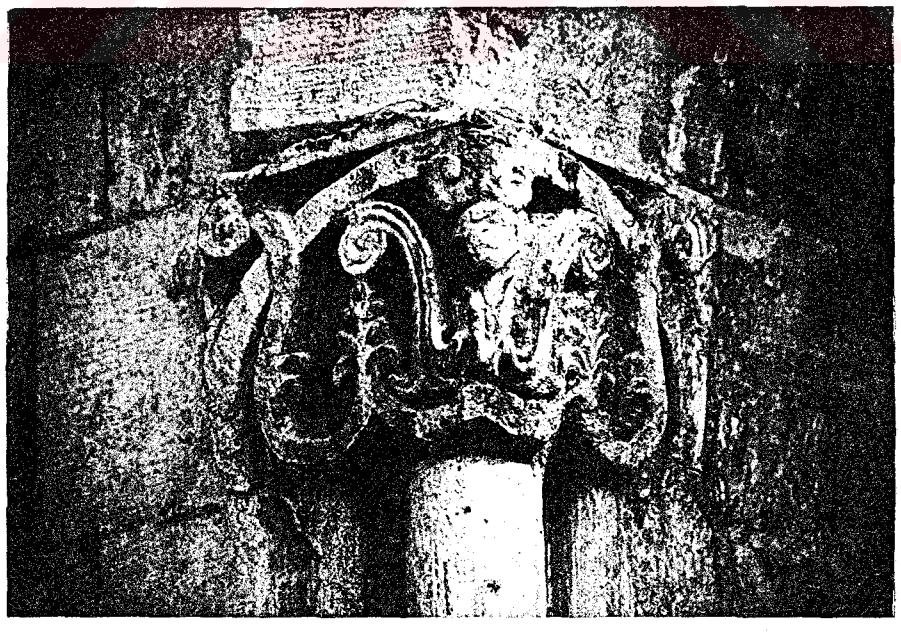
Resim 106. Ferahiye sokak Kılıçlar Evi'nde köşe sütunçesi.



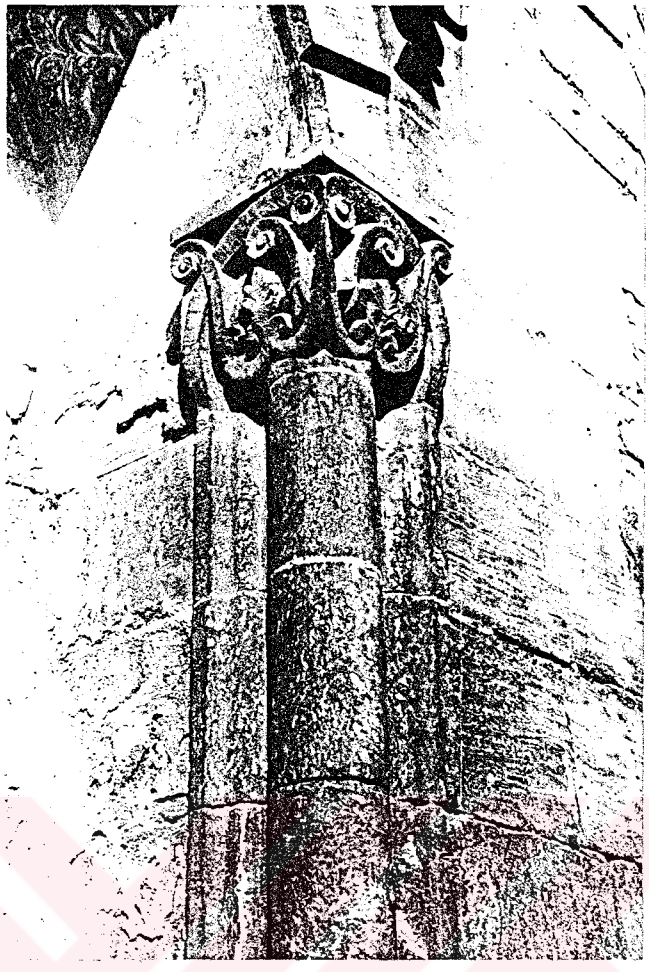
Resim 107. Kubbe Mescit Sokağı'nın 12 Eylül Caddesi girişindeki köşe sütunçesi.



Resim 108. Selahaddin Eyyubi Camii kuzeyindeki sokakta köşe sütunçesi.



Resim 109. Topçu Hanı giriş eyvanı köşe sütunçesi.



Resim 110. Akyüzler Evi sokak kapısı köşe sütunçesi.



Resim 111. Yusuf Paşa Camii avlusu doğu portali köşe sütunçesi.



Resim 112. Selahaddin Eyyubi Camii avlusu batı portali köşe sütunçesi.



Resim 113. Selahaddin Eyyubi Camii kuzeyindeki müştemilat evin köşe sütunçesi.



Resim 114. Bican Ağa Hanı güney kapısında sütunçe.



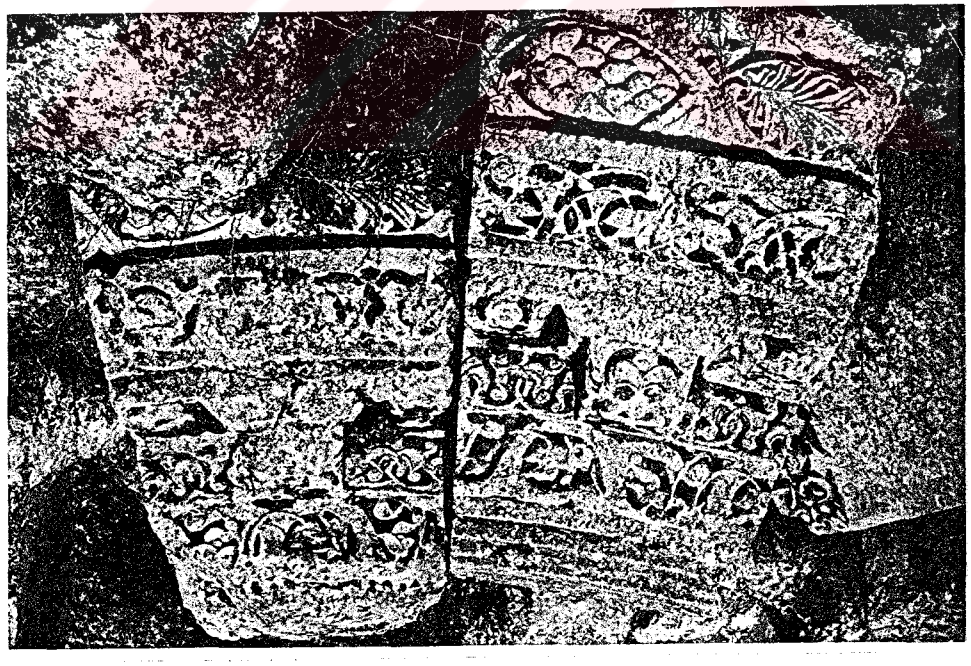
Resim 115. Ziya Küçük Evi eyvanı tonoz süslemeleri.



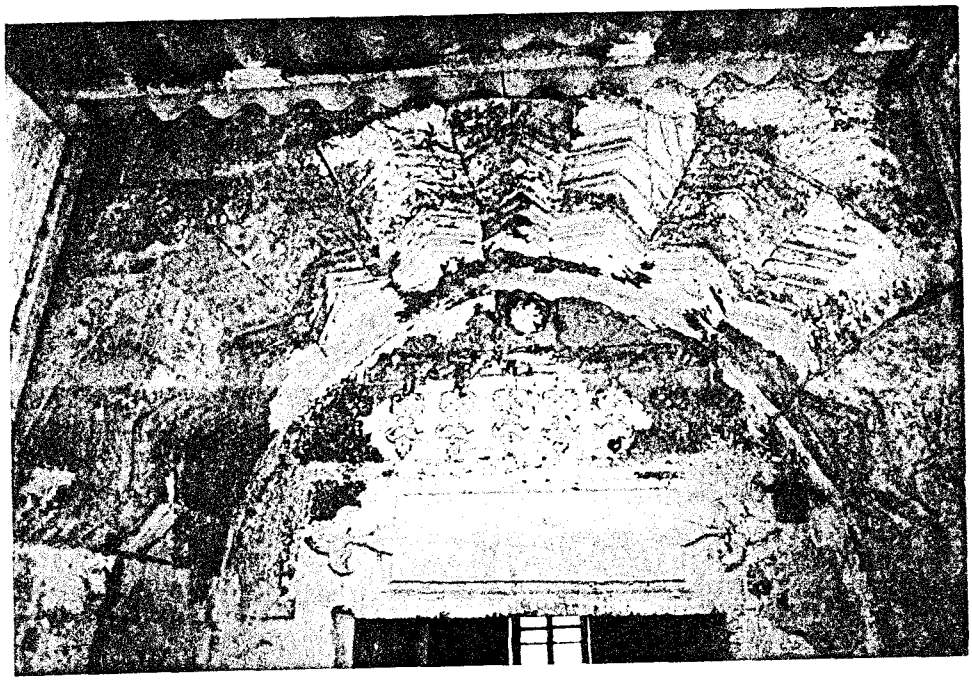
Resim 116. Rızvaniye Medresesi eyvanı tonoz süslemeleri.



Resim 117. Harran Ulu Camii kalıntılarında süslemeli kemer taşları.



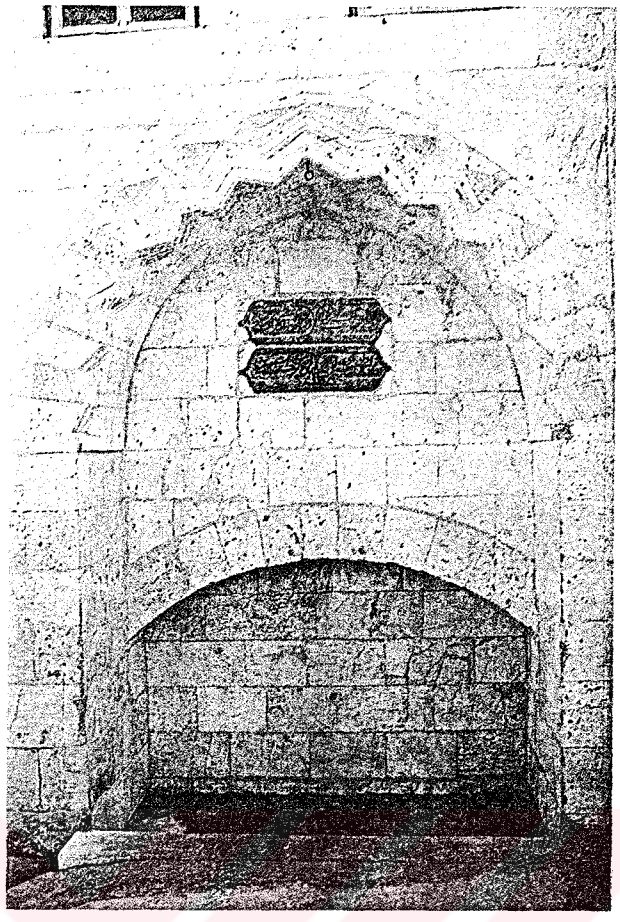
Resim 118. Harran Ulu Camii kalıntılarında süslemeli kemer taşları.



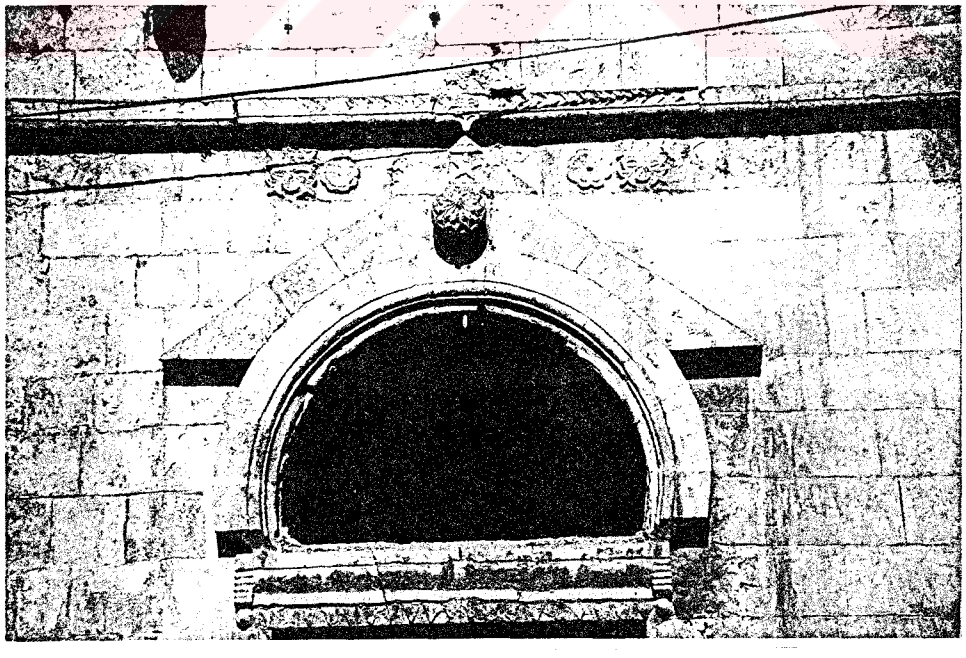
Resim 119. Cabir el-Ensar Camii'nin zikzak kemerli portali.



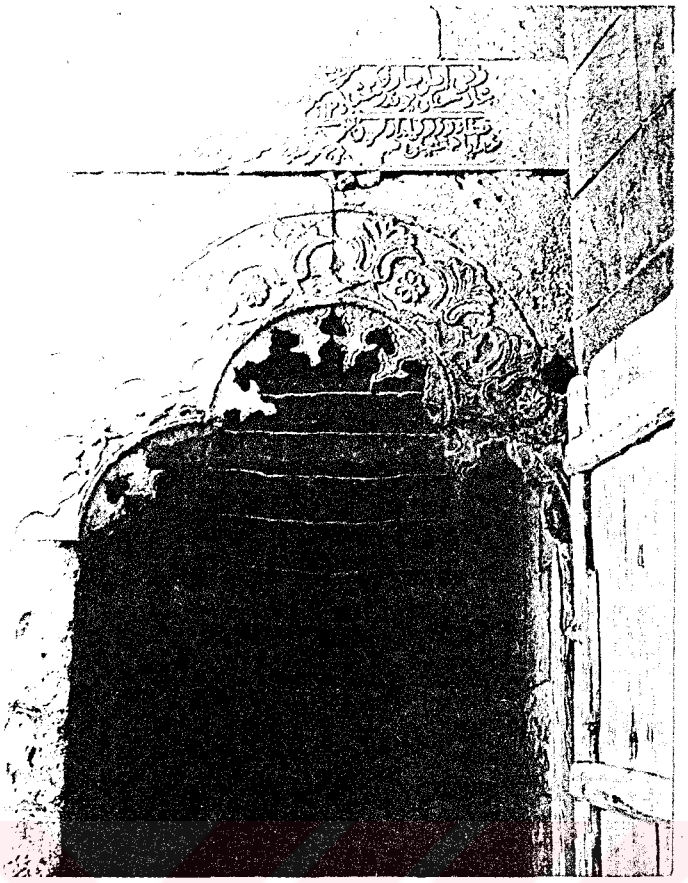
Resim 120. Harran İçkalesi'nde zikzak kemerli çeşme nişi.



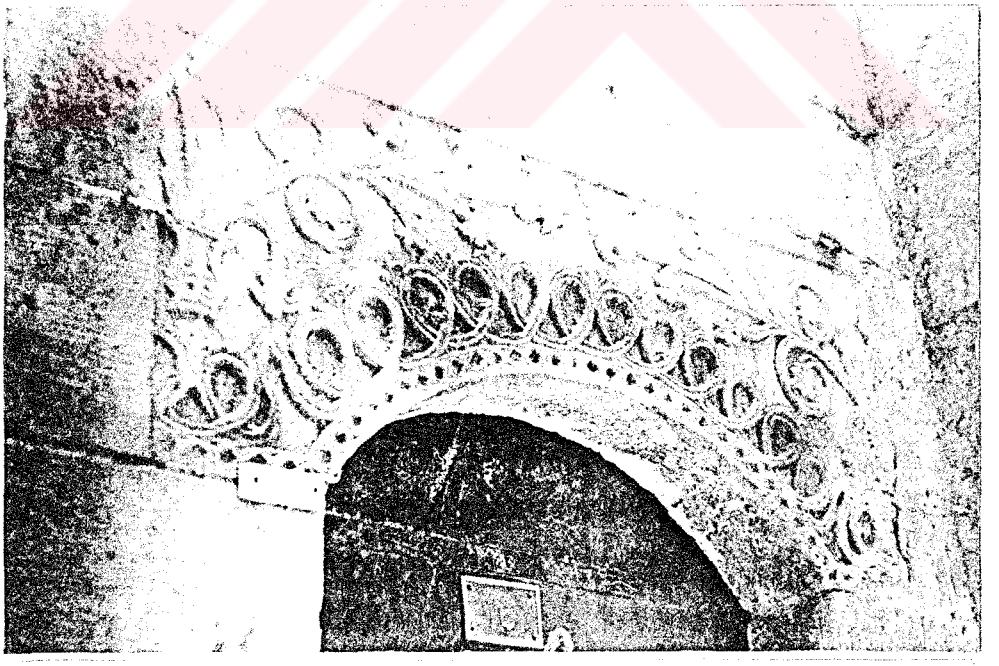
Resim 121. Emencekzade Çeşmesi'nin zikzak kemerli nişi.



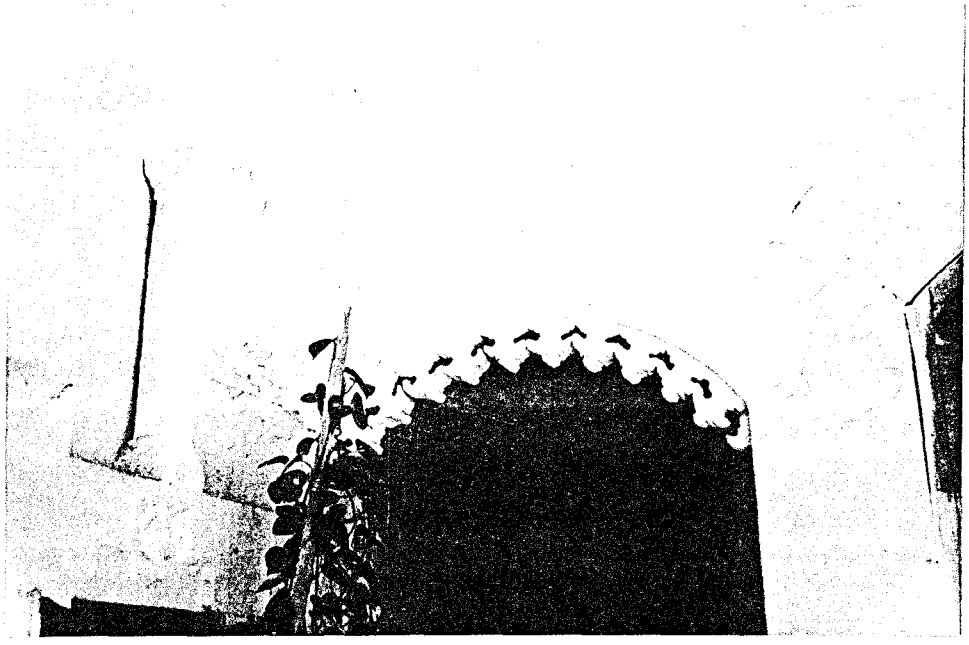
Resim 122. Millet Hanı'nda kapı kemeri süslemeleri.



Resim 123. Hacı Çavuş Evi'nde merdiven kapısı kemer süslemeleri.



Resim 124. Kubbe Mescid Sokak, Selahaddin Özbek Evi sokak kapısı kemer süslemeleri (yıkılmıştır).



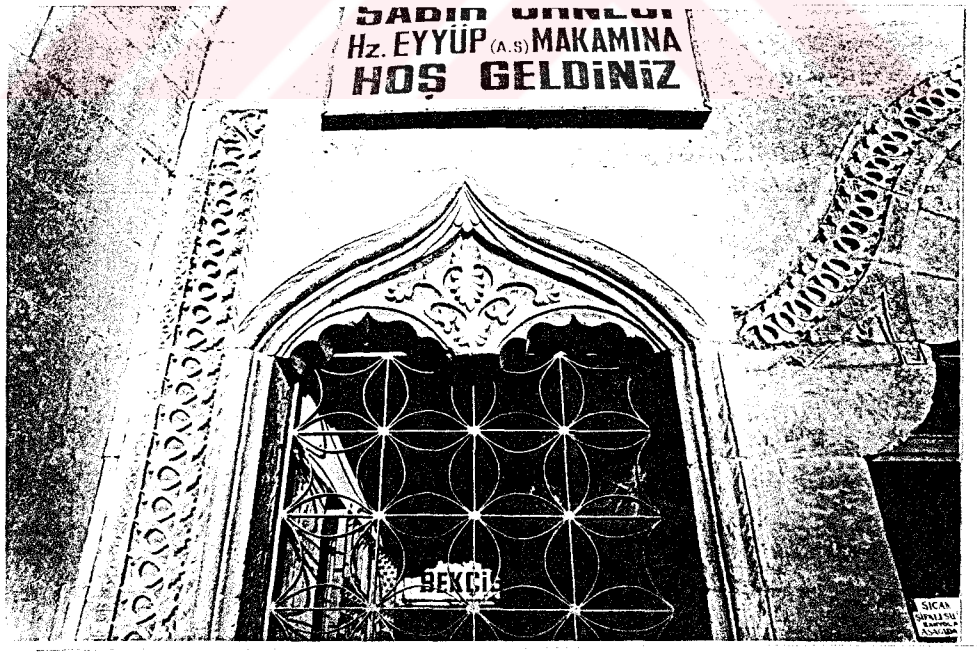
Resim 125. Postacı Sait Evi`nde oda kapısı kemer süslemeleri.



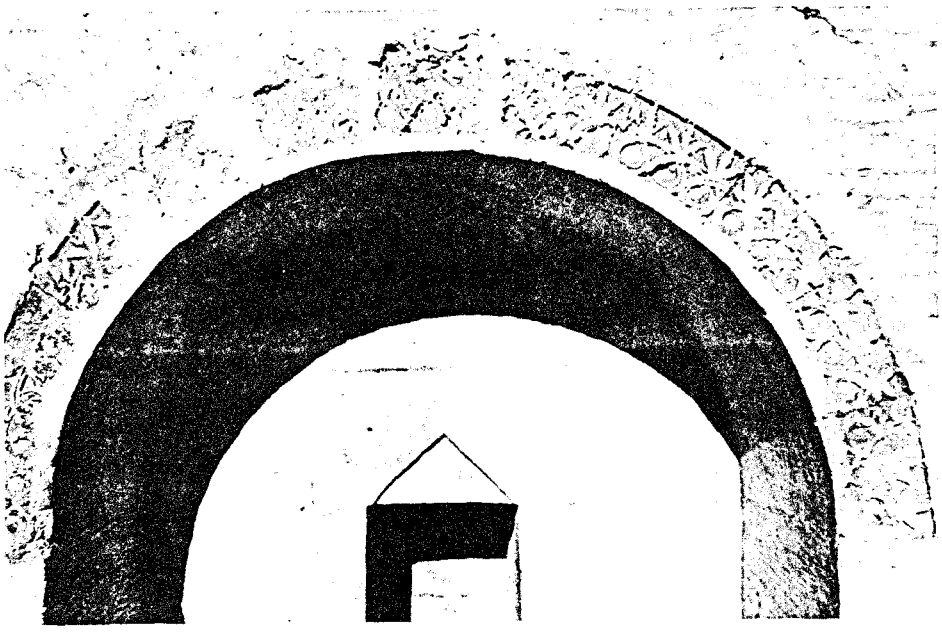
Resim 126. Harran Kapı Sokak`ta 32 numaralı evin sokak kapısı kemer süslemeleri.



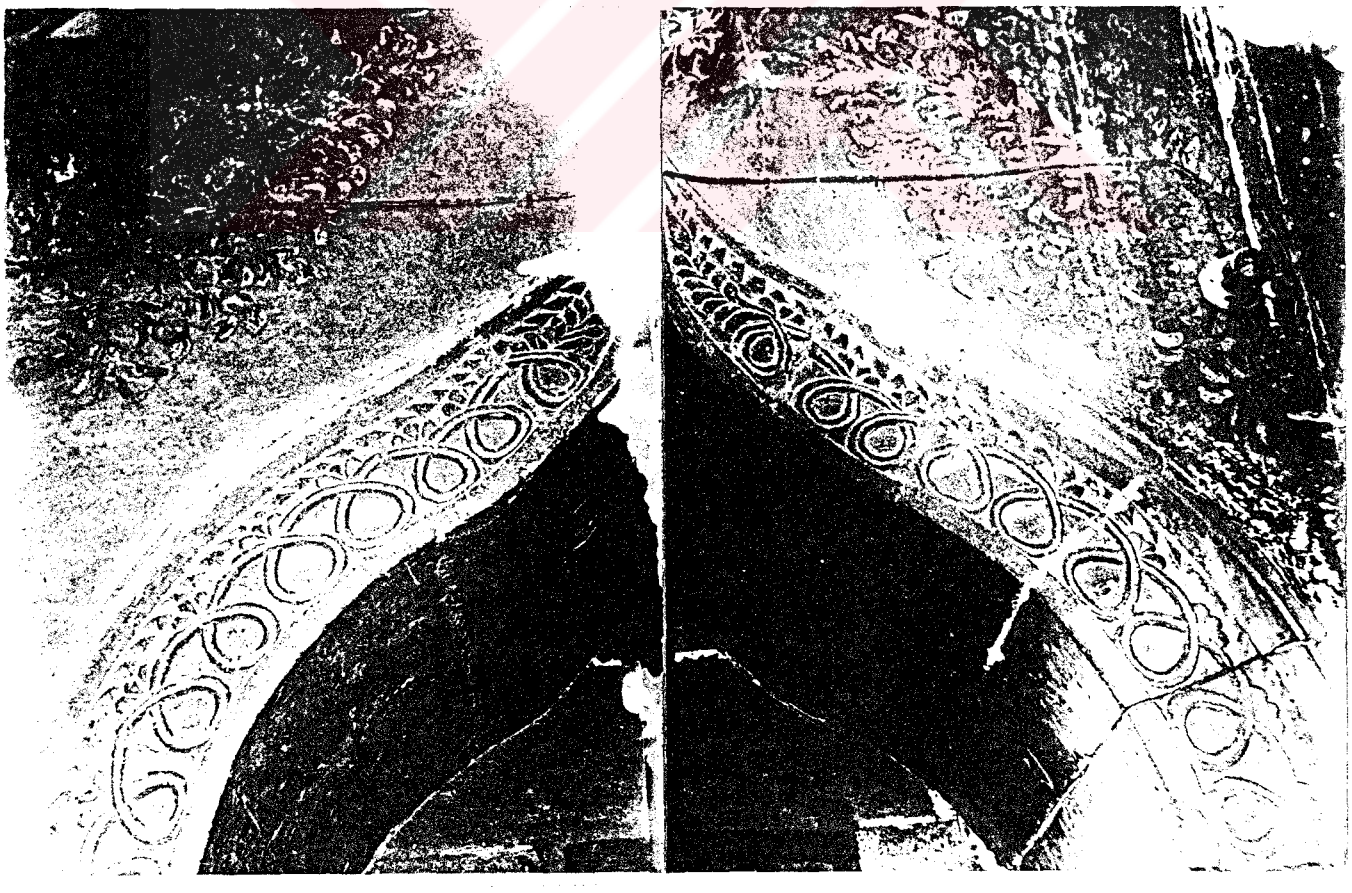
Resim 127. Cıncıklı Hamam penceresi kemer süslemeleri.



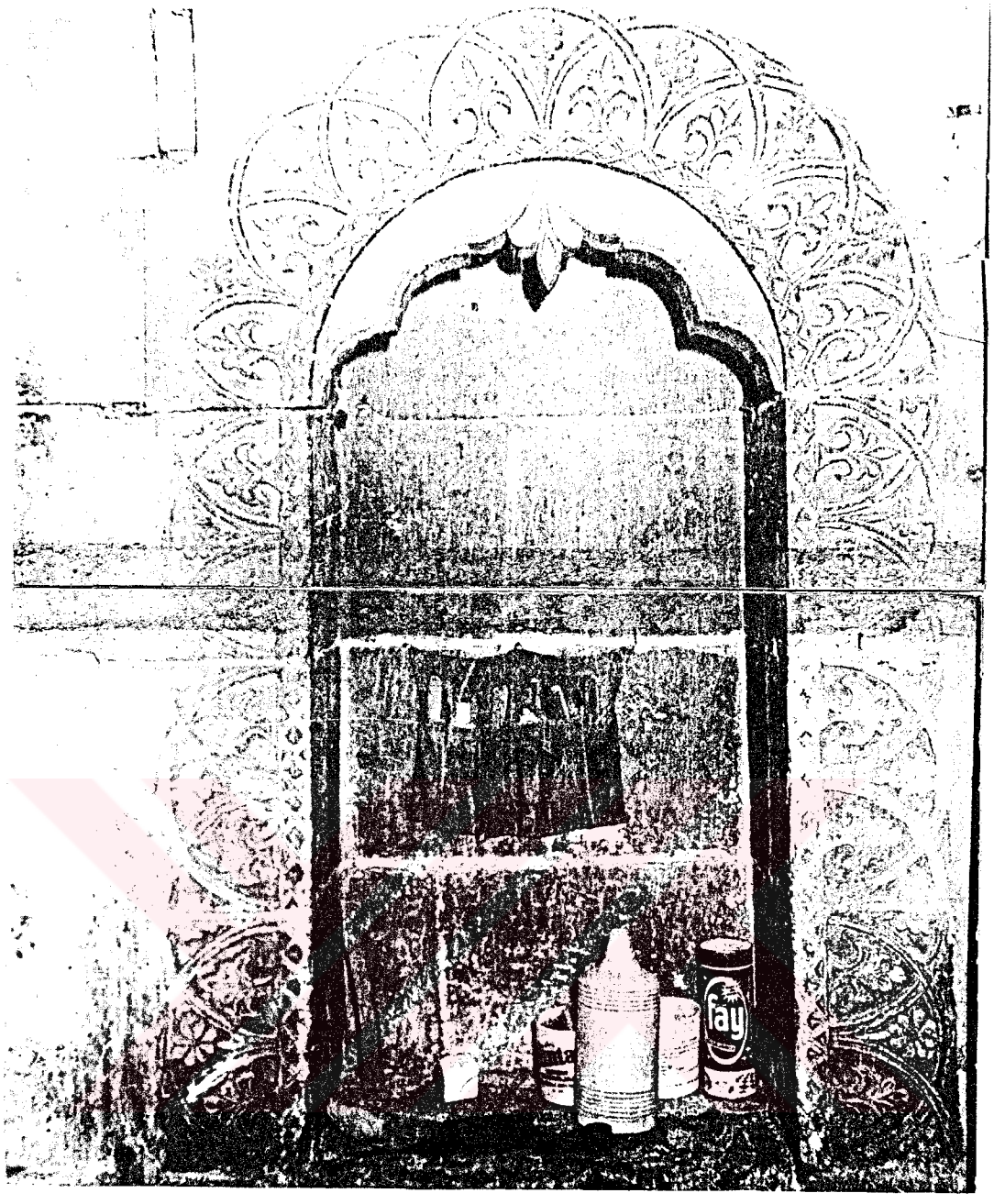
Resim 128. Eyyüp Peygamber Camii avlu portalinin iki yanındaki pencerelerin kemer süslemeleri.



Resim 129. Firuz Bey Çeşmesi niş kemeri süslemeleri.



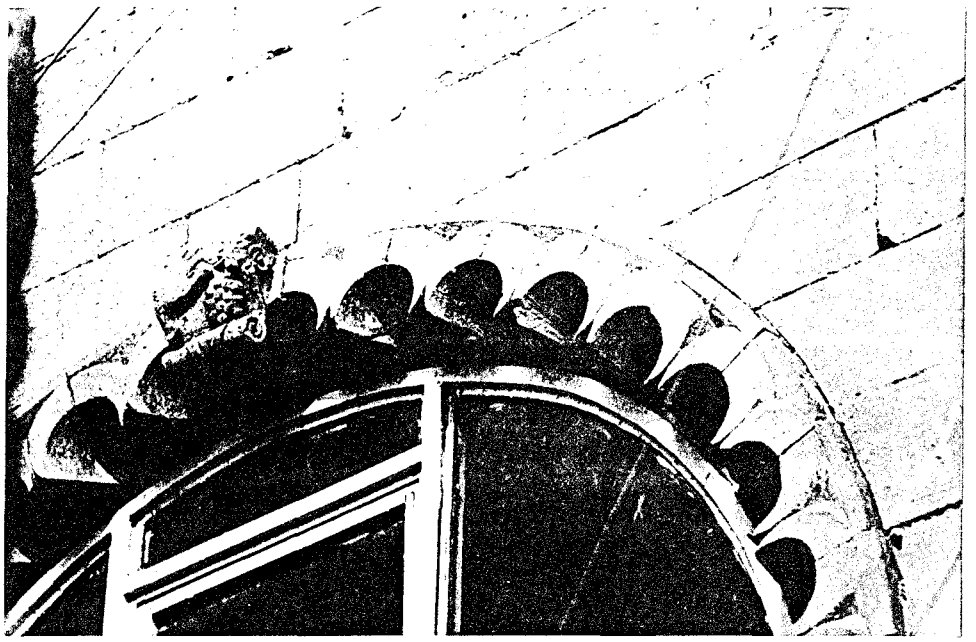
Resim 130. Abamorlar Evi'nde niş kemeri süslemeleri (yıkılmıştır).



Resim 131. Abamorlar Evi'nde niş kemeri süslemeleri (yıkılmıştır).



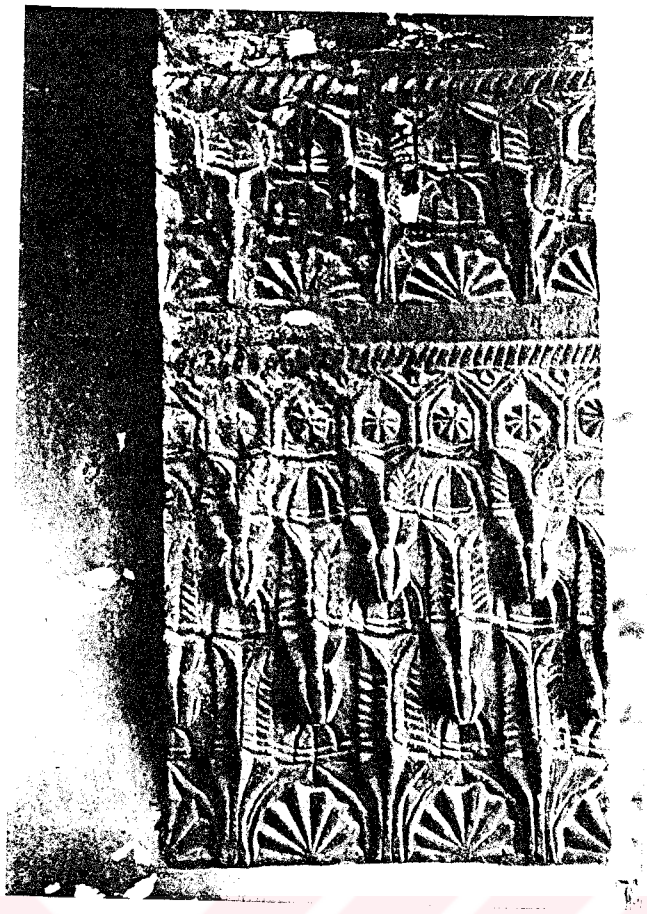
Resim 132. Pabuççu Hacı Bekir Evi eyvan kemeri süslemeleri.



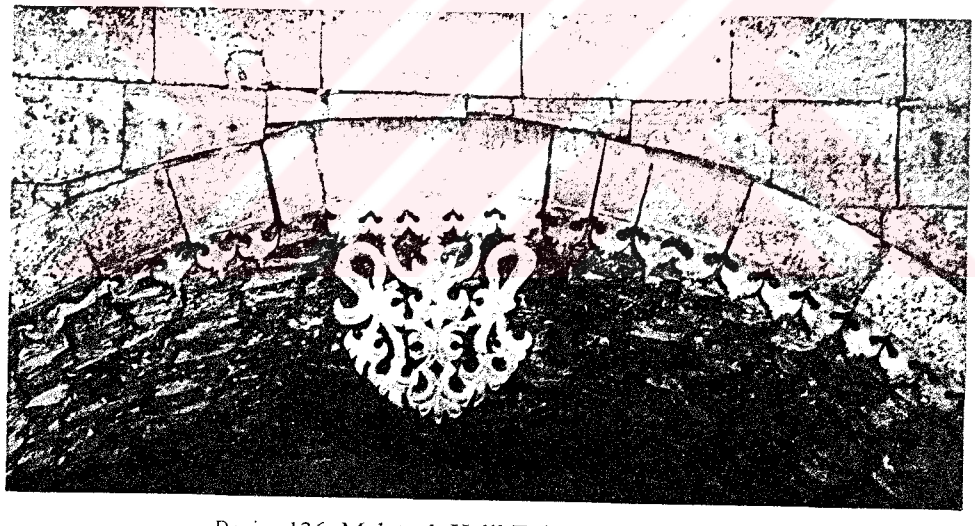
Resim 133. Köroğluzade Evi eyvanı kemer süslemesi.



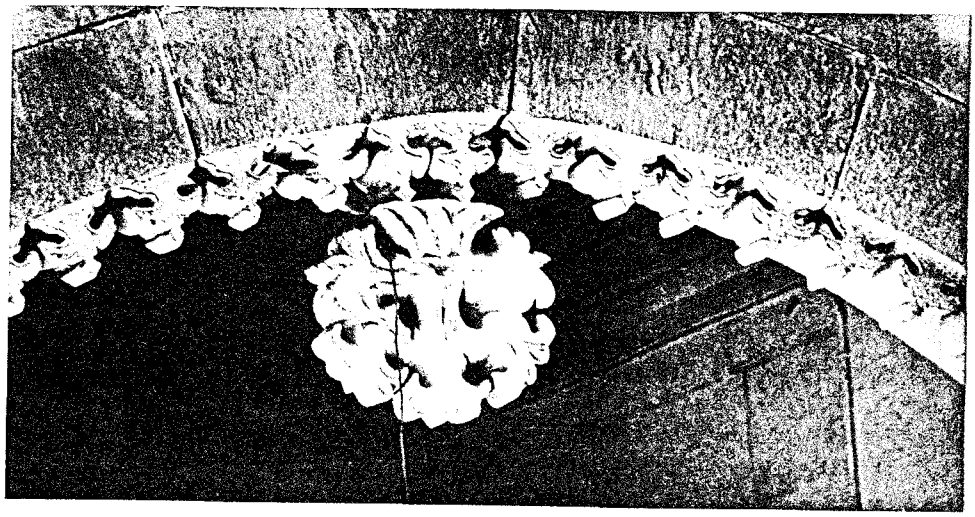
Resim 134. Abdülkadir Hakkari Evi eyvan kemeri üzengi taşı süslemeleri.



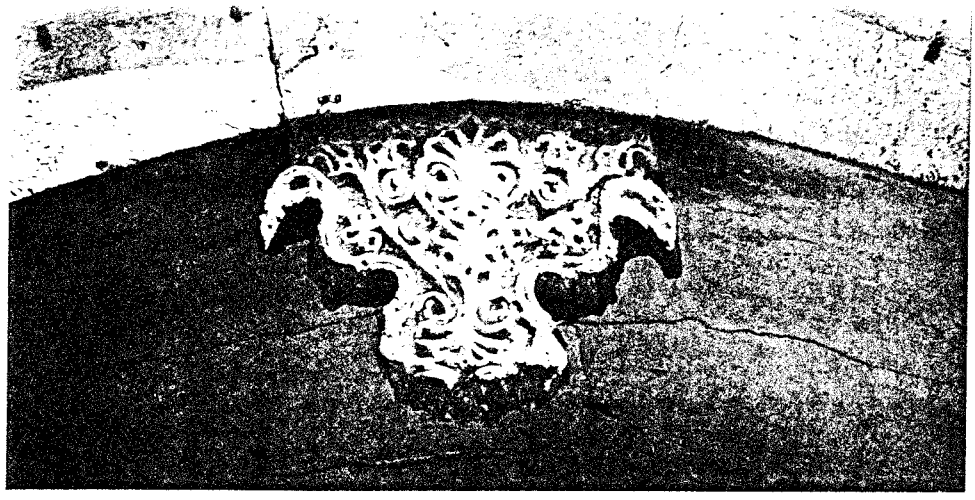
Resim 135. Çubukçular Evi eyvan kemeri üzengi taşı süslemeleri.



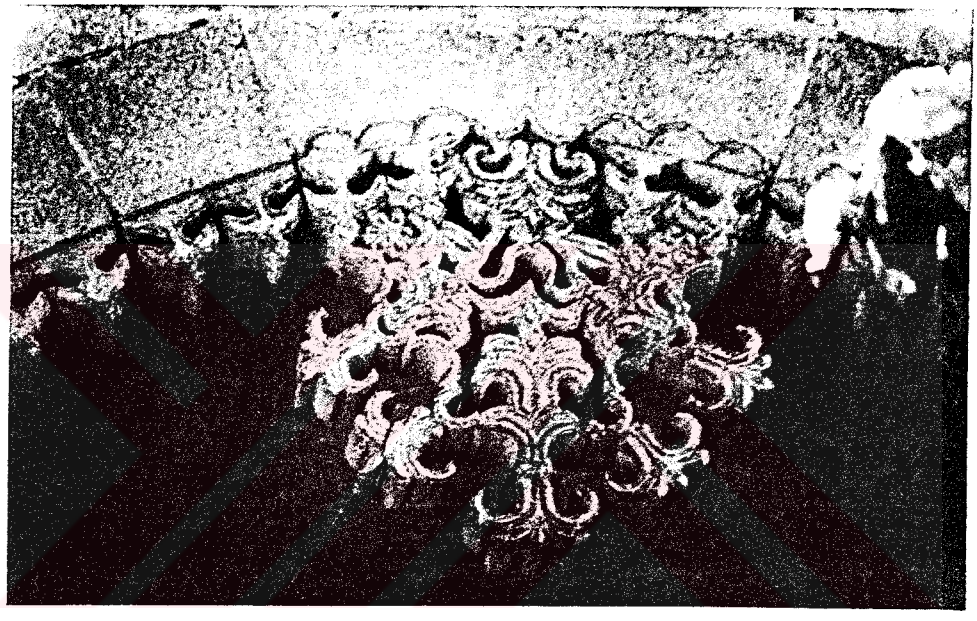
Resim 136. Malatyalı Halil Evi eyvan kemeri kilit taşı.



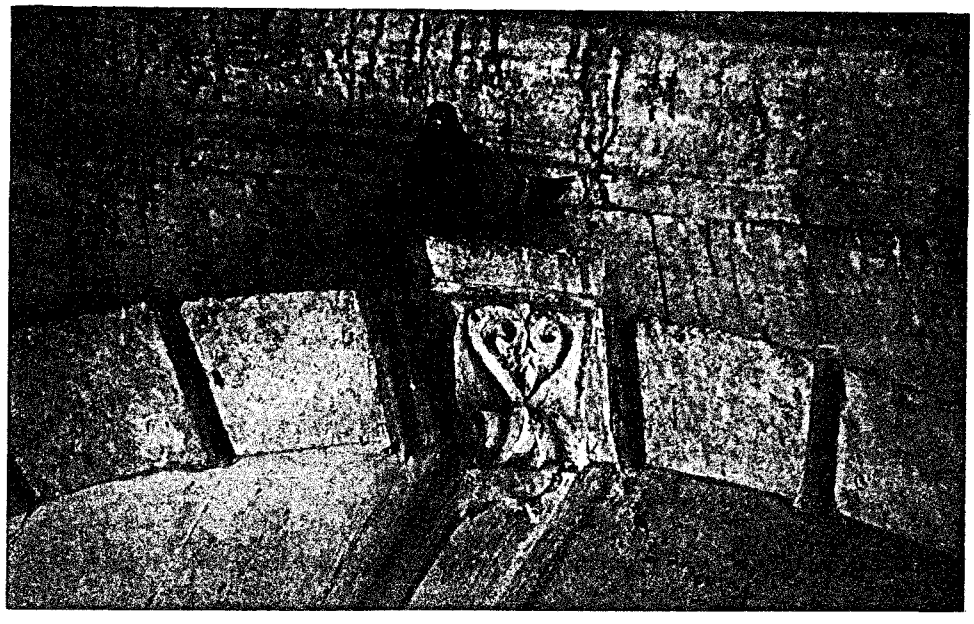
Resim 137. Yorgancı Sokak 13 numaralı evin eyvan kemeri kilit taşı.



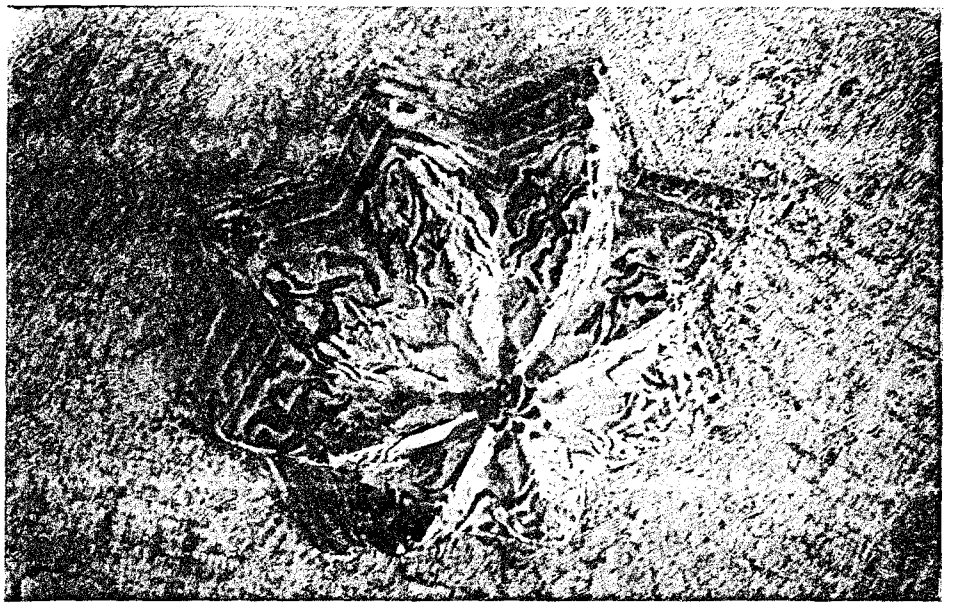
Resim 138. Akarbaşı Mahallesi Güllüoğulları Evi eyvanı kilit taşı.



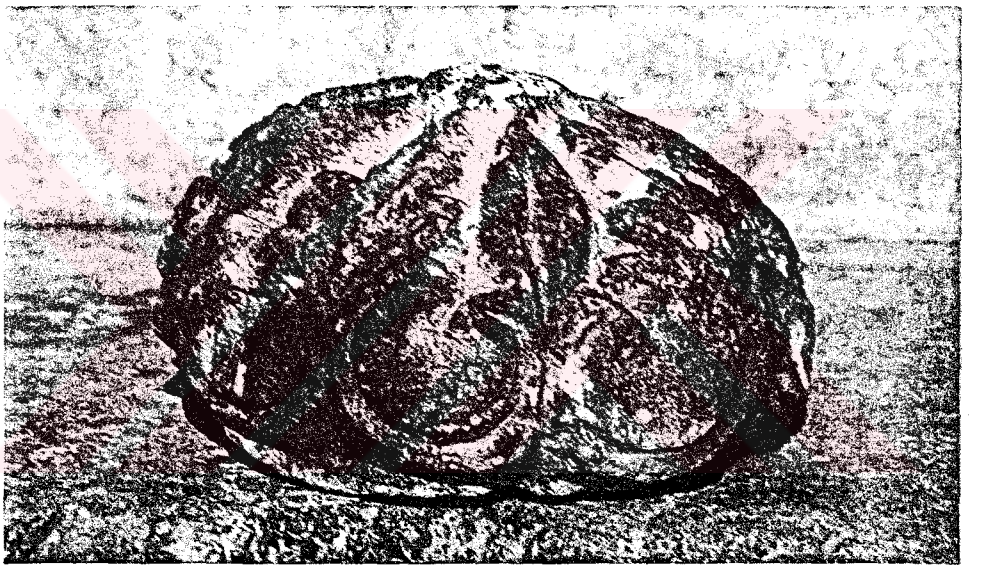
Resim 139. Melikler Evi eyvanı kilit taşı.



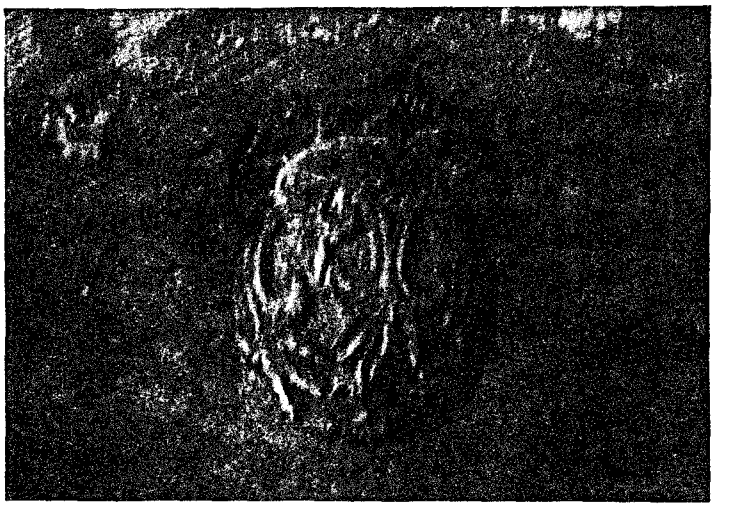
Resim 140. Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Evi (Valilik Konuk Evi) revak kemeri kilit taşı.



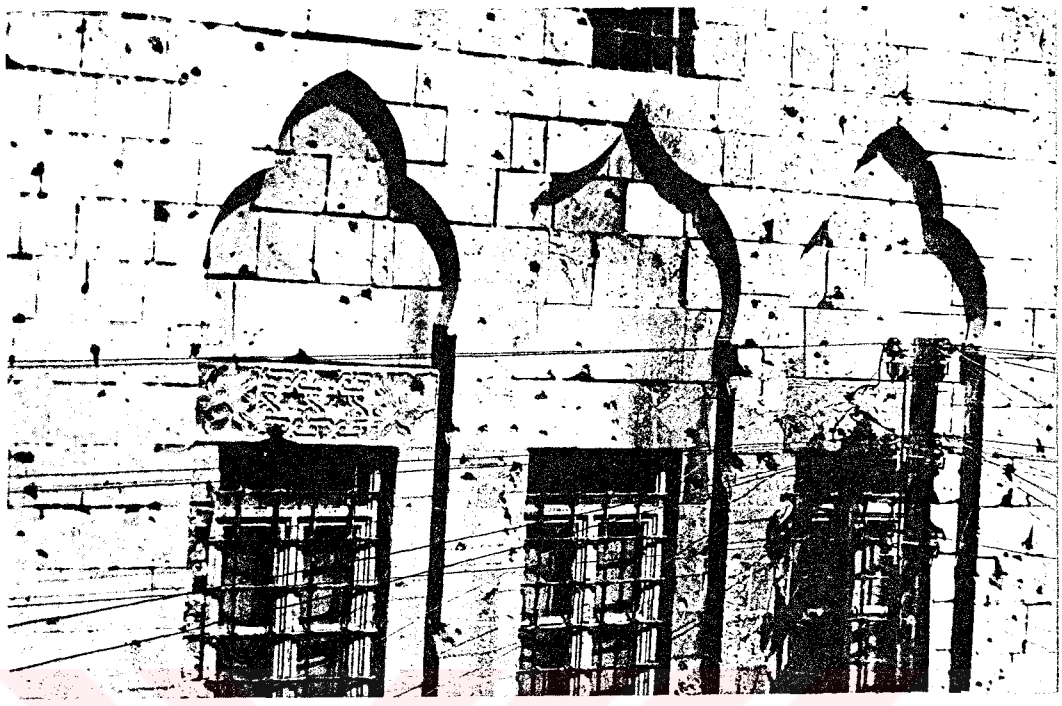
Resim 141. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi eyvanı tonoz kilit taşı.



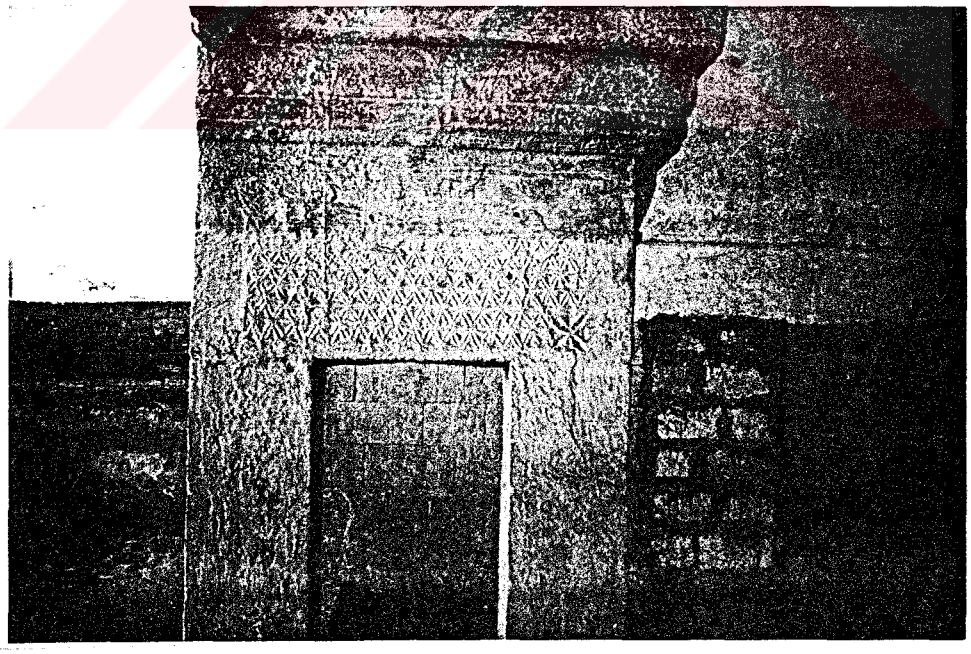
Resim 142. Akarbaşı mahallesinde yıkılan bir evin oda tonozunun kilit taşı.



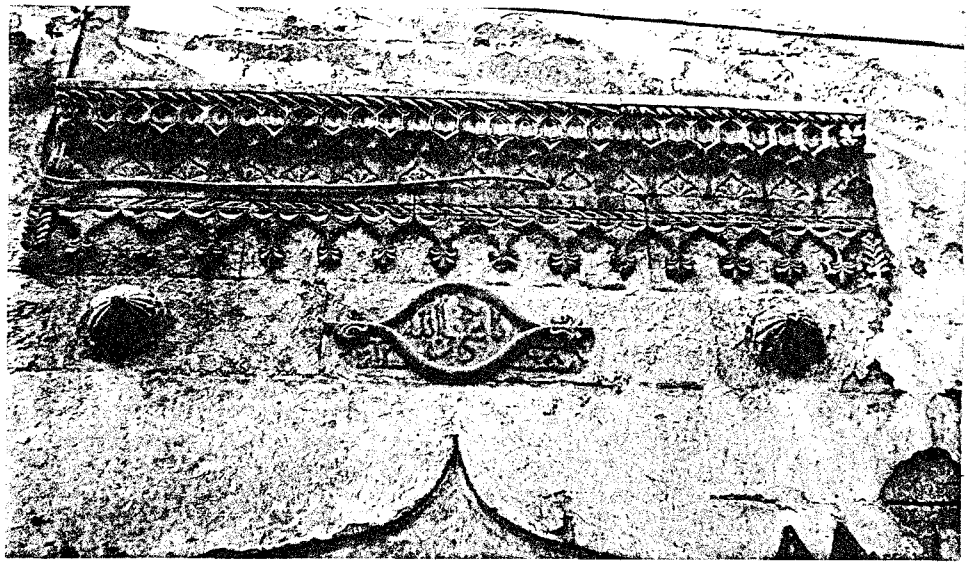
Resim 143. Narıncı Camii doğusuna bitişik evin eyvan tonozu kilit taşı.



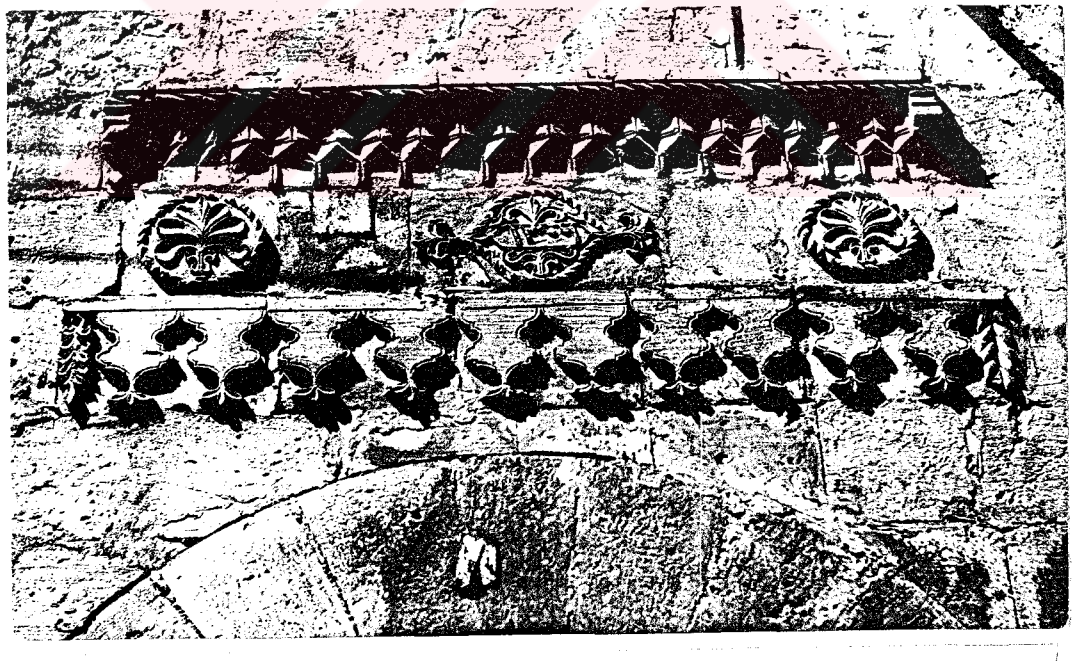
Resim 144. Gümrük Hanı Mescidi doğu cephesindeki pencerelerin lento süslemeleri.



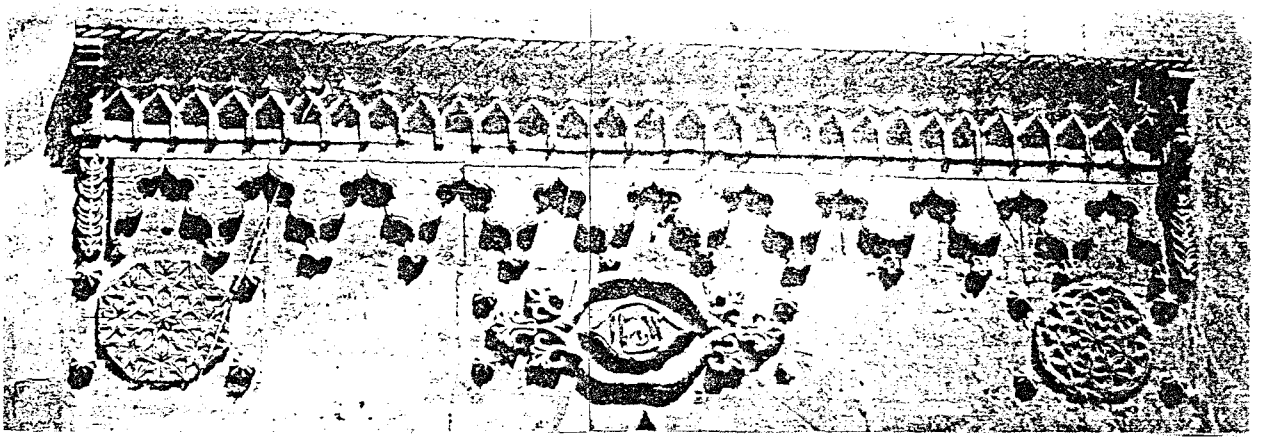
Resim 145. Reci Kilisesi doğusundaki müştemilat evin eyvan payesindeki lento süslemeleri.



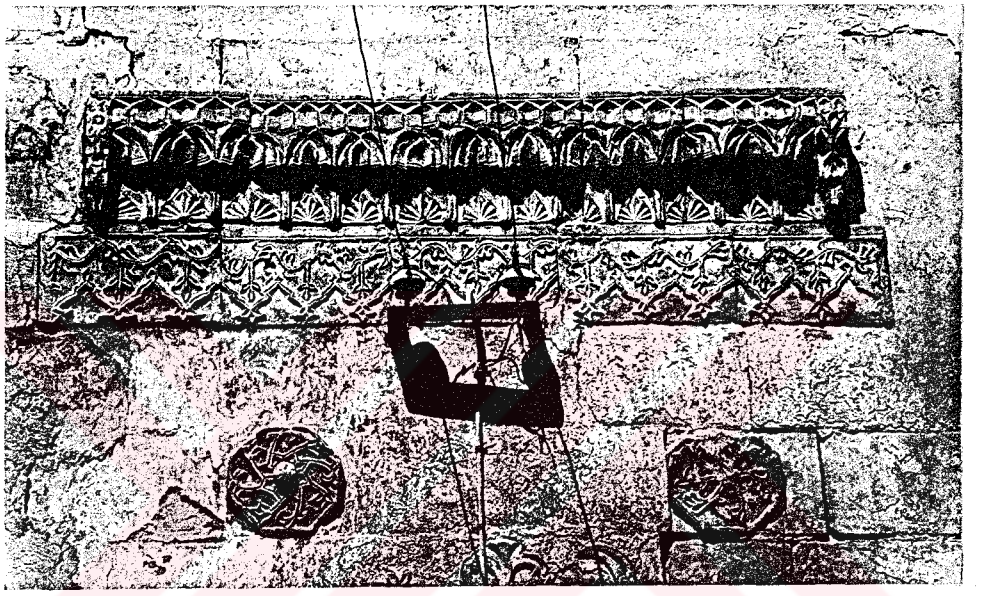
Resim 146. Tütüncü Halil Evi sokak kapısı alınlığı süslemeleri.



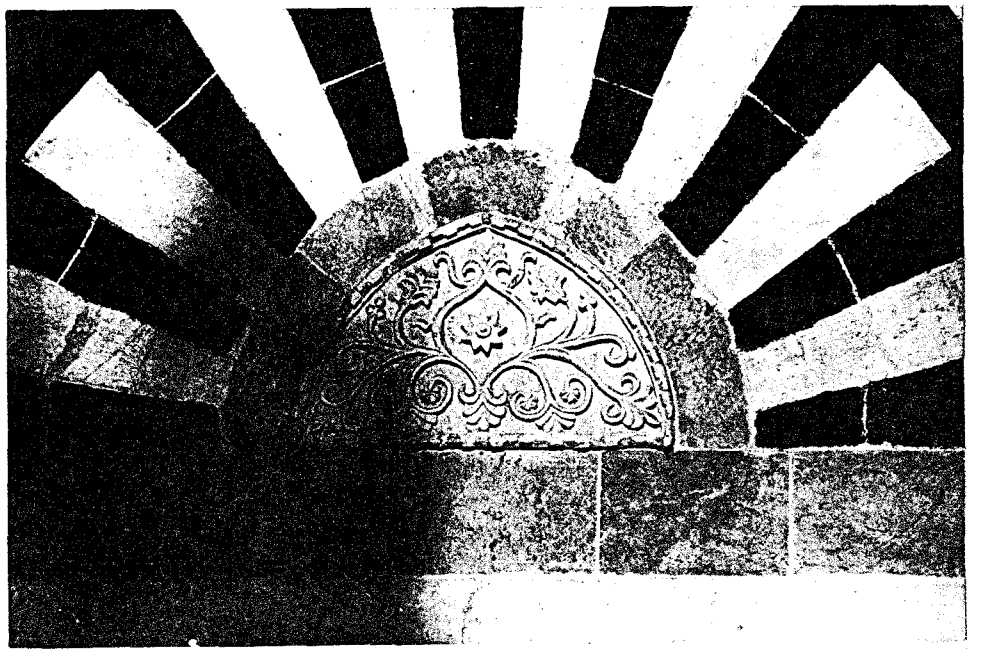
Resim 147. Bıçakçı Meydanı 46 numaralı evin sokak kapısı alınlığı süslemeleri.



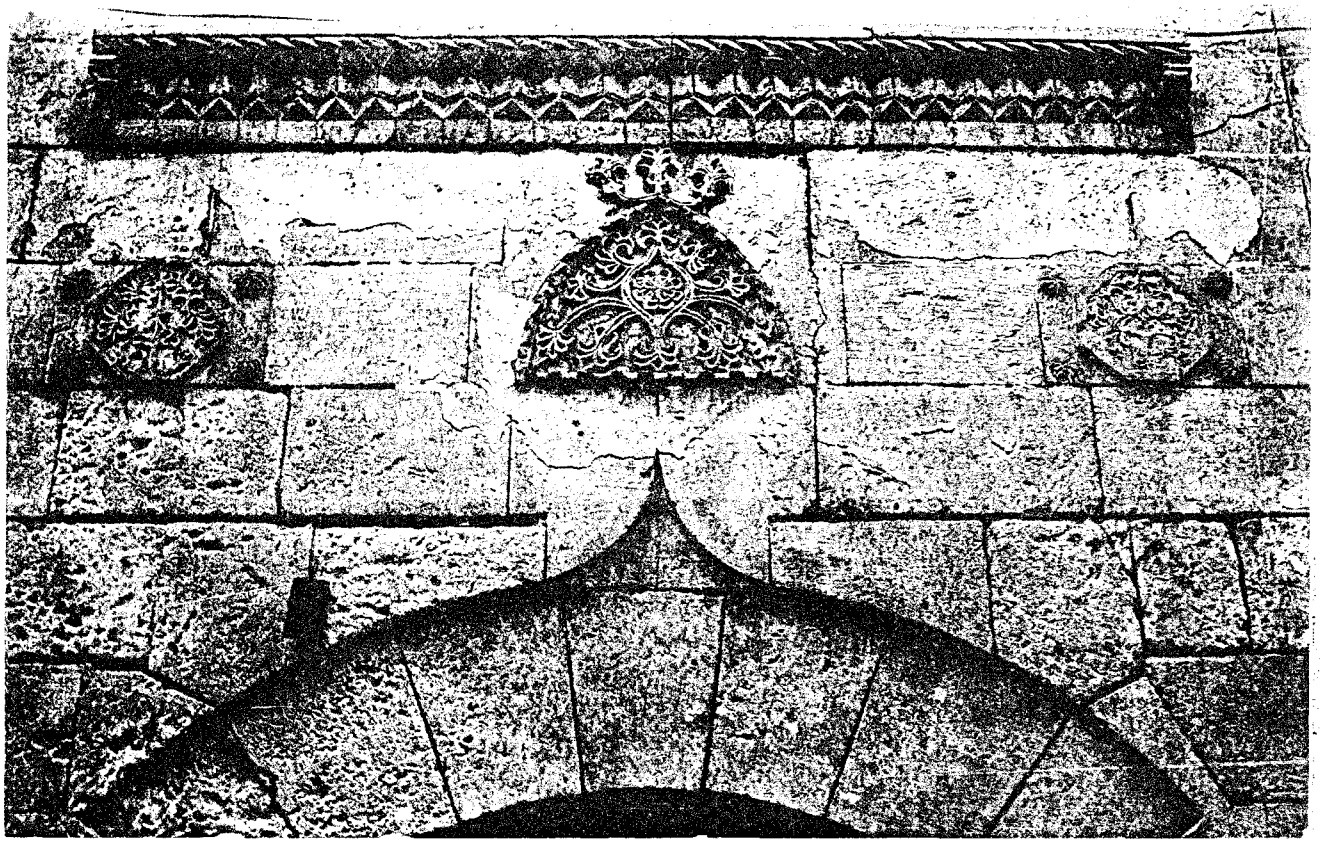
Resim 148. Hacı Bekir Pabuççu Evi selamlık kapısı alınlığı süslemeleri (yıkılmıştır).



Resim 149. Mustafa Akyüz Evi sokak kapısı alınlığı süslemeleri (yıkılmıştır).



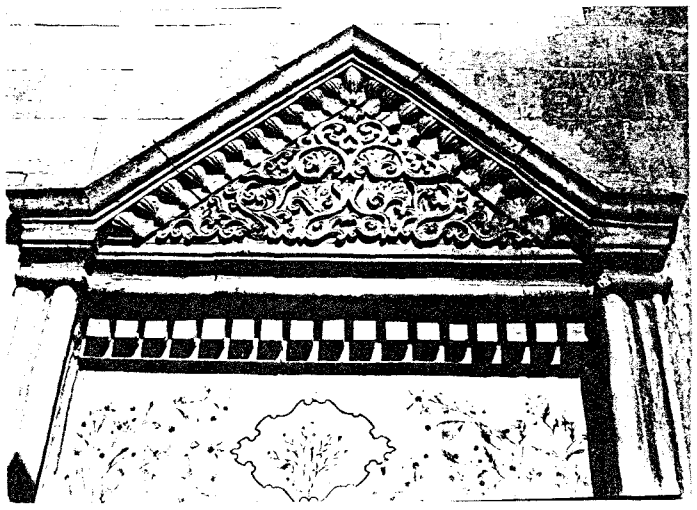
Resim 150. Selahaddin Eyyübi Camii kuzey avlusu batı portali alınlığı süslemesi.



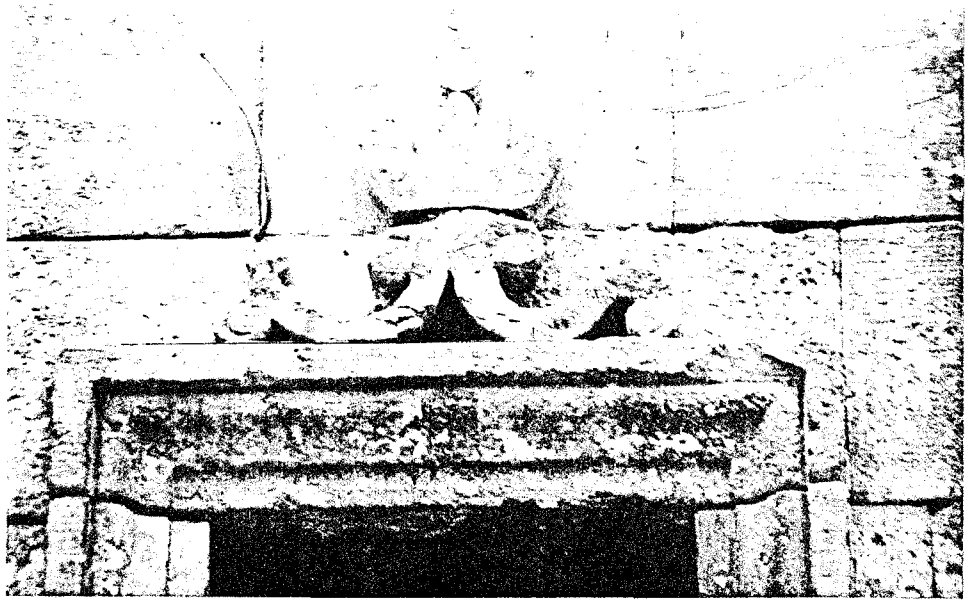
Resim 151. Hacibanlar Evi sokak kapısı alınlığı süslemeleri.



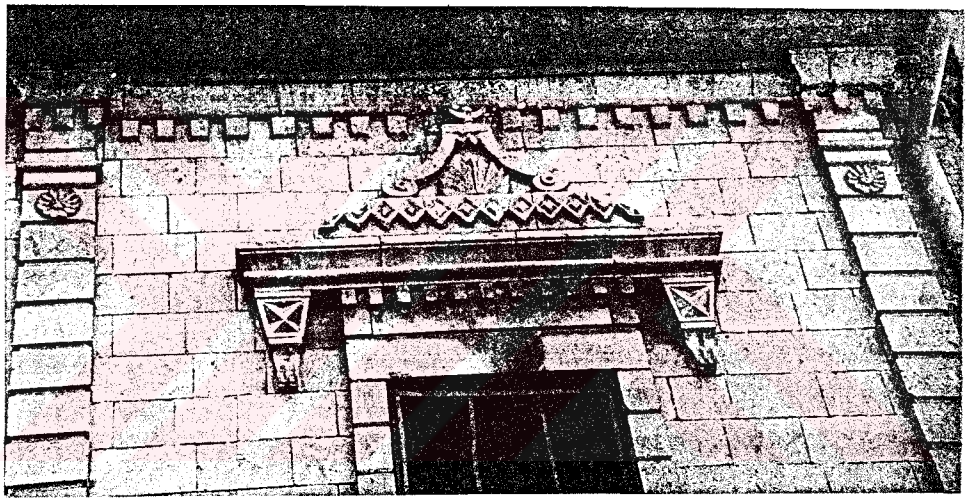
Resim 152. Halil Hafız Kürkçüoğlu Evi sokak kapısı alınlığı süslemeleri (yıkılmıştır).



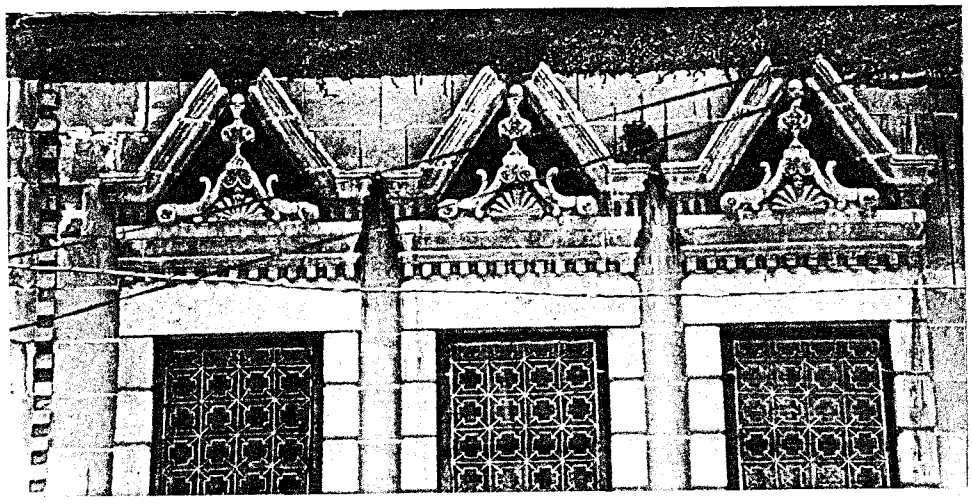
Resim 153. Yusuf Ziya Evi sokak kapısı alınlığı süslemeleri (yıkılmıştır).



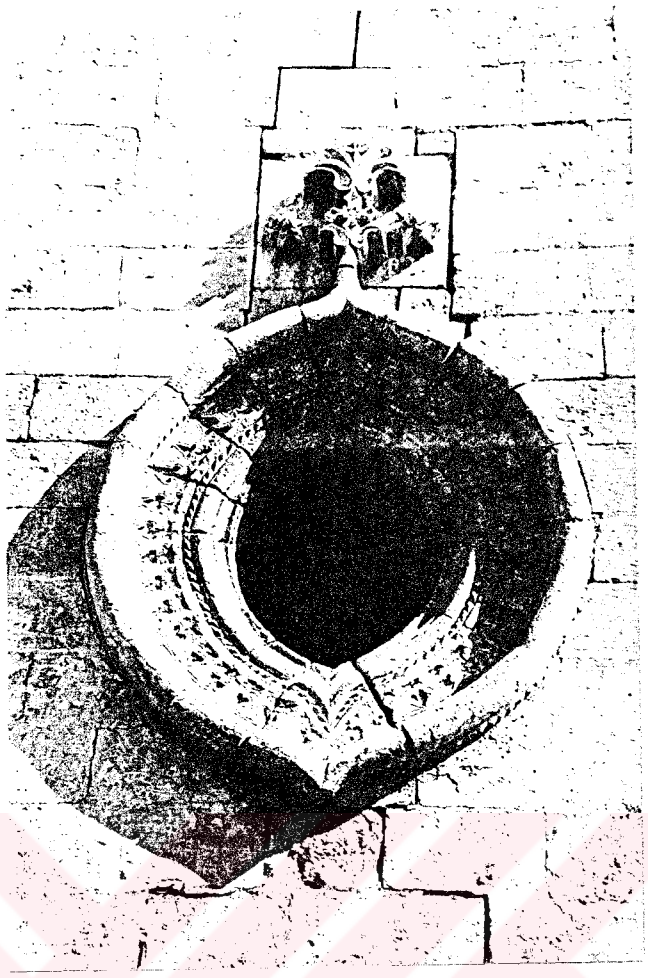
Resim 154. Selahaddin Eyyubi Camii kuzey avlusundaki müştemilat yapının pencere alınlığında yüksek kabartma süsleme.



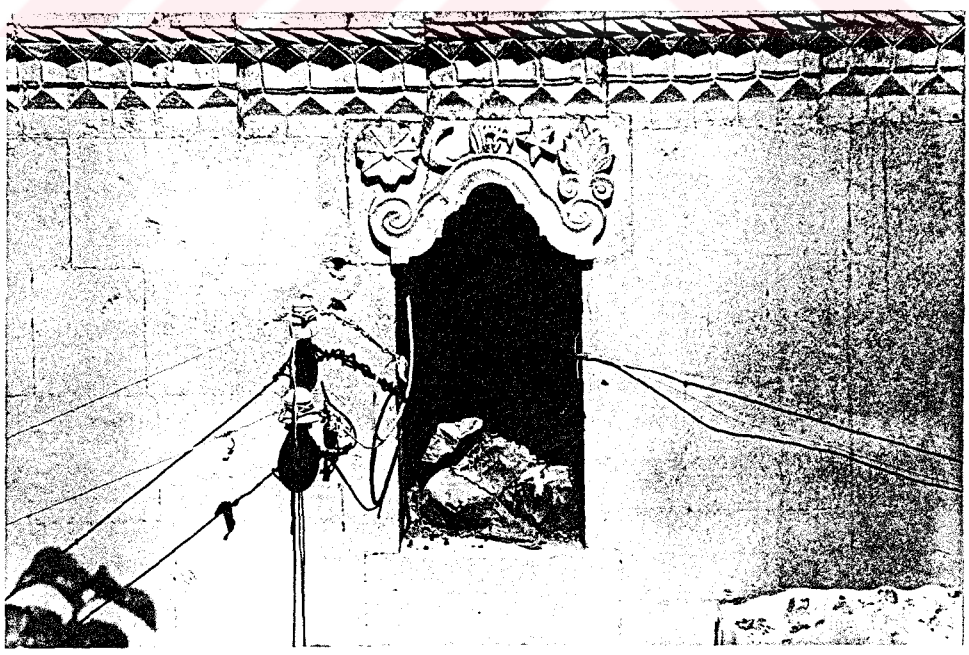
Resim 155. Kurtuluş İlkokulu (Numune Mektebi) pencere alınlığında yüksek kabartma süsleme.



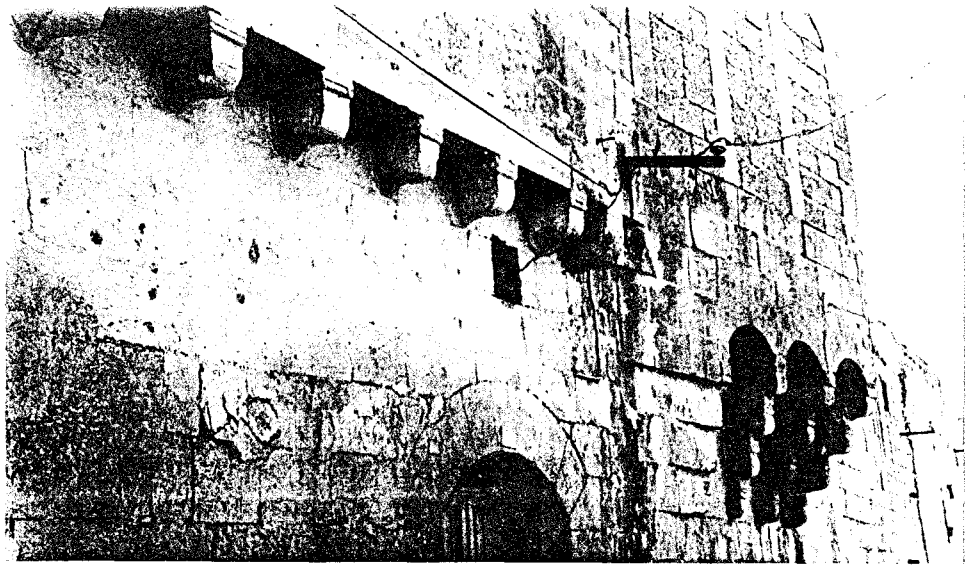
Resim 156. Ellisekiz Meydanı kuzey cephesindeki evin yüksek kabartma süslemeli pencere alınlıkları.



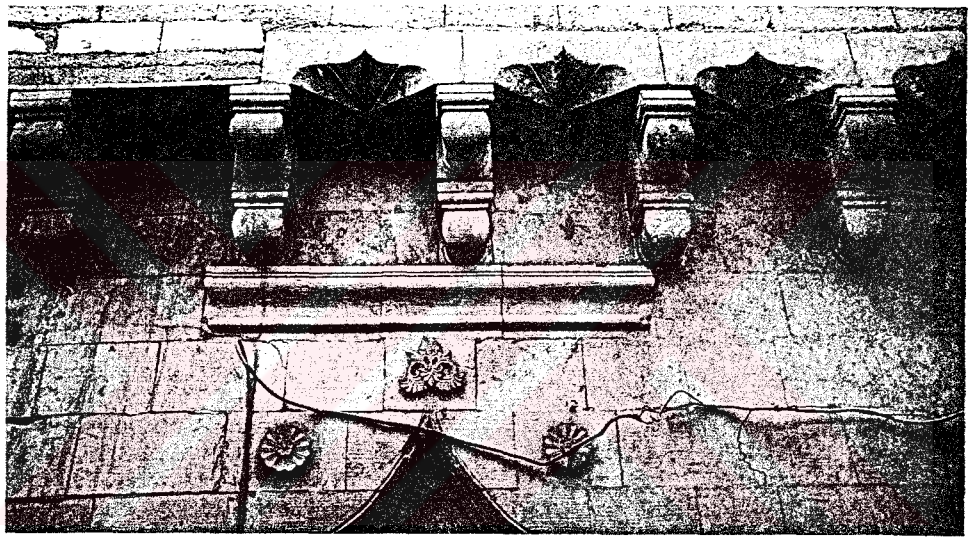
Resim 157. Reci Kilisesi havalandırma penceresi süslemeleri.



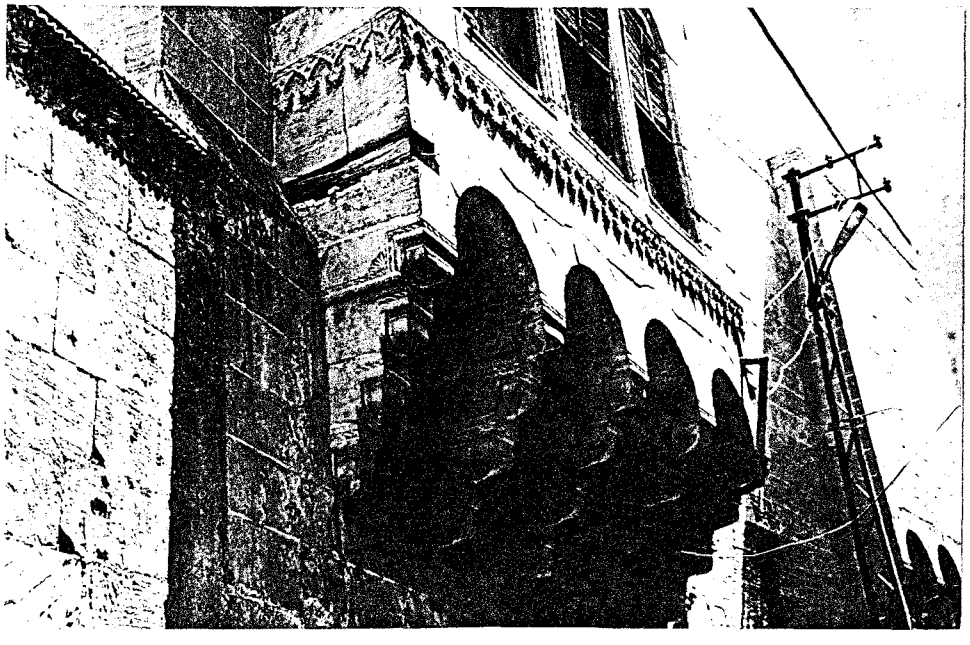
Resim 158. Melikler Evi`nde havalandırma penceresi süslemeleri.



Resim 163. Hüseyin Paşa Sokak'ta konsollar.



Resim 164. Selahaddin Eyyubi Sokağı'nda konsollar.



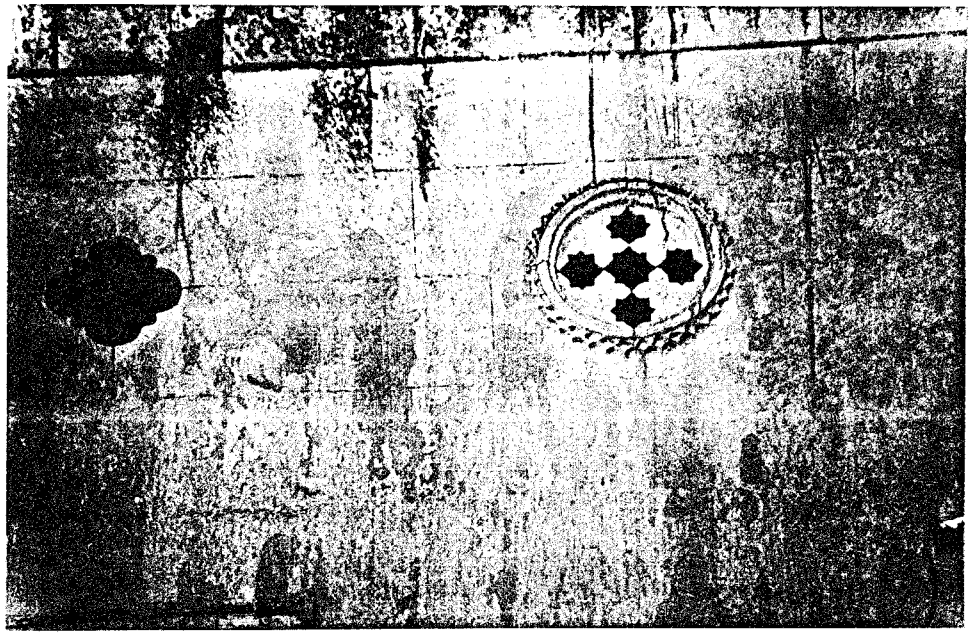
Resim 165. Zincirli Sokak'ta konsollar.



Resim 161. Hekim Dede Meydanı'ndaki evlerin sokağa bakan konsolları.



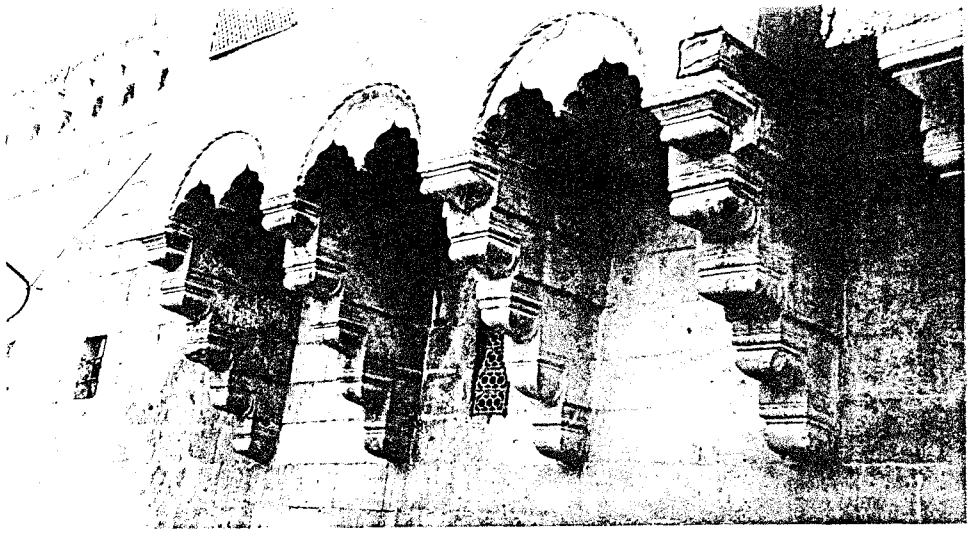
Resim 162. Abdülkadir Hakkari Evi'nin Yorgancı Sokak cephesindeki konsolları.



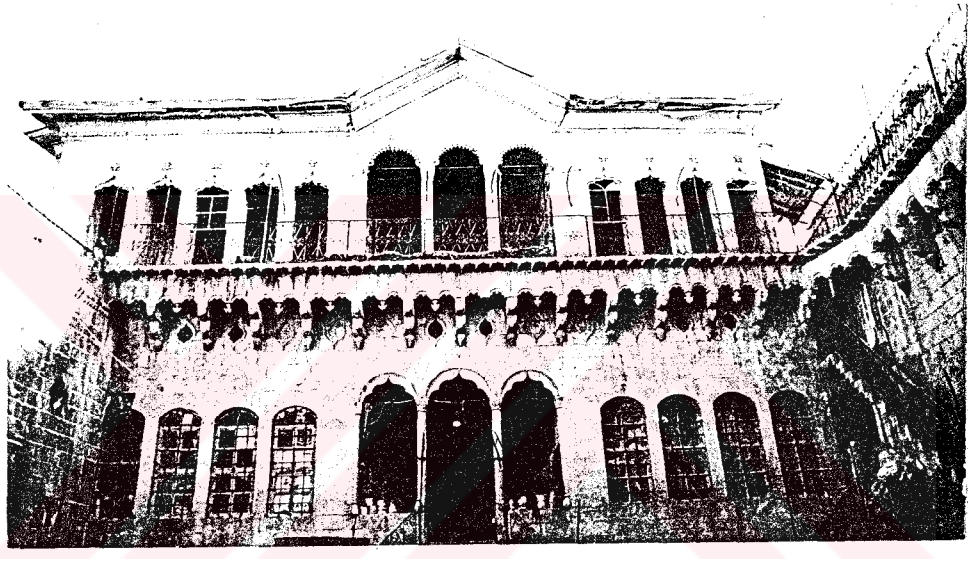
Resim 159. Halfeti İlçesi Ali Yener Evi'nde havalandırma pencereleri.



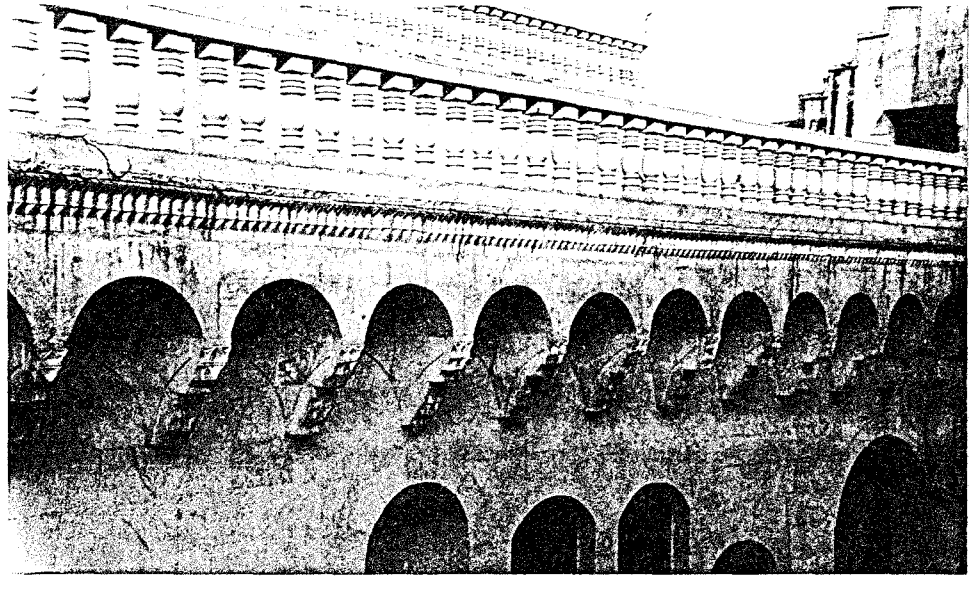
Resim 160. Birecik İlçesi Hacı Davut Tanrıverdi Evi havalandırma penceresi.



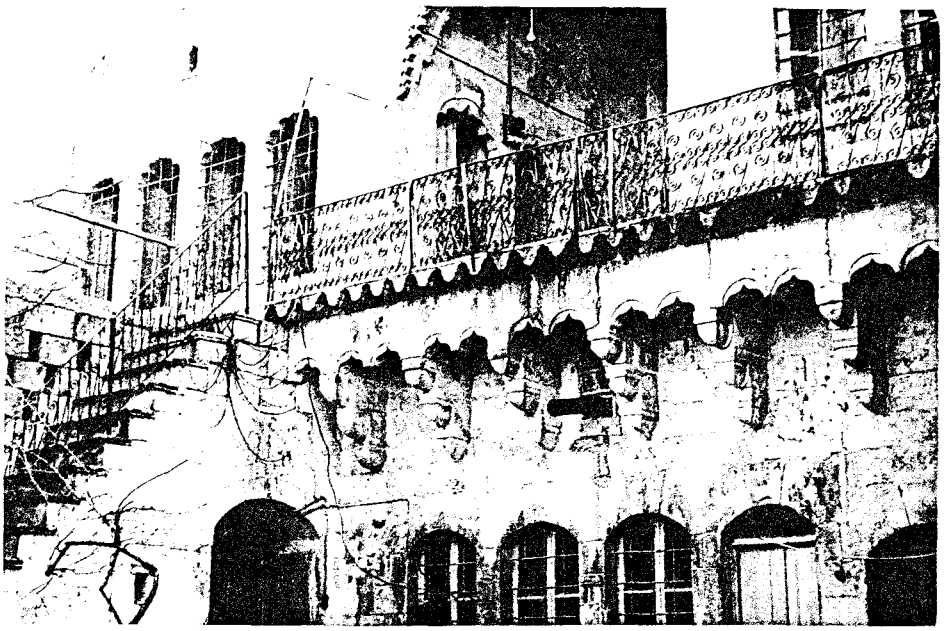
Resim 166. Hüseyin Paşa Sokak'ta konsollar.



Resim 167. Akyüzler Evi konsolları.



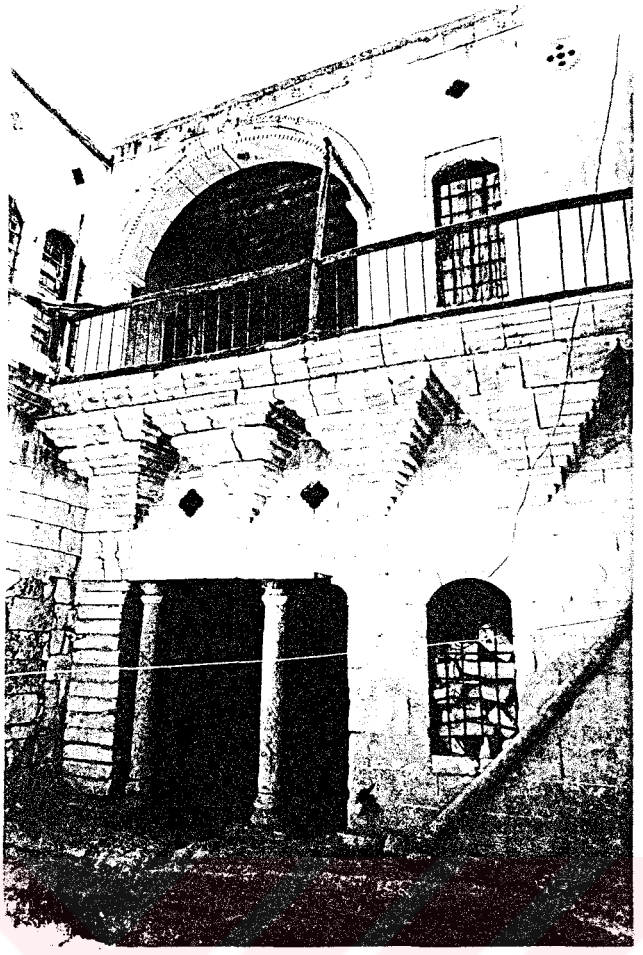
Resim 168. Mehmet Bağmancı Evi konsolları.



Resim 169. Çubukçular Evi konsolları.



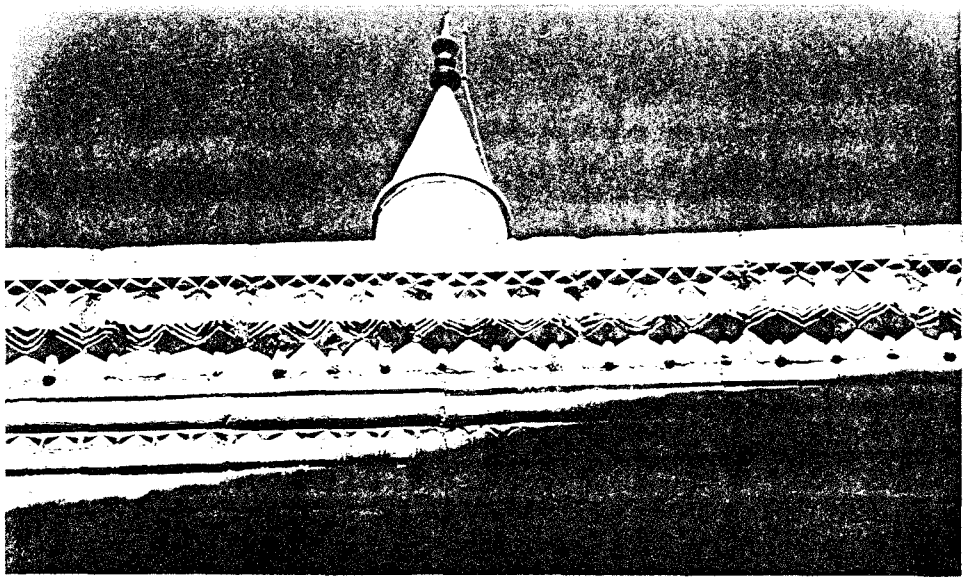
Resim 170. Akarbaşı Güllüoğulları Evi konsolları.



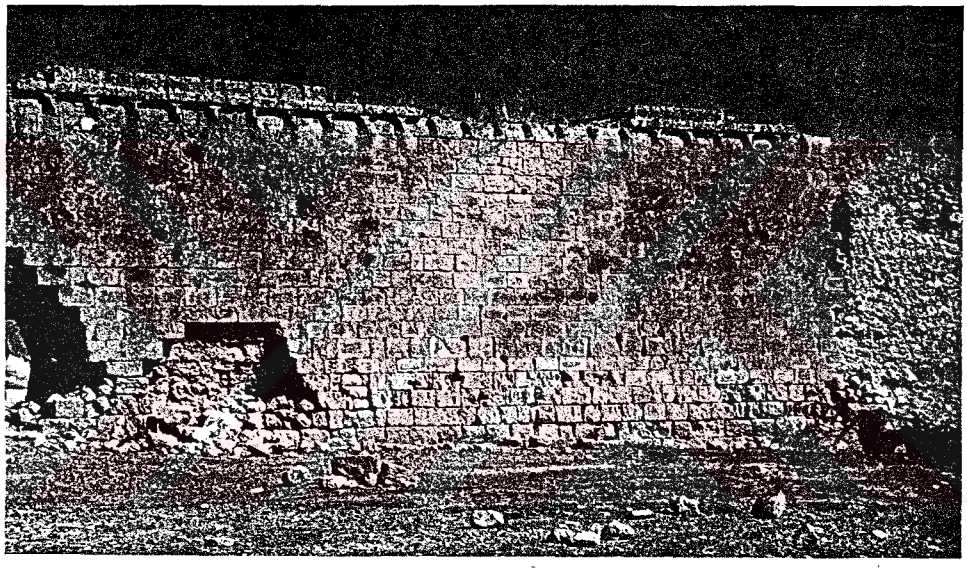
Resim 171. Halfeti İlçesi Ali Yener Evi konsolları.



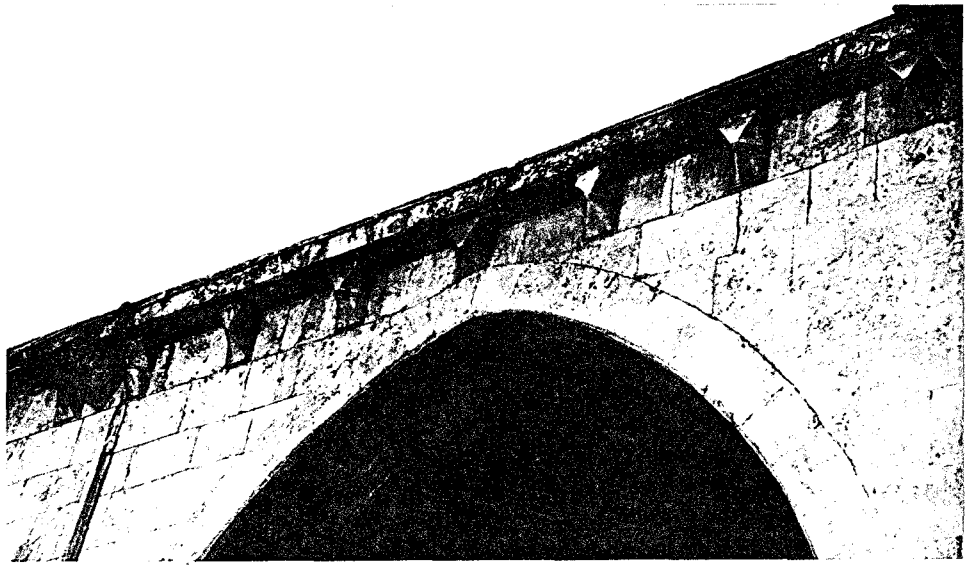
Resim 172. Birecik Urfa Kapısı konsolları.



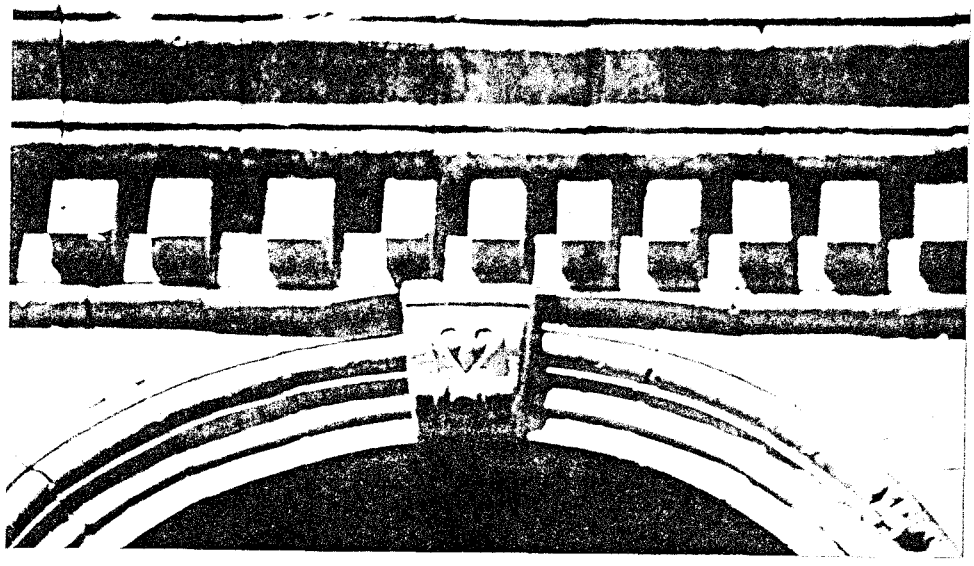
Resim 173. Hekim Dede Çeşmesi saçak silmesi.



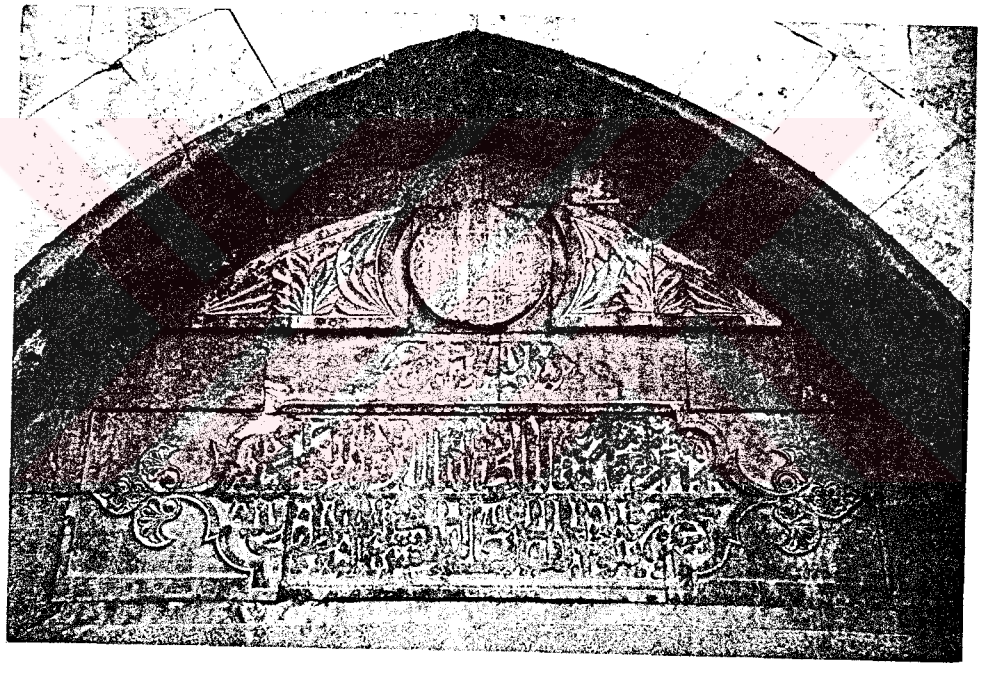
Resim 174. Çar Melik Kervansarayı saçak konsolları.



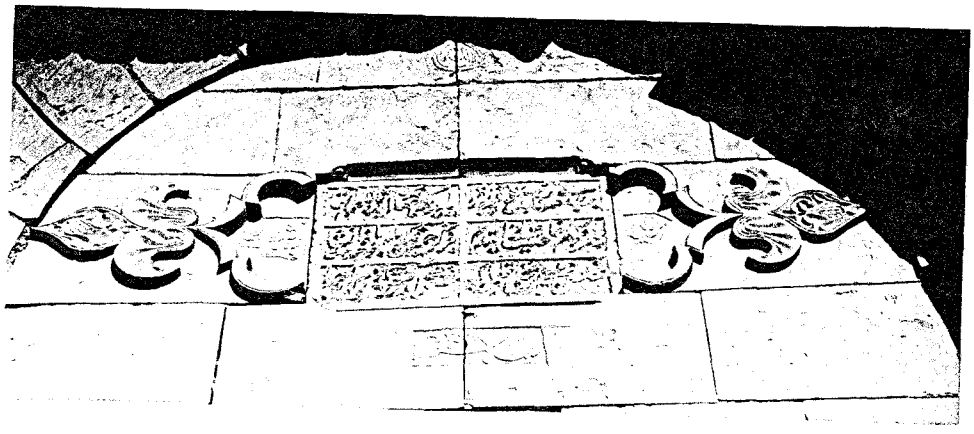
Resim 175. Dabbakhane Camii saçak konsolları.



Resim 176. Selahaddin Eyyubi Camii kuzey avlusundaki müştemilat yapının sıçan dişi süslemeli saçak silmesi.



Resim 177. Birecik Urfa Kapısı kitabe çerçevesi süslemeleri.



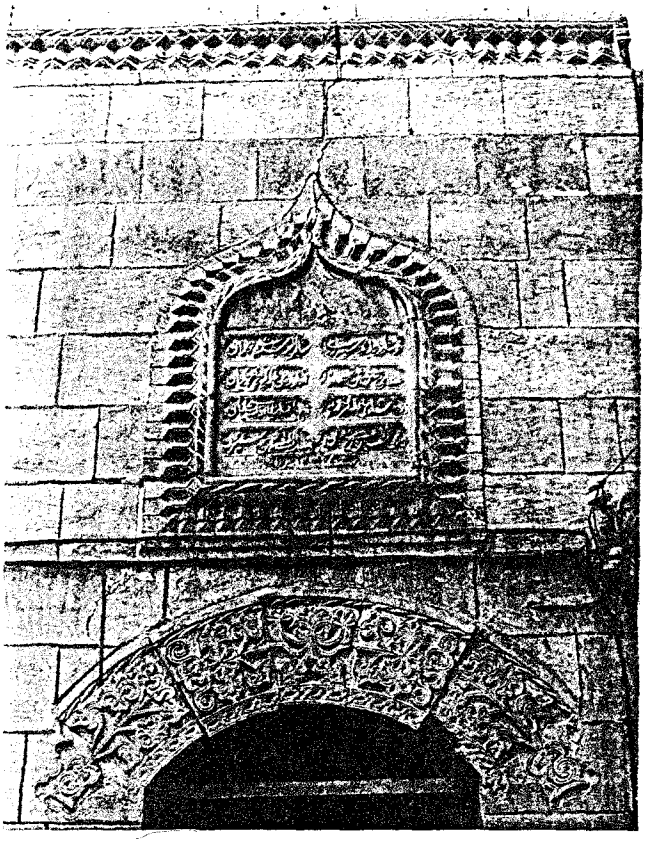
Resim 178. Birecik Bahçe Damları kapısı kitabe çerçevesi süslemeleri.



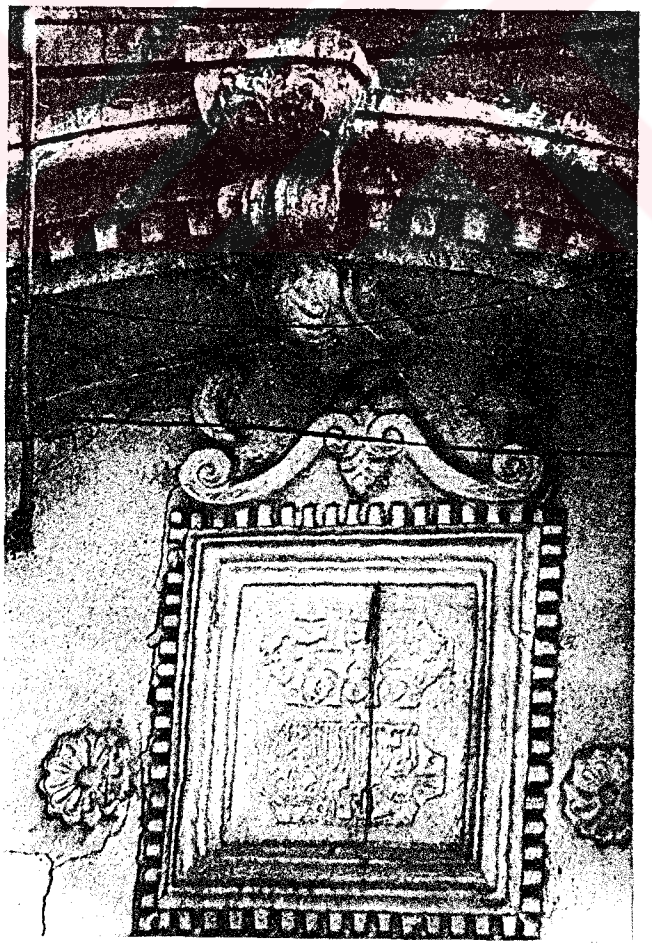
Resim 179. Gümrük Hanı kitabe süslemeleri.



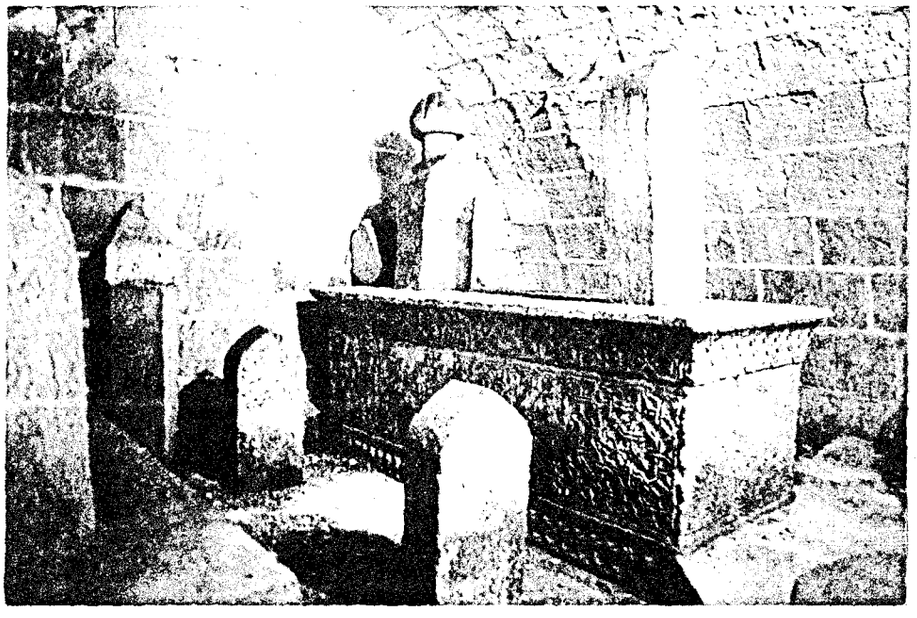
Resim 180. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kütüphane kitabesi süslemeleri.



Resim 181. Hüseyin Paşa Sokak 7 numaralı evde kitabe süslemeleri.



Resim 182. Fesadı Hanı kitabe süslemeleri.



Resim 183. Ruz Bey mezarı süslemeleri.



Resim 184. Harran Kapı mezarlığında mezar şahidesi.



Resim 185. Yusuf Paşa Camii haziresinde mezar şahidesi.



Resim 186. Ulu Cami haziresinde mezar şahidesi.



Resim 187. Mevlid-i Halil Camii haziresinde mezar şahidesi.



Resim 188. Mevlid-i Halil Camii avlusunda "Ser Turnai" başlıklı mezar şahidesi.



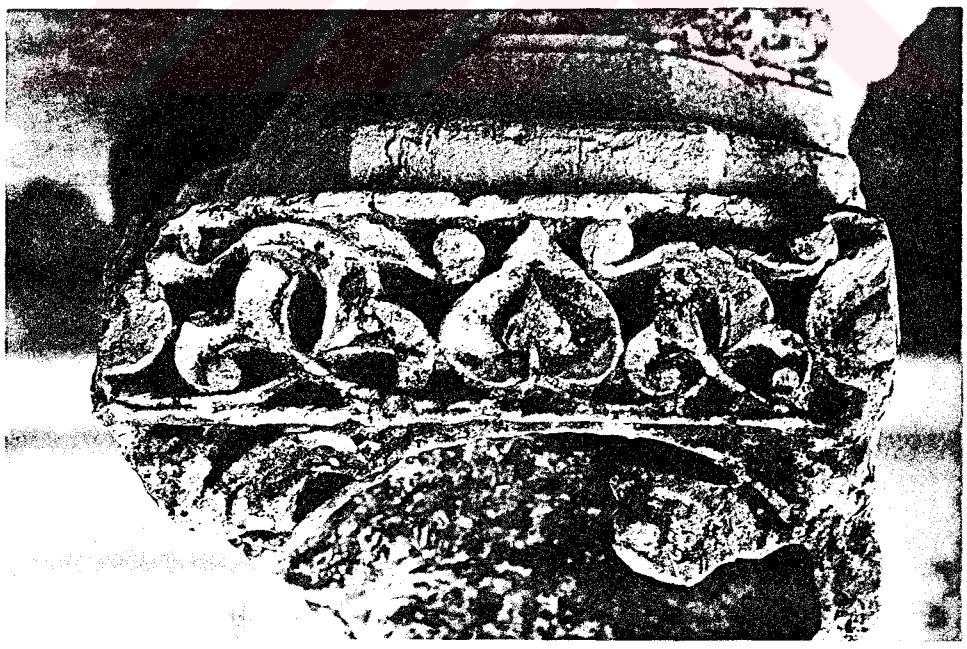
Resim 189. Yusuf Paşa Camii haziresinde "püsküllü fes" başlıklı mezar şahidesi.



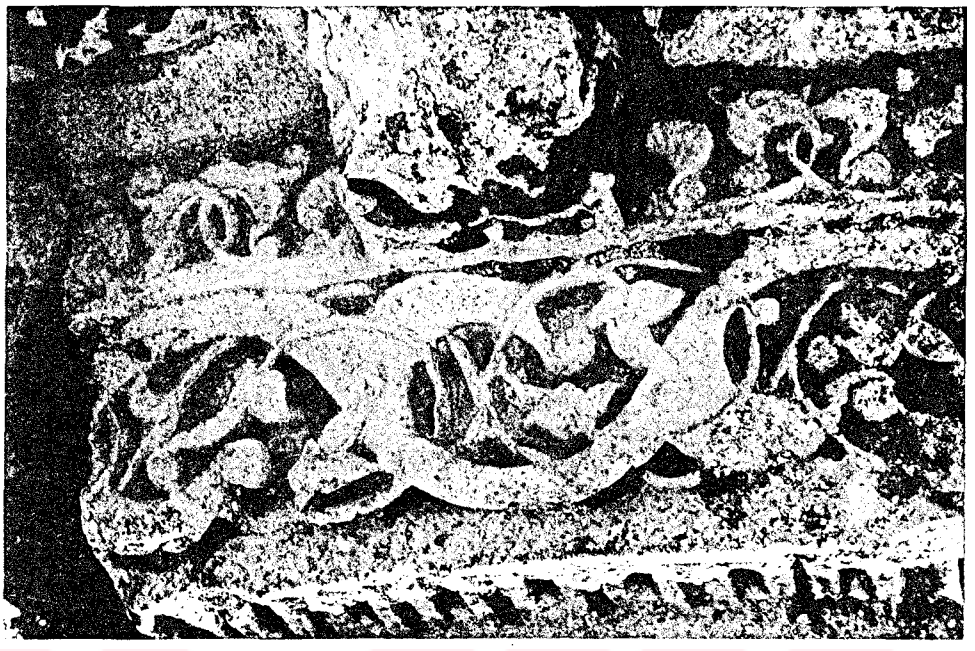
Resim 190. Mevlid-i Halil Camii haziresinde mezar şahidesi başlığı.



Resim 191. Harran Ulu Camii'nden süslemeli kemer taşı (Urfa Müzesi).



Resim 192. Harran Ulu Camii'nden rumi - palmet dizili bordür (Urfa Müzesi).



Resim 193. Harran Ulu Camii`nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



Resim 194. Harran Ulu Camii`nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



Resim 195. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



Resim 196. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



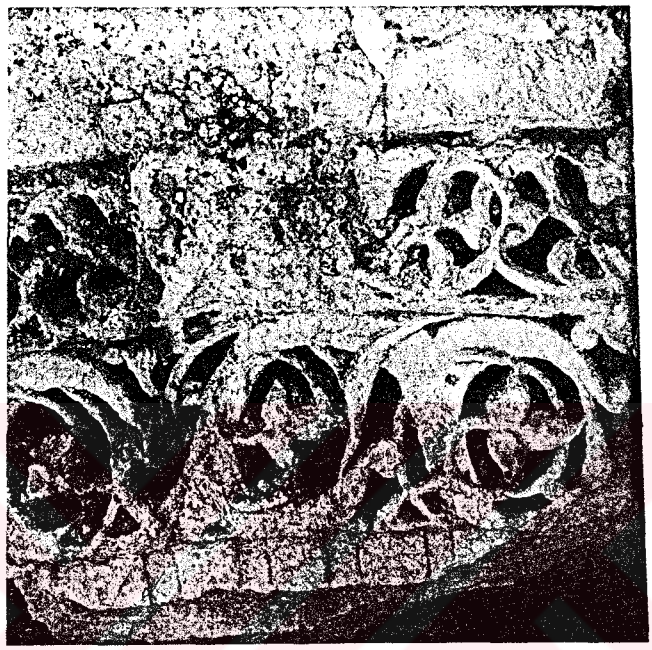
Resim 197. Harran Ulu Camii`nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



Resim 198. Harran Ulu Camii`nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



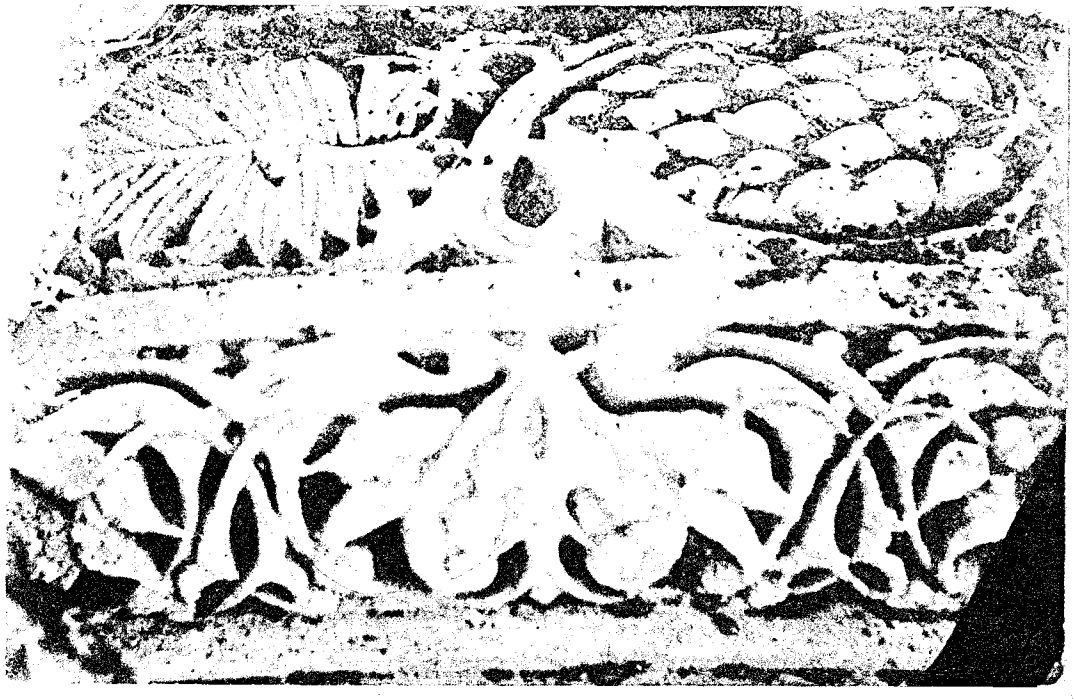
Resim 199. Haran Ulu Camii'nden çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür (Urfa Müzesi).



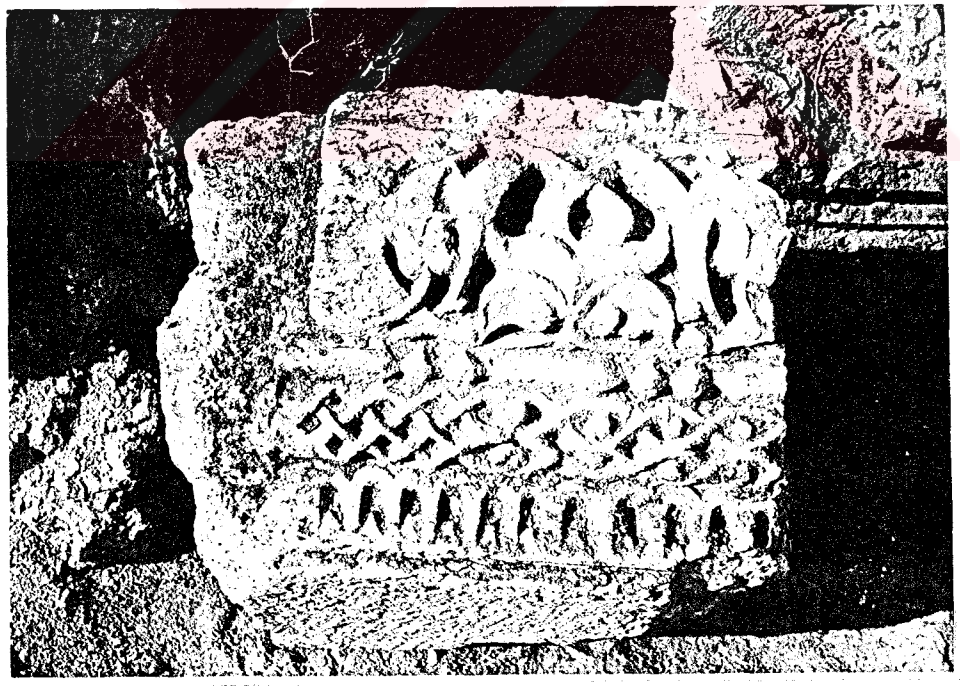
Resim 200. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



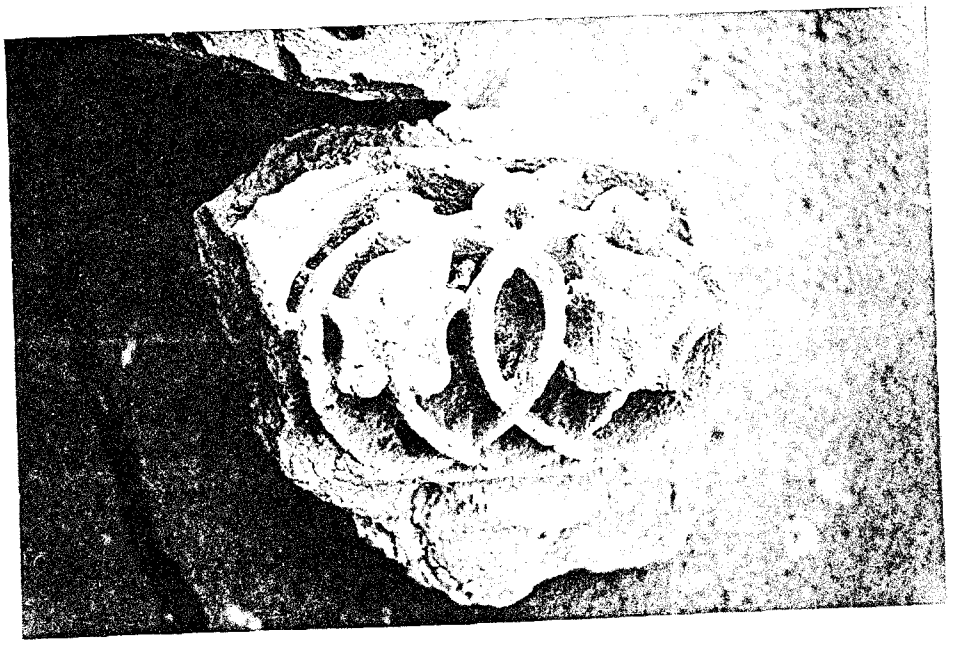
Resim 201. Harran Ulu Camii'nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



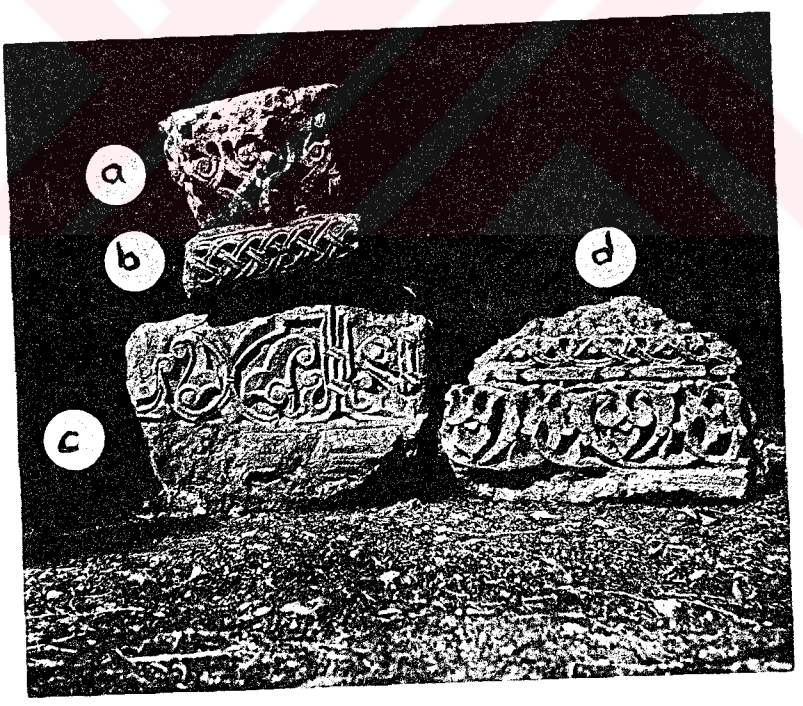
Resim 202. Harran Ulu Camii`nde çatallı rumili ve kıvrık dallı bordür.



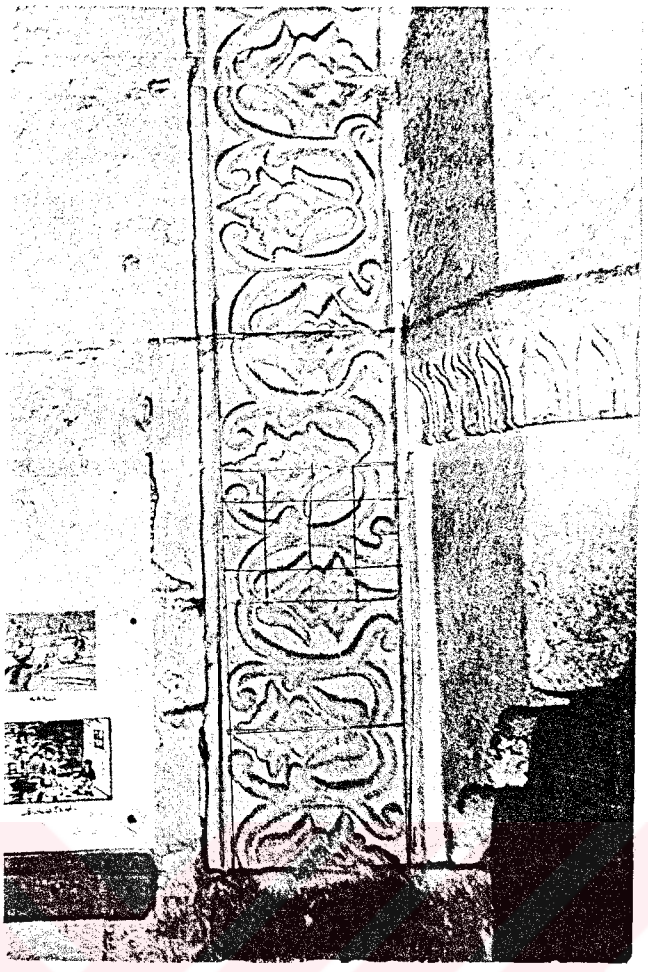
Resim 203. Harran Ulu Camii`nde rumi ve palmetli bordür.



Resim 204. Harran Ulu Camii'nde kıvrık dallı ve palmetli bordür.



Resim 205. Harran Ulu Camii'nden süslemeli mimari parçalar (Urfa Müzesi).



Resim 206. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi ocak nişi çevresinde rumi ve palmet dizili bordür.



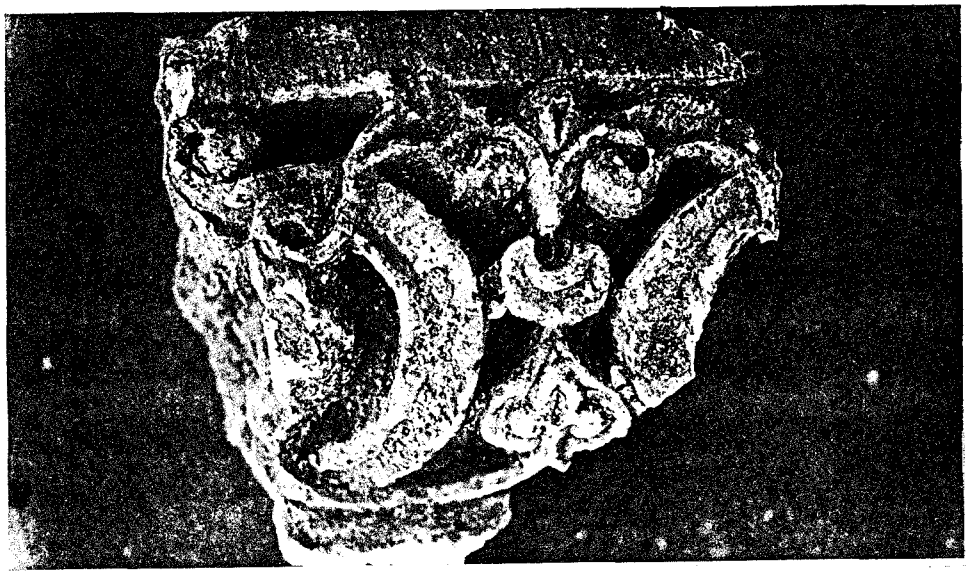
Resim 207. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi ocak nişi çevresinde rumi ve palmet dizili bordür.



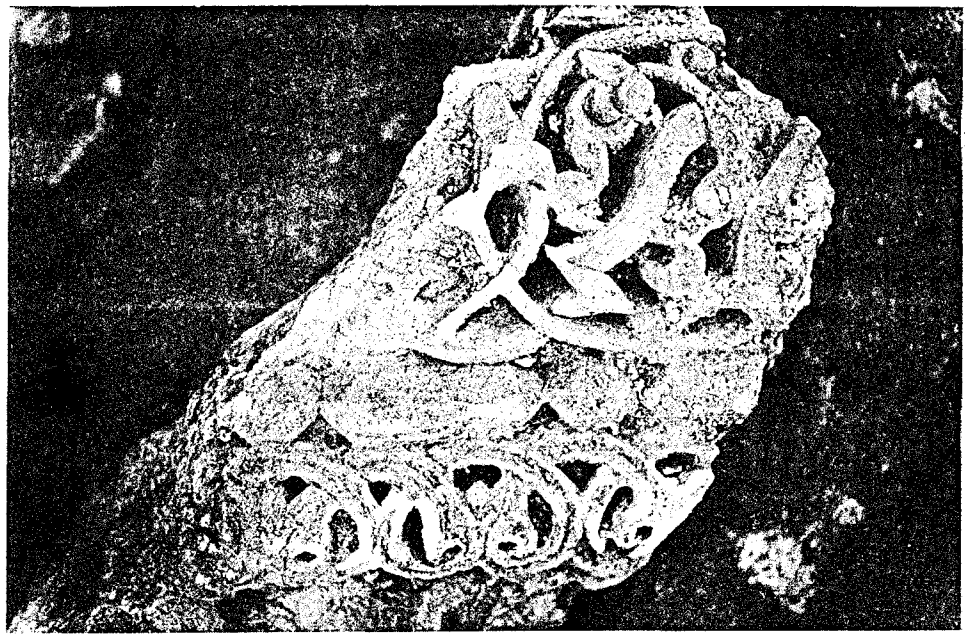
Resim 208. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürü.



Resim 209. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürü.



Resim 210. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürlü mimari parça.



Resim 211. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürlü mimari parça.



Resim 212. Harran Ulu Camii'nden lotus-palmet bordürlü sütun başlığı (Urfa Müzesi).



Resim 213. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürlü sütun başlığı.



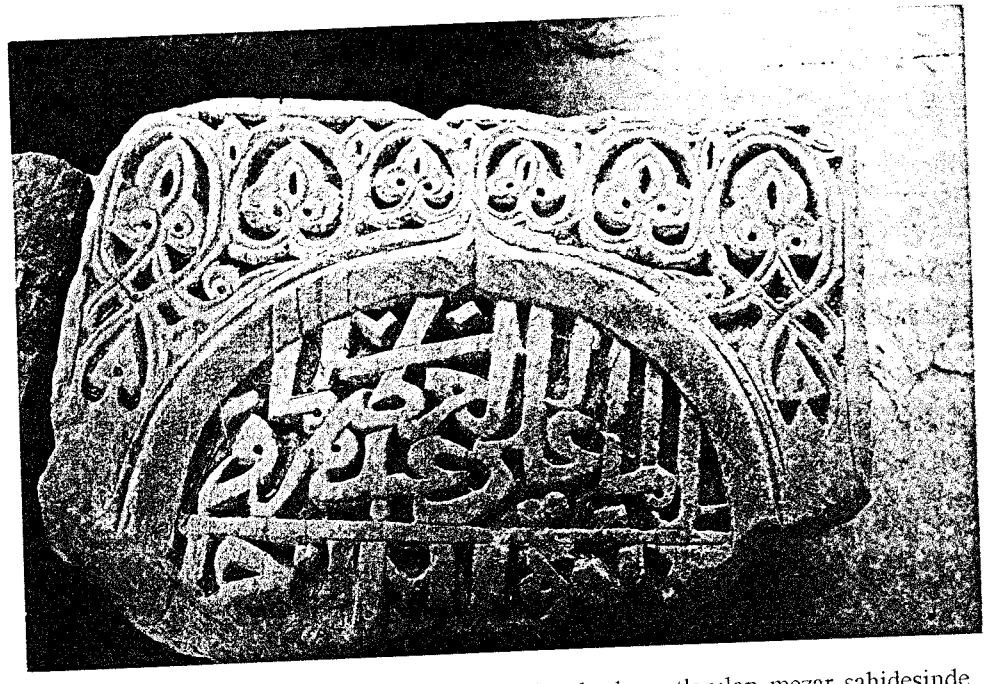
Resim 214. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet bordürlü mimari parça.



Resim 215. Palmet motifli mermer sütun başlığı (Urfa Müzesi).



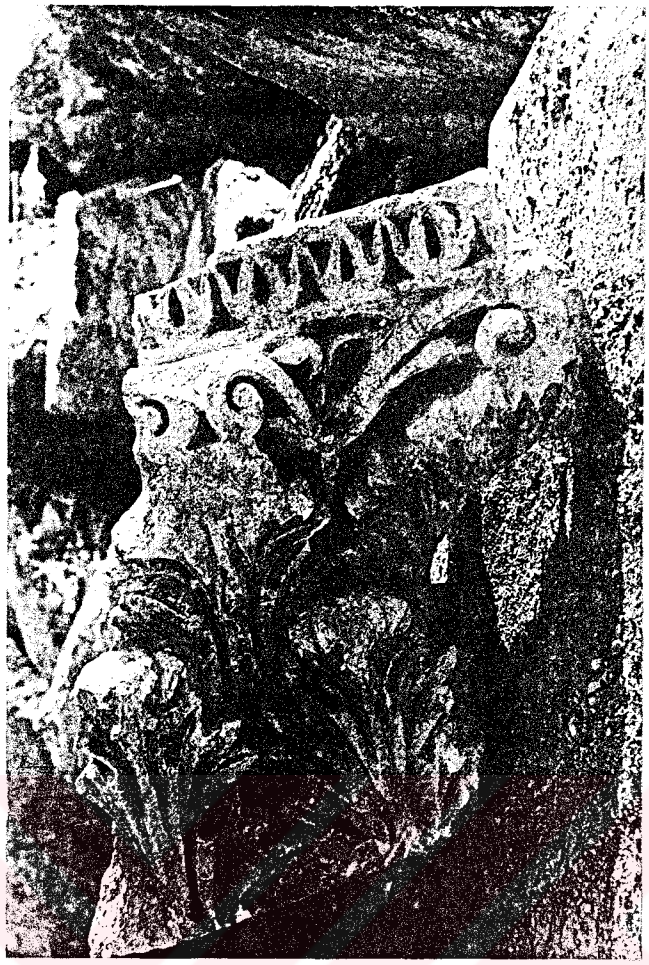
Resim 216. Harran Hayat el-Harrani mezarlığında lotus-palmet bordürlü mezar şahidesi.



Resim 217. Harran eski mezarlığındaki kazılarda rastlanılan mezar şahidesinde lotus-palmet dizisi.



Resim 218. Kıbrıs Sokak 3 numaralı evin eyvan sütunçesinde lotus-palmet dizisi.



Resim 219. Harran Ulu Camii'nde palmet dizili sütun başlığı.



Resim 220. Resim 219'daki palmet dizisinin Şanlıurfa kalesinde devşirme olarak kullanılmış bir mimari parça üzerinde yer alan benzeri.



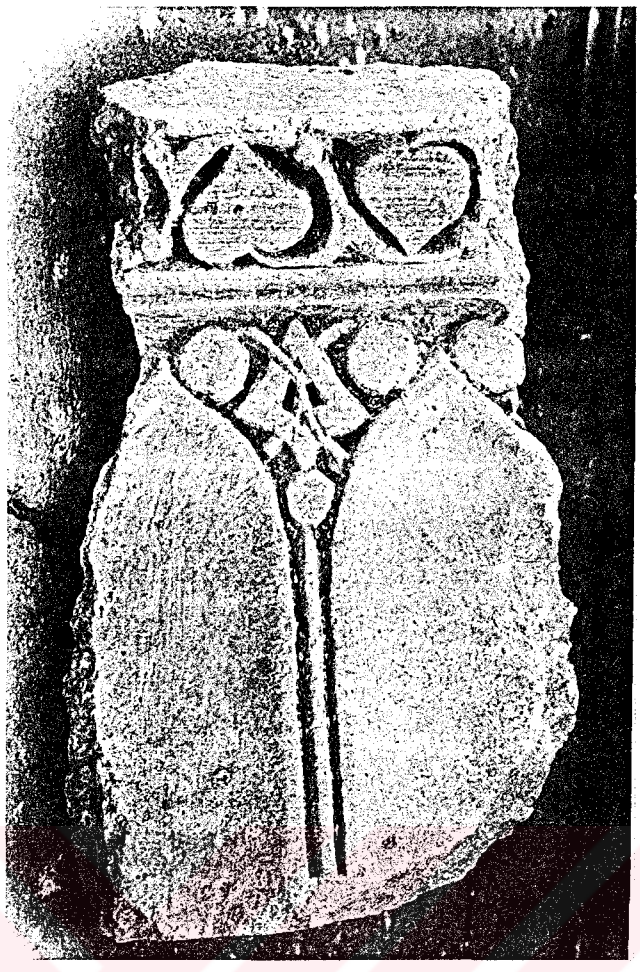
Resim 221. Üç dilimli kemer formu içersinde lotus-palmet dizisi.



Resim 222. Üç dilimli kemer formu içersinde lotus-palmet dizisi.



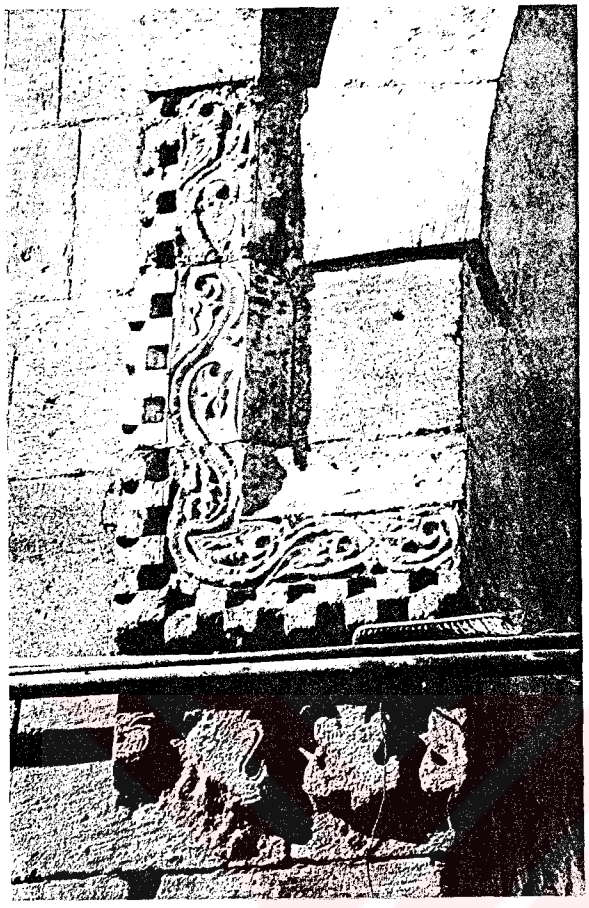
Resim 223. Üç dilimli kemer formu içersinde lotus-palmet dizisi.



Resim 224. Harran Ulu Camii'nde uçları yapraklı bir ters, bir doğru çatallı rumi bordürü.



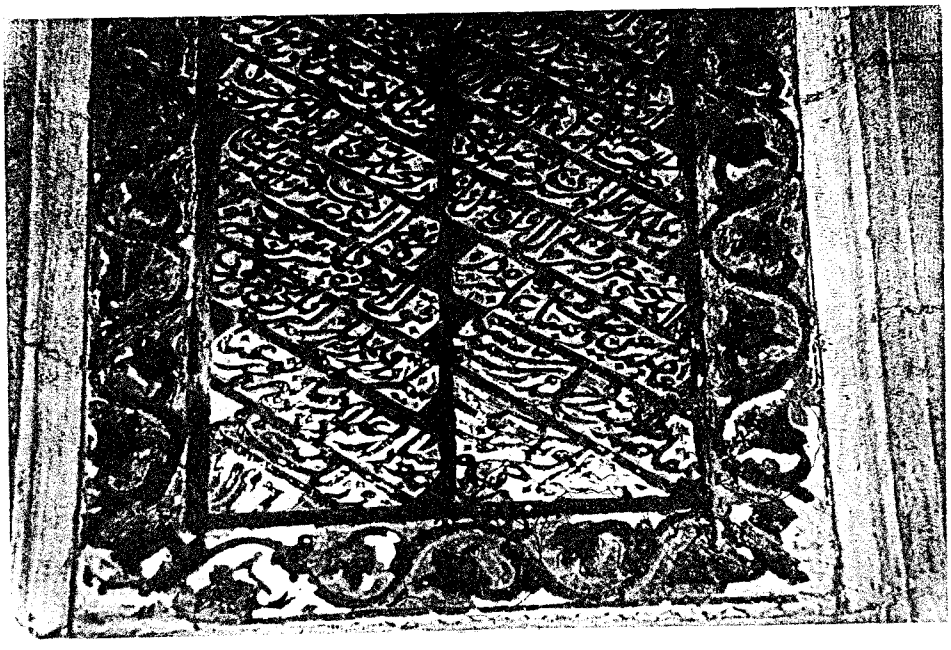
Resim 225. Harran Ulu Camii'nden yapraklı kıvrık dal bordürü (Urfa Müzesi).



Resim 226. Pazar Camii avlusu kuzey portali çevresinde rumi yapraklı kıvrık dal bordürü.



Resim 227. Urfa Müzesi'ndeki bir mezar taşında rumili kıvrık dal bordürü.



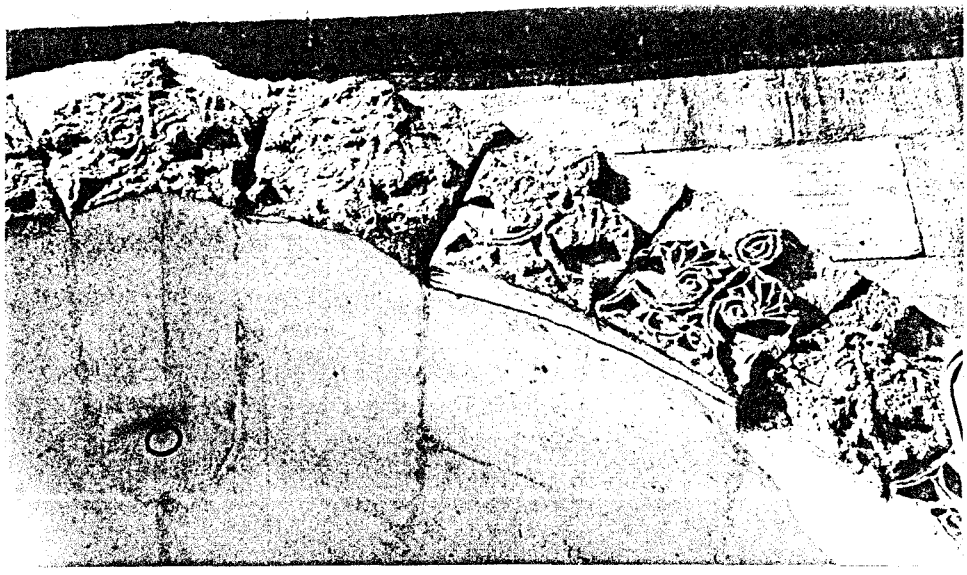
Resim 228. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli odasındaki kitabe çevresinde uçlarından palmetler üreyen çatallı rumi bordürü.



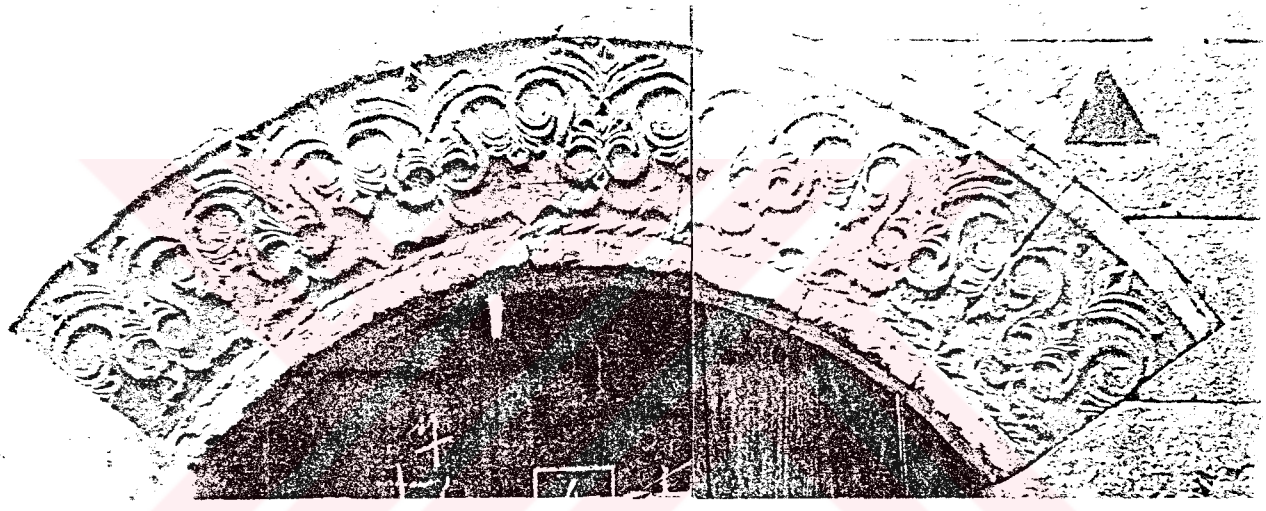
Resim 229. Meliğin Eyvanı kemer çevresinde uçları palmetli çatallı rumi bordürü.



Resim 230. Halil-ür Rahman Camii minaresinde yan ve baş aşağı şekilde sıralanmış palmet dizili kuşak.



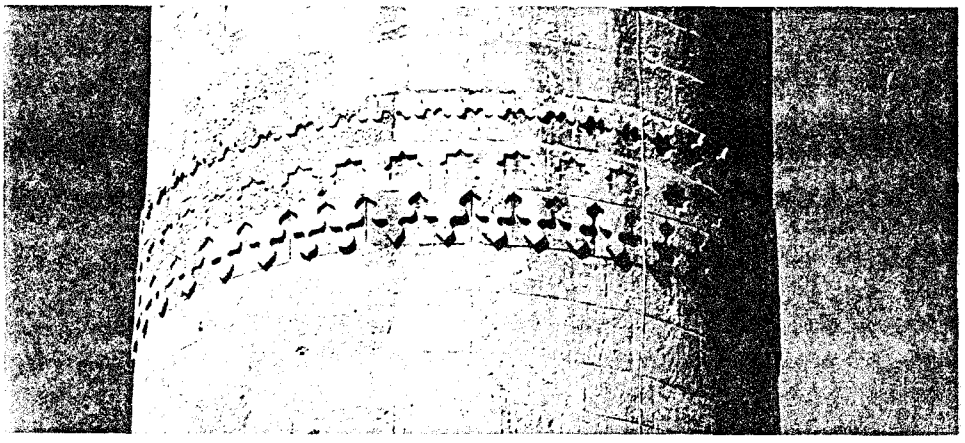
Resim 231. Pazar Camii avlusu kuzey portali kemer çevresinde palmet dizisi.



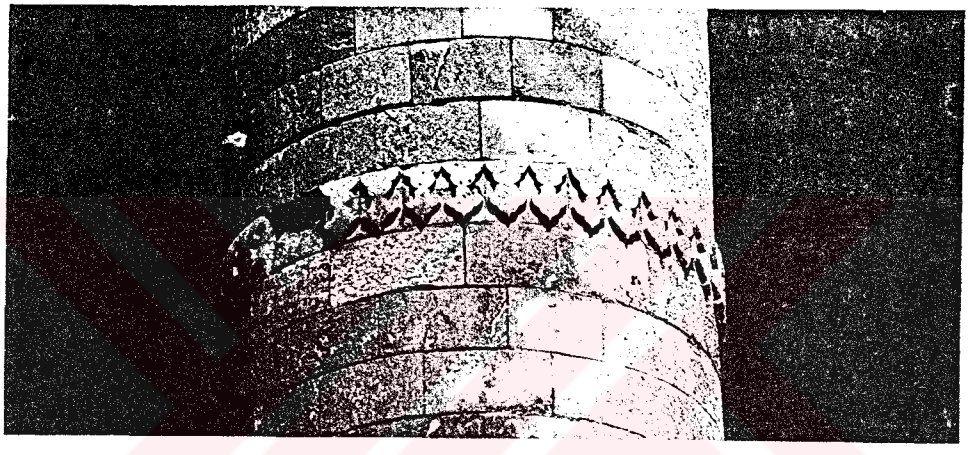
Resim 232. Kıbrıs Sokak 4 numaralı evin sokak kapısı kemerinde palmet dizisi (yıkılmıştır).



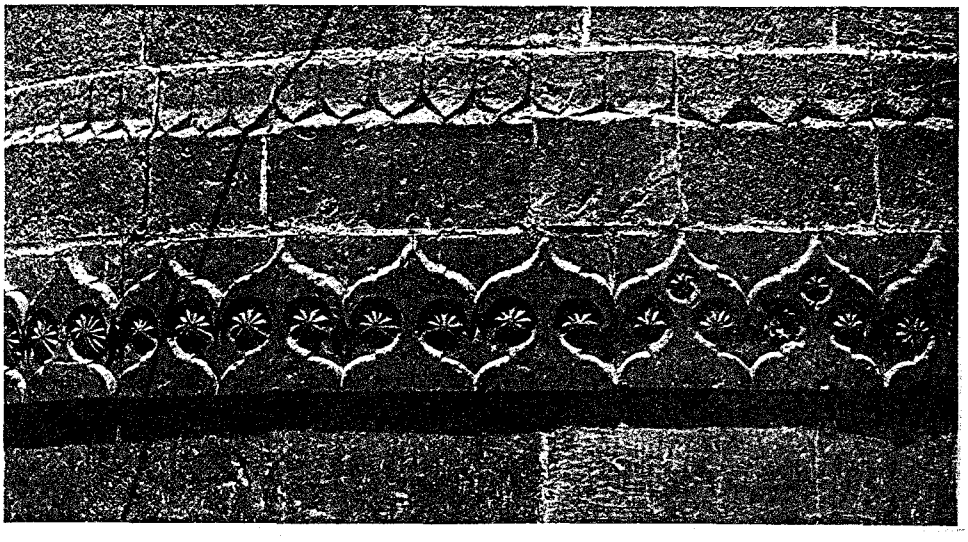
Resim 233. Temur Sokak 18 numaralı evin sokak kapısı kemerinde palmet dizisi.



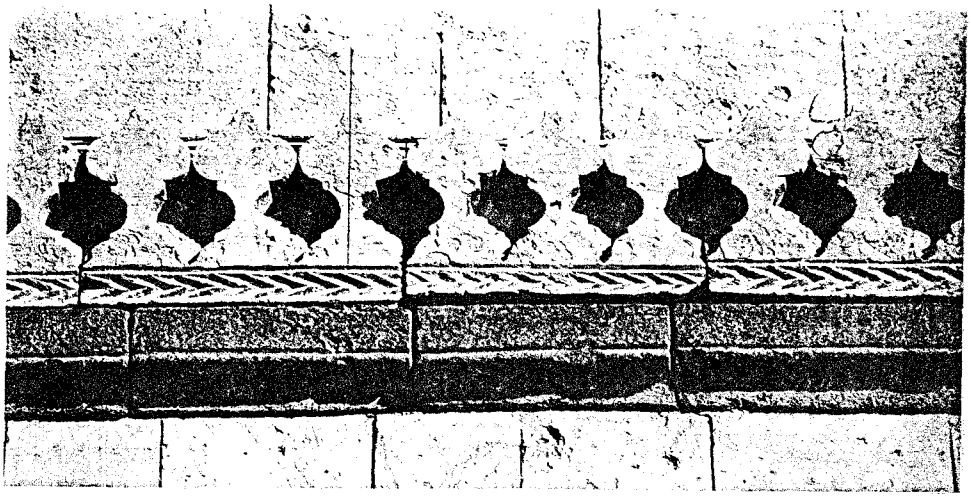
Resim 234. Dabbakhane Camii minare gövdesinde palmet kuşağı.



Resim 235. Kara Musa Camii minare gövdesinde palmet kuşağı.



Resim 236. Hızanoğlu Camii minaresinde palmet kuşağı.



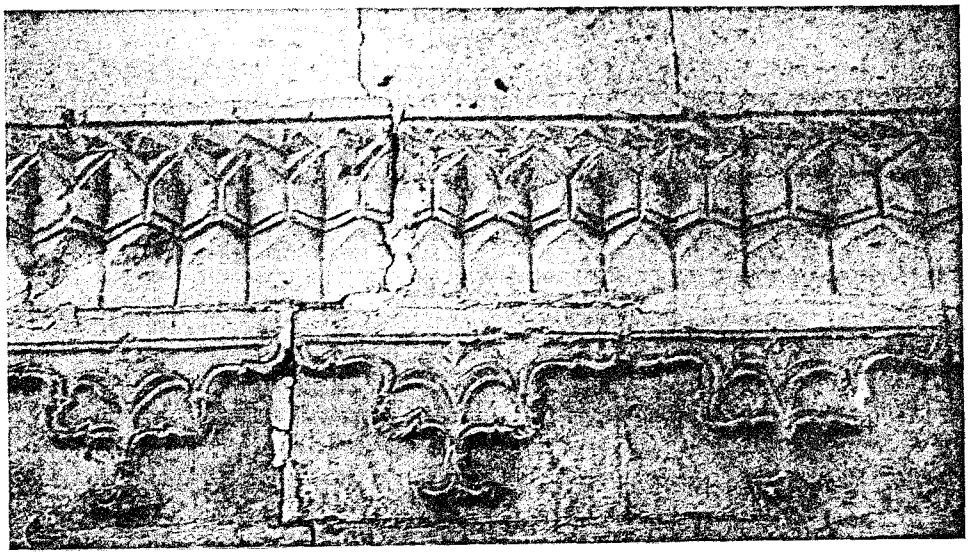
Resim 237. Nakibzade Hacı İrahim Efendi Medresesi avlusu batı kapısı üzerinde palmet dizisi.



Resim 238. Pazar Camii avlusu kuzey kapısı üzerinde palmet dizisi.



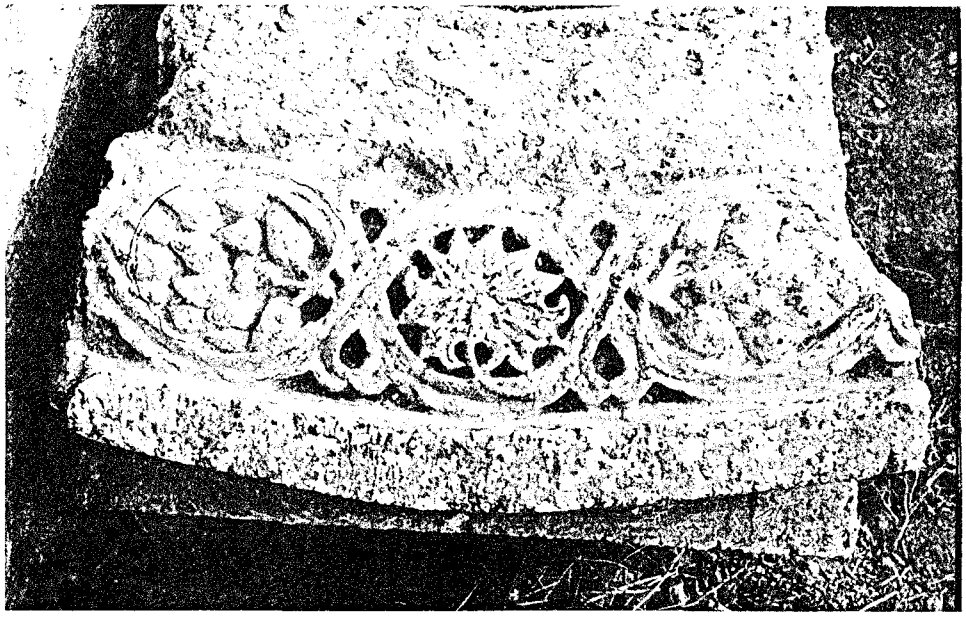
Resim 239. Zincirli Sokak 36 numaralı evin cumbasında palmet dizisi.



Resim 240. Nebih Efendi Tekkesi Sokağı'ndaki 15 numaralı evin sokak kapısı alınlığında palmet dizisi.



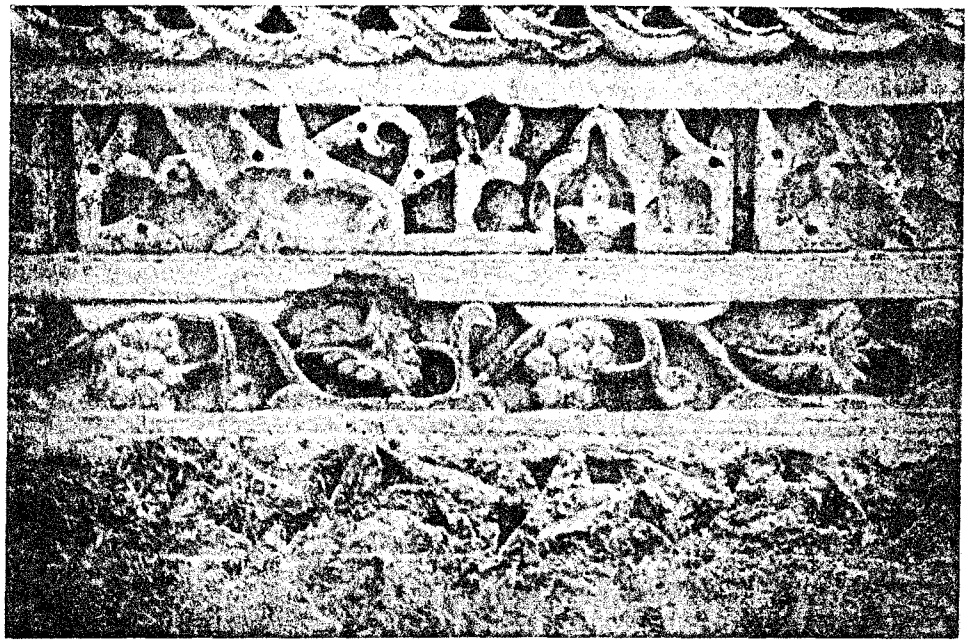
Resim 241. Yorgacı Sokak 5 numaralı evin oda kapısı sundurmasında palmet dizisi.



Resim 242. Harran Ulu Camii'nde üzüm salkımlı ve yapraklı örgü motifi.



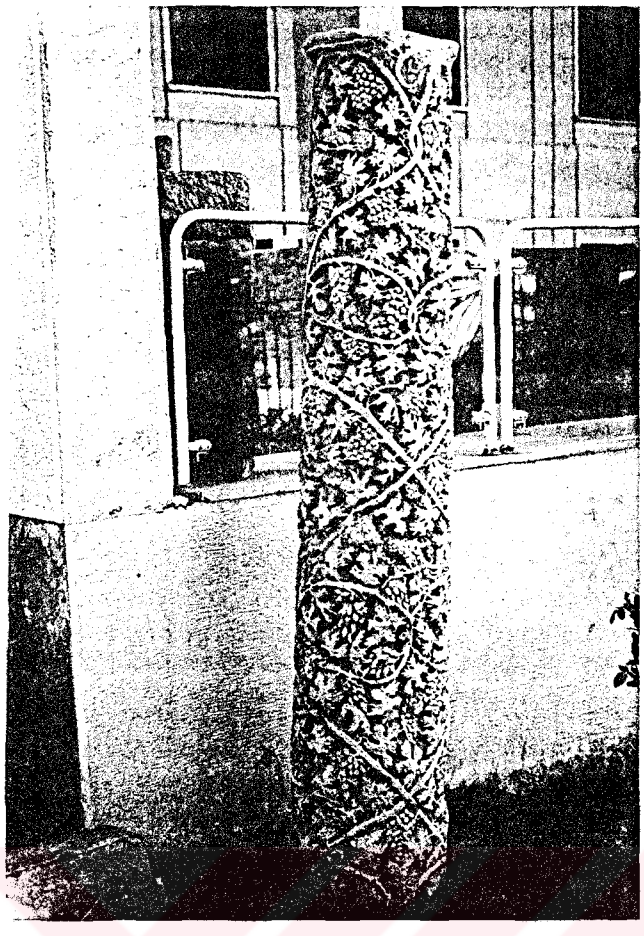
Resim 243. Harran Ulu Camii'nde üzüm salkımı ve asma yaprağı süslemeli kemer taşları.



Resim 244. Urfa Müzesi'ndeki bir mezar taşında asma dalı bordürü.



Resim 245. Bican Ağa Hanı güney kapısı üzerinde asma dalı bordürü.



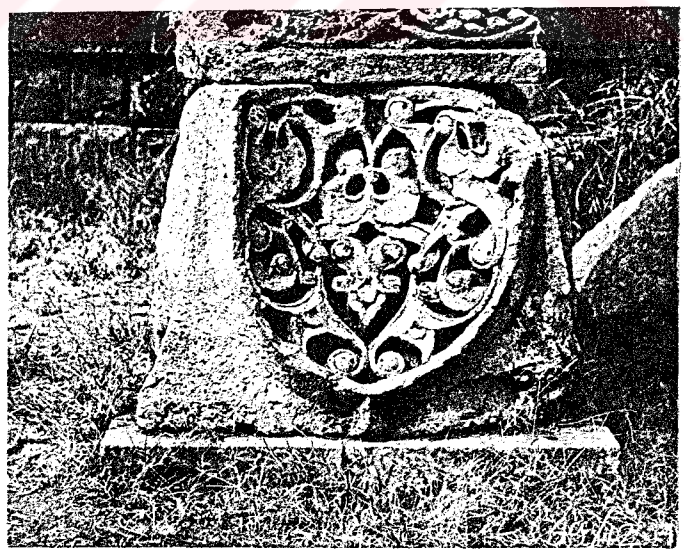
Resim 246. Harran Ulu Camii'den asma dalı süslemeli sütun (Urfa Müzesi).



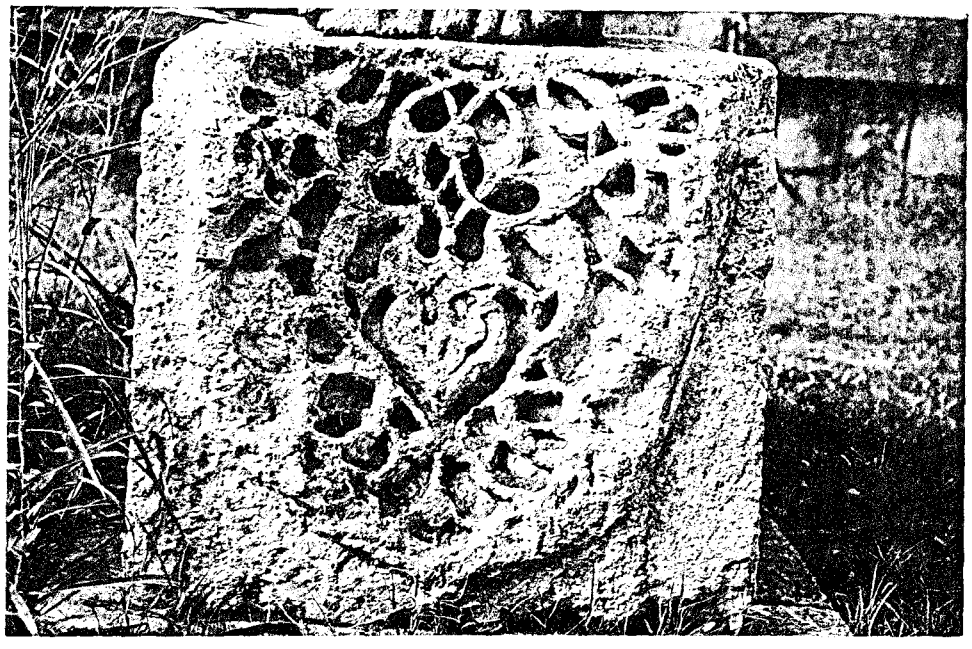
Resim 247. Harran Ulu Camii'nden kıvrık dal süslemeli sütun (Urfa Müzesi).



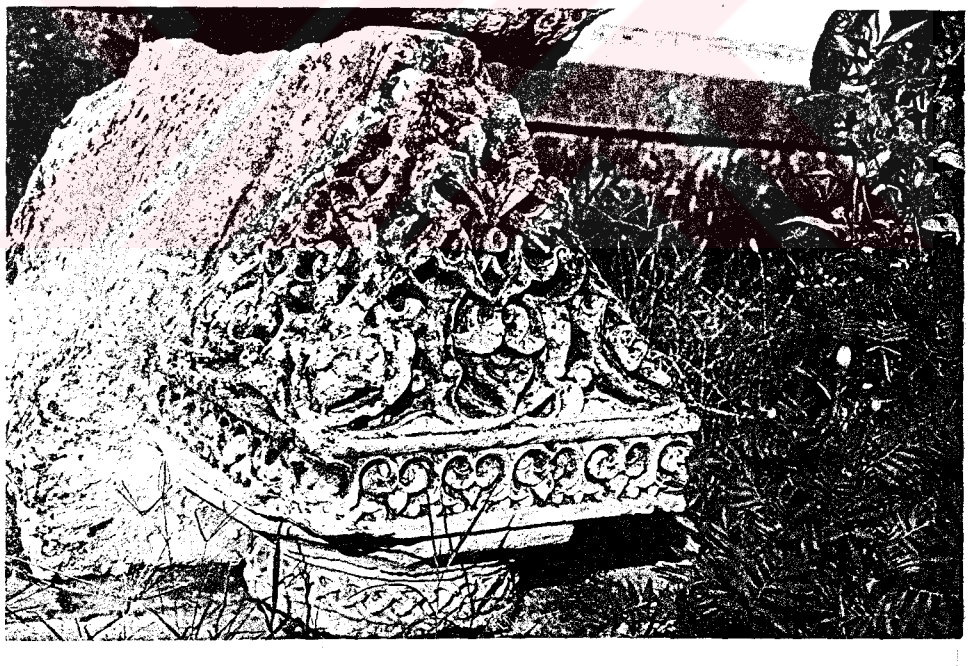
Resim 248. Harran Ulu Camii'nde girift rumi ve palmet süslemeli sütun başlıkları.



Resim 249. Harran Ulu Camii'nden girift rumi ve palmet süslemeli sütun başlığı (Urfa Müzesi).



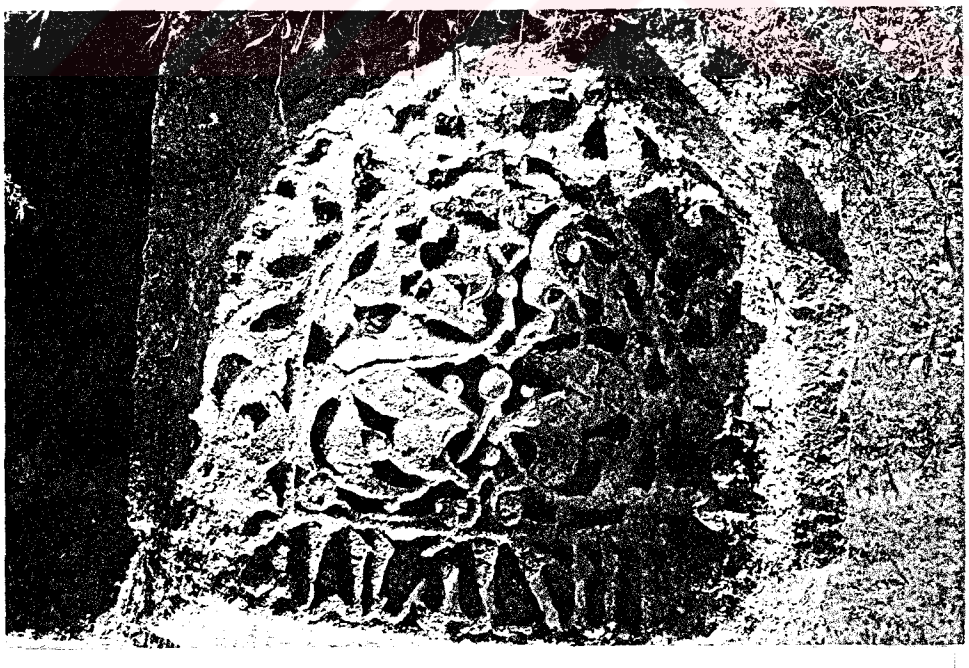
Resim 250. Harran Ulu Camii'nden girift rumi ve palmet süslemeli sütun başlığı (Urfa Müzes).



Resim 251. Harran Ulu Camii'nden girift rumi ve palmet süslemeli sütun başlığı (Urfa Müzesi).



Resim 252. Harran Ulu Camii'nde girift rumi ve palmet süslemeli sütun başlığı.



Resim 253. Harran Ulu Camii'nde girift rumi ve palmet süslemeli sütun başlığı.



Resim 254. Harran Ulu Camii'nde girift rumi ve palmet süslemeli sütun başlığı.



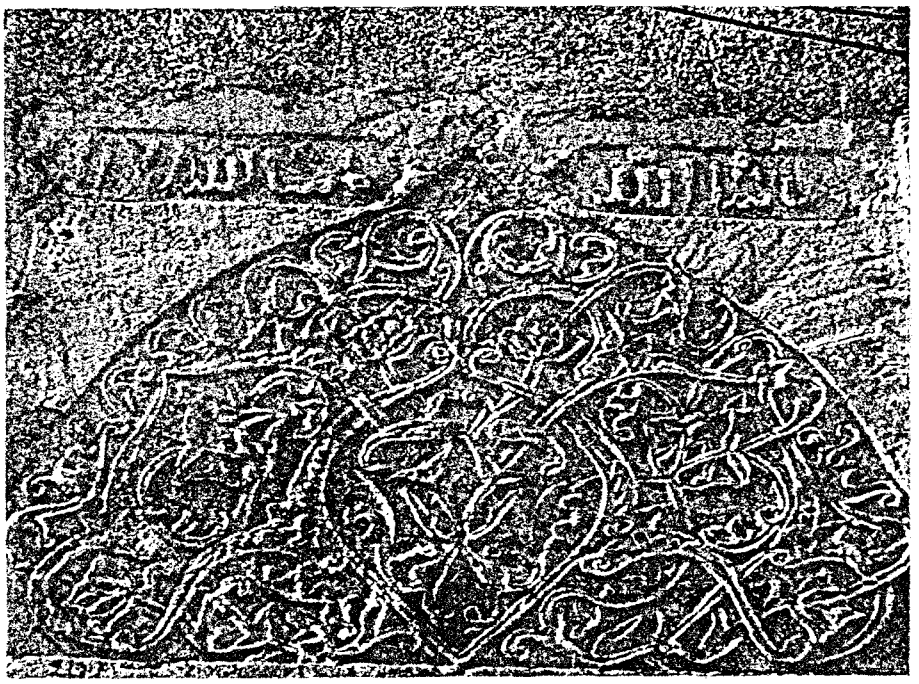
Resim 255. Harran Ulu Camii'nde rumi ve palmetli bordür.



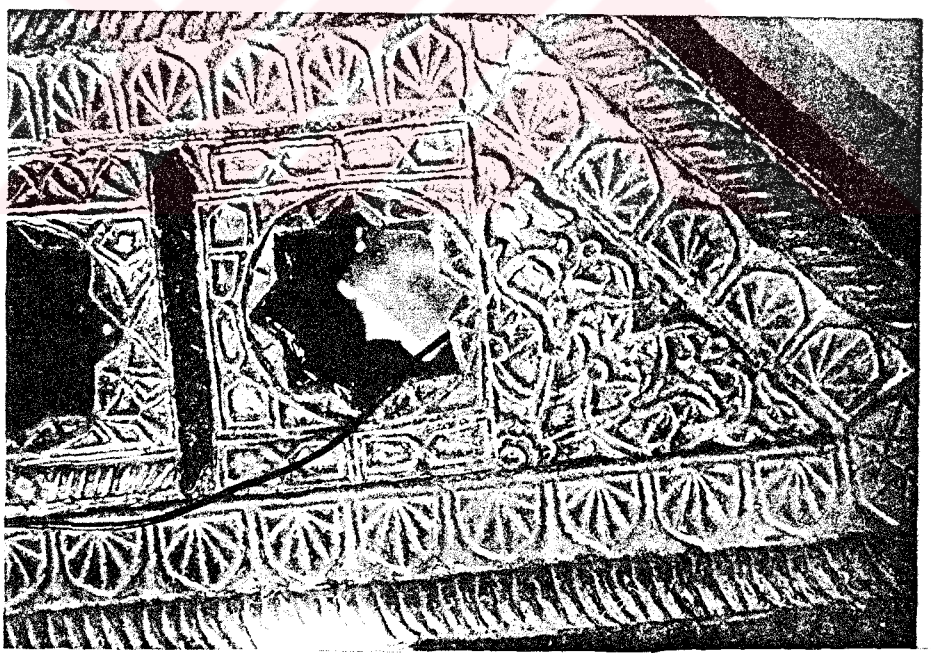
Resim 256. Harran Ulu Camii'nde girift rumi ve palmet süslemeli mimari parça.



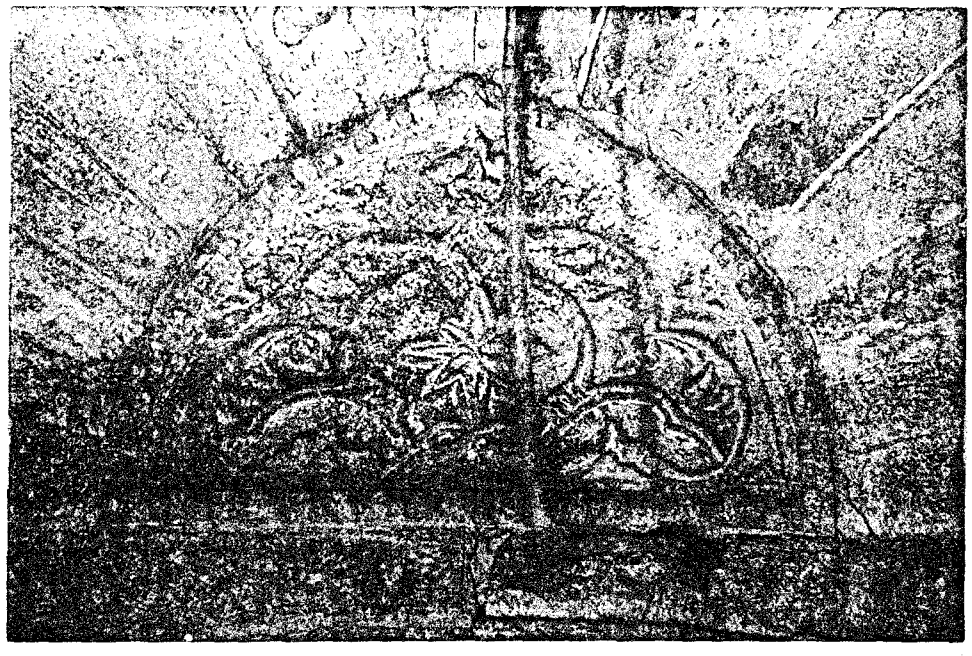
Resim 257. Pazar Cami mihrabı köşe sütunçesi başlığında girift rumili ve palmetli kompozisyon.



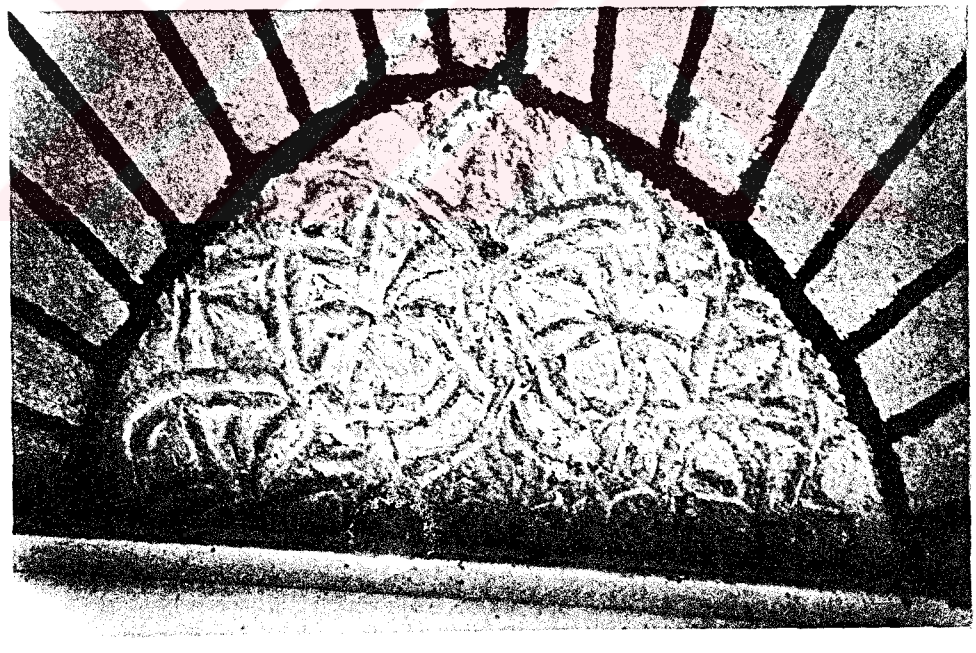
Resim 258. Kale Boynu Mahallesi Harun Bey Yokuşu 39 numaralı evin sokak kapısı alınlığında girift rumili ve palmetli kompozisyon.



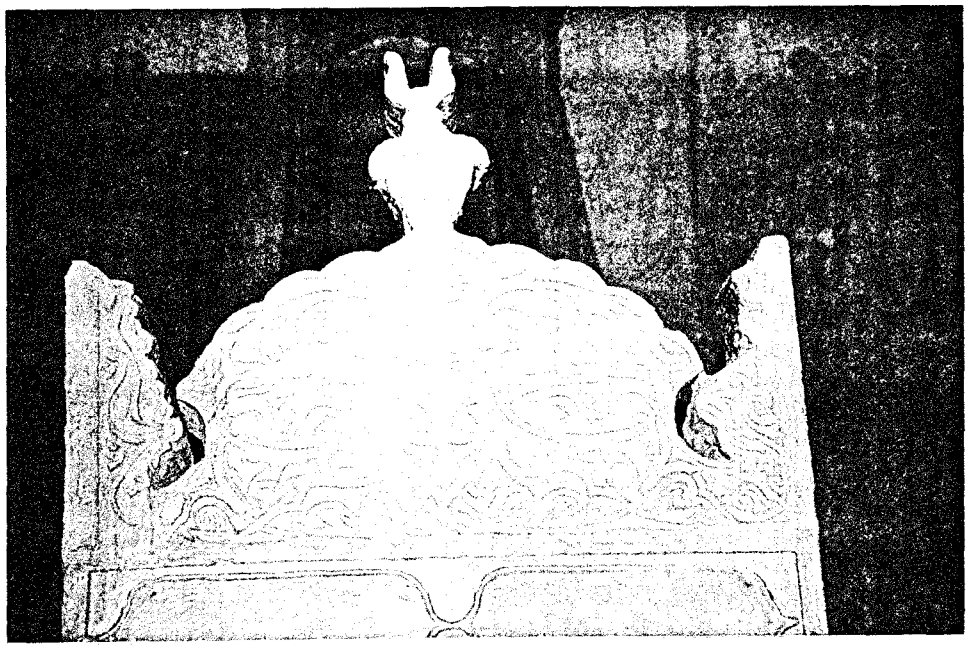
Resim 259. Yusuf Paşa Camii mimberi yanlarında girift rumi ve palmet süslemeli köşe dolgusu.



Resim 260. Ellisekiz Meydanı 4 numaralı evin sokak kapısı alınlığında girift rumili kompozisyon.



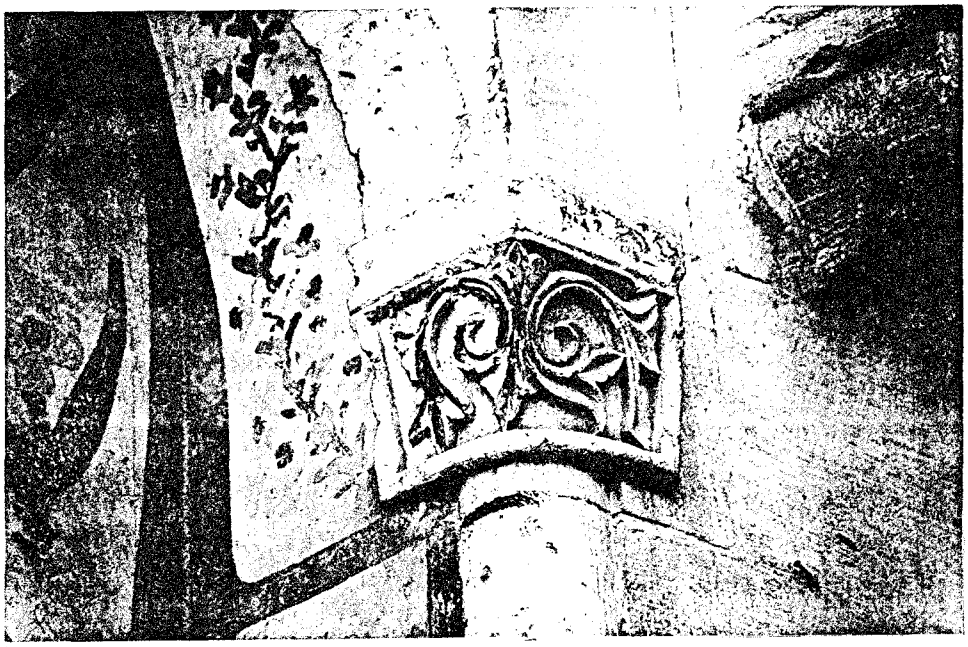
Resim 261. Hüseyin Paşa Camii harim kapısı alınlığında girift rumili kompozisyon.



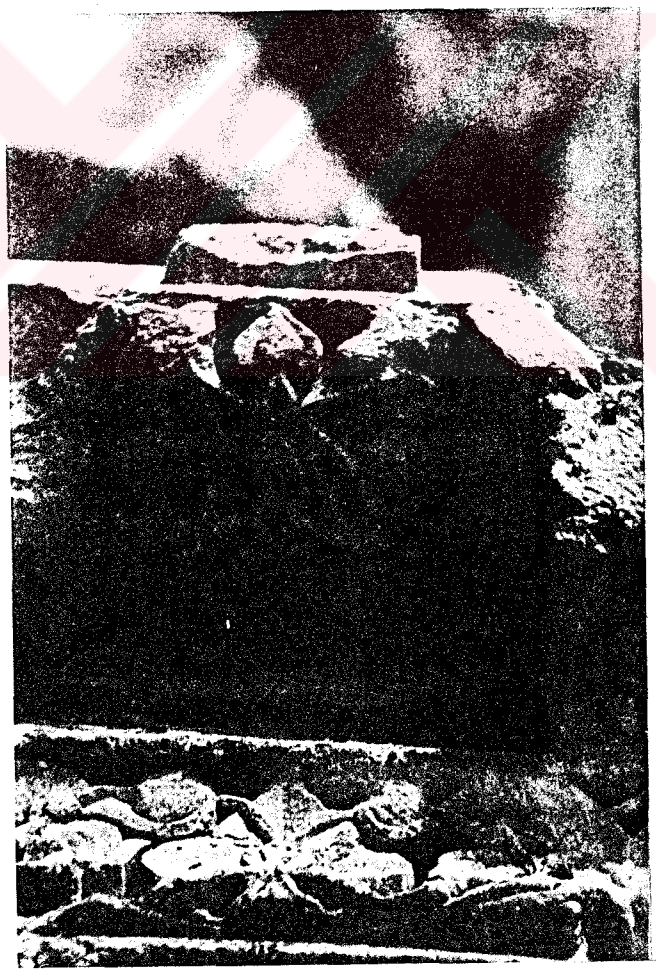
Resim 262. Yusuf Paşa Camii mimber kapısı alınlığında girift rumili kompozisyon.



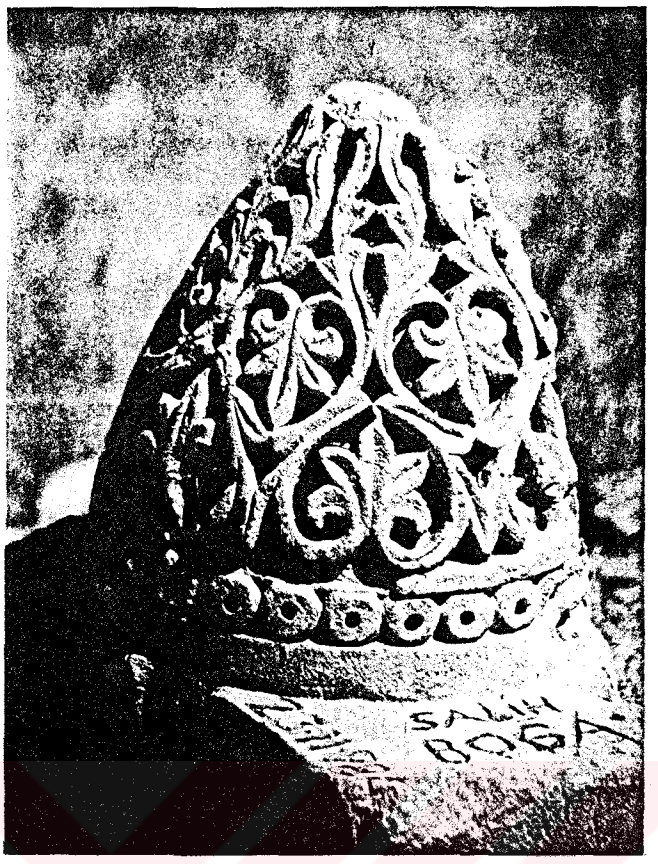
Resim 263. Firuz Bey Çeşmesi köşe sütunçesi başlığında rumi ve palmetli süsleme.



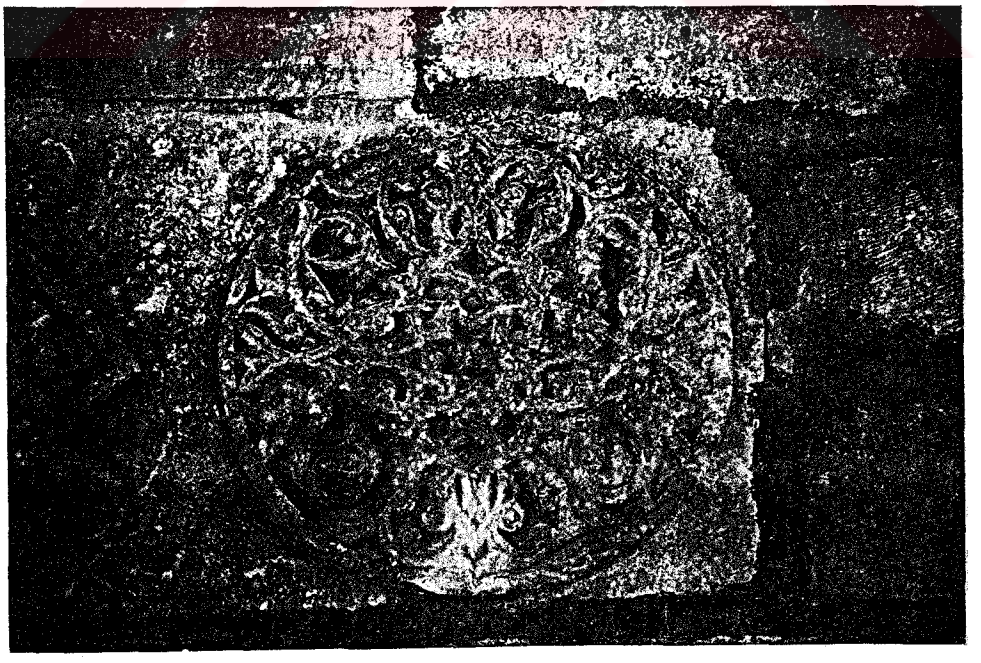
Resim 264. Pürüz Sokak'taki Hacı Evi sokak kapısı köşe sütunçesi başlığında rumi ve palmetli süsleme.



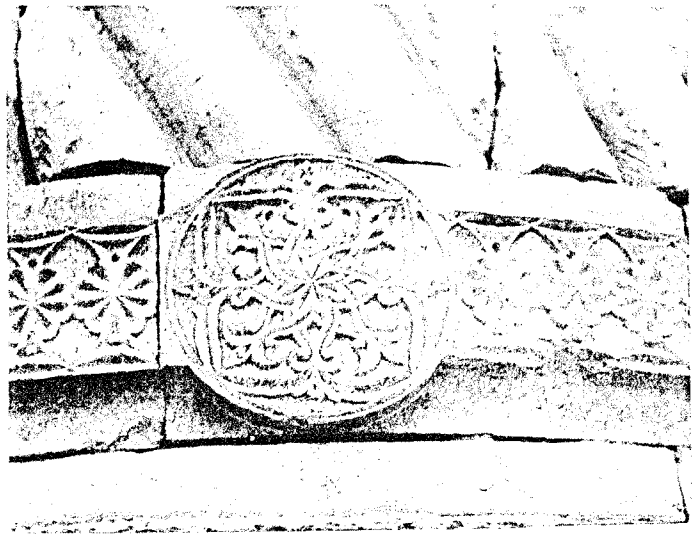
Resim 265. Harran Ulu Camiinde uçlarında palmetler bulunan sekiz kollu yıldız süsleme.



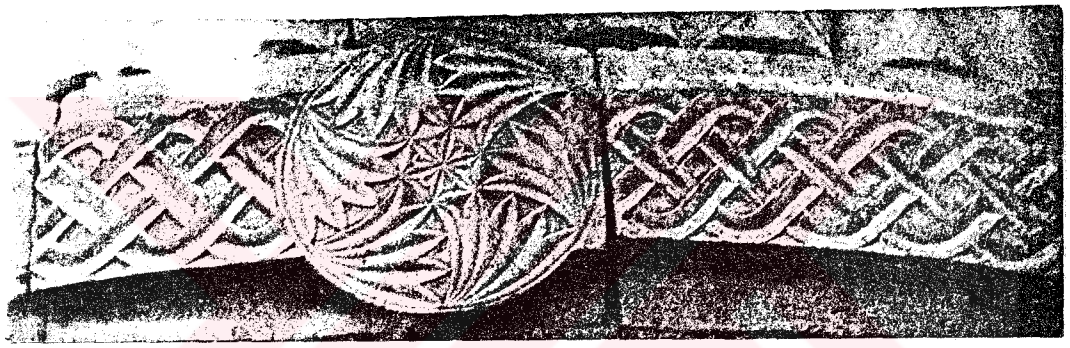
Resim 266. Harran Hayat el-Harrani mezarlığında girift rumi ve palmet süslemeli mezar şahidesi başlığı.



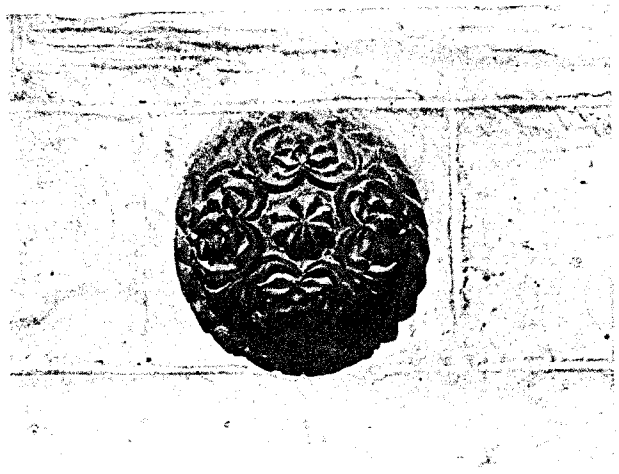
Resim 267. Birecik Sancak Mescidi pencere lentosunda girift rumi ve palmet süslemeli daire rozet.



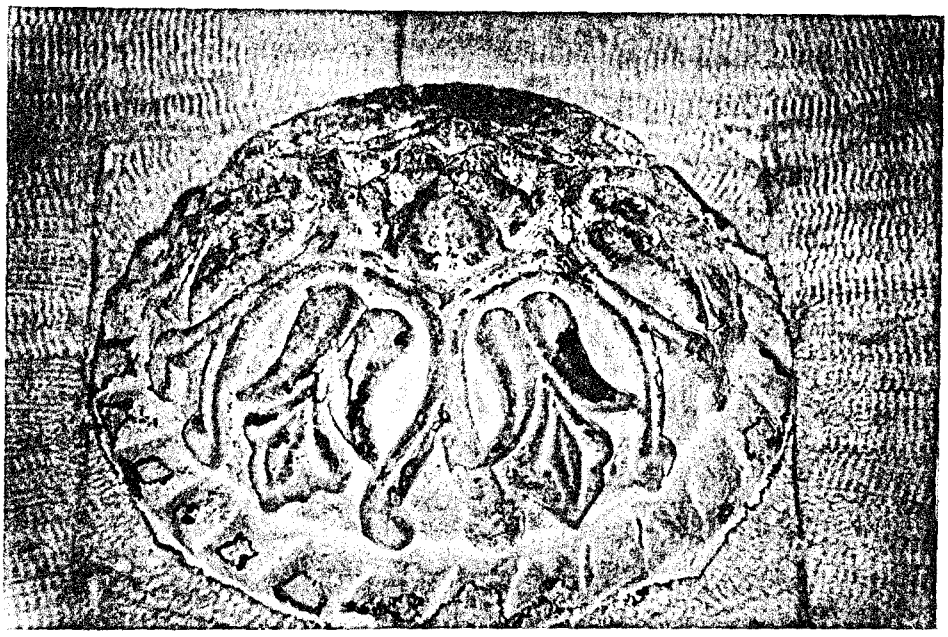
Resim 268. Birecik Ulu Camii minare kuşağında girift rumi ve palmet süslemeli daire rozet.



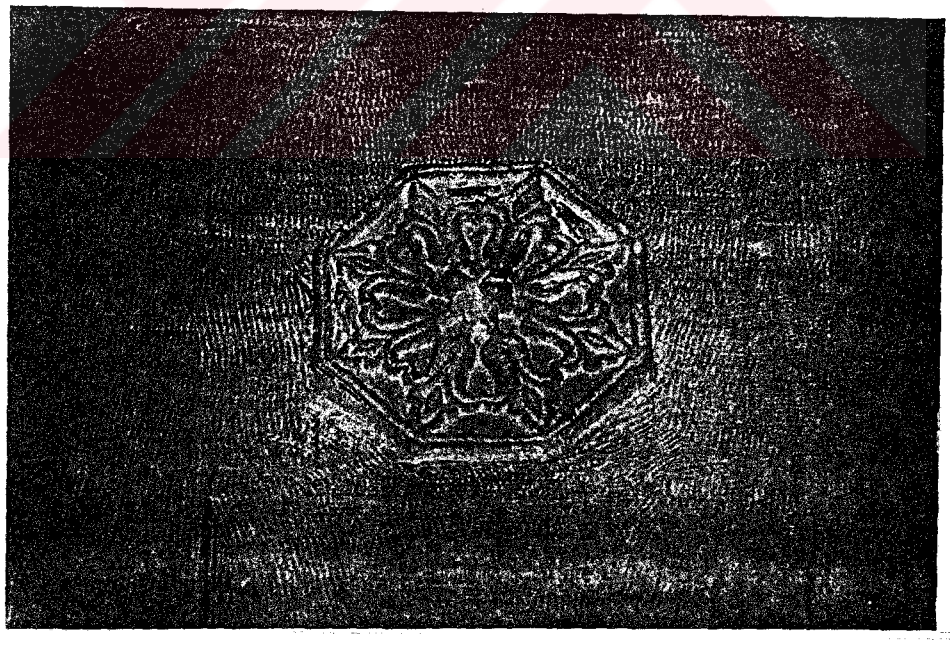
Resim 269. Birecik Ulu Camii minare kuşağında akantus yapraklarından oluşan daire rozet.



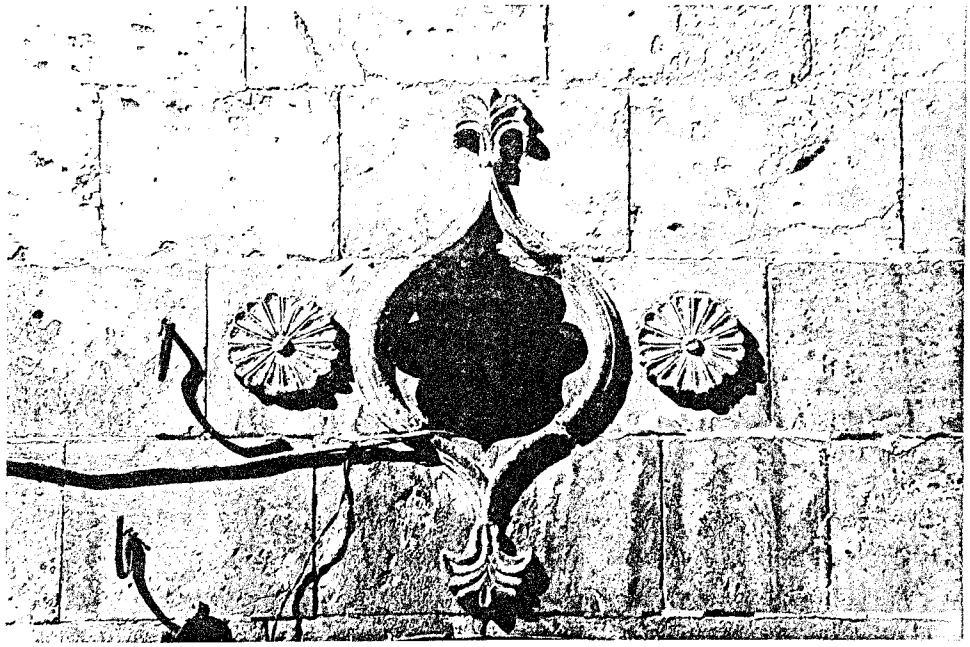
Resim 270. Firuz Bey Çeşmesi alınlığında lotus-palmet süslemeli küresel rozet.



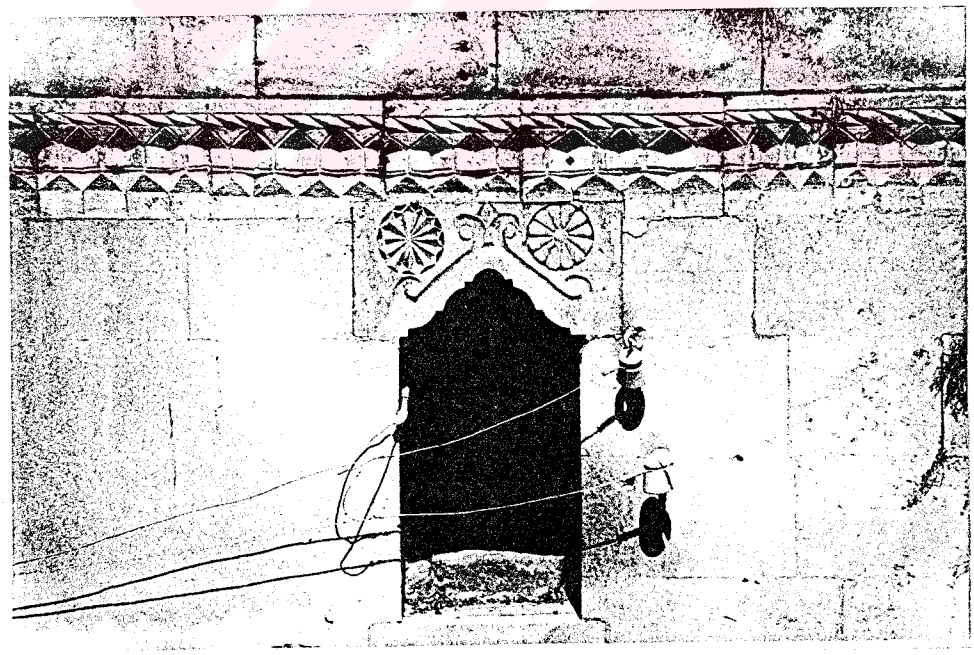
Resim 271. Nakibzade Medresesi eyvanından kubbeli odaya geçen kapı üzerinde lotus-palmet süslemeli küresel rozet.



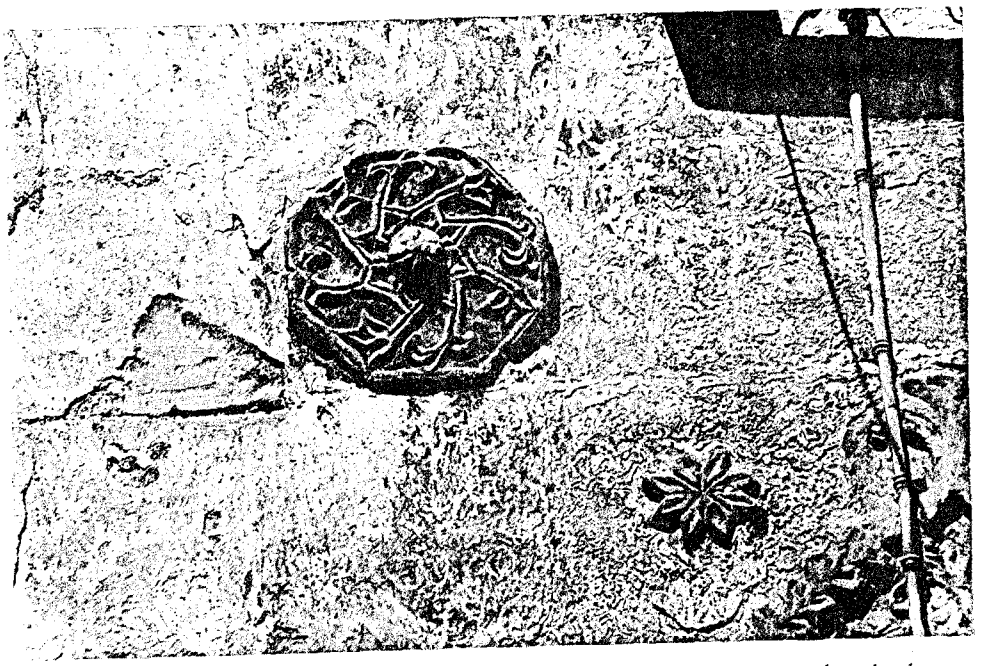
Resim 272. Nakibzade Medresesi kubbeli odasının ocak nişi alınlığında palmet süslemeli sekizgen rozet.



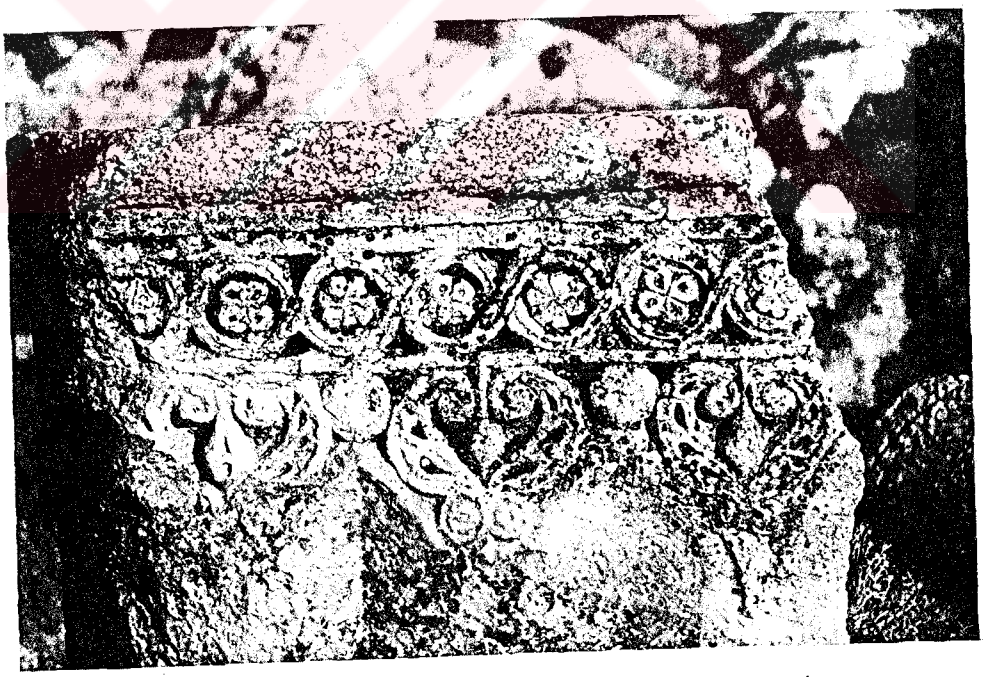
Resim 273. Çubukçular Evi havalandırma penceresi yanlarında 16 yapraklı gülçe motifi.



Resim 274. Melikler Evi havalandırma penceresi üzerinde gülçe motifleri.



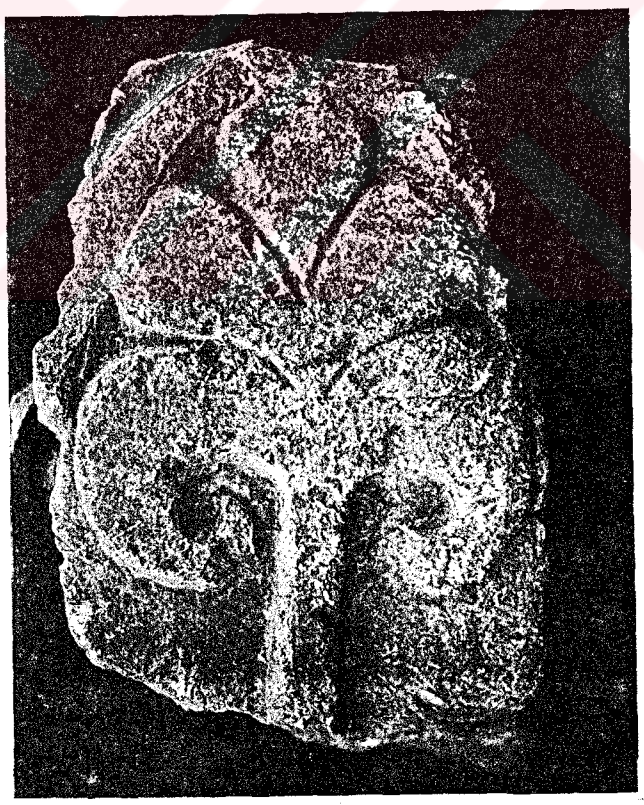
Resim 275. Mustafa Akyüz Evi'nde çark-ı felek şeklinde dönen palmetlerden oluşan sekizgen rozet.



Resim 276. Harran Ulu Camii'nde palmet süslemeli mimari parça.



Resim 277. Harran Ulu Camii`nde Palmet motifli mimari parça.



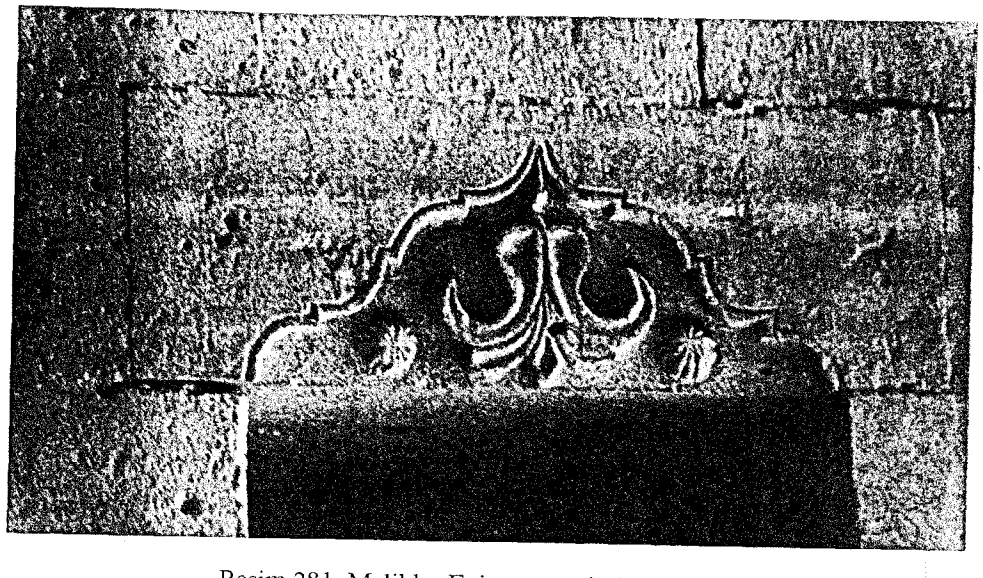
Resim 278. Harran Ulu Camii`nde palmet motifli mimari parça.



Resim 279. Harran Ulu Camii'nde lotus-palmet motifli mimari parça.



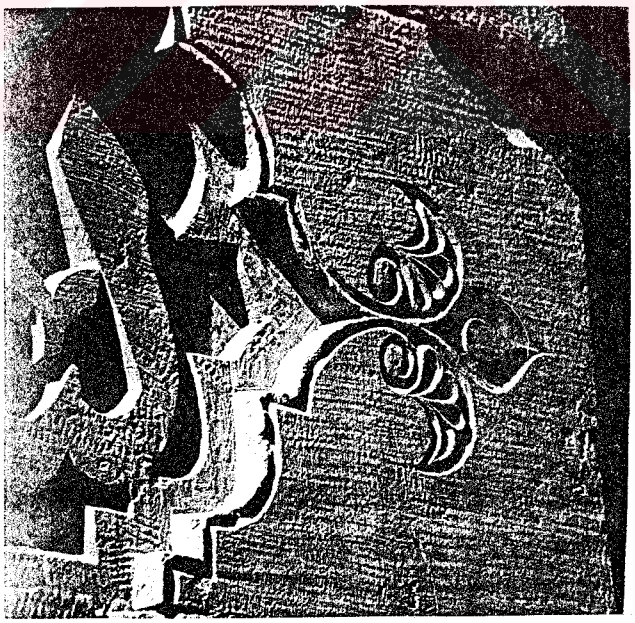
Resim 280. Ağviran Köyü Hüseyin Paşa Camii mihrabı köşe sütunçesi başlığında lotus-palmet süslemesi.



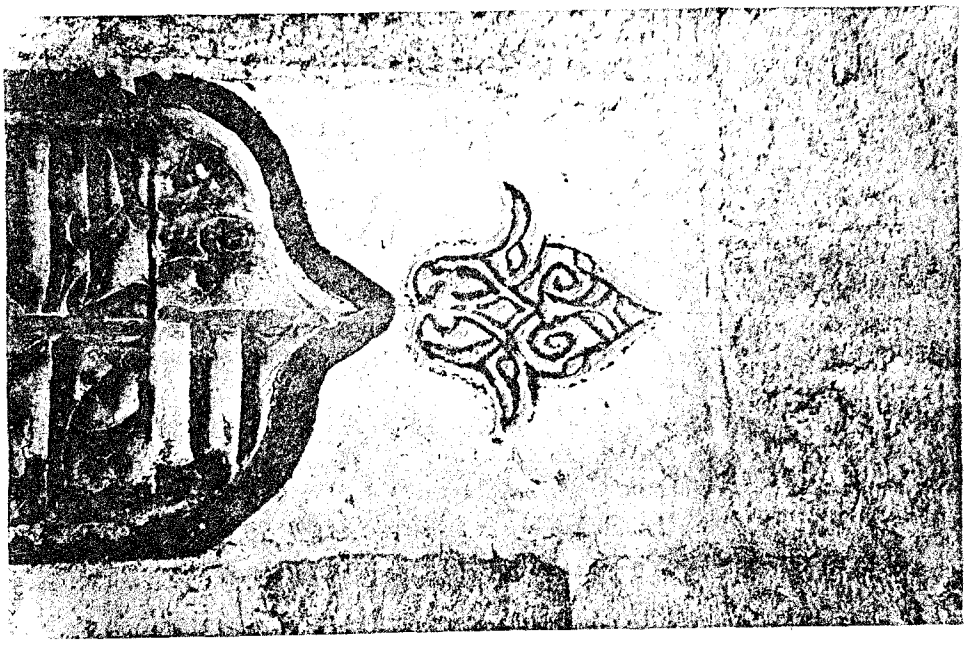
Resim 281. Melikler Evi penceresinde palmet motifi.



Resim 282. Birecik Urfa Kapısı kitabesi yanlarında palmet motifi.



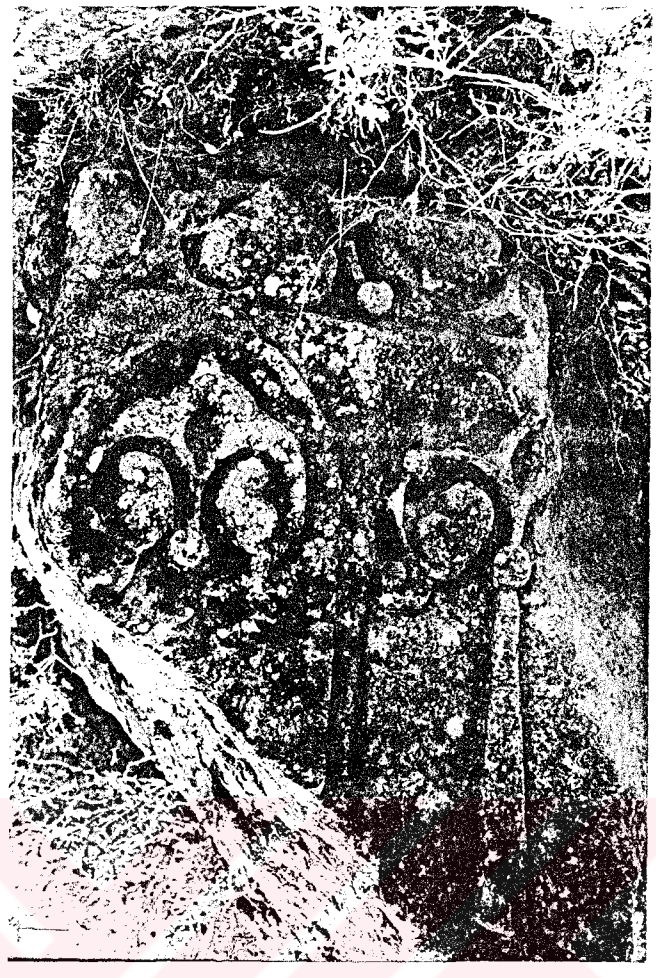
Resim 283. Birecik Urfa Kapısı kitabesi yanlarında palmet motifi.



Resim 284. Toktemur Mescidi kitabesi yanlarında palmet motifi.



Resim 285. Dabbakhane Camii kitabesi yanlarında palmet motifi.



Resim 286. Harran Ulu Camii'nde stilize hayat ağacı motifli mimari parça.



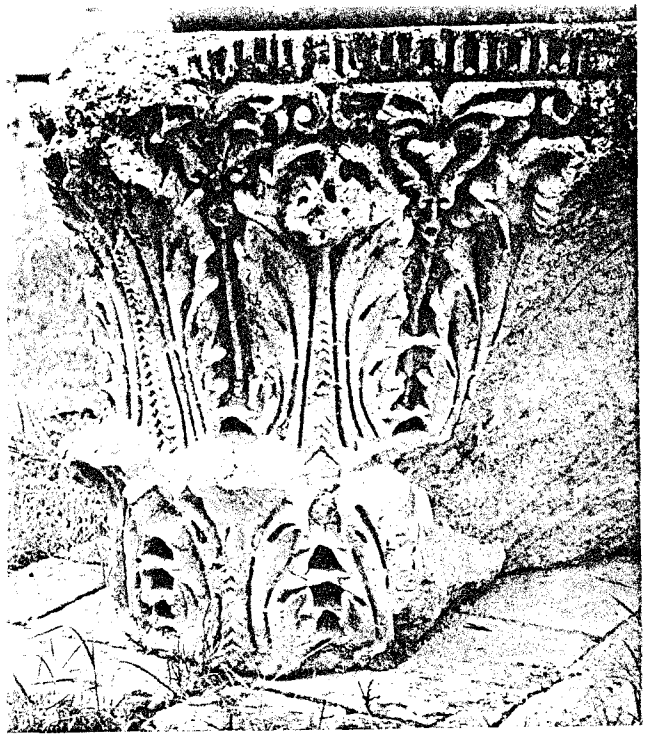
Resim 287. Harran Ulu Camii'nden stilize hayat ağacı motifli mimari parça (Urfa Müzesi).



Resim 288. Harran Ulu Camii'nden hayat ağacı motifli mimari parça (Urfa Müzesi).



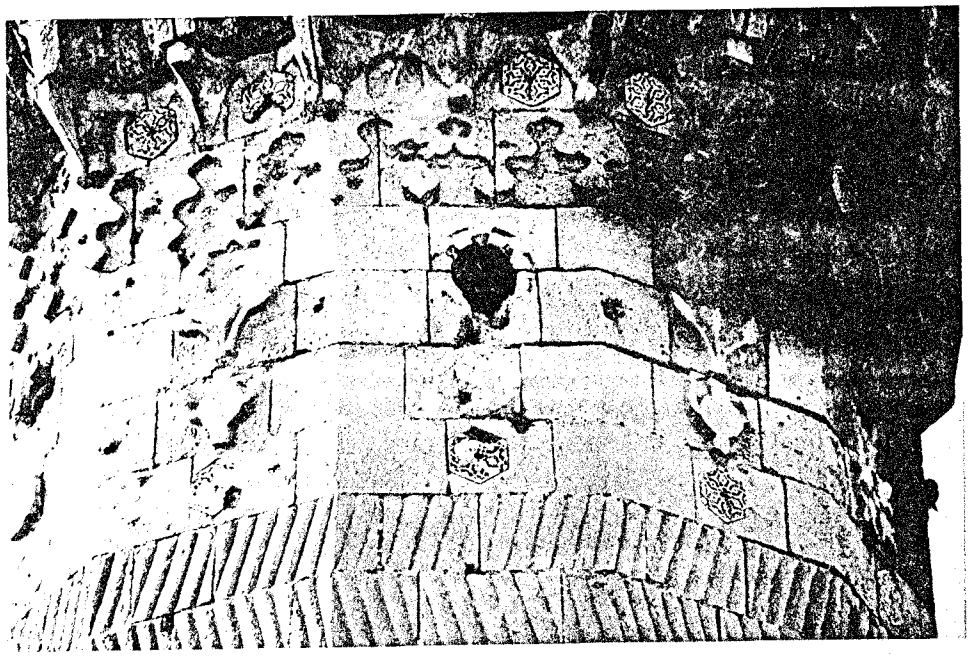
Resim 289. Harran Ulu Camii'nde hayat ağacı motifli sütun başlığı.



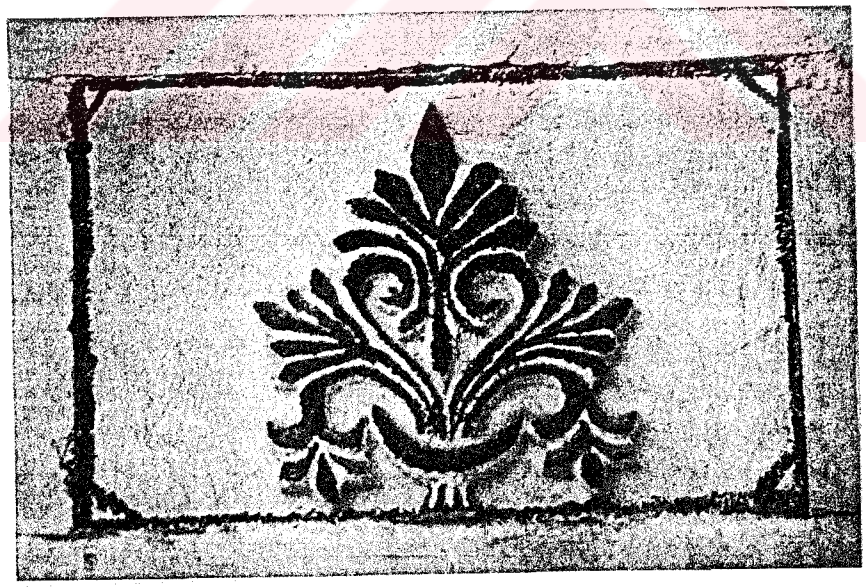
Resim 290. Harran Ulu Camii'nde hayat ağacı motifli sütun başlığı.



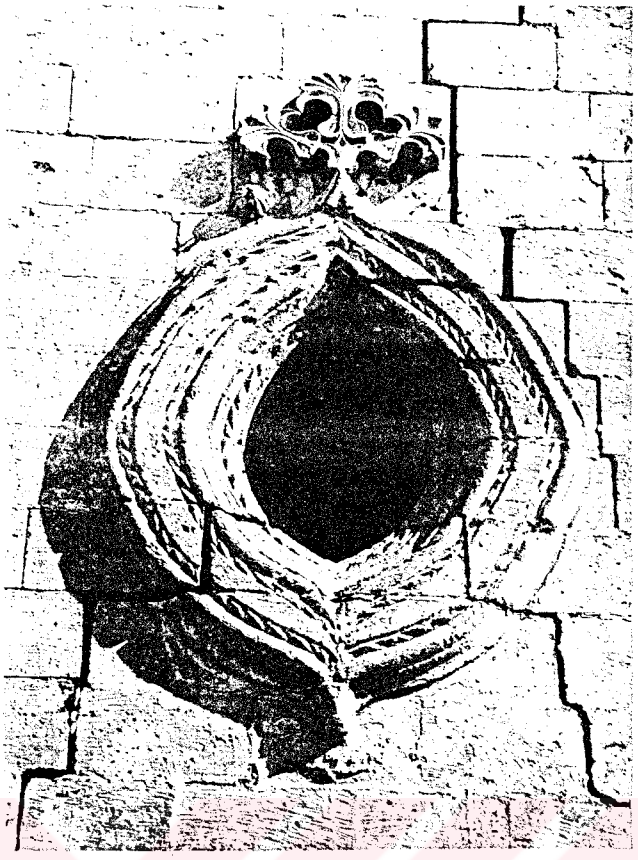
Resim 291. Harran Hayat el-Harrani mezarlığında hayat ağacı motifli mezar şahidesi.



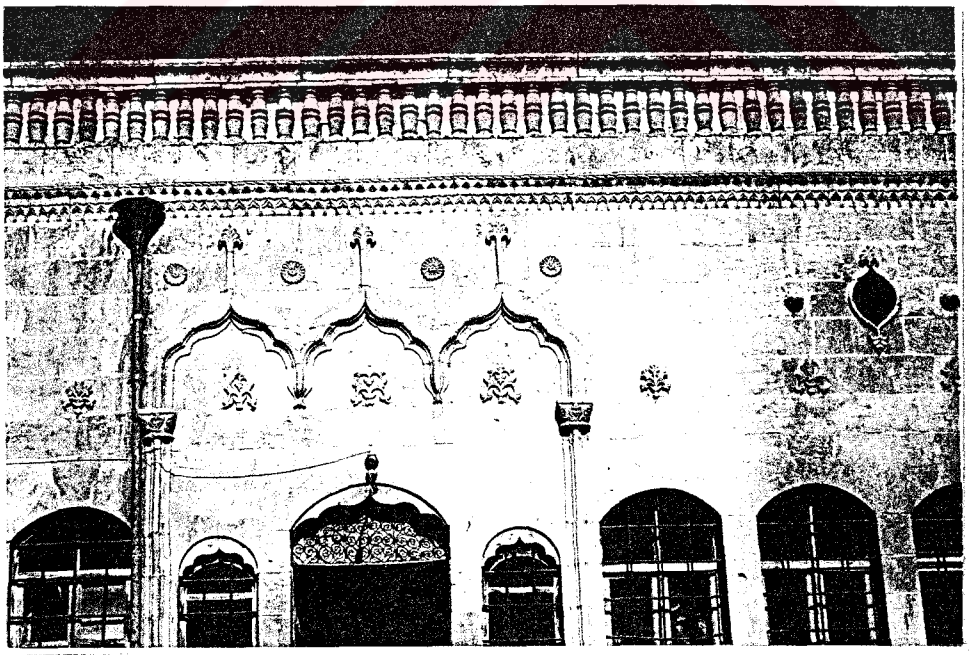
Resim 292. Dabbakhane Camii minaresinde bir saksıdan çıkan hayat ağacı motifi.



Resim 293. Ağviran Köyü Hüseyin Paşa Camii son cemaat yerinde hayat ağacı motifi.



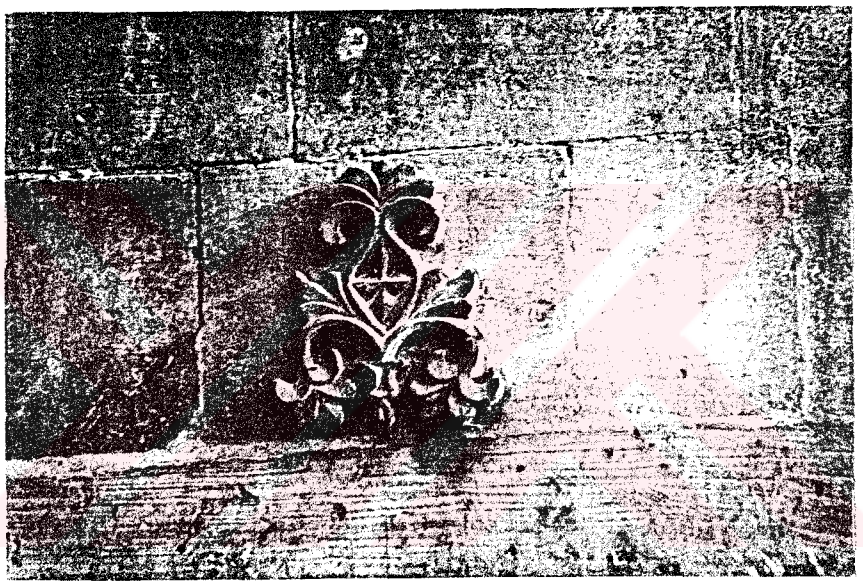
Resim 294. Reci Kilisesi havalandırma penceresi üzerinde hayat ağacı motifi.



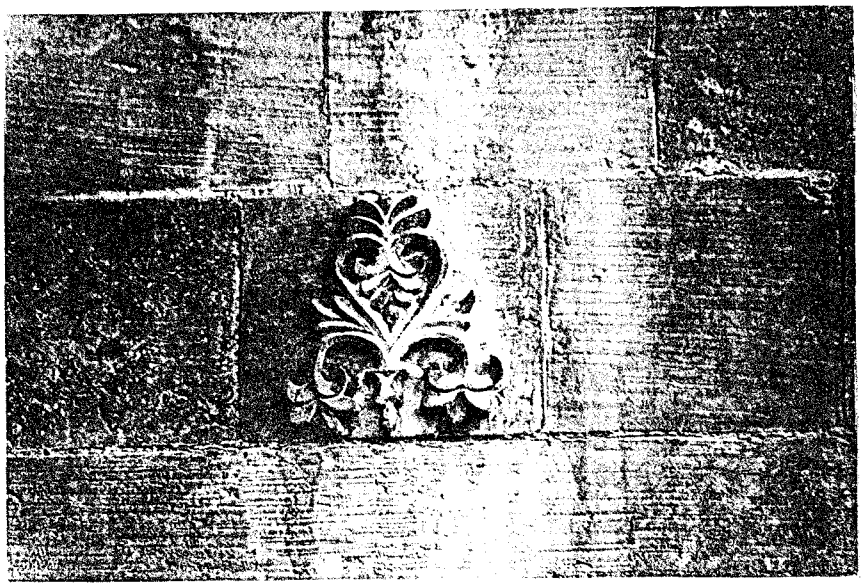
Resim 295. Hacı Tevfik Saraç Evi kuzey cephesi duvarında hayat ağacı motifleri.



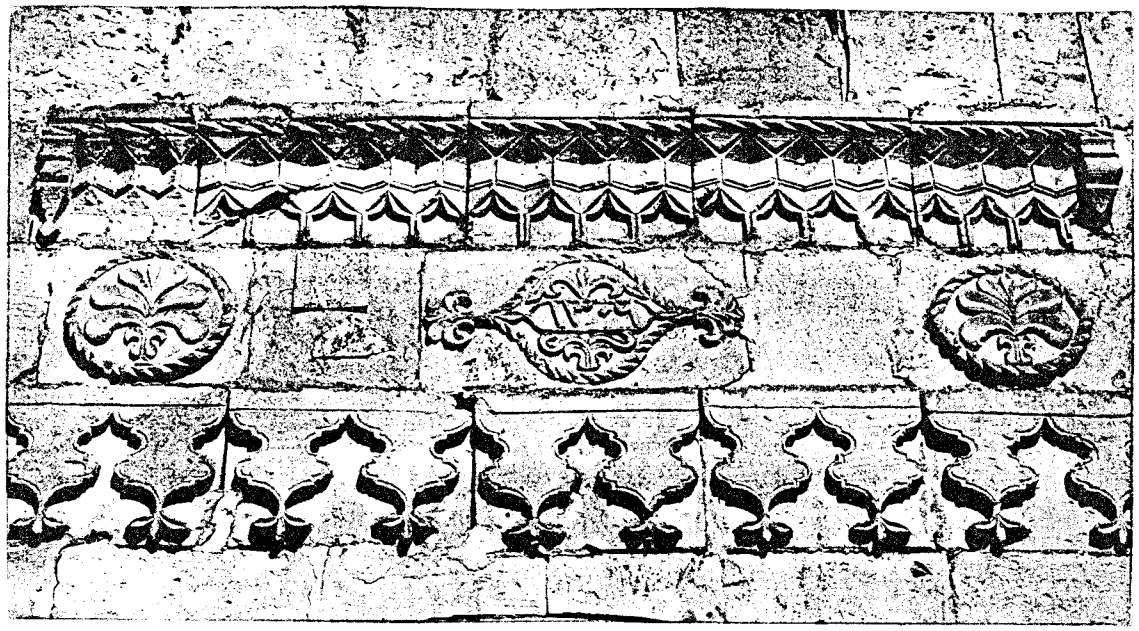
Resim 296. Karanlık Kapı Sokak 26 numaralı evin sokak kapısı kemer kilit taşında hayat ağacı motifi.



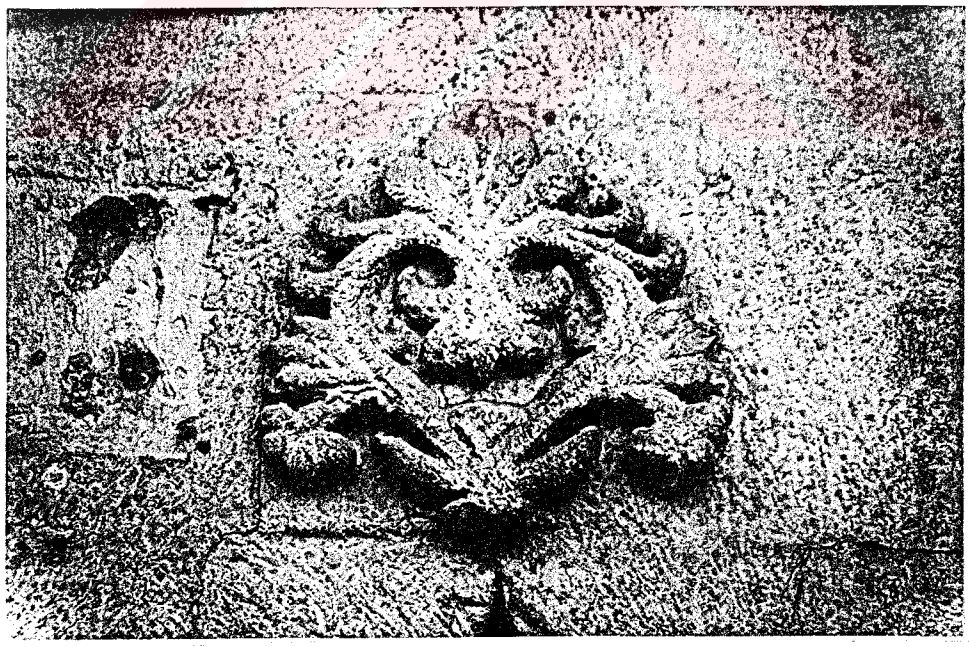
Resim 297. Alihan Bey Sokak 19 numaralı evde hayat ağacı motifi.



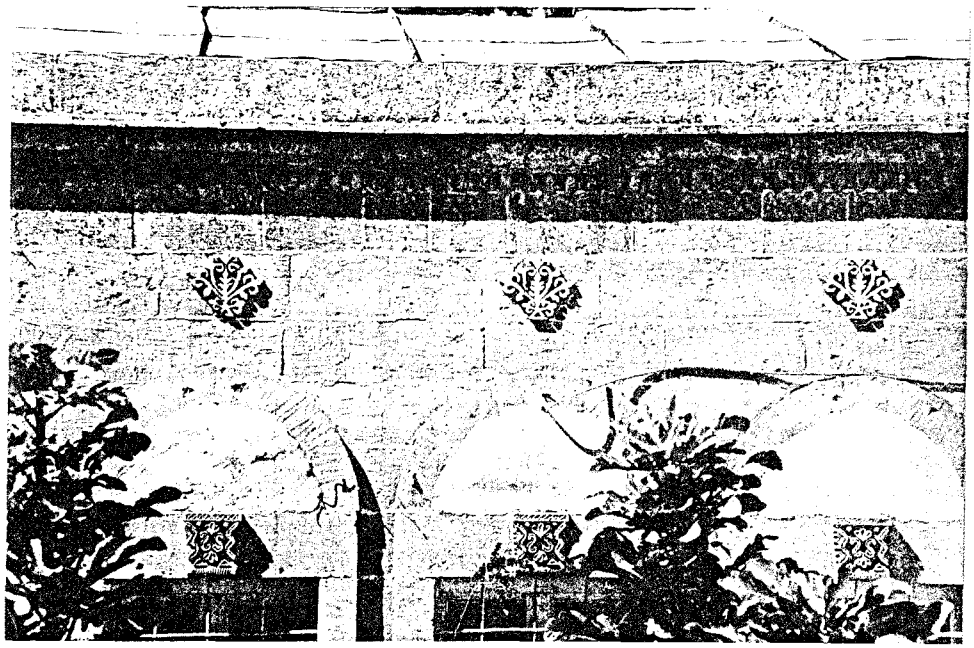
Resim 298. Alihan Bey Sokak 19 numaralı evde hayat ağacı motifi.



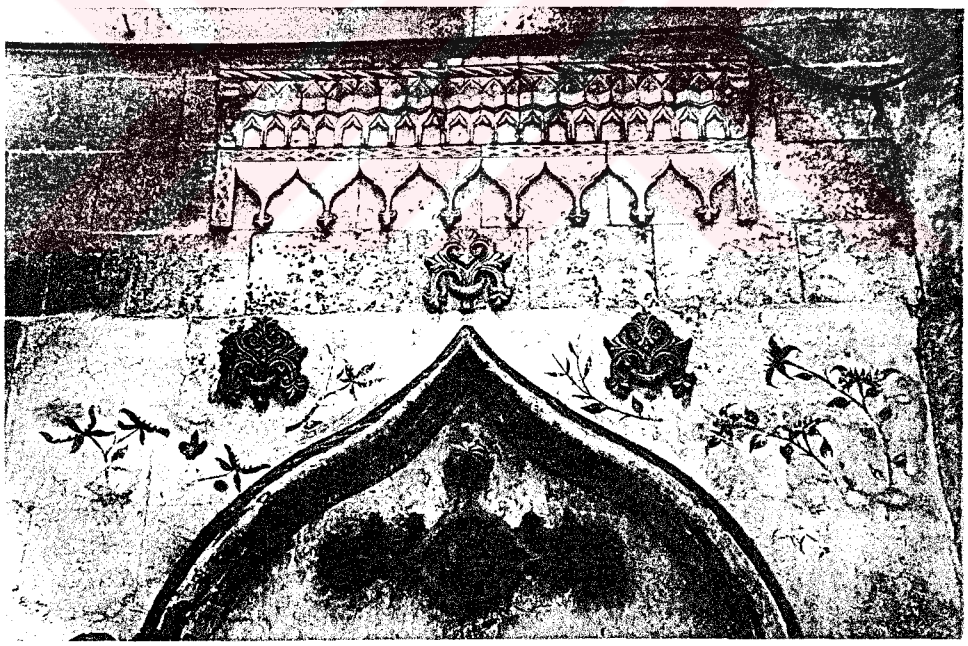
Resim 299. Bıçakçı Meydanı 46 numaralı evin sokak kapısı alınlığında hayat ağacı motifleri.



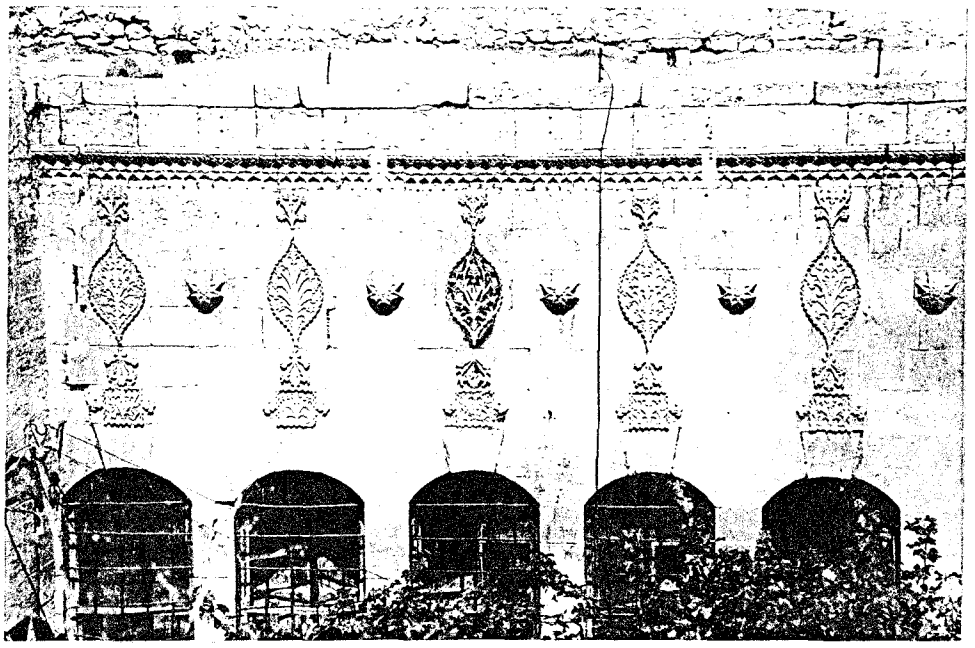
Resim 300. Çetinerler Evi'nde hayat ağacı motifi.



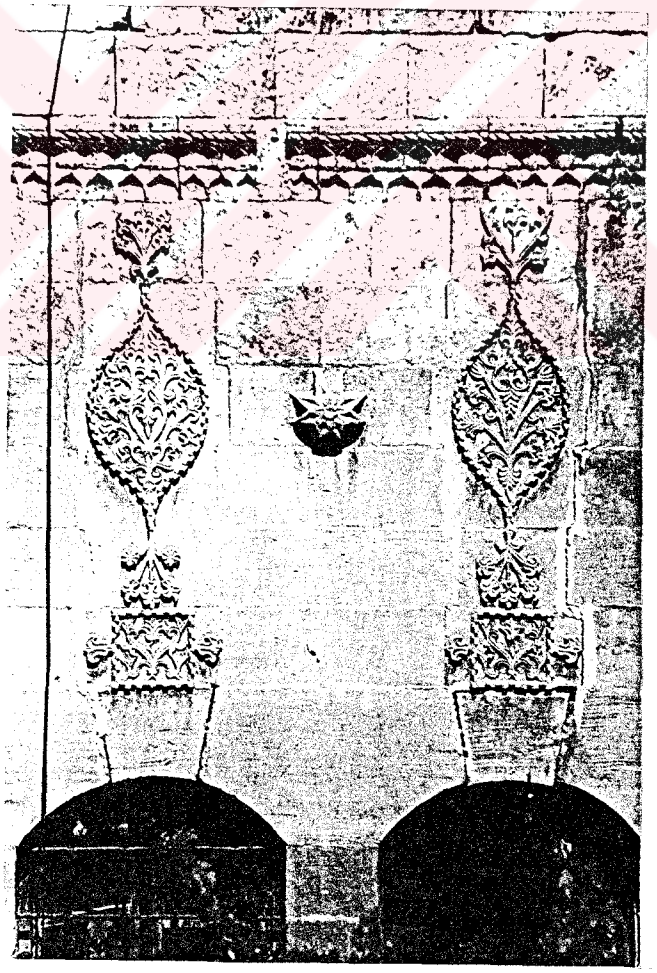
Resim 301. Cülha Sokak 1 numaralı evde hayat ağacı motifleri.



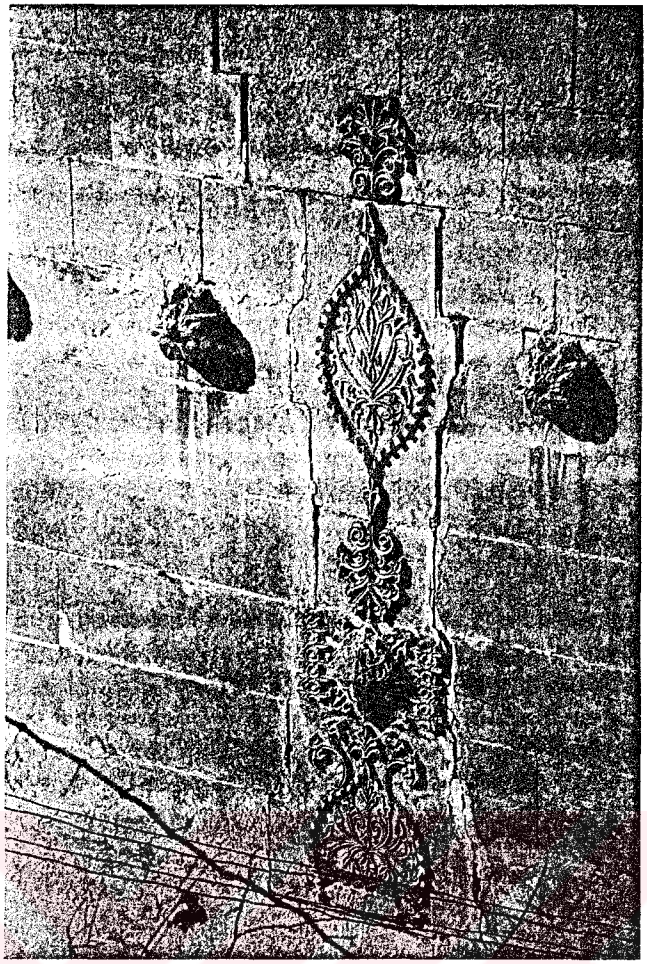
Resim 302. Onbir Nisan Sokak 9 numaralı evin sokak kapısı alınlığında hayat ağacı motifleri.



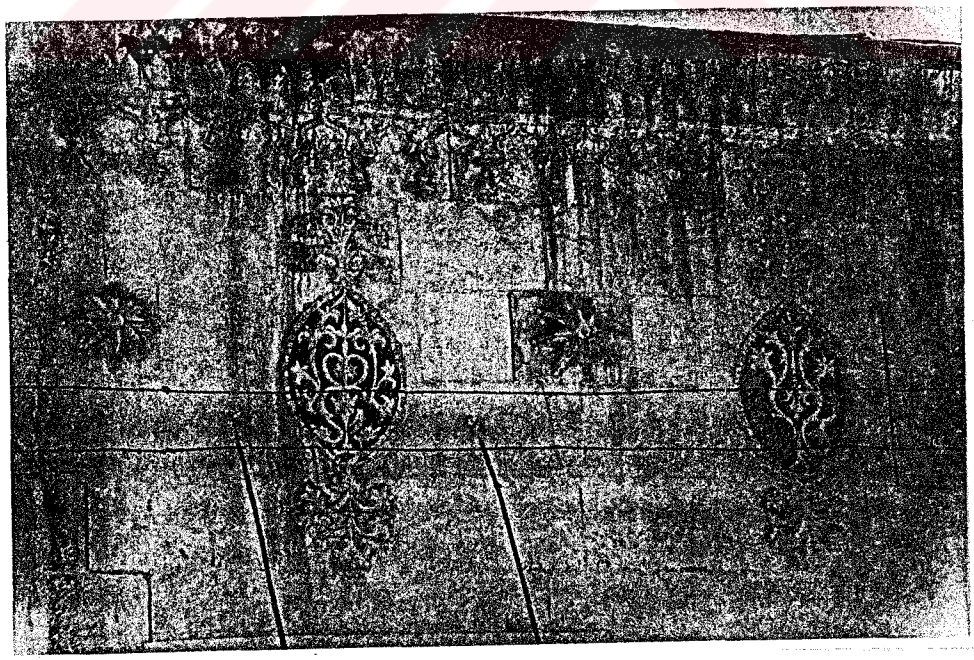
Resim 303. Abdurrahman Halepmollası Evi'nde hayat ağacı motifleri.



Resim 304. Abdurrahman Halepmollası Evi'nde hayat ağacı motifleri.



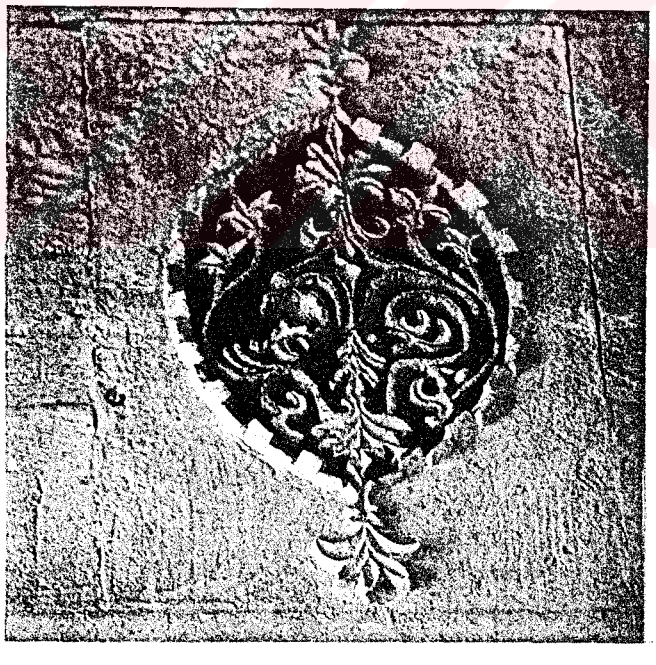
Resim 305. Reşit Portakal Evi'nde hayat ağacı motifi.



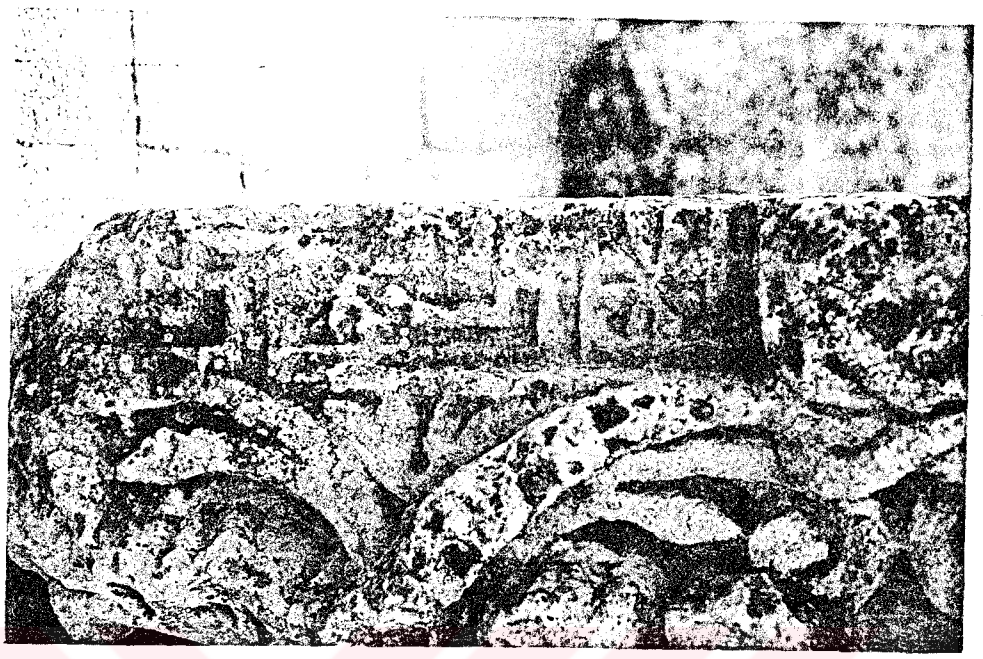
Resim 306. Abdülkadir Hakkari Evi havalandırma pencerelerinde şebekeli oyma hayat ağacı motifleri.



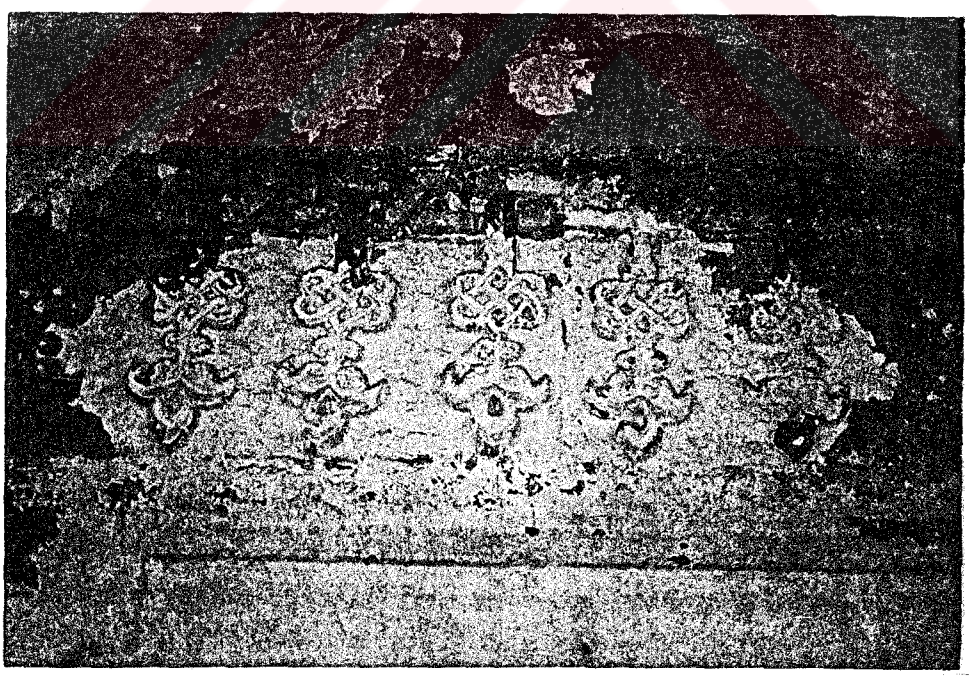
Resim 307. Osman Çiftbudak Evi havalandırma penceresinde şebekeli oyma hayat ağacı motifi.



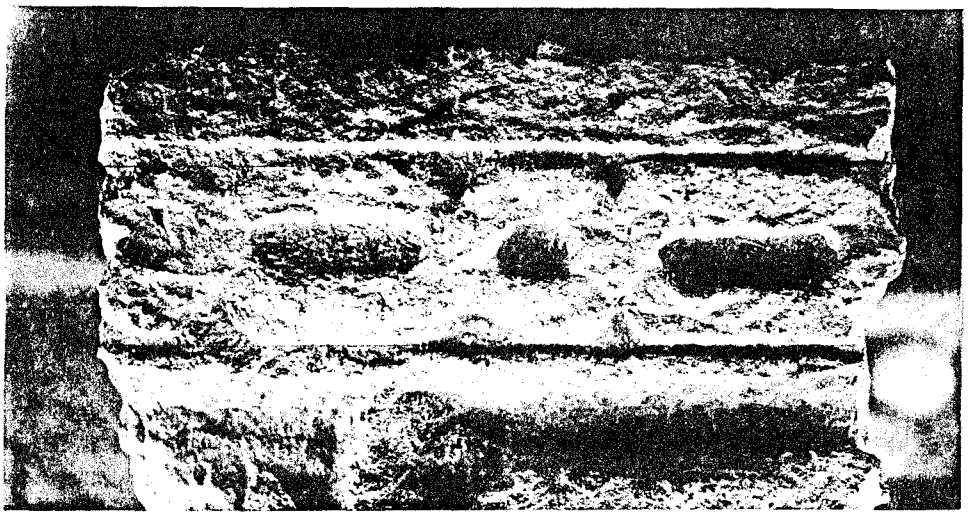
Resim 308. Abdülkadir Hakkari Evi havalandırma penceresinde şebekeli oyma hayat ağacı motifi.



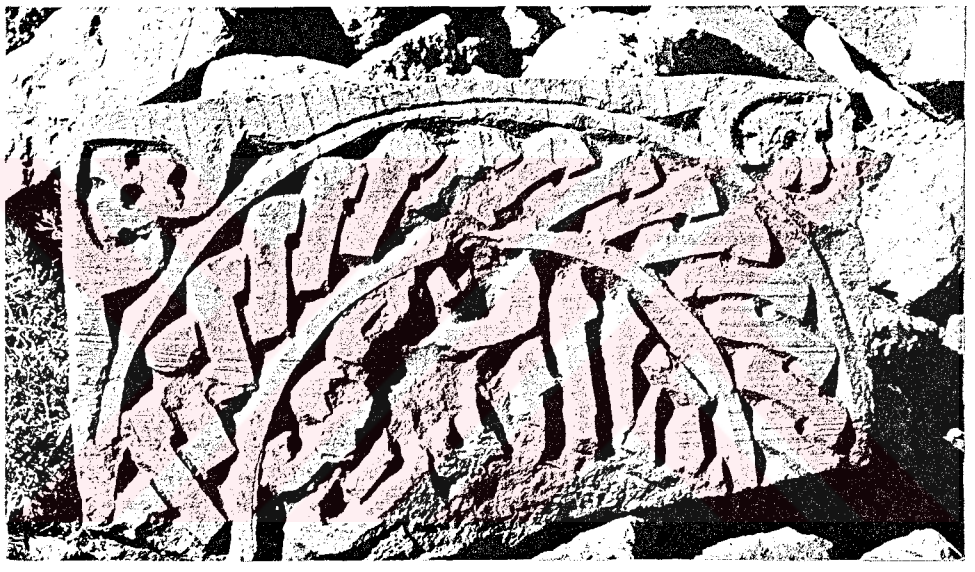
Resim 309. Harran Ulu Camii'nden iki şeritli örgü (meander) motifi (Urfa Müzesi).



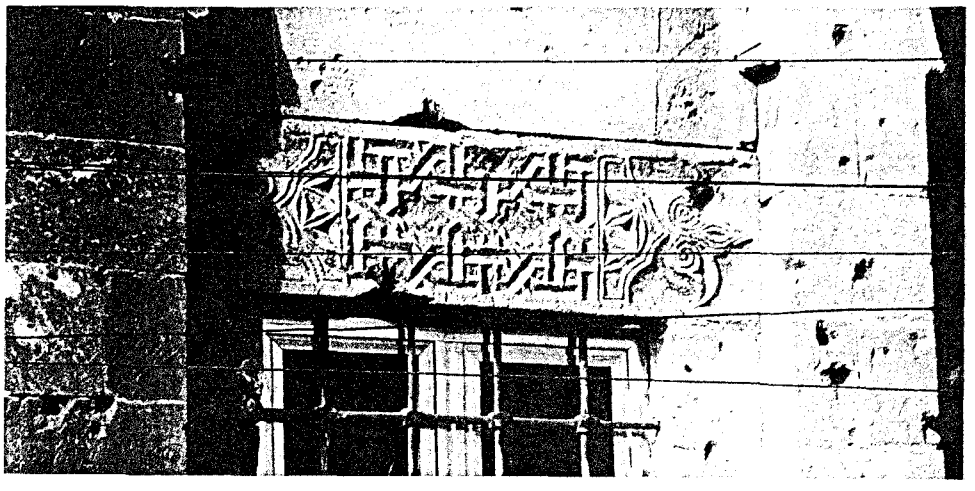
Resim 310. Cabir el-Ensar Camii harim kapısı alınlığında iki şeritli örgülerden sarkan palmet motifleri.



Resim 311. Harran Ulu Camii'nde iki şeritli örgü.



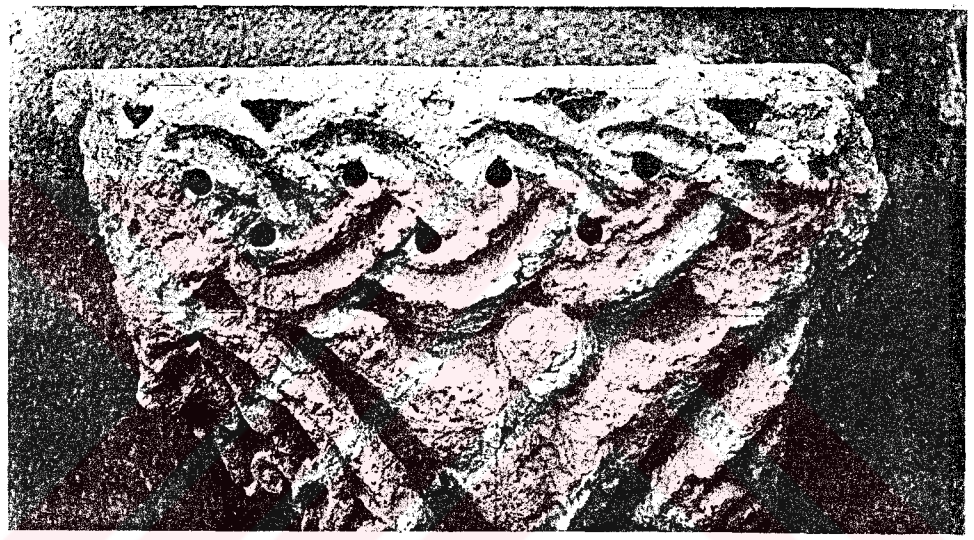
Resim 312. Harran eski mezarlığında iki şeritli örgülü mezar şahidesi.



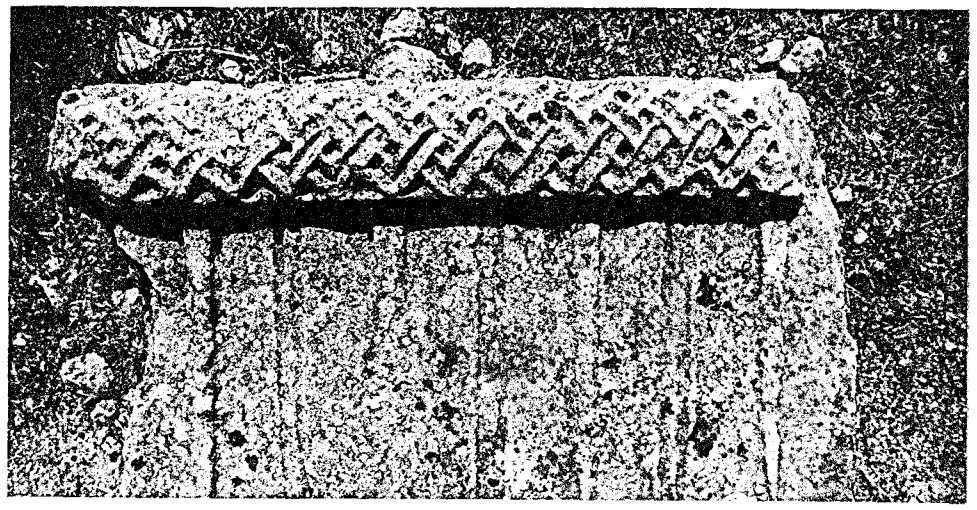
Resim 313. Gümrük Hanı Mescidi pencere lentosunda yatay ve dikey olarak kesişen iki şeritli örgülerin aralarda meydana getirdikleri sekiz kollu yıldızlar.



Resim 314. Nimetullah Camii harim portali yanlarında iki şeritli örgünün oluşturduğu kitabe çerçevesi.



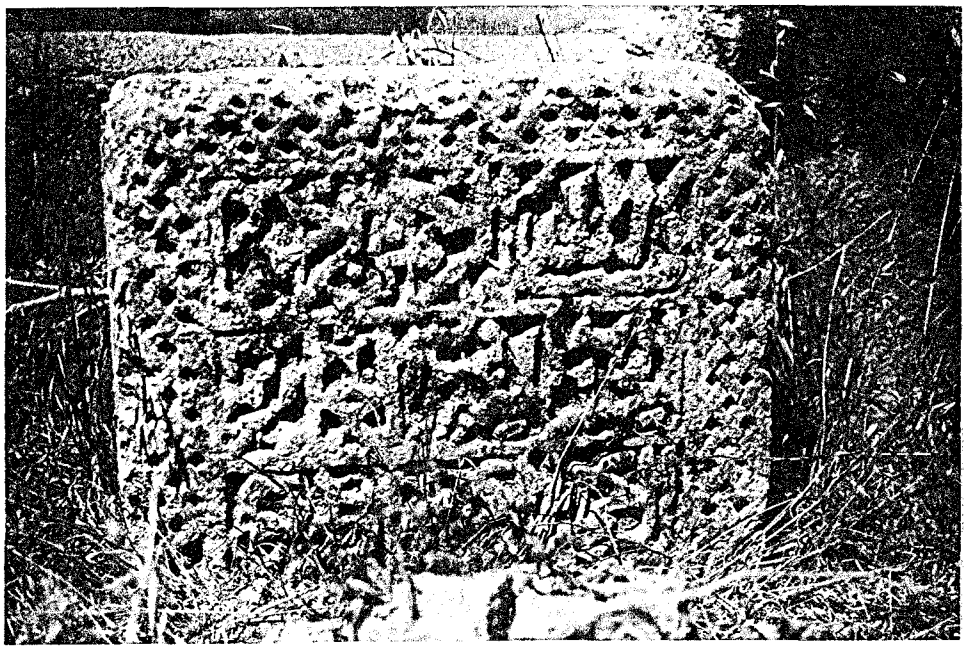
Resim 315. Harran Ulu Camii'nde üç şeritli örgü süslemeli mimari parça.



Resim 316. Harran Ulu Camii'nde dört şeritli örgü süslemeli mimari parça.



Resim 317. Cıncıklı Hamam pencere pahında dört şeritli örgü süsleme.

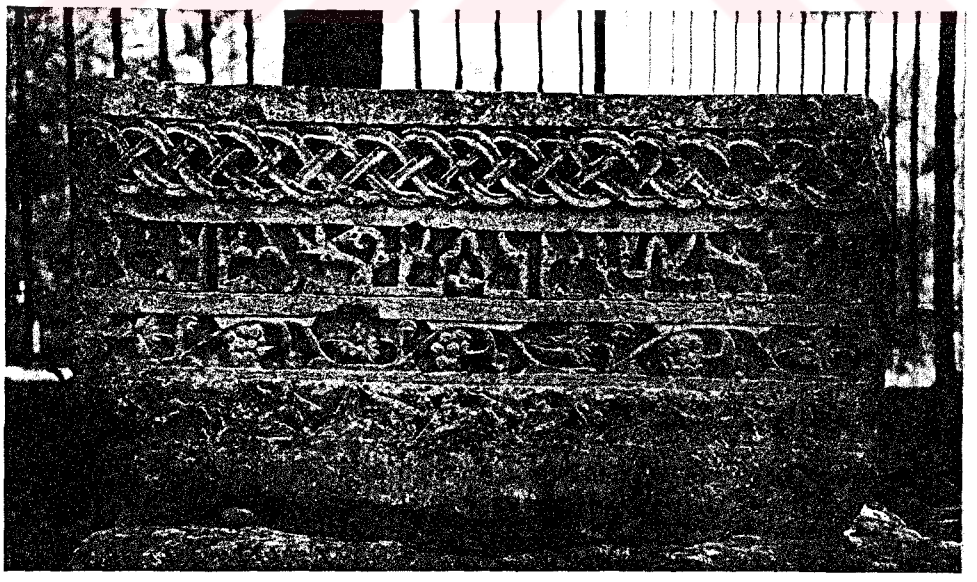


Resim 318. Harran Kapı mezarlığında dört şeritli örgü süslemeli mezar şahidesi.

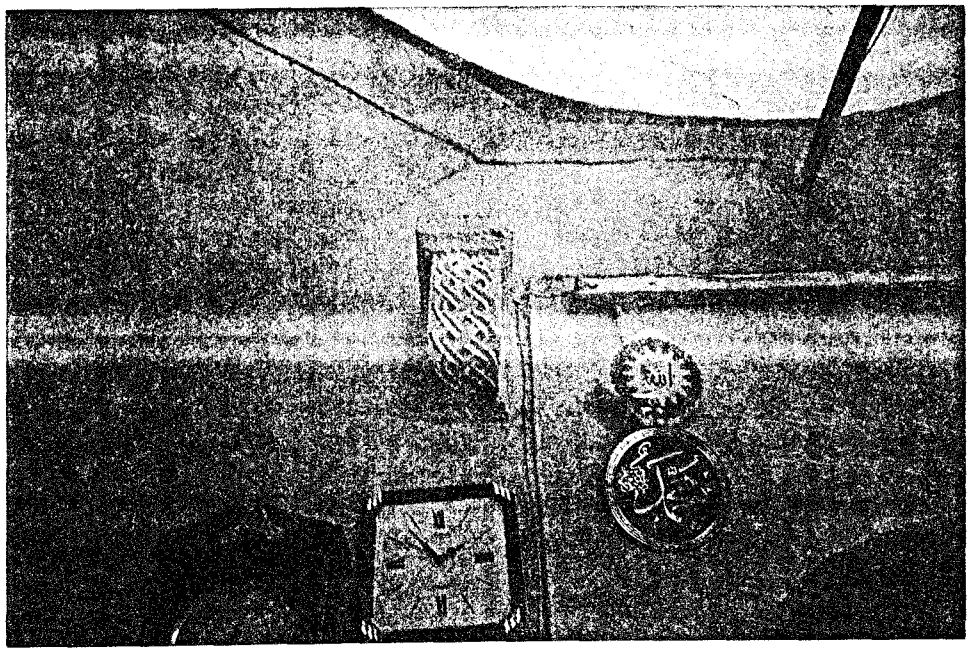
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON



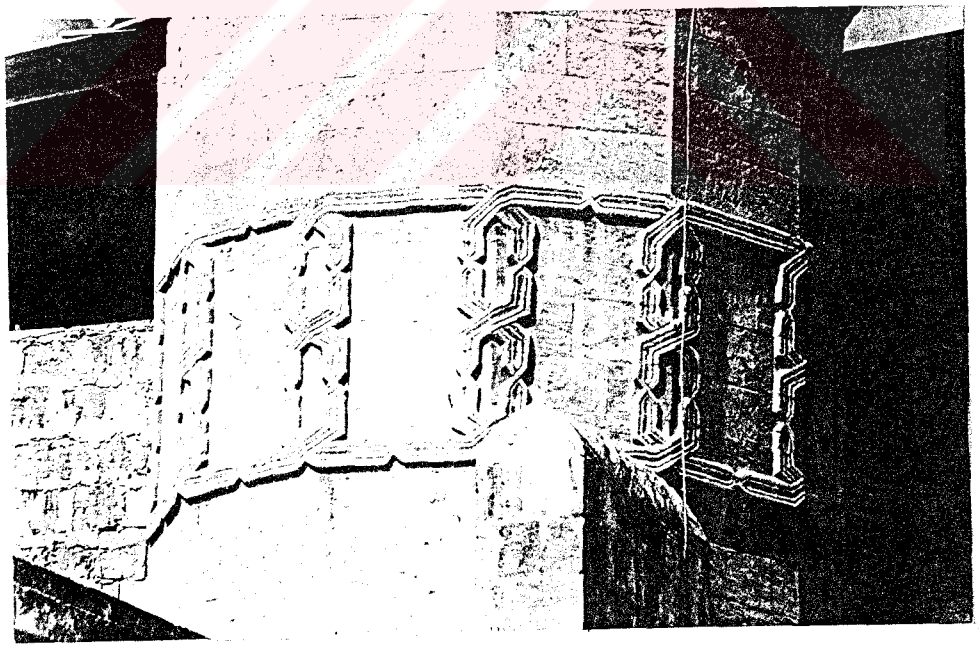
Resim 319. İmam Bakr Köyü mezarlığında dört şeritli örgü süslemeli mezar şahidesi.



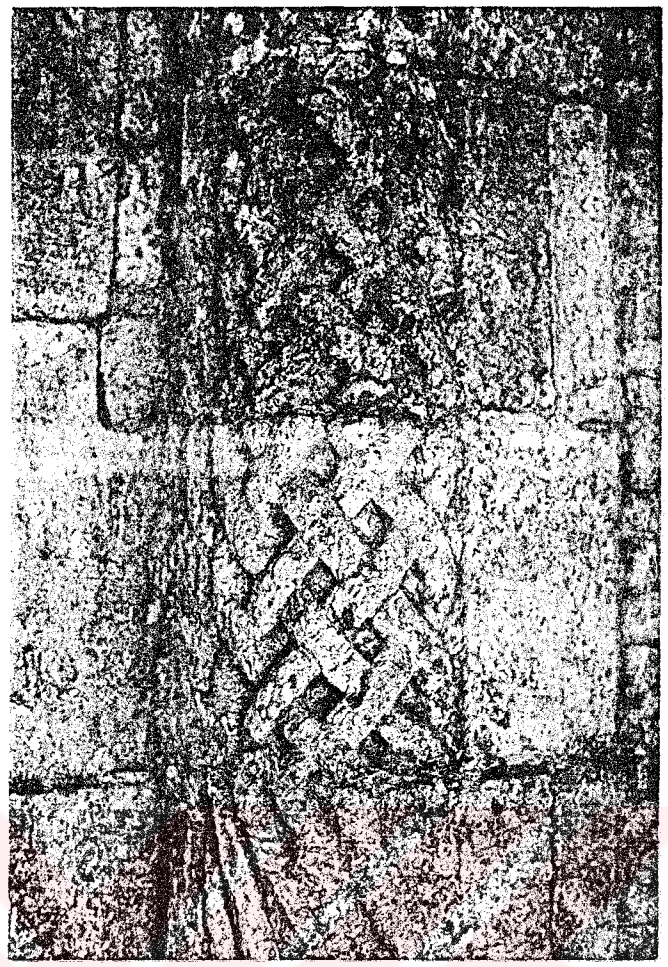
Resim 320. Urfa Müzesi'nde dört şeritli örgü süslemeli mimari parça.



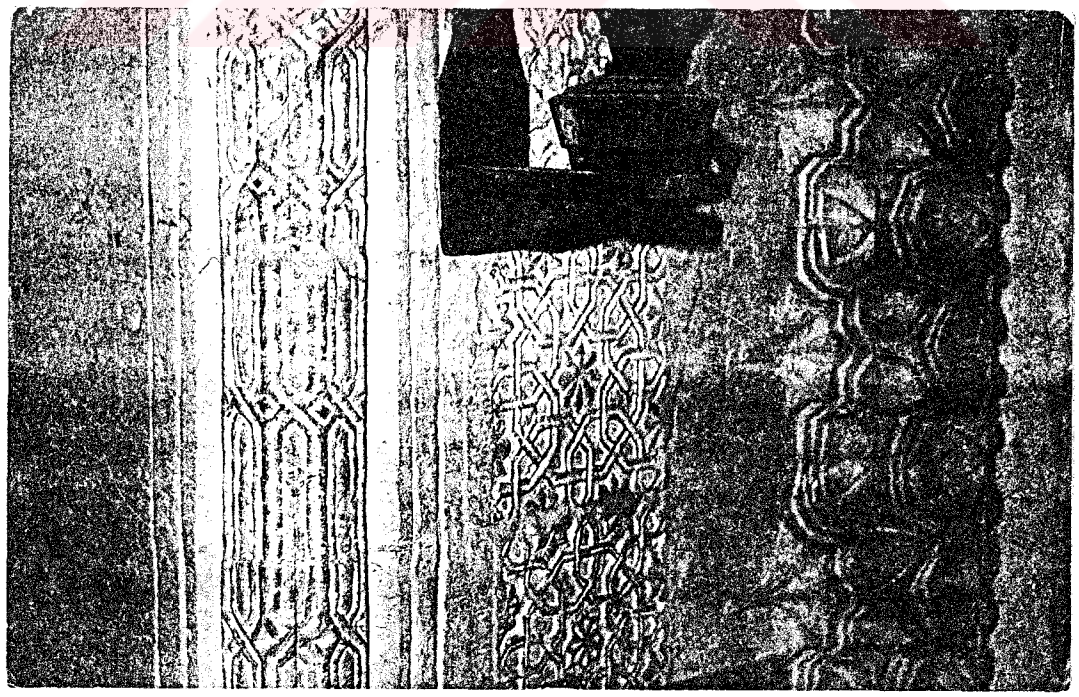
Resim 321. Abdurrahman Dede Köyü Camii'nde dört şeritli örgü süslemeli konsol.



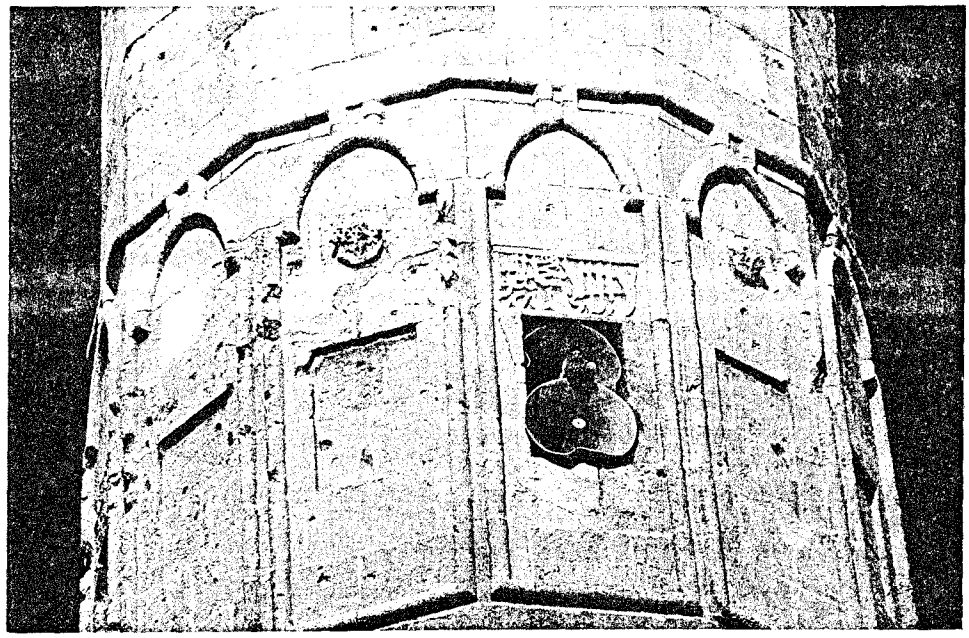
Resim 322. Dabbakhane Camii minaresinde iki şeritli örgülerin kesişmesinden oluşan dört şeritli örgüler.



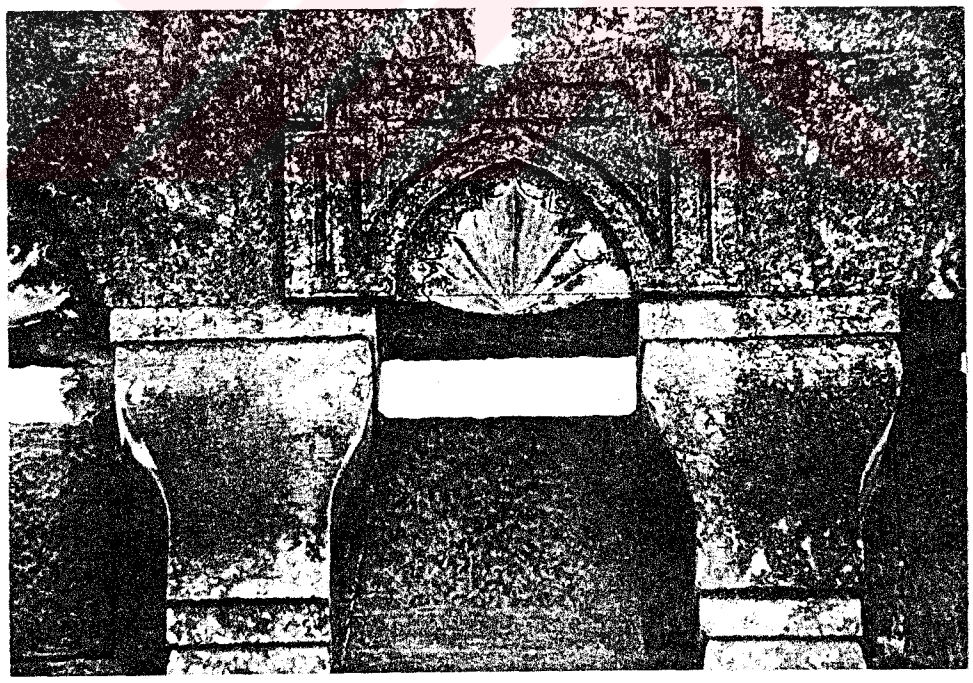
Resim 323. Cabir el-Ensar Camii pencere pahlarında altı şeritli örgü.



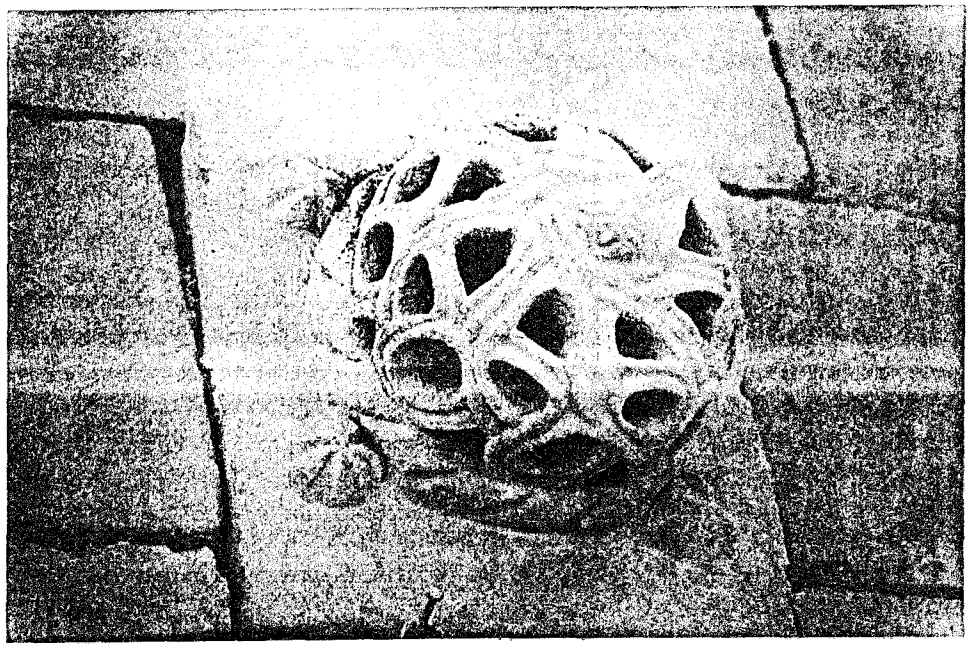
Resim 324. Nimetullah Camii mihrabı köşe sütunçesinde altı şeritli örgü.



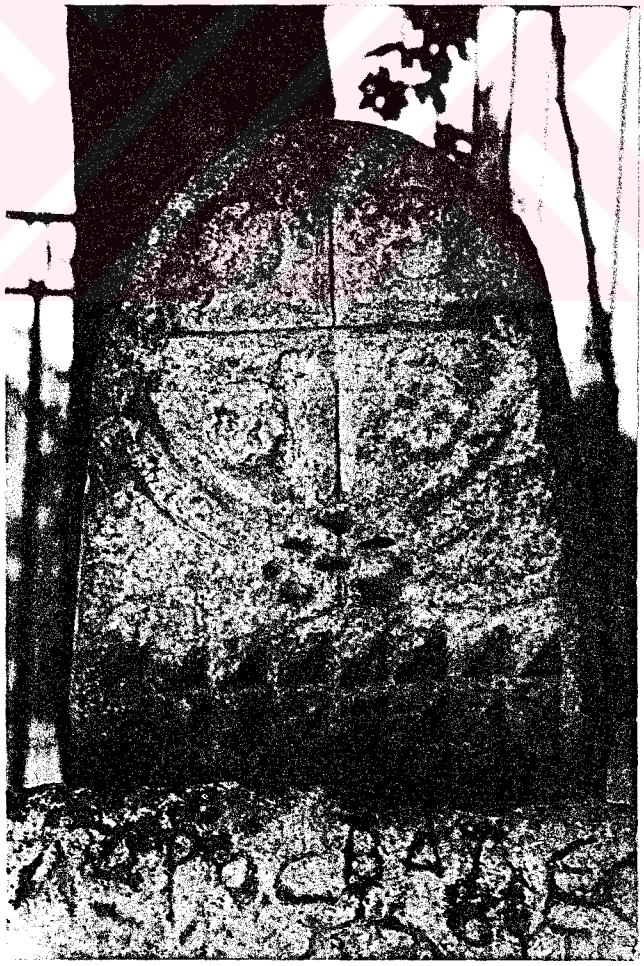
Resim 325. Pazar Camii minaresinde Zengi tarzında kaval silmeli sağır kemerler ve düğümlü geçmeler.



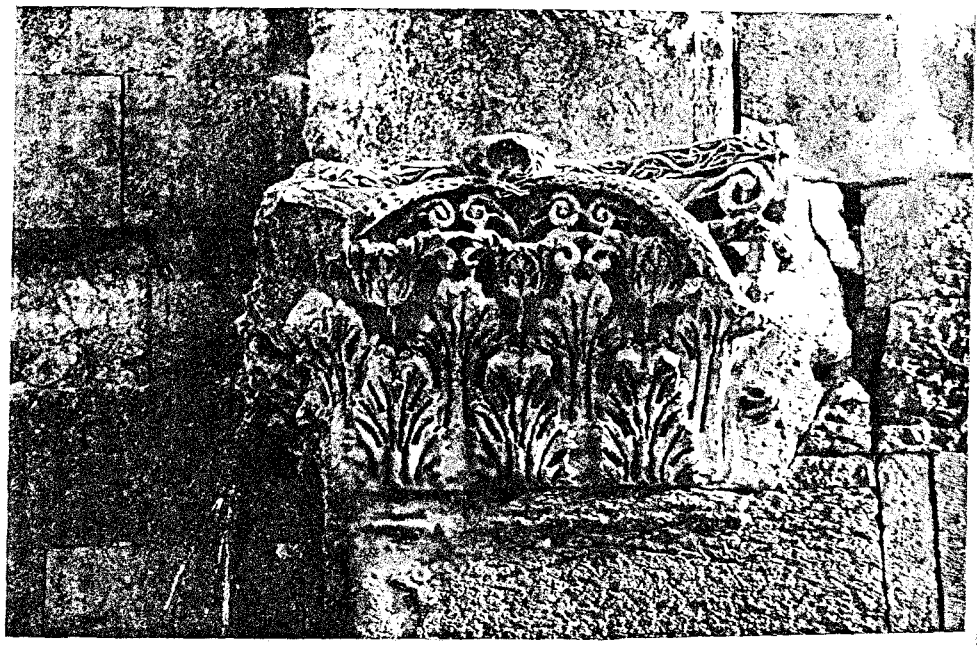
Resim 326. Birecik Urfa Kapısı üzerinde Zengi tarzında düğümlü geçmeler.



Resim 327. Melikler Evi'nde dairesel geçmeli şebekeli oyma küresel rozet.



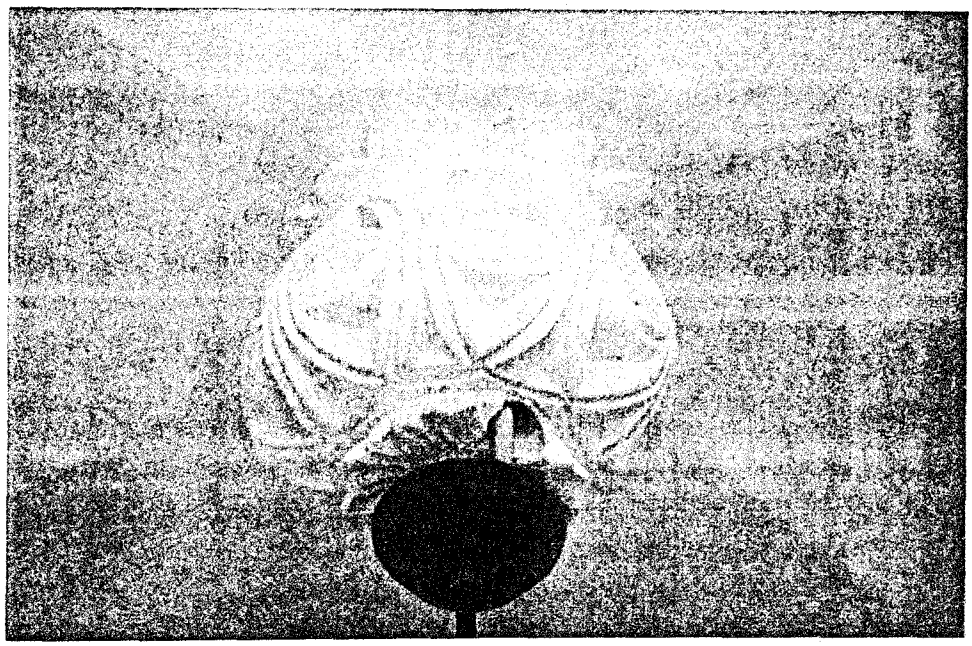
Resim 328. Urfa Müzesinde Haçlı Kontluğu döneminden kalma düğüm motifli bir taş.



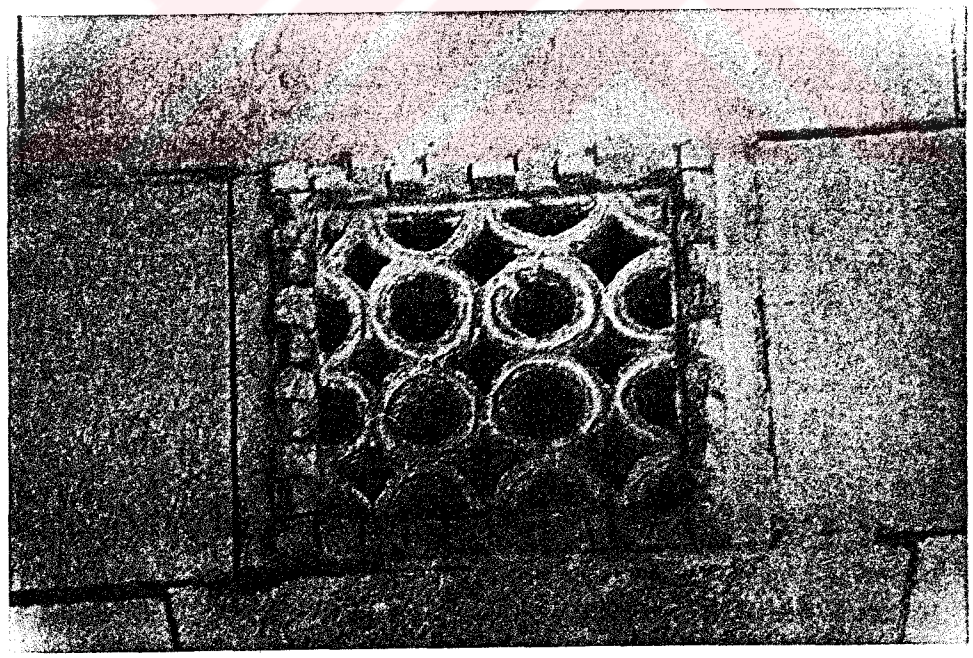
Resim 329. Harran Ulu Camii sütun başlıklarında düğüm motifi.



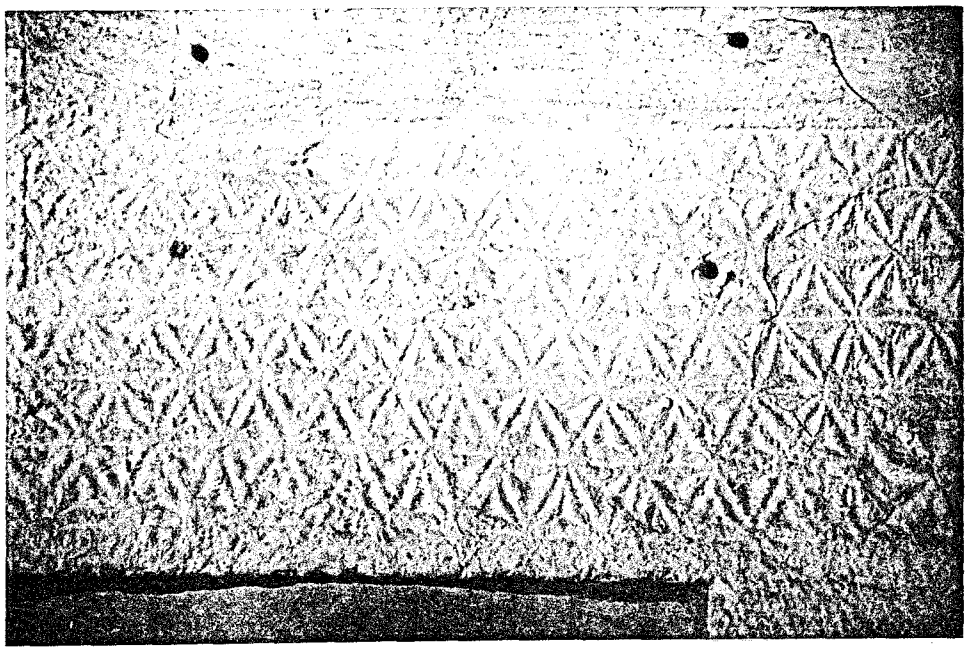
Resim 330. Biri diğerinin merkezinden geçmek üzere kesişen dairelerden oluşan küresel rozet (Harran Kapı Mezarlığı su deposu).



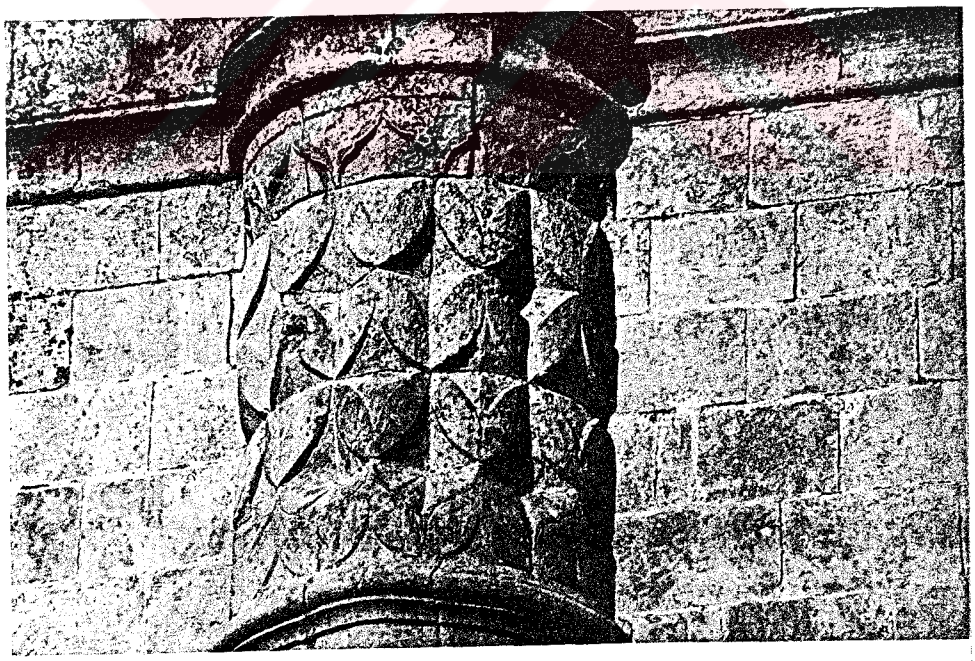
Resim 331. Resim 330'daki küresel rozetin Malatyalı Halil Evi oda tonozu kilit taşındaki benzeri.



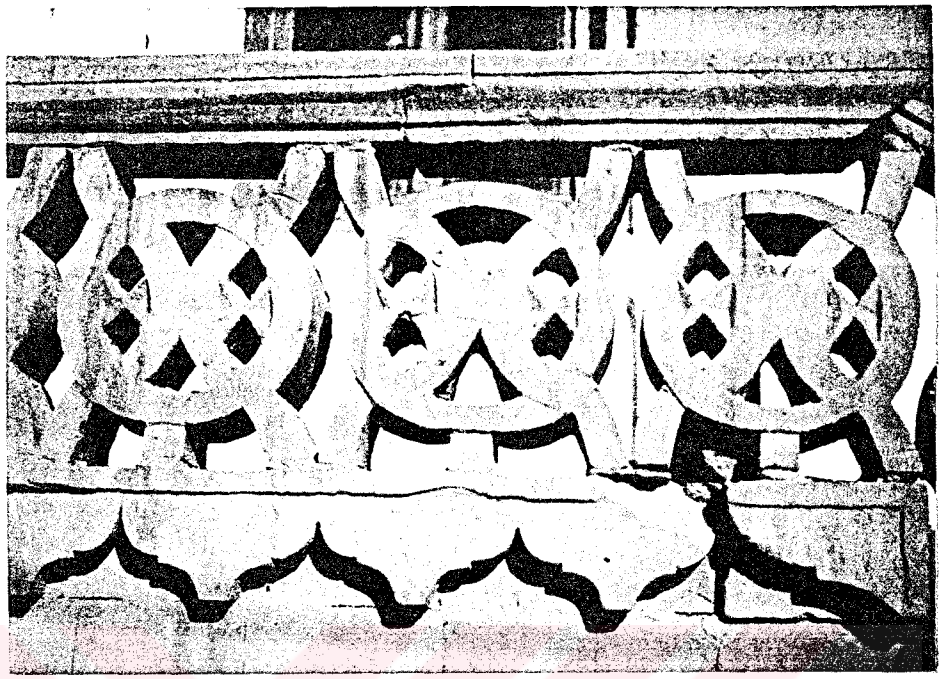
Resim 332. Melikler Evi'nde yan yana sıralanmış dairelerden oluşan şebekeli oyma havalandırma penceresi .



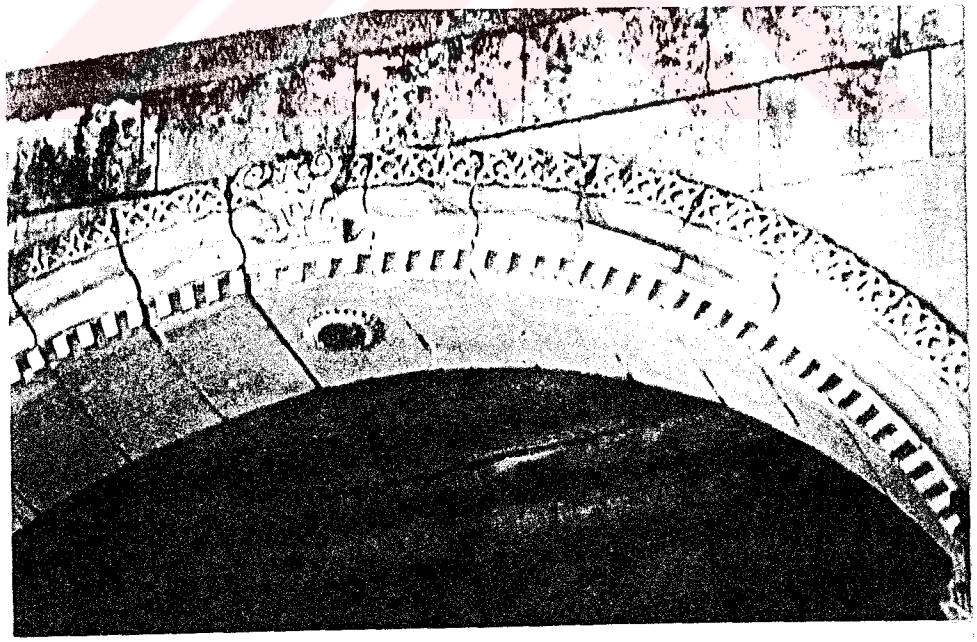
Resim 333. Reci Kilisesi Papazlar Evi eyvanı payesinde kesişen dairelerden altıgenler ve altı yapraklı çiçeklerin meydana geldiği süsleme.



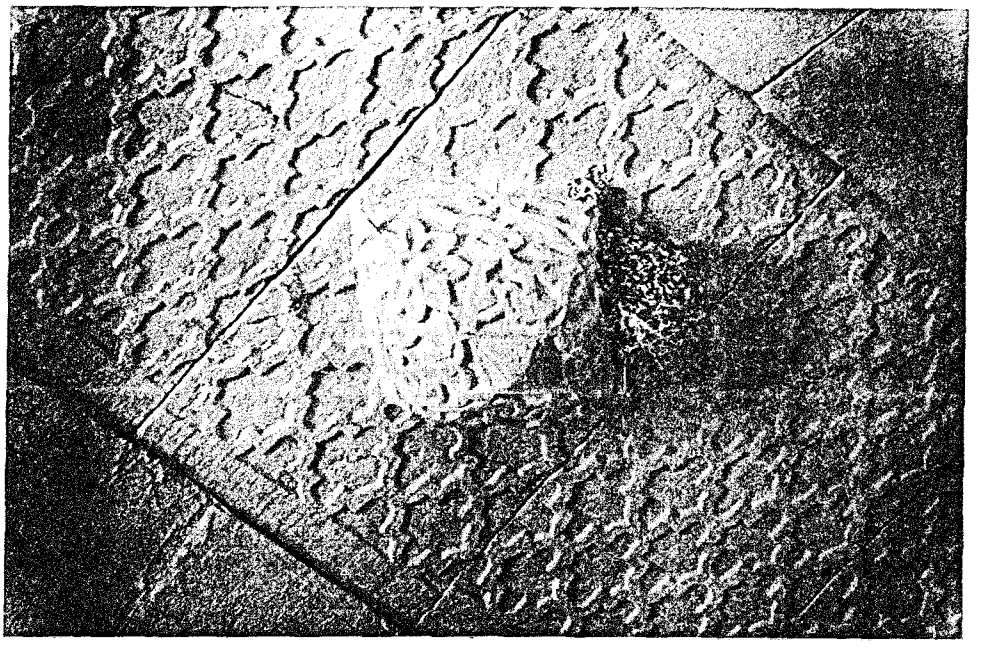
Resim 334. Fırfırlı Kilise'nin güney cephesinde duvara bitişik yarım sütunlarda kesişen dairelerden oluşan dört yapraklı yonca motifli süsleme.



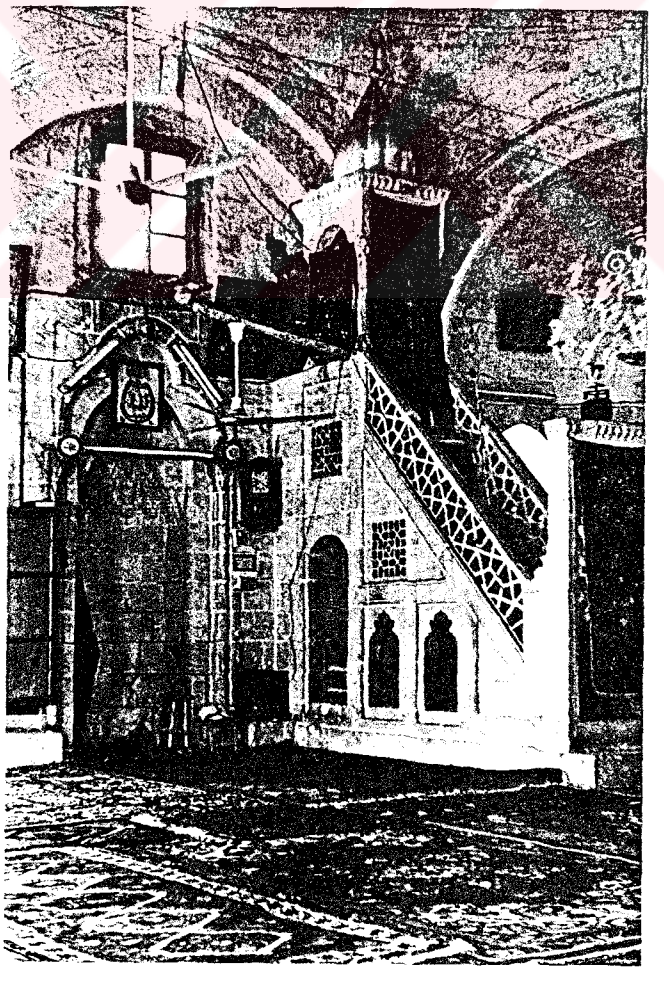
Resim 335. Eski Köy Yatı Mektebi merdivenlerinde dairelerden oluşan şebekeli oyma korkuluk.



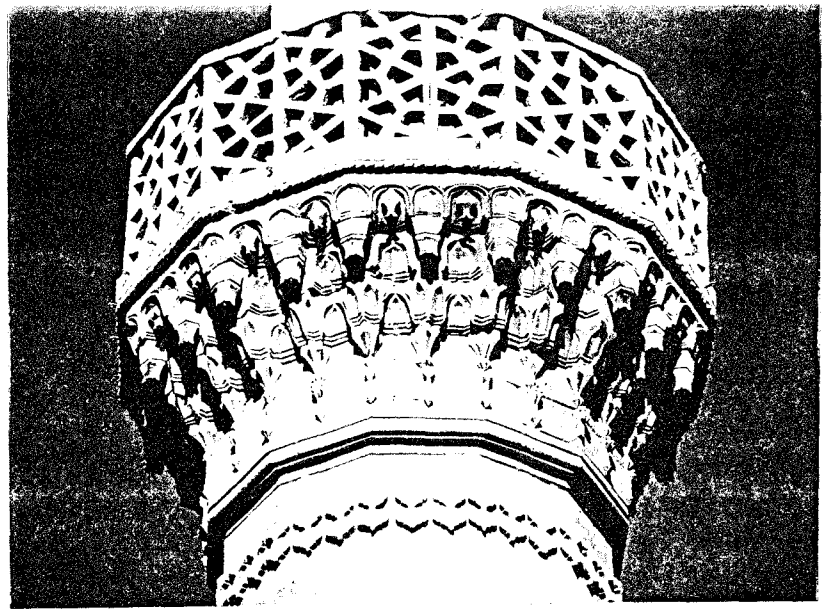
Resim 336. Halfeti ilçesi Ali Yener Evi eyvan kemerinde kesişen yarım dairelerden üreyen süsleme.



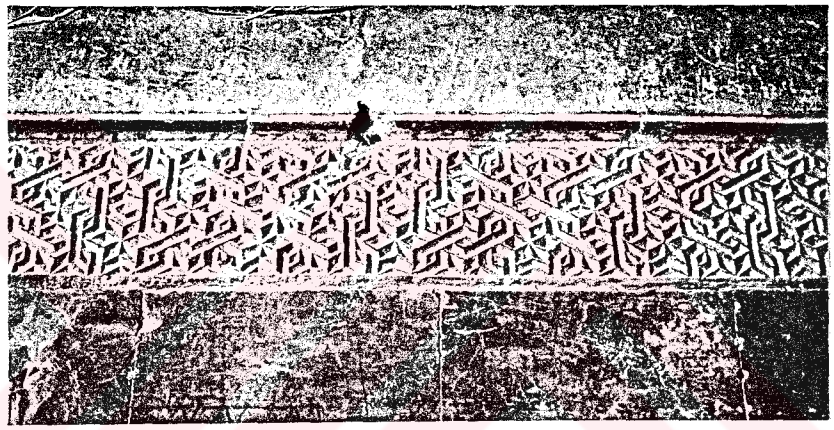
Resim 337. Melikler Evi eyvan tonozunda teğet kesişen yarım dairelerden oluşan süsleme.



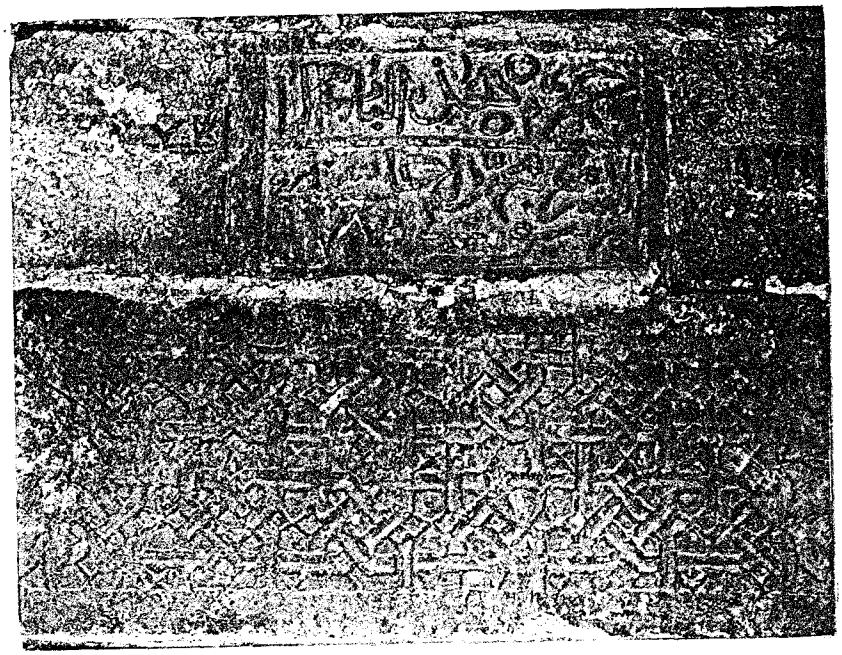
Resim 338. Hüseyin Paşa Camii mimberinde yan yana birleşerek petek biçimi oluşturan altıgenlerden meydana gelen şebekeli oyma korkuluk.



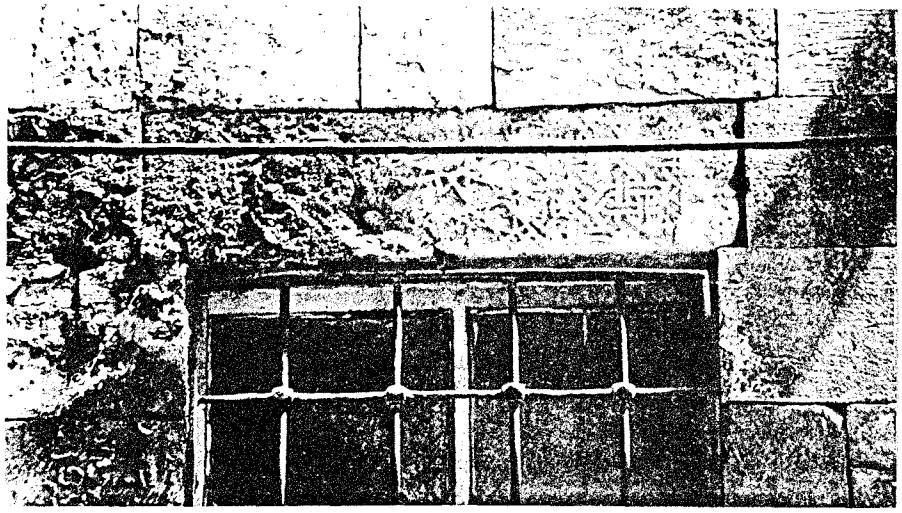
Resim 339. Resim 338'deki korkuluğun Rızvaniye Camii minaresi şerefe korkuluğundaki benzeri.



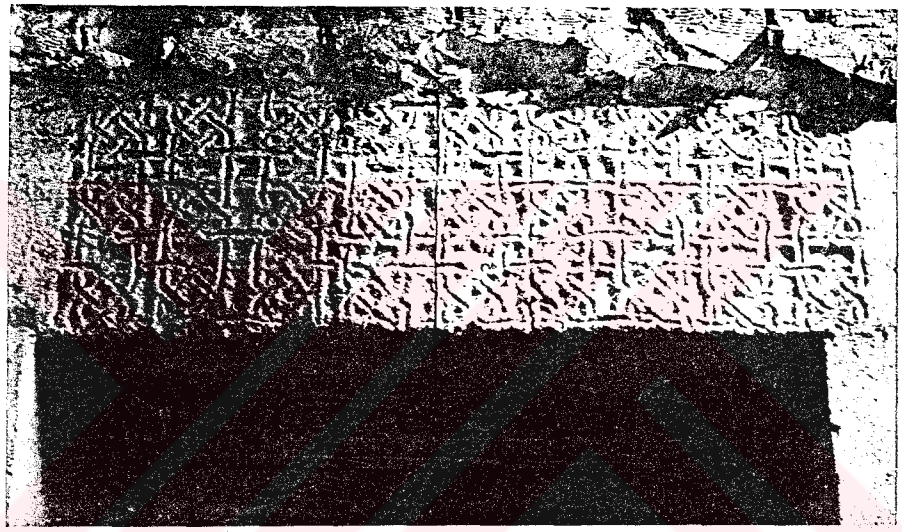
Resim 340. Gümrük Hanı giriş eyvanı yan duvarlarında kesişen altıgenlerin altı kollu yıldız ve baklava dilimi şekiller oluşturduğu süsleme.



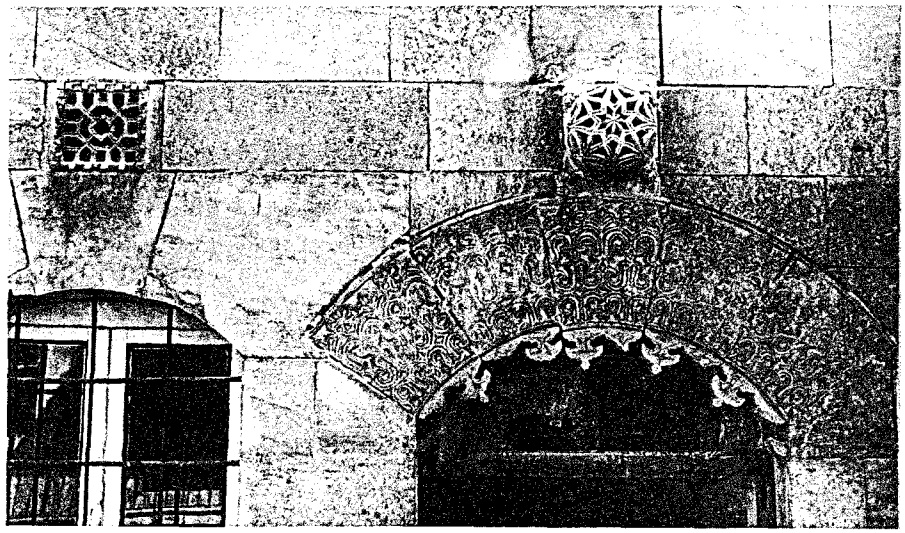
Resim 341. Dabbakhane Camii avlusu güney portalinde aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süsleme.



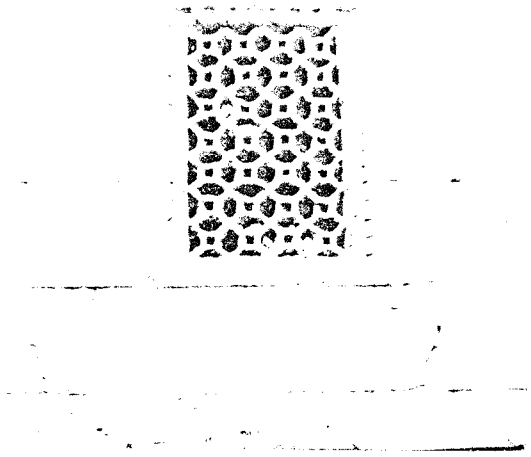
Resim 342. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi pencere lentosunda aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süsleme.



Resim 343. Harun Bey Yokuşu 39 numaralı evin sokak kapısı lentosunda tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süsleme.



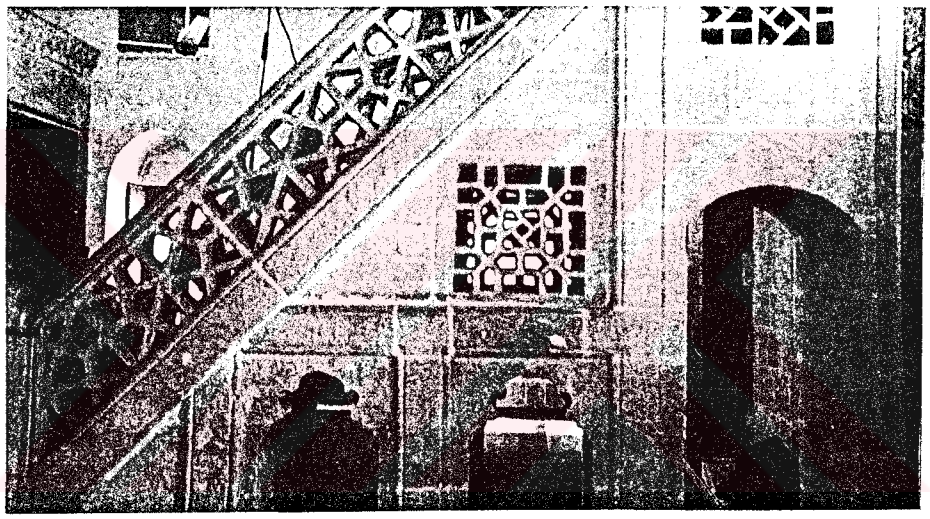
Resim 344. Melikler Evi havalandırma penceresinde aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin çakışarak ve kesişerek aralarında kareler oluşturduğu şebekeli oyma süsleme.



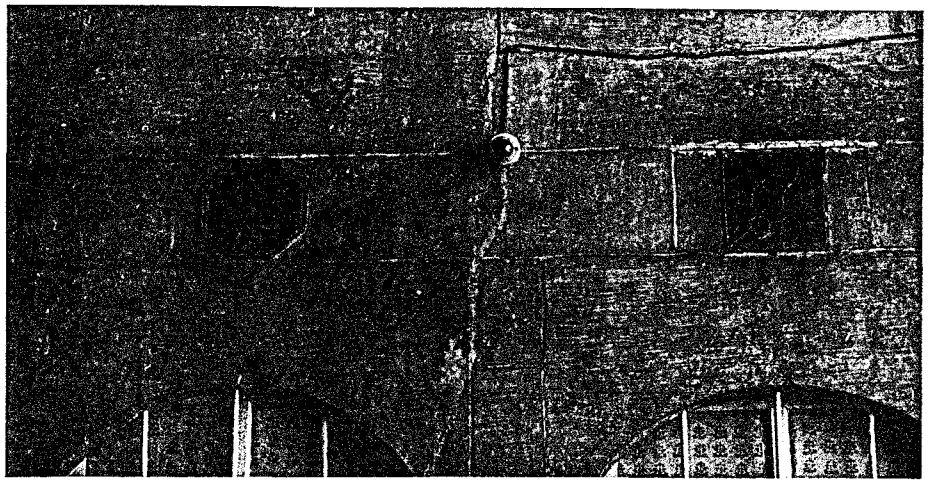
Resim 345. Mahkeme Sokak tonozu üzerindeki evin sokağa bakan cephesinde aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişerek aralarında kare şekiller oluşturduğu şebekeli oyma süsleme.



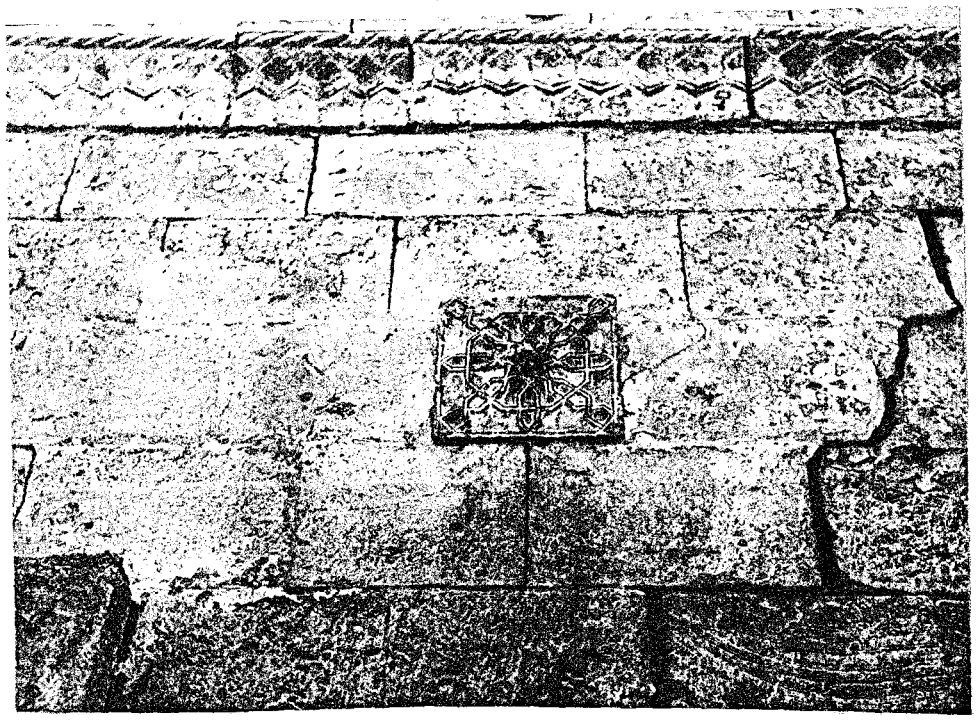
Resim 346. Resim 345'deki süslemenin Harran Hayat el-Harrani Türbesi penceresindeki benzeri.



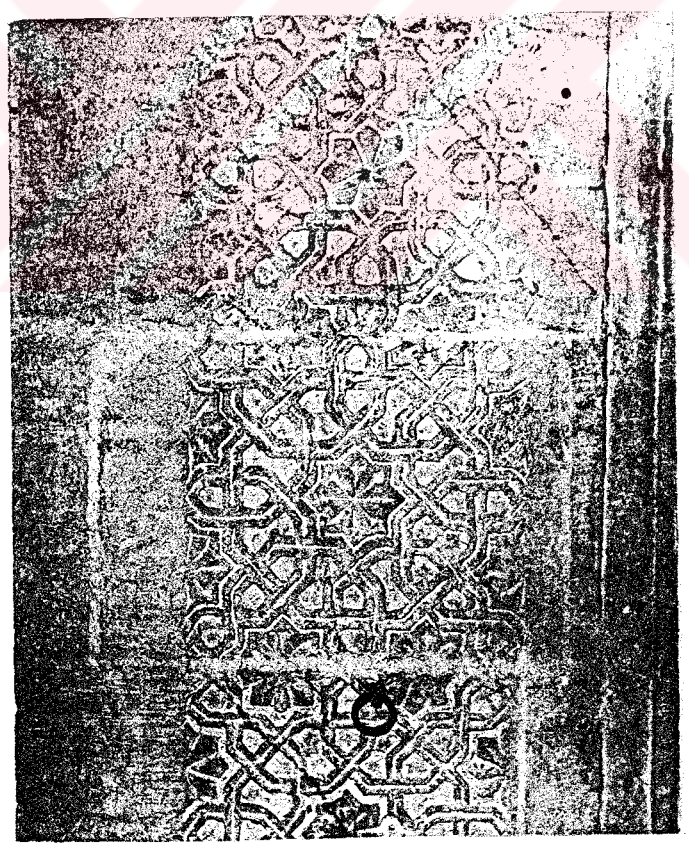
Resim 347. Resim 345'deki süslemenin Hüseyin Paşa Camii mimberi yanlarındaki benzeri.



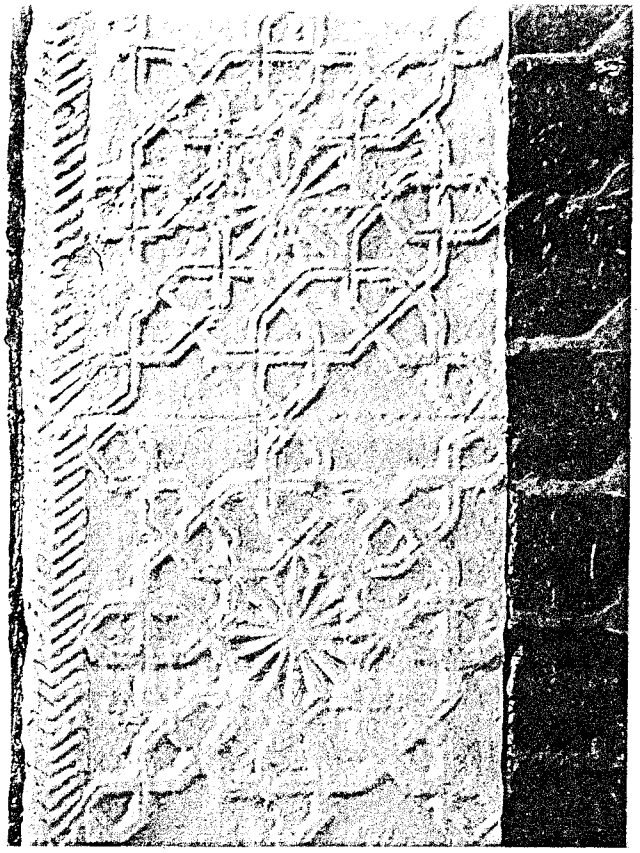
Resim 348. Resim 345'deki süslemenin Abdülkadir Hakkari Evi havalandırma pencerelerinden biri üzerindeki şebekeli oyma varyantı.



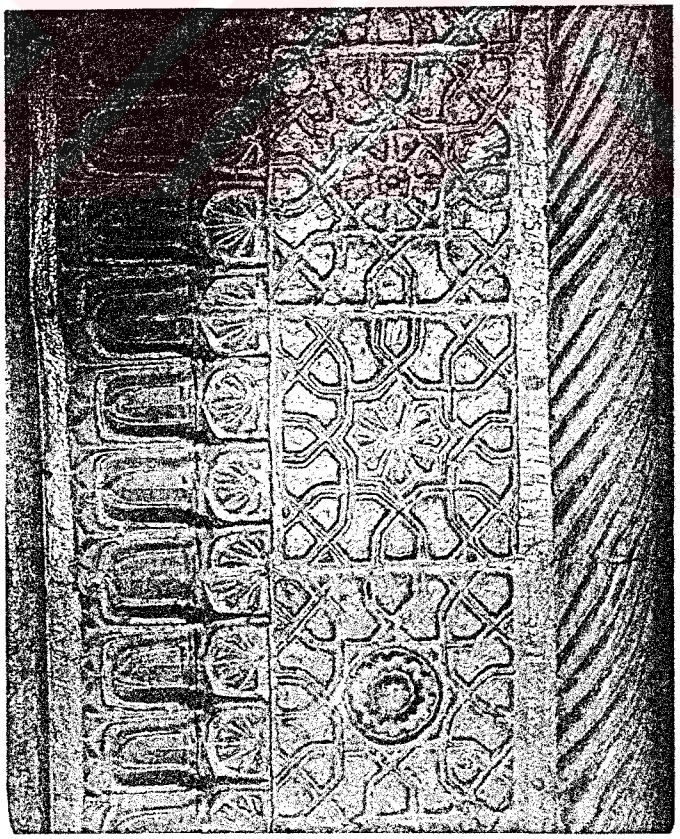
Resim 349. Mehmet Demirkol Evi'nde farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden oluşan kare rozet.



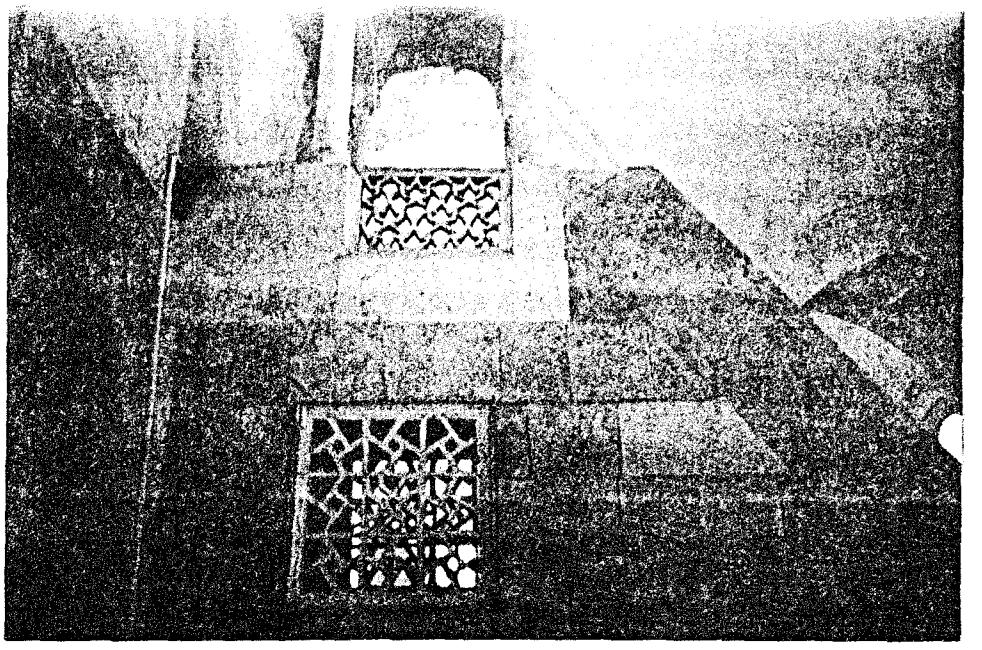
Resim 350. Nimetullah Camii mihrap çevresinde farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen bordür.



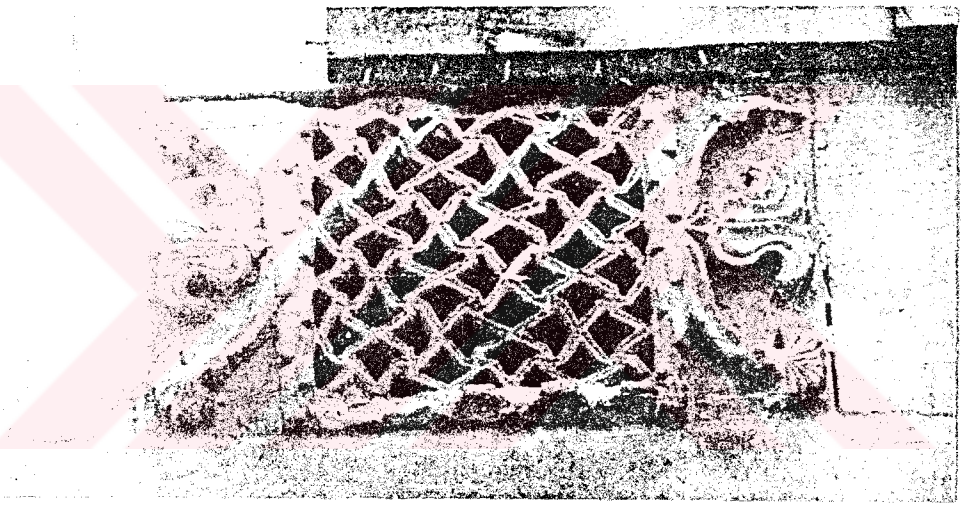
Resim 351. Hızanoğlu Camii mihrap çevresinde farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen bordür.



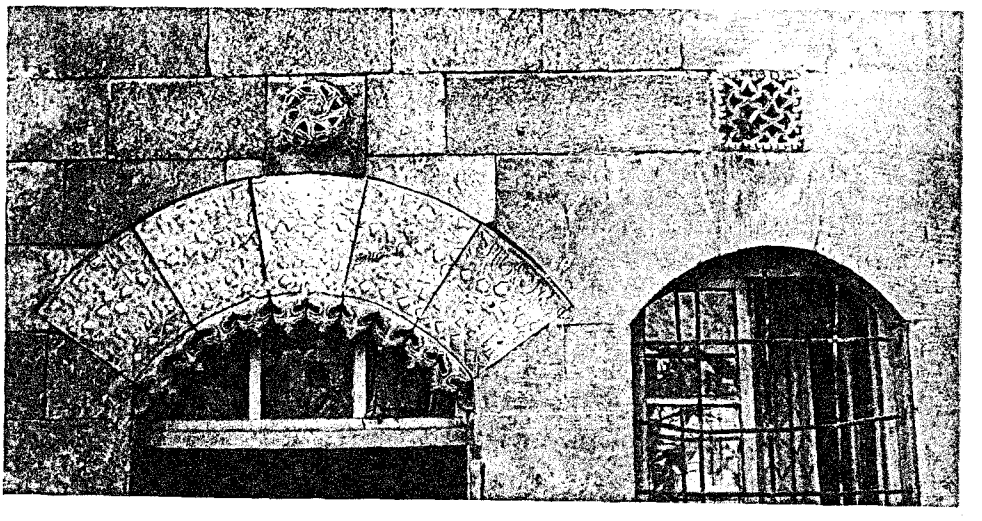
Resim 352. Yusuf Paşa Camii mihrap çevresinde farklı boylardaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen bordür.



Resim 353. Hasan Padişah Camii mimberinde çapraz eksenlere göre kesişen kırık çizgilerin iki farklı konumda kırılıp kesişmesiyle gamalı haç ve ok ucu şekillerinin meydana geldiği şebekeli oyma kafes.



Resim 354. Resim 353'deki süslemenin Hacı Nuri Uslusoy Evi havalandırma penceresindeki benzeri.



Resim 355. Resim 353'deki süslemenin Melikler Evi havalandırma penceresindeki benzeri.



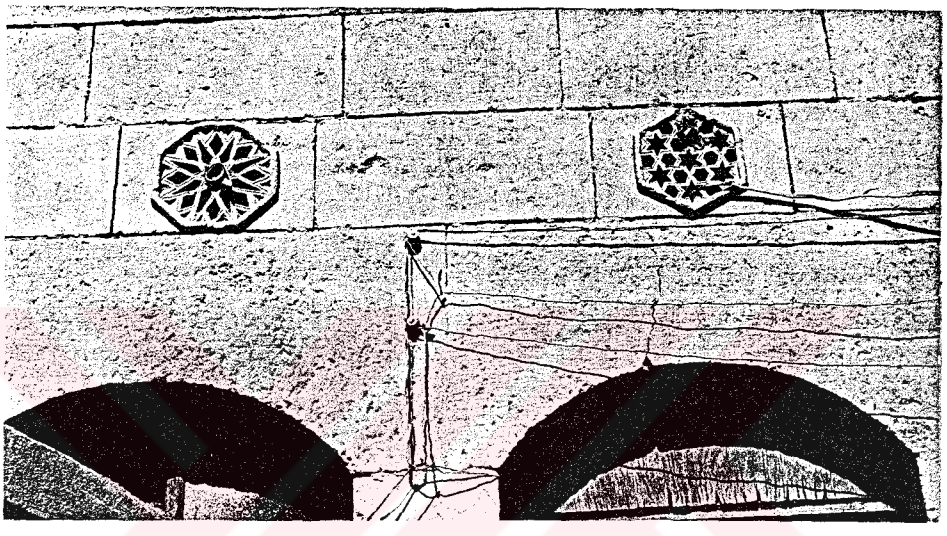
Resim 356. Çar Melik Kervansarayı'nda kırık çizgilerin kesişerek ortada düzgün altıgen ve çevresinde dört adet beş kollu yıldız oluşturduğu kare rozet.



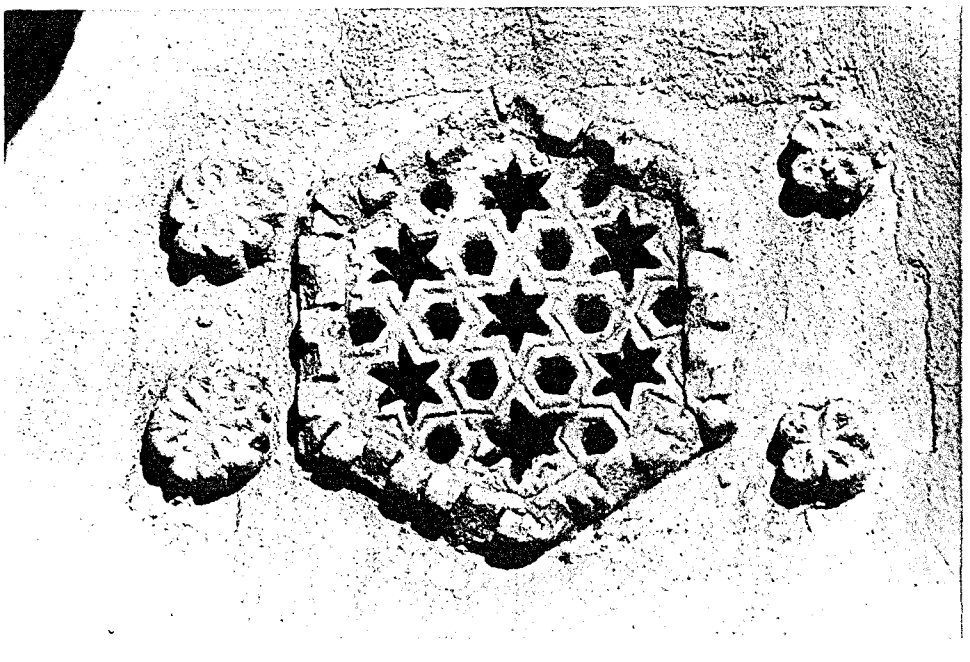
Resim 357. Birecik Ulu Camii avlusunun kuzey cephesindeki duvarda kırık çizgilerin kesişerek sekiz kollu ve beş kollu yıldızlar meydana getirdiği süsleme.



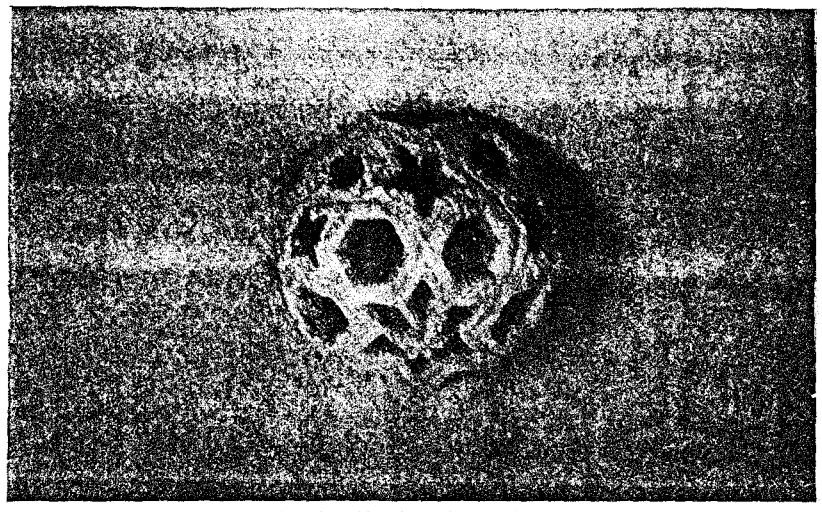
Resim 358. Halil-ür Rahman Camii güney cephesi pencere lehtosunda düşey eksene dikey ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşlukların meydana geldiği süsleme.



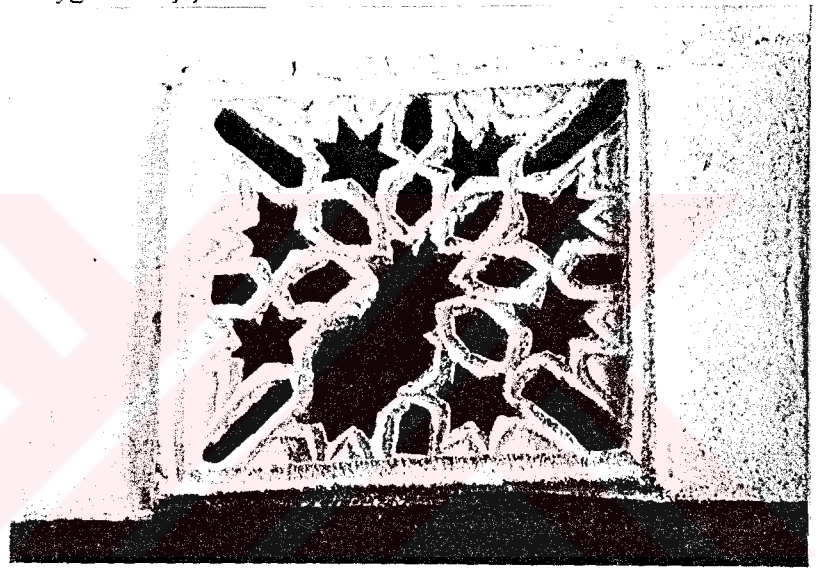
Resim 359. Resim 358'deki süslemenin şebekeli oyma olarak altıgen kafes içersine uygulanmış olan şekli (Akçarlar Evi havalandırma penceresi).



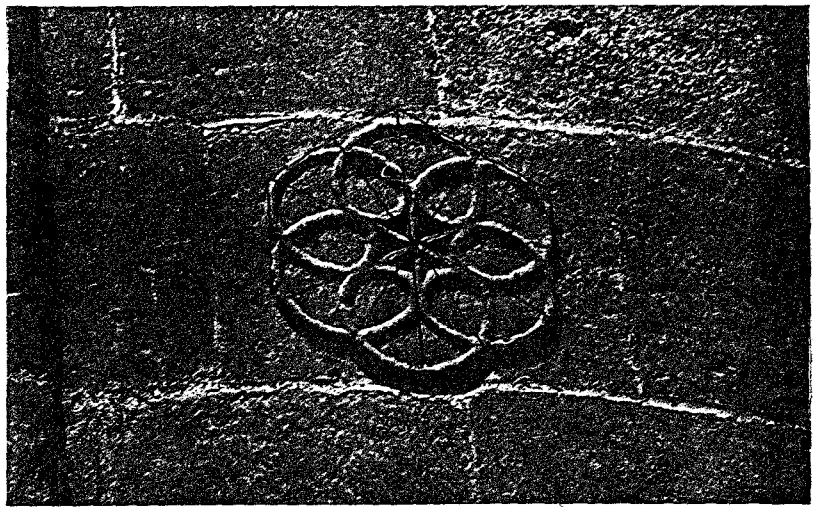
Resim 360. Resim 359'daki altıgen kafesin Yorgancı Sokak 10 numaralı evdeki havalandırma penceresinde yer alan benzeri.



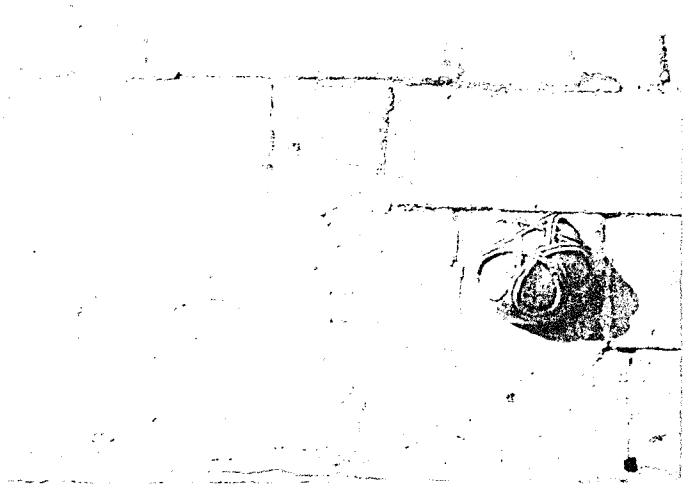
Resim 361. Çapraz kesişen kırık çizgilerin altı kollu yıldız ve altıgenler meydana getirdiği süslemenin Melikler Evi tonoz kilit taşına küresel olarak uygulanmış şekli.



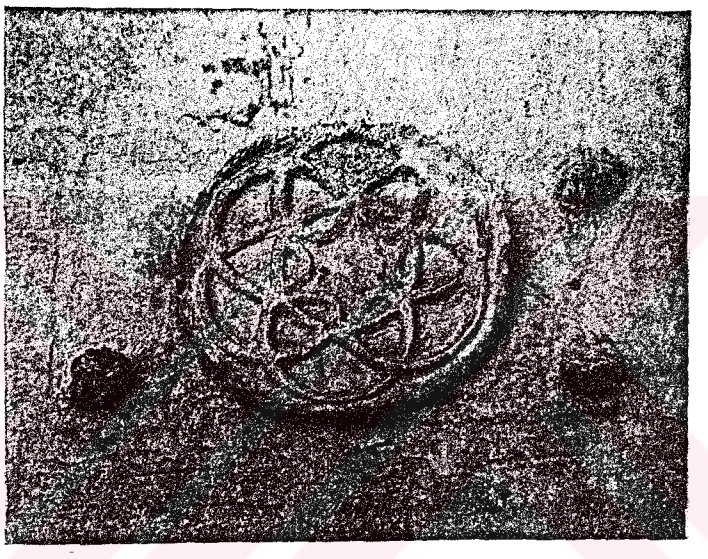
Resim 362. Abdülkadir Hakkari Evi havalandırma penceresinde kesişen kırık çizgilerin oluşturduğu ortada sekiz kollu, çevrede altı kollu yıldızlardan oluşan şebekeli oyma kafes.



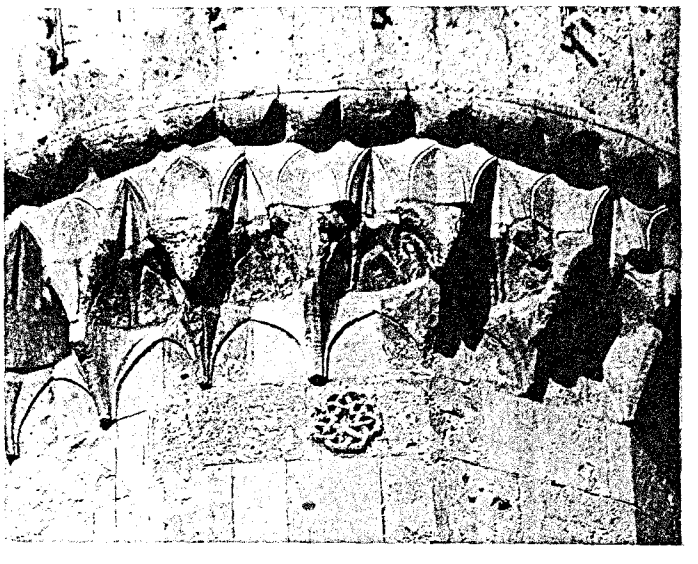
Resim 363. Hızanoğlu Camii minaresinde dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen yarım dairelerden oluşan rozet .



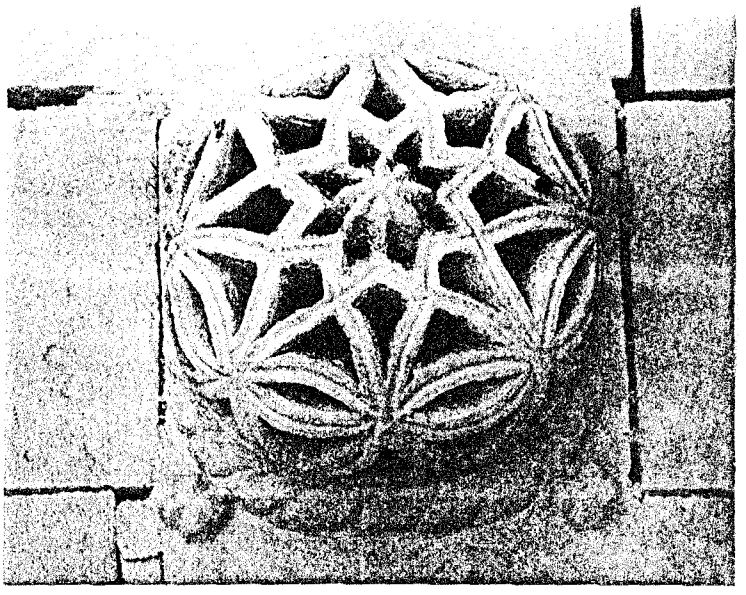
Resim 364. Birecik Cücük Camii güney cephesinde dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen yarım dairelerden oluşan küresel rozet.



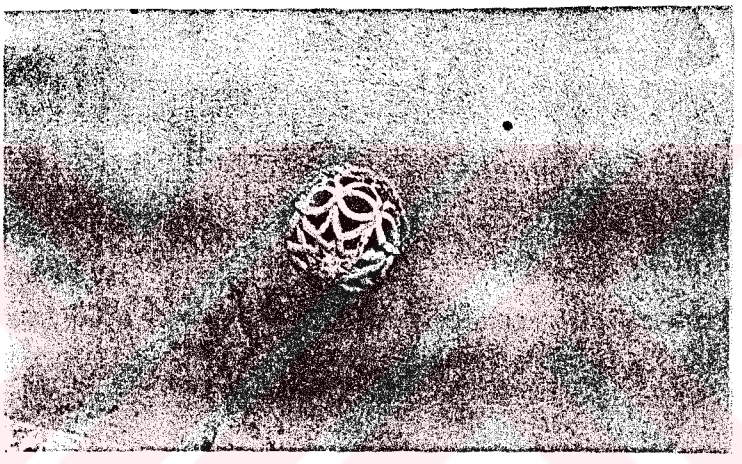
Resim 365. Haciban Sokak'ta işhanı olarak kullanılmakta olan bir evin eyvan cephesinde dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen yarım dairelerden oluşan daire rozet.



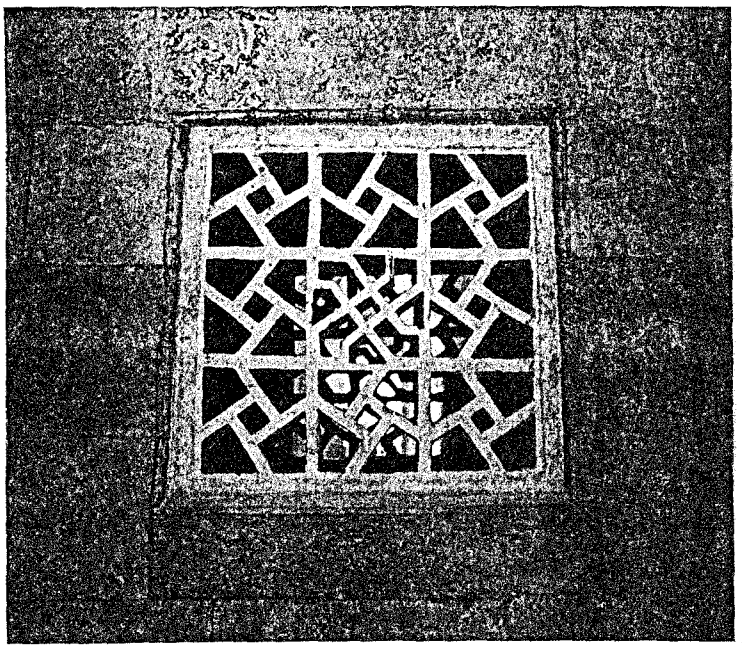
Resim 366. Pazar Camii minaresinde dairesel bir eksen etrafında kesişerek dönen sekiz adet yarım daireden oluşan rozet.



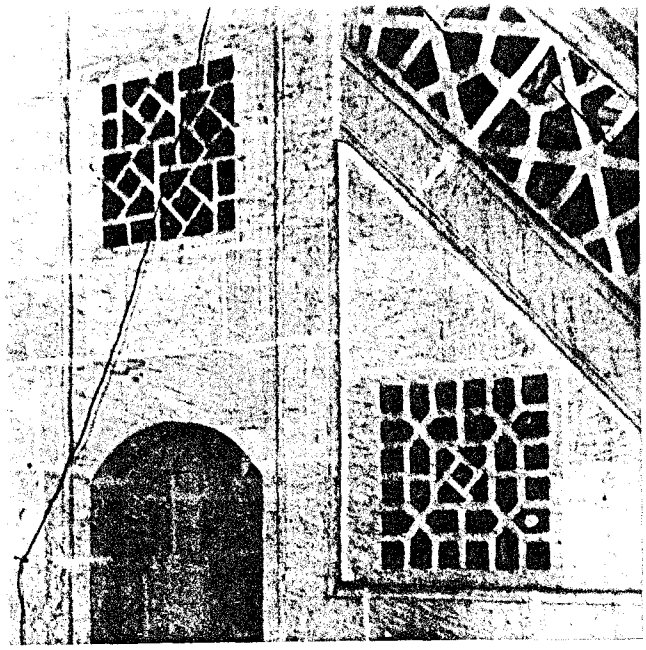
Resim 367. Melikler Evi'nde bir çember etrafında kesişerek dönen dairelerin ortada sekiz kollu bir yıldız meydana getirdiği şebekeli oyma küresel rozet.



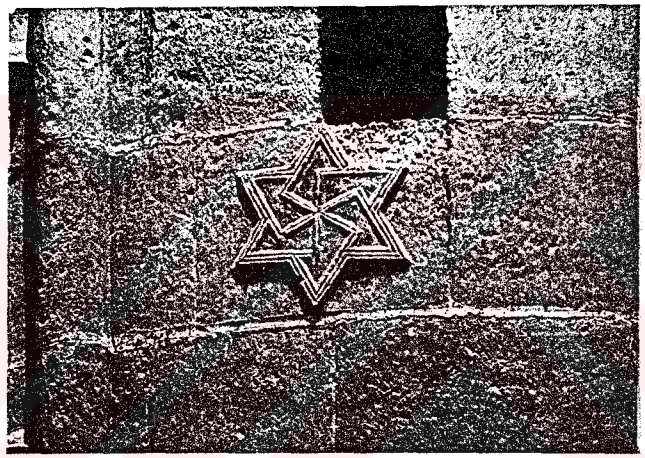
Resim 368. Şekerci Halil Evi oda tonozu kilit taşında ortada sekiz kollu bir yıldız çevresinde kesişen yarım dairelerin oluşturduğu şebekeli oyma süsleme.



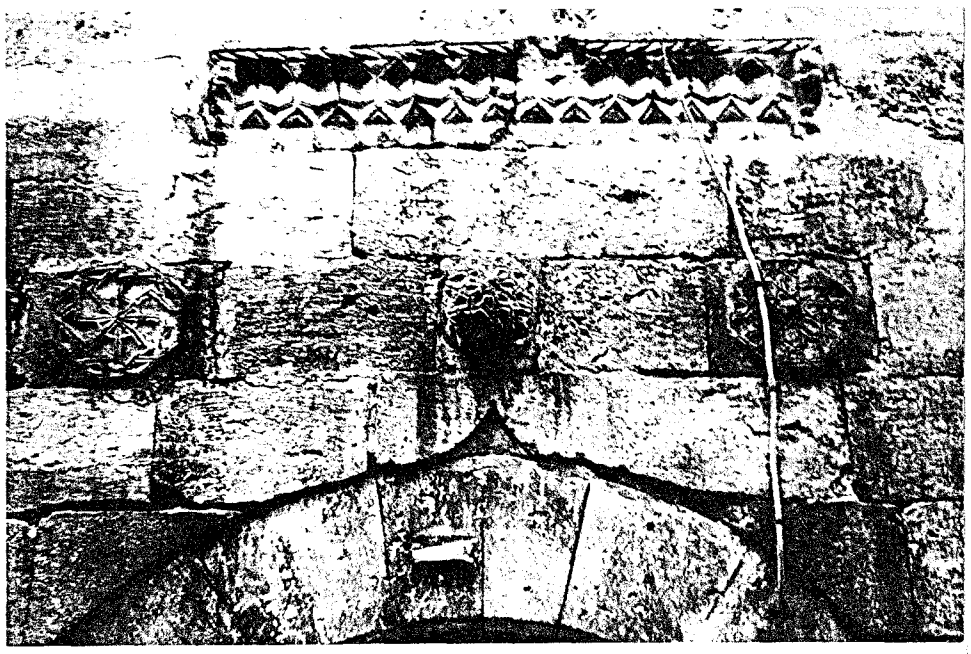
Resim 369. Hasan Padişah Camii mimberi yanlarında çark-ı felek motifli şebekeli oyma kafes.



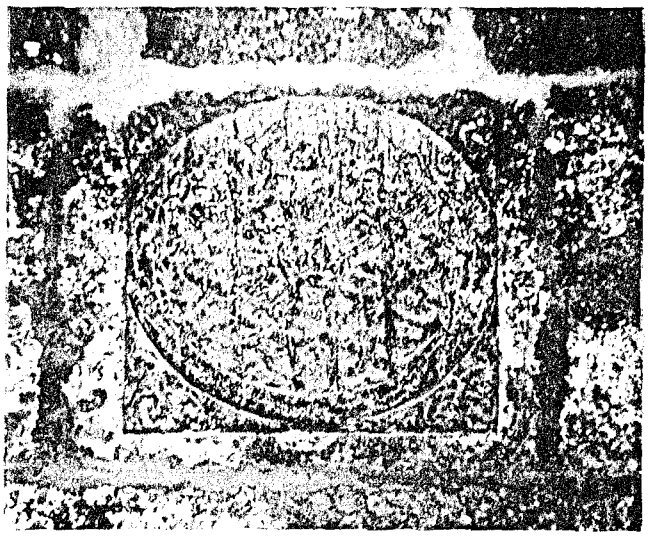
Resim 370. Hüseyin Paşa Camii mimberi yanlarında çark-ı felek motifli şebekeli oyma kafes.



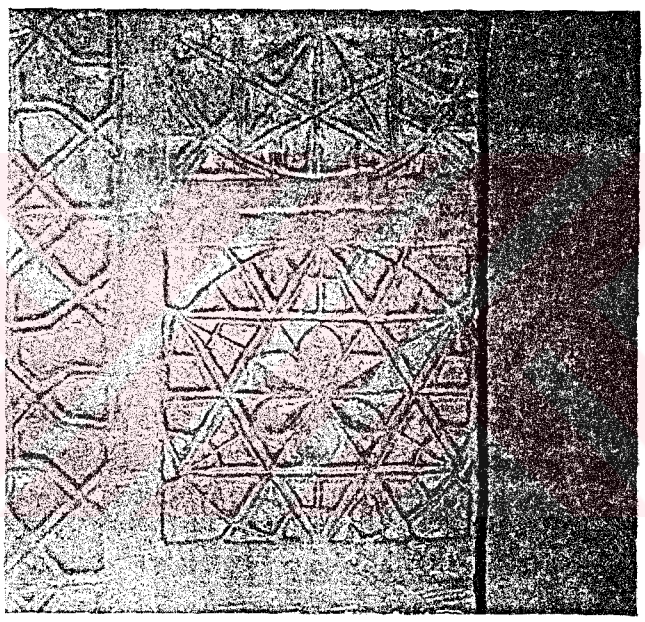
Resim 371. Hızanoğlu Camii minaresinde çark-ı felek motifinden üreyen altı kollu yıldız süsleme.



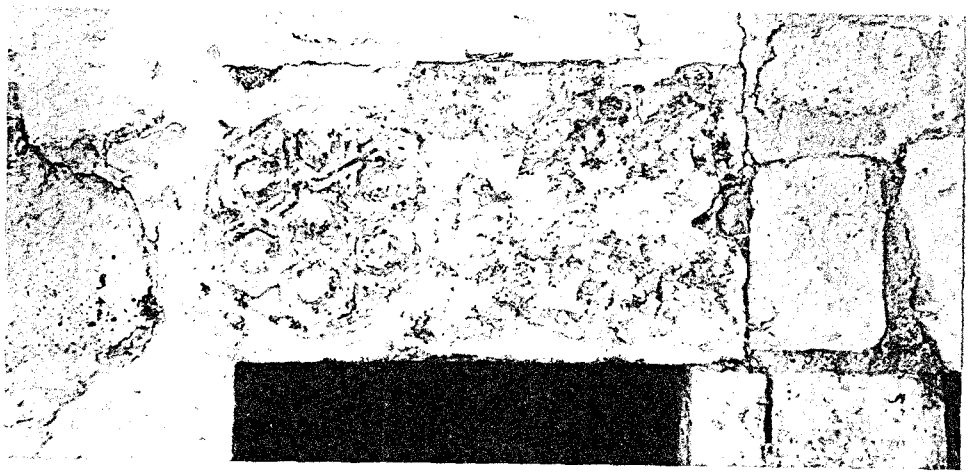
Resim 372. Mahmut Karalök Evi sokak kapısı alınlığında çark-ı felek motifli sekizgen rozet (yıkılmıştır).



Resim 373. Harran Kapı'da içersinde altı kollu yıldız süsleme bulunan daire rozet.



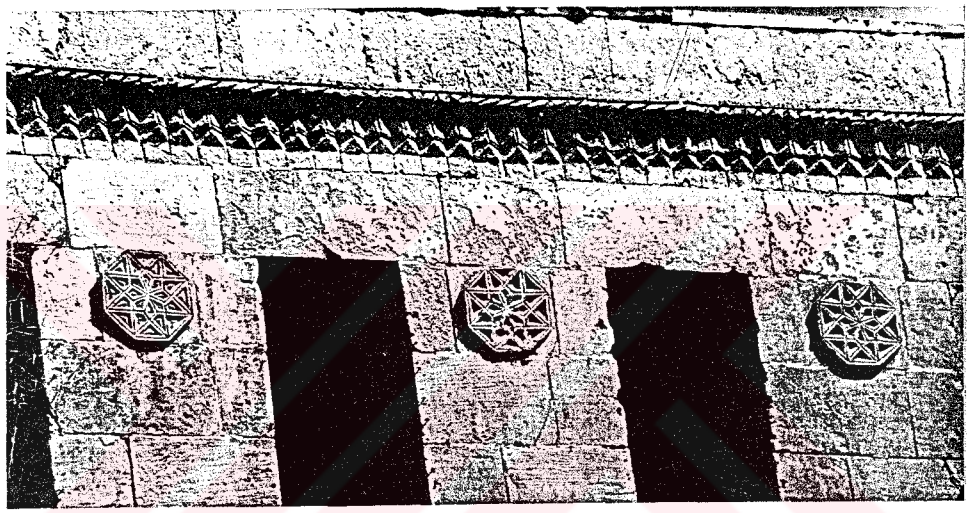
Resim 374. Yusuf Paşa Camii mihrabında altı kollu yıldız süslemeli rozetler.



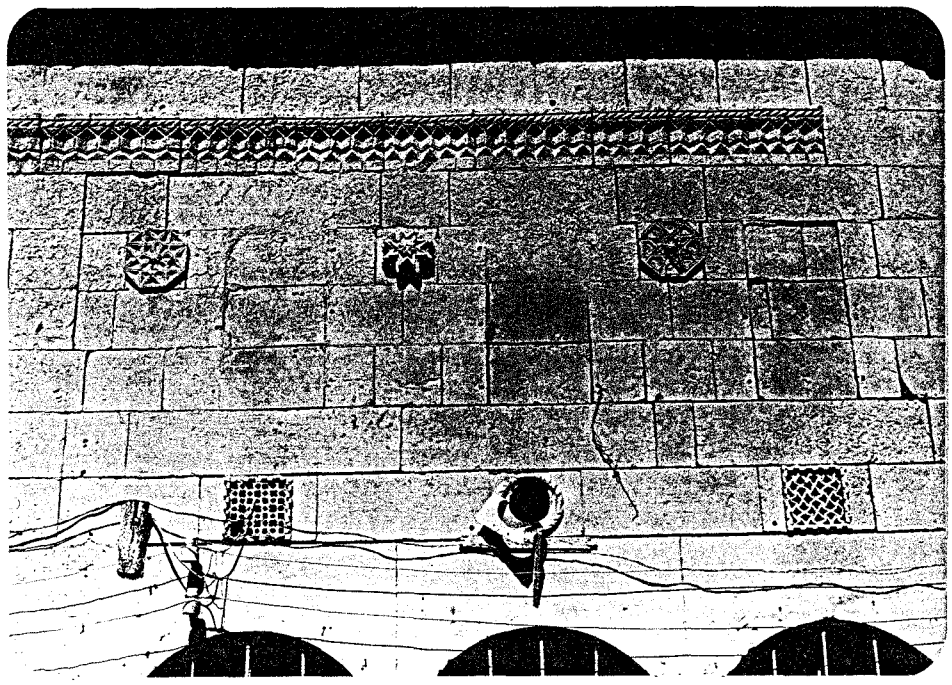
Resim 375. Abbas Ağa Medresesi odalarından birinin pencere lentosunda altı kollu yıldız rozet.



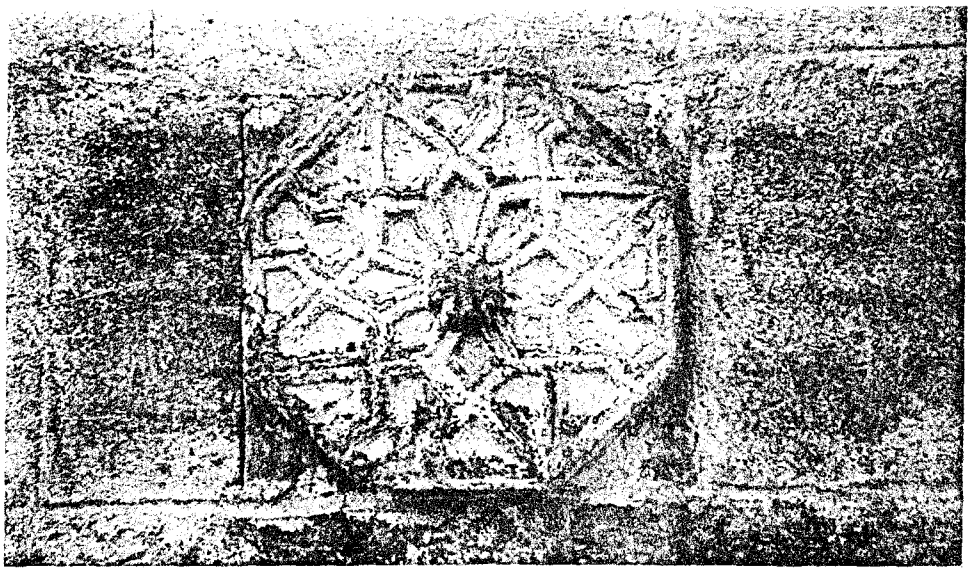
Resim 376. Mahmut Karalök Evi'nde sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozetler (yıkılmıştır).



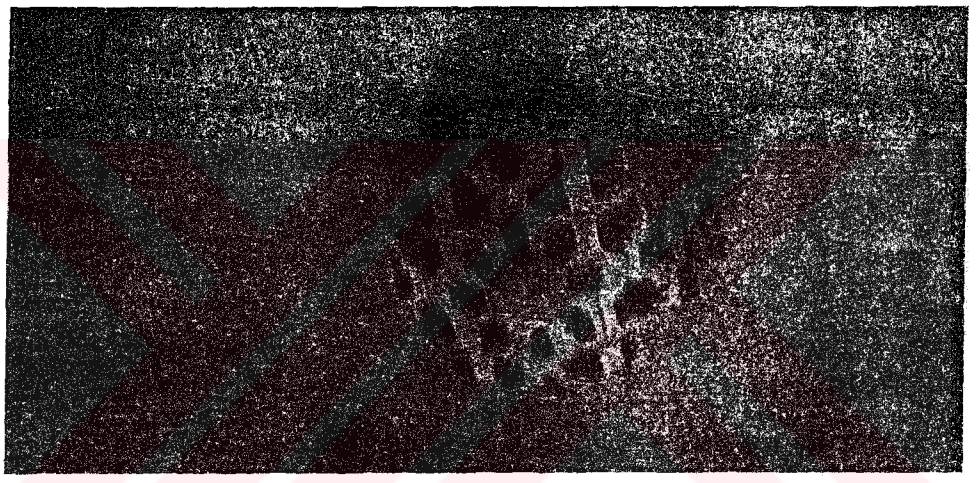
Resim 377. Mahmut Karalök Evi'nde sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozetler (yıkılmıştır).



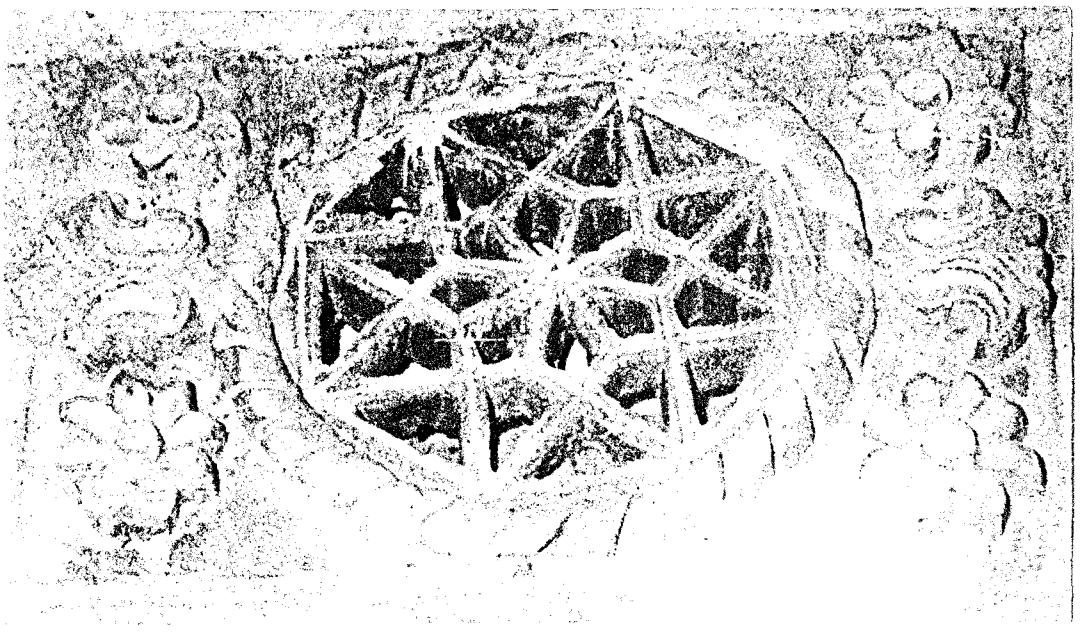
Resim 378. Akçarlar Evi'nde sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozetler.



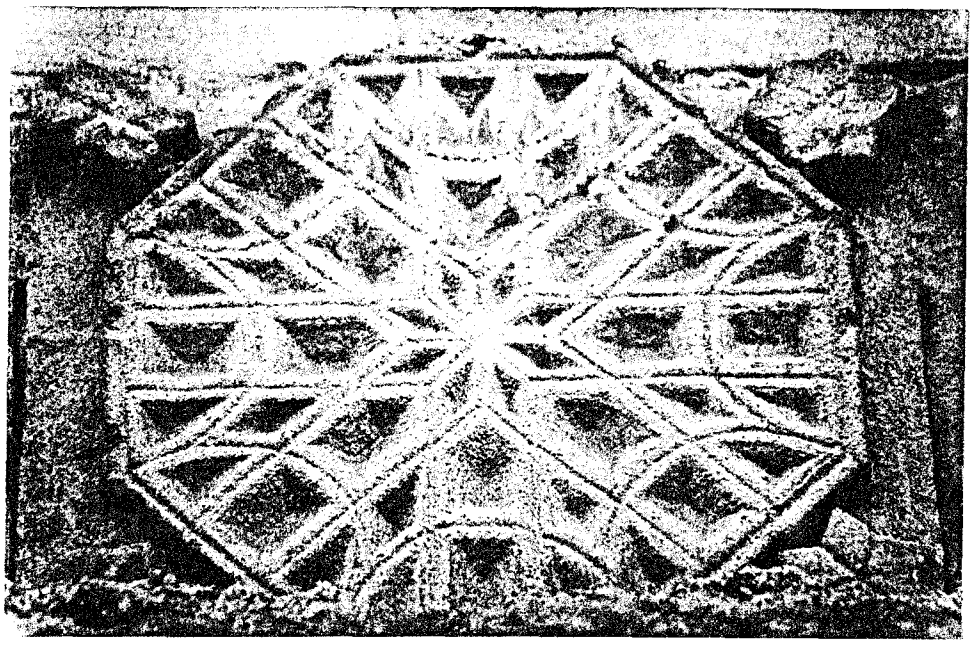
Resim 379. Karanlık Kapı Sokak üç numaralı evin sokak kapısı alınlığında sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozet.



Resim 380. Melikler Evi oda tonozunda sekiz kollu yıldız süslemeli şebekeli oyma küresel kilit taşı.



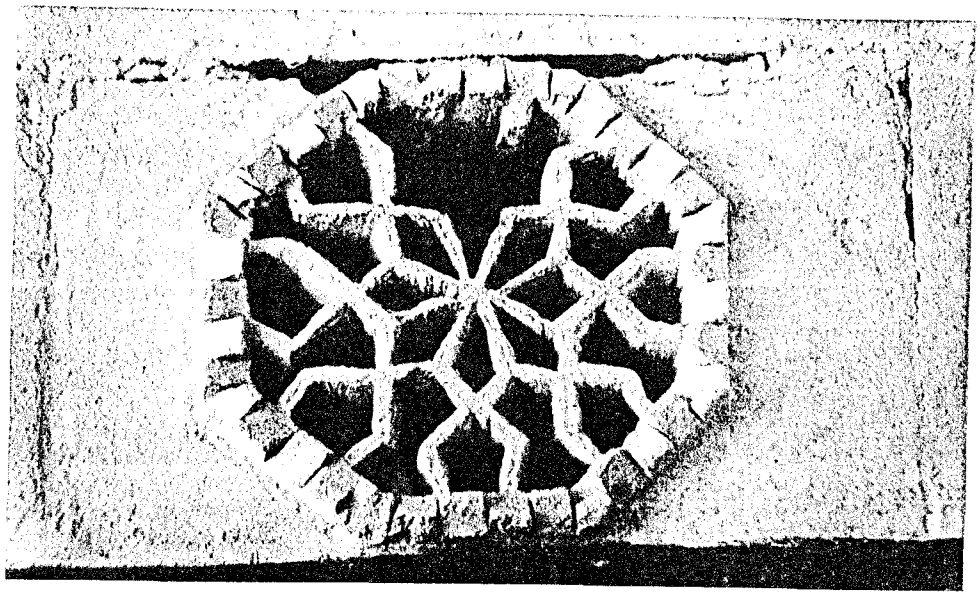
Resim 381. Hacı Nuri Uslusoy Evi'nde sekizgen yıldız süslemeli şebekeli oyma havalandırma penceresi.



Resim 382. Hızanoğlu Camii karşısı sokak 18 numaralı evin sokak kapısı alınlığında merkezleri aynı, biri dik, diğeri çapraz iki haç motifinin kesişerek oluşturduğu sekizgen rozet.



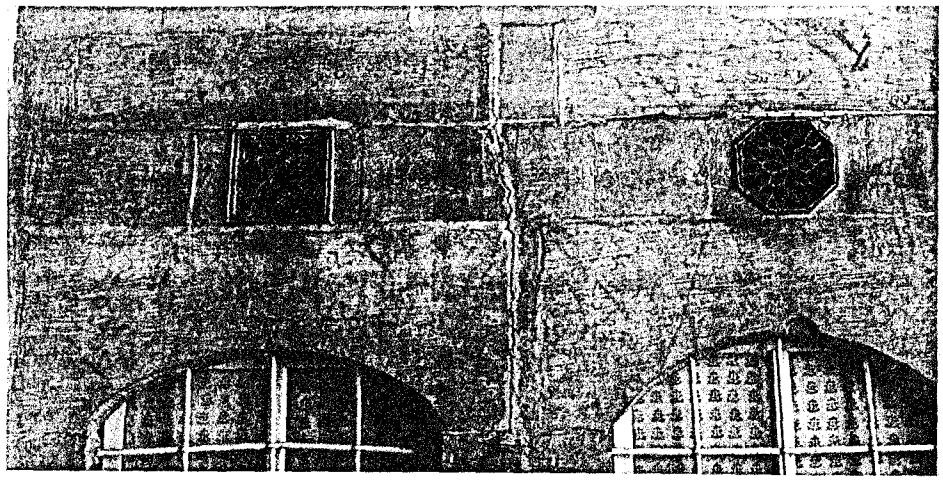
Resim 383. Sivereklıler Evi'nde sekizgen bir rozet içersinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız süslemeli şebekeli oyma havalandırma penceresi.



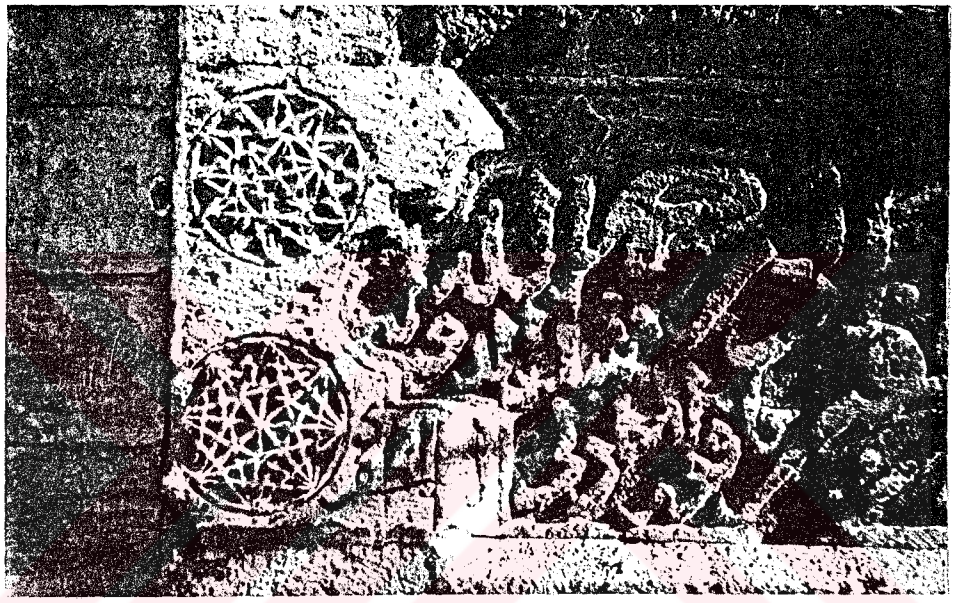
Resim 384. Abdülkadir Hakkari Evi'nde sekizgen bir rozet içersinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız süslemeli havalandırma penceresi.



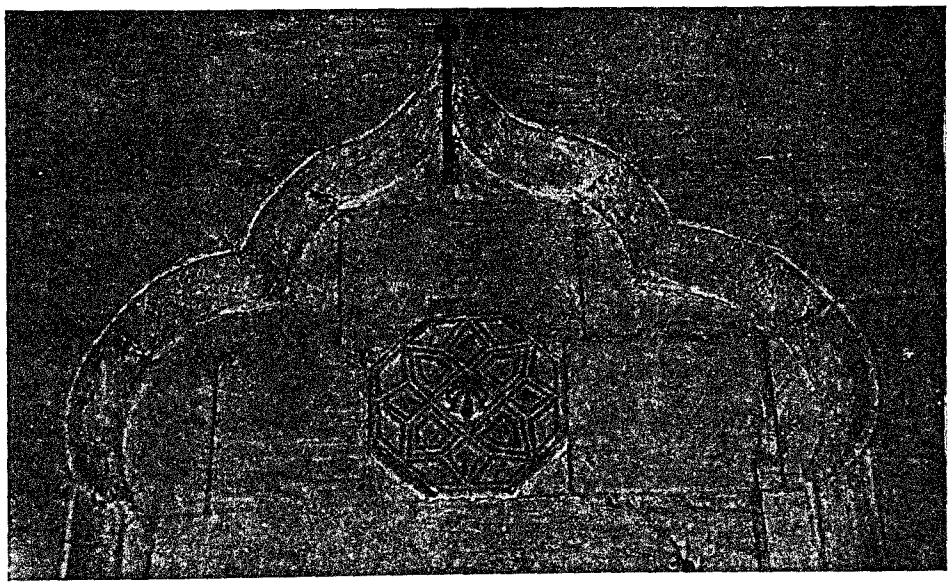
Resim 385. Mehmet Parmaksız Evi sokak kapısı alınlığında sekizgen bir rozet içersinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız süslemeli rozetler.



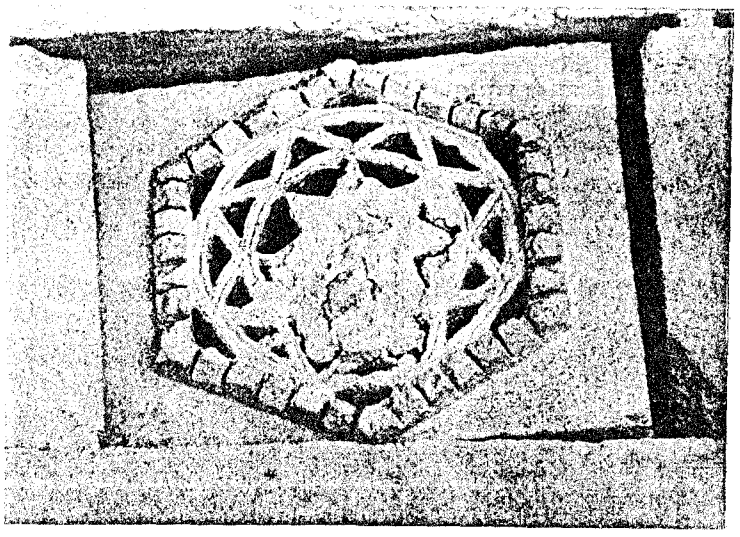
Resim 386. Abdülkadir Hakkari Evi havalandırma penceresinde kesişerek dönen yarım sekizgenlerin ortada oluşturduğu sekiz kollu yıldız süslemeli şebekeli oyma sekizgen kafes.



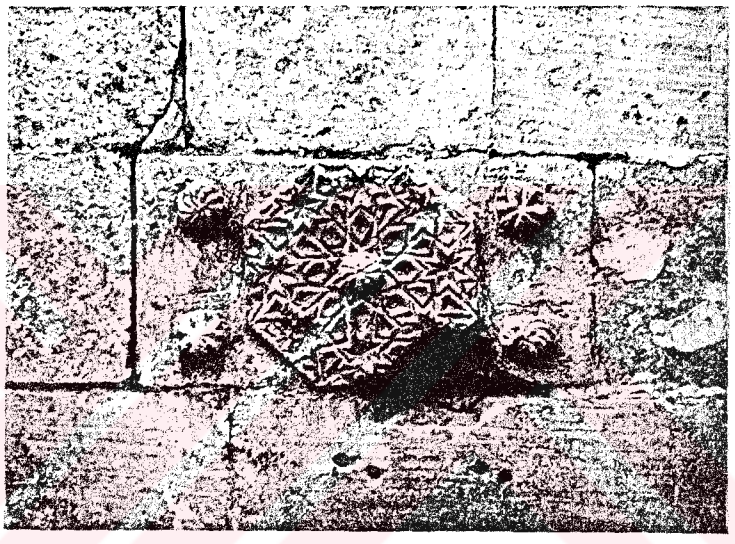
Resim 387. Harran Kapı kitabesi yanında merkezleri aynı iki karenin çapraz kesişmesinden oluşan sekiz kollu yıldız motifli daire rozet.



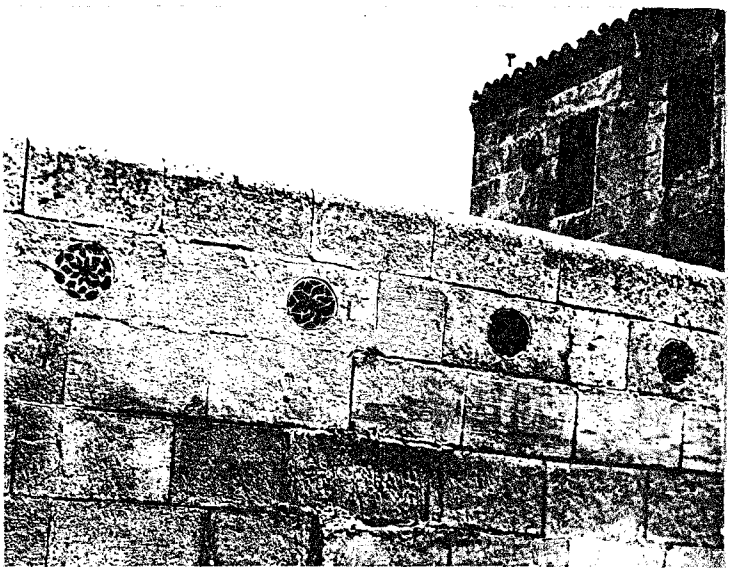
Resim 388. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi kubbeli oda kapısı üzerinde sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozet.



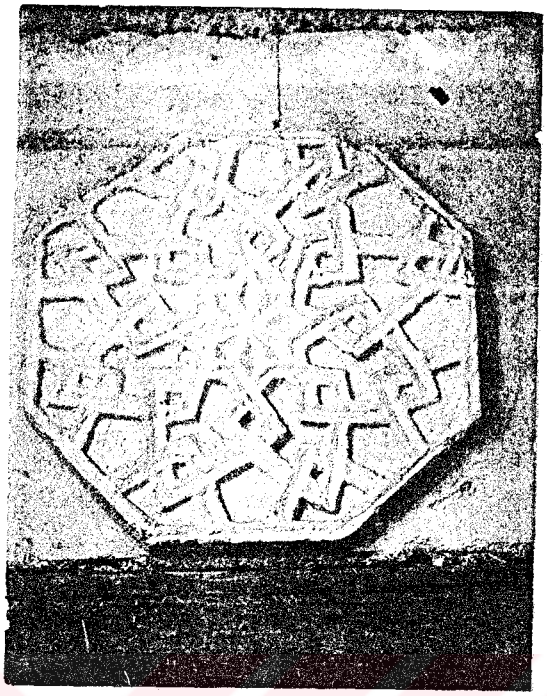
Resim 389. Melikler Evi havalandırma penceresinde iç içe iki çember içersine yerleştirilmiş sekiz kollu yıldızlardan oluşan şebekeli oyma sekizgen kafes.



Resim 390. Kıbrıs Sokak 3 numaralı evde kırık çizgilerin sekiz kollu yıldızlar meydana getirdiği sekizgen rozet.



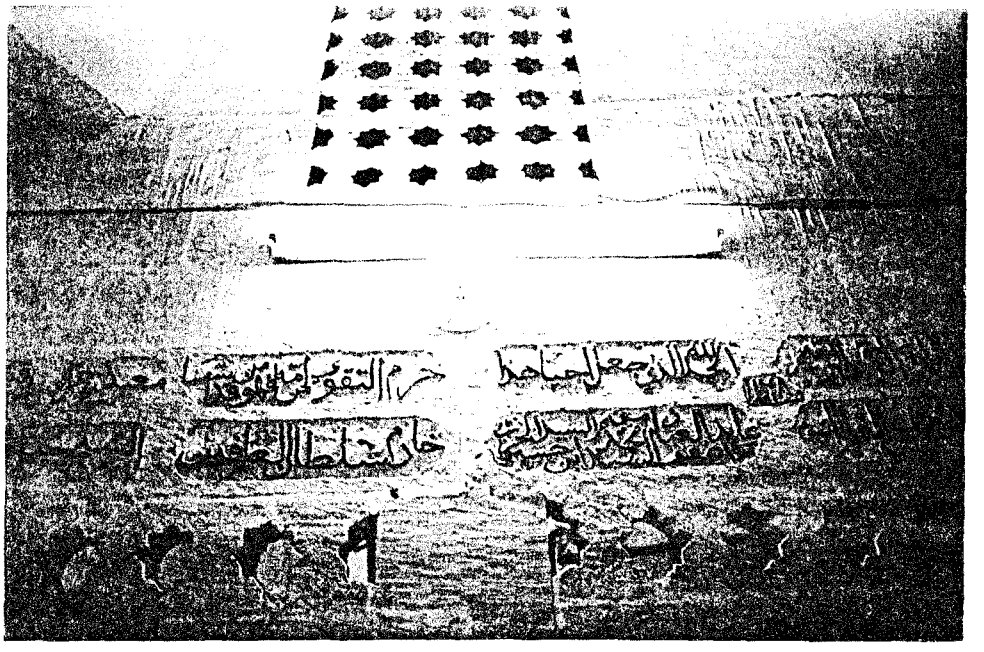
Resim 391. İsa Beden Evi duvarında kesişerek dönen kırık çizgilerin iç içe üç adet sekiz köşeli yıldız meydana getirdiği şebekeli oyma daire rozet.



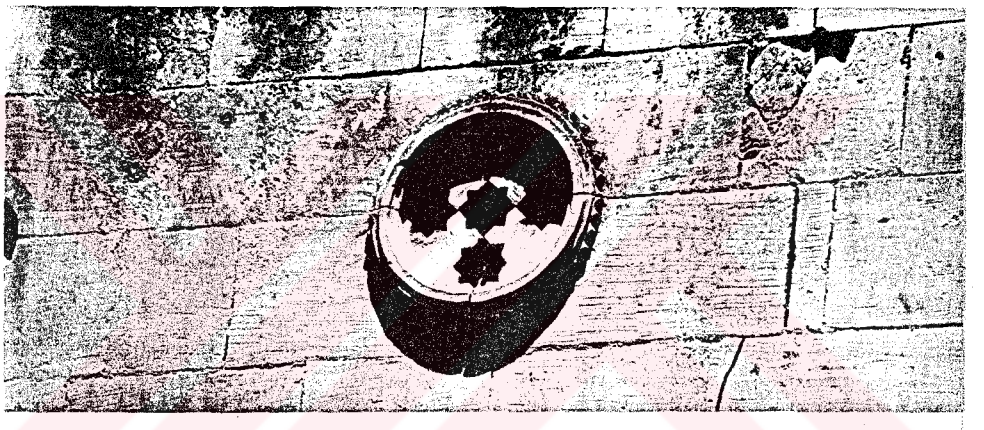
Resim 392. Birecik Ulu Camii son cemaat yerinde dairesel bir eksen etrafında dönerek birbirine geçen ok ucu biçimindeki dörtgenlerin meydana getirdiği sekiz kollu yıldız süslemeli sekizgen rozet.



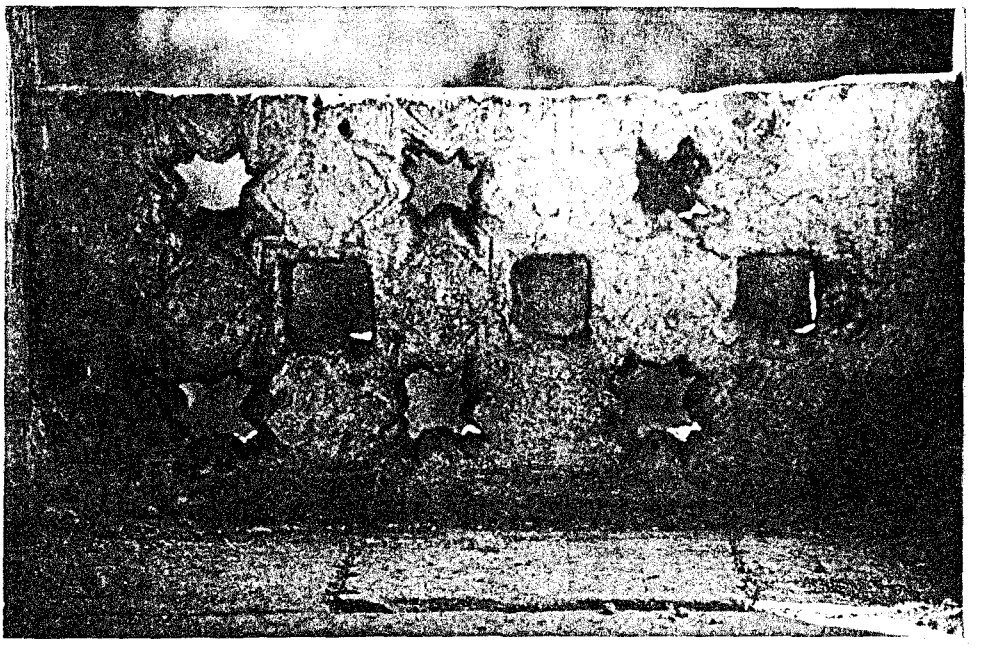
Resim 393. Mahmut Nedim Efendi Konağı eyvan döşemesinde uç kısımları sivriltilmiş haç motiflerinin yan yana ve alt alta sıralanarak uçlarından birleşmesiyle aralarda oluşan sekiz kollu yıldızlar.



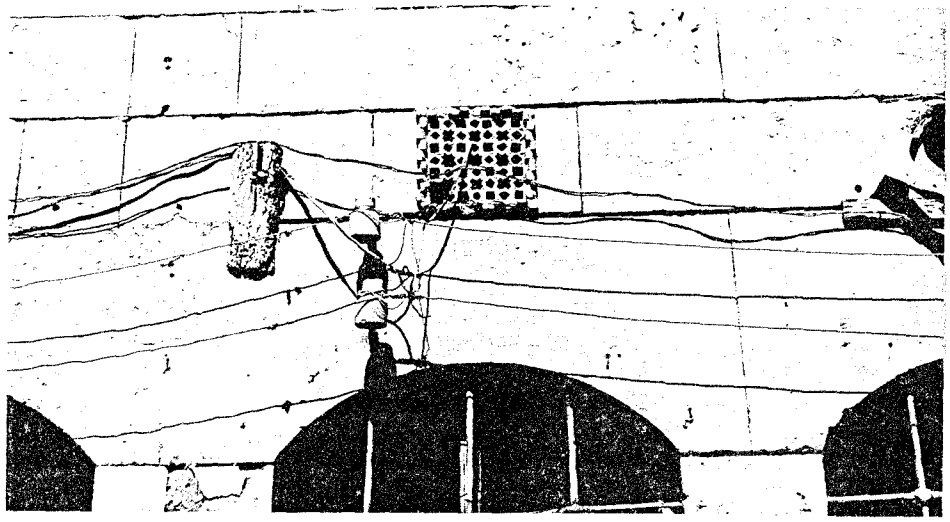
Resim 394. Resim 393'deki süslemenin Hayat el-Harrani Camii ile türbesini ayıran duvar üzerinde şebekeli oyma olarak uygulanmış şekli.



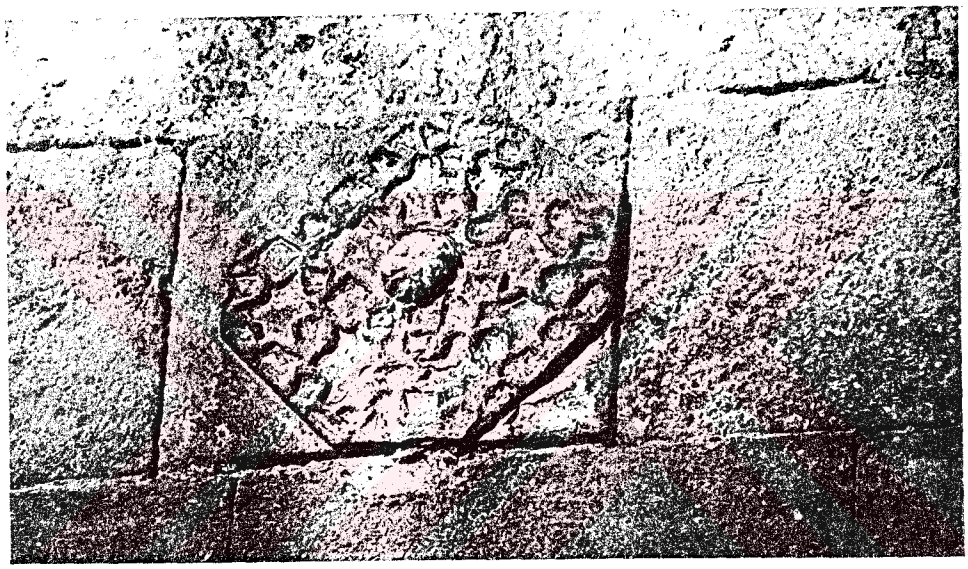
Resim 395. Resim 393'deki süslemenin Halfeti Ali Yener Evi'nin dairesel havalandırma penceresinde şebekeli oyma olarak uygulanmış şekli.



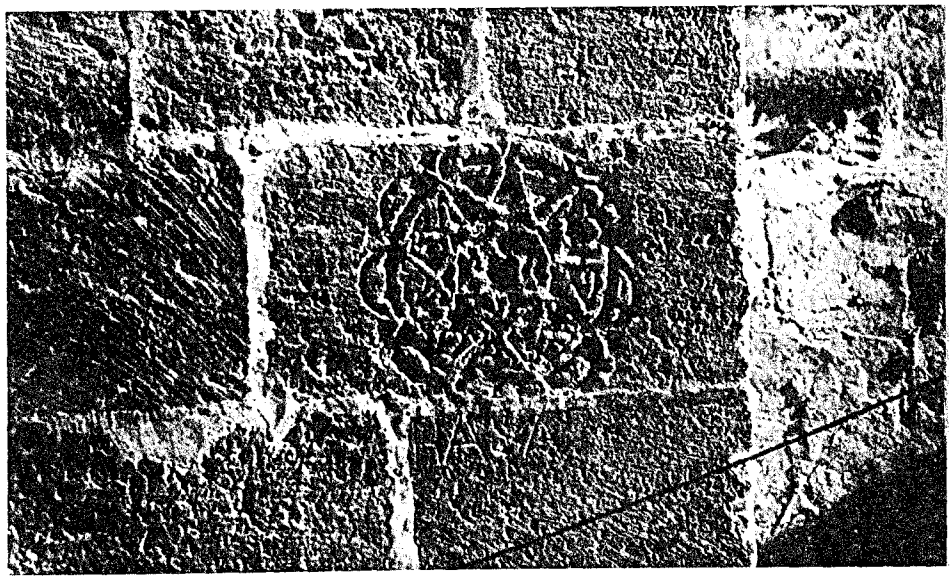
Resim 396. Reci Kilisesi papazlar evinde karelerin bir düz, bir çapraz sıralanarak aralarda oluşturdukları sekiz kollu yıldız süslemeli şebekeli oyma pencere korkuluğu.



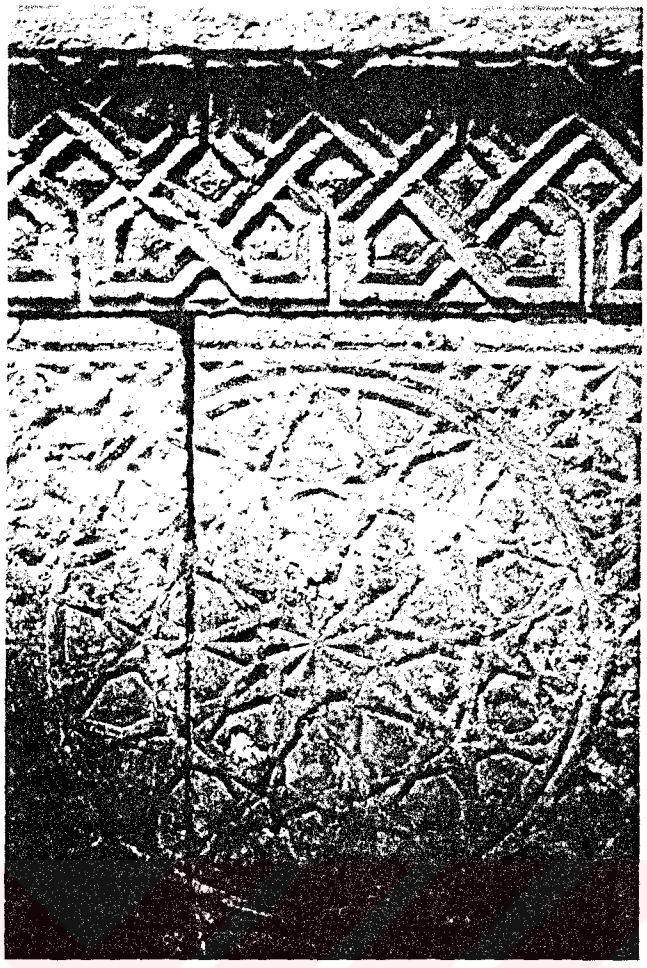
Resim 397. Şekil 396'daki süslemenin Akçarlar Evi havalandırma penceresinde şebekeli oyma olarak uygulanmış şekli.



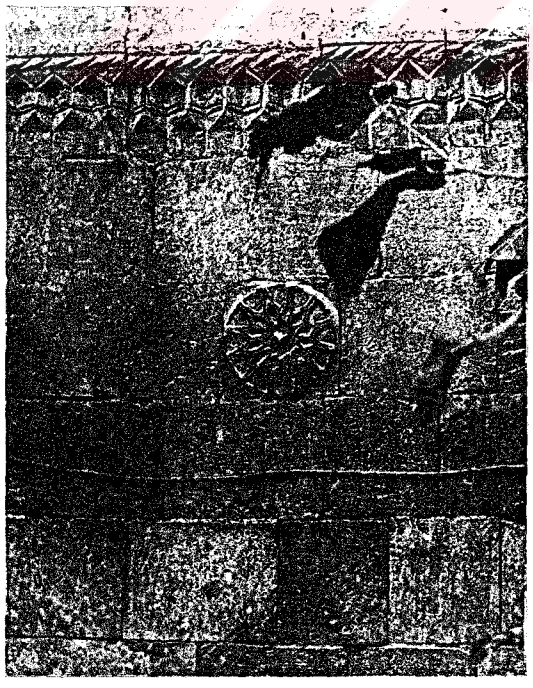
Resim 398. Şekil 396'daki süslemenin Alparslan İlkokulu karşısındaki 7 numaralı evin oda cephesinde sekizgen rozet üzerine kabartma olarak uygulanmış şekli.



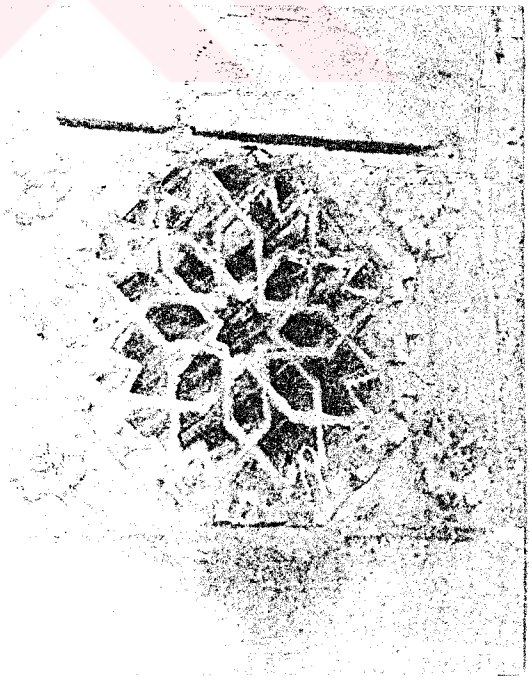
Resim 399. Harran Kapı kuzey cephesinde dairesel rozet içersinde dokuz kollu yıldız motifi.



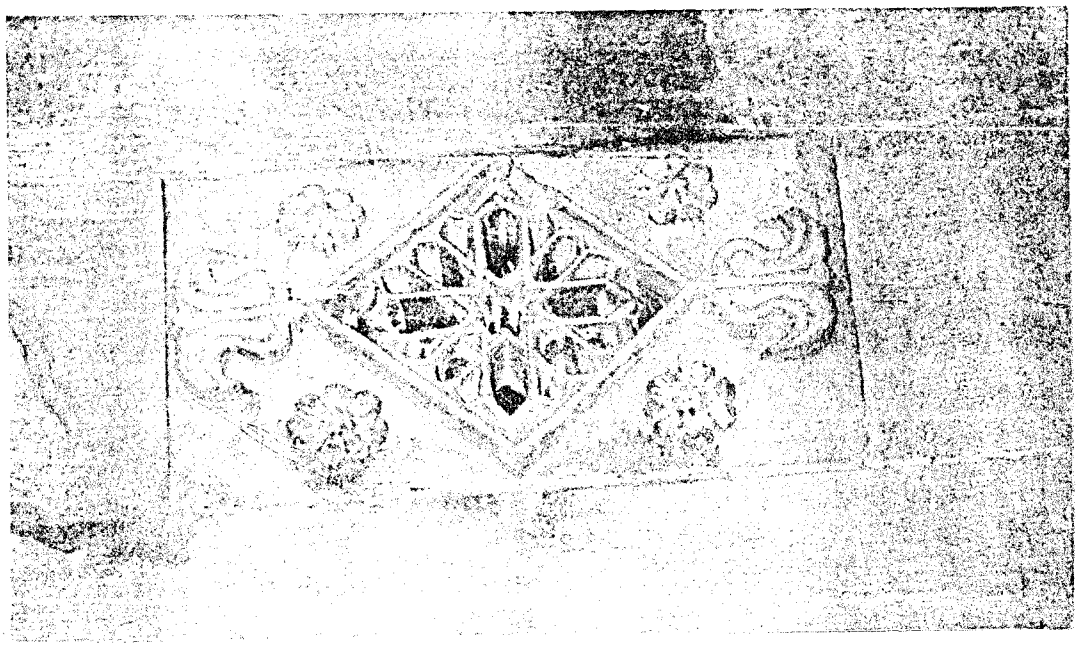
Resim 400. Abbas Ağa Medresesi dershane mescidi altındaki Ruz Bey mezarının doğu yönünde bulunan dairesel rozette on kollu yıldız süsleme.



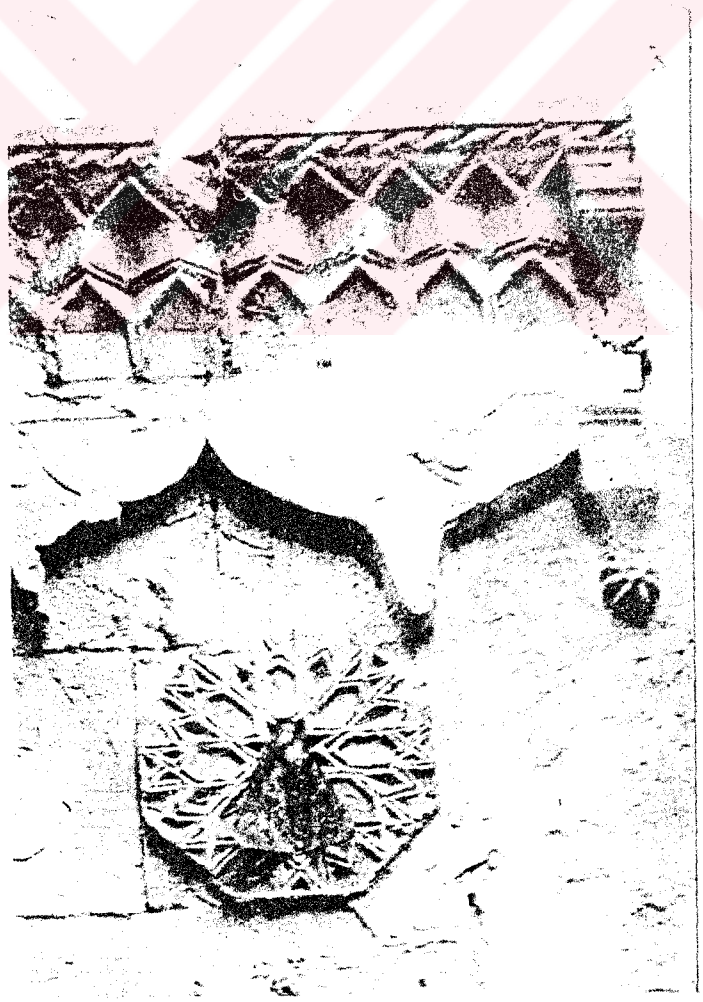
Resim 401. Örtük Sokak 29 numaralı evde oniki kollu yıldız süslemeli dairesel rozet.



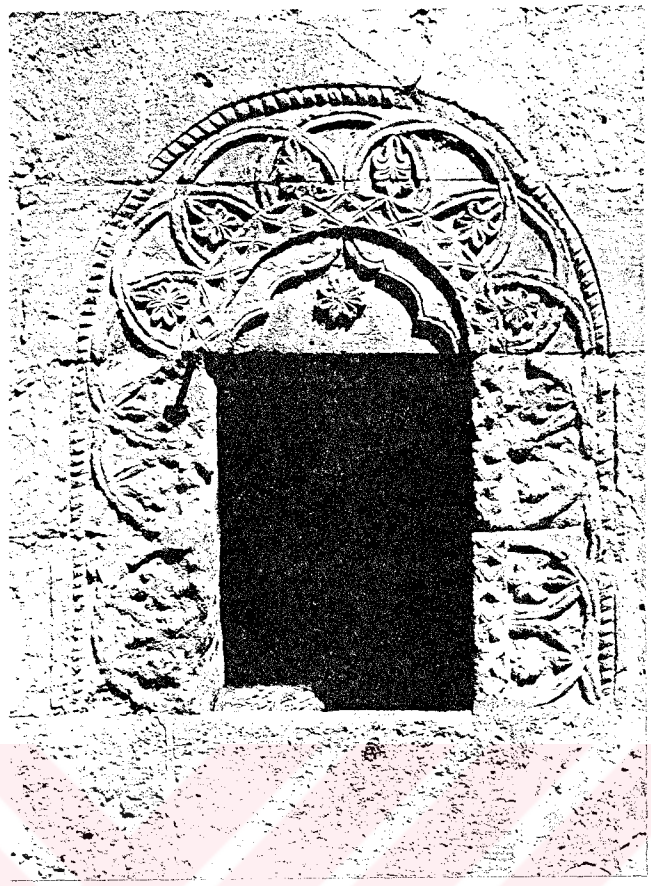
Resim 402. Hacı Nuri Uslusoy Evi'ndeki havalandırma penceresinde 16 köşeli yıldız süslemeli şebekeli oyma sekizgen kafes (yıkılmıştır).



Resim 403. Hacı Nuri Uslusoy Evi havalandırma penceresinde sekiz kollu bir yıldızın kollarının arasının köşeli bir biçimde birleştirilmesiyle oluşturulan 16 köşeli yıldız süslemeli şebekeli oyma kafes (yıkılmıştır).



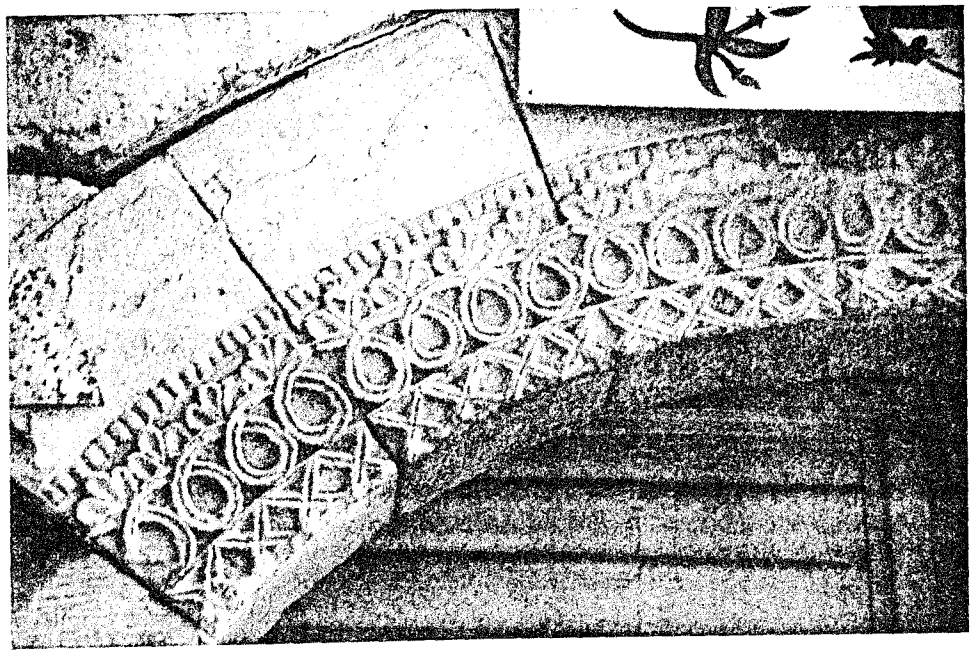
Resim 404. Resim 403'deki süslemenin İsa Beden Evi sokak kapısı alınlığında sekizgen rozet içersine kabartma olarak işlenmiş şekli (yıkılmıştır).



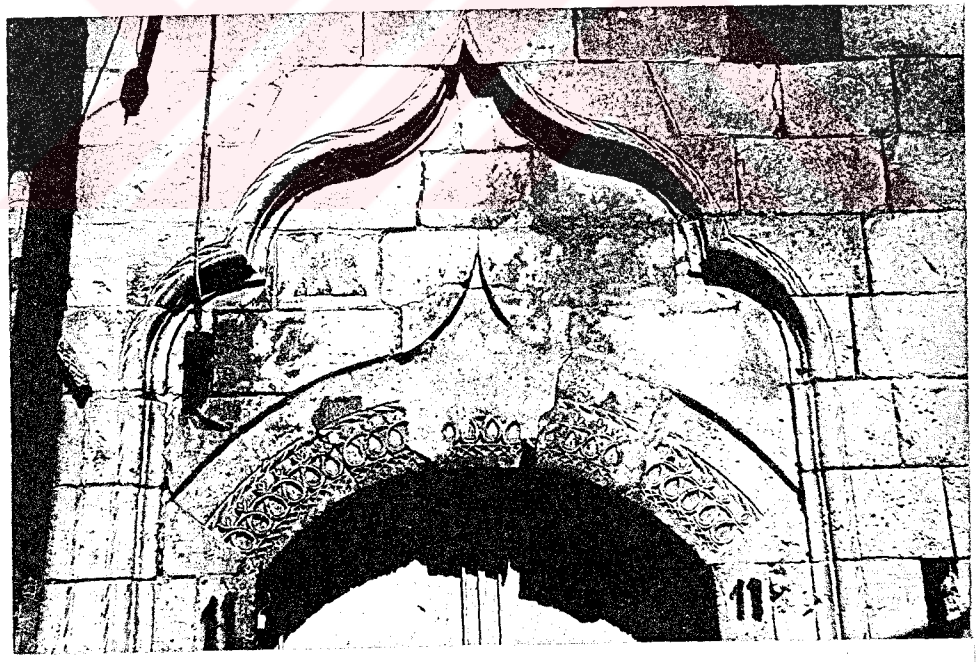
Resim 405. Melekler Evi'ndeki bir niş çevresinde kesişen yarım daireler ve aralarındaki boşluklarda palmet motiflerinin yer aldığı bordür.



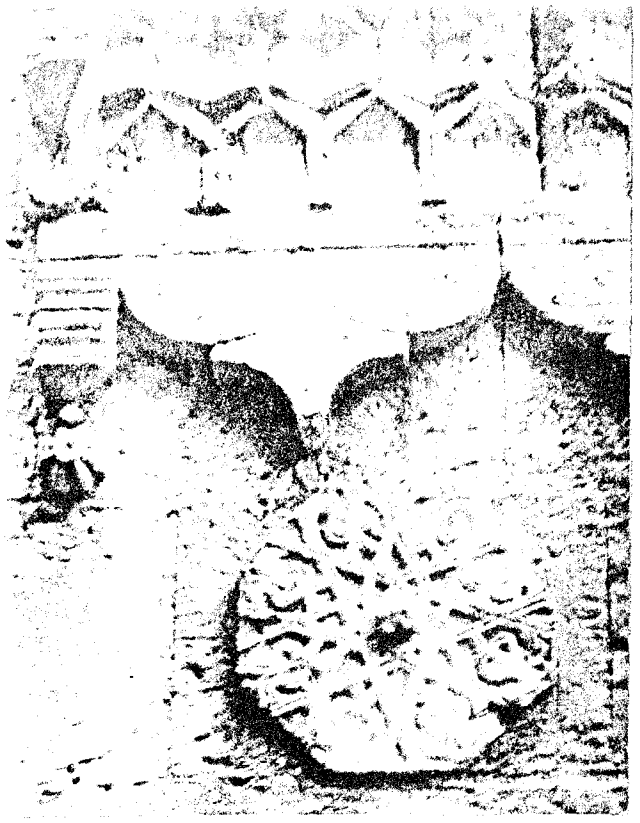
Resim 406. Firuz Bey Çeşmesi kemer çevresinde palmet motifli yarım dairelerin birbirine bağlanarak dönmesiyle oluşan bordür.



Resim 407. Hacibanlar Evi sokak kapısı kemerinde resim 406'daki bordürün varyantı.



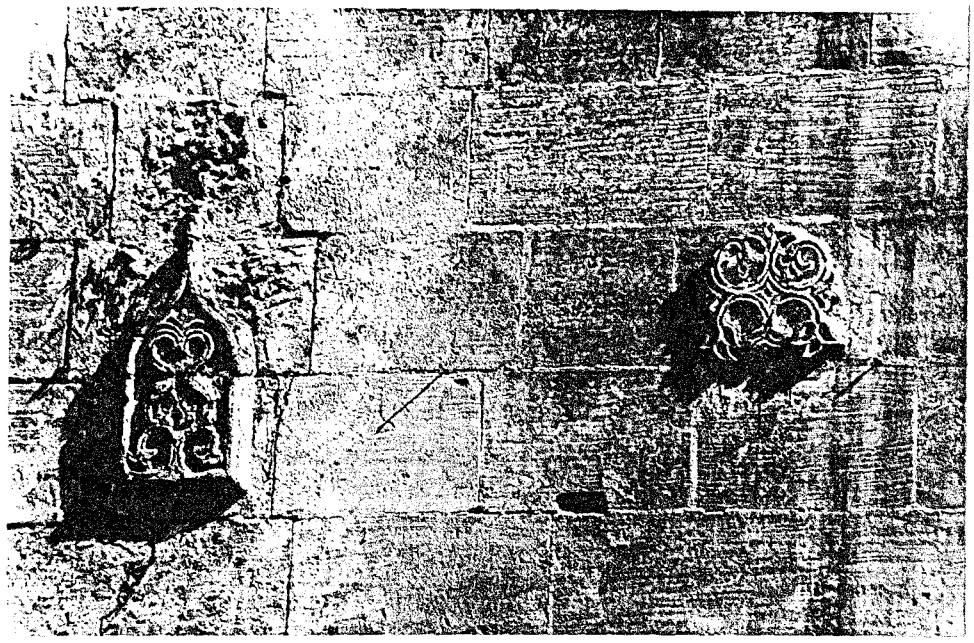
Resim 408. Resim 406'daki süslemenin Güllüoğlu Sokak 11 numaralı evin sokak kapısı alınlığındaki varyantı.



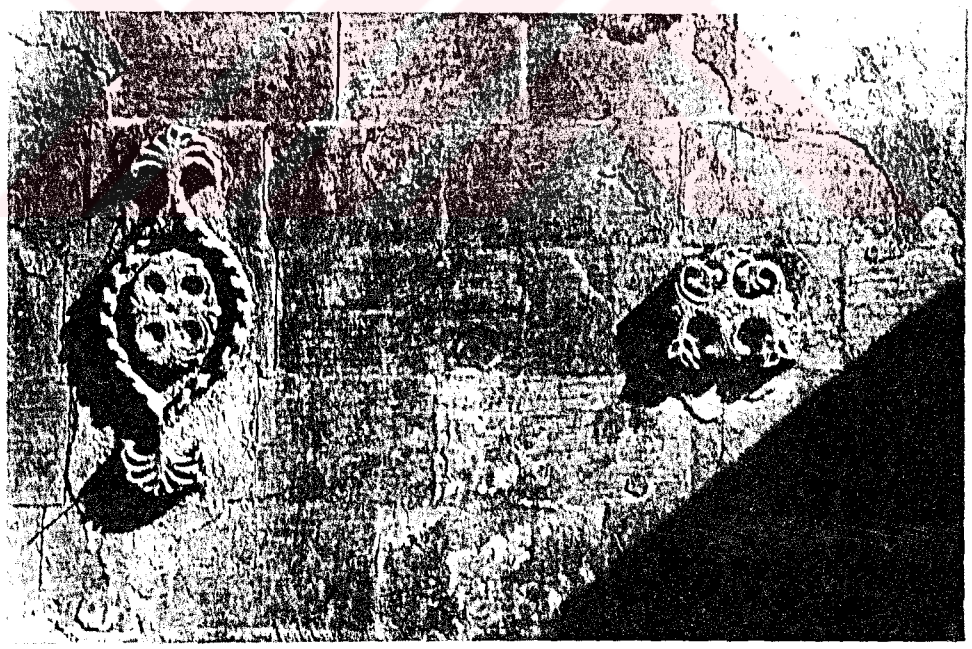
Resim 409. İsa Beden Evi sokak kapısı alınlığında sekiz kollu yıldızın uçları arasına palmet motiflerinin yerleştirilmiş olduğu geometrik-bitkisel karışımı süsleme (yıkılmıştır).



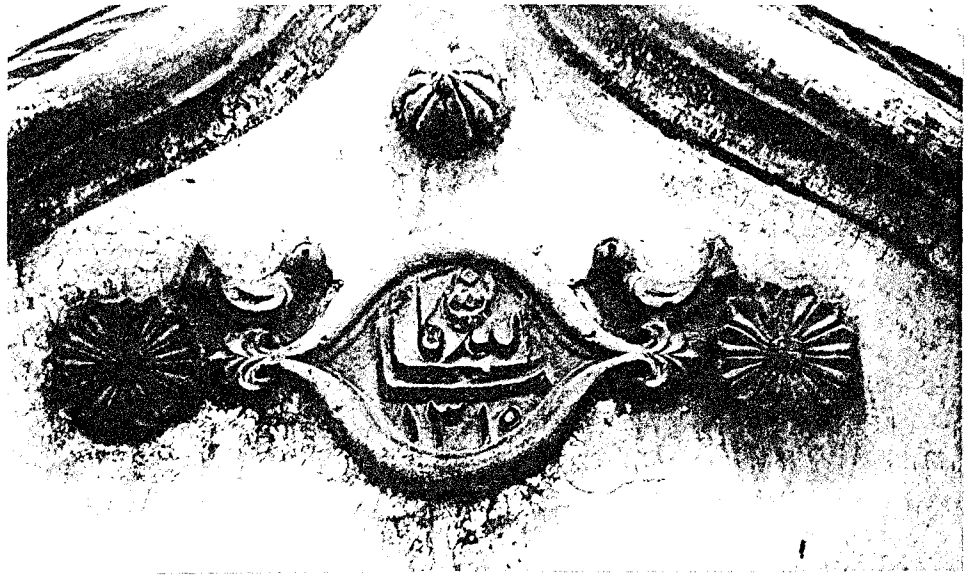
Resim 410. Harran Kapı kuzey cephesi kemer kilit taşında çift başlı kartal kabartması.



Resim 411. Reci Kilisesi'nin güneydoğu köşesindeki evin batıya bakan duvarı üzerinde rumi ve palmetlerden hareket edilerek oluşturulan stilize çift başlı kartal kabartması.



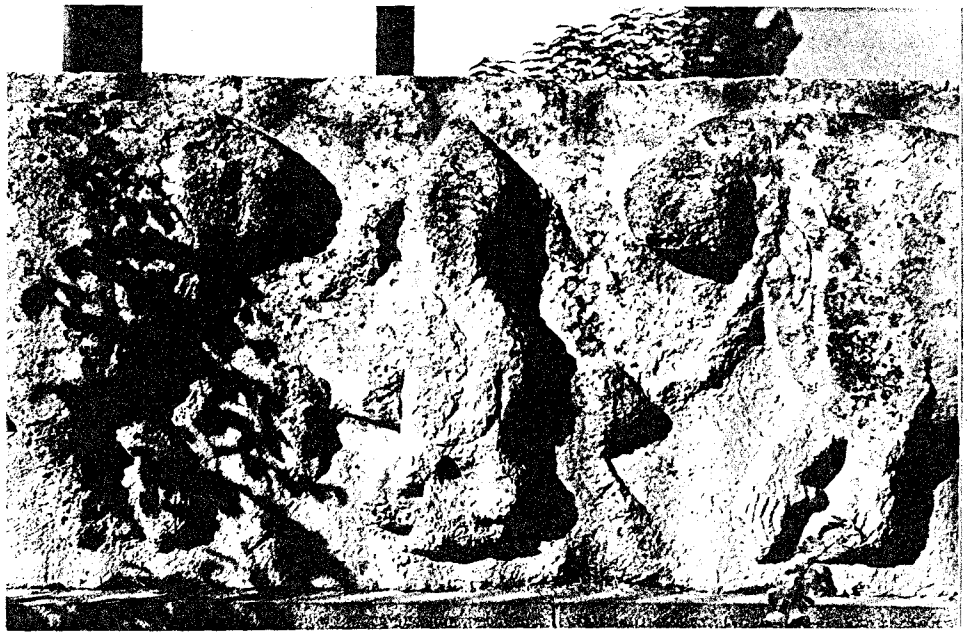
Resim 412. Resim 411'deki stilize çift başlı kartal kabartmasının Reci Kilisesi güney-doğu köşesindeki evin batıya bakan duvarı üzerindeki varyantı.



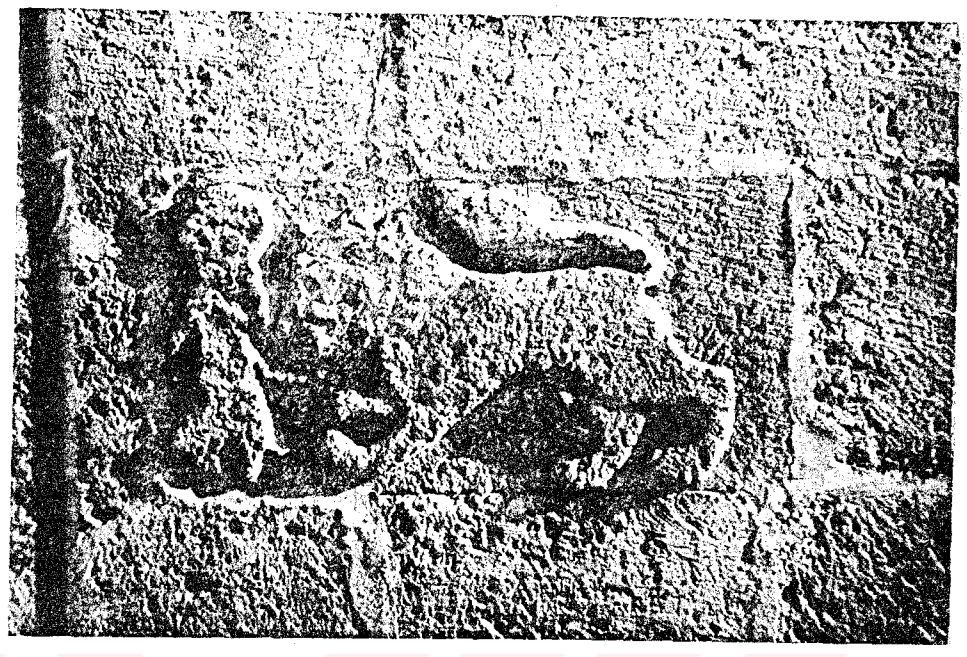
Resim 413. Onbir Nisan Sokak 9 numaralı evin sokak kapısı alınlığındaki kitabe yanlarında kabartma kuş figürleri.



Resim 414. Han el-Ba'rür Kervansarayı'ndan Urfa Müzesi'ne getiren blok taş üzeride bağdaş kurmuş insan ve arslan figürleri.



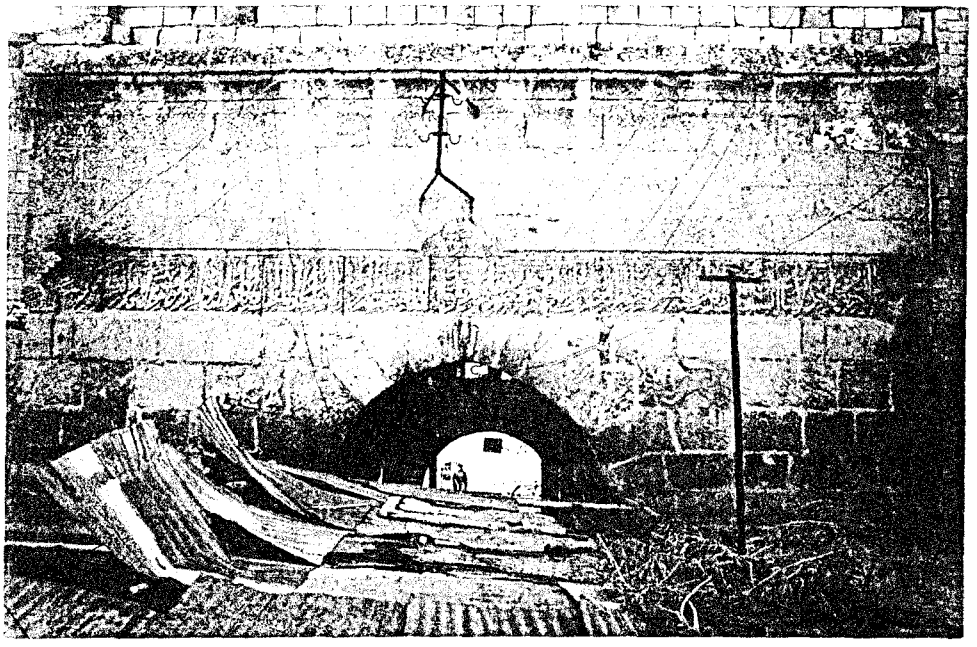
Resim 415. Resim 414'den detay.



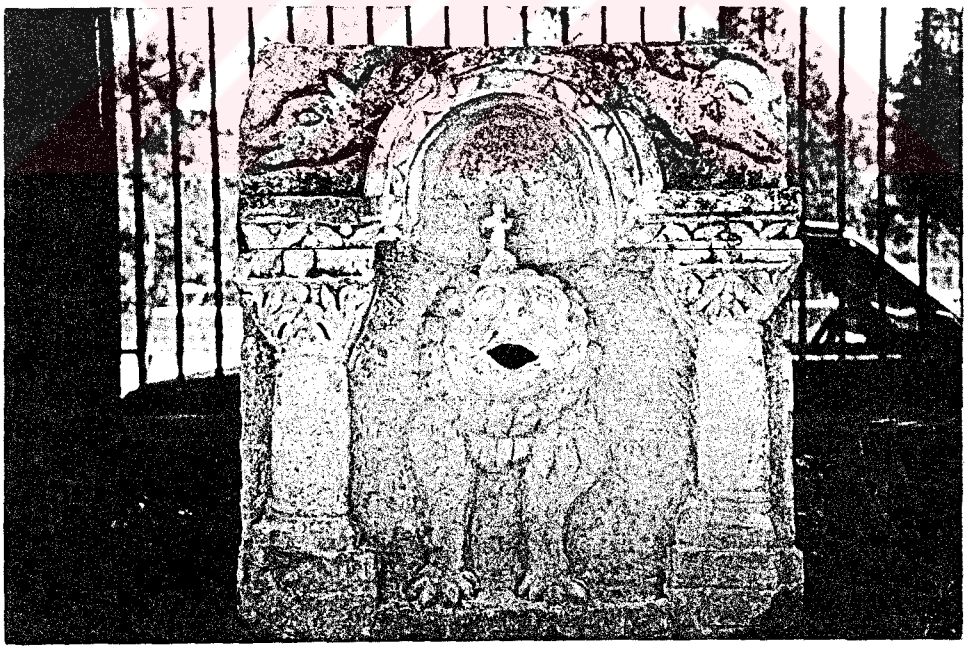
Resim 416. Harran Kapı kuzey cephesi sağında arslan gezdiren kaftanlı insan figürü.



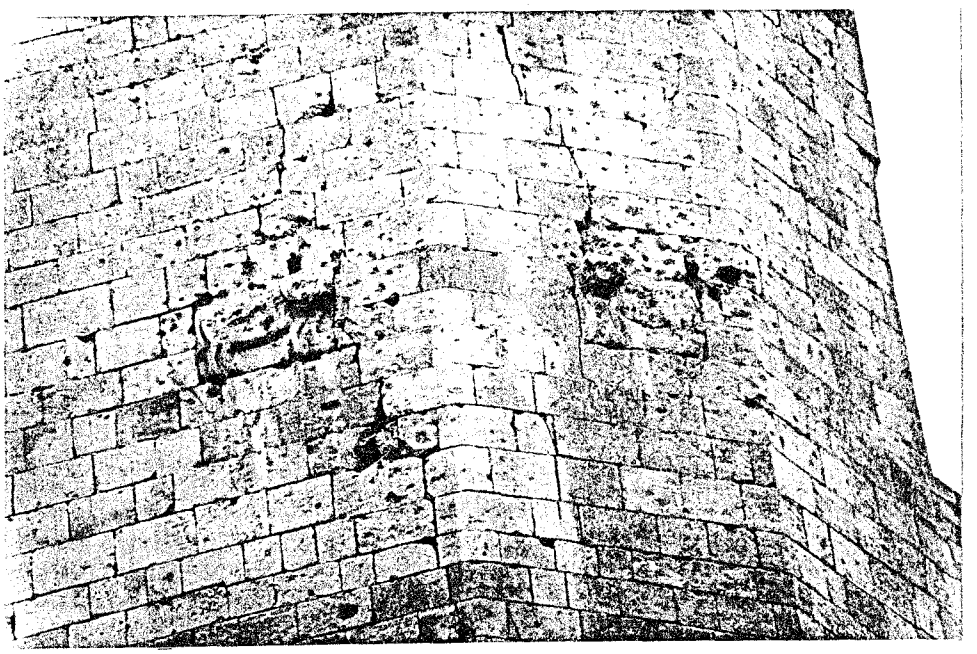
Resim 417. Harran Kapı kuzey cephesi solunda arslan gezdiren kaftanlı insan figürü.



Resim 418. Harran Kapı kuzey cephesinin genel görünümü.



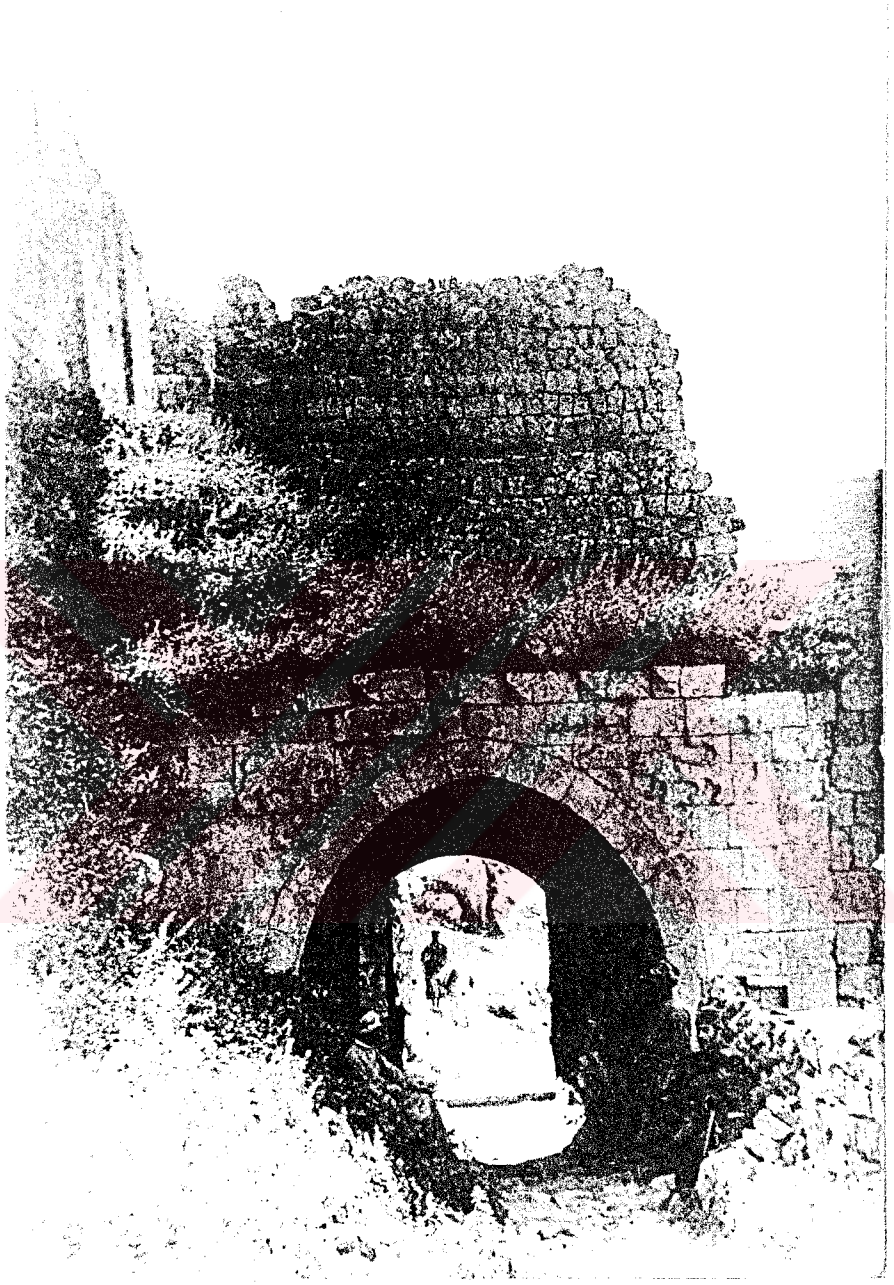
Resim 419. Urfa Müzesi'nde arslan kabartmalı çeşme taşı.



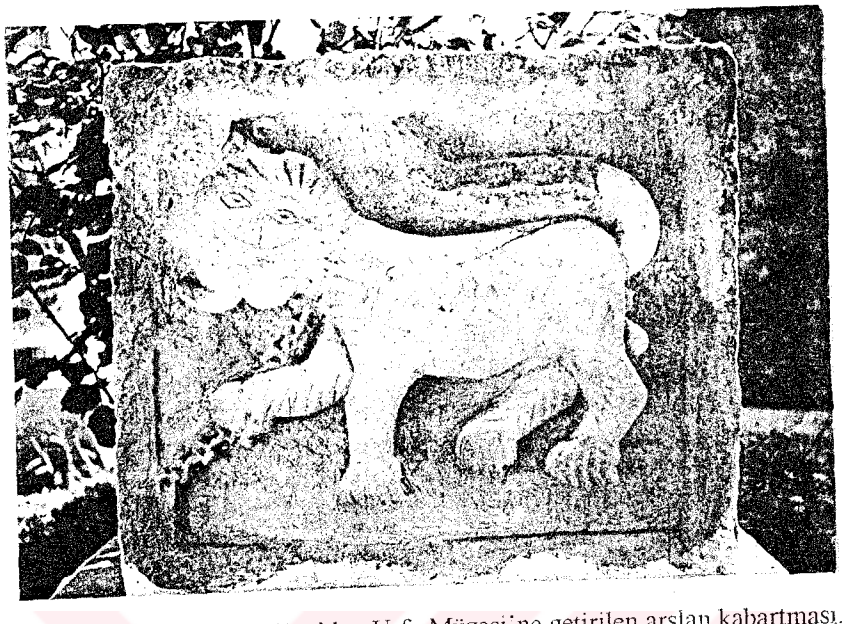
Resim 420. Şanlıurfa Kalesi kuzey burcunda çift arslan kabartması.



Resim 421. Şanlıurfa Kalesi kuzey burcundaki çift arslan kabartmasından solda olanı.



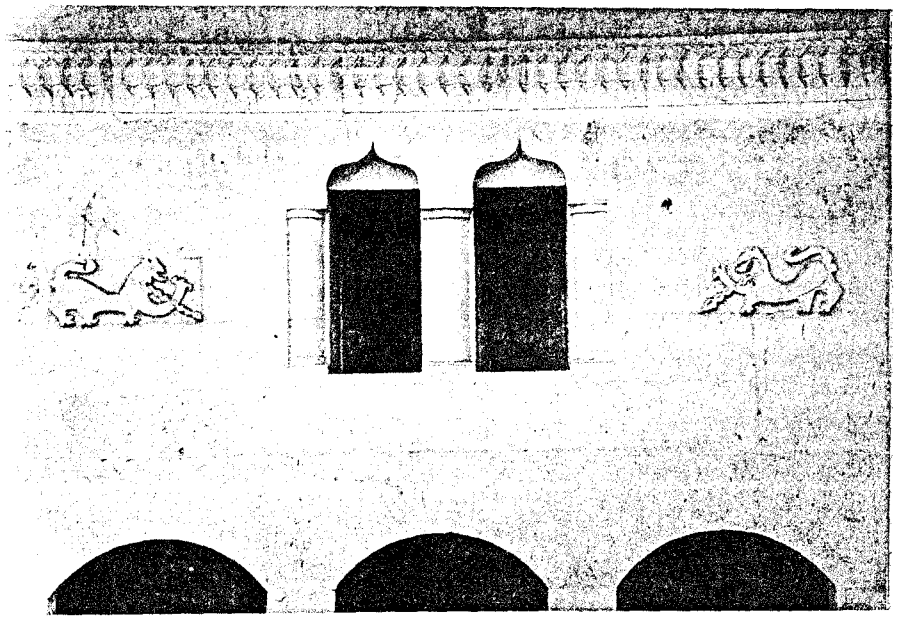
Resim 422. Şanlıurfa Kalesi kapısının kale içersine bakan cephesinde pars kabartmaları.



Resim 423. Arslanlı Han'dan Urfa Müzesi'ne getirilen arslan kabartması.



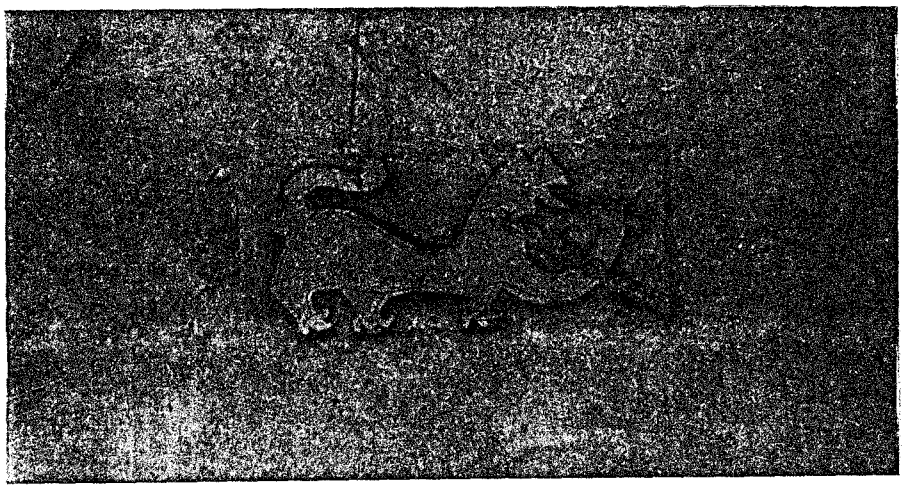
Resim 424. Arslanlı Han'dan Urfa Müzesi'ne getirilen arslan kabartması.



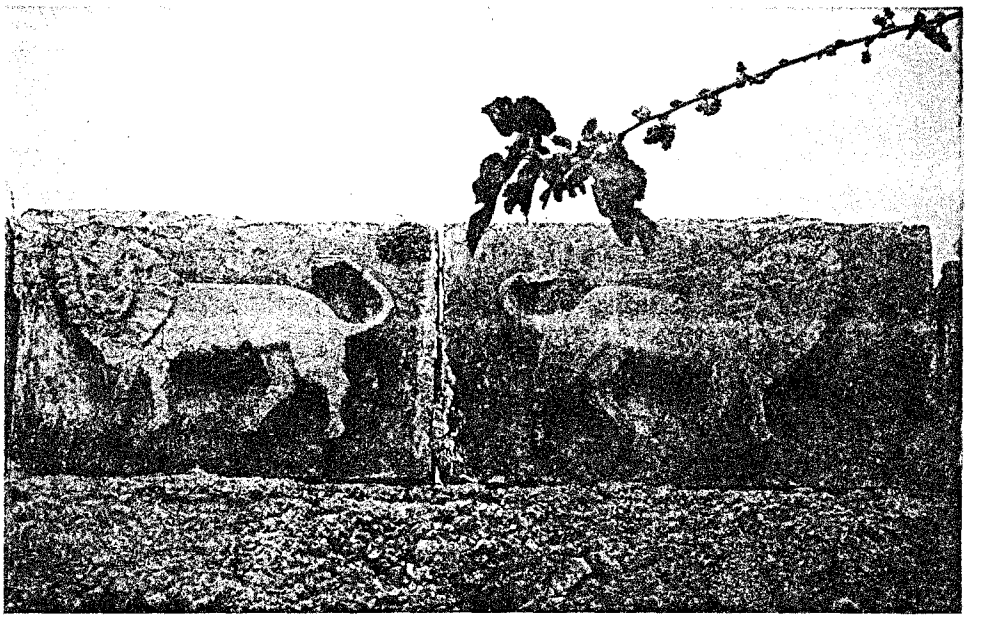
Resim 425. Mehmet Bağmancı Evi havalandırma penceresi yanlarında arslan kabartmaları.



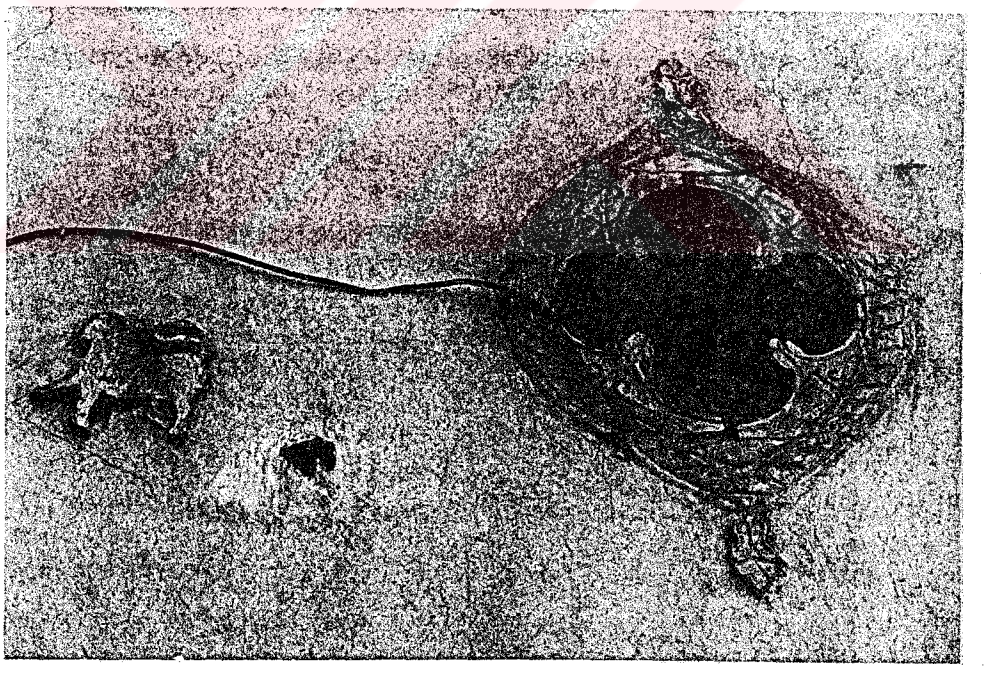
Resim 426. Mehmet Bağmancı Evi'ndeki arslan kabartmalarından sağda olanı.



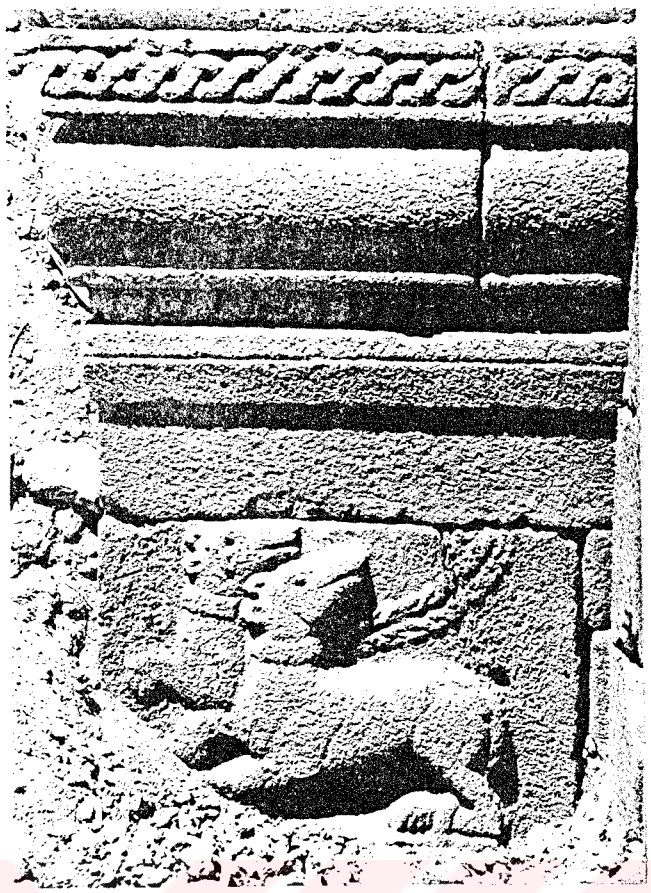
Resim 427. Mehmet Bağmancı Evi'ndeki arslan kabartmalarından solda olanı.



Resim 428. Yıkılan eski bir Urfa evinden taşçı atölyesine getirilen çift arslan kabartması.



Resim 429. Birecik İlçesi Salih Kalender Evi'nde arslan kabartması.



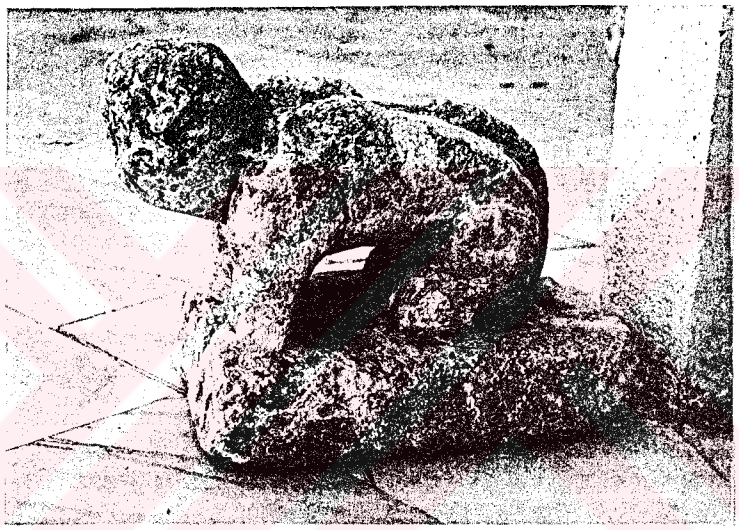
Resim 430. Harran İçkalesi doğu kapısı sağ yanındaki çift köpek kabartması.



Resim 431. Harran İçkalesi doğu kapısı sol yanındaki çift köpek kabartması.



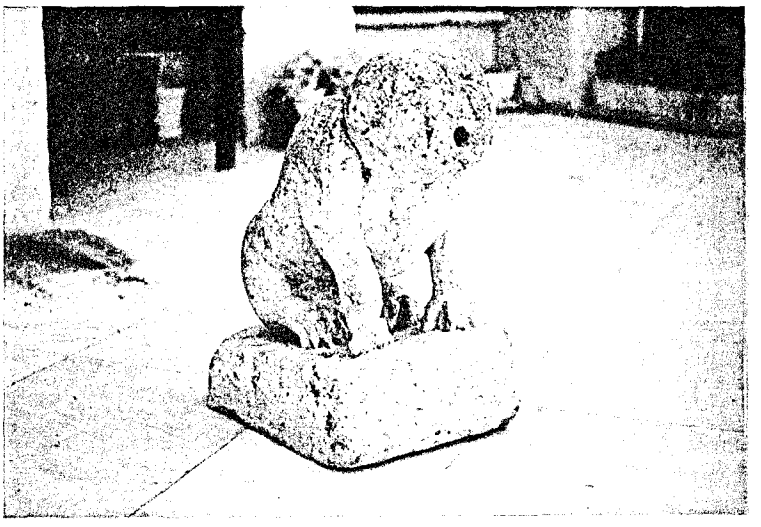
Resim 432. Urfa Müzesi'nde I numaralı çeşme arslanı heykelinin sağ cepheden görünüşü.



Resim 433. Resim 432'deki arslan heykelinin sol cepheden görünüşü.



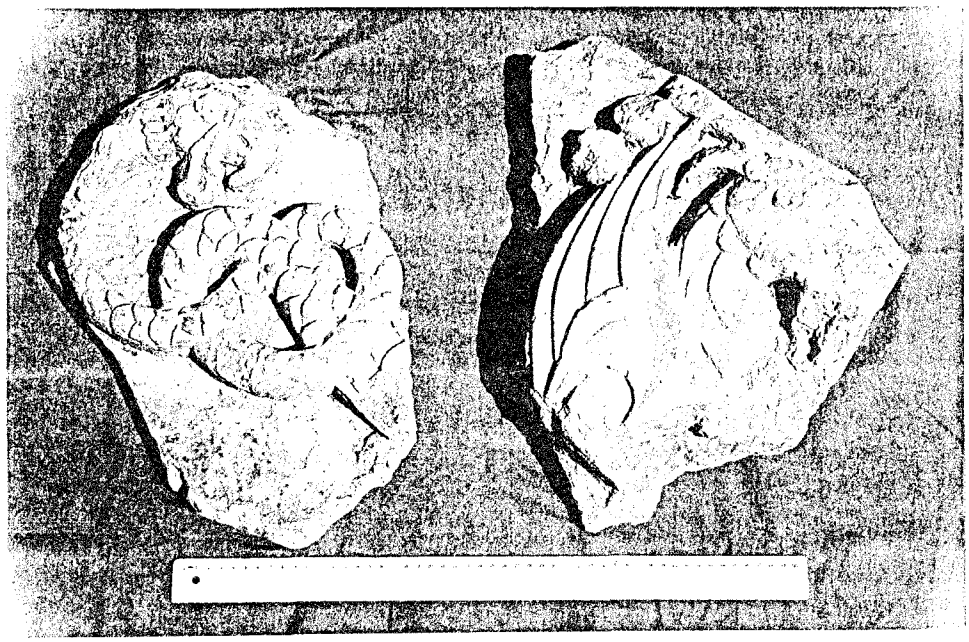
Resim 434. Resim 432'deki arslan heykelinin cepheden görünüşü.



Resim 435. Urfa Müzesi'nde II numaralı çeşme arslanının sol cepheden görünüşü.



Resim 436. Resim 435'deki çeşme arslanının sağ cepheden görünüşü.



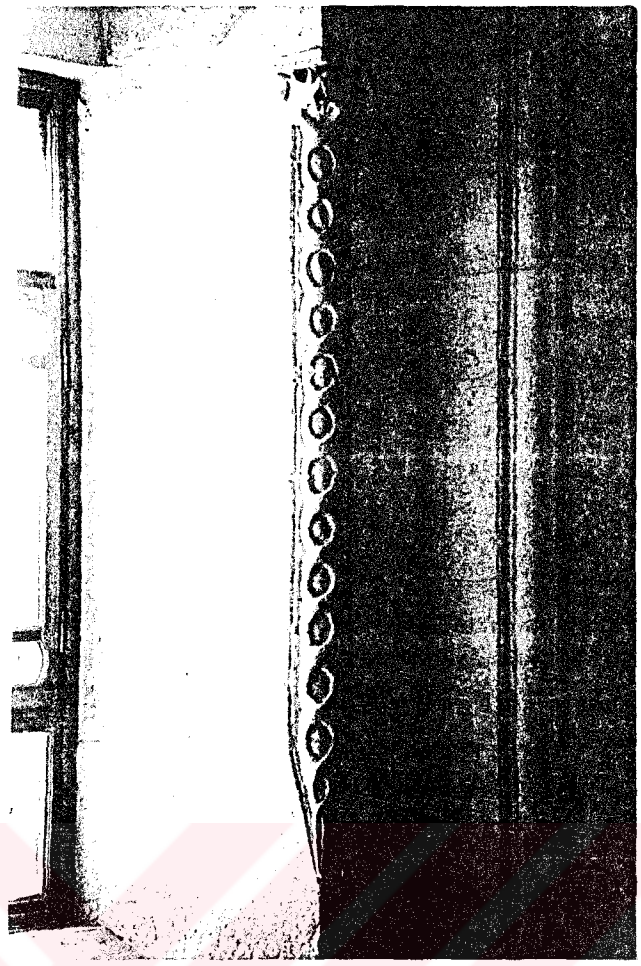
Resim 437. Urfa Müzesinde iki parça halindeki ejder figürlü kabartma.



Resim 438. Resim 437'deki ejder figürünün kuyruk kısmı.



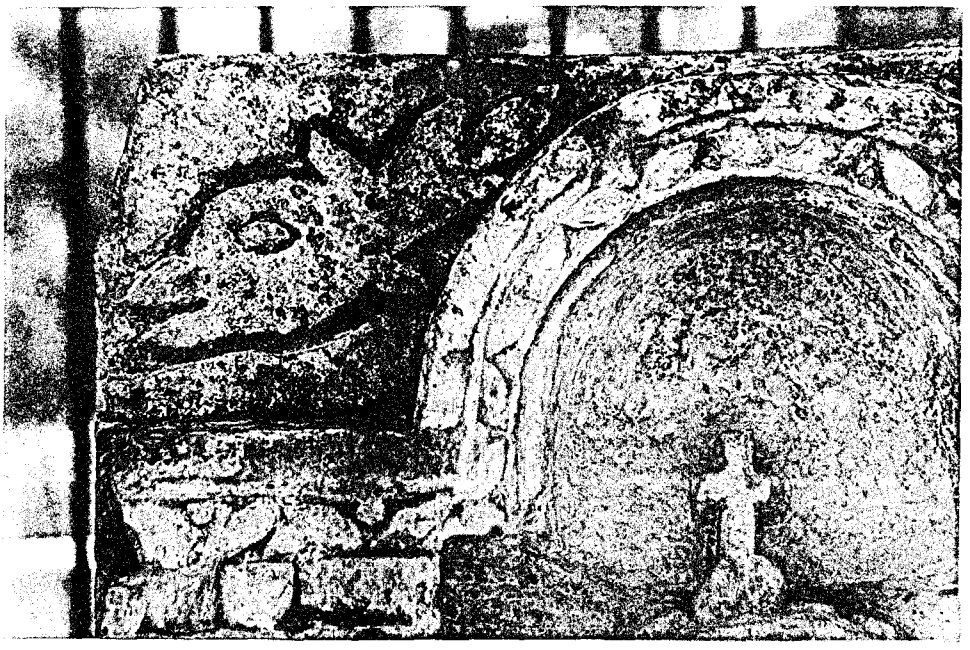
Resim 439. Resim 437'deki ejder figürünün baş kısmı



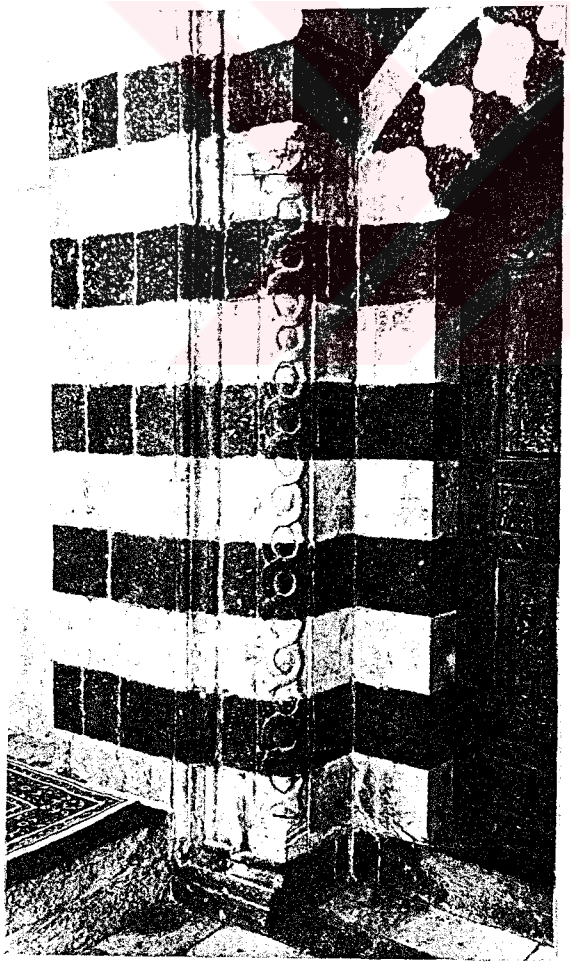
Resim 440. Selahaddin Eyyubi Camii pencere pahlarında birbirine zincirleme dolanmış çift ejder kabartması.



Resim 441. Resim 440'daki çift ejder kabartmasının baş kısımlarından detay.



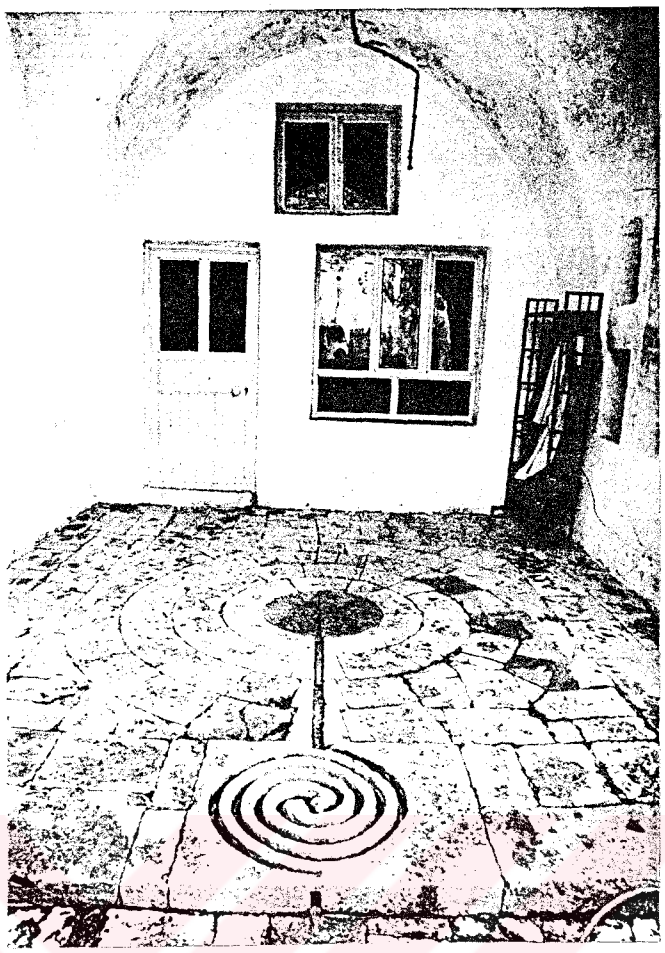
Resim 442. Urfa Müzesi'ndeki arslan kabartmalı çeşme taşının köşe dolgularındaki ejder figürlerinden solda olanı.



Resim 443. Rızvaniye Camii harim kapısı pahlarında birbirine zincirleme dolanmış çift yılan kabartması.



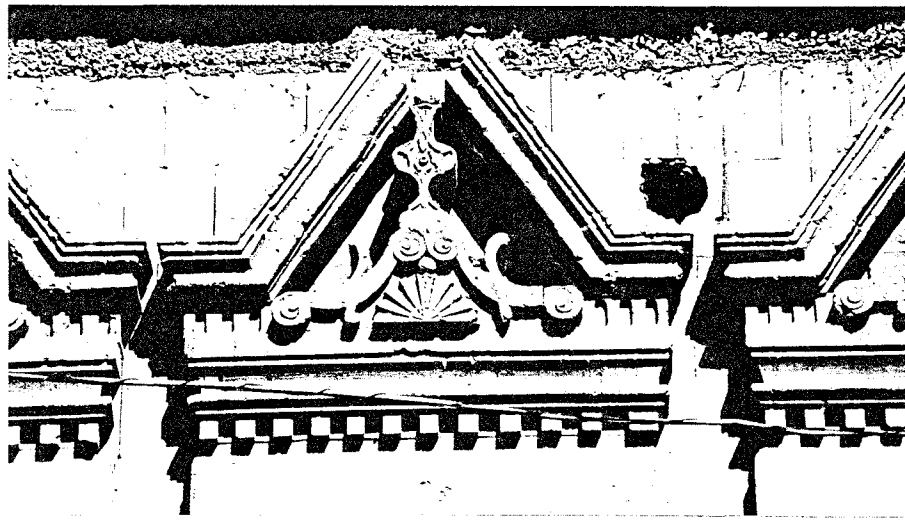
Resim 444. Resim 443'deki yılan kabartmasının baş kısmından detay.



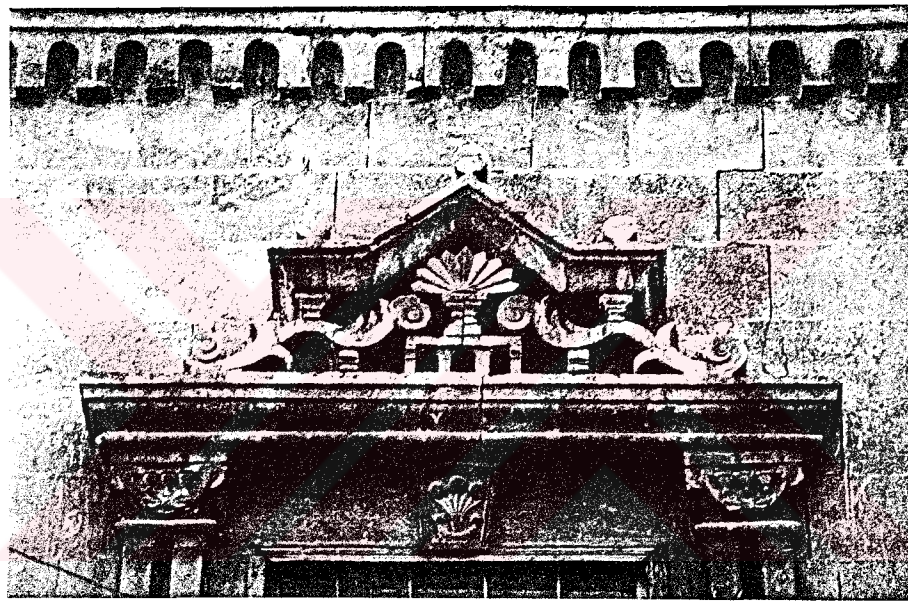
Resim 445. Köroğluzade Haydara Ağa Evi eyvanı döşemesinde spiral şeklinde birbirine dolanmış yılan figürlü su yolu.



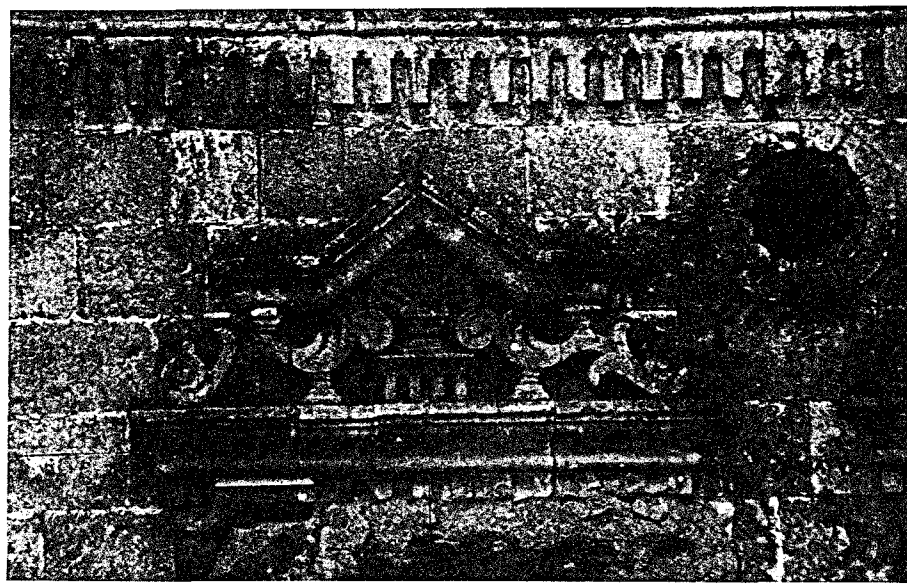
Resim 446. Keçeci Hanı üst kat odalarından birinin pencere alınlığında stilize ejderlerin yer aldığı daire rozet.



Resim 447. Ellisekiz Meydanı kuzey kenarındaki evin meydana bakan cephesindeki pencerelerin alınlıklarında yer alan stilize ejder kabartmaları.



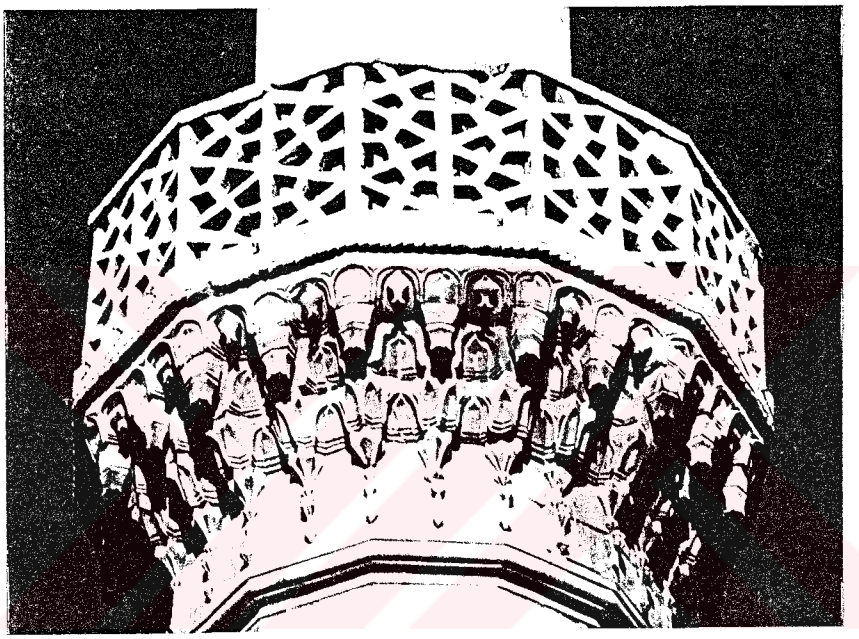
Resim 448. Çiçek Palas Oteli'nin pencere alınlıklarında stilize ejder kabartmaları.



Resim 449. Viranşehir Paşa Konağı pencere alınlıklarında stilize ejder kabartmaları.



Resim 450. Harran Ulu Camii kemer kalıntılarında kanatları üzüm salkını şeklinde stilize ejder kabartmaları.



Resim 451. Rızvaniye Camii minaresi şerefe mukarnasları arasında balık kabartmaları.



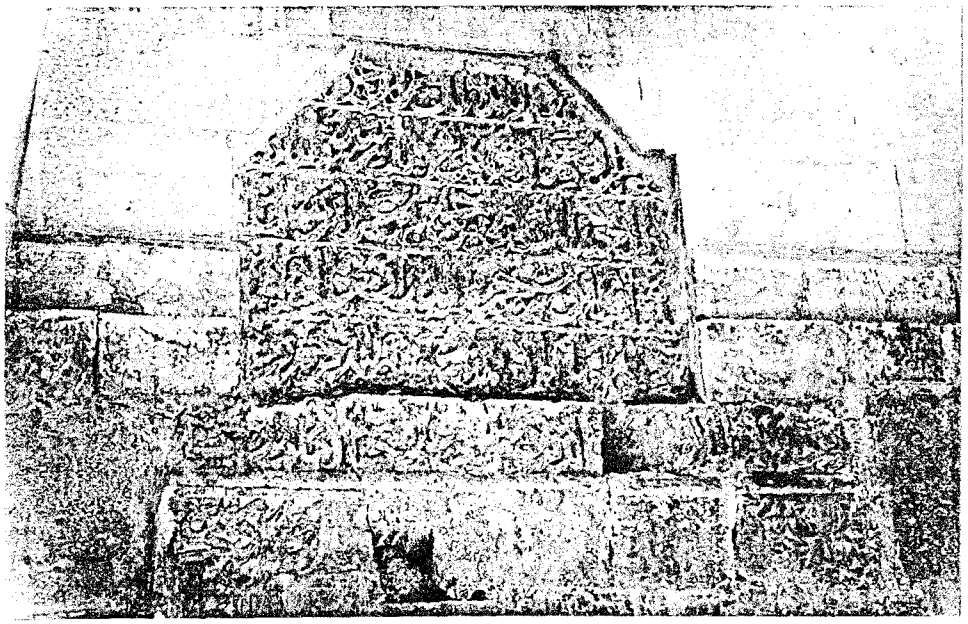
Resim 452. Köroğluzadeler Evi eyvanı kilit taşında üzüm salkını tutan el kabartması.



Resim 453. Harran Ulu Camii kalıntıları arasında çatallı rumiler arasına celi nesih tarzında istif edilmiş "Allah" yazılı mimari parça.



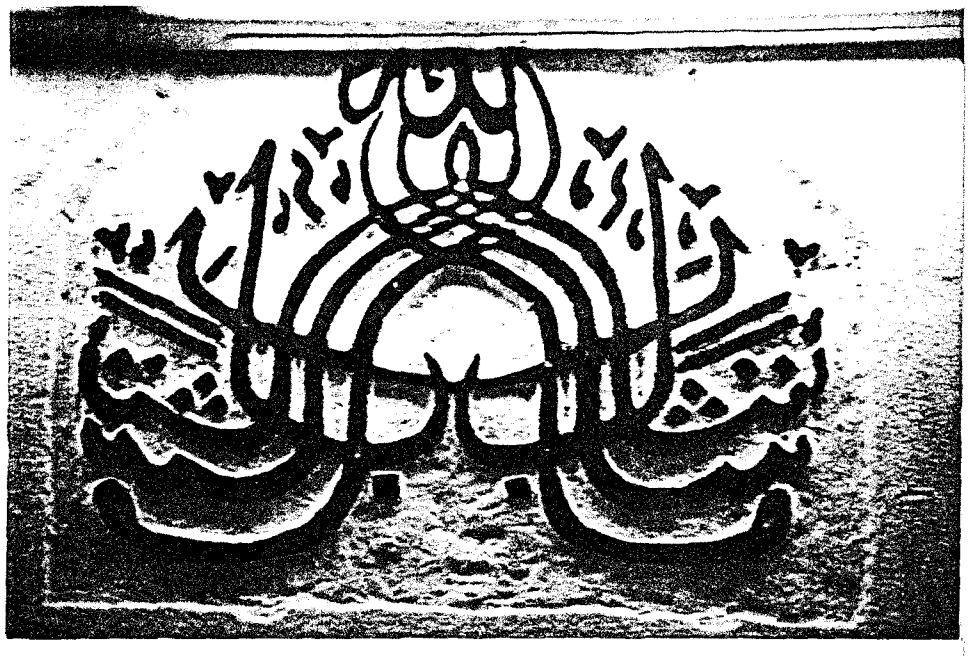
Resim 454. Harran Ulu Camii kalıntıları arasında celi nesih yazılı mimari parça.



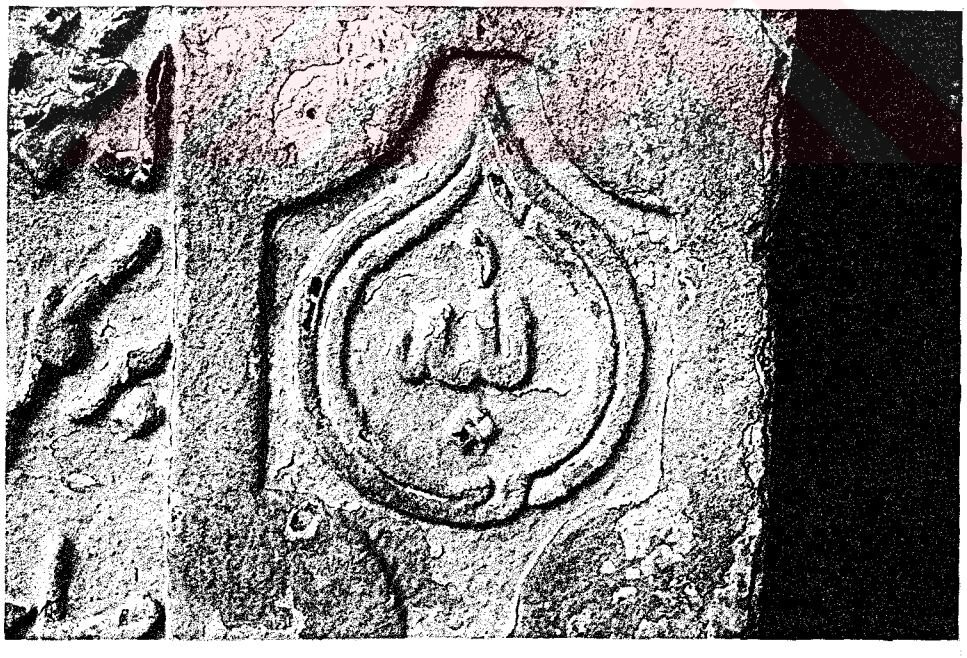
Resim 455. Eyyubi Medresesi'nin kuzey cephesinde celi nesih tarzında yazılmış kitabe.



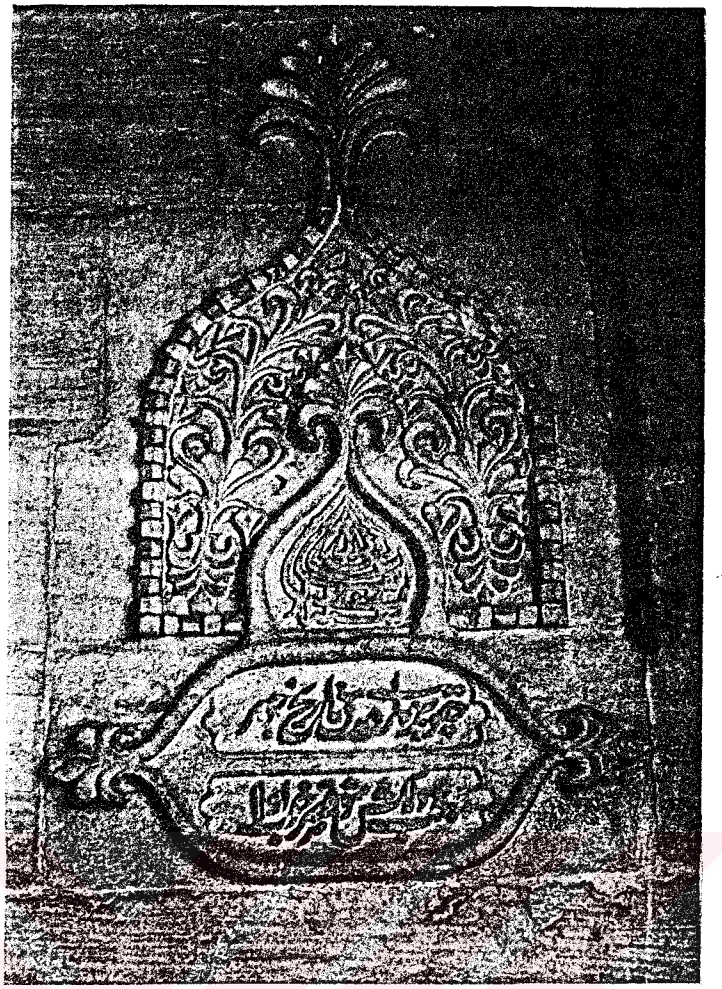
Resim 456. Nakibzade Hacı İbrahim Efendi Medresesi'nin Ulu Cami avlusuna bakan kapısı üzerindeki celi sülüs kitabe.



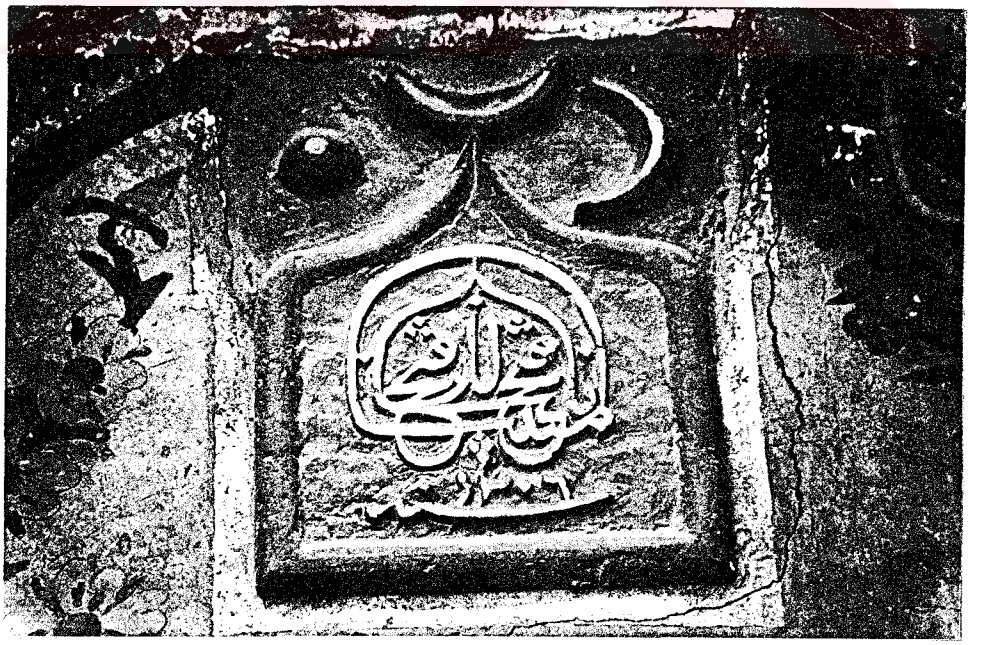
Resim 457. Hacı Lütfullah Camii harimi doğu duvarında celi sülüs müsenna tarzında "Maşaallah-Tabarekallah" yazısı.



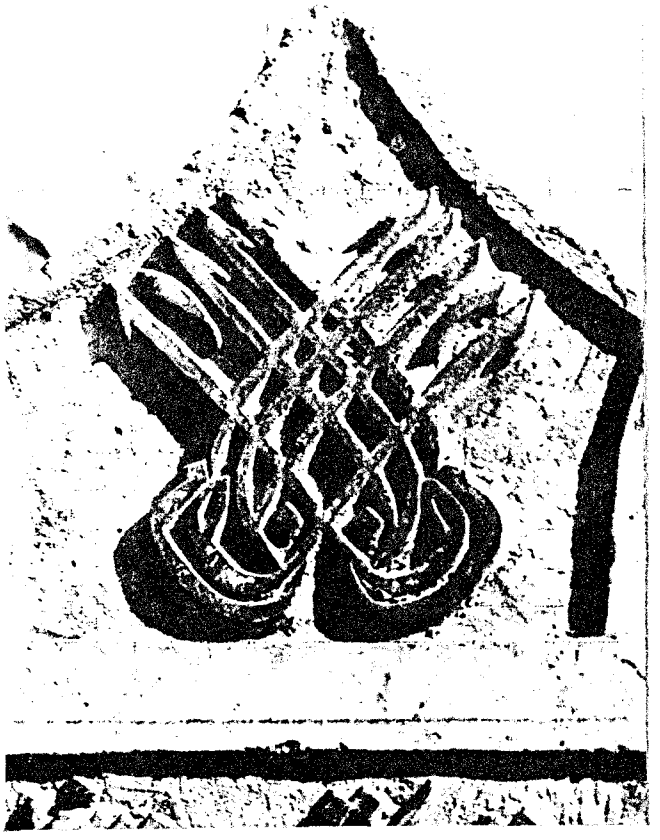
Resim 458. Yıkılmış bir Osmanlı hanından Urfa Müzesi'ne getirilmiş kitabe üzerinde armut biçiminde istif edilmiş celi sülüs "Maşaallah" yazısı.



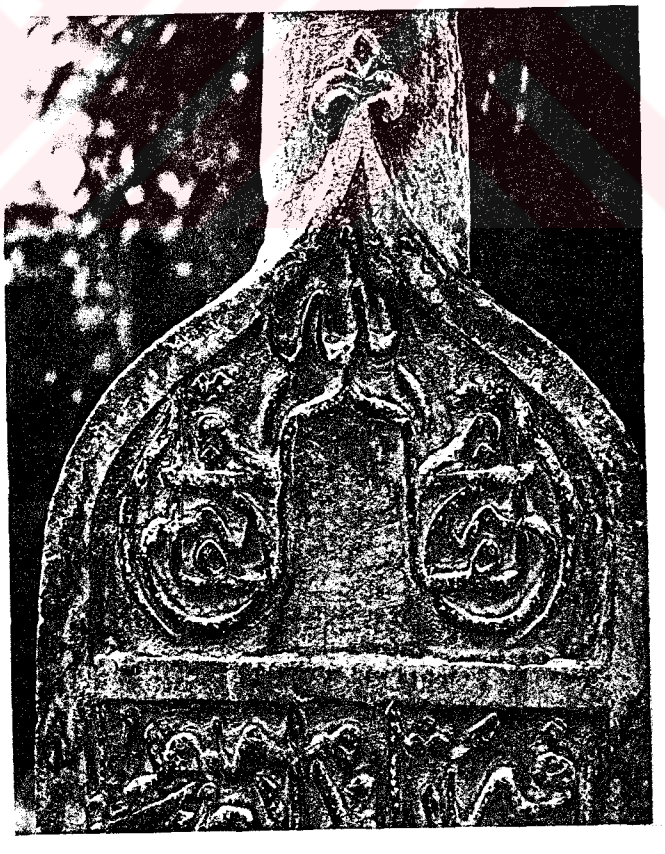
Resim 459. Çerkez Sokak 20 numaralı evde celi sülüs tarzında istifli "Maşallahü Teala" yazısı ve altında ta'lik hattı ile yazılmış iki satırlık beyit.



Resim 460. Pürüz Sokak 10 numaralı evin sokak kapısı alınlığında celi sülüs tarzındaki istifli "İnna Fetahnaleke Fethan Mübina" yazısı.



Resim 461. Yusuf Paşa Camii haziresinde celi sülüs müsenna "El aman" yazılı mezar şahidesi.



Resim 462. Yusuf Paşa Camii haziresinde celi sülüs müsenna "Allah el-Fatiha" yazılı mezar şahidesi.



Resim 463. Bediüzzaman mezarlığında celi sülüs müsenna "Allah el-Fatiha" yazılı mezar şahidesi.



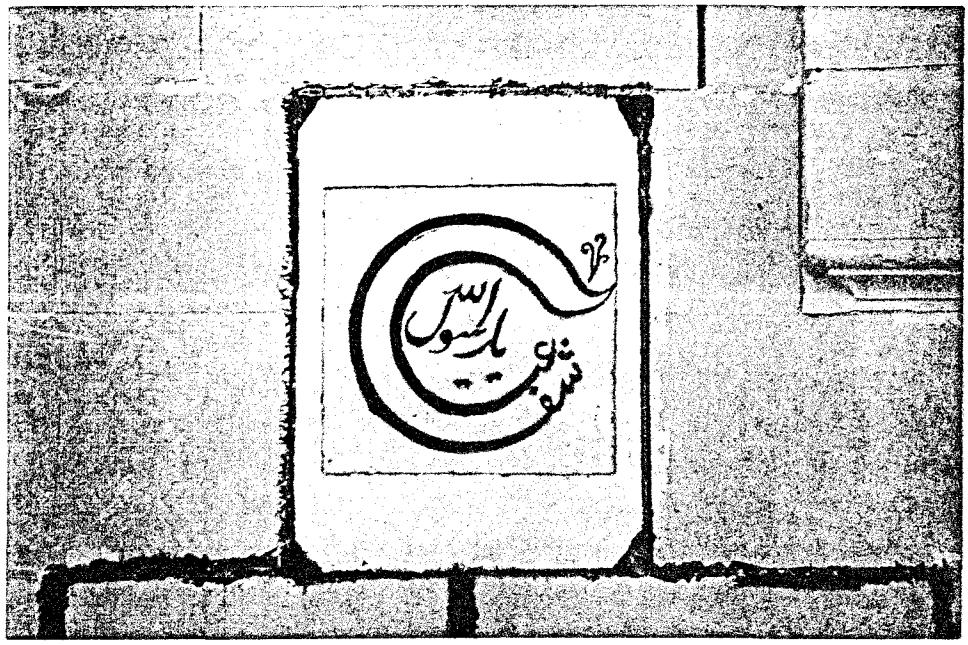
Resim 464. Bediüzzaman Mezarlığı'nda celi sülüs "Dahilek Aman Ya Muhammed" yazılı mezar şahidesi.



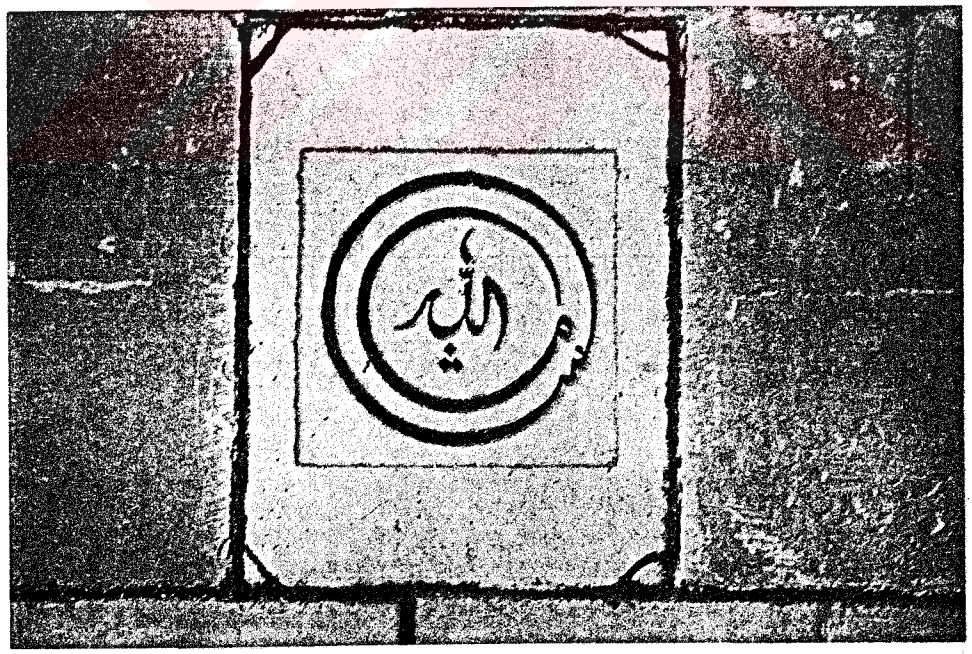
Resim 465. Ulu Camii haziresinde celi sülüs "Rızaen Lillah el-Fatiha" ve "Lailahe İllallah Muhammeden Resullallah" yazılı mezar şahidesi.



Resim 466. Mevlid-i Halil Camii haziresinde celi sülüs "Meded Ya Allah" yazılı mezar şahidesi başlığı.



Resim 467. Ağviran Köyü Hüseyin Paşa Camii son cemaat yerinde ta'lik "Şefaat Ya Resullallah" yazısı.



Resim 468. Ağviran Köyü Hüseyin Paşa Camii son cemaat yerinde ta'lik "Maşaallah" yazısı.



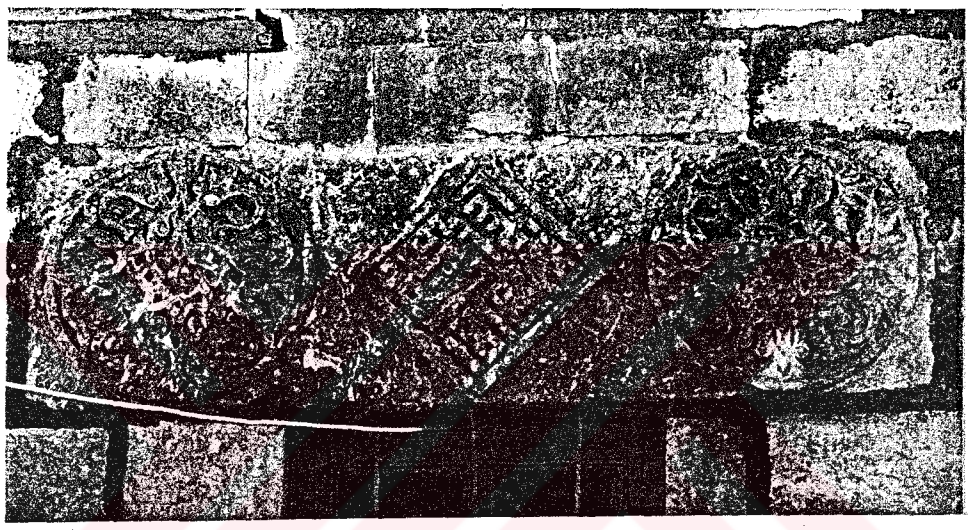
Resim 469. Mevlid-i Halil Camii haziresinde ta'lik tarzında "Ya Hazreti Mevlana" yazılı mezar şahidesi.



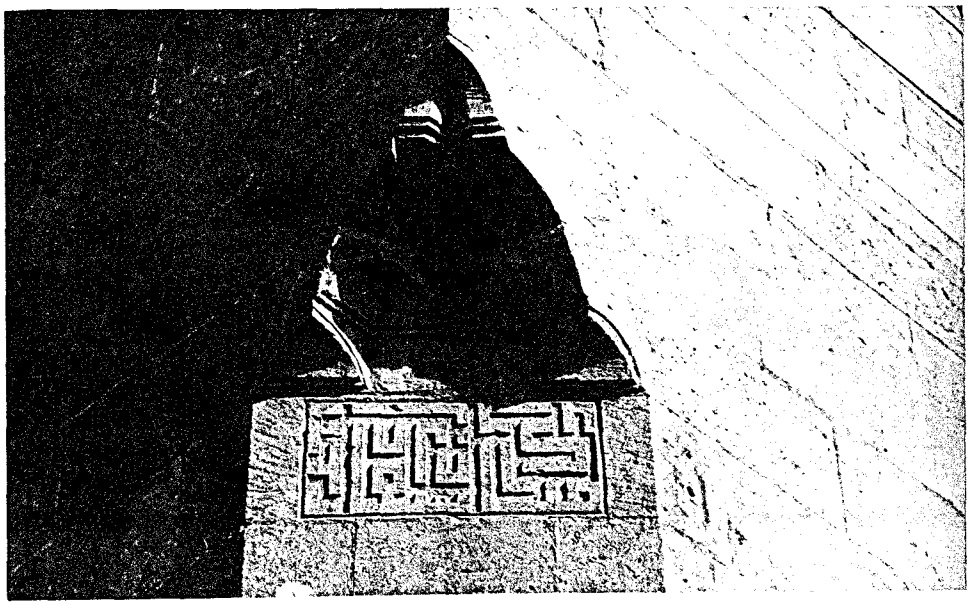
Resim 470. Dabbakhane Camii batı avlu kapısı üzerinde ma'kılı tarzında dört defa "Ali" yazılı kare rozet.



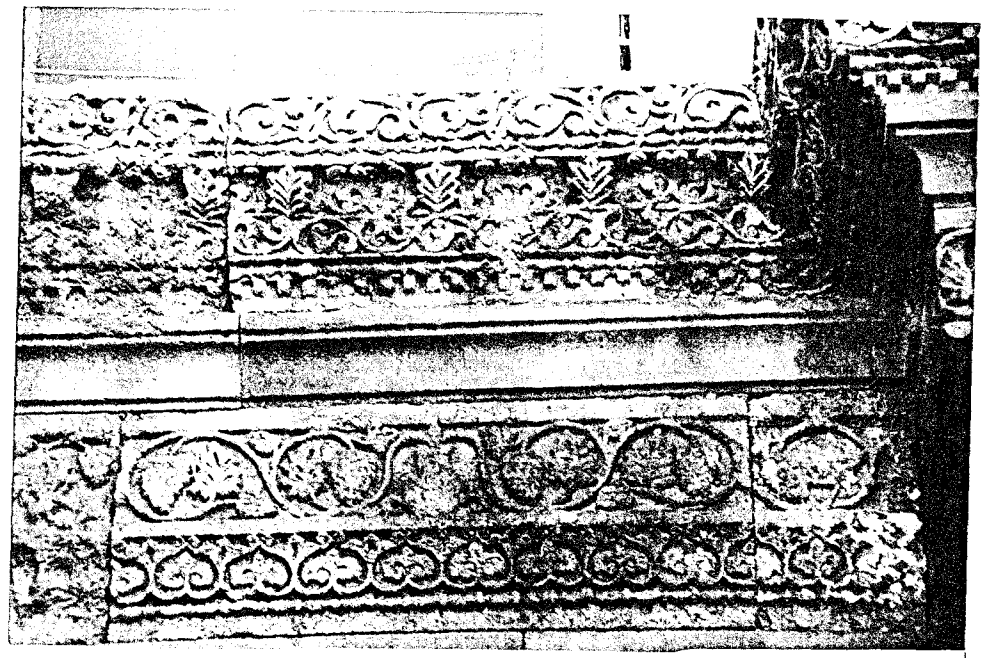
Resim 471. Küçük Hacı Mustafa Hacıkamiloğlu Evi'nin kuyu taşında ma'kılı tarzında "Ali", ve "Elhamdülillah" yazılı kare rozetlar.



Resim 472. Birecik Sancak Mescidi pencere lentosunda ma'kılı tarzında "La İlahe İllallah Muhammedün Resullallah" yazılı kare rozet.



Resim 473. Nimetullah Camii güney batı dış köşesinde kufi tarzında "Mübarek zi Saadetleriden" yazısı.



Resim 474. Diyarbakır Ulu Camii avlusu doğu cephesindeki kornişte üzüm salkımlı asma dalı bordürü.



Resim 475. Diyarbakır Ulu Camii avlusu batı portali lentosunda üzüm salkımlı asma dalı süslemesi.



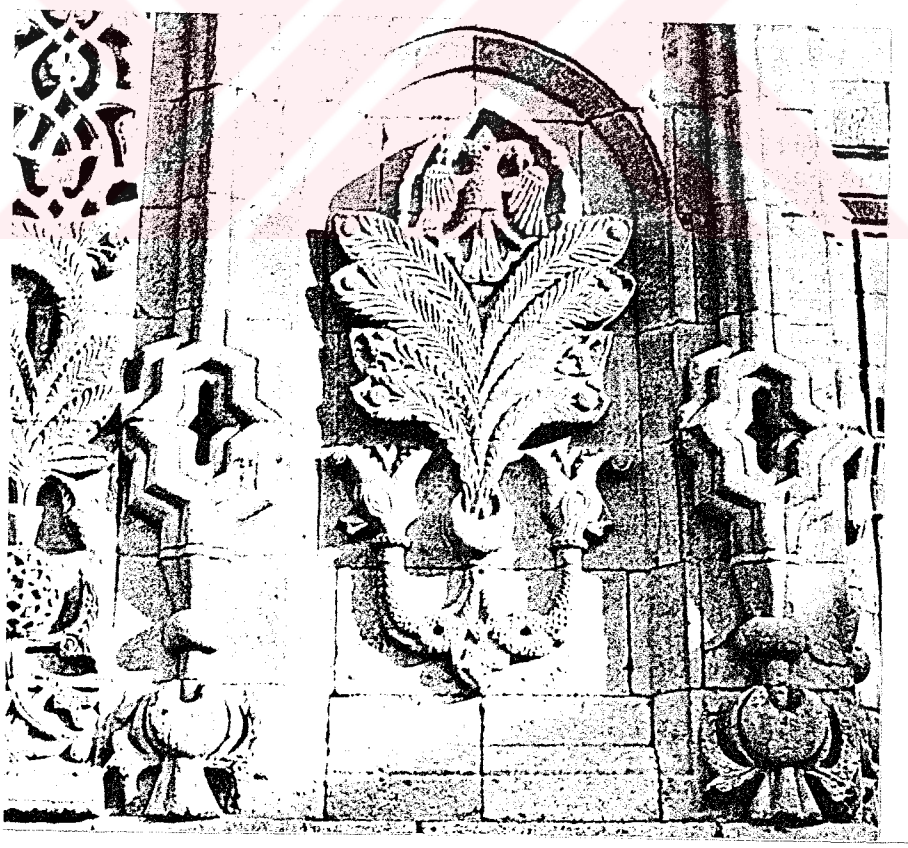
Resim 476. Kyzikos (Balkız) harabeleri Hadrianus tapınağında üzüm salkımlı asma dalı süslemeli sütun gövdesi parçası (M.Anabolu'dan).



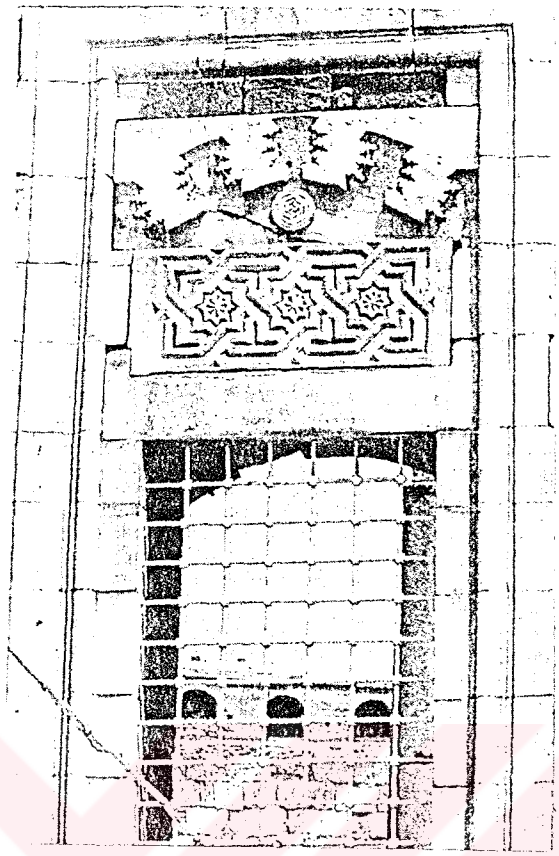
Resim 477. Kopuz çalan Kazak çocuğunun giysisi üzerinde özek/alem motifi (N.Görgünay Kırzıoğlu'ndan).



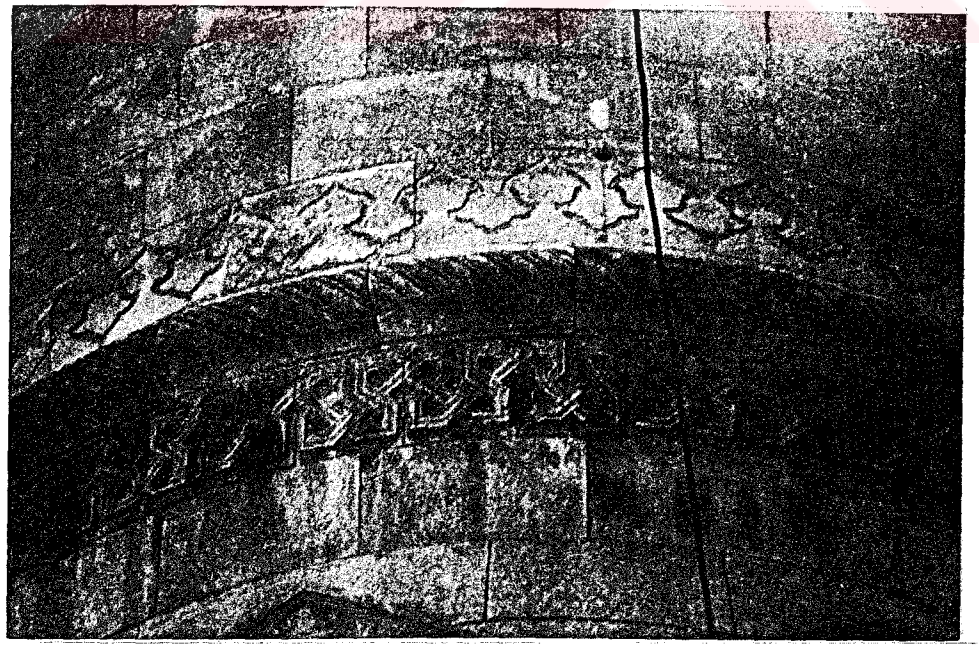
Resim 478. Kazak kadını başlığında özek/alem motifi (N.Görgünay Kırzıoğlu'ndan).



Resim 479. Erzurum Çifte Minareli Medrese taç kapısı yanında hayat ağacı motifi üzerinde çift başlı kartal figürü kabartması (G. Öney'den).



Resim 480. Selçuk İsa Bey Camii batı penceresi lentosunda dik ve yatay kesişen iki şeritli örgülerin aralarda oluşturduğu sekiz kollu yıldızlar .



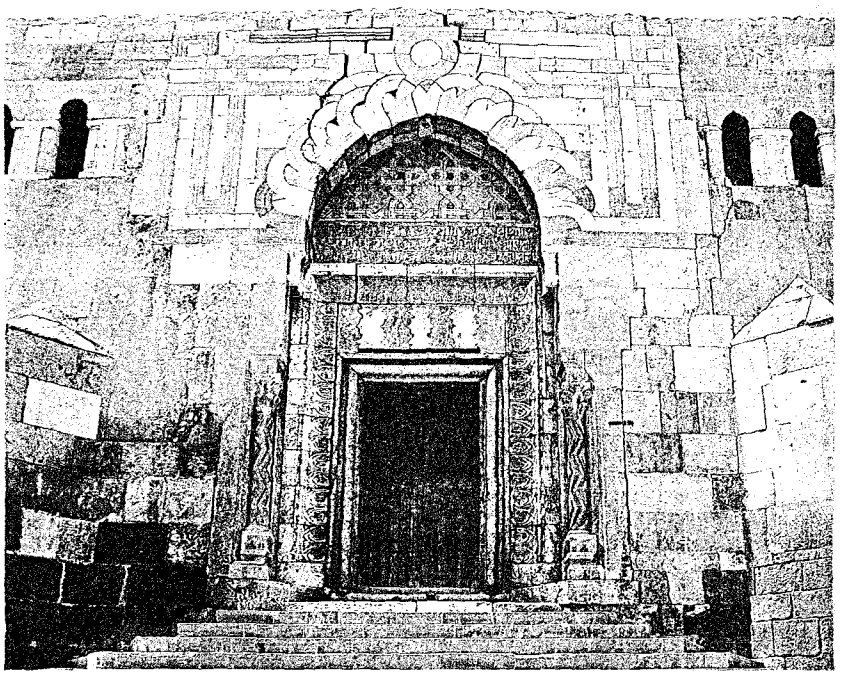
Resim 481. Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii minare kuşağında iki şeridin çapraz kesişmesiyle bir ters, bir doğru yaba biçiminin meydana geldiği bordür.



Resim 482. Diyarbakır Behram Paşa Camii harim portali yanlarında kaval silmeli örgülü köşe sütunçesi.



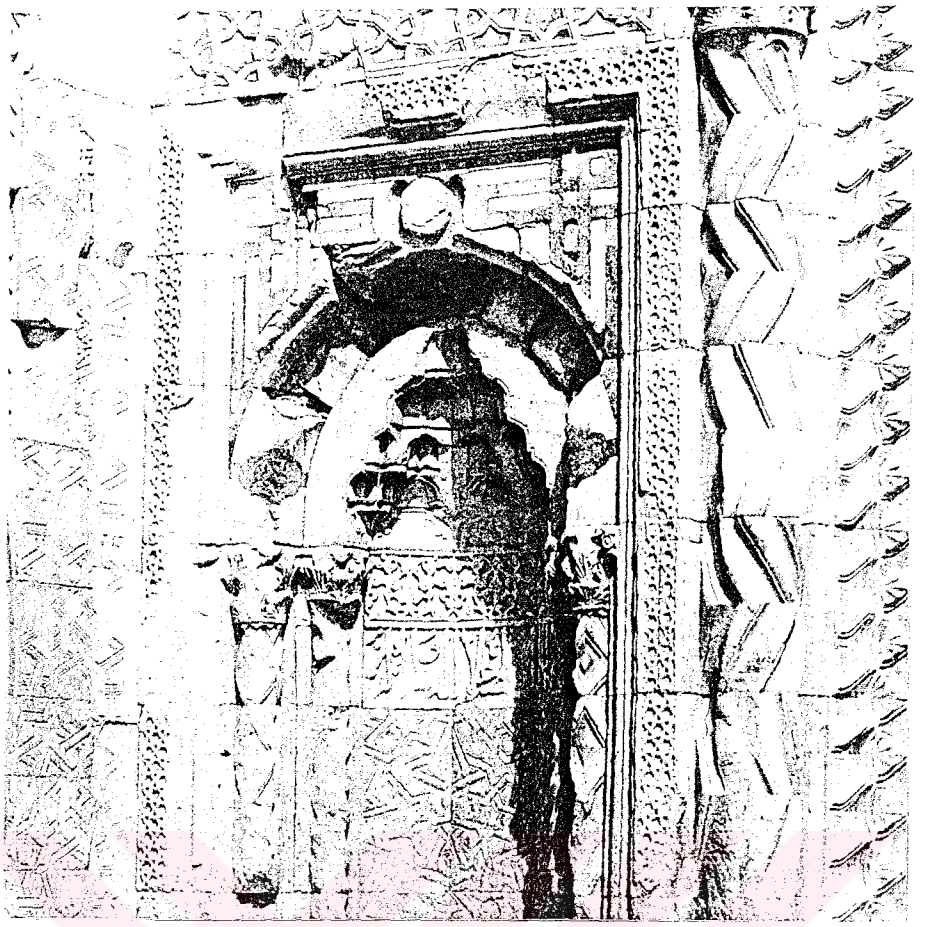
Resim 483. Diyarbakır Behrem Paşa Camii şadırvanında kaval silmeli örgülü sütun.



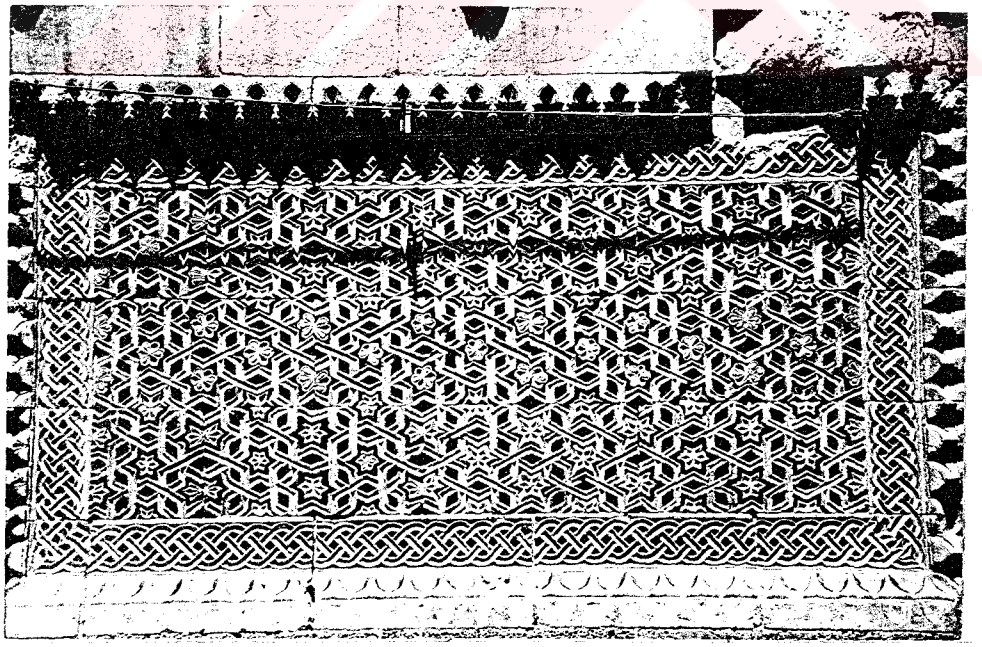
Resim 484. Konya Alaeddin Camii avlu portali üzerinde Zengi üslubunda geometrik örgülü düğümlü geçme kompozisyonu.



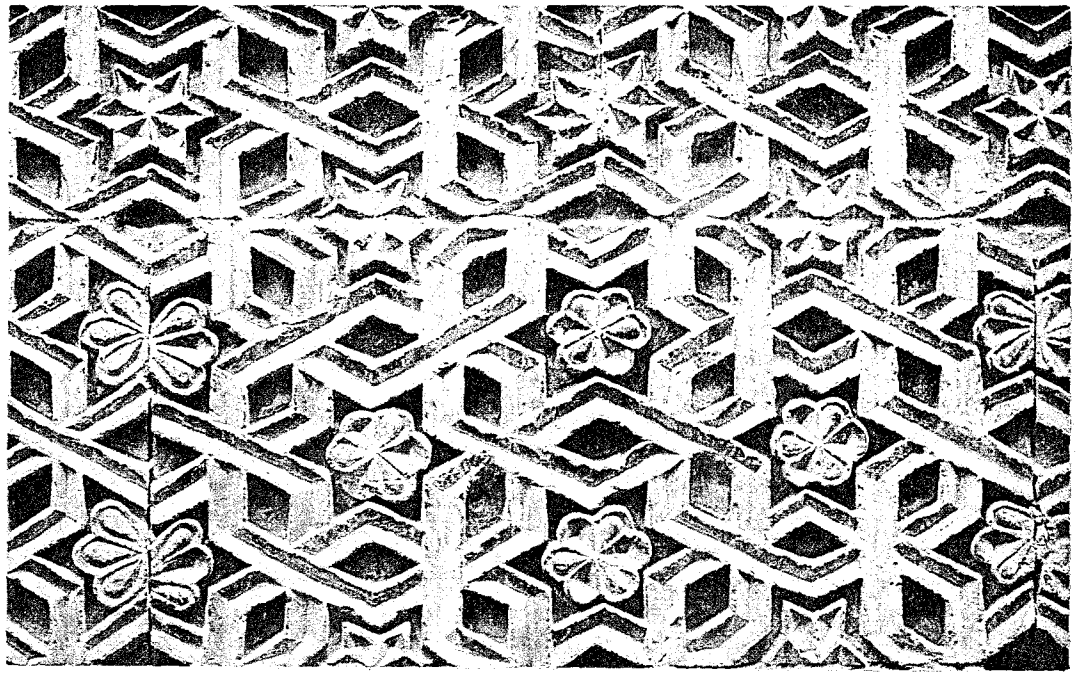
Resim 485. Konya Karatay Medresesi avlu portalinde Zengi üslubunda geometrik örgülü düğümlü geçme kompozisyonu.



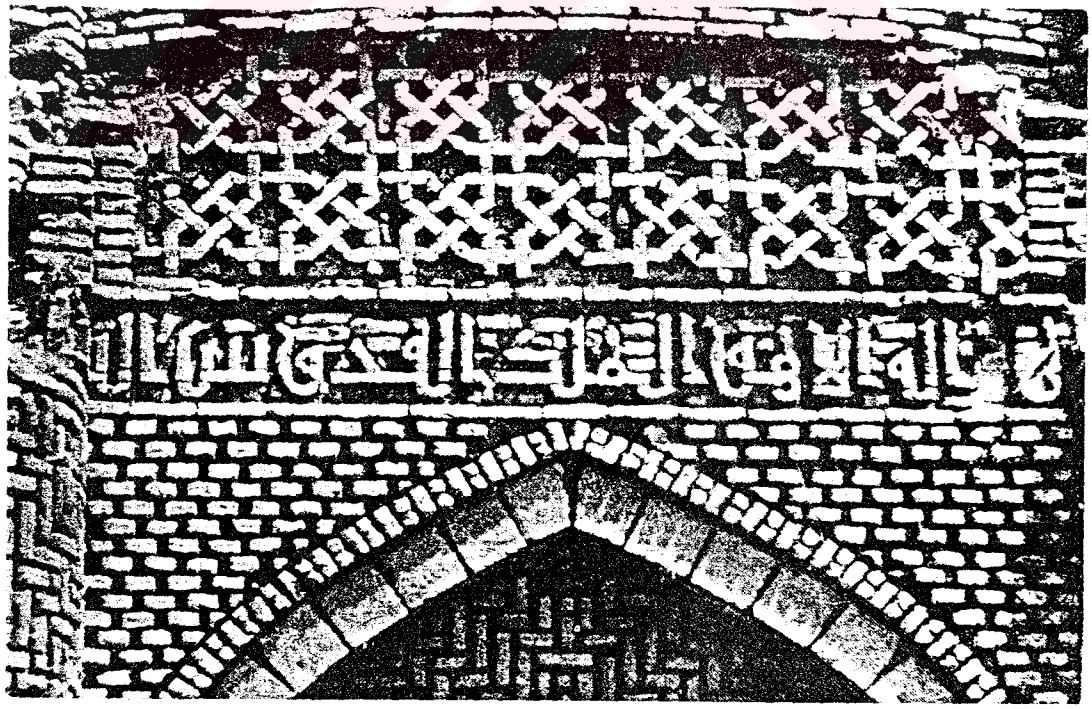
Resim 486. Sultan Hanı dış portali yan nişleri üzerinde Zengi üslubunda geometrik örgülü düğümlü geçme kompozisyonu (S. Ögel'den).



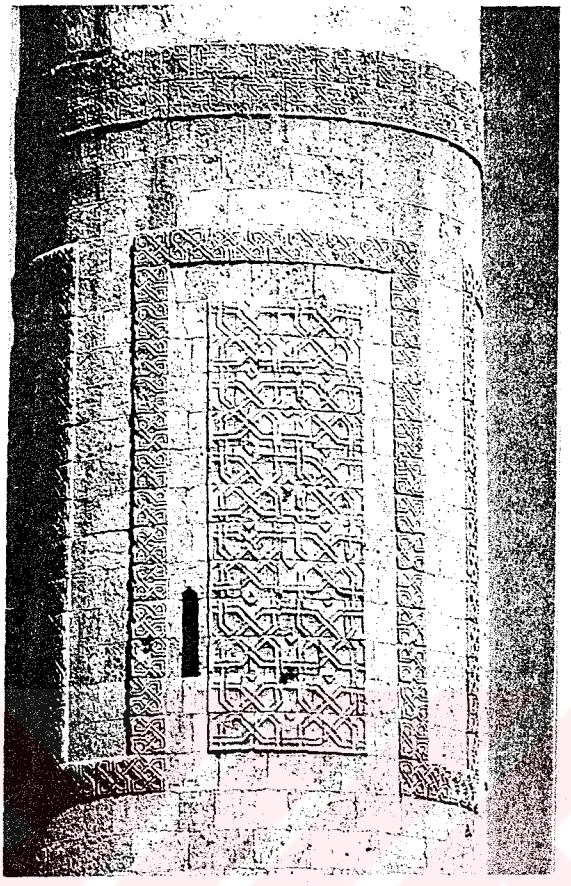
Resim 487. Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii minare pabucunda altıgenlerin kesişmesinden oluşan altı kollu yıldızlar.



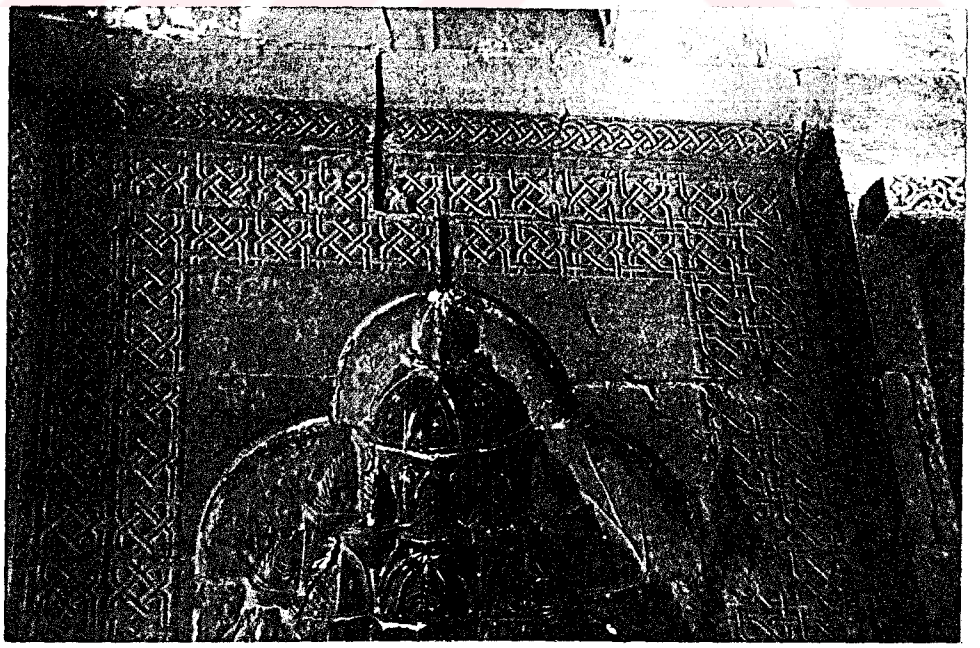
Resim 488. Diyarbakır Safa Camii minaresinde altıgenlerin kesişmesinden meydana gelen altı kollu yıldızlar.



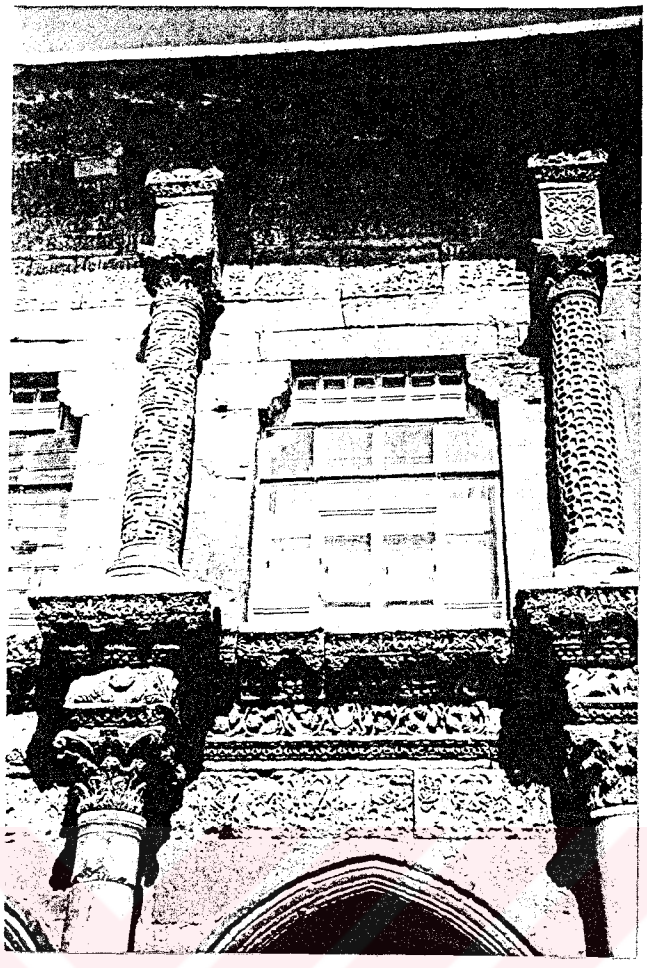
Resim 489. İkinci Harrekan Kümbetinin üçüncü cephesinde aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen tuğla bordür (S. Mülayim'den).



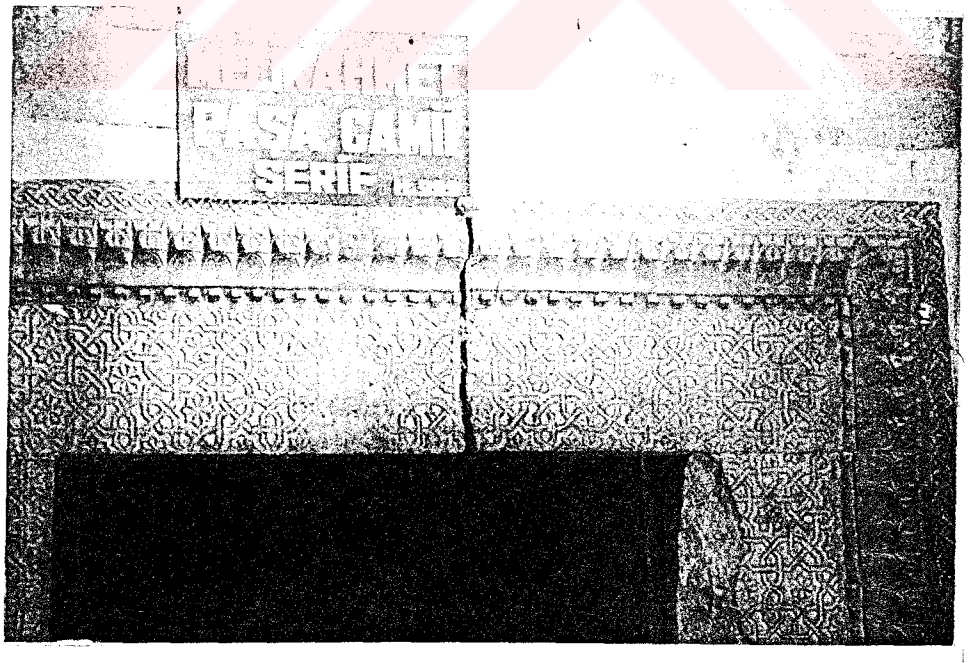
Resim 490. Diyarbakır Safa Camii minaresinde aynı boydaki tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süslemenin yer aldığı dikdörtgen pano.



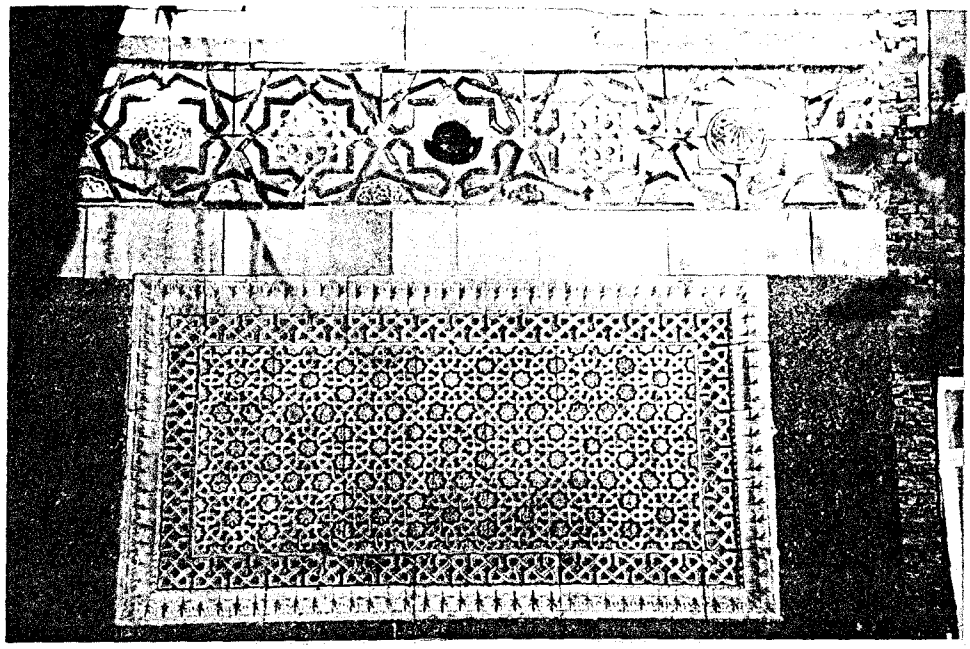
Resim 491. Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii avlu portali yan nişleri çevresinde tam ve yarım sekizgenlerin kesişmesinden üreyen bordür.



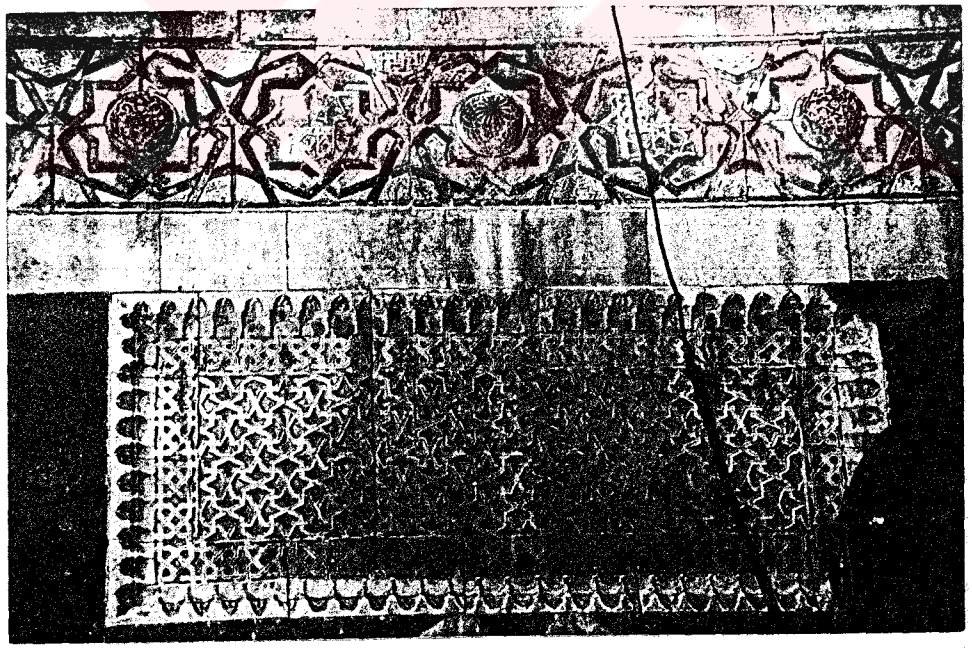
Resim 492. Diyarbakır Ulu Camii avlusu batı cephesindeki sütunlar üzerinde birbirleriyle kesişen ve çakışan aynı büyüklükteki sekizgenlerin meydana getirdiği süsleme.



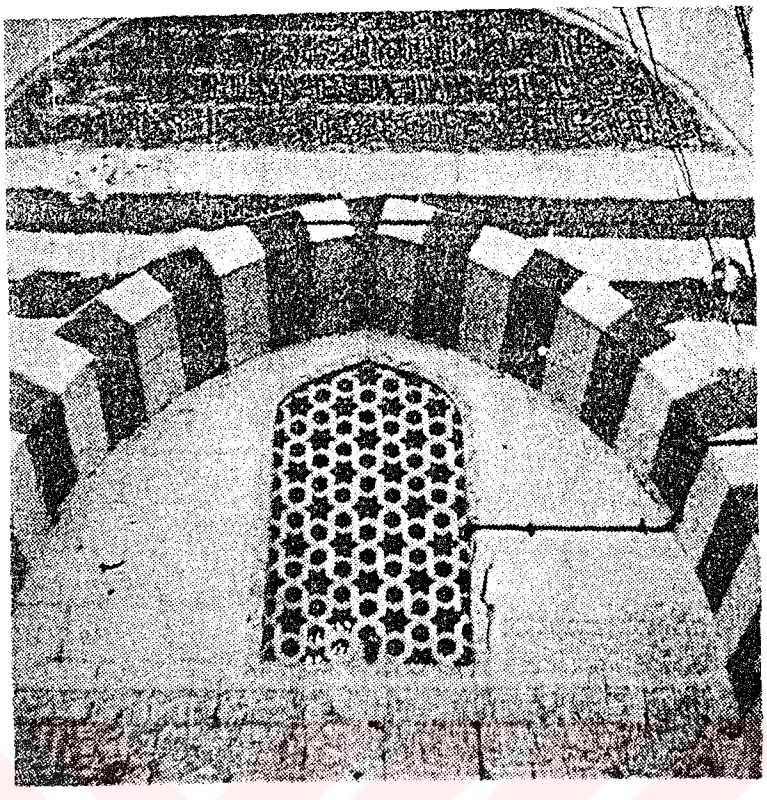
Resim 493. Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii avlu portali çevresinde farklı büyüklükteki sekizgenerin kesişmesinden üreyen bordür.



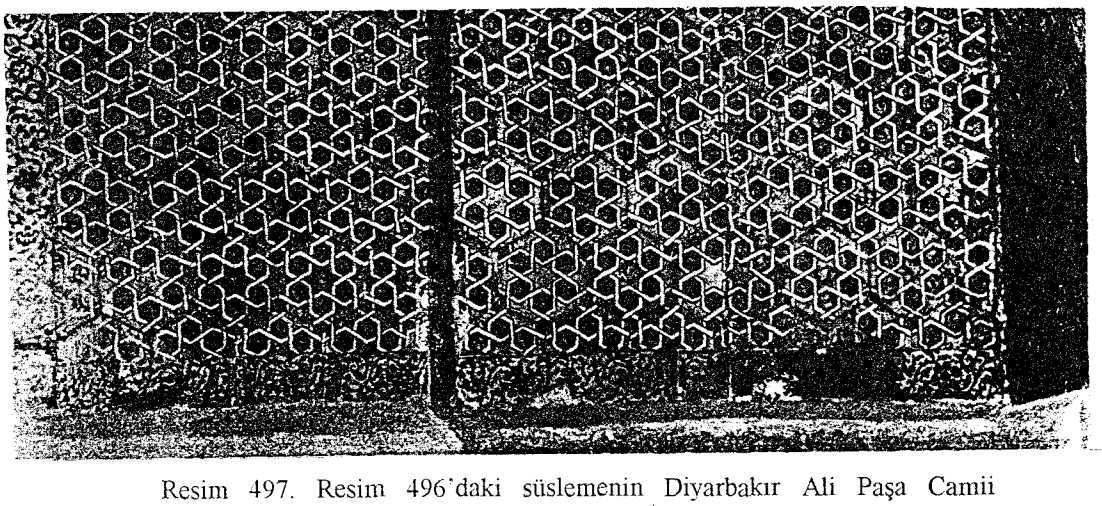
Resim 494. Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii minare pabucunda farklı büyüklükteki sekizgenlerin kesişmesinden üreyen süslemeli pano.



Resim 495. Diyarbakır Melek Ahmet Paşa Camii minare pabucunda çapraz eksenlere göre kesişen kırık çizgilerin iki farklı konumda kırılıp kesişmesinden gamalı haç ve ok uçlarının meydana geldiği süsleme.

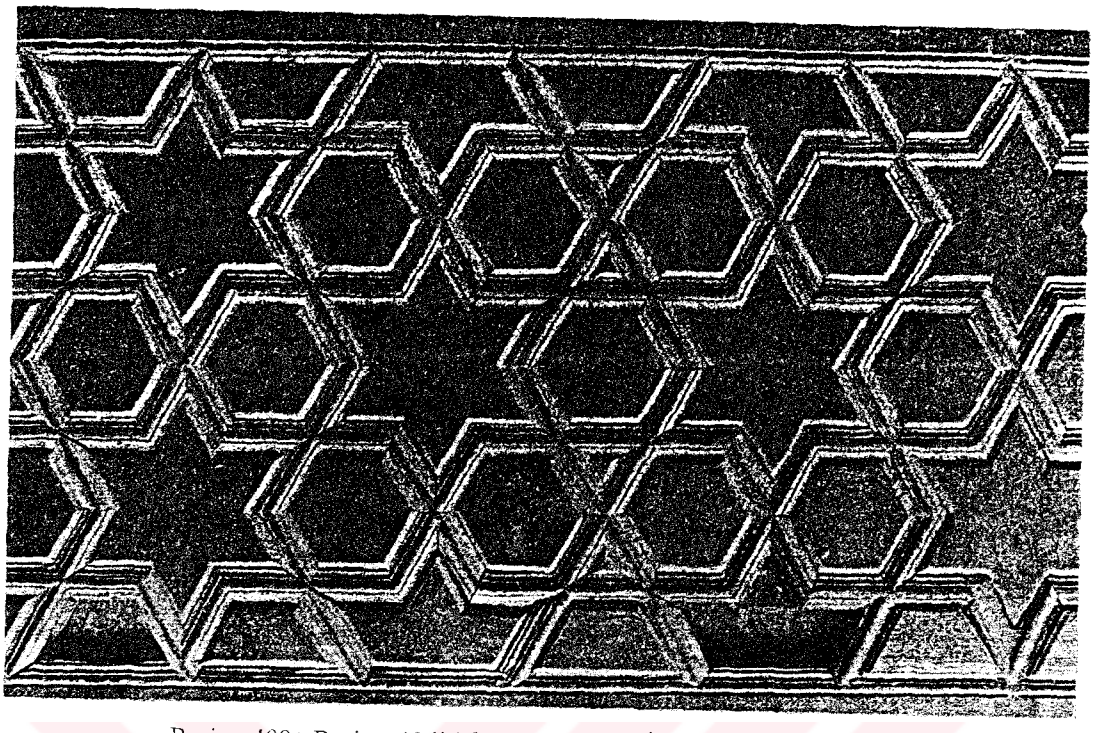


Resim 496. Diyarbakır Safa Camii son cemaat yeri penceresinde düşey eksene dikey ve çapraz kırık çizgilerin eşit uzunlukta 120 derecelik açılarla kırılarak kesişmesinden altı kollu yıldızlar ve altıgen boşlukların meydana geldiği süsleme.

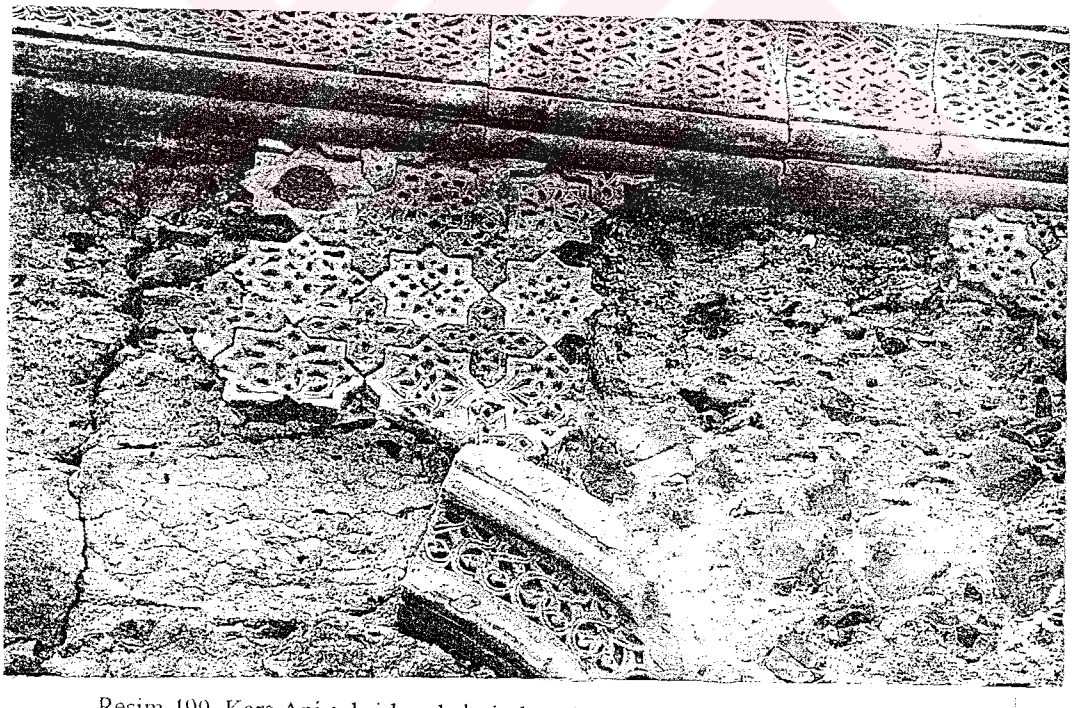


Resim 497. Resim 496'daki süslemenin Diyarbakır Ali Paşa Camii çinilerine uygulanmış şekli.

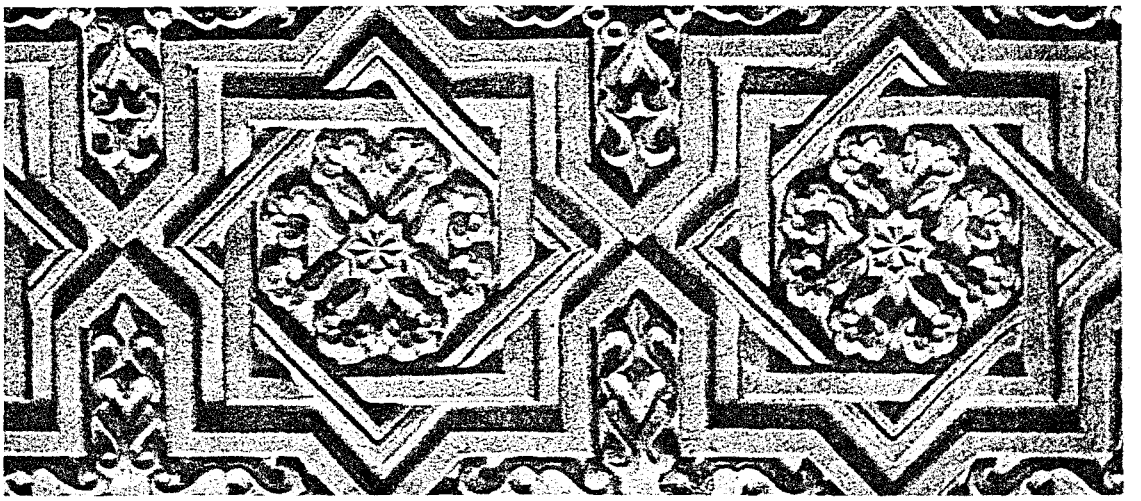
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ



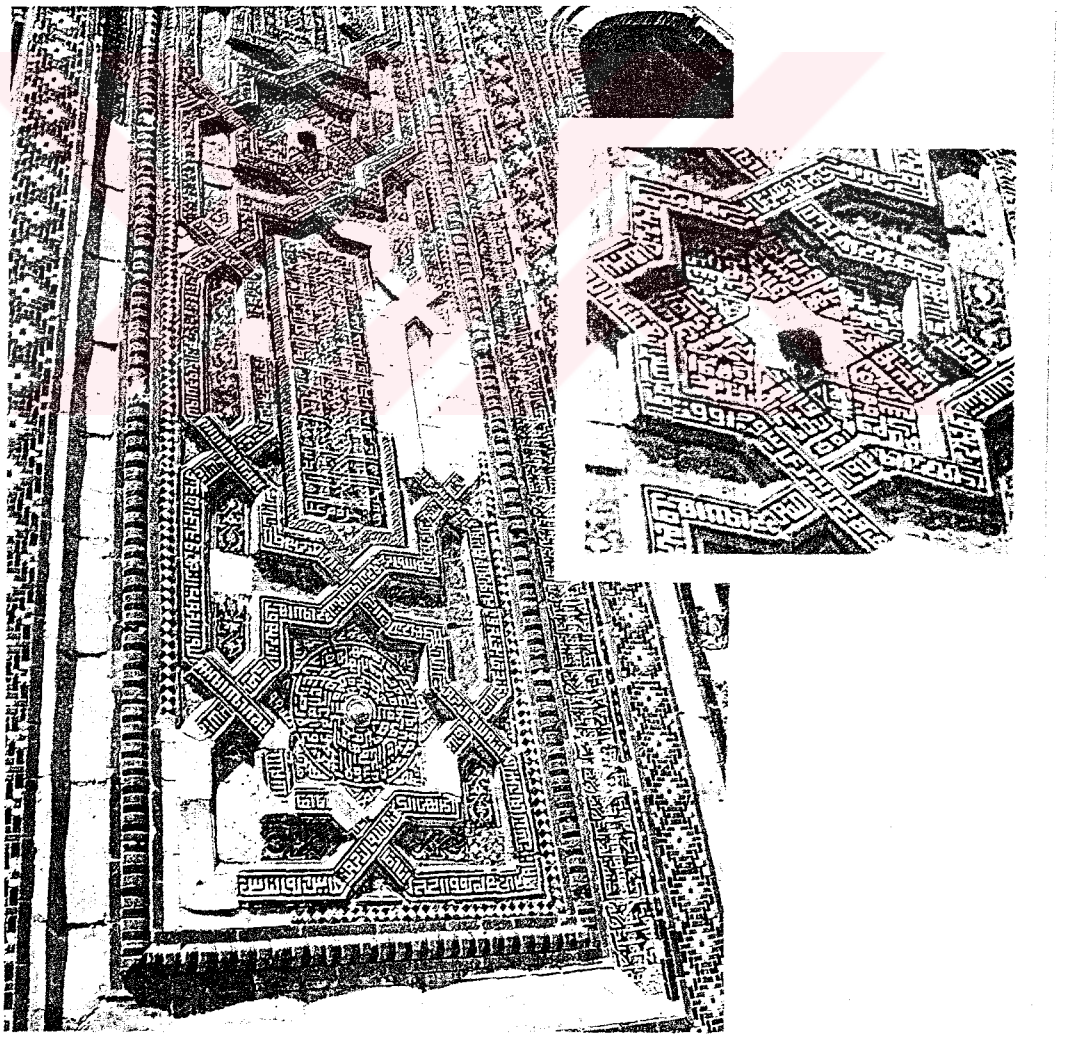
Resim 498. Resim 496'daki süslemenin İstanbul Şehzade Camii avlusu pencere kepenklerinde uygulanmış şekli.



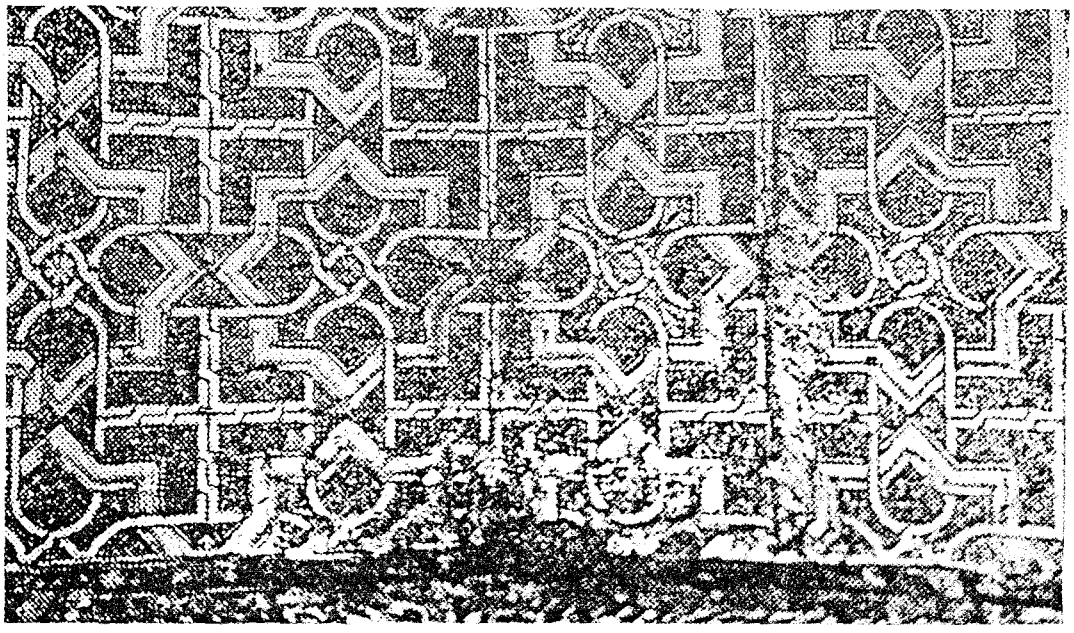
Resim 499. Kars Ani şehri harabelerinde uçları pahlanmış haç işaretlerinin uçları birbirine çakışacak biçimde yan yana ve alt alta gelerek sekiz köşeli yıldızlar oluşturduğu süsleme (N.Görgünay Kırzıoğlu'ndan).



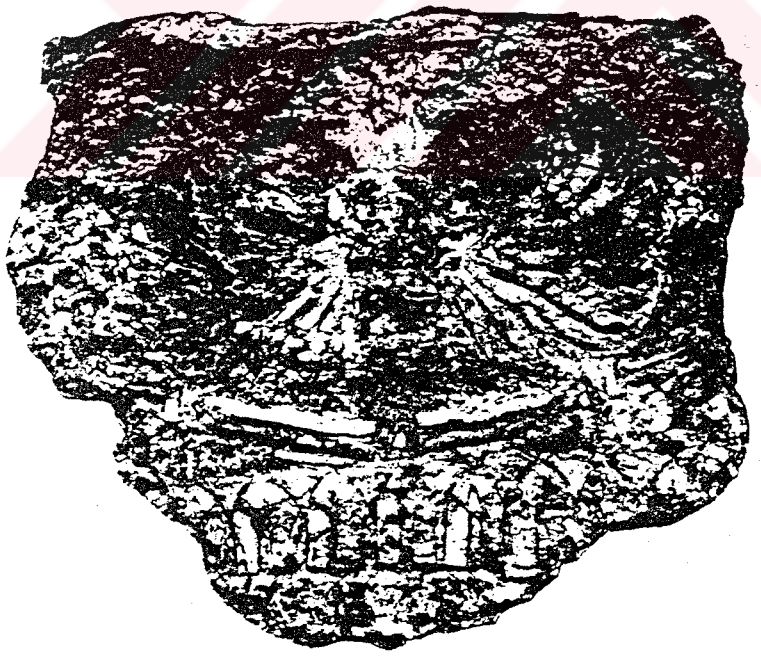
Resim 500. Resim 499'daki süslemenin Semerkand Ahmed Yesevi Türbesi'ndeki varyantı (N.Görgünay Kırzıoğlu'ndan).



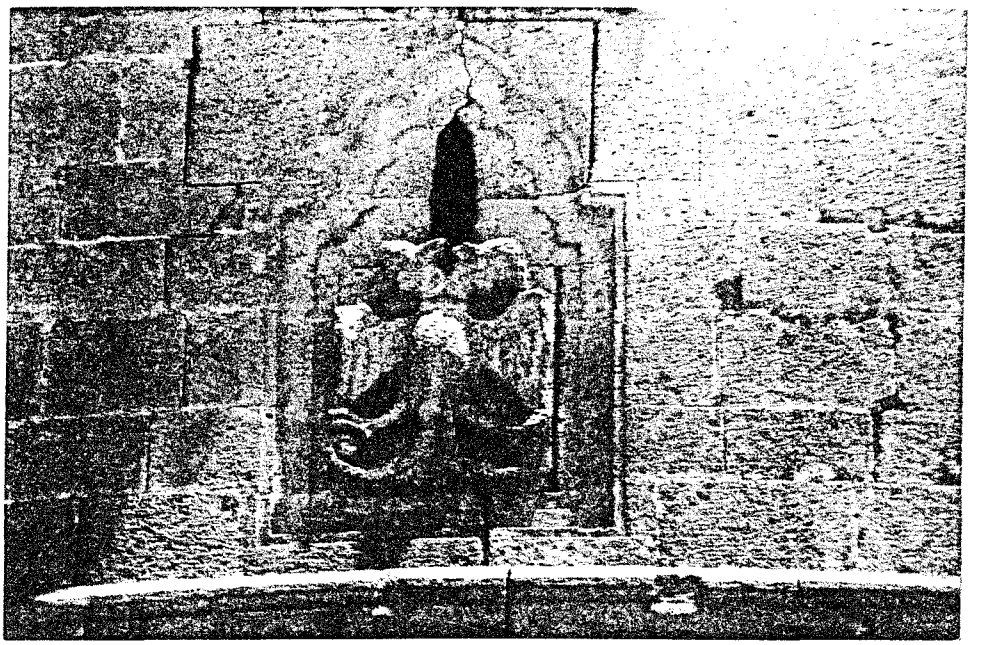
Resim 501. Resim 499'daki süslemenin Semerkand Şah Zinde Külliyesi Cucuk-Bike Türbesi'nde iki şeritli örgüden üremiş şekli (N.Görgünay Kırzıoğlu'ndan).



Resim 502. Resim 499'daki süslemenin Doğu Özbekistan Özkent'te Celaleddin Hüseyin türbesindeki varyantı (N.Görgünay Kırzıoğlu'ndan).



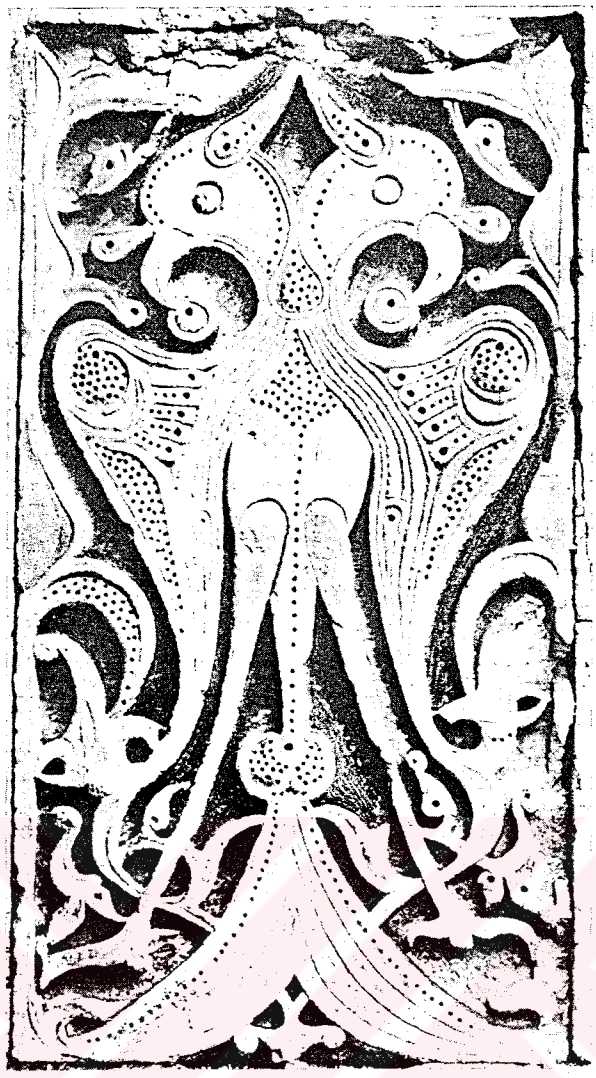
Resim 503. Urfa Sultantepe Höyüğü'nde bulunan kerpiç malzeme üzerinde Asur dönemine ait çift başlı kartal figürü (Anatolian Studies'ten).



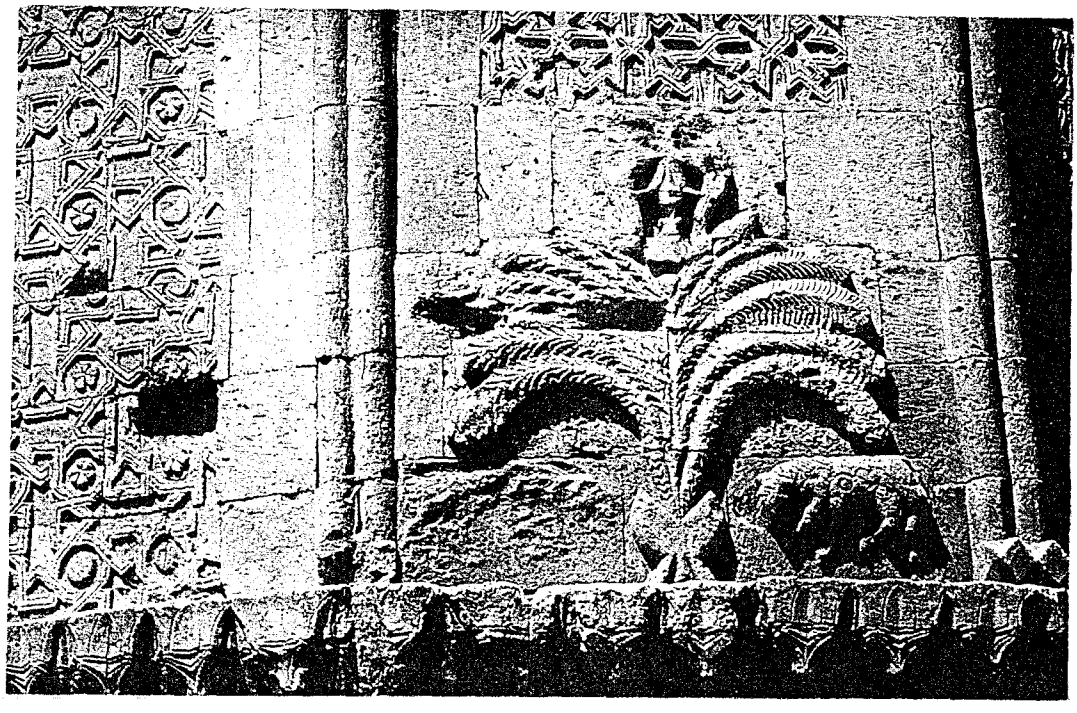
Resim 504. Diyarbakır şehir surları Ulubeden Burcu'nda çift başlı kartal kabartması.



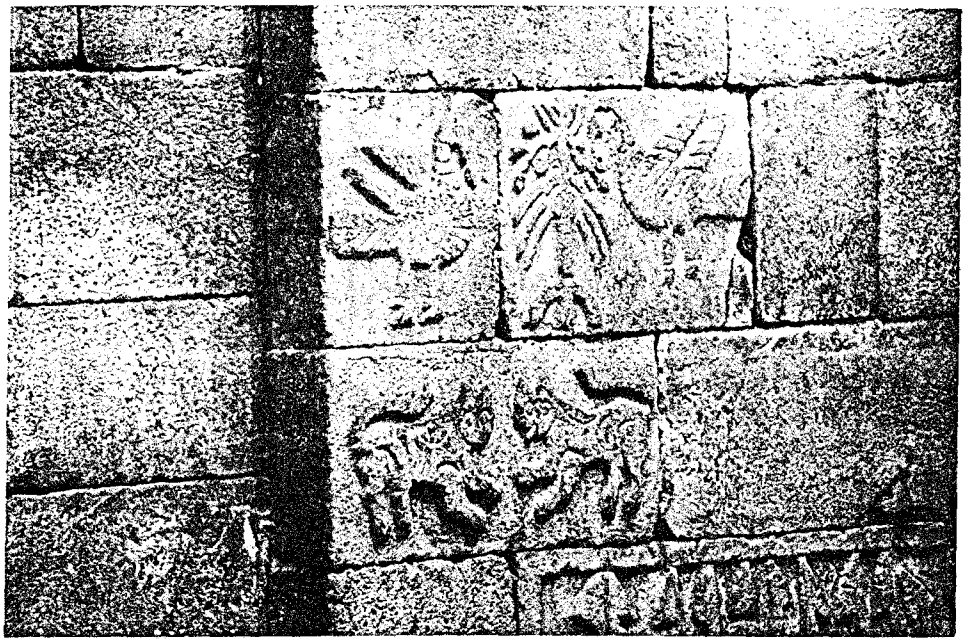
Resim 505. Diyarbakır şehir surları Yedikardeş Burcu'nda çift başlı kartal kabartması.



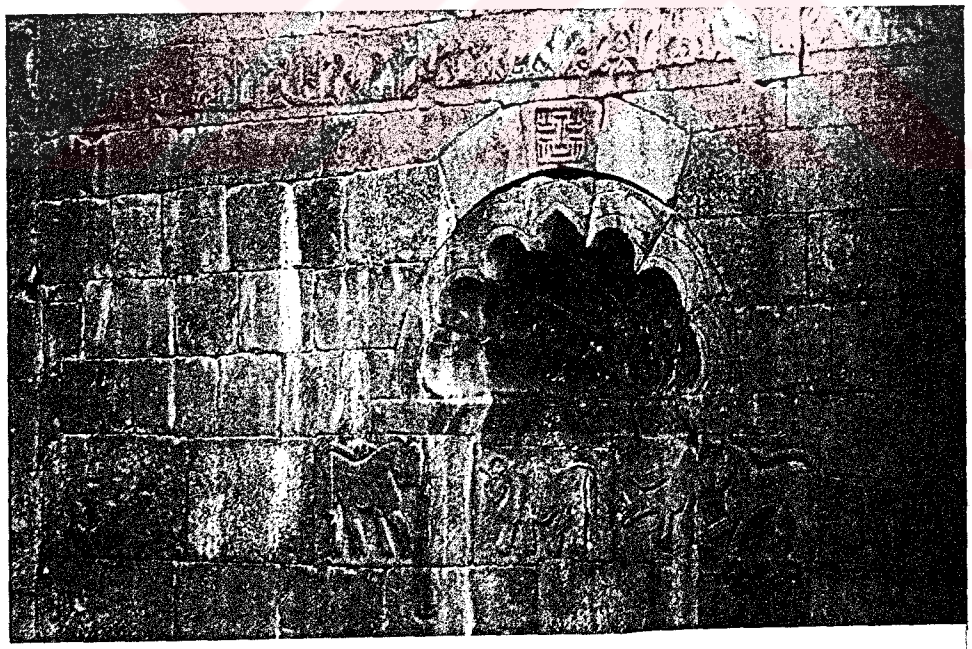
Resim 506. Divriği Ulu Camii portalinde çift başlı kartal kabartması (G.Öney'den).



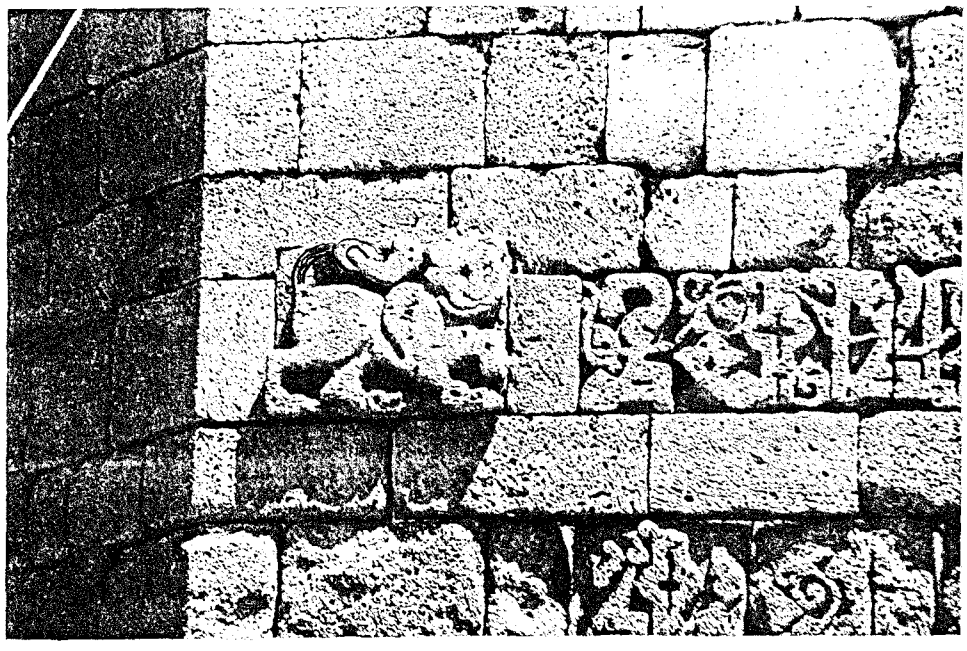
Resim 507. Kayseri Döner Kümbet'te çift başlı kartal, arslan ve hayat ağacı kabartmaları.



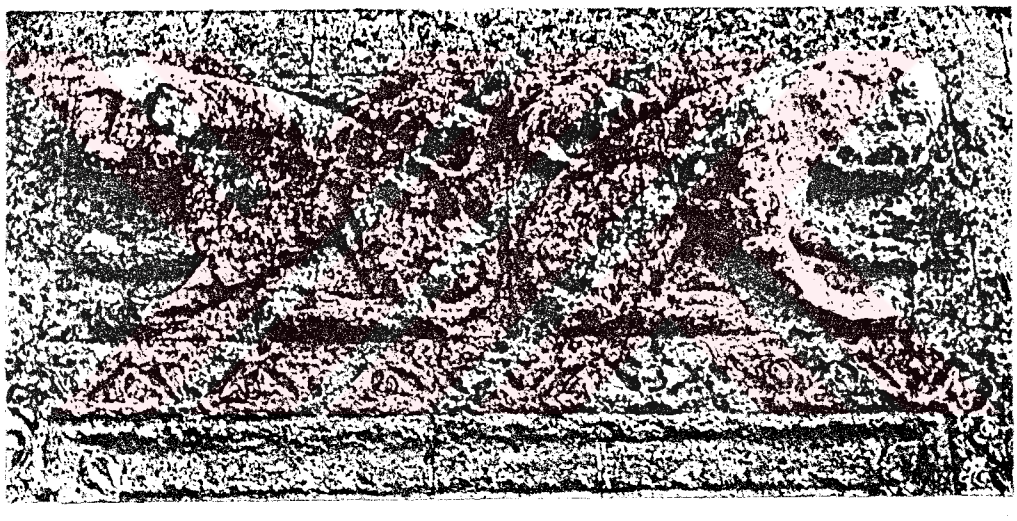
Resim 508. Diyarbakır şehir surları Dağ Kapı Burcu'nda hayat ağacı, kuş ve arslan kabartmaları.



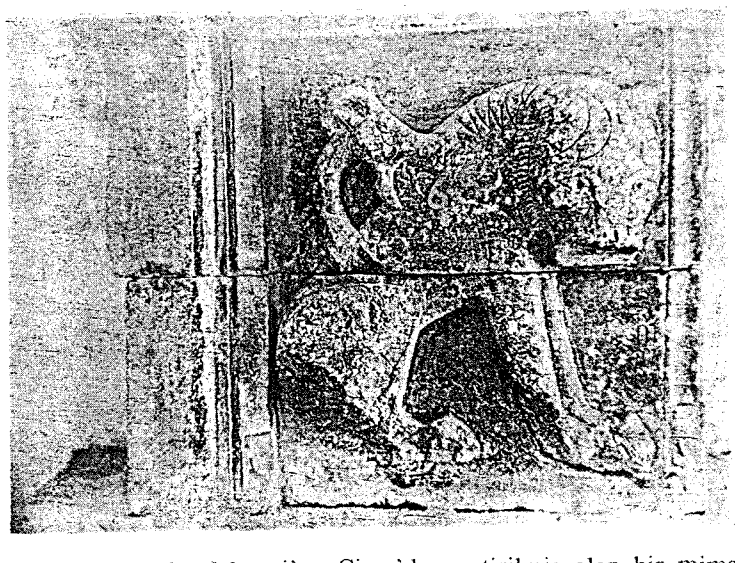
Resim 509. Diyarbakır şehir surları Dağ Kapı Burcu'ndaki mihrabiyede arslan kabartmaları.



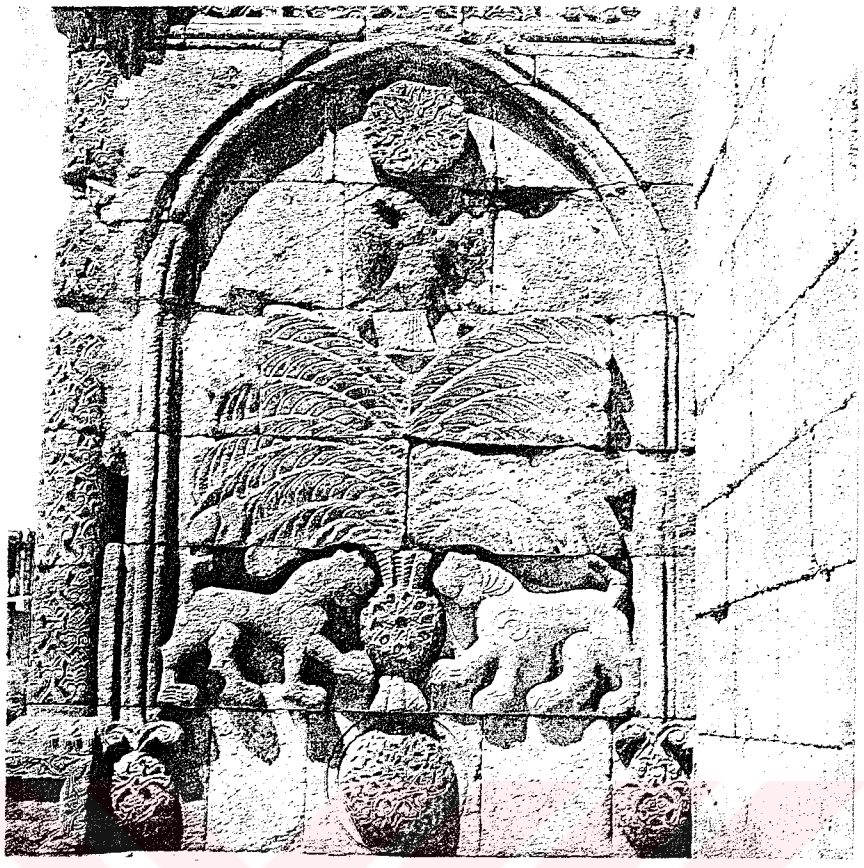
Resim 510. Diyarbakır şehir surları Keçi Burcu'nda arslan kabartması.



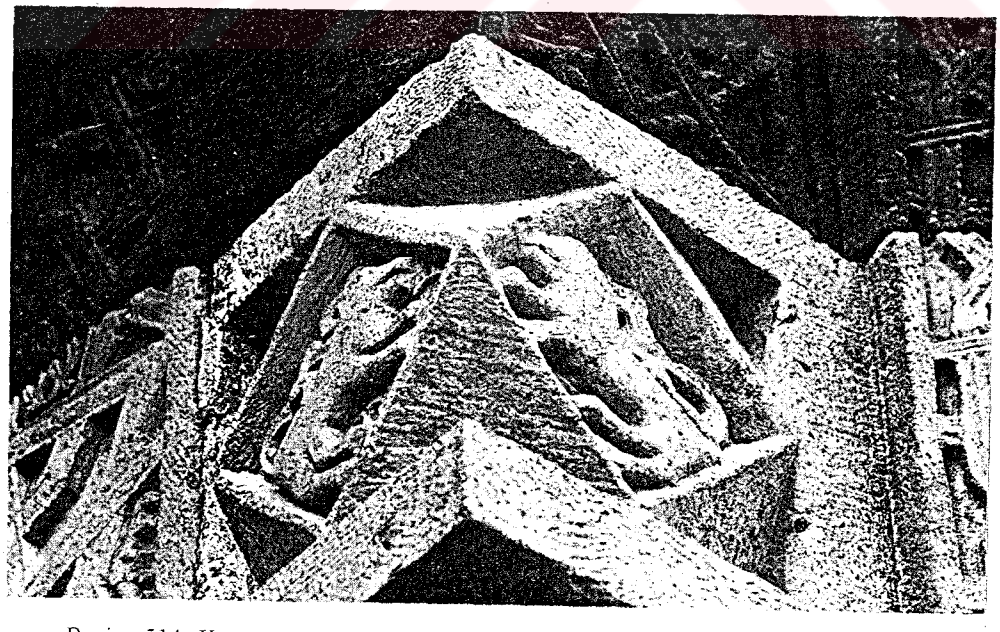
Resim 511. Erciş ilçesi yöresinde Patnos yolundaki isimsiz türbenin portali üzerinde ejder kuyruklu çift arslan kabartması (G. Öney'den)



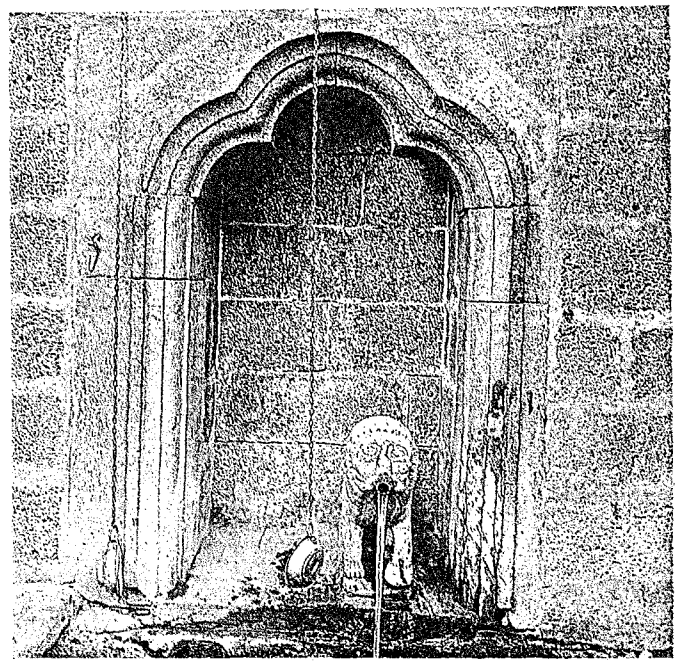
Resim 512. Diyarbakır Müzesi'ne Cizre'den getirilmiş olan bir mimari parça üzerinde ejder kuyruklu arslan kabartması (G. Öney'den).



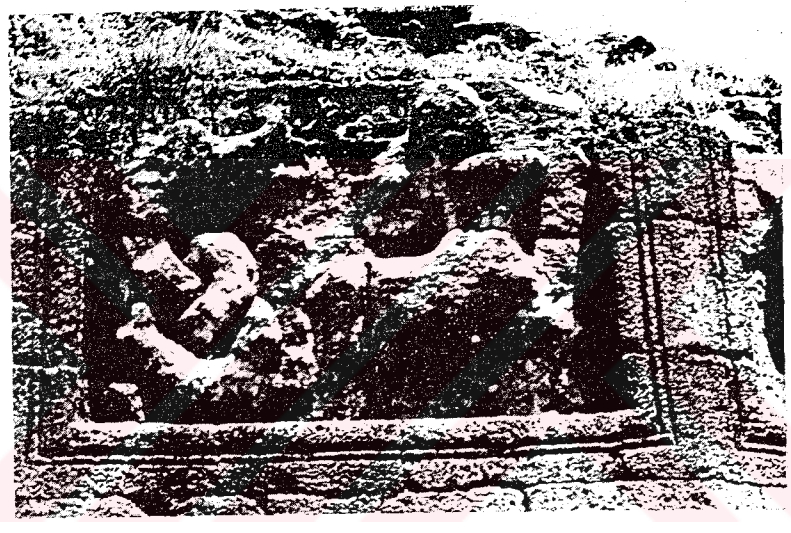
Resim 513. Erzurum Yakutiye Medresesi portalinde çift başlı kartal, hayat ağacı ve arslan kabartmaları.



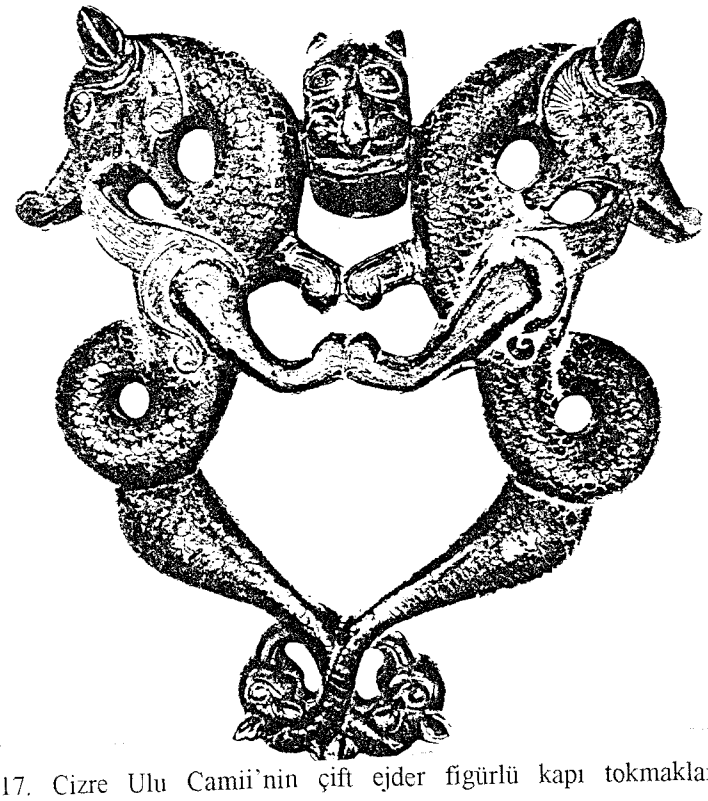
Resim 514. Karatay Han portali köşe sütunçeleri başlığında arslan kabartmaları (Jean-Paul Roux'dan).



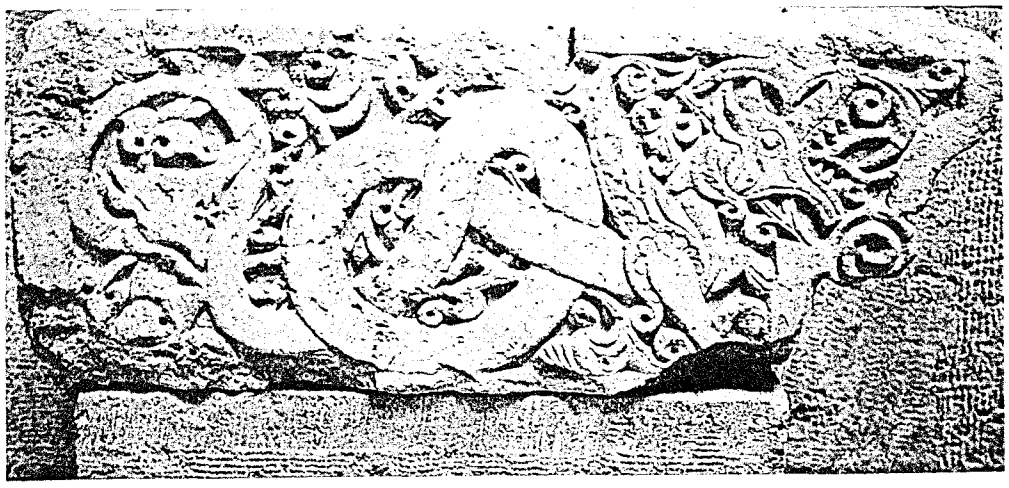
Resim 515. Diyarbakır İçkalesi'nde çeşme arslanı.



Resim 516. Cizre Köprüsü'de kentaur ve ejder kabartmaları (G. Öney'den).



Resim 517. Cizre Ulu Camii'nin çift ejder figürlü kapı tokmakları (M. Önder'den).



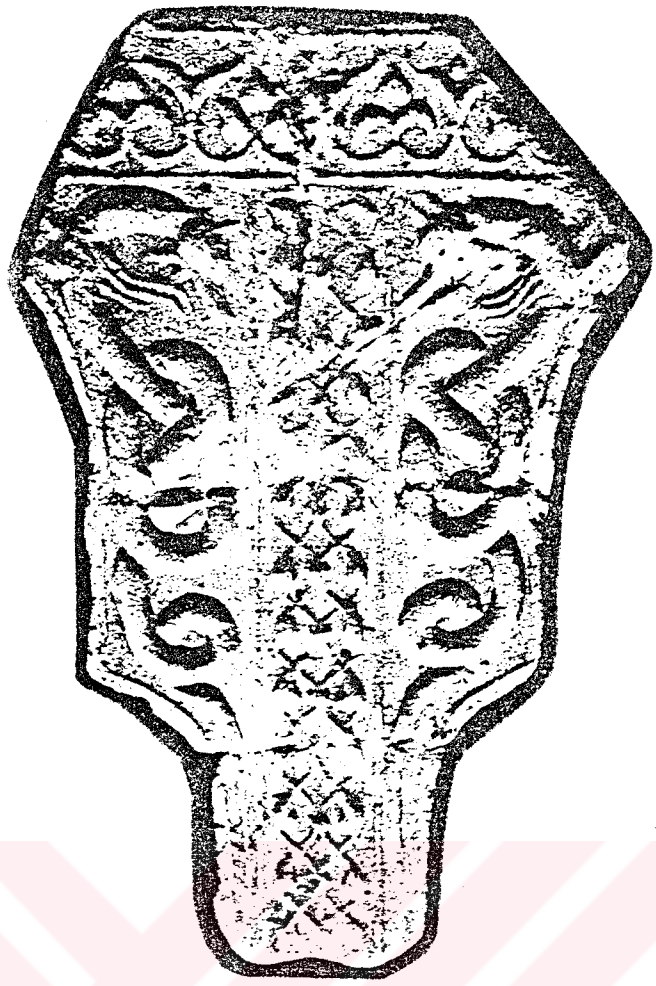
Resim 518. Konya Kalesi'nden İnce Minareli Medrese Müzesi'ne getirilen ejder kabartması (G. Öney'den).



Resim 519. Konya Kalesi'nden İnce Minareli Medrese Müzesi'ne getirilen ejder kabartması (G. Öney'den).



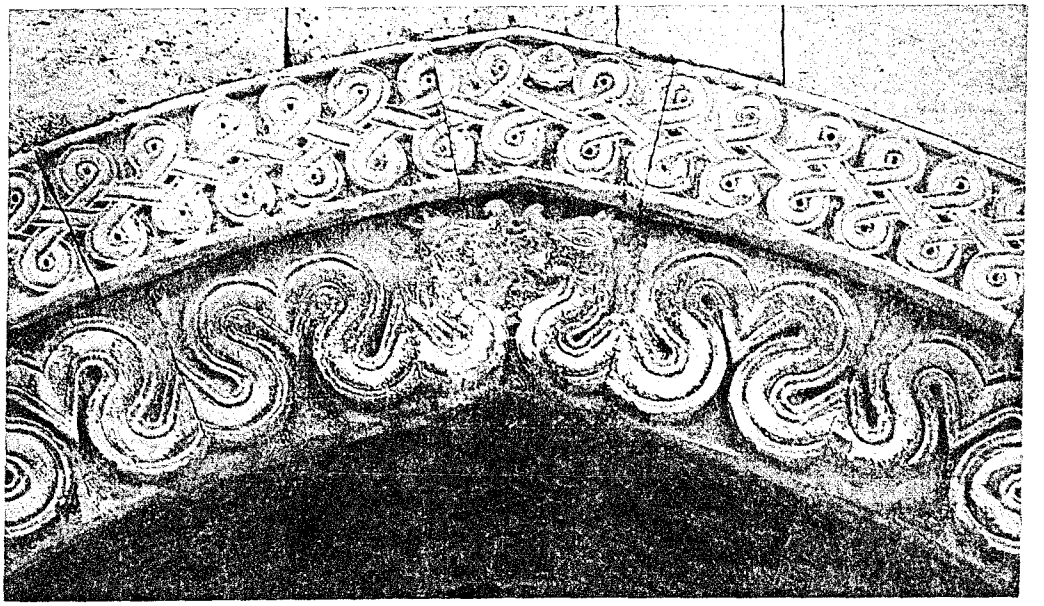
Resim 520. Konya Kalesi'nden İnce Minareli Medrese Müzesi'ne getirilen ejder kabartması (G. Öney'den).



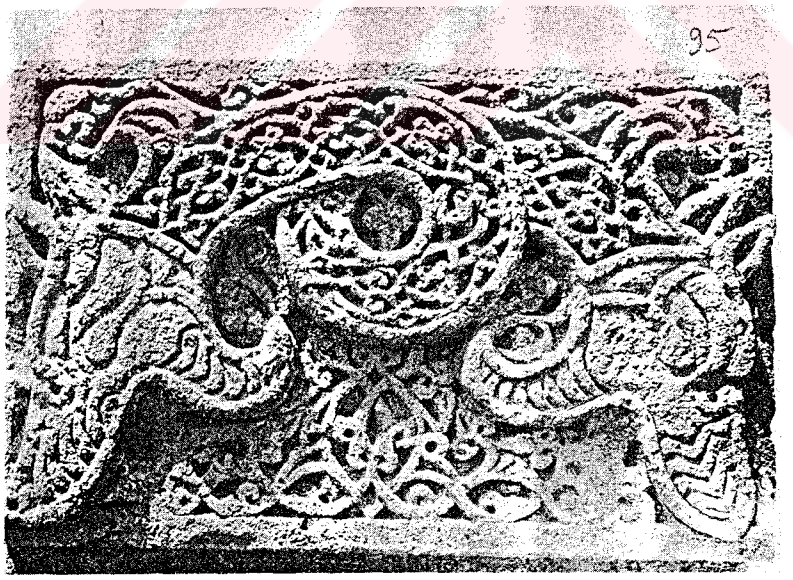
Resim 521. Konya Selçuklu Köşkü alçı kabartmaları üzerinde ejder figürleri (M. Önder'den).



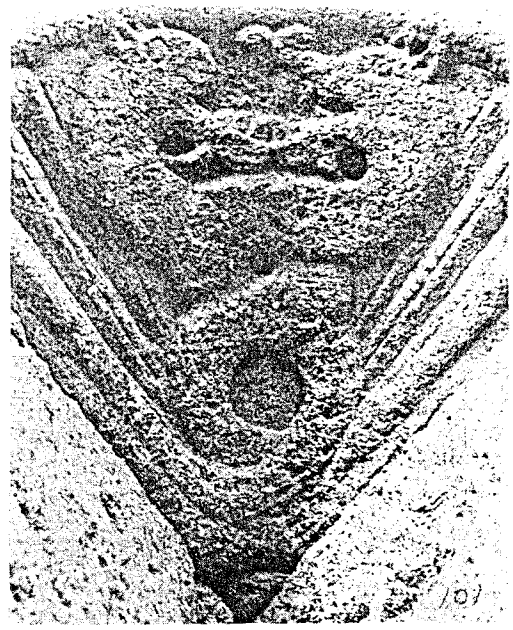
Resim 522. Konya Mevlana Müzesi'nde sonsuzluk sembolü 12 köşeli yıldız ve düğümlü ejder kabartmaları (B. Karamağralı'dan).



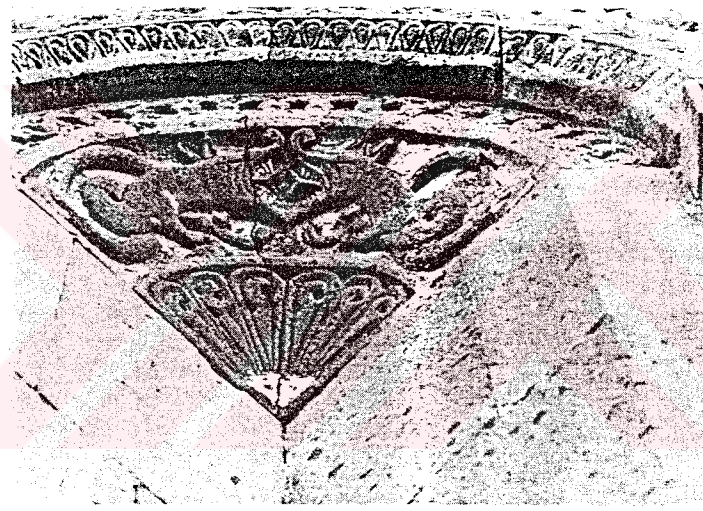
Resim 523. Kayseri Sultan Hanı köşk mescidi kemerinde çift ejder kabartması. (G. Öney'den).



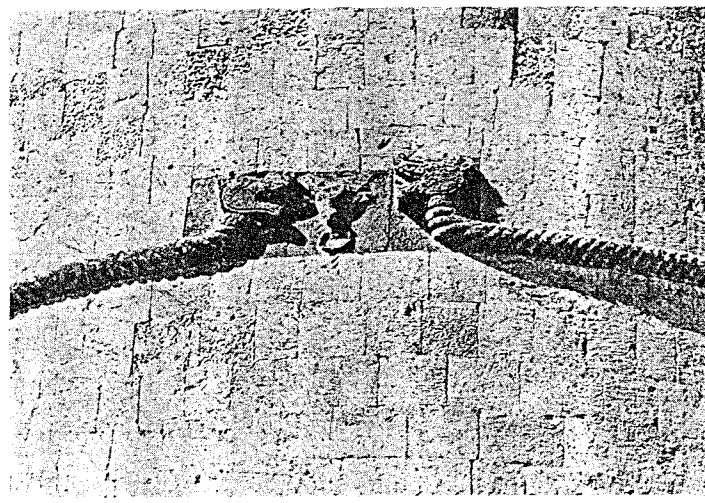
Resim 524. Ahlat mezar taşında çift ejder kabartması (G. Öney'den).



Resim 525. Erzurum Emir Saltuk Kümbetinde çift ejder kabartması (G. Öney'den).



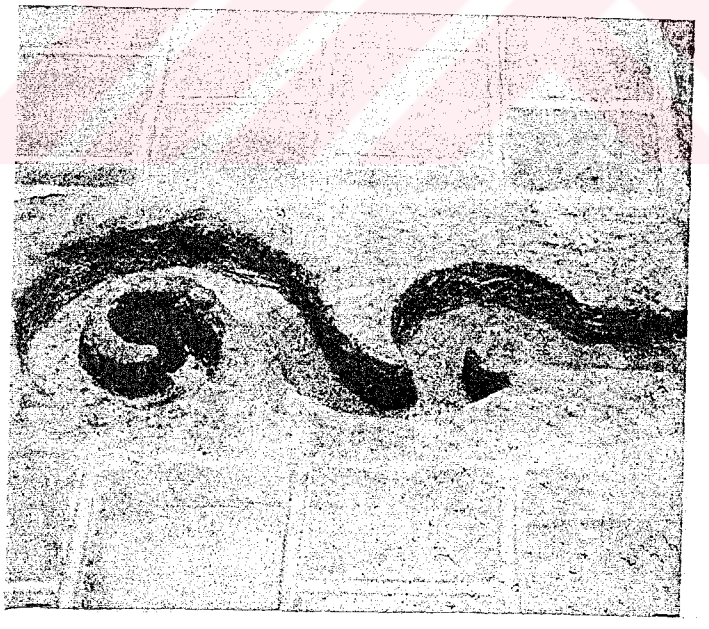
Resim 526. Ani St.Gregoir Kilisesi'nde çift ejder kabartması (G. Öney'den).



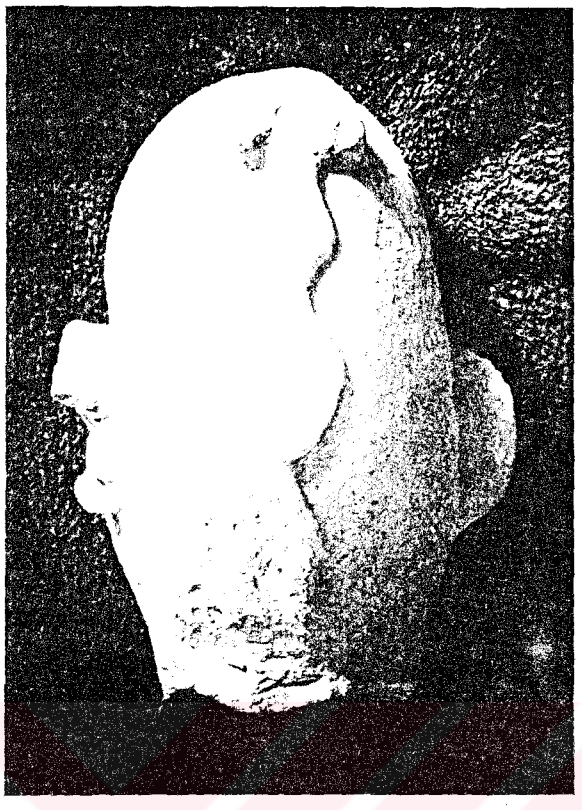
Resim 527. Ani Kalesi'nde çift ejder ve ağzı halkalı boğa başı kabartması.



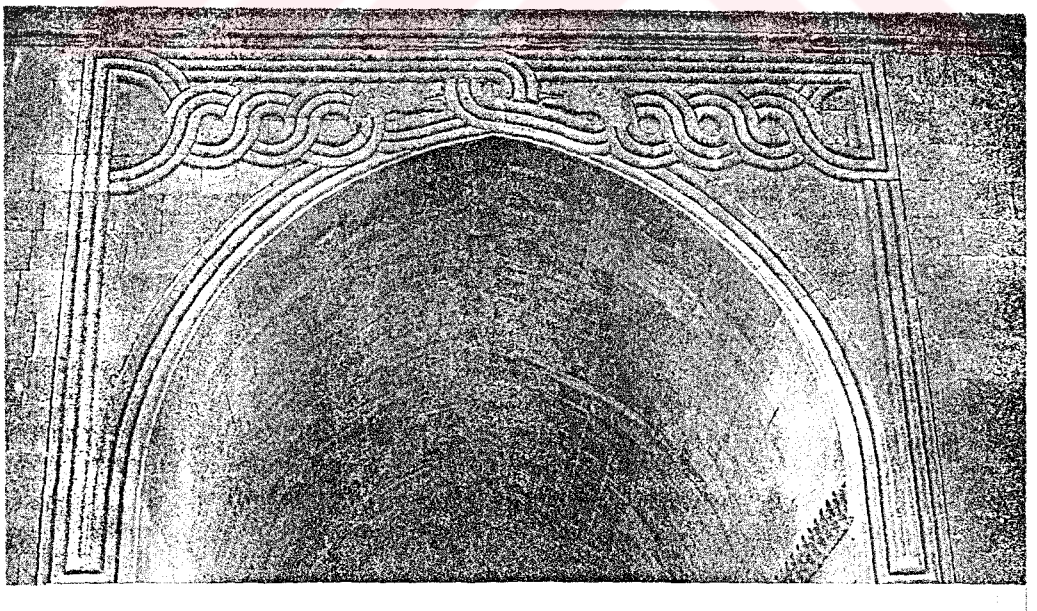
Resim 530. Manisa Müzesi'nde helezon şeklinde kıvrılmış yılan figürlü su yolu (C. Bektaş'dan).



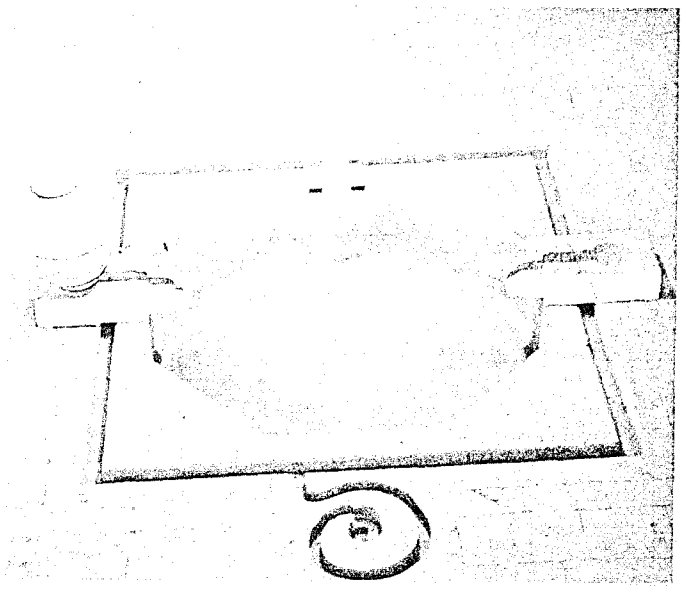
Resim 531. Konya İnce Minareli Medrese orta kubbesi altındaki havuzun spiral su yolu (S. Ögel'den)



Resim 528. Şanlıurfa Nevale Çori kazılarında bulunmuş insan başı heykelinde yılan kabartması (Urfa Müzesi).



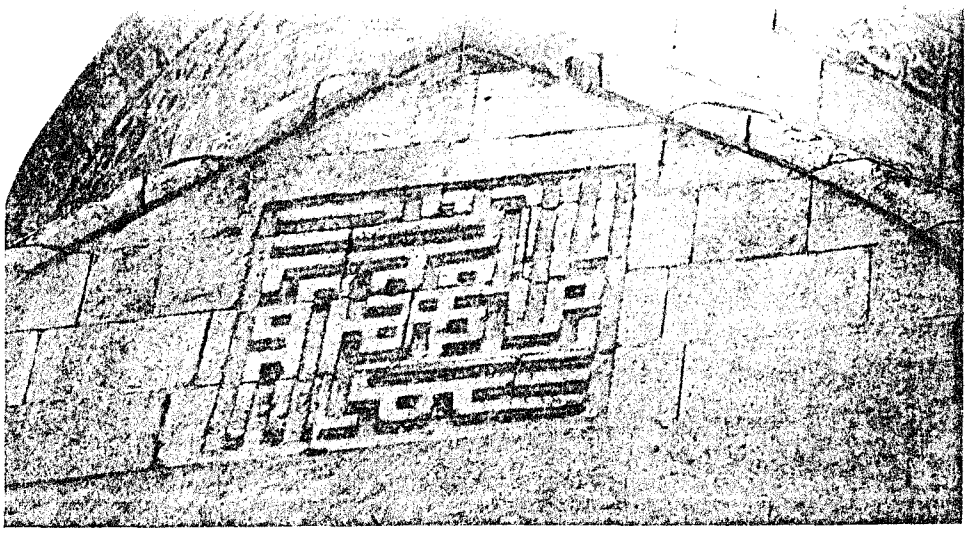
Resim 529. Karatay Han eyvanı kemer köşe dolgularında Zengi üslubunda düğümlü çift yılan kabartması (Jean-Paul Roux'dan).



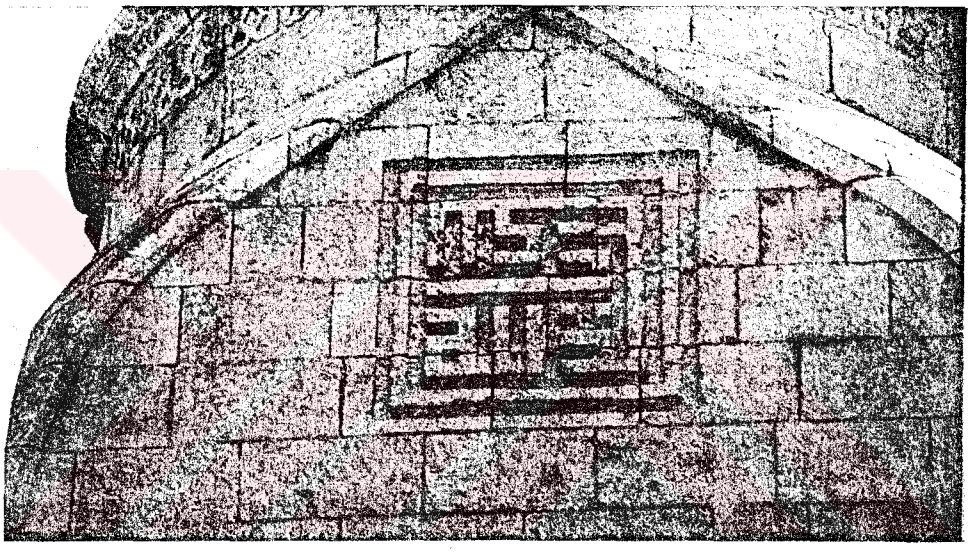
Resim 532. Divriği Külliyesi Şifahanesi orta kubbesi altında spiral kanallı havuz (S. Ögel'den).



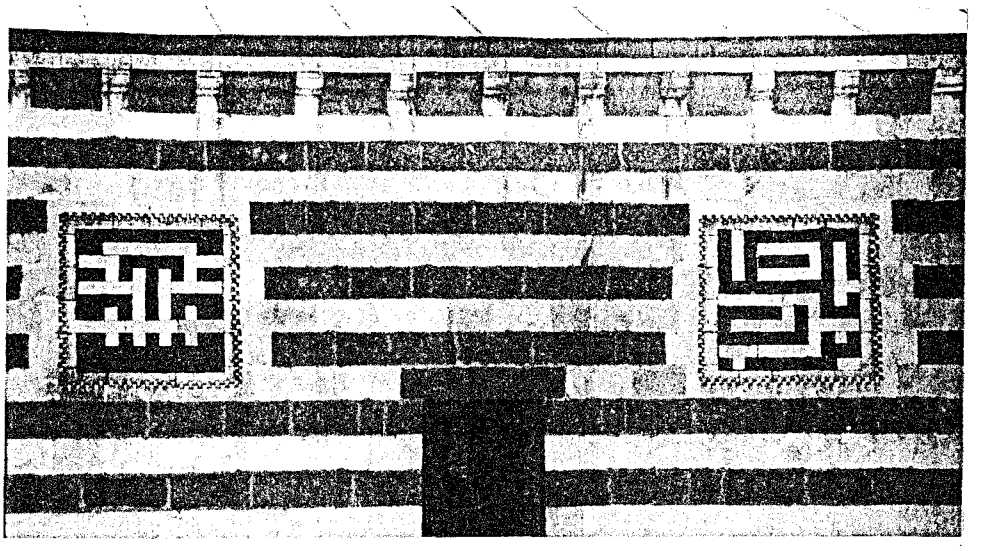
Resim 533. Çardak Han'da çift balık kabartması (G. Öney'den).



Resim 534. Diyarbakır Lala Bey Camii minare pabucunda ma'kılı yazılı pano.



Resim 535. Diyarbakır Lala Bey Camii minare pabucunda ma'kılı yazılı pano.



Resim 536. Diyarbakır Deliller Hanı'nda iki renkli taşlardan yapılmış ma'kılı yazılı panolar.